

DICTIONAR ENCICLOPEDIC DE ARTĂ VECHIE A ROMÂNIEI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

București, 1980

Redactor:
Smaranda Liana Popescu

Dicționarul enciclopedic de artă veche a României se înscrie în seria inițiată de Editura științifică și enciclopedică, din care face parte și Dicționarul enciclopedic de artă medievală românească deja apărut. Totodată, el vine să completeze informația cuprinsă în Dicționarul de istorie veche a României, publicat de aceeași editură, prin aprofundarea aspectelor specifice creației artistice.

Această primă încercare de surprindere a fenomenului artistic — tentativă temerară prin însăși noutatea ei, dar și prin vastitatea problemelor abordate —, întemeiată pe rezultatele cercetărilor arheologice și de istoria artei, se referă la o perioadă foarte îndelungată și complexă din istoria României (de la primele elemente artistice, datate în epipaleolitic și mezolitic, pînă în pragul apariției artei medievale românești). Pentru respectiva perioadă, documentele scoase la lumină de arheologi și interpretate din punctul de vedere al istoriei artei și culturii reprezintă cele mai grăitoare, adesea singurele, mărturii ale unui proces istoric continuu, în care se pot desluși și recunoaște treptele constituirii artei românești. Numeroasele culturi și etape, perioade de tranziție și de formare — subdiviziuni cronologice în istoria artei de pe teritoriul României —, departe de a circumscrie fenomene sau momente delimitate între ele, definesc și punctează o evoluție lipsită de cezuri radicale și de înlocuiri brutale de serii stilistice.

Prin însăși situarea geografică a teritoriului românesc, ca și prin frământata lui

istorie multimilenară, acesta a constituit un punct de confluență a vaste arii culturale — egeeană, a stepelor pontice, central-europenă — pe fondul continuității autohtone. Într-un profund și subtil proces de asimilări și influențări reciproce, s-au dezvoltat rînd pe rînd aspecte stilistice originale, marcate de cîteva linii directoare: echilibrul clasic al proporțiilor obținut prin geometrizare, prin simetrii complexe și ritmuri riguroase, expresie a unei gândiri plastice în care conceptualitatea și sensibilitatea se întîlnesc într-o rafinată armonie. Aceste trăsături vor constitui zestrea prețioasă pe care arta veche a transmis-o artei medievale și celei populare românești și pe care au știut s-o descifreze și s-o preia și creatorii epocilor modernă și contemporană.

În această lumină, autorii au căutat să consemneze și să caracterizeze, în limitele impuse de specificul unei lucrări de acest tip, toate mărturiile de artă mai importante și semnificative, insistînd asupra aspectelor locale și asupra originalității lor; căci tezaurul de artă preistorică și antică din România alcătuiește o pagină de o deosebită valoare, cu o contribuție specifică, în marea carte a istoriei artei europene. Dacă această realitate își găsește o bună ilustrare aici — și cititorii, specialiști sau amatori de artă, sînt cei care o vor decide —, atunci Dicționarul enciclopedic de artă veche a României își va fi îndeplinit scopul.

AUTORII

art.	articol
BIBL.	bibliografie
c.	circa
cerc.	cercetări
col.	colecție
colab.	colaborare, colaboratori
com.	comună
cuv.	cuvînt
descop.	descoperire
E	est
e.n.	era noastră
ex.	exemplu
f.d.	fără dată
fr.	limba franceză; francez
germ.	limba germană; german
gr.	limba greacă veche; grecesc
it.	limba italiană; italian
î.e.n.	înaintea erei noastre
înt.	întîmplătoare
jud.	județ
lat.	limba latină; latinesc
loc.	locuțiune
localit.	localitate
N	nord
n.a.	nume antic
n.v.	nume vechi
ngr.	limba neogreacă; neogrecesc
partic.	particulară
S	sud
săp.	săpături
sec.	secolul, secole
sp.	limba spaniolă; spaniol
suburb.	suburbană
terit.	teritoriu
v.	vezi
V	vest

ABREVIERI FOLOSITE PENTRU MUZEE

M.A.	Muzeul Județean Arad
M.Ac.	Muzeul Adamclisi
M.A.C.	Muzeul de Istorie națională și Arheologie, Constanța
M.Ai.	Muzeul de Istorie Aiud
M.A.I.	Muzeul de Istorie Alba Iulia
M.A.P.N.	Muzeul de Arheologie, Piatra Neamț
M.A.S.	Muzeul de Arheologie, Săveni
M.B.	Muzeul Brăilei
M.Br.S.	Muzeul Brukenthal, Sibiu
M.Bu.	Muzeul Județean de Istorie Buzău
M.B.T.	Muzeul Banatului, Timișoara
M.C.	Muzeul Orășenesc din Caracal
M. Cap.	Muzeul Capidava
M.Car.	Muzeul Orășenesc, Caransebeș
M.Cor.	Muzeul Orășenesc, Corabia

M.C.I.S.	Muzeul Comunal de Istorie din Săcuieni
M.C.L.	Muzeul Orășenesc, Cîmpulung-Muscel
M.D.	Muzeul Județean Hunedoara-Deva, Deva
M.D.D.	Muzeul Deltei Dunării, Tulcea
M.F.	Muzeul Orășenesc, Făgăraș
M.H.	Muzeul Histria
M.I.E.F.	Muzeul de Istorie și Etnografie, Focșani
M.I.Bț.	Muzeul de Istorie, Bistrița
M.I.C.	Muzeul de Istorie „Ialomița”, Călărași
M.I.D.	Muzeul de Istorie, Dej
M.I.G.	Muzeul de Istorie, Giurgiu
M.I.Gh.	Muzeul de Istorie, Gherla
M.I.G.D.	Muzeul de Istorie, Orașul Gheorghie Gheorghiu-Dej
M.I.M.	Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
M.I.M.B.	Muzeul de Istorie a Municipiului București
M.I.P.	Muzeul Județean de Istorie și Arheologie, Ploiești
M.I.R.	Muzeul de Istorie, Roman
M.I.R.S.R.	Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, București
M.I.T.	Muzeul de Istorie, Turda
M.I.Tr.C.	Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca
M.J.B.	Muzeul Județean, Botoșani
M.J.Bv.	Muzeul Județean, Brașov
M.J.C.S.	Muzeul Județean de Istorie Caraș-Severin, Reșița
M.J.G.	Muzeul Județean de Istorie, Galați
M.J.I.B.	Muzeul Județean de Istorie și Artă, Bacău
M.J.M.	Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare
M.L.	Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă, Lugoj
M.M.	Muzeul de Arheologie, Mangalia
M.Me.	Muzeul din Mediaș
M.M.C.	Muzeul din Miercurea Ciuc
M.M.C.B.	Muzeul Militar Central, București
M.M.S.M.	Muzeul Maramureșan, Sighetu Marmației
M.N.	Muzeul Năsăudean, Năsăud
M.O.	Muzeul de Istorie, Oltenița
M.Orlea	Muzeul sătesc din Orlea
M.O.C.	Muzeul Olteniei, Craiova
M.O.Ca.	Muzeul Orășenesc, Carei
M.O.S.	Muzeul din Odorheiu Secuiesc
M.Pit.	Muzeul Județean Argeș, Pitești
M.P.F.	Muzeul „Porțile de Fier”, Drobeta-Turnu Severin

M.R.V. Muzeul de Istorie, Roșiori de Vede
M.S. Muzeul de Arheologie Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Sarmizegetusa
M.Se. Muzeul mixt, Sebeș
M.Sig. Muzeul de Istorie, Sighișoara
M.Si. Muzeul de Istorie și Etnografie din Slatina
M.Su. Muzeul din Suceava
M.S.G. Muzeul din Sfîntu Gheorghe
M.S.M. Muzeul de Istorie Satu Mare
M.T. Muzeul mixt Tecuci
M.Tg. Muzeul Județean Dimbovița, Tîrgoviște
M.Tg.J. Muzeul Județului Gorj, Tîrgu Jiu
M.Tr. Muzeul din Tîrnăveni
M.T.A. Muzeul Județean de Istorie Teleorman, Alexandria
M.T.M. Muzeul Județean Tîrgu Mureș
M.T.N. Muzeul de Istorie Tîrgu Neamț
M.Ț.C. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
M.V. Muzeul Județean Vilcea, Rîmnicu Vilcea
M.V.P.B. Muzeul „Vasile Pârvan”, Bîrlad
M.Z. Muzeul de Istorie și Artă, Zalău

ABREVIERI FOLOSITE PENTRU BIBLIOGRAFIE

A. Arch. *Acta Archaeologica*, Budapesta
AE *Archaeologiai Értésítő*, Budapesta.
Apulum *Apulum*, Alba Iulia.
ARBSH *Academia Română. Bulletin de la Section Historique*, Buc.
AISC *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, Cluj.
AM *Arheologia Moldovei*, f.1., f.d.
AMN *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca.
D. Berciu, *Preistoria olteană* Berciu Dumitru, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.
D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, Buc., 1961.
D. Berciu, *Cultura Hamangia* Berciu Dumitru, *Cultura Hamangia*, Buc., 1966.
D. Berciu, *Zorile* Berciu Dumitru, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Buc., 1963.
D. Berciu, *Arta traco-gețică* Berciu Dumitru, *Arta traco-gețică*, Buc., 1969.
Gh. Bichir, *Cultura Bichir Gheorghe, Cultura carpică*, Buc. 1973.
BMI=RMM, MIA *Buletinul Monumentelor Istorice (Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, I, 1908 — XXXVIII, 1945), XXXIX, 1970 — XLII, 1973; din 1974, *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria *Monumente Istorice și de Artă*.
BMMN *Buletinul Muzeului Militar Național*, Buc.
J. Bordenache, *Sculture Bordenache Gabriella, Sculture grece e romane del Museo*

Nazionale di Antichità di Bucarest, I, Buc., 1969.
București *București. Materiale de istorie și muzeografie*.
Buc., săpături, 1953 *București. Rezultatul săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, vol. I, Buc., 1954.
CAB *Cercetări arheologice în București*, Muzeul de istorie a orașului București.
Carpica *Carpica*, Bacău.
E. Comșa, Boian *Comșa Eugen, Istoria comunităților culturii Boian*, Buc., 1974.
I.H. Crișan, *Ceramica Ceramica*
Crisia *Crisia*, Oradea.
CRR *Civiltă Romană in Romania*, Roma, 1971.
Dacia [NS] *Dacia. Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, I, 1924 — XI—XII, 1943—1947; din 1957, *Nouvelle Série*.
C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa* Daicoviciu Constantin și Daicoviciu Hadrian, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, Buc., 1960.
C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Munții Orăștiei* Daicoviciu Constantin și Ferenczi Alexandru, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, Buc., 1951.
H. Daicoviciu, *Dacia* Daicoviciu Hadrian, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.
H. Daicoviciu, *Dacii* Daicoviciu Hadrian, *Dacii*, Buc., 1965.
Danubius, Galați.
M. Davidescu, *Monumentele istorice din Oltenia*, Buc., 1964.
P. Diaconu, *D. Vilceanu, Păciul lui Soare I* Diaconu Petre, Vilceanu Dumitru, *Păciul lui Soare*, vol. I, Buc., 1972.
P. Diaconu, *S. Baraschi, Păciul lui Soare II* Diaconu Petre, Baraschi Silvia, *Păciul lui Soare*, vol. II, Buc., 1977.
DID *Din istoria Dobrogei*, Buc., 3 vol.: I—1968, II—1970, III—1971.
Dolgozatok *Dolgozatok. Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie*, Cluj.
S. Dolinescu-Ferche, *Dolinescu-Ferche Suzana, Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Buc., 1974.
VI. Dumitrescu, *Arta* Dumitrescu Vladimir, *Arta preistorică în România*, Buc., 1974.

- VI. Dumitrescu, *Cîrna* Dumitrescu Vladimir, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna*, Buc., 1961.
- Gr. Florescu, *MFDS* Florescu Grigore, *I monumenti funerari romani nella Dacia Superior*, *Ephemeris Dacoromana*, Roma, 1926—1927.
- Gr. Florescu, *MFDI* Florescu Grigore, *I monumenti funerari romani nella Dacia Inferiore*, Buc., 1942.
- R. Florescu, *Ghid* Florescu Radu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, Buc., 1968.
- R. Florescu, *Arta dacilor* Florescu Radu, *Arta dacilor*, Buc., 1968.
- R. Florescu, Florescu Radu, Miclea Ion, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches museum din Viena*, Buc., 1979.
- I. Miclea, *Tezaure*
- Germania* Germania *Zeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen archäologischen Instituts*, Berlin.
- Histria I* Histria, *Monografie arheologică I*, Buc., 1954.
- K. Horedt, *Untersuchungen* Horedt Kurt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Buc., 1958.
- Inventaria Archaeologica* Union: *Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Inventaria Archaeologica. Corpus des ensembles archéologiques.*
- IPEK* *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst*, Berlin.
- Istoria României* *Istoria României*, Buc., 4 vol.: I—1960, II—1962, III și IV—1964.
- Közleméyek* *Közleméyek az erdelyi Múzeum éremés régiségtarabó*, Cluj.
- V. Leahu, *Cultura Tei* Leahu Valeriu, *Cultura Tei*, Buc., f.d.
- Limescongres 6* *Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge des 6 internationalen Limeskongresses in Süddeutschland*, Köln, Graz, 1967.
- Limescongres 7* *Roman Frontier Studies, 1967. The Proceedings of the Seventh International Congress held at Tel Aviv*, Tel Aviv, 1971.
- Limescongres 9* *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines, Mamaia, 1972*, Buc., Viena, Köln, 1974.
- MA* *Memoria Antiquitatis*, Piatra Neamț.
- M. Macrea, O. Floca, N. Lupu, I. Berclu, *Cetăți dacice* Macrea Mihail, Floca Octavian. Lupu Nicolae, Berciu Ion, *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, Buc., 1966.
- S. Marinescu-Bîlcu, *Marinescu-Bîlcu Silvia, Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Buc., 1974.
- Marmația* *Marmația, Baia Mare.*
- L. Mărghidan, *Tezaure* Mărghidan Liviu, *Tezaure de argint dacice*, Buc., 1976.
- MCA* *Materiale și cercetări arheologice*, Buc.
- B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele* Mitrea Bucur și Preda Constantin, *Necropolele din secolul al IV-lea. e.n. în Muntenia*, Buc., 1966.
- Mitteilungen* *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, Sibiu.
- Muzeul de Istorie RȘR* *Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România. Ghid istoric*, Buc., 1974.
- Noi monumente epigrafice* *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964.
- V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* Pârvan Vasile, *Cetatea Ulmetum, I, Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911 (Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice, seria II, tom XXXIV); II₁ și II₂, Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913 (ibidem, tom XXXVI); III, Descoperirile ultimei campanii de săpături, din vara anului 1914 (ibidem, tom XXXVII).*
- V. Pârvan, *Scythia Minor* Pârvan Vasile, *Descoperiri nouă în Scythia Minor (Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice, seria II, tom XXXV).*
- V. Pârvan, *Getica* Pârvan Vasile, *Getica. Protoistorie a Daciei*, Buc., 1926.
- M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele* Petrescu-Dîmbovița Mircea, *Depozitele de bronzuri din România*, Buc., 1977.
- M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie* Petrescu-Dîmbovița Mircea, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978.
- Peuce* *Peuce*, Tulcea.
- Pontica* *Pontica (nr. 1 — Pontice)*, Muzeul de Arheologie, Constanța.
- D. Popescu, *Bronzezeit* Popescu Dorin, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Buc., 1944.
- PZ* *Prähistorische Zeitschrift*, Leipzig, Berlin.
- Raport MNA* *Muzeul Național de Antichități. Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, Buc., 1944.
- RM* *Revista Muzeelor*, Buc.; din 1974, *Revista Muzeelor și Monumentelor* (cu variații în sistemul de apariție și numerotare).
- RMM, MIA v. BMI*

ABREVIERI

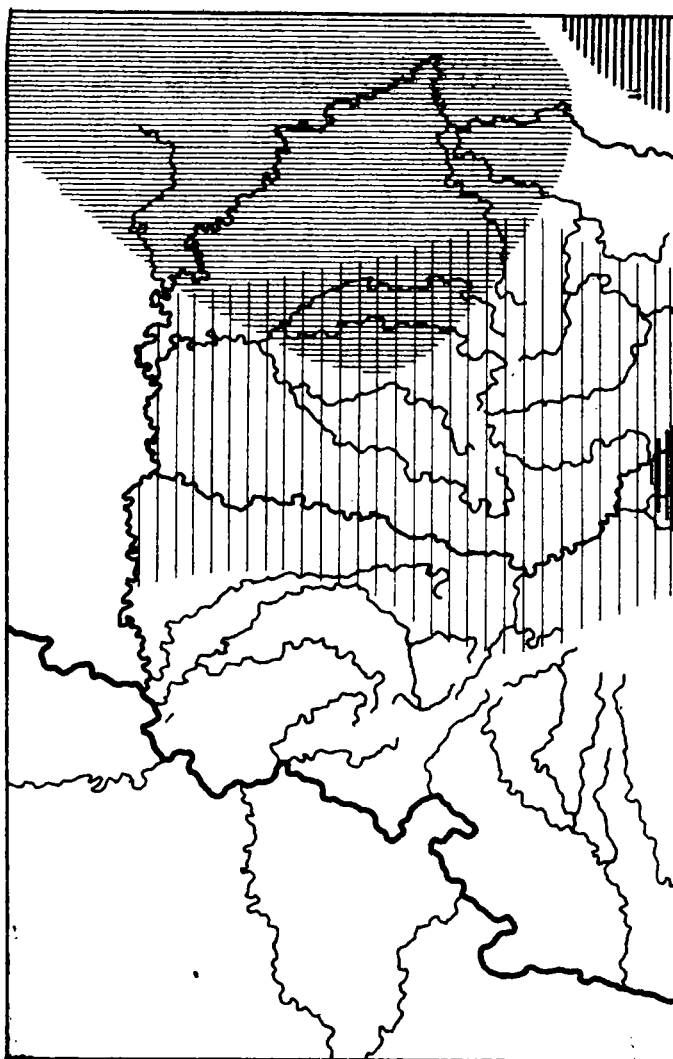
- P. Roman,** Roman Petre, *Cultura Coșofeni*, Buc., 1966.
- RR** *Römer in Rumänien*, Köln, 1969.
- RRH** *Revue Roumaine d'Histoire*, Buc.
- Sesiunea Muzeelor** Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, Buc., 1971.
- Sieb. Vjsch.** *Siebenbürgischen Vierteljahresschrift*, Sibiu.
- Sargetia** *Sargetia, Acta Musei Regionalis Devensis*, Deva.
- SCIV** *Studii și cercetări de istorie veche*, Buc.; din 1973, *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*.
- SIM** *Studii de istorie medie*, Buc.
- St. clas.** *Studii clasice*, Buc.
- Studii și comunicări, Muzeul Brukenthal, Studii și comunicări, Sibiu.**
- Studii și comunicări, Muzeul Pitești, Studii și comunicări, Pitești.**
- Studii și comunicări, Muzeul de istorie Satu Mare, Satu Mare** *Studii și comunicări, Satu Mare*.
- R. Theodorescu,** Theodorescu Răzvan, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, Buc., 1976.
- Tibiscus** *Tibiscus*, Timișoara.
- Gr. Tocilescu,** Tocilescu Grigore, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Buc., 1900.
- Tocilescu,** Tocilescu Grigore, Benndorf Otto, Niemann Georg, *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani*, Viena, 1895.
- Trésors** *Trésors d'art en Roumanie, Petit Palais*, Paris, 1970.
- D. Tudor,** Tudor Dumitru, *Corpus Monumentorum Religionis Equitum Danubiorum*, 3 vol., Amsterdam, 1968.
- D. Tudor, OR³** Tudor Dumitru, *Orașe, Țiguri și sate în Dacia Romană*, Buc., 1968.
- D. Tudor, Romula** Tudor Dumitru, *Romula*, Buc., 1968.
- Valachica** *Valachica (Studia Valachica)*, Tirgoviște.
- R. Vulpe, Așezări** Vulpe Radu, *Așezări getice din Muntenia*, Buc., 1966.

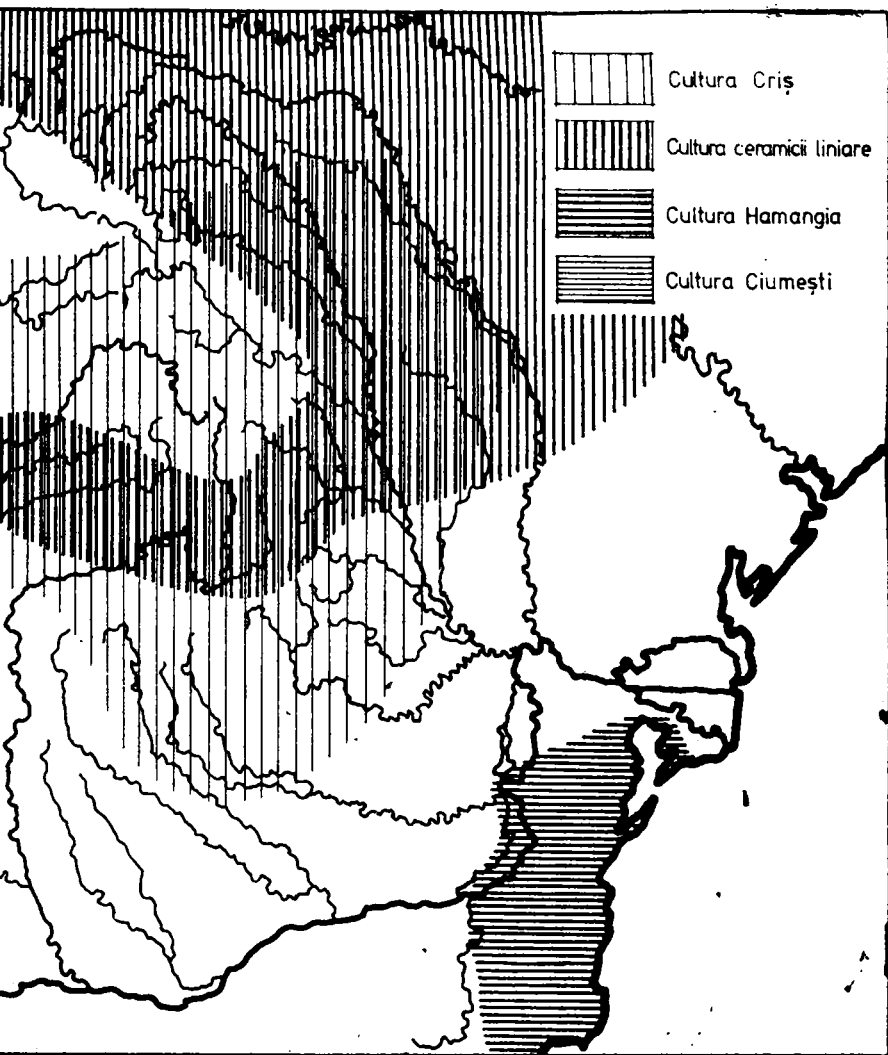
NOTĂ

Lucrarea cuprinde trei mari tipuri de articole: topografice, în care se descriu descoperirile arheologice cu valoare artistică, pe localități și locuri; tipologice, în care descoperirile sînt prezentate conform clasificării lor pe tipuri și variante, în ordine cronologică; de sinteză, în care sînt prezentate ansamblurile de piese cu valoare artistică pe genuri, zone mari, tehnici, materiale etc. Au fost adăugate articole explicînd termeni de specialitate pentru care sînt cunoscute exemple cu trăsături specifice de pe teritoriul României.

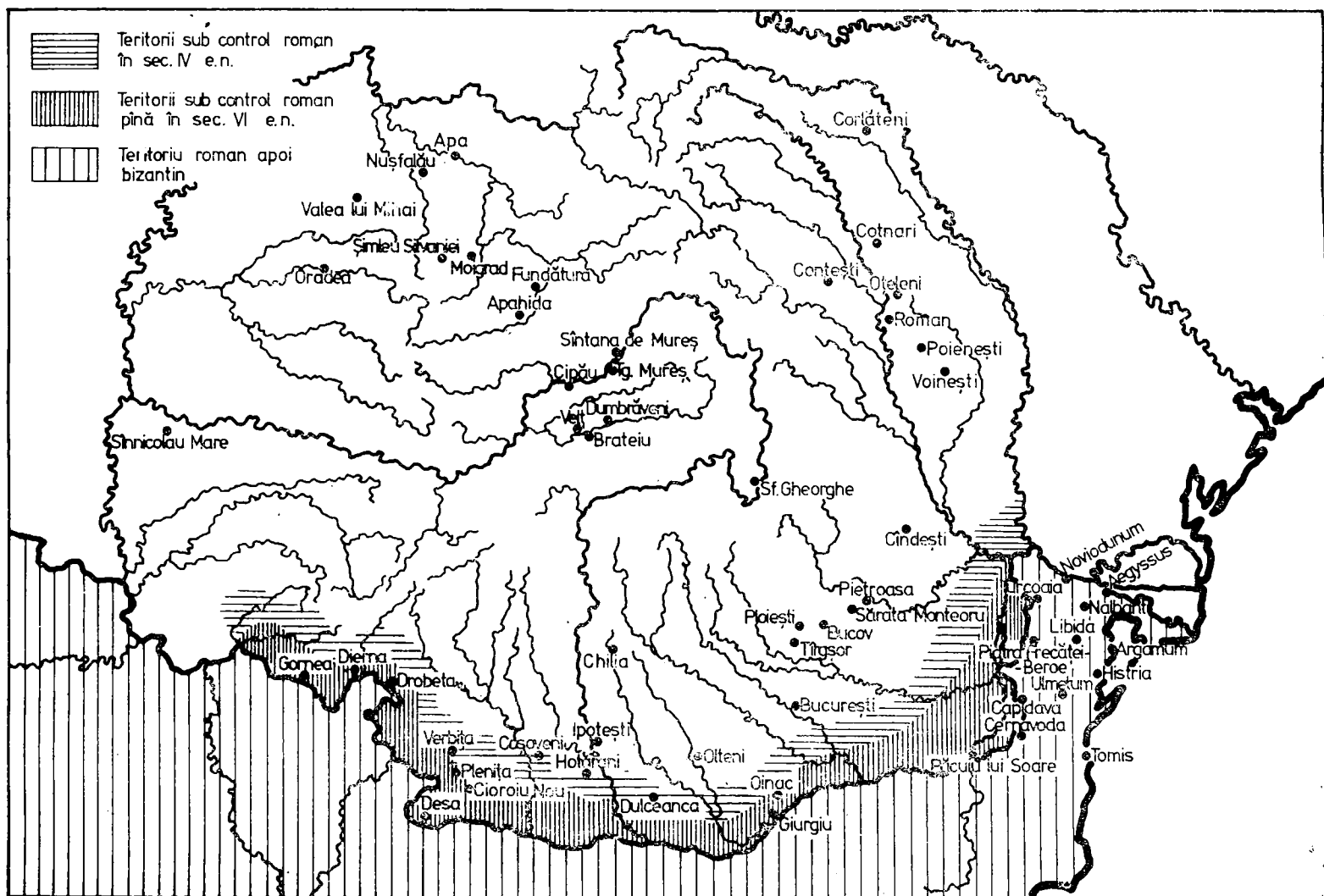
Pentru a se reliefa diferitele elemente esențiale din text, s-au folosit diverse convenții grafice — schimbarea de corp de literă, spațierea semnelor dintr-un cuvînt ș.a. — în raport de necesități. Trimiterile la alte articole sînt introduse cu „v”.

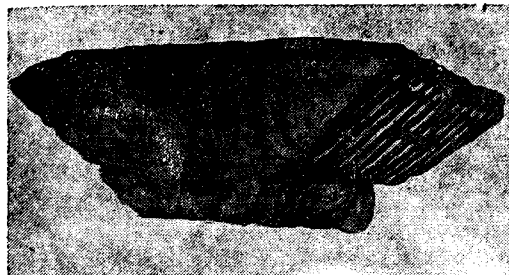
Articolele de localități se încheie cu indicația muzeelor în care se află piesele descoperite. Articolele tipologice specifică muzeele la exemplificări, numai în cazul în care la localitatea respectivă, figurînd mai multe muzee, nu se aduce precizarea necesară.

Neoliticul inferior

Capitel-impostă cu abacă purtînd elemente de decor creștin (Histria)

25194
abacă (abac) (lat. *abacus*, gr. *abax* „tabletă”), element de capitel care face tranziția dintre arhitravă și corpul rotund al capitelului, sau primește nașterea unui arc. La ordinul doric, a. este reprezentată de o lespede de secțiune orizontală pătrată. La capitelele teodosiene sau la capitelele-impostă din perioada tîrzie, a. este adesea constituită dintr-un corp important, de forma unui trunchi de piramidă, purtînd pe suprafețele înclinate elemente de decor, în multe cazuri de caracter creștin, în relief plat (ex.: a. provenind de la Histria și Tomis, în M.A.C. și M.I.R.S.R.).

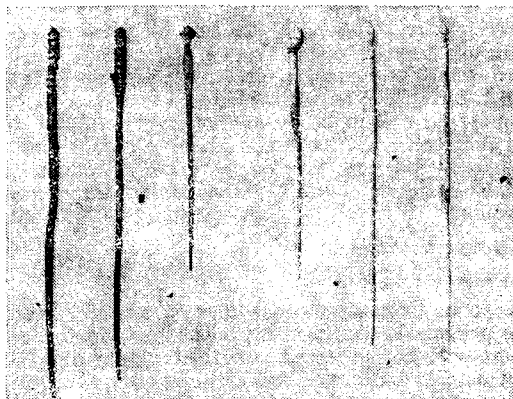
r.f.

abraxas v. intaliu

absidă (lat. *absida*, gr. *apsis* „boltă”), încăpere de formă semicirculară sau a unei jumătăți de poligon regulat (octogon, decagon, dodecagon — în acest din urmă caz se numește și *exedra*), constituind partea terminală a unei încăperi și fiind dispusă în axul principal al acesteia. A. termină de obicei o bazilică și, uneori, anfilada unor spații publice. Pe terit. României se cunosc mai multe a. de la bazilicile de la Histria, Tomis, Tropaeum Traiani, Ibida, Drobeta, Troesmis, Argamum, Dinogetia. La Capidava și Ulmetum, a. încheie edificiul de plan mai complex, cu caracter de palat sau comandament; la Histria, a. termină emporiul, iar la Drobeta se cunoaște o a. la *sacellum*-ul de la *principia* castrului.

r.f.

ac 1. Ustensilă folosită la cusut; apare încă din epipaleolitic, și este documentată în descop. de la Cuina Turcului (M.P.F.). 2. Piesă ornamentală, de cap sau pentru prins veșmintele; apare cu siguranță abia în epoca bronzului, cînd sînt cunoscute a. bogat profilate și împodobite din marile depozite de bronzuri de la Uioara (M.I.Tr.C.) și Spălnaca (M.I.Tr.C.); un exemplar deosebit, cu capăt plat, rombic decorat geometric prin gravare, este cel de la Medgidia (M.I.R.S.R.). A. ornament

Ace de păr romane de os și bronz (Transilvania, M.I.Tr.C.)

tale sînt folosite în continuare și în perioada primei jumătăți a primei epoci a fierului, pentru ca apoi să dispară, pînă în epoca romană, cînd sînt de uz curent și relativ banale, realizate frecvent din os sau fildeș (Histria, Tomis, Drobeta).

r.f.

academism, curent artistic derivat din clasicism, promovat în sec. 18—19. Prin extensie, se utilizează termenul pentru desemnarea oricăror lucrări dovedind perfecțiune formală, dar de inspirație sărăcăcioasă (ex.: Fortuna cu Pontus de la Tomis, în M.A.C.).

r.f.

acant (acantă) (lat. *acantus*, gr. *akantha* „spin”), motiv decorativ obținut prin stilizarea frunzei cu contur caracteristic, puternic decupat, a unei plante mediteraneene. Se întilnește în toată arta

Cupă cu pictor dacică, din argint, decorată cu motivul acantului (tezaurul de la Sîncrăieni)

Friză cu vrej de acant și capete de dracon (Tropaeum Traiani)

greco-romană. Cele mai vechi ex. de folosire a a. sînt elementele decorative vegetale de pe unele din cupele tezaurului dacic de la Sîncrăieni (M.I.R.S.R.). Este celebră friza cu vrej de a. și cu capete de dracon de pe Monumentul triumfal de la Adamclisi. Motivul mai apare și pe unele monumente funerare, precum și pe unele bronzuri și vase ceramice cu decor în relief, datînd din vremea romană. r.f.

Acidava v. Enoșești

Acmonia v. Zăvoi

acoperiș, element de construcție care apare, odată cu primele locuințe, în neolitic. Putem presupune că bordeiele din neolitic timpuriu aveau un a. din materiale ușoare, pe schelet de lemn. Modelele-miniaturi de locuințe neolitice datînd din culturile Boian (Spantov, M.I.R.S.R.) și Gumelnița (Brăilița, M.B.; Căscioarele, Aldeni, Petru Rareș, M.I.R.S.R.) atestă cu certitudine existența a. în două și patru ape, pe căprioreală de lemn, cu învelitori din materiale ușoare, paie sau stuf, probabil lipite cu lut. Nu se știe cînd a apărut pentru prima oară învelitoarea din scîndură sau șindrilă. Este posibil ca acest tip de a. să dateze încă din epoca bronzului, cînd construcțiile de tip megaron, cum este cea de la Sălacea, aveau cu siguranță un a. cu dublă pantă și cînd existau și uneltele cu care să se poată debita lemnul pentru a face scînduri sau șindrilă. Locuințele aveau a., specific în două ape, prelungit peste o galerie de stîlpi situată pe una dintre laturile lungi. În cetățile grecești era folosită țigla de dimensiuni mari, dreaptă, cu două margini răsfrînte, pentru a., care la temple erau sigure în pantă dublă. Același tip de țiglă este atestat și la turnurile-locuință din cetatea dacică de la Costești. Tot pentru epoca dacică, Columna lui Traian atestă folosirea învelitorilor cu dublă pantă, din scîndură sau poate șindrilă mai groasă și mai lungă, pe căprioreală de lemn. În epoca romană, a. de țigle romane, de asemenea plate și cu două margini răsfrînte în unghi drept, este cel obișnuit. Ni se păstrează material de acest fel din mai toate stațiunile romane cercetate și cu siguranță cunoscute acrotore și antifixe de la Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Napoca. Dacă ținem seama de marea varietate de planuri ale construcțiilor, trebuie să admitem o varietate corespunzătoare în forma a. În perioada de trecere de la slavagism la feudalism, cînd tehnica constructivă cunoaște o oarecare regresie, sînt obișnuite din nou a. de materiale ușoare, pe căprioreală de lemn; mai ales

la bordeiele caracteristice pentru cultura Ipotești-Cîndești și pentru așezările din sec. 9, 10 și 11, există aproape certitudinea folosirii a. de trestie și de paie, adesea lipite cu lut în interior. r.f.

acropolă (gr. *akro* „înalt” + *polis* „oraș, cetate”), partea cea mai înaltă a unui oraș, de obicei cu fortificație proprie, pe care erau situate cele mai importante edificii publice ale cetății: temple, altare, monumente ale divinităților poliade, palate. În cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre nu se pot distinge a. propriu-zise. La Histria, deși există o parte mai înaltă pe care era situată probabil și cea mai veche locuire, templele arhaice sînt totuși situate la poala acestei înălțimi. La Tomis, cele mai vechi vestigii de locuire sînt situate pe peninsula și concentrate spre vârful ei, dar peninsula este considerabil mai joasă decît terasa din care se desprinde. Între așezările populației băștinașe, cele mai vechi a. sînt probabil cele situate pe înălțimi fortificate, ca acelea din cultura Monteoru. Dar a. propriu-zise apar abia în perioada dacică. Acum putem chiar distinge două tipuri de a.: a. de tip montan, cum este Sarmizegetusa Regia, unde o a., constituită dintr-o cetate de refugiu situată pe o înălțime, însoțită de sanctuare tipice așezate pe terasele imediat apropiate, este înconjurată de un mare număr de locuiri diferențiate, specializate, ocupînd terasele mai îndepărtate și a. de cîmpie, cum este aceea de la Popești, unde se distinge un prim nucleu, mai vechi, special fortificat, ocupat de edificii importante cu amenajări cu caracter ritual (palatul cu vatră cu decor solar) și restul așezării, apărut de un simplu val cu șanț, cuprinzînd locuințe, ateliere și prăvălii. r.f.

acroteră (acroter) (gr. *akro* „vîrf” + *therion* „animal”), element architectural de piatră sau de teracotă, de obicei zoomorf sau fitomorf, încununînd colțurile sau creasta unui acoperiș. În Dacia și Dobrogea este specifică forma de sector de sferă, cu cele două fețe plane verticale decorate în relief, cu motive zoomorfe sau vegetale. Două astfel de a. provin de la Apulum (M.A.I.), fiind decorate cu mari palmete ajurate. ◇ *Pseudoacroteră*, element decorativ de forma unei a., dar care face corp comun cu piesa pe care o decorează (altar votiv sau funerar, sarcofag, stelă funerară); este extrem de frecventă indeosebi în arta funerară din Dacia și

Acroteră cu palmetă (Apulum)

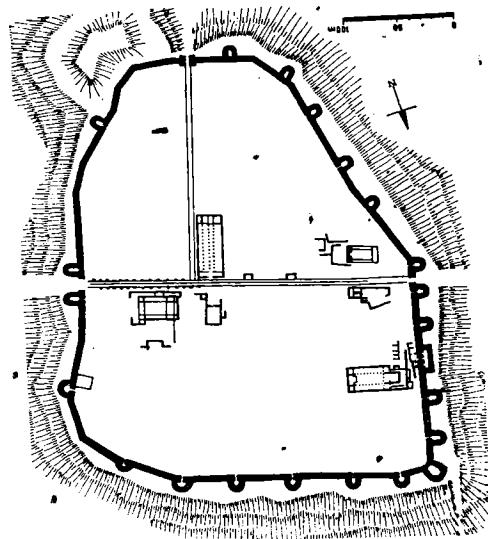
Dobrogea. De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Micia (M.D.) sînt cunoscute asemenea piese cu motivul leului țînînd în gheare bucraniul, de la Apulum (M.A.I.) mai multe a. în formă de harpie, iar de la Tomis (M.A.C.) cele de capac de sarcofag, decorate cu palmete în relief sau cu portrete în nișă cochiliformă (sarcofagul lui Alexandros al lui Zmaragdos).

BIBL.: RR, G 52 și 53.

r.f.

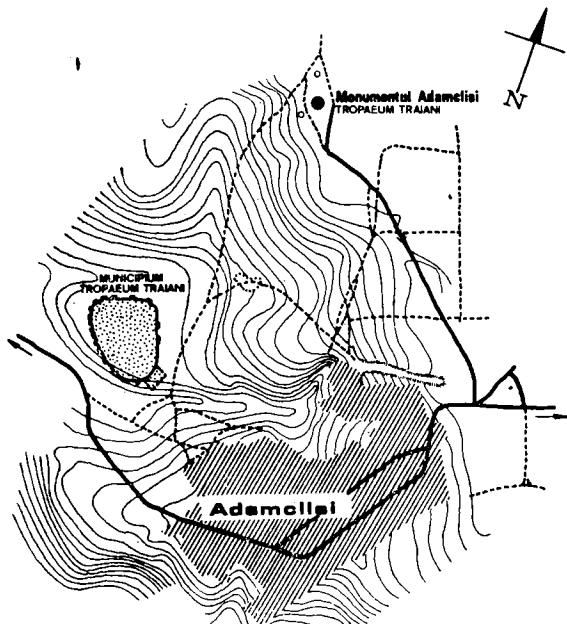
acvilă v. vultur

Adamclisi (sat, com., jud. Constanța); n.a. *Tropaeum Traiani*; săp. Gr. Tocilescu — 1891—1909, G. Murru — 1910, P. Nicorescu — 1935 — 1945 cu întreruperi, Gh. Ștefan — 1947, I. Barnea și colectiv — din 1968. ● Pe platoul de la NV de sat se află un complex monumental compus dintr-un monument triumfal — *Tropaeum Traiani* — ridicat în anii 108—109 e.n., un altar funerar și un tumul. Atît monumentul triumfal cît și altarul funerar au fost înălțate în urma victoriei lui Traian asupra dacilor din anul 102 e.n. Monumentul triumfal, dedicat lui Mars Ultor (Răzbunătorul) se compunea dintr-o platformă cu nouă trepte, pe care se ridica un tambur cilindric masiv, suprapus de un trunchi de con acoperit de o învelitoare din solzi de piatră. Deasupra acestei baze masive se înălțau două baze hexagonale etajate, care suportau un trofeu cu două fețe, comportînd o armură și arme, în *ronde-bosse* de stil provincial, înconjurat de statui înfățișînd captivi, în același stil provincial, cu atitudini ușor rigide și drapaj stîngaci. Intregul monument era construit din zidărie masivă, cu paramenți din piatră de talie extrasă de la Enigea. El purta o bogată decorație sculptată: pe tambur, un brîu de 54 (49) metope, încadrat sus de o friză cu palmete și torsade, iar

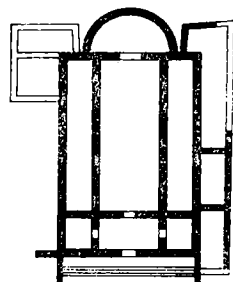
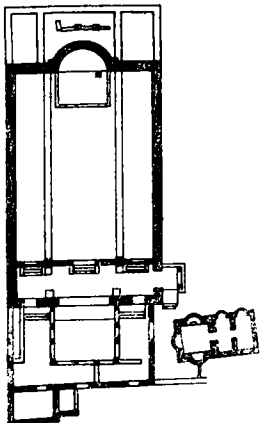

Planul orașului Tropaeum Traiani.

jos de o friză cu vrej de acant sinusoid, cu capete de dragon, reprezentînd lupta dintre daci și romani; un șir de reliefuli relativ plate cu prizoni barbari în atitudini stîngace, cu drapajul stilizat geometric, dar cu expresii puternice, de îndirjire, formînd o balustradă deasupra cornișei; o inscripție votivă în două exemplare, pe două dintre fețele bazei hexagonale superioare precum și o friză de arme care o încununa. Toate aceste reliefuli istoriate, aparținînd artei provinciale romane, ne dau informații bogate cu privire la cultura materială a populațiilor transdanubiene, precum și la armamentul și uniformele armatei romane. Monumentul a fost restaurat în anul 1977, fiind acoperit cu o construcție din schelet metalic placat cu similipiatră reproducînd dispozițiile ipotetic reconstituite ale originalului. Piesele vechi au fost așezate într-un muzeu special construit. La E de monumentul triumfal se înălță altarul funerar paralelipipedic cu lezane sculptate în relief la colțuri, sub care se aflau, după diferite ipoteze, fie oasele sau cenușa soldaților romani căzuți în luptele din Dobrogea, fie ale celor căzuți în luptele duse de generalul Fuscus, în sfîrșit răzbunați, numele lor fiind săpat pe lespezile ce placau pereții altărilor. Către NE de monumentul triumfal se înălță tumul conic, cu infrastructura de piatră și de lemn, sub care era situat un mormînt. Săpat în condiții neclare, din interiorul lui s-au scos piese de podoabă și port caracteristice pentru începutul perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism. ● Așezarea romană *Tropaeum Traiani* este situată la NV de A., la 1 km de monument, pe un platou jos. Intemeiată, după știri epigrafice, la începutul sec. 2 e.n., vestigiile ei — de tip roman tîrziu și paleocreștin — de la suprafața solului datează de fapt din sec. 4—6 e.n., ea încetîndu-și existența probabil la începutul sec. 7, odată cu migrația slavilor și avarilor. Orașul din sec. 4—6 este înconjurat de un zid de incintă polygonal, de tip

Plan de situație

Planul bazei centrale

Planul bazei de marmură

moeso-roman, construit din piatră de talie, cu miez din *opus caementicium*. Pe poarta de E a zidului era așezată o statuie trofeu rigid stilizată, cu *lorica squamata*, coif simplu și *gladius* cu teaca decorată cu spirale și mâner în formă de vultur bicefal. Zidul prezintă turnuri circulare la colțuri, și în formă de U flancând cele două porți principale, sau dispuse de-a lungul laturilor de N și V — două prezentând poterne laterale —. Pe latura de V era situat și un turn patulater, iar pe cea de S o poternă, flancată de un bastion. Intreaga suprafață a orașului — cetate era străbătută de un mare drum axial E—V, mărginit de edificii publice, cele mai multe baze paleocreștine, cu fațadele dublate de portice. Astfel, pe stînga drumului se distinge b a z i l i c a c u t r a n s e p t , la care, în afara formei caracteristice, se mai pot identifica atrii îngust, fundațiile celor două colonade care împărțeau edificiul în trei nave longitudinale, *schola cantorum* ușor supraînălțată, despărțită de restul locașului printr-o balustradă, ale cărei fundații se pot ușor recunoaște, reproducînd traseul transeptului, iar în fața acestuia o criptă de cărămidă, cu nișă și boltită în demicilindru la origine, precum și o sacristie, mai probabil adăugată ulterior. Peste o arteră transversală este situată b a z i l i c a f o r e n s i s (a forului) fără absidă, din care se păstrează bazele coloanelor ionice, care o împărțeau în trei nave, estrada —

tribunalul — din capătul de S, zidurile exterioare și bazele pilaștrilor de la porticul exterior. Pe partea dreaptă a străzii se găsește așa-numita b a z i l i c ă b i z a n t i n ă la care se mai pot distinge intrarea monumentală cu o scară înaltă de piatră și cu trei uși, nartexul tripartit, cele trei nave și absida cu sacristie laterală. În apropierea porții de V este situată b a z i l i c a c i s t e r n ă , denumită astfel de descoperitori pentru că a fost amenajată ca bazilică, adăugîndu-se o absidă cu criptă la zidurile mai vechi ale unei cisterne patulater. Tot lângă poarta de V și ceva mai departe de drum se află b a z i l i c a d e m a r m u r ă , denumită astfel din pricina strălucitorului său placaj de marmură albă. Constituit dintr-un atriu larg, pătrat, mărginit de un portic, din care o scară monumentală dădea acces în nartexul tripartit, cu cele trei nave despărțite prin colonade de marmură cu capitele corintice tirzii, edificiul este terminat printr-o absidă, inclusă într-un ansamblu de încăperi ce completau traseul general patulater al construcției. În interior se distinge ușor supraînălțată, *schola cantorum*, sub care a fost surprinsă o criptă. Alăturat este situat un baptisteriu, mică construcție din trei încăperi, dintre care una cu bazinul baptilmat trilobat — semn că bazilica era sediul unui episcop. ● Pe dealul învecinat se mai pot recunoaște urmele unei b a z i l i c i d e c i m i t i r . Adosat zidului de incintă, un alt zid cu traseul patulater și cu turnuri rotunde la colțuri a fost atribuit ipotetic unei cisterne sau unui castru. El este cu siguranță ulterior celui al cetății propriu-zise. De jur-împrejur, urme de ape ducte — pînă acum au fost identificate patru — de *villae rusticae*, de șosele romane. Cele mai importante descop : M.I.R.S.R; M.A.C; M.Ac.

BIBL.: Tocilescu, *Tropaeum*; Fl. B. Florescu, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi*, Buc. și Bonn, 1965; V. Barbu, *Adamklissi*, Buc., 1965; R. Florescu, *Ghid*, p. 54—67; idem, *Adamklissi*, Buc., 1973. Al. Barnea, I. Barnea (coordonator), Ioana Bogdan Cătănicu, Monica Mărgineanu-Cîrstoiu, Gh. Papuc, *Tropaeum Traiani, I, Cetatea*, Buc. 1979. r.f.

Ad Aquas v. Călan

Ad Mediam v. Mehadia

Adoni (sat, com. Tarcea, jud. Bihor); descop. înt. — f.d. Faleră de aur cu *umbo* central și cercuri concentrice în relief ciocănit; datează din epoca bronzului și face parte dintr-o serie de podoabe (aplice vestimentare) similare, de tip sudic, dar intrate în repertoriul local. Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 401. r.f.

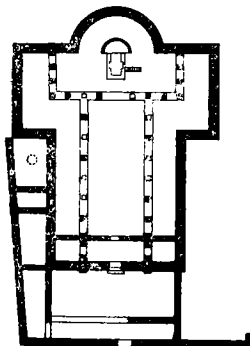
Ad Pannonios v. Teregovă

Aedes Augustalium v. Palatul Augustaliilor

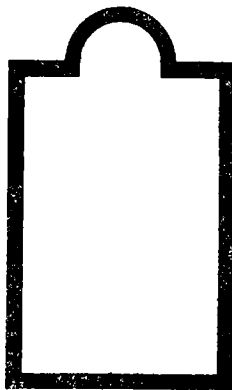
Aegyssus v. Tulcea

Afrodita v. Venus

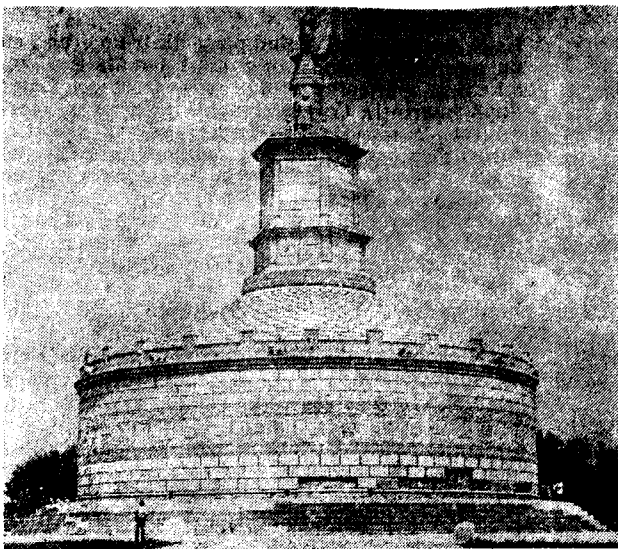
afrontate, animale ~, motiv iconografic cu valoare simbolică, legat probabil de miturile naturiste ale cultului primitiv al fecundității din civilizațiile străvechi ale Orientului Apropiat. Constă din reprezentarea, față în față și simetric

Planul bazei cu transept

Planul bazei de cimitir

Monumentul triumfal Tropaeum Traiani

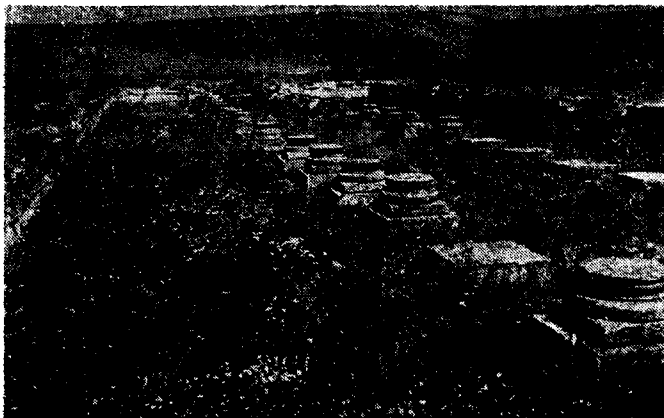
Turnul mare

Metopă cu două femei dace

Metopă cu scenă de luptă între daci și romani

Bazilica forensis

Trofeul mic de pe poarta de B a cetății

Fronton de mausoleu cu motivul vasului cu apa vieții flancat de doi păuni afrontați (Micia)

față de o axă, a două animale, de obicei aparținând aceleiași specii (lei, pantere, păsări ș.a.). Uneori, drept axă de simetrie servește arborele vieții. Adesea, a.a. sînt reprezentate în așa-numita schemă heraldică. Cele mai vechi ex. de a.a. întilnite pe terit. României datează din faza tîrzie a neoliticului, în pictura ceramică din faza Cucuteni B de la Valea Lupului (M.I.M.), unde sînt înfățișate sub forma a două fiare de pradă, gata să sară, siluetate într-o stilizare plină de viață și mișcare, dar prea schematizate pentru a putea fi determinată specia. Motivul se reîntilnește apoi sub forma a doi grifoni adosați de o parte și de alta a arborelui vieții, pe apărătoarea de ceață a coifului de aur de la Băiceni (M.I.R.S.R.). El este realizat prin ciocănire, în stilul tipic tezaurelor tracogetice și vine din repertoriul iconografic al orfevrăriei iraniene. În epoca romană, motivul a.a. reapare sporadic în plastica funerară, sub forma pămînilor flancînd vasul cu apa vieții, ca de ex. în decorul ediculelor de la Micia (M.D.), sau pe unele stele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.) și Apulum (M.A.I.). După toate probabilitățile, în plastica romană provincială din Dacia motivul nu a venit direct din Orient, ci a pătruns prin intermediul atelierelor din provinciile central-europene, odată cu tipurile de monumente pe care apare. În perioada de trecere spre feudalism, motivul se reîntilnește în unele tezaure (ex.: cupele de la Pietroasa, unde pare să vină din plastica și orfevrăria sasanidă). r.f.

agatîrși v. paleoetnografie

agger (cuv. lat. „terasament de pămînt”), denumire specifică pentru terasamentul constituind drumul de strajă adosat zidului de incintă al castrelor romane de piatră (v. fortificații). r.f.

agheasmatar, piesă de piatră prelucrată în forma unui bazin pentru păstrat agheasma în bisericile paleocreștine. De obicei, partea interioară a bazinului este prelucrată cu caneluri de cochilie, ca și bazele de nimfee (fîntîni consacrate nimfelor, cu arhitectură bogată) păgîne. Sînt cunoscute a. de acest tip de la Capidava, Histria și Tomis (in situ). r.f.

Aghireșu (sat, com. jud. Cluj); descop. înt. — f.d. Pe Valea Capronța, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.); ceramică romană comună, monede, reliefuri funerare și de cult, de tip provincial roman. M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 233—234. r.f.

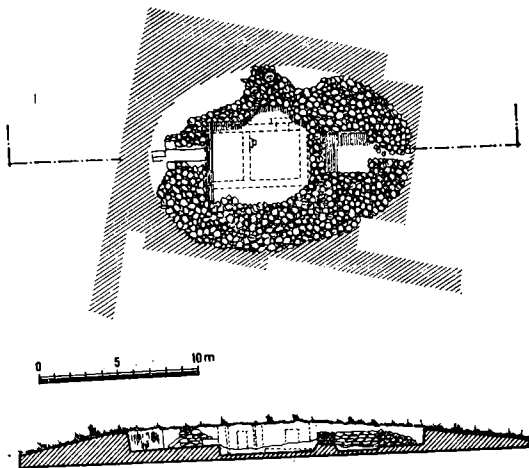
Agighiol (sat, com. Valea Nucarilor, jud. Tulcea); descop. înt. — 1931; săp. I. Andrieșescu — 1931.

La N de sat, tumul făcînd parte dintr-un grup, cu un mormînt datînd din a doua jumătate a sec. 5 î.e.n. și aparținînd unui principe traco-geț, Cotys după inscripția Cotyos, gravată pe un vas. Mormîntul, construit din lespezi sumar cioplite, într-o manieră influențată de monumentele analoge grecești și tracice, se compune dintr-un *dromos* și două camere funerare, în care au fost înmormîntați, în coșciuge de lemn, mai multe personaje princiare. În axul celor două camere, lateral și cu intrare separată, construită din lespezi neregulate, încă o cameră, aceea a cailor, unde au fost înhumați caii de luptă ai titularului mormîntului, împreună cu harnașamentul lor cu garnituri de argint. Inventarul funerar constă din obiecte de paradă și de podoabă, din argint și argint aurit: un coif, două cnemide cu genunchiere prosopomorfe, vase — pahare și fiale —, aplici în rozetă și ovale, ajurate, fruntarii, garnituri de harnașament, mărgelă. Piese sînt decorate în stil animalier traco-gețic, dar din care nu lipsesc nici figura umană (călăreții de pe obrăzarele coifului, personajele care aduc libație de pe cele două cnemide), nici motivele geometrice (rozetele în *tetraskellion*). Atît vasele-fiale, cît și anumite elemente ale decorului animalier denotă o certă înfrîurire persană, ahemenidă, care s-a putut exercita fie direct, fie prin intermediul scîților nord-pontici. S-a discutat și încă se mai discută în ce măsură aceste produse ale torenticii ar putea să fi fost confecționate în ateliere grecești, în care motive proprii artei iraniene erau destul de curenți folosite. Pe lîngă obiectele de paradă și de podoabă la A. au fost descoperite și fragmente ceramice atice cu figuri roșii, care au permis datarea mormîntului. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-gețică*, p. 33—76. h.d.

Agnita (oraș, jud. Sibiu); descop. înt. — f.d. Așezare rurală romană, cu atelier coroplastic; ceramică, un tipar de lut pentru figurine de teracotă reprezentînd un geniu călare pe o panteră. M.Br.S.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 175. r.f.

Agighiol. Mormîntul traco-gețic (plan și secțiune)

agoranom (gr. *agoranomos*), în cetățile grecești, magistrat însărcinat cu controlul pieței, adică al activității economice a orașului. Insemnele și atribuțiile sale, susceptibile de o transcriere simbolică, în imagini, au constituit motivele decorative ale sarcofagului cu simboluri de la Tomis, multă vreme atribuit fantezist poetului Ovidiu. M.A.C. r.f.

agricola bonus (lat. „plugarul vrednic”), motiv de iconografie funerară romană, reprezentând un bărbat arind cu plugul tras de doi boi. Apare pe monumentul funerar al lui Iunius Quadratus de la Ulmetum (M.A.C.) și pe un perete de ediculă funerară provenind de la Șeica Mică (M.Br.S.). r.f.

Aion (cuv. gr.), personificare a timpului infinit în mitologia mithraică, era reprezentat ca un bărbat nud, stînd, cu cap de leu și două perechi de aripi purtînd două chei. Pe corpul și picioarele lui se încolăcește un șarpe. O statueta de A. a fost descoperită la Aquae — Cioroiu Nou. M.O.C. r.f.

Aiud (oraș, jud. Alba); n.a. *Brucla* (?); descop. int. f.d.; săp. I. Winkler și M.Ai. — 1966—1973. ● Vestigiile datînd din epoca bronzului, a fierului (depozite de bronz, dintre care unul cuprinzînd mai multe centuri cu decor simbolic solar, gravat), romană și prefeudală. Morminte hallstattiene de incinerare de caracter traco-cimerian; morminte de înhumare scitice (sec. 5—4 î.e.n.), cu oglinzi și *akinakes*-uri tipice; morminte celtice, grupate în două necropole: una de incinerare, situată în parcul orașului, alta de înhumare, situată pe Dealul Viilor. Din aceasta provin piese de inventar tipice: două lame de spadă din fier, dintre care una cu o teacă cu decor în relief și incizat, reprezentînd două cercuri concentrice unite printr-un buton și doi grifoni afrontați, elegant schematizați; o buterolă de bronz; o brățară cu nodozități; fibule; o aplică cu butoni și cercuri concentrice, dispuse radial în jurul unui buton principal; ceramică cenușie modelată cu roata. ● Importanță așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.), inclusă în zona Apulum (în cadrul căreia a fost cercetată, la Valea Groapelor, prin săp., o *villa rustica*, cu clădirea principală de plan general dreptunghiular, cu culoar central) și din care provin multe descop.: inscripții lapidare, monede, ceramică, obiecte de metal. Tot aici s-au găsit mai multe reliefuri vo-

Brucla. Perete de fund de ediculă cu portret de familie

tive dedicate zeului Mithra, Cavalerilor danu bieni ș.a. și multe monumente funerare — stele fragmente de edicule cu portrete de familie etc. între care se distinge un medalion lucrat aparte susținut de o bază decorată cu doi lei adosați în raport cu un cap de gorgonă (v. și monumente funerare). Perioada prefeudală e reprezentată mai ales de plăci de centură de factură avară, databile la începutul sec. 7 e.n. M.Ai.; M.I.Tr.C. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 179—180; I.H. Crișan, *Studii și comunicări Brukenthal*, 18; A. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

h.d. și r.f.

ajur (fr. *ajour* „motiv perforat”), tip de decor obținut prin ștanțare, turnare sau sculptare, constînd din perforarea ornată a unei plăci de metal, lemn, teracotă, piatră, os etc. Apare pe terit. României în cadrul așa-numitei arte traco-getice din sec. 5—4 î.e.n. (ex.: plăcile din tezaurele de la Craiova și Agighiol). În epoca romană, a. este folosit, mai ales în sec. 3 e.n., atît la confecționarea bijuteriilor de metal prețios (cercei din morminte de la Tomis, M.A.C.), cît și, în special, la cea a garniturilor de îmbrăcăminte sau harnașament, fiind cunoscute și reliefuri votive ajurate de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.). Din perioada de trecere la feudalism nu se poate cita decît tezaurul II de la Coșoveni. r.f.

Akinakes de la Curtea de Argeș

akinakes (cuv. gr.), spadă scurtă (sau pumnal) cu unul sau două tășuri, folosită de perși, sciti, sarmați dar și de alte populații în sec. 6—3 î.e.n. Tipul cel mai frecvent în descop. de la noi are gardă cordiformă și mînerul terminat cu o bară transversală, cîteva exemplare de la Ferigile (M. Pit.) avînd garda bogat decorată cu motive geometrice, în tehnica *niello*. Tot a. este și spada-lemblemă de bronz de la Medgidia (M.I.R.S.R.), decorată pe gardă și pe mîner cu motive animaliere, de sigură influență iraniană. Alte descop.: Aiud, Bîrșești, Cipău, Ciumberud, Curtea de Argeș, Teiuș ș.a. Un exemplar excepțional de bronz, avînd și o teacă de bronz ajurat, a fost descoperit recent (1977) la Firminiș (M.Z.). h.d.

Alba Iulia (municipiu, jud. Alba); n.a. *Apoulon*, *Apulum*; săp. B. Cserni—1889; D. Berciu, I. Berciu—1942, 1944—1945, 1947, 1961, 1962; R. Heitel — 1971—1975. ● Cele mai vechi urme de locuire omenească datează din neolitic: așezarea din cartierul periferic Lumea Nouă (v. art.), aparținînd culturilor Vinča-Turdaș, Petrești și Coțofeni. Informațiile pentru celelalte perioade ale comunei primitive sînt sărace: în cartierul Partoș a fost descoperit un depozit de bronzuri — coliere, fibule în ochelari; din prima epocă a fierului se cunoaște o descop. izolată: un pandantiv de bronz în formă de secure. ● În epoca romană se instalează pe terasa Mureșului — Platoul Romanilor — un castru de legiune, ale cărui ruine au fost surprinse sub catedrala romano-catolică; precum și o așezare civilă cu numele de *Apulum*. Numele, evident dacic, ar reprezenta o adaptare

Hermă feminină

Statuia unui împărat în costum de călătorie

Statuie funerară feminină

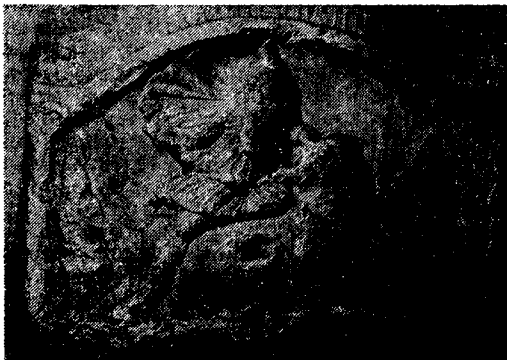
Statuie a Nemesei

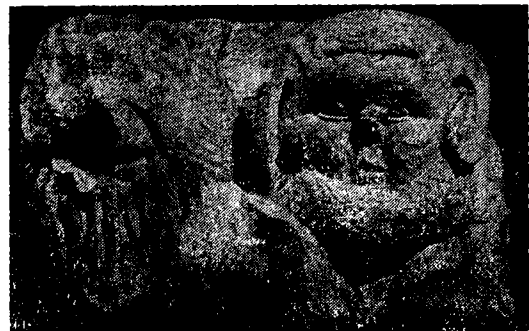
Relief votiv cu Diana la vânătoare

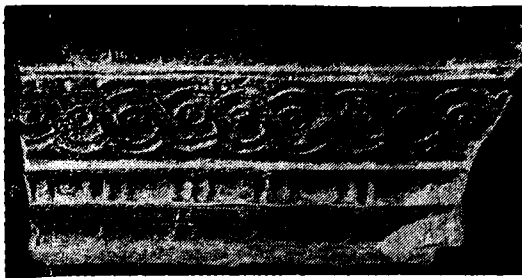
Relief votiv cu Cavalerul trac

Relief mithraic cu tauroboliu

Bază de monument funerar

Friză ornamentală din stuc, provenind din interiorul termelor de la Apulum

latină a denumirii autohtone *Apoulon*, ceea ce indică o ocupare a zonei anterioară romanilor. Se pare totuși că, în perioada regatului dac, *Apoulon* era situat la Piatra Craivii, avînd structura unui oraș fortificat tipic dacic, cu ziduri de piatră, și că numai în epoca romană locuirea a coborît pe cîmpia fluvială, unde este și astăzi cunoscută. Izvoarele epigrafice atestă de altfel existența a două comunități urbane diferite și independente, ajungînd amîndouă la regim municipal și anume una în vremea împăratului Marc Aureliu (161—180 e.n.), iar cealaltă în vremea împăratului Septimiu Sever (193—211 e.n.). Se presupune că cea dintîi s-a constituit din familiile soldaților și din veteranii lăsați la vatră, precum și din toată mulțimea ce însoțea de obicei o legiune, iar cea de a doua a avut la origine o așezare băstinașă, dacică, formată probabil din reșezarea pe cîmpie a locuitorilor *oppidum*-ului din munți, care s-a romanizat în contact cu centrul roman alăturat. Despre structura urbanistică și despre arhitectura monumentală a celor două orașe gemene, cu excepția termelor — cele mai mari din Dacia — din *Municipium Septimium*, nu avem decît știri indirecte. Știri epigrafice, precum și resturi arhitecturale (ex.: o bogată serie de capitele) mărturisesc despre existența unei arhitecturi monumentale din zidărie de piatră, cu trăsături romane caracteristice, puternic provincializate. Este interesant de semnalat descop. unor capitele vegetale, sumar modelate, de un tip ce premerge capitelului vegetal romanic și care atestă legături artistice certe cu provinciile romane de la Rin și de la Dunărea de Sus. De asemenea, trebuie amintite un număr însemnat de elemente de canalizare, din teracotă sau plumb. Din centrul civic, probabil, provin cîteva statui fragmentare loricăte, între care una atribuită împăratului Filip Arabul, precum și o statuie paliată a unui șef militar (împărat?) și un portret, cap de statuie, al lui Gallienus. Inscricții votive precum și monumente figurate dedicate unor divinități sînt vestigiile ale unor sanctuare, între care un *asclepieion* (templu al lui Esculap, folosind și ca spital), tot în *Municipium Septimium*, unul sau mai multe sanctuare ale lui Mithra, cu siguranță un templu al Triadei Capitoline, dar poate și alte sanctuare legate de cultul lui Iupiter, reprezentat ca Iupiter Tronans de mai multe statui de mărime mijlocie. Se mai poate presupune existența unor sanctuare ale lui Apolo (relief al lui Apolo Cytharoedus),

Hercule, (mai multe mici reliefuri ale eroului), Liber Pater. O statuie a zeiței Nemesis și un grup plastic al zeilor Pluton și Proserpina tronînd, precum și mai multe inscripții pentru zeii orientali Men, Isis, Serapis ridică problema sanctuarelor acestor divinități. Foarte dezvoltate și bogate în monumente erau necropolele celor două orașe alăturate. De aci provin cîteva statui funerare, dintre care una, bărbătească togată, acefală, de tip poetul, alta, reprezentînd o femeie velată (cu vâl pe cap) cu copilul ei. În afara cavourilor construite din cărămidă și acoperite cu pămînt, se poate presupune existența unor mici edificii funerare de tip ediculă sau mausoleu, de la care trebuie să provină unele fragmente de frize și cornișe profilate și chiar decorate cu sculpturi în relief (Neptun și Amfitrite), de dimensiuni prea mici pentru a fi făcut parte din monumente de cult sau publice. Unele dintre acestea erau decorate cu medalioane, cu portrete ale defuncților, în relief. Sînt cunoscuți și cîteva pereți de edicule cu decor figural în relief, precum și cîteva stele monumentale cu portrete în medalion, cu pseudofronton și pseudoacrotere, bogat decorate cu simboluri religioase. Un număr important de baze cu lei atestă prezența în repertoriul de forme artistice locale a altarelor funerare. De asemenea, este cunoscut un număr relativ însemnat de reprezentări de lei și sfînși (sau himere) funerari, care serveau ca elemente de coronament. ● În zona periferică a orașului roman, în cartierul Partoș de astăzi, s-au descoperit în cursul timpului mai multe ruine de *villae suburbanae* bogate, relativ fastuos împodobite, de la care s-au păstrat unele detalii de decorație interioară, sub formă de fragmente sau chiar numai sub formă de releveu. Sînt cunoscute astfel cîteva mozaicuri pavimentare, unele alb-negru cu embleme alegorice (taurul, un geniu, Cupidon, Victoria), altele policrome dintre care cel mai recent descoperit, acela „al filozofilor” sau „al magistraților”, este conservat *in situ*. El cuprinde, în medalioane poligonale,

Doă busturi divine de pe un tron, din teracotă

busturile unor bărbați îmbrăcați în togă, una din imagini fiind lămurită de inscripția „II vir” (*duum-vir* — nume de magistratură); stilul este ușor țeapăn dar nu lipsit de vioiciunea culorii. Mai trebuie menționate fragmente de frescă cu motive figurale, precum și elemente de decorație arhitecturală profilată din stuc, cu motive clasice: ove, denticuli, palmete. ● Prin săp. recente, sub catedrala romano-catolică s-au descoperit — între altele — în afară de ruinele castrului de piatră al legiunii *XIII Gemina* și de fundațiile unei rotonde, poate romană-tirzie, eventual paleocreștină, și un cimitir de înhumație din sec. 10 e.n. M.A.I.; M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R.; M.Br.S. BIBL.: *CRR*, pass.; D. Tudor, *OTS*, p. 144—170; I. Berciu, Al. Popa, H. Ursu, *Cetatea Alba Iulia*, Buc., 1968. r.f.

Albești (sat, com., jud. Constanța); săp. A. Rădulescu, M. Munteanu, V. Georgescu — 1975—1977. Așezare urbană cu plan axial, zid de incintă din piatră de talie, locuințe de piatră cu pământ, de plan patralater, aparținând unei populații neelenice dar puternic elenizate, de traci datînd din sec. 3—2 î.e.n. Între descop. mobile trebuie menționate bronzuri și ceramică grecești, dintre care unele remarcabile ca execuție artistică. M.A.C. r.f.

Alburnus Maior v. Roșia Montană

Aldeni (sat, com. Cernătești, jud. Buzău); descop. înt. — 1939; săp. Gh. Ștefan — 1926, 1940, 1942, 1943; Gh. Ștefan și S. Morintz — 1955. Pe Gurguiul Balaurului, așezare neolitică pe pînten de deal, cu un strat de cultură Boian și unul de cultură Gumelnița. ● Primul strat cuprinde două nivele: cel inferior, cultura Boian faza Bolintineanu populat de o comunitate de agricultori și păstori, prezintă o locuire răsfirată constînd din colibe din material ușor, folosind în amenajare denivelările terenului. Se păstrează o singură vatră, puternic arsă, pe o mică terasă special tăiată în panta dealului. Din inventar: unelte de piatră și ceramică tipică, atît grosolană cît și fină. Ceramica de pastă grosolană e reprezentată de vase mari — oale, chiupuri —, arse oxidant, cu pereți groși decorați cu dungi paralele de barbotină, linii paralele incizate plat și superficial, butoni conici în relief. Ceramica de pastă fină, arsă reductor, cuprinde boluri, vase tronconice, vase cu picior, decorate prin incizie, excizie și încrustare cu meandre, formate de linii incizate dublate de creștături excizate, sau cu pliseuri lustruite, desenînd spirale, valuri, zigzaguri. Mai sînt de amintit un picior de altăraș-măsuță și o figurină zoomorfă sumar modelată. Nivelul superior, din cultura Boian faza Giulești, definește o etapă a fazei Giulești. Aparține tot unei comunități agraro-pastorale, cu locuire risipită, constînd din bordeie cu gropi patralatere cu colțuri rotunjite. Inventar de unelte de piatră, ceramică (borcane, străchini, vase suport scunde) arsă reductor, lustruită și decorată cu meandre incizate și încrustate cu alb, plastică (un fragment de figurină feminină cu steatopigie pronunțată). ● Al doilea strat, caracterizat de cultura Gumelnița, cuprinde trei nivele în cadrul cărora se evidențiază așa-numitul aspect Stoicani-A. (v. Stoicani), sau A.II.

Locuirea cuprinde rare case cu schelet de lemn pe platformă de trunchiuri despicate, lipit masiv cu lut, cu numeroase vetre cu lipitură groasă, precum și gropi circulare din care s-a recuperat adesea mult material întreg. Inventar: unelte de silex și piatră șlefuită, ceramică (pahare, vase cilindrice, vase piriforme, suporturi scunde, străchini, capace în calota plată cu tambur cilindric). Este specifică abundența picturii cu alb și a motivelor spiralice (îndeosebi spirala recurentă cu volutele unite de oblice, cu referințe la aspecte de la începutul culturii Cucuteni), ca și decorul excizat, incizat și chiar în relief, trădînd uneori moșteniri arhaizante din cultura Boian. Plastică relativ rară, constă mai ales din figurine feminine „în cruce”, unele cu loburile perforate specifice, altele de tipul cu fustă largă și lungă, cu decor geometric incizat, stilizare a costumului, precum și o pintaderă. Se mai cunosc și două podoabe din lamă de colț de mistreț. ● În sat, un mormînt de înhumație, aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, cu ceramică specifică acesteia. M.I.R.S.R.; M.B.

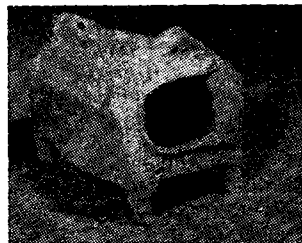
BIBL.: E. Comșa, *Boian*, p. 32, 82, 100—101, 126. l.r.

Aldești (sat desființat, înglobat la satul Cîrligi, com. Filipești, jud. Bacău); săp. I. Antonescu, Eug. Antonescu, V. Căpitanu, V. Ursache — 1960—1962. Așezare precucuteniană cu ceramică și plastică tipice pentru această cultură: fragmente dintr-un vas antropomorf și dintr-o măsuță de cult. M.I.B.

BIBL.: S. Marinescu-Bîlcu, *Precucuteni*, p. 151.

r.f.

Alexandria (oraș, jud. Teleorman); săp. C. Preda — 1957—58. ● În marginea orașului, așezare dacică timpurie (sec. 5 î.e.n.) de bordeie, de tip „cîmpulung”. Caracteristică, coexistența ceramicii grosolane modelate cu mîna (vase mari de provizii, străchini, cupe) și a celei fine, de pastă neagră, modelată pe roată pe vase bitronconice, cupe cu două toarte), toate asemănătoare cu cele contemporane de la S de Dunăre, împreună cu piese de bronz (fibule de tip *Glasiac*). Acest inventar mobil ilustrează dezvoltarea culturii dacice din a doua epocă a fierului, pe baze locale, în contact cu cultura tracică sincronă, precum și pătrunderea roții olarului prin intermediul tracilor, din Grecia în Dacia. ● A fost surprinsă la A. și o așezare de bordeie, de tip „cîmpulung”, din sec. 3—4 e.n., aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. În interiorul bordeielor s-au descoperit vetre și

Aldeni. Model-miniatură de locuință neolitică

Altar votiv mithraic (Apulum)

Altar votiv cu Cavalerul trac (Histria)

Altar loricat (Capidava)

un cuptor de piine rectangular. Ceramică specifică acestei culturi. M.I.R.S.R.; M.T.A.

BIBL.: C. Preda, *Dacia*, III; idem, *MCA*, VII.

h.d.

Alexandru Odobescu (sat, com. Nicolae Bălcescu, jud. Ialomița); săp. B. Mitrea și N. Angheliescu — 1963, 1965. În hotarul satului, necropolă birituată plană, de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. Inventare funerare cuprinzînd: ceramică cenușie fină, ceramică zgrunțuroasă, pahare de sticlă, catarama ovale de bronz, fibule din bronz cu piciorul întors pe dedesubt și cu semidisc, din argint, piepteni de os semicirculari și în formă de clopot. M.I.C. BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*. r.f.

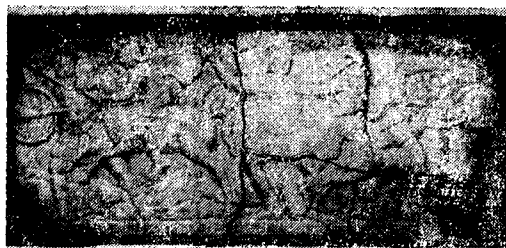
altar, element de cult, luînd adesea forma unui monument de arhitectură sau de sculptură, legat de săvîrșirea unor ritualuri. Cele mai vechi tipuri de a. sînt măsuțele de cult neolitice: modelate din lut, cu trei sau patru picioare, avînd elemente de decor geometric incizat sau modelat pe laturi și, uneori, purtînd pe tăbîle un recipient (ex. Gornea, M.J.C.S.; Parța, M.B.T.). În cetățile grecești și în provinciile romane are forma unui masiv paralelipipedic de zidărie de piatră, îngrijit lucrat, sau a unui bloc monolit de piatră — calcar, gresie, marmură — cu decor caracteristic. Se disting trei tipuri de a.: 1. *A. de jertfă*, din care ne sînt cunoscute cîteva exemplare la Histria, în jurul templului lui Zeus Polieus. Trei dintre ele au forma unor masive simple, paralelipipedice, construite în *opus quadratum* din blocuri de calcar cochilifer și datează din epoca elenistică. Al patrulea, dedicat chiar divinității patronînd templul, construit din gresie calcaroasă și de dimensiuni mult mai mari, era decorat cu un tor, probabil la jumătatea înălțimii. În fața acestuia s-a descoperit și blocul prevăzut cu o verigă de fier, de care erau legate victimele. Este datat în sec. 4 î.e.n. Resturile unui a. de jertfă din epoca romană (sec. 2 e.n.) se păstrează în centrul curții mari a Palatului Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. 2. *A. votiv*, se prezintă sub forma unei construcții sau unui bloc monolitic, paralelipipedic, de dimensiuni variate, comportînd la bază și la partea superioară profile mai mult sau

mai puțin proeminente și, adesea, un coronament fie în formă de volute, fie în formă de acoperiș cu pseudoacrotère. Uneori, deasupra a. votiv era fixată statuia unei divinități. Pe fața principală a a. votiv era gravată inscripția dedicatorie, iar pe cele laterale erau reprezentate în relief simboluri, cel mai adesea patera și oenochoea, instrumentele rituale ale libației. Astfel de a. sînt cunoscute de la Histria, Tomis, Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Un ex. de a. votiv construit a fost descoperit în *principia* castrului de la Tibiscum (M.B.T.). Avea forma unui masiv paralelipipedic de *opus caementicium*, placat cu lespezi mari de calcar cristalin, din care nu s-au păstrat decît cele laterale, avînd pe muchiile înguste, care flancau inscripția dedicatorie pierdută, imaginea în relief a unui vultur înscris într-o ansă, cu o ghirlandă în cioc. O variantă a a. votiv este cel loricat, adică terminat la bază cu imbricături ca o *pterigoma*; acesta se întilnește în așezările cu caracter militar (ex. Capidava, M. Cap.). 3. *A. funerar*, comportă pe terit. României mai multe variante: varianta construită este cel mai bine ilustrată de a. funerar de la Adamclisi. Construcția paralelipipedică cu acoperiș în două

Altar funerar roman (Drobeta)

ape (?) avea pereții exteriori placați cu marmură în lespezi, pe care erau gravate numele celor înmormințați: la colțuri, lezene canelate terminate cu pseudocapitele corintice. Din același tip trebuie să fi făcut parte o serie întreagă de construcții cu pereții împodobiți cu basoreliefuluri sau cu medaloane funerare, acestea din urmă găsite izolat, în număr mare. Mai răspândite sînt a. funerare de tip Ianus Quadrifrons („zeul Ianus cu patru fețe”), paralelipipedice, adesea încununate de un bloc piramidal, de forma unui acoperiș în patru ape. Pereții blocului paralelipedic al a. funerar sînt, cel mai adesea, bogat decorați pe trei (mai rar patru) fețe cu reliefuri, reprezentînd portretele celor decedați sau simboluri funerare. Asemenea a. sînt răspîndite în zona orașelor Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Porolissum, unde primesc o bază decorată cu simboluri figurate în schemă heraldică, comportînd de obicei doi lei adosați sau acostăți, precum și în S Olteniei. Un alt tip de a. funerare este cel în formă de pseudoediculă, paralelipedic, cu fronton și pseudoacrotiere lucrate împreună, decorat sumar cu simboluri simple și purtînd inscripția funerară pe una din fețe, deseori flancată de colonete (ex.: Drobeta, Sucidava, Romula, Ulmetum, în M. P. F., M. I. R. S. R., M. A. C.). Cele mai simple sînt a. cu coarne sau volute: au soeul profilat, corpul paralelipedic cu inscripția pe una din fețe și coronamentul cu două acrotiere hipertrofiate — coar-nele —, sau prelucrate în volute legate de un

Friză cu amazonomahia (Tomis)

balustru; uneori, aceste a. erau suprapuse de un element plastic (Napoca, Gherla, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în M. T. Tr. C.). v. și monumente funerare. În perioada în care se răspîndește creștinismul ca religie oficială a Imperiului roman, locul a. propriu-zise este luat de mesele liturgice, *mensae*, patruletate, cu marginea polilobată, adesea de marmură, cum este aceea fragmentară descoperită la Histria. M. H.

BIBL.: Em. Condurachi și colab., MCA IX.; MCA, IX; RR, pass; Gr. Florescu, MFDS, p. 106—118. r.f.

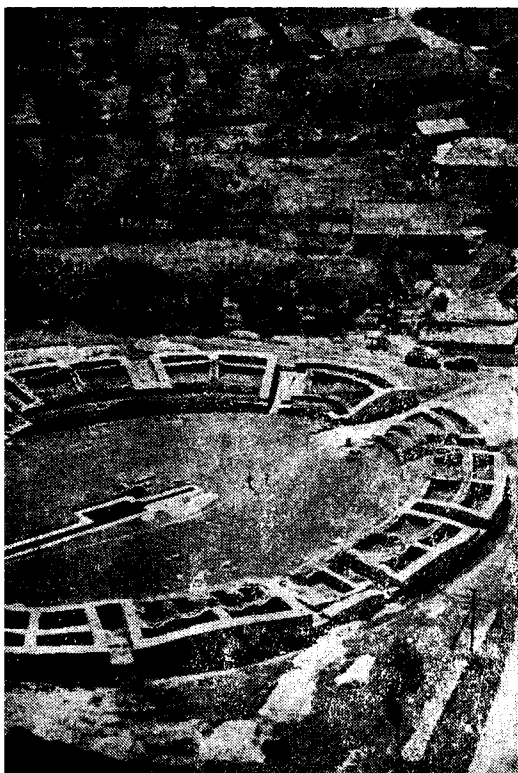
alveolă, element de decor ceramic, constînd dintr-o adîncitură rotundă de dimensiuni relativ mari în pasta vasului. A. se întîlesc dispuse fie în grupuri regulat distribuite pe suprafața vasului, fie în șiruri orizontale, fie pe brîurile alveolare. Sînt cunoscute încă din neolitic și continuă să fie folosite pe ceramica de uz curent aproape fără întrerupere, pînă în vremea dacilor (sec. 2 e.n.). În evul mediu, motivul decorativ al a. și al brîului alveolar revine în repertoriul olarilor români, încă din sec. 9. r.f.

amazonomahia (gr. *amazone* „amazoană” + *mahia* „luptă”), motiv greco-roman, reprezentînd lupta dintre greci și amazoane — popor legendar de femei războinice. În țara noastră, tema este ilustrată de o friză în basorelief de monument mic, probabil funerar, provenind de la Tomis (M. A. C.), realizată într-un stil provincial, caracterizat de mișcări țepene și figuri masive. Această friză pare să fie o prelucrare a unui model derivat din celebra friză a a. de la templul din Magnesia (Grecia). Altă a. este reprezentată pe amfora de la Conțești. În ciuda diferenței de epocă și stil, în desfășurarea celor două monumente se reîntînesc unele motive iconografice, plastice și chiar decorative, care trimit nu numai la același prototip, dar și la un probabil circuit de caiete de modele comune. r.f.

Amărăștii de Jos (sat, com., jud. Dolj), înt. — f. d. În punctele Obîrșia, Buciniș, Pisc: resturi de așezări din perioada comunei primitive și din epoca dacică, precum și urmele unei mari așezări cu caracter urban din epoca stăpînirii romane; descop. mărunte și o statueta fragmentară a lui Iupiter Dolihenens. M. O. C.

BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 337. l.r. și r.f.

amfiteatru (gr. *amphi* „dublu” + *theatron* „teatru”), edificiu public tipic roman, destinat spectacolelor de masă (lupte de gladiatori, vînători, lupte cu

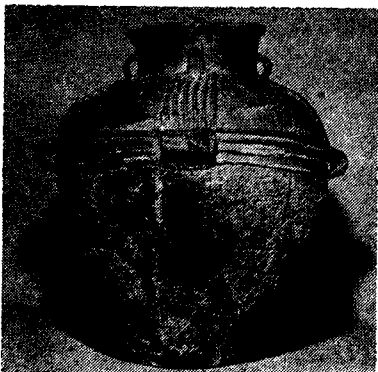

Amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

animale sălbatice, spectacole alegorice). Este constituit dintr-o arenă elipsoidală, înconjurată de tribune cu gradene. Masivul tribunelor este de obicei străbătut de două ganguri de acces la arenă și de mai multe scări și culoare de acces la gradene. În România se cunosc pînă acum trei a.: unul, cu incinta arenei și infrastructurile tribunelor (*cavea*) din zidărie de *opus incertum*, cu parameții la origine tencuiți, cu arena de nisip avînd în centru un mic bazin și cu gradenele de lemn, cu excepția primelor rînduri de marmură, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; altul, la care numai incinta arenei era de *opus quadratum*, arena însăși fiind din pămînt bătut, iar tribunele — care nu s-au mai păstrat —, de lemn, la *Micia*; al treilea, numai identificat, la *Porolissum*. Este probabil însă că și alte orașe din Dacia romană sau din Dobrogea au avut a. r.f.

Amfitrite, în mitologia greco-romană, divinitate feminină a mării, paredră a lui Neptun. Este înfățișată împreună cu aceasta, în cadrul obișnuitului motiv al cortegiului divinităților mării, pe o friză de monument funerar (?) de la Apulum (M.A.I.), sculptată în basorelief într-un stil provincial roman, cu o compoziție stîngace, tratare a anatomiei naivă și drapaj convențional. r.f.

amforă (gr. *amphoros* „cu două toarte“), vas mare destinat transportului și păstrării lichidelor și grînelor, caracterizat prin pîntecele bombat, conic, sau cilindric, fundul ascuțit sau rotunjit, gîtul relativ îngust și două toarte simetrice. Este un tip ceramic specific greco-roman. Prin extensie, termenul de a. se utilizează pentru tipuri ceramice aparținînd altor ansambluri istorice sau arheologice, apropiate ca formă de a. greco-romane. În afara unor vase neolitice, în primul rînd ale culturii Cucuteni, sau din epoca bronzului aparținînd culturilor amforelor sferice și Sărata Monteoru —, cele mai vechi a. cunoscute sînt cele grecești arhaice de la templul lui Apolo din Histria (M.I.R.S.R.). Pe terit. României se întîlnește o mare varietate de tipuri de a. grecești arhaice, cu pîntece conic și „picior“; elenistice, cu pîntece conic și pereții arcuiți; romane timpurii, cilindrice, largi, cu fundul rotunjit; romane tîrzii, oviforme, cilindrice înguste cu fund ascuțit și pereți canelați, sferice cu decor de striuri, ovale

Amforă sferică (Valea Lupului)

Amfore grecești și romane (Histria și Tomis)

cu decor de coaste, a. mici (amforete) ovoidale cu caneluri orizontale; bizantine timpurii, de import și din producția locală, cu silueta gîuită, de viespe. Ele sînt mai frecvente în așezările grecești și romane din Dobrogea, în cele romane din Oltenia și, mai rare, în cele romane din Transilvania; a. apar de asemenea în așezările geto-dace, precum și în cele ale dacilor liberi. În sec. 7 e.n., atît producția cît și importul de a. încetează, odată cu întreruperea legăturilor directe cu Imperiul bizantin, iar în sec. 10—11, cînd se reiau aceste legături, a. se reîntîlnesc mai ales în așezările din Dobrogea, și anume tipul „bombă“ și tipul „cu toarte supraînălțate“. A. sferică, tip ceramic caracteristic pentru începutul epocii bronzului. Se prezintă ca un vas mare, sferic, cu două toarte mari pe umăr și cu decor dispus radiar, tot pe umăr, realizat prin imprimarea unui șnur răsucit, sau prin incizii mici paralele. r.f. și I.r.

amforelor sferice, cultura ~, cultură materială din perioada de trecere la epoca bronzului, contemporană cu culturile Coțofeni și Horodiștea-Foltești. Aria ei de răspîndire cuprinde zona de N a Moldovei, pînă spre cursul mijlociu al Bistriței, cu descop. caracteristice la Piatra Neamț și Dolheștii Mari. Are un caracter accentuat pastoral, agricultura fiind o ocupație secundară. Este caracterizată, în afara tipului ceramic cu același nume, de o dezvoltată producție de obicei de os, îndeosebi podoabe (aplice, brățări, catarama), cu interesant decor liniar geometric gravat, organizat la registre. I.r.

Friză cu amorași la vînătoare (Tomis) r.f.

amforoidion, vas mic în formă de amforă, dar cu fundul plat. A. tipice se întîlnesc în stațiunile din sec. 9 (Celei, Bucov, Basarabi). r.f.

Amon v. Iupiter

Amor v. amorași

amorași (lat. *Amores*), divinități din cortegiul Venerei patronînd dragostea fizică. Sînt reprezentați sub aspectul unor copii goi și grăsuți, cu aripioare. În această ipostază sînt reprezentați:

a) *Eros*, înfățișat în două reliefuri din epoca elenistică (Histria, M.I.R.S.R.), în ipostazele de copil și de adolescent. Asimilat în vreme romană cu *Amor*, numit și *Cupidon*; acesta apare în mai multe reliefuri ajurate din zona Ulpiei Traiana Sarmizegetusa (M.S.), din alte localități antice (ex. Drobeta, M.P.F.), pe cîteva reliefuri de la Histria (M.I.R.S.R.) și de origine necunoscută din M.I.R.S.R., precum și pe friza cu cupidonii la vînătoare de la Callatis (M.A.C.), pe pseudo-poarta de hipogeu de la Tomis (M.I.R.S.R.) și pe un tipar de *terra sigillata* reprezentînd o banchală de cupidonii, de la Capidava (M. Cap.); b) *Hipnos* (*Hypnos*), geniul somnului, reprezentat ca un a. adormit, apare uneori pe monumentele funerare din Dacia, între altele pe cîteva stele bogat decorate de la Apulum (M.A.I.); c) *Tanatos* (*Thanatos*), geniul morții, reprezentat cu un a., fie sprijinit de o faclă sau flacără îndreptată în jos — simbol al vieții care se stinge —, fie adormit, cu facla lingă el. De cele mai multe ori este o figură secundară, cu sens simbolic, în compozițiile sincretistice care împodobesc monumente funerare — stele, sarcophage, altare — din Dacia și Scitia Mică (ex.: Apulum, M.A.I.; Capidava, M.I.R.S.R.); d) în aceeași ipostază de copii goi și cu aripioare sînt reprezentate și diferite alte tipuri de *genii*, divinități locale de importanță secundară, identificați fie prin atribute, fie datorită unor inscripții. r.f.

Ampelum (Ampeium) v. Zlatna

Amutrium v. Botoșești-Paia

anathyrosis (cuv. gr.), falțul care mărginește fața exterioară a blocurilor de piatră dintr-un parament în *opus quadratum*. Cel mai tipic ex. de a. se întîlnește la blocurile simple de parament de la Monumentul triumfal *Tropaeum Traiani*. r.f.

Andrieșeni (sat, com., jud. Iași); săp. A. Florescu — 1956 și 1957.

● În centrul satului, așezare de tip Precucuteni, în care au fost identificate trei locuințe de suprafață fără platformă; ceramică și plastică tipice Precucuteni; pe plastică apare decorul incizat. ● Așezare de tip cenușar (cultura Noua). M.I.M. BIBL.: A.C. Florescu, MCA, V și VI. r.f.

angobă, înveliș de argilă opacă, de obicei colorat diferit de suport, care acoperă vasul ceramic după ce acesta s-a uscat, prin înmuiere într-o suspensie de pulbere fină de argilă dizolvată în apă. A. a fost utilizată încă din neolitic — în cultura Criș servește ca strat impermeabilizant: roșie, suport pentru pictură, sau alburiu, material pentru decoul cu barbotină. În neoliticul mijlociu a., lustruită brun sau negru, constituie cel mai curent mod de finisare a suprafeței exterioare a vaselor, iar în cel superior a. folosește curent drept fond pentru pictură. Întrebuințarea a. este generalizată în toate perioadele ulterioare și, adesea, chiar ceramica grosolană din pastă poroasă — ca de ex. cea dacică sau cea specifică culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov — primește o a. care dă o acoperire mai fină și impermeabilizantă suprafețelor. În perioada de început a feudalismului, ceramica glazurată are adesea, sub stratul de smalt translucid, un strat de angobă colorată, folosind la decorarea ei prin zgîriere (tehnica *sgraffito*). r.f.

Angustia v. Brețcu

antablament, subansamblu constituit din elementele purtate ale unui ordin — arhitravă, friză, cornișă. Pe terit. României sînt cunoscute a. monolite (cu cele trei sau două elemente componente tăiate în același bloc de piatră) de la Histria, provenind de la mici monumente funerare elenistice și romane (M.H., M.A.C.) și de la Tomis, provenind de la edificiile publice romane (M.I.R.S.R., M.A.C.). r.f.

ante (lat. *antae* „pilaștri încadrînd intrarea”), prelungirile zidurilor care, împreună cu acela al intrării și cu coloanele frontale, definesc pronosul — dar și opistodomul — unui edificiu în formă de templu. În mod corespunzător, edificiul este caracterizat în *antis*. În *antis* era probabil templul lui Zeus Polieus de la Histria. Tot așa poate fi caracterizată și edicula Dublei Nemesis din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis. r.f.

antefixă (lat. pl. *antefixa*), element de arhitectură romană, de la acoperiș, comportînd un oian

Antefixe romane (Potaiasa)

Infundat la unul dintre capete cu o placă cu marginea superioară arcuită, purtând o imagine prosopomorfă în relief — Jupiter, Gorgona, Satir, Amazoană ș.a. A. servea drept piesă de capăt șirului de olane așezate peste rostul dintre două șiruri de țigle. Ex.: a. de la Apulum (M.A.I.), Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Napoca (M.I.Tr.C.), Potaiasa (M.I.T.), la care stilizarea trăsăturilor le dau un aspect accentuat decorativ, uneori chiar caricatural. r.f.

antropomorf (gr. *anthropos* „om” + *morphe* „formă”), termen folosit pentru a desemna diferite reprezentări plastice de forma corpului sau figurii umane. Pe terit. României, reprezentările a. sînt cunoscute încă din cele mai vechi faze ale neoliticului, cînd, în afara capetelor de tip Lepenski Vir, de la Cuina Turcului și Gura Baciului, domină mai ales figurinele feminine. Fără a putea preciza dacă erau folosite ca idoli, reprezentări votive ale oficianților sau credincioșilor, ori ca instrumente magice — eventual amulete — sau rituale, redarea specifică a atributelor sexuale și a trăsăturilor esențiale ale chipului uman este pusă în legătură cu credințele magico-religioase în fecunditate și cu practicile rituale generate de acestea. Între reprezentările a. neolitice, fie izolate, fie grupuri, se disting: imagini și grupuri plastice de teracotă, figurine de teracotă, os, foaie de aur sau aramă, elemente de decor plastic aplicat sau pictat pe ceramică, vase plastice. Se întîlnesc astfel, în culturile Criș — figurine și aplicații plastice pe vase; Hamangia — figurine; Vința-Turdaș — figurine, aplicații plastice pe ceramică, vase plastice; Boian — figurine; Vădăstra — figurine; Gumelnița — reprezentări plastice, figurine, vase plastice; Cucuteni — reprezentări și grupuri plastice, figurine, aplicații plastice, figuri pictate pe ceramică, vase plastice; Sălcuța — figurine; Petrești — figurine; Tisa — figurine. Cele mai importante exemplare: M.I.R.S.R., M.I.M., M.A.P.N. Majoritatea reprezentărilor sînt decorate prin incizare, excizare sau pictare, conform specificului culturii, cu motive geometrice asemănătoare cu cele ale decorului ceramic și care nu pot fi puse decît uneori în legătură directă cu amănunte caracteristice de anatomie, costum, tatuaj ș.a. În epoca bronzului, reprezentările a. sînt mult mai rare. Ele le continuă pe cele din neolitic, în măsura în care figurile feminine încă predomină, dar se diferențiază de acestea prin faptul că elementele de modelaj și decor, mai precis stilizate, pot fi raportate cu certitudine la amănunte de anatomie, costum și podoabă. Se disting trei categorii: statuia menhir de la Hamangia (M.A.C.) din aria culturii Cernavodă — etapa de trecere de la neolitic la bronz —; figurinele feminine cu rochie în formă de clopot din Soltenei, aria culturii Gîrla Mare (M.I.R.S.R., M.O.C., M.P.F.); figurinele plate cu cap mobil — de tip tessalian — din aria culturii Otomani (M.T.C.). Epoca fierului marchează o schimbare fundamentală, atît prin înlocuirea reprezentării feminine, ca element predominant, cu aceea a eroului, luptător, vîntor sau sacrificator (preot) concretizată în statuia-menhiri cunoscute în Dobrogea — Sibioara (M.A.C.), Stupina (M.I.R.S.R.) — și în centrul Transilvaniei — Baia

de Criș (M.D.), Gherla (M.I.Gh.) cit și prin decorul a. al armelor de paradă traco-getice din tezaurile descoperite în spațiul extracarpatic (M.I.R.S.R.). În arta dacilor, reprezentările a. sînt extrem de rare. În afara efigiilor de pe garniturile de bronz apuliene de import, ele se reduc la efigiile monetare adesea excesiv schematizate, la două efigii ale zeiței Bendis — una în bronz de la Piatra Rosie (M.I.R.S.R.) și cealaltă în teracotă, de la Costești (M.I.Tr.C.) —, la cele cîteva fibule a. de la Herăstrău, Coada Malului, Bălănești (M.I.R.S.R.), la medalionul cu cap de gorgonă, grosolan stilizat, de la Popești (M.I.R.S.R.) și la un medalion cu eroul cavaler de la Surcea (M.I.R.S.R.), toate realizate prin ciocănire *au repoussé* în foaie de argint. Rămîne izolată reprezentarea schematizată, în relief plat, a trei dansatoare cu ramuri în mîini, de pe un fragment de imitație de bol megarian de la Popești (M.I.M.B.). În paralel, în arta cetățitor grecești de pe malul Mării Negre, reprezentările a. ocupă locul predominant, care le este specific în cadrul artei clasice. Chiar dacă modestia realizărilor artei provinciale grecești din cetățile pontice nu a permis apariția unor manifestări majore, avem informații și chiar măturii directe că antropomorfismul a fost prezent atît în sculptură — statuară, frize de monumente mici, stele funerare — cit, mai ales, în ceramica pictată de import, aparținînd stilurilor arhaice și clasice grecești și în coroplastică, un atelier de figurine de teracotă fiind chiar la Callatis. Artă romană în Dacia și Scythia Mică este caracterizată de generalizarea antropomorfismului, care se manifestă în toate genurile; sculptură — statuară și relief; pictură murală și mozaic; plastică mică în bronz și teracotă; arte decorative și aplicate — bronzuri, feronerie, ceramică, gliptică ș.a. Astfel de reprezentări nu au avut niciodată un rol strict decorativ. Figurile umane au putut fi imagini de cult, portrete oficiale sau private (funerare), figuri simbolice, elemente ale unor compoziții religioase, istorice, simbolice sau funerare, dar niciodată simple ornamente. După epoca romană, reprezentările a. devin extrem de rare. În Dobrogea, sub influența aniconismului creștin primitiv, ele nu depășesc mijlocul sec. 4 e.n., iar în restul terit. României nu apar decît pe unele piese de orfevrărie de tradiție clasică sau orientală ca patera de la Pietroasa, cîmile de la Apahida (M.I.R.S.R.) și de la Tăuteu (M.T.C.), amfora de la Conțești și ulcioarele de la Sinnicolau Mare, făcînd parte din tezaur aparținînd popoarelor migratoare. La începutul feudalismului, reprezentarea a. reapare, ca decor în relief cu caracter religios, pe obiecte de cult creștin — cruci-relicvar — realizate în metal. Un monument deosebit îl constituie ansamblul rupestru de la Basarabi, unde s-au descoperit serii întregi de gravuri a., schematice, cu caracter creștin, decorînd pereții micilor sanctuare scobite în cretă. r.f.

Apa (sat, com., jud. Satu Mare); descop. înt. — 1939. Depozit de arme de bronz de tipuri frecvente în bronzul tragic din zona carpato-balcanică și aparținînd culturii Otomani, din a doua etapă a epocii bronzului. Este compus din două spade;

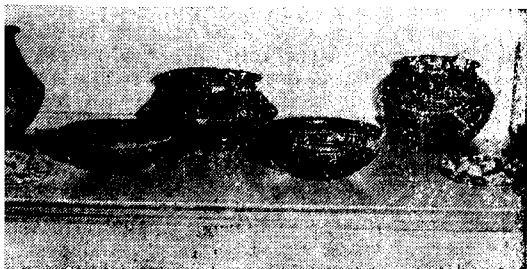
Depozitul de la Apa
Topor și apărătoare de braț din bronz

Spadă de bronz

trei topoare de luptă și o apărătoare de braț — brătară spiralată —. Cele două spade și două din topoarele de luptă cu disc și spin sint bogat gravate cu motive spiralice și meandrice. Motivele se grupează în ansambluri dispuse tectonic și simetric pe ceafa, pe tăișul și muchiile topoarelor precum și pe lama spadei, încadrând simetric nervura mediană. Aceste compoziții decorative au valoare simbolică, legată de mitul solar, constituind probabil imagini-semne ale soarelui și ale marii ape pe care acesta se credea că plutește în cursul călătoriei sale nocturne. Decorul, fin realizat, atestă gradul înalt de măiestrie la care ajunseseră meșterii epocii bronzului. **M.I.R.S.R.**
BIBL.: D. Popescu, *Dacia*, VII—VIII; M. Rusu, *Dacia NS*, VII; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, p. 39. I.r.

Apahida (sat, com., jud. Cluj); săp. I. Kovács — 1900; descop. înt. — 1899, 1968. ● Pe pășunea „Ritul Satului“, necropolă birituală celtică, din sec. 3—2 î.e.n., în care predomină incinerarea; inventare funerare constînd mai ales din ceramică cenușie, modelată pe roată și cu forme specific celtice (La Tène C) precum și cu unele forme dacice; obiecte de metal, între care se cuvine să fie amintite: un coif de bronz poleit cu foiță de aur, brățări cu semiove, un *umbo* de scut. ● Pe terasa stîngă a Someșului Mic, în sat, necropolă de înhumare creștină de tip Sîntana de Mureș, ger-

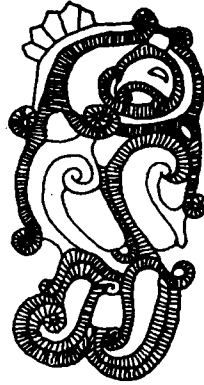
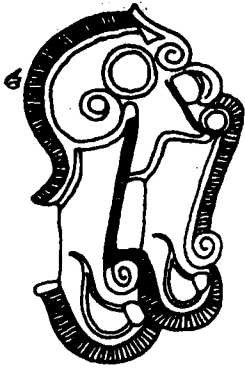
Apahida. Inventarul unui mormînt celtic

manică (gepidă sau ostrogotă), din sec. 5—6 e.n. De aici provin, în afara unui vas mithraic cu decor de șerpi în relief, două tezaure. **A.I.**, cuprinzînd garnituri de costum — fibulă cu capete de ceapă, cu placa bogat decorată *en creux*; cataramă; pandantive cu clopoței și lăntșoare, poate de la o diademă sau de la cercei; aplice și podoabe — inele din aur cruciforme cu grenate în *cloisonné*, de stil geometric policrom; două oenochoe de argint cu scene bahice, de stil clasic greco-roman tradițional, în relief ciocănit; garnitura din foaie de aur a unui mare pahar de sticlă; un inel cu inscripție gravată punctat (*Omharus*), precedată de o cruce. Ansamblul constituie o tipică garnitură de podoabe și vase de ceremonie, așa cum erau dăruite șefilor migratori avînd calitate de *foederati*, de către împărații bizantini. **A.II** este și mai bogat. În afara garniturilor de costum și podoabelor din aur cu grenate, lucrate în *cloisonné* în același stil geometric policrom, trebuie amintite un capac de pungă de aur cu grenate, zăbale cu psalii tubulare aurite, un virf de lance cu dulie godronată și aurită, un pahar de sticlă tăiată fațetat, cu garnitură de aur pe buză, marcînd locul pe unde se bea, două aplice în formă de vultur, aplice-rozetă. (v. și Tarcea.) **M.I.Tr.C.**; **M.I.T.**; **M.I.R.S.R.**

BIBL.: I. Kovács, *Dolgozatok (Cluj)*, II/1911; I.H. Crișan, *AMN*, VIII; K. Horedt, *AMN*, IX; *Trésors*, nr. 372—373 și 388—391. r.f.

apareiaj, ordonarea unei zidării în asize orizontale, spre deosebire de turnare care nu comportă nici un fel de ordine a pietrelor în zid. În arce și bolți (Histria, Capidava, Tropaeum Traiani) asizele pot fi oblice și chiar verticale. r.f.

apă. Figurarea acestui element al naturii este foarte veche, în măsura în care diferitele sisteme decorative neolitice au o semnificație simbolică. Astfel, în acord cu figurarea simbolică a a. — principiu al rodniceii — în alte culturi antice, se poate pune întrebarea dacă nu cumva zonele acoperite cu registre orizontale de „paranteze“ din care rezultă linii ondulate verticale, specifice culturii Gumelnița, nu reprezintă tocmai o astfel de imagine. Mai sigură este, odată cu epoca bronzului, reprezentarea simbolică a a. integrată în simbolistica solară specifică vremii — poate mediul în care are loc călătoria cotidiană a soarelui — pe piese de bronz (toporul de la Someșeni, sabia de la Apa) sau de ceramică (pe unele cești din cultura Tei), sub forma fasciculului de linii paralele ondulate, uneori terminat cu volute. Apariția, în aceeași vreme, a motivului păsărilor de a. — care trag vehiculul soarelui — confirmă această interpretare. Este posibil ca aceeași semnificație de figurare a a. să o fi avut și motivul „ghirlandelor“, curent în decorul ceramicii de tip Monteoru, dar și al centurilor de bronz (Gușterița, **M.Br.S.**; Aiud, **M.Ai.**). Din perioada de sfîrșit a epocii bronzului, sau începutul primei epoci a fierului, datează primele care cu vase rituale, decorate cu protome de păsări de a., cum sint cele de la Orăștie (aflat la Viena) și Bujoru, imagini ale a. vieții — a. simbol al rodniceii, participînd la un străvechi mit naturist — și nu care solare, pentru că lipsește orice fel de

Aplice plate de argint, cu reprezentarea luptei dintre animale (tezaurul traco-getic de la Craiova)

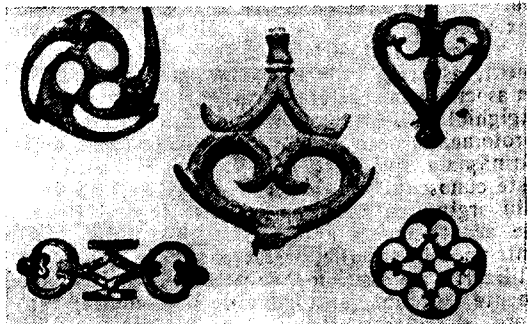
imagine sau simbol solar, cu excepția a însăși sintaxei radiale a motivului central. În cadrul tezaurului traco-getic, a. este reprezentată atât sub forme directe, cât și sub formă de elemente corelate, toate însă cu caracter simbolic. Ca forme directe trebuie amintite imbricațiile în formă de solzi, orientate în jos, așa cum apar pe cnemida femeie, pe coif și pe paharul nr. 1 de la Agighiol. Este semnificativ faptul că zona de imbricații de pe acesta din urmă este mărginită sus de o linie ondulată cu volute. Tot simbol al a. trebuie să fi fost și banda ondulată umplută cu cerculețe psonate și la care fiecare meandru poartă un cap de pasăre de pradă, care apare pe cele două pahare de la Agighiol și pe cel de la Porțile de Fier. În sfârșit, pe coiful de la Poiana Coșofenești, linia ondulată cu volute care desparte viziera, obrăzarele și apărătoarele de ceață de calotă, precum și aceea care desparte în două registre horizontale apărătoarea de ceață, sînt tot o figurare simbolică a a. Tot de simbolul a. se leagă și alte imagini cum ar fi păsările de a. de pe cnemidele de la Agighiol, pasărea de pradă cu peștele în cioc de pe paharul de la Agighiol și de pe cel de la Porțile de Fier, scenele de lăbăție de pe coiful de la Băiceni, cnemida (femeie) de la Agighiol și ritonul de la Poroina. În argintăria dacică, figurarea a. este mai degrabă rară: unda etruscă de pe câteva cupe de la Sîncrăieni, o linie ondulată cu volute pe o țință de fier de la Sarmizegetusa Regia. În epoca romană, figurarea a. ca mediu natural — pînă acum inexistentă — este rară, condiționată de conținutul narativ al unor scene istoriate cum sînt cele de pe Columna lui Traian, unde apare ca un registru de linii ondulate paralele, uneori cu volute compacte sugerînd valurile. În schimb, a. vieții este figurată simbolic sub forma vasului din care ies vrejuri de iederă sau de viță de vie pe stele funerare din Scîția Mică (ex.: stela lui Attas Possei de la Ulmetum, M.H.), sau a vasului flancat de doi păuni (timpanul unui altar în formă de ediculă de la Brucla, M.I.Tr.C.). Este posibil ca vasele cu toate zoomorfe din tezaurul germanice, cum ar fi amfora de la Conțești și cupele poligonale de la Pietroasa să fie raportate tot la arhetipul a.

vieții, dar nu e sigur că în perioada în care au fost realizate ele mai păstrau această semnificație. r.f.

apeduct, construcție subterană sau aeriană pentru adus apa potabilă în localități, de la izvoarele situate în afara acestora. A. sînt constituite fie din tuburi de piatră sau teracotă care se îmbracă cu mufe, de obicei îngropate, fie din ulucuri din zidărie continuă, suspendate pe arcade sprijinite pe stlpi (în care caz sînt, de obicei, de secțiune semicirculară), sau îngropate și turnate în sol (în care caz sînt de secțiune circulară). Din primul tip sînt cunoscute a. la Histria, Tropaeum Traiani, Fîntinele; din al doilea tip, subterane, tot la Histria, Tropaeum Traiani, iar aeriene pe valea Nerei, în Banat. Toate aceste a. datează din epoca romană. În perioada statului dac ne este cunoscut un a. de zid, îngropat la Sarmizegetusa Regia.

BIBL.: V. Canarache, *SCIV*, II; C. și H. Dăicoviciu, *Sarmizegetusa*, p. 30.; S. Ștefan, *BMI*, *XLI*, 3. r.f.

Apis, divinitate egipteană, încarnată într-un taur sfînt. Pe terit. României, unde cultul lui A. a fost probabil adus de coloniști orientali, s-au descoperit la Apulum altare votive, datînd din vremea romană, dedicate lui A. (M.A.I.). Pe unul

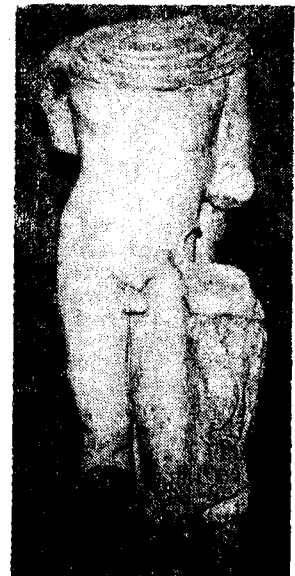

Aplice de harnașament romane din bronz (Transilvania, M.I.Tr. C.)

dintre ele, este reprezentată în relief efigia zeului, sub forma unui bucraniu de tip clasic greco-roman, schematizat. r.f.

aplică, ornament de metal (bronz, argint, aur etc.) sau os, aplicat pe veșminte, vase, mobilier, pereți, piese de harnașament ș.a. A. au forme (rozete, cruci, *pelta*) și dimensiuni extrem de diverse. Descop. arheologice de pe terit. României au furnizat un mare număr de a. din perioade diferite, începând cu neoliticul și terminând cu evul mediu. Este posibil ca, încă din neolitic, unele figurine *en violon* de aramă, sau de aur (cele de la Moigrad, M.I.R.S.R.), să fi fost folosite, dacă judecăm după dispozitivele de prindere cu care sînt prevăzute, drept a., fără să putem însă preciza modul în care se întrebunțau. La sfîrșitul epocii, apar și a. de os cu decor linear gravat, specifice pentru cuțura Horodiștea-Foltești. Din epoca bronzului sînt cunoscute două tipuri de a.: cele de bronz ajurate, circulare, cu motive cruciforme, în formă de *pelta* (de la Uioara și Spălnaca, M.I.Tr.C.) și falerele de aur cu decor ciocănit *au repoussé* cu motive simbolice solare (de la Ostrovu Mare, M.I.R.S.R.). Aceste a. erau probabil prinse pe veșminte, cum pare să o indice asemănarea lor cu unele motive din decorul figurinelor cu rochie clopot din cultura Gîrla Mare. Ele continuă să fie produse și folosite și la începutul epocii fierului, deși, în perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului, reapar a. de os cu decor linear gravat, caracteristice pentru cultura Noua. În a doua jumătate a primei epoci a fierului, apar a. cu decor figurat, de tip traco-gețic și scitic. Primele sînt în general realizate din metal prețios, prin ștanțare, gravare și ciocănire *au repoussé*, precum și prin turnare și comportă patru serii: rozetele zoomorfe ajurate, cu trei sau patru brațe, terminate în protomă de animal — cal sau grifon — (ex.: cele din tezaurul de la Craiova, Agighiol, Peretu și Băiceni); plăcile zoomorfe reprezentînd, prin decupajul lor și detaliile interioare gravate sau *au repoussé*, fie un animal (grifon, leu), fie lupta dintre două animale, grifon și leu, grifon și cerb (de ex.: piesele din tezaurul de la Agighiol și Craiova), fruntariile constituite dintr-o protomă de animal (leu, grifon) în *ronde-bosse*, realizată prin turnare, fixată la bază pe o placă cu decor gravat, reproducînd schematic genele unui ochi apotropaic (Agighiol, Craiova, Peretu); în sfîrșit, bucraniile turnate, cu motiv solar gravat în frunte (ex.: cele din tezaurul de la Craiova). Toate aceste a. par să fi fost folosite ca podoabe de harnașament, așa cum indică descop. unora dintre ele, în asociație cu schelete de cal, în mormintele de la Agighiol și Peretu. A. scitice cruciforme și cu protome, turnate în bronz, cum este aceea de la Armășoaia, sînt foarte rare. În arta dacilor este cunoscută seria de a. — falere de la Surcea, din argint, cu decor *au repoussé* vegetal (frunze de acant) sau figurat (grifon, Cavalerul trac), într-un stil specific, caracterizat de rigiditatea stilizării. De asemenea, se pare că o serie de elemente de bronz, antropomorfe și zoomorfe, între care și celebra Bendis de la Piatra Roșie (M.I.Tr.C.), au fost folosite ca a. cu funcție de garnituri de prindere pe mobile de lemn (?) sau

vase de bronz. În perioada romană, a. sînt produse de ateliere specializate, în serii mari, cu tehnici permițînd repetiția mecanică și nu mai prezintă același interes artistic. Se disting mai multe categorii, și anume: a. de car sau de mobilier, de obicei în relief, antropomorfe și prevăzute cu dulii sau plăci de prindere, turnate și cizelate în bronz; a. de harnașament, realizate în aceeași tehnică, dar plate și afectînd forme din repertoriul vegetal (rozete, frunze de iederă); a. de costum, realizate fie prin turnare, fie prin decupare și ștanțare, plate, cu forme și decor geometrice, inspirate din ornamentica clasică greco-romană. A. din prima categorie sînt mai rare și nu se poate cita decît o singură descop. concludentă — cu capete de Dionysos — la Telița, dar din celelalte categorii, descop. abundă în aproape toate așezările romane. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, a. continuă să fie răspîndite și tipurile lor sînt specifice pentru diferitele culturi ale migratorilor sau autohtonilor. Astfel, pentru popoarele germanice (ostrogoți sau gepizi) sînt caracteristice a. plate, lucrate în *cloisonné* din aur și grenate. Se disting patru categorii importante, atestate de descop. din tezaurele de la Velf, Moigrad, Someșeni, Apahida I și II: rozetele cu decor geometric și *umbo* proeminent; a. scut, complet plate, cu decor geometric; a. în formă de *pelta*; a. zoomorfe, plate, al căror decupaj reproduce silueta stilizată geometric a unei păsări de pradă, iar decorul redă, geometrizat, penajul. După forma lor, aceste a. au fost folosite ca ornamente, fie ale portului, fie ale harnașamentului. Caracterul lor pronunțat somptuar se încadrează între trăsăturile de stil ale artei — mai cu seamă decorative și aplicate — a migratorilor germani. Popoarele migratoare din sec. 7—9, în primul rînd celor de origine tîrcă (avari, bulgari, maghiari), le este caracteristică folosirea a. Deși rare, a. avare (plăci de metal realizate prin pre-

Statuia lui Apolo
Cytharoeus (Tomis)

Cap de Apolo din epoca elenistică târzie (Tomis)

sare în tipar monoalv și folosite ca plăci de centură) sînt cunoscute pe terit. României atît din morminte avarie (Felnac, colecție de modele de plumb pentru a. de bronz presate; Sinpetru German) cît și din unele cimitire slave de incinerare (Nușfalău, Muzeul Național, Budapesta). În general, ele sînt caracterizate prin realizarea lor în metal comun și prin sărăcia decorului, geometrizat pînă la schematizare. Dar o a. de la Nușfalău prezintă într-un cadru dreptunghiular o figură de grifon decupată ajurat, de cel mai pur stil al stepelor. În legătură cu a. cu decor geometric, descop. unor tipare în așezarea sătească de la Budureasca ridică problema în ce măsură piesele lucrate după „moda avară” nu erau cumva produsul unor meșteri locali. Din perioada în care, la S de Dunăre, se constituise primul țarat bulgar, ne sînt cunoscute cîteva a. de bronz în ecuson, cu decor simplu, de la Garvăn și Capidava (M.I.R.S.R.). A. de tip maghiar, în formă de ecuson festonat, cu decor adîncit realizat prin presare în matriță monoalvă, floral, stilizat, sînt cunoscute din morminte datînd din sec. 10 de la Cluj-Napoca (M.I.Tr.C.). Tradiția a. decorative va continua și în evul mediu. h.d. și r.f.

apodyterium v. terme

Apoldu de Sus (sat, com. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu); descop. înt. — 1842, 1860 și în cursul celei de-a doua jumătăți a sec. 19. Descop. izolate din epoca bronzului și din epoca romană: ruine de zidărie, necropolă de incinerare, romane; lanț de aur, o pereche de inele de buclă de aur, ambele din epoca bronzului; un tezaur monetar de bronz imperial roman; medalioane funerare de piatră cu portrete. M.Br.S.

BIBL.: *Trésors*, nr. 108, 109; D. Tudor, *OTS*, p. 139. r.f.

Apolo (Apollo, Apollon), divinitate greco-romană, fiu al lui Zeus și al zeiței Leto și frate al zeiței Artemis. A. este un zeu tămăduitor, dar în același timp și aducător de moarte; el este zeul soarelui, al muzelor și al artelor. În Tracia și în Dacia a fost identificat sincretistic cu o mare divinitate locală. Printre descop. de monumente de pe terit. Daciei și Dobrogei legate de cultul lui A.: trei baze de statui arhaice de la Histria, dedicate lui

A. *Ietros* (Tămăduitorul) (M.H.); o statueta de teracotă elenistică, de tip praxitelian, tot de la Histria (M.H.); un cap elenistic de la Tomis și o statuie parțial păstrată a zeului A. *Cytharoeus* (Cintărețul din cyteră) de la Tomis (M.A.C.); o tăbliță reprezentînd aceeași ipostază divină, de la Apulum (M.A.I.), o altă tăbliță de același tip, provenind de la Războieni-Cetate; în sfîrșit, un mic relief, de la Gilău, reprezentînd pe A. în ipostază de Cavaler trac. r.f.

Apolodor (Apollodoros) din Damasc (sfîrșitul sec. 1 — începutul sec. 2 e.n.), arhitect și general roman, prieten al împăratului Traian. Originar din Damasc, s-a format ca arhitect în Orientul elenistic, asimilînd tradiția constructivă a acestuia. A făcut totodată carieră în cadrul trupelor de geniu romane, ajungînd generalul acestora în timpul războaielor lui Traian cu dacii. Între operele sale mai importante sînt de amintit, la Roma, Forul lui Traian și Columna lui Traian — cu care a deschis un nou gen de monumente triumfale în arta romană —, precum și reconstruirea Panteonului lui Agrippa, iar în Dacia, podul de la Drobeta, lucrare extraordinară, pentru vremea sa, precum și cele două caste de la capetele podului: Drobeta și Pontes (pe malul iugoslav al Dunării). I s-a atribuit — discutabil — și monumentul *Tropaeum Traiani*. A murit asasinat de Hadrian. r.f.

apotropaic (gr. *apotropaios* „care alungă, care îndepărtează”), (obiect) care ferește de soarta rea. Adesea, atribuit al zeilor. Monumente a. sînt trofeele, bijuteriile și podoabele purtînd efigii figurale, simbolurile funerare sau de cult cum ar fi gorgona solară, delfinii, vasele cu apa vieții etc. r.f.

Apoulon, transcripție grecească a numelui dacic redat de romani prin Apulum.

Apulum v. Alba Iulia ; Piatra Craivii

Aquae v. Călan; Cioroiu Nou

Aquae Herculis v. Băile Herculane

aramă și bronz, metale folosite încă din perioada comunei primitive și pentru producerea de obiecte prelucrate artistic. Cele mai vechi obiecte de aramă datează din neoliticul mijlociu (mil. 4 î.e.n.). Este vorba de străpungătoare duble de secțiune pătrată, de figurine *en violon*, cum este cea de la Trușești și de podoabe care se aplicau pe figurine de os. Către anul 1900 î.e.n., apare

Monedă cu reprezentarea podului lui Apolodor din Damasc (Drobeta)

și se răspîndește metalurgia bronzului, neputîndu-se preciza în ce măsură și de cînd anume se exploatau minereurile de cupru locale, căci nu s-a descoperit pînă acum nici o instalație preistorică de redus minereul. Faptul că în perioada mijlocie a epocii bronzului se constată o anumită aglomeraie a locuirii în zonele apropiate de zăcămintele de minereu de cupru (ex.: așezările aparținînd culturii Otomani de pe valea Ierului) permite supoziția că cel puțin din această vreme, se exploata cuprul local, fără să se poată stabili pe ce cale se procura staniul. Marile depozite de bronzuri datînd de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului atestă existența unor meșteri itineranți care recupeau materia primă din obiecte vechi, dar foloseau și lupe de metal nou obținut. Este sigur că în cursul acestei perioade au fost puse la punct tehnicile artistice și meșteșugărești — turnarea (în tipar bivalv sau prin procedeul cerii pierdute), ciocnirea, decuparea prin ștanțare și cu ponsonul, gravarea, cizelarea —, cit și o întregă gramatică artistică, cuprinzînd forme de arme și podoabe, un sistem ornamental avînd la bază motivele spiralei și liniei ondulate și ordonanțe simetrice centrale-cruciforme sau radiale. Cea mai bogată producție de bronz este însă atestată la începutul primei epoci a fierului de cînd datează și cîteva piese deosebite ca prelucrare artistică, de ex.: centurile de la Gușterița și Aiud și carele de la Orăștie și Bujoru. Se știe destul de puțin despre metalurgia bronzului la d a c i. Chiar dacă produsele locale nu lipsesc (ex.: Bendis de la Piatra Roșie sau brățările cu granule), cele mai multe bronzuri datînd din epoca dacică sînt obiecte rituale, de paradă sau de lux, de tip curent în alte arii culturale: grecești (ex.: candelabrele de la Piscul Crăsani, Tinosu, Piatra Roșie sau căștile de la Gostavățu, Zimnicea, Popești), scitice (ex.: cazanele de la Scorțaru, Castelu și Iacobeni), ilirice (ex.: fibulele în ochelari de la Balta Verde), celtice (ex.: vulturul de pe cască și falerele de cămașă de zale de la Ciumești), apuliene (ex.: garniturile de vase de la Costești, Bliidaru). În e p o c a r o m a n ă se știe sigur că au fost exploatare zăcămintele de cupru din Banat, iar de la Tomis se cunosc, pe malul mării, în peninsula, vestigiile unui atelier de bronzier. Producția bronzierilor romani este extrem de variată și numeroasă. Ea cuprinde, pe lîngă adevărate opere de artă cum sînt statuile, păstrate doar fragmentar (a lui Traianus Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, a Faustinei Senior de la Drobeta, a lui Caracalla și a Iuliei Domna de la Porolissum, ale unor împărați romani neidentificați de la Romula și Răcari), precum și plastică mică — numeroase plachete în relief ale Cavalierilor danubieni (cea mai complexă, de la Romula), zeci de statuete, din toate așezările romane, garnituri de car (de la Telița și Buciumi), piese de armură (de la Gherla și Giulești), măști de coif (de la Carsium și Romula) și nenumărate aplice, garnituri, catarama de costum și harnașament, cu decor ajurat sau în relief, fibule, chei, instrumente chirurgicale, adesea îngrijit lucrate și decorate și chiar vase întregi. Din p e r i o a d a d e t r e c e r e d e l ă s c l a v a g i s m l a

f e u d a l i s m n i se păstrează cîteva piese cu caracter paleocreștin (donariul de la Biertan, opaite cu cruce), fibule romane tirzii din tipul cu capete de ceapă sau fibule și aplice cu decor geometric sau figural schematizat, realizate în tehnica presării la cald în tipar monovalv, tipice pentru cultura materială din vremea cînd terit. României era inclus în aria geografică controlată de unele popoare migratoare — avari, slavi —, dar despre care se știe că cel puțin în parte erau produse în ateliere locale (Drobeta, Felnac, Budureasca). De la începutul epocii feudale ne sînt cunoscute doar cîteva piese de podoabă din bronz — aplice în formă de ecuson, cu decor ajurat de tip protobulgar sau maghiar, inele cu caston decorat prin gravare cu pentagrame sau cu motivul vulturului cu aripile desfăcute, tipice pentru cultura materială de la Dunărea de Jos, în sec. 10—11 e.n.

BIBL.: D. Popescu, *Bronzezeit*; M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstatt-ului*, Buc., 1972. r.f.

arborele vieții, motiv de străveche origine orientală, cu semnificația de simbol al continuității, care va fi folosit pînă tirziu, în evul mediu. Într-un cîmp delimitat geometric, este reprezentat frontal un arbore, flancat de două animale sau două păsări, afrontate sau adosate, formînd împreună o compoziție heraldică. Reprezentanții a.v. cunoscute pe terit. României sînt executate în basoreliev, în metal sau piatră. Cea mai veche compoziție de acest tip este cea realizată în relief ciocnît *au repoussé* de pe apărătoarea de ceafă a coifului de aur traco-getic de la Băiceni, care înfățișează doi grifoni adosați, flancînd un a.v. de o formă tipic orientală. Un a.v. flancat de doi păuni apare, în epoca romană, pe o piatră de mormînt de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.S.). Drept variante ale motivului a.v., în sincretism cu acela al apeii vieții, pot fi considerate toate motivele decorative de pe monumentele funerare romane reprezentînd o viță de vie sau un vrej de acant sinusoidale, plecînd dintr-o tufă, sau chiar dintr-un vas (ex. cel mai tipic: friza cu capete de dracon de pe Monumentul triumfal de la Adamclisi). Ultima reprezentare a motivului a.v. pe un monument arheologic se întîlnește la noi în țară în complexul rupestru de la Basarabi, gravat în cavoul C și în bisericuța B4, unde apare sub înfățișarea unui stîlp, terminat cu un triunghi întors, flancat de doi porumbei (?). r.f.

arc 1. Element de sistem constructiv, cu rol de a transmite apăsările și împingerile către elementele portante, constînd dintr-o bandă aplatată de traseu curb în plan vertical, sprijinită pe doi stîlpi. În resturile de construcții antice de pe terit. României se păstrează a., și anume numai a. în plin centru: a. arcadelor din fațada Palatului Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, a. de la poarta mică și de la intrările turnurilor de colț ale cetății Capidava, cel de la turnul mare al cetății Histria și cele de la intrările citorva turnuri de la incinta cetății Tropaeum Traiani, în sfîrșit intrările la magaziiile din nivelul inferior al edificiului cu mozaic de la Tomis, care erau

Intrarea în turnul de mare al zidului de incintă de la Histria

încheiate cu a. \diamond *A. dublou* este un a. care dublează o boltă, de regulă în plin cintru, fiind scos în relief pe intrados. *A.d.* se cunosc la termele de la Histria, sprijinind boltă care acoperea aula și se poate presupune existența lor și la probabila boltă a sălii cu mozaic din edificiul de la Tomis. 2. Armă compusă dintr-un resort simplu, uneori în sector de cerc, alteleori în acoladă — în acest caz se numește a. dublu —, întins de o coardă legată de extremități, servind la aruncarea săgeților. Un tip de a. dublu apare pe Columna lui Traian ca armă dacică. Alt tip de a. dublu, lung, apare pe același monument, ca armă a auxiliarelor sirieni ai armatei romane. Tot un a. dublu apare și pe o metopă de pe *Tropaeum Traiani*. Dar nu ne este cunoscut nici un monument dacic propriu-zis cu reprezentări de a. sau arcași. Nu apar a. nici pe monumentele funerare romane. Doar în amazonomahia de la Tomis (M.A.C. și M.I.R.S.R.) și în vînătoarea eroșilor de la Callatis (M.A.C.) apar și arcași. A. nu sînt cunoscute de pe terit. României, deși este sigur că toți migratorii foloseau a. și tolba cu săgeți, dar atît reprezentări de astfel de arme, cît și garnituri nu au ajuns din antichitate pînă la noi (Garvăn — garnituri de os? de la începutul feudalismului, M.I.R.S.R.).

r.f.

arcadă 1. Element de arhitectură constituit dintr-un arc și din elementele care-l susțin. A. pot fi izolate sau grupate în ordonanțe. Pe terit. României, în antichitate, a. se întîlnesc, în ordonanțe, la fațada Palatului Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, la intrările încaperilor din nivelul inferior al edificiului

cu mozaic de la Tomis și, probabil, la fațadă dinspre mare a nivelului superior al aceluiași edificiu. Izolate, a. sînt prezente la fațada *sacrum*-ului din *principia* castrului de la Drobeta și la intrările pe podul de peste Dunăre din aceeași localitate. 2. Motiv decorativ constînd din scrierea ritmică a unor arce de cerc. Se întîlnește pe ceramica din epoca bronzului (cultura Mon-teoru) și pe aceea striată de la începutul feudalismului.

r.f.

Arcalia (sat, com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud); descop. înt. înainte de 1876 și 1888.

● Resturile — roțile cu patru spițe, butuc și obezi de bronz cu lemn — de la un car de luptă, dintr-un mormînt de înmormîntare, datînd de la începutul epocii fierului. ● Două plăci de bronz cu decor figurat — realizat prin aplicarea unor figuri turnate în relief înalt — reprezentînd lupta dintre un călăreț roman și un dac, care făceau probabil parte dintr-o armură de cal, sînt tipic romane, puțin fi datate după stilul cu tendințe baroce către sfîrșitul sec. 2 și începutul sec. 3 e.n. Muzeul Național, Budapesta; M.I.Tr.C.

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 319—320; D. Tudor, *OTS*, p. 289; *CRR*, C 50.

r.f.

Arcidava v. **Vărădia**

Ares v. **Marte**

Argamum v. **Capul Dolojman**

Argedava v. **Popești**

argintărie. Cele mai vechi obiecte de a. descoperite pe terit. țării noastre sînt topoarele de argint din tezaurul de la Perșinari din epoca bronzului, perioadă în care argintul rămîne rar. Abia către sfîrșitul Hallstattului, argintul este frecvent folosit la confecționarea pieselor de podoabă și a armelor de paradă artistic prelucrate. Din această vreme datează tezaurul de la Agighiol, Peretu și Craiova. Caracterizate prin motivele zoomorfe, stilizate într-o anumită măsură geometric și manifestînd o puternică influență iraniană, ele sînt considerate drept produse tipice ale artei trașilor nordici sau, cum se mai spune, traco-getice. Din vremea de înflorire a civilizației dacice sînt cunos-

Arcadă monolită sculptată (Apulum)

cute mai întâi ritonul de la Poroina, apoi toată seria de tezaure dacice — peste 60 —, între care cele mai importante sînt cele de la Sincrăieni, Herăstrău, Coada Malului, Bălănești, Cioara, Rociu, Poiana Gorj, Merii Goala, Senereuș, Sărăcsău, Surcea, Cojocna și Șaș. Ele sînt caracterizate prin raritatea reprezentărilor figurale, frust stilizate și prin geometrizarea accentuată a motivelor ornamenticii clasice: palmetă, acant, undă etruscă etc. În epoca romană, argintul este folosit numai pentru podoabe mici (inele, brățări) și, în mai mică măsură, pentru arme sau vase. Tezaurele de la Ațel, Gura Brezniții și Tîrgu Jiu perpetuează tradiția a. dacice. În perioada trecerii de la sclavagism la feudalism, multe dintre obiectele populațiilor migratoare — goți, gepizi, avari, slavi, bulgari — sînt din argint (ex.: cele două oenochoe decorate cu scene bahice în stil de tradiție clasică greco-romană de la Apahida, cele două tezaure de la Coșoveni). Din perioada feudalismului timpuriu, sînt cunoscute tezaurele de podoabe de la Voinesti (Vaslui), de la Streza-Cîrțișoara, Garvăn, Oțeleni ș.a., pentru care este specific caracterul somptuar al decorației. Din punct de vedere tehnic, cele mai vechi piese de a. sînt realizate prin turnare. În perioada de sfîrșit a Hallstattului, așa-numitele tezaure traco-gețice sînt prelucrate prin ciocănire sau ștanțare, cu detalii ajurate. Prin ciocănire, ștanțare și torsiune sînt prelucrate cele mai multe tezaure dacice, în timp ce piesele de epocă romană sînt caracterizate și prin tehnici mai delicate, cum ar fi granulația și filigranul. Perioada de trecere la feudalism revine la tehnicile ciocănirii și ștanțării, dar folosește și pe acelea ale *cloisonné-ului* și *caboșonului*. În sfîrșit, epoca de început a feudalismului este caracterizată prin tehnicile artistice specifice ale granulației, filigranului, încrestației și nielării, pe lângă ciocănire, ștanțare și caboșon. r.f.

arhaică, artă ~, perioadă din istoria artei grecești cuprinsă între începutul sec. 7 și anul 490. De atunci datează o serie de piese descoperite la Histria: fragmentul unui tors de *kouros*, vase ceramice pictate ioniene, rodiene, corintiene. Prin extensie, termenul de a.a. a fost folosit și pentru caracterizarea altor arte prezentînd trăsăturile specifice începuturilor: stîngăcie, vigoare, sinceritate și prospețime de sentiment. Astfel, se vorbește de aspectul arhaic al artei dacilor. r.f.

arheologie, disciplină istorică ocupîndu-se cu studiul vestigiilor materiale ale vechilor culturi. În România, interesul pentru mărturiile arheologice poate fi sesizat încă la cronicari. Astfel, Miron Costin (1633—1691) cunoștea valoarea istorică a unor monumente arheologice ca de ex. ruinele podului lui Apolodor din Damasc de la Drobeta-Turnu Severin. Cele mai vechi preocupări, mai mult sau mai puțin sistematice, datează însă din prima jumătate a sec. 19. În această vreme, cîțiva amatori și colecționari au practicat primele săp. și au publicat sau expus primele descop. arheologice de pe terit. țării noastre. Astfel, col. de antichități a banului Mihalache Ghica (1792—1850) a stat, în parte, la baza

Muzeului Național de Antichități, iar luptătorul politic și omul de cultură Cezar Bolliac (1817—1881) a fost autorul primelor publicații de descop. În cea de a doua jumătate a aceluiași sec., alți amatori și colecționari — maiorul Dimitrie Papazoglu (1811—1893), generalul Nicolae Mavros (1782—1868), Dimitrie Butculescu — au constituit col. importante de antichități naționale și străine, care, toate, au intrat mai târziu în patrimoniul Muzeului Național de Antichități. Dar primul specialist, de altfel și deținătorul primei catedre (1878) de a. de la Universitatea din București, a fost Alexandru Odobescu (1834—1895), literat și umanist de mare cultură și de vastă erudiție. De numele său se leagă în primul rînd inițiativa unui repertoriu arheologic general al României, precum și publicarea (1889—1900) în două volume de o înaltă ținută academică, atît ca formă de prezentare cît și ca studiu științific, a celebrului tezaur de la Pietroasa. Contemporană cu aceea a lui Odobescu, se plasează și activitatea altor doi învățați: Grigore Tocilescu (1850—1909) și Teohari Antonescu (1866—1910). Primul — inițial istoric al evului mediu și specialist în paleografie slavă și chirilică — a înțeles deosebită valoare și importanță a vestigiilor antice, pe care transformările economice prin care țara noastră trecea în epoca respectivă le puneau în lumină, distrugîndu-le însă în același timp și, secundat de desenatorul său Pamfil Polonic-senior (1858—1944), a întreprins o amplă activitate de săpături și publicații de monumente și descoperiri, între care cea mai renumită rămîne „*Tropaeum Traiani*“. Cel de-al doilea, format la școala arheologică germană cea mai serioasă și mai avansată din vremea sa, fire mai studiosă dar mai puțin combativă decît Tocilescu, ne-a lăsat cîteva studii pline de observații fine și interesante, dar discutabile din punctul de vedere al concluziilor. La începutul sec. nostru, a. românească a fost dominată de personalitatea excepțională a lui Vasile Părvan (1882—1927), întemeietorul școlii românești de a. Specialist în istoria greco-romană, a inițiat și condus săp. de la Ulmetum, Histria și Callatis. Activitatea lui nu numai că a pus bazele metodologice ale săp. sistematice, dar a și trasat un program de cercetare științifică, în parte încă și astăzi actual. În preocupările sale de arheologic, istoric și filozof al istoriei, a intrat și studiul unor importante monumente de artă și arhitectură greco-romană și dacică de pe terit. României. În paralel, colegul și colaboratorul său, Ion Andrieșescu (1888—1944), fundamenta orientarea cerc. românești de a. comunei primitive, practicînd primele săp. de acest fel și creînd seminarul de specialitate la Universitatea din București. Din elevii celor doi magiștri s-a constituit școala de a. de la București, a cărei activitate deosebit de fecundă a plasat a. românească, încă din perioada interbelică, printre cele mai importante din Europa. În cadrul ei se deosebesc două orientări paralele: una către a. comunei primitive, care a contribuit în mod esențial la dezvoltarea cunoașterii istoriei străvechi a zonei carpatodunărene; alta, către studiul vestigiilor greco-romane din Dobrogea și Oltenia, care a adus

aporturi la lămurirea problemelor colonizării grecești și ale lumii provinciale romane. După primul război mondial a luat ființă și la Cluj o școală de a., condusă de prof. Dimitrie (Mitiță) Teodorescu (1881—1947). Mai târziu, sub îndrumarea prof. Constantin Daicoviciu (1898—1973) orientarea către a. dacilor a dat școlii arheologice clujene contururi specifice proprii și a condus la crearea Institutului de istorie și arheologie din Cluj. Pe baza școlii de a. de la București, pe care au ilustrat-o specialiști de renume printre care se pot cita G. Mateescu (1892—1929), Gr. Florescu, (1892—1960), R. Vulpe (n. 1899), Vl. Dumitrescu (n. 1902), I. Nestor (1905—1975), Gh. Ștefan (n. 1899), D. Berciu (n. 1907), D. Tudor (n. 1908), Em. Condurachi (n. 1912) ș. a., în 1956 a fost întemeiat Institutul de arheologie din București, instituție sub ale cărei auspicii activitatea arheologică a luat un avânt deosebit, atât ca amploare cât și ca importanță a problematicii abordate. Tot după al doilea război mondial, activitatea didactică și de cercetare a prof. M. Petrescu-Dîmbovița (n. 1915) și a colaboratorilor săi de la Institutul de istorie și arheologie din Iași s-a definit treptat ca o activitate amplă și fecundă, avînd unele trăsături originale în comparație cu cele ale celorlalte centre. Între altele, se pot cita în acest sens importante preocupări și studii de geografie și topografie istorică. În cadrul cercetărilor de a., cele privitoare la istoria artei primitive și antice, greco-romane, ocupă un loc relativ important, mai ales în centrele de la București și Cluj-Napoca. Ele se disting, prin trăsăturile lor specifice, de preocupările similare din alte țări. Astfel, studiile de istoria artei primitive apărute pînă acum nu încearcă reconstituirea estetică — sau esteticilor — corespunzătoare epocii, fiind axate pe clasificarea arheologică și descrierea valorilor de artă. În schimb, cele privind arta greco-romană, limitate la aspectele ei provinciale proprii zonei carpato-dunărene, prezintă tocmai particularitatea încercării de exegeză estetică de pe pozițiile mentalității provinciilor și nu de pe acelea ale iluzionismului clasic antic. Activitatea celor trei importante centre este întregită de o amplă rețea de muzee (v. art.) arheologice, dezvoltată în anii de după război pe baza citorva nuclee anterioare prețioase și importante, dar relativ izolate. În prezent, școala de a. românească numără cîteva sute de specialiști, grupați în trei centre de cercetare, 67 muzee de istorie și a. Rezultatele cerc. sînt publicate în două periodice centrale ale Institutului de arheologie, în periodice mixte ale centrelor și institutelor din provincie și în cele ale universităților, precum și în Revista muzeelor și monumentelor istorice și de artă, și în Buletinul Monumentelor Istorice. Un număr de 20 muzee publică de asemenea anuare sau culegeri de studii de specialitate. r.f.

arhitectură. Cele mai vechi manifestări ale artei construcțiilor de pe terit. României datează din neolitic, cînd, după o primă etapă de căutări de organizare rațională, geometrică a spațiului și a materialelor constructive, apar primele construcții monumentale, așa cum o dovedesc resturile de clădiri și de decorație arhitecturală

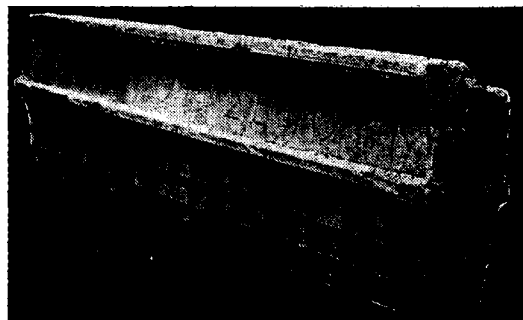
de la Ariușd, Berești, Petru Rareș ș.a., ca și modelele-miniaturi de teracotă reprezentînd construcții de la Boian, Căscioarele, Turdaș, Brăilița, Spantov, Aldeni, Fîntinica. Acestea sînt primele mărturii ale unei concepții arhitecturale, în cadrul căreia un plan geometric determină o elevație proporțională și un spațiu interior armonios. Construite din lut pe schelet de lemn, locuințele aveau o platformă asemănătoare cu o prismă, sau, în unele cazuri (Turdaș) suspendată pe stîlpi ca o palafită, care servea de fundație generală întregului edificiu, constituind un volum geometric delimitat prin planuri verticale și oblice, cu fațadele ritmate de ferestre ovale, închise cu grile de teracotă. Pereții erau bogat decorați, pe toată suprafața, cu motive spiralo-meandrice pictate sau modelate în relief plat. De la Căscioarele se cunoaște și o coloană cu miez de lemn, tencuită cu lut și pictată. În perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, probabil datorită atât unor aporturi etnice, cât și, mai ales, condițiilor mai instabile ale vieții sociale, în locul acestei a. cu evidente calități monumentale, se întîlnesc construcții mai modeste, tot din pămînt pe schelet de lemn, sau chiar bordeie săpate în pămînt. Epoca bronzului, în schimb, va cunoaște din nou o dezvoltare monumentală a a., comparabilă cu aceea din neolitic. În afara locuințelor care capătă amploare și proporții armonioase și care, cel puțin pentru anumite zone (ex.: regiunea de NV, definită de descop. de la Otomani și Sălacea), sînt caracterizate de existența unei platforme, precum și de prelungirea acoperișului prin dublarea fațadei cu o galerie sau un portic rudimentare, sînt cunoscute acum și unele construcții publice, probabil de caracter religios (ex.: la Sălacea, un megaron executat tot din lut pe schelet de lemn și la Sărata Monteoru, o scară monumentală și un edificiu funerar din piatră, material folosit acum, pentru prima dată, în construcții). În prima perioadă a epocii fierului, se constată o nouă scădere a calității locuințelor, în mare parte bordeie, în vreme ce apar primele construcții propriu-zise de caracter militar, așa numitele valuri cu turte sau valuri de piatră. Tot de atunci datează și cîteva construcții monumentale funerare: mormintele tumulare cu camere funerare de la Mangalia, Doi Mai, Peretu și Agighiol. A. d a c i l o r ne este cunoscută atât prin resturi de a. monumentală din lut pe schelet de lemn, de felul palatului de la Popești, cât și, mai ales, prin celebrele cetăți dacice construite într-o tehnică de zidărie specifică: *murus dacicus*. În interiorul cetăților sînt atestate turnurile-locuință. În jurul cetăților, pe terase, erau situate sanctuarele, fie izolate (Costești), fie grupate în incinte sacre (Grădiștea Muncelului). Aceste sanctuare erau de două tipuri: sanctuare aliniament, ocupînd o arie patruleteră și sanctuare rotunde. În sfîrșit, pe terasele din jurul Sarmizegetusei sînt cunoscute așa-numitele stîne dacice, de plan central, circular, din lemn pe fundații de piatră. Relativ contemporană cu a. dacilor se plasează a. cetăților grecești de la țărmul Mării Negre. Cele mai vechi monumente de acest fel sînt fragmentele din zidul de incintă arhaic și din templul arhaic al lui Zeus (?), ambele

le la Histria. Tot la Histria se află vestigiile unor trei temple elenistice (între care cel al Marelui Zeu și acela atribuit cu probabilitate Afroditei), precum și resturile unui zid de incintă. Din vreme elenistică datează și resturile dintr-un zid de incintă și un șir de socluri, probabil de tele sau de statui, de la Callatis. De la Histria, de la Callatis, precum și de la Tomis provin multe fragmente de a.: fusuri de coloane, capitele, fragmente de arhitrave și chiar trei mici frize, rămase de la monumente publice sau funerare latînd din perioada clasică și elenistică. Toate aceste monumente grecești de pe terit. României sînt caracterizate de un ușor aspect provincial, vident în dimensiunile mai modeste ale construcțiilor, în calitatea mai slabă a materialului de construcție și în lipsa decorului sculptat. În preajma cetăților grecești, în așezări locale din epoca elenistică (ex.: Tariverde, Albești) ontaminată de cultura grecescă, sînt cunoscute construcții de piatră cu pămînt, de tip elenistic provincial. De asemenea, în necropola dacică de la Zimnicea a fost descoperită o construcție funerară din piatră brută. Epoca romană va duce difuzarea tipurilor variate ale a. romane, are vor înlocui, pe terit. provinciei Dacia și în Dobrogea, atît tipurile monumentale dacice cît și pe cele grecești. Caracterizată în general prin construcția în *opus caementicium*, prin folosirea arămizii și a placajelor prețioase — de marmură — a executarea paramenților, ca și printr-o puternică dezvoltare a a. militare, a. romană provincială își va prelungi dezvoltarea, în unele locuri, pînă tîrziu, la începutul sec. 7. Pe terit. României e află unul dintre cele mai caracteristice exemple de artă triumfală romană: *Tropaeum Traiani*, de la Adamclisi. A. publică este reprezentată de edificii importante: bazilici, terme, emporii, amfiteatre, mai modeste ca dimensiuni și ca decor lect în provinciile Europei Centrale și de V. Locuința romană în Dacia și Dobrogea este caracterizată în general prin construcții destul de simple, relativ mici și parcimonios decorate. Ele pot fi lasate în trei tipuri: locuințe urbane, *villae urbanae* (Ulpia Traiana Sarmizegetuza, Apulum) — denotînd o oarecare preocupare pentru fast și ecorație — și *villae rusticae* (Minerău, Ciurăiaia, Iud). A. religioasă este cunoscută din descop. unor mici temple de tip roman curent (templul Lemesei de la Ulpia Traiana Sarmizegetuza, templul Zeilor Mauri de la Porolissum ș.a.), a lora, mai puțin obișnuite, care sînt templul cu intrarea străjuită de coloane pe o latură lungă, de la Tibiscum, sanctuarele patrulater situate în centrul unui *temenos*, (cele ale lui Esculap și al lui Liber Pater de la Ulpia Traiana Sarmizegetuza, precum și a celui important sanctuar, ar ca tip, *Aedes Augustalium*. O deosebită dezvoltare a cunoscut a. militară. Dacă numeroasele așezări și incinte urbane din sec. 2 e.n. pot fi veduse, mai mult sau mai puțin, la un singur tip — acela al castrului clasic, așa cum este el cunoscut din provinciile de V —, odată cu sec. 3 e.n. și pînă în sec. 7 se diversifică și tipologia construcțiilor militare, putîndu-se distinge cel puțin patru tipuri de fortificații: dunărean lapidava, moeso-roman (*Tropaeum Traiani*),

pontic (Histria) și *quadriburgium* (Gornea), dintre care primele două specifice, într-o oarecare măsură, zonei balcano-dunărene. În același capitol trebuie încadrate și podurile — Drobeta, Orlea, Sucidava, din care primul, la vremea lui, a constituit o performanță a genului. În sfîrșit, la Tomis și Noviodunum ne sînt cunoscute și amenajări portuare cu caracter monumental, primul existînd din etajarea unor construcții complexe pe terasele falezei coborînd pînă la oglinda apei. Perioada paleocreștină constituie, în Dobrogea și la Dunăre, o prelungire directă a perioadei romane pînă la începutul perioadei bizantine. Ca monumente caracteristice se pot menționa bazilicile creștine. Cercetările de pînă acum disting două tipuri de bazilici: bazilica cu mai multe nave (ex.: cele de la Tropaeum Traiani, bazilica mare de la Tomis) și bazilica cu o singură navă (de ex.: bazilica mică de la Tomis). Întreaga perioadă de trecere de la sclavagism la feudalism este săracă în construcții monumentale. Nu se cunosc nici locuințe, nici morminte cu a. bogată, iar edificiile publice nu au fost identificate. Abia perioada de început a feudalismului va fi caracterizată de unele construcții militare de o oarecare amploare (cetatea Pătulului, valul de piatră din Dobrogea, cetatea Slon, cetatea Păciiu lui Soare, aceasta comportînd și o amenajare portuară), precum și de edificii de cult — bisericuțe — de dimensiuni și cu o a. mai degrabă modeste (Garvăn, Niculițel, Basarabi). Ele constituie, în parte, premisele de la care se va dezvolta a. românească medievală. v. și artă; fortificații; locuință; tehnică constructivă; urbanism.

r.f.

arhitravă, element de ordin clasic, constituind grinda principală, situată în partea inferioară a antablamentului și susținînd celelalte elemente ale acestuia. A. se sprijină direct pe coloane, pe pilaștri sau pe zid. În arhitectura romană, a. are uneori numai un rol decorativ, fiind situată deasupra arhivolteilor. La ordinul doric, a. este netedă, la cele ionic și corintic este tripartită — împărțită în trei zone egale, retrase succesiv de sus în jos —. Cea mai veche a., dorică, de pe terit. României a fost descoperită la Histria, la templul elenistic al Marelui Zeu. Tot de la Histria sînt cunoscute un fragment de a. dorică, decorată

Arhitravă de marmură provenind de la un monument public din epoca Severilor (Tomis)

Bolțari de la arhivoltele edificiului principal al Palatului Augustalilor (Ulpia Traiana Sarmizegetusa.)

cu scuturi în relief și mai multe blocuri de a. ionică, tripartită, refolosite în zidul de incintă din sec. 4 e.n. De la Tomis provin fragmentele unei a. corintice, de la un edificiu colosal din vremea Severilor. r.f.

arhivolță, detaliu de arhitectură constând dintr-un registru apareiat și profilat, care dublează decorativ spre interior un arc. A. ne sînt cunoscute de la fațada edificiului principal al Palatului Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Este posibil ca o serie de bazilici cu galerii, cum erau bazilica de marmură și aceea cu transept de la Tropaeum Traiani, precum și bazilica mare de la Tomis să fi folosit a. ca element decorativ. r.f.

Ariadna, personaj al mitologiei grecești, fiică a regelui Minos al Cretei. Îndrăgostită de Teseu, l-a ajutat pe eroul atenian care îl ucisese pe Minotaur să iasă din Labirint. Eroul a luat-o cu el pe corabie la plecarea din Creta, dar pe drum a abandonat-o pe insula Naxos. Aci a găsit-o, salvînd-o, zeul Dionysos, ea devenind astfel

Aribal în formă de sireniță (teracotă atică arhaică, Histria)

toarășa sa în orgiile sacre și fiind identificată sincretistic cu Libera. Pe terit. României, cuplul Dionysos-A. apare pe unele tablete de cult din Dobrogea, iar în ipostaza Liber și Libera în mai multe reliefuri ajurate din Transilvania, dintre care unul provine de la Apulum (M.I.Tr.C.) iar altul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. M.D. r.f.

aribal (gr. *arryballos*), vas grecesc sferic, cu buză lată, discoidală, destinat păstrării uleiurilor parfumate. De la Histria provin câteva a. corintiene și atice arhaice, cu motive zoomorfe realizate în pictură policromă cu contururi sgrăfite, tipice. M.I.R.S.R. r.f.

Ariușd (sat, com. Vîlcele, jud. Covasna); sâp. Fr. Laszlo — 1907—1913; I. Nestor, E. Zaharia, Z. Székely — 1973. ● În apropierea satului, pe dealul Tyiszk, a fost descoperită o întinsă așezare neolitică, mărginită de pante abrupte cu mai

Ariușd. Vas pictat din cultura Cucuteni A.

multe nivele de locuire, bogate în vestigii arheologice. Peste așezarea neolitică, au fost sesizate și fragmente ceramice din epoca bronzului, aparținînd culturii Gîlna III-Schneckenberg. Așezarea neolitică de la A. este datată între mijlocul mileniului 4 și mijlocul mileniului 3 î.e.n., din fazele Precucuteni și Cucuteni A. Cuprinde mai multe locuințe ale purtătorilor culturii Cucuteni, construcții de suprafață din pari înfipti în pămînt, cu pereții lucrați din împletituri lipite cu pămînt amestecat cu paie, iar interiorul împărțit în două încăperi, cu vetre de foc lucrate îngrijit și de diferite forme. De menționat fragmente provenind de la o mare placă de lut ars, în arc frînt, găsite în nivelul A.II. Frumos decorată cu spirale în relief, placa provine fie de la spătarul unui tron de cult, fie, mai degrabă, de la frontonul unei locuințe. Inventarul mobil al așezării era compus dintr-un mare număr de unelte de silex, os, corn, cupru și aur, metale care încep să apară

ncă din nivelul A.I. Ceramica descoperită la „, în cele două faze de locuire neolitică, poate fi încadrată în trei categorii: ceramică monoromă, neagră, cenușie, roșie sau brună lustruită; ceramică bicromă, avînd o culoare de fond neagră au brun-roșcată pe care sînt realizate diverse motive ornamentale geometrice și spiralo-meantrice cu culoare albă; ceramică tricromă, caracterizată prin predominanța vaselor de culoare oșie, pe care sînt pictate motive ornamentale cu lb, roșu sau negru, încadrîndu-se în general în istemul decorativ spiralo-meandric. Formele, lecorul precum și maniera tehnică în care este realizată, încadrează ceramica de la A. în marea rje a culturii Cucuteni A, mai cu seamă dacă e referim la categoria tricromă cu motive albe, nărginite cu negru, pe fond roșu. Față de ceramica aracteristică culturii Cucuteni, la A. găsim, în cadrul categoriei tricrome, acea specie foarte frecventă aici în care, pe fond alb, sînt realizate motive ornamentale cu culoare roșie mărginite cu o dungă neagră, ceea ce constituie o trăsătură specifică a stațiunii. Se cunosc de asemenea figurine și vase plastice, zoomorfe și antropomorfe, modele miniaturi de mobilier, precum și o mare vatră portativă, dreptunghiulară, pictată. ● De pe terit. satului provine — descop. întimplătoare — și un fragment-picior, de la o statuie romană de bronz. **M.I.Tr.C.; M.Br.S.; M.J.Bv.; M.S.G.** ◇ *Cultura A. v. Cucuteni*

BIBL.: Fr. Lászlo, *Dacia*, I.

I.r.

armamentaria (cuv. lat. „arsenal”), încăperile în care se păstrau stocurile de arme. Grupate în două șiruri, flancau atrilele din *principia* castrilor, așa cum se poate vedea la Drobeta, Cășeu și Buciumi. r.f.

Armășoia (sat, com. Pungești, jud. Vaslui); descop. înt. — anterior anului 1953. Aplică de bronz turnată, cruciformă, frumos decorată în stil zoomorf, cu capete de grifon schematicizate, datînd probabil din sec. 4 î.e.n. și atribuită artei sciților. **M.I.M.**

BIBL.: A. Nițu, *MCA*, I.

I.r.

arme, unelte sau ansambluri de unelte specializate, folosite în luptă sau la vînătoare. Se disting: a. de atac (virfuri de mină, săgeți, topoare, sulite, săbii, pumnale, măciuci, buzdugane) și a. de apărare (coifuri, armuri, scuturi, armuri de cal). Cele mai vechi a. datează din paleolitic, dar primele a. de o formă armonios proporționată și îngrijit finisate sînt virfurile de săgeată din silex, din n e o l i t i c. Către sfîrșitul acestei perioade apar și topoarele șlefuite din pietre dure — diorit, bazalt, granit —, cu gaură de înmănușare și forme complicate, în general interpretate ca securi de luptă și la care eleganța formei se îmbină cu prețiozitatea materiei, pusă cu măiestrie în valoare prin polisaj. Din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului datează și primele obiecte care, deși sînt de obicei clasate printre a., serveau probabil să marcheze funcția de comandant: sceptorle șlefuite în formă de cap de cal, din diorit și calcar, de la Sălcuța, Fedeleșeni și Casimcea. În e p o c a b r o n z u l u i, a. caracteristică — sabia, toporul de luptă — cunosc o mare varietate de forme: rapi-

ere triunghiulare și spade cu lama în formă de flămă și mîșier bogat decorat; uneori decorația fin gravată extinzîndu-se și pe lamă (Apa, Boiu); topoare de luptă, și ele adesea decorate, fie cu profiluri realizate prin turnare, fie cu motive gravate. Asemenea a. constituiau evident și piese somptuare, destinate să marcheze rangul războinic și social al purtătorilor lor, fapt evidențiat și de tezaurele de a. din aur contemporane, ca acela de la Perșinari. Începutul primei epoci a fierului păstrează aceleași tipuri de a. și aceleași aspecte artistice ca și epoca bronzului. Din această vreme ne este cunoscută și prima a. de apărare: coiful de bronz de la Gușterița. La sfîrșitul perioadei, a. de atac capătă formele clasice, funcționale, cunoscute pînă astăzi, marcînd unele variante regionale specifice. Ultimele pumnale sau săbii decorate sînt *akinakai* de la Ferigile și spada-emblemă de la Medgidia. În schimb, acum apar a. de apărare bogat decorate în metal prețios, cu motive figurative în relief ciocănit: coifuri (Poiana-Coțofenești, Băiceni, Agighiol, Peretu, Porțile de Fier), cnemide (Agighiol). C e l ț i i vor aduce și ei tipuri specifice de a. de apărare: coifuri (Ciumești, Silivaș), scuturi (Ciumești) cu decor în relief ciocănit, în stilul geometrizat propriu artei lor, precum și de atac — spade cu teci decorate (Ciumești, Sanislău). De l a d a c i nu ne-a rămas decît garnitura de fier, reprezentînd un bour, în chenar concentric de palmete schematicizate, de la un scut descoperit la Piatra Roșie. În schimb, din vremea r o m a n ă se pot aminti cîteva interesante a. de paradă cu decor în relief figurat, turnat sau ciocănit, cum sînt cele două coifuri de cavalerist de la Ostrov și umbonele de scut de la Hălmeag, armurile de cal de la Gherla, Arcalia și Giulești. v. și armură ; coif; sabie; topor. r.f.

armură, ansamblu de piese metalice sau din piele, acoperînd torsul și brațele, uneori chiar întregul corp, folosit la apărarea luptătorilor de lovituri. În unele cazuri, aceste a. erau bogat decorate, în relief. Cele mai vechi elemente de a. descoperite pe terit. României sînt, în afară de cîteva apărătoare de braț, de bronz, dintre care cea mai frumoasă este aceea cu decor în volută de la Apa, cnemidele din mormîntul de la Agighiol. Se mai cunosc resturi de a. romane — *lorica* — de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Berzovia ș.a. De asemenea, din vremea romană, pe monumentul de la Adamclisi, pe Columna lui Traian, ca și pe două monumente funerare din **M.I.R.S.R.**, sînt reprezentați luptători purtînd diferite tipuri de *lorica*, trofee cu a. sau a. cu rost simbolic, aludînd la profesia celui dispărut. Pe poarta de E a cetății de la Adamclisi, era așezată o statuie de piatră reprezentînd un trofeu imbrăcat în a. Toate aceste monumente documentează cinci tipuri de armură: *lorica graeca*, *lorica segmentata*, *lorica squamata*, cămașa de zale și cămașa de piele. *Lorica squamata* era cunoscută și sub varianta specifică sarmaților, *cataphracta*, costumul complet din solzi metalici. Singurul tip prelucrat artistic era *lorica graeca*, din care se păstrează și pe terit. nostru cîteva fragmente (statuia trofeu de pe monumentul triumfal de la Adamclisi, statuia loricată a împăratului Filip Arabal de la Apulum, în **M.A.I.**, statuia

Statule loricată (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

împăratului Caracalla de la Poroissum, în M.I.Tr.C. și fragmentele de statui imperiale de bronz de la Romula și Răcari, în M.I.R.S.R.).
 ◆ *A. de cal*, piese de a. metalică din epoca romană, de obicei bogat decorate, apărind capul și pieptul calului de luptă. Sînt cunoscute mai multe *a. de c.* de la Gherla de unde se păstrează (M.I.Tr.C.) două apărătoare de cap laterale cu reprezentarea, în relief ciocănit, a Dioscurilor, cu calul de friu, precum și a bustului unui tînăr și a unui centaur, o apărătoare frontală, cu figurarea — tot în relief ciocănit — a unui comandant în armură și cu *paludamentum* (mantie specifică, scurtă), pe al cărui umăr se așază o victorie și un pectoral (M.I.Gh.), cu reprezentarea bustului Minervei; de la Arcalia, unde a fost descoperit un fragment de bandă de bronz (M.I.Tr.C.) de la o apărătoare de piept, pe care erau aplicate figuri turnate tot în bronz, înfățișînd lupta dintre un cavalierist roman și un luptător dac; de la Giulești, de unde provine o apărătoare frontală (M.I.M.B.) cu reprezentarea simetrică afrontată a două efigii bărbătești — poate Dioscurii — și a doi delfini. r.f.

Arpașu de Sus (sat, com. Cîrțișoara, jud. Sibiu); săp. M. Macrea, E. Dobroiu, N. Lupu, I. Mitrofan, D. Radu — 1954—1955. I. Glodariu — 1974. Așezare dacică (sec. I î.e.n.—I e.n.) pe pînten barat, importanță prin urmele de construcții monumentale de lemn. Fortificația care taie istmul constă dintr-un val-baraț de pămînt, întărit, atît spre exterior cît și spre interior, cu cîte o palisadă din cîte două rînduri de pari și dublat de un șanț. În interior, locuințe de suprafață, poate din birne încheiate, pe fundații de piatră de rîu—singurele vestigii care au persistat. Gropi în formă de dublu trunchi de con (clepsidră), arse puternic. Utilaj curent și ceramică tipică dacică. M.I.Tr.C.
 BIBL.: M. Macrea, MCA, IV; M. Macrea, I. Glodariu, Așezarea dacică de la Arpașu de Sus, Buc., 1976. h.d.

artă. Cele mai vechi manifestări artistice de pe terit. României datează din perioada de tranziție de la paleolitic la neolitic și constau din figurine rudimentare și plăci din os, decorate prin gravare

(falanga de cal cu decor geometric gravat și plăcuțele de os cu motive unghiulare incizate de la Cuina Turcului, săpăligile decorate de la Ostrovu Banului și Schela Cladovei). De la începutul neoliticului sînt cunoscute, de la Gura Baciului, cîteva piese de plastică în piatră (v. sculptură) de tip Lepenski Vir și tot din această perioadă, dar dintr-o fază mai tîrzie, datează apariția vaselor și decorului ceramic (v. ceramică), în general realizat prin modificarea suprafeței acestora și avînd fie un rost funcțional, facilitînd prinderea vasului (ex.: vasele cu decor de barbotină de la Valea Lupului), fie un caracter mimetic (v. imitație), imitînd aspectul unor forme naturale — burduf, blană (ex. vasele de tip Criș din Banat). De la începutul neoliticului se poate deci vorbi și de apariția ornamenticii (v. art.), gramatica ornamentală constituindu-se încă din primele etape ale perioadei. Atunci apare geometrismul (v. art.) ca sistem decorativ, poate prin preluarea elementelor similare epipaleolitice și mezolitice, fie ca ordonare geometrică a decorului cu rost funcțional sau mimetic, fie ca decor linear în pictură (v. culoare; pictură) (cea mai veche, de tip Gura Baciului, sau aceea tipică pentru cultura Criș, cu motive rombice sau circulare), fie, în sfîrșit, sub forma decorului din șiruri de înțepături grupate în zone triunghiulare regulat alternate (specific culturii Hamangia). În neoliticul mijlociu, geometrismul inițial, relativ simplu, capătă o mai mare amploare prin constituirea sistemului spiralo-meandric, mai întîi sub un aspect mai simplu, linear, în cultura ceramicii lineare (ex.: boluri de la Glăvănești), proces paralel și probabil legat de alte fenomene artistice de mare importanță, cum ar fi apariția primelor construcții, din lut și cu schelet de stîlpi de lemn, care reprezintă primele încercări de organizare rațională, armonioasă a spațiului (v. arhitectură), precum și dezvoltarea plasticii figurative, care cunoaște un repertoriu bogat și variat de tipuri, ca și un remarcabil decor geometric (ex. figurinele de tip Vinča de la Rast, Vădastra de la Vădastra și Crușovu, Boian de la Radovanu, Vidra, Ipotești și Precucuteni de la Traian, Tîrpești). Pentru această etapă sînt tipice decorul ceramic incizat, cel excizat și cel încrustat și completat cu pictură crudă. Neoliticul tîrziu impresionează prin bogăția sa de forme artistice și este caracterizat de construcții cu calități monumentale prin proporțiile și decorul lor (ex.: locuințele bogat decorate de la Ariușd, Petru Rareș, Berești), prin dezvoltarea remarcabilă a decorului ceramic spiralo-meandric pictat (ceramica de tip Sălcuța, Gumelnița, Cucuteni), ca și prin apariția temelor decorative figurale (v. artă figurativă), cum sînt protomele animale (la Tîrgu Ocna-Podei), motivul animalelor afrontate (la Valea Lupului) ș.a., în sfîrșit, prin primele manifestări de plastică monumentală antropomoră în lut (ex. reprezentarea plastică de cult, din lut pe șarpantă de lemn, de la Teiu, piesele și grupul plastic de mari dimensiuni de la Trușești). Este specifică pentru dezvoltarea artistică din neolitic ceea ce s-ar putea numi „permeabilitatea genurilor”, împrumutul tehnicilor, formelor și ornamentelor dintr-un gen în altul, de pildă din ceramică în arhitectură, în aceasta din urmă

apărînd același decor — meandru spiralic incizat sau pictat —, organizat după aceeași sintaxă, ca și în prima (ex.: la Petru Rareș, Berești). În aceeași ordine de idei s-ar putea cita lustrul mineral al ceramicii de tip Criș, Boian, Vădastra, Hamangia, care reproduce de fapt aspectul suprafeței vaselor de piatră, din diorit sau steatit. În faza tîrzie a neoliticului au apărut forme ceramice imitînd pe cele din metal — fenomen care se încadrează tot în „permeabilitatea genurilor” —, cum sînt vasele canelate și cele cu toartă și cu gura oblică, de tip Sălcuța, precum și unele forme și motive artistice specifice pentru a. stepelor (v. art.): figurine zoomorfe, încercarea de a reda mișcări caracteristice, fapt care marchează începutul sincretismului (v. art.) artistic și, probabil, și religios (ex.: sceptrule de la Fedeleșeni, Sălcuța, Casimcea și motivele zoomorfe din pictura ceramică Cucuteni). Odată cu pătrunderea masivă a metalurgiei bronzului, în jurul anilor 2000 î.e.n., pătrund pe terit. României o serie de elemente artistice care vor fi determinante pentru noua dezvoltare a a. și cea culturală din epoca bronzului. Acum se semnalează primul monument sculptural propriu-zis, statuia-menhir de la Baia; se răsîndesc formele și tehnicile de decorație specifice metalului (v. art.): modelarea ritmică a suprafeței, gravarea fină, lustrul metalic precum și o nouă tematică decorativă avînd la bază simbolurile solare (v. simbolistică solară). În ceramică, aceste tendințe se grupează în două mari serii: a) ceramica încrustată cuprinzînd culturile Tei — cu forme mici, comportînd registre masive de motive ordonate simetric, incizate și încrustate —; Wietenberg — cu forme mijlocii și mari, plastic modelate, cu lobi adesea unghiulari, cu decorul organizat în registre concentrice dominate de ritmuri comune, generînd o sintaxă radiară și motive incizate și încrustate compact —; în sfîrșit, Gîrla Mare-Cîrna — la care ordonanța pe registre apare doar pe formele înalte, subordonate însă simetriilor radiare, în timp ce pe formele întinse, aceasta este exclusiv iar elementele de decor sînt realizate din încrustarea unor succesiuni de puncte adîncite, sugerînd o cusătură sau o broderie; b) ceramica cu decor plastic și gravat; în care intră culturile Otomani, la care spirala ordonată radiar este realizată prin modelaj și prin gravare, combinate; Pecica-Periam, la care desenul gravat este aproape complet înlocuit de modelaj; Verbicioara, care acceptă foarte multe elemente din repertoriul celeilalte serii cu decor încrustat, gravarea rămînd însă dominantă; Monteoru, la care domină gravarea, dar care cunoaște și detalii modelate decorativ; Costișa, cu modelajul îmbinat cu incizia accentuată. Piese de metal, comun sau prețios, decorate în același spirit, servesc nu numai ca arme, ca garnituri vestimentare sau de harnașament, ci și ca însemne simbolice, rituale sau sociale, marcînd poziția purtătorilor lor (ex.: armele de la Apa și Someșeni, tezaurile de la Ostrovu Mare, Perșinari, Șmig). Se întîlnesc multe forme făcînd parte din repertoriul artei preclase — miceniene sau egeene — cum ar fi, în arhitectură, megaronul (ex.: Sălacea) sau, în ornamentică, sistemele de spirale recurente (ex.: decorul fale-

relor de la Cstrovu Mare), semn poate mai puțin al unor influențe sudice, cît și al unei participări, în calitate de arie de hotar, a zonei carpato-danubiene la marea civilizație egeeană. Epoca fierului este extrem de bogată în procese și schimbări artistico-istorice. Începutul Hallstattului este caracterizat prin dezvoltarea, în continuare, a vechii ornamenticii solare, în cadrul căreia se desemnează un interesant proces de descompunere a sistemului ornamental în motive propriu-zise, înțelese ca elemente autonome care se pot integra în compoziții articulate după o sintaxă precisă, și nu drept componente ale unei desfășurări decorative continue (ex.: ornamentica din ceramica de tip Basarabi). Totodată, în perioada de trecere de la bronz la fier, se surprinde o recrudescență a motivelor caracteristice a. stepelor și a imitării formelor metalice (ex.: toatele zoomorfe schematizate din cultura Noua, cele din cultura Gîrla Mare-Cîrna, vasele fațetate din cultura Basarabi). În faza mai tîrzie a primei epoci a fierului — sec. 6—3 î.e.n. — se conturează o a. susceptibilă de a fi delimitată geografic și, prin aceasta, de a fi pusă în raport cu anumite formații etnice sau sociale. Este caracteristic pentru această perioadă faptul că ceramica își pierde în mare măsură importanța artistică. Deosebirea între ceramica de factură superioară cu rosturi rituale și de reprezentare, decorată bogat, prin incizie, excizie și pictură, și aceea de factură comună, strict utilitară, apărută încă din neolitic, se menține, dar decorul sărăcește, se simplifică și, chiar dacă păstrează o semnificație simbolică, este executat prin procedee mecanice — cu pieptenele pe roată, prin lustruire sau estampare. Un proces similar se petrece și cu a. metalului comun, al cărei decor sărăcește și se simplifică de asemenea, piesele — garnituri de îmbrăcăminte sau arme — devenind mai funcționale și, deși valoarea de însemn al unei poziții sociale este oarecum menținută, sînt lipsite de orice individualizare în decor (ex.: fibulele de bronz în formă de lingură), funcția de emblemă și simbol păstrîndu-se numai la piesele de metal prețios. Din această perioadă a primei epoci a fierului se poate vorbi de apariția deosebirii tranșante dintre arhitectură și a. plastice pe de o parte, și a. decorative și aplicate pe de alta, în măsura în care abia acum se diferențiază tehnici, forme și ornamentici, specifice pentru fiecare gen. Expresiile cele mai puternice și le găsește creația artistică a epocii în arhitectură — mai cu seamă în monumentele cu caracter funerar, relativ generalizate (ex.: tumulii din grupul Ferigile-Bîrsești, dar și mormintele princiare de la Agighiol, Peretu, Mangalia, Doi Mai), cu caracter aulic, mai puțin răspîndite —, în plastica de tradiție megalitică (ex.: statuile de la Sibioara, Baia de Criș), ca și în arta metalului prețios (ex.: tezaurile traco-getice de la Poiana Coșofenești, Agighiol, Peretu, Craiova etc.). Acest aspect specific definește un complex în care se întîlnesc diferite tradiții artistice și în care intervin creatori de origini diferite: localnici precum și greci din cetățile pontice, meșteșugari itineranți — veniți poate din Orient —, ca și artiști stabiliți în comunitățile locale. Întregul ansamblu este caracteristic pentru aria cuprinsă între Balcani și Carpați și trebuie pus în raport cu o

anumită hegemonie politică tracică la N de Dunăre în sec. 5 î.e.n., precum și cu înglobarea geilor sud-dunăreni — așa-numiții moesi — în hotarele regatului și civilizației trace din aceeași vreme. Pentru aceste considerente se folosește pentru desemnarea acestui complex de forme artistice termenul convențional de a. traco-gețică. Marea migrație celtică de la începutul sec. 3 î.e.n. va întrerupe dezvoltarea societății tracice prin inserția în spațiul dunărean a unor formații politice celtice, determinând două zone importante: cea de S și cea de N, contribuind astfel la precipitarea procesului de despărțire a daco-geților din marea masă tracică. Dacii vor crea o civilizație și o a. proprie încă din sec. 4—3 î.e.n., nu lipsite de legături cu vechea tradiție artistică din faza de sfârșit a primei epoci a fierului și nici de raporturi cu cea a zonei celților învecinați. A. dacică va fi în primul rând caracterizată de o arhitectură monumentală de piatră cu caracter religios și aulic. Cetățile din S Transilvaniei (Grădiștea Muncelului, Blidaru, Costești, Piatra Roșie, Piatra Craivii, Tilișca, Căpițna, Bănița), cu zidurile de incintă și sanctuarele lor, formează prima încercare de a. monumentală în piatră specifică terit. carpatic propriu-zis. În paralel se dezvoltă și a. metalului ca și a. ceramicii. Perfecționări ale tehnicii, răspândite între timp și pe terit. dacilor, fac posibile expresii artistice mai dezvoltate și mai bogate în cadrul a. decorative și aplicate. Ceramica pictată, a. bronzului (*Bendis* de la Piatra Roșie) și mai ales aceea a fierului (scutul de la Piatra Roșie) cunosc unele creații cu caracter figural, care par să constituie primele încercări de exprimare în imagini a unei ideologii de caracter religios, destul de evoluată ca să nu mai poată fi supusă unei simple interpretări clasicizante grecești sau romane. Aceste prime încercări aveau însă să rămână și ultimele, cucerirea romană — 46 e.n. în Dobrogea, 106 e.n. în Dacia — punând capăt acestei originale dezvoltări artistice, pe care a înlocuit-o cu repertoriul de forme ale a. provinciilor Imperiului roman (v. artă provincială) care, uneori, au exprimat reprezentări conceptuale moștenite de la daci. Este caracteristic pentru a. romană faptul că în cadrul ei se întâlnesc cele două mari curente ale a. romane imperiale: tradiția elenistică, venită din S, cu tradiția etruscă, venită prin intermediul provinciilor din Europa Centrală. Dacă motivele de origine central-europeană sînt frecvente, trăsăturile de stil rămîn cu precădere de tradiție elenistică. Arhitectura romană în Dacia cunoaște variate tipuri de edificii publice, religioase, private sau funerare, adesea nu lipsite de monumentalitate și uneori nici de fast. Ele se înscriu de altfel în repertoriul obișnuit al a. imperiale romane, dar, prin modestia proporțiilor și a decorului (ex. amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa) exprimă clar austeritatea, tensiunea dramatică a vieții populației și chiar dezvoltarea mai lentă a unei provincii de graniță, cu caracter predominant militar și parțial agrar. Plastica romană cunoaște și ea întreaga gamă de forme tradiționale și, ca și arhitectura, dezvoltă aspirarea vieții din provincie prin lipsa formelor colosale

(singurele vestigii de Triadă Capitolină supradimensionată au fost recent descoperite la Apulum), prin raritatea materialelor prețioase și prin nivelul adesea modest al meșteșugului artistic. Deosebit de interesant se dovedește plastica religioasă, cu tematică din iconografia cultelor sincretistice, precum și plastica funerară. Caracterul simbolic, bogăția de motive, interferența de teme, indiferența la canoanele clasice (monumentele votive — tablete mithraice, ale Cavalerului trac, ale Cavalerilor danubieni ș.a. — monumente funerare — stele, altare — din centrul Transilvaniei de la Apulum, Ulpia Traiana, Napoca, Potaissa, Micia), în care se surprind moșteniri din zestrea de idei și concepte ale culturii anterioare dacice, fac din aceste manifestări adevărate precursore ale creației medievale și conferă monumentelor o bogăție și o putere de expresie care compensează penuria de mijloace artistice adesea evidentă. A. decorative și aplicate cunosc o dezvoltare similară celorlalte provincii, cu deosebirea că este evidentă restrîngerea gustului — și poate și a posibilităților — pentru lux și ostentație. Unele dintre obiecte erau produse local (opaițe și chiar *terra sigillata*), dar multe veneau din alte provincii, din Galia și Germania, din Dalmația și din Orient. Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism — 273 — sec. 9 e.n. — caracterizată de trecerea peste terit. patriei noastre a valurilor succesive de migratori, a avut drept consecință mai întîi diminuarea activității și importanței centrelor urbane constituite în epocile dacă și romană, iar apoi dispariția acestora, încît pentru o perioadă de aproape o mie de ani nu se mai poate vorbi decît de creații ale a. decorative și aplicate, cu caracter rustic. În primele trei sec. ale perioadei, în zona rămasă încă sub controlul imperiului — Dobrogea și malul de N al Dunării de jos, — continuă să se dezvolte o arhitectură și o a. de tradiție antică în tehnică și în forme, încă de timpuriu marcate, în programe și în sensuri, de noua doctrină a creștinismului și participînd la conturarea aspectului provincial al a. bizantine: bazuilici, simbolistică creștină (pe stele sau pe plăci de *cancelli*), piese rituale (cruci, engolpioane). În restul terit. însă, se pot distinge două mari curente artistice. Unul cu caracter discontinuu, în privința trăsăturilor lui stilistice, cu specific somptuos — materiale prețioase, tehnici pretențioase și rafinate, funcții rituale sau de reprezentare — și care poate fi atribuit, ca apartenență, diferiților migratori (v. stil policrom), iar ca geneză, unor ateliere din marile centre provinciale, puse în serviciul acestora. Celălalt, în care poate fi identificată permanența tradiției locale, caracterizat prin forme și ornamentică simple, realizate cu tehnici elementare, în continuu raport cu repertoriul de forme obișnuit din Imperiu, și care trebuia să satisfacă nevoile de frumos ale populației locale, exploatate și trăind în limitele unei civilizații agrare. Alături de splendidele tezaure de la Pietroasa, Apahida, Coșoveni, executate la comandă de meșteri străini, expresie a unor nevoi de reprezentare, stau deci modestele podoabe și vase ceramice de la Ipotești, Cîndești, Budureas-

ca, Ciurel, expresii directe și autentice ale nevoii de frumos a celor vitregiți. Următoarele sec. se deschid sub semnul unei accentuate ruralizări și sărăcirii a culturii materiale, determinate de întreprerea circuitelor economice și culturale, consecutivă mării migrații a avarilor și slavilor. Pe măsură ce acestea se refac ulterior, reapar elemente cu aspect artistic: o anumită dezvoltare, cu caracter unitar pe foarte mari întinderi, a decorului ceramic striat, specific pentru cultura provincială bizantină, apariția smalțului verde și, conjugat, a decorului plastic, prelucrarea unor podoabe elementare cu decor simbolic, adesea creștin, din os și din metal (Dridu, Bucov, Căpădava, Garvăn etc.). Începuturile feudalismului vor continua în mod firesc tradițiile populației autohtone din epoca migrațiilor. Noi forme însă vor pătrunde, de cele mai multe ori izolat, în funcție de raporturile pe care această populație le va stabili, de data aceasta nu cu grupuri de migratori în mișcare, ci cu formații politico-teritoriale stabile, cum au fost Imperiul bizantin, primul țarat bulgar sau statul kievean, sau în funcție de apariția unor nuclee organizatorice capabile să comandeze creații artistice care să le exprime. În aceste condiții apar manifestări artistice simptomatice, cum ar fi tezaurele de la Sînnicolau Mare, Garvăn, sau monumentele de la Garvăn, Basarabi, Niculițel, Slon, marcând primele încercări de implantare a unor programe somptuare sau monumentale. Se puneau astfel premisele pentru o nouă dezvoltare, pe care primele monumente o vor defini drept caracteristic românească. r.f.

Artemis gr. Diana'

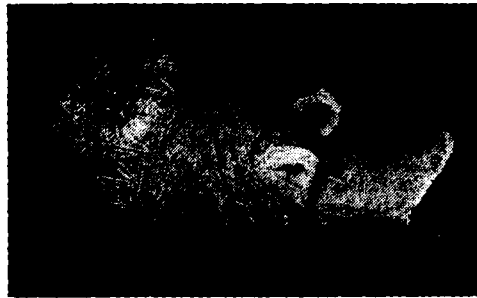
Arutela (Alutela) v. Bivolari

asclepieion v. Esculap

Asclepios v. Esculap

asiză (fr. *assise*, de la *asseoir* „a așeza“), șir orizontal continuu de pietre sau de cărămizi, dintr-o zidărie (în cazul arcelor este curb). Prin extensie, strat orizontal de zidărie în *opus caementicium*. Sînt cunoscute cîteva interesante ex. de a. în zidării antice, la Monumentul triumfal de la Adamclisi, unde se mai pot încă observa a. de *opus caementicium* de aceeași înălțime cu pietrele de parament, despărțite prin rosturi de priză; la cetatea Capidava, unde se poate urmări felul în care blocurile ciclopeene din paramentul exterior al turnurilor determină înălțimea a. chiar dacă dimensiunile pietrelor din paramentul interior sau din acela al cortinelor diferă; la edificiul central în formă de cruce, din faza ultimă a castrului Drobeta, unde paramentul în *opus incertum* cu zone în spinare de pește este întrerupt de rosturi de priză la intervale mari — 60—80 cm — lăsînd impresia că este constituit din a. turnate în cofraje și nu zidite piatră cu piatră. r.f.

askos (cuv. gr. „burduf“), formă de vas, de obicei din ceramică, în formă de burduf. Sînt cunoscute a. mai ales din culturile neolitice Gumelnița și Cucuteni. Sînt cunoscute a. și din epoca bronzului, cultura Monteoru, de la Poiana.

Askos din cultura Monteoru (Sărata Monteoru)

M. I. R. S. R.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 288. r.f.

așezare v. urbanism

Atena v. Minerva

atic, element de arhitectură, așezat deasupra cornișei, pentru a masca acoperișul. Este cunoscut a. denticulat al Monumentului triumfal de la Adamclisi, cu panouri în relief cu prizonieri legați de arbori, alternînd cu altele scunde, decorate geometric. Unele stele funerare sînt terminate cu un a. purtînd de multe ori un motiv vegetal, în locul unui pseudofronton (ex. stele de la Apulum, **M. A. I.**). r.f.

atol v. urbanism

atriu (lat. *atrium*), spațiul patruleter central, neacoperit sau parțial acoperit, al unei locuințe romane de tip tradițional. Prin extensie, termenul de a. a fost folosit și pentru alte asemenea curți interioare, în edificii publice, religioase sau militare (ex.: în *principia* castrurilor). De cele mai multe ori, a. avea în mijloc o deschidere — *compluvium* —, corespunzînd unui bazin — *impluvium* — în care se aduna apa de ploaie scursă de pe pantele acoperișurilor corpurilor de clădire ce mărgineau a. De la Histria ne sînt cunoscute cîteva case datînd din perioada romană tîrzie (sec. 4—6 e.n.) cu a. de un tip care perpetuează tradiția elenistică a casei cu peristil central. La Ulpia Traiană Sarmizegetusa, curtea mare patrată a palatului Augustalilor este de fapt tot un a. Sînt cunoscute la *principia* castrurilor de la Drobeta, Arcidava, Căsești, Răcari, Jidava, Buciumi. Cîteva dintre ele — Drobeta, Răcari — comportau portice care delimitau *compluvium*-ul. La Tropaeum Traianum sînt cunoscute două a. de bazilică creștină, de asemenea cu portice pe trei laturi. r.f.

Attis v. Cibeles

Ațel (sat, com. jud. Sibiu); descop. înt. anterioare anului 1859. ● Așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.). ● În punctul Matz, tezaur de bijuterii de argint daco-romane: o fibulă cu capete de ceapa

trei fibule în formă de ancoră (de tip Vîrtop), un *torques*, două inele cu *geme* gravate, două brățări cu capetele libere, îngroșate. Tezaurul reunește tipuri de tradiție dacică (*torques*, brățări), cu forme care se întâlnesc în epoca romană numai în provinciile dunărene (fibulele de tip Vîrtop) și cu forme general romane (fibula cu capete de ceapă, inelele), fiind caracteristic pentru gustul provincial. M.Br.S.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 174.

r.f.

aula (lat. <gr. *aula* „curte”), spațiu de dimensiuni importante — sală sau curte —, de obicei situat central într-un edificiu public (terme, palat) și comandînd accesul în încăperile interioare, precum și, adeseori, accesul din afara construcției. Pereții a. sînt adesea tratați monumental, iar acoperirea implică folosirea unor sisteme constructive evaluate — bolți, arce dublouri. Astfel de a. pot fi identificate în sălile mari ale termelor de la Histria, Tomis și Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Tot a. sînt și așa-numitele curți sacre ale *principia* castrelor (ex.: Drobeta, Răcari, Arcidava, Buciumi, Cășeu, Jidava).

r.f.

aulică, artă ~ v. provincială, artă ~

aurărie. Cele mai vechi descop. de obiecte de aur, artistic prelucrate, datează din epoca neolitică (amuletele de aur de la Gumelnița, aplica de la Traian și tezaurul de figurine plate de la Moigrad, prelucrate prin ciocănire, din foaie de aur). Epoca bronzului este caracterizată tocmai prin numărul mare de tezaure de aur (Perșinari, Ostrovu Mare, Șmig, Tufalău ș.a.). Abundența aceasta s-a menținut și în timpul primei epoci a fierului (tezaurele de la Firighiaz, Sacoșu Mare, Galeșu, Biiu, Pipea, Pecica, Stîncești ș.a.). Între cele două serii există o certă continuitate stilistică, atît din punct de vedere al motivelor ornamentale — avînd la bază spirala — cît și al tehnicilor artistice folosite: turnarea, ciocănirea, torsionarea și gravarea. De la sfîrșitul primei epoci a fierului datează cele cîteva tezaure de arme și garnituri de harnașament, realizate prin ciocănire și ștanțare, de la Poiana Coțofenești, Băiceni, Agighiol. În vremea înfloririi civilizației dacilor, aurul dispăre din circuitul artistic local. S-a presupus că exploatarea și folosirea acestui metal prețios constituia în epoca aceasta un monopol regal. Sînt totuși cunoscute cîteva piese de aur, cum ar fi medalionul de la Popești,

pe care este reprezentată efigia grosolan stilizată al unei Bendis (?) cu aspect de gorgonă. În epoca romană, aurul este folosit mai ales pentru confecționarea bijuteriilor de uz personal: inele, brățări, pandantive, cercei și, mai rar, coroane cu rost funerar. Se întrebunțează atît tehnica ciocănirii, cît și cele, mai delicate a ajurării prin ștanțare, a granulației și — mai rar — a filigranului. Cele mai multe dintre bijuteriile acestei epoci îmbină aurul artistic prelucrat cu pietrele prețioase sau, mai ales, cu *gem* gravate cu motiv figurative (descop. din necropole elenistice și romane de la Callatis, Tomis Apulum). Din epoca romană, ca și din aceea precedentă, dacică, sînt cunoscute și centre de exploatarea aurului la Baia de Criș, Abrud și Brad, cel mai celebru, la care se păstrează și galerii vechi, fiind Cetățile de la Roșia Montană. Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, aducînd noile tehnici ale caboșonului și *cloisonné*-ului, este caracterizată prin o adevărată renaștere a artei a., ilustrați de somptuoasele tezaure de la Pietroasa, Apahida Someșeni, Șimleu Silvaniei, Moigrad, Velț, Conțești. Specific romano-bizantin este discul — *va* plat cu rost ritual — al episcopului Paternus din Tomis, produs al unui atelier tomitan din sec. 6 e.n. Din perioada imediat următoare — aceea a feudalismului timpuriu — nu se pot cita decît tezaurele de la Garvăn și Sînnicolau Mare.

r.f.

au repoussé v. ciocănire

avară, artă ~, odată cu marea migrație a avarilor (v. *paleoetnografie*) din sec. 7, se răspîndesc pe o mare arie geografică, cuprinzînd și terit. României garnituri de costum specifice — aplica și limbi de centură mai ales — din metal (bronz și, mai rar, argint sau aur). Executate în tehnica bizantină a presării la cald, elesînt caracterizate de elemente orientale și se împart în două stiluri: cel geometric plin sau, ceva mai tîrziu ajurat (sec. 6—8) și cel zoomorf (sec. 8—9) (Teiuș, Gîmbaș). Durînd de fapt mai mult decît au durat avarii ca etnic sat formație politică, cuprinzînd piese realizate în așezări locale — așa cum o dovedesc descop. de la Olteni, Budureasca, Felnac —, și care au uneori un caracter creștin (Budureasca, Olteni) acest ansamblu de podoabe de metal poate fi considerat mai degrabă ca universal răspîndit și specific pentru o „modă avară”, preluată de diferiți „purtători”, decît ca o a.a. proprie unei anumite formații etno-culturale.

r.f.

Axiopolis v. Cernavoda

Babadag (oraș, jud. Tulcea); n.a. *Vicus Novus*; descop. înt. — f.d.; săp. S. Morintz 1962—1973.

● Pe Dealul Cetățuii, așezare hallstattiană (sec. 7—5 î.e.n.) fortificată pe laturile de SE și SV cu șanțuri și valuri de pământ amestecat cu piatră. Variate forme de vase ceramice, printre care urne bitronconice și străchini cu buza răsfrântă spre interior, cu caneluri, linii incizate, cercuri și impresiuni cu *torques*-ul. Motivele ornamentale au fost realizate pe fondul negru-lustruit al vasului. Formele și decorul prezintă analogii importante cu descop. contemporane din Asia Mică, indicând raporturi de filiație sigură, poate chiar o enclavă de populație anatoliană, precum și descendența din fondul străvechi al culturii Noua. Peste așezarea hallstattiană se suprapune o așezare din a doua epocă a fierului (La Tène) și apoi alta romano-bizantină (sec. 6 e.n.). ● De pe aria orașului provin mai multe descop. întâmplătoare din epoca romană. Pe baza unei inscripții s-a propus identificarea localității actuale cu anticul *Vicus Novus*. M.D.D.; M.I.R.S.R.; M.A.C. ◇ Cultura B., termen care desemnează cultura hallstattiană cu puternice afinități microasiatice, din Dobrogea, pentru care este tipică așezarea fortificată de la B. Centre importante: B., Tulcea. BIBL.: S. Morintz, *Dacia NS*, VIII; *DID*, I, II, III pass. l.r. și r.f.

Bachus v. Dionysos

Baden-Pecel, cultura ~, cultură din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului din Europa Centrală. Varianta sudică a primit numele de Pecel, după o localitate din Ungaria. Elemente ale c. B.-P. pătrund în NV și V terit. României, iar unele dintre acestea, motive de repertoriu ornamental, cum ar fi decorul de boabe de linte, buzele crestate, benzile hașurate sau incizate mărginite de briuri în relief, apar în cadrul culturii Coțofeni. l.r.

Baia (sat, com. jud. Tulcea); n.v. Hamangia; cerc. V. Pârvan — 1924; săp. D. Berciu — 1953—1954. ● În punctul Baia-Hamangia, într-un tumul istăzi dispărut lângă gara Hamangia, a fost descoperită o statuie-menhir, de fapt o stelă antropomorfă, realizată în relief plat, reprezentând tradiționala figură feminină neolitică, probabil în poziție obstetrică, îngenucheată, cu mâinile pe înțece, datînd din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului. Imagine sintetică, laca de calcar a fost decupată ușor trapezoidal, cu o excrescență tot trapezoidală pe latura superioară, în ax. În relief plat, sau adîncime, au fost gurate detalii anatomice sau de port. Astfel dar pe față: trăsăturile figurii — mai mică decît

Baia. Statuia-menhir

Statuia-menhir de la Baia de Criș

Bala. Pahar ceramic din cultura Hamangia

excreștența amintită, ca și când ar fi înconjurată de păr —; un colier din elemente circulare la gît; mîinile, ca niște benzi plate, terminate cu cinci degete relativ egale; sîinii și linia despărțind mușchii pieptului de coaste; în relief centura; sexul și picioarele (doar coapsele) îndepărtate arcuit. Pe spate sînt redat: colierul; o verticală, probabil șira spinării; amorsa brațelor la omoplați; centura; trei topoare cu tășuri în cruce înfipte în centură și unul pe spate, fără nici o legătură firească, fiind probabil figurări votive, simbolice; sub centură, tăpile picioarelor, nefiresc repliate și golul dintre coapsele îndepărtate, rombic. Statuia reprezintă, prin aspectul ei simbolic și prin stilizare, un monument deosebit, cu caracter megalitic. ● În punctul Drumul Vacilor, așezare neolitică aparținînd culturii Hamangia, cu bordede caracteristice, ovale, uneori prezentînd pe o latură o denivelare; ceramică tipică pentru cultura Hamangia, decorată cu motive geometrice triunghiulare, în cadrul căreia, în afara tehnicii decorative a înțepăturilor succesive, este folosită și incizia lineară și pliseul; un vas plastic reproducînd trăsăturile unei femei steatopige. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Berciu, *Cultura Hamangia*, pass. I.r.

Baia de Criș (sat, com., jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d. ● Pe platoul Ptnicuri, bazine romane de spălat aur, cu deșeuri de spălare. ● În cîmp, trei mari stele-menhiri, statui antropomorfe (capetele lipsesc) din augit-andezit. Înalte la origine de c. 1,70 m, statuile înfățișează personaje masculine cu mîinile la piept, cu o centură în jurul mijlocului și cu un topor-ciocan la briu. Sînt caracteristice stilizarea puternic geometrizată, cu torsurile trapezoidale, volumele cu muchii marcate, detaliile în relief plat, gravat. Interpretarea cea mai recentă consideră aceste statui drept reprezentări ale unor divinități tutelare ale mine-rilor; ele nu sînt mai vechi decît prima vîrstă a fierului (sec. 4 î.e.n.) și aparțin unei faze timpurii a culturii dacice. ● În sat, așezare romană de mineri, cu construcții de zid; unelte de mineri. M.D.; M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 192—193; O. Floca, *Sargetia*, IV. h.d.

Baldovinești (sat, com. Vădeni, jud. Brăila); săp. N. Hartușche și Fl. Anastasiu — 1964. ● Ne-

cropolă de înhumăție din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Horodiștea-Foltești, comportînd patru morminte acoperite de un tumul, cu inventar tipic de ceramică decorată cu șnurul și cu pictură lineară. În același tumul, morminte de înhumăție din epoca bronzului, cultura stepelor sud-vest pontice și cultura Tei, cu inventar de ceramică specifică. ● Pe tumul, așezare din sec. 9—11, cu stratificația deranjată de lucrările agricole. M.B.

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, IX, *Cronica săp.*

r.f.

Balintești — Cioinagi (sat Balintești, com. suburb. Berești-Meria, oraș Berești, jud. Galați); săp. Eug. Zaharia 1948, 1949. Pe dealul Cioinagilor, cimitir de înhumăție cu schelete chircite, pe platformă de deal, datat în epoca bronzului, cultura Sărata-Monteoru, fază tîrzie. În inventare, ceramică tipică pentru cultura amintită; cești, cu una sau două toarte, cratere, amfore etc., cu decor plastic, în relief (coase, caneluri) sau incizat (triunghiuri umplute cu linii, benzi din liniițe oblice sau hașurate rar cu trăsături oblice), cu motivele dispuse radiaș și tectonic. Un element specific sînt toartele cu creastă, sugerînd o siluetă animală. M.J.G.

BIBL.: Eug. Zaharia, *Dacia NS*, VII. I.r.

Balș (sat, com. suburb. Tîrgu Frumos, oraș Tîrgu Frumos, jud. Iași); săp. E. Păpușoi — 1965. În Valea Părului, așezare neolitică de tip Criș, cu locuințe de suprafață, ceramică caracteristică, incizată și pictată bicrom, cu motive geometrice. S-a descoperit de asemenea și una din rarele figurine în formă de coloană, tipică. M.V.P.B.

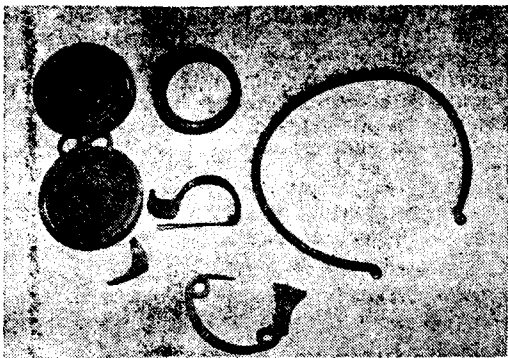
BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, X, *Cronica săp.*

I.r.

Balta Verde (sat, com. Gogoșu, jud. Mehedinți); săp. D. Berciu — 1924—1932 și 1934—1935; D. Berciu și E. Comșa — 1949—1950; descop. înt. — f.d. ● Zona de movile — mare cimitir de incinerare în urne, aparținînd cîlizațiilor hallstatiene Gîrla Mare și Vățina: vase cu etaj, urne piriforme sau simple, obiecte de cult, statuete feminine cu rochie în formă de clopot, figurine zoomorfe, obiecte de podoabă din bronz ș.a.

Baldovinești. Borcan din sec. 9

Balta Verde. Podoabe de bronz din sec. 7 — 6 î.e.n. provenind din cimitirul traco-iliric.

Decorul ceramic este realizat cu motive geometrice excizate, dispuse radial și umplute cu alb, pe fondul roșu-cărămiziu al vasului. În aceeași zonă, cimitir de incinerare în urne, cu morminte cu puț aparținând culturii Basarabi. În afară de ceramica specifică acestei culturi, cu decor geometric incizat, grupat în registre înguste, orizontale, inventarul mormintelor mai cuprindea obiecte de podoabă din fier și bronz ca fibule, brățări, pandantive, precum și arme — virfuri de lance, săbii, cuțite. Tot în zona movilelor, morminte tumulare de înhumatie (650—500 î.e.n.) aparținând, probabil, unei enclave ilirice la N de Dunăre, cu inventar tipic: fibule în ochelari, pumnale de tip *sica* ș.a. Asocierea descop. de tip Basarabi cu cele de tip iliric definește, în SV Olteniei, așa-numitul grup B.V. Pe Cîmpul Deciului, castru roman de pământ, de tip clasic, pătrat (100×100 m) și așezare civilă importantă (sec. 2—3 e.n.). ● Grup de trei morminte de incinerare din sec. 7 e.n. M.I.R.S.R. BIBL.: D. Berciu, E. Comșa, MCA, II; D. Tudor, OTS, p. 306. [h.d.]

balustradă, element de arhitectură protejind o margine de terasă, scară, balcon etc. Cele mai vechi b., cunoscute indirect, apar la turnurile de veghe dacice figurate pe Columna lui Traian, compuse din panouri în x, fără ca descop. să fi confirmat aceste reprezentări. Tot pe Columnă apar b. din panouri în x la podurile construite de romani, inclusiv podul lui Apolodor din Damasc de la Drobeta, precum și la unele turnuri de lemn ale unor castele de zidărie. Pentru acestea din urmă, s-ar părea că descop. de resturi de șarpantă de lemn carbonizat din castelele de pe limesul transalutan (Săpata de Jos, Băneasa) ar aduce o confirmare. Tot b. sînt cunoscute și la monumentele funerare: mausolee și edicule din centrul Daciei (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Brucla). De la Micia, de ex., sînt cunoscuți lei culcați terminînd, în dreptul porții, b. din plăci și stîlpi cu coamă demicilindrică. Mult mai sigură este folosirea de b. de piatră — *cancelli* — separînd corul de nave în basilicile paleocreștine de la Tomis, Histria, Tropaeum Traiani. r.f.

Banat, regiune geografico-istorică, delimitată la N de Mureș, la S de Dunăre, la V de Tisa și la E de Carpați. În B. s-au făcut descoperiri

arheologice aparținînd tuturor epocilor, B. fiind și zona în care s-au găsit cele mai vechi manifestări artistice de pe terit. României: oasele cu decor geometric gravat de vîrstă mezolitică de la Cuina Turcului. Neoliticul bănățean este caracterizat de forme originale și specifice, între care trebuie amintite vasele cu decor mimetic — reproducînd pelajul și forma unui animal sau aspectul unui burduf — și reliefurile aplicate antropomorfe, ambele tipice pentru ceramica de tip Criș. Cultura neolitică Tisa — Polgár este de asemenea bogat reprezentată pe plan artistic. Sînt tipice vasele plastice, de tipul „bocitolului” de la Parța. Și cultura Vinča este reprezentată de materiale tipice, între care capacele prosopomorfe, geometric stilizate și cu decor geometric incizat și pictat, denumite „în formă de bufnită”. Pentru epoca bronzului sînt caracteristice cîmpurile de urne (Cruceni, Bobda, Pădurea Verde). Acestea durează pînă în epoca fierului, întîlnindu-se în cadrul lor urnele etajate. Drept trăsături se mai pot aminti: lipsa aproape completă a plasticii funerare, vasele în formă de stea cu evident sens simbolic solar și toatele zoomorfe, reprezentînd cervidee, elegant stilizate. Din aceeași vreme și de la începutul epocii fierului sînt cunoscute și depozitele de bronzuri în care sînt incluse și podoabe de chihlimbar. După anul 106 e.n., întregul B. e inclus în provincia Dacia; după 118/119, el face parte din provincia Dacia Superior. De la ultima reorganizare a terit. romane nord-dunărene (168—169) și pînă la abandonarea provinciei traiane, B. vestic formează o provincie aparte, Dacia Malvensis, iar B. estic aparține Daciei Apulensis (după alte păreri, întregul B. ar aparține Daciei Apulensis). Din perioada stăpînirii romane sînt cunoscute cîteva mari așezări de caracter urban: Tibiscum, Berzovia și Dierna. Dintre acestea, la Tibiscum a fost identificat un castru cu ziduri de *opus quadratum*, precum și așezarea civilă cu un templu de tip nemaîntîlnit. La Dalboșet a fost surprinsă o mare *villa*, tipică. Chiar și după retragerea aureliană, viața romană continuă în B. (de ex.: la Tibiscum) pînă în sec. 6. Din această vreme datează și fortificația de tip *quadriburgium* de la Gornea, precum și multe necropole de tip sarmatic cu inventar bogat în podoabe de metal și coliere de chihlimbar și mărgelile, tipice pentru această perioadă. După marea migrație a avarilor și slavilor, autoritatea imperială este anihilată, dar viața populației locale continuă în forme mai puțin dezvoltate, pînă în evul mediu, cînd ne este atestată aci autoritatea voievodului Glad. De această formație politică se leagă, poate, primele elemente de arhitectură monumentală de la Morisena (Cenad) și tezaurul princiar de la Sînnicolau Mare.

h.d.

banchetul funerar, temă iconografică în arta funerară romană din Dacia și Dobrogea, constînd din reprezentarea celui decedat, încoronat, întins pe un *cline*, avînd în față o masă încărcată cu bucate. Adesea, la picioarele patului, pe o *cathedra*, este așezată soția decedatului, iar de o parte și de alta a mesei doi sclavi servitori. Se disting trei tipuri principale ale acestei teme: acela al repre-

zentării complete, care este și cel mai caracteristic — cu variantele pontică, dunăreană și transilvăneană —, apoi tipul „abreviat” al figurii-bust la fereastră, așa cum apare pe o stelă de la Tomis, (M.I.R.S.R.), unde într-un cadru de ediculă este reprezentat bustul unei femei bogat îmbrăcate, întinse pe un *clivus*, și acela simbolic, constând din reprezentarea sub portretele decedaților a mesei ospățului flancată de doi sclavi. Varianta pontică, caracterizată de stilul influențat de arta clasică, este reprezentată de câteva stele funerare de la Tomis și de mai multe de la Callatis (M.A.C.). Varianta dunăreană, pentru care este specifică simplificarea compozițională și schematizarea, este documentată mai cu seamă la Capidava (M.A.C., M.I.R.S.R.) și Ulmetum (M.H.), iar aceea transilvăneană — asemănătoare cu aceea dunăreană, dar prezentând unele motive specifice, cum este acela al draperiilor formid fundal — de stele de la Poataissa (M.I.T.), Cășeu (M.I.R.S.R.) și din alte localități din centrul Transilvaniei. Tipul simbolic este documentat exclusiv în Transilvania, unde reprezintă probabil o anumită influență panonică.

r.f.
bandceramică (germ. *Bandkeramik* „ceramică în benzi”), termen generic desemnând ceramica neolitică din Europa, caracterizată de decorul constituit din benzi — incizate, excizate și pictate. Din această categorie fac parte și tipurile ceramice specifice culturilor Tisa-Polgăr, Vinča-Turdaș, Vădastra, Boian, Gumelnița, Cucuteni, Petrești.

l.r.
Bandu de Cîmpie (n.v. al satului Band, com. Band, jud. Mureș), săp. St. Kovács — 1911—1912. Diverse descop. la SV de sat; ● necropolă de incinerare din epoca bronzului, cultura Suciu de Sus, cu ceramică tipică cu decor spiralic excizat și încrustat; ● un mormînt de incinerare dacic; ● necropolă de înhumare creștină, germanică — probabil gepidică —, datată în sec. 6—7 e.n., cu inventar bogat; ceramică cenușie, vase piriforme cu decor lustruit sau estompat, catarama cu acul în formă de scut, arme tipice (virfuri de săgeată rombice, în formă de frunză cu aripioare, cu zimți), un coif cu coaste, utilajul unui atelier de argintar, un inel decorat în stil animalier și o placă de aur, fibule de tip roman, din bronz. M.I.Tr.C.

BIBL.: K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 100—111.

r.f.
baptisteriu (lat. *baptisterium* „loc în care se botează”), spațiu destinat săvîrșirii ceremoniei botezului, în cadrul sanctoarelor paleocreștine. B. este fie un complex de încăperi în cadrul unei bazilici sau al anexelor acesteia, fie o construcție separată. În ambele cazuri, b. comportă două încăperi; un vestibul, servind la depozitarea veșmintelor neofitilor și a doua încăpere, cuprinzînd fîntina sau bazinele baptismale (*fons baptismalis*), în care se oficia botezul propriu-zis. Pe terit. României sînt cunoscute un b. independent pe lângă bazilica de marmură de la Tropaeum Traiani, unul cuprins într-o aripă a atriului bazilicii episcopale (siriene) de la Callatis și, probabil, încă unul, în anexele bazilicii tirzii de la Histria, prea prost conservat ca să poată fi identificat precis.

Barboși (municipiul Galați, jud. Galați): săp. V. Părvan — 1912—1913; Gh. Ștefan — 1935—1936; N. Gostar, I.T. Dragomir, S. Sanie, Ș. Sanie — 1965, pînă în prezent. În fața gării B., pe dealul Tirighina, cetate dacică de pămînt din sec. I f.e.n. — I e.n. Săp. au identificat un sanctuar aliniament de același tip cu cele din Munții Orăștiei, dar cu tamburi de lemn. B. a fost cucerit de Traian, devenind în sec. 2 e.n. un post militar roman înaintat (*castellum* și apoi castru cu ziduri și turnuri de piatră), stațiune a flotei dunărene și etapă importantă pe drumurile care legau Dacia și Moesia Inferior cu regiunile răsăritene și nordice. Cu o scurtă întrerupere pricinuită de invazia din 238 a carpilor, fortificația romană de la B. a fost menținută de Imperiul roman (apoi romano-bizantin) cu modificări de plan și cu restaurări succesive, în trei etape, pînă în sec. 6. În jurul castelului s-a constituit o așezare civilă, fortificată cu un zid de incintă, începînd din sec. 3. Din aceste obiective provin nenumărate descop. mărunte, produse artisanale de tip provincial roman — *terra sigillata*, opaite —, un relief-tabletă al Cavalerului trac și o acvilă de bronz, poate de la un drapel roman. Așezării îi corespunde o amplă necropolă plană și tumulară, din care face parte un cavou cu pereții pictați cu motive arhitecturale în *trompe l'oeil*. M.J.G.: M.I.M.

BIBL.: N. Gostar, *MCA*, VIII.

h.d.

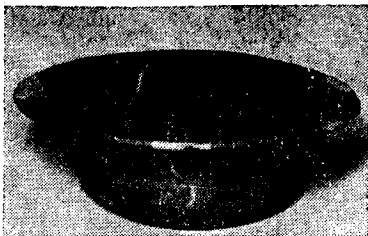
barbotină (fr. *barbotine* < *barboter* „a merge prin noroi”), termen desemnînd suspensia de argilă în care olarii înmoaie vasele pentru a le netezi suprafața și a le face impermeabile. Făcînd apoi stratul de argilă încă plastică, mai ales prin trăsul cu degetele, se obține un decor rudimentar. Decorul de b. este atestat încă din neolitic. În epoca romană sînt cunoscute vase de *terra sigillata* cu decor tipic vegetal, realizat din picături de b.

r.f.

baroc, termen desemnînd perioada din istoria artei care a urmat, în Europa Occidentală și Centrală, Renașterii: se folosește, prin extensie, pentru orice perioadă de dezvoltare artistică urmînd unui apogeu și caracterizată de încărcare decorativă și forme complicate, greoaie. În această din urmă accepție, se recunoaște o perioadă de b. roman în arta din mijlocul sec. 3 e.n., cînd domină formele cu linii curbe sau frînte și decorația excesivă. Pe terit. Daciei și Dobrogei, formele b. sînt rare. Tîtuși, unele edicule de la Micia, de ex., ale căror acoperișuri prezintă încovoieri decorative, sau unele altare și coronamente de altare funerare de la Micia și Ulpia Traian Sarmizegetusa, cu pante arcuite la acoperișuri, încărcare decorativ-simbolică, ancadrame în *pelta* dînd naștere unor jocuri de curbe, prezintă trăsături b.

r.f.

Basarabi (sat, com., jud. Constanța); n.v. Murfatlar; săp. I. Barnea, P. Diaconu, L. Bilciurescu, V. Bilciurescu — 1957—1975. În Dealul Tibișirul, unul dintre cele mai importante ansambluri de monumente rupestre, datînd din sec. 9—10 e.n., în cadrul unei cariere vechi din care se extrăgeau blocuri de cretă în tehnica sub cerul liber, în mici bazine patrulete. Se compune, în afară de fundurile acestor bazine, din mai multe (c. șase) bisericuțe și cavouri săpate în

Basarabi. Strachină din cultura Basarabi

stîncă, dintre care unele folosite secundar ca locuințe, și dintr-o serie de locuințe construite din blocuri de cretă pe umplutură de sfărîmături și praf de cretă steril provenind din interiorul bazinelor abandonate. Încăperile scobite în stîncă de cretă erau bogat decorate cu motive simbolice sau figurative, schematic stilizate (cei doi balauri încolăciți formînd o împletitură, labirintul, pomul vieții, porumbelul, călărețul, orantul aureolat, nave, animale, diverse tipuri de cruci) și cu inscripții grecești, runice — probabil turce —, glagolitice și chirilice slavone. În umplutură s-au descoperit unelte de os, fier și piatră, vase ceramice de tipuri caracteristice pentru civilizația balcano-dunăreană din sec. 9—11 e.n., cruci de mormînt cioplite în lespezi de cretă ș.a. Caracterul și datarea așezării rupestre de la B. sînt încă în discuție.

BIBL.: DID, III, p. 180—233; R. Florescu, *Ghid*, p. 49—54. r.f.

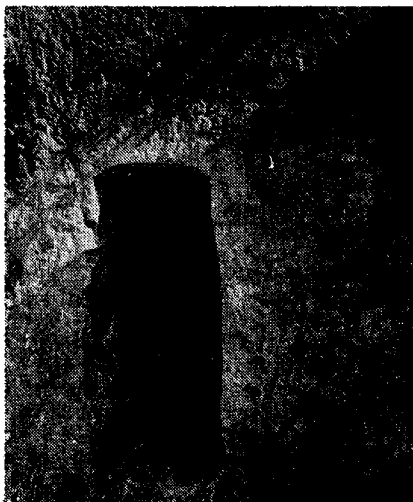
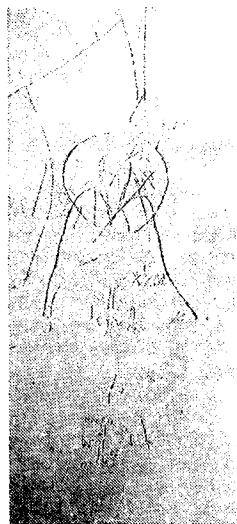
Basarabi (sat, oraș Calafat, jud. Dolj); săp. VI. Dumitrescu — 1942. Pe terasa Dunării, mică necropolă tumulară de înhumăție din sec. 6 î.e.n. Ceramica e de factură autohtonă, tracică, caracterizată de decorul organizat în registre înguste, cu motive spiralice incizate și încrustate cu alb. De obicei este depusă sub forma unui vas de ofrandă — strachină — la picioarele mortului. Obiectele de podoabă din bronz (brățări, butoni,

saltaleoni, fibule de tip *Glasinac* etc.) și armele (săbii scurte, încovoiate) sînt de factură ilirică. Avem de a face, pare-se, cu piese de import de la S de Dunăre, în mediul unei populații autohtone, dar contaminată de iliri. M.I.R.S.R. ◊ *Cultura B.*, cultură materială tipic nord-tracică din perioada mijlocie a primei epoci a fierului (sec. 8—începutul sec. 6 î.e.n.). Este specifică ceramica, răspîndită pe tot terit. Daciei istorice, arsă reductor și puternic lustruită, cuprinzînd forme de platouri ample cu profil complex, fructiere, vase mari, cu buze puternic răsfrînte și decor tipic, geometric, incizat și încrustat cu alb, precum și ștampilat, organizat în registre înguste, orizontale, sau cu toruri fațetate pe ecuator. În cadrul *c.B.* apare pentru prima dată viziunea decorativă propriu-zisă, caracterizată de organizarea spațiului decorat în zone — registre — de motive active, separate de mari spații complementare cu funcție de fond. Centre importante: B., Blejești, Popești. BIBL.: VI. Dumitrescu, *Raport MNA*; idem, *Arta*, p. 420. h.d. și r.f.

bastarni v. paleoetnografie; **Poenesți**

bastion, element de fortificație specific arhitecturii medievale; prin extensie, se folosește termenul de b. și pentru masivele de zidărie de plan patrat, proeminente în exteriorul sau în interiorul unui zid de incintă, al unui castru sau al unei așezări urbane fortificate. Astfel definit, b. este un turn plin, fără încăpere centrală. Sînt cunoscute b. pe terit. României la cetățile dacice, ca și la incintele cetăților Histria (incintele din sec. 1 î.e.n. și din sec. 2 e.n. de pe platou), la Jidova, în pozițiile intermediare, precum și la incinta mare de la Histria, din sec. 4 e.n.), în sfîrșit la aceea a cetății Tropaeum Traiani (la poarta mică). r.f.

bază, element de ordin pe care se sprijină fusul unei coloane sau corpul unui pilastru, de obicei decorat cu o profilatură specifică, alcătuită dintr-o plintă patrată și o scotie prinsă între două toruri

Complexul rupestru de la Basarabi
Intrarea în Bisericuța B4

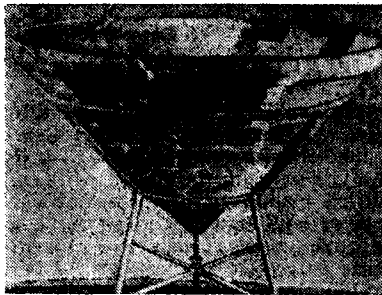
Decor rupestru gravat

încadrate de baghete. Tipul cel mai comun îl constituie **b.** ionică. Asemenea **b.** se întâlnesc în cetățile grecești de pe malul Mării Negre, la Histria, Tomis și Callatis, datînd atît din vremea elenistică cît și din aceea romană, precum și în marile centre urbane ale Daciei romane, Apulum, Drobeta, Tibiscum. De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, este cunoscută o serie de **b.** de pilastru ionic de la *Aedes Augustalium*. Din perioada țîrzie a stăpînirii romane, provin din Dobrogea mai multe **b.** în formă de capitel doric răsturnat. Cele mai cunoscute ex. sînt **b.** de la palestra din sec. 4 de la Histria. r.f.

bazilică (lat. *basilica*), edificiu public roman servind pentru administrarea justiției sau ca loc de întîlnire pentru afaceri ori agrement. Mai țîrziu, **b.** devine lăcașul de cult specific pentru perioada paleocreștină. — **B.** judiciare de pe terit. României au, toate, planul dreptunghiular, împărțit prin șiruri de pilaștri sau coloane în trei nave, fără absidă și cu intrări atît frontale, cît și laterale (ex.: la Histria, trei edificii și la Tropaeum Traiani **b.** veche din centrul cetății). — **B.** de cult, paleocreștine, de pe terit. României, prezintă o varietate tipologică mai mare. Sînt cunoscute astfel **b.** cu o singură navă și absidă la Sucidava și la Tomis; **b.** cu trei nave, cu colaterale înguste și joase și cu o singură absidă, la Histria (**b.** din fața porții mari) și la Tropaeum Traiani (**b.** cisternă); **b.** cu trei nave, cu galerii deasupra colateralelor, cu nartex tripartit, intrare monumentală și atriu (**b.** din sec. 7 și **b.** centrală de la Histria, **b.** de marmură de la Tropaeum Traiani, **b.** mare cu criptă de la Tomis, cel puțin două dintre **b.** de la Troesmis); **b.** de tip sirian, ca la Callatis, cu sanctuarul flancat de două sacristii, toate trei încăperile fiind situate în prelungirea navelor și înscrise în limitele aceluiași plan general dreptunghiular; în sfîrșit, **b.** cu transept de tipul aceleia de la Tropaeum Traiani. O serie de alte edificii, avînd o absidă situată în axul principal, sînt tratate în unele lucrări de specialitate drept **b.** (ex.: edificiile centrale de la Ulmetum și Capidava, emporiul de la

Ruinele unei bazilici romane (Histria)

Vasul dacic cu inscripția „Decebalus per Scorillo” (Sarmizegetusa Regia)

Histria), dar ele se încadrează de fapt în alt tip arhitectural.

BIBL.: I. Barnea, *Dacia*, XI—XII; idem, *Dacia NS*, II. r.f.

bazin 1. Formă de vas din metal (bronz), piatră sau ceramică, conic sau în calotă sferică. Celebrul vas colosal cu inscripția „Decebalus per Scorillo”, descoperit la Sarmizegetusa Regia (M.I.Tr.C.) poate fi considerat un **b.**; tot **b.** sînt și micile vase circulare cu cataramă din tezaurele de la Șimleu Silvaniei și Sînnicolau Mare, ca și cele cu apucătoare și protomă de taur de la Sînnicolau Mare. 2. Element de arhitectură, constînd dintr-o cavitate prismatică sau cilindrică de mari dimensiuni, destinată să conțină apă. Asemenea **b.** sînt cunoscute îndeosebi la terme — *frigidaria* și rezervoare de apă (ex.: la termele de la Histria și Drobeta). r.f.

Băiceni (sat, com. Cucuteni, jud. Iași); descop. înt. — 1962. În punctul Laiu — probabil morimint, poate tumular, de inumație. Tezaur de aur traco-getic (sec. 4 î.e.n.) din care face parte un coif cu o calotă decorată în relief ciocănit, cu mici spirale redînd o pieptănătură stilizată, cu falsă vizieră cu ochi apotropaici; pe obrazare, decor figural: pe stîngul, un războinic în costum de zale, șezînd pe un scaunel, aduce libație cu un riton, iar pe cel drept, doi șerpi încolăciți; pe apărătoarea de ceafă, motivul arborelui vieții flancat de doi grifoni adosați. Alte piese din tezaur: două brățări spirale terminate în capete de țapi de munte; un fruntar cu un cap de fiară în *ronde-bosse*, turnat și cizelat; mai multe aplici în formă de *tetraskelion*, cu brațele terminate în capete de cai; o aplică dreptunghiulară înfățișînd, într-un stil stîngaci cu proporții alterate și o redare ciudată a perspectivei, lupta dintre un grifon și un leu; două plăci triunghiulare; două aplici discoidale cu stele înscrise, în relief; doi butoni globulari cu decor filigranat. Analogiile cele mai apropiate de pe terit. României sînt piesele de la Agighiol și cele din tezaurul de la Craiova, iar stilul tuturor obiectelor din tezaur prezintă afinități indiscutabile cu arta ahenenidă, atît în ceea ce privește motivele iconografice cît și compoziția și convențiile redării figurilor. Tezaurul a fost atribuit artei traco-getice și se încadrează în aria nord-balcanică a tezaurelor tracice. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Trésors*, nr. 140—153. M. Petrescu-Dîmbovița și M. Dinu, *Le trésor d'objets d'or de Băiceni (dep. de Iași) in Dacia N.S.* XIX, 1975, p. 105 și urm. h.d.

Băile Herculane (oraș, jud. Caraș-Severin); n.a. *Aquae Herculis* (?); descop. înt. cu prilejul lucrărilor de modernizare — 1736—1775 și mai târziu. Așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) cu importante edificii monumentale și instalații balneare, distruse cu prilejul amenajărilor moderne. Descop. mărunte: monumente funerare și foarte multe monumente epigrafice și sculpturale (statui, statuete, reliefuri votive) dedicate lui Esculap, Higeii și lui Hercule; basorelief de cult, de mărime sub aceea naturală, de stil provincial, reprezentînd pe Hercule, săpat în stîncă „Băii lui Hercule”; piese sculpturale încastrate în zidurile unor clădiri și în balustradele podului de peste Cerna. *Kunsthistorisches Museum*, Viena; expoziția M.J.C.S. de la B.H.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 24—29.

r.f.

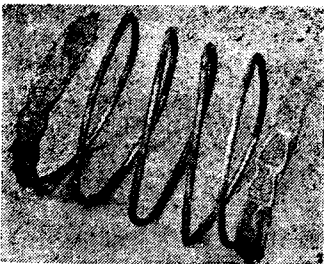
Băița (sat, com., jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d. ● Între dealurile Cornet și Sfredel, ruinele unei așezări romane (sec. 2—3 e.n.), documentînd existența unui centru minier; sînt menționate (azi dispărute) c. douăzeci de construcții de zid, cu mozaicuri și picturi murale, ceramică, opaițe, descop. mărunte. ● În minele Sfredel, Cornet, Runcu Trestiei, Căian, Hărăgani, Căinelu de Sus s-au descoperit instalații romane de extracție în galerii a minereului de aur, unelte de mineri.

● La Măgura Băiței, punct de colectare, măcinare și spălare din vreme romană: pive și roți de piatră pentru sfărîmat și măcinat minereul.

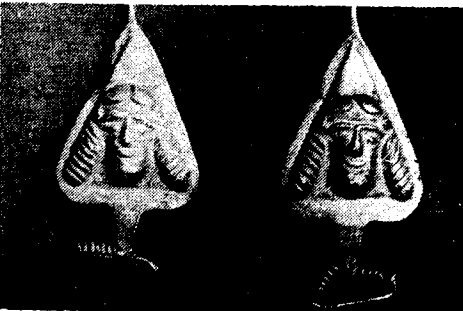
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 191.

r.f.

Bălănești (sat, com. Mărunței, jud. Olt); descop. înt. — 1964; săp. Eug. Popescu — 1966. ● În punctul Izvor, așezare dacică din sec. 5—4 î.e.n.,

Bălănești, Brățară spiralică dacică, din argint, cu capete de șarpe

Bălănești. Fibule prosopomorfe de argint, dacice

în care s-a descoperit o groapă de cult cu material ceramic abundent: urne din pastă grosolană cu apucături și cu brîuri alveolare, castronașe lucrate cu mîna, din pastă fină, cu lustru negru, străchini lucrate la roată, arse oxidant, amfore și castronașe lucrate la roată, din pastă fină, cenușie, lustruită, precum și fragmente dintr-o „vatră portativă” circulară. ● La B. — Izvor — descop. înt., un tezaur dacic de argint: două fibule triunghiulare cu reprezentări prosopomorfe, în relief ciocănit *au repoussé*, un lanț-colier împletit, doi cercei (verigi cu capete petrecute), o brățară în spirală cu capetele împodobite cu palmete stilizate triunghiulare în brăduț, ponsonate cu ștanța și cu protome de șarpe turnate și cizelate, trei inele spiralice și o verigă-inel folosită ca element de legătură la lanțurile ornamentale, sau ca pandantiv. Tezaurul, databil în sec. I î.e.n., fusese depus într-un vas ceramic lucrat cu mîna și ornamentat cu brîu alveolar. Dintre toate piesele, un interes deosebit îl prezintă fibulele prosopomorfe, întrucît efigia cu figura triunghiulară și cu pieptănătura comportînd părul lung, căzînd pe lîngă obraji în trei onduleuri ample, care se evazează pe umeri, sugerează în mai mare măsură decît cele de pe falerele de la Herăstrău și de pe fibulele de la Coada Mălului o figură feminină, prezentînd unele asemănări cu Bendis de la Piatra Roșie.

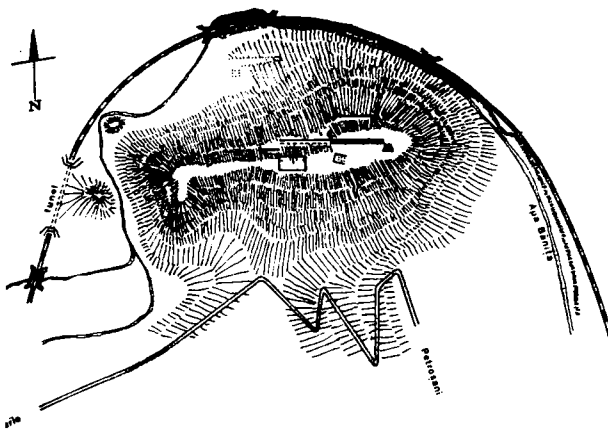
M. Pit.

BIBL.: Eug. Popescu, *Studii și comunicări, Pitești* 1968; idem, *ibidem*, 1969. h.d.

Bălănoaia (sat înglobat la satul Cetatea, com. Frățești, jud. Ilfov); descop. înt. — înainte de 1913. Într-un tumul, probabil funerar, un *lebes* (lighean) grecesc de bronz, cu atășele toartelor în formă de mască de silen (sec. 5 î.e.n.), mărturie importantă a raporturilor economice și cultural-artistice dintre greci și localnici și, poate, provenind dintr-un mormînt de tipul celor bogate, traco-getice, de la Agighiol și Peretu. M.I.R.S.R. BIBL.: V. Părvan, *Getica*, p. 17. r.f.

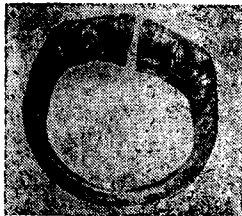
Băncasa (sat, com. Salcia, jud. Teleorman); săp. Gh. Cantacuzino — 1943. ● Pe terasa Călmățuiului, la E de sat, două castroromane (sec. 2 e.n.) cu fortificații de pămînt. Castrul mare, patrulater (130×126 m), la care nu au putut fi identificate porțile, are fortificația compusă dintr-un *agger* de pămînt bătut cu pantă lînjă spre interior și mai rapidă spre exterior, peste care este așezat un masiv de secțiune dreptunghiulară de pămînt calcat și întărit, probabil resturile unui val cu parament din birne de lemn, continuat de o palisadă crenelată (un strat masiv de cărbune, de stejar și ulm, este situat pe panta bermei în fața masivului de pămînt ars); valul cu palisadă este dublat la V de un șanț adînc de 2,50 m; nu au fost identificate construcții în interior, nici rețea stradală, ci numai *via sagularis* cu pavaj de pietriș pe fundație de pămînt bătut. Castrul mic, situat la NV de cel mare, este tot de pămînt și tot de plan patrat, dar mult mai mic. ● În imediata apropiere, așezare civilă prea puțin cunoscută. Inventar: ceramică romană curentă. M.I.R.S.R.

BIBL.: Gh. Cantacuzino, *Dacia*, IX—X. r.f.

Planul cetății dacice de la Bănița

Bănița (sat, com. suburb., municipiul Petroșani, jud. Hunedoara); săp. O. Floca — 1960—1971. Pe Dealul Bolii (Piatra Cetății), cetate dacică de un tip întrucâtva deosebit de acelea din Munții Orăștiei (sec. I e.n.), făcând parte din sistemul defensiv al cetăților dacice din Carpații Meridionali. Situată pe culmea unei coline ovale, cetatea este apărată natural pe trei laturi: V, S și, în parte, și E. Doar latura de N comportă fortificații artificiale, constând din trei ziduri de baraj, dintre care două din vremea lui Burebista, iar cel mai de jos, din vremea lui Decebal. Acesta este construit din moloane de calcar local, sumar fasonate și legate cu mortar de var — singurul caz cunoscut de folosire a acestui liant la monumente dacice. Traseul lui era în croșet și se pare că îl flancau două turnuri de lemn. Al doilea zid, cel mai lung, și cu traseul tot în croșet, era în *murus dacicus* tipic, cu babe pentru lanțuri de birne transversale și cu lăcașuri pentru scoabe de lemn în coadă de rândunică pe cele mai multe blocuri. Colțul zidului avea obișnuita *anathyrosis*, iar la flancul estic se sprijinea pe o intrare monumentală, am spune un *propilon*, cu gang din *murus dacicus* și trepte. Din gang nu se mai păstrează decât asizele de jos, de înălțimea unei balustrade. Al treilea zid, mult mai scurt, prezenta caractere similare. În zona astfel apărată se înălțau trei puncte fortificate, pe trei terase urcând succesiv, constând toate trei din câte o incintă patrulateră în *murus dacicus*, având în interior câte o construcție de lemn pe fundații de piatră — turn sau locuință —, situată central. În afara acestor elemente de arhitectură monumentală, în apro-

Bănița. Brățară de argint din sec. 5 e.n.

pierea capătului estic al primului zid au mai fost identificate resturile unui sanctuar patrulater cu tamburi de piatră, iar la S de al doilea zid, resturi de locuire. Între piesele descoperite — ceramică, unelte și ustensile de fier, arme, podoabe — trebuie semnalate un grup de tipare de piatră pentru turnat obiecte de podoabă din metal și o brățară de argint, circulară, de secțiune tubulară, cu capetele libere și îngroșate, decorate *au repoussé* cu câte un cap de șarpe ciudat stilizat, care pare să ateste și o locuire mai târzie (sec. 5 e.n.). Cetatea a fost distrusă în vremea războaielor dacice ale lui Traian. **M.D.**

BIBL.: M. Macrea, O. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăți dacice*, p. 33—39. h.d. și r.f.

Bărboasa (sat, com. Oncești, jud. Bacău); săp. M. Florescu și V. Căpitanu — 1960—1965. ● Pe Dealul Bisericii, așezare de tip cenușar, de la sfârșitul epocii bronzului, cultura Noua. Cenușarele se grupează mai multe, în limitele aceleiași arii de locuire. În cadrul fiecărui cenușar se disting mai multe podine de lut crud, patrulater, variind între 3,50×4 m și 4,20×4 m, grupate spre centrul așezării, constituind resturi ale locuințelor. Vetrele erau situate la limitele podinelor. În jurul locuințelor se disting mobile de cenușă amestecată cu oase de animale. În inventar, ceramică tipică, cu toarte cu butoni și creste, precum și unelte de os. ● Pe Dealul Gălănești, așezare și necropolă de incinerare carpică (sec. 3 e.n.), cu descop. tipice. **M.J.I.B.**

BIBL.: M. Florescu și V. Căpitanu, *Carpica* 1968. l.r.

Beba Veche (sat, com., jud. Timiș), descop. înt. — f.d. Faleră de aur cu decor punctat cu ponsoul, comportând două șiruri circulare pe contur și două motive triunghiulare diametral opuse, flancate fiecare de câte două perforații mici circulare. Datată în epoca bronzului. Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 400—401.

r.f.

Bedeaza (oraș Sf. Gheorghe, jud. Covasna); săp. K. Horedt — 1949—1950. În locul B., stațiune cu succesiune de depuneri arheologice din neolitic și pînă în feudalism. ● Deosebit de importante sînt resturile așezării neolitice, în primul rînd o vatră pavată cu fragmente ceramice Criș. Ceramica de tip Criș de la B. este bogată în aspecte artistice: vase mari de provizii, vase bombate cu gît cilindric, unele cu torți largi orizontale în formă de bandă. Ornamentația este realizată prin: imprimări cu unghia, dispuse în linii drepte; dungi obținute prin impresiuni cu degetul; linii incizate încrucișate; brîuri în relief, crestate și adîncite cu degetul. Apare, de asemenea, pictura cu negru pe fondul roșu lustruit al vaselor. Un mormînt aparținînd aceleiași culturi, cu schelet ghemuit, culcat pe o parte și lipsit de inventar, era situat în interiorul așezării. ● Peste așezarea neolitică se suprapune un strat de cultură din epoca bronzului, cu ceramică tipică pentru cultura Wietenberg: căni cu o toartă, străchini în calotă aplatizată, cești cu toarte supraînălțate și castroane cu buza polilobată unghiulară, cu decor geometric cu motive unghiulare din benzi și suprafețe hașu-

rate sau umplute cu puncte, dispuse radiar sau cu zone de caneluri torsadate. ● La rîndul său, acest strat este suprapus de o așezare dacică de bordeie din sec. I î.e.n.—I e.n. (?), cu ceramică variată: cești și urne din pastă poroasă, modelată cu mâna, cu decor de butoni, brîie alveolare, fascicule ondulate cu striuri, urne și căni bitronconice din pastă neagră, lustruită, fructiere, căni, cantarosuri, din pastă cenușie cu decor lustruit, modelate pe roată. ● Peste această așezare, alta, feudală timpurie, cu bordeie patrulatere căptușite cu ziduri de piatră, cu ceramică tipică pentru sec. II—12 (borcane cu decor de linii ondulate incizate), peste care se suprapun resturile (bordeie și case cu zid de piatră) ale așezării feudale. **M.I.Tr.C., M.S.G.**

BIBL.: K. Horedt, *MCA*, II.

r.f.

Bendis, principala divinitate feminină din panteonul traco-dacic, asimilată prin *interpretatio romana* cu Diana, în vremea stăpînirii romane. Cele mai vechi imagini ale zeiței sînt, se pare, cele de pe monede de argint dacice de tip *Larissa* (Cabinetul Numismatic al Academiei R.S.R.). La sfîrșitul sec. 2 î.e.n. se situează un fragment de bol megarian — imitație locală — descoperit la Popești, cu relieful a trei dansatoare ținînd în mină crengi de brad (**M.I.M.B.**), ce poate fi pus în legătură cu imaginea zeiței **B.**; cea mai caracteristică reprezentare a zeiței din epoca dacică este însă aplica de bronz turnată, cu detalii ajurate, stilizată dur, de la Piatra Roșie (**M.I.Tr.C.**). Efigia ei mai apare, înfățișată în profil, pe un medalion de teracotă tot de aici, ca și pe un medalion de aur de la Popești, în relief *au repoussé*, stilizată asemănător cu figurile de pe falerile de la Herăstrău (**M.I.R.S.R.**). În epoca romană, în general, toate reprezentările Dianei pot fi considerate drept reprezentări sincretistice ale zeiței **B. v. și Diana**.

r.f.

Benic (sat, com. Galda de Jos, jud. Alba); descop. înt. — f.d. La punctul Fîntîna Satului, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de zid; între altele descop., statuia de piatră reprezentînd un leu funerar și un fund de teasc de vin. **M.A.I.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 179.

r.l.

berbec. motiv iconografic legat de credințele în fertilitate. Cele mai vechi imagini ale b. de la Sărata Monteoru (**M.I.R.S.R.**) datează din epoca bronzului: protome de b. decorînd toartele unei cești și un fragment arhitectural modelat în argilă

Cap de marmură al unui berbec (Cristești)

reprezentînd un cap de b. stilizat. La sfîrșitul primei epoci a fierului, sacrificiul b. — imagine cu sens simbolic, legată poate de credințele funerare — apare pe obrăzarele coifului de aur de la Poiana Coțofenești. Mai tirziu, aceeași scenă, în altă variantă iconografică — pielea b. jupuită sau capul b. — apare pe tabletele Cavalerilor danubieni. În sfîrșit, o serie de baze de monumente funerare din zonele orașelor romane Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Apulum îl înfățișează pe zeul Amon cu coarne de b.

r.f.

Berea (sat, com. Sanișlău, jud. Satu Mare); săp. VI. Zirra și K. Kacso — 1965. La Soci, așezare dacică (sec. 3—2 î.e.n.). Locuirea se făcea în bordeie adîncite în pămînt, formă tipică pentru așezările dacice nefortificate. Este specifică pentru **B.** asocierea, în bordeie, a ceramicii autohtone, lucrată cu mâna (urne și cătui cu decor simplu de brîie alveolare și incizii) cu ceramică celtică, lucrată la roata olarului (vase mari cu git înalt, castroane în calotă). Această asociere constituie o mărturie directă a influenței culturii La Tène celtice asupra culturii dacilor din a doua epocă a fierului. **M.S.M.**

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, X, Cronica săp.: VI. Zirra, *Dacia NS*, XV.

h.d.

Berești (oraș, jud. Galați); n.v. Tîrgu Berești; săp. I.T. Dragomir — 1960. ● Pe un pînten de terasă barat, așezare neolitică aparținînd culturii Cucuteni AB, cu locuințe de suprafață patrulatere, cu platformă, ale căror fațade erau decorate cu motive spiralice în relief, modelate în grosimea tencuiei de lut. Ceramică pictată, în cadrul căreia apare și motivul rar al tablei de șah; plastică (figurine antropomorfe cu decor incizat geometric sau în relief, reprezentînd detalii de costum, de tip Cucuteni AB). ● Așezarea este suprapusă parțial de vestigii din prima epocă a fierului (un cuptor boltit) și din cultura Sîntana de Mureș. **M.J.G.**

BIBL.: I.T. Dragomir *Danubius*, I.

r.l.

Berindia (sat, com. Buteni, jud. Arad); săp. S. Dumitrașcu, N. Chidioșan — 1966—1968. Pe dealul Șindrioara, așezare dacică, apărută natural, datată între sfîrșitul sec. 2 î.e.n. și începutul sec. 2 e.n. Piese de factură celtică (obiecte ornamentale din bronz), documentează, ca și la Berea de ex., influența culturii La Tène celtice asupra celei dacice din a doua epocă a fierului, în V terit. României. **M.T.C., M.A.**

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XI—XIV, Cronica săp.

h.d.

Bernadea (sat, com. Bahnea, jud. Mureș); săp. I. Glodariu, N. Vlăsa — 1966—1967, 1969. Pe locul Dîmbău, stațiune cu mai multe nivele de locuire: așezare neolitică din cultura Criș; așezare neolitică de bordeie cu un cuptor de olar din cultura Petrești; așezare de bordeie, poate fortificată și necropolă de înhumăție cu schelete chircite din epoca bronzului, cultura Wietenberg; vestigii din prima epocă a fierului, cultura Basarabi — bordeie, ceramică, „vetre portative”; așezare de bordeie fortificată, cu circumvalație dublată de șanț, de mari dimensiuni, din epoca dacică. **M.Tr.**

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XII, Cronica săp.

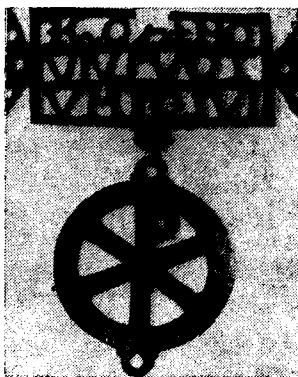
r.f.

Beroe v. Piatra Frecăței

Berzovia (sat, com., jud. Caraș-Severin); n.a. *Berzovia*, *Berzobis*; n.v. Jidovin; săp. M. Moga, O. Răuț — 1962—1963; D. Protase, V. Wolman — 1965—1966; D. Protase, V. Wolman, I. Huzum — 1970 pînă în prezent. ● La N de sat, castru roman de pămînt (c. 118e .n. — a doua jumătate a sec. 3) al legiunii IIII *Flavia*, de tip clasic și de mari dimensiuni, dreptunghiular (410×490 m), cu construcții de zid în interior — *principia*, încăperi cu hipocaust —, așezare se pare peste o instalație dacică de redus minereu de fier, pe care șanțul castrului a răvășit-o. ● La S de sat, castru roman de zid, tot de tip clasic și o mare așezare civilă. ● La S de acestea, a treia fortificație romană de zid, comportînd și un edificiu termal. Inventar: ceramică romană, opaițe, o cască de bronz, o cămașă de zale (*lorica squamata*), statuete de bronz romane cu caracter de cult, monede, ș.a. **M.B.T.**, **M.J.C.S.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 49; D. Protase, *AMN*, IV. r.f.

Bezid (sat, com. Sîngeorgiu de Pădure, jud. Mureș); săp. Z. Székely — 1953. Așezare din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cultura Sintana de Mureș (sec. 4 e.n.). În centrul ei a fost surprinsă o locuință dreptunghiulară, cu vatră circulară cu lipitura pe substrat de piatră. Între descop.: un pieptene de os cu mîner în formă de clopot, cu decor geometric (zigzag și arcaturi) gravat în puncte; ceramică, în cadrul căreia apar forme de tradiție dacică (o fructieră) și imitații de vase de sticlă cu decor în șlif drept. **M.S.G.**
BIBL.: Z. Székely, *MCA*, VII. h.d.

Biertan (sat, com., jud. Sibiu); descop. înt. — 1775. Așezare rurală romană, în care se pare că locuirea a continuat și după retragerea trupelor romane din Dacia. Cea mai importantă descop.: un donariu de bronz, datînd din sec. 4 e.n. și conștînd dintr-o *tabula ansata*, purtînd inscripția tratată decorativ „*Ego Zenovius votum posui*” („Eu Zenovius am împlinit făgăduința”), de care atîrna un medalion cu monograma lui Hristos. Ambele motive sînt realizate ajurat, într-o manieră accentuat decorativă. *Tabula ansata* păstrează încă resturile dispozitivului cu care fusese fixată într-un zid. Descop. atestă indirect existența unui edificiu paleocreștin în zonă, existența unei popu-

Biertan. Donariul

lații creștine și care vorbea latinește în S Transilvaniei în sec. 4, deci după retragerea administrației romane, precum și raporturile importante, culturale și artistice ale acestei populații cu terit. propriu-zis al Imperiului roman. **M.I.R.S.R.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 174; K. Horedt, *AISC*, 4. r.f.

Biharia (sat, com., jud. Bihor); săp. M. Roska — 1924—1925; M. Russu — 1954; S. Dumitrașcu, L. Borcea — 1973. În punctul Cetatea Bihariei, vestigii din diferite epoci: ● așezare neolitică de bordeie din cultura Tisa, cu vetre libere; ● așezare din epoca bronzului din cultura Otomani; ● depunerile celor două așezări au fost străpunse de morminte de înhumăție, aparținînd unei necropole din sec. 4 e.n.; ● Cetatea Bihariei, cetate de pămînt patrulateră (150×115 m), cu valuri pînă la 5—7 m înălțime, înconjurate de șanțuri. Datată în sec. 10 e.n. a fost identificată cu *Castrum Byhor*, sediul voievodului Menumorut și pare a fi fost reutilizată în sec. 16. În interiorul cetății sînt cuprinse vestigiile unei necropole cu piese de inventar de tip *Belo-Brdo* (sec. 11—13), din care provin cîteva aplice cu bronz ajurate, specifice acestei culturi (de caracter carolingian tîrziu provincial), între care se remarcă una circulară, cu motiv antropomorf. **M.T.C.**
BIBL.: M. Roska, *Dacia*, I; M. Russu, *AMN*, III; S. Dumitrașcu, L. Borcea, *Crisia*, 4. r.f.

Bihor, jud. ~; descop. înt. — f.d. Tezaur compus din patru cești de aur din epoca tîrzie a bronzului. Două au recipientul în calotă sferică, godronat, guler cilindric și buză răsfîrîtă orizontal. La limita dintre corp și guler și dintre acesta și buză — șir de butoni *au repoussé*. Din guler se desprinde o toartă cu celălalt capăt liber cu decor geometric punctat. A treia ceașcă are recipientul neted, guler profilat și toarta decorată cu butoni *au repoussé*. A patra este constituită dintr-o simplă calotă godronată, marginită de o canelură dublă. **Naturhistorisches Museum, Viena.**
BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 397—398. r.f.

Biia (sat, com. Șana, jud. Alba); descop. înt. — înainte de 1845. Tezaur de aur de la sfîrșitul epocii bronzului, din care se cunosc: un cantaras cu toate cu extremitatea inferioară liberă, terminată în dublă vultură și cu recipient globular, decorat în relief ciocănit: pe fund, un cerc de puncte întrerupt în axe de cîte un grup de trei cerceule concentrice în jurul cîte unui mic *umbo*; al doilea cerc, de rază mai mică, este marcat de grupuri de cîte trei puncte în dreptul celor patru cercuri axiale; în centru un mic *umbo* înconjurat de trei cercuri, iar pe pîntece, două șiruri de puncte în relief ciocănit, deasupra cărora se află un registru de zigzaguri gravate fin; o brățară cu capetele în formă de *pelta* (semilunare) și cu decor geometric bogat, gravat și ciocănit; șapte inele de buclă în formă de inimă. **M.Br.S.**; Muzeul Național, **Budapesta.**

BIBL.: *Trésors*, nr. 110; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 398, fig. 437—438, p. 409, fig. 445. r.f.

bipena v. topor

Bistrița (oraș, jud. Bistrița-Năsăud); descop. înt. — sfîrșitul sec. 19; săp. I.H. Crișan, Șt. Dănilă

Colier (saltaleone) dacic
de argint, cu pandantivSpadă de bronz
cu cupă și
buton

Bistrița

— 1958. ● Sub Dealul Cetate, necropolă de incinerare din epoca bronzului, cultura Wietenberg. Urne relativ simple, globulare, iar în chip de capac, frumoase străchini cvadrilobate sau cu profil sinuos și fund îngust, bogat decorate cu registre de spirale recurente incizate, încadrate de festoane, cu cîmpul umplut cu puncte sau cu spirale de patru volute dispuse radiar-simetric. ● Sabie de bronz de la începutul primei epoci a fierului, cu lama în formă de flamă alungită, cu garda terminată în cupă cu buton și cu trei profile-godron. Acestea din urmă sînt decorate cu hașuri orizontale și verticale, cizelate. Pe rama lamei, decor de fascicule sinusoidale — formă extrem de schematizată a protomelor de pasăre de apă adosate. Pe cupă, motiv stelat cu 13 virfuri, cu fondul hașurat. Motivele se leagă de simbolistica solară, caracteristică epocii bronzului. ● Colier dacic de argint din lanț cu zale mari în opt îndoite cu pandantiv triunghiular, cu decor punctat. **M.J.B.**; **M.I.Tr.C.**
BIBL.: I.H. Crișan, Șt. Dănilă, *MCA*, VII; A.D. Alexandrescu, *Dacia*, NS, X. r.f.

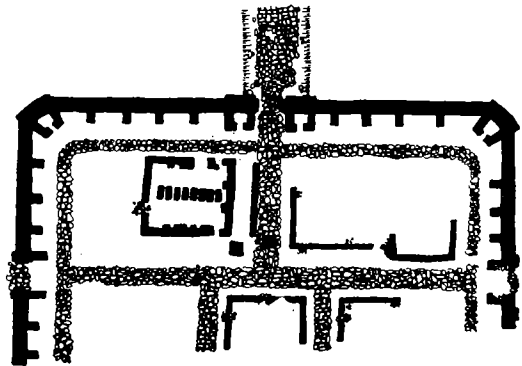
Bistrița (sat, com. Hinova, jud. Mehedinți); descop. înt. — f.d. Pe Dealul Sălciei-Ursoaia și pe Dealul Calicilor — *vicus* roman (sec. 2—3 e.n.) cu importante construcții de zid. Ceramică, monede, un relief de cult al Cavalerului trac, de factură provincială, reprezentat în varianta mai puțin obișnuită a călărețului în costum oriental, care poartă în mînă *cornucopia* (cornul abundenței) și calcă în picioarele calului un dușman învins. **M.I.R.S.R.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 304. r.f.

Bivolari, (**Bivolărie**) (sat Păușa, oraș Călimănești, jud. Vâlcea); n.a. Arutela, Alutela; săp. Gr. Tocilescu și P. Polonic — 1892—1894, C. Vlădescu și Gh. Poenaru-Bordea — 1967—1970. În poiana Bivolăriei (Bivolari), castru roman (sec. 2 e.n.) de tip clasic, varianta hadrianeă, din zid de piatră în *opus vittatum*, de plan patralater cu pînăni suportînd drumul de străjă pe fața interioară a zidului de incintă. Prezenta patru porți în axe, flancate de turnuri pătrate interioare, turnuri in-

terioare trapezoidale de colț și rețea stradală axială de tip *centuriatio*, axa transversală fiind situată ceva mai jos de jumătatea înălțimii. Străzile erau pavate cu lespezi — *via praetoria, decumana* și *sagularis*. Mai sînt de semnalat *principia* situate central, *horreum* (?) patralater, cu fundații de piatră pentru un șir de sprijine axiale și pînăni de sprijin interiori în *praetentura sinistra*, precum și fundațiile de piatră ale unei cazărmi de formă curentă, în L., în *praetentura dextra* și ale altei clădiri, în *latus dexter*. Din săp. provin obiecte de metal (arme, garnituri vestimentare) și ceramică romană de uz curent, precum și o inscripție votivă, atestînd construirea castrului în vremea lui Hadrian. **M.M.C.B.**; **M.I.R.S.R.**; **M.V. BIBL.**: D. Tudor, *OTS*, p. 34; C. Vlădescu și Gh. Poenaru-Bordea, *BMI*, XLI, 3. r.f.

Bilvăneshi (sat, jud. Mehedinți); descop. înt. — 1913. În afara unor descop. izolate care au atestat existența unor așezări neolitice de tip Sălcuța și din perioada de trecere de la neolitic la bronz, de tip Coțofeni, a mai fost surprins și un depozit hallstattian tîrziu — sec. 7 î.e.n. — compus din două securi duble din fier (bipene), cu brațele egale, un colier din bare de bronz și alte 11 din bare de bronz răsucite, 10 brățări întregi și 39 fragmente, tot din bronz, precum și două fibule în ochelari lucrate din sîrmă de bronz. **M.P.F. BIBL.**: D. Berciu, *MCA*, I, M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele* p. 164. I.r.

Birlad-Valea Seacă (municipiul Birlad, jud. Vaslui); săp. V. Palade — 1960 și 1961. Pe terasa inferioară a Văii Seci, două bordeie patralaterate cu colțuri rotunjite, cu vetre într-un colț, cu mici gropi circulare în centrul podelei de lut. În afară de ceramică de tip Sîntana de Mureș (sec. 4 e.n.) fragmentară, s-au găsit și mari cantități de coarne de cerb, în diferite stadii de prelucrare, în vederea confecționării de piepteni de os cu spatele arcuit, specifici. Aceștia erau alcătuiți din mai multe plăci, relativ modulate, dințate, prinse împreună prin nituri, între două plăci cu o latură dreaptă și una arcuită. Pe una din aceste plăci se gravau uneori elemente de decor, de obicei geometric. **M.V.P.B.**, **M.I.R.S.R.**
BIBL.: V. Palade, *AM*, IV. r.f.

Bivolari. Planul castrului Arutela

Bitca Doamnei. Fructieră dacică

Bitca Doamnei. Oenochoe de bronz cu atașa toartei în proto-mă antropomorfă

Birlogu (sat, com. Neagrași, jud. Argeș); descop. înt. — 1958; săp. M. Comșa — 1965. ● Pe valea Berivoaia, depozit de unelte de fier, brăzdare de plug, topoare, arme de hîrleț ș.a., din sec. 10. ● Așezare înșirată, de bordeie cu sobe de piatră, din sec. 10 e.n. **M. Pit.**

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, X, Cronica săp. r.f.

Birsești (sat, com., jud. Vrancea); săp. S. Morintz — 1955—1958. În hotarul satului, necropolă tumulară de incinerare — 40 de tumuli dintre care 28 cercetați — datînd din prima epocă a fierului (sec. 6—5 î.e.n.), făcînd parte din complexul cultural Ferigile — **B.** În tumuli au fost identificate atît înmormîntări primare, cît și secundare, constînd din depunerea cenușei într-o groapă și, alături, a unei ofrande de vase (bitronconice, străchini, cești negre, lustruite, uneori în zone de coaste sau cu caneluri torsate, lucrate în general cu mîna) și, mai rar, de podoabe (fibule, mărgelae de bronz) și arme (*akinakes*, securi cu unul sau două tăișuri, vîrfuri de săgeți din fier cu trei muchii). Dintre vasele ceramice, două străchini din pastă cenușie sînt modelate pe roată. Necropola este atribuită populației autohtone trace, influențată de populațiile și cultura stepleror. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: S. Morintz, *Dacia NS*, I. h.d.

Bitca Doamnei (municipiul Piatra Neamț, jud. Neamț); săp. A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu — 1957; C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu — 1958; N. Gostar, M. Zamoșteanu — 1959—1970. ● Înălțime în apropierea orașului Piatra Neamț, pe platoul căreia, au fost descoperite vestigiile unei cetăți dacice. Inceputurile cetății pot fi datate în a doua jumătate a sec. 2 î.e.n.; sfîrșitul ei se plasează în timpul celui de-al doilea război dacic al lui Traian. În prima fază, incinta cetății, care urmărea conturul platoului, era formată dintr-o palisadă lată de peste 6 m, dar e posibil să fi existat și elemente defensive de piatră (turnuri). În faza a doua, palisada a fost înlocuită cu un zid lat de 3,50 m, al cărui parament exterior era format din blocuri sumar cioplite și al cărui parament interior era alcătuit din pietre necioplite. În cetate au fost dezvelite locuințe și două sanctuare de tipul aliniamentelor patrulete de tamburi cilindrici de piatră. Inventarul de descop. mobile este cel obișnuit: ceramică dacică, elenistică și romană, unelte și arme de fier, fibule și podoabe de bronz, o oeno-

choe de bronz aurit ș.a. ● Cetățuia dacică es parțial suprapusă de o tabără militară feuda (sec. 12—13) și străpunsă de morminte de luptori din aceeași vreme. **M.A.P.N.; M.I.M.**

BIBL.: N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova Buc.*, 1969. h.

Blandiana (sat, com., jud. Alba); n.a. *Blandian* Descop. înt. — f.d. și 1957; săp. K. Horedt — 1961—1962. ● Pe dealul care domină satul, așzare fortificată din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului — cultura Coțofeni. În hotarul satului, depozit de bronz din hallstattul tîrziu. ● În vatra satului, ruinele unei așezări și poate chiar ale unui castru roman. ● În punctul Teligrad, așezare de bordeie, cu ceramică strată, de tip balcano-dunărean, datînd din sec. 9—10 e.n. ● Pe malul Mureșului, cimitir de înhumatie și incinerare (?), contemporan cu așezare de bordeie, în care s-a descoperit atît ceramică striată cît și ceramică lustruită de tip Saltovo-Maiatk: vase sferice și amfoidale, cu decor lustruit în rețea. ● În punctul În Vii, mormînt de incinerare de la sfîrșitul primei epoci a fierului cimitir de înhumatie datînd din prima jumătate a sec. 10 e.n. și caracterizat prin inventare corstînd din vase ceramice striate, arme de fier: podoabe de metal (aplice, cercei) și sticlă (brățări, mărgelae). Cimitirul de pe malul Mureșului este important intrucît reprezintă prima stațiun din Transilvania în care s-a descoperit ceramică cenușie lustruită de tip Saltovo-Maiatk, atribuit protobulgarilor, a cărei arie de răspîndire intercarpatină cu caracter de enclavă, este limitat pînă azi la zone orașului Alba Iulia. Toate descop. de la **B.** și din zona orașului Alba-Iulia, ridică problema pătrunderii unor elemente de cultură materială sud-dunăreană în zona salinelor din centrul Transilvaniei, precum și a împrejurărilor istorice în care aceasta s-a produs, dar nu afectează imaginea noastră despre dezvoltarea artistică a perioadei. **M.I.Tr.C.; M.A.I.; M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 135, 136, K. Horedt *Dacia NS*, X. r.f.

Blejești (sat, com., jud. Teleorman); săp. D. Berciu — 1948. ● Pe mîgura de pe terasa inferioară a gîrlei satului, așezare neolitică cu trei nivele de tip tell, aparținînd culturii Gumelnița. Caracterizată de mari locuințe de suprafață dreptunghiulare, avînd probabil platformă de lut pe elemente groase de lemn și pereți de leasă pe schelet de pari și birne, lipiți cu lut, cu intrarea pe una din laturile lungi și vatră rotundă într-un colț. În fața intrărilor s-au identificat două grup

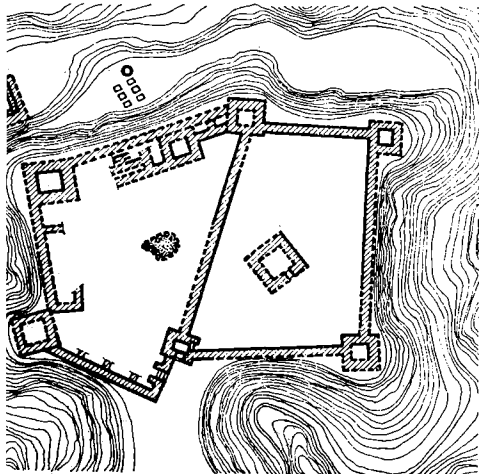

Cercei cu ciorchini de la Blandiana

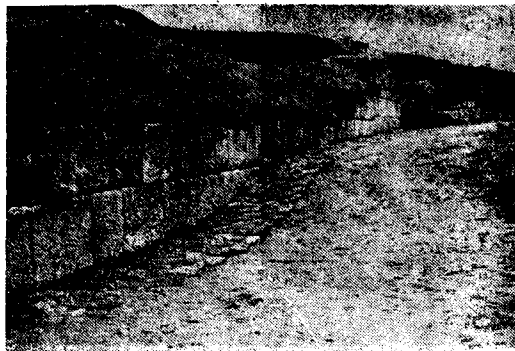
lp. Lîngă locuințe, cîte o vatră cu gardină , exterioară. În inventare, în afară de util-silex, de piatră șlefuită și uneori perforată os, ceramică tipică pentru mai multe faze ive ale culturii Gumelnița: vase cu umăr cu două toarte și cu decor de barbotină i, șiruri horizontale de impresiuni și briuri are), străchini carenate, castroane tronconeori cu decor de caneluri horizontale imi-rodroanele vaselor de metal; în sfîrșit, un i decor spiralic excizat și încrustat și un ent de strachină pictată cu grafit, cu decor . Se cunosc, de asemenea, cîteva zuruitori ării ceramice, — două figurine antropogrosolan redade, o figurină plată de piatră schematizată. ● Așezarea neolitică este însă de un mormînt de incinerare halls- n cuprinzînd o urnă globulară cu gît înalt proeminente-apucători și o strachină cu inențe conice și cu frumos decor interior rale recurente, grupate pe buză într-un re- , fin incizate, ordonate radier și elegant te. Această alternanță între motivele aci largile spații complementare de fond este eristică pentru ornamentica culturii Basa- M.I.R.S.R.

.: D. Berciu, MCA, II. r.f.

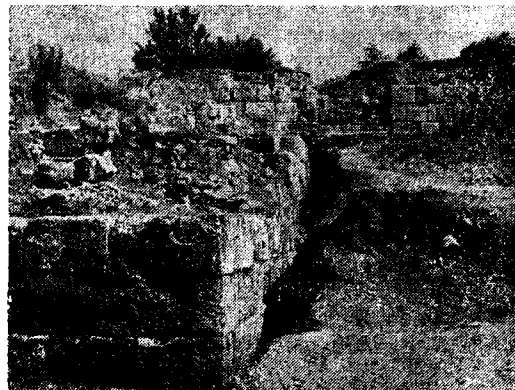
u (sat Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. loara); săp. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, ostar, O. Floca, Gh. Cazimir, I. Crișan — -1955. Pe o înălțime la SV de Costești, ică fortificație dacică (sec. I î.e.n. — I ăcînd parte din sistemul defensiv al Sarmisei Regia. Cetatea are dou ă i n c i n t e ate și succesiv construite, de traseu patru- tinzînd spre paralelogram, adaptate formeii lui, clădite din blocuri de calcar, șase tur- terioare patrulateră la colțuri și două porți, ouă străbat cîte un turn. Laturile de N / ale incintei II prezintă cîte un șir de „c a - a t e “ , al căror parter servea drept ma- etajul fiind amenajat ca platformă de luptă oșteni și pentru mașini de război. Para-

Blidaru. Planul cetății dacice

Blidaru. Zidul de incintă, cu turn

Poarta cetății

Cisterna

mentul interior al acestor cazemate era construit din asize, cu înălțimea determinată de mari blocuri, ritmic distribuite, între care era așezată o umplură din șiruri de lespezi. În afara cetății, în apropierea laturii nordice a incintei II, se află o c i s t e r n ă săpată în stîncă, construită în cea mai bună tehnică din antichitate, cu pereții îmbrăcați de mai multe rînduri de tencuială hidro- fugă impermeabilă (*opus signinum*) și cu acoperirea boltită, din blocuri de calcar. Pe terasă, lîngă incinta II, a fost de asemenea identificat

un s a n c t u a r—aliniament patrulater. De la B. nu se semnaleză descop. importante, cu excepția unor fragmente de ceramică pictată dăciă și a unor garnituri figurale antropomorfe de vase, de proveniență apuliană. M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R. BIBL.: C. Daicoviciu și colab., *SCIV*, V; idem, *SCIV*, VI; idem, *MCA*, III; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa*, p. 19; C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Munții Orăștiei*, p. 23—24. h.d.

Boarta (sat, com. Șeica Mare, jud. Sibiu); descop. înt. — 1891; săp. K.Horedt — 1947—1949; S. Dumitrașcu, G.Togan — 1965—1967. ● Pe Dealul Cetățuie, așezare neolitică aparținând culturii Petrești, cu locuințe de suprafață pe platforme din trunchiuri despicate, lipite masiv cu lut și cu ceramică specifică; suprapusă de o așezare din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni, caracterizată de locuirea în bordeie, de gropi (rituale?), ceramică specifică cu decor cu motive geometrice unghiulare, dispuse în simetrie radiară față de axa vasului și realizat fie prin împunsături succesive, fie prin benzi hașurate de incizii; plastică: figurine cu brațele în cruce și cu „pălării“ discoidale, modele miniaturale de car. ● Tezaur de la începutul primei epoci a fierului: două coliere din cîte 63, respectiv 65 mărgelă din tablă de aur. M.I.R.S.R. BIBL.: D.Popescu, *MCA*, II; S.Dumitrașcu, G.Togan, *AMN*, VIII. r.f.

Bobda (sat, com. Cenei, jud. Timiș); săp. M. Moga — 1963. Cimitir — cîmp de urne, din epoca bronzului mijlocie și tîrzie (începutul primei epoci a fierului) caracterizat de vasele cu forme și decor plastic: urne cu forme complicate, cu proeminențe ascuțite orientate în sus sau în jos, dispuse radiar, cu caneluri drept decor; străchini, unele cu buza lobată, decorate pe fund, în interior, cu un motiv stelat din caneluri; cești cu gît înalt, gura lobată și toartă supraînălțată cu butoniereori sugerînd o protomă de cervideu. Se distinge un vas stelat la care proeminențele ascuțite dese, dau o imagine solară. Plastica ipsește. M.B.T.

BIBL.: K. Horedt, *Studii și comunicări, Bruken-thal*, 13. 1.r.

Bodrogkeresztrür, cultura ~, cultură din neoliticul superior, acoperind terit. Transilvaniei și, în Ungaria, zona din jurul Tisei. S-a format pe fondul culturii Tisa-Polgár și s-a dezvoltat în paralel cu ultima fază a acestei culturi. Aria de răspîndire cuprinde V și centrul Transilvaniei. Se încadrează în neoliticul final și se continuă și în perioada de tranziție de la neolitic la bronz. Alături de uneltele de silex foarte numeroase, se găsesc în mod curent uneltele, arme și podoabe de cupru și chiar de aur (tezaurul de la Moigrad). Ceramica este caracterizată prin vasele cu toarte supraînălțate, străchinile semisferice și decorul de tip textil, excizat, pe fond hașurat și încrustat cu alb. Sînt specifice colierele din rondele de scoică (sîdef). Centre: Tîrgu Mureș și Decea Mureșului, unde este documentat un aspect local. 1.r.

Bogata (sat, com., jud. Mureș); n.v. Bogata de Mureș; săp. D. și I. Berciu — 1943; N. Vlăsa —

1952; descop. înt., anterioară anului 1942. ● Pe terasa Mureșului, în punctul Bercul Țârcilor, stațiune din comuna primitivă cu un strat de cultură din epoca bronzului, cultura Wietenberg, suprapusă de altul din prima epocă a fierului. În cadrul ceramicii de tip Wietenberg se disting puține exemplare întregi și multe fragmente din pastă fină cu buza cu lobi unghiulari; decorul incizat și încrustat este de caracter geometric: meandre, meandre-labirint, șiruri de romburi sau de triunghiuri-dinți de lup, spirale, spirale recurente dispuse în rozetă, cu volute în jurul unui motiv central (cerc cu cruce înscrisă, stea), *tetraskelion* desenat de spirale recurente. Bogăția acestui decor, precum și ordonarea radiară a elementelor spiralo-meandre, care capătă astfel înțeles de simbol solar, sînt completate de siguranța și eleganța desenului. Din același strat: roți de teracotă de la modelele miniaturale de care solare. Stratul hallstattian este caracterizat de ceramica — mai ales forme mari — cu puternic lustru negru și decor plastic: proeminențe, caneluri concentrice, arcuri în ghirlandă, butoni.

● Pe Dîlma Bisericii, așezarea hallstattiană suprapusă de așezare feudală din sec. 12-14. Depozit de bronz de tip Cincu-Suseni. M.A.I.; M.T.M.; M.Sig.; col. part.

BIBL.: N. Vlăsa, *AMN*, II; M.Rusu, *Dacia NS*, VII, M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele*, p. 85 — 86. 1.r.

Bogata Ranta (sat Ranta, com. Bogata, jud. Mureș); săp. 1953. Așezare de tip pinten barat, din epoca bronzului, cultura Wietenberg; ceramică tipică pentru cultura amintită, cu decor incizat și încrustat cu motive spiralice, dispuse radiar în *tetraskelion*. M.T.M.

BIBL.: K.Horedt, *Dacia NS*, IV. 1.r.

Bogdănești (com., jud. Bacău); săp. M.Florescu, Eug. Antonescu, C. Buzdugan, V.Căpitanu, I.Boambă, I.Șimanschi — 1959—1962. Pe pîntenul Todoscănu, desprins din terasa superioară a Oituzului, așezare din epoca bronzului, cu mai multe nivele. ● Cel mai vechi nivel este reprezentat de o așezare de bordeie aparținînd culturii Foltești II, apărută de un șanț care barează platoul pîntenului. Bordeiele patrulater, cu unghiurile rotunjite, aveau într-un colț vetre mărginite de pietre, podine de lut, iar în elevație și acoperire foloseau elemente de lemn. Între locuințe: vetre libere și gropi de gunoi. În inventar predomină ceramica tipică (borcane, pahare, căni cu o toartă, cești, amfore, boluri și castroane) cu decor simplu, de creștături — uneori pe buză — ,alveole și brîuri alveolare; topoare de piatră, cosoare curbe de piatră; împungătoare și ace de os, roți de teracotă de la care votive. ● Așezarea Monteoru — reprezentînd al doilea nivel — ocupa cu faza inițială marginea terasei și era fortificată cu alt șanț, limitînd o arie mai restrînsă decît aceea a așezării Foltești. În etapele mai tîrzii, locuirea depășește limita fortificației, care este abandonată și tînde să ocupe centrul platoului. În faza mai veche, se locuiește în bordeie relativ puțin adînci, ovale, cu pereții lipiți pe leasă de niuele și avînd în centru o vatră cu lîpătură pe substrat de pietre;

În faza mai nouă, locuințele sînt de suprafață, se pare patrulateră, cu o singură încăperere (?) cu pereți din împletituri de nuiete lipiți cu lut și consolidați la bază cu pietre. Între locuințe, vetre cu grădini de piatră și gropi de gunoi. În inventar: unelte de piatră (topoare plate, dălți, cosoare curbe, topoare-ciocan perforate), străpungătoare și dălți de os, ace, străpungătoare, cuțite și verigi de bronz, fusioale de teracotă, cataramă circulară de os. Ceramica (cești cu două toarte din bandă lată, borcane, boluri, căni, străchini și castroane) cu decor specific plastic și incizat, cu motive geometrice unghiulare, dispuse radiar, cu semni-ficație de simbol solar, este tipică. În cadrul ei se disting un grup de fragmente, provenind din vase importate aparținînd culturii Wietenberg. Sînt cunoscute și cîteva piese de plastică: fragmente de figurine antropomorfe prezentînd pe picioare sugestii de încălțăminte și figurine zoomorfe schematizate, reprezentînd cornute mici; în sfîrșit, modele miniaturale de teracotă reprezentînd topoare de piatră sau roți de la care votive. **M.J.I.M.**; **M.I.G.D.**; **M.I.M.**

BIBL.: M. Florescu și V. Căpitanu, *AM*, VII.

r.f.

Boian (sat, com. Bazna, jud. Sibiu); descop. înt. — f.d. Relief mithraic de factură provincială. **M.Br.S.**

BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p. 174.

r.f.

Boian (sat Vărăști, com. Dorobanțu, jud. Ialomița); săp. V. Cristescu — 1925; E. Comșa — 1956 ● Pe insula de pe lacul B. — așezare neolitică de agricultori și pescari. Caracterizată prin locuințe cu platforme, tipice, utilaj de silix și piatră șlefuită, ceramică bogat decorată prin excizie, cu motive spiralo-meandrice, aparținînd fazei Vidra, plastică de os și un model-miniatură de locuință. Aceste trăsături definind un aspect cultural precis, recunoscut de primul cercetător al stațiunii drept tipic pentru neoliticul mijlociu al văii Dunării, B. a devenit eponima culturii cu același nume. ● Așezarea neolitică este suprapusă de o necropolă neolitică de înhumatie, cultura Gumelnița, cu scheletele ghemuite de tip somatic mediteranean, culcate pe o parte, orientate spre răsărit. ● Pe suprafața așezării neolitice au fost identificate resturile unei așezări dacice rurale, de bordeie, de tip risipit (sec. 2-1 î.e.n.). **M.I.R.S.R.** ◇ **Cultura B.**, cultură din neoliticul mijlociu (mileniul 4 î.e.n.), formată în N Dunării. În cursul evoluției sale (cu patru faze de dezvoltare: Bolintineanu, Giulești, Vidra și faza de tranziție), aria ei de răspîndire maximă a cuprins Muntenia, SE Transilvaniei, Moldova meridională, Dobrogea, precum și NE Bulgariei pînă la Munții Balcani. În ultima fază — de tranziție — se integrează și descop. de la Spanțov, deosebit de bogate din punct de vedere artistic, precum și începuturile culturii Gumelnița (A₁), care continuă organic c.B. La baza formării c.B. se pare că au stat elemente tîrzii ale culturii ceramice lineare cu capete de note muzicale, în sinteză cu aspectul evoluat — cunoscut din stațiunea Cernica — al culturii Dudești. C.B. este caracterizată de așezări aglomerate pe boturi de deal,

fortificate cu val și șanț începînd încă din a doua fază, cu o ordonanță stradală destul de compactă, în unele cazuri (ex. Radovanu) cu tramă axială, cu locuințe inițial bordeie, mai tîrziu de suprafață cu platforme de lut, pe trunchiuri despicate. Ceramica sa este deosebit de interesantă ca formă și decor. Formele predominante: marile recipiente tronconice, vasele cu umăr — cu variantele lor — vasele cilindrice, joase, cu picior, cutiile paralelipipedice. Decorul, reproducînd aspectul celui textil, este realizat în tehnica exciziei și încrustației cu o substanță albă, cîmpurile nedecorate fiind, uneori, colorate în roșu. Spre sfîrșitul c.B. apare și pictura alb pe roșu ca și aceea cu grafit. Motivele ornamentale sînt cele geometrice, în special meandru și spirala. Plastică — rară — este reprezentată prin figurinele zoomorfe și antropomorfe lucrate din lut sau din os. Cele antropomorfe, în general de tip în cruce, au talia largă și pîntecul proeminent, uneori șoldurile hipertrofiate, picioarele marcate printr-o linie incizată, capul și gîtul alungit. Un decor geometric incizat, asemănător cu cel ceramic, marchează elemente anatomice (figura, sîinii, sexul) sau de costum (opinci, centură, pantalon), folosînd aceleași motive meandro-spiralice. Alături de aceste figurine, sînt frecvente obiectele de podoabă lucrate din cochilii de scoici sub formă de coliere, brățări sau aplice pentru haine, cercei, inele ș.a. Sînt de menționat și mărgelile din marmură sau inelele din rocă vulcanică. Încă din prima fază este semnalată prezența mărgelilor din minereu de cupru, sferice sau ovoidale, care se plasează printre cele mai timpurii podoabe de acest fel cunoscute în țara noastră și în Europa continentală.

BIBL.: V. Cristescu, *Dacia*, II; E. Comșa, *MCA*, V, VI, VII, VIII; idem, *Boian*; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 44-53.

r.f.

Boița (sat, com. Tălmăciu, jud. Sibiu); n.a. *Caput Stenarum*; săp. N. Lupu, M. Macrea — 1957, 1958. În punctul Rude, castru roman (începutul sec. 2 e.n.), se pare de tip clasic, patru-later (41 × 47 m), cu zid de incintă dublu, cu intervalul umplut cu pămînt, dublat spre interior de *agger*, dar fără șanț spre exterior și cu un turn (?) în formă de U. Așezare civilă restrînsă; ruinele a trei clădiri de zid pe o terasă întărită cu ziduri de sprijin din piatră, avînd poate caracter public (stație fiscală și vamă). Inventar sărac de descop. mărunte. **M.Br.S.**

BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p. 372-373, N. Lupu, *MCA*, VII.

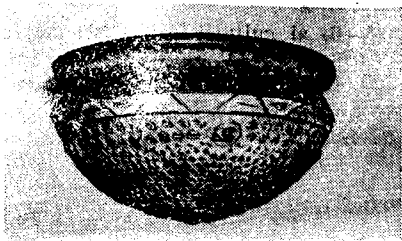
r.f.

Boiu (sat, com. Rapoltu Mare, jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d. Lamă de spadă de bronz în formă de flamă și cu nervura dublată de linii gravate care se termină sub mîner cu motivul dublei volute în ochelari. Datează din epoca bronzului. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

bol, tip de vas — denumit uneori și cupă — de metal sau ceramică, în formă de calotă sferică. Ex.: cele de teracotă, cu decor în relief, numite megariene sau deliene (de import, sau imitații

Imitație dacică de bol
megarian (București-Fundeni)

locale), precum și cele de argint dacice (ex.: cele din tezaurul de la Sîncrăieni). Pentru b. conice v. *cupă conică*. r.f.

Bolintineanu, faza ~, prima fază a culturii Boian, caracterizată de așezări nefortificate, situate în apropierea unor cursuri de apă, ocupînd margini de terasă sau ostroave; sînt formate din grupuri de bordeie relativ restrînse ca număr, uneori chiar din locuri izolate. Ceramica cuprinde mai ales forme joase, pahare, borcane, castroane și este caracterizată de decorul incizat cu linii crestate, compunînd ample motive meandrice, de obicei dispuse oblic înfășurător. Apar, mai rar, și motive spirale. De cele mai multe ori, desfășurarea motivului este intreruptă de benzi netede, lăsînd impresia unei forme de decor textual. Tot din această fază sînt cunoscute și vase cu decor pictat. Plastica este relativ rară și este cunoscut un singur fragment de figurină feminină, de la Bolintineanu (M.I.R.S.R.) cu decor spiralic incizat. Alte centre: Cernica, Vărăști, Greaca, Slatina. v. și **București**. l.r.

Bologa (sat, com. Poieni, jud. Cluj); n.a. R...; săp. A. Torma — 1878; M. Macrea — 1936; E. Chirilă, N. Gudea — 1969, pînă în prezent. ● În punctul Grădiștea, castru roman, inițial de pămînt (*agger* cu două șanțuri). Refăcut din zid, probabil în epoca Severilor ca și celelalte fortificații de pe limesul de NV din care și B. face parte, după un plan dreptunghiular (203 × 121 m), zidul de incintă fiind dublat în interior de *agger* și în exterior de două șanțuri; ordonanță axială, *principia* de tip clasic în centru, două *horrea* în *latus sinister*, toate de zid și patru cazărmi de paianță cu acoperiș de țigle. În apropiere era situat edificiul dreptunghiular al termelor. ● Spre E., așezare civilă romană (sec.2-3 e.n.). ● P●

Dealul Bichii, necropolă romană cu monumente funerare — stele, altare — de piatră. ● Pe Măgura Bologii și pe Dealul Greben au fost identificate turnuri romane patrulate de pază, din zid (sec.2-3 e.n.). ● Pe Dealul Bonciului, un turn roman (sec.2-3 e.n.), rotund. Din B., în afara monumentelor lapidare, provin descoperite mărunte romane curente: ceramică, bronzuri, arme de fier, M.Z.; M.I.Tr.C. BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 252-253; N. Gudea, AMN, X. r.f.

boltă, Cele mai vechi ex. cunoscute sînt b. semicilindrice apareiate ale mormintelor traco-getice de la Callatis și Doi Mai (sec. 4 î.e.n.). În epoca romană, b. rămîne reativ rar folosită, la acoperirea încăperilor cu destinație specială (ex.: cisternele din Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, acoperite cu b. semicilindrice), sau cu caracter deosebit (ex.: capela — *sacellum* — din același Palat al Augustalilor și aceea din *principia* castrului Drobeta, acoperite cu calote sferice prelungite cu demicilindri scurți). În perioada romano-bizantină, folosirea b. este mai largă, la acoperirea spațiilor vaste ale unor localuri publice (termele de la Histria, emporiul — sala cu mozaic — de la Tomis), sau a unor spații comportînd suprapuneri (la Tomis, magazinele emporiului, cripta bazilicii mari, acoperită cu un sistem de cupole, sau aceea a bazilicii de sub Liceul nr.2). În fortificațiile romane, numai unele porți, mai ample, aveau ganguri boltite semicilindric, iar în cele romano-bizantine (Histria Tomis, Capidava, Tropaeum Traiani), toate accesele care străpungeau zidul de incintă (ex.: porți, poterne, intrări la turnuri). r.f.

bonetă frigiană, tip de acoperămint de cap, dintr-un material semirigid (pișlă), al cărui vîrf ascuțit era întors spre față; specific pentru frigieni și, în general, pentru populațiile din Asia Mică. Deși este asemănător, nu se confundă cu *pileus*-ul

Relief mithraic cu reprezentarea unor personaje în costum oriental, cu bonetă frigiană (Apulum, provenind de la Vinșu de Jos)

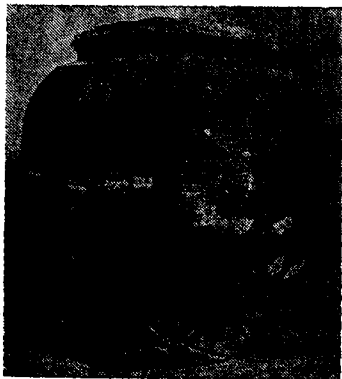
Arce de boltă de la termele din epoca romană tîrzie de la Histria

dacilor, care n-are vîrful rigid și încovoiat. Este înfățișat pe monumente de cult din epoca romană cu caracter sincretistic și anume la statuile și pe reliefurile mithraice, purtat atît de zeu cît și de acoliții săi; pe reliefurile cavalerilor danubieni și pe unele reliefuri ale Cavalerului trac, de asemenea purtate de aceștia; în sfîrșit, la statui și în reliefuri reprezentîndu-l pe Iupiter Dolihenus. r.f.

borcan, formă dintre cele mai comune de ceramică, cu un corp tronconic relativ arcuit, un umăr puternic arcuit, gură largă și fund plat. Cele mai vechi b. apar încă din neolitic. Forma cunoaște o mare varietate de detalii și de dimensiuni și se perpetuează pînă în zilele noastre, fiind întîlnită în terminologia de specialitate și sub denumirea de oală-b. sau vas-b. Devine caracteristic pentru cultura materială din sec. 9-12, cînd predomina prin frecvența lui în întreg repertoriul ceramic și-i este specific decorul striat (Dridu, Capidava, Garvăn, Nalbant etc.). r.f.

bosaj, prelucrarea în relief proeminent a pietrelor de construcție care alcătuiesc paramentul unei zidării. Avînd adesea un scop decorativ, b. poate să fie plat, ca la Monumentul de la Adamclisi, sau cu profil neregulat, ca la cetatea Tropaeum Traiani. Folosit curent, mai ales în epoca romană, în Dobrogea. r.f.

Botoșana (com., jud. Suceava); Săp. D. Gh. Teodor și Gr. Foiț — 1962—1968. Pe Dealul Crucii, stațiune comportînd: ● o așezare din perioada de trecere de la epoca bronzului la prima vîrstă a fierului; ● o așezare și un cimitir aparținînd populației locale datînd din sec. 5—6 e.n., caracterizate prin locuirea în bordeie patrulate, cu acoperiș pe pari, cu sobe de piatră în colț, înmormîntarea prin incinerare în urne și ceramică specifică. Aceasta cuprinde tipuri de tradiție locală, latică sau carpică, modelate pe roată, arse reductor la cenușiu și imitînd formele romane, precum și un tip de factură inferioară (urne de pastă grosolană, modelate cu mîna și prost arse) asemănător cu acela denumit Ipotești-Cîndești. Așezarea este specifică pentru aspectul tîrziu,

Borcan ceramic din sec. 9 e.n.
(Baldovinești)

din sec. 5—6, al culturii locale daco-carpice din afara provinciei Dacia. M.Su.; M.I.M.

BIBL.: D. Gh. Teodor, MA, I. I.r. și r.f.

Botoșani (municipiu jud. Botoșani); săp. N. Zaharia, Eug. Zaharia, S. Rață — 1958—1962.

● În punctul Căramidărie, așezare dacică, suprapusă de o așezare de bordeie și de locuințe de suprafață, relativ mari, din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism — cultura Sintana de Mureș (sec. 4 e.n.). În interiorul locuințelor — vetre rectangulare, lipite cu lut pe substrat de piatră, situate în centrul podelei. În așezare a fost surprins și un cuptor ceramic, în groapă, cu grătar orizontal, sprijinit pe un perete median care împarte focarul în două compartimente. ● În vecinătate, necropolă de înhumare creștină (?), din aceeași perioadă, datată la începutul sec. 5 e.n. Inventar: perechi de fibule fațetate, de bronz, cu cap triunghiular și picior romboidal, cercei cu perle poliedrice, catarama semicirculară, mărgelile de chihlimbar sau din pastă de sticlă — forme minore, provinciale, de pronunțată factură orientală, ale aceleiași culturi care a produs și stilul geometric policrom. M.J.B.

BIBL.: N. Zaharia, Eug. Zaharia, S. Rață, MCA, VIII și IX. r.f.

Botoșești-Pala (sat, com., jud. Dolj); n.a. *Admutrium* (?), *Amutrium* (?), *Amutria* (?); descop. înt. — f.d. Resturile unei importante așezări rurale romane (sec. 2—3 e.n.). Descop.: o statueta de bronz reprezentînd pe Mercur, un fragment de relief mithraic, precum și resturi ceramice și de obiecte de metal. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 303. r.f.

Brad (oraș, jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d.

● În oraș și în cartierul Rude, așezare civilă romană, de mineri (sec. 2-3 e.n.). ● În mina Sf. Ana, galerii romane de mină, în trepte de gabarit redus — 60—70 cm. Unelte de mineri, instalații (roată de scos apa), opaițe, ceramică. M.A.I.

BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 192. r.f.

Brad (sat, com. Negri, jud. Bacău); săp. V. Ursachi — 1963, în continuare. ● Pe terasa stîngă a Siretului, pe un pînten barat de șanț și val cu palisadă, așezare fortificată dacică, *Zargidava* (?) din sec. 1 î.e.n. — 1 e.n., cu piață centrală pavată cu bolovani de rîu și locuințe de suprafață și bordeie, cu vetre cu crustă puternic arsă și decorată, prin linii imprimate, cu motive solare. Inventar: unelte și arme de fier; brățări de bronz și capete petrecute și înfășurate; fibule de bronz și fier; catarama circulară; pînteni; ceramică din pastă poroasă (urne și cățui) și din pastă fină, modelată cu mîna (fructiere cu lustru negru, căni) sau pe roată, cu lustru cenușiu (căni, oenochoe, cantarosuri, fructiere și imitații de boluri megariene decorate cu motivele ferigii, ale reții solare etc.). Ustensile de teracotă. Este o tipică dată din Moldova, aparținînd dacilor liberi. ● Așezarea este străpunsă de mormintele unui cimitir românesc medieval (sec. 14—15) și suprapune o necropolă hallstattiană, de tip Stoicani, cu morminte de înhumare, schelete chircite și inventar de ceramică, care la rîndul său străpunge o așezare

neolitică de tip Cucuteni B, cu ceramică specifică și frumoase figurine feminine fusiforme, iluzionist stilizate. M.I.R.

BIBL.: V. Ursachi, *Carpica*, 1968 h.d.

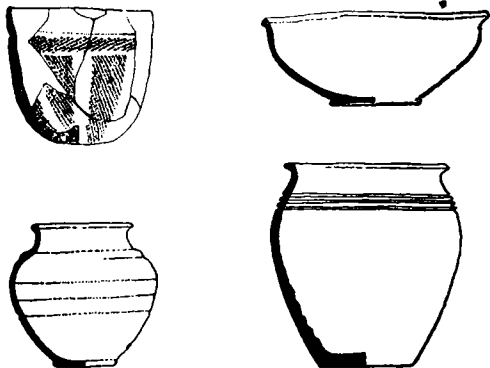
Brateiu (sat, com. Brateiu, jud. Sibiu); săp. I. Nestor, Eug. Zaharia, L. Birzu — 1958—1970. În diferite puncte ale satului, două așezări și patru cimitire. Ambele așezări (nr. 1 și 2) prezintă un nivel datînd din sec. 4—6 e.n., caracterizat de locuirea în bordeie și de aspectul cultural B. Așezarea nr. 2 prezintă încă alte trei nivele de locuire: unul caracterizat de cultura Ipotești-Cîndești; altul, tot cu locuire de bordeie și cu ceramică roșie-cărămizie cu decor striat, datat în sec. 8 e.n.; ultimul, tot cu locuire în bordeie și cu ceramică striată, datînd din sec. 11—12 e.n. și cu particularitatea prezenței căldărilor de lut. Dintre cimitire, cimitirul nr. 1 și 4 (sec. 4—6), cu incinerare în urnă, corespund celui mai vechi nivel al așezărilor 1 și 2 și se integrează tot în aspectul cultural B. Cimitirul nr. 3 este caracterizat de ritul înhumației cu cal, de obiecte rituale creștine și de inventare specifice unei populații războinice — spade, lungi, cataramă, fibule, digitate de bronz și argint. Datează din sec. 6—7 e.n. și a fost atribuit populației gepidice. În sfîrșit, cimitirul nr. 2 este biritual, deși predomină mormintele de incinerare în urnă și în groapă, cu inventare sărace, în cadrul cărora s-au descoperit vase ceramice — borcane din pastă grosolană, modelate pe roata înceată, arse oxidant și decorate cu striuri horizontale și în val. Datat în sec. 8 e.n., a fost atribuit populației autohtone. În cimitirul nr. 2 și 3 au mai fost identificate mai multe morminte celtice (sec. 2 î.e.n.) de incinerare în groapă, cu arme și podoabe de fier și bronz. De asemenea, în cimitirul nr. 2 au mai fost surprinse izolat patru morminte gotice (sec. 5 e.n.) cu inventare bogate, între care podoabe caracteristice — fibule, cataramă, ace ornamentale, de bronz, argint și aur. M.I.R.S.R.; M.M. ◇ *Cultura B.*, aspect cultural din sec. 4—6 e.n., diferit de acel cunoscut sub numele de Sîntana de Mureș-Cerneahov. Deși cele mai multe elemente de cultură materială sînt comune celor două aspecte, în frecvența lor ca și prin absența unora dintre ele, se definesc ca faciesuri distincte, atribuit unul

(Sîntana de Mureș) populației amestecate de goți, sarmați și autohtoni, celălalt (B.) exclusiv autohtonilor. C.B. este caracterizată de așezări rurale, nefortificate, cu locuirea în bordeie, de necropole de incinerare în groapă cu inventare sărace, cuprinzînd în primul rînd ofrande alimentare și vasele fragmentare aferente acestora, rare arme, ustensile, garnituri, precum și elemente de costum care au rezistat incinerării. În cadrul elementelor de costum, dacă fibulele cu picior întors pe dedesubt, pieptenii cu mîner în formă de clopot și bilaterali sînt elemente comune cu cultura Sîntana de Mureș, lipsa fibulelor specific germanice — cu semidisc, cu picior lățit, cu placă rombică — grupate în perechi, ca și aceea a colielor de chihlimbar, a vaselor întregi de ceramică fină și de sticlă, marchează clar caracterul diferit al culturii B. În ceea ce privește ceramica — elementul de cultură materială cel mai relevant, atît prin cantitate cît și prin varietatea tipologică —, trebuie remarcată frecvența ceramicii cenușii zgrunțuroase, prezența ceramicii modelate cu mîna, a decorului striat — orizontal și în val — precum și relativ slaba frecvență a ceramicii cenușii fine, din cadrul căreia lipsește aproape ceramica cu decor imprimat sau formele cu trasee dure, tipice pentru cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, și importanța tradiției romane și dacice autohtone.

BIBL.: L. Birzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Brateiu)* Buc., 1973; Eug. Zaharia, *Dacia NS*, XV.

Brazda lui Novac, linie, probabil de frontieră, marcată de un val de apărare cu șanț orientat spre N, care traversează întreaga cîmpie a Dunării. Se disting două B. ale lui N.: de N și de S. Cea de N pleacă din com. Hinova (jud. Mehedinți), coboară sensibil pentru a trece Oltul între Brîncoveni și Osica de Sus, apoi urcă din nou și se pierde în împrejurimile Ploieștilor. Valul a fost datat de D. Tudor în sec. 4 e.n., pe temeiul întretăierii sale cu limesul transalutan, iar de Gr. Florescu în 401—102 e.n., în legătură cu construcția la această dată a castrelor din zona subcarpatică a jud. Prahova; în sfîrșit, N. Gostar îl datează în sec. 1 e.n., punîndu-l în legătură cu expedițiile transdaniubiene ale guvernatorilor provinciei romane Moesia. Toți cercetătorii îl atribuie romanilor și îl pun în legătură cu evoluția stăpînirii acestora la N de Dunăre. El constituie un exemplu concludent de mare lucrare de demarcare, așa cum în mod obișnuit se întîlnesc pe frontierele imperiului (v. limes). B. lui N. de S pleacă din malul Oltului, din dreptul castrului de la Băbiciu-Episcopiei (com. Băbiciu, jud. Olt), și merge pînă la com. Băneasa (jud. Ilfov). Ea a fost datată de D. Tudor în sec. 2 e.n. pe temeiul faptului că este tăiată — deci anterioară acestuia — de limesul transalutan. r.f.

Brăduț (com., jud. Covasna); descop. înt. — anterior anului 1876. Tezaur și depozit de la începutul epocii fierului, cuprinzînd 25 inele de buclă ovale, torsadate, din aur și celturi cu decor de semicercuri profilate pe dulie, fragmente de spade și două situle cu toarte duble, toate din bronz. Situlele comportau și o zonă decorată prin gravare,

Brateiu. Vase ceramice din cultura Brateiu

cu cerculețe, sub buza ușor profilată. **Naturhistorisches Museum, Viena.**

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 308.

r.f.

brăduț, motiv decorativ care reproduce în general o ramură de brad, cu dispunerea simetrică a acelor mai mult sau mai puțin stilizată. Uneori și stilizarea schematică a altor motive vegetale (ex.: a palmei) generează forme de tipul **b**. Asemănătoare cu motivul **b**. sînt și decorul penat sau șira spinării de pește. Palmete stilizate în formă de **b**. apar pe terminațiile lățite ale brățărilor spiralate dacice de argint, iar motivul **b**. mai apare și în cadrul decorului estompat al vaselor ceramice de factură superioară, negre, din sec. 14, în Moldova.

r.f.

Brăhășești (sat Cosițeni, com. Brăhășești, jud. Galați); săp. M. Brudiu, P. Păltănea — 1967. Pe botul de deal Cetățuia, fortificație geto-dacică (sec. 4 — 3 î.e.n.), cu un sistem de circumvoluție compus din două șanțuri paralele și o palisadă constituită dintr-un gard de leasă pe pari verticali, totul tipic cu lut amestecat cu paie. Parte din fortificație a fost distrusă printr-un incendiu care a calcinat lipitura. Inventar: aproape exclusiv ceramică dacică — urne în formă de burduf cu briu alveolar și proeminențe, castroane tronconice cu buza ușor crenată. **M.J.G.**

BIBL.: M. Brudiu, P. Păltănea, *AM*, VII.

r.f.

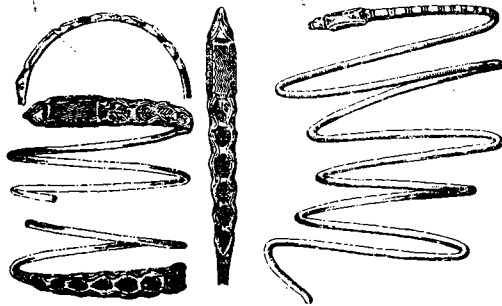
Brăilița (municipiul Brăila, jud. Brăila); săp. N. Harțuche, Fl. Anastasiu — 1955—1975. În cartierul **B.**, pe malul Dunării, stațiune cu mai multe straturi: ● așezare neolitică cu două nivele aparținând, unul, culturii Boian, cu ceramică tipică, cu decor meandric excizat, iar celălalt, culturii Gumelnița, caracterizat de mari locuințe patrulaterale cu platformă și de ceramică excizată și pictată de tip Gumelnița, ceramică pictată de import, de tip Cucuteni și plastică specifică Gumelnița. În cadrul acesteia se distinge un model miniatură de locuință pe platformă, de plan patrulater, cu doi pereți plini, iar pe celelalte două laturi două deschideri separate de un stîlp de colț și cu acoperiș în dublă pantă, cu indicație de horn (?); ● așezarea este străpunsă de un cimitir tumular de înhumatie, durînd din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului pînă la mijlocul epocii bronzului — culturile Horodiștea-Foltești și Cernavoda, I, II, III, a stepelor sud-vest pontice. Din necropola de înhumatie cu schelete chirchite, vopsite cu ocră roșu, provin un vas cu capac, pictat bicrom, geometric linear, trei scepție zoomorfe schematicizate de piatră și un pumnal de bronz aurit, cu lamă în formă de flamă și mîner cu trei nituri, terminat cu disc și buton din bronz aurit; ● peste necropolă, o așezare de cenușare de tip Noua de la sfîrșitul epocii bronzului, suprapusă de o așezare de bordeie hallstattană, cultura Baba Ia 7; ● o așezare sâtească de bordeie și un cimitir de incineratie, tumular și plan, dacic (sec. 4—3 î.e.n.), unde mormintele dacice de incineratie uneori cu catacambă, au — în mod excepțional — inventar ceramic bogat; ● peste acestea, așezare de la începutul feudalismului (sec. 10—11). **M.B.**

BIBL.: N. Harțuche, Fl. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*,

Brăila, 1977. N.A. Harțuche-F. Anastasiu, *Brăilița*, Muzeul Brăilei, 1968.

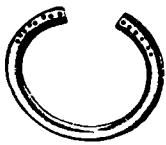
l.r.

brățară, tip de obiect de podoabă de formă circulară, purtat pe braț sau pe antebraț. Cele mai vechi **b.**, de formă ușor tronconică și foarte late, din marmură, datează din neolitic, fiind descoperite în cimitirul de tip Hamangia de la Cernavoda (**M.A.C.**). În epoca bronzului și la începutul primei epoci a fierului, **b.**, foarte numeroase, erau realizate atît din bronz cît și din aur și se cunosc mai multe tipuri: **b.** spiralată inegal, de bronz, purtată pe antebraț și denumită apărătoare de braț (un exemplar întreg, caracteristic, în depozitul de la Apa); — **b.** cu pas egal, frecventă la începutul Hallstattului (ex.: depozitul de la Pecica); — **b.** deschisă, cu capetele lățite, realizate din dublă sîrmă de aur (trei exemplare în tezaurul de la Ostrovu Mare, **M.I.R.S.R.**); — **b.** cu volute (Firighiaz); — **b.** cu duble volute (spirale), cu corpul format dintr-o tijă, simplă sau profilată și decorată cu creștături, deschisă și cu capetele decorate cu cîte două volute răsucite, din tijă, în sens contrar (exemplare în tezaurul de la Sacoșu Mare și Hodiș); — **b.** cu capetele în formă de *pelta* (de felul celor de aur de la Pipea, ca și de la Biia, din **Muzeul Național, Budapesta**); — **b.** din bară simplă de aur, de secțiune rombică, cu capetele petrecute (exemplare în tezaurul de la Șmig și Sacoșu Mare, **M.I.R.S.R.**); — **b.** din bară simplă, plan convexă, de bronz, circulară, deschisă, cu capetele subțiate, ușor galbătit median și cu decor geometric gravat sau incizat adîncit (prezentă în majoritatea depozitelor de bronz începînd cu epoca mijlocie a bronzului și pînă la începutul epocii fierului); — **b.** manșon, cilindrică, tubulară (Turnu Măgurele) sau cilindrică, deschisă pe una din generatoare (două exemplare de proveniență necunoscută, **M.I.R.S.R.**). În perioada dacică, tipul cel mai răspîndit este cel de **b.** spiralată. La sfîrșitul epocii fierului, un asemenea exemplar, cu capetele terminate în formă de cap de țap (ibex), provine din tezaurul traco-getic de la Băiceni. În sec. 2—1 î.e.n. — 1 e.n. sînt obișnuite **b.** spiralate din argint, terminate în protomă de șarpe, precum și **b.** simple, cu capetele în protomă de șarpe schematicizat, sau numai ușor lățite ori îngroșate. Din primul tip sînt cunoscute piesele din tezaurul de la Cojocna, Bălănești, Rociu, de la Coada Ma-

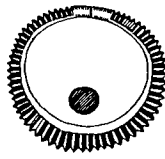

Brățară spiralică dacică, din argint (Coada Malului)

Brățară spiralică dacică, din argint (București-Herăstrău)

Brățară circulară simplă dacică, din argint (Poiana)
Brățară circulară cu capete libere, din bronz (Spălunca)

Brățară circulară închisă, din bronz (Vadu Izei)
Brățară circulară închisă cu decor de coaste, din bronz
(Dragomirești)

lului (M.I.R.S.R.) ș.a. Pentru cel de al doilea tip este caracteristică una din b. din tezaurul de la Sîncrăieni, care se prezintă ca un cerc deschis, cu capetele stilizate frust, în formă de cap de șarpe sau cea de la Poiana-Galați (M.I.R.S.R.). În aceeași perioadă sînt cunoscute de asemenea b. de bronz, celtice, circulare închise, gravate în adîncime cu motivul specific al rozetelor de vrej sinusoid sau cu semiove, precum și cu capete de peceți și cele dacice, cu grupuri de pastile. Deși b. sînt cunoscute și în epocile romană, romano-bizantină și în perioada de trecere de la slavagism la feudalism, nu sînt de semnalat pînă acum nici tipuri specifice și nici exemplare deosebite cu excepția celor simple, cilindrice, masive, cu capetele îngroșate, din tezaurul de la Velt, Garvăn (M.I.R.S.R.) ș.a. și a fragmentului de b. cu capete de șarpe la extremități) de la Șimleu Silvaniei. În perioada feudală timpurie (sec. 10—14) sînt cunoscute b. de sticlă colorată de factură bizantină provincială (Garvăn și Capidava, M.I.R.S.R.), precum și cele de argint torsate (Voinești și Oțeleni) din bandă simplă, îngustă, de argint, sau din bandă lată, formînd două semicercuri articulate, cu decor nielat (ambele tipuri ilustrate tot în tezaurul de la Voinești). r.f.

Brețcu (com., jud. Covasna); n.a. *Angustia* (?); săp. diletanți — 1877; Em. Panaitescu — 1920, 1925—1926; Z. Székely — 1950. ● La Cetatea Doamnei, castru roman (sec. 2—3 e.n.) dreptunghiular (180×160 m), din zid de piatră, dublu, îmbrăcînd vechiul *agger* de pămînt al unei faze anterioare; avea patru porți axiale flancate de turnuri dreptunghiulare, interioare, dispuse transversal și — caz rar — turnuri circulare interioare la colțuri. Zidul de incintă, din piatră legată cu mortar, cu paramenții de *opus vittatum*, era dublat de un *agger* și de *via sagularis*. Cele două axe stradale interioare prezentau particularitatea de a nu se întretaia în unghi drept, *via principalis* fiind ușor oblică. La 100 m depărtare erau situate termele cu instalații, obișnuite, de hipocaust. ● La V de castru, pe Cetatea Lupului, așezare civilă — *canabae* — cu construcții de zid

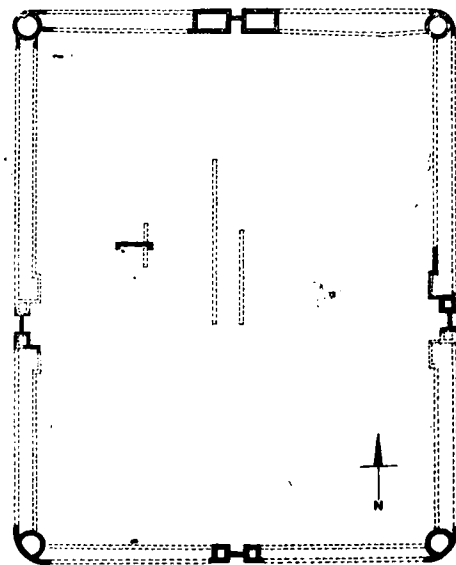
de piatră. Descop. mărunte, mai ales ceramică, fiind frecventă *terra sigillata*. M.I.Tr.C.; M.S.C. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 279—280. D. Protase, *Castre romane cu dublu zid de incintă, Sergetia XIII*. r.f.

Brîncovenesti (sat, com., jud. Mureș); descop. înt. — f.d. ● În curtea castelului din B., castru roman de pămînt (sec. 2—3 e.n.), cu *agger* și șanț, de tip clasic, patruleter, cu latura de 159 m. ● În apropiere, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.), de munte, cu caracter pastoral; descop. mărunte, între care o lampă de bronz. ● La Sălaș, atelier de olărie roman. M.T.M. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 270. r.f.

brîu 1. Profil ornamental, folosit mai ales în ceramică, pentru a decora și marca totodată un anumit element arhitectural al vasului (ex. buza) sau limita dintre două elemente arhitecturale distincte ale acestuia (ex. pîntece și umăr). ◇ *B. simplu*, profil simplu care separă umărul de pîntecele vasului, cunoscut la urnele din cultura Gîrla Mare. *B. alveolar*, profil decorat cu alveole, care apare în cultura Criș, unde marchează anumite detalii mimetice, fiind cunoscut în aproape toate culturile neolitice, precum și în epoca bronzului în cultura Gîrla, avînd ațî un rol decorativ, cît și unul tectonic. Cea mai largă răspîndire o cunoaște ca decor al vaselor dacice, localizat pe buza și partea superioară a acestora. Ca o moștenire de la ceramica dacică, *b.a.* se transmite și în ceramica poroasă din vremea primelor migrații (sec. 3—7 e.n.). El apare ca decor al vaselor ceramice nesmălțuite din sec. 13—14, localizat tot la partea superioară, integrîndu-se apoi ornamenticii tradiționale a olăriei feudale românești. 2. v. tor. 3. v. centură. r.f.

bronz v. aramă și bronz

bronzului, epoca ~, perioada cuprinsă între 2000 și 1000 î.e.n., caracterizată de importante schim-

Brețcu. Planul castrului Angustia

bări economice, sociale, etnice și culturale. E.b. este deschisă de o importantă migrație, a așa-numitelor popoare indoeuropene, care pătrund pe două căi pe terit. României, începând încă de la sfârșitul neoliticului. Un grup de populații vine din stepele pontice și ajunge în Podișul Moldovenesc și în Cîmpia Munteniei pînă în colțul de E al Transilvaniei; alt grup vine dinspre Europa Centrală și, pe văile principalelor riuri, pătrunde pînă în centrul Transilvaniei și în Oltenia. Aceste ample mișcări de populații care au avut probabil mai multe etape, în decursul cărora s-au produs și mișcări inverse, au dislocat comunitățile neolitice, tulburînd întregul sistem de organizare teritorială al epocii acesteia și determinînd sfârșitul culturii neolitice de pe terit. țării noastre. În acest amplu context de regrupare și-au făcut apariția cîteva fenomene noi de ordin tehnic și economic, cum ar fi, în primul rînd, difuziunea metalurgiei bronzului. Totodată se observă o oarecare creștere a ponderii economiei pastorale, precum și o importantă accentuare a caracterului militar al comunităților, factorul militar căpătînd o pondere din ce în ce mai mare, atît în producția materială cît și în amenajarea așezărilor. Pe plan cultural, această perioadă agitată și tulbură este marcată de o anumită scădere a numărului și varietății formelor, dar totodată și prin pătrunderea unor elemente noi, cum sînt decorul realizat cu pieptenele, cu ajutorul sfrii răsucite sau înodate și sintaxa radiară a decorului. Pe aceste baze se va dezvolta și noua cultură, în cadrul căreia se disting trei etape: una timpurie (cuprinzînd culturile Glina-Schneckenberg, Coșofeni, Pecica-Periam, Otomani, Wietenberg, Cernavoda II și III și Monteoru), o etapă mijlocie (culturile Tei, Otomani, Wietenberg, Monteoru, Gîrla Mare-Cîrna, Costișa, Vatina, Pecica-Periam, cultura stepelor sud-vest pontice) și o etapă tîrzie (cu culturile Vatina, Otomani, Wietenberg, a cîmpurilor de urne, Verbicioara, Monteoru, Coslogeni, Suciul de Sus, Noua), în decursul celei din urmă apărînd deja primele elemente ale culturii epocii fierului. Baza economică a acestei dezvoltări o constituie ocupațiile agrar-pastorale, continuînd tradiția neolitică, la care se adaugă prelucrarea metalului, probabil de către meșteri itineranți. Colectivitățile au un caracter militar mai puternic, exprimat în fortificațiile care înconjură așezările și în numărul mai mare de arme de luptă, în general din piatră șlefuită sau, mai ales cîtredouă jumătate a epocii, din metal. Așezările preferă în general pozițiile apărute natural, pe care le întăresc și cu lucrări de fortificație — valuri și șanțuri. În interiorul așezărilor, locuințele sînt fie bordeie, fie de suprafață. Din această perioadă datează primele construcții monumentale, ca de ex. megaronul de la Sălacea, cel dinții sanctuar construit cunoscut pe terit. României, sau ansamblul funerar de la Sărata Monteoru și scările monumentale de piatră, tot de aici. Prelucrarea metalului, atît cel comun (bronz), cît și cel prețios (mai ales aur), se dezvoltă cu precădere în a doua jumătate a epocii. În general, metalul este prelucrat în tehnici diferite (turnare, ciocănire, cizelare) și adesea este bogat decorat cu mo-

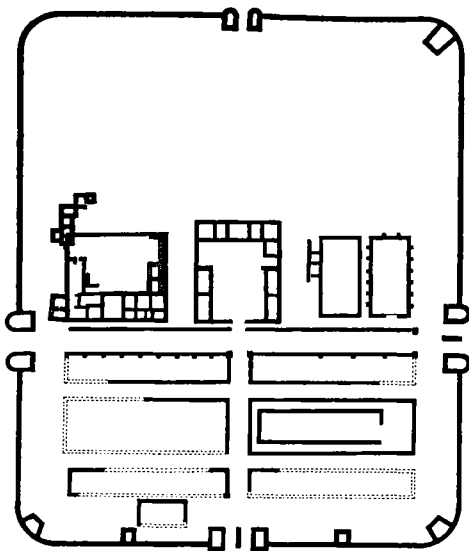
tive radiare avînd valoare de simbol solar. Tehnica decorăției cunoaște de asemenea o gamă largă: turnarea, procedeul numit *au repoussé*, gravarea, ponsonajul etc. Perioada este caracterizată prin numărul mare de tezaure bogate în arme, vase și podoabe din aur, în care se regăesc motivele solare, reîntîlnite și în lumea egeeană. Către sfârșitul perioadei apare și fenomenul depozitelor de bronzuri (v. *depozit*). Ceramica e.b. prezintă un aspect caracteristic, acela al plasticității deosebite, reproducînd formele de metal. Decorul acestei ceramici, încrustat pentru zona centrală (culturile Tei, Wietenberg), în relief și gravat pentru zonele periferice (Moldova, V Transilvaniei și Banatul, ca și V Olteniei — culturile Monteoru, Cernavoda III, Otomani, Pecica-Periam, Verbicioara, Gîrla Mare), prezintă tocmai caractere similare cu decorul pe metal, confirmînd încă o dată rolul de model al artei metalului. Ceea ce caracterizează ceramica este și ornamentica radială solară, în cadrul căreia începe să se spargă continuitatea sistemului decorativ și să se izoleze motive și ordonanțe. Plastica e.b., mai săracă, este reprezentată de mici figurine de teracotă, feminine sau animaliere și miniaturi de topoare (ex. Cîrna, M.I.R.S.R.; Ostrovu Mare, M.P.F.). La figurinele feminine, accentul cade pe costum și pe semnele distinctive indicînd o anumită funcție socială a personajului reprezentat. Factorul solar al elementelor decorative stabilește o legătură de ordin cultic între aceste reprezentări figurative și concepția generală religioasă solară a epocii. r.f.

Brucla v. Aiud

Bucium (sat, com., jud. Alba); descop. înt. — f.d. ● Pe Dealul Corabia, așezare romană de mineri, necropolă, vestigii de lucrări de extracție. ● La mina Vulcoiu, locuință și tranșee de extracție la suprafață, instalație de aducție de apă, tot romane. ● Pe dealurile Boteș și Poduri, unelte de mineri, opaițe ștampilate, inscripție dedicată lui Iupiter Cimistenus (divinitate htoniană din Asia Mică), morminte tumulare cu inventar sărac: ceramică romană, opaițe. M.I.Tr.C.; M.A.I.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 196, 197. r.f.

Buciumi (sat, com., jud. Sălaj); descop. înt. — f.d.; săp. M. Macrea, E. Chirilă, N. Gudea, C. Pop și V. Lucăcel — 1963 pînă în prezent. ● Pe terit. satului, vestigii neolitice, cultura Tisa. ● Pe dealul Grădiște pe valea Agrișului, la N de sat, castru cu două faze: prima, de pămînt cu infrastructuri de lemn (sec. 2 e.n.); a doua, din zid de piatră (nceputul sec. 3 e.n.), alături de care au fost sesizate și alte resturi arhitecturale din vremea stăpînirii romane. Castrul, făcînd parte din așa-numitul limes dacic de NV (sau mezeșan) era de tipul carpato-dunărean (varianta I): de traseu aproape pătrat, întărit la colțuri cu turnuri trapezoidale; porțile, dintre care *praetoria* și cele două *principales* aveau gang dublu, erau flancate de turnuri parțial exterioare, de plan dreptunghiular cele ale porții *praetoria*, și în formă de U la celelalte trei; două turnuri interioare, mici, pătrate, intermediare, se aflau pe latura porții *praetoria*. În interior se disting

Planul castrului de la Buciumi

cele trei diviziuni tradiționale: *praetentura*, *retentura*, și *principia* cu *latera*, comportând de asemenea o dispoziție specifică și anume: în *praetentura*, în fiecare jumătate — *sinistra* și *dextra* — erau situate câte trei cazărmi, cea din mijloc având lățimea dublă. În *retentura* nu a putut fi până acum identificat decât pavajul *vici quintana*, situat la o treime din înălțimea subdiviziunii. Porțiunea mediană avea în centru *principia* de tip obișnuit, cu atriu flancat de *armamentaria* și cu *aula*. Aceasta era acoperită cu învelitoare de țiglă și închisă de edificiul principal (*oecus*), având în centru *sacellum*, cu un soclu de piatră care se pare că purta un trofeu. Două dintre încăperile acestui edificiu erau prevăzute cu hipocaust. În fața *sacellum*-ului, în axul zidurilor acestuia, erau situate două socluri de piatră, purtând probabil inscripții votive. *Aula* era despărțită de atriu printr-un portic de pilaștri din zidărie pe socluri de piatră masivă, îngrijit lucrat. În *latus dextrum*: o mare clădire patrulateră (probabil locuința ofițerilor) construită în mai multe etape, cu o amplă curte centrală, cu aripile având un plan complex, comportând multe încăperi cu hipocaust. O construcție mai târzie, de plan rectangular neregulat, compusă din câteva încăperi cu hipocaust, pare să fi servit drept baie și o suprașe parțial pe prima. În *latus sinistrum*: două construcții patrulateră, asemănătoare, dispuse axial, între care cea de lângă incintă este un *horreum* tipic cu piteni de sprijin exteriori, iar cealaltă servea probabil tot ca depozit. Descop. mărunte numeroase. În afară de un număr însemnat de arme, între care se distinge o lamă de *gladius* din fier și un fragment mare de *lorica squamata*, s-au găsit multe aplice, garnituri și cataramă de bronz de la uniforme, în general decorate ajurat cu motive vegetale, cîrcei sau *pelta*, dar și cu elemente figurale în relief, turnate. Asemănătoare cu cele din urmă, câteva garnituri

de car tipice: o aplică decorată cu un bust al Minervei; o garnitură de jug cu doi lei întărtați, un mîner de pateră terminat în protomă de berbec; numeroase fibule, chei, aplice de casete, *stilus*-uri (instrumente de scris), un strigil ș.a. De la B. provine și o mare cantitate de ceramică, distingîndu-se: un vas de mari dimensiuni, prosopomorf (tip nemaiîntîlnit pînă acum în Dacia) și numeroase fragmente de ceramică artistic decorată — *terra sigillata* cu reliefuri aplicate, figurale sau cu decor plastic de barbotină, precum și de tip panonic. Lista descop. o completează câteva statuete, fragmentare, ale Venerei pudice, dintre care una de bronz și trei de teracotă, de stil marcat provincial, foarte schematizate, precum și mai multe ustensile casnice, instrumente de chirurgie, gresii de ascuțit și arcere etc. Ansamblul descop. de la B. dă imaginea unei vieți tipice pentru lumea militară de la granițele Imperiului roman, care, chiar dacă nu era prea bogată și fastuoasă, nu era lipsită de oarecare confort și agrement, ba chiar comporta anumite necesități de ordin estetic și deținea mijloacele pentru a și le satisface. M.I.Tr.C.; M.Z.

BIBL.: I. Chirilă, N. Gudea, C. Pop, V. Lucăcel, *Castrul roman de la Buciumi*, Buc., 1972. r.f.

bucle libice, tip de pieptănătură, conștind în frizarea părului în mici bucle rotunde, care apare de obicei în reprezentările plastice — statuete și reliefuri — de africani. Astfel, trupele maure ale lui Lusius Quietus sînt figurate pe Columna lui Traian cu b.l.; de asemenea, această pieptănătură mai apare la imaginile isiace (de ex. la bustul isiac din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis, sau la micul bust de bronz de la Drobeta (M.P.F.), ca și la figurile de africani (ex. un *pondus* — greutate de cîntar — de bronz de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.D.; o oenochoe prosopomorfă de la Tomis, M.A.C.) r.f.

Bucov (sat, com. suburb., municipiul Ploiești, jud. Prahova); săp. M. Comșa — 1956—1959.

● În punctul Rotari, așezare datată în sec. 9 — începutul sec. 10 e.n., de tip cîmpulung, cu locuire în bordeie cu vetre deschise. Cultura materială, relativ săracă, este caracterizată de o anumită

Cap de bărbat (teracotă romană, Tomis)

Aplică de bronz romană,
antropomorfa (Ulpia
Traiana Sarmizegetusa)

dezvoltare a creșterii vitelor și meșteșugurilor, între care trebuie menționate reducerea minereului de fier, fierăritul, țesutul; tipică este ceramica, atât cea cu decor de striuri orizontale și ondulate, specifică pentru toată zona carpato-dunăreană, cât și cea — relativ puțină — cenușie lustruită, în cadrul căreia sînt caracteristice formele de amfoidion. În așezare s-au descoperit și inele de țimplă de bronz, lucrate în filigran, de factură bizantină. Un bordei, atelier de fierar, prezintă, zgîtriate pe tencuiala de lut a pereților, inscripții chirilice în paleoslavă. Tradițiile constructive și îndeosebi încălzirea interiorului prin folosirea vetrelor libere, nu a sobelor, reprezintă un element de continuitate autohtonă determinînd atribuirea așezării populației străromânești. ● În punctul Tioca, așezare de același tip cu aceea de la Rotari, cu trei nivele de locuire dintre care, în ultimul, apar locuințele de suprafață cu vetre deschise pătrate. Așezarea este datată din a doua jumătate a sec. 9 pînă la sfîrșitul sec. 10 e.n. M.I.R.S.R.

BIBL.: M. Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1918. r.f.

Bucova (sat, com. Băuțar, jud. Caraș-Severin); descop. înt. — f.d. ● Pe Dealul Marmura, carieră romană (sec. 2—3 e.n.) de marmură, distrusă de exploatarile moderne. ● Pe terit. satului, așezare civilă romană de pietrari; ceramică, descop. mărunte, deșeuri de statui de marmură, stele funerare și o statuie de bronz. M.B.T.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 45. r.f.

Bucovăț (com. suburb., municipiul Craiova, jud. Dolj); săp. G. Macovei (Ceacalopol), Al. Vulpe — 1956. Pe botul de deal La Jidovii, o cetate halstattiană de pămînt, avînd turte de vălătuci arse la baza valului. Fortificația a fost folosită, la fel ca la Popești-Argeș, și în epoca La Tène tîrzie. Tehnica construirii valurilor cu turte de vălătuci arse atestată și la Popești și Mărgăritești, în aceeași perioadă istorică, pare să documenteze forme de arhitectură militară importante, de lemn și pămînt, a căror dispoziție în plan și elevație nu sînt încă suficient cunoscute.

M.I.R.S.R.

BIBL.: G. Macovei, *MCA*, V. h.d.

ucranianu (lat. *bucranium* „cap de bou tăiat”), motiv decorativ constînd din stilizarea unui ranu de bou, cu coarne, descărnat, uneori împolbit cu elemente florale sau suportînd ghirlande sau *taenia*. Cele mai vechi exemplare de b. sînt

protomele de bovine care decorează apucătorile de pe vasele neolitice de tip Cucuteni B de la Podei-Tîrgu Ocna. Abia în arta traco-getică ne sînt cunoscute alte reprezentări similare: protomele bovine de argint din tezaurul de la Craiova. B. se vor generaliza pe unele monumente elenistice de la Histria și Tomis, pentru a mai apărea încă, mai rar, și în epoca romană, mai ales ca element secundar, îndeosebi în motivul funerar al leului cu b. în ghiare.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, fig. 162; D. Berciu, *Arta traco-geților*, p. 132; G. Bordenache, *Sculture*, nr. 278, 281, 282, 279, 280, 284, 285, 286. r.f.

București, municipiul ~. Pe terit. capitalei, locuirea și activitatea productivă a colectivităților omenești a lăsat mărturie încă din paleoliticul mijlociu. În decursul sec. și mileniilor, niciodată viața acestor colectivități, așezate pe terasele Dîmboviței, Argeșului, Sabarului, Colentinei și ale celorlalte ape ale sistemului hidrografic bucureștean, nu s-a întrerupt. Paleoliticul a lăsat numai urme izolate ale trecerii unor grupuri omenești în cartierele Pantelimon, Herăstrău, pe dealurile Rađu Vodă și Mihai Vodă, în str. Ziduri între VII. Începînd cu neoliticul au putut fi identificate peste 25 de puncte cu locuiri dintr-o singură sau mai multe perioade istorice. Între acestea, cele mai importante sînt: ● *Bolintineanu* (gara); săp. D.V. Rosetti — 1928. Așezare neolitică de bordeie aparținînd culturii Boian, caracterizată de o serie de tipuri ceramice, pentru care trăsătura cea mai specifică este decorul meandric realizat cu linii incizate și crestate. De aici provine și un fragment de figurină feminină cu decor geometric incizat. Așezarea a dat numele său unei faze a culturii Boian. M.I.M.B.; M.I.R.S.R.

BIBL.: E. Comșa, *SCIV*, VI. ● *Căleu Nou*; săp. V. Leahu — 1960—1961, 1963—1964. Pe botul de deal de pe malul drept al bălții Colentina-Pantelimon, ca și pe terasa înaltă care-l prelungește, stațiune cu mai multe nivele: pe terasă, locuire Boian-Giulești, cu bordeie specifice și material ceramic caracteristic, apoi un bordei și o groapă menajeră aparținînd culturii Glina (bronz timpuriu), un bordei din cultura Tei (bronz mijlociu), urme de locuire din prima epocă a fierului — un bordei —, apoi o așezare cu două nivele — primul cu locuire în bordeie, al doilea cu locuințe de suprafață, în cadrul căruia s-a descoperit și un cuptor de olar cu placă perforată — dacică (La Tène), în sfîrșit o așezare de semibordeie din sec. 6—7, caracterizate de sobe fără tiraj, din bolovani de piatră și vălătuci de lut, tipice pentru această perioadă, aparținînd culturii Ipotești-Cîndești. Pe botul de deal, succesiunea stratigrafică amintită se repetă cu deosebire că lipsește nivelul neolitic Boian-Giulești; în schimb, a fost surprins un bordei din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, aparținînd culturii Horodiștea-Foltești. Locuirea se prezintă aci, în toate nivelele, mai densă și mai compactă, în această zonă fiind situate nucleele așezărilor dacice și al celei de tip Ipotești-Cîndești. Dintre descop. mobile de o deosebită valoare sînt de amintit, în primul rînd,

ceramica de tip Tei, atât pentru decorul bogat cât și pentru că aici a putut fi identificată o fază timpurie a acestei culturi, caracterizată de decorul mai simplu, în care sînt frecvente incizia largă, linia în val, amprentele și proeminențele. Și materialul hallstattian cuprinde elemente de prelucrare artistică, fiind legat de aspectul Babadag, din hallstattul timpuriu: cești cu brîu fațetat sau canelat, decor spiralic incizat, organizat în registrele înguste marcînd articulații ale vaselor, toarte lobate supraînălțate cu vagă stilizare zoomorfă. Inventarul așezării getice este bogat în obiecte de metal, între care se distinge o aplică discoidală de bronz argintat cu decor în zigzag incizat pe margine și în ceramica tipică — poroasă și cenușie fină, precum și imitații de cupe megariene. Inventarul așezării de tip Ipotești-Cîndești este relativ sărac; sînt frecvente borcanele modelate cu mîna sau cu roata, ultimele prezentînd și decor incizat sau striat, frecventă fiind linia ondulată. **M.I.M.B.** BIBL.: V. Leahu, *CAB*, II. ● *Cernica*; sâp. Gh. Cantacuzino și S. Morintz — 1960 — 1971. Pe malurile lacului Cernica, așezare neolitică aparținînd culturii Boian și necropolă de înhumăție neolitică, aparținînd fazei Bolinteanu din cultura Boian. Mormintele cuprindeau schelete, învelite probabil, în țesături sau rogojini, culcate pe spate sau pe o parte, cu inventar relativ sărac — unelte, topoare de piatră șlefuită în formă de calapod, silexuri, podoabe din scoică (brățări, coliere) și din cupru (coliere). Un singur mormînt s-a dovedit foarte bogat în podoabe. Descop. este deosebit de importantă întrucît atestă credințele și obiceiurile de înmormîntare ale populației din neoliticul mijlociu din Cîmpia Dunării. **M.I.M.B.**; **M.I.R.S.R.** BIBL.: Gh. Cantacuzino și S. Morintz, *București*, VI. ● *Ciurel*; sâp. S. Morintz — 1956, 1957. Pe dealul Ciurel, stațiune cu mai multe nivele: așezare cu locuințe de suprafață de la începutul epocii bronzului, cultura Glina; vestigii hallstattiene; așezare înșirată, de tip Cîmpulung, de bordeie patrolatere cu unghiurile rotunjite și cu sobe fără tiraj, amenajate în blocuri de pămînt cruțate la săpare, cu inventar sărac mai ales de ceramică: borcane modelate cu mîna sau cu roata, ultimele cu decor de linii și striuri orizontale sau ondulate, și tipsii. Această așezare atestă existența unui aspect local specific, denumit Ciurel al culturii Ipotești-Cîndești. Peste aceasta, așezare răsărită de bordeie din sec. 10—11 e.n. **M.I.M.B.**; **M.I.R.S.R.** BIBL.: S. Morintz, *MCA*, VII. ● *Dudești*; sâp. E. Comșa — 1946—1956. În cartierul Dudești, în două puncte de pe terasa joasă a Dîmboviței, două așezări răsărite de bordeie de la începutul neoliticului mijlociu, cu inventar relativ sărac: microlite, ceramică cu pleavă în pastă și decor de adîncituri circulare sau benzi hașurate în rețea de paralelograme. **M.I.R.S.R.** BIBL.: E. Comșa, *SCIV*, VII. ● *Giulești*; sâp. E. Comșa, VI. Zirra, M. Tudor — 1953. Pe terasa joasă a unei văi secate, s-au descoperit două gropi menajere ale unei așezări restrînse, neolitice, aparținînd culturii Boian. Aspectul specific al ceramicii — cu decor plisat, incizat meandric și excizat, cu motive de asemenea meandrice dar și cu dinți de lup și tabla de șah, au permis identi-

ficarea unei faze mijlocii a culturii Boian în această așezare. Dintr-un mormînt de înhumăție provine o placă frontală de bronz (sfîrșitul sec. 3 — începutul sec. 4 e.n.) decorată cu două efigii și doi delfini, în relief ciocănit, de la o armură de cal. **M.I.R.S.R.**, **M.I.M.B.** BIBL.: E. Comșa, *Boian*, p. 19—28, 97—107, 125—126, 145—153; VI. Zirra, M. Tudor, *Buc.*, sâpături 1953. ● *Giulești-Sirbi* (n.v., astăzi zona șoselei Giulești); sâp. V. Leahu — 1958. Pe terasa Dîmboviței, stațiune cu mai multe nivele: așezare răsărită neolitică din care au fost surprinse două bordeie și o locuință de suprafață, fără platformă, dreptunghiulară, cu pereți de împletituri lipiți cu lut. Așezarea, aparținînd fazei Giulești a culturii Boian, a dat multă ceramică bogat decorată cu pliseuri, prin incizie, cu motive meandrice și mai ales prin excizie, în stil specific fazei amintite. Decorul excizat meandric afectează adesea aspectul textil. Peste aceasta, așezare din epoca bronzului cultura Tei, din care au fost surprinse gropi menajere și o vatră, bogată în ceramică specifică pentru faza tîrzie a acestei culturi: vase cu două torți arcuite, supraînălțate și cu decor excizat complex, cu grupuri de romburi formînd metope, încadrate într-o ordonanță generală radială, de asemenea cu toarte cu butoni mai mult sau mai puțin reliefați. Apoi vestigii din sec. 3—4, înrudite cu cele de tip Bratei și un bordei din sec. 10 e.n. **M.I.R.S.R.** BIBL.: V. Leahu, *CAB*, I. ● *Glina* (sat, com. suburb.); sâp. I. Nestor — 1926—1927, M. Petrescu-Dîmbovița — 1943—1948, 1970—1971. Stațiune de tip tell cu mai multe nivele, în care a fost precizată succesiunea stratigrafică a culturilor din Cîmpia Dunării — Boian, Gumelnița, Glina — precum și caracterul așezărilor din neoliticul mijlociu și tîrziu (fortificate, cu locuința de suprafață pe platforme special amenajate). **M.I.R.S.R.** BIBL.: E. Comșa, *Boian*, 9—13. ● *Herăstrău*; descop. înt. 1938. Pe malul lacului Herăstrău, într-o carieră de pietriș, tezaur dacic de argint din sec. I e.n., cuprinzînd în primul rînd, două fibule-falere discoidale, cu un medalion decorat în relief ciocănit cu o efigie umană, poate feminină, cu pieptănătură simetrică, împărțită în trei ondulații mari, de o parte și de alta a unei cărări mediane, purtînd pe gît mai multe coliere și un veșmînt amplu, cu închidere pe mijlocul feței și cu faldurile rigid stilizate, simetric. Atribuirea de sex a efigiei este controversată datorită trăsăturilor grosolan stilizate, care au determinat pe unii cercetători să le atribuie unui personaj masculin. Din tezaur mai fac parte o cupă conică, un

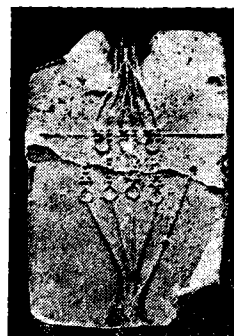

Fibulă-faleră dacică de argint din tezaurul de la Herăstrău

lanț împletit, fragmente din cel puțin două brățări spiralice terminate cu capete de șarpe, o toartă de fier, un fragment de perete de vas de bronz, precum și mai multe monede de argint ale Heracleei Pontice. Păstrat fragmentar, tezaurul se înscrie în ampla serie de descop. caracteristice perioadei statului dac. **M.I.R.S.R. BIBL.:** L. Mărghitan, *Tezaure*. ● *Fundenii Doamnei* (n.v. al satului Fundeni, com. suburb. Dobroești); săp. VI. Zirra — 1957. Pe terasa râului Colentina, locuire din neolitic: o locuință de suprafață din materiale ușoare, din cultura Dudești, apoi o așezare cu colibe de suprafață de la sfârșitul epocii bronzului, cultura Tei, cu ceramică tipică cu decor bogat, organizat în ordonanțe simetrice, axiale, comportând metope cu motive complexe, întrerupând registre cu decorul tradițional al striurilor în zigzag, încrustate. Descop. de aici au permis identificarea unui aspect final al culturii Tei, denumit faza Fundenii Doamnei. Urmează o așezare din locuințe de suprafață din împletituri lipite cu lut și bordeie (unul), cu material ceramic specific pentru sec. 3—4 e.n., mai degrabă asemănător cu cel de tip Bratei. Suprapuse de o așezare feudală timpurie (sec. 12—13) și una feudală (sec. 17—18). **M.I.M.B. BIBL.:** VI. Zirra, *MCA*, VII. ● *Mihai-Vodă*; săp. L. Lăzărescu, Gh. Cantacuzino, S. Morintz — 1950—1953. Cu prilejul restaurării mănăstirii Mihai-Vodă au fost surprinse vestigiile unor așezări: dacică — din care provine o vatră cu decor incizat cu motive solare (?) — și de tip Ipotești-Cindești. **M.I.R.S.R.;** **M.I.M.B. BIBL.:** Gh. Cantacuzino, *Buc., săpături*, 1953. ● *Militari-Cimpu Boja*; săp. Gh. Cazimir, M. Sgîbea, VI. Zirra — 1958, 1960. Succesiune de vestigii începând din neolitic: răspîndiri neolitice Boian-Giulești, din epoca bronzului (Tei), așezare halstattiană din care se păstrează doar două gropi menajere, apoi așezare de bordeie de tip Chilia suprapusă de alta de tip Ipotești Cindești. **M.I.M.B. BIBL.:** Gh. Cazimir, VI. Zirra, *CAB*, I. ● *Soldat Ghivan* (stradă); săp. Gh. Cazimir — 1961—1962. Stațiune cu așezare de tip Ipotești-Cindești (sec. 5—7), din care provin, în afara ceramicii, un fragment de fibulă pentidigitată, o limbă de curea de tip avaric și o placă de piatră — tipar pentru turnat bijuterii. **M.I.M.B. BIBL.:** P.I. Panait și M. Constantin, *SIM*, III, 6—7; *Istoria Orașului București*, Buc., 1965, p. 57—61. ● *Tei*; săp. D. V. Rosetti și I. Nestor — 1928—1930; pe terasa înaltă de la vărsarea Colentinei în Lacul Tei, așezare de bordeie din epoca bronzului, în cadrul căreia a fost identificată cultura cu același nume. **M.I.M.B. BIBL.:** V. Leahu, *Cultura Tei*, p. 9.

București-Tei. Cească din cultura Tei

Budureasca. Tipar de turnat podoabe metalice din sec. 5-7 e.n., cultura Ipotești-Cindești

v. și Bolintineanu; Dudești; Giulești; Glina; Tel. r.f., l.r. și h.d.

Budureasca (sat Vadu Săpat, com. Fintînele, jud. Prahova); săp. V. Teodorescu — 1964, pînă în prezent. Pe lunca Budurească, ansamblu de așezări datînd din sec. 5—7 și aparținînd culturii Ipotești-Cindești, caracterizat prin structura risipită, locuirea în bordeie, eventual cu construcții de suprafață anexe. Ceramică, în care se întîlnesc tradițiile romane tîrzii cu anumite elemente specifice dacice și cu forme de factură grosolană — urne-borcan — caracteristice, dacă nu pentru slavi, cel puțin pentru perioada tîrzie în care aceștia ajung în Balcani și la Dunăre; podoabe de metal comun, realizate prin presare în tipar monovalv, cu decor geometric, uneori cu caracter creștin, de factură provincial bizantină, dar folosite probabil și de migratori — de unde și denumirea de „modă avară” — și produse pe loc, așa cum o dovedește descop. unor unelte și tipare de tureu. **M.I.R.S.R.;** **M.I.P.** r.f.

Buhăeni (sat, com. Andrieșeni, jud. Iași); descop. înt. — 1933. Diademă constituită dintr-o bandă lată de aur decorată cu numeroase mici caboșoane triunghiulare cu grenate, atribuită hunilor și datată în sec. 5 e.n. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: *Trésors*, nr. 370. r.f.

Buicești (sat, com. Butoiești, jud. Mehedinți); săp. L. Roșu — 1968. Așezarea Coșofeni caracterizată prin locuințe de suprafață, ocupații agrare predominante și o bogată ceramică tipică, cu cești cu toartă supraînălțată și decor cu împunsături succesive. **M.P.F.**

Inedit. l.r.

Bujoru (sat, com., jud. Teleorman); descop. înt. — 1975. Car de bronz miniatural, de la începutul primei epoci a fierului, cu protome de păsări de apă, găsindu-și o paralelă apropiată în cel de la Orăștie. Piesa, deși mai simplă decît cea de la Orăștie, constituie totuși o capodoperă a artei bronzului, nu numai prin precizia și acuratețea realizării, ci și prin decorul geometric gravat de pe corpul carului. **M.I.R.S.R.**

Inedit. r.f.

Bulgari v. paleoetnografie; protobulgară, artă și cultură ~; Saltovo-Maiățk, cultura ~

Bumbești (sat Bumbești-Jiu, com. Bumbești-Jiu, jud. Gorj); săp. Gr. Tocilescu, P. Polonic-senior — 1897; C.S. Niculăescu — Ploșor — 1937; Gr. Florescu, A. Matrosenco, E. Bujor — 1953—1966. La gara Bumbești, pe malul Jiului, castru roman cu două faze: fază de pământ (sec. 2 e.n.), de plan patrulater, cu *agger* de brazde — *murus caespiti-cius* — și șanț, dar cu porți și clădiri interioare de cărămidă; fază din zid de piatră (lespezi și bolovani de rîu), ridicat în 201 e.n., de plan patrulater, vag trapezoidal, din care se păstrează doar latura de NE (167 m). Curtinele erau prevăzute cu pîneni interiori de zid purtînd, probabil, drumul de strajă; porțile, din care se păstrează două — probabil *praetoria* și *principalis dextra* — erau flancate de turnuri dreptunghiulare; la colțuri, turnuri pătrate. În interior, rețea axială de străzi, clasică; o parte din *principia* cu sala mare dreptunghiulară, transversală și poate atriu cu portic; în *praetentura*, două cazărmi paralele cu *via praetoria*, una dreptunghiulară și alta în formă de L, probabil cu portice de lemn în fațadă; magazii în *latus principiorum*. Între castru și șosea, așezare civilă (sec. 2—3 e.n.) restrînsă dar densă și nu prea bogată, cu construcții de zid de piatră. Descop. mărunte, fragment de monument mithraic. M.I.R.S.R.; M.Tg.J.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 362—363; idem, *OR*³, p. 270—272. r.f.

Bunești (sat, com., jud. Brașov); descop. înt. — 1883. Două săbii de bronz, datînd din prima epocă a fierului, ambele cu mînerul profilat și cu lama în formă de flămă, una cu virful gîrzii terminat cu disc, cealaltă cu garda terminată cu două antene. M.I.R.S.R.

BIBL.: K. Horedt, *Mitteilungen*, IX/X. r.f.

Burebista, rege al dacilor (c. 82—44 î.e.n.), întemeietorul statului dac cu centrul în Munții Orăștiei. B. construiește în acești munți un puternic sistem de fortificații de piatră, care va fi amplificat de urmașii săi. În vremea sa, deci, se plasează începuturile arhitecturii monumentale a dacilor. El unește toate triburile din Dacia și își extinde stăpînirea pînă în munții Slovaciei, în Carpații Păduroși, pînă la Olbia și Balcani. Moare asasinat și vastul său „imperiu” se destramă, dar statul intracarpatic se menține. Printre monumentele legate de activitatea lui B. se numără și sanctuarul mare patrat de la Grădiștea Muncelului.

Decretul în cinstea lui Acornion din Dionysopolis (descoperit la Balciș, R.P. Bulgaria), dă informații prețioase despre viața și activitatea regelui. h.d.

Buridava v. Ocnița; Stolniceni

butelie formă de vas din metal sau sticlă, caracterizat de un corp cilindric sau paralelipipedic și un gît mult mai îngust, cilindric, uneori scurt, altelei relativ lung. Forme de b. de sticlă ne sînt cunoscute de la Tomis (M.A.C.) din mormînt, de la Apulum (M.A.I.), ca și din alte puncte ale țării. r.f.

buterolă, capătul inferior, modelat decorativ, al unei teci de sabie. Cele mai vechi b. cunoscute sînt cele tracie, descoperite în necropola de la Ferigile (M.I.R.S.R.). Publicate eronat de descoperitori drept capete de centură, funcția lor reală a fost restabilită în studii ulterioare. Se prezintă ca o garnitură metalică triunghiulară, cu marginile arcuite, încadrînd teaca de piele propriu-zisă cu suprafața ajurată rezervînd motive în x și în zigzag. Din cimitirele celtice de la Ciumești și Sanislău (M.J.M.) se cunosc b. simple, cu ramă marginală ovală, cu traversă și nervură mediană; una cu motive în cîrcel, provine din mormîntul de la Silivaș. r.f.

butoni, motiv decorativ, în relief uneori element funcțional prelucrat decorativ, de forma unor proeminențe rotunjite, de obicei gîtuite. B. apar încă din neoliticul timpuriu, decorînd vasele mari de ceramică grosolană din cultura Criș. Folosirea lor se menține de-a lungul întregului neolitic, dar în perioada tîrzie apar și pe capacele din ceramică fină. În epoca bronzului, folosirea b. este practic părăsită în ceramică. Pe obiectele de bronz se întîlnesc b., cel mai adesea cu rol funcțional — capete de nituri. La începutul epocii fierului sînt cunoscute toartele cu b. din cultura Noua. B. sînt frecvenți și pe vasele hallstattiene tîrzii, imitînd niturile de pe vasele de bronz, precum și pe urnele dacice. Dar ei nu se mai întîlnesc începînd cu epoca romană. r.f.

Buzău, Jud. ~; descop. înt. — f.d. Tezaur de aur compus din inele de buclă în formă de inimă și din paiete treflate, datînd din epoca bronzului, precum și din mai multe pîșe de aur cu caboșoane, aplici sau fragmente de aplici din prima parte a perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism. Provine „din jud. B.” (fără altă precizare). M.I.R.S.R. (din col. Muzeului Național de Antichități).

BIBL.: C. Anton Manea, *RM*, XIV, 9. r.f.

cabinet, termen folosit pentru a desemna un gen de muzee care păstrează în general piese mici și care este organizat sub forma unui depozit vizitabil (ex.: numismatic, de grafică). Cele mai importante c. numismatice se găsesc la: Academia R.S.R., M.I.R.S.R., M.I.M.B., M.M.C.B., Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, M.I.M., M.Br.S. r.f.

caboșoh, tehnică decorativă care constă din fixarea, pe o placă de metal, a pietrelor prețioase sau semiprețioase, neșlefuite sau numai sumar șlefuite, prin intermediul unui bandaj metalic, sudat de placă și care strânge baza pietrei. Termenul desemnează și piatra astfel șlefuită și montată. C. se întâlnesc cu precădere în arta metalului prețios a migratorilor și în cea romano-bizantină, piese caracteristice găsindu-se de ex. în tezaurul de la Pietroasa. r.f.

Cacaleți v. Izvoru

calatos (gr. *calathos*), acoperământ de cap, înalt, cilindric, cu fund ușor evazat, suprapus de un vâl, caracteristic pentru unele zeițe greco-romane de caracter htonian (Cibele, Hecate). C. apare pe figurările plastice ale acestor divinități ca. de ex. în cele trei hecataioane din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis. M.A.C. r.f.

Calbor (sat, com. Beclean, jud. Brașov); săp. Cimitir daco-roman (sec. 2—3 e.n.), cu urne sub

Statuetă elenistică de teracotă:
zeița Cibele purtînd pe cap
calatos (Callatis)

tumul, caracterizat de ritul dacic al incinerății și de folosirea unei ceramicii (vase rituale) de proveniență diversă: urne din pastă poroasă și cești dacice, oale și străchini romane. Specific pentru populația dacică romanizată. M.I.Tr.C. BIBL.: M. Macrea, MCA, IV. h.d.

calcolitic (gr. *chalcos* „aramă” + *lithos* „piatră”), denumire folosită în periodizarea arheologiei românești pentru a desemna perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului. Din c. fac parte culturile Horodiștea-Foltești, Coțofeni, Cernavoda I. r.f.

caldariu (lat. *caldarium* „etuvă”), încăpere de baie caldă, cu aer cald și apă caldă în vane special amenajate, din termele romane. De obicei, era ultima din șirul de încăperi prevăzute cu hipocaust și se învecina cu frigidariul sau cu aula edificiului termal. Astfel este situația la termele mari de la Histria, unde c. (încăpere cu hipocaust, ziduri de cărămidă și, probabil, boltă în demicilindru) a putut fi identificat pe baza prezenței vanelor de cărămidă și a instalației de încălzit apa. r.f.

Callatis v. Mangalia

Calu (n.v. al satului Piatra Șoimului, com. Piatra Șoimului, jud. Bacău); săp. R. Vulpe — 1935. Pe pîntenul de deal Horodiștea, așezare neolitică cu două nivele: Precucuteni, atestat prin vestigiile ceramice, între care un vas cu decor canelat și Cucuteni A, cu locuințe cu platforme, avînd, poate, o fortificație cu șanț, și cu ceramică pictată. M.A.P.N.

BIBL.: Vl Dumitrescu, *Arta*, p. 117. r.f.

camee, tip de piatră gravată cu figurile tăiate în relief. Folosind straturile succesive colorate ale unei geme special alese (agată cornalină, agată), gravorul obține efecte cromatice iscusite, odată cu o subtilă diferențiere a planurilor. Celebre sînt: c. elenistică de la Poiana (M.I.R.S.R.) reprezentînd-o pe zeița Nice pe o bigă, plină de mișcarea și viața specifice iluzionismului antic din perioada clasică și c. romană numită Orghidan (M.I.R.S.R.), provenită din col. cu același nume, unde a ajuns printr-o achiziție din străinătate. Realizată într-un stil țepăn și frust, reprezentînd o familie imperială din sec. 3 e.n., este una din cele mai mari din lume. Recent descoperite, o c. înfățișînd în stil grecesc neoatic pe Minerva provine de la Porolissum (M.Z.), iar alta, cu un portret, de la Capidava. M.A.C. r.f.

canabae (cuv. lat. „barăci”), denumire desemnînd locuirea civilă agregată pe lângă un castru roman și care, în vremea imperiului, lua de obicei aspectul unei așezări stabile de tip urban; de ex., c.

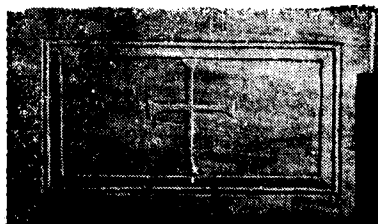
de la Troesmis și de la Apulum, care au devenit municipii. r.f.

cana, tip de vas cu toartă, relativ înalt și cu gura largă, servind la turnarea lichidelor. Pentru epoca greco-romană, termenul echivalent ar fi oenochoe, cu observația că, în general, oenochoe are gura mai îngustă. Cele mai vechi exemplare sînt cunoscute pe terit. României încă din neoliticul superior, în cultura Sălcuța: au gură oblică și decor de coaste. În epoca bronzului, c. se întîlesc în culturile Glina și Otomani, cînd sînt caracterizate de toarta supraînălțată; în epoca dacică — cînd se ajunge la forma clasică de c. — și în cea romană, este cunoscută o mare varietate de forme de c., la fel ca și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism; în această din urmă perioadă, c., descinzînd din formele clasice, dacice și romane, sînt caracterizate prin contururi unghiularizate, uneori chiar prin fațetarea corpului (ex.: c. de la Racovița, M.I.R.S.R.). r.f.

cancellus (cuv. lat. „balustradă”), denumirea elementului arhitectural despărțind sanctuarul de nave în bazilicile paleocreștine. De obicei, c. afectează forma unei balustrade, dar sînt cazuri cînd elemente ale balustradei se prelungesc pe verticală luînd aspectul cunoscut al catapetesmei. De la bazilicile paleocreștine din Dobrogea sînt cunoscute urme de c. la bazilica cu transept și la cea de marmură de la Adamclisi. De la Tomis și Callatis sînt cunoscute plăci de c., întregi sau fragmentare, decorate cu reliefuri cu semnul crucii cu extremități lățite (M.I.R.S.R., M.A.C.). De la Tomis provine un stîlp octogonal cu lăcașuri pentru încrustații, care ar putea proveni de la un c. înalt. M.A.C. r.f.

candelabru, ustensilă de iluminat, constînd dintr-o tijă suspendată sau sprijinită pe un suport, de obicei cu trei picioare și purtînd în vîrf fie o luminare, fie un opaiț; sfeșnic. C. sînt realizate în bronz sau în teracotă, mai rar în fier. Pe terit. României, cel mai vechi c. cunoscut provine din cetatea dacică de la Piscul Crăsani (M.I.R.S.R.) și datează din epoca elenistică. Este un c. de bronz simplu, cu trei brațe, suspendat. O replică de teracotă a acestuia a fost descoperită la Popești (M.I.R.S.R.). Altă piesă, tot de bronz de tip elenistic, afectînd forma unei herme, provine dintr-un mormînt roman de la Callatis (M.I.R.S.R.). Fragmente de c. de bronz se cunosc din epoca dacică de la Tinosu, iar de teracotă smălțuită, de la începutul epocii feudale, de la Capidava și de la Drobeta-Turnu Severin. r.f.

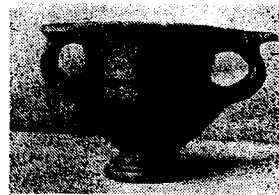
canelură, profilatură de forma unui șanț, mai mult sau mai puțin adînc. C. verticale sînt folosite

Placă de cancelli (Tomis)

Vîrf de candelabru din bronz (Callatis)

Cantaros elenistic din ceramică (Chișcani)

Cantaros dacic de argint (tezaurul de la Sîncrăieni)

în arhitectura greco-romană, unde ritmează fusul coloanelor. C. orizontale au apărut încă dintr-o epocă mult mai veche, ca elemente de decor ceramic pe vasele de tip Sălcuța și Gumelnița. În epoca bronzului, gîturile urnelor din cultura Gîrla Mare sînt adesea canelate. În prima epocă a fierului, muchia masivă de la închiderea umărului cu pîntecele castroanelor tipice este uneori canelată oblic. În sfîrșit, în perioada tîrzie a epocii romane este cunoscută amfora conică cu pîntecele canelat. r.f.

cantaros (gr. *cantharos*), tip de vas greco-roman, folosit la amestecatul vinului cu apa, cu piciorul mai mult sau mai puțin înalt și toartele supraînălțate. Din perioada clasică și elenistică sînt cunoscute c. de la Histria, Tomis și Callatis. În epoca romană se întîlnește frecvent c. scund, cilindric (Tomis). Tipul clasic, înalt, se întîlnește în aceeași vreme, ca motiv decorativ pe o serie

de monumente, de ex. pe friza inferioară a monumentului triumfal de la Adamclisi și pe o serie de stele funerare de tip dunărean din Dobrogea, în asociație cu motivul vrejului de acant, vișă de vie sau de iederă, constituind o variantă romană provincială a străvechiului motiv al vasului cu apa vieții. r.f.

capac, tip ceramic utilizat pentru acoperirea vaselor. Deși folosite încă de la apariția ceramicii și pînă la sfîrșitul antichității, singurele c. prelucrate artistic datează din neolitic și din epoca grecească. În neolitic se disting c. prosopomorfe, cu contur unghiular și decor geometric incizat și pictat reproducînd schematic trăsăturile figurii umane, din cultura Vinča (Parța, M.B.T.) denumite și „în formă de bufniță”; cele cu decor plastic (butoni, modele de case, protome zoo- sau antropomorfe) sau pictat (motive meandrice, reproducînd textura împletiturilor) din cultura Gumelnița; cele în formă de cască suedeză — cu marginea în linie frîntă — pictate tricrom cu motive spiralo-meandrice din cultura Cucuteni. În epoca grecească se cunosc cîteva c. de pixidă pictate, din sec. 4 î.e.n. (Callatis, M.A.C.). ◇ *C. de pungă*, garnitură rigidă pentru închiderea pungilor de bani atașate la centură, de forma unei plăci trapezoidale cu colțurile inferioare rotunjite. Un exemplar de aur, bogat decorat cu grenate în tehnica *cloisonné*, face parte din tezaurul II de la Apahida. r.f.

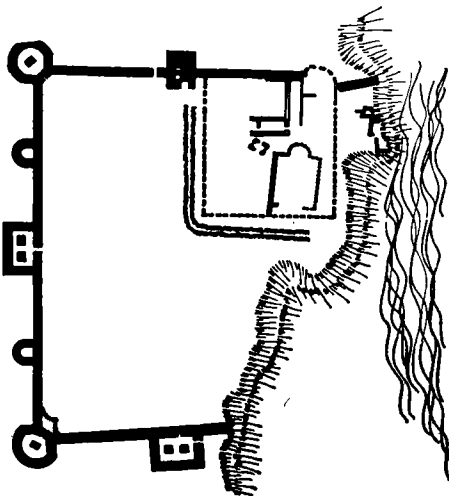
Capidava (sat, com. Topalu, jud. Constanța); n.a. *Capidava*; săp. Gr. Florescu — 1927—1955; Gr. Florescu, P. Diaconu, R. Florescu, F. Anastasiu, D. Vilceanu, A. Petre, S. Gavrilă — 1955—1959; R. Florescu, Al. S. Ștefan, N.V. Georgescu-Cheleuță, M. Bucovală — 1965 pînă în prezent. ● Pe terasa Dunării a existat inițial o așezare dacică, probabil fortificată, din care se mai păstrează doar numele și sărace resturi ceramice pe dealul de la NV de sat. ● La SE de așezarea dacică, în preajma declanșării primului război dacic, romanii au construit în vremea lui Traian

Vedere a laturii de SE a cetății Capidava

Interiorul turnului central de pe latura de NV

Planul cetății Capidava

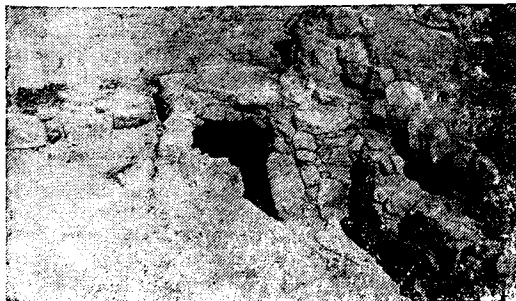
Stelă funerară de tip dunărean, a lui Iunius Saturninus

Stelă funerară de tip dunărean, cu reprezentarea banchetului

Borcan ceramic din sec.11 e.n.

Bordei din sec.11 e.n.

un castru, din care se mai păstrează turnul drept și pragul porții *praetoria* (?), în interiorul turnului porții cetății romano-bizantine. În jurul acesteia s-a grupat locuirea populației civile — *vicus* — și necropola corespunzătoare, iar în împrejurimi sînt cunoscute epigrafic și prin cerc.

de suprafață mai multe *villae* rustice. Din această vreme, adică din sec. 2—3 e.n., datează o serie de monumente sculpturale de factură provincial-romană: un bust al lui Iupiter; un fragment de la bază dintr-o statuie a lui Esculap; un fragment dintr-un relief triumfal cu reprezentarea unui dac; stele funerare de tip dunărean — între care mai multe aparținînd familiei Coccejus, veterani colonizați de timpuriu aici, — cu reprezentarea banchetului funerar și a Cavalerului trac și cu chenar de vrej sinusoid, plecînd în două sensuri dintr-un crater; altare, între care unul loricat; un tipar de reliefuri aplicate pe ceramică de tip *terra sigillata*, înfățișînd amorași în cortegiu bahic, dovada existenței unui atelier pentru ceramica de lux din sec. 2 e.n. la C. ● Cetatea romanobizantină, ale cărei ziduri au fost dezvelite, avea plan patruleter, cu ziduri groase de peste doi metri, cu turnuri în sfert de cerc la colțuri, patruletere pe centrele laturilor și în formă de U, cele intermediare; o singură poartă, flancată de un singur turn pătrat, spre SE și o puternă în turnul central de pe latura de NV. A fost construită la sfîrșitul sec. 3 e.n. și restaurată de mai multe ori (cel puțin două) pînă la începutul sec. 5, cînd a fost distrusă de huni. La începutul sec. 6, cetatea a fost iar refăcută și anume doar un sfert din vechea întindere s-a inclus în noua fortificație simplă, patruleteră, fără turnuri, restul fiind lăsat spre locuire populației civile. Această nouă cetate a durat pînă la începutul sec. 7, cînd a fost distrusă de avari și slavi. Din această vreme sînt cunoscute unele fragmente arhitecturale: coloane, capitele compozite caracteristice, un agheasmatar (?) în formă de cochilie; ceramică: amfore cu coaste, amfore cu striuri, amforete, vase de uz curent, opaite; fragmente de vase de sticlă. De asemenea, trebuie amintite cîteva remarcabile fragmente de *terra estampata* cu decor creștin, simbolic sau figurat. ● Peste ruinele așezării fortificate romano-bizantine, în sec. 9, odată cu reorganizarea limesului bizantin din Dobrogea de N., se așează o cetate țărănească de *stratiotai* (țărani grăniceri bizantini) care durează pînă la sfîrșitul primei treimi a sec. 11 și prezintă mai multe nivele, corespunzînd unor refaceri succesive. Înconjurată de un zid de incintă din piatră cu pămînt, urmînd în linii mari traseul vechiului zid roman tîrziu și dublat de un șanț spre exterior, care taie în V laturile laterale ale vechilor turnuri, așezarea are locuințele dispuse după o rețea stradală biaxială, respectînd o anumită grupare, care generează o distribuție ritmică, aceeași în toate nivelele, a cuptoarelor de pîine pe suprafața cetății. În primul nivel, locuințele sînt de suprafață, patruletere, din zid de piatră cu pămînt și cu podine lustruite, avînd, excentric, o vatră gropiță. În nivelele următoare, tipul de locuință exclusiv este bordeiul, mai întii cu ziduri de piatră, podină lutuită și vatră gropiță, mai tîrziu cu pereții din dulapi de stejar încheiați și cu sobă de piatră într-un colț. Ceramica — vestigiul cel mai caracteristic — cunoaște cîteva tipuri: striată cu fascicule în val pe umăr, cenușie cu decor în rețea lustruită, smăl-

Capitel de pilastru ionic roman (Palatul Augustalilor, Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

Capitel doric roman (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

Capitel compozit prosopomorf roman (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

Capitele romane: dorice, corintice, compozite, proto-romanice (Apulum)

tuță — fie simplă, fie cu decor pastilat, striat sau chiar plastic zoomorf —, decorată cu șlem roșu, în sfârșit de factură superioară, decorată cu caneluri sau striuri și cu forme caracteristice, imitate după cele bizantine. Cîteva descop. ceramice se remarcă prin faptul că au pe umăr inscripții cu litere grecești; pe una dintre ele, un ulcior nesmălțuit, se poate citi numele „Petre”. Inventarul de unelte, arme și podoabe, deși bogat, nu este prea variat. Cîteva piese de os cu decor gravat — plăci de pungă, un mîner de sabie —, inele de bronz cu pentagrama sau cu vulturul stilizat schematic, brățări de bronz gravate sau de sticlă colorată, opaițe în formă de tipsie mică, cu *umbo* central și cioc lateral și fragmente de sfeșnic din teracotă smălțuită; în sfârșit, o cruce-engolpion de bronz, cu caboșoane de sticlă, trei cruci-relicvar de bronz cu reprezentarea, tipică pentru sec. 10—11, a lui Iisus răstignit și a Mariei în orantă, precum și cîteva cruci simple, sau cu decor în relief realizat prin presare și puține aplicații de bronz în ecuson, constituie mărturia unei certe activități artistice. M.A.C.; M.I.R.S.R.; M. Cap.

BIBL.: Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, Buc., 1958; R. Florescu, *Capidava*, Buc., 1965; *Apulum VI*; R. Florescu, N. Georgescu, *Pontica VII; VIII*.

r.f.

capitel, element de ordin făcînd trecerea dintre fusul coloanei și arhitravă. Sînt cunoscute din cetățile grecești, de la Histria, numai cîteva c. de ordin doric și unul de ordin ionic arhaic care a prilejuit și descop. modulii de trasare a volutei; tot de la Histria, din zona zidului de incintă eleanistic, provine un c. de antă de ordin ionic (M.I.R.S.R.). În schimb, din epoca romană sînt cunoscute nenumărate piese, cele din Dobrogea fiind executate cu cea mai mare acuratețe: un c. ionic de mare eleganță de la Callatis din sec. 2 (M.A.C.) c. corintice și compozite de la Tomis din sec. 2—3 e.n. (M.A.C.). O serie importantă de c. provin de la Apulum (M.A.I.). Se disting între ele c. dorice cu echina rigidă și scurtă, tipic provinciale, c. corintice și, mai ales, interesante c. protoromanice cu frunze grase și netede cu contur ferm în formă de limbă, ciudată anticipare a formelor medievale, care se reintîlnește pe frontiera Imperiului roman, de ex. pe Rin; un grup deosebit îl formează c. prosopomorf de la începutul sec. 3, de la Porolissum (M.Z.). În epoca romano-bizantină, vechile tipuri sînt abandonate, cu excepția celui corintic, dar și la acesta relieful devine plat și decupajul frunzelor unghiular. Apare în schimb c. palmiform, întîlnit mai ales la Tomis (M.A.C.) cilindru cu partea superioară evazată, acoperit cu frunze de palmier dispuse longitudinal, cu abacă pătrată; c. impostă teodosian, derivat din cel ionic, frecvent la Tomis și Histria (M.I.R.S.R. și M.A.C.) în care abaca de secțiuni trapezoidale, adesea purtînd pe laturi simbolul crucii, strivește volutele atrofiate; c. compozit, întîlnit la bazilica siriană de la Callatis, în formă de coș din împletitură ajurată de ramuri cu frunze, din care se desprind protome animale (berbeci, tauri, vulturi). ◇ *Pseudoca-*

pitel, element decorativ terminînd o lezănă și afectînd forma schematizată a unui c., de obicei corintic (în acest caz apare ca un mînunchi de trei frunze lanceolate), uneori doric (cînd se prezintă ca o suprapunere de profile înguste crescînd succesiv în lățime). Se întilnește mai ales pe stelele de cult sau funerare, făcînd parte din ansamblul imaginii principale.

r.f.

Capul Dolojman (sat Jurilovca, com. Jurilovca, jud. Tulcea); n.a. *Argamum* (?); săp. P. Nicorescu — 1926—1931; M. Coja — 1965 în continuare.

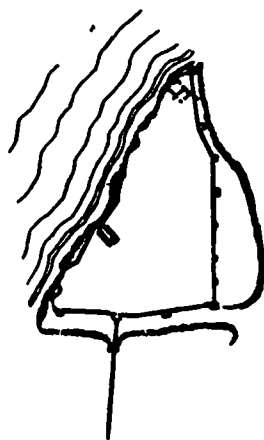
● Promontoriu intrînd în Lacul Răzelm, pe care a fost surprinsă o cetate (oraș fortificat roman tîrziu), identificată ipotetic cu localitatea greco-romană, probabil cu substrat autohton, *Argamum*, pomenită de *Horothesia* lui *Laberius Maximus* ca fiind învecinată cu *Histria*. Săp. au precizat zidul de incintă din blocuri de calcar, de la începutul sec. 4 e.n., de tip pontic, cu traseu trapezoidal și turnuri patrulate, atît pe laturi, cît și la colțuri și au dezvelit o bazilică cu trei nave pavată cu lespezi și cărămizi, cu absidă, *schola cantorum* și nartex tripartit, prezentînd două faze constructive (ultima datată în sec. 6 e.n.), de la care provin și fragmente arhitecturale profilate. Cerc. recente au putut surprinde și resturi de locuire din perioada greacă arhaică (sec. 6 î.e.n.). Altă construcție, neclarificată, a fost considerată tot bazilică. ● Pe o insulă din fața C.D. — *Popina Bisericuța* —, resturile unei bisericeuțe tîrzii (sec. 11 [?]) și o cruce-relicvar de bronz, cu decor în relief realizat prin presare la cald, reprezentînd pe *Iisus răstignit* — avers — și pe *Maria* în orantă — revers —, tipică pentru aceeași vreme. **M.I.R.S.R.**; **M.D.D.**

BIBL.: M. Coja, *BMI*, XLI, 3; — Peuce VI.

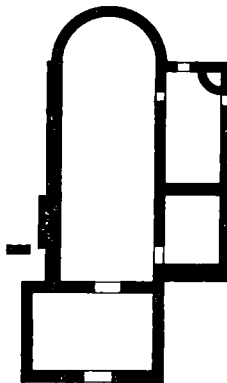
r.f.

Caput Stenarum v. Bolța

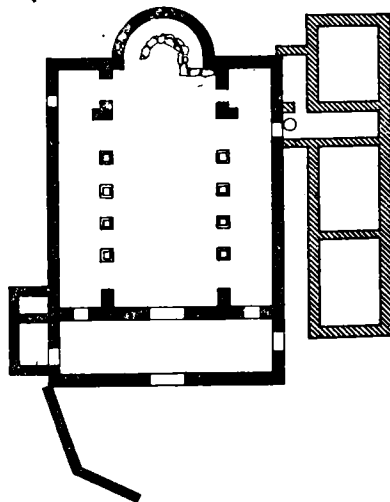
car. Deși c. apare, ca mijloc de transport, încă din neoliticul tîrziu, nu ne sînt cunoscute c. compoziționale o anumită prelucrare artistică decît din perioada traco-gețică. În schimb, modele-miniaturi de c., cu rol ritual, sînt prezente, mai ales sub formă de roți de c., încă de la sfîrșitul neoliticului. Cele mai bogat prelucrate modele aparțin însă epocii bronzului, cînd sînt făcute din teracotă, și mai ales cutia c. prezintă adesea elemente decorative importante. Între acestea, upele, cu decor incizat geometric, meandric, spiralic sau din succesiuni de romburi, caracteristice, aparțin culturilor *Schneckenberg* (*Cuciulata*, **M.I.R.S.R.**), *Otomani* (*Vărșand*, **M.A.**; *Sălacea*, **M.T.C.**) și *Wietenberg* (*Lechința*, **M.I.R.S.R.**). Unele dintre ele prezintă colțurile profilate în mod special, cîteodată chiar în formă de cap de pasăre sau de animal (*Vărșand*). La sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, apar c. de luptă cu roți cu obezi de bronz; dintre acestea, cel de la *Arcalia* (**Muzeul Național, Budapesta**), dintr-un mormînt de înhumăție, ne oferă o imagine a structurii unui car cu două roți, tras probabil de doi cai. Tot din epoca fierului fac parte și două modele-miniaturi de c. de bronz, cel de la *Orăștie* (aflat la *Viena*) și cel de la *Bujoru*; ambele asociază reprezentarea c. cu aceea a vasului cu apa

Capul Dolojman
Planul orașului Argamum

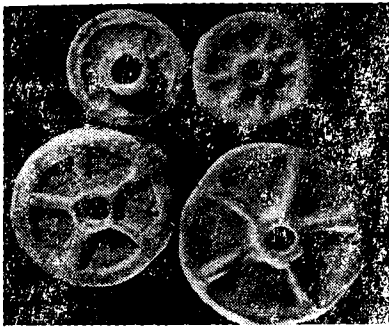
Planul bazilicii (?)
cu o singură navă

Planul bazilicii cu trei nave

Zidul cetății Argamum (sec.4 e.n.)

Roți de teracotă de la un model-miniatură
d car roman (Potaissa)

leții și cu protome de pasăre. S-ar părea că avem
e-a face cu o ipostază a c. solar, care a asimilat
motivul mitologic mai vechi al apei vieții și a
ăsit în aceste c. o expresie sintetică: c. pe care
varele își parcurge drumul zilnic și care poartă,
locul discului luminos, un bazin cu apa vieții.
din mormintele traco-gețice de la Agighiol și
eretu permit supoziția unei prelucrări artistice.
deosebi cel de la Peretu, de la care se păstrează
se roți de fier, comporta, probabil, o oiște cu
plul prosopomorf din argint. C., prelucrate ar-
stic cu siguranță, sînt cele de epocă romană,
n care piese detașate s-au descoperit în Dobro-
a, de ex. la Telița. În epoca romană apar și
prezentările plastice de c. Printre cele mai vechi,
numără cele ale unor c. cu patru roți și cu plat-
rmă înaltă, orizontală, pe care le folosesc dacii
u poate sarmații, de pe monumentul de la Adam-
isi. Pe monumentul funerar al unui negustor,
urelius Sozomenus, de la Tomis (M.I.R.S.R.),
te înfățișat un c. cu patru roți, tras de boi, care
rvea la transportul mărfurilor, iar pe un perete
ediculă funerară de la Gherla (M.I.Tr.C.), un
c. cu două roți, tras de doi cai, servind, după
ate aparențele, pentru transportul călătorilor.
afara reprezentărilor de mai sus, apar în epoca
mană o serie de reprezentări de c. s-ar putea
une convenționale — *bigae* sau *quadrigae* de tip
rent —: sînt c. divinităților, de ex. ale lui Sol
victus de pe o serie de tablete ale cavalerilor
nubieni, al zeiței Diana-Luna de pe una din
bletele „tezaurului de sculpturi” de la Tomis
c. Din perioadele posterioare stăpînirii romane
ni se păstrează nici imagini și nici resturi de
c. cu atît mai puțin de c. decorate artistic.

r.f.

Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus), împărat roman (211—217 e.n.). Se știe că a făcut o călătorie în Dacia și se pare că i se datoresc o serie de construcții militare de pe granița de V și de N a Daciei, precum sînt castrele de la Căței, Buciumi, Bologa, Porolissum, unde a introdus un nou tip de fortificații, cu turnuri parțial ieșite în afară în formă de potcoavă sau de sector de cerc. La Porolissum este cunoscută și o statuie ecvestră fragmentară a împăratului, din care se păstrează elemente din cal, o copită, o parte din gît, precum și cîteva fragmente din figura împăratului, cu bărbia lui caracteristică și o mîină cu braț.

M.I.Tr.C., M.Z.

r.f.

carpică, cultura ~, cultură materială a populațiilor carpice (v. paleoetnografie), datînd din sec. 2—3 e.n. și cunoscută datorită săp. arheologice efectuate în stațiunile din Moldova — Poienești, Gabăra, Pădureni, Văleni ș.a. Se caracterizează prin prezența, într-o sinteză încă puțin elaborată, a trei componente: tradiția dacică (ceramică poroasă și fină, cenușie, metalurgia fierului), importuri (fibule, opaițe, ceramică de lux, sticlărie) și influențe (forme ceramice, forme de unelte) romane, împrumuturi și contaminări sarmatice (oglinzi cu țamga, decor zoomorf, podoabe). Printre elementele specifice se pot cita brăzdarul plug foliforme, adaptare locală după brăzdarul evoluat roman, ceramica roșie (urne și străchini capac) cu toate stilizate zoomorf — sinteză între tehnica și formele ceramice romane și decorul tradițional din arta stepelor și podoabele specifice de argint, în filigran (cercei-coșuleț și cercei-butoiăș).

BIBL.: Gh. Bichir, *Cultura carpică*.

r.f.

Carsium v. Hirșova

cască v. coif

casete, zidărie în ~ v. opus

caseton, element de decorație a plafoanelor, în arhitectura greco-romană, constînd din despărțirea plafoanelor în casete prin grinzi false perpendiculare. Fundul casetelor este adesea decorat cu un motiv floral sau figural în relief. De obicei, c. sînt monolite, grinzi false și placă de fund fiind lucrate din aceeași piatră, îmbinîndu-se fără să țină seama de ritmul grinzilor. Ne sînt cunoscute c. de la Tomis (M.I.R.S.R.), Apulum (M.A.I.)

r.f.

Fragmente din statuia ecvestră a împăratului Caracall
(Porolissum)

Casimcea. Sceptrul de calcar

Casimcea (sat com., jud. Tulcea); descop. înt. — 1939; cerc. D. Popescu. În curtea morii, mormânt tumular (cultura Cernavoda I) aparținând unei populații de păstori nomazi pătrunși în Dobrogea, din stepele pontice, la sfârșitul neoliticului. În inventar, în afara ceramicii rudimentare, cu decor primitiv, geometric, dispus radiar, realizat prin imprimarea unei sfiori, s-au surprins două topoare de silex, cioplite și cu tăișul șlefuit, precum și un sceptru (?) din calcar în formă de cap de cal stilizat, redând mișcarea animalului în momentul când nechează, tipic pentru arta stepleror. Pe botul calului se disting nările umflate, iar în jurul ochilor, cutele pielii, ambele detalii stilizate accentuat geometric prin profile paralele, lineare. Aceste detalii au permis interpretarea corectă a pieselor similare de diorit de la Fedeleșeni și Sălcuța, considerate inițial drept reprezentări de hipopotami, asemănătoare celor egiptene. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Popescu, *Dacia*, VII—VIII; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 258—261.

r.f.

castellum v. castru

Castelu (sat, com., jud. Constanța);—descop. înt. — 1960; săp. M. Comșa și N. Harțuche — 1957—1958. ● Pe valea Carasu, cazan scitic de bronz, cu un singur picior evazat și două toarte zoomorfe, stilizate, reproducând silueta unor capride. Datat în sec. 5 î.e.n. ● Pe terit. satului, necropolă de incinerare din sec. 10 e.n., folosind ca urne, depuse în gropi, borcane cu decor striat, comportând fascicule ondulate pe umăr, cu capace-străchini, uneori din ceramică cenușie și într-un singur caz de tipul cu șlem roșu. M.A.C.

BIBL.: A. Rădulescu, N. Harțuche, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967.

r.f.

caston v. inel

castron, tip ceramic afectând forma unui vas tronconic sau în calotă joasă, larg deschis, de dimensiuni mari. Primele c. apar în neoliticul mijlociu (culturile Vădastra și Boian) și prezintă în exterior un decor specific, excizat, meandros-piralic. În neoliticul târziu (culturile Cucuteni, Gumelnița, Sălcuța, Petrești) este tipic decorul pictat interior. În epoca bronzului, c. sînt rare; trebuie totuși amintite piesele mari, afectând

forma unei cochilii din cultura Otomani și cele cu buza cu contur unghiular folosite drept capac de urnă, din cultura Gîrla Mare. Mai târziu, c. intră și rămîn în repertoriul formelor curente și, cu excepția celor cu muchea dintre umăr și pintece fațetată, din cultura Sintana de Mureș-Cerneahov, nu mai prezintă detalii de prelucrare artistică notabile.

[r.f.

castru (lat. *castrum* „tabără“), tip de fortificație romană destinat unor garnizoane relativ importante, de obicei formate dintr-o singură unitate sau dintr-o parte a unei mari unități. Prin proporțiile lui, c. este deosebit de castel (*castellum*) — destinat unui detașament dintr-o unitate — sau de turn (*turris*) — mică fortificație cu rost mai ales de supraveghere, a cărei garnizoană era constituită dintr-o singură subunitate. După timpul în care au fost folosite, precum și după condițiile în care au fost utilizate, c. se împart în două mari categorii: *castra aestiva* (de marș sau de etapă) și *castra stativa* (servind garnizoane permanente). În stadiul actual al cerc., este dificil de distins, între toate c. de la care au rămas urme pe terit. României, categoria a căreia i-au aparținut fiecare. Ca ex. de fortificație de etapă temporar ocupată, se poate cita c. de pămînt de la Berzovia. După materialul din care sînt construite, s-ar distinge c. de pămînt și c. de piatră. C. de pămînt destul de rare și au fost în general folosite drept c. de etapă. Dintre acestea, mai bine cunoscute sînt c. de la Mălăiești, Bumbesti și Buciumi, unde se pare că se pot identifica și urmele unor parapeti și infrastructuri de lemn. Cu privire la cel de la Bumbesti, inscripția de renovare datînd din vremea lui Septimiu Sever atestă și denumirea specifică *murus caespitiicus* („zid de brazde“). C. de piatră, în schimb, sînt grupate în sisteme cum sînt limesurile, sau cel puțin în trasee, cum ar fi cel de pe valea Nerei și a Bîrsei, sau cel din zona subcarpatică Drajna/Mălăiești-Tîrgșor-Pietroasele. În funcție de caracteristicile planului și după detaliile zidului de incintă se disting mai multe tipuri de c. de piatră. Cel mai vechi este cel numit de tip clasic imp-

Castelu. Cazanul scitic de bronz

tecurii militare din ini. Este împărțit în zona din fața coman- na din spatele coman- *piorum*, zonele dispuse a — față de comandă- inta de zid crenelată, i porți axiale flancate se simetric la capătul *storia decumana* și *via* terioare de colț și in- Din această categorie care amintim: Drobeta ești, Drajna, Arcidava, nd după apariția și e c., pe limesul alutan i, datînd din vremea v a r i a n t a h a - ată de traseul trape- de colț și de dublarea erior, de un șir de pin- nplasași, avînd rostul i (Arutela, Pons Vetus în vremea dinastiei schițeze o modificare istînd în reducerea nun- ge pînă la urmă la în afară a turnurilor a dispoziției simetrice orul c. Acest nou tip, u n ă r e a n, cunoaște rie, în care dispoziția interioare nu este încă sînt numai în parte nesul porolissens, Bu- lăsei); cealaltă, tîrzie, itul sec. 3 și începutul e turnurile de diferite iminente, cele centrale diare în potcoavă și e cerc), de drumul de *gerului* (c. Drobeta II, r.f.

jud. Sibiu); sâp. M. Macrea, E. Dobroiu, N. 1955 — 1957, 1957 — Pisc, așezare neolitică re de tip Vinča-Turdaș suprapusă de o așezare locuințe de suprafață platforme patrolatere

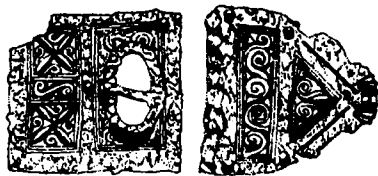

castron și castronaș d-romană

din trunchiuri de copac acoperite cu lipitură groasă. S-au descoperit, de asemenea, gropi de ofrandă. În inventar: unelte de piatră (se remarcă prezența celor cioplite în obsidian), ceramică pictată tricrom, cu motive geometrice (tabla de șah, spirala recurentă, spirala înscrisă în romb), de aspect tipic Petrești. Peste așezarea Petrești se suprapune o așezare Coțofeni, pentru care este caracteristică ceramica cu decor pastilat (asemănător cu cel de tip Baden). ● Punctul Pepiniera, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.), cu caracter pastoral, de tip cimpulung, cu locuințe de birne înșirate pe ambele maluri ale pîrului Haghiu. Inventare gospodărești: ceramică de factură atît romană, cît și tradițională dacică, chei și fibule de bronz, rîșnițe, unelte și ustensile. ● Punctul La morminți (La stejari), necropolă daco-romană tumulară (sec. 2—3 e.n.) de incinerație (peste 300 de tumuli), similară cu aceea mai mică de la Calbor; în vecinătate, o așezare datînd din aceeași epocă. În inventare: vase ceramice (urne de tip dacic din pastă poroasă; capace-castron de tip dacic, din pastă cenușie; cățuii tipic dacice; fructiere cenușii; cești, oale, vase mari, grosolane, în formă de butoi tipice pentru elementele norico-panonice colonizate în această zonă de romani—, castroane de tip roman din pastă roșie), podoabe și garnituri de bronz (brățări, fibule, pandantive), monede imperiale romane din sec. 2 e.n. M.Br.S.; M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R.

BIBL.: M. Macrea, *SCIV*, VI; idem, *MCA*, IV, V; I. Paul, *MCA*, IV, VI, VIII; D. Tudor, *OTS*, p. 282. h.d.

cataramă, dispozitiv pentru încheierea unei sau a două curele, constînd dintr-o ramă de metal, simplă sau dublă, comportînd o traversă și un ac mobil. Un capăt de curea se fixează pe traversă, în timp ce alt capăt alunecă pe ramă și poate fi fixat cu ajutorul acului mobil. Uneori acul este înlocuit printr-un dispozitiv de încheiere prin angrenare și atunci al doilea capăt poartă o placă. Rama metalică, placa și uneori și acul mobil pot fi bogat decorate în relief ajurat, prin gravare, niellare sau chiar în *cloisonné* ori cu pietre prețioase sau geme. Cele mai vechi c. sînt cele de fier, patrolatere, simple, fără decor, din vremea d a c i l o r. În p e r i o a d a r o m - m a n ă se cunoaște o mare varietate de c., dintre care cele mai bogat decorate sînt cele de centiron din bronz. Formate din două plăci simetrice, decorate ajurat, cu motive geometrice și vegetale, aceste c. au fost găsite în număr mare, dar nu întotdeauna întregi. În perioada tîrzie apare c. cu placă lată, bogat decorată prin presare în relief cu elemente vegetale stilizate, de tip Sucidava. Două exemplare, unul de la Buciumi (M.I.Tr.C.) și altul de la Sucidava (M.I.R.S.R.), sînt de remarcă. La începutul p e r i o a d e i d e t r e c e r e d e l a s c l a v a g i s m l a f e u d a l i s m, sînt cunoscute c. de tip germanic, din metal prețios, cu ac mobil și ramă ovală, simplă și decor în *cloisonné* din tezaurele de la Apahida (I și II), Velț Moigrad (M.I.R.S.R.) și Someșeni. Două piese deosebite, cu placă pătrată cu protomă de vultur, provin de la Fundătura

Cataramă de bronz de tip Sucidava (Sucidava)

Catarama de bronz romane (Transilvania, M.I.Tr.C.)

și Cipău (M.I.Tr.C.). În sec. 7—8 sînt caracteristice c. simple, cu ramă pătrată sau ovală, și uneori cu un decor elementar ajurat, realizat din turnare, constînd din înlocuirea plăcii cu un sistem de inele rigide, solidare. Aceste c. sînt atribuite avarilor și slavilor, ca de ex. cele din cimitirele de la Sărata Monteoru (M.I.R.S.R.), Someșeni și constituiau elementul funcțional al unor centuri, altfel bogat împodobite (v. și aplică și limbă de centură). Din perioada de început a feudalismului — sec. 10—14 — se cunosc mai multe c. simple de fier, precum și mici c. de bronz (Capidava), cu ramă dublă în formă de scut. O singură c. de argint cu decor gravat, din tezaurul de la Voinești (M.I.R.S.R.) constituie un exemplar de valoare deosebită. r.f.

cathedra (cuv. gr.), fotoliu amplu, cu spătar și sprijinitori de brațe. Compusă, de obicei, din patru montanți profilați, tăblia scaunului, cea a spătarului și traversele sprijinitoarelor de brațe, din lemn îmbinat sau din împletitură de răchită pe schelet de lemn. Nu era capitonată, în schimb era adesea prevăzută cu perne. Apare mai ales pe monumentele funerare, în scenele de banchet și este ocupată de obicei de matroana care participă la banchet. Sub forma jilțului de lemn, cu picioarele și cu sprijinitorile de brațe profilate la strung, este reprezentată în stelele de tip pontic de la Callatis și Tomis (M.A.C.) și din lemn simplu profilat mai grosolan, în stela de la Cășeu (M.I.R.S.R.), după cum, pe un perete de ediculă de la Luncani (M.I.T.) apare o foarte frumoasă c. din împletitură de răchită. r.f.

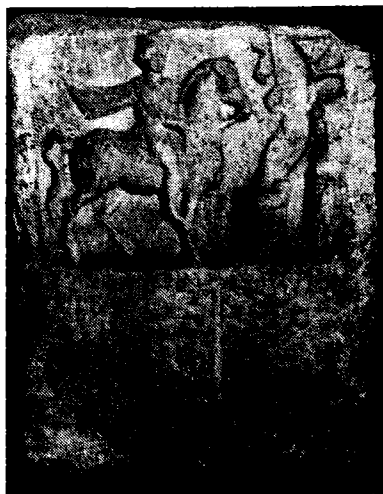
Cautes v. Mithra

Cautopates v. Mithra

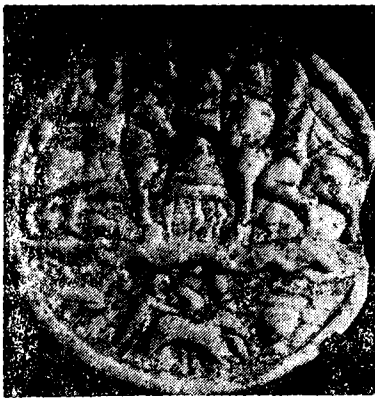
Cavalerii danubieni v. cavalerul

cavalerul, motiv mitologic traco-etenistic și traco-roman, cunoscînd mai multe ipostaze, ca

și o mare răspîndire în întreaga Peninsulă Balcanică, în Europa Centrală și în Anatolia. Pe terit. României sînt documentate două ipostaze principale: funerară — tînărul cavaler eroizat — și mitologică — Dioscurii. Ambele descind din două motive elenice contaminate sincretistic de concepte religioase tractice. 1. C. trac. Cele mai vechi reprezentări datează încă din sec. 4 î.e.n. Sînt figurile în relief plat, *au repoussé*, de pe obrăzarele și cnemidele din tezaurul de la Agighiol. Aici se recunosc deja două variante principale ale tipului: c. care pleacă înarmat la vînătoare (vînătoarea c. — pe obrăzare) și c. descălecat care, ținînd rîtonul în mîna dreaptă, aduce libație (libația c. — pe cnemide). Spre deosebire de reprezentările de mai tîrziu, C. trac apare aici îmbrăcat cu armura de solzi sau cu cămașă de zale comportînd și pantaloni de solzi, cu încălțări cu virfurile ascuțite; este imberb, cu părul cîrlionțat legat într-o diademă (panglică) și nu poartă mantie. O imagine similară și pe coiful provenind din zona Porților de Fier (Metropolitan Museum, New York), ca și pe cel de la Băceni (M.I.R.S.R.). Din epoca elenistică tîrzie provine un relief de la Callatis (M.A.C.) reprezentîndu-l pe c. aducînd libație, de tip pontic, contemporan dealtfel cu tezaurul de la Surcea (M.I.R.S.R.) din care face parte și o faleră ovală pe care este reprezentat c. însoțit de vultur, plecînd la vînătoare. Iconografia aceasta, de origine probabil microasiatică (în Asia Mică se cunosc un număr important de reliefuri, dintre care cele mai vechi, cum este acela de la Ceașköy din Turcia, urcă pînă în veacul al 5-lea î.e.n.), se stabilizează definitiv în epoca romană la două tipuri figurate atît pe tablete, stele și reliefuri de cult, cît și pe stele funerare: a) *Vînătoarea c.*, varianta principală, în prezintă pe c. imberb, cu părul scurt, cîrlionțat, pe un cal în galop, de obicei spre dreapta, cu mantia fluturînd în vînt, ridicînd sulita pentru a lovi cu mîna dreaptă, în timp ce cu stînga stru-

Stela votivă a lui Hero Manimazos (Tomis). Reprezintă cavalerul aducînd libație. În cîmpul inferior apare imaginea unei corăbii.

Medalion al Cavalierilor danubieni
(Transilvania, M.I. Tr.C.)

Relief de cult cu reprezentarea Cavalierului
trac (Ostrov)

Relief de cult cu reprezentarea Cavalierului
trac (Histria)

nește calul. Este însoțit de un câine, care tocmai se încaieră cu un mistreț. În față, încolăcit pe un arbore cu coroană evazată, șarpele — geniul bun al casei (relief de la Tomis, M.A.C.). Față de acest prototip, apar și alte variante, mai simple (Șendreni, M.I.G.) sau chiar prezentând modificări ale detaliilor. Astfel, de multe ori, varianta principală se completează cu figurarea unui altar, în fața arborelui, în spatele căruia sînt înfățișate una sau două femei (stela votivă dedicată lui Hero Manimazos de la Tomis, M.I.R.S.R.). În spatele calului apare adesea un acolit cu sulița pe umăr (tabletă de la Callatis, M.A.C.). Altă variantă, diferită, este aceea în care c. este însoțit de un leu, care urmărește un ied. Uneori, c. prinde iedul de ciută de unul din picioarele posterioare și-l ridică în sus. În rare cazuri apare și al doilea registru, inferior, lung și îngust, cu reprezentarea luptei dintre animale — lei sfîșiiind căprioare. A treia variantă — destul de rară și care prezintă importante asemănări cu seria c. danubian singur —, este caracterizată prin reprezentarea c. bărbos, într-un caz cu trei capete și care calcă în picioarele calului un dușman doborît. Este specifică pentru această serie faptul că eroul poartă o secure dublă, în loc de suliță și, uneori, bonetul frigian (tabletă votivă de la Apulum, M.Br.S.). A patra variantă, descoperită la Bistrița (M.I.R.S.R.), constă din reprezentarea c. bărbos, în costum oriental, purtînd cornul abundenței.

b) *Libația c.* — imberb, cu calul la pas, cu manta fluțurînd, paradoxal, în vînt, c. ține cu mîna stîngă hățurile, iar cu dreapta aduce libație, vîrsînd lichidul ofrandei dintr-o pateră. Acest tip prezintă adesea elemente comune cu primul, cum ar fi arborele cu șarpe, altarul cu femeile, acolitul, cîinele. Imagine mai rară, pare și mai puțin elaborată (ediculă cu fronton, votivă, de la Tomis, M.I.R.S.R.). În multe cazuri, mai ales în zona sud-dunăreană, reliefurile de ambele tipuri sînt însoțite de o scurtă inscripție gravată pe rama stelei, în care c. este adesea definit cu un nume de zeu olimpian — Asclepios sau Apollo — dar cel mai frecvent cu epitetul de „erou”, urmat de un nume propriu cu aspect tragic. Titlul de erou apare dealtfel în unele inscripții lipsite de reprezentare figurală, însoțite adesea de epitețe precum *sanctus* și *aeternus* (sfînt și veșnic) dînd impresia că pentru concepția teologică a tracilor eroul era sinonim cu zeu (edicula votivă a eroului în chip de Apollo, de la Gilău M.I.R.S.R.).

2. Cavalierii danubieni, divinități romane provinciale, a căror arie de răspîndire cuprinde în primul rînd terit. provinciilor dunărene (Dacia, Moesia Inferior și Superior, Pannonia). Se cunosc mai multe tipuri de monumente dedicate lor, cum ar fi tablete de marmură de forma unei stele, cu marginea superioară arcuită (tabletă din Oltenia, M.I.R.S.R.), medalioane de marmură (medalion din Transilvania, M.I.Tr.C.) sau de bronz, plachete de bronz (plachetă din Transilvania, M.I.Tr.C.) sau de plumb, precum și mai multe tipuri și variante iconografice, din care se pot constitui două grupuri tipologice importante: a) *C. danubian singur*, pentru care este caracteristică reprezentarea eroului călare, flancat de obicei de efigiile Soarelui

și Lunii (Soț și Luna), bărbos, în galop, cu mantaua în vînt, ridicînd în mîna dreaptă *bipenna* (secură dublă) și călcînd în picioarele calului un dușman doborît, gol. Față de această reprezentare esențială se agregă altele secundare, cum ar fi acoliul purtător de sulită, arborele cu șarpe, altarul și cele două figuri feminine. Specific pentru toate aceste variante rămîne un registru inferior în care sînt figurate episoade ale mitului — dealtfel insuficient cunoscut — al acestei divinități și poate și elemente cu valoare simbolică, sau cu semnificație liturgică, cum ar fi trapeza (masa cu trei picioare), cu ospățul ritual, compus din pîini și pește, *crioboliul* (sacrificiul berbecului), inițiatul (este vorba de un cult misteric, comportînd inițierea), corbul, capul de berbec, peștele și altele; se confundă cu varianta a treia a C. trac; b) *c. gemeni*, de obicei reprezentați în cadrul unor compoziții mult mai complexe, organizate pe mai multe registre, pline de elemente de iconografie și simbolistică cu caracter sincretistic evident. Formele dezvoltate ale acestor compoziții comportă cel puțin trei registre. În cel superior, între efigiile Soarelui și Lunii, însoțite de două stele, este reprezentat carul solar, în care apare Helios încununat cu nimb de raze. În registrul median, mai important, cei doi c. afrontați, imberbi de cele mai multe ori, uneori bărboși, alături unul cu barbă și altul fără, cu mantaua în vînt, purtînd *bipenna* și un drapel cu dragon fluturînd în vînt, calcă în picioarele calului un dușman doborît, gol (tabletă de plumb din Transilvania, M.I.Tr.C.). În alte variante, cei doi c. se deosebesc între ei prin faptul că în timp ce unul zdrobește dușmanul altul calcă în picioarele calului un șarpe sau este însoțit de acesta. Între cei doi c., o divinitate feminină, care uneori ține caii de frîu sau le oferă de mîncare din poala veșmîntului ei — ca Epona —, are de obicei în față o trapeză pe care este etalată cina mistică (tabletă de metal de la Romula, în M.I.R.S.R.; fragment de plachetă de marmură de la Drobeta, în M.P.F. și chiar tableta de metal dacică de la Polovragi, în M.M.C.B.). În sfîrșit, în registrul inferior apar aceleași elemente ca și în cazul reprezentărilor c. singur. În ansamblu, iconografia aceasta relativ complexă și bogată se dovedește dificil de interpretat datorită faptului că monumentele, totdeauna anepigrafe, dau prea puține indicații, iar mitologia c. este practic necunoscută. Este chiar posibil ca între c. trac și cei danubieni să existe legături certe, iar varianta c. singur s-ar putea să fie numai o ipoteză a c. trac.

BIBL.: D. Tudor, *CMRED*; C. Scorpan, *Cavalerul trac*, Constanța, 1967. r.f.

cazan, formă de vas de mari dimensiuni, din metal sau ceramică. Cele mai vechi c. cunoscute pe terit. României sînt cele de bronz, scitice, constituite dintr-un bazin semisferic, cu două sau patru toarte zoomorfe, stilizate, și cu unul sau trei picioare. Asemenea cazane au fost descoperite la Scorțaru, Castelu și Iacobi (M.J.B.). Forme specifice civilizației nomazilor, c. se vor reîntîlni în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism sub forma c. hunice, caracterizate de un bazin cilindric cu fund în calotă sferică,

Călan. Bazinul băilor termale romane

susținut de un singur picior evazat și cu două toarte verticale polioblate (Desa, M.I.R.S.R.; Hotărani; Celei, M.I.R.S.R.). r.f.

Călan (oraș, jud. Hunedoara); n.a. *Ad Aquas, Aquae*; descop. înt. — f.d. ● În zona băilor, stabiliment termal roman, din care se păstrează un mare bazin în stîncă, colectînd apele din izvor cald. ● În localitate, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) — *pagus* — . ● Sub muntele Măgura, carieră romană de calcar. Inventar: ceramică, inscripții, reliefuri funerare și de cult. M.D.

BIBL.: D. Tudor, *OTS* p. 115—117. r.f.

Călata (sat, com. Călățele, jud. Cluj); săp. D. Radu, N. Moș — 1971. Pe Virful Glîmei, așezare neolitică constînd dintr-un șir de bordeie cu acoperișul lipit, caracterizată de ceramică de tip Tisa, cu decor specific de proeminențe. Figurină din teracotă, reprezentînd stilizat un bovideu. M.I.B.

BIBL.: D. Radu, N. Moș, *AMN*, X. r.f.

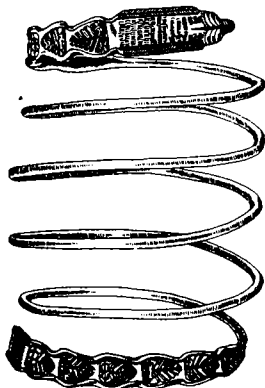
Căpîna (sat, com. Săsciori, jud. Alba); săp. M. Macrea și I. Berciu — 1939, 1942, 1954. Pe dealul Gărgălău, puternică cetate dacică, databilă între sfîrșitul sec. 2 î.e.n. și anul 106 e.n. Cetatea are o incintă de traseu poligonal neregulat, de zid construit din piatră de talie dar cu un singur parament, un turn-locuință cu partea inferioară de piatră și cu cea superioară din cărămidă slab arsă și o poartă flancată de două mici turnuri în formă de L. La origine centru tribal, cetatea de la C. a fost încadrată în sistemul defensiv construit de Burebista, avînd menirea de a apăra dinspre E Sarmizegetusa. M.A.I.; M.Se.

BIBL.: M. Macrea, O. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăți dacice*. h.d.

căpriori 1. Elemente de șarpantă la acoperișul înclinat: grinzile oblice dispuse perechi, care se sprijină cu un capăt pe culme și cu celălalt pe

cosoroabă. Ele suportă șipcile pe care se fixează învelișul. Cele mai vechi exemple de c. se cunosc din neolitic, pe câteva modele de case din teracotă unde apar mulați pe învelitoare. Pentru epoca bronzului și prima epocă a fierului, prezența c. în șarpantele acoperișurilor nu ne este dovedită nici prin resturi materiale, nici prin imagini, dar ea poate fi presupusă cu foarte multă probabilitate. Pentru cultura dacică, acoperișurile cu c. ne sînt documentate de Columna lui Traian. Pe reliefurile acestui monument apar chiar și acoperișuri conice cu c. clar indicați, dispuși radial. Nici pentru epoca romană nu avem mărturii directe cu privire la folosirea c., dar tot ce știm despre acoperișurile romane ne îndreptățește să afirmăm existența lor. Pentru perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, informațiile noastre sînt și mai sărace. Dar locuințele de suprafață dreptunghiulare, caracteristice culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, precum și bordeiele dreptunghiulare caracteristice culturii Ipotești-Cîndești aveau probabil tot acoperișuri în două ape, implicînd c. Pentru perioada începuturilor feudalismului, observații de săpătură sigure ne permit să afirmăm că, în general, bordeiele tipice aveau acoperișuri cu dublă pantă sprijinite pe trei perechi de c. și poate rotunjite posterior, cu polata susținută de cițiva c. sprijiniți cu un capăt de extremitatea din spate a culmii și cu celălalt direct pe pămînt, determinînd linia curbă a bazei polatei. 2. Motiv decorativ constînd din șiruri continui de X-uri, numit astfel pentru că reproduce — în plan și răbătut — desenul pe care îl dă succesiunea c. unui acoperiș. Cea mai veche atestare a motivului datează din neolitic, pe ceramica din cultura Cucuteni, faza AB. Apoi motivul devine relativ curent, întîlnindu-se și în decorul ceramic și în cel al metalului, în toate epocile. Este folosit mai ales ca decor de umplură, împreună cu alte motive principale. r.f.

Cărpiniș (sat, com. Roșia Montană, jud. Alba); descop. înt. — f.d. Brățară dacică de argint, spiralică, cu extremitățile terminate în protomă zoomorfi: capul cu botul sînt plate și decupate unghiular, coama este stilizată într-un amplu motiv penat și mărginită de două profile late,

Cărpiniș. Brățară spiralică dacică, din argint.

Căscioarele. Vas antropomorf din cultura Gumelnița

cu decor penat ponsonat, iar pe gușă apar palmete cu ovalul pur desenat și nervuri redade tot prin motivul penat. Muzeul Național, Budapesta. BIBL.: D. Popescu, *BMI*, XL, 4. r.f.

cărților de joc, maniera ~ v. sculptură

Căscioarele (sat, com., jud. Ilfov); săp. Gh. Ștefan — 1925; Vl. Dumitrescu — 1962—1966; B. Mitrea, D. Berciu — 1963. ● În V satului, descop. din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism: ceramică (fină, cenușie, din pastă cu nisip mare, cu angobă cenușie; din pastă zgrunțuroasă; vase romane târzii), fibule cu piciorul întors pe dedesubt, din bronz și argint, catarama ovale de fier, pietene de os, mărgelile de sticlă. ● Pe insula Ostrovelu, de pe lacul C., așezare neolitică aparținînd culturii Gumelnița, fortificată natural, cu mai multe nivele de locuire, caracterizată de locuințe cu platformă, patruleter, din vălătuci pe schelet de lemn; între resturile de construcții se distinge o coloană cilindrică din vălătuci, cu suprafața sclivisită și pictată cu motivul spiralei recurente stilizate unghiular, dispusă într-o ordonanță spiralică înfășurătoare. Inventar: ceramică specifică, cu bogat decor geometric, meandrospiralic, excizat și pictat; plastică specifică — figurine feminine de obișnuitul tip cu brațele în cruce și cu lobi perforați, dar cu anatomie tratată mai detaliat și cu poze mai variate (cu mîinile pe pîntece, în poziție ghemuită) prezentînd decor geometric incizat, precum și un capac de vas prosopomorf; statuete zoomorfe, uneori de o observație deosebit de vie; model miniatură de sanctuar, comportînd un șir de patru naosuri pe o terasă comună perforată; figurine de os, decupate unghiular. M.I.R.S.R.; M.O., Institutul de arheologie, București.

BIBL.: Gh. Ștefan, *Dacia*, II; B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 474—481. I.r.

Cășeu (sat, com., jud. Cluj); n.a. *Samum* (?); săp. Em. Panaitescu — 1926—1929. Pe terasa

Someșului, la 1,5 km SV de sat, în punctul Cătățile, castru roman, inițial de pământ în vremea lui Hadrian, apoi refăcut în piatră, se pare la începutul sec. 3. Element defensiv important pe granița de N a Daciei, garnizoana lui era *cohors I Britannica milliaria civium Romanorum equitata*, dar s-au găsit și ștampile ale unei *cohors II Britannica milliaria*. Castrul, orientat cu *porta praetoria* spre E, are forma unui pătrat cu latura de 165 m. Din ordonanța stradală axială n-a fost identificat decât *decumanus maximus*. *Principia*, probabil de tip clasic, aproape pătrat, prezintă un atriu cu portic flancat de *armamentaria* și *oecus* cu *sacellum* central; alăturat, clădiri de plan complex, cu funcție neidentificată. Așezarea civilă ca și necropola nu au fost cercetate. Dintre descop. din castru se semnalează o inscripție închinată lui Iuliei Domna, o diplomă militară din anul 120 și o stelă funerară, a lui Iulius Crescens, înfățișând banchetul funerar, în care personajul principal este un localnic, acoperit cu o învelitoare mișoasă. Stela — probabil operă a unui pietrar local — este de o factură primitivă, în așa-numita „manieră a cărților de joc” și se distinge prin redarea ciudată a perspectivei. M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R.; M.I.D.

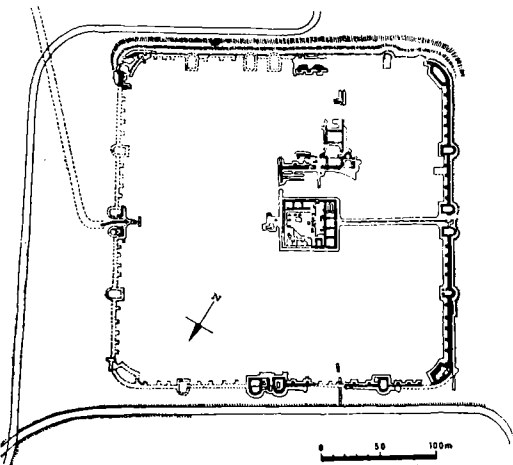
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 259—262. h.d.

Cătălina (sat Cotnari, com. Cotnari, jud. Iași); săp. A.C.Florescu — 1968 pînă în prezent. Pe dealul C., cetate traco-getică din sec. 5—3 î.e.n. apărută de un val de pământ. În prima fază (sec. 5 î.e.n.), anterioară valului, cetatea avea o incintă de zid. Dintre descop.: ceramică de tradiție hallstattiană, urne dacice bitronconice cu apucători și brîuri alveolare. M.I.M.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XIII, în continuare, Cronica săp. h.d.

Cătunele (sat, com., jud. Gorj); descop. înt. — f.d. Castru și așezare civilă romane (sec. 2—3 e.n.) din care provin figurine de bronz și un fragment de statuie (o mîină) de bronz. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 307. r.f.

Planul castrului de la Cășleu

Cășleu. Stela funerară a lui Iulius Crescens

Cătunu (sat, com. Cornești, jud. Dîmbovița); săp. A.D. Alexandrescu, C. Boruga — 1970, 1971. În locul Viișoara, pe un bot de deal desprins din terasa Ialomiței, așezare dacică adunată (sec. 1 î.e.n.), cu locuirea atît în bordeie cît și în locuințe de suprafață, patruleter, de paiantă. În inventar: ceramică, fibule de bronz, brățări de bronz cu pastile, unelte și arme de fier. M.Tg.

BIBL. C. Borugă-Stoica, *Acta Valachica*, 1972. r.f.

căței de vatră, suportți de piatră, teracotă sau metal, folosiți în vetrele deschise pentru așezarea lemnului de dimensiuni mari, în așa fel încît să asigure tirajul focului. Se cunosc încă din neolitic; au formă piramidală și prezintă perforații la partea superioară, pentru susținerea bucăților de lemn; un astfel de suport ar putea fi și fragmentul de teracotă cu protomă de berbec, de la Sărata Monteoru (M.I.R.S.R.). Dar piesele cele mai realizate din punct de vedere plastic sînt din epoca dacică: din piatră, în formă de berbeci (Răcătău), sau din metal, terminați cu protome de bovine (Ocnița, M.I.R.S.R.). r.f.

cățule, tip de vas ceramic, de obicei de formă tronconică sau hemisferică, folosit ca afumătoare. Tipice sînt cele dacice, din pastă grosolană, poroasă, modelate cu mîna, de formă tronconică, destul de evazate, comportînd o toartă semicirculară (în cazuri excepționale chiar trei) și prezentînd uneori decor cu brîuri alveolare. Tipul este foarte frecvent și se întîlnește din sec. 3 î.e.n. pînă în sec. 4 e.n. Este întîlnit în lucrările de specialitate și sub denumirea de *ceașcă* sau afumătoare. r.f.

Ceala (municipiul Arad, jud. Arad); săp. E. Dörner, I.H. Crișan — 1962. În apropierea pârului C. — cuptor de olar din sec. 4 e.n. Mai multe gropi de olărie dacică (cenușie, lustruită, modelată pe roată și grosolană, modelată cu mîna și decorată cu brîuri alveolare). M.A.

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, VII, Cronica săp. r.f.

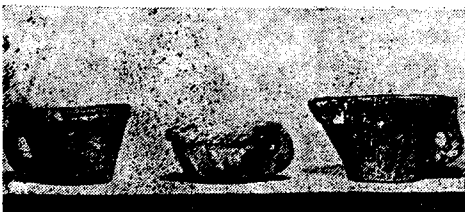
nurlia de Jos (sat. com., jud. Tulcea); descop. — publicată de V. Pârvan, 1925; săp. D. Iu, S. Morintz — 1952—1960, 1973—1975. n apropierea gării, tumul de la începutul ii bronzului, acoperind alt tumul din aceeași oadă dar anterior (cultura Horodiștea-Foltești), ele suprapunînd o așezare din neoliticul vechi, locuințe — bordeie patrulatere — aparținînd urii Hamangia. Ceramică tipică Hamangia — chini, cupe, pahare, cu profile articulate din nente ușor arcuite, oale sferice — din pastă să, lustruită negru mineral, cu decor din înțeri constituind registre de motive triunghiuri, încrustate cu alb; o figurină antropomorfă, rudimentar sculptată și un fragment de rină zoomorfă de teracotă. În tumuli, două minte de înhumare cu schelete chirchite, cu uri de oceru, roșu. ● În zona unei ferme a .S. așezare neolitică de tip Hamangia, cu mică cu forme mari, relativ rare și decor at, tipic acestei culturi. M.A.C.; M.I.R.S.R.; D.D.

3L.: D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 119, 1. I.r.

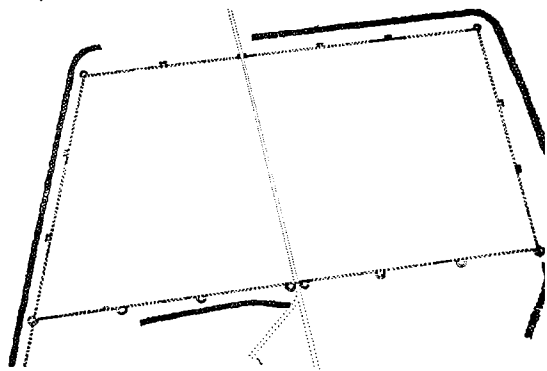
șcă, formă de vas ceramic de mică capacitate, osit pentru băut și caracterizat de existența puțin a unei toarte. Cele mai vechi c. cunosce pe terit. României sînt așa — numitele c. cu rtă supraînălțată, specifice pentru cultura țofeni, din perioada de trecere de la neolitic epoca bronzului. Tipul rămîne și în inventarul forme al unor culturi din epoca bronzului, n ar fi Tei, Gîrla Mare, Pecica și Otomani, id caracterizat de păstrarea torții mai mult t mai puțin supraînălțată, de decorul bogat și modelajul foarte plastic al formelor. Se reîntilște de asemenea și în cultura Basarabi, în prima ecă a fierului, precum și în repertoriul de forme ceramicii dacice (denumită uneori cătuie). În lrul acesteia din urmă, c. sînt de fapt cel mai esea replici locale ale formelor clasice de canose scund. Sub aceeași formă c. continuă să fie osită și în vesela de masă din ceramica epocii nane. Unele culturi din perioada de trecere de sclavagism la feudalism o moștenesc ca atare i repertoriul ceramicii romane (ex. cultura itana de Mureș-Cerneahov). În ceramica epocii idale timpurii, c. constituie mai degrabă o ceptie. r.f.

donia v. Gușterița

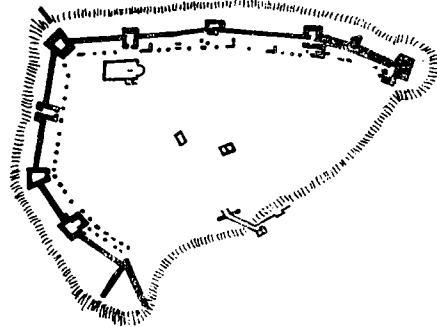
hețel (sat. com. Șimonești, jud. Harghita); descop. înt. — 1958. Tezaur dacic de argint, îngrot într-o urnă dacică tipică: două fibule cu

Cătuie dacice (Cătălina)

Planul orașului Sucidava

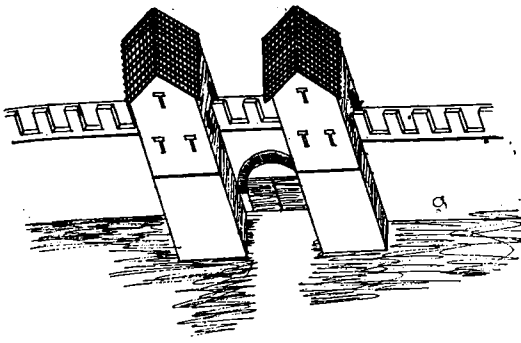
Planul cetății Sucidava

scut rombic, patru fibule cu noduri, trei brățări simple, două brățări spirale și trei colane-torques. M.S.G.

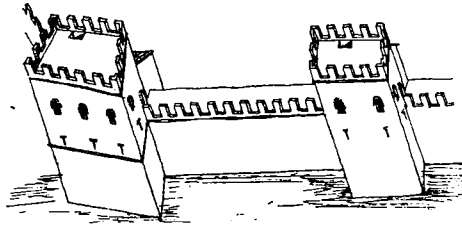
BIBL.: Z. Székely, *MCA*, VII.

r.f.

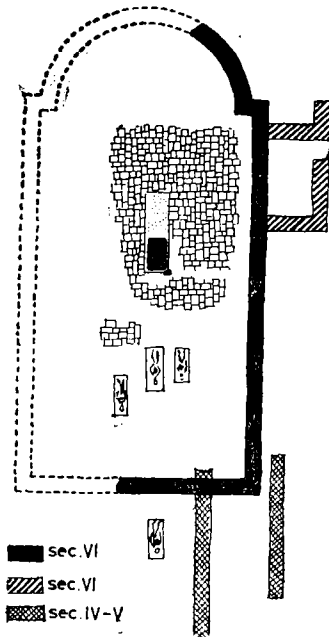
Celei (sat înglobat la orașul Corabia, jud. Olt); n.a. *Sucidava*; săp. Gr. Tocilescu — 1901; D. Tudor — 1936, în continuare. ● Așezare de la sfîrșitul neoliticului (cultura Coțofeni), constînd din urme de locuințe bordeie și din ceramică tipică cu decor incizat sau pastilat (*Linsenkeramik*). ● Din a doua epocă a fierului, cînd se cunoaște existența așezării dacice Sucidava, provin fragmente ceramice tipice. ● Cele mai abundente urme datează din epoca romană și romano-bizantină. Din epoca romană (sec. 2, cu remanieri substanțiale în sec. 3 e.n.) datează zidul de incintă al orașului roman Sucidava, de tip carpatodunărean tîrziu, cu traseu trapezoidal, cu patru porți — cea de S flancată de două turnuri în U, cea de N flancată de două turnuri patrulatere, cele de E și de V încă insuficient cunoscute — la capetele a două axe stradale avînd funcția de magistrale ale sistematizării urbane. În interior a fost identificată o rețea stradală axială ortogonală și urme de locuire mai mult sau mai puțin monumentale, între care cîteva cupatoare de olar.

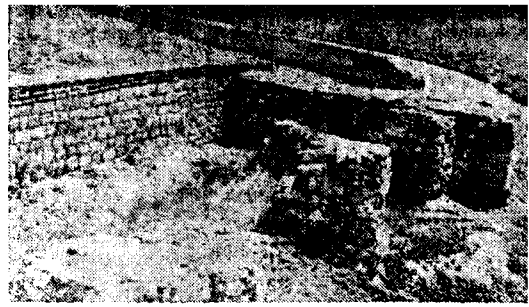
Sucidava. Poarta oraşului (reconstituire)

Zidul de incintă al cetăţii

Planul bazilicii din cetăţule

Zidurile cetăţii

Între descop., o serie de monumente sculpturale (stela funerară a unui soldat roman, Quintus Philippus, reprezentat în arme, ținând în mână un drapel și mai multe reliefuri mithraice, ale Cavalerilor danubieni și ale Cavalerului trac; fragmente de statui și statuete de divinități din marmură și bronz — Iupiter Pater, Iupiter Tonans, Fortuna, Serapis și Attis, precum și un Iar dansind, piesă remarcabilă prin inspirație și execuție; inventarul unui atelier de oglinzi de plumb, cu decor vegetal și simbolic; opaițe de tipuri variate, dintre care multe de import; un atelier de olărie; fragmente și chiar vase întregi (ulcioare, câni și amfore). Un atelier deosebit de important și productiv pare să fi fost acela de geme gravate, folosind materiale locale. ● În a doua jumătate a sec. 3 e.n., pe locul așezării dacice Sucidava, suprapusă apoi de cimitirul orașului roman, se construiește o fortificație mai mică, pe malul înalt al Dunării. Cetățuia a fost refăcută de două ori, ultima dată în sec. 6, sub împăratul Iustinian. Prima refacere, datînd din vremea lui Constantin cel Mare, este contemporană cu construcția, la C., a unui nou pod de piatră peste Dunăre, din care se mai văd ruine pe malul fluviului. Fortificația este înconjurată de un zid de incintă de traseu relativ triunghiular, cu turnuri angajate, refăcute ulterior, complet exterioare și cu drumuri de strajă din birne pe stâlpi de zidărie. În interior, cîteva construcții: barăci ale soldaților, grajduri amenajate între stâlpii drumului de strajă și o bazilică creștină cu o singură navă. Tot din sec. 6 datează o fîntînă subterană, cu scară, tunel și lăcaș boltit pentru bazin. Mai sînt de semnalat multe descop. mărunte, între care ceramică (amfore tipice cu coaste și striuri, amforoidioane, ulcioare, câni), piese de bronz (catarame ajurate sau presate, între care una cu decor bogat de tip Sucidava, fibule cu capete de ceapă, podoabe, garnituri) și de sticlă. ● Peste ruinele așezării romano-bizantine s-a amplasat, în sec. 14, o așezare de bordeie românească medievală. M.I.R.S.R.; M. Cor.; M.O.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 323—333; D. Tudor și colab., *MCA*, IX. r.f.

cella (cuv. lat.), spațiul principal al unui templu roman, în care era așezată statuia zeului. La templele de tip italic, c. era situată în partea posterioară a templului; la cele de tip etrusc, era

situată central. Putea fi unică sau tripartită.
v. templu. r.f.

celt v. topor

celtică, artă~. Datorită faptului că celții (v. **paleoetnografie**) au pătruns — dinspre V și NV — și s-au așezat pe terit. României, sub formă de enclave, manifestările artistice specifice lor au un caracter periferic și fragmentar, fără să se închege în serii continui din punct de vedere stilistic sau teritorial, aparținând uneori stilului sever dar mai ales stilului liber — cele două etape ale artei celteice în general. În enclavele celteice sînt frecvente piesele de artă aplicată din bronz și fier: brățări cu semiove sau cu capete de pecete, buterole, aplică de armură. Unele dintre aceste piese sînt decorate în relief — turnat sau ciocănit *au repoussé* — cu motivul, caracteristic pentru ornamentica a.c., al cîrcelului care se desfășoară în spirale fără sfîrșit. Dar cele mai importante piese de a.c. sînt coiful de fier cu decor în *niello*, zis de la Silivaș, cel de fier purtînd o pasăre de pradă din bronz cu cioc și ochi din geme, descoperit la Ciumești și statueta de bronz reprezentînd un mistreț de la Lunca (M.I.Tr.C.). În domeniul plasticii se poate aminti și un cap de bărbat, din tuf vulcanic, de factură celtică, descoperit la Prundu Bîrgăului. În epoca romană se manifestă unele influențe izolate de artă provincială celto-romană, de ex. Zeus Cernunos, zeul cu ciocanul, apărînd sub forma unui relief de cult la Ulpia Traiana Sarmizegetusa M.S.

BIBL.: Vl. Zirra, *Dacia NS*, XV. r.f.

Cenad (sat., com., jud. Timiș); descop. înt. — f.d. În jurul bisericii romano-catolice, întinsă așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) urbană, dar cu regim juridic rural (?), avînd în centru un castru de tip clasic, din zid de piatră. Vestigiile au fost în mare măsură distruse de localitatea modernă. Fragmente arhitecturale (coloane, capitele), monumente funerare (stele, sarcofage), descop. mărunte (ceramică, fibule, monede, greutăți), cărămizi ștampilate.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 57—58. r.f.

Centum Putea v. Surducu Mare

centură, piesă de port, constînd dintr-o fișie îngustă de material — împletitură textilă, piele, uneori chiar metal, eventual ca dublură — care se încinge pe talie avînd ca funcție să strîngă vîșmintele în jurul mijlocului sau să le suspende de talie; brîu. Cele mai vechi exemple de c. datează din neolitic. Din această perioadă provin cîteva figurine, atît feminine cît și masculine, a căror talie este marcată de o c., lipsind alte date care să permită precizări cu privire la material și la modul de confecționare. Faptul că pe unele figurine de mari dimensiuni, sau mai degrabă pe vase plastice (ex.: Venus de la Vidra, M.I.M.B.), c. este figurată ca o zonă lată, decorată geometric, nu implică în mod necesar existența unui decor pe aceste c., ci poate să fie doar o extensie a decorului ceramic pe întreaga suprafață a acestor piese plastice, corespunzător structurii specifice a acestora. În epoca bronzului, portul

c. este atestat atît prin resturi de garnituri din metal, aplicate pe c., cît și prin figurinele de teracotă cu rochie în formă de clopot, din cultura Gîrla Mare. Între garniturile de metal se disting, în primul rînd, așa-numitele c. de bronz, benzi relativ late din foaie de metal, care erau probabil dublate cu piele sau textile, cu capetele rotunjite sau tăiate în unghi convex, terminate unul cu o verigă și celălalt cu un cîrlig, formînd sistemul de închidere. Aceste c. erau decorate prin gravare cu ponsonul, cu motive solare geometrice stilizate: roata solară, păsările de apă, volute ș.a., sau cu motive eroice: scutul beoțian (ex.: Gușterița, M.Br.S.; Uioara și Șpălnaca, M.I.Tr.C.; Aiud, M.Ai.). Tot garnituri de c. sînt și elementele de metal ajurate sau în relief, afectînd forma unor motive solare (roata solară, dubla volută) care se aplicau, probabil, pe o bandă din alt material. Deoarece figurinele de teracotă cu rochie în formă de clopot indică și ele portul unei c. în formă de bandă lată cu capete rotunjite încheiate cu cîrlig și verigă — atunci cînd acest detaliu poate fi distins clar — și cu decor geometric, se pare deci că ele reproduc primul tip de garnitură metalică. Acesta a continuat probabil să fie folosit și la începutul primei epoci a fierului (Hallstatt A și B). El prezintă analogii importante cu piesele similare reprezentate pe basoreliefurile asiriene, și nu este deloc exclus să fi pătruns în zona carpato-dunăreană venind din spațiul egeo-anatolian. Dacă i au cunoscut și ei c. formată dintr-o curea subțire de piele cu o cataramă simplă de fier, fapt atestat atît de descop. de catarame, cît și de reprezentările de pe Columna lui Traian și de pe *Tropaeum Traiani*. Romanii au folosit o mare varietate de c. Atît descop. de garnituri metalice, cît și reprezentările figurale de pe monumente, mai ales cele funerare, atestă următoarele tipuri: c. subțire din curea, asemănătoare cu aceea a dacilor, purtată atît de civili, cît și de militarii din trupele auxiliare, pentru a încinge tunica (ex.: imagini pe *Tropaeum Traiani*; pereții de ediculă de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.D. ș.a.); c. lată de tipul *ingulum*, cu cataramă mare, de felul celor de la Buciumi (M.Z.) și Sucidava (M.I.R.S.R.), de bronz și cu garnituri de bronz pe banda de piele. Era purtată mai ales de soldații din legiuni și este figurată și pe un relief de la Sucidava (M.I.R.S.R.); c. diagonală — *balteus* —, de care se atîrna sabia. Făcută din piele, era uneori decorată cu aplicații metalice, așa cum o atestă unele reprezentări figurale în relief (*Tropaeum Traiani*, Sucidava). La începutul perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism, portul c. ne este documentat de descop. unor catarame, dintre care unele de mari dimensiuni și bogat decorate (ex. Cipău, M.I.Tr.C.), cu geme, lucrate în *cloisonné* din aur sau din argint. În cazul pieselor de mici dimensiuni este dificil de distins în ce măsură acestea au servit pentru încheierea unor c., a anexelor acestora — curele de atîrnat sabia —, sau a curelelor de harnașament. Pentru sec. 7—8 sînt cunoscute piese de metal caracteristice: catarame, aplică și limbi de c., specifice pentru costumul popoarelor tîrce, a căror modă a fost adusă în spațiul carpato-dunărean

probabil de avari. Un fapt deosebit de interesant este acela că cel puțin unele dintre aceste piese, lucrate din metal comun în tehnica presiunii, erau produse în ateliere locale (ex.: Felnac, M.A.; Budeasca, M.I.P.). Pentru perioada începuturilor feudalismului, mai multe cataramă mici și simple de fier atestă portul c. în formă de curea îngustă, iar câteva piese din tezaurul de la Voinești (M.I.R.S.R.) dovedesc folosirea c. de paradă, cu garnituri bogate de metal prețios. r.f.

centuriatio v. urbanism

cenusar, termen folosit pentru desemnarea unui tip de locuire, incluzând și adăposturi pentru animale, specific pentru cultura Noua. Caracteristică pentru resturile acestui fel de locuire este cantitatea mare de cenușă, provenind din arderea construcțiilor de lemn și frunzar, provizorii și temporare, proprii populației de păstori semistabili purtători ai culturii amintite. Între resturile de cultură materială tipice se numără uneltele, armele, ustensilele și podoabele din os șlefuit. l.r.

ceramică (gr. *keramikos* „de argilă”). Cele mai vechi forme de c. apar pe terit. României încă din neoliticul vechi. Inițial, vasele sînt modelate cu mîna din pastă grosolană cu degresant — agregat cu granulație, care dă consistență pastei argiloase — și arse primitiv în cuptoare simple, în groapă, dar cu posibilitatea de a diferenția arderea în oxidantă sau reductoare. Formele sînt rudimentare, pereții groși, fundul masiv și gura vaselor fără buze modelate. Decorul se limitează la lustruirea, cu aspect mineral de rocă șlefuită, a suprafeței, uneori la amprente rudimentare executate cu un vîrf lat, ascuțit și la modelarea vagă a suprafeței pentru a reproduce unele detalii caracteristice ale unor forme din natură (ex.: vasele mimînd zoomorfismul, din Banat). Încă din această perioadă apare și decorul pictat, simplu, cu cîmpuri patrulatere delimitate de șiruri de romburi mărunte, opuse la vîrf, cu mari ordonanțe spirale înfășurătoare de romburi și cu cercuri concentrice. În decursul epocii neolitice de altfel, întreaga ornamentică și principalele procedee tehnice specifice producției ceramice devin pe rînd cunoscute de societatea primitivă de pe terit. României. Astfel, decorul incizat și excizat specific culturilor cu decor linear, Dudești, Boian, Vinča, Gumelnița, Sălcuța, Precucuteni, Tisa-Polgâr, pictura ceramică caracterizînd culturile Cucuteni, Petrești, Gumelnița și Sălcuța și cuptorul cu reverberație (ex.: Glăvănești Vechi) apar toate, treptat, în neoliticul mijlociu și recent. Epoca bronzului aduce puține progrese, toate cîștigate în urma extinderii asupra c. a unor principii tehnologice din metalurgie. Astfel, pereții se subțiază și pasta este tratată mai plastic (culturile Wietenberg, Otomani, Pecica-Periam, Vatina), iar tehnica decorului se afinează, apărînd gravura similară celei pe metal (culturile Monteoru, Otomani, Verbicioara) ca și lustrul metalic. Varietatea destul de mare a decorului ceramic ca și a formelor, atît din epoca bronzului cît și din neolitic, a făcut posibilă distingerea mai multor grupe stilistice cunoscute în literatura de specialitate sub numele de culturi (v. **cultură materială**). În prima epocă a fierului, decorul

moștenit din epoca bronzului evoluează către izolare în registre și motive și se disting două serii stilistice, corespunzînd, respectiv, c. canelate și celei imprimate. În a doua epocă a fierului se plasează difuzarea pe terit. României a unei inovații tehnice de cea mai mare importanță: roata olarului rapidă, specifică pentru c. dacică. În vremea dominației romane, producția și tehnica ceramică cunosc o dezvoltare deosebită. Din această vreme ne sînt cunoscute cîteva cuptoare ceramice de mare capacitate, folosite probabil nu numai pentru producția de vase, ci și pentru aceea de țigle și cărămizi (Hobița, Dinogetia, Cristești). Tot acum apar și glazurile, atît cele de tip firnis — de obicei roșu —, cît și cele de tipul smaltului vitrificat, verde măsliniu. În sfîrșit, în această perioadă se răspîndesc și procedee noi de modelare și decor cum sînt mularia în tipar sau reliefurile aplicate. Tipare de relieuri aplicate descoperite la Apulum, Potaissa, Tomis, Histria, Callatis, Capidava, Cristești ș.a. atestă pe de o parte folosirea acestor procedee noi în atelierele locale, iar pe de alta, în anumite cazuri, importul tiparelor din marile centre galice sau renane de producție ceramică. În prima parte a perioadei de tranziție la feudalism, producția de c. va continua să înflorească în limitele nivelului tehnic atins încă din etapa anterioară și, în mare măsură, dezvoltînd moștenirea de forme și ornamentică din aceeași epocă anterioară, în aceeași vreme în care apare și se dezvoltă c. șampilată, cunoscută sub numele de *terra estampata*. Sfîrșitul sec. 6 și începutul sec. 7 marchează o cezură în dezvoltarea producției ceramice pe terit. României, determinată de distrugerea centrelor de producție mai importante în cursul marii și violentei invazii a avarilor și slavilor: vasele sînt de o factură tehnică primitivă, formele sînt rudimentare, decorul — cînd nu este cu totul absent — este sărăcăcios. Treptat, în cursul sec. 8—10, pe măsură ce rețeaua de circuite economice este reconstituită și apar noi centre de producție, se conturează un tip caracteristic pentru etapa de început a feudalismului: borcanul modelat pe roata înceată și decorat cu striuri orizontale sau ondulate. Începînd din sec. 11 își fac apariția noi tipuri, de calitate superioară: oale, căni, ulcioare din pastă mai fină, modelate pe roata rapidă și decorate cu caneluri, striuri sau chiar decor incizat și smălțuit. Aceste noi tipuri ceramice, reprezentate inițial prin exemplare de import, apoi treptat localizate, constituie strămoșii c. medievale românești. În ceea ce privește destinația producției ceramice, trebuie observat că încă din neolitic apare diferențierea dintre c. utilitară, folosită la păstrarea alimentelor (vase de provizii) sau la masă (străchini, boluri) și cea rituală, bogat decorată și cu forme specializate (cupe sau fructiere cu picior, vase suport, vase binoclu, vase plastice, pahare mari, linguri mari pictate ș.a.), deși este posibil ca uneori funcțiile să se fi suprapus. În epoca dacică se pare că apar primele ustensile de iluminat — cățuile. Este sigur că în cadrul c. grecești și daco-romane erau folosite și chiar produse local opațiile. Tot din neolitic, c. este folosită în inventarul funerar, pro

abil pentru a conține ofrande alimentare. Odată cu epoca bronzului apar și urnele funerare ceramice, folosite și de daci, de romani și chiar de migrații — germanici sau slavi. v. și artă; culoare; ornamentică; figurine; iluminat; teracotă; vas.

r.f.

ceramică cu decor linear cu capete de note muzicale, cultura ~, cultură din neoliticul timpuriu (a doua jumătate a mileniului 5 — primul sfert al mileniului 4 î.e.n.), de origine central europeană, care se răspindește, în forme tipice sau derivate, pe întreg terit. României. Caracterizată de locuirea în așezări deschise, constituite din câteva mari locuințe plurifamiliale, construite din pământ și lemn pe schelet de birne și stâlpi înfipti în pământ. Colectivitățile purtătoare se ocupau cu cultivarea cerealelor, folosind un utilaj primitiv specific: cultivatoare de os, lame, riciitoare, străpungătoare de silix, topoare de piatră șlefuită, între care sînt tipice așa-zisele topoare în formă de calapod (*Schuleistenkeil*) și rîșnițe de mînă, practicînd, de asemenea, și creșterea vitelor. Ceramica cenușie — cupe și oale mari sferice —, modelată cu mîna, arsă reductor și lustruită este decorată cu linii incizate deservînd benzi unghiulare sau spiralice. Pe traseele lineare apar adîncituri punctiforme, asemănătoare capetelor de note muzicale, de unde și numele culturii. S-a produs și folosit și o ceramică grosolană de uz curent. Printre stațiunile mai importante: Glăvăneștii Vechi, Hărman, Ciumești, Cipău, Morești.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 33—36. M. Petrescu—Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 58.

I.r.

ceramică cu împunsături (întepături) succesive, tip de ceramică, răspîndit în zona de V și centrală a României, în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni. Prezintă un decor specific de motive geometrice unghiulare, dispuse radial pe umărul și pîntecele vasului, realizate prin șiruri de întepături succesive, imprimate în pastă, cu un instrument cu vîrf rotund, de circa 1—2 mm diametru, sau cu un

Bol cu decor linear (Glăvăneștii Vechi)

omoplat de vită crestată (?), care imită amprenta unui șnur cu noduri. Uneori se folosește și termenul german *Furchenstichkeramik*.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 60, 164.

r.f.

ceramică decorată cu pieptenele, tip de ceramică cu decorul realizat prin imprimarea unui instrument cu dinți asemănător unui pieptene, sau prin trasarea de striuri paralele, cu același instrument. Este specifică sfîrșitului neoliticului și perioadei de trecere la epoca bronzului, cînd este întîlnită în aria ocupată anterior de cultura Cucuteni, uneori chiar în așezări ale acesteia. Este denumită și cu termenul german *Kammkeramik*.

r.f.

Cerbăl (sat, com., jud. Hunedoara); descop. înt., anterioară anului 1875. Tezaur dacic (sec. I î.e.n. — I e.n.) de brățări de argint simple, circulare, de tipuri variate: din sîrmă cu capetele petrecute și înfășurate; din trei sîrme răsucite, paralele, reunite la capete și terminate cu cite o cheutoare; din bandă lată cu proeminențe perechi *au repoussé* și puncte gravate, precum și de tip plîrispiralic (un fragment) cu extremități în cap de șarpe, stilizat ca o frunză cu decor gravat: un șir de cerculețe median, încadrat de șiruri de puncte. Muzeul Național, Budapesta.

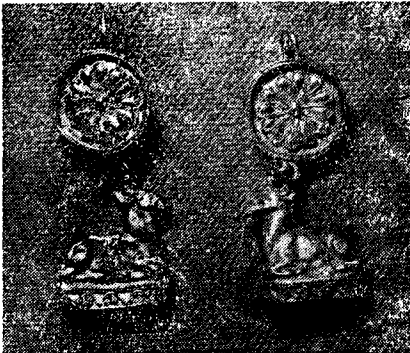
BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 545, 549.

r.f.

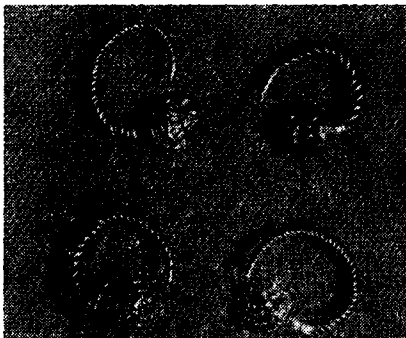
cercei, piesă de podoabă, folosită pentru a împodobi urechile ca și tîmplele sau bucelele părului din jurul tîmplelor și urechilor, în care caz se numește *inel de buclă* (*de tîmplă*). Cel mai vechi tip de c. cunoscut pe terit. României sînt inelele de buclă cordiforme (în formă de inimă), lucrate din aur și caracteristice pentru epoca bronzului și începutul epocii fierului (tezaurile de la Șmig, Ostrovu Mare, Curtea de Argeș, M.I.R.S.R.). În cadrul artei tracodacice (sec. 5—4 î.e.n.), c. nu sînt cunoscuți, în schimb ei sînt curenți în producția bijuteriilor greci, în cetățile grecești de pe coasta Mării Negre. Aici, în perioada elenistică, se disting două tipuri de c.: cei formați dintr-o verigă de diametru omogen, avînd la partea opusă prinderii un element decorativ, bulă sau placă de aur (pandantiv sau caston), gemă, piatră semiprețioasă; cei formați dintr-o verigă de secțiune conică, avînd un capăt mai subțire, care se prindea în perforația urechii, corpul torsat și cealaltă extremitate îngroșată și terminată cu un element figural — de obicei o protomă de animal ca leul, capra ibex, grifonul (descop. din cimitirele de la Tomis și Callatis, M.I.R.S.R. și M.A.C.). De la Histria provine un tipar de bijuterie — verigă — în care se turnau probabil elemente de c., datînd din sec. 4 î.e.n. (M.I.R.S.R.). Nu cunoaștem cu certitudine c. dacici, dar este posibil ca unele verigi de argint, întîlnite

Cerceel dacic de argint (Poiana)

Cercei de aur din sec. 3 î.e.n. (Callatis)

în tezaurele dacice, prea mari pentru a fi inele și prea mici pentru a fi brățări, să se fi folosit ca inele de buclă (Poiana—Galați, M.I.R.S.R.). În epoca romană continuă să fie produși și purtați c. de tipul verigilor cu element decorativ adăugat. La începutul perioadei, elementul decorativ adăugat este constituit dintr-o gemă gravată sau dintr-o figură de metal — floare, element zoomorf, tratate iluzionist — (Romula, Tomis, Callatis, M.I.R.S.R. și M.A.C.). În aria carpilor sînt cunoscuți, în aceeași vreme, c. de argint, în filigran, în formă de coșuleț și de butoiăș, de tradiție sarmatică. Mai târziu, începînd cu sfîrșitul sec. 3 e.n., în provinciile romane, elementul decorativ este format din plăci de metal, ajurate cu motive geometrice, sau din geme netede sau poliedrice, uneori prinse în caboșon (descop.

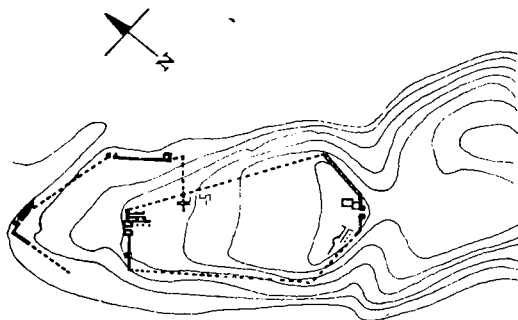
din cimitirul roman de la Tomis, M.A.C.). Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cu excepția unei perechi de c. cu pandantiv cruciform, în *cloisonné*, de la Histria (M.I.R.S.R.), nu se cunosc c. decît de la sfîrșitul perioadei: piese de tip bizantin, în formă de clopot (sec. 9—10, Dăbica, M.I.R.S.R.) sau de ciorchine (sec. 7—8 și 9—10, Ciurbrud, Cluj-Napoca, Blandiana—M.I.R.S.R.); din granulații de argint. Începutul perioadei feudale este caracterizat de moda c. cu veriga amplă, pe care sînt prinse mari mărgеле bitronconice, cu decor granulat, flancate de mărgеле mai mici, sferice, sau care se termină în plăci bombate în formă de scut (Oțeleni și Voinești). C. continuă să fie purtați și în epoca feudală. r.f.

Ceres, zeița rodniciei și a agriculturii la romani. Analogă cu Demeter a grecilor. Pe terit României, cele mai vechi imagini ale zeiței Demeter provin din cetățile grecești de pe malul Mării Negre (M.A.N., M.I.R.S.R.), datînd din epoca elenistică: statuete de marmură (Histria), și de teracotă (Callatis), reprezentînd-o pe zeiță stînd pe tron, cu *calatos* și ținînd cu o mîină un *timpanon*-tamburină largă. Din epoca romană nu se cunosc imagini ale Demetrei-C. r.f.

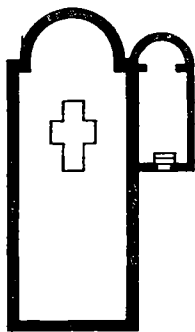
Cernatul de Jos (n.v. al satului Cernat, com. Cernat, jud. Covasna); săp.: Z. Székely — 1962—1963. În punctul Pămîntul lui Robert: așezare rurală deschisă, de bordeie cu vetre deschise, dacică (sec. 1 î.e.n. — 1 e.n.), suprapusă de o așezare rurală de bordeie puțin îngropate, cu sobe de piatră, daco-romană (sec. 2 e.n.). Ceramică dacică de tip tîrziu, atît grosolană cît și de factură superioară, cenușie și puțină ceramică romană. M.S.G.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 279; Z. Székely, *Aluta*, 1971. r.f.

Cernavoda (oraș, jud. Constanța); săp. G. Tocilescu — 1900; C. Schuchardt — 1917—1918; I. Nestor — 1928—1936; D. Berciu, S. Morintz, P. Roman — 1954—1965. ● Pe Dealul Columbia D, așezare și cimitir de înhumație neolitică, cultura Hamangia. Așezarea, situată pe faleza prăbușită a Dunării, nu ne este cunoscută decît prin vestigii sărace. Cimitirul cuprinde peste 400 morminte și cîteva gropi rituale în care erau grupate oase omenești (unele craniii fără maxilarul inferior), oase de animale, scoici, fragmente ceramice. Mormintele de înhumație, cu scheletul alungit pe spate, cuprindeau ca inventar topoare de piatră, vase ceramice de tip Hamangia, ofrande animale. În cîteva morminte s-au găsit și figurine feminine specifice culturii Hamangia și brățări de marmură, fusaiole de lut ars, decorate la fel ca și ceramica. Dintr-un astfel de mormînt provine și celebrul grup de figurine de lut ars: Gînditorul și perechea lui. Gînditorul este o figurină masculină, nudă, reprezentată șezînd

Axiopolis. Planul cetății

Planul bazei de cimitir

pe un mic scaun cu patru picioare, decorat geometric; are capul, clar și precis modelat, spre deosebire de figurinele obișnuite la care este abia indicat, sprijinit în podul palmelor și stă cu coatele pe genunchi. Anatomia figurinei este stilizată în ample volume triunghiulare — prisme și piramide —; proporțiile sînt modificate în așa fel încît figurina să constituie o structură spațială autoportantă, din acest motiv brațele și picioarele devenind exagerat de lungi. Detaliile — ochii, nasul — sînt desenate sau modelate geometric, triunghiular. Perechea gînditorului este reprezentată tot șezînd, direct pe pămînt, cu un genunchi flectat vertical, cu mîinile sprijinite pe genunchiul flectat. Modelarea stilizată a capului la cele două figurine prezintă trăsături foarte apropiate de aceea a unor capete antropomorfe — în general apucători de capace — din ultimele faze ale culturii Boian (ex. cele de la Vidra).

● Pe Dealul Columbia C, așezare neolitică, cultura Hamangia, cu locuințe de caracter provizoriu, legată probabil de cimitirul de la Columbia D. Ceramică asemănătoare cu aceea din cimitir.

● În Valea Dobrescu, așezare neolitică, cultura Hamangia, cu locuințe de caracter provizoriu, legată de cimitirul din Columbia D. Ceramică asemănătoare cu aceea din cimitir. Grupul de așezări și cimitirul de tip Hamangia din zona Dealului Columbia par să aparțină unei colectivități de agricultori primitivi, semistabili, schimbînd succesiv vetrele de așezare, probabil în

funcție de tehnici agricole arhaice, comportînd defrișări și abandonări succesive de ogoare în limitele unei arii date. Este caracteristică din acest punct de vedere descop. unui singur cimitir, în cadrul cărui ritualul surprins pare să ateste credința funerară numită a „mortului viu“, legată de altfel de practicile cultului fecundității.

● Pe Dealul Sofia, așezare neolitică, de tip tell, cu mai multe nivele aparținînd culturii Gumelnița, cu locuințe cu platformă. Inventar: ceramică tipică pentru varianta dobrogeană a culturii Gumelnița, cu decor excizat puțin adînc, subliniat de culoare și pictat. În apropiere s-au descoperit mai multe ansambluri succesive: înmormîntări cu schelete chirchite, culcate pe o parte, cu inventar sărac, aparținînd aceleiași culturi; o așezare fortificată cu mai multe nivele, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului și din epoca bronzului, culturile Cernavoda, I, II și III, caracterizată de locuințe cu podina de lut, ovale și dreptunghiulare și de ceramică specifică; o așezare — *oppidum* — hallstattiană, caracterizată de fortificația specifică (șanț și val cu elemente de piatră) și de ceramică modelată cu mîna, de tip Basarabi, lustruită negru, cu decor de caneluri, spirale incizate, sau cerculețe imprimate cu un tub, precum și cești dacice din pastă grosolană. În preajma așezării au fost surprinse, de asemenea, cîteva înmormîntări hallstattiene, de incinerare. ● În punctul Coada Zăvoiiului, cimitir de incinerare dacogetic timpuriu (sec. 4—3 î.e.n.) cu urnele așezate în ciste de lespezi. Urnele, de tradiție hallstattiană, sînt de forme bitronconice sau „burduf“ și decorate cu apucători, brîuri alveolare, butoni. Din inventar, o oglindă de bronz cu mîner de fier terminat cu două volute, grecească. ● În punctul Hinog, pe terasa Dunării, așezare fortificată romană tîrzie de tip moeso-roman (sec. 4—7 e.n.), cu zid de incintă poligonal și două porți la capetele unei axe magistrale. Într-o etapă mai tîrzie, s-au mai adăugat spre Dunăre încă trei curține în aceeași tehnică, amplificînd suprafața așezării. Este posibil ca această așezare romană tîrzie să suprapună vechea *Axiopolis* elenistică și romană, cunoscută din izvoarele literare și epigrafice. ● Peste așezarea romană tîrzie, în sec. 9—10 s-a suprapus parțial o cetate feudală timpurie, de zid, în formă de trapez neregulat, puțin cunoscută. În interiorul ei — o mică bisericuță, iar în afara zidurilor ei, deranjînd și suprapunînd straturile romane, altă bisericuță, funerară, cu un cavou anex. Din această zonă provine și o cruce de mormînt cu inscripția „Rotislav“. ● La piciorul podului „Ing. Anghel Saligny“, o carieră romană de calcar, exploatată în regim de bazine mici patrulater, adîncite în amfiteatru, cu blocuri dispuse cu ajutorul penelor de lemn. Pe un perete al carierei, un relief al lui Hercule Saxonus („Stîncosul“), patronul carierelor și pietrarilor romani, realizat într-o viziune țepănă, naivă, dar foarte expresivă. **M. I. R. S. R.; M. A. C.** ◇ *Cultura C.I.*, cultură materială specifică zonei de SE a României — Dobrogea și Cîmpia Dunării pînă dincolo de Olt — situată la sfîrșitul neoliticului și avînd drept factori componenți un fond est-mediteranean peste care

Cernavoda. Gînditorul și perechea lui

Relieful lui Hercule Saxanus din
cariera romană de piatră

se suprapun elemente pătrunse din stepele de la N Mării Negre. Sînt caracteristice așezările fortificate natural, situate pe pîneni ai teraselor, sau tell-uri și, mai rar, cele fortificate artificial cu val și șanț. Locuințele de suprafață, de plan patulater sau oval, cu podină de lut bătut, erau grupate adunat. Ceramica este caracterizată de amestecul de scoici pisate în pastă. Este arsă oxidant, slab și decorată prin impresiuni cu șnurul răsucit. Tot acestei culturi trebuie să i se atribuie și așa-numitele sceptre de piatră șlefuită cu caracter zoomorf, accentuat stilizate în linii dinamice, cum sînt acelea de la Brăilița, cu trăsături specifice vagi, și de la Casimcea, reprezentînd un cap de cal. Exemplarele de la Fedeleșeni și Hărman reprezintă intrusiuni de acest tip în mediu Cucuteni, iar cel de la Sălcuța, în mediul acestei culturi. *Cultura C. II*, localizată în S Moldovei, E Munteniei și Dobrogea, datată în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și în epoca bronzului, este caracterizată de sărăcia formelor și decorului. În cadrul acestuia din urmă, elemente geometrice simple — triunghiuri, semilune, cerculețe — sînt realizate prin impresiuni și dispuse în ordonanțe radiare. În context apar și arme de bronz: securi plate sau cu aripioare, pumnale triunghiulare cu trei și patru nituri sau cu gardă subțire. Un splendid exemplar aurit s-a descoperit la Brăilița. *Cultura C. III*, reprezintă continuarea modificată a culturii C.I. și cuprinde Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Ceramica, arsă reductor, lustruită, este decorată cu ordonanțe radiale de coaste și caneluri. Sînt cunoscute și reprezentările figurale: figuri-

nele antropomorfe de teracotă, de tip tesalian, cu cap amovibil și tors triunghiular, sau așezate. BIBL.: D. Berciu, *MCA*, IV, V, VI, VII, VIII; idem, *Cultura Hamangia*; R. Netzhammer, *Christliche Altertümer in der Dobroudja*, Buc., 1918. ◇ D. Berciu, *MCA*, VI, VII, VIII; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 155—159, 161, 261.

r.f. și l.r.

Cernăuți (azi Cernovți, R. S. S. Ucrainiană, U.R.S.S.); descop. înt., 1839 și 1845. ● Tezaur de argint datînd din sec. 10 e.n., de podoabe cuprinzînd trei colane din sîrmă în dublă torsadă, două brățări tot din torsadă de sîrmă, o apărătoare de braț din bandă de argint cu extremități ascuțite, trei perechi de cercei din verigă cu perle mariglobulare sau stelate, o cruce-pandantiv și două medalioane-pandantive decorate în niello cu cruci cu vrejuri și două mărgele ovale prelungi de argint. ● Tezaur de podoabe de aur din sec. 4 e.n., cuprinzînd un colan din sîrmă cu capetele torsadate și o brățară realizată în aceeași tehnică. *Kunsthistorisches Museum, Viena*.

BIBL.: R. Noll, *Von Altertum zum Mittelalter*, Viena, 1974, G. și S.

r.f.

Cernica v. București

Certie (Certiae) v. Romita

Cetatea Albă (azi Belgorod-Dnestrovski, R. S. S. Ucrainiană, U. R. S. S., n. a. Tyras, n. v. Moncastro — Maurocastro); săp. Paul Nicorescu, 1919, 1927—1930. Cetate — polis — grecească și greco-romană, suprapusă de cetatea medievală, succesiv bizantină, geneveză, românească, turcească și de așezare modernă. Resturi de edificii din zidărie de piatră de talie din diferite etape ale antichității; inscripții grecești și latine; resturi de membre de arhitectură antică — coloane, capitele, elemente de antablament; plastică în teracotă; ceramică grecească pictată sau cu firnis negru, ceramică romană de tip *terra sigillata*: opaițe romane și bizantine timpurii; piese mărunte de bronz, os, și teracotă. Descoperirile prea fragmentare și puțin numeroase atestă totuși un aspect cultural și artistic curent în coloniile grecești din Marea Neagră. BIBL.: P. Nicorescu, în *Dacia* III—IV.

r.f.

Cetatea Pătului (sat Cochirleni, com. Rasova, jud. Constanța), cetate medievală timpurie (sec. 9), de zid, de la care începe valul mare de pămînt, care traversează Dobrogea pînă la Constanța. BIBL.: Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 169.

r.f.

Cetatea Veche (sat, com. Spanțov, jud. Ilfov); descop. înt. 1958. Pe terasa inferioară a Dunării, un mormînt de înhumatie, de tip Sîntana de Mureș, cu cinci vase de lut tipice și un pieptene de os cu mîner semicircular. M.C.

BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

Cetățeni (sat, com., jud. Argeș); săp. D. V. Rosetti, I. Nania — 1958; D. V. Rosetti, L. Chițescu, A. Păunescu — 1969, în continuare. ● Pe platoul dealului stîncos pe care este situat schitul Negru Vodă și la poalele acestuia, mare așezare geto-dacică din sec. 2 î.e.n. — 1 e.n.: davă cu cetate întărită cu ziduri de piatră și locuire estra-

murană. Descop. bogate (urme de locuințe, morminte, ceramică autohtonă și de import, imitații dacice de amfore grecești cu toarta ștampilată, un depozit de unelte de fier, mărgelile de sticlă, monede dacice imitate după cele grecești, un tezaur de monede republicane romane) zugrăvesc imaginea unei așezări înfloritoare, foarte probabil un centru important de schimb între regiunile intracarpatică și cele extracarpatică.

● Pe stîncile din vale au fost identificate mai multe semne pseudo-epigrafe (imitînd o scriere).

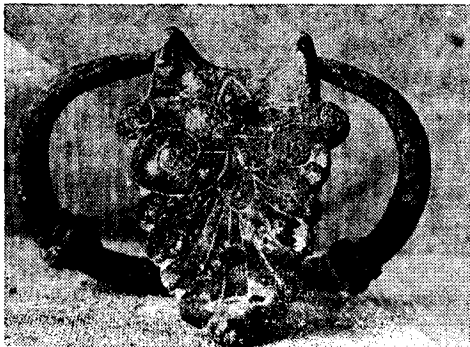
M. Pit.; M.I.R.S.R.; M.C.L.

BIBL.: D.V. Rosetti și L. Chițescu, *BMJ*, XLII, 4. h.d.

Cheile Turzii (sat Cheia, com. suburb. Mihai Viteazu, municipiul Turda, jud. Cluj); săp. E. Orosz — 1896—1898; N. Vlassa — 1965—1971. În mai multe peșteri aflate pe versanții Cheilor Turzii s-au descoperit urme de locuire omenească din paleolitic mijlociu (musterian), neolitic (cultura Criș), perioada de trecere la epoca bronzului (cultura Cofoeni), epocile dacică, romană și feudală. Printre descop. neolitice timpurii se remarcă cîțiva bolovani care par a prezenta urme de modelare primitivă, prin abraziune, încercînd să reproducă trăsăturile unei figuri omenești, de un tip apropiat cu acelea de la Lepenski Vir (Iugoslavia). M.I.Tr.C.; M.I.T.

BIBL.: N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976. l.r.

Chilia (sat, com. Făgetelu, jud. Olt); săp. S. Morintz — 1958—1959. În valea Ciorica, necropolă de incinerare cu inventare sărace, din sec. 3 e.n., aparținînd unei populații de daci romanizați, puternic influențați de cultura Olteniei romane. Urnele sînt în general modelate pe roata olarului, afectînd fie forme de tradiție romană, fie pe acea de borcan cu gura largă și fund îngust. Piese de metal (aplice ajurate, fibule de bronz) sînt romane. M. Sl.; M.I.R.S.R. ◇ *Cultura C.*, aspect cultural specific populației de daci romanizați, locuind în sec. 3 e.n. în spațiul dintre Limes Alutanus și Limes Transalutanus și chiar mai la est, pînă la limita ariei carpice. Caracterizat de descop. din necropola de la C. și din așezarea de la Militari, întîlnindu-se și sub numele de *cultura Militari-Chilia*. Dintre elementele

Chișcani. Toartă de bronz elenistică, cu atașă în formă de palmetă, provenind din necropola sarmatică

specifice trebuie citate formele ceramice de tradiție dacică (urne, cățui, fructiere), dar și de imitație romană (vase din pastă fină roșie, de forme clasice). Locuirea în bordeie și ritualul incinerării definesc aportul considerabil al tradiției culturale locale.

BIBL.: S. Morintz, *MCA*, VII, VIII. r.f.

Chiojd v. Starchiojd

Chișcani (sat, com. suburb., municipiul Brăila, jud. Brăila); descop. înt. — 1958; săp. R. Florescu, Fl. Anastasiu — 1958; Fl. Anastasiu, N. Harțușche — 1959, 1960. ● Pe locul uzinei de celuloză s-a identificat o necropolă sarmatică, probabil tumulară, din sec. I f.e.n. Din mormintele de înhumare cercetate, au ieșit la iveală ceramică elenistică cu firnis negru, săgeți cu trei muchii, de tip scitic, coliere de mărgean și din mărgelile de sticlă în formă de amioră, fibule.

● Într-un tumul pe terit. I.A.S., necropolă de incinerare din sec. 10, în urne-borcan cu decor striat, tipic. M.B.

Inedit.

r.f.

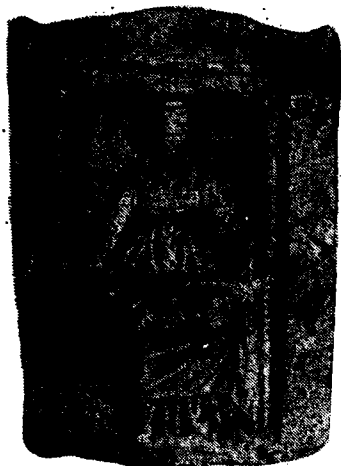
chiup, vas ceramic de mari dimensiuni, de formă ovoidă, păstrat de obicei îngropat în pămînt pînă deasupra umărului și folosit pentru depozitarea rezervelor alimentare, grăunțe sau lichide. Întîlnim c. în cetățile grecești; un exemplar arhaic de la Histria (M.I.R.S.R.) se distinge prin decorul bogat cu motivul împletituri. La daci sînt cunoscute c. în Munții Orăștiei, prezentînd dimensiuni relativ mari și forme simple, ca și în davele din cîmpie, unde sînt de dimensiuni mai mici și cu decor estompat (de ex. la Zimnicea, M.I.R.S.R.). În epoca romană și romană tîrzie, folosirea c. se generalizează și exemplare numeroase provin mai ales din cetățile din Dobrogea.

r.f.

Cibele (Kybele), divinitate feminină de origine frigiană, varianta unei străvechi entități: marea zeiță a fecundității, intrată mai întîi în panteonul grecesc, apoi și în acela roman. Este reprezentată de obicei șezînd pe tron, cu un pui de leu în brațe, purtînd pe cap o tiară înaltă — *calatos, modius*, sau coroană murală (C. Poliadă) — și țînînd uneori în mîna stîngă un *timpanon* (tamburină). Pădrul ei (soțul mitic) era Attis, păstorul divin — simbol al ciclului vegetativ, înfățișat uneori nud, alteori îmbrăcat, ca un tînăr păstor frigian, cu boneta specifică, împreună cu care este uneori reprezentată pe carul tras de lei. Pe terit. României, cele mai vechi imagini ale C., aparținînd tipului tronînd cu puilul de leu în brațe, provin din cetățile grecești de pe malul Mării Negre și datează din epoca elenistică (M.I.R.S.R.). În epoca romană, cultul C. se generalizează în toată Dacia, reliefuri votive înfățișînd-o pe zeiță pe tronul flancat de lei, iar statui monumentale fiind cunoscute de la Gherla (M.I.Tr.C.), Apulum (M.A.I.). Mai frecvente sînt reprezentările lui Attis, care apare și pe monumente funerare, fie ca motiv secundar, flancînd alte compoziții din registrul principal, fie ca element central al unor compoziții simbolice decorînd baza sau coronamentul, la Micia, Sarmizegetusa (M.D.), Apulum (M.A.I.), Ulmetum

Chiup dacic (Grădiștea Muncelului)

Relief de cult cu reprezentarea Cibelei (perioada elenistică, M.I.R.S.R.)

Altar funerar de tip pseudo-ediculă, cu reprezentarea lui Atis pe una din laturi (Ulpia Trajana Sarmizegetusa)

(M.A.C.). Ultima imagine a C. este statueta de aur ornând patera *mezomfalos* (cu proeminență centrală) din tezaurul de la Pietroasa. r.f.

Cicir (sat, com. suburb. Vladimirescu, municipiul Arad, jud. Arad); săp. I. H. Crișan, E. Dörner — 1965—1966. ● Așezare daco-celtică (sec. 3—2 î.e.n.) cu locuire în bordeie, adesea cu inventar bogat. Ceramică tipic dacică: urne și cătui din pastă grosolană, fructiere, căni bitronconice, din pastă fină, lustruită; ceramică celtică: cenușie închis, modelată cu mâna, cu forme specifice rotunjite. O brătară de lignit.

● Așezare a dacilor liberi (sec. 2—3 e.n.), cu locuire în bordeie și inventare cuprinzând ceramică dacică specifică atât din pastă grosolană, cât și de factură superioară, cenușie, lustruită, modelată pe roată, cu forme atât tradiționale dacice cât și imitate după cele romane; ceramică romană în cadrul căreia au apărut câteva fragmente de *terra sigillata*; piese de metal (fibule de bronz ș.a.). ● Vestigii ale unei locuiri feudale. M.A.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia N.S.*, X, XI, Cronica săp. r.f.

ciclopean (ciclop), zid ~ (lat. *cyclopeus* „de ciclop”), tip de zidărie masivă, constituită din blocuri mari, poligonale sau paralelipipedice. Prin extensie s-au numit c. și zidurile masive construite în *opus caementicium* dar cu paramenți din blocuri mari, asemănători cu cei ai zidărilor c. r.f.

cimeriană, artă ~. Studiile recente atribuite cimerienilor (v. paleoetnografie), o serie de manifestări, în general de artă aplicată, mai ales ceramică din Iran, caracterizate prin stilizarea zoomorfică a unor detalii, care astfel capătă și aspect decorativ. Aceeași stilizare zoomorfică, mult mai schematizată, apare și pe toarele ceștilor din cultura Noua, pe care cercetătorii români înclină să o atribuie unui grup în a cărui componență intra și un factor cimerian. Sînt caracteristice în acest sens toarele cu creastă buton sau în formă de șa, la care este vizibilă stilizarea extrem de accentuată a unei siluete animaliere. r.f.

Cinciș (sat Cinciș-Cerna, com. suburb. Teliucu Inferior, municipiul Hunedoara, jud. Hunedoara); săp. O. Floca și M. Valea — 1961—1962. ● În punctul Popeasca, o *villa rustica* (sec. 2—3 e.n.) de plan simplu, dreptunghiular, cuprinzînd două încăperi, din zid de piatră cu mortar. ● Alături, necropolă simplă (sec. 2—3 e.n.), cu morminte de înhumăție sărace de mineri și cu morminte dacice de incinerăție, în groapă. Între acestea, două morminte cu ring de piatră, cu inventare bogate cuprinse în interiorul unui mausoleu dreptunghiular, cu două încăperi și cu altar dreptunghiular pentru ofrande; alte opt morminte cu ring (inel, la bază) de piatră, de incinerăție în groapă, cu capac de lespede și mai multe înmormintări direct în groapă. Inventar: două statui de calcar cristalin, de stil tipic provincial, una togată de tipul „filozofului” și alta acefală, feminină; o stelă funerară cu banchetul funerar

schematic notat; ceramică romană; urne dacoromane cu decor de striuri în val; podoabe — fibule, o aplică, o verigă de bronz și de argint, un inel de aur cu un intaliu cu imaginea lui Pan; gresii de ascuțit instrumente fine, opaite, toate putând fi datate în sec. 2—3 e.n. M.D. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 111. r.f.

Cincșor (sat, com. Voila, jud. Brașov); descop. înt. — f.d. La Burgstätt, castru roman (sec. 2—3 e.n.) din zid (?); cinci reliefuri mithraice; așezare din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. M.Br.S., M.J.Bv.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 281. r.f.

Cincu (sat, com., jud. Brașov); descop. înt. — 1888. Depozit de bronz din prima epocă a fierului, asemănător din punct de vedere al componenței cu cel de la Suseni, cuprinzând un număr mare de piese fragmentare precum și bucăți de bronz brut — aspect caracteristic de depozit de turnătorie — între care se disting fragmente de fibulă pasmanterie și pandantive, ajurate sau cu capete de pasăre. M.Br.S.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 88. r.f.

Cioara (n.v. al satului Sălișteștea, com. Sălișteștea, jud. Alba); descop. înt. — anterioară anului 1812. Tezaur tipic dacic (sec. I î.e.n. — I e.n.), incomplet păstrat, în care piesa principală este o placă de argint decorată *au repoussé*, cu figuri de războinici, reprezentați frontal, într-un stil primitiv care o apropie de alte piese cu decor figural din vremea dacilor. Împreună cu placa — piesă unică în cadrul argintăriei dacice, constituind un fragment dintr-o centură de tradiție hallstattiană și, poate de proveniență veneto-iliră — s-au găsit un lanț ornamental și două coloane (*torques*) torsate cu capete în formă de cheutoare. Kunsthistorisches Museum, Viena.

BIBL.: Florescu, Miclea, *Tezaure*, nr. 1—23. r.f.

ciocan, unealtă de muncă și armă de luptă, lucrată din piatră, arama, bronz sau fier. În neolitic predomină c.-topor, lucrat din piatră șlefuită și perforată, pentru ca spre sfârșitul acestei epoci să fie folosite cele din cupru. Din această perioadă începe diferențierea între c. și topor, c. fiind folosit exclusiv ca unealtă, în timp ce toporul este folosit și ca armă. Între c.-topor lucrate din piatră șlefuită de la sfârșitul neoliticului și începutul epocii bronzului, se remarcă unele tipuri prin proporțiile foarte armonioase, forma deosebit de elegantă și prin finisajul extrem de îngrijit.

l.r.

ciocănire, tehnică de decorare a pieselor de metal, constând din realizarea unui motiv prin percuția unei plăci de metal cu ponsoane de diferite mărimi și forme, sau pe o matriță de material dur pe care este modelat motivul. După cum motivul este modelat pe matriță în relief sau gravat în adâncime, se distinge c. în relief și c. *au repoussé*. În acest din urmă caz se folosesc ponsoane dintr-un material relativ elastic, os sau lemn dur cu vârful

simplic, plat. C. se face la rece sau la cald. Pe terit. României sînt cunoscute numai exemplare folosind tehnica *au repoussé*, în care sînt realizate piesele cu decor figural pe foaie de aur sau argint din tezaurele traco-dacice (Agighiol, Peretu, Poiana Cofonești) și dacice (Bălănești, Coada Malului, Surcea, Herăstrău) (M.I.R.S.R.), multe piese de podoabă greco-romane, îndeosebi pectoralele și cerceii cu decor figural zoo- sau antropomorf descoperite la Tomis și Callatis (M.A.C., M.I.R.S.R.) ca și rare inele, ca cel elenistic descoperit la Callatis, cu castonul purtînd un bust uman (M.A.C.). Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism se cunosc doar cîteva piese de tradiție antică lucrate în această tehnică: patera și oenochoea de la Pietroasa, amfora și situla de la Conțești, oenochoele de la Apathida (M.I.R.S.R.) și cele de la Tăuteu (M.T.C.), iar de la începutul feudalismului, unele piese din tezaurul de la Sînnicolau Mare.

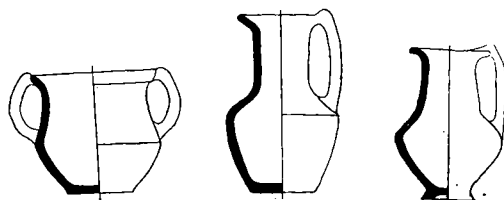
r.f.

Ciolănești (sat Ciolănești din Deal, com. Ciolănești, jud. Teleorman); descop. înt. — 1910; săp. M. Petrescu-Dîmbovița, S. Sanie, A. Nițu, Al. Marinescu — 1964—1966. ● În punctul Măgura Țui, așezare neolitică aparținînd culturii Gumelnița. ● Pe locul lui Florea Bușega, depozit de vase ceramice dacice într-un puț patrulez, cu ghizduri de lemn (dulapi carbonați) încheiate în cheutori „românești“. Acest puț constituie prima atestare a acestei tehnici de construcție în lemn la populația autohtonă de pe terit. României. Vasele din interiorul puțului se înscriu în așa-numitul „tip C.“: modelate într-o pastă cu granulație mare, cu mîna, cu pereții groși, sînt arse reductor, la negru și puternic lustruite. Reproduc destul de apropiat formele ceramicii cenușii modelate pe roată: căni, oale bitronconice, fructiere cu picior. În afara vaselor propriu-zise, din depozit mai fac parte o serie de vase miniatură de același tip și o verigă de argint cu capetele petrecute și înfășurate. ● Pe terasa inferioară a văilor Ciinelui și Ududulia, așezare dacică (sec. 2—1 î.e.n.), înșirată, cu locuințe de suprafață. M.I.A.; M.I.R.S.R.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița și S. Sanie, *AM*, VII.

r.f.

Cioroiu Nou (sat, com. Cioroiși, jud. Dolj); n.a. Aquae; săp. D. Tudor — 1938; D. Tudor, Gh. Popilian — 1959—1961. În vatra satului, mare așezare romană (sec. 2 e.n.), cu caracter urban, dar cu statut de *vicus*; peste ruinele acesteia, s-a reconstruit în sec. 3 o așezare fortificată cu val, palisadă și șanț, (130 × 244 m) cu poartă spre S.

Ciolănești. Vase ceramice de tip Ciolănești

În afara incintei din sec. 3 e.n., au fost identificate ruinele unor terme și ale unui templu — eventual al lui Hercule — și un număr important de ruine ale unor locuințe private — între care o *villa* —, de zid, cu pavaje de mozaic din teracotă precum și cuptoare ceramice. Așezarea a continuat să existe și după 273 e.n. În afară de multe descop. mărunte (monede, ceramică, *terra sigillata*, opaițe), mai multe reliefuri, întregi sau fragmentare, între care ies în evidență trei: unul al lui Hercule cu taurul cretan, altul tot al lui Hercule cu leul din Nemeea, al treilea al Hecatei, precum și mai multe statui și figurine de divinități (Minerva, Iupiter, Venus, Bachus, Apolo și un Aion). M.O.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 315—322.

r.f.

cip funerar (lat. *cippus*), tip de monument funerar în formă de stîlp. Termenul este folosit pentru desemnarea aceluia tip de monumente funerare cunoscute și sub denumirea de altare în formă de Ianus Quadrifrons, cum sînt cele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.; M.S.) și de la Apulum (M.A.I.).

r.f.

Cipău (sat, com. Iernut, jud. Mureș); săp. D. Protase, M. Rusu — 1953—1955; D. Protase — 1960; M. Rusu, A. Zrinyi — 1973—1974; descop. înt. 1907, 1908, 1913, 1915 ș.a. ● În punctul Ferma de porci Iernut, așezare neolitică de bordeie aparținînd culturii Criș, suprapusă de o întinsă așezare răsărită, cultura Coțofeni, de bordeie de plan patulater cu colțuri rotunjite, în care s-au găsit vase ceramice fragmentare: cești cu o toartă supraînălțată, cu decor de împunsături succesive, constituind motive triunghiulare dispuse radiar, urne mari, vag bitronconice cu gura ușor evazată, decorate cu incizii verticale sau oblice, în hașuri și cu șiruri de impresiuni în paranteză; resturi ceramice din epoca bronzului, cultura Wietenberg și din prima epocă a fierului. ● În punctul Cipău-Gară, cimitir plan și tumular de înhumăție din prima epocă a fierului, cu inventare relativ bogate: ceramică modelată cu mîna din pastă grosolană (urne-borcan bitronconice, cu buza ușor răsfrîntă, cu butoni dispuși în cruce, sau cu butoni și apucători, și cu motive circulare realizate prin imprimare, cești, cu una sau două toarte supraînălțate, tronconice sau în calotă, uneori cu decor de caneluri grosolane în torsadă, străchini și castroane în calotă aplatisată sau tronconice cu butoni în cruce); două *ahinakes*-uri de fier, zăbale și psalii de bronz de tip traco-cimerian, cu muștiuc, o psalie de os; brățări de bronz ș.a. Prin apropierea necropolei hallstattiene trece și un drum roman, cu pavaj bombat din pietriș pe fundație de lespezi de gresie. Așezarea Coțofeni se întinde, de asemenea, pînă în această zonă. ● În punctul Gîrle, așezare răsărită de bordeie, cu necropolă de incinerăție, datînd din sec. 4 e.n., aparținînd unui grup de daci liberi, pătrunși dinspre V pe terit. provinciei după retragerea administrației și armatei romane în 273 e.n. Ceramică modelată pe roata olarului: urne-borcan cu decor de striuri ondulate pe umăr, castroane cu fund inelar, ulcele globulare cu caneluri orizontale, precum și

mărgele de lută și calcedonie în formă de butoi și un tezaur de monede romane de bronz din prima jumătate a sec. 4. ● Peste această așezare — o așezare de bordeie cu cimitir de înhumăție din sec. 5—6, din care provine, în afară de ceramică cenușie lustruită, o cataramă din argint aurit în formă de cap de vultur lucrată în *cloisonné*, cu grenate, în stil animalier geometric policrom, specific popoarelor migratoare germanice, atribuită gepizilor. M.I.Tr.C., M.I.R.S.R.; Muzeul din Szent-es și Muzeul din Keszthely — R.P.Ungară.

BIBL.: D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticeii*, Buc., 1966, p. 112.

r.f.

circumvalație v. fortificații; urbanism

Cireșu (sat, com., jud. Mehedinți). Săp. L. Roșu, E. Bujor — 1954—1965. ● În punctul La răchiși, așezare neolitică de tip Sălcuța, distrusă în parte.

● În apropiere de locul Ogașul cu nuci, mai multe cuptoare de redus minereul de fier, din epoca dacică (sec. 5—4 î.e.n.), lângă ele fiind identificate locuințe cu temelii și pardoseala din piatră de calcar, fără mortar. Cuptoarele erau de tip primitiv, cu vatra amenajată așa încît să dea scurgerea metalului în stare de fuziune, fără pereți, învelișul refractar realizîndu-se prin simpla acoperire cu pămînt a movei conice, constituită din straturi alterne de minereu și cărbune de lemn. Descop. este deosebit de importantă în măsura în care dă informații fundamentale privind tehnica metalurgică în perioada dacilor.

I.r.

cistă (lat. *cista* „casetă, cutie, cută”), termenul se folosește atît pentru recipientele de piatră din mormintele din epoca bronzului, cultura Schneckenberg, sau cele din epoca fierului, complexul Ferigile, cît și pentru cutiile de diferite forme datînd din antichitatea greco-romană (ex.: cutiile de lemn cu garnituri de os de la Tomis, M.A.C.). Pe unele monumente, ca de ex. relieful lui Hermes din tezaurul de sculpturi de la Tomis (M.A.C.), apare și „c. mistică”, cutie sau coșuleț acoperite, în care erau păstrate atribute secrete ale divinității, care nu erau arătate decît inițiaților.

r.f.

cisternă. Deși alimentarea cu apă a constituit o problemă importantă pentru așezările antice, sînt

Cisterna din Palatul Augustalilor (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

cunoscute doar un număr redus de c. Cea mai veche, de la Blidaru, era patulateră, săpată în stâncă dublată cu zidărie și tencuită cu *opus signinum*. Aceea contemporană de la Sarmizegetusa Regia, tot săpată în stâncă, era dublată cu pereți de lemn îmbinat — tălpi masive în care se îmbucau stâlpi de colț, cu scobituri laterale în care se prindeau dulapi orizontali. Din epoca romană ne este cunoscută c. de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, constituită din două încăperi dreptunghiulare alungite, acoperite cu bolți demicilindrice, în subsolul *sacellum*-ului de la Palatul Augustalilor. La Tropaeum Traiani este cunoscută c. dreptunghiulară de zid, înconjurată de o incintă cu pînteni de sprijin, transformată ulterior în bazilică paleo-creștină și tot o c. poate să fi fost și fortificația exterioară incintei orașului, în care se termină apeductele de pe Valea Fîntînilor. Toate aceste construcții specializate, de dimensiuni relativ mici, nu prezintă elemente artistice deosebite și le este specifică tencuiala hidrofugă cu *opus signinum*.

r.f.

Ciumăfaia (sat, com. Borșa, jud. Cluj); săp. A Buday — 1911; Z. Székely — 1943. Pe o terasă a dealului Dombor, o *villa rustica* romană aparținând unui centurion, Aeliu Iulius, cu ziduri de incintă, o casă a stăpînilor cu plan complex înscris într-un dreptunghi (cu două încăperi absidate și cu două faze constructive succesive) și clădiri anexe cu caracter gospodăresc, toate din zid de piatră cu mortar de var; altare votive, ceramică, monede, opaițe, chei și garnituri de bronz. M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 236; I. Mitrofan, *A.M.N.* X.

r.f.

Ciumbrud (sat, oraș Aiud, jud. Alba); săp. A. Dankanits și Șt. Ferenczi — 1957 și 1959. ● În punctul Podireu a fost identificată o stațiune avînd drept nivel de bază o așezare neolitică aparținînd culturii Turdaș, străpunsă de mormintele unei necropole din prima epocă a fierului, cuprinzînd 22 morminte, dintre care 20 de înhumăție și două de incinerare. Cadavrele înhumate erau înținse pe spate, orientate NV—SE. Inventare bogate — de tip „scitic” — în cadrul cărora se disting: un *akinakes* de fier, un topor cu două tășuri, tot din fier, oglinzi circulare de bronz cu mîner din tîjă de fier, săgeți de os și, mai ales, ceramică din pastă neagră, puternic lustruită (cești plate cu toarta supraînălțată, străchini cu buza evazată, vase bitronconice cu apucători, vase tronconice). Unul din mormintele de incinerare este asemănător ca inventar cu cele de înhumăție, celălalt însă, este lipsit de inventar și are cenușa risipită. Prezintă caractere sincretiste atît scitice cît și tracice, autohtone, necropola a fost atribuită agatârșilor. ● Peste necropola hallstattiană se suprapun un mormînt din sec. 4 aparținînd culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov și o necropolă de înhumăție din sec. 9—10, cu mormintele grupate pe șiruri. Morții erau îngropați după un ritual se pare creștin (alungiți pe spate, orientați NV—SE, și fără alt inventar decît podoabele de bronz și argint făcînd parte din costum — coliere, pandantive, cercei, inele de buclă). Necropola a fost

Ciomești. Coiful celtic

atribuită unui grup de slavi pătrunși în Transilvania relativ tîrziu, dinspre Moravia. M.I.Tr.C. BIBL.: Șt. Ferenczi, *AMN*, II, III, IV, VI, VIII, r.f.

Ciomești (sat, com. Sanislău, jud. Satu Mare); săp. Al. Păunescu, Eug. Comșa, Vi. Zirra — 1961—1964; M. Rusu, Vi. Zirra, I.H. Crișan, I. Németh — 1962, 1964—1965. ● În punctul Pășune, așezare neolitică cu utilaj tardenoisian. ● În punctul Bostănărie, așezare neolitică din cultura ceramicii cu decor linear; așezare neolitică din cultura C.; așezare neolitică din cultura Tisa; așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Baden-Pecel; cimitir din epoca bronzului, cultura Otomani; așezare de bordeie cu una sau două încăperi, vatră centrală și acoperiș în două ape și cimitir biritual celtic (sec. 3—2 î.e.n.). Descop.: ceramică și plastică neolitică tipică pentru culturile ceramicii cu decor linear, C. și Tisa; ceramică din perioada de trecere, de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni de tip Baden-Pecel; ceramică din epoca bronzului de tip Otomani, cu caracter arhaic, dar și cu caractere dezvoltate din etapa de sfîrșit; ceramică celtică, piese de fier și bronz celtece. ● În punctul La silozuri, așezare neolitică din cultura ceramicii cu decor linear; așezare neolitică din cultura C.; așezare neolitică din cultura Tisa; așezare neolitică din cultura Bodrogkeresztúr; cimitir celtic; cimitir sec. 10—11 e.n. Descop. ceramică și plastică neolitică tipică pentru culturile ceramicii cu decor linear, C., Tisa, Bodrogkeresztúr; ceramică, arme și podoabe de metal celtece; podoabe de metal din sec. 10—11, inele sigilare de bronz. ● La grajduri, așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni, de tip Baden-Pecel; cimitir din epoca bronzului, cultura Otomani; așezare și cimitir biritual, celtic, sec. 3—2 î.e.n., cu elemente de cultură materială dacică; așezare dacică sec. 3 e.n.; așezare din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, sec. 5—6 e.n. Descop.: ceramică din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni de tip Baden-Pecel, cu decor cu „boabe de linte”; ceramică din epoca bronzului, de tip Otomani, tipare pentru turnat piese de bronz, de la începutul epocii fierului, ceramică celtică modelată pe roată de forme și cu decor tipice La Tène: urne, castroane, căni; piese de bronz: *torques*-uri, brățări cu semi-

ove, brățări cu capete „pecete”, brățări cu granulații mari, fibule cu piciorul întors dedesubt, catarama, teci de spadă, toarte cu decor tipic celtic dominat de motivul vrejului sinusoid geometrizat și fluent, scuturi și falere de scut, o cămașă de zale precum și celebrul coif cu calota de fier având în vîrf o pasăre (corb?) de bronz, cu aripile desfăcute, cu cioc și ochi din pietre semiprețioase, și o rozetă — *umbo* de scut —, decorată în relief ciocănit cu ove și cîrcei; ceramică dacică tirzie: urne grosolane și fructiere, căni, cești, castroane din pastă fină, cenușie, modelate pe roată; ceramică cenușie tipică pentru sec. 5—6 e.n. **M.I.R.S.R.**; **M.J.M.** ◇ *Cultura C.*, aspect local al culturii Criș, din NV României. Caracterizat de frecvența uneltelor microlitice de silex și obsidian, moștenire a tardenoisianului local. **BIBL.:** Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare.

h.d. și r.f.

Ciurel, cultura ~, aspect al culturii Ipotești-Cîndești, caracteristic pentru zona de silvostepă din jurul Bucureștilor. Sînt specifice raporturile mai intensive cu zona sud-dunăreană a Imperiului bizantin (descop. de monede și amfore bizantine). Așezările de tip C. sînt situate pe terasele superioare ale rîurilor Dîmbovița și Colentina și au caracter răsărit, în zona de contact dintre pădure și cîmpie. Locuirea se făcea în bordeie, caracterizate de soba de pămînt, amenajată într-un bloc cruțat într-un colț al acestuia la săparea bordeiului și de cuptoarele de piine săpate într-un mal al bordeiului, așa încît, deși exterioare, să fie accesibile din interior. Ocupațiile populației sînt în primul rînd agricultura și creșterea vitelor. Un tipar de piatră atestă prelucrarea locală a bijuteriilor de metal ieftin. Din inventarul acestui aspect cultural mai face parte ceramica grosolană, modelată cu mîna, perpetuînd unele forme dacice; ceramica cu roata înceată și decor tipic de linii ondulate; cea de tehnică superioară, importantă de la S de Dunăre. Se întîlnesc de asemenea arme și unelte de fier și podoabe de bronz tipice, fibule pentidigitale, catarama, limbi de curea. Stațiuni mai importante: Ciurel, Străulești, Soldat Ghivan, Militari-Cîmpul Boja, Cățelu Nou, Piața de Flori, Mihai Vodă. v. și **București**. r.f.

civilizație, ansamblul de forme materiale al unei culturi definite. În arheologie, termenul de c. este folosit adesea cu aceeași accepție ca și acela de cultură materială. Altă accepție folosită în mod obișnuit de istorici, este aceea de ansamblu al structurilor și instituțiilor specifice pentru o comunitate istorică. Pentru aceeași noțiune, etnologii și antropologii folosesc termenul de cultură. r.f.

cizelare, tehnică artistică constînd din finisarea cu dăltița a unei suprafețe metalice artistic decorate prin turnare, în relief sau în adîncime. În general, c. era completată prin polisare, care se făcea probabil prin frecare cu nisipuri fine sau cu bucăți de gresie sau șist. C. apare probabil încă din epoca bronzului, dar primele obiecte cizelate care pot fi amintite datează de la începutul epocii fierului (ex.: mînerul cu elemente zoomorfe al spadei de la Dobolii de Jos). C. a fost folosită și

de artiștii traco-geți la finisarea, de ex., a spadei emblemă de la Medgidia, a fruntariilor cu protome zoomorfe din tezaurele de la Craiova, Agighiol, Băiceni și a ritonului — poate produs grec — de la Poroina. În epoca dacică, unele bronzuri (ex.: Bendis de la Piatra Roșie, **M.I.R.S.R.**) erau cizelate, iar în epoca romană c. se generalizează, fiind folosită la finisarea garniturilor de costum și de harnașament precum și a statuetelor turnate în bronz. Ea continuă să fie practică și de bronzierii din perioada de trecere la feudalism, multe piese de bronz (fibule, catarama) din această vreme prezentînd urme de c., la fel ca și vasele de aur și argint cu decor figurat, de tradiție antică (Pietroasa, Apahida, Conțești, Tăuteu). r.f.

Cilnic (sat, com., jud. Alba); săp. K.Horedt — 1942—1943. Așezare neolitică cu două nivele: un nivel Petrești, cu locuințe cu platformă, suprapus de o așezare nefortificată, cu caracter pregnant agrar, de tip Coțofeni, de locuințe de suprafață. Ceramică pictată, tricromă și bicromă, cu motive geometrice (tabla de șah, șiruri de croșete duble, unghiulare) specifică culturii Petrești; ceramică de tip Coțofeni: cești cu pintece globular, gît cilindric cu buza oblică, toartă supraînălțată, cu decor radiar din înșepături succesive obținute prin înfigerea succesivă a unui instrument cu vîrf prelung, ascuțit, în pasta moale, șanțurile rezultate fiind umplute cu pastă albă. Acest decor cu semnificație de simbol solar, cît și aspectul general, deosebit de îngrijit, al ceramicii constituie cea mai înaltă manifestare artistică a culturii Coțofeni. **M.Br.S.**; **M.Se.**

BIBL.: P.Roman, *Coțofeni*, pass.

l.r.

cimpulung v. urbanism

cimpurilor sde urne, cultura ~ v. Gîrla Mare-Cirna, cultura ~

Circea v. Gura Baciului

cîrcel, motiv decorativ de origine mediteraneană, reproducînd traseul unui c. vegetal, adică de forma unei volute larg desfăcute și cu puține spire. Cel mai vechi ex. de c. este poate motivul linear în formă de volută larg desfăcută (atrofiată) de pe falera de aur de la Grăniceri (**M.A.**). Se reîntîlnește apoi, într-o stilizare specifică, pe piesele de bronz celtice (ex.: Ciumești), dar nu ajunge la răspîndire generalizată decît în epoca dacică, cînd apare ca detaliu al motivului mai complex al vrejului sinusoid, atît pe vasele de argint (pe unele cantarosuri din tezaurul de la Sîncrăieni), cît și pe ceramica pictată dacică. C. se mai întîlnește pe pietrele funerare romane, unde face parte din chenarele decorate cu vrej sinusoid de viță de vie sau de iederă. Este de asemenea frecvent pe catarama ajutate de bronz din aceeași vreme. De la sfîrșitul perioadei romane și pînă la începutul epocii feudale, c. devine extrem de rar, pentru a reveni din nou, ca detaliu al motivului mai complex al vrejului sinusoid de acant, pe ceramica smălțuită cu *sgraffito* din sec. 12-13. r.f.

Cîrlomănești (sat, com. Vernești, jud. Buzău); săp. M.Babeș, V.Drîmboceanu. M. Constantinescu — 1970, 1972—1975. Pe Cetățuie, așezare forti-

ată dacică din sec. 2-1 î.e.n. Au fost identificate fundații de piatră ale unor construcții de mari dimensiuni. Așezarea suprapune vestigiile primei epoci a fierului și din epoca bronzului, la Turda Monteoru. **M.Bu.**

BL.: M.Babeș, *Dacia, NS, XVII, Cronica săp.* r.f.

na (n.v. al satului Dunăreni, com. Goicea I. Dolj); săp. VI. Dumitrescu — 1942, 1955—1956. Pe malul bălții Nasta, necropolă de incinerare din epoca bronzului cu 115 morminte, tipul cîmp de urne, aparținînd culturii Gîrla Mare-C. Fiecare mormînt avea drept inventar urnă și mai multe alte vase ceramice (una sau două străchini, mai multe cești) și piese de plastic din teracotă. Ceramica, de forme foarte complexe, cu buza polilobată (urnele și străchile cu toarte inelare, ceștile cu una sau două arte supraînălțate, uneori de profil unghiular), a decor incizat, eventual nu cu un virf ascuțit, cu un instrument dințat, adesea sugerînd imesiunea unui șnur cu noduri și uneori încrustat, fiind aspectul unei broderii. Motivele geometrice ca zigzaguri, festoane, spirale simple sau ai adesea duble, grupuri de spirale, avînd un caracter de simbol solar, sînt deseori combinate cu elemente plastice (coaste, proeminente, creste) dispuse radial în raport cu axul vasului. Plastica este reprezentată exclusiv de figurine feminine de tipul cu rochia în formă de clopot, goale în interior, cu decor asemănător cu acela al ceramicii, dar astfel dispus încît sugerează elemente anatomice (ochi, nas și gură, părul împletit), de costum și podoabă (corsaj decoltat, sandantive, brățări, centură, aplice) sau chiar detalii ale acestora (drapaj, elemente de decor). S-a emis ipoteza că pe aceste figurine este atestată cea mai veche reprezentare a opregului, cunoscut și în costumul popular actual din Banat, dar această ipoteză rămîne o interpretare discutabilă a unor detalii prea stilizate pentru a fi concludente. **I.I.R.S.R.** ◊ *Cultura Gîrla Mare-C. v. Gîrla Mare*

BL.: VI. Dumitrescu, *Cirna*. I.r.

lastic (-ă), termen desemnînd creația artistică în antichitate, în perioada de maximă înflorire a culturii grecești (480-c.330 î.e.n.). Din arta c. recească nu s-au descoperit decît foarte puține exemple: la Histria și Callatis (M.I.R.S.R. și M.A.C.) și anume mai ales vase ceramice pictate atice cu figuri roșii, o hidrie de bronz, cu aplice cu decor figural, de la Callatis (M.I.R.S.R.), precum și, poate, două frize tot de la Histria, de la două monumente mici, una cu lebede purtînd o *taenia* (sec. 4-3 î.e.n., M.H. și M.I.R.S.R.), alta cu vîictorii pe care cu două roți (sec. 5-4 î.e.n., M.H.). Cunoaștem și numeroase variante provinciale ale unor motive decorative în epocă. Prin extensie, termenul de c. este folosit pentru întreaga cultură greco-romană, în opoziție cu cele orientale sau medievale. De asemenea, printr-o specializare a termenului, se folosește și în sensul de etapă de apogeu, sau valoare de model, a unei culturi date. Astfel, de pildă, se poate vorbi de perioada c. a epocii eolice sau se poate considera drept c. faza A a culturii Cucuteni. r.f.

Ceașcă cu capac din cultura Gîrla Mare-Cirna

Figurină feminină din cultura Gîrla Mare-Cirna

Cirna

Mormînt de incinerare din necropola din epoca bronzului: o urnă, două străchini, capac, vase de oțărând și figurină

claustru (lat. *claustra* „spațiu închis fortificație“), spațiu închis al unei mănăstiri, anex bisericii, de obicei înconjurat de portice și servind comunității monahale drept loc de plimbare, repaus și meditație. În unele cazuri, c. era înconjurat de chilii. Cele mai vechi c. cunoscute sînt acelea ale bazilicii siriene de la Callatis care, atît prin dimensiuni cît și prin poziție, nu avea caracter de atriu și cel alîpît bazilicii din sec. 5-7 de la Histria. r.f.

Cleodamos și Atenaios v. fortificații; Gallienus

cline (cuv.gr.), patul pe care se stătea la ospete, în timp ce mîncărurile erau așezate pe măsuțe mici cu trei picioare (*trapezai*). De obicei, c. avea patru picioare profilate mărunț sau în balustru, de multe ori terminate cu gheare de leu sau caprideu, o platformă acoperită de o saltea prezentînd unerori, pe cant, un decor — poate brodat — — floral, sau inspirat de modenatura clasică. Pe una din laturile înguste avea un spătar înalt, cu secțiune în S, în unele cazuri cu elemente decorative pe cant. Nu se păstrează nici un element de c., în schimb sînt cunoscute foarte numeroase imagini în scenele de banchet de pe stelele și ediculele funerare. Aici apar nenumărate variante de profile și decorație, care par să se datorească nu numai varietății pieselor originare, ci și fanteziei sculptorilor.

Clisură v. Porțile de Fier

r.f.

cloisonné (cuv. fr.), tehnică de orfevrărie constînd din fixarea pietrelor semiprețioase într-o împletitură de metal prețios, definind motive figurale sau geometrice, obținindu-se astfel o suprafață netedă, policromă, strălucitoare. Cele mai vechi ex. de c. datează din prima parte a perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism și reprezintă o tehnică specific pontică, vehiculată de arta somptuară a migratorilor germanici. Celebre printre acestea sînt cupele, fibulele și un colier din tezaurul de la Pietroasa, aplicile și capacul de pungă din tezaurul Apahida II, cataramele și rozetele din tezaurul de la Apahida I și Velț, podoabele tezaurului de la Someșeni (M.I.R.S.R.). Exemplarele de factură bizantină, caracterizate de forma regulată a caboșoanelor sau inserțiilor, sînt mult mai rare; se poate aminti tezaurul de aur — două cruci, două inele și o pereche de cercei — descoperit la Histria (M.I.R.S.R.). Mai tîrziu (sec. 7 și următoarele), tehnica aceasta rămîne rar atestată (ex. pe unele vase din tezaurul de la Sînnicolau Mare). r.f.

Cluj-Napoca (municipiu, jud. Cluj); n.a. *Napoca*; descop. înt.; săp. N.Vlassa — 1960; I. Mitrofan — la diferite date. Pe terit. orașului numeroase descop. arheologice din epoci diferite, de la cea neolitică (la Gura Baciului) pînă la cea feudală timpurie (mormintele maghiare din Piața Libertății). ● În cartierul Someșeni-Băi a fost surprinsă o așezare dacică, identificabilă poate cu antică *Napoca* (v. *Someșeni*). ● Cele mai importante descop. (inscripții, monumente sculpturale etc.) datează din epoca romană, cînd *Napoca* ocupa centrul actualului oraș. Așezare

Napoca. Postis de poartă romană.

romană, important centru meșteșugăresc și comercial din care au fost identificate vestigii fragmentare de edificii monumentale: temple, palate, locuințe, dobîndește sub Hadrian rangul de municipiu și devine capitală a Daciei Porolissensis, iar sub Marcus Aurelius sau Commodus devine colonia. Din această vreme datează poarta orașului, zid de incintă în *opus caementicium* cu parament de *opus quadratum* și prag de lespezi ecarisate din actuala str. Dr. Petru Groza, cîteva inscripții și unele resturi de arhitectură monumentală, între care un stîlp de poartă (*postis*) cu decor floral în relief, de marmură, probabil statuia (sau altorelieful?) fragmentară, de gresie, a unui Priap Pantheus, de stil provincial îngrijit, cu o draperie formînd fond, amplă și elegant stilizată, în sfîrșit peretele de ediculă cu o pereche îmbrăcată în tunici — a bărbatului scurtă, iar a femeii, lungă —, aducînd libație. ● Pe terit. C.-N. s-au descoperit și urme ale populației dacoromane rămase aici după retragerea aureliană și anume, în primul rînd, un cimitir cu înmormîntări în sarcofage confecționate prin modificarea unor monumente funerare mai vechi — cipi, stele, edicule. Pe unul dintre acestea a fost gravată secundar o formulă epigrafică abreviată, controversat interpretată: *sit tibi terra levis* „să-ți fie țărîna ușoară“ (C. Daicovicu) sau monograma cristică (V. Pârvan). ● În Piața Libertății, necropolă de înhumație maghiară, datînd din sec. 11, și avînd în inventarele funerare aplici de centură tipice în formă de scut. ● Pe terasa rîului Nădaș, în cartierul Cordoș, urme de cultură materială datînd din paleolitic pînă în sec. 6. Din ultima fază de folosire a stațiunii, necropolă de înhumație din sec. 5-6 e.n., de unde provine o fibulă de argint aurit, digitată, de o lungime considerabilă (14,4 cm). M.I.Tr.C.

BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p. 222-229; I. Mitrofan, *AMN*, III; XIII; C.Pop, *AMN*, IV. h.d.

cnemidă (gr. *knemis* „gambă“), piesă de armură, destinată să apere gamba și afectînd forma unei jumătăți de carîmb de cizmă care mulează partea frontală a gambei. De obicei, c. sînt din metal (bronz și mai rar argint) și decorate în relief. Pe terit. României sînt cunoscute c. de paradă din argint din tezaurul funerar de la Agighiol. Acestea reproduc tipul de c. grecească și sînt decorate în relief prin ciocănire cu motive figurative, între care se disting acelea ale măștii —

Țoda Malului. Fibulă dacică de argint cu scut triunghiular, cu efigie prosopomorfă

Cobor. Spadă de bronz cu cupă

—poate Dionysos și Ariadna — pe genunchi, precum și cele ale cavalerului plecat la vânătoare și aducând libație. r.f.

Țoda Malului (sat, com. Măgurele, jud. Prahova); descop. înt. — 1932. Tezaur dacic compus din două de argint: două fibule cu scut triunghiular, decorat în relief *au repoussé* cu o efigie chematizată, probabil feminină; o brățară spiralată fragmentară, terminată cu câte o verigă a ambele capete; un tub cilindric și un pantaliv format dintr-o tetradrahmă de la Filip II. Tezaurul datează din sec. I î.e.n. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Popescu, *Inventaria archaeologica*, 5, 20 a. h.d.

Cobor (sat, com. Ticușu, jud. Brașov); descop. înt. — 1858. Spadă de bronz cu lama în formă de lamă și cu garda cu minier profilat cu decor bogat de motive spiralice, cercuri, arcături, terminată cu o cupă decorată cu rozetă sinusoidă. Datată în prima epocă a fierului. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: *Trésors*, nr.137. r.f.

Coif, element de armură, destinat să apere capul; cască. Compus din calotă, apărătoare de față și de obraji (paragnatide) și, uneori, și

Coif de bronz (Ocna Mureș)

dintr-o vizieră. Cel mai vechi c. cunoscut pe terit. României datează din prima epocă a fierului. Este vorba de o simplă calotă de bronz, terminată cu un spin cu buton, provenind de la Gușterița (M.Br.S.). Cinci c. de metal prețios, de tip tracogetic, datează de la sfârșitul primei epoci a fierului (sec. 6-5 î.e.n.): cele de la Poiana Coțofenești și Băiceni, de aur și cele de la Agighiol, Peretu (M.I.R.S.R.) și Porțile de Fier (Metropolitan Museum, New York), de argint. Toate au calota conică, falsa vizieră și apărătoarele de față și obraji decorate cu motive zoomorfe (harpii, șerpi în entrelac, grifoni adosați la pomul vieții, vulturul cu peștele în gheare) sau figurativ-antropomorfe (cavalerul la vânătoare, aducând libație, sacrificiind berbecul) în relief, *au repoussé*. Motivele, se pare specific locale, tractice, sînt realizate într-un stil cu influențe iraniene. Din perioada La Tène sînt cunoscute trei c. celtice. Unul, de la Ciurmești, are calota de fier cu apărătoare simple de față și obraji, iar în creștetul calotei o pasăre de pradă — corb (?) cu aripile deschise — din bronz; c. de la Hațeg (aflat la Viena) aparține aceluiași tip, dar calota nu comportă un decor deosebit; cel de la Silivaș are forma unei calote simple cu spin în vîrf și apărătoare de față orizontală, decorată în *niello*, cu motive vegetale, stilizate geometrice. Relativ contemporane cu acestea, unele c. grecești de bronz întregi sau fragmentare pot fi amintite, dintre care cel mai bine cunoscute sînt c. de tip calcidian de la Tinosu, cele de la Zimnicea, Popești (M.I.R.S.R.), cele corintiene de la Găvani (M.B.), Gostavăț. De la începutul epocii romane (sec. I e.n.) datează cele două c. de paradă, de cavalerist, cu decor bogat în relief, de la Ostrov. Amîndouă de bronz, cu decor figurat în relief, turnat și cizelat, în stilul iluzionist caracteristic roman, sînt de tipuri diferite, unul cu vizieră completă separată, celălalt cu apărătoare de obraji articulate. Între motivele figurative care le decorează, apar Dioscirii, șarpele și mistrețul. De la un c. de același tip provine și masca de bronz de la Hirșova, care reproduce, idealizate, trăsăturile figurii purtătorului (M.I.R.S.R.) precum și masca feminină de la Comani. Un c. de fier, de tipul celor purtate de soldații din legiuni, provine de la Ocna Mureș (M.I.R.S.R.). Nu se cunosc alte c. din vremuri mai tîrzii de pe terit. României, pînă în epoca feudală. r.f.

Cojocna (sat, com., jud. Cluj), descop. înt. — f.d.

● Tezaur dacic de argint din sec. I î.e.n. Cuprinde: un lanț ornamental format din zale fine și terminat într-un pandantiv cu trei cuie, o brățară spiralată terminată cu capete de șarpe precedate de palmete și trei fibule cu noduli pe arc. ● Ocnă de sare romane. **M.I.Tr.C.**

BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p. 230; D.Popescu, *BMI* XI, 4 și XLI,1. h.d.

Coldău (sat, oraș Beclean, jud. Bistrița-Năsăud); săp. N. Vlăsa — 1967. Pe Varbă, cetățuie din epoca bronzului, cultura Wietenberg, întărită natural pe trei laturi de pante abrupte, iar pe a patra artificial, de un șanț dublat în parte de un zid de lemn în chesoane încheiate, cu umplutură

de pământ calcinată în urma incendiului fortificației, în parte de un terasament de pământ — de tip *agger*. Zidul de lemn era dublat în interior de un pavaj de bolovani de rîu. Între zidul de lemn și terasamentul de pământ, relativ în mijlocul laturii de N, poarta. În interior strat subțire de lutură cu fragmente ceramice de tip Wietenberg.

BIBL.: N. Vlassa, *AMN*, X.

r.f.

colier, podoabă care se poartă în jurul gîtului, constituită din mai multe elemente identice sau analoge, reunite printr-un fir sau prin agățarea unul de altul. Cele mai vechi c. cunoscute datează din neolitic și constau din rîndele de cochilii ale unor scoici mediteraneene, înșirate pe un fir. Exemplare tipice s-au descoperit la Ariușd, în așezare (M.S.G.) și la Decea Mureșului, în cimitir (M.I.R.S.R.). Din epoca bronzului și de la începutul primei epoci a fierului sînt cunoscute c. de aur cum sînt acelea din paiele inelare de la Turnu Măgurele și cele din mărgelile sferice din tablă de aur de la Boarta (M.I.R.S.R.). Grecii, în epoca elenistică mai cu seamă, folosesc c. constituite fie din lanțuri de aur fin împletite, încheiate cu închizători constituite din două capete de leu în relief, prelucrate în aur prin ciocănire *au repoussé*, fie din pietre semiprețioase gravate, purtînd un cîrlig și o cheutoare, fie din mărgelile de metal reproducînd miniaturizat forma unor amfore, a unor cochilii etc. Astfel de piese au fost descoperite în mormintele de la Tomis și Callatis (M.A.C.). Din necropola sarmatică timpurie (sec. I. î.e.n.) de la Chișcani provin c. de mărgelile plate, fațetate, din mărgelan sau de sticlă, acestea afectînd forma unor amfore miniaturizate (M.B.). În aceeași perioadă, dacii cunosc c. din mărgelile de sticlă sau de pastă vitrificată, policrome, evident importate din S., descoperite în cetățile dacice din Munții Orăștiei sau în centrele de la Cetățeni, Popești, Poiana (M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.). Tot c. trebuie să fi fost și unele lanțuri ornamentale de argint, cu aspect de împletitură terminate cu pandantive — *saltaleone* —, cum sînt cel terminat cu trei cuie din tezaurul de la Co-

Colier dacic din pastă de sticlă (Cetățeni)

jocna (M.I.Tr.C.), cel terminat cu o placă triunghiulară cu decor punctat de la Bistrița (M.I.Tr.C.) sau cel de la Rociu (M.J.A.P.). Din sec. 3 se răspîndesc c. din mărgelile de chihlimbar, sticlă sau mărgelan, fațetate, octaedrice, de tip sarmatic, așa cum sînt cele descoperite în necropolele de la Mogoșani, Tîrșor (M.I.P. și M.I.R.S.R.) și Spanțov (M.I.R.S.R.). Din a doua perioadă de trecere de la sclavagism la feudalism nu ne sînt cunoscute c., dar nu lipsesc mărgelile de sticlă transparentă sau colorată și nici cele de pastă vitrificată, policromă. Ne sînt cunoscute și c. din lanț de aur cu pandantive figurale (Șimleu Silvaniei, Someșeni), sau, mai tîrziu, lanțuri c. de aur, pandantivele fiind cruce-engolpion (Garvăn, M.I.R.S.R.). r.f.

coloană (lat. *columna* „stîlp”), stîlp de secțiune circulară, susținînd un antablament. C. se întîlnesc pe terit. României încă din neolitic (cea de lemn îmbrăcată în tencuială de lut pictată, de la Căscioarele, Institutul de Arheologie, București). În epoca bronzului au fost identificate c. de lemn închizînd pronaosul megaronului de la Sălăcea. Sînt cunoscuți asemenea stîlpi de lemn, îmbrăcați în tencuială de lut pictată la cele două sanctuare circulare dacice de la Sarmizegetusa Regia. Stîlpi circulari de lemn se întîlnesc și la sanctuarul circular dacic de lemn de la Pecica. Tot la Sarmizegetusa Regia, la sanctuarul mare nou patruleter, se întîlnesc niște tamburi cilindrici colosali de andezit, ca elemente constitutive ale acestuia. În perioada stăpînirii romane și în cetățile grecești de pe țărmul de V al Mării Negre, c. din piatră și în forme specifice sînt folosite după regulile de compoziție ale ordinelor antice. Cele mai vechi apar, formate din mai mulți tamburi canelați, încă din perioada greacă, la Histria. Fără îndoială însă că și la templul arhaic atribuit lui Zeus Polieus există c. Folosirea c. s-a generalizat pe întregul terit. al celor două provincii Dacia și Moesia Inferior, sub forma lor romană (monolite și cu fusul neted), așa cum se întîlnesc în *principia* castrului Drobeta, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa sau la Tomis. De la Tomis provin și trei c. de un tip special (M.I.R.S.R.), decorate cu reliefuri, două cu Dioscuri și una cu Hercule, asemănătoare cu cele de la porticele străzilor din orașele microasiatice. Folosirea ordinelor antice încetează către sfîrșitul sec. 3 e.n., cînd se răspîndesc ordinele tîrzii. C. aparținînd acestor ordine și care sînt de multe ori mai vechi, recuperate și reutilizate, nu depășesc sfîrșitul sec. 6. Cele mai caracteristice ex. cunoscute sînt c. cu o cruce în relief pe fus, de la Tomis (M.A.C.). Ele sînt în general monolite. Din perioada începuturilor feudalismului nu ne sînt cunoscute pînă acum c. care să provină din sâp. arheologice. r.f.

Coltești (sat, com. Rimetea, jud. Alba); descop. înt. — f.d. Două coloane dacice de argint (*torques*), unul simplu, cu capete în ochiuri, celălalt din patru fire răsucite, două netede și două perlate, cu capetele terminate în două protome zoomorfe, întoarse, poate de păsări. Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: D.Popescu, *BMI*, XLI, 1.

r.f.

Colțesti. Torques dacic de argint cu protome zoomorfe

Comani. Masca de bronz de la un coif de cavalierist

Comani (sat Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt); descop. înt. — 1863. În albia Oltului, în imediata apropiere a mănăstirii C., s-a descoperit o mască de coif de paradă de cavalierist roman, din bronz. Masca, cu trăsături armonioase, oval rotunjită, se termină la partea superioară cu indicația părului prins într-o rețea decorată cu o semilună (înfățișă deci o amazoană sau pe zeița Diana). *Kunsthistorisches Museum, Viena*.

BIBL.: K.Gschwantler, V. Oberleitner, *Göter, Heroen, Menschen. Antikes Leben im Spiegel der Kunst*, Viena, 1974, nr. 166.; Florescu, Miclea, *Tezaur*, nr. 50.

r.f.

complex, grup de descop. care se încadrează într-o arie culturală relativ unitară, dar care se diferențiază în cadrul acesteia prin câteva trăsături specifice. Un c. definește o subîmpărțire a unei arii culturale. Ex.: c. Ferigile constituie un grup definit de descop. încadrându-se în etapa de sfârșit a culturii primei epoci a fierului.

r.f.

compluvium v. atriu

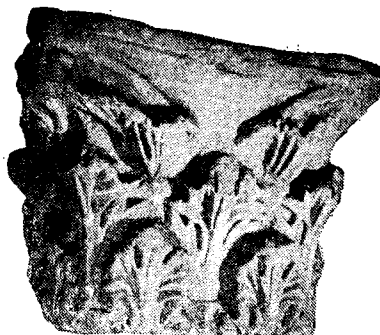
compozit, termen desemnând ordinul pentru care este caracteristic capitelul constituit din „coșul” de acant corintic din care ies volute ionice. Foarte frecvent în epoca romană. Capitele c. ne sînt cunoscute de la Apulum (M.A.I.) și Tomis (M.A.C.).

r.f.

comuna primitivă, termen folosit atît pentru desemnarea primei formații social-economice, cît și pentru perioada în decursul căreia această formație s-a dezvoltat (c. 1000000—80 î.e.n.). Pentru c.p. este caracteristică o artă lipsită de un sistem de forme monumentale realizate în materiale perene. Deși cunoaște premisele arhitecturii monumentale (tipuri arhitecturale, proporții, decor plastic sau pictat), precum și începuturile plasticii mari, dar sub formă de manifestări izolate, arta c.p. este dominată de forme ale artelor aplicate, de o varietate folclorică și în general cu semnificație simbolică. Artă c.p. nu se confundă cu arta primitivă, termen desemnînd arta popoarelor „primitive” contemporane, întrucît nu reprezintă aceeași etapă cronologică de dezvoltare. I.R.

Constantia v. Constanța

Constantin cel Mare (Flavius Valerius Constantinus) (288—337), împărat roman (306—337). În vremea și din inițiativa lui se restaurează, reconstruindu-se, fortificațiile castrelor, limesul dunărean din Dobrogea, fortificațiile unor orașe, ca de ex. Tropaeum Traiani, precum și capetele de pod de pe malul stîng al Dunării, din Dacia, de la Dierna, Sucidava, Turris și Barboși; se construiește noul pod de peste Dunăre la Sucidava și se restaurează o porțiune din drumul roman

Capitel compozit (Tomis)

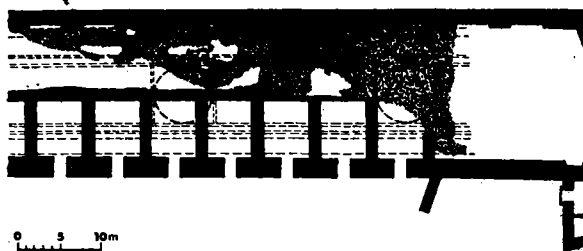

Constantin cel Mare
Fragmentul de pateră de la Histria

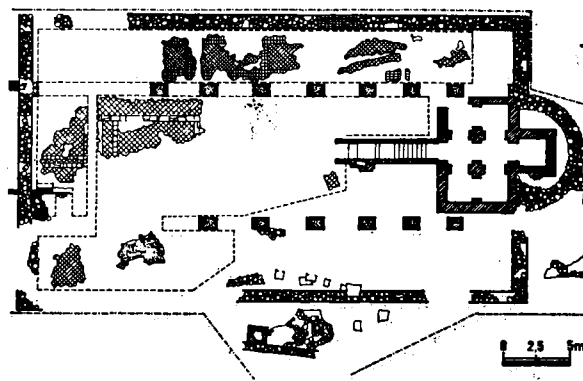
din interiorul provinciei Dacia. O imagine a împăratului, însoțit de cei doi fii, ni s-a păstrat pe o pateră de *terra estampata* de la Histria (M.I.R.S.R.). Trăsăturile figurii sînt cu totul convenționale, dar îmbrăcămintea (*pallium*, tunică) și atributele (glob și sceptru) sînt specifice unei reprezentări imperiale.

r.f.

Constanța (municipiu, jud. Constanța); n.a. *Tomis*, *Constantia*; descop. înt. publicate de Gr. Tocilescu, D.M. Teodorescu, Gh. Mateescu, P. Nicorescu, V. Pârvan; săp. colectiv M.A.C. condus de V. Canarache, A. Rădulescu — 1957, pînă în prezent. Pe locul actualului oraș, pe peninsulă și în zona Pieții Ovidiu, s-au descop. resturile orașului greco-roman *Tomis*, întemeiat de coloniștii milesieni și care, din sec. 5 e.n., a luat numele de *Constantia*, adoptat și de turcii otomani în vremea stăpînirii lor asupra Dobrogei sub forma de *Küstenge*. Cea mai veche atestare a orașului grecesc *Tomis*, ca atare, datează din sec. 3 î.e.n., cînd a format obiectul unui conflict cu privire la stăpînirea localității, între Byzanțion — pe de o parte și Callatis aliată cu Histria — pe de alta. ● Cele mai vechi urme de viațuire de pe terit. C. (între Cazinou și Piața Ovidiu) datează din epoca grecească arhaică (sec. 6 î.e.n.). ● În partea de sus a orașului actual, săp. au descoperit cimitire elenistice, de incinerare și înhumare, cu inventar adesea bogat, comportînd ceramica tipică, dar de mică valoare artistică, opaițe, vase de sticlă, podoabe de metal sau de os, bijuterii, ustensile de toaletă, o trusă chirurgicală decorată în *niello*, resturi de recipiente sau sicrie din lemn. Din epoca romană (sec. 2—3 e.n.), fără să poată fi identificate edificii sau fortificații, provin foarte multe piese: de ex., din vremea Severilor, coloane cu efigii (Dioscurii și Hercule) pe console, făcînd parte dintr-un portic; de asemenea fragmente dintr-o arhitravă corintiană de mari dimensiuni, monumente sculpturale (statui și relieuri de divinități), între care iese în evidență așa-numitul, „tezaur de sculpturi”, găsit pe terenul fostei gări, cuprinzînd statui și relieuri de cult cu imaginile mai multor divinități: Fortuna cu Pontus, Asclepios, șarpele Glicon, Isis, Dubla Nemesis, Tripla Hecate, un

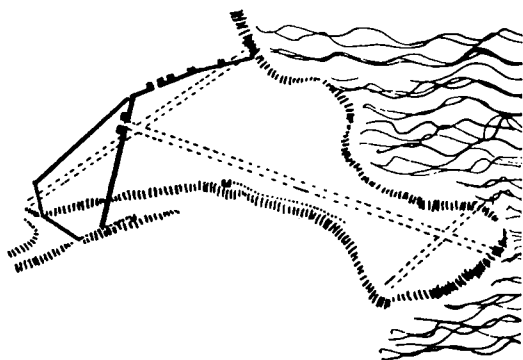

Planul edificiului cu mozaic

Planul bazilicii mari

Dioscur, Mithra, Cavalerul trac, Dionysos, Mercur, Luna, Iunona și Nimfele sub ipostaza celor trei grații, datînd toate din perioada sfîrșitului sec. 2 și începutul sec. 3 e.n. În afara acestui grup mai pot fi menționate: o altă statuie a Fortunei, și o altă statuie fragmentară a Nemesei, o statuie a zeului Pan, un cap al lui Apolo, altul al Afroditei, precum și un tors al lui Apolo Cytharoeus, o friză cu amazonomahia și relieuri de cult variate. În ceea ce privește statuara laică, pot fi amintite statuia unei adolescente, cea de tipul „poetului”, denumită Cetățeanul din *Tomis*, precum și mai multe fragmente de statui funerare; în sfîrșit, un bust încadrat în pseudoacrotera cu nișă cochiliiformă a sarcofagului aparținînd, după inscripție, lui Alexandros al lui Zmaragdos. Tot din epoca romană provin mai multe stele funerare de tip pontic sau reproducînd tipuri grecești (între care cea a armatorului Rufeinos, cu imaginea unei corăbii, constituie o raritate), precum și un important număr de statuete de bronz (de remarcat o *Venera Pudica*), ca și de teracotă și ceramică, produse în atelierele din zona de margine a orașului roman și, în sfîrșit, un mare număr de piese diferite de metal, os, teracotă, monede și mai ales ceramică întregă sau fragmentară (se evidențiază cîteva vase prosopomorfe și o oenochoe în *terra sigillata* cu subiect erotic), găsite atît în oficine și locuințe, cît mai ales în morminte. Din acestea din urmă provin și bijuterii, cum este perechea de cercei de aur cu hexagramă ajurată, o casetă de bijuterii din lemn cu incrustații de os ș.a. Tot din epoca romană sînt cunoscute mai multe morminte și sarcofage, între care: un mormînt cu cameră din

Constanța. Planul orașului

Edificiul cu mozaic

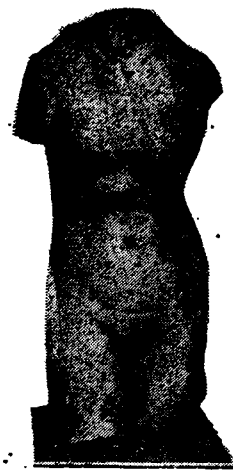
Ruinele unui cartier de locuințe din Tomis în care se disting, suprapuse, vestigiile din epocile greacă arhaică, greacă clasică, elenistică, romană și romană târzie.

Sarcofag roman

Șarpele Gylion

Tors de Afrodită

cu Pontus

Nemesis

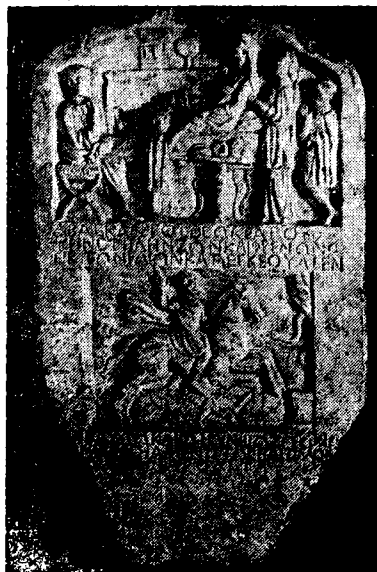

Statue de fată

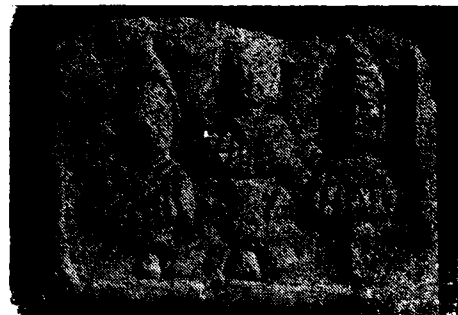

„Cetățeanul” din Tomis

lespezi de piatră, cu picturi decorativ-simbolice interioare (ramuri verzi dispuse după o schemă geometrică); sarcofagul cu simboluri al unui *agoranom* — magistrat însărcinat cu poliția pieții —, două fragmente dintr-un sarcofag cu personaje în nișe, de tip microasiatic. Trebuie menționată și poarta de mormânt din piatră, cu reprezentări figurate, simbolice, realizate într-un relief stângaci, în caseoane. Din perioada romană *țirzie* (sfârșitul sec. 3 — începutul sec. 7) nu este cunoscut *zidul de incintă* de traseu poligonal-trapezoidal și cu turnuri patrulatere, de tip pontic, asemănător cu cele de la Histria, Callatis și Argamum. Se cunosc bine două dintre porți (una în fața restaurantului „Modern”, a doua peste drum de hotelul Continental), precum și un turn de colț, aflat în apropierea celei de a doua porți, pe care o inscripție ni-l arată ca fiind construit de detașamentul breslei măcelarilor. Din ansamblul incintei făcea parte și *portul*, cu mai multe complexe arhitecturale, în primul rând un *emporiu* cu două nivele, având la cel inferior depozite boltite, iar la cel superior, o mare sală acoperită, probabil, cu o imensă boltă sprijinită pe stâlpi. El prezenta o ordonanță de arcade deschise către mare și un splendid pavaj de *mozaic policrom*, de tipul covor oriental, renumit pentru dimensiunile sale importante și pentru frumusețea motivelor și execuției. Ocupând marea sală de la etaj, covorul de mozaic avea dimensiuni importante (100 × 20 m), acoperind o suprafață de 2 000 mp din care s-a păstrat pînă astăzi doar o porțiune relativ centrală, măsurînd circa 100 mp. Consta dintr-o zonă centrală înconjurată de un chenar lat, constituit din trei registre: un vrej de viță, o zonă de cercuri întretăiate, delimitînd pătrate convexe, o tresă încadrată de unde etrusce; pe latura de S apare chiar un al patrulea registru, cu motivul diagonalelor. Zona centrală era împărțită în cîmpuri pătrate și dreptunghiulare, alternînd între ele. Dintre acestea ni se păstrează fragmente dintr-un cîmp dreptunghiular cu motivul „podelei nemăturate”, geometric stilizat, unul pătrat cu motive geometrice și figurale (cantarosuri, *pelta*, securi duble), alt cîmp dreptunghiular cu pătrate delimitate de torsadă, în sfîrșit alt cîmp pătrat cu o rozetă înscrisă. Toate aceste motive sînt realizate din tesere de piatră pătrate, de 1—1,5 cm latura, roșii, negre, ocre, albastre, verzi, galbene. Ceea ce este remarcabil în realizarea mozaicului, în afară de nivelul artistic, este faptul că se pot face unele observații cu privire la tehnica în care a fost executat. Astfel, relativ la mijlocul suprafeței, se distinge o zonă în care se întîlnesc două maniere de desen, care se întrepătrund. Este zona de întîlnire a celor două echipe care au lucrat la realizarea mozaicului. Acestea au avut la bază același „carton” dar nu au folosit aceeași tehnică și au acuzat diferența chiar în ductul desenului: mai nervos și mai agitat — spre stînga; cu contururi mai pline și cu forme mai armonios construite — spre dreapta. În unul din depozitele boltite s-au găsit mai multe amfore conținînd aromate și obiecte de fier — cuie, scoabe — precum și un număr de ancore tot de fier. În fața emporiului, în ruinele altui edificiu por-

Stelă funerară romană

Relief funerar cu reprezentarea Cavaleriilor danubieni

Stelă funerară paleocreștină

t u a r, cu caracter de antrepozit, s-a descoperit un depozit de amfore caracteristice pentru sec. 5 — 6 e.n. Către S de emporiu, tot mărginind faleza, resturile unor t e r m e monumentale, care se pare că avuseseră decor de mozaic pe pereți. Către sfârșitul epocii romane târzii, aceste edificii au fost transformate în prăvălii și ateliere, suferind împărțiri și adaosuri, cu ajutorul unor ziduri de factură mai proastă, de obicei din piatră cu pământ. Tot din ansamblul portului făcea parte și o b a z i l i c ă, ale cărei ruine (resturi de absidă și navă) au fost surprinse în fața intrării nr. 1 în portul C. De asemenea, în colțul de V al zidului de incintă, pe vechea plajă, s-a descoperit un atelier de pietrărie, legat probabil de un punct de debarcare a blocurilor de marmură aduse cu corăbiile din Mediterana, iar pe malul Mării, în peninsula, se cunosc vestigiile unui atelier de bronzier, iar către centrul peninsulei, în apropierea catedralei, ale unuia de sticlărie. Din sec. 4—5 e.n., în interiorul cetății au fost identificate mai multe bazine. De la V la E, pot fi amintite b a z i l i c a m a r e cu criptă boltită, care avea pavaș din mozaic cu cărămizi, trei nave despărțite prin șiruri de coloane și poate galerii pe laterale, precum și obșnuitul exonartex tripartit; criptă, împărțită de asemenea în trei nave, era acoperită cu bolți în cruce pe dublouri; b a z i l i c a m i c ă, cu o singură navă și absidă; sub clădirea Liceului nr. 2, b a z i l i c a c u c r i p t ă dreptunghiulară, absidată, pictată cu motive arhitecturale imitând în *trompe l'oeil* bosajul unui parament de piatră și un antablament care-l suprapunea. Pe lângă latura de N a zidului de incintă s-au identificat mai multe c u p t o a r e ceramice sau de cărămidă. În sfârșit, în mai multe zone precum și pe faleză, s-au găsit gurile colectoare și deversoare ale unui sistem de canale scobite în stâncă, datînd după toate aparențele tot din această vreme. Se păstrează câteva fragmente de arhitectură (coloane geminate, capitele palmiforme, capitele compozite, capitele ionice atrofiate cu abacă trapezoidală, multe dintre ele marcate cu simbolul creștin al crucii, tipic pentru sec. 5—6 e.n.) cît și un mozaic pavimentar provenind din piața Ovidiu cu motive simple, geometrice. Tot din perioada romană târzie (sec. 5—6), datează o serie de inscripții creștine, atît grecești cît și latine, discul de aur al episcopului Paternus și o serie de fragmente de *terra estampata* cu simboluri creștine, opaițe, amfore ș.a. provenind din săp. de la emporiu. Din v r e m e a m e d i e v a l ă, (sec. 7—14), cînd C. a continuat să fie o cetate bizantină sau genoveză, după cum o atestă portulanele, se cunosc puține urme. Un fapt deosebit de important este acela că latura de S a zidului de incintă roman este suprapusă de o reconstrucție medievală cu tehnica specifică a lanțurilor din grătar de birne, îngropate în emplecton, ceea ce atestă continuitatea funcției fortificațiilor orașului. Materiale arheologice certe din această vreme însă nu se cunosc, cu excepția poate a unor fragmente arhitecturale de marmură, prezentînd decorul specific pentru sec. 10—11 al încrustării în marmură. M. A. C.; M. I. R. S. R.; Muzeul Național, Sofia; Muzeul Ermitaj, Leningrad.

BIBL.: V. Canarache, *Tomis*, Buc., 1961; I. Stoian, *Tomitana*, Buc., 1962; *Muzeul de Arheologie, Constanța* (catalog.) A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*; A. Rădulescu, C. Scorpen, *Pontica* r.f.

Conțești (sat, com. Valea Seacă, jud. Iași); denumit eronat în literatura de specialitate Concești; descop. înt. — 1812. Mormînt tumular bogat (sec. 5 e.n.). Din inventar s-au recuperat: un *torques* din trei fire de sîrmă de aur (două netede și unul canelat), terminat cu o închizătoare cu belciug și cîrlig; o brățară de aur din sîrmă răscuită, circulară, deschisă, terminată în capete de șarpe cu ochi de grenate și caboșoane de grenate pe cap; mai multe frunze dintr-o coroană funerară, din foi de aur; coif conic cu obrăzare, cu nervuri în cruce, din plăci de fier argintate, cu nituri de argint; mai multe plăci fragmentare de aur cu motivul solzilor ștanțat, poate dintr-o armură sau dintr-un pectoral; două limbi de curea din aur, în *cloisonné*, cu grenate; o aplică în formă de animal fantastic, pasăre-pește, cu solzii redați în tehnica *cloisonné*, cu grenate; o bandă de aur, probabil de la o diademă, cu borduri de perluțe și cu motivul arborelui vieții *au repoussé*; o amforă de argint cu toate zoomorfe în formă de centaur, cu decor figurat pe pîntece, organizat în trei registre: pe umăr o scenă de vînătoare, pe pîntece o amazonomahie, pe fund un cortegiu marin (nereide și monștri marini); o situlă de argint, tronconică, cu o friză figurală cu scene mitologice — zei olimpici, episoade ale miturilor acestora —, între două frize cu vrej sinusoid; un platu circular de argint, cu bordura decorată în *niello*, cu scene de vînătoare și medalioane, avînd în centru un medalion decorat în *niello* și filigran cu motive geometrice; resturi de la garniturile de argint ale unui scaun pliant. Între piesele dispărute este posibil să fi fost și un riton. Inventarul acesta a fost atribuit unui șef hunic și aparține, probabil, unui atelier pontic, prezentînd aceeași îmbinare de stil zoomorf policrom, specific popoarelor germanice și de stil figural,

Conțești. Amfura de argint

iluzionist, de tradiție artistică, Leningrad.

BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 67—73. r.f.

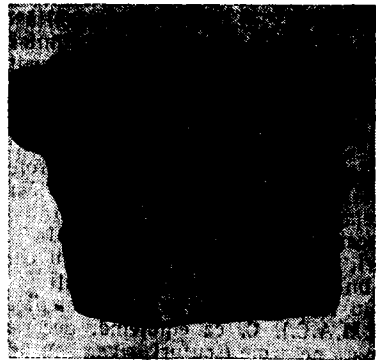
Copăceni (sat, com. Racovița, jud. Vâlcea); n.a. *Praetorium*; săp. Gr. Tocilescu, *Polonic*—1894. ● Pe malul Oltului, castru roman de pe limesul alutan, ridicat de un *Numerus Burgariorum et Veredariorum*, unitate specială cu atribuții în organizarea serviciului de poștă militară, în vremea împăratului Hadrian, și refăcut în două rânduri: 138—140 și în a doua jumătate a sec. 3. Parțial distrus, are traseu aproape pătrat, cu cel puțin două porți flancate de turnuri interioare la capetele axei lungi, cu turnuri de colț trapezoidale interioare, tipice pentru tipul clasic, varianta hadrianeă. La curtile sunt adosați pineni de zidărie interioară, care suportau drumul de strajă. Ordonața stradală era comandată de axa longitudinală, construcțiile interioare, de zid, fiind orientate paralel cu aceasta. ● În jurul castrului, așezare civilă romană, necercetată. Descop. mărunte: ceramică, bronzuri, opaite și inscripții, printre care aceea care atestă construirea fortificației. M.I.R.S.R.; M.V.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 271—272; idem, *OR*², p. 274—278; C. Vlădescu și Gh. Poenaru-Bordea, *BMI*, XLI, 3. r.f.

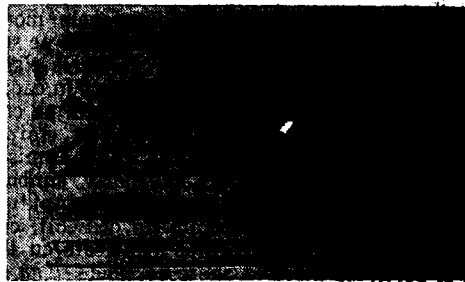
corintic (corintian), denumire folosită pentru desemnarea unor forme artistice grecești originare, ca tip, din Corint. ◇ *Ordin c.*, frecvent mai ales în perioada romană (c. roman), este caracterizat de aceleași componente ca și ordinul ionic roman, cu unele diferențe, dintre care cea mai importantă privește capitelul. Acesta, stilizare a unui coș din care ies vrejuri de acant, ale cărui frunze proeminente se involutează la colțuri în capetele axelor diagonale, suportă o abacă îngustă, de traseu patrulater cu laturi concave. Uneori, arhitrava face corp comun cu friza și este decorată cu un vrej sinusoïd în desfășurare continuă (Tomis, Histria, Callatis, Capidava, Noviodunum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Drobeta ș.a. De la Ulpia Traiana (M.D.) trebuie amintite mai ales capetele coloanelor geminate de la zidul care separa atriumul de *oecus* la Palatul Augustalilor, iar de la Tomis (M.A.C.) un fragment de arhitravă c. de la un edificiu circular (?). ◇ *Ceramică c.*, grup stilistic, arhaic grecesc, în pictura ceramică policromă, folosind cu predilecție teme zoomorfice, ca și scene pastorale. Se cunosc frumoase exemplare — întregi sau fragmentare — de aribale c. din morminte de la Histria (M.I.R.S.R.). ◇ *Cască c.*, tip de coif caracterizat de modelajul articulat al calotei și de viziera și parangatidele importante (un exemplar de la Găvani, din M.B., provine dintr-un mormânt traco-getic). r.f.

Corlăteni (sat, com. Izvoare, jud. Dolj); descop. înt. — 1931; săp. C. Nicolaescu-Ploșcor — 1931. Necropolă de incinerare, cu piese de inventar de tip celtic, între care un frumos lanț-cingătoare de argint. M.O.C.

BIBL.: C. Nicolaescu-Ploșcor, *Dacia*, XI—XII. r.f.

Capitel corintic (Tomis)

Fragment de cornișă cu ove și frunze de acant (Tomis)

Corlăteni (sat, com., jud. Botoșani); săp. I. Nestor, A.D. Alexandrescu, E. Comșa, E. Zaharia, VI. Zirra — 1950—1951. ● Pe terasa Ilișii, pe locul „La țarină”, așezare neolitică aparținând culturii Cucuteni AB, cu locuințe patrulate cu platformă. Nu se cunosc elemente de fortificație. Ceramică și plastică tipice pentru cultura Cucuteni AB: vase binoclu, formă specifică pentru zona de NE a Moldovei. ● Peste așezarea neolitică, depuneri din prima epocă a fierului, suprapuse de o așezare din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cultura carpică, din care s-a identificat o locuință patrulateră cu pereți de lut pe schelet de lemn, cu o vatră importantă pe lăptăși de piatră, cu inventar de ceramică specifică (modelată pe roată, cenușie, decorată prin lustruire, incizii și fațetare), precum și de obiecte de metal (fibule de bronz cu piciorul întors pe dedesubt, o cheie și un cuțit de fier etc.). M.I.M.; M.I.R.S.R.

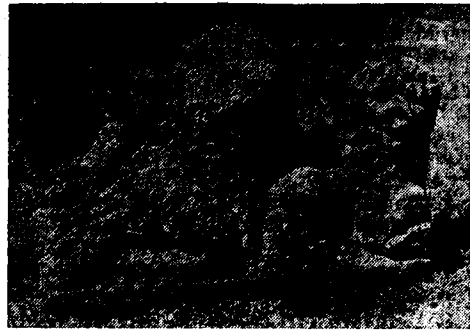
BIBL.: I. Nestor, A.D. Alexandrescu, E. Comșa, Eug. Zaharia, VI. Zirra, *SCIV*, II, I; M. I. r. cornișă, element constructiv corespunzător la clădirile monumentale din piatră, străvechi; este caracterizată printr-o succesiune de profile avansând progresiv în înălțime. Cele mai vechi exemplare de c. aparțin unor edificii de tip clasic, din cetățile grecești de pe litoralul de V. a Mării Negre. C. devine general folosită în toate Țările din Dacia și Dobrogea în perioada stăpânirii romane, dar se păstrează mai cu seamă piese provenind de la monumente mici, de cele mai multe ori cu caracter funerar (M.I.R.S.R., M.A.N., M.A.C.,

M.I.Tr.C., M.A.I., M.O.). O c. deosebită ca profil este aceea de la Monumentul triumfal de la Adamclisi, care are la bază drept element caracteristic un tot torsat. Este de asemenea cunoscută o c. interioară de stuc, pur decorativă, de la Apulum (M.A.I.). r.f.

coroană (lat. *corona*), motiv iconografic roman, derivat din reprezentarea plastică a c. făcute din foi de stejar, laur sau alte plante decorative, purtate în ocazii solemne de învingători la jocuri și concursuri, luptătorii triumfători, sau care constituiau un atribut al morților eroizați (c. deshidratate au fost găsite în celebrul sarcofag de la Callatis, M.A.C.). C. ca emblemă, decorație militară, apare pe arme (scuturi, *signa* sau pe reprezentările plastice ale acestora). Astfel, pe scutul dacic de fier de la Piatra Roșie, apar două cercuri înscrise de palmete, figurare deformată a c. (M.I.R.S.R.). De asemenea, pe metopele monumentului triumfal de la Adamclisi apar c. pe scuturile unor soldați romani ca și pe unele *signa*.

◇ C. *funerară*, apare sub două variante: în cadrul reprezentării banchetului funerar, purtată pe cap, sau ținută în mina înălțată de mortul eroizat, așezat pe pat (stele de tip pontic de la Tomis și Callatis, M.A.C.); decorînd, ca motiv simbolic de sine-stătător, frontispiciul unei stele (Apulum, M.I.R.S.R.). ◇ C. *murală* este un tip deosebit, care afectează aspectul unei incinte fortificate cu turnuri și porți. Ca atare ea apare pe unele *signa* ale trupelor sau pe capul unor divinități, ca de ex. pe capul Fortunei poliade de la Tomis (Muzeul Național, Sofia) pe cel al lui Pontus, din grupul statuar Fortuna și Pontus tot de la Tomis (M.A.C.), în sfârșit pe capul așa-numitei Cibelee, probabil tot o Fortună poliadă, de la Romula (M.P.F.). v. și divinități poliade. r.f.

coronament, partea superioară a unui edificiu sau monument sculptural, constituind încheierea logică a unei ordonanțe constructive sau decorative. În general, în arhitectura clasică, c. se compune din elemente tipice, chiar stereotipe: cornișă, atic sau acroterii cu motive vegetale sau zoomorfe — pină, palmeta, sfînxul, leul cu capul de ierbivor în gheare, himere; în arta provincială apar, în schimb, c. complexe monolitice, sau compuse din elemente care nu corespund unor articulații ale ordonanței decorative. Astfel sînt: c. de edicule — acoperișuri plate sau arcuite cu lei sau sfînci în pseudoacroteră, cu învelitoare de solzi imbricați,

Coronament de stele (Apulum, provenind de la Vinu de Jos)

sculptate dintr-o singură piatră, la care se adaugă o pină; c. de altar paralelipipedic în pseudoedicolă sau de tipul lanus Quadrifrons — piramidă tetraedrică cu muchii arcuite, dintr-o singură piatră, cu învelitoare de solzi imbricați, uneori cu mici frontoane, la care se adaugă o pină sculptată aparte; c. de stele, cu motivul leilor adosată la o pină sau la un Attis, ori în formă de fronton cu motivul păunilor afrontați față de vasul cu apa vieții, c. de mausolee, în formă de fronton, cu motive centrale — gorgone solare, capetele unor divinități bărboase (Iupiter?), păuni afrontați față de un vas cu apa vieții ș.a.

r.f.

coroplastică (gr. *Koroplasthos* „fabricant de păpuși”), arta plasticii în lut. Cele mai vechi exemplare de figuri, modelate în lut și arse, cunoscute pe terit. României, datează din eneolitic. Acestea, masive, au fost modelate cu mina, detaliile fiind redată prin strîngerea între degete a lutului încă moale, apoi uscate și arse oxidant. Într-o etapă mai târzie au fost folosite la modelare și unele instrumente comportînd planuri drepte cu ajutorul cărora s-a obținut fațetarea figurinelor (ca în cultura Hamangia), sau virfuri ascuțite pentru decorarea prin incizie a suprafeței figurinelor. În epoca bronzului, modelarea devine mai plastică, apropiindu-se de caracteristicile modelării ceramicii: figurinele caracteristice cu rochie în formă de clopot sînt goale în interior ca niște vase. Abia epoca romană va aduce unele noutăți, atît prin apariția tehnicii mulării — cunoscută și anterior dar numai pe terit. cetăților grecești de pe malul Mării Negre, unde s-au dezvoltat în epoca elenistică bogate centre de c. de tip *Tanagra*, — cît și prin vastul repertoriu iconografic specific artelor romane. Odată cu retragerea puterii romane din Dacia în 271 e.n., pentru Dobrogea, odată cu recunoașterea creștinismului ca religie oficială, c. dispăre ca gen artistic, pentru a nu mai reapărea decît în vremea feudalismului dezvoltat sub aspectul cahlilor de sobă cu decor figural v. și figurine. r.f.

cortegiul dionisiac v. Dionysos

Coslogeni (sat Coslugeni, com. Dichiseni, jud. Iaomița); sâp. S. Morintz, N. Anghelescu — 1966 — 1968. Pe Grădiștea Coslugeni, stațiune cu mai multe nivele de locuire: — așezare neolitică, cultura Hamangia, una dintre rarele atestări ale

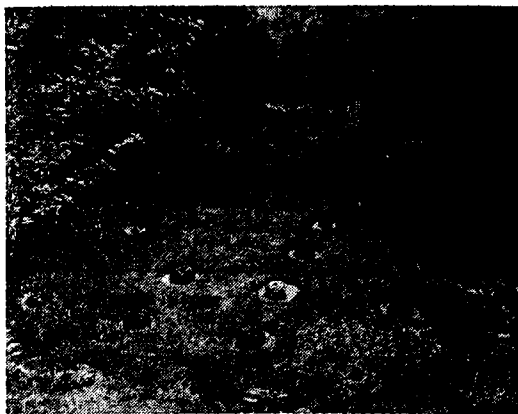

Coronament de monument funerar cu reprezentarea gorgonei solare (Apulum)

acestei culturi în stînga Dunării; — așezare de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, de bordeie, caracterizată de ceramica relativ simplă cu decor plastic rudimentar. M.I.C. ◇ *Cultura C.*, cultură materială de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, a cărei arie de răspîndire cuprinde E Cîmpiei Dunării, S. Moldovei și Dobrogea. Este caracterizată de așezări de tip cenușar pe terase, de colibe sau bordeie, cu ceramică relativ simplă cu decor plastic. Destul de săracă în aspecte artistice.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XI—XIII, Cronica săp., M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 93. r.f.

Costești (sat, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara); săp. D. Teodorescu, Al. Ferenczi — 1931—1934; C. Daicoviciu — 1942—1944. ● Pe dealul Cetățuia a fost dezvelită o fortificație dacică (sfîrșitul sec. 2 î. e. n. — 106 e. n.). Cetatea e apărată de un val de pămînt, un zid de piatră care n-o înconjoară complet și o dublă palisadă. Zidul este un *murus dacicus* tipic, cu lăcașuri caracteristice pentru tiranții de lemn unind paramenții și cu *anathyrosis* îngrijit cioplită la colțuri. Unul dintre colțuri este întărit cu un turn patrolater interior. În interior, de-a lungul unui drum al cărui traseu poate fi recunoscut datorită nivelărilor stîncii, se întîlnesc și câteva segmente de scară monumentală, din blocuri de andezit. Are și două turnuri-locuință pătrate, construite din piatră și cărămidă, spre care duc scări monumentale de piatră, precum și, pe terasele înconjurătoare, patru sanctuare patrolatere de tipul alianamentelor de stîlpi. Cetatea de la C. este considerată reședința permanentă a lui Burebista și a unora dintre succesorii săi. Cucerită de romani în anul 102, refăcută de Decebal în anii următori, a fost definitiv distrusă de Traian la 106 e. n. ● În hotarul satului C., în vale, se află o întinsă așezare civilă, căreia cetatea îi servea drept acro-

Vestigiile turnului sanctuar patrolater

Scara monumentală din interiorul cetății

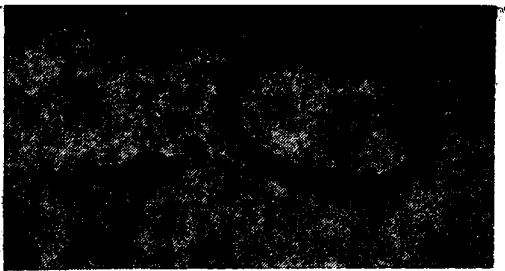
Țintă de fier

polă. Între descop. mobile sînt de arăntit garniturile de bronz antropomorfe, de la vase de lemn, de tip apulian și țintele de fier, cu floare decorată geometric prin ponsonare. M.I.Tr.C.; M.D. BIBL.: C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Munții Orăștiei*, p. 8—19. h.d.

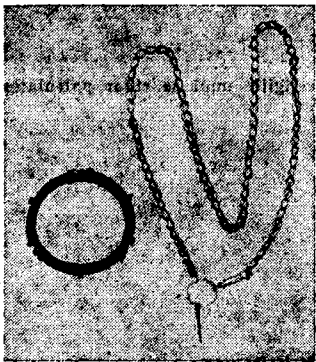
Costești-Iași (sat Costești, com. suburb. Tirgu Frumos, oraș Tirgu Frumos, jud. Iași); descop. înt. — anterior anului 1968. Ansamblu de tipare monovalve din gresie și os, pentru turnat piese de podobă din foaie de metal, decorate cu motive geometrice și, într-un caz, cu motive antropomorfe. Se disting tipare pentru cercei cu semilună cu pendentiv stelat, plăci de agrafă, plăci de aplică de centuri. *Datate între 700 n. M.I.M.* BIBL.: D. ... r.f.

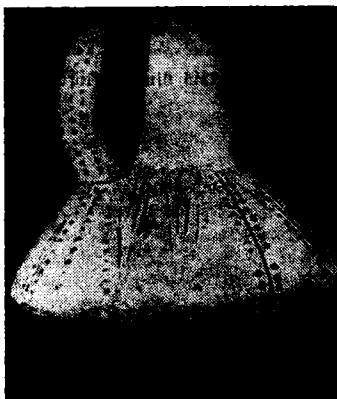
Planul cetății de la Costești

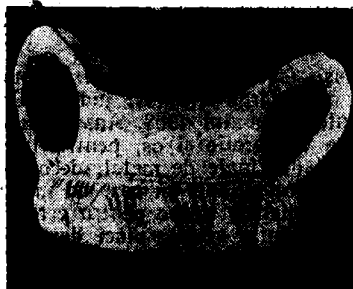
Costești. Fibulă de bronz cu scut oval și brățară de bronz cu decor de pastile

Lanț ornamental (saltaleone) de argint, cu pandantiv în ace

Costișa. Vase din cultura Costișa

Costișa (sat., com., jud. Neamț); săp. R. Vulpe și E. Vulpe — 1938, A. Vulpe — 1959—1963. ● Pe Dealul Cetățuia, așezare neolitică precucuteniană, poate fortificată cu un șanț, în cadrul căreia nu au fost identificate locuințe ci numai gropi; suprapusă de o așezare de tip pinten de terasă, din epoca bronzului, cultura C., fortificată cu două șanțuri. Descop.: ceramică și plastică tipică pentru cultura Precucuteni și ceramică tipică pentru cultura C. ● Pe Dealul Moeimii sau al Bisericii, așezare (?) Precucuteni. ● Pe Dealul Stanciului, așezare Precucuteni și Cucuteni A. ◇ **Cultura C.**, cultură din epoca bronzului, caracterizată de așezările fortificate cu șanțuri de baraj pe pinten de terasă, cu ceramică specifică, vase globulare și mari, bitronconice (amfore), cu gît cilindric ușor evazat, două toarte arcuite și decor geometric, incizat, de triunghiuri dispuse radiar — ansamblu stelat —, cești cu două toarte, cu decor geometric incizat adînc (triunghiuri, benzi cu mediana punctată, fascicole, de asemenea, dispuse radiar). C.C. ocupă centrul Moldovei, cu principala așezare de la C., unde urmează culturii amforelor sferice și are importante legături cu cultura Monteaur. **M.J.I.B.; M.I.R.S.R.; M.I.M.**
BIBL.: A. Vulpe, *Dacia NS*, V; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 292—293.

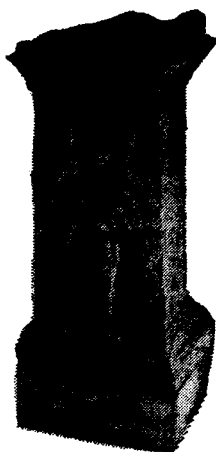
I.r.

costoboci v. paleoetnografie

costum. Istoria c. poate fi numai parțial reconstituită, pe baza reprezentărilor plastice, coroborate cu rare și fragmentare descop. de piese de costum și podoabă. Pentru neolitic, figuri; nele de tip Hamangia atestă, se pare, obiceiul, eventual cu caracter ritual, de a umbla gol, atît la bărbați cît și la femei, în aria acestei culturi. Dacă se acceptă premisa că decorul figurinelor de tip Vinča-Turdaș, Vădastra, Gumelnița și Cucuteni reprezintă tocmai detalii de c., se pot infera cîteva date fundamentale, mai ales în ceea ce privește portul feminin. Piesa principală o constituia o tunică largă, ușor ridicată de o centură, bluzîndu-se în jurul mijlocului și care se încheia pe umeri, lăsînd brațele libere. Dintr-o stofă suplă, probabil de lînă, se drapa frumos, mulînd anatomia și mai ales mișcarea. La gît, femeile purtau un colier, fie simplu șnur, fie constituit din runde de cochilii mediteraneene, cu pandantiv de os sau metal, avînd aspectul unei figurine *en violon* (?). Figurinele de os atestă portul cerceilor — sau poate al inelelor de buclă — și al brățărilor din metal la mîini și picioare. Se cunosc de asemenea, în cultura Hamangia, brățări de marmură. Este sigur că se purtau opinci legate cu noițe, care se pare că erau cunoscute în cel puțin două variante: una care mla laba piciorului, alta cu gurgui ca și opincile de astăzi. Portul bărbătesc este mai greu de precizat. Pe unele figurine se disting în mod sigur centuri și chiar diagonale. Deși sexul este clar figurat, este greu de crezut că aceste accesorii se purtau pe corpul gol, așa încît trebuie mai degrabă crezut că încă din această vreme se cunoșteau pantalonul și tunica. În epoca bronzului, tot c. feminin rămîne mai bine cunoscut. El comporta două piese: un corsaj strîns pe talie, adînc decoltat în față și în spate și o fustă lungă,

Costum dacic. Metopă cu reprezentarea unei perechi dacice (Tropaeum Traiani)

Costum de soldat roman. Altar votiv cu reprezentarea unui soldat roman purtând tunică de piele și glugă (Transilvania, M.I.Tr.C.)

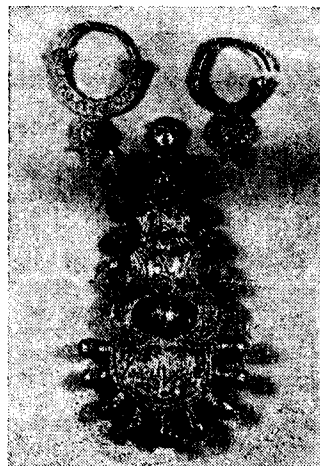
Costum feminin roman. Statuie palliată (Tomis?)

În formă de clopot, cu falduri verticale bogate (?), reunite printr-o centură lată, dublată probabil cu o placă de metal. Portul opregului (șorțul cu franjuri lungi) n-ar putea fi acceptat decât dacă se admite interpretarea prea naturalistă a unor detalii accentuate stilizate. Este sigur că se purtau podoabe ca inele de buclă în formă de inimă; brățări de diferite tipuri, pandantive. Erau probabil folosite și aplici metalice cu decor geometric având semnificație de simbol solar, gravate, ajurate sau decupate, cusute pe veșminte. Se cunoaște chiar o variantă specială de c., comportând treizeci și trei de falere de aur cusute pe piesele sale (Ostrovu Mare). Se poate presupune că aceste tipuri de c. au continuat să fie folosite și la începutul primei epoci a fierului, fiind apar însă și variante noi de podoabe ca brățara cu capetele terminate în duble volute și în *pelta*, colierele de conuri mici sau din paletă inelare de aur (Turnu Măgurele), diademele tronconice cu pereții arcuți (Galeșul). În ceea ce privește c. masculin, informațiile sînt de aceeași natură ca și pentru neolitic: este atestat portul centurii și diagonalei, precum și al armelor de podoabă bogat decorate, din bronz sau metal prețios (figurine de tip tesalian de la Cernavodă, M.A.C.). De la sfârșitul Hallstatt-ului (sec. 5-4 î.e.n.) ne este cunoscut, printr-o serie de reprezentări de pe piese de metal (Agighiol, Poiana Coșolenești, Băiceni, Porțile de Fier, Craiova, Peretu), un tip de c. de luptător, purtat probabil de aristocrația militară din zonele dacice de la S de Carpați, influențate de cultura regatului trac, comportînd o armură de solzi acoperind întregul corp, pe care se mulează încălțări cu vîrf ascuțit, o mantie scurtă, atașată de umeri, fluturînd în vînt și uneori, piese de armură metalice: coif conic sau de tip grecesc și cnemide. Cîteva indicații cu privire la c. civil contemporan sînt păstrate pe statuile-menhir de la Baia de Criș. Este vorba de o bandă îngustă, ușor reliefată, decorată cu „linii gravate” în zigzag, situată pe talie, care ar indica centura, de o altă bandă, similar tratată, care urcă vertical pe fața torsului, bifurcînd în dreptul gîtului și care ar putea indica închiderea *bord à bord*, a tunicii, precum și de indicația schematizată a unei glugi, pe spate. Cît despre c. feminin contemporan, unele efigii monetare extrem de schematizate, cîteva monumente de la S de Dunăre și ritionul de la Poroina abia dacă permit să se afirme că era similar cu cel dacic, comportînd drept piesă principală tunica lungă, de tip hiton sau derivată din acesta. Grecii de pe malul Mării Negre, atît cît se poate judeca după cele cîteva reprezentări de la Tomis și Callatis, purtau c. clasic: hiton, himation (?), hlamidă și sandale. Dar mărturia lui Ovidiu obligă să se accepte că iarna, pentru a face față rigorilor climatului, adoptaseră portul localnicilor. C. d a c i l o r este atestat în primul rînd de Columna lui Traian, de monumentul de la Adamclisi și de cîteva piese de argintărie (Surcea, Herăstrău). Deși stilizările diferă, analiza atentă descoperă în toate aceste izvoare trăsături comune. Astfel, bărbații purtau pantalonii lungi și largi, strînși pe gleznă, două tunici, una mai scurtă cu mîncă lungă, care probabil se băga în pantalonii, alta

mai lungă despicată în părți și încheiată *bord à bord* pe piept, încinsă pe talie cu o curea subțire și cu poalele căzând pînă aproape de genunchi. Pe deasupra purtau o mantie închisă cu o fibulă pe umărul drept, care, după franjurii mari ce o mărginesc, putea fi dintr-o țesătură mișoasă. În picioare purtau opinci. Nobilii purtau pe cap o bonetă moale, asemănătoare celei frigiene; oamenii de rînd umblau cu capul gol, dar se pare că mantăile erau prevăzute cu glugă. Femeile purtau o tunică lungă pînă la pămînt, încinsă pe talie și degajînd gîtul, peste care puneau altă tunică mai scurtă, închisă, se pare, la fel ca și cea bărbătească. Purtau și ele mantie, care însă se drapa liber, mai degrabă decît să o prindă pe umăr cu fibulă. Părul îl aveau lung, pieptănat cu cărare, în onduleturii mari, pe lîngă obraji și adunat într-un coc amplu pe ceafă. Nu purtau nimic pe cap. Copiii purtau aceeași c. ca și oamenii mari. Se păstrează indicații și cu privire la unele c. speciale. Astfel, conținutul cîtorva tezaure ne arată că la anumite c. se purta o garnitură de bijuterii, probabil cu funcție magico-religioasă, și anume: două brățări spirale, două fibule similare (deci probabil dispuse simetric), un colier-lanț (șirag din plăci de argint, lanț cu pandantiv) și, uneori, o centură-lanț de argint. Imagini de femei purtînd astfel de bijuterii apar și pe unele piese din tezaure (ex.: pe fibulele-falere de la Herăstrău). Din epoca romană se cunosc mai multe variante de c. Astfel, c. militar este atestat atît de imagini de pe monumente funerare, comportînd tunica, mantia și centironul, precum și armele obișnuite, cît și prin descop. de resturi de armură — *lorica squamata* —, coifuri obișnuite de tip legionar, sau coifuri de cavaleriști. Costumul civil se grupează în mai multe tipuri: statuile togate indică tocmai portul togei, tipică pentru cetățenii romani, atît la bărbați cît și la femei, peste o tunică lungă; cele paliat, mai cu seamă de femei, dovedesc purtarea veșmîntului mediteranean numit *palla* sau *pallium*. Majoritatea monumentelor documentează însă portul tunicii scurte cu mînecă lungă, încinsă pe talie și a mantalei prinse cu o fibulă pe umărul drept la bărbați; a tunicii lungi, cu brațele libere, de tip hiton și a mantalei de tip *palla* la femei. Cîteva monumente (stele și medalioane de la Apulum, Micia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa) atestă și portul „iliric”: turban, tunică prinsă cu două fibule pe umeri, manta de tip *palla*, cercei și colier la femei și cămașă, haină groasă fără guler, închisă *bord à bord* și manta de tip *palla* la bărbați. Cîteva monumente ar sugera și folosirea unor piese de port de tradiție locală: tunica deschisă în față (medalion funerar de la Apulum, M.A.I. și mantaua din țesătură mișoasă (stelă funerară de la Cășei, M.I.R.S.R.). În ceea ce privește încălțămîntea, se întîlnesc toate tipurile curente romane, iar din mormintele romane de la Callatis și Noviodunum ne-au parvenit și resturile din piele carbonatată ale unor sandale. Pieptănăturile urmează moda, cu excepția turbanelului amintit. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism este probabil că odată cu formele culturii materiale s-a perpetuat și c. local. Informații indirecte

despre c. migrațiilor, mai în special despre acela al șefilor războinici, sînt date de tezaurele din epocă (sec. 4—6 e.n.). Piese de la Pietroasa atestă portul, la personajele importante, al marilor fibule încheind mantaua de tip *palla* pe umărul drept, întocmai așa cum acest tip de înveșmîntare este ilustrat de mozaicul de la San Vitale din Ravenna, înfățișîndu-l pe Iustinian și curtea sa. Războinicii purtau colane și pe spate manta scurtă, prinsă cu două fibule pe umeri; femeile aveau colane plate, adevărate pectorale, cu decor în *cloisonné*. Tezaurele de la Apahida atestă și portul inelelor, al pandantivelor și chiar al pungilor bogat împodobite, cu capace decorate de asemenea în *cloisonné*, iar cele de la Someșeni și Cipău, folosirea centurilor late cu catarama mari cu decor bogat. Pentru vremurile mai tîrzii și chiar pentru perioada începuturilor feudalismului, c. populației locale a rămas același, de tradiție dacică. În sec. 10 ne este atestat indirect portul pieilor cusute (cojoace, poate căciuli, opinci) și al textilelor de lînă și cîneapă cu texturi simple, în două ițe. Pentru diferitele popoare migratoare, este documentat, tot indirect, c. tipic nomazilor: haina amplă, care se petrece în față și este reținută de o centură bogat împodobită cu aplice, pandantive și garnituri de metal. Astfel de piese, de metal prețios ca și de metal comun, sînt cunoscute din așezările din sec. 7—10 și sînt atribuite avarilor, bulgarilor sau maghiarilor. Se cunosc chiar matrițe pentru producerea unor asemenea piese prin presare, din metal comun, provenind din așezări cu caracter autohton (Budureasca, Felnac). Ele constituie poate o indicație cu privire la pătrunderea „modei” migrațiilor și în rîndurile vîrfurilor populației locale. În sfîrșit, pentru sec. 12—13, tezaurele de la Voinești, Oțeleni, Cotnari, dovedesc existența unui c. boieresc fastuos și bogat. r.f.

Coșoveni (sat, com., jud. Dolj); n.v. Coșovenii de Jos; descop. înt. — înainte de 1933. Două tezaure de argint din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Primul, poate cu caracter funerar, constă din două fibule mari de argint,

Coșoveni. Fibulă digitată de argint și cercel din tezaurul I

de tip digital, cu terminații psononare, lucrate prin presiune la cald; este atribuit cu probabilitate gepizilor (sec. 6—7 e.n.). Cel de al doilea tezaur, probabil tot cu caracter funerar, compus din piese de harnașament (inele de curea, falere ajurate cu motivul crucii, pandantivi în formă de tăiș de secure și catarama turnate și decorate prin psononare) a fost atribuit alanilor (sec. 5—6). M.I.R.S.R.

BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 32—33. r.f.

Cotnari (sat, com., jud. Iași); descop. înt. — f.d. Diademă din argint aurit în formă de bandă cu un lob ascuțit central, din trei segmente articulate, decorată în filigran și cu caboșoane de pietre semiprețioase, datată în sec. 13. Inele de țimplă din argint aurit, de tipuri diferite, unul cu scut central și o pereche cu pedunculii conici radiali cu caboșoane de pastă de sticlă, alternând cu flori în filigran. M.I.R.S.R.

BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 163, 164, 169. r.f.

Coțofeni (sat Coțofenii din Dos, com. Coțofenii din Dos, jud. Dolj); săp. I. Nestor — 1932, D. Berciu — 1939—1961. În hotarul satului, pe terasa superioară a Jiului, a fost descop. o așezare cu elemente de cultură materială tipice pentru perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului și anume, în primul rând, ceramică: cești cu bazi-nul sferic, cu toarta supraînălțată și cu gura evazată, tăiată oblic, cu decor realizat prin împunsături succesive, imitând impresiunea unui șnur răsucit, grupate în motive triunghiulare dispuse radial pe umăr. M.I.R.S.R., M.O.C. ◇ *Cultura C.*, cultură materială specifică perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului, din Oltenia, Muntenia de V, Transilvania, Banat și Crișana. În cadrul acestei arii se disting mai multe aspecte diferențiate: în primul rând, așezările de câmpie, deschise, populate de un grup numeros, cu locuințe-bordei și caracterizate prin importanța agriculturii și a creșterii vitelor mari (Buicești); în schimb, pe înălțimi (Blandiana), se cunosc așezări mici, sărace, fortificate natural sau înconjurate de val puternic ars (sau palisadă incendiată) și șanț. Populația se ocupa mai ales cu creșterea animalelor mici, oi și capre. De asemenea s-au surprins și locuiri în peșteri. Utilajul continuă în parte pe cel neolitic: topoare de piatră, săpăligi de corn, rișnițe plate, dar și tipuri noi cum ar fi topoarele de cupru cu tăișul în cruce, precum și alte unelte de aramă. Ceramica prezintă câteva tipuri importante, între care, ceașca profundă cu gură înaltă, ușor evazată și toarta supraînălțată, amfora cu corp bombat și gît cilindric, strachina hemisferică și bolul campaniform (în formă de clopot) cu decor de împunsături (în boabe de linte sau *Linsenkeramik*, aspectul Baden-Pecel) sau cu linii incizate reproducând motivul penat, în sfârșit, cu excizii și încrustații. Motivele sînt geometrice (triunghiuri, romburi, motivul penat), în general dispuse radial în raport cu axa structurală a vasului. În aspectul stilistic al ceramicii C., se disting un factor constitutiv local, de tradiție Sălcuța, Petrești, Turdaș, precum și influențe egeene și

Vas din cultura Coțofeni (Măceșu de Jos)

central-europene. Centre mai importante: C., Cîlnic, Buicești ș.a.

BIBL.: P. Roman, *Coțofeni*. I.r.

Covasna (oraș, jud. Covasna); săp. Al. Ferenczi — 1942—1943; C. Daicoviciu, E. Chirilă, S. Kiss, D. Protase, I.I. Russu, Z. Székely — 1949. În punctul Cetatea znelor, o fortificație dacică (sec. 1 î.e.n. — sec. 1 e.n.) situată pe un platou de vîrf înconjurat de trei terase, cu zid sec de tip *murus dacicus*, din bolovani de piatră și gros de 2 m, cu poartă monumentală, turnuri pe terase și, probabil, palisadă înconjurînd platoul. M.I.Tr.C.

BIBL.: C. Daicoviciu, *SCIV*, I. h.d.

Cozia (sat, com. Costuleni, jud. Iași); săp. A. Lászlo — 1966—1967. Pe Dealul Aruxandrei, așezare de bordeie patrulater, cu vatră într-un colț, cu acoperiș de lemn, cu gropi menajere în preajma locuințelor, aparținînd primei epoci a fierului (sec. 10—9 î.e.n.). În inventar, unelte de os, fusașile și mai ales ceramică: urne în formă de sac și străchini, cu decor de barbotină și brîu alveolar, din pastă grosolană; urne mari bitronconice sau ovoide, cu decor de caneluri din pastă grosolană cu cioburi fixate ca agregat; din pastă fină, compactă, arsă omogen, străchini, pahare, boluri, oale cu umăr pronunțat cu decor geometric (registre de triunghiuri sau paralelograme, zigzag) obținut prin imprimarea unui instrument zimțat din lut (care a fost descoperit aici) și cu toarte cu buton înalt. Ultima categorie ceramică prezintă asemănări importante cu olăria din cuprinsul complexului Babadag, trădînd raporturi interesante între aria nordică și cea sudică a E țării noastre, în cadrul procesului de formare a culturii daco-gețice. M.I.M.

BIBL.: A. Lászlo, *AM*, VII. r.f.

Craiova (municipiu, jud. Dolj); n.a. *Pelendava*; descop. înt. anterioară anului 1971, precum și la alte date. ● Pe terit. orașului a fost identificată probabil o necropolă tumulară daco-gețică din sec. 4 î.e.n. ● În marginea orașului, pe terasa Jiului, lângă mănăstirea Bucovăț, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.). ● În oraș a fost achiziționat un tezaur de argint traco-gețic (sec. 4 î.e.n.), probabil de caracter funerar, compus din c. 80 de piese de harnașament: 19 aplice rozete în formă de

Craiova. Fruntar și aplici din tezaurul traco-getic

tetraskelion, cu capete de cai, ajurate; cinci aplici rozete în formă de *triskelion*, cu capete de cai, ajurate; trei aplici plate, din două părți, reprezentând într-o formă foarte schematizată lupta dintre animale; patru aplici late cu contur polilobat, cu imaginea, de asemenea schematizată, a unui leu sugrumând un cerb; două aplici plate, ajurate, polilobate; patru aplici late, polilobate, ajurate, reprezentând lupta dintre leu și grifon, parțial aurite; două aplici în formă de leu și una în formă de cap de cerb, toate prelucrate prin decupare, ștanțare și ponsonare; șase aplici în formă de cap de taur cu rozetă solară gravată în frunte și un fruntar în formă de cap de leu, toate turnate, cizelate și ponsonate; în sfârșit, două pândantive în formă de gheară, două perle, o verigă de chingă și o verigă. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-getică*, p. 123—146.

crater (gr. *krateros*), tip de vas ceramic, de piatră și metal, caracterizat prin dimensiunile relativ mari și prin gura largă, bazinul adânc și torțile viguroase. Folosea la amestecat vinul cu apa la oaspețe sau la masă și, în epoca arhaică și clasică grecească, era adesea împodobit cu decor figural pictat. Cele mai multe exemplare, mai ales fragmentare, au fost descoperite la Histria. M.H.

r.f.

crepidomă (gr. *krepis* „încălțăminte, baza, fundamentul unei construcții”), în arhitectura clasică, baza, mai înaltă decât nivelul solului, pe care se înalță elevația unui edificiu. Cele mai vechi ex. de c. sînt constituite, dacă luăm definiția ad

literam, de platforma pe care se înalțau locuințele neolitice. Dar cel mai vechi ex. de c. clasică cunoscut este aceea a templului lui Zeus Politeus datînd din perioada arhaică (sec. 6 î.e.n.) de la Histria. În perioada greco-romană, la toate edificiile din zidărie pot fi distinse c. la baza zidurilor lor, acestea fiind caracterizate prin retragerea elevației față de ultima asiză, de obicei regularizată, a fundației. r.f.

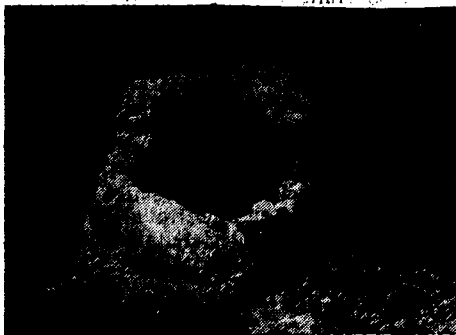
criptă (lat. *crypta*, gr. *krypte*, de la *kryptos* „ascuns”), spațiu amenajat în subsolul unei basilici, destinat să adăpostească relicve. Se cunosc cinci c., toate aparținînd unor basilici paleocreștine (sec. 4—5 e.n.) din Dobrogea: două c. mici, dreptunghiulare, cu scări de acces laterale din piatră și boltite în semicilindru la bazilica cu transept și la bazilica cisternă de la Adamclisi; o mare c. cu șapte compartimente, dintre care șase acoperite cu bolți în cruce susținute de dublouri și unul cu o boltă în semicilindru și scară de acces axială, la bazilica mare de la Tomis; o alta, dreptunghiulară, boltită în semicilindru și cu frescă reproducînd în *trompe l'oeil* elemente de arhitectură (bosaje, profile) la bazilica de sub liceul nr. 2 de la Tomis; în sfârșit, la Niculișel, o c. dreptunghiulară cu boltă semicirculară, adăpostind scheletele a patru martiri ale căror nume sînt păstrate de un grafit scris pe peretele c.

r.f.

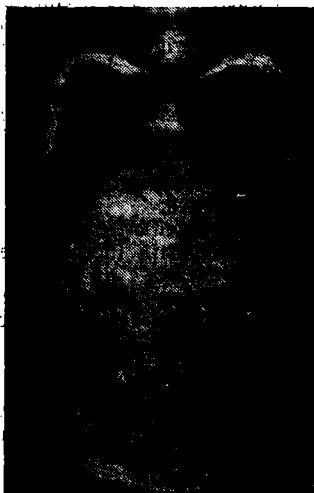
Cristești (sat, com. suburb., municipiul Tîrgu Mureș, jud. Mureș); săp. A. Filimon, Al Ferenczi — 1928—1930; D. Popescu — 1950; Muzeul din Tîrgu Mureș — 1955—1956. ● Pe malul Mureșului, la E de sat, vestigii din comuna primitivă: așezare de bordeie de la sfîrșitul neoliticului, cultura Coțofeni și necropolă de înhumatie de la sfîrșitul primei epoci a fierului de caracter scițic, cu inventare cuprinzînd psalii de bronz, aplici de bronz în dublă volută sau în formă de buton, zăbale, vîrfuri de săgeată, lame de fier, ceramică, urne bitronconice cu apucători, cești cu toartă supraînălțată. ● Vestigii din epoca dacică, supra-puse de o întinsă și importantă așezare romană (sec. 2—3 e.n.) cu caracter urban, dar cu statut de *vicus*. Locuințe cu ziduri de piatră precum și ateliere ceramice, cu cuptoare de două tipuri — cu grătar orizontal și în groapă simplă — și cantități însemnate de vase, caracteristice ca tehnică și formă (culoarea roșu-brun a pastei și variante mai greoaie ale formelor clasice) pentru atelierele respective. Se întîlnesc vase de tip provincial roman, de uz curent, din pastă roșie, datînd din sec. 2 e.n., vase de tip provincial roman din pastă cenușie, datînd din sec. 3, precum și vase de tip *terra sigillata* în diferite variante, de factură locală, oapeți, podoabe și garnituri de bronz, figurine de teracotă, un cap miniatural de alabastru al zeiței Iunona, geme gravate, statui (Iupiter Tronans de caracter provincial, mai mic decît natura, Iunona), lei funerari, reliefuri funerare cu motivele luptei între fiare, lupoalice capitoline, călărețul eroizat, la vîntătoare sau strivind pe dușman în picioarele calului — ipostaze ale Cavalerului trac —, portrete ale unor decedați la banchet, de tipul degenerat al „figurii-bust la fereastră”. M.T.M.; M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 272—273.

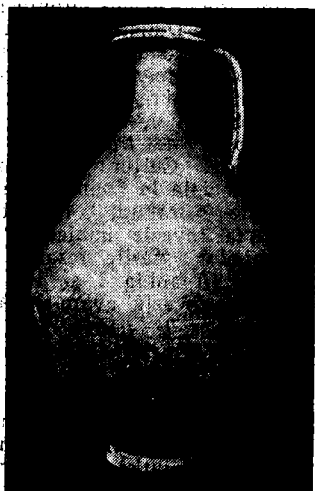
r.f.

Criștești. Cuptor de olar roman, de tipul cu grătar orizontal

Criștești. Amforă romană

Criștești. Ulcior roman

Criș, cultura ~; considerată cel mai vechi complex cultural din neoliticul României, lipsește doar din E Munteniei și din Dobrogea și, poate, din Maramureș. Ocupă, în răspîndirea sa, o zonă foarte largă, depășind hotarele României; este întilnită în Bulgaria, Serbia (sub numele de *Starčevo*) și Ungaria (unde este denumită cultura *Körös*) și pătrunde spre E pînă la Bugul mijlociu și spre S pînă în Grecia continentală. Reprezintă aspectul local al culturii vest-balcanice de la începutul neoliticului, avînd puternice legături cu S mediteranean. Sînt cunoscute așezări de bordeie înșirate pe luncile rîurilor. Bordeiele, patruletate, cu colțuri rotunjite, adîncite în pămînt, cu acoperiș în două ape, comportă un cuptor scobit în malul unuia dintre pereți. Vasele de lut realizate de purtătorii acestei culturi erau lucrate cu mîna, dintr-o pastă care avea în amestec pleavă sau nisip mărunt. O categorie deosebită o constituie vasele plastice cu decor mimetic; reproducînd forma unui burduf sau al pielii unui animal, imită suprafața acestora, de obicei cu ajutorul tehnicii barbotiniei. Elementul decorativ predominant îl formează incizia adîncă în formă de linii, zigzaguri, spic de grîu etc. În aceeași măsură se întilnește și decorul realizat cu unghia sau cu spatula. Este cunoscută și o categorie de vase (pahare, străchini) lucrate dintr-o pastă fină, folosindu-se ca degresant nisipul; pictate înainte de ardere cu motive geometrice, de obicei pe fond roșu, cu negru sau alb. În cadrul ceramicii pictate se distinge grupa Gura Baciului, cea mai veche descoperită pînă acum, caracterizată de pictura cu alb pe fond roșu-cărămiziu — șiruri orizontale și verticale de romburi opuse la vîrf delimitînd mari cîmpuri patruletate. Plastica este reprezentată atît de figurinele zoomorfe, sumar modelate, de cele antropomorfe cu tors plat și bazin proeminent, capul tronconic, cu nasul puternic reliefat și picioarele nediferențiate, sau de cele de tip coloaană, aproape cilindrice, cu bazinul și picioarele masive, proeminente și cu figura sumar indicată, cît și de decorul plastic al vaselor, constînd din reliefuli aplicate, zoo— și antropomorfe. În grupa Gura Baciului apar și piese de plastică în piatră „capete” antropomorfe asemănătoare cu cele de la Lepenski Vir, dar mai grosolan modelate. Așezări mai importante: Valea Lupului, Leț, Schela Cladovei, Valea Răii ș.a. BIBL.: D. Berciu, *Zorile*, p. 66—75; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 25—32, 175—176; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 46. l.r.

crîng v. urbanism

cronologie. Sistemul cronologic al arheologiei are la bază concepția materialist istorică a celor cinci (șase) orînduiri; comună primitivă, sclavagism, feudalism, capitalism, socialism (comunism). În mod convențional se acceptă că domeniul arheologiei cuprinde perioadele comunei primitive, sclavagismului și chiar începuturile feudalismului, oprindu-se la data la care apar primele formații statale feudale deplin caracterizate (sec. 11—14). Marile articulații cronologice amintite mai sus, care acoperă această durată istorică, sînt la rîndul lor împărțite în epoci (neolitic, bronz, fier etc.), perioade (neolitic timpuriu, mijlociu etc.) și culturi (Criș, Otomani, Dridu etc.), în această privință c. arheologică a României încadrîndu-se

arheologică europeană. Datorită situației României, pe care se întindesc mai multe istorice și care este situat la granița dintre ultime arii culturale, c. arheologică a României este caracterizată de aspectul specific al perioadei intermediare. Din acest punct de vedere, și din acela al datelor absolute atribuite și perioadelor, ea se situează între aceleași perioade egeeană și cea a Europei Centrale. Acest lucru, trebuie spus că în cadrul terit. nostru, în unele provincii cunosc variații de c., explicația cuprinderea diferită în cadrul unor mari perioade istorice (de ex. cucerirea romană). Nu s-a putut stabili încă o perioadă și c. proprii noului artistic în antichitate, cele mai reușite lucrări de specialitate folosind tot vechea arheologică, deși o c. artistică propriu-zisă ar putea pleca numai de la considerente de ordin c. Este interesant de remarcat că acest lucru este o viziune globală mai unitară, dar devine de relativ și convențional în ceea ce privește subdiviziunile. Util pentru sinteză, este în ultimă analiză, tot la „culturile“ c. urmează:

- 0000 *Protopaleolitic*. Cultura osteodonto-keramică.
- 0000 *Paleolitic inferior*. Cultura de prund, clactonian, abbevillian-acheulean.
- 0000 *Paleolitic mijlociu*. Musterian.
- 0000 *Paleolitic superior*. Aurignacian.
- 0000 *Epipaleolitic (mezolitic)*. Azilian, tardenoisian, campignan.
- 8000 clisurean, cultura Schela Cladovei.
- 5500 *Neolitic inferior*. Culturile Criș, a ceramicii lineare
- 4500 *Neolitic mijlociu*. Culturile Dudești, Vinča, Vinča-Turdaș, Boian, Vădăstra, Tisa, Precucuteni, Hamangia.
- 3700 *Neolitic superior*. Culturile Cucuteni, Gumelnița, Sălcuța, Petrești, Tisapolgár, Bodrogkeresztúr, Cernavoda I.
- 2500 *Perioada de trecere la epoca bronzului*. Culturile Cucuteni, Gumelnița, Bodrogkeresztúr, a amforelor sferice, Horodiștea-Foltești, Cernavoda II, Cernavoda III, Coșofeni, Vučedol.
- 2000 *Epoca bronzului timpurie*. Tracii. Culturile Glina, Cernavoda II, Otomani, Pecica-Periam, Wietenberg, Monteoru.
- 1600 *Epoca bronzului mijlocie*. Culturile Costișa, Monteoru, Tei, a stepelor sud-vest pontice, Verbicioara, Gîrla Mare-Cîrna, Pecica-Periam, Otomani, Wietenberg, Vatina. Primele depozite de bronz.
- 1300 *Epoca bronzului târzie*. Culturile Vatina, Otomani, Wietenberg, Suci de Sus, a cîmpurilor de urne, Verbicioara, Coslogeni, Monteoru, Noua. Seriiile de depozite Uriu-Domănești, Rîșești-Băleni, Drajna de Jos-Oinac, Nicolae Bălcescu-Gura Dobrogei.
- 1200 *Perioada de trecere la epoca fierului*. Culturile Noua, Coslogeni, a cîmpurilor de urne, Suci de Sus. Hallstatt A₁. Seriiile de depozite Cincu-Susani, Techirghiol.

- 1100 Hallstatt A₁. Seria de depozite Júpăniș-Turia.
- 1000 *Prima epocă a fierului timpurie*. Descop. de la Suseni, Ostrovu Banului, Mediaș. Hallstatt B₁. Seriiile de depozite Moigrad-Tăuteu, Rafaila, Boldești, Sîmbăta Nouă.
- 900 Culturile cu ceramică canelată: descop. de la Susani, Reci, Mediaș. Culturile cu ceramică imprimată: descop. de la Ostrovu Banului, Babadag, Cozia. Hallstatt B₂. Seriiile de depozite Sîngeorgiu de Pădure-Fizeșu Gherlii, Bîrlad.
- 800 Hallstatt B₃. Seria de depozite Șomartin-Vetiș.
- 700 *Prima epocă a fierului mijlocie*. Cultura Basarabi, grupul Balta Verde. Seriiile de depozite Vințu de Jos-Vaidei, Bîlvănești-Ghidici. Grecii.
- 600 *Prima epocă a fierului târzie*. Complexul Ferigle-Bîrșești, cultura Babadag. Grecii. Înmormîntări scitice de înhamăție. Daco-geții.
- 450 *Perioada de trecere la a doua epocă a fierului*. Înmormîntări dacice de incinerare. Grupul înmormîntărilor tumulare traco-gețice cu tezaure. Arta traco-gețică.
- 350 *A doua epocă a fierului*. La Tène geto-dacic. Celții. Inceputurile înfloririi artei dacice.
- 70 *Regatul dac*. Cultura dacică arhaică; apogeul artei dacice arhaice. î.e.n.
- 101-106 *Cucerirea romană*.
- 106 *Epoca daco-romană*. Cultura provincial-romană în Dacia. Cultura dacilor liberi. Cultura carpică. Sarmații. Cultura Chilia.
- 271-273 *Retragerea armatei și administrației romane din Dacia*.
- 273 *Perioada de trecere spre feudalism timpurie*. Cultura provincial-romană târzie la Dunărea de Jos. Culturile Sintana de Mureș-Cerneahov, Brateiu, a dacilor liberi. Pătrunderea goților. Marile tezaure gotice (Pietroasa, Șimleu Silvaniei, Someșeni).
- 450 *Perioada de trecere spre feudalism mijlocie*. Cultura romano-bizantină provincială la Dunărea de Jos. Culturile Brateiu, Ipoțești-Cindești. Marea invazie hunică. Pătrunderea gepizilor. Marile tezaure germanice târzii (Apahida I și II, Coșoveni). Marea invazie avaro-slavă.
- 620 *Perioada de trecere spre feudalism târzie*. Cultura balcano-dunăreană veche. Culturile Hlineca, Saltovo-Maiățk.
- sec.9-10 *Inceputul feudalismului*. Cultura balcano-dunăreană târzie. Culturile Dridu, Saltovo-Maiățk. Cultura românească arhaică. Mormînte cu tezaure. Tezaurul de la Sînnicolau Mare.

sec. 14 Feudalismul dezvoltat. Cultura românească medievală. r.f. cruce, motiv decorativ simbolic. Apare, înscrisă în cerc, încă din neoliticul superior, pe ceramica pictată de tip Cucuteni B. În epoca bronzului continuă să se întâlnească, simplă, înscrisă în cerc, cu extremitățile lățite și înscrisă în cerc sau terminată cu volute, constituind un simbol solar, gravat pe centuri de bronz, sau sub formă de aplici decupate. Cu aceeași valoare se reîntâlnește pe ceramica din epoca fierului sau ca fibulă tragică. În epocile dacică și romană este mai degrabă rară. Se întâlnește, punctată cu ponsonul, înscrisă pe scuturile romboice ale unor fibule de argint dacice din tezaurul de la Poiana Gorj (M.I.R.S.R.). O dată cu creștinismul, c. devine simbolul oficial al acestuia și se întâlnește, crestată, pe mînerul unui capac ceramic de la Tibiscum (M.I.R.S.R.), estompată pe ceramică, decupată prin turnare sau mulare, cu toartă a opașelor de bronz sau teracotă, gravată pe vase de argint — discul lui Paternus, episcop de Tomis (Muzeul Ermitaj, Leningrad) — sau sculptată pe elemente de arhitectură: coloane de la Tomis (M.A.C.), capitele teodosiene de la Tomis (M.A.C.), Histria (M.A.C., M.H.) și Callatis (M.M.), plăci de *cancelli* de la Tomis (M.I.R.S.R.) ca și pe stele funerare de la Tomis (M.A.C., M.I.R.S.R.). În sfârșit, se întâlnește sub formă de podoabă rituală în metal nobil sau comun. Forma ei variază. În sec. 5—6 e.n. este frecventă c. cu extremitățile lățite (tezaurul de aur de la Histria, M.I.R.S.R.; în sec. 10—11 sînt cunoscute engolpioane cu extremitățile lobate, de bronz de la Capidava (M.Cap.), de aur de la Garvăn (M.I.R.S.R.), relicvare de bronz decorate în relief realizat prin presare, cu răstignirea după tradiția bizantină cu Crist purtînd tunica lungă și picioarele fixate de cruce cu un singur cui, pe o față și cu fecioara Maria flancată de evangheliști pe cealaltă (Capidava, Garvăn, Capul Dolojman, M.I.R.S.R., M.Cap.), în sfârșit, c. pandantiv simple, de tip grecesc sau de tip latin cu relief adîncit prin presare reprezentînd răstignirea (Capidava, M.Cap.). Un loc deosebit îl ocupă c. gravate pe pereții complexului rupestru de la Basarabi. Aci se întîlnesc c. de Malta, c. ale Sf. Andrei, c. compuse din întretăierile a patru pătrate, precum și tipurile mai vechi (latină, grecească, extremitățile lățite etc.). De asemenea, sînt cunoscute și cîteva c. de mormînt, sumar tăiate în lespezi de cretă, precum și c. fără semnificație evidentă de simbol creștin, ca de ex. pe falerele de argint din tezaurul de la Coșoveni, r.f.

Cruceni (sat, com. Foeni, jud. Timiș); sâp. M. Moga — 1963. Cimitir — cîmp de urne, datînd din epoca bronzului, mijlocie și tîrzie. Este specifică ceramica (urne, străchini-capac, cești) cu forme zvelte plastice și cu decor geometric, incizat și încrustat sugerînd broderia, dar imitînd de fapt decorul gravat pe piesele de metal (zigzagul, meandrul, arcaturile), precum și cu decor plastic, caneluri și godroane. În faza ei timpurie, această ceramică păstrează încă elemente din tradiția culturii Vădastra (urne în formă de amforă),

în timp ce faza tîrzie se dezvoltă sub influența culturii mormintelor tumulare din centrul Europei (forme cu gît cilindric, torți cu butoni, caneluri). Plastica lipsește. M.B.T.

BIBL.: K. Horedt, *Studii și comunicări Bruken-thal*, 13. I.r.

Crușovu (sat, com. Brastavățu, jud. Olt); sâp. C. Mateescu — 1955. Pe terasa superioară a Oltului, în sat, așezare de tip Vădastra, cu două nivele de locuințe patruleter, de suprafață; ceramică tipică (o farfurie mare cu buza mult evazată, un capac cilindric terminat conic, vase cu umăr, cu zone de meandre cu colțuri rotunjite, cu spirale recurente, zigzaguri și zone de romburi, excizate); plastică tipică: figurine feminine cu sau fără decor, o figurină masculină, cu tors plat, geometrizat. Se remarcă o figurină dublă, cu interiorul golit, de forma unui coșuleț cu două toarte, reprezentînd o pereche: busturile, așezate pe un soclu decorat specific, cu motive spiralice rezervate prin excizie, iar capetele stilizate, geometrice și prevăzute la cea mai înaltă cu coarne de berbec, la cea mai scurtă cu coarne de bovidu. M.I.R.S.R.

BIBL.: C. Mateescu, *MCA*, III; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 53—59, 192—195. I.r.

Cuciulata (sat, com. Hoghiz, jud. Brașov); sâp. Gh. Bichir — 1958—1959. ● Pe Stogul lui Coșofan, pînten stîncos din terasa riului Lupșa, stațiune cu două nivele: așezare din epoca bronzului, cultura Glina-Schneckenberg, cu locuire insulară, de suprafață din care provine un model-miniatură de car, și așezare dacică. Din aceasta din urmă sînt cunoscute locuințe de suprafață cu pereții de birne și podeaua din lipitură de lut, patruleter, situate către vîrfurile pantei, probabil într-o poiană. Unelte de fier, ustensile de fier și teracotă, ceramică dacică tipică în cadrul căreia abundă elementul incizat (șiruri de cerulețe, brădușul linear, linii și fascicule ondulate), precum și cel plastic (proeminențe, brîie simple, crestate și alveolare, butoni). ● Pe Pleșița Pietroasă, stațiune cu două nivele: așezare puternică din epoca bronzului, cultura Glina-Schneckenberg, suprapusă de vestigii dacice. M.I.R.S.R.

BIBL.: Gh. Bichir, *Studii și comunicări Bruken-thal*, 14. h.d.

Crușovu, Capac de vas ceramic (cultura Vădastra)

Cuciuru Mare (azi Velikii Kociurov, raion Cernovîi R.S.S. Ucrainiană, U.R.S.S.); descop. Ant., 1814, tezaur de vase de argint bizantine din prima jumătate a sec. 7 e.n.; o situla — căldare tronconică, decorată în relief ciocănit *au repoussé*, cu perechi de divinități olimpiene într-un registru limitat de coroane de laur, realizată la Constantinopol în vremea împăratului Heraclios (610-641); un bol globular tot din tablă de argint ciocănită; șapte cupe emisferice, dintre care două au în centrul feței interioare o cruce grecească gravată. Mărturie a duratei și largii difuziuni a tradiției antice în vremea perioadei de tranziție de la sclavagism la feudalism, probabil în rândurile vîrfurilor societății migratorilor. **Kunsthistorisches Museum, Viena. BIBL.:** R. Noll, *Von Altertum zum Mittelalter*, Viena, 1974, P. r.f.

Cucuteni (sat Băiceni, com. Cucuteni, jud. Iași); săp. N. Beldiceanu, Gr. Butureanu, I. Diamandi, D. Butculescu — 1885, 1888 și 1895; H. Schmidt, G. Bersu, C. Dascălu — 1909 și 1910; M. Petrescu-Dîmbovița, D. Marin, A. C. Florescu, I. Ioniță, A. Lászlo, V. Palade și E. Păpușoi — 1961, în continuare. ● Pe botul de deal Cetățuia, — stațiune cu mai multe straturi: — așezare neolitică pe pînten barat cu șanț, cu structură monoaxială, cu mai multe nivele (C. A, în vremea căruia s-a săpat șanțul de apărare, C. AB și C. B, în care șanțul de apărare a fost depășit de locuire), cu locuințe patruleter, cu platforme de lut construite pe fundații de piatră (nu din trunchiuri de copaci, ca în alte părți). Ceramică și plastică tipică pentru cultura C. Se distinge aceea din nivelul B, în care s-au descoperit vase cu decor pictat deosebit de îngrijit, cu motivele „șarpelui” și „păsărilor” geometric stilizate; — așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului aparținînd culturii Horodiștea-Foltești, cu două nivele — inferior, în care continuă locuirea din faza C. B și superior, în care locuirea se restrînge din nou la suprafața pîntelui Cetățuia; — așezare dacică, sec. 4—3 î.e.n.

● Pe Dîmbul Morii, așezare neolitică pe un pînten de terasă joasă, barat cu un șanț, cu două nivele: C. A și C. AB, caracterizate de locuințe patruleter cu platformă de lut pe trunchiuri de copaci; ceramică și plastică tipice fazelor A și AB. **M.I.M. v. și Băiceni.** ◊ **Cultura C.**, aparține neoliticului recent, mileniul 3 î.e.n. Se formează pe baza culturii anterioare și strîns înrudite, Precucuteni și are drept principală caracteristică decorul ceramic pictat înainte de ardere, tri- și bicrom, cu motive geometrice, mai ales spiralice. Aria ei acoperă toată zona cuprinsă între Carpații răsăriteni (cu o enclavă în depresiunea Sf. Gheorghe, ceea ce a determinat și folosirea denumirii de C.—Ariuşd) și Nipru, fiind ca atare cunoscută sub numele de cultura C.—Tripolie. În cadrul ei se disting mai multe etape și faze stilistice și mai multe aspecte locale. Cele mai importante faze cronologice, determinate atît stratigrafic cît și stilistic și corespunzînd, se pare, unor remanieri ecologice cu caracter general, sînt cele denumite A, AB și B. În faza A (Hăbășești, C., Frumușica, Trușești), așezările situate pe coturi de deal de acces dificil, barate de șanțuri,

cu o ordonanță axială, sînt constituite din mari locuințe patruleter, construite din schelet de lemn lipit masiv cu lut, pe platforme de lut cu infrastructuri din trunchiuri de copaci despicate, sau din lespezi de calcar. Ceramică este caracterizată de pictura cu motive din benzi late, pline, de culoare deschisă, mărginite cu negru pe fondul cărămiziu. În timpul acestei faze este cunoscută și ceramică denumită de tip precucuteni, caracterizată de pictarea după ardere (pictură crudă), adesea peste motivele adîncite în pasta moale. Plastică este reprezentată mai ales din figurine feminine steatopige cu torsul plat, decorate cu motive geometrice (romburi, spirale, hașuri în triunghi) încizate, uneori avînd reprezentată în relief o podoabă, colier sau pandantiv. Continuă să se întilnească și figurine cu tors piramidal și steatopigie pronunțată, moștenire din cultura anterioară, Precucuteni. Apar și figurine *en violon*. Se cunosc de asemenea modeleminiaturi de mobilier. În faza AB (Traian, Frumușica, Corlăteni, Ghelăești), așezările sînt situate pe terase joase sau pe pante și continuă să fie uneori protejate de șanțuri baraj. Locuirea rămîne grupată și respectă o oarecare ordonanță axială, cu locuințe de același tip ca în faza A. Ceramică este caracterizată prin realizarea motivelor din benzi fasciculate sau prin rezervarea acestora din fond, cu ajutorul unor cimpuri hașurate. Plastică evoluează fie către o redare mai sumară a anatomiei, comportînd un decor pictat geometric, fie dimpotrivă către un realism accentuat, dar în aceste cazuri decorul pictat este foarte rar. Sînt frecvente în această etapă vasele binoclu, după cum tot acum se întilnesc grupurile plastice de dimensiuni relativ mari, cum sînt cele de la Trușești. Faza B (Cucuteni, Frumușica, Podei-Tîrgu Ocna, Valea Lupului) este caracterizată de locuirea pe pînteni înalți, barați cu șanț, cu construcții similare cu cele din fazele anterioare. Decorul pictat al ceramicii capătă caracter linear sau de siluetă. Apar motivele zoomorfe, se pare cu înțeles de emblemă: anumite motive sau combinații de motive zoomorfe se întilnesc numai în cite o stațiune, de ex. bucraniul, în relief pictat, este cunoscut numai la Podei-Tîrgu Ocna. Plastică cunoaște o stilizare deosebit de elegantă a figurinelor feminine steatopige, fusiforme, prelungi, cu suprafața puternic lustruită și fără decor. O trăsătură specifică este apariția celor doi lobi perforați la cap. Existența c.C. se încheie către 2100 î.e.n., odată cu pătrunderea populațiilor nomade de păstori veniți din stepele de la N Mării Negre, care vor contribui la nașterea culturilor Horodiștea-Foltești și Cernavoda.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, Buc., 1966; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 95—155, 207—223; Vl. Dumitrescu, *Arta Culturii Cucuteni*, Buc., 1979. l.r.

Cuina Turcului (sat Dubova, com. Plavișevîța, jud. Mehedinți); săp. C. Nicolaescu-Plopșor, Al. Păunescu, L. Roșu, V. Boroneanț — 1964—1965. Peștera C.T., în faleza Dunării — locuire epipaleolitică în peșteră, suprapusă de vestigii neolitice (cultura Criș), din epoca bronzului (cultura Coțofeni și Vatina), din prima epocă a fierului

și din feudalism. În afară de unele de piatră și os specifice, în nivelele epipaleolitice (romanelo-aziliene) s-au descoperit oase gravate cu motive geometrice lineare, meandrice, rombice precum și capete de piatră de tip Lepenski Vir, mai grosolan modelate; din celelalte epoci, mai ales ceramică tipică pentru culturile amintite. M.I.R.S.R.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 10—16.

I.r.
culee, element de rezistență în construcția podurilor, constituit de masivul de zidărie care la capătul podului, pe uscat, preia împingerile laterale. Se cunosc c. de pe malul stîng al Dunării, de la podurile romane de la Drobeta (103—105 e.n.) și Sucidava (sec. 4). Podul de la Orlea, dacă era, așa cum se afirmă, un pod de vase amaratate de pile de zidărie, nu avea o c. propriu-zisă.

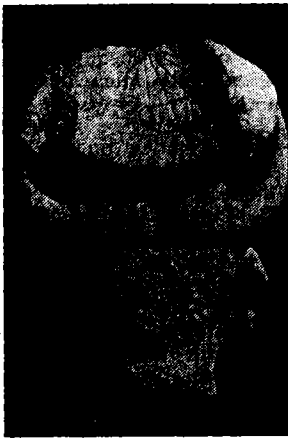
r.f.
culoare. Prima perioadă istorică în care s-a afirmat gustul pentru expresia cromatică a fost neoliticul. În neoliticul inferior ne sînt cunoscute vase bicrome pictate cu negru sau alb pe roșu, din cultura Criș. În neoliticul superior, culturile Cucuteni și Petrești practică tricromia, pictura cu alb și negru pe roșu, sau cu roșu, brun și negru pe pereții construcțiilor și pe ocrul roz al pastei vaselor, în timp ce culturile Gumelnița și Sălcuța vor cunoaște bicromia, pictura cu alb sau negru pe roșu, precum și așa-numita pictură cu grafit. Efecte cromatice se obțineau și prin procedeul încrustării cu alb, lustruirii suprafețelor cruceate și a colorării „crude” cu roșu, în ceramica cu decor excizată de tip Boian sau Vădăstra. Materiile colorante folosite erau de origine minerală, fără a putea preciza exact compoziția lor. Nu se cunoaște nimic cu privire la semnificația acestor c., dar preferința pentru o anumită gamă cromatică — roșu, alb, negru, brun — implică desigur valori simbolice pentru componentele ei. Încă de la sfîrșitul epocii neolitice, folosirea aurului pentru confecționarea unor imagini rituale, iar mai tîrziu, în epoca bronzului, a unor arme, podoabe și vase cu caracter ceremonial arată că galbenul strălucitor al acestui metal era pus în legătură cu calitatea lui de a nu putea fi alterat de timp. Armele și podoabele de bronz, polisate, gravate și uneori încrustate cu alb, erau și ele investite cu valoarea de simbol de eternitate a galbenului auriu. În epoca fierului, cromatică se reduce la încrustarea cu alb a ceramicii lustruite brun. Fără îndoială, ceramica pictată grecească, cunoscută și difuzată de cetățile grecești de pe malul Mării Negre, de unde se cunosc și elemente arhitecturale cu urme de c. (capitel ionic de antă, sec. 5 î.e.n., de la Histria, M.I.R.S.R.), nu participa la viziunea cromatică a localnicilor. Abia arta statului dac va marca reîntoarcerea, nu foarte hotărîită, la culoare: pictura cu roșu, figurată, a ceramicii de lux, vase de argint aurit. În epoca romană, policromia va ocupa un loc important în decorarea edificiilor publice sau locuințelor bogate (fresce, mozaicuri, sau numai zugrăveli, ca la Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Tomis, Histria), precum și în sublinierea detaliilor reliefurilor de cult și fune-

rare. Se știe că de multe ori această policromie implica și un simbolism complex și subtil, dar nu este cunoscut nici un document sigur în acest sens din Dacia sau Scitia Mică. În cursul perioadei de tranziție de la sclavagism la feudalism, gustul pentru c. strălucitoare se afirmă cu putere în arta sculpturii a migratorilor germanici (tezaurile de la Pietroasa, Apahida, Moigrad, Velt, Șimleu-Silvaniei etc.). Putem afirma cu siguranță că pietrele și smalturile folosite căpătaseră semnificații simbolice. După germanici, ceilalți migratori au folosit policromia în măsură mult mai mică. Abia la începutul feudalismului culoarea s-a reafirmat, sub forma smalturilor ceramice, venite din Bizanț, mai întîi opace, monocrome (verde măsliniu), mai tîrziu atît sub această formă cît și sub aceea de glazuri transparente acoperind suprafețe decorate cu desene gravate și policromate, în tehnica numită *sgraffito*.

r.f.
culte. Dacă prin c. se înțeleg ansamblurile de fapte de natură religioasă — datini, ritualuri, rituri ierarhie —, cele mai vechi c. apar abia în perioada statului dac, cînd pe de o parte există o religie — respectiv un cult de stat de caracter uranic, cu personificări ale forțelor naturii ca Bendis sau ca eroul —, iar pe de altă, în cetățile grecești se afirmă treptat c. specifice acestora: c. de stat (poliade) — Apolo Ietros la Histria, Demeter la Callatis —, c. orientale — Cibele, Attis. În epoca romană, în terit. supuse Romei, distingem c. olimpiene — Iupiter, Junona, Minerva, Venus, Marte, Mercur ș.a. —, cultul de stat al Romei și al lui August, c. orientale — Mithra, Cibele, Iupiter Dolihenus, Sabazioș, Dea Syria ș.a. —, în sfîrșit c. locale, între care, datorită sincretismului specific epocii, trebuie să le cuprindem și pe acelea ale unor divinități de origine olimpienă — Dionysos, Asclepios, Diana-Bendis, Cavalerul trac, Cavalerii danubieni. Este cunoscut și un cult al eroilor — Hercule, Dioscurii — care la rîndul său ar putea să ascundă, sub o haină olimpienă, unele aspecte sincretistice.

r.f.
cultul fecundității, ansamblul credințelor în forțele roditoare ale naturii. Parțial reconstituit pe baza reprezentărilor plastice cu caracter religios, cum sînt figurinele feminine neolitice marcate de semnele gravidității și ale sexului (ex. perechea Gînditorului de la Cernavoda, Venus de la Vădra ș.a.). Prin analogie cu c.f. cunoscute la popoarele primitive actuale, s-a considerat că este vorba de un astfel de cult și în cazul neoliticului românesc. Reprezentările de acest fel, așadar și elemente de credințe în rodnicia naturii, se perpetuează și după neolitic, în epoca bronzului, dar în această perioadă apar sub altă formă, asociate cultului solar (ex. figurinele de la Cirna și Ostrovu Mare), sau cultului eroului (modele-miniaturi de secrete dublă de la Ostrovu Mare).

r.f.
cultură materială, ansamblul de forme materiale și deprinderi de producție caracteristice pentru o anumită treaptă de dezvoltare istorică a unei

Cumpăna. Ceasul solar de marmură

nunității istorice. În arheologie, c.m. este ansamblul de forme materiale caracteristice pentru cultura unei comunități istorice, care au ajuns la noi prin descop. sau reconstituirea lor cu ajutorul cerc. arheologice. Prin extensie, termenul de c.m., cu adaosul „de tip”, se folosește pentru a desemna ansamblul de forme materiale scizate prin cerc. arheologică și specifice unei anumite zone, locuite într-o anumită perioadă orică (ex. c.m. a neoliticului de tip dunărean). În denaturare s-a ajuns să se folosească termenul c.m. sau pur și simplu de „cultură”, pentru semnarea unui ansamblu de forme ceramice activ unitar stilistic, constituind un aspect specific, local și cronologic, al c.m. dintr-o epocă (de ex. cultura Cucuteni). Această denaturare a fost posibilă prin absolutizarea criteriului fosilă directoare pe care ceramica îl căpătase de la decursul dezvoltării arheologice ca știință, din motive de economie metodologică. Culturile se numesc de la stațiunile eponime.

r.f.

mani v. paleoetnografie

midava v. Rîșnov

mpăna (sat, com., jud. Constanța); descop. t. — f.d. Cadran solar roman de marmură, cu portul stilizat în cap de taur, poate simbolizează zeului solar Mithra; datat în sec. 1—2 e.n. A.C.

[BL.: Muzeul de arheologie Constanța, Constanța, 61.

r.f.

pă conică, tip de vas de ceramică, argint sau aurit, cunoscut în argintăria daco-gețică în sec. 1 î.e.n. — 1 e.n. Reprezentat în tezaurul la Sîncrăieni (M.I.R.S.R.). O pereche de c.c. ornamentată în treimea superioară cu motive geometrice și vegetale; există însă și exemplare simple de orice decor. În diferite așezări au fost site și mici c.c. de lut ars.

r.f.

pă cu picior. 1. Tip de vas ceramic cunoscut în variante diferite: recipient înalt, cu buza toarsă spre interior și cu picior cvadrilobat, în cultura Criș; recipient întins, cu buza lată, ușor

profilată și cu picior tronconic evazat, în cultura Tisa. 2. Tip de vas caracteristic argintăriei daco-gețice din sec. 1 î.e.n. — 1 e.n., lucrat din argint sau din argint aurit, analog cântaronului. Corpul vasului e emisferic; piciorul, subțire și înalt, se termină printr-o bază evazată care-i asigură stabilitatea. Adeseori corpul este prevăzut cu două torți, iar piciorul prezintă la mijloc o umflătură. În genere, cupele de acest fel sînt bogat ornamentate pe corp și pe baza piciorului cu motive geometrice și vegetale. Mai rar întîlnit e tipul cu picior scurt și cu corpul alungit. Ambele tipuri sînt cunoscute în tezaurul de la Sîncrăieni. M.I.R.S.R. r.f.

Cupidon v. amorași

cuptor, amenajare termică comportînd o cameră de ardere pentru pregătirea alimentelor sau pentru scopuri productive. C. de pîine, a căror formă în calotă sferică, caracteristică, apare încă din cultura Criș, în neoliticul timpuriu (Tirgu Mureș) și se perpetuează pînă în perioada de început a feudalismului (Capidava, Dridu), prezintă două variante principale și anume c. cruțat în mal și c. construit, cu boltă apareiată. Prima variantă este caracteristică pentru epoca neolitică în cultura Criș, în timp ce al doilea tip este specific mai ales în epoca romană (Histria,

Cupe conice din tezaurul dacic de argint de la Sîncrăieni

Cupă cu picior din tezaurul dacic de argint de la Sîncrăieni

Obreja), în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Ipotești) și în perioada de început a feudalismului, când apare practica vetrei cu substrat de cioburi formînd strat reverberant și reapare, de asemenea, și varianta cruțată (Hlincea). C. de ars ceramică apare în neolitic. De la Glăvăneștii Vechi nu este cunoscut un c. cu placă perforată, continuă. În epoca bronzului și în epoca fierului sînt mai rar întîlnite c. de acest fel, pentru ca în epoca romană să se semnaleze la Hobîța și Garvăn, precum și în alte puncte importante, c. ceramice cu vatră organizată, construită din cărămizi, cruțînd canale pentru circulația căldurii. În paralel, în zona dacilor liberi (Mugeni, Medieșu Aurit), ne sînt cunoscute c. cu vatră organizată, dar fără placă perforată. C. de ars ceramică, cu placă perforată, datează și din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Olteni, Drobeta), precum și din perioada de început a feudalismului (Capidava). C. de sticlă ne sînt cunoscute doar din vestigiile de pereți vitrificați de la Tomis, iar c. metalurgice apar cu siguranță doar la Cireșu, unde au putut fi stabilite c. de redus minereu de tipul c. cu o singură ardere, comportînd o vatră amenajată cu canal de scurgere a metalului incandescent și gropiță de format lupa. În literatura de specialitate se mai folosește termenul de c. și pentru sobele de piatră sau pămînt, fără tiraj, din perioada de trecere la feudalism și din perioada de început a feudalismului. Acestea sînt însă simple elemente de încălzire, fără funcție de c.

r.f.

Curcani (sat, com., jud. Ilfov); descop. înt. — 1964. În vatra satului, mormînt de înhumăție de tip Sîntana de Mureș — Cerneahov, cu inventar cuprinzînd: ceramică fină, cenușie, tipică; o fusaioală; un pieptene de os; mărgelile din piatră vitrificată poliedrice; o fibulă de argint cu semidisc și o placă de centură din argint. M.I.R.S.R. BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

curle (lat. *curia* „clădirea senatului”), tip de edificiu destinat ședințelor corpurilor constituite ale municipiilor romane (*ordo decurionum*). La Romula a fost descop. o clădire publică de plan dreptunghiular, cuprinzînd o sală mare, pentru adunări, și avînd un portic cu colonete corintiene în front, care ar putea fi o c.

r.f.

curte sacră, spațiu de acces limitat într-un edificiu public, legat de un sanctuar. De obicei are un plan dreptunghiular și este mărginită de elemente de arhitectură monumentală: fațade cu ordonanțe de pilăstri, portice ș.a. Se cunosc astfel

de c.s. la *principia* castrelor (Drobeta, Buciumi) și la ansamblele de cult (Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa).

r.f.

Curtea de Argeș (oraș, jud. Argeș); descop. înt. — f.d. Tezaur de inele de buclă din aur, datînd din epoca bronzului. Pieseile sînt cordiforme, cu diferite variante în formă și dimensiuni. M.I.R.S.R.

r.f.

curtină, în arhitectura militară antică, segmentul de zid de incintă cuprins între două turnuri sau bastioane succesive. Atît castelele cît și orașele romane au ziduri de incintă compuse din c. alternînd cu turnuri (sau bastioane). Doar micile forturi (Titești), au o singură c. continuă.

r.f.

cuțitoaie, unealtă de fier pentru dulgherit, compusă dintr-o lamă semicirculară, flancată de două minere. Trei exemplare (dintre care două importate din orașul nord-italic Aquileia, una avînd și ștampila oficinei lui Herennius bătuță pe tăiș) au fost descop. la Sarmizegetusa Regia, aparținînd perioadei statului dac.

h.d.

cuvertă, strat protector obținut prin înmuierea vasului ceramic într-o soluție de argile silicioase. Se obține, după ardere, o glazură vitrificată și transparentă. Smalțul verde-gălbui al unor vase romane din sec. 4 e.n. (ex. vase de la Sucidava, M.I.R.S.R. și M.Cor. și opaițul creștin de la Apulum, M.A.I.) este o c.

r.f.

cyatos (gr. *kyathos* „pahar”), tip de vas grecesc mic, de scos vin, avînd recipientul ca o ceașcă cu fundul în calotă și toartă supraînălțată. Se pare că la sfîrșitul epocii elenistice se produceau local la Tomis (M.A.C.) dintr-o pastă alburie specifică. Ele sînt foarte frecvente în mormintele datînd din sec. 2-1 f.e.n. descoperite în aceeași localitate.

r.f.

cylix (gr. *kylix* „cupă”), vas ceramic de băut vin avînd forma unei calote larg deschise, cu două toarte, prevăzută cu fund inelar (*Standing*) sau picior. Adesea, la c. de proveniență grecească, fundul era decorat, în interior, cu un motiv decorativ sau o scenă figurată, pictate. C. au fost descoperite în stare întreagă sau fragmentară, în cantități însemnate, atît în așezările și necropolele grecești (Histria, Callatis, Tomis) cît și în așezările autohtone din sfera de influență a celor dintii (Tariverde). Rare exemplare, de import, au fost descoperite și în așezările și necropolele autohtone (de ex. la Frumușița).

r.f.

D

daci, nume generic care desemnează populația originară, în antichitate, pe terit. României, ramură nordică a mării familii a tracilor (v. **paleoetnografie**), numiți obișnuit **d.** în izvoarele romane și **geți** în cele grecești. Vatra lor permanentă de locuire era terit. actual al României. Primele știri istorice despre **d.** se găsesc la Herodot, care-i pomenește în legătură cu expediția din 514 î.e.n. a lui Darius I împotriva sciților. În acea vreme, **d.** trăiau împărțiți în triburi, în condițiile democrației militare. Treptat, în societatea dacică s-au diferențiat oamenii liberi de sclavi, iar nobilii (*tarabostes*, *pileati*), al căror semn distinctiv era portul bonetei moi, conice (*pileus*) de oamenii liberi de rind (*comati*), al căror port era caracterizat de pieptănătura cu plete. Apariția claselor sociale a constituit temelul formării statului lui Burebista (sec. 1 î.e.n.). Statul dac era condus de un rege, secondat de un cler puternic și de o nobilime militară și se baza pe vechile formații tribale cu caracter local. De statură potrivită, purtând plete și barbă, **d.** aveau drept veșminte cămăși lungi, pantaloni drepți, legați pe glezne, cojoace, mantii cu glugi, femeile — cămăși cu mâneci-scurte, tunici lungi cu mâneci lungi și mantii. În picioare purtau opinci. Limba **d.** face parte din grupul *salem* al familiei de limbi indoeuropene. Ocupația de căpetenie a **d.** era agricultura. Ei se mai îndeletniceau cu creșterea vitelor, cu viticultura și pomicultura, cu albinăritul și aveau ramuri meșteșugărești bine dezvoltate; extragerea și prelucrarea metalelor (aur, argint, fier, aramă), prelucrarea lemnului, a pietrei, olăritul etc. Se pare că aurul constituia un monopol regal. **D.** făceau un comerț viu cu coloniile grecești de pe țărmul dobrogean al Mării Negre și, mai târziu, cu romanii. De pe la mijlocul sec. 3 î.e.n., **d.** bat monede de argint, dar în sec. 1 î.e.n., când denarul roman invadează piața dacică, emisiunile monedelor autohtone încetează. **D.** au creat o avansată civilizație de tip La Tène, care atinge apogeul dezvoltării sale în sec. 1 î.e.n. Ea e reprezentată în chipul cel mai strălucit de complexul arheologic monumental din Munții Orăștiei (Grădiștea Muncelului, Costești, Bldaru, Piatra Roșie, Vîrful lui Hulpe, Fețele Albe), caracterizat prin cetăți cu ziduri de piatră, sanctuare patrulare și circulare, așezări civile cu locuințe de suprafață din lemn și lut cu un inventar foarte bogat, de unelte de fier, diverse obiecte de metal pentru uz practic sau de podoabă, ceramică etc. Astfel de cetăți (de piatră mai sînt cunoscute la Piatra Craivii, Bănița, Căpîlna, Tilișca, Polovragi, Covasna, Jigodin, Bîtea Doamnei. În zonele extracarpatiche sînt specifice cetățile de pămînt situate pe traseele principalelor rîuri: Pecica, Popești, Tinosu, Piscul Crăsani, Barboși, Poiana, Răcățiu, Brad. Reli-

gia **d.** era politeistă, avînd ca divinități mai însemnate pe Zamolxis, Gebeleizis, Bendis și un zeu asemănător lui Marte. În ceea ce privește creația artistică a **d.**, aceasta prezintă în general un caracter arhaic, pentru care sînt specifice dezvoltarea deosebită a artei somptuare, predominanța stilizării și chiar a decorului geometric și începuturile unei arte monumentale cu expresii deosebit de sobre. Între componentele artei **d.** se disting, pe fondul local hallstattian, în ordinea vechimii, un factor de influență grecesc, care s-a manifestat într-o anumită măsură în tehnica constructivă, în tehnica și formele ceramicii, în ornamentică precum și în prelucrarea metalului prețios; un factor de influență scitic, prezent în anumite expresii zoomorfe; un factor celtic, căruia i se datoresc elemente din tehnica și formele proprii metalurgiei bronzului și fierului, precum și unele elemente din tehnica ceramicii; un factor tragic, ale cărui manifestări au afectat puternic stilul argintăriei dacice precum și dezvoltarea ceramicii și prin intermediul căruia s-au canalizat și unele influențe iraniene. Toți acești factori s-au manifestat pe fondul puternic local, căruia îi era specifică o ideologie de natură religioasă rigoristă și conceptuală care trebuie pusă la originea sobrietății formelor și înclinării spre expresii simbolice, abstracte, geometrizate ale artei **d.** În legătură cu acest fond autohton ar trebui privit poate și un anumit aspect megalitic, pe care-l evidențiază monumentele de arhitectură din Munții Orăștiei precum și unele statui menhir din Dobrogea și din centrul Transilvaniei. Din punct de vedere cronologic, în dezvoltarea artei **d.** se disting două mari perioade: 1) Perioada începuturilor (sec. 5 — începutul sec. 3 î.e.n.), caracterizată de marile cetăți de pămînt, folosite mai mult ca cetăți de refugiu, cum sînt cele de la Stîncești și Cătălina, de marile tezaure funerare de aur și argint, constituite din arme (coifuri, cnemide), vase (fiale, pahare) și piese de harnașament (aplice, rozete, fruntarii) specifice, decorate prin ponsonare și ciocănire *au repoussé*. Decorul comportă motive simbolice cu caracter geometric, zoomorfe (calul, grifonul, leul) sau antropomorfe (eroul), realizate într-un stil primitiv, geometrizant. În sfîrșit, sînt caracteristice și statuile menhir de luptător, dintre care știm, cel puțin despre unele, că aveau rost funerar. Această perioadă este strîns legată de dezvoltarea culturii și artei tracilor, motiv pentru care specialiștii vorbesc de o artă traco-dacică sau traco-getică, sau numai de tezaure traco-getice. 2) Perioada de înflorire a artei și culturii **d.** (sec. 3 î.e.n. — 1 e.n.), reprezentînd mai degrabă etapa arhaică a acesteia, brusc curmată în dezvoltarea ei, fără să fi ajuns la deplină maturitate, de cucerirea romană. Această

perioadă este caracterizată de marile ansambluri arhitecturale: cetăți, sanctuare în formă de incinte circulare sau de aliniamente patrulatere, turnuri locuințe construite din piatră în zona muntoasă și din lemn și pământ în câmpie și, extrem de rar, construcții funerare cum este mormântul din zidărie de piatră brută de la Zimnicea; de tezaure de vase și podoabe de argint, decorate cu motive clasice (palmeta, brăduțul, coroana de lauri, vrejul) sau figurative, specifice (figura feminină, războinicul călare, șarpele); în sfârșit, de aplicele de bronz, de unelte și arme de fier, între care unele cu decor figurat ciocănit, de ceramica de lux cenușie lustruită, de imitațiile de cupe deliene cu decor simbolic solar sau figurat (nimfele [?] dansatoare) specific, precum și de ceramica pictată cu decor simbolic geometric (solar), floral, sau zoomorf (bourul, cerbul). În această perioadă, alături de războinicul cavaler și de cal, atributul său, predomină figura feminină a marii zeițe, înfățișată în mai multe ipostaze, care poate fi identificată cu Bendis. Influența romană asupra artei d. din această perioadă a fost din ce în ce mai importantă. După retragerea administrației și armatei romane (271 e.n.), se poate încă vorbi de o artă a d. liberi, caracterizată de predominarea manifestărilor de artă aplicată și de întărirea continuă a influenței romane imperiale.

h.d.

dadofori v. Mithra

Dansatoare, motiv plastic cu semnificație simbolică, frecvent în arta funerară romană din provinciile central-europene. Cea mai veche reprezentare de d. a fost descoperită în cîmpul de urne din epoca bronzului de la Ostrovul Mare (M.P.F.). Mai târziu, în epoca dacică, pe o imitație de cupă deliană din *oppidum*-ul dacic de la Popești (M.I.M.B.), sînt figurate, în relief plat aplicat, trei d. cu ramuri de brad în mînă, probabil reprezentarea nimfelor tracice dansînd, personaje divine din anturajul zeiței Bendis. În epoca romană, imaginile de d. sînt relativ rare, ca și figurile mitologice obișnuit reprezentate în actul dansului, cum ar fi nimfele sau grațiile (o plachetă în „tezaurul de sculpturi” de la Tomis). Se cunoaște o poartă de moument funerar de piatră, provenind de la Tomis, pe care este reprezentată zeița Isis dansînd (M.I.R.S.R.). Alte d. apar pe pereți de edicule funerare din zona orașelor Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Apulum.

r.f.

davă, termen dacic echivalent la autorii greci antici cu *polis* (oraș-cetate). Este folosit pentru a desemna așezările fortificate dacice, servind drept centru al unei formații teritoriale. Se cunosc două tipuri de d., după cîte se pare ambele comportînd acropolă: d. montană și d. de terasă. V. Pârvan folosea pentru a le desemna și termenul de *oppidum*, care la Vitruviu are tocmai înțelesul de așezare fortificată. v. și **urbanism**.

r.f.

Decea Mureșului (sat, com. Mirăslău, jud. Alba); descop. înt. — f.d. și 1888; săp. D. Popescu — 1944. ● Cimitir de înhumăție de la sfîrșitul neoliticului, cultura D.M. cu morminte în care, în afara scheletului așezat în poziție chircită și

Fragment de monument funerar cu reprezentarea unei dansatoare (Potaissa)

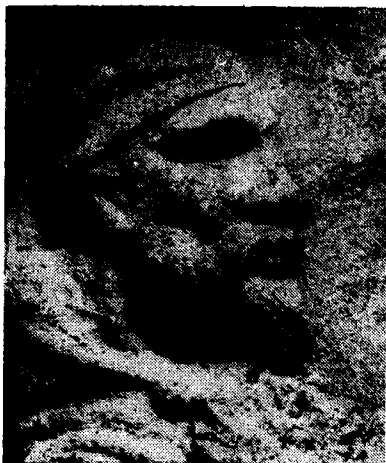
Relief funerar cu o dansatoare (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

presărat cu ocră roșu, s-au descoperit și elemente de inventar: unelte de piatră cioplită (topoare perforate) și de bronz (topoare cu tăișuri în cruce), vase ceramice, coliere din mărgele de cupru și rondele din cochilii de scoică. ● Așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de zid, între care un templu mithraic. Inventar: ceramică, arme, ustensile gospodărești, o statuie a unei divinități feminine, un relief al lui Mithra Petrogenitus, o statuie mithraică și trei inscripții votive. M.I.R.S.R.; M.A.I. ◇ *Cultura D.M.*, variantă locală a aspectului cultural *Bodrogheresztúr*.

BIBL.: D. Popescu, *Raport MNA*; D. Tudor, *OTS*, p. 206—207.

I.r.

Decebal, rege dac (87—106). Fiu al regelui Scordillo și urmaș la tron al regelui Duras-Diurpaneus, personalitate istorică de prim ordin, organizator, diplomat și strateg talentat, este sufletul rezistenței dacilor împotriva înaintării romane în spațiul dunărean. Învingător în două campanii asupra armatelor lui Domițian (86 și 87 e.n.), învins în cea de a treia (88 e.n.), reușește să obțină un tratat de pace avantajos (89 e.n.), ale cărui efecte — întărirea organizatorică și militară a statului dac care devine un pericol pentru romani —

Decebal (detaliu de pe Columna lui Traian de la Roma)

duc la declanșarea marilor războaie cu dacii conduse de Traian (101—102 și 105—106), reprezentate de reliefulurile Columnei lui Traian de la Roma. În cadrul politicii generale de întărire a statului dac, **D.** reconstruiește și amplifică ansamblul urbanistic și militar din Munții Orăștiei. Din vremea lui datează majoritatea marilor construcții de aici: cetăți (Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Sarmizegetusa Regia, Fețele Albe), cele mai multe sanctuare patrulare de la Costești și Sarmizegetusa Regia, sanctuarele circulare de la Sarmizegetusa Regia și Fețele Albe, turnurile locuință de la Costești și construcțiile de la Piatra Roșie. Toate aceste monumente sînt caracterizate prin folosirea dioritului și dacitului, spre deosebire de cele din faza anterioară, datată în vremea lui Burebista, pentru care este specific calcarul. Figura lui **D.** a constituit și un subiect de predilecție pentru artiștii care au reprezentat războaiele daco-romane. Astfel, pe Columnă, exegeții au identificat puternica fizionomie a marelui rege dac în cel puțin patru episoade: închinarea dacilor la sfîrșitul primului război, plecarea din Sarmizegetusa Regia, în momentul cînd cetatea, privată de apă, era pe punctul de a cădea, sinuciderea eroului, în sfîrșit, prezentarea capului tăiat al marelui rege în fața împăratului Traian. Cu excepția acestora din urmă, corodată, scenele reprezintă figura lui **D.** cu o vigoare și o atenție pentru detaliul realist al expresiei, deosebite. De tip barbar depărtat de cel clasic așa cum canonul grecesc îl definea, fizionomia regelui este marcată de trăsături bărbătești, dure, exprimînd patosul și dîrzenia, o anumită violență și asprime a sentimentelor. Ținuta îi este totdeauna nobilă și demnă, gesturile ample. De obicei este reprezentat în poziții proeminente și mai înalt decît supușii săi. De un deosebit dramatism este scena sinuciderii în care regele, căzut la picioarele unui copac, își înfișă pumnalul curb în grumaz. Atitudinea sa, de o tensiune supraumană, hotărîrea gestului violent, expresia teribilă a figurii, toate exprimă voința neînfrîntă a regelui învins de a-și păstra libertatea, fie chiar și prin moarte. Scena aceasta a constituit și obiectul reliefului care decora stela funerară a

lui Tiberius Claudius Maximus (găsită la Cavalla, în Tesalia), subofiterul de cavalerie roman, care l-a urmărit pe **D.** și i-a dus capul, retezat după sinucidere, să-l prezinte lui Traian la Ranisstorum. Aci însă, scena este tratată într-o manieră provincială și dramatismul ei este radical atenuat de predominanța, în compoziție, a figurii cavalerului, precum și de meșteșugul artistic carent al pietrarului, care nu a putut reda nici trăsăturile specifice, nici expresia frapantă a regelui dac (mulaj în M.I.R.S.R.). h.d.

Deceneu (sec. I î.e.n.), mare preot al dacilor, setnic și colaborator apropiat al lui Burebista. După asasinarea acestuia și dezmembrarea stăpînirii lui, **D.** ia în mîinile sale și puterea regală în statul dac din Transilvania. Cum în vremea lui Burebista s-au construit primele edificii religioase monumentale (sanctuarele aliniamente patrulare de calcar de la Sarmizegetusa Regia), se poate admite că **D.** a contribuit la stabilirea programului arhitecturii religioase a dacilor. h.d.

Dej (municipiu, jud. Cluj); descop. înt. — f.d. Opaț mic de bronz, roman tîrziu, datat în sec. 4 e.n. Are apucătoarea stilizată în formă de cruce înscrisă în romb, cu un porumbel în vîrf.

M.I.Tr.C.

BIBL.: M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, Buc., 1969, p. 477. r.f.

Deleni (sat, com., jud. Constanța); n.v. *Enigea*; săp. Gr. Tocilescu — 1883—1898. Aici s-a identificat cariera din care au fost extrase blocurile pentru paramentul Monumentului triumfal al lui Traian, *Tropaeum Traiani*, de la Adamclisi. BIBL. A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adamklissi*,: p. 468. r.f.

Demeter v. Ceres

denticuli, profil decorativ constînd dintr-o alternanță de goluri și plinuri de formă cubică și proporțional mici în raport cu restul ordonanței, specific pentru cornișele clasice. Apare la elemente de arhitectură provincială (plafon cu case-toane de la Tomis, cornișe interioare de stuc de la Apulum) și la monumente de cult și funerare din Dacia și Dobrogea: edicula cu Apolo — cavaler trac — de la Gilău, edicula de la Micia, altare de tip pseudoediculă de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Este cunoscut motivul **d.** redat în pictură, în *trompe l'oeil*, în cripta bazilicii de sub Liceul nr. 2, de la Tomis r.f.

Dej. Opaț creștin de bronz

depozit, termen cu două înțelesuri apropiate, dar distincte: **d.** arheologic, în sens generic, desemnează totalitatea vestigiilor de cultură materială caracterizând un strat arheologic; **d.** arheologic, specializat, desemnează „descoperire închisă” — ansamblu de obiecte: arme, unelte, podoabe, imagini de cult ș.a., concentrate într-un singur loc, de obicei izolat, cu scopul de a fi ascunse sau protejate, descoperite întâmplător sau, mai rar, prin cercetări sistematice. Plecînd de la această accepție, tezaurul este un caz special de **d.**, avînd drept specific caracterul prețios al obiectelor. După aspectul lor se disting: 1) ascunzătorii ale unor obiecte prețioase prin materialul și prelucrarea lor artistică, cu semnificație simbolică (ex.: **d.** de la Apa); 2) **d.** alcătuite din inventarul unui atelier de bronzuri, constînd din piese uzate, recuperate ca sursă de materie primă, din turte de bronz — materie primă brută —, din piese noi încă nefinisate, din deșeurii, în sfîrșit din unelte de prelucrare a bronzului (ex.: cele două uriașe **d.** de la Uioara și Șpălnaca); 3) **d.** constituite din piese destinate schimbului și ascunse cu intenție de provizorat, dar nerecuperate ulterior, în împrejurări de insecuritate pentru circulația bunurilor (de acest fel sînt, probabil, **d.** de unelte de fier de la Dragosloveni, Bîrlogu, Radovanu); 4) **d.** constituite din obiecte avînd calitatea de mijloace de schimb (**d.** de la Drajna de Jos a fost caracterizat un astfel de **d.**); 5) **d.** cu caracter sacru, de imagini de cult profanate sau degradate, adunate și ascunse pentru a nu fi expuse unor acțiuni sacrolege. De obicei, asemenea **d.** erau organizate într-o groapă special amenajată în incinta sanctuarului, denumită *favissa* (de acest fel este, probabil, „tezaurul de sculpturi” de la Tomis). Analiza tipologică a componentei **d.** de bronzuri permite gruparea lor în mai multe serii geografice, (v. tabelul de mai jos). Aceste serii prezintă și trăsături stilistice proprii, evidente mai ales la marile serii transilvănene. — Astfel, seria de **d.** din *bronzul mijlociu* este caracterizată de armele — topoare și săbii — cu forme elegante, pentru care sînt tipice liniile și planurile arcuite și decorul gravat bogat, în cadrul căruia se disting două tipuri de motive: cele derivate din spirală, între care cercul cu cîrcei exteriori și meandrul curb, și ordonanțele

de romburi și triunghiuri constituind sisteme simetrice în raport de axele piesei. Mai apar apărătoarele de braț cu disc spiralic, din bară masivă, precum și falerele discoidale, convexe, cu decor geometric gravat.

— În bronzul tîrziu, seria *Uriu-Domănești* este caracterizată de o anumită rigidizare a formelor: fațetări, nervuri, preferința pentru planuri și linii arcuite concav, sau drepte. Seria este marcată de abundența celturilor și secerilor, dar și topoarele de luptă cu disc și spin accentuat, bogat profilate continuu să apară. O tendință generală este aceea a prelungirii terminațiilor — gura celturilor trasă și prelungită lateral, topoarele cu ceafă prelungită. Sînt specifice acestei serii amplele lanțuri ornamentale de harnașament și, mai ales, brățile decorate prin gravare adîncă și incizare, cu grupuri de linii formînd figuri geometrice. Cel mai adesea, aceste figuri geometrice se grupează în ansambluri ordonate și complementare, în cadrul cărora fondul constituie motiv, participînd activ la constituirea sistemului decorativ al piesei. În general, aceste ansambluri alcătuiesc sisteme decorative de compoziție omogenă, toate elementele avînd valoare egală și ascultînd de o lege decorativă simplă — repetiție sau alternanță. Apar, mai rar însă, și compoziții centrate. — În perioada următoare, Hallstatt A₁, seria *Cincu-Suseni* este caracterizată mai întîi prin faptul că este cea mai bogată ca varietate tipologică și ca număr de piese și de **d.**, apoi prin acela că fac parte din ea cele mai mari **d.** turnătorii, cum sînt cele de la Uioara și Șpălnaca, în sfîrșit prin o serie de trăsături stilistice: apar acum centurile bogat decorate cu motive geometrice gravate, între care diferitele variante de rozetă sau roată solară, protoma de pasăre, meandrul curb — simbol al apei —, scutul beotian; ele se grupează în desfășurări ordonate, pîrînd legate de exprimarea simbolică a unei mitologii solare cu aspect eroic. Apar de asemenea brățile spiralice din bandă lată, bogat decorate cu motive gravate, reapar apărătoarele de braț, mai puțin masive, dar și acestea decorate prin gravare cu motive geometrice și cu discul spiral făcînd umbo conic. Brățile circulare cu extremitățile deschise rămîn la fel de frecvente și sînt decorate în continuare prin gravare și incizie cu motive geo-

Perioada Faza	Seria tipologică de depozite de bronzuri				
	Transilvania	Moldova	Dobrogea	Muntenia	Oltenia
Bronz mijlociu sec. 16—14 î.e.n.	niseriate	niseriate	niseriate	niseriate	niseriate
Bronz tîrziu sec. 13 î.e.n.	Uriu-Domănești	Rîșești-Băleni	N. Bălcescu-Gura Dobrogei	Drajna de Jos-Oinac	—
Hallstatt A ₁ sec. 12 î.e.n.	Cincu-Suseni	—	Techirghiol	—	—
Hallstatt A ₂ sec. 11 î.e.n.	Jupalnic-Turla	—	—	—	—
Hallstatt B ₁ sec. 10 î.e.n.	Moigrad-Tăuteu	Rafaila	Sîmbăta Nouă	Boldești	—
Hallstatt B ₂ sec. 9 î.e.n.	Sîngeorgiu de Pădure-Fizeșu Gherlii	Bîrlad	—	—	—
Hallstatt B ₃ sec. 8 î.e.n.	Șomartin-Vetiș	—	niseriate	—	—
Hallstatt C sec. 7 î.e.n.	Vințu de Jos-Valdei	—	niseriate	—	Bîlvănești-Ghîdoci
Hallstatt D sec. 6 î.e.n.	Neseriati	—	—	—	—

metrice, dar sînt mult mai numeroase compozițiile centrate, comportînd un ansamblu geometric mai complex în zona de maximă lățime a brățării. Elementul decorativ începe să se extindă pe piesele cu destinație utilitară — seceri, celturi, iar numărul și varietatea podoabelor crește considerabil: coliere, ace de cap, ace de veșmînt cu tija spiralată în opturi, inele de buclă, falere, aplice, fibulele „pasmanterie” multe dintre ele afectînd o formă derivată din motivele solare (roată cu cruce înscrisă, ochelari), sau fiind decorate prin incizie cu motive de acest fel. — Seriiile următoare — Jupalnic-Turia, Moigrad-Tăuteu, Sîngeorgiu de Pădure-Fizeșu Gherlii — sînt mai sărace în d., în număr de piese și în varietate tipologică ca și în trăsături stilistice cu valoare artistică. În seria *Jupalnic-Turia*, decorul marchează o tendință către linear, cu concentrarea lui mai ales pe minerele de sabie; vechile motive geometrice se dezagregă în simple grupuri de linii, ansamblurile se organizează în registre stereotipe și sărace în motive. Brățările, chiar dacă absența lor de pînă acum ar putea fi doar întîmplătoare, erau cu siguranță foarte rare. — În seria *Moigrad-Tăuteu* continuă sărăcia de forme și de decor, dar unele tipuri capătă o prelucrare artistică mai accentuată: minerele de sabie, falerele. Apare combinarea profilaturii, care devine din ce în ce mai bogată, cu decorul gravat care continuă să rămînă relativ simplu și linear, dar în cadrul căruia sînt prezente, în afara liniilor drepte, cerculețele. Ies în evidență forme noi: căldări (situle), psalii, pumnale. Spre deosebire de seriiile anterioare, nu mai întîlnim serii tipologice bogat decorate, ci cîte o piesă singulară excepțional decorată — un celt, un pumnal, o sabie, ș.a.m.d. — Seria *Sîngeorgiu de Pădure-Fizeșu Gherlii* este caracterizată de importanța decorativă din ce în ce mai mare pe care o capătă profilatura la săbiile cu antene la minier, vasele cu decor *au repoussé*, sau fațetate, pandativele-amulete, miniaturi de piese utile (securi), colanele torsate. — Seria *Vaidei-Vințu de Jos* este caracterizată prin numărul foarte mic de d., de tipuri și de rîse. D. din această serie se compun aproape exclusiv din podoabe: fibule ochelari, colane torsate, brățări cu decor linear gravat, falere, brățări spiralice. — Asemănătoare, dar încă mai săracă, este și seria *Bilvănești*, în cadrul căreia apar și pandativele circulare de harnașament, dar în care nu se întîlesc falere și brățări cu decor gravat.

BIBL.: M. Rusu, *Dacia NS*, VII; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*. I.r. și r.f.

Derșida (sat, com. Bobota, jud. Sălaj); săp. N. Chidioșan și I. Ordentlich — 1963—1965. Așezare din epoca bronzului, de tip Wietenberg, pe pînten barat, cu locuințe de suprafață, patrulete. Ceramică de tip Wietenberg cu decor caracteristic, geometric, cu motive spiralice, dispuse radiar, avînd semnificație de simbol solar, împreună cu care a fost descoperită și ceramică de tip Otomani, cu decor specific în relief și incizat. Din sincronizarea ceramicii de tip Wietenberg cu aceea de tip Otomani, s-a putut stabili că, în aceste culturi nord-vestice, ceramica evoluează de la forme simple și greoaie și de la un decor

rudimentar, către forme zvelte, imitîndu-le pe cele metalice, precum și către un decor bogat și rafinat, exprimînd în forme geometrice un simbolism solar complex. M.Ț.C.; M.Z.

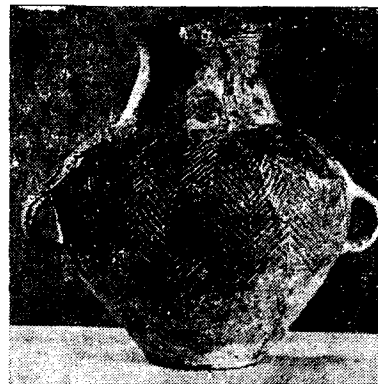
BIBL.: N. Chidioșan, *Dacia NS*, XII.

I.r.

Dervent v. Ostrov

Desa. Cazan hunic din bronz

Deva. Vas ceramic din cultura Cotofeni

Deva. Vas ceramic din cultura Wietenberg

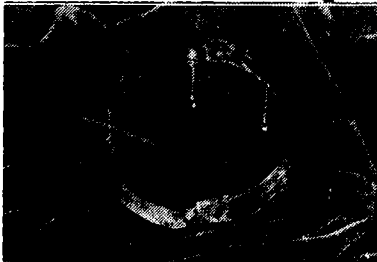
Desa (sat, com., jud. Dolj); descop. înt. — f.d. Pe grindul Castravița, pe malul Dunării, cetate (castru ? și castru târziu, sec. 4 e.n.) romană; întinsă așezare civilă cu necropolă; descop. mărunte, plastică de bronz: o acvilă, o statueta a lui Iupiter Dolihenus, cu barbă, cu arme și înălțînd fulgerul. Cazan de bronz cu picior evazat, cupă cilindrică și două toarte trilobate, de tip hunic (sec. 5 e.n.). Decor de baghete în relief, realizat odată cu turnarea piesei. M.I.R.S.R.
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 322. r.f.

Deva (municipiu, jud. Hunedoara); n.a. *Deva*; săp. O. Floca — 1949, 1951; descop. înt. — f.d.

● Pe malul Mureșului, așezare neolitică de bordeie, cultura Tisa-Polgăr cu elemente Bodrogeresztúr, cu ceramică tipică, cu decor geometric incizat. ● Depozit de bronz cu colane (*torques*) între piesele componente, de la sfîrșitul epocii bronzului. ● Pe Dealul Cetății, așezare dacică, de tip *oppidum*, distrusă în mare parte de așezarea medievală; ceramică dacică tipică, poroasă și fină, cenușie. ● Pe Dealul Bejan, carieră romană de porfir și așezare romană legată de carieră și comportînd o *villa rustica*. Inventar: unelte de piatră, piese în curs de prelucrare (capitele, sarcofage, coloane), ceramică, inscripții; descop. sînt importante în măsura în care dovedesc prelucrarea rocilor nobile (dure) în Dacia romană. M.D.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 126—127; O. Floca, *MCA*, I. r.f.

diademă (gr. *diadema* „panglică de încins fruntea“), piesă de podoabă din metal prețios care se purta pe frunte. Cele mai vechi d. cunoscute pe terit. României ar putea fi manșoanele de aur de la Galeșu, datînd de la începutul primei epoci a fierului. Sînt cunoscute ulterior d. de forma unei panglici înguste netede sau decorate cu motive lineare *au repoussé*, provenind din mormintele grecești de vîrstă clasică sau elenistică de la Callatis și Tomis (M.A.C.). În epoca romană sînt mai frecvente coroanele din frunze de laur ștanțate în foiță de aur, cum este aceea, întregă, de la Apulum (M.I.R.S.R.), dar și d. propriu-zise, cum este aceea din sarcofagul cu inventar bogat de la Callatis (M.A.C.). Din epoca migrațiilor sînt cunoscute d. hunice (Gherăseni și Buhăeni), benzi de foaie de aur decorate cu geme montate în caboșon. În sfîrșit, asemenea podoabe afectează la începutul epocii feudale fie forma unor coroane bogat decorate cu pietre semiprețioase, fie a unor benzi

Diademă elenistică de aur (necropolacetății Callatis)

Friză cu Diana la vînătoare (Callatis)

Relief votiv cu reprezentarea Dianei-Bendis (Tomis)

cu decor nielat. Metalul preferat în această perioadă este argintul (Cotnari și Voinești). r.f

Diana, la romani, zeiță fecioară a vînătorii, a pădurii și a lunii; identificată cu zeița grecilor Artemis, sora geamănă a lui Apolo. Reprezentări ale zeiței Artemis nu sînt cunoscute din cetățile grecești de pe țărmul românesc al Mării Negre, cu excepția unei frize datînd de la sfîrșitul epocii elenistice de la Callatis (M.A.C.), cu reprezentarea zeiței la vînătoare. Relieful, plin de mișcare și viață, aerat compozițional, figurile cu proporții elegante, pieptănătura și drapajul — D. purtînd hitonul scurt caracteristic — sînt, toate, semnele unei execuții într-un atelier de bună tradiție tehnică folosind modele clasice, poate de tip efesian. În arta dacilor, cîteva monumente o reprezintă cu siguranță pe Bendis, D. tracică, dar se poate pune problema dacă alte efigii feminine ca de ex. cele de pe cnemida stîngă de la Agighiol și de pe cnemida de la Vrața (R. P. Bulgaria) — în care ar putea fi recunoscută eventual Ariadna — nu constituie mărturie ale unui sincretism între personajele ciclului dionisiac și ale celui apolinic căruiua îi aparține Artemis — D., cel puțin la început. În epoca romană sînt cunoscute două ipostaze ale zeiței: 1) D. — Luna, cu hiton lung și cu semilună în creștet, așa cum este eleganta aplică de

Relief votiv cu reprezentarea Dianei (Brucla)

bronz în altorelief de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.R.S.R.), dar cum ar putea fi și masca de coif de cavalerist de la Romula (Comani) sau viziera — tot de coif de cavalerist — de la Ostrov; 2) **D.** la vânătoare — statui și reliefuri derivând toate din prototipul romano-elenistic **D.** din Gabii — reprezentând zeița cu hiton scurt, în pas rapid, marcînd o ușoară torsionare și scoțînd o săgeată din tolbă. Este însoțită de cîine, uneori și de căprior. Este caracteristic drapajul care, pentru a marca mișcarea, face o umflătură sinusoidală la poalele hitonului. Exemplare mai importante: statui de la Apulum (M.A.I.), Tomis (M.A.C.), o statueta de bronz de la Potaissa (M.I.T.), reliefuri ajurate de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.) și Brucla (M.Ai.). Un relief, o pseudoediculă, de la Potaissa (M.I.R.S.R.), o reprezintă pe **D.** în poziție frontală, cu arcul în mîna și tolba în spate. Pare a fi o ipostază locală a **D.-Bendis** de factură stingace, accentuat provincială, prin proporțiile nedeșate ale corpului în raport cu capul mare, cu răsături dure.

BIBL.: RR, F 126, 127, 129—137; G. Bordenache, *Sculture*, p. 64—69, 293.

r.f.

Dierna v. Orșova

Dindești (sat, com. Andrid, jud. Satu Mare); desop. înt. — 1966. În punctul Grădina lui Negreanu, mormînt de înhumăție germanic din sec. 5 n.n., cu inventar cuprinzînd două fibule de argint u semidisc, deosebit de îngrijit lucrate, o oglindă circulară de metal alb cu decor de cercuri concentrice și raze în relief pe spate, o cataramă de argint bilobată cu caneluri oblice pe față, mărgelile sticlă și un mare vas ceramic. M.O.Ca.
BIBL.: I. Nemeti, *AMN*, IV.

r.f.

Diноgetia v. Garvăn

inți de lup, motiv decorativ afectînd forma unui ir de triunghiuri ascuțite, folosit de obicei pentru încadrarea unor zone decorate mai complexe. Pare încă din neolitic, fiind cunoscut în ornamentica ceramicii incizate și excizate (Vădăstra, Ioian, Gumelnița), cît și a celei pictate (Cucuteni,

Gumelnița, Petrești). În epoca bronzului, motivul este înfîlnit și în decorul gravat al topoarelor de luptă sau al brățărilor. El apare de asemenea și pe unele produse ale argintăriei dacice. Mai tîrziu, în epoca romană, este extrem de rar, locul motivelor geometrice fiind luat de cele figurative. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism reapare, uneori în forme hipertrofiate, ca pe tipăria din tezaurul de la Pietroasa. El se menține și în repertoriul ornamenticii feudale timpurii, pe os, metal și chiar piatră.

r.f.

Dionysos, divinitate greacă, zeu al vegetației și fecundității și în mod special al viței de vie, vinului și beției. Asimilat sincretistic cu divinitățile romane **Bahus** și **Liber Pater** precum și cu zeul traco-frigian **Sabazios**. Încă de la origine, se distinge un aport al religiei trace în constituirea cultului lui **D.** mai tîrziu fiind incluse în el și alte influențe, asiatice, așa încît ajunge să aibă un puternic caracter sincretistic în epoca romană. Odată cu pătrunderea romană în Balcani, cultul lui **D.**, existent în această zonă în forme pe care nu le mai putem reconstitui, îmbracă aspectele sincretiste romane, păstrînd totuși unele trăsături specific locale. Între acestea se pot cita preferința pentru reliefurile de cult (icoanele populare ale zonei balcano-anatoliene) și asocierea cu alte divinități locale, cum ar fi cavalerul trac. Pe terit. României, cele mai vechi monumente ale cultului lui **D.** ar putea fi considerate reprezentările viței de vie pe ceramica pictată dacică și pe ceupele cu picior din tezaurul de la Sîncrăieni. În epoca romană se disting mai multe tipuri de monumente dionisiace, între care cele mai răspîndite sînt reliefurile de cult mici. Se întîlnesc însă și statuile, atît cele ale lui **D.** tînr (ex.: ediculă de la Tomis, M.A.C.), cît și cele ale zeului bărbos (ex.: amforeta cu scene bahice de la Greci, M.A.C.), armele și efigiile cu rost decorativ-simbolic, cum sînt cele de pe candelaburul de la Callatis (M.I.R.S.R.), sau ornamentele de car de la Telița. În cadrul reliefurilor de cult, se remarcă două variante plastice: relieful plat și relieful ajurat, acesta din urmă mai frecvent în Transilvania și anume în zona Ulpiei Traiana Sarmizegetusa, deși nu lipsește nici din restul Daciei și nici chiar din Dobrogea, precum și mai multe variante iconografice: a) **D. cu acoliții**, uneori reprezentat în ediculă. Figura centrală a compoziției o constituie zeul însuși, sprijinit în *tirs* (baston înfășurat în cîrcei de viță și de iederă, atribut al zeului), cu pîrul lung, căzînd pe umeri în bucle încununate de iederă sau de viță de vie și încins cu *nebrida* (pielea unui ied). De multe ori poartă în picioare cizmele înalte de vîntor. Este însoțit, după caz, de panteră, căreia îi toarnă vin în gura deschisă dintr-un crater pe care-l ține în mîna dreaptă, de un silen, de satiri și menade, de Pan și de Silvanus, în sfîrșit de Cavalerul trac (un relief plachetă din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis, o plachetă de la Callatis și un relief — pseudoediculă de la Mîrleanu, în M.A.C.). b) Cînd toți acoliții sînt reprezentați, compoziția capătă aspectul *cortegiului dionisiac*. În acest tip apare și Ariadna, care, împreună cu **D.**, conduce cortegiul vesel compus din satiri și menade precum și din Silen beat.

Stelă votivă a zeului Dionysos (Tomis)

Dionysos copil, teracotă de tip Tanagra (Callatis)

Hermă cu reprezentarea lui Dionysos bărbos (? , M.I. R.S.R.)

În Dacia intracarpatică, acest tip este cunoscut după mărturia inscripțiilor votive, sub numele de Liber și Libera (v. art.). c) O serie de reliefuri de factură „barbarizantă” îl reprezintă pe **D. in costum militar**, cu amfora. Monumentele de acest tip provin toate din Dobrogea — unul absolut caracteristic a fost descoperit la Histria (M.A.C.) — și se pare că sînt de dată relativ tîrzie. Acoliții zeului (v. **Silvanus**; **Pan**; **fauni**) sînt și ei reprezentați în diferite aspecte. Sînt cunoscute capul unei statui de Silen bărbos de proveniență necunoscută, mai multe figurine de teracotă reprezentînd pe **D. copil**, pe **Silen** și **papposileni** — sileni bătrîni și decrepiți (toate în M.A.C.). Tot în legătură cu iconografia dionisiacă sînt de menționat reprezentări de scene bahice: satiri și nimfe într-un mediu de pădure, bînd și dansînd (oenochoele de la Apahida sau Tăuteu), sau amorași la cules de vie (tiparul de terra sigillata de la Capidava, în M. Cap.). Cît despre simbolurile dionisiace cum ar fi vița de vie sau craterul, ele sînt frecvente pe tot felul de monumente, între care cele funerare.

r.f.

Dioscuri, divinități străvechi, se pare pre-indoeuropene, frați gemeni (Castor și Pollux) ai lui **Zeus** și ai **Ledei**, patroni ai tineretului și ai exercițiilor fizice, inclusiv ai armatei. Cei doi sînt reprezentați — nuzi, purtînd pe umăr o mantie, cu bonet frigian și arme — încă din epoca elenistică, în cetățile de pe malul Mării Negre, în varianta iconografică de inspirație clasică numită *decursio* (alegerea de cai în paralel — stelă de la Callatis, M.I.R.S.R.). Mai tîrziu, apar reprezentați cu calul la mîna, atît pe monumente de cult cît și pe monumente funerare, de obicei dispuși simetric, față în față. Este cunoscut un **D.**, făcînd parte dintr-un grup statuar, din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis. Tot **D.** sînt reprezentați pe plăcile de armură de cal de la Gherla (M.I.Tr.C.), pe coifurile de la Ostrov, pe două coloane de la Tomis (M.I.R.S.R.) și pe alte mici monumente. S-ar părea că există o relație sincretistică între **D.** și Cavalerii danubieni, pe de o parte, iar pe de alta, cu așa-numiții *Cabires Dolicheni* (grupul de gemeni în arme care acompaniază de obicei pe Iupiter Dolihenus).

r.f.

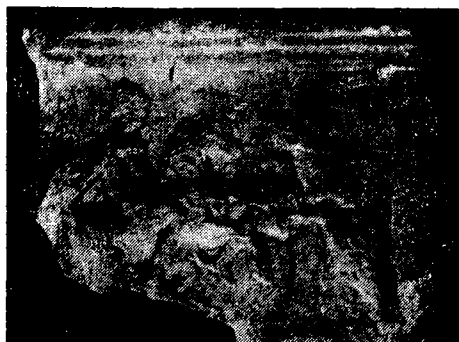
divinități poliade (gr. *polias* „protector al orașului”, atribut al divinităților), termen desemnînd divinitățile protectoare ale orașelor antice, caracterizate prin atributul specific al coroanei murale. Ex. ale acestui motiv iconografic sînt cunoscute de la Tomis, două statui ale Fortunei poliade, dintre care una este celebra statuie Fortunea cu Pontus. În ambele cazuri, zeița este de tipul obișnuit al divinităților olimpiene, cu hitonul elegant drapat, acoperit parțial de hlamidă și cu diadema peste părul pieptănat după modelul elenistic, cu cărare pe mijloc, colțuri ondulate pe temple și coc la spate. Caracteristic pentru ambele reprezentări, cornul abundenței ținut în mîna dreaptă și lipsa cîrmei de corabie sau a roții norocului, ambele, atribute caracteristice tipului elenistic al Fortunei. În statuia Fortunea cu Pontus, zeița este însoțită de personificarea Pontulu

Cap de satir bătrîn
(? M.I.R.S.R.)

Relief cu reprezentarea lui Dionysos („tezaurul de sculpturi”, Tomis)

Relief votiv elenistic cu reprezentarea Dioscurilor
(Histria)

Euxin, un bărbat cu barbă și plete încilcite, așeza pe o corabie și purtînd o coroană murală care precizează ipostaza poliadă a grupului. Între Fortunele poliade trebuie de asemenea încadrată și așa-numita Cibele de la Romula (M.P.F.), a cărei pieptănătură suportînd o coroană murală este specifică primei divinități, și doar confuzia cu *modius*-ul caracteristic Cibelei a făcut posibilă această atribuire eronată.

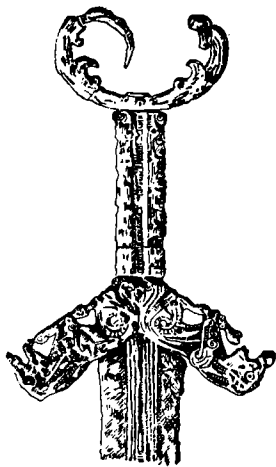
r.f.

Dobolii de Jos (sat, com. Iieni, jud. Covasna); descop. înt. — 1880. În albia Oltului, spadă lungă de fier cu mîner din bară ștanțată median, cu antene și gardă, datînd din prima vîrstă a fierului. Ea a făcut obiectul unor îndelungate discuții, fiind considerată scitică, tracică, sau sarmatică, dar prezintă trăsături caracteristice pentru piesele din Asia Centrală. Problema nu poate fi considerată nici astăzi complet elucidată. Ceea ce o caracterizează spre deosebire de alte săbii contemporane, este decorul artistic al mînerului său. Acesta este terminat la partea superioară cu două antene, încovoiate spre interior, descriind un început de volute, iar garda este constituită din siluetele a două animale adosate — doi lei (?) — așezate pe labe, în relief turnat, decupate și cu detaalii psonate într-o manieră apropiată de arta animalieră a stepelor. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Istoria României*, I, p. 158; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 461.

h.d.

Dobrogea, regiune geografică istorică, situată în SE României, între Marea Neagră și Dunăre, al cărei nume vine probabil de la un stăpînitor feudal din sec. 14 — Dobrotici. D. a fost locuită încă din paleolitic și a constituit, în tot timpul istoriei sale, ieșirea la mare a zonei carpatice, precum și o regiune de întîlnire a curenților culturale sau etnice venite din stepele pontice, din zona carpato-dunăreană, ca și din sudul mai apropiat — balcanic —, sau mai îndepărtat — egeanoatolian. În paleolitic, locuirea musteriiană și mai ales aurignaciană din peșterile din centrul D. (Gura Dobrogei) atestă prin inventarul descoperit existența unor comunități de vînători, mai ales ai calului sălbatic, trăind în grupuri mici, probabil de familii perechi și cunoscînd focul, precum și un utilaj de cremene tipic. Cea mai veche cultură neolitică, de origine microasiatică, ajunsă în D. probabil pe calea mării, este cunoscută sub numele de cultura Hamangia, în așezările de la Ceamurlia de Sus, Ceamurlia de Jos, Limanu, Hirșova și în așezările și cimitirul de înhumăție de la Cernavodă, de unde provine și celebrul cuplu de figurine Ginditorul și însoțitoarea lui. Neoliticul mijlociu și superior, cunoscut din așezările de la Hirșova și Medgidia, este de caracter carpato-dunărean, reprezentînd un aspect local, cu anumite înrudiri cu neoliticul din platforma prebalcanică, al culturilor Boian și Gumelnița. Sfîrșitul epocii neolitice este caracterizat de pătrunderea popoarelor de păstori nomazi, din stepele pontice, purtători ai culturii Cernavoda I, probabil indoeuropeni, organizații militărește, pentru care este specific mormîntul de la Casimcea. Din întîlnirea elementelor venite din

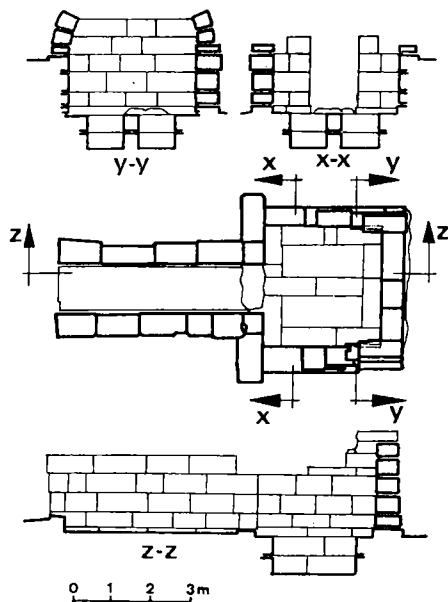
Dobolii de Jos. Spada de fier cu antene

stepe cu cele sudice, egeo-anatoliene, s-au născut culturile caracteristice pentru D. și Dunărea de Jos, în perioada de început și de mijloc a epocii bronzului, denumite Cernavoda II și III și Coslogeni. În perioada mijlocie a epocii bronzului, se extinde și în D. cultura carpațo-dunăreană Tei precum și aceea a stepelor sud-vest pontice, iar perioada de sfârșit a aceleiași epoci, ca și începutul epocii fierului, este caracterizată de descop. de depozite de bronz (Techirghiol, Cumpăna, Limanu) în care sînt frecvente tipurile de piese specific carpatice — centuri, seceri. O spadă miceniană de la Castelu atestă relațiile directe cu Egeea. Prima epocă a fierului este caracterizată de prezența simultană a două aspecte culturale: cultura Basarabi, carpațo-dunăreană, pe malul Dunării și complexul Babadag, cu multe elemente anatoliene. Sfirșitul primei epoci a fierului cunoaște, pe de o parte, prezența geșilor (descop. la Cernavoda, Ostrov, Bugeac, Enisala), iar pe de alta, instalarea primelor colonii grecești (Histria și Callatis), precum și de prezența episodică a sciților (cazanul de la Castelu, monede de la Callatis, așezarea fortificată de la Albești — ? —). Influența regatului trac (sec. 5—4 î.e.n.) este atestată de mormintele caracteristice, cum este acela cu teazar de la Agighiol sau cele două pseudotolosuri cu boltă demicilindrică de la Mangalia și Doi Mai. Civilizația dacilor și cea a coloniilor grecești din D. se vor dezvolta paralel, contactele dintre ele asigurînd celei dintîi un aspect local mai puternic marcat de influența elenistică, iar cetăților grecești o expansiune care a cuprins întreg litoralul și care a avut drept consecință directă apariția încă a unui oraș, Tomis, în epoca elenistică, dezvoltat dintr-o așezare mai mică, arhaică, precum și a unei serii întregi de așezări secundare (Argamum, Halmyris ș.a.). Romanii au pătruns în D. încă din primul secol, dar organizarea stăpînirii imperiului s-a realizat aici treptat și nu a căpătat formă definitivă decît în preajma războaielor cu dacii, sub Traian. De atunci datează majoritatea centrelor romane din provincie, militare sau

civile, cele mai multe întemeiate pe locul unor așezări și fortificații mai vechi. Descop. de la Ostrov-Durostorum, Axiopolis, Capidava, Carsium, Troesmis, Beroe, Aegyssus, Noviodunum, Libida, Ulmetum ș.a., precum și cele din cetățile grecești permit schițarea destul de completă a victii romane din D., provincie de graniță, dar legată direct cu centrele mari ale imperiului prin intermediul mării, precum și prin drumuri exterioare provinciei, dar controlate de romani, cu cetățuia carpațică a Daciei. Importanța legăturilor cu Dacia este încă și mai mult subliniată de Monumentul de la Adamclisi, *Tropaeum Traiani*, comemorînd tocmai un fapt de arme din vremea războaielor dacice, a cărui valoare, universal recunoscută, face din localitatea dobrogeană unul dintre punctele importante ale Imperiului roman. Un moment de seamă din istoria politică, militară dar și culturală și edilitară a D. antice îl marchează reorganizarea din timpul Tetrarhiei (sfirșitul sec. 3 e.n.) și a împăratului Constantin cel Mare. În această perioadă se situează o mare campanie de construcții: au fost reconstruite, cu caracteristici arhitecturale și defensive noi, castelele de pe limesul dunărean, au fost refăcute zidurile de incintă ale orașelor de pe litoral și au fost fortificate așezările din interior (Ulmetum, *Tropaeum* ș.a.). A fost resistemizat portul Tomis, a fost în mare parte reconstruit orașul Histria și ceva mai tîrziu (sec. 5 e.n.) s-au înălțat primele bazine creștine (Tomis, Histria, Callatis, *Tropaeum Traiani*, Troesmis, Axiopolis, Argamum, Libida, Niculițel, odată cu organizarea bisericească a provinciei. Stăpînirea romană durează în D. pînă la începutul sec. 7 e.n. cînd, în urma migrației slavilor și a avarilor și a distrugerii limesului dunărean și a marilor centre urbane de pe traseul lui, romanii nu mai păstrează stăpînirea decît asupra orașelor maritime și doar un vag control asupra restului terit., în care influențele slave iar mai tîrziu ale chaganatului bulgar devin destul de importante. Începînd însă de la sfirșitul sec. 8, zona de N a D. este reorganizată ca provincie maritimă a Imperiului bizantin, pe Dunăre sînt stabilite comunități de *stratiotai* (țărani grăniceri în serviciul imperiului) în așezări întărite, iar granița de S, pe linia Cernavoda-Constanța, este fortificată de bulgari cu valuri păzite de posturi fixe, succesiv refăcute. Odată cu recucerirea bizantină din sec. 10, D. este în întregime inclusă în thema bizantină a Paristrionului, themă care va constitui baza stăpînirii unui șef feudal local Dobrotici (sec. 15). În sec. 12—14, țărmlul mării și malul Dunării încep să fie cercetate de genovezi, care stabilesc colonii în vechile centre bizantine. BIBL.: DID, I și II; R. Florescu, Ghid.

r.f.

Doi Mai (sat, com. Limanu, jud. Constanța); descop. În marginea localității, mormînt tumular cu infrastructură din blocuri de piatră, constituită din *dromos* cu două ziduri lungi în pantă și cameră funerară dreptunghiulară, acoperită cu o boltă în demicilindru și cu două cavouri (*loculi*) în centrul pavajului. Atribuit sciților, mormîntul monumental se înscrie de fapt în tipul nord-tra-

Plan și secțiune în turnul de la Dolhei

cic și trebuie să fi aparținut unui șef getic din preajma Callatis-ului. Datat în sec. 3 î.e.n.
BIBL.: R. Florescu, *Arta dacilor*, p. 7.

r.f.

Dolheștii Mari (sat, com. Dolhești, jud. Suceava); săp. D. Marin — 1957, 1958. Pe terasa inferioară a Șomuzului Mare — necropolă de înhumație din perioada de trecere de la neolitic la bronz, cu schelete chircite în cutii de piatră, suprapusă de o așezare aparținând culturii Horodiștea-Foltești. Ceramică tipică pentru cultura amforelor sferice: cești, pahare și amfore cu câte două sau patru tortițe-proeminențe, perforate, dispuse simetric, cu decor realizat prin imprimarea unui șnur, cu motivul festoanelor, topoare de silex șlefuite, aplice și o cataramă de os, decorate cu incizii păralele și benzi zimțate. Ceramică de tip Horodiștea-Foltești. M.I.M.

BIBL.: D. Marin, *AM*, I.

l.r.

Dolihenus v. Iupiter

donariu (lat. *donarium*), obiect destinat să fie dăruit divinității. Singura piesă care a primit acest nume în arheologia românească este d. de la Biertan (sec. 4 e.n.): *tabula ansata* de bronz, turnată ajurat, purtând o inscripție votivă, de care atârna un medalion cu monograma lui Hristos.

r.f.

doric, termen desemnând anumite forme artistice robuste și sobre. ◊ *Ordin d.*, primul și cel mai simplu ordin greco-roman, caracterizat de coloane lipsite de bază, având fusul relativ scurt, cu caneluri puțin adânci și cu muchii ascuțite, capitelul cu plintă patulateră și suprapunnd o echină nedecorată, în jumătate de tor. Este singurul

ordin care s-a putut reconstitui pe terit. României (antablamentul templului elenistic de marmură al Marelui Zeu de la Histria). Capitele d. grecești și romane sînt cunoscute din cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre (M.A.C.), iar numai romane, de la *Apulum*, *Potaissa*, *Napoca*, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Drobeta*. M.A.I., M.I.Tr.C., M.D., M.I.T., M.P.F.

r.f.

dracon (gr. *drakon* „balaur, șarpe“), emblemă zoomorfă a dacilor. Re prezentat ca un mare șarpe fantastic cu cap de lup și coamă bogată, este figurat de obicei în perechi, câte două exemplare. Cele mai vechi imagini plastice ale d. sînt cele de pe Columna lui Traian, unde apare purtat ca un drapel în vârful unei hampe. D. va apărea ulterior și pe alte monumente triumfale (de ex. pe Arcul de triumf al lui Septimiu Sever de la Roma), dar nu se poate preciza dacă este o aluzie directă și sigură la luptele împăratului cu carpii, sau dacă nu cumva d. a devenit o emblemă a barbarilor în general. D. ca drapel mai este întâlnit și pe tabletele Cavalerilor danubieni. El poate, de asemenea, să fie identificat în capetele de șarpe, uneori cu bot de mamifer terminind bijuterii de argint dacice (brățări, lanțuri-colier, *torques*-uri); într-un caz — al brățării de la Orăștie (Kunst-historisches Museum, Viena) — se pot chiar identifica trăsăturile specifice ale d.: bot de mamifer, coamă ondulată. Protome de d. termină circeii de acant ai vrezului de pe friza inferioară a Monumentului triumfal de la Adamclisi. Ținînd seama tocmai de cele de mai sus, se poate pune problema în ce măsură șarpele Glicon, din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis, nu este un d., iar asocierea sa cu Dioscurii nu este mărturia aceluiași sincretism exprimat și de tabletele Cavalerilor danubieni. Reprezentările frecvente ale șarpelui pe monumentele de cult din Dacia și Sciția Mică în epoca romană trebuie puse în legătură tocmai cu d. Oricum, numele lui a devenit, după creștinarea daco-romanilor, numele românesc al Anticristului, ceea ce indică locul proeminent ocupat de acest personaj mitologic în panteonul dacic și daco-roman.

BIBL.: H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 268.

r.f.

Dragomirești (sat, com., jud. Maramureș); descop. înt. — f.d. Dintr-un depozit de bronz de tip Uriu-Domănești, un celt, un topor de luptă cu disc și spin, un topor cu ceafa prelungită în formă de coif, trei brățări decorate cu „crestături“ și alte două de secțiune circulară, de asemenea decorate. Muzeul Național, Budapesta.

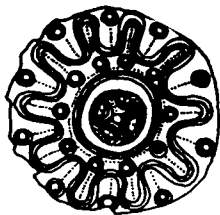
BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*.

r.f.

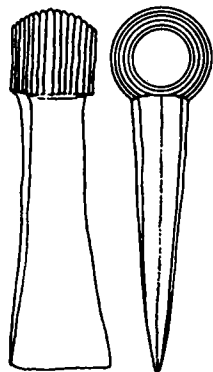
Dragosloveni (sat, com. Dumbrăveni, jud. Vrancea); descop. înt. — 1964; săp. M. Comșa, V. Nămoșanu — 1967. ● Depozit de unelte și arme de fier din perioada de început a feudalismului (sec. 10 e.n.?). ● Așezare de bordeie de tip Ipotești-Cîndești. ● Așezare de bordeie și cimitir, feudale. M.I.E.F.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XII. Cronica săp.

r.f.

Dragu. Decorul de pe cupa mînerului spadei

Drajna de Jos. Topor de bronz.

Dragu (sat, com., jud. Sălaj); descop. înt., — înainte de 1900, nesigură localizarea. Spadă de bronz datată la începutul epocii fierului, cu lama în formă de flămă alungită și garda terminată în cupă cu buton. Mînerul prezintă două profile-godron și două registre lineare la baza și pe marginea exterioară a cupei. Butonul este decorat pe margine cu semicercuri cu punct în centru, determinînd un motiv central tentacular, cu cinci brațe. Interiorul cupei este decorat cu un registru de 12 cercuri, o rozetă sinusoidă cu 24 de bucle — 12 exterioare și 12 interioare — și încă un registru de 12 cercuri corespunzînd celor 12 bucle interioare. Motivul constituie o schematizare a celui de pe spada de la Oradea (M.T.C.), sinusoida cu volute descompunîndu-se în registre separate și succesive de cercuri și linii continue. M.I.R.S.R. BIBL.: A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

Drajna de Jos (sat, com. Drajna, jud. Prahova); descop. înt. — 1914. Pe terasa Teleajenului — mare depozit de bronzuri, datînd din perioada de sfîrșit a epocii bronzului, compus din 240 de obiecte: 199 de seceri, celturi, alături de care au fost găsite și arme de luptă. Dintre arme se disting, prin forma lor elegantă și prin decorul de incizii adînci grupate în sectoare radiare pe ceață, două topoare de luptă cu tub de înmănușare și un „sceptru” cu tub de înmănușare și vîrf ascuțit, înfășurat în spirală. Forme plastice, elegant stilizate, prezintă și un topor de luptă cu manșon, decorat cu striuri orizontale și altul cu creastă de înmănușare prelungită. Acest grup de piese constituie interesante mărturii ale artei ar-

murierilor-bronzieri de la sfîrșitul epocii bronzului. M.I.R.S.R.

BIBL.: I. Andrieșescu, *Dacia*, II; M. Rusu, *Dacia NS*, VII.

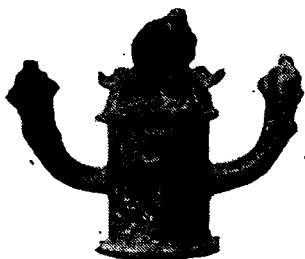
Drajna de Sus (sat, com. Drajna, jud. Prahova); săp. Gr. Tocilescu — 1888; Gh. Ștefan — 1938—1940. ● Pe dealul Grădiștea, castru roman de tip clasic, de plan patralater (176 × 200 m), prezentînd o dispoziție ciudată a zidului de incintă, format din două ziduri paralele cu emplecton de pămînt între ele. Este vorba, de fapt, de refacerea cu zidărie de piatră a unui castru de pămînt de la care s-a păstrat *aggerul*, ca emplecton. Castrul a durat de la 101 la 117 e.n. Săp. nu au identificat decît o poartă, *decumana*, flancată de două turnuri interioare dreptunghiulare înguste, fragmente din zidul de incintă și *principia* simple, la N de care (și nu în *lateres*, cum se constată în general la alte caestre din aceeași vreme) era situat un hambar — *horreum*. S-a surprins, de asemenea, și pavajul *viei principalis*. În apropierea castrului, o așezare civilă. Între descop.: țonezi, ceramică, arme de fier, fibule și garnituri vestimentare de bronz. Trebuie special menționate fragmente de *terra sigillata* precum și din tipul provincial de *terra estampata*, o cătuie dacică și vase cu figuri antropomorfe pe pîntece (*Gesichtgefässe*). M.I.P. BIBL.: Gh. Ștefan *Dacia*, XI—XII.

r.f.

drapaj, mijloc de expresie plastică folosind reproducerea felului în care materialul suplu al veșmîntului se adaptează volumelor corpului omenesc. Cea mai veche sugestie de d. ar putea fi, într-o anumită măsură, decorul geometric de pe figurinele neolitice: meandru rombic de pe piept, spiralele de pe fese și oblicele relativ paralele de pe coapse. În epoca bronzului, se pare că așa-numitul opreg al figurinelor feminine din cultura Gîrla Mare-Cîrna, linii verticale paralele incizate pe fusta acestora, sugerează d. unei rochii plisate. În plastica grecească din cetățile de pe țărmul Mării Negre, d. cunoaște modalitățile de stilizare curente în această artă, deși se remarcă o anumită sărăcie a lui, tipic provincială. În epoca romană, d. este stilizat în forme provinciale: tubular, cu pliurile proeminente în formă de tuburi verticale sau oblice; imbricat, cu pliurile proeminente de secțiune unghiulară, acoperindu-se unele pe altele ca niște imbricații; adîncit, cu pliurile profunde redată prin linii adîncite. Toate aceste tipuri de stilizare a d. se regăsesc la statuile funerare sau votive de tip provincial de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.Tr.C.), Apulum (M.A.I.), Napoca (M.I.Tr.C.), Drobeta (M.P.F.), Tomis (M.A.C.) ș.a. Aceleași tipuri se regăsesc pe reliefuluri, dar pe tablete apare și stilizarea în suprafețe bombate, despărțite de șanțuri în V larg deschis (ex.: tabletele de marmură ale cavalerului trac și ale cavalerilor danubieni). Mai cu seamă pe pieșele de bronz, în general de import, se observă și stilizări mai apropiate de idealul clasic iluzionist, cum sînt de ex. d. umflat de vînt (ex. Diana-Luna de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.I.R.S.R.; Larul dansînd de la Sucidava, M.I.R.S.R.) și d. umed, mulînd detaliile anatomice (ex. statuia

Letopă cu purtători de drapele romane: vexilla și signum (Monumentul triumfal Tropeum Traiani)

Virf de signum (Gherla)

lemesei, M.I.R.S.R. și edicula Dublei Nemesis, I.A.C., ambele de la Tomis). După retragerea rmatei și administrației romane din Dacia, d. se eștîlnește în stilizări de factură clasică pe vasele storiade de argint din tezaurele germanice (Apa-ida, Tăuteu, Conțești) și, într-o redare grafică, e piesele de ceramică cu decor imprimat din sec. e.n. (ex. patera cu un împărat și cei doi fii ai îi de la Histria, M.I.R.S.R.).

r.f.

rapel. Cel mai vechi tip de d. atestat pentru terit-irii noastre este draconul (v. art.) dacic. În pe-oda romană sînt cunoscute trei tipuri de d.: a) acvilele legiunilor — reprezentări de bronz tur-at, fixate în virful unei hampe — pe care le moaștem din reprezentările de pe monumente, 1 primul rînd Columna lui Traian și Monumentul e la Adamclisi, dar și dintr-un exemplar de la arboși (M.J.G.); b) vexilla, d. propriu-zise (com-use dintr-o hampă de care era suspendată o bară izontală pe care era fixată pînza de formă pa-lulateră), cunoscute și ele din reprezentări plas-ce (Columna lui Traian și Monumentul de la damclisi); c) signa, insigna din metal, constînd ntr-o figură, de obicei de animal fantastic, fixată i virful unei hampe și avînd dedesubt, înșirate e-a lungul hampei, mai multe falere și însemne, im ar fi, de pildă, coroanele murale. Signa în-

treghi sînt reprezentate tot pe monumente (Columna lui Traian, monumentul de la Adamclisi, monu-mîntul funerar al unui signifer de la Sucidava, M.I.R.S.R.), iar figuri de la signa provin de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.Tr.C.) și de la Apulum (M.A.I.). Prima reprezintă un grifon, cea de a doua un animal fantastic cu figură de lup. r.f.

Drăghiceanu (sat, com. Gogoșari, jud. Ilfov); săp. Al. Păunescu, Gh. Rădulescu — 1963. Așezare neolitică de bordeie, cultura Dudești, cu ceramică tipică, modelată cu mîna, din pastă brună închis, cu lustru mineral puternic și cu decor de pliseuri, desenînd motive meandrice sau excizat, desenînd meandre derivate din motivul textil, meandre și spirale conjugate. M.I.G.

BIBL.: D. Berciu, *Zorile*, p. 83.

r.f.

Drăgușeni (sat, com., jud. Botoșani); săp. A. Crișmaru, A. Nițu — 1964—1965; Vl. Dumitres-cu, H. Dumitrescu, S. Marinescu-Bîlcu, V. Apro-tosoae — 1970—1971. ● La Lutărie, așezare neolitică de tip Cucuteni A, cu locuințe patrula-tere cu platformă, pe o terasă înaltă. ● În punctul Ostrov, așezare neolitică, cultura Cucuteni A, des-chisă, adunată, cu locuințe de suprafață dreptun-ghiulare, dintre care una cu platformă. În afara unei diversități de tipuri de unelte lucrate din piatră și silex (topoare, dălți, lame, împungătoa-re, răzuitoare etc.), au fost descoperite și două obiecte de cupru (un pumnal și o sulă). O excepți-onală valoare artistică prezintă ceramica, de o mare diversitate de forme (vase piriforme, bitron-conice, fructiere, străchini, vase binoclu, supor-turi, capace, pahare) și cu un decor pictat bogat, cu benzi conturate prin incizii adînci și late — procedeu specific zonei de N—E —, realizat prin combinarea motivelor geometrice (spirale, mean-dre, benzi lineare, arcuri de cerc, ove, triunghiuri ș.a.), fie bicrom (alb și roșu), fie tricrom (alb, ro-șu și brun). Plastica este reprezentată de nume-roasele figurine antro-po- și zoomorfe din lut ars, de proporții elegante, decorate de asemenea în stil geometric. Acesta, caracterizat prin regula-

„Venus” de la Drăgușeni

Drăgușeni. Ceramică din cultura Cucuteni A

ritatea desenului, prin incizii adânci și împunsături, se leagă de practicile magice ale colectivității cucuteniene. Este tipică pentru plastică stilizată elegantă, cu efecte decorative, a unor amănunte anatomice. De menționat statueta feminină numită „Venus de la D.”, înaltă de 23 cm, bogat decorată prin incizie cu motive spirale și triunghiuri simetric ordonate și care se înscrie în seria celor mai valoroase creații plastice din neoliticul nostru. Alături de aceasta s-au descoperit și alte statuete antropomorfe feminine, precum și o figurină masculină pictată cu roșu și decorată cu linii incizate și împunsături. Figurinele zoomorfe reprezintă animale domestice, cum sînt cîinele, taurul, berbecul. ● Pe terit. satului, necropolă sarmatică de înhumăție (sec. 2—3 e.n.), cu inventare tipice, cuprinzînd ceramică, oglinzi cu tanga și coliere de chihlimbar și mărgear. **M.I.R.S.R.; M.J.B.; M.A.S.**

BIBL.: A. Crișmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977.

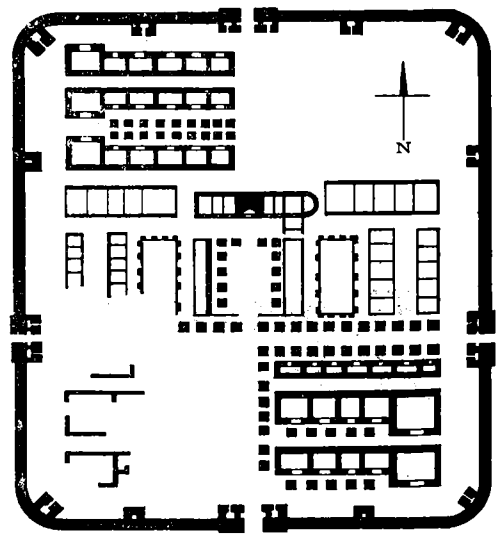
I.r.

Dridu (sat, com., jud. Ilfov); săp. I. Nestor și Eug. Zaharia — 1956—1962. Pe terasa lacului Comana, așezare deschisă de bordeie, de tip Cîmpulung, cu două nivele, din sec. 10—11 e.n. Cea mai importantă serie de descop. o formează ceramica, în cadrul căreia se disting două tipuri: ceramica striată, cu val pe umărul borcanelor și ceramica cenușie, arsă reductor, cu forme de oală sferică și ulcior globular cu gura treflată și decor lustruit în rețea, pe corp. **M.I.R.S.R.** ◊ *Cultura D.* Descoperitorii au considerat că aspectul cultural surprins la D. este specific populației străromânești din Cîmpia Dunării și chiar din întregul spațiu carpato-dunărean, și constituie o cultură caracteristică definită de ei drept c.D. Alți cercetători văd în descop. de la D. un aspect local al culturii materiale caracteristice spațiului balcano-dunărean, aspect mai sărac decît, de ex.,

cel din Dobrogea și căruia nu i se poate atribui un specific etnic determinat, elementele sale fiind comune tuturor populațiilor din zonă. v. și Hlincea, cultura ~.

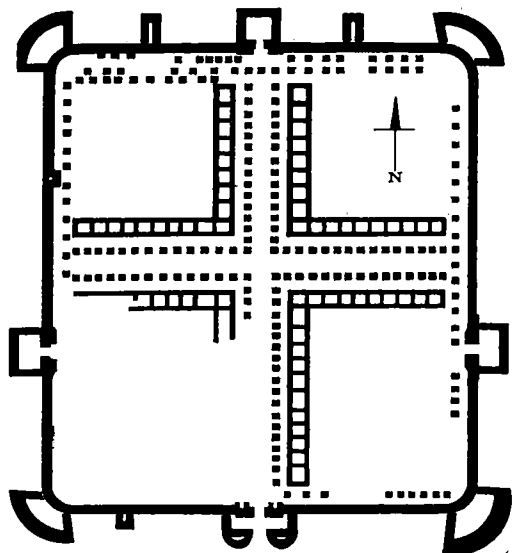
BIBL.: Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, Buc., 1967. r.f.

Drobeta-Turnu Severin (municipiu, județul Mehedinți); n.a. *Drobeta*; săp. Gr. Tocilescu și P. Polonic — 1896—1899; Al. Bărcăcilă — 1929—1932; Al. Bărcăcilă și Gr. Tocilescu — 1931; Gr. Florescu, L. Roșu, M. Davidescu, M. Gușiță — 1957—1960; R. Florescu, M. Davidescu, — M. Gușiță — 1960—1965; M. Davidescu 1963—1970. ● Cele mai vechi urme descoperite pe terit. orașului datează din epoca bronzului și sînt reprezentate prin cîteva fragmente ceramică de tip Gîrla Mare, surprinse sub formă de răspîndiri. ● S-au identificat de asemenea un bordei hallstadian tîrziu și răspîndiri de ceramică dacică, urne din pastă grosolană cu butoni și cu buza festonată. ● Cele mai importante resturi datează din epoca romană și constau din două ansambluri: picioarele podului construit în 103—105 de Apolodor din Damasc și castrul Drobeta (101 — începutul secolului 7), ambele situate pe malul Dunării, în parcul muzeului. Ruinele picioarelor podului și ale lui Apolodor din Damasc constau din trei masive de zidărie ruinată, resturile respectiv ale culeei, pilei intermediare și pilei portal (pe care se înălța un portal monumental de intrare pe pod). Tehnica zidăriei este deosebit de interesantă. Inițial, fiecare pilă era constituită dintr-un miez de zidărie de cărămidă și piatră brută, cu liant hidraulic și parament de piatră de talie (calcar). Zidăria miezului era formată din asize de cărămidă constituind che-soane, în care se turnase zidărie în *opus caementi-*

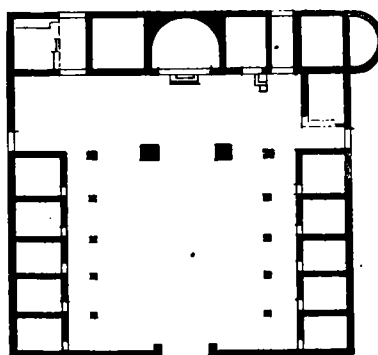

0 10 20 30 40 50m

Drobeta. Planul castrului în faza II

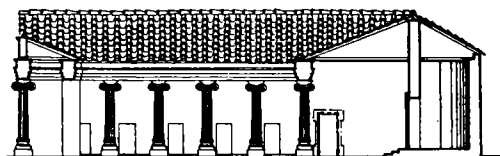
Planul castrului în faza V

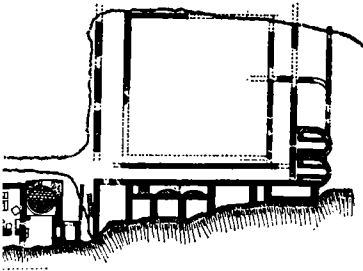
Planul principiiilor

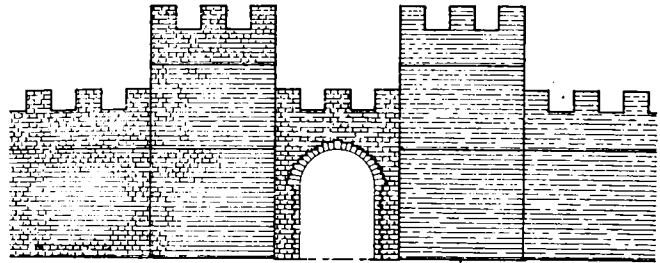
Principia. Reconstituirea fațadelor

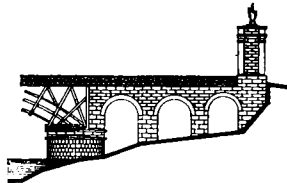
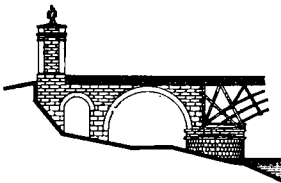
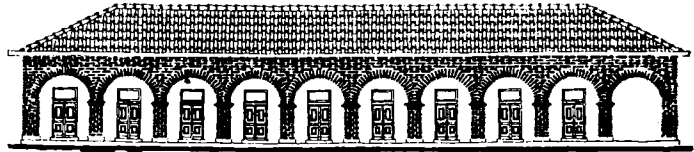
cium din piatră brută și macrobeton. În adâncimea acestei zidării erau încastrate grătare de birne — lanțuri de tiranți —, care se prelungeau și în parament, unde se încastrau în lăcașuri special scobite în fețele superioare și inferioare a blocurilor. Blocuri de parament dispartate au fost grupate recent pe malul înalt al Dunării, în fața porții *praetoria* a castrului (v. și pod). C a s t r u l *Drobeta* a avut cel puțin cinci faze constructive. În prima fază (101 — Hadrian), castrul de plan dreptunghiular era înconjurat de un zid de incintă construit în *opus caementicium* cu parament de *opus vittatum*. Avea patru porți (*praetoria*, *decumana*, *principalis dextra* și *sinistra*), flancate de câte două turnuri interioare, cu ușor rezalit față de linia curtinei. Turnurile de la colțuri și cele intermediare erau de același tip. Zidul era dublat spre interior de un *agger* servind de drum de strajă și de un șanț spre exterior. În interior, se pare că în prima etapă au fost construcții din lemn, care apar figurate pe Columna lui Traian. Este posibil ca unele resturi de zidării mai vechi din *principia* să aparțină tocmai acestei etape, în acest caz trebuind să se admită că la origine numai *principia* erau de zid și, eventual, *latera*. Cea de a doua etapă (Hadrian) este caracterizată de construcții interioare de zid: cazărmi, pretoriul, spitalul (*valetudinarium*) și hambarele (*horrea*). Este interesant de remarcat că atât pretoriul (locuința ofițerilor) cât și spitalul sînt raportabile la planul tip de han antic, cu încăperi celulare dispuse în jurul unui spațiu central și dublate de un portic. Cele două străzi principale, *via praetoria* și *via principalis*, erau de asemenea dublate de portice, iar celelalte străzi importante — *via quintana* și *via sagularis* — erau mărginite de portice de lemn. Cazărmiile aveau un plan în formă de L, erau împărțite în încăperi (*contubernia*) corespunzînd fiecare unei subunități și aveau pe latura lungă portice de lemn. *Horrea*, două la număr, dispuse simetric în *latera*, afectau forma obișnuită. În *principia* atriuul cu portic exterior în față și avînd pe laturi două construcții compuse din câte cinci încăperi, *armamentaria*, era înconjurat în interior, pe trei laturi, de un portic. Curtea sacră, pavată cu cărămizi, era mărginită pe latura din fund de *oecus*, avînd în centru un *sacellum*, de plan absidat în interior, și patruleter la exterior. Următoarea fază, datată ipotetic în vremea împăratului Gallienus este caracterizată de închiderea a trei porți (*decumana* și cele două *principales*) cu cite un mare turn exterior pătrat, refacerea porții *praetoria* și flancarea ei cu două turnuri exterioare semicirculare, de dublarea turnurilor de colț și intermediare cu turnuri exterioare în sector de cerc și, respectiv, patruletere. În exterior, șanțul inițial este umplut; alte trei șanțuri mai largi și mai adînci, paralele, sînt amenajate la o distanță convenabilă în raport cu turnurile exterioare. *Principia* primesc în această etapă un plan bazilical și sînt reunite, printr-un coridor lat, cu locuința ofițerilor, iar cazărmiile sînt modificate și împuținate. Ele sînt transformate după un plan general dreptunghiular, iar vechile încăperi din interior sînt împărțite în cite două grupuri, formînd fiecare cite o locuință familiară pentru trupe de *limitanei*. Cea de a

Planul termelor

Porta praetoria (reconstituire)

Podul lui Apolodor din Damasc
(reconstituire)Castrul în faza V: cazărmile
(reconstituire)

patra fază este caracterizată de reparații și modificări la zidul de incintă și construirea unor cazărmi din piatră cu pământ, de plan dreptunghiular, având în spațiile intermediare instalații productive și gospodărești (de ex. cuptoare de olar) și, probabil, același vechi sediu pentru comandant, folosite de o garnizoană de *foederati*, purtători ai culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov și datînd din sec. 4 e.n. Cea de a cincea fază reprezintă refacerea castrului la sfîrșitul sec. 5 e.n., probabil în vremea împăratului *Anastasios*: zidul de incintă este reparat, vechiul *agger* este înlocuit de un drum de strajă din lemn, pe stîlpi de zidărie, iar în interior se construiește un ansamblu de cazărmi compus din patru corpuri, desemnînd o cruce dublă mărginind cele două străzi axiale. Fiecare corp era compus dintr-un șir de încăperi celulare avînd în față un portic. În cele patru careuri astfel delimitate, erau amplasate diferite edificii și instalații: terme, cuptoarele de piine, atelierul de olărie, necesare imediat garnizoanei.

● Peste ruinele castrului, distrus probabil de avari la începutul sec. 7 e.n., s-a amplasat în sec. 10 e.n. o așezare de bordeie cu vetre deschise, tipice, caracterizate de ceramică striată de tip balcano-dunărean, denumită și tipul I de la Dridu. Din orașul roman alăturat castrului, care capătă rang de municipiu încă din vremea împăratului Hadrian probabil, nu se cunosc decît prea puține urme. Pe malul Dunării, la V de castru, sînt situate *termele* construite pe două nivele, în așa fel încît să se folosească rațional panta. La N de terme, corespunzînd nivelului superior, era situată *palestra*,

mare spațiu patulater, înconjurat de portice, avînd pe o latură încăperi prevăzute cu hipocaust (?). Instalațiile termale, între care se disting un culoar în care era probabil amplasată scara de acces, o sală mare din care se mai păstrează doar un colț, un bazin rezervor dreptunghiular, un frigidariu circular, cu resturi de placaj de marmură și trei încăperi cu hipocaust în clasică succesiune: *tepidarium*, *laconicum*, *caldarium* erau situate pe terasa inferioară, al doilea nivel al edificiului fiind ocupat poate de încăperi legate tot de *palestră*. ● În piața Ghica, la NV de castru, a fost identificată o *bazilică paleocreștină*, cu trei nave și absidă, iar la bariera Craiovei, fragmente de zidărie masivă se pare tot din perioada romană țirzie. ● *Cimitirul roman*, din care provin mai multe pietre de mormînt și piese de inventar funerar, între care și câteva bijuterii, era situat pe malul Dunării, pe locul actualului Parc al rozelor. Cu excepția portretului de bronz al Faustinei Senior, operă a vreunui artist itinerant, care mai păstrează încă tradiția iluzionismului elenistic, a statuii lui Iupiter Dolihenus (probabil un import) și a două plachete cu Cavalerii danubieni, caracterizate de stilul specific fiecărei tehnici — fațetare la marmură, relief plat la bronz —, celelalte monumente, mai ales funerare și cîteva de cult (relief ajurat al Venerei, tablete ale diferitelor divinități) sînt caracterizate de factura provincială, naivă și expresionistă totodată, cu puternice schematizări ale formelor și cu accentuarea adesea limitată la detaliile cu valoare simbolică. Unele sînt marcate chiar de aiconism, mulțumindu-se

Castrul Drobeta: vedere de ansamblu

Culeea podului lui Apolodor din Damasc

Termele: rezervor și culoar de acces

Bază de monument funerar roman

Ceramică romană

Opaște romane

Tors de Veneră

cu gravarea sumară a unor simboluri. În afara acestor piese de artă, trebuie amintite o cantitate importantă de produse artizanale: fibule, mărgelile, garnituri de uniformă, ceramică (cuprinzând și multe fragmente de *terra sigillata*, îndeosebi cu scene de vânătoare), opaște, multe cu decor figurat, în general produse de serie de tip curent, interesante prin varietatea lor. **M. P. F., M. I. R. S. R.**
BIBL.: Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine*,

Drobeta, Buc., 1938; D. Tudor, *Drobeta*, Buc.; 1965; idem, *OTS*, p. 285—305; R. Florescu, *Limescongres 6*, p. 144—151; M. Davidescu, R. Florescu, *Actes du VII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 1966, p. 1129—1131; M. Davidescu, *Monumentele*, p. 7—22.

Dromihaites (sec. 4—3 î.e.n.), **șeful** ~~unui~~ triburi a daco-geților argeșeni (*ordessenses*) la începutul sec. 3 î.e.n. Atacat de Lisimah, îl învinge mai întâi (pe la 300) pe fiul acestuia, Agatocle, iar apoi (pe la 292) pe Lisimah însuși, luându-l prizonier. După victorie, D. îl eliberează pe Lisimah în schimbul unor condiții de pace avantajoase pentru daco-geți. Izvoarele literare menționează existența unei vesele prețioase de argint și aur la curtea lui D., asemănătoare probabil cu aceea cunoscută în tezaurele tractice contemporane (ex. Panaghiuriște în R. P. Bulgaria). Relativ în vremea lui D. poate fi datat ritonul de la Poroina.

h.d.

dromos (cuv. gr. „drum“), gangul de acces la o construcție, de obicei un tolos. Este cunoscut un d. la mormîntul de piatră cu pseudotolos de la Doi Mai (sec. 3 î.e.n.) și sînt presupuse d. și la mormintele tumulare traco-getice de la Agighiol și Peretu.

r.f.

drumul ambrei (chihlimbarului), mare drum preistoric, legînd Baltica cu Adriatica și denumit astfel pentru că pe traseul lui se situează numeroase descop. de piese de podoabă din chihlimbar (ambra); o ramură a lui trece prin V terit. României. Intrucît a fost și una dintre căile de difuziune a metalurgiei bronzului, de el trebuie legate și unele culturi ale bronzului mijlociu și tîrziu, ale căror arii le străbate (culturile Otomani, Pecica-Periam, Suciul de Sus), caracterizate printr-o mare varietate de forme și un înalt nivel de prelucrare artistică.

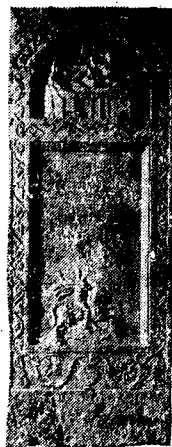
r.f.

Dudești, cultura ~, cultură materială de la începutul neoliticului mijlociu, caracterizată prin așezări de bordeie de tip răsărit, relativ puțin numeroase, situate în lunci. În aceste așezări trăiau comunități de agricultori primitivi și crescători de animale mari, folosind un utilaj de tradiție microlitică, săpăligi de corn și os, rîșnițe plate de piatră, ustensile de teracotă (fusaiole, greutăți) și o ceramică cu forme evaluate: vase cu gît înalt, străchini tronconice sau troncpiramidale, prevăzute cu proeminențe perforate, decorate cu elemente plastice de caracter mimetic, ca în cultura Criș, cu pliseuri desemnînd motive spirale sau cu incizii trasînd motive geometrice, spirale, meandre, motivul textil. C.D. ocupă o arie corespunzînd cu Oltenia, unde s-au descoperit vestigii pe dealul Fiera, de lângă Cleanov și la Vădastra (unde a fost denumită Vădastra I), și cu Muntenia (cel puțin partea de V), unde este cunoscută mai ales dintr-o serie de puncte din raza Bucureștilui, mai asiduu cercetată. M.I.R.S.R. v. și București.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 42—44.; M. Petrescu-Dimbovița, *Scurtă istorie*, p. 52.

l.r.

Dulceanca (sat, com. Vedeia, jud. Teleorman); săp. S. Dolinescu-Ferche — 1963—1964, 1966—1967. Pe terasa pîrului Burdea, stațiune cu mai multe nivele: — așezare de tip Chilia, aparținînd populației daco-romane dintre Olt și limesul transalutan. Locuirea era în bcr^oje pătrate cu

Dulgheru. Stela funerară a lui Attas Possel

colțuri rotunjite, cu lavițe pe lângă pereți și sobă scobită într-un masiv de lut cruțat la săpare, într-un colț. Locuințele se înșirau de-a lungul apei. În inventar: ceramică, pieptene cu mînerul arcuit, fibule de tip roman în arbaletă; — așezare din sec. 6, aparținînd culturii Ipoțești-Cîndești, cu locuințe de suprafață înșirate pe malul apei, dar respectînd o ordonanță stradală. Locuințele, patruleter, aveau schelet din stîlpi de lemn, sobă de lut într-un colț și vatră deschisă pe o latură. S-a descoperit și un cuptor ceramic primitiv. În inventar ceramică tipică: borcane, din pastă grosolană, unele decorate cu o linie ondulată, incizată; — așezare de locuințe de suprafață, cu vetre circulare într-un colț, din sec. 14. M.I.R.S.R.; M.R.V.

BIBL.: S. Dolinescu-Ferche, *Dulceanca*.

r.f.

Dulgheru (sat, com. Saraiu, jud. Constanța); descop. înt. — anterior anului 1964. *Vicus* roman, necercetat, din care provine o stelă funerară (a lu, Attas Possel, un locuitor trac) de tip dunărean-cu chenar de iederă și cu reprezentarea banchei tului funerar deasupra textului într-o nișă iar în cîmpul inscripției, sub text, a cavalerului trac la vînătoare. Cele două motive se leagă atît prin iconografie, cît și prin stilul cu tendințe de iluzionism, de seria pontică de stele funerare. Totuși, compoziția generală și tipul de stelă, de tradiție dunăreană, fac să fie încadrată în această din urmă categorie, marcînd însă pătrunderea motivelor iconografice pontice, așa cum se mai întîlnesc ex. în Dobrogea, la Capidava sau Ulmetum. M.A.C.

BIBL.: A. Rădulescu, *Noi monumente epigrafice*, p. 160.

r.f.

Dumbrăveni (oraș, jud. Sibiu); descop. înt. — f.d. Tipar de bronz pentru turnat aplici de centură semicirculară, de tip avar (sec. 7—8). M.Br.S.

r.f.

Dunărea. Fluviul a fost cunoscut în antichitate sub mai multe nume: *Istros* — de către greci,

Danubius — de către romani, *Dunaris* — de către autohtonii daco-geți, *Dunav* — de către slavi. Zona D. a constituit încă din cele mai vechi timpuri o regiune de locuire intensă, oferind condiții de fertilitate deosebită în luncă, aprovizionare cu apă lesnicioasă și constituind un mijloc de comunicație ușor. Din p a l e o l i t i c sînt cunoscute așezări în Clisură și la Giurgiu — Malul Roșu. În n e o l i t i c v a l e a D. este atît de populată, încît dă numele ei unui ansamblu de culturi: Boian, Vinča, Vădastra, Gumelnița. Pentru e p o c a b r o n z u l u i sînt caracteristice mai cu seamă culturile cîmpurilor de urne, Tei și Cernavoda. Cultura Basarabi, din prima e p o c ă a f i e r u l u i, este răspîndită în tot spațiul carpato-dunărean și marcant prezentă pe malurile D., iar geții, în a doua epocă a fierului, sînt așezați pe ambele maluri, pe cel de S fiind cunoscuți și sub numele de *moesi*. În e p o c a r o m a n ă, D. constituie hotarul de N al imperiului, pînă la 101 și după 273. Dar și înainte și după aceste date, romanii își asigură capete de pod fortificate pe malul de N (Drobeta, Sucidava, Turris, Barboși). Tot funcție de hotar are fluviul și în timpul stăpînirii bizantine. În sfîrșit, odată cu constituirea statelor medievale românești, hotarul D., fortificat pe malul de N, este jalonat de centre urbane importante: Severin, Celei, Turnu, Giurgiu, Cetatea de Floci, Brăila, Galați,

Chilia. În antichitate, trecerea D. a fost asigurată prin vaduri, încă din paleolitic. Dar la începutul neoliticului, erau cu siguranță cunoscute și mijloace tehnice de plutire, intrucît insulele D. încep să fie locuite și cultivate. În epoca bronzului, fluviul joacă și un anumit rol în credințele legate de obiceiurile funerare, o serie de necropole de incinerare fiind situate pe malul apei, sau chiar în insule. Romanii sînt primii care construiesc poduri peste fluviu — cel mai vechi (103—105) la Drobeta, apoi mai tîrziu (sec. 4) la Sucidava și la Orlea. Tot din vremea lor datează și prima și singura reprezentare plastică a personificării fluviului, zeul Danubius, un bărbat vîrstnic, gol, cu păr și bucle lungi, cu bustul viguros, de pe Columna lui Traian. Tot din epoca romană sînt cunoscute și flote, comercială, cu baza la Axiopolis și militară — *Classis Flavia Moesica* — cu baza la Noviodunum unde, pe malul fluviului, se mai păstrează ruinele fortificației romane. Este sigur că și bizantinii au întreținut o flotă militară pe D., iar genovezii aveau baze navale la Vicina și poate și la Hirșova, unde se păstrează un chei fortificat al cetății. Izvoarele pomenesc și de flota lui Mircea cel Bătrîn; după această dată singura forță militară navală pe fluviu a rămas cea a turcilor.

Durostorum v. Ostrov

r.f.

Perete de ediculă (tipul vestic) de la Lunca

Perete lateral de ediculă (tipul estic) cu reprezentări simbolice: păun, cal, Attis (Transilvania, M.Br.S.)

ediculă (lat. *aedicula* „capelă, mic templu“). 1. Tip de monument funerar de origine elenistică orientală, constând dintr-un mic edificiu care reproduce dispozițiile arhitecturale ale unui templu, așezat pe un soclu relativ supraînălțat și adăpostind în centru statuia celui decedat. În Dacia, tipul acesta nu ajunge direct din Orient, ci din provinciile dalmate și central-europene și este reprezentat printr-o variantă provincială, în care soclul supraînălțat dispare, formele tind să devină decorative, uitându-se funcția lor arhitecturală inițială, iar statuia centrală este înlocuită prin portrete individuale sau de grup, executate în basorelief. Se deosebesc două variante de e. funerar: tipul vestic (Ulpiu Traiana Sarmizegetusa, Micia, Apulum, Brucla, în M.D., M.A.I., M.I.Tr.C.), având reprezentate pe lespezile pereților portretele celor defuncți. Muchiile frontale ale acestor pereți sînt tratate ca niște lezene, decorate în relief plat cu motive vegetale; tipul estic (Gherla, Galații Bistriței, Șeica Mică, în M.Br.S., M.I.Tr.C.), avînd pe pereții laterali și pe perețele de fund basoreliefuli în registre orizontale, decorate cu scene simbolice, cum sînt *agricola bonus*, călătoria, călărețul, banchetul funerar, iar mușea lespezilor prelucrată uneori în coloană angajată. Pereții din acest tip, descoperiți izolați, sînt uneori denumiți și stele cu portrete familiale. 2. Motiv compozițional pentru stele votive, stele și altare funerar, constînd

dintr-o ordonanță decorativă folosind elemente care reproduc arhitectura unei e.: coloane sau pilaștri (lezene) neportanți, pseudofrontoane, profile arhitecturale etc. v. și monumente funerar. BIBL.: O. Floca, W. Volski, *BMI*, XLII, 3 r.f.

emblemă (lat. *emblema* < gr. *emblema* „ornament care umple, completează“). 1. Compoziție decorativă cu sens simbolic, direct raportabil la o colectivitate omenească. De obicei, e. este centrată pe un semn geometric sau zoomorf și are implicații mitologice. Cele mai vechi e. pot fi recunoscute în figurile zoomorfe (burcanii, animale afrontate, șerpi) care apar pe ceramica pictată de stil Cucuteni B, precum și în sceperele de piatră în formă de cap de cal de la sfîrșitul neoliticului. Primele, care apar totdeauna pe arii limitate, în interiorul unei culturi, ar putea fi considerate e. — care ar fi excesiv să fie numite totemice — ale unor comunități; sceperele sînt mai degrabă e. ale unei demnități, probabil cu caracter militar. Pentru epoca bronzeului, se ridică problema în ce măsură anumite imagini simbolice și foarte frecvente, ca de ex. cavitatea circulară cu circumferință dublată de un șir de puncte (ceramica de tip Otomani și Gîrla Mare-Cîrma) și cercul solar din care se desprind volute (toporul de la Someșeni), pot fi interpretate ca e. religioase. În arta tracogeticilor, două compoziții figurative, pasărea de pradă cu iedul de căprioară în gheare (pahar de la Agighiol) și dracoonii afrontați (coiful de la Băiceni), cu caracter „heraldic“, ar putea avea semnificații de e. Pentru dacia, figura feminină, frecventă în bronzuri, teracote și mai ales argintărie (fibulele de la Herăstrău, Coada Malului, Bălănești), are caracter

Mozaic roman cu emblemă (2): Judecata lui Paris (Ulpiu Traiana Sarmizegetusa)

de e. În schimb, în epoca romană nu putem atribui acest caracter decât celor câteva *signa* cunoscute pe terit. Daciei și Scitiei Mici, precum și compozițiilor figurative de pe scuturile soldaților reprezentați pe monumente de artă plastică (Columna lui Traian, *Tropaeum Traiani*) ș.a. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, predilecția popoarelor germanice pentru reprezentarea păsărilor de pradă (vulturii sau șoimii, tezaurile de la Pietroasa, Apahida II, Fundătura ș.a.) se leagă probabil de funcția de e. a acestor imagini. În sfârșit, în sec. 10—11, generalizarea, pe inele de bronz gravate, a motivelor pentagramei și vulturului cu aripile desfăcute (Capidava, Garvăn), îndreptățește trecerea lor în rîndul e. 2. În arta elenistică și mai ales romană, compoziția sau motivul figurativ central al unui panou de pictură murală sau de mozaic. Astfel, e. sînt cantarul care ocupă centrul mozaicului unei din *scholae-les* termelor de la Histria, taurul din centrul unui mozaic geometric, câteva mozaicuri cu Cupidon, cu Victoria și cu un geniu de la Apulum și, mai ales, cele două scene tragice — Priam cerînd lui Ahile corpul lui Hector și Judecata lui Paris — din centrul mozaicurilor descoperite în *villa suburbana* de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

r.f.

emplecton (lat. gr. *emplekton* „umplutură“). La zidurile construite în tehnică ciclopeană, spațiul dintre cei doi paramenți din piatră de talie era umplut cu un amestec de pămînt și pietre-bolovani neregulați de talie mijlocie denumiți *caementa* — care constituia miezul zidului sau e. La zidurile fără liant, miezul apăsa asupra paramenților, așa încît de multe ori, prin mijlocul lui, se trăgea o spinare din blocuri îngrijit construită. La zidurile cu liant, e. cu mortar — așadar în *opus caementicium* — făcea corp comun cu paramenții. Dacă din primul tip de e. nu avem decât un singur ex. clasic bine păstrat (cel de la zidul Z al cetății Histria) alături de cele de la zidurile cetăților dacice în *murus dacicus*, din al doilea tip se pot cita tot atîtea cazuri cîte ziduri de incintă se cunosc. În funcție de data construcției și de grosimea zidului, variază caracterele paramenților precum și calitatea și compoziția mortarelor și dimensiunile *caementae*-lor. Astfel, în sec. 1—2 e.n., sînt cunoscute ziduri cu paramenți în *opus vittatum* și e. cu mortar alb și *caementa* mici (Histria, zidul Z₂; Drobeta, faza II). În sec. 3 e.n., apar zidurile cu paramenți în *opus incertum*; e. are *caementa* mici și mortar cu mult pietriș (Cășei, Buciumi, Cumidava, Callatis). În sec. 4, zidurile au paramenți în *opus quadratum*, *caementa* din e. sînt mari, iar mortarul are în compoziție praf și sfîrîmături de cărămidă (Histria, incinta mare; Capidava faza II; Drobeta, faza III). În sec. 6, zidurile au paramenți neregulați, în *opus quadratum*, cu multe *spolia* (blocuri luate de la alte monumente, sau piese sculptate) și cu mortar alb, sfîrîmicios, cu *caementa* relativ mici (Capidava, faza III, Histria — reparațiile la incinta mare). De cele mai multe ori, în e. se poate recunoaște înălțimea asizelor, ceea ce permite reconstituirea tehnicii de construcție; paramenții con-

stituiau cofraje autoportante iar e. era turnat (Histria; Capidava, faza II; Tropaeum Traiani, cetatea). Un caz deosebit de interesant de e. astfel turnat se remarcă la Monumentul triumfal *Tropaeum Traiani*, unde pe baza asizelor de e. despărțite prin rosturi de priză observabile, s-a putut reconstitui succesiunea elementelor de parament. Trebuie de asemenea amintit că în e. construcțiilor hidraulice se folosește mortarul cu adaos hidraulic în agregat, *pozzolana* (cenușă vulcanică), sau praf de cărămidă, ca de ex. la podul lui Apolodor din Damasc de la Drobeta.

r.f.

emporium (lat. *emporium*, gr. *emporion* „piață, loc de comerț, antrepozit“) edificiu special amenajat pentru operații și tranzacții comerciale. Se cunoaște un e. la Histria, lângă termele mari, datînd probabil din sec. 4 e.n. Tot un e. trebuie să fi fost și edificiul cu mozaic de la Tomis. De obicei, un asemenea edificiu comporta localuri de depozitare, un birou și un spațiu larg, în care se făceau tranzacțiile, înlocuît uneori printr-o tarabă deschisă de-a lungul unei artere.

r.f.

en creux v. imprimare

en violon (loc. fr. „în formă de vioară“), denumire sub care este desemnat tipul unor figurine neolitice plate din teracotă, os sau metal (aramă, aur), a căror siluetă seamănă cu forma corpului unei viori. De obicei sînt precizate detalii (s'nii) care permit identificarea sexului figurinelor. Cea mai celebră figurină e.v. este aceea mare, de aur, din tezaurul de la Moigrad (M.I.R.S.R.). Ele se întîlnesc relativ frecvent în culturile Cucuteni și Gumelnița și se datoresc, se pare, unei îndepărtate influențe anatoliene. Reprezintă stilizarea geometrică dusă pînă la schematizare, dar pîndînd uneori, ca în cazul celei de la Moigrad, la interpretări de o mare eleganță și puritate a liniei, a figurii femeii gravide și steatopige, imagine a fecundității.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 213 și 269.

r.f.

neolitic (lat. *aheneus* „de bronz“ + gr. *lithos* „piatră“), epoca aramei și a pietrei, termen folosit mai frecvent sub forma de neo-neolitic și relativ controversat, aplicat mai ales ultimei etape a neoliticului, denumit de unii cercetători și neolitic recent sau tîrziu. v. neolitic.

l.r.

engolpion (gr. *egholpion* „ținut în sîn“), podoabă rituală folosind ca semn distinctiv al ierarhilor în biserica ortodoxă. Afectează forma unei cruci, de obicei din metal prețios și bogat împodobită. Uneori, pe fața ei este reprezentată răstignirea. Se cunosc două e.: unul din bronz împodobit cu caboșoane din sticlă de la Capidava (sec. 10—11 e.n., M. Cap.) și altul din aur, cu caboșoane din pietre prețioase și cu reprezentarea răstignirii, de la Garvăn (sec. 11 e.n., M.I.R.S.R.).

r.f.

Enigea v. Deleni

Enisala (sat, com. Sarichioi, jud. Tulcea); săp. G. Simion — 1968, 1969, 1970; M. Babeș — 1969. ● Pe ambele pante ale văii Netului, necropolă

plană și tumulară geto-dacică, de incinerare. Tumuli au manta de piatră și ring central din lespezi mari de gresie. Mormintele plane sînt de mai multe tipuri: în urnă cu capac ceramic, în urnă cu capac din lespede de gresie, în urnă depusă în cistă de piatră. Inventarul, relativ sărac, constă mai ales din ceramică: urne tipice dacice (burduf, cu brîu alveolar), cățui, castroane, precum și vase grecești, amfore cu firnis negru și decor imprimat, fibule de tip tracic, cu piciorul întors pe dedesubt, clopoței, săgeți de tip scitic în trei muchii. Ambele serii de înmormintări se datează în sec. 4 î.e.n. Diferențierea rituală ar putea reflecta fie o stratificare socială, fie o departajare cronologică. ● La Lutărie, necropolă plană de incinerare, daco-romană (sec. 1—2 e.n.). M.D.D.

BIBL.: G. Simion, *Peuce*, II; M. Babeș, *SCIV*, 22, 1.

r.f.

Enoșești (sat, com. Piatra Olt, jud. Olt); n.a. *Acidava*; descop. înt. — f.d. Castru roman (sec. 2—3 e.n.) de pe limesul alutan, din zidărie de piatră, distrus de calea ferată. În jurul castrului, așezare civilă fortificată, făcînd parte din terit. Romulei (?). Zidul de incintă al așezării avea traseu polygonal și accesul în interiorul incintei se făcea printr-o poartă dublă, boltită. Descop. mărunte. M.I.R.S.R.

r.f.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 356—357.

entrelac v. impletitura

epipaleolitic v. paleolitic

Epona, veche divinitate italică, patroană a cailor și măgarilor. A fost identificată cu personajul feminin reprezentat între cei doi Cavaleri danubieni, hrănind caii din poala mantiei. v. și **cavalerul**.

r.f.

eponim(-ă) (gr. *eponymos* „care dă numele său“). 1. În epigrafie, termen folosit pentru desemnarea magistratului care dă numele, deci indirect da-

Relief cu Cavalerii danubieni și Epona (Dacia Inferior, M.I.R.S.R.)

tează inscripțiile anului de exercițiu legistativ. 2. În arheologie, termen folosit pentru desemnarea stațiunii arheologice unde a fost mai întîi cercetată o cultură materială (sau un aspect de cultură materială) și care, pentru acest motiv, a dat numele culturii. De ex. Cucuteni este stațiunea e. a culturii Cucuteni.

r.f.

Erbiceni v. Spinoasa-Erbiceni

Eresteghin (sat înglobat în satul Moacșa, com. Moacșa, jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1962. La locul Fîntîna cu Linte — așezare cu ceramică de tip Boian, faza Giulești, neagră, lustruită, cu decor de zone excizate cu motive meandrice alternînd cu zone netede; suprapusă de o așezare Precucuteni, cu elemente de tip Zănești tirzii, în cadrul căreia au fost identificate o locuință de suprafață patulateră pe platformă de trunchiuri de copac, cu vatră cu gardină și un cuptor săpat în pămîntul virgin; pentru cultura Precucuteni, plastică antropomoră cu steatopigie pronunțată și tors piramidal. M.S.G.

BIBL.: S. Marinescu-Bîlcu, *Precucuteni*, p. 158.

r.f.

Eros v. amorași

erou, ființă mitologică intermediară între zei și pămînteni, de obicei de origine parțial divină, care a ajuns la nemurire prin grația zeilor, după ce a trăit ca pămîntean distingîndu-se prin isprăvile sale remarcabile, adesea chiar supranaturale. În Dacia și Moesia, ca și în Tracia, epitetul de e. se aplică și unor divinități locale, cum ar fi Cavalerul trac, sau chiar, în inscripții funerare, celui decedat, asimilat cu divinitatea. Tradiția cere să fie reprezentat în postură eroică, gol și împodobit cu atribute amintînd faptele sale (Hercule, Dioscurii ș.a.) sau călare și în arme, în curs de a săvîrși o faptă de vitejie sau un act de cult (Cavalerul trac, Cavalerii danubieni). Prin extensie, morții eroizați sînt frecvent figurați în una din aceste două ipostaze. Un atribut foarte vechi al e. ar putea fi scutul în 8 de tip micenian, care apare ca motiv decorativ pe piese de metal de la sfîrșitul epocii bronzului. Sînt cunoscute și cîteva rare reprezentări ale ciclurilor eroice: muncile lui Hercule la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.S.) sau amazonomahia la Tomis (M.A.C., M.I.R.S.R.).

r.f.

Esculap (lat. *Aesculapius*, gr. *Asklepios*), divinitate olimpiană, fiu al lui Apolo și al muritoarei Coronis, zeu al vindecării bolilor. La origine de caracter htonic, E. este de obicei reprezentat ca un bărbat în puterea vîrstei, cu barbă și păr bogate, cu torsul dezgolit de hlamida care cade în falduri, pe partea inferioară a corpului, sprijinit într-un baston pe care se încolăcește un șarpe. În provinciile dunărene, E. se identifică sincretistic, prin *interpretatio romana*, cu o veche divinitate locală, tracă. În această ipostază apare adesea și pe reliefuli de cult, chiar pe tablete. De mai multe ori este reprezentat împreună cu fiica sa Higea, dînd să bea dintr-o cupă unui șarpe. Inscripțiile care însoțesc aceste reliefuli îl definesc de multe ori drept erou, adesea mențio-

Statuie de marmură a lui Esculap („tezaurul de sculpturi“, Tomis)

Relief cu Esculap și Higea (Brucla)

nînd un nume-epitet tracic. Din Dacia și din Dobrogea se cunosc mai multe monumente ale lui E., dintre care: un relief ajurat reprezentînd pe E. și Higea de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.), mai multe altare votive de la Apulum (M.A.I.), o statuie a lui E. din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis, precum și mai multe inscripții și tablete votive, provenind din diferite localități din Dobrogea (M.A.C.) și două fragmente de statuie de la Capidava (M.Cap.). De la Apulum, prin izvoarele epigrafice și de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, prin descop. ruinelor de plan central, ne sînt cunoscute *asclepieia*, sanctuare ale zeului avînd și funcția de sanatorii.

r.f.

estampare 1. v. imprimare 2. Tehnica de reproducere mecanică a unei inscripții sau a unui relief plat, prin mulare pe o foaie de hîrtie filtru, siluetare cu grafit, sau alte procedee, cum ar fi e. cu peliculă de masă plastică.

r.f.

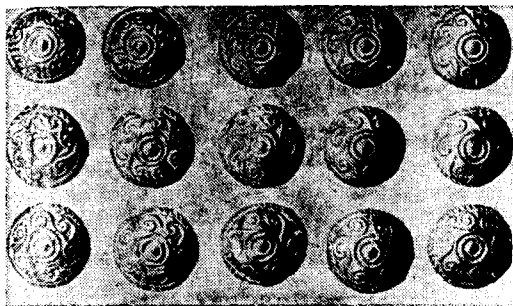
excizare (excizie) (lat. *excido, excidere* „a tăia în afară“), tehnică decorativă folosită mai întîi în cadrul ceramicii neolitice: desenarea motivului-bandă cu un vîrf ascuțit, pe pasta încă moale și scoaterea de pastă din fond, așa încît motivul apare într-un relief plat, puțin proeminent, rezervat din suprafața peretelui original al vasului. A fost folosită în culturile Boian, Gumelnița, Vădastra II, Tisa-Polgár; în genere, suprafețele excizate erau încrustate cu o pastă albă preparată pe bază de praf de calcar. În epoca bronzului, tehnica e. a fost folosită simplă sau împreună cu încrustarea, în culturile Wietenberg și Suciuc de Sus. Este interesant de remarcat că atît în neolitic cît și în epoca bronzului, motivele rezervate prin e. aparțin familiei decorului geometric spiralo-meandric. v. și *ornamentică*.

exedra v. absida

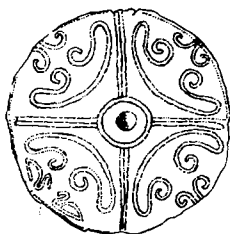
r.f.

exonartex, pridvor deschis pe latura de V a bazilicilor paleocreștine; de obicei tripartit, corespunzător împărțirii în nave și separat de acestea printr-un zid străpuns doar de treceri mici. Ex.: bazilica de la Capul Dolojman (Argamum?).

r.f.

Falere de aur cu decor geometric (Ostrovu Mare)

Faleră de aur cu decor figurat (Grăniceri)

Faleră de argintă dacică, cu decor figurat (Surcea)

Fierașu (sat Costești, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara); cerc. C. Daicoviciu — 1951. Înălțime la SV de Costești, pe platoul căreia se găsec trei turnuri patrulate de observație, cu parterul din piatră, etajul probabil de lemn și acoperișul de țigle. Constituiu elemente ale sistemului defensiv al cetății dacice de pe Blițaru, al cărei acces din valea râului Apa Orașului îl controlează.

BIBL.: C. Daicoviciu, Al. Ferenczi, *Munții Orăștiei*, p. 21.

h. d.

faleră (lat. *phalera* „bulă, podoabă discoidală“), element de podoabă discoidală, de obicei din metal prețios, care se folosea ca aplică de costum sau de harnașament, ca pandantiv de harnașament, ca ornament de fibulă, sau în grupări de mai multe piese, în coliere. Cele mai vechi f. cunoscute, datînd din epoca bronzului, sînt cele 33 de aplice de veșmînt din aur, decorate cu motive solare punctate prin ciocănire *au repoussé*, făcînd parte din tezaurul de la Ostrovu Mare (M.I.R.S.R.). F. similare sînt cunoscute și din tezaurul contemporan de la Șmig (M.I.R.S.R.), Vârșand, Săcueni și Țufalău și, cu decor mai sim-

plu, la Beba Veche. De la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului sînt cunoscute f. tot de aur, dintre care una, cu decor figurat schematizat — doi cai, un arci (?) și un luptător — de la Grăniceri (copie în M.A.). Este probabil ca o serie de piese de bronz, afectînd forma discoidală și făcînd parte din depozite (Uioara, Șpálnaca) datate la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului să fi fost folosite tot ca f., dar starea lor precară de conservare nu permite precizări. Din epoca dacică sînt cunoscute cele două f. — ornament de fibulă cu decor figurat — bust de femeie (?) — ciocănit *au repoussé* de la Herăstrău (M.I.R.S.R.) și cele șapte f., dintre care cinci cu decor floral (frunze de acant schematizate) și două cu decor figurat (una circulară cu un grifon, alta ovală cu reprezentarea Cavalerului trac flancat de vultur), de la Surcea. Din epoca romană, cînd f. erau folosite ca decorații militare, nu ni s-au păstrat exemplare. Pe o stelă funerară de la Sucidava (M.I.R.S.R.) aparținînd signiferului Quintus Philippicus, este reprezentat un *signum* roman cu f. În sfîrșit, din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, în tezaurul II de la Coșoveni (sec. 5—6 e.n.) se păstrează cîteva f. ajurate cu decor cruciform, folosite ca pandantive de harnașament.

r. f.

fauni (lat. *Fauni*), personaje mitologice romane din cortegiul dionisiac, asemănători cu satirii greci, reprezentați sub aspectul unor bărbați

Minerva. Statuetă de marmură de la Drobeta

turi, goi, cu păr și barbă bogate și involburate, copită, coadă și cu coarne de țap. Sînt divini (genii) ale pădurilor, cu fire exuberantă. apar mai ales în cadrul cortegiului dionisiac însoțindu-l pe zeu, în reliefulurile o Dionysos acoliți. De la *Histria* provine și o friză de moment mic, datînd din vremea elenistică tîrzie, reprezentarea unor f. sau satiri purtînd ghirde. M.H.

r.f.

istina cea Bătrînă (Faustina Senior), împărăsă romană, soția lui *Antoninus Pius*, moartă 140. Un portret, capul unei statui de bronz, oval prelung, nasul drept, puternic, trăsături ulate și pieptănătura specifică — cărare mediă, undulații largi pe temple și concispiral ceafă —, de la *Drobeta* pare să o reprezinte. P.F.

r.f.

iza de tranziție", ultima fază, a patra, a culturii ian, care face trecerea către cultura Gumelnița. ntificată în stațiunile de la *Petru Rareș*, *anțov*, *Fîntînele*, *Hîrsova*, *Radovanu*, *Pietrele*. Așezările sînt situate pe terase înalte și pe gane care se desprind din terase; la începutul ioadei sînt apărate cu șanțuri și poate cu isade, pentru ca mai tîrziu lucrările de forti- ație să fie abandonate. Locuințele, de supra- a, au platformă și pereții de lut pe schelet lemn, lipiți și zugrăviți în culori diferite motive spiralo-meandrice (la modelul de la anțov, în *M.I.R.S.R.*, se vede clar elevația acoperiș cu două ape și cu pereții ușor eva- i, decorați prin incizie; cel de la *Radovanu* o imagine asemănătoare, mai puțin decorul erior). Ceramica cunoaște forme similare cu e din faza anterioară, *Vidra*, o mult mai mare ietate de forme și decor plastic pentru cate- ia de vase de ceramică inferioară, decor excizat pictat așa-zis cu grafit, precum și decor cane- pentru vasele de factură superioară. Se pă- ză aceeași ordonanță spiralo-meandrică, mult luată pe calea sugestiei textile și se observă

rtretul de bronz al Faustinei Senior (*Drobeta*)

o oarecare descompunere a sistemului decorativ, în forme abstracte care nu se mai înscriu într-o desfășurare spiralo-meandrică completă. Plastica este foarte bogată și este caracterizată printr-o deosebit de îngrijită stilizare geometrică a formelor. Predomină figurinele feminine de lut ars cu brațele în cruce, cu încheieturile marcate de puncte adîncite sau perforații și cu decor spiralo-meandric care își pierde semnificația inițială de element de costum, dar care păstrează o repartiție ordonată, cu revenirea aceluiași categorii de motive în raport de diferitele elemente anatomice. O atenție deosebită se acordă figurii, stilizată de asemenea geometric, în volume rombice sau triunghiulare, uneori cu elemente scoase în evidență prin culoare. Apare acum și plastica de os cu forme relativ simple, foarte schematizate geometric.

r.f.

Fedeleşeni (sat, com. *Strunga*, jud. *Iași*); săp. I. *Andrieșescu* — 1928. Așezare *Cucuteni AB*, cu ceramică și plastică tipică, *Cucuteni AB*; sceptor de diorit în formă de cap de cal, tipic pentru cultura *Cernavoda I*, în mediu *Cucuteni M.I.R.S.R.*

BIBL.: I. *Andrieșescu*, *ARBSH*, XV; VI. *Dumitrescu*, *Arta*, p. 258-260.

l.r.

Feiurdeni (n. v. *Feiurd*, sat, com. *Chinteni*, jud. *Cluj*); descop. înt.-f.d. Necropolă plană de înhu- mație, din care provine o oglindă de bronz discoidală, cu mîner din bară plată canelată avînd capitelul în formă de cerb îngenucheat, ajutat, iar capătul liber terminat cu o protomă de berbec. Atribuită sciților și datată în sec. 6 î.e.n. *Kunsthistorisches Museum, Viena*.

BIBL.: VI. *Dumitrescu*, *Arta*, p. 455-457.

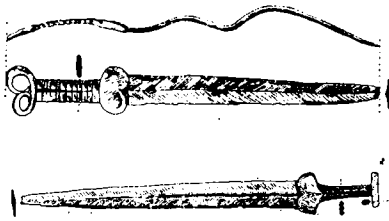
r.f.

Feldioara (sat, com., jud. *Brașov*); săp. E. *Comșa* — 1964 — 1965. Pe pantele *Dealului Cetății*, așezare neolitică, pe terase, cu două straturi de cultură: în stratul inferior, locuire de tip *Boian*, cu ceramică specifică acestei culturi; în stratul superior, trei nivele de locuire de tip *Cucuteni-Arșud*, cu ceramică pictată tipică. Descop. au contribuit la precizarea raporturilor dintre cele două culturi. Castru de piatră păstrat fragmentar, din sec. 2 e.n. *M.I.R.S.R.*; *M.J.Bv.*

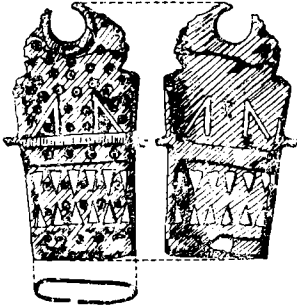
BIBL.: E. *Comșa*, *Boian*, p. 35; D. *Popescu*, *Dacia NS*, IX, X, *Cronica săp. N. Gudea*, I. *Pop.*, *Pontica X*.

l.r.

Felnac (sat, com. *Felnac*, jud. *Arad*); descop. înt.—f.d. Mormînt de tip avar datînd din sec. 6—7, aparținînd primei perioade — stilul geometric — a artei avare; 29 tipare de bronz pentru presat limbi și aplici de centură cu motive vegetale stilizate geometric — împletituri și rozete. Descop. este deosebit de importantă intrucît documentează producerea locală a pieselor de poadoabă tipic avare. Împreună cu tiparele de cruci de la *Olteni* și *Budureasca*, ea atestă nivelul meșteșugarilor localnici care prestau, desigur, servicii de specialitate migratorilor dominanți,

Akinakes-uri și garnitură de teacă de akinakes din cimitirul de la Ferigile

Ferigile. Cească ceramică din prima epocă a fierului dar și întregii populații, contribuind la difuzarea „modei avare”. M.I.R.S.R.

BIBL.: R.Theodorescu, *Un mileniu*, p. 25 și 30. r.f.

Ferigile (sat înglobat la satul Costești, com. Costești, jud. Vâlcea); săp. Al.Vulpe — 1956—1958, 1960—1964. ● Pe locul cimitirului satului, necropolă tumulară de incinerare cu morminte în ciste din prima vîrstă a fierului (sec.6-4 î.e.n.), aparținind populației autohtone traco-getice. Inventarul mormintelor constă din ceramică, fibule de tip *Glasiac*, *akinakai*, vîrfuri de lance, topoare bipene și zăbale de fier. Se disting, pentru forma și decorul lor prezentînd evidente calități artistice: fibulele de tip *Glasiac* și cele în formă de dublă spirală, care se leagă de un străvechi simbolism solar; cîteva *akinakai* cu minier de bronz decorat cu incrustații; garnituri de teci de *akinakes*, din tablă de bronz, decorate ajurat cu motive geometrice (dinți de lup) și prin ponso-nare, cu cerculețe concentrice dispuse în șiruri; zăbale de fier cu muștiuc, cu psalii terminate

cu butoni, poate rămășițe ale unor stilizări zoomorfe. Se remarcă și ceramica de factură locală cu influențe sud-dunărene: urne tronconice cu apucători și cu briuri alveolare; vase mari bitronconice cu gît înalt, cu apucători, profile la baza gîtului, decor spiralic în relief și caneluri spiralice sau în fascicule triunghiulare; căni cu o toartă, cu decor spiralic sau derivat, în relief sau canelat; cești cu una sau două torți cu decor similar, în cadrul căruia se întîlnesc frecvent zone de caneluri spiralice; cești cu toarta supraînălțată cu buton, sugerînd, de asemenea, stilizări zoomorfe, dintre care două reproduc trăsăturile unui cap de animal; străchini cu decor canelat spiralic sau general geometric în interior, sau imitînd forme grecești modelate cu roata. ● La poalele Dealului Mlăciile, necropolă plană de înhumare de la sfîrșitul primei epoci a fierului. M.I.R.S.R.; M.Pit.

◇ *F.-Birșești*, complex din cultura primei epoci a fierului, cunoscut mai ales în zona subcarpatică, caracterizat prin înmormîntări de incinerare sub tumuli, uneori cu ciste, cu inventar tipic, în care apar toporul bipen, toporul-ciocan și *akinakes*-ul, uneori cu bogat decor profilat și nielat, precum și ceramica specifică, de tip Basarabi, dar și cu forme de tehnică superioară (lucrate cu roata) de origine dunăreană. Complexul *F.-B.*, atribuit de descoperitor misterioșilor agatârși localizați de Herodot în zona auriferă, este specific unui grup de populații nord-tracice, autohtone, care însă trădează legături economice și culturale timpurii și accentuate cu tracii din S Dunării. Centre mai importante: *F.*, *Birșești*, *Țițești*, *Polovragi*.

BIBL.: Al.Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Buc., 1967.

h.d.

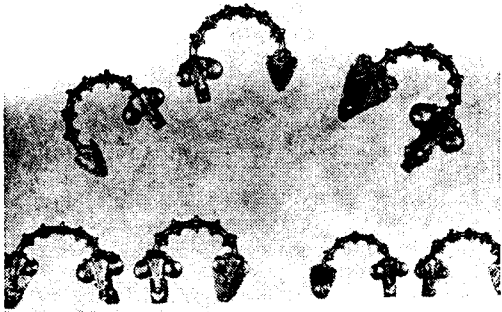
Fețele Albe (sat Grădiștea de Munte, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara); săp. H.Daicovicu, I.Glodariu, I.Piso și T.Soroceanu — 1965, pînă în prezent. Coastă de deal din Munții Orăștiei, situată la N de Sarmizegetusa Regia, în imediata ei apropiere, pe care a fost descoperită o așezare dacică (sec. 2 î.e.n. — 1 e.n.), situată pe mai multe terase artificiale: un complex de cinci terase cu urmele unor locuințe (una din ele de formă circulară), cu resturile unui cuptor de ars ceramică — singurul cunoscut în zonă — și cu un sanctuar rotund cu stîlpi de calcar, de același tip cu sanctuarul-calendar de la Grădiștea Muncelului. Particularitatea teraselor constă în faptul că ele sînt susținute de ziduri masive din blocuri

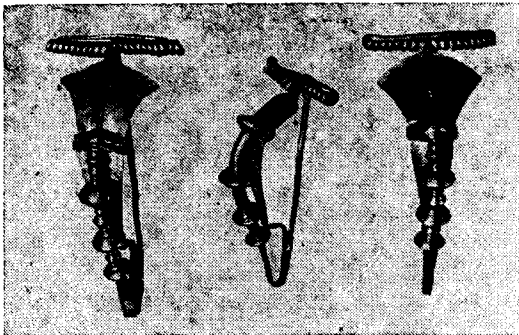
Fețele Albe. Sanctuarul rotund cu stîlpi de calcar

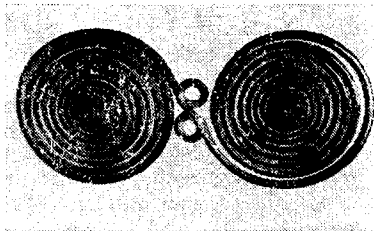
Fiale de argint (tezaurul de la Agighiol)

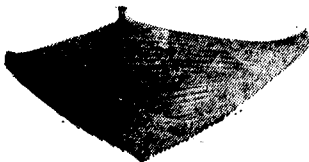
Fibule de argint, de tip tracic (tezaurul dacic de la Ostrovu Mare)

Fibule de argint dacice, cu noduri (1, 3 — Cojocna; 2 — Transilvania)

Fibulă de bronz în ochelari (Alba-Iulia-Partoș)

Fibulă de bronz, de tipul a navicella (Totești)

de calcar, asemănătoare zidurilor de cetate. În inventar, ceramică tipică. M.I.Tr.C.
BIBL.: H.Daicoviciu, *Dacia*, p.151-153

h.d.

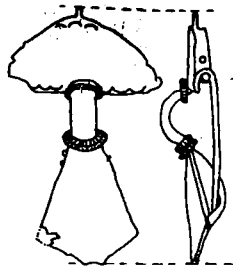
fială (gr. *phiale* „ceașcă”), vas de metal, de formă caracteristică, plată și cu marginile cochiliante, de obicei decorat prin ciocănire *au repoussé*, cu godroane radiare, determinând lobi ce reproduc schematic rozeta frunzei de lotus. În centru prezintă un *umbo*, proeminență în calotă spre interior. F. este cunoscută ca vas de libație atât în Orient, la asirieni și persani, cât și în Tracia. Se întâlnesc f. în tezaurele de la Agighiol și Peretu.

r.f.

fibulă (lat. *fibula* „agrafă”), agrafă constând dintr-un picior, un arc sau resort, un ac și un dispozitiv de asigurarea acului, folosită în anti-chitate la prinderea veșmintelor, când nasturii nu erau cunoscuți sau numai rar utilizați. Pe terit. României, f. apar încă din epoca bronzului, când sînt cunoscute f. simple cu arc. Către sfîrșitul acestei epoci și în epoca fierului, tipologia f. se diversifică, începînd să capete un caracter tot mai accentuat de podoabă. Sînt cunoscute tipuri central-europene sau sud-vestice, cum ar fi: f. a *navicella*, avînd arcu în formă de barcă (Totești), *Certosa*, sau cu pasmanterie (Suseni), *Glasiac*, în ochelari (Alba Iulia-Partoș, M.A.I.; Balta Verde; Ferigile, M.Pit.). Sfîrșitul epocii fierului este caracterizat de f. de tip tracic, arcuită (Ferigile, M.Pit.), cu o variantă tîrzie (Ostrovu Mare, M.P.F.). Dacia cunosc patru tipuri principale: f. cu motive zoomorfe, uneori în formă de cruce gamată (Poiana, Șaeș, M.I.R.S.R.), f. cu noduri (Cojocna), avînd uneori piciorul în formă de halebardă, f. cu scut rombic (Șaeș, Merii Goala, M.I.R.S.R.), precum și variante locale ale unor tipuri La Tène în formă de lingură sau *Nauheim* (Poiana, M.I.R.S.R.), preluate din repertoriul culturii La Tène. Rare, dar caracteristice, sînt f. al căror scut este decorat *au repoussé* cu o efigie (Bălănești, Coadă Malului). În epoca romană se răspîndește pe terit. României aproape toată gama de f. cunoscute în Imperiu: în arbaletă, cu picior întors pe dedesubt, discoidală etc.; specifică zonei dunărene este f. de tip Vîrtop, variantă a f. tracice terminată în cap de șarpe sau palmetă. În vremea romană tîrzie, cel mai frecvent tip este acela al f. în cruce cu bulbi zisă „cu capete de ceapă” (Apahida, M.I.R.S.R.; Tomis, M.A.C.; Histria, M.I.R.S.R.). Pentru epoca de trecere de la sclavagism la feudalism sînt caracteristice, pe lîngă f. de tip roman tîrziu, cele specifice popoarelor migratoare: cu semidisc (Șimleu Silvaniei, la Budapesta), zoomorfe, cu caboșoane și lucrate în *cloisonné* (Pietroasa), digitate (atelier la Drobeta), pentidigitate (Sărata Monteoru, M.I.R.S.R.; Starchiojd), sau cu terminații în formă de mască antropomorfă (Coșoveni; Plenița, M.P.F.). Începînd cu sec. 8. e.n., f. dispar din repertoriul pieselor de costum și podoabă, fără îndoială în legătură cu schimbarea modei, care înlocuiește veșmintele prinse de umeri cu cele reținute în jurul corpului cu ajutorul unei cin-

Fibulă de argint dacică, în formă de lin-gură (Poiana)

Fibulă de argint, cu semi-disc (Alexandru Odobescu)

gători. Încă de la apariție, f. au constituit obiectul unor deosebite preocupări decorative, în unele cazuri fiind lucrate din materiale prețioase și cu deosebită grijă, adesea cu motive geometrice în relief și gravate, grupându-se în compoziții ordonate. Cele mai frumoase exemplare sînt cele aparținînd epocii dacice (Herăstrău, Bălănești, Coadă Malului), și epocii de trecere la feudalism (Șimleu Silvaniei, Apahida, Pietroasa, Coșoveni ș.a.).

r.f.

fier. Apare pe terit. României în sec. 8 î.e.n., cînd pentru prima dată se produc arme — spade, celuri, topoare — de fier moale, imitînd forme de bronz. Dintre acestea, exemplarul cel mai remarcabil este spada de la Dobolii de Jos, de tip central asiatic, cu antene și gardă, turnată și psonată, decorată cu motive zoomorfe în relief. Către mijlocul sec. 4 î.e.n. se generalizează tratamentul termic al fierului, și de acum apar și elemente de fonerie propriu-zisă. Cele mai cunoscute exemplare sînt scutul dacic de la Piatra Roșie, de f. forjat cu elemente turnate, decorat cu un bour în două coroane concentrice de laur și țintele cu floare decorată prin psonare cu motive geometrice sau vegetale — palmete — de la Costești și Sarmizegetusa Regia.

r.f.

fierului, epoca ~ , perioadă istorică durînd de la c. 1000 î.e.n. pînă la c. 70 î.e.n. (data constituirii statului dac al lui Burebista). Etapa de început (1000-800 î.e.n.) se confundă cu aceea de sfîrșit a epocii bronzului, fiind caracterizată de apariția așa-numitelor depozite de bronzuri. E.f. se împarte în două mari subperioade: epoca veche, sau prima epocă a fierului (800 î.e.n. pînă la 450—300 î.e.n.), numită și *Hallstatt*, și epoca nouă, sau a doua epocă a f. (450—300 î.e.n. — 80 î.e.n.), numită și *La Tène*. C u l t u r a h a l l s t a t t i a n ă se împarte cronologic în patru faze (A-D), dar primele două aparțin încă, în genere, epocii bronzului, obiectele de fier fiind foarte rare. Între epoca bronzului și prima epocă a f. se constată pe de o parte o anumită continuitate culturală (ex.: unele cîmpuri de urne din SE țării durează din etapa mijlocie a epocii bronzului și pînă în aceea de început a e. f.), iar pe de alta, apariția unor grupuri de populație alogenă, identificată cu cimerienii, purtătoare a unor forme

noi de cultură (cultura Nouă). În unele zone (E, SE, N) are loc o mișcare demografică. Treptat, metalurgia fierului ia locul celei a bronzului, la început imitînd formele acestuia, mai tîrziu inventînd forme proprii, adaptate caracteristicilor și tehnologiei noului metal. Începutul *Hallstattului* (sec.11-9 î.e.n.) este caracterizat de apariția unor stiluri diferite după tehnica decorăției ceramice, arheologii distingînd culturile cu ceramică canelată (descop. la Susani, Reci, Mediaș) de cele cu ceramică imprimată (descop. la Ostrovu Banului, Babadag, Cozia). Deși epoca *Hallstatt* mijlocie prezintă un aspect cultural unitar pe întreg terit. (cultura *Basarabi*, complexul *Ferigile-Bîrșești*), în decursul ei sînt cunoscute totuși cîteva pătrunderi etnice și culturale importante. Astfel, încă din sec. 8, cultura *Babadag* marchează pătrunderea în Dobrogea de V a unor apurtorii anatoliene (carieni [?]). La sfîrșitul sec. 7 î.e.n., pe țărmul Mării Negre apare *Histria*, prima colonie grecească, urmată de *Callatis* (sfîrșitul sec. 6 î.e.n.) și de *Tomis* (sec. 6, oraș în sec.3 î.e.n.), iar în sec.6-4 sînt atestate pătrunderi mai mult sau mai puțin sporadice ale sciților (cazanele scitice de la Scorțaru, Castelu, Iacobenii, necropolele de înhumăție cu inventare specifice de pe Mureș și Tîrnave). Toate aceste elemente laolaltă au contribuit la constituirea unei culturi originale, în cadrul căreia apar marile cetăți de pămînt, forme de plastică megalitică, cu utilaj în care coexistă produsele de bronz, numeroase dar de calitate mai proastă, cu cele de fier, încă de tehnică inferioară, necunoscînd tratamentul termic. Ceramica, modelată cu mîna, prezintă forme colosale (chiupuri, vase de ofrandă) cu decor plastic în coaste și fațete, sau fin incizat, în registre de motive spiralice cu semnificație de simbol solar și cu pereții puternic lustruiți, negru sau brun metallic, forme complexe de caracter ritual simbolic, toarte zoomorfe, fructiere stelate, din faza tîrzie a cîmpurilor de urne, decorul cu motive spiralice, fin incizate și ordonate în registre și metope despărțite de spații netede, lustruite (specific culturii *Basarabi*). Se cunosc de asemenea, forme tipice de piese de metal, ca topoare, săbii, fibule, centuri, pandantive, *saltaleone*, precum și decorul fin gravat pe metal cu motive solare și păsări de apă de pe centuri, situle, precum și garniturile și podoabele de chihlimbar. E p o c a L a T ă n e, al cărei început a fost fixat de arheologi în zonele de S ale țării în jurul anului 450 î.e.n., iar în cele de N, în jurul anului 300 î.e.n., este marcată de trei evenimente capitale: difuzarea noii tehnici a fierului cunoscînd tratamentul termic al metalului, apariția și răspîndirea tehnicii superioare a ceramicii și marea migrație a celților, care au pătruns sub formă sporadică și pe terit. României. În decursul acestei epoci s-au format și dezvoltat cultura și arta specifică dacilor și s-a constituit statul dac (c. 70 î.e.n.) sub regele Burebista.

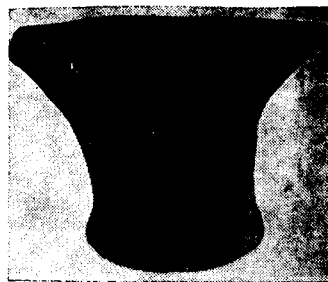
h.d.

figurativă, artă ~ , gen de expresie artistică folosînd motive luate din natură sau din mediul umanizat: figuri de obiecte, plante și animale, oameni. A.f. apare odată cu cele mai vechi mani-

festări artistice: figurinele neolitice reprezintă primele creații care i se pot integra. Către sfârșitul neoliticului, motivele figurative pătrund și în decorul plastic și pictat al ceramicii. De asemenea, apar și primele compoziții sau grupuri figurative. Prin caracterul lor însă (compoziție heraldică, figurine cu două capete), acestea sugerează mai degrabă raporturi conceptuale decât spațial-concrete între figuri. Motivul figurativ va continua să apară, e drept mai puțin frecvent, dar îmbogățit cu sensuri noi legate de mituri mai complexe, și în epoca bronzului, dar abia epoca fierului va fixa, în tezaurele traco-getice, tipuri figurative precise și va încerca primele compoziții propriu-zise cu caracter epic (sacrificiul berbecului de pe coiful de la Poiana Coțofenești). Dacă îi cunoșc o formă de aniconism care va avea drept consecință limitarea motivelor figurative la câteva efigii, datînd numai din perioada statului dac. În arta provincială română se găsesc aproape toate tipurile de motive și compoziții figurative care au circulat în Imperiu. Totuși, mai mult decît în alte provincii, este evidentă tendința de schematizare, de geometrizare a figurilor și de abstractizare a compozițiilor. Perioada de trecere de la slavagism la feudalism este caracterizată prin relativa raritate a motivului figurativ și prin apariția acestuia mai ales pe piesele somptuare specifice migratorilor (piese din tezaurele de la Pietroasa, Apahida, Moigrad — sec. 5 e.n. —, Coșoveni I etc.). v. și antropomorf; motiv vegetal; zoomorf.

r.f.

figurină, statueta de mici dimensiuni, realizată în metal, piatră, os sau, cel mai frecvent, în teracotă. Cele mai vechi f. cunoscute pe terit. României datează din neolitic. Încă de la început, se disting două serii tipologice: f. antropomorfe, de obicei feminine, și f. zoomorfe, reprezentînd îndeosebi bovidee. În timp ce f. zoomorfe, schematizate, urmărind numai redarea caracteristicilor speciei, rămînd relativ stereotipe (deși, către sfârșitul epocii neolitice apar și exemplare reproducînd și alte specii, cum ar fi vulpea de la Pietrele, din M.I.R.S.R., cu evidente note de realism), cele antropomorfe au cunoscut o evoluție complexă atît din punct de vedere tipologic, cît și stilistic. De la f. feminină relativ sumar redată, de tip coloană (Leț, M.S.G.), sau cu tors plat și bazin proeminent, specifică culturii Criș (Gura Baciului), se ajunge la reprezentări complexe: f. în cruce, cu tors plat, cu tors piramidal, globulare, comportînd indicarea podoabelor sau a elementelor de costum (Trușești, M.I.M.), sau chiar maternități (Rast, M.I.R.S.R.) ori cupluri (Gumelnița, M.I.R.S.R.). Sînt cunoscute f. bogat decorate în culturile Vinča-Turdaș (Rast, M.I.R.S.R.), Vădastra (f. mare de la Vădastra, M.I.R.S.R.), Gumelnița (Gumelnița și Căscioarele, M.I.R.S.R.), numai simplu lustruite în cultura Hamangia („Gînditorul“ de la Cernavoda, M.I.R.S.R.), sau înmuiate în angobă în cultura Cucuteni („Venus“ de la Vînători), precum și mai puțin frecvente, f. en violon realizate de obicei în metal (f. mare de aur de la Moigrad, M.I.R.S.R.). Este sigur că toate aceste f. erau legate direct de credințele

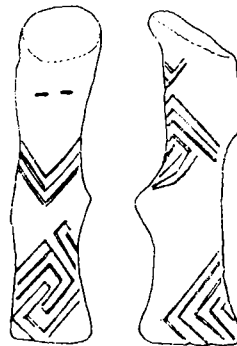
Figurină cu cap mobil din cultura Gumelnița (Gumelnița)

Figurină feminină în cruce din cultura Vinča (Ostrovu Corbului)

Figurine de tip Tanagara (Tomis)

Figurină în formă de coloană din cultura Vinča (Turdaș)

naturiste ale vremii. O serie deosebită o formează f. de os, plate, prezentînd o siluetă decupată, marcată la nivelul figurii, al umerilor și al soldurilor, de lobi perforați. Relieful anatomiei este sugerat prin zone punctate la genunchi, pîntece, sex, sîni (Sultana, Căscioarele, M.I.R.S.R.). În epoca bronzului, gama tipologică a f. este mai redusă. Sînt cunoscute, în cultura cîmpurilor de urne, f. feminine de tipul cu rochia în formă de clopot, precum și unele reprezentări zoomorfe (caprei bex, păsări) elegante stilizate și bogat decorate (Gîrla Mare și Cîrna, M.I.R.S.R., Ostrovu Mare, M.P.F.) iar din culturile Cernavoda și Otomani, cîteva f. de tip tesalian, prezentînd amănuntul caracteristic al capului mobil (Sălacea, M.T.C.). În epoca fierului, f. sînt, în general, rare și sumar tratate (ex.: f. zoomorfe de la Lechința, M.I.R.S.R.). Foarte rare rămîn și f. La Tène dacice, puternic schematizate (ex. f. antropomorfă masculină de la Marca, M.Z.). În schimb, în cetățile grecești, f. de teracotă circulă încă din epoca arhaică — Afrodite arhaice, porumbițe (Histria, M.I.R.S.R.). În epoca elenistică, la Callatis se constituie chiar un centru de producție pentru f. de teracotă de tip *Tanagra* (M.I.R.S.R., M.A.C.). În epoca romană, f. de tipuri variate (divinități, reprezentări antropo- și zoomorfe, caricaturi) se răspîndesc pe tot terit. ocupat de romani. Centre importante de producție erau la Tomis și la Apulum. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, f. nu se mai întîlnesc decît în cazuri excepționale, cum ar fi f. de aur a Cibelei servind de *umbo* paterii din tezaurul de la Pietroasa. v. și antropomorf, zoomorf, modelaj, modelare. r.f.

Fikellura v. hidrie; ionică, ceramică ~

Filiaș (localitate componentă a orașului Cristuru Secuiesc, jud. Harghita); săp. Z. Székely—1962. Așezare răsărită de bordeie, cu ceramică atît de tradiție daco-romană (borcane modelate pe roată cu decor de linii orizontale, drepte sau ondulate), cît și de factură slavă (urne cu gura largă, modelate cu mîna din pastă grosolană). Datată în sec. 7—8 e.n. M.S.G.

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, VII, Cronica săp. r.f.

filigran, tehnică decorativă constînd în desenarea motivului, ajurat sau placat pe un fond de metal prețios, cu fir de metal prețios profilat, torsat sau împletit. Apare foarte rar și nu se cunosc decît puține exemplare, ca de ex. colierul din fire de aur împletite de la Popricani (sec. 4—3 î.e.n.) (M.I.R.S.R.), crucea engolpion de aur cu decor placat de vrej filigranat, cu caboșoane și inelul de argint cu decor ajurat cu motiv arhitectural, din sec. 11 de la Garvăn. M.I.R.S.R. r.f.

Firighiaz (n.v. al satului Firiteaz, com. Șagu, jud. Arad); descop. înt. — anterior anului 1907. Tezaur, de la începutul epocii fierului, de brățări de aur de trei tipuri: brățară simplă din bară rombică cu capetele libere, subțiate, cu decor fin gravat (șiruri de puncte între linii); brățară circulară din bară rombică, cu capetele libere terminate fiecare cu cîte o volută, înfășurîndu-se în sensuri divergente; brățară circulară din bară

plan convexă decorată cu profile simple transversale, grupate în zone izolate sau acoperind toată lungimea, cu efect de torsadă, iar capetele libere terminate fiecare cu cîte două volute înfășurîndu-se în sensuri divergente. Muzeul Național, Budapesta. BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 328.

r.f.

firnis (gr. *fyrnis* „lustru“), verniu ceramic, negru, verde măsliniu sau roșu strălucitor, fin, compact dar fără a fi propriu-zis vitrificat. Se aplică cu pensula sau prin îmbăiere, înainte de arderea vasului. F. negru este caracteristic pentru vasele grecești de epocă clasică; el devine verde-măsliniu în perioada elenistică. Ceramica romană este caracterizată de f. roșu. Ceramica geto-dacică cenușie, pentru care se folosește uneori termenul de f., are de fapt o angobă lustruită mecanic. r.f.

Fizeșu Gherlii (sat, com., jud. Cluj); descop. înt. — anterioară anului 1885. ● Depozit de bronzuri din seria Moigrad-Tăuteu. ● Depozit de bronzuri din sec. 9 î.e.n. (Hallstattul timpuriu). Cuprindea căldărușe fragmentare, cupe de formă hemisferică sau în calotă sferică, decorate *au repoussé* cu butoni dispuși în șiruri paralele, încadrate de linii duble punctate; fibule în ochelari; brățări; virfuri de sulită; pandantive în cruce cu brațe egale, înscrise într-un cerc; cruci simple cu inel pentru agățat; măciuci cu patru butoni dispuși simetric. Fibulele în ochelari sînt similare cu cele de la Bîlvănești, datate în aceeași perioadă. Întreg ansamblul este caracterizat de elemente de formă și decor cu valoare accentuată de simbol solar. Depozitul de la F.G. a dat numele său unei întregi serii de descop., similare din punctul de vedere al compoziției depozitelor, denumită de tip F.G. — Sîngeorgiu de Pădure. Muzeul Național Budapesta, M.I.Tr.C.; Biblioteca *Bathýneum*, Alba Iulia.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 130, 142. l.r.

flacon, formă de vas asemănător cu butelia, dar de dimensiuni mai mici, din sticlă și mai rar din bronz sau ceramică; comportă un recipient cilindric sau paralelipipedic cu fund plat și un gît cilindric înalt și îngust. Cunoscut în epoca romană (Apulum, M.A.I.); exemplare cu locul descop. necunoscut, M.I.Tr.C.)

r.f.

Foltești (sat, com., jud. Galați); săp. M. Petrescu-Dîmbovița — 1949—1950. Pe locul Ruptura, așezare cu două nivele, de la sfîrșitul neoliticului. Locuirea din primul nivel (F.I), aparținînd unei populații care face parte din aria mai largă a complexului Horodiștea — F., este tipică pentru ultima fază de dezvoltare a culturii Cucuteni, în care decorul pictat, precum și formele ceramice, suferă un proces de degenerare, de schematizare și de diminuare. Al doilea nivel de locuire (F.II) aparține perioadei de trecere de la neolitic la epoca metalelor, în care ceramica pictată lipsește cu desăvîrșire, fiind înlocuită de ceramica grosolan decorată cu pieptenele sau prin imprimarea cu șnurul răsucit, cu motive unghiulare, dispuse radier pe umărul vasului. Detalii de tehnica ceramicii, precum și elemente formale, comune cu cultura de la începutul epocii bronzului din

depresiunea Bîrsei, au făcut ca acest aspect să fie denumit și **F. II** — Schneckenberg. **M.I.M.**; **M.I.R.S.R.**

BIBL. : M. Petrescu-Dîmbovița, *SCIV*, II, 1. 1.r. forjare v. metalului, arta ~

fortificații. Cele mai vechi **f.** sînt șanțurile și valurile care barează accesul așezărilor din neoliticul superior — culturile Cucuteni, Gumelnița — situate pe pînteni detașați din terasele cursurilor de apă. În epoca bronzului continuă tipul de pîntin barat, apărînd valul cu zid de lemn, în chesoane îmbrinate (Coldău), dar, în general, **f.** se extind, devenind circumvalații: valul și șanțul înconjoară întreaga așezare. În unele cazuri, **f.** determină și concentrarea locuirii în imediata ei vecinătate, lăsînd în centru un mare spațiu liber și determinînd astfel tipul de așezare „atol” (Otomani, Vărănd). În prima perioadă a epocii fierului, **f.** capătă o structură mult mai complexă. Se cunosc două tipuri: așa-numitele valuri arse (Someșu Rece) și valurile cu turte de pămînt ars (Bucovăț, Popești). Ambele variante sînt **f.** complexe, comportînd infrastructuri din lemn și probabil palisade, parapeti din pari juxtapuși, uneori crenelați, avînd la bază, spre interior, drumuri de strajă pe creasta valurilor. Contemporane cu aceste **f.** sînt și zidurile de incintă grecești arhaice, ca cel de la Histria. Din acesta nu se păstrează decît fundațiile din lespezi și bolovani din șist și calcar, folosite la zidăria de *opus quadratum*. Din perioada elenistică sînt cunoscute atît la Histria (zidul din valul III, zidul Z, sec. I î.e.n.), cît și la Callatis (zidul din sec. 3—2 î.e.n., încastrat în zidul roman din sec. 3—4 e.n.), ziduri de incintă din blocuri îngrijite, paralelipedice, cu bosaj plat și *anathyrosis*. Aceste ziduri au o frumoasă ordonanță în *opus quadratum*, cu dispunerea *isodomon*. Sînt incinte perimetrice, dar avînd o latură spre continent frontală, întărită cu turnuri și străpunsă de porți (Histria), în timp ce celelalte, simple, dublează țărmul mării. Încă din sec. I î.e.n., dacii construiesc și ei **f.** de piatră. Dar cele mai dezvoltate și specifice cetăți dacice de piatră datează din sec. I e.n. și, prin analogie cu cele celtice sau italiice, au fost denumite de V. Pârvan, *oppida*. Construite din piatră dură (andezit, dacit) adusă de la distanțe adesea apreciabile, ele ocupă platourile înalte de pe virfurile unor dealuri sau munți (Piatra Craivii, Tilișca, Bănița, Căpîlna), uneori constituind sisteme de **f.** (Sarmizegetusa Regia, Costești, Blițaru, Piatra Roșie, Virful lui Hulpe). Zidurile de incintă, închizînd cetăți de refugiu, nu de locuire, sînt construite într-o tehnică specifică denumită *murus dacicus* și, după traseul lor, determină două tipuri: a) cetăți poligonale (Costești, Tilișca, Piatra Craivii, Bănița, Căpîlna), adesea doar parțial fortificate cu zid, restul traseului fiind asigurat de pantele abrupte, sau de circumvalații cu palisade și val cu șanț; b) cetăți patrolatere (Sarmizegetusa Regia, Piatra Roșie, Blițaru), vag trapezoidale. Zidurile sînt întărite de turnuri patrolatere și străpuse de porți, al căror gang străbate adesea parterul unui turn. În interior, în cîteva cazuri, au fost surprinse căi amenajate special, pavate sau săpate în roca de bază, prevăzute uneori cu scări monumentale. Din sistemul de

f. dacice mai făceau parte și turnurile izolate de pază, patrolatere, cu parter construit în *murus dacicus* și etaj din cărămidă mare sumar arsă și din lemn, probabil cu balcon de acces și scară și cu acoperiș în două sau patru ape, din scînduri. În afara cetăților de piatră, limitate la zona centrală a cununii carpatice, dacii au construit și cetăți de pămînt, pentru care sînt caracteristice valurile cu palisadă și șanț (Poiana, Popești, Brad, Răcățău) barînd istmul de acces la pîntenul pe care era situată așezarea, apărută pe trei laturi de rișe abrupte. Romanii, după ocuparea Daciei, aduc în noua provincie, ca și în Dobrogea care făcea parte din Moesia Inferior, ducerită cu aproape un sec. mai devreme, propriul lor sistem de **f.** În cadrul acestora se disting **f.** urbane — denumite, după Vitruviu, *oppida* —, ale așezărilor și castrele, **f.** ale garnizoanelor de ocupație și de pază la graniță. — Dintre **f.** urbane sînt cunoscute doar două care să dateze din etapa de început a stăpînirii romane: zidul de incintă al orașului Ulpia Traiana Sarmizegetusa și așa-numitul zid Z₂ de la Histria. Din zidul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa a fost descoperită numai o mică porțiune, care permite doar constatarea că este construit în *opus caementicium* cu paramenți în *opus quadratum*. Traseul lui este dreptunghiular, aproape pătrat și este străbătut de patru porți, situate la capătul celor două străzi axiale magistrale ale orașului. La Histria, din zidul Z₂ se mai păstrează doar latura frontală, cu aspect de barieră, traversînd istmul care leagă peninsula de continent. Este construit în *opus caementicium*, cu mortar alb, fin și rezistent și cu paramenți în *opus vittatum*, din blocheți de calcar moale. Zidul era prevăzut cu bastioane interioare pătrate, pline, ritmic dispuse; pe latura păstrată, era probabil străpuns de trei porți (două s-au conservat), flancate de bastioane interioare mai mari, dreptunghiulare, cu care făceau corp comun și scările de acces la drumul de strajă. Tot la această **f.** se distinge și etapa imediat următoare, în care apar turnurile exterioare: după distrugerea lui parțială cu prilejul incursiunii costobocilor în 167 e.n., a fost refăcut cu zidărie în *opus incertum* din șist verde amestecat cu calcar, iar porțile au fost flancate de turnuri dreptunghiulare, exterioare, cu cîte o încăpere interioară — *Castrele* (v. art.) sînt **f.** romane destinate exclusiv garnizoanelor. Se disting castre, castele și turnuri, după dimensiuni și ordonanța interioară. Odată cu epoca romană tîrzie (sec. 4—7 e.n.), diferența dintre castre și **f.** se șterge. În afara **f.** de tip dunărean tîrziu care continuă castrul clasic (Capidava), mai distingem tipul moeso-roman, cu incinta poligonală și distribuție ritmică a turnurilor, de obicei în U sau circulare (la colțuri), pe lungimea incintei (Dinogetia, Ulmetum, Troesmis est). Acest tip de **f.** se întîlnește și ca **f.** urbană (Tropaeum Traiani, Axiopolis, Libida), precum și tipul *quadriburgium* — castel patrolater cu turnuri de colț pătrate, proeminente și poartă în centrul unei cortine (Gornea, Orșova, Puținei). Tipul respectiv comportă și o variantă cu plan triunghiular (Ostrovu Banului, Sucidava). Pe țărmul dobrogean al Mării Negre se generalizează în schimb începînd cu sfîrșitul sec. 3 e.n., tipul pontic de **f.** — ziduri de incintă de traseu trape-

zoidal, cu o singură poartă principală, flancată de două turnuri patrulatere exterioare și cu turnuri și bastioane patrulatere exterioare la colțuri și ritmînd latura frontală, cea mai lungă, spre continent. Adus de cei doi arhitecți ai împăratului Gallienus — Cleodamos și Atenaios — originari din Bizanț, tipul acesta se regăsește la Callatis, Tomis, Histria și Argamum. În aceeași perioadă apar și o serie de f. improvizate. Astfel, amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa este transformat în cetățuie prin zidirea porților și transformarea caveei într-un zid de incintă. v. și limes; șanț; turn; val. r.f.

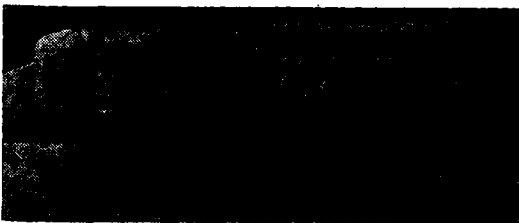
Fortuna (lat., gr. *Tyche*), zeița sorții, destinului, în mitologia greco-romană, a cărei reprezentare iconografică a fost creată în epoca elenistică. De obicei înfățișată ca o femeie tină în costum grecesc, cu diademă și hlamidă (văl) acoperind uneori și capul, care ține în mîna stîngă *cornu copiae* (cornul abundenței), iar dreapta și-o sprijină pe o cîrmă de corabie. F. este frecvent figurată la Tomis, pe monede cît și în două statui, dintre care F. cu Pontus, aparținînd „tezaurului de sculpturi” este celebră. Reprezentată într-o manieră academică, se caracterizează printr-o factură relativ rece, dar și prin proporții armonioase, finisajul foarte atent și eleganța drapajului. La picioarele ei, pe o provă de corabie, Pontus, geniul Mării Negre, poartă coroana murală care atestă calitatea poliadă a zeiței. Capul unei statui de F. poliadă a mai fost descoperit la Romula.

frască v. pictură (2)

r.f.

frigidariu (lat. *frigidarium* „încăpere rece”), încăperea, bazinul și, în general, instalațiile destinate băilor reci în cadrul termelor. Se cunosc f. la Histria sub forma unui mare bazin dreptunghiular la intrarea în terme, iar pentru faza mai veche a acestora, sub aceea a unei piscine patrulatere; la Drobeta, sub forma unui bazin circular cu trepte pe un segment mai mare de $2/3$ din circumferință, ca și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. În general, sînt caracteristice pentru f. tencuielile cu *opus signinum* (Histria) și placajele de marmură la pereți și la trepte (Histria, Drobeta). r.f.

friză, element de antablament în arhitectura clasică, purtînd o decorație continuă, intercalat între arhitravă și cornișă. Pe terit. României se cunosc mai ales f. de la monumente mici (mausolee, edicule). Cea mai veche este o f. cu lebede purtînd *taenia*, grecească, clasică trizie (M.H.; M.I.R.S.R.) provenind de la Histria și datînd din sec. 4 î.e.n. Tot de la Histria provine o f. cu reprezentări de Victorie pe care, din epoca elenistică (M.H.) Din aceeași vreme sînt cunoscute de la Histria

Friză cu divinități, de la sfîrșitul epocii elenistice (Callatis)

Fructieră daco-romană (Soporu de Cîmpie)

(M.I.R.S.R.) și de la Callatis (M.A.C.) mici f. cu burcării și ghirlande, precum și o f. cu divinități. Stilul tuturor acestor piese se încadrează în limitele artei grecești provinciale, caracterizată de desenul și modelajul corecte, dar lipsită de amploarea și eleganța modelelor aulice. Din epoca romană, de la Tomis, provine o f. reprezentînd o amazonomahie (M.A.C., M.I.R.S.R.), de la Callatis, una cu eroși la vînătoare (M.A.C.) și una cu grifoni (M.I.R.S.R.). De la Apulum, o f. reprezentînd un cortegiu marin cu Neptun în frunte, decora probabil un monument funerar (M.A.I.), iar de la Porolissum (M.Z.), piese dintr-o f. dionisiacă provin, poate, de la un sanctuar. Toate acestea prezintă caracterele stilului roman provincial: este evidentă inspirația clasică, dar proporțiile sînt adesea false, mișcarea țepănă sau sumar sugerată, drapajul dur sau chiar încrămențit. r.f.

fronton, element de arhitectură acoperind timpanul triunghiular cuprins între cornișă și cele două pante ale acoperișului unui templu clasic, de obicei decorat cu reliefuri simbolice sau narrative. De pe terit. României se cunoaște timpanul triunghiular decorat cu volute în relief, din tencuială, de la o locuință neolitică de la Ariușd care poate fi considerat cel mai vechi ex. de f.; un f. de marmură nedecorat, de la templul elenistic dedicat Marelui Zeu de la Histria (M.H.); mai multe f. din calcar sau gresie, de edicule funerare, provenind de la Micia (M.D.). Cele mai multe sînt decorate în centru cu eligia în relief a cîte unei divinități sincretiste și flancate de false acroterii în formă de palmetă. Stilul acestor elemente decorative este tipic roman provincial, caracterizat prin schematizarea unor motive clasice. ◇ *Pseudo-fronton*, element decorativ servind drept coronament al unei stele funerare, reproducînd trăsăturile caracteristice ale unui f., de multe ori denaturat. r.f.

fructieră, tip de vas, mai ales ceramic, de obicei caracterizat prin capacitatea relativ mare și secțiunea larg curbată a recipientului. Cele mai frecvente sînt f. cu picior înalt cilindric, tronconic sau lobat, și recipient în formă de cupă sau strachină scundă și relativ evazată. Apar în neolitic, cînd sînt folosite probabil ca vase de ofrandă: au recipientul în formă de cupă și sînt lustruite, în culturile Criș și Tisa; bogat decorate prin excizie, în cultura Boian. În cultura Vădastra, f., de asemenea bogat decorate prin excizie, au recipientul în formă de strachină, cu buza lată. În culturile cu ceramică pictată — Cucuteni, Petrești —, în loc de f. se folosesc vase-suport pe care sînt așezate străchini, ca în sanctuarul de la Pianu de Jos.

În epoca bronzului nu sînt cunoscute f. cu picior, dar este posibil ca unele forme joase, de mari dimensiuni, cum sînt vasele în formă de cochilie din cultura Otomani, să fi fost folosite ca f. — vase de ofrandă pentru fructe și alte vegetale. În epoca fierului (cultura Basarabi), f. cu picior reapare, bogat decorată cu elemente lineare spiralice. Ea se perpetuează și în cultura dacică, pentru care constituie o formă specifică atît în cadrul ceramicii făcute cu mîna și cu lustru negru, unde nu prezintă decor, cît și în ceramica modelată pe roată, cenușie, lustruită și cu decor geometric. În epoca romană, probabil tot f. era așa-numita *Räuchergefäss* („scrumieră“), cu picior, prezentînd pe buza recipientului în calotă brîuri ondulate, aplicate. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, multe dintre vasele joase și evazate (ex. patera de la Pietroasa), au putut fi folosite ca f., dar forma lor nu mai este specifică. Abia vasul de aur oval, cochilat, cu toartă laterală, de la Sinnicolau Mare, permite recunoașterea unei f. r.f.

Frumoasa (sat, com., jud. Harghita); descop. înt., înainte de 1900. Spadă de bronz datată la începutul epocii fierului, cu lama în formă de flamă alungită, cu garda terminată în cupă, bogat decorată. Pe rama lamei, motivul dublei sinusoide — schematizare a protomelor de pasăre de apă adosate — combinat cu patru cercuri duble și cu două fascicule orizontale, formează un ansamblu simetric de sugestie antropomorfă. Pe minier, două registre înguste de cerculețe cizelate alternează cu trei registre late în care se desfășoară, în fiecare, simetric, cîte două spirale cu cîte patru spire. Pe dosul cupei, registre circulare. **Römisch-germanisches Zentralmuseum, Mainz.**

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X. r.f.

Frumușica (sat, com. Bodești, jud. Neamț); săp. C. Matasă — 1939—1942. Pe un pînten barat — Cetățuia —, așezare cucuteniană cu mai multe nivele de locuire aparținînd tuturor celor trei faze caracteristice: A, A—B și B. Remarcabilă prin bogăția și varietatea ceramicii pictate și a plasticii. Locuințe de suprafață cu platforme caracteristice culturii Cucuteni. Utilaj curent de piatră șlefuită și silix, ustensile de os, piatră, ceramică. Ceramica, cu pictura excelent conservată, se distinge prin bogăția decorului aparținînd tuturor celor trei stiluri. Plastica este de asemenea bogat reprezentată: în afară de figurinele feminine cu tors plat specifice, se disting: „Hora de la F.“, suport de vas ajurat la care părțile pline au silueta unui corp uman, ansamblul lăsînd astfel impresia unui grup dansînd în horă; un model-miniatură de jilt; un model-miniatură de pat, cu decor pictat în paralelamente alternate, sugestie de cuvertură; un scaun-sau. Figurinele feminine sînt decorate prin pictură sau incizie cu motive spiralice, distribuite după o ordonanță generală interesantă, comportînd amplasarea unor spirale cu desfășurare antagonică pe fese și a unor linii oblice arcuite pe coapse. **M.A.P.N.**

BIBL.: C. Matasă, *Frumușica*, Buc., 1946. I.r.

Frumușița (sat, com., jud. Galați); descop. înt. — anterioară anului 1951. Două căni dacice de

Frumușica. Ceramică din cultura Cucuteni (centru)

pastă grosolană, împreună cu un cylix grecesc cu firnis negru, din sec. 4 î.e.n., documentînd răspîndirea timpurie a producției ceramice de lux grecești în mediul geto-dacic, care urma a rapoarturilor economice intense dintre cetățile grecești de pe malul Mării Negre și formațiile arhaice din interiorul țării. **M.I.M.**

BIBL.: I. H. Crișan, *Ceramica*, p. 79. r.f.

fruntar, piesă de harnașament din metal, acoperînd punctul de întînire al curelelor căpăstrului pe fruntea calului. Se întîlnește frecvent în tezaurile traco-getice. Afectează forma unei rozete, adesea un ochi stilizat cu genele prelungite de o joncțiune zoomorfă, în mijlocul căreia se înalță, în *rondebosse*, protoma unei fiare — leu (Craiova, Agighiol), urs (Agighiol), grifon —, stilizată caracteristic prin decuparea geometrizată a masei mușchulare și accentuarea efectului de ferocitate. r.f.

Fundătura (sat, com. Iclod, jud. Cluj); descop. înt. — î.d. Cataramă de bronz aurit, cu placă pătrată încheiată într-un cap de vultur, de care este prinsă o verigă ovală, articulată, terminată lingă balama tot cu două capete de vultur. Gîtul vulturului care termină placa este acoperit cu zigzaguri reliefate, sugerînd penajul, placa însăși este împărțită într-un registru periferic cu cîmpuri trapezoidale decorate cu motive spiralice și un panou pătrat central, decorat cu o rozetă. Registrele și cîmpurile sînt separate între ele prin benzi profilate cu decor de zigzag, avînd la colțuri caboșoane circulare. Panoul central are în mijloc tot un caboșon circular, iar ochii vulturilor de pe terminația plăcii și de la verigă sînt din caboșoane similare. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 30. r.f.

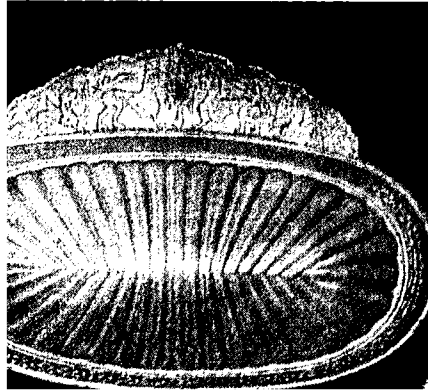
funerare, monumente ~. Orice formă de marcărie în elevație, a locului unui mormînt: movilă de pămînt, construcție, statuie sau sculptură în relief poate fi numită un m.f. Nu știm dacă cele mai vechi morminte, datînd din neolitic, erau în vreun fel marcate la suprafața solului. La sfîrșitul epocii amintite își fac apariția primele movile funerare — *tumuli* (v. art.) —, înal-

Vas plastic antropomorf de la Vidra (cultura Gumelnița)

Sanctuarul neolitic de la Pianu de Jos: vas suport și
cupă (cultura Petrești)

Vas din tezaurul de la Sînnicolau Mare

te adesea de câțiva metri, aparținând culturilor Horodiștea-Foltești și Cernavoda. Una singură dintre acestea, de la Baia, era încununată de o piasă de piatră, menhir sau stelă gravată — lespede înaltă, cu vârful vag rotunjit, având pe ambele fețe, redată în relief, detalii caracteristice pentru figura schematizată a unei femei, imagine a fecundității (M.A.C.). Nu știm, de asemenea, dacă în epoca bronzului, mormintele de variate tipuri erau marcate de un semn de lemn sau din alt material pieritor. Dacă au existat asemenea semne, nu s-au păstrat pînă la noi. Odată cu sfîrșitul acestei epoci, movilele reapar (necropola de la Lăpuș). Ele se reintîlnesc de-a lungul întregii epoci a fierului, în grupări variate și însemnînd morminte de tip diferit (necropola ilirică de la Balta Verde, cele traco-getice de la Ferigile și de la Agighiol, acelea celtică de la Ciumești ș.a.). Din Dobrogea sînt cunoscute și citeva *statui-menhir* masculine — Sibioara (M.A.C.), Stupina (M.I.R.S.R.) — care încoronau tot movile. În general, însă, mormintele traco-getilor nu sînt marcate de suprastructuri monumentale. În zona de câmpie, ca și în Dobrogea, în perioada timpurie, traco-getică, sînt însă cunoscuți mari tumuli funerar — Callatis, Doi Mai, Agighiol, Peretu — cu infrastructuri de piatră sau lemn. Movilele sînt folosite ca suprastructuri de mormînt și în lumea cetățitor grecești de pe malul stîng al Mării Negre (Histria, Callatis, Tomis), iar mai tîrziu, după cucerire, în Dobrogea romană și în provincia Dacia (Troesmis, Aegyssus, Capidava, Ulpia Traiana Sarmizegetusa ș.a.). Dar, încă de la începutul epocii elenistice, în cetățile grecești sînt cunoscute și *mausoleele* (v. art.) și *stelele* (v. art.) funerare. Cîteva mici frize provin de la mici mausolee, atestîndu-le existența. Stelele sînt, fără îndoială, variante provinciale, modeste, atît ca dimensiuni cît și ca meșteșug artistic și de stil, ale monumentelor (stele) atice și microasiatice. Către sfîrșitul epocii elenistice apar stelele de tip pontic. În ansamblu, ele încetățenesc în spațiul carpato-dunărean expresia formală, antropomorfă, a m.f. Acest element fundamental pentru viziunea artistică a antichității clasice greco-romane avea să constituie temelul unui gen deosebit de bogat și de complex al artei provinciale romane din Dacia: arta funerară. În cadrul acesteia se disting mai multe tipuri de m.f.: mausoleul, edicula, altarul, stela. — *Mausoleul*, monument situat în centrul unei incinte, construit, avînd paramenți bogați în elemente expresive, comportă două tipuri principale: patrulater și circular. Este probabil că foarte multe elemente profilate sau cu decor figural în relief — socluri, cornișe, pilaștri, lezane, frize continui istoriate, medalioane, pseudosteie, frontoane, precum și inscripții izolate, provin de la astfel de monumente. Aceste elemente cuprind tipuri și motive de o semnificație simbolică mai greu de descifrat, dar nu lipsite — cel puțin unele dintre ele — de oarecare asemănări cu motive decorative analoage din epoca dacică. — *Edicula* (v. art.), la origine mic templu, pe soclu înalt, apare doar într-o zonă relativ limitată (Dacia superioară), unde sînt cunoscute două tipuri, unul vestic și altul estic.

În general, pereții ediculei, așezați pe o crepidomă monolită, sînt făcuți din cîte o singură lespede. Acoperișul, tot monolit, este în patru ape, cu marginile arcuite pe laturile frontală și dorsală, cu suprafața reproducînd în relief o învelitoare de solzi, cu acrotere, reprezentînd lei cu capete de bovidee în gheare, în cele două colțuri ale laturii frontale și cu o *pina* așezată în vîrf. În seriile de mausolee și edicule se individualizează tipologic și stilistic grupul de m.f. de la Micia. — *Altarul* (v. art.) funerar comportă mai multe variante: altarul construit, cel în formă de pseudoediculă, cel în formă de Ianus Quadrifrons, cel cu coarne sau cu volute, de tradiție orientală. — *Stela* este o lespede de piatră avînd de obicei o parte îngropată în pămînt, un cîmp al inscripției, adîncit și încadrat de un chenar decorat cu vrej de viță de vie, de iederă ori de frunze de laur, sau reproducînd un cadru arhitectural, un registru cu decor în relief (cel mai adesea portret de grup, uneori banchetul funerar) și un coronament (fronton, pseudofronton, atic sau chiar coronament amovibil). Tipul este general răspîndit, dar în cadrul lui se disting cîteva variante locale: stela pontică, cea de tradiție grecească, cea dunăreană, stela nord-dacică și cea central-dacică. — În afara m.f. descrise mai sus, din arta funerară mai fac parte și un număr însemnat de *statui* (v. art.), de tipul filozofului, poetului ori cetățeanului — pentru bărbați, sau *trande* și *picola Erculanese* — pentru femei, despre care nu știm exact cum erau folosite. Este posibil ca edicule de dimensiuni mai mari, cu arhitectură propriu-zisă, să le fi adăpostit. Dar este posibil, de asemenea, așa cum pare să sugereze descop. complexului funerar de la Cinciș, ca imaginile statuare în mărime naturală să fi fost adăpostite în interiorul unor mausolee. — Fără să fie m.f. — și de cele mai multe ori nici părți de monumente —, se cuvin a fi amintite aici și sarcofagele (v. art.). Sînt cunoscute mai multe tipuri: cele capadociene, cu portrete în nișe cochiliforme, cele cu simboluri și cele cu portret în pseudoacrotera cochiliformă. De un tip derivat tot din cele microasiatice, dar probabil produse local sau adaptate gustului localnicilor, sînt marile sarcofage simple, cu capacul reproducînd un acoperiș în două ape, cu acrotere pe colțuri. Odată cu sfîrșitul epocii romane, m.f. dispar ca gen; doar în Dobrogea se mai întîlnesc cîteva stele. Din ansamblul rupestru de la Basarabi sînt cunoscute cîteva cruci cu extremități lățite, tăiate în cretă, care, după condițiile de descop., par să fi servit drept semne de mormînt (sec. 9-10). Pînă în evul mediu nu se mai cunosc alte m.f. Este greu de spus dacă de-a lungul întregii perioade de trecere de la sclavagism la feudalism acestea au lipsit, sau dacă semnele de mormînt, făcute din materiale pieritoare, au dispărut fără urme. Poate descop. noi ne vor aduce clarificări.

BIBL.: Gr. Florescu, *MFDS*; idem, *MFDI*.

r.f.

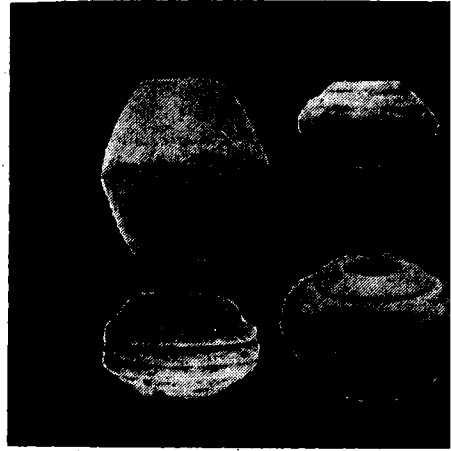
Furchenstichkeramik v. ceramică cu înșepături succesive

fusaiolă, garnitură de lut ars sau piatră la fusele primitive, servind la îngroșarea țigii și la les-

FUSAIOLA

tarea ei, pentru a ușura mișcarea de rotație. Cele mai vechi f. cunoscute pe terit. României datează din neolitic, sînt confecționate din lut ars și au o formă bitronconică, frumos proporționată. Uneori sînt decorate cu motive geometrice incizate sau pictate, probabil cu semnificație magico-religioasă. F. continuă să fie folosite, fără ca în tipologia lor să intervină amănunte demne de semnalat, pînă în perioada de trecere de la epoca bronzului la epoca fierului cînd, în cadrul culturii Noua, se răspîndesc f. de os prezentînd uneori și ele un decor geometric gravat. În epoca romană, folosirea lor este mai puțin frecventă, pentru ca să reapară în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. În sfîrșit, în vremea începuturilor feudalismului, pe lîngă f. de lut se răspîndesc f. de „piatră roșie de Ovruci” (sînt din regiunea localității ucrainene Ovruci). Cel puțin pentru epoca primitivă, decorul geometric le încadrează în categoria pieselor de artă aplicată; folosirea lui pe piese atît de puțin importante ca dimensiuni și precis utilitare arată cît de cuprinzătoare era viziunea sincretistică a oamenilor din neolitic și epoca bronzului.

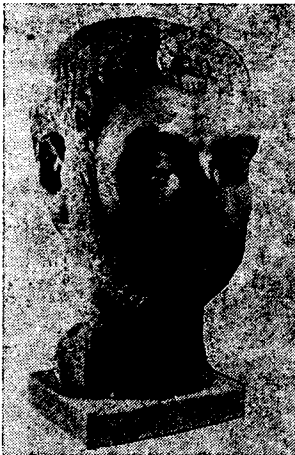
r.f.

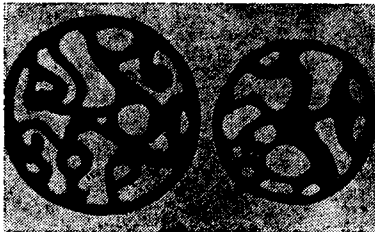
Fusaiole de teracotă din cultura Ipotești
— Ciudești (Budureasca)

Galeșu. „Diademă“ de aur

Portretul lui Gallienus (Apulum)

Galoșpetreu. Medalioane figurative de bronz merovingiene

Gabăra v. Moldoveni

Galeșu (n.v. al satului. Nazarcea, com. Poarta Albă, jud. Constanța); descop. înt. — 1951. Tezaur din prima epocă a fierului, cuprinzând două mari „mașoane“ — probabil diademe — de aur, ușor tronconice și cu ambele margini puțin evazate și accentuate de câte trei șiruri de puncte în relief ciocănit. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Trésors*, nr. 104.

r.f.

Gallienus (Publius Licinius Valerianus Egnatius Gallienus), împărat roman (253—268 e.n.). Din ordinul lui, doi arhitecți din Bizanț, Cleodamos și Atenaios, au reconstruit fortificațiile orașelor maritime din Dobrogea: Histria, Tomis, Callatis, Argamum. Tot din vremea lui, probabil, datează și refacerea castrului de la Drobeta și înzestrarea lui cu turnuri exterioare. Un portret de marmură al împăratului — cap de statuie — provine de la Apulum. M.A.I.

r.f.

Galoșpetreu (sat, com. Tarcea, jud. Bihor); descop. înt. — 1954. Mormint din sec. 10, din care s-au păstrat un borcan cu decor de linii orizontale incizate, nasturi-buton (unul întreg și două jumătăți) din bronz, o brățară plată de bronz cu capetele desfăcute și două medalioane cu decor ajurat, cu stilizarea, în linii fluente, a siluetei unui călăreț pe un cal mergând la pas. Medalioanele, din bronz, sînt de tip merovingian. Mormintul a fost atribuit cu probabilitate pecenegilor. M.Ț.C. BIBL.: N. Chidioșan, *Studii și comunicări Brukenthal*, 12.

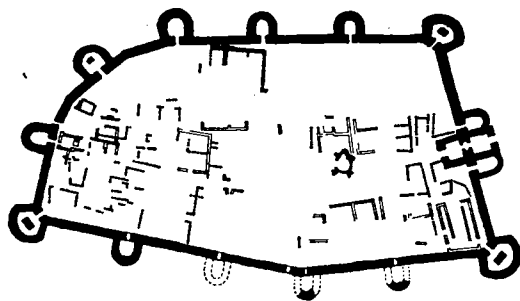
r.f.

garnitură, termen folosit pentru piese de costum sau harnașament din metal sau os, de forme variate și de funcții nedeterminate sau incerte. Multe dintre ele pot fi aplice sau elemente de cataramă. Adesea au forme interesante și sînt relativ bogat decorate cu motive geometrice sau florale. Sînt mai frecvente în epoca romană.

r.f.

Garvăn (sat, com. Jijila, jud. Tulcea); n.a. *Dinogetia*; săp. Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chișvasi-Comșa — 1939 pînă în prezent. ● Intre satul G. și popina Bisericuța era probabil situată o așezare getică, din care nu se cunosc decît resturi precare de ceramică tipică. ● Pe popina Bisericuța și pe malul gîrlei Lățimea, așezare romană (sec. 1 e.n.), comportînd probabil și o fortificație. Faza tîrzie a acestei așezări, reconstruită în sec. 4 e.n., este singura care a fost cercetată sistematic și relativ complet. În afara unor cuptoare de ars ceramică de mari dimensiuni (amfore, ulcioare), situate pe malul gîrlei, această așezare mai comportă o cetate, dezvelită în mare măsură, de tip moeso-roman, cu zid de incintă de traseu poligo-

nal din zidărie de tip ciclopean, cu paramenții din granit de Măcin, având turnuri poligonale — aproape rotunde — la colțuri, turnuri intermediare în formă de U și o poartă cu *zwinger*, flancată de două turnuri tot în formă de U. Pe latura de V se deschide, lângă turn, o mică poternă. Poarta a suferit unele modificări în sec. 10—12 (?), prin construirea unui singur turn de acces, simetric față de *zwinger*, deasupra celor două turnuri care o flancau. De la poartă pornește o arteră centrală, care ducea, se pare, pînă în centrul cetății, denumită de descoperitori *via principalis*. În stînga, chiar lângă poartă, este situată o bazilică creștină, cu trei nave, absidă circulară și deambulatoriu. În sfertul de N-al cetății s-a identificat o mare clădire cu curte centrală, înconjurată de peristil și cu încăperile distribuite simetric în jurul acesteia. Restul spațiului era ocupat de construcții mai puțin monumentale, despre care nu se poate încă preciza dacă constituiau locuințe familiale sau cazărmi, după cum nu se poate preciza dacă cetatea reprezintă o așezare — eventual de *limitanei* — fortificată, sau o garnizoană militară, în sensul strict al termenului. La SE de cetate, fundațiile unor terme. Inventarul descop. din vremea romană și romană târzie este relativ sărac: monede, ceramică, între care un exemplar de *terra sigillata*, cu reprezentări dionisiace și cinegetice, și unul de *terra estampata* cu simbolul *planta pedis*, opaițe creștine, unelte de fier, o balanță de bronz ș.a. ● Deasupra ruinelor așezării romane, s-au așezat cu bordeiele lor, după o prealabilă nivelare, locuitorii unui sat, se pare fortificat, feudal timpuriu (sec. 10—11 e.n.). Mai multe nivele de bordeie, cu pereți de piatră sau de lemn (birne încheiate), sobe de piatră în interior și acoperiș în două ape, pe șarpantă de birne sprijinită pe stâlpi de lemn, din materiale ușoare (stuf sau nuiele) lipite cu pămînt, ordonate dens pe suprafața cetății dar și în afara ei, constituie probabil o așezare de *stratiotai* — țărani grăniceri ai Imperiului bizantin —, care este posibil să fi refolosit fortificațiile mai vechi, romane târzii. Se poate, de asemenea, presupune că așezarea a fost și sediul unei episcopii (descop. unei cruci engolpion de aur). Dintre descop. comportînd unelte de fier și os, ustensile de lemn, os, teracotă, monede, podoabe, resturi textile sau vegetale, ceramică, doar cîteva categorii prezintă elemente artistice. Cel mai frecvent tip ceramic, acela al borcanelor și străchinilor, comportă un decor striat, cu fascicule de striuri ondulate pe umăr, caracteristic pentru perioada feudalismului timpuriu, și încadrat de unii cercetători în cultura Dridu. Un tip de decor foarte bine reprezentat la G. este și acela realizat cu roțița dințată. În afara acestui tip de ceramică, aceea cu smalțul verde-măsliniu acoperind adesea decorul în relief cu baghete și pastile prezintă un interes artistic deosebit, constituind un gen superior de artă aplicată. În sfîrșit, un loc important îl ocupă podoabele, de metal comun (aplice de bronz în formă de scut sau în formă de inimă), de aur (o cruce engolpion cu reprezentarea răstignirii și cu vrej în filigran și caboșoane mari în extremitățile brațelor lobate; un tezaur de inele, între care unul cu caston tipic reproducînd ajurat, în fili-

Garvăn. Planul cetății Dinogetia

Garvăn. Poarta cetății Dinogetia

Bordeie din sec.11, intersectînd ziduri de locuințe din Cetatea Dinogetia, din sec.4-6 e.n.

gran, arhitectura unui dom; cercei, de argint (brățări) precum și brățărilor de sticlă, aplicile, garniturile, închizătorile de punți, plăselele, de os cu decor geometric gravat. ● Peste așezarea fortificată din sec. 10—11, în sec. 12 se așază o altă locuire, constituită din locuințe de suprafață, care comportă în centrul suprafeței cetății o mică biserică de zid. M.I.R.S.R.; M.D.D.; M.A.C.

BIBL.: Gh. Ștefan, I. Barnea, E. Comșa, M. Comșa, *Dinogetia* I, Buc., 1967; I. Barnea, *Garvăn-Dinogetia*, Buc., 1961. r.f.

Găvani (sat, com. Gemele, jud. Brăila); descop. înt. — 1974. Mormint de înhumăție tumular de tip traco-getic (ring de piatră și infrastructuri și boltă de lemn), cu inventar bogat: un coif de bronz de tip grecesc, vase de bronz grecești și aplici de harnașament de tip traco-getic din argint (rozete în *tetraskelion* și *triskelion*, terminate în protome zoomorfe). M.B.

BIBL.: Fl. Anastasiu, N. Harțușche, *Catalogul selectiv al Muzeului Brăila* nr. 105—119. r.f.

Geangoești (sat, com. Dragomirești, jud. Dîmbovița); săp. G. Mihăescu — 1960. Așezare neolitică aparținând culturii Gumelnița, caracterizată de locuințe cu platformă, grupate pe o arie restrînsă, ale căror vestigii formează o măgură. Ceramică pictată abundentă, mai ales forme întinse. Plastică obișnuită, feminină, de tipul figurinelor cu brațe în cruce. M.Tg.

BIBL.: C. Boruga, *Valachica*, I. r.f.

gemă (lat. *gemma* „piatră prețioasă“), în arta greco-romană, pietre dure, semiprețioase — agat, cornalină, onix, calcedonie ș.a., apte să decoreze castonul unui inel sau un pectoral. Taiate în forme ovale, circulare sau patrulatere cu colțuri rotunjite, sînt gravate cu motive figurale sau geometrice cu caracter simbolic, arta aceasta fiind desemnată cu termenul de glicptică. După tehnica gravării și caracterul pietrei, se disting cameele și intaliile. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, în cadrul stilului policrom, caracteristic pentru migrații germanici, au fost folosite g. strălucitoare și contrastant colorate grenate (almandine), lapis-lazuli, turcoaze — fațete și montate în *cloisonné* sau în caboșon. v. camee, intaliu. r.f.

genii v. amorași

Geoagiu (com. jud., Hunedoara); n.a. *Germisara*; *Aquae Calidae*; descop. înt. — f.d. ● În centrul localității G.-Băi, bazin circular din epoca romană (sec. 2-3 e.n.) săpat în stîncă (diametrul 7,59 m), colectînd apa unui izvor termal. ● În satul Cigmău, pe platoul Turia-Cetatea Urișilor, castru roman de zid (sec. 2-3 e.n.) de tip clasic (246,5 × 75,8 m ?). ● Între Cigmău și G., așezare civilă romană (sec. 2-3 e.n.) cu edificii de zid cuprinzătoare, probabil cu aspect monumental: sanctuare (?) ale lui Iupiter și al lui Esculap și Higei, între altele. Descop. mărunte, o remarcabilă statueta-bust de bronz a lui Hercule, inscripții votive pentru vindecări, reliefuri funerare cu portrete și motive simbolice, reliefuri de cult de factură provincială. M.D.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 130-135.

r.f.

geometric policrom, stil ~ v. policrom, stil ~

gepidă, cultură și artă ~ , a fost identificată în așezările de bordeie de la Morești, Cipău, Porumbeni Mici și în cimitirele de înhumăție de la Morești, Socodor, Unirea și Bandu de Cîmpie. Este caracterizată de o ceramică tipică cenușie deschis, de forme ovale globulare și bitronconice, cu decor lustruit în formă de rețea, sau striat. Într-un mormint de la Bandu de Cîmpie s-a descoperit și inventarul unui atelier de argintar. Tot gepizilor (v. paleontografie) le-au fost atribuite și o serie de podoabe de metal prețios cum ar fi o brățară și două fibule digitate de argint de la Morești, o cataramă de argint cu cap de vultur de la Cipău (M.I.Tr.C.) și alta similară de la Fundătura (M.I.Tr.C.), precum și cele două tezaure cărora li s-a dat și o atribuire ostrogotică, descoperite la Apahida (M.I.R.S.R.). Populația de rînd se înmormînta prin înhumare, iar inventarul funerar se compunea adesea din piese legate de ocupațiile din viață (morminte de războinic și arme, mormintul argintarului de la Bandu de Cîmpie), precum și din podoabe caracteristice — piepteni bilaterali, coliere de mărgelă la femei. În a doua jumătate a sec. 7 nu se mai cunosc urme arheologice de tip gepidic pe terit. României. v. și artă germanică. r.f.

geometrism, concepție formală și decorativă care domină întreaga artă a comunei primitive de pe terit. țării noastre inițial purtînd o bogată încărcătură semantică-simbolică, ulterior păstrînd doar o semnificație generală de semn (?). Se disting, în cadrul evoluției în timp a fenomenului artistic, mai multe etape. Astfel, o primă etapă, care durează din mezolitic pînă în neolitic mijlociu, a g. simplu, este dominată de motivele unghiulare, triunghiulare-rombice, zigzaguri, linii frînte; în paralel cu aceste motive apar, mai ales în cadrul culturii Criș, și motive circulare izolate. Neoliticul mijlociu și superior este caracterizat de așa-numitul g. meandro-spiralic, care se manifestă cu precădere în domeniul decorului ceramic, dar care apare și ca decor arhitectural sau pe piesele de plastică; îi este specifică exprimarea prin sisteme decorative continue și nu prin motive izolate. În epoca bronzului continuă să domine motivele spiralice, de data aceasta însă g., extins și în arta metalului comun sau prețios, este organizat cruciform sau radiar, în funcție de niște centre sau axe de simetrie, căpătînd evident altă valoare semantică în raport cu sintaxa lui nouă, iar ansamblurile geometrice devin extrem de complexe, denotînd o fantezie deosebită. În epoca halstattiană predomină tot motivele spiralice, aici însă individualizate. La sfîrșitul acestei perioade, în arta traco-getică, g. face loc primelor încercări de expresie figurativă coerentă, deși, într-o anumită măsură, în stilizarea rigidă a figurilor se resimte spiritul geometric. Artă dacilor va reveni la g. menținîndu-l pînă către sfîrșitul dezvoltării ei, pentru ca, în vremea statului dac, să asistăm la o reînviere a formelor figurative, probabil și sub influența artei clasice greco-romane, dar și drept consecință a nevoilor de exprimare a unor concepte mai evolute. Ș.

în arta dacilor se resimte spiritul tradiției geometrice în stilizările rigide, lineare, pe care adesea motivele antropomorfe, animaliere sau vegetale le primesc. În epoca romană g. este rezervat exclusiv decorativului celui mai simplu, dar în unele manifestări provinciale, cu oarecare tendințe, aniconice, cum ar fi stelele unor personaje originare din Siria, de la Drobeta (M.P.F.) reapar motive geometrice. În sfârșit, în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism g. revine cu o forță nouă, datorită caracterului aproape exclusiv decorativ al artei din această vreme. Dar, în timp ce g. primitiv avea semnificație transcendentă mult mai bogată, în această epocă, g. policrom decorativ specific este mult mai sărac în semnificații simbolice. În ansamblu, g. a constituit o categorie artistică cu îndelungată existență pe terit. țării noastre.

r.f.

germanică, artă ~. Au fost atribuite artei migratorilor germanici o serie de mari tezaure: Pietroasa, Apahida I și II, Șimleu Silvaniei I și II, Velț, Moigrad, Someșeni, Tăuteu, precum și alte descop. mai mult sau mai puțin izolate ca fibula de la Starchiojd, mormântul de la Valea lui Mihai, mormântul de la Cipău etc., caracterizate printr-o serie de trăsături comune. Astfel, în cadrul acestor tezaure se disting două serii: prima, formată din piese de origine romano-bizantină, de obicei vase cu reprezentări figurate mitologice în stil iluzionist (patera de la Pietroasa, oenochoea și talerul mare de la Pietroasa, oenochoele de la Apahida și de la Tăuteu). Cea de a doua serie este formată dintr-un grup de podoabe, garnituri vestimentare, lucrute în stil policrom, care sînt considerate a fi specifice migratorilor germani (fibulele de la Pietroasa, aplicile de la Apahida, fibule de la Șimleu Silvaniei). Cercetătorii le-au atribuit, de la caz la caz, fie vizigoților, fie ostrogoților, fie chiar gepizilor. Distincțiile nu se pot face decît pe bază de analogii, nu întotdeauna foarte precise. În ansamblu, aceste tezaure par să reprezinte de fapt produse ale lumii romane târzii, poate chiar ale unor ateliere mai degrabă sud-dunărene, decît nord-pontice, aflate la dispoziția șefilor diferitelor neamuri germanice care s-au succedat pe terit. României. Această a.g. a depășit însă terit. României și stă la originea îndepărtată a bijuteriei vest și central-europene și ale unor manifestări ale artei culorii, cum sînt emailurile în *cloisonné* sau vitraliile. Pe terit. României, însă, a.g. nu a avut continuatori imediați. r.f.

Germisara (Aquae Calidae) v. Geoagiu

Gesichtgefäss (cuv. germ. „vas figură”), tip ceramic, în general vase mici și mijlocii, cești și urne, din perioada provinciei romane, pentru care este specifică modelarea pîntecului în formă de figură umană, ușor caricaturizată, cu nas coroiat și sprîncene proeminente. Astfel de exemplare, relativ rare, se cunosc de la Buciumi (M.Z.), Stîlniceni (M.V.) și Tomis (M.A.C.)

r.f.

geți v. daci; paleoetnografie

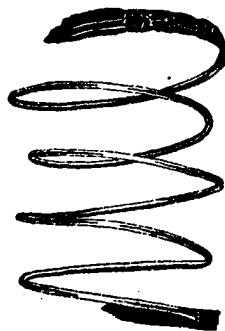
Ghelăești (sat, com. Bîrgăuani, jud. Neamț); săp. A. Nițu, Șt. Cucuș, D. Monah—1969; M. Babeș—1964—1968. ● Pe platoul Nedeia, așezare neolitică cu două nivele — Cucuteni A și Cucuteni B. Din primul nivel a fost deocamdată descoperită o groapă în care s-au găsit vase de tip protocucuteni (cu pictură crudă) și Cucuteni A. Din al doilea nivel au fost dezvelite trei locuințe dreptunghiulare cu platformă de lut pe trunchiuri despicate, de la care provin piese de ceramică și plastică de tip Cucuteni AB și B. În cadrul ceramicii pictate de tip Cucuteni B se distinge motivul carnivorului la pîndă, în preajma unei movile. În cadrul plasticii Cucuteni B sînt de menționat protome zoomorfe (de pasăre și de caprideu) pe pereții unor vase, două figurine antropomorfe feminine, zvelte, cu brațe în cruce terminate unghiular, cu șolduri și coapse sensibil modelate, cu mici perforații pe arcuirea șoldurilor. Una dintre figurine are și indicația încălțămîntei — una singură pentru ambele picioare. Au fost găsite de asemenea, împreună cu figurinele, și modele miniaturi de tron, de masă-altăraș și de vase, arse pînă la calcinare și sparte, sub podinele unor locuințe, constituind resturile unor rituri de fundație. ● În sat, așezare bastarnă din sec. 2 î.e.n. cu locuințe de suprafață cu pereți pe schelet de lemn lipiți cu lut și ceramică de tip Poienești. De o deosebită valoare artistică, doi căței de vatră din piatră, cu corpul paralelipipedic, decorat prin incizie cu meandre terminate cu protome de cai, elegant dar schematic stilizate. M.A.P.N.

BIBL.: A. Nițu, Șt. Cucuș, D. Monah, MA, III, r.f.

Ghelința (sat, com., jud. Covasna); descop. înt. — 1894. Brățară dacică de argint, spiralică. Se termină cu capete de șarpe stilizate sumar, cu palmete grosolan ștanțate pe gușă. Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: D. Popescu, BMI, XL, 4. r.f.

Ghenci (sat, com. Căuș, jud. Satu Mare); descop. înt. — 1966. În punctul Movila Spînzurătorii, mormînt germanic de înhumație din sec. 5 e.n. În inventar: un pahar de sticlă cu decor de fire

Ghelința. Brățară dacică de argint, spiralică

Gherla. Statuetă de bronz a unui satir

Gherla. Latura frontală a armurii de cal

Gherla. Aplică de armură, din bronz

aplicate și un *sacramasax* — pumnal germanic — cu teacă decorată cu butoni. M.O.Ca.

BIBL.: I. Nemeti, *AMN*, IV.

r.f.

Gherăseni (sat, com., jud. Buzău); descop. înt.—1962; săp. Gh. Diaconu — 1962 — 1963. În vatra satului, necropolă mixtă plană (sec.5 e.n.), cu morminte de incinerare acoperite cu cărămizi sau lespezi de piatră; ceramică tipică; diademă de aur cu caboșoane de grenate, de tip hunic. M.I.R.S.R.

BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

Gherla (oraș, jud. Cluj); descop. înt. — f.d. și 1960. ● Pe terit. orașului, așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, aparținând culturii Coțofeni; stațiune — probabil mormint — din prima epocă a fierului. Ceramică specifică culturii Coțofeni (un vas cilindric, formă rară), cu decor de tip împunsături succesive; statuie menhir cu volume unghiulare, asemănătoare celor de la Baia de Criș din prima epocă a fierului. ● Pe amplasamentul actualei fabrici chimice, castru roman, iar în jurul acestuia, așezare civilă romană cu necropolă nelocalizată (sec. 2-3 e.n.). Descop.: piese de armură romane din bronz, cu decor figurat în relief ciocănit (două obrăzări de cal cu imagini ale Dioscurilor, placă frontală cu un comandant în arme, o aplică pectorală cu bustul Minervei), monumente funerare (stele și pereți laterali de ediculă pe care apar frecvent, într-un stil provincial, motivele figurale ale călătoriei în car, al doamnei care se piaptână în oglindă, sau al călărețului cu calul de frâu, în afară de acela obișnuit al banchetului funerar). Se mai păstrează de asemenea un relief al lui Iupiter ținând fulgerul, însoțit de un taur și o statuie fragmentară a lui Iupiter tronând, exemplar dintr-o serie bine cunoscută în Dacia. Toate aceste monumente de piatră sînt realizate într-un stil stîngaci, inabil, dar pitoresc și spontan, ceea ce dă un aspect folcloric, plin de farmec, reprezentărilor. M.I.Tr.C.; M.I.Gh. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 237; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 167.

r.f.

Ghernesing (n. v. al satului Gornești, com. Gornești, jud. Mureș); descop. înt.—f. d. Viri de stîlp de baldachin scitic (sec. 6 î.e.n.) de bronz, conic, convex, cu ferestre triunghiulare, terminat cu un cervideu în genunchiat, stilizat în planuri largi. M.I.Tr.C.

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 22, 23.

r.f.

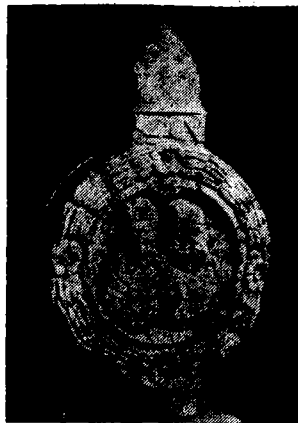
Ghindari (sat, com., jud. Mureș); descop. înt. — f.d. Oglindă discoidală de bronz, scitică (sec. 6 î.e.n.), cu mîner din bară plată ușor canelată, capitel cu decupaj sinusoid și capătul liber terminat cu o siluetă răsturnată de carnivor, ajurată. M.I.Tr.C.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p.455-457.

r.f.

Gilău (sat, com., jud. Cluj); săp. K. Horedt — 1949 M.Rusu — 1951; M. Macrea, M. Rusu, I. Winkler — 1956. ● La confluența Văii Căpușului cu Someșul

fic, stațiune cuprinzând: vestigiile preistorice cu ceramică de tip Tisa și prefeudale, cu fragmente ceramice din vase modelate cu mîna, de tip urnă-orcan, datate în sec. 7—8 e.n. ● În parcul castelului Rákoczi, un castru roman la care s-au identificat două faze de construcție: una cu val de pămînt, de tip clasic, de plan dreptunghiular, u val și șanț, cealaltă cu zid de piatră, tot de tip clasic, de plan dreptunghiular, cu turnuri pătrate, interioare și cortine din *opus caementicium*, u paramentul exterior în *opus quadratum*, iar cel interior în *opus incertum*, cu *agger* de pămînt galben, dublat de un șanț. Au fost identificate un urn intermediar și turnul de N al porții *principalis dextra*. În interior, străzile erau pavate cu pietriș, iar căzărmiile erau barăci de lemn în faza de pămînt și, poate, de zid, în aceea a castrului de piatră. Se cunosc și urmele așezării civile romane de la G. Inventar: ceramică de tip comun borcane, castroane, opaițe), fragmente de *terra sigillata*, de import (Lezoux) și locală (imitații în pastă cenușie), cești dacice, bronzuri, atarame, aplice și pandantive de harnașament, o aplică de casetă (?) în formă de cîine, un *umbo* de scut în fier și resturi de la o *lorica*. Se remarcă un interesant relief votiv, în forma rară de ediculă cu fronton mărginit de cornișă cu denticuli, cu reprezentarea Cavalerului trac înscrisă într-o arcadă, în ipostază de Apolo; îmbrăcat în tunică scurtă, cu mantaua fluturînd în vînt, ține în mîna stîngă lira, iar cu dreapta strunește calul, care merge la trap. Lîngă umărul drept al cavalerului, un corb cu aripile strînse. Relieful realizat într-un stil țeapăn se remarcă prin convențiile de perspectivă specifice: calul este reprezentat printr-un profil decupat, dar care lasă să se vadă ațî pieptul, cît și spatele: în schimb, cavalerul este înfățișat cu torsul din față și doar cu piciorul drept (care-l acoperă complet pe cel stîng) și cu mîna dreaptă vizibile, cea stîngă fiind acoperită de gîtul calului. Lira — atributul lui *Apolo* — pare așezată pe creștetul calului, iar corbul pare așezat pe marginea mantiei umflată de vînt. Este interesantă și stilizarea drapajului în dungi verticale, paralele, care la poale dau impresia de *pterigoma* (franjurii de piele ai armurii). De asemenea, mantia cochiliată și cu faldurile în evantai nu respectă schema obișnuită a mantiei fluturînd. Din punct de vedere iconografic, juxtapunerea dintre corb și cavaler amintește de tezaurul dacic de la Surcea, sau chiar de unele plăci din tezaurul tracic de la Letnița (R.P. Bulgară), reprezentînd o interesantă moștenire traco-dacică în arta romană provincială de la sfîrșitul sec. 2 e.n. Tot de aici mai provin o frumoasă statuie de bronz a Venerei, resturi arhitecturale (coloane, capiteluri), stele funerare, de obicei purtînd reprezentări de călăreți, dar și una decorată cu scena banchetului funerar sub care apare, în alt registru, defunctul, eroizat, călare, condus de un geniu funerar purtînd o torță și un baston de drum, în călătoria sa spre *Hades*, un leu funerar și un perete de ediculă cu banchetul funerar, la care participă o matroană așezată pe o *cathedra*. M. I. Tr. C.

Giľău. Medalion funerar roman

Giľău. Relief cu Cavalerul trac în ipostaza de Apolo

BIBL.: SCIV, III; M. Rusu, MCA, II; M. Macrea, M. Rusu, I. Winkler, MCA, V.; D. Tudor, OTS, p. 232-233.

h.d. și r.f.

Giulești, faza ~, a doua fază a culturii neolitice Boian, la rîndul ei împărțită în două etape — Greaca și Aldeni —, răspîndită în Cîmpia Dunării, Moldova de S, SE Transilvaniei și pe malul drept dobrogean al Dunării. Populația, cu caractere somatice mediteraneene, vorbea o limbă preindoeuropeană și se ocupa în primul rînd cu agricultura, creșterea vitelor, pescuitul, vînatul, prelucrarea lemnului, lînii și fibrelor vegetale, făurea unelte din silex cioplit și pietre dure șlefuite. Cel mai specific produs este ceramica decorată, prin incizie și caneluri, cu motive meandrice; sînt caracteristice dublarea liniilor decorului cu șiruri de triunghiuri excizate, ca și motivul tablei de șah sau al liniilor punctate. Sînt cunoscute,

de asemenea, câteva figurine feminine cu brațe în cruce și sâni marcați prin proeminențe conice, bazin proeminent cu arcurile prelungă, terminat fie într-un vîrf rotunjit, fie într-un suport cilindric evazat. Figurile sînt de obicei sumar modelate, cu nasul redat prin strîngerea pastei între degete și orbitele largi, uneori crestate transversal, pentru a reda ochii. Pe corp, decor meandro-spiralic, incizat, într-un caz excizat, cu un motiv meandric larg desfășurat pe tors, pe fese benzi oblice cu elemente spiralice sau pe spate, de zigzag, și cu spirale pe pîntece și flancuri. Înmormintările sînt individuale, cu cadavrele ghemuite, culcate pe o coastă, cu inventar cuprinzînd vase ceramice, unelte de piatră, podoabe de os, scoică, marmură, dinte de animal. Este, se pare, documentată și o formă de dans ritual, printr-o figurină cu poziție concludentă. Centre importante: G., Greaca, Aldeni și Zănești, unde a fost definit un aspect local al culturii Boian. v. și Bucureștii.

BIBL.: E. Comșa, *Boian*, p. 32—36, 97—107.

r.f.

Gimbaș (localitate componentă a orașului Aiud, jud. Alba); săp. K. Herepay — 1895—1912. ● Pe terasa Mureșului, cimitir de înhumatie din sec. 10 e.n., cu inventare puțin numeroase; ies în evidență câteva piese din metal prețios, aplice de argint patruleterate sau cordiforme cu decor geometric, presate la cald și aurite. ● Cimitir avar de înhumatie de la începutul sec. 8 e.n., cu inventare tipice pentru faza tîrzie a culturii avar, cu piese de podoabă, plăci de centură, fibule, cercei cu butoni stelați realizați în tehnica granulației, de tip bizantin și arme (vîrfuri de suliță ajurate) cu decor geometric. M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R.

BIBL.: K. Herepay, *AE*, XV.

r.f.

Girbău (sat, com., jud. Cluj); descop. înt. — f.d' Pe Dealul Babii, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de zid; descop. mărunte și stele funerare de tip curent, precum și un perete monolit de ediculă funerară cu reliefuri pe ambele părți: pe o față Tanatos cu facla întoarsă în jos,

Girbău. Perete lateral de la o ediculă funerară, cu reprezentarea lui Tanatos

într-o atitudine melancolică, pe cealaltă defuncta în costum clasic (tunică lungă, încinsă, capul descoperit) aducînd libație dintr-o oenochoe pe care o ține în mîna dreaptă. Stilul provincial, frust, desenul relativ țeapăn și tratarea în planuri mari, regulate, a draperiei, nu este lipsit de spontaneitate și sinceritate în detalii. M.I.Tr.C. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 233. r.f.

Girbovăț (sat, com. Ghidigeni, jud. Galați); săp. A.C. Florescu, Șt. Rugină, D. Vicoveanu, 1960—1964. Pe platoul Zahareasca, așezare de tip cenușar, aparținînd culturii Noua. Este caracteristică abundența uneltelor, ustensilelor, armelor și podoabelor de os, adesea decorate cu motive geometrice (patruleterate, cercuri), constituite din șiruri de crestături. Această artă a osului, specifică tocmai culturii Noua, este deosebit de concludent ilustrată în stațiunea G. Ceramică de tip obișnuit: cratere cu toarte supraînălțate cu buton sau șand, din pastă neagră sau brună, vag lustruită. M.T.; M.I.M.; M.J.G.

BIBL.: A. Florescu, Șt. Rugină, D. Vicoveanu, *Danubius*, I.

r.f.

Girfa Mare (sat, com., jud. Mehedinți); săp. D. Berciu — 1939. Pe o insulă și pe malul Dunării, pe terit. satului, au fost descoperite mai multe așezări din comuna primitivă care se încadrează în aria culturilor Vinča, Sălcuța, Coțofeni, precum și o necropolă de incineratie din epoca bronzului, cultura G.M. Descop. ceramice de aici (urne, străchini-capac, cești, figurine) sînt caracterizate prin bogăția plasticii și a ornamenticii, formînd împreună cu necropola de la Cîrna, și în parte și cu aceea de la Ostrovu Mare, un grup aparte, estic, în cadrul culturii G.M., grup pentru care sînt specifice tocmai aceste trăsături. M.I.R.S.R.; M.O.C. ◇ *Cultura G.M.*, cunoscută și sub numele de cultura G.M.-Cîrna sau cultura cîmpurilor de urne, denumită după stațiunile eponime, din perioada mijlocie și tîrzie a epocii bronzului, are o arie de răspîndire foarte mare, dar care nu depășește limitele Olteniei și Banatului. Cele mai importante descop.: G.M., Cîrna, Ostrovu Mare, Balta Verde, Pădurea Verde, Bobda, Cruceni. Se caracterizează prin ritul incineratiei și înmormintările în mari cimitire plane — cîmpuri de urne —, în urne cu capac însoțite de alte vase mai mici cu caracter de ofrandă, alături de care sînt așezate și alte obiecte de inventar. Vasele sînt de forme și dimensiuni variate. În afara recipientelor simple apar și vase plastice modelate în chip de pasăre, sau cu toarte reproducînd trăsăturile unui cap de cervideu. De o valoare cu totul excepțională este plastica din zona de E a acestei culturi: numeroasele figurine de teracotă zoomorfe, în formă de capră sau de pasăre, și antropomorfe feminine, stilizate cu rochia în formă de clopot (*en cloche*), precum și miniaturile de topoare cu dublu tăiș. Atît vasele cît și figurinele sînt bogat decorate în stil geometric, predominînd elementele spiralic și meandric, dispuse în registre și radial față de axul vasului. Decorul este cel mai adesea incizat și incrustat, făcînd un efect de broderie, dar apar și caneluri sau pliseuri largi ca elemente secundare, pe gîturi sau în jurul proeminențelor.

Figurinele erau lucrate dintr-o pastă de culoare cărămizie pe care erau realizate, prin incizii și incrustații cu alb, ornamentele în stil geometric (ansambluri radiale, sau derivate ale unor scheme radiale), cu valoare de simbol solar, de o bogăție și finețe excepțională, dând impresia unui decor imitat după cel cusut sau brodat. O descop. care se înscrie în aria acestei culturi este tezaurul de podoabe de aur de la Ostrovu Mare.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Cirna*.

I.r.

gladius (cuv. lat.), spada scurtă și lată, cu tășiuri paralele și vîrf triunghiular, specifică armatei romane. Uneori lama era damaschinată. Adesea, teaca era decorată cu motive florale (ex.: g. de pe monumentul *Tropaeum Traiani*) metope și trofeu. În perioada tîrzie și mînerul putea fi stilizat figurativ (ex.: g. cu mîner în formă de vultur bicefal de pe trofeul de la poarta de la cetăția *Tropaeum Traiani*).

r.f.

Glăvăneștii Vechi (n.v. al satului Glăvănești, com. Andrieșeni, jud. Iași); săp. I. Nestor, A. Alexandrescu, E. Comșa, Eug. Zaharia, V. Zirra — 1949—1951. Stațiune cu mai multe nivele: așezare aparținînd culturii Criș, celei cu ceramică lineară, suprapuse de o așezare aparținînd culturii Cucuteni AB, cu locuințe cu platformă, a cărei ordonanță urbanistică și eventuală fortificație nu sînt cunoscute; în stratul cucutenian a fost descoperit și un cuptor de ars ceramică, cu reverberație, cu placă perforată, orizontală. Ceramică (cupe în calotă sferică) din pastă cenușie, fină, cu decor specific de linii desenînd spirele conjugate, cu capete de note muzicale pe traseu sau la extremități. Ceramică de tip Cucuteni AB. M.I.R.S.R.; M.I.M.

BIBL.: I. Nestor și colab., *SCIV*, I, 1; II, 1; III.

r.f.

Glicon (Glycon), divinitate sincretistică al cărei cult a fost instituit, în sec. 2 e.n., de Alexandros din Abonuteihos. O imagine a acestei divinități a fost identificată în statuia de marmură a șarpeului fantastic, cu corp de șarpe, urechi și păr de om, bot de mamifer și coadă de leu, din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis (M.A.C.), care apare și pe monedele cetății. Este însă posibil să existe și o legătură mitică, sincretistică, între această ipostază a lui G., reprezentată de statuia de șarpe, și Esculap.

r.f.

Glina, cultura ~, numită astfel de la stațiunea eponimă (v. București) și folosită în publicațiile mai vechi și sub forma G.III, datează din prima perioadă a epocii bronzului. Cuprinde în aria ei de răspîndire Muntenia, Oltenia și SE Transilvaniei și este, la nivelul de cunoaștere de azi, rezultatul sintezei dintre fondul neolitic tîrziu de tip gumelniștean și elementele de cultură răsăritene și sudice, pătrunse din afară în perioada de tranziție de la neolitic la bronz. În Oltenia și Transilvania, c.G. și, respectiv, faza specifică pentru Transilvania, *Schneckenberg*, denumită astfel după stațiunea eponimă de lângă Brașov, suprapune în stațiuni cultura specifică perioadei

Gorgonă solară de pe un fragment de cnemidă provenind de la trofeul Monumentului triumfal de la Adamclisi

de trecere de la neolitic la bronz, Coțofeni, în timp ce în Muntenia suprapune fie nivele Gumelnița, fie Cernavoda I. În Muntenia și Oltenia, G. este suprapusă de culturile epocii bronzului Teș și Verbicioara, iar în Transilvania, de cultura Wietenberg. Așezările sînt în general amplasate pe forme de relief apărate natural. Locuințele sînt bordeie simple, despre a căror acoperire nu se știe prea mult. Sînt cunoscute înmormîntări de înhumație în ciste de piatră (Hălchiu, Ghimbav). Ceramică este, în general, inferioară celei cunoscute în perioadele anterioare. Decorul caracteristic este realizat prin „găuri-buton“ și în unele cazuri, mai ales în Transilvania, se mai păstrează și cel executat cu sfoara. Este specifică pasta cu scoici pisate în compoziție. Plastică este reprezentată de figurinele din lut ars feminine, cu fuste ample stilizate globular, dar și masculine, precum și animaliere, îndeosebi cornute mari și mici. Prezența miniaturilor din lut ars reprezentînd topoare de luptă este semnificativă pentru această perioadă în care, se pare, armele de bronz nu căpătaseră încă răspîndirea pe care o vor cunoaște mai tîrziu.

BIBL.: E. Comșa, *Boian*, p. 34, 39; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 281; M. Petrescu — Dimbovița, *Scurtă istorie*, p. 81—83.

I.r.

gliptică (gr. *glyphein* „a grava în adîncime“), arta gravării pietrelor dure. v. **gemă**.

r.f.

gliptotecă v. **lapidariu**

godron, element decorativ plastic de forma unor caneluri late orizontale, folosit la vasele de metal. Destul de rare în toreutica și argintăria antică din România, g. apar pe gîturile a două din vasele piriforme de la Sinnicolau Mare. Este posibil însă ca, încă din epoca fierului, canelurile orizontale care apar pe gîturile unor vase hallstatiene (Vîrtop, Susani, Cruceni, Lăpuș) să reprezinte doar un transfer ornamental de la vasele de metal la cele de ceramică.

Gogoșu v. **Balta Verde**.

r.f.

gorgonă, reprezentare frontală a unui monstru din mitologia greco-romană, cu cap de femeie cu părul în şuvițe adesea înnodate, terminate în cap de șarpe cunoscând o varietate restrînsă de tipuri: teribilă, frumoasă, patetică. Cîteodată, sub gît și lateral pe cap, şuvițele formează două aripi (așa-numita *g. solară*). Tipul frumos și calm și cel patetic sînt cele mai frecvente pe teritoriul României. În general, reprezentările *g.* au caracter apotropaic. Ele apar mai ales pe monumente triumfale, cum este cel de la Adamclisi, unde *g. solară* este reprezentată atît pe genuchierele cnemidelor, cît și pe *umbones* ale scuturilor de la trofeu, sau pe monumente funerare: frontoanele unor sarcofage de la Tomis (M.A.C., M.I.R.S.R.) sau ale unor mausolee de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Micia (M.D.). Un cap de *g.* de bronz aurit, de tipul frumos și calm, probabil aplică arhitecturală, a fost descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. M.S.

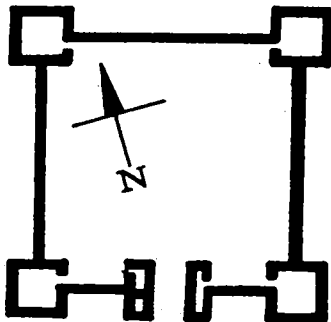
r.f.

Gornea (sat, com. Sichevița, jud. Caraș-Severin); săp. Gh. Lazarovici, N. Gudea, I. Uzum — 1968 pînă în prezent. În punctele Caonița și Cetate, așezare neolitică, aparținînd culturilor Vinča și Tisa; vestigii din epoca bronzului și din prima epocă a fierului; fortificație romană tîrzie de tip *quadrirburgium* (60×60 m), din zidărie de piatră; așezare civilă romană cuprinzînd o *villa rustica*, dreptunghiulară, cu trei încăperi din care ultima terminată cu o absidă, și un bordei. Inventar: ceramică și plastică tipice pentru culturile Vinča și Tisa; ceramică romană, remarcîndu-se fragmente de *terra sigillata*, împreună cu ceramică de tip dacic (urne cu brîu alveolar sau cu decor de striuri ondulate, cățui) și un fragment dintr-un relief de cult reprezentînd pe Venus Pudica. M.J.C.S. BIBL.: Gh. Lazarovici, SCIV, XXI; N. Gudea, AMN, X; N. Gudea, Gornea. Așezări romane și post-romane (Banatica), 1977.

r.f.

Gostavăț (sat Gostavățu, com. Gostavățu, jud. Olt); descop. înt. — 1935. Probabil dintr-un mormînt de înhumăție, de războinic, din a doua epocă a fierului, un coif de bronz de tip greco-iliric, cu decupaj patruleter pentru figură, obrăzare și apărător de ceafă, cu marginea arcuită, cu două creste paralele pe calotă. M.I.R.S.R. BIBL.: D. Berciu, Dacia NS, II.

r.f.

Gornea. Planul fortificației de tip *quadrirburgium*

Gostavăț. Coiful de bronz

goți v. germanică, artă ~; paleoetnografie; Sîntana de Mureș-Cerneahov, cultura ~

Govora-Sat (sat Govora, com. Mihăești, jud. Vâlcea); săp. D. Berciu — 1960. Așezare din epoca bronzului, cultura Verbicioara, cu un depozit de vase ceramice tipice cuprinzînd cești globulare cu gît scurt și două foarte supraînălțate cu decor incizat și incrustat: regiștre orizontale de zigzaguri, meandre grecești, serii de triunghiuri, metope cu motive radiare (cercuri stelate, cercuri dublate de puncte), zone de romburi și duble triunghiuri alterne ș.a. M.I.R.S.R., M.V. BIBL.: D. Berciu, Dacia NS, V.

r.f.

grafit, cărbune pur amorf, folosit în desen și pictură. În cultura Gumelnița sînt cunoscute vase ceramice cu decor pictat în linii și suprafețe puțin mai închise la culoare decît fondul, vag cenușii, despre care se afirmă că ar fi pictate cu *g.* Este mai probabil vorba de vase cu pictură crudă (pictate după ardere) și arse secundar. Ca urmare a celei de a doua arderi, culoarea propriu-zisă a căzut, rămînînd numai urma ei, arsă ușor reductor pe suprafața inițial îngobată și lustruită a vasului.

r.f.

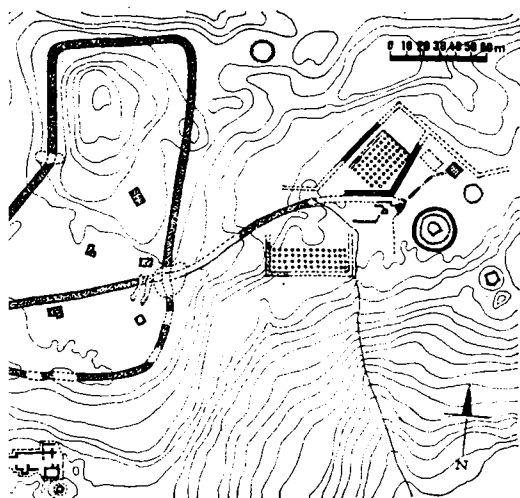
grafitti (cuv. it. „desenate“), desene sau inscripții desenate sau scrise cu culoare, de obicei roșie, pe un material dur: ceramică, piatră. Sînt cunoscute *g.* pe amforele din perioada romană-tîrzie.

r.f.

granulație, tehnică de orfevrărie, constînd din gruparea granulelor — bobîțe sferice de metal — după diferite modele, prin sudarea pe o placă suport tot din metal. Apare încă din epoca romană pe terit. Daciei și al Scîției Mici, dar este frecventă mai ales în epoca romano-bizantină și perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, îndeosebi în mediu bizantin (ex.: tezaurul de la Histria, M.I.R.S.R.).

r.f.

gravare, tehnică decorativă constînd din desenarea lineară a motivului cu ajutorul unui vir

Sarmizegetusa Regia. Planul cetății dacice

Grădiștea Muncelului. Sanctuarul vechi cu tamburi de calcar

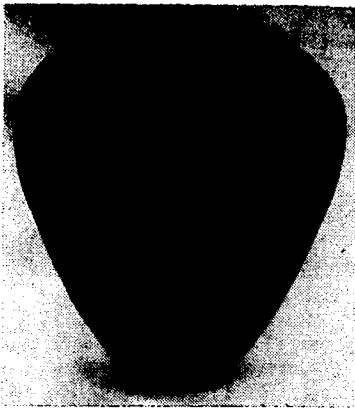
Grădiștea Muncelului. Țintă de fier dacică

ascuțit, pe o suprafață netedă și relativ dură. Cele mai vechi ex. de g. datează din neolitic: figurinele de tip Vinča de la Rast și Ostrovu Șimian (M.I.R.S.R., M.P.F.) sînt decorate cu motive meandro-spiralice în gravate pe suprafața lor lustruită. Dar perioada de înflorire a g. este epoca bronzului: topoarele de ceremonie cu disc și spin (Someșeni și Apa) și centurile de bronz (Aiud, M.A.I.; Gușterița, M.Br.S.; Uioara, M.I.Tr.C.) sînt decorate cu motive simbolice solare sau figurative (păsări de apă) gravate în linii punctate. Faptul ridică o problemă deosebit de interesantă, întrucît instrumentul de g. trebuia să fie mai dur decît suportul de bronz. Și în decorul ceramic din epoca bronzului apar procedee imitînd g. pe metal (culturile Tei, Sărata Monteoru, Verbicioara, Wietenberg). Mai tîrziu, procedeul devine extrem de rar și este folosit numai la decorarea pieselor de os, sau la finisarea unor piese de metal, de cele mai multe ori prețios, cu decor bogat (de ex. tezaurul de la Sinnicolau Mare), iar în epoca romană mai ales la g. gemelor.

r.f.

Grădiștea Muncelului (sat Grădiștea de Munte, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara); n.a. *Sarmizegetusa*, folosit de specialiști și sub forma de *Sarmizegetusa Basileion* sau *Regia*; săp. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, I. H. Crișan, I. Glodariu, Șt. Ferenczi — 1950 pînă în prezent.

● Pe Dealul Grădiștei au fost identificate și cercetate urmele *Sarmizegetusei* dacice, centrul economic, militar, politic și religios al statului dac din sec. I î.e.n. — I e.n.: o puternică cetate de refugiu, cea mai mare de acest tip, cu ziduri de piatră, de plan poligonal, două porți și mai multe terase locuite sau amenajate, ocupînd chiar platoul superior al dealului, o întinsă așezare civilă cu ateliere meșteșugărești și locuințe, cele mai multe din ele răspîndite pe terasele din jurul platoului superior precum și un complex de sanctuare patrulare și circulare, cuprinzînd și un altar de sacrificii de forma discului solar. Acest complex de sanctuare, constituind zona sacră, legat de cetate printr-o *via sacra*, alee pavată cu lespezi și dublată de o rigolă de piatră, era situat pe două terase (X și XI), mărginite de trei ziduri de sprijin din blocuri de andezit (dintre care unele marcate de litere grecești gravate), apărate de un bastion pentagonal. Zidurile de sprijin de traseu poligonal, bastionul, *via sacra*, un sistem de canale, din lespezi de piatră, și sanctuarele constituiau cel mai important ansamblu arhitectural dacic. Între sanctuare se disting două mari, patrulare, două mici, patrulare și trei sanctuare circulare. *Via sacra*, coborînd dinspre cetate, lasă pe dreapta către S o terasă mică, desprinsă din cea inferioară (XI), înconjurată pe trei laturi cu ziduri de sprijin, pe care se află un aliniament compus din patru șiruri de cîte 15 tamburi cilindrici de calcar: este sanctuarul patrulater mare vechi, cu două faze constructive. La stînga, pe terasa X: sanctuarul patrulater mare nou, compus din șase șiruri de cîte 10 tamburi. Spre dreapta, în continuare, pe

Grădiștea Muncelului. Vas de provizii dacic

Grădiștea Muncelului. Medalion cu reprezentarea zeiței Bendis

Grădiștea Muncelului. Unele dacice de fierar și lemnar

terasa XI, sanctuarul mare circular, celebrul sanctuar-calendar al dacilor, compus din trei incinte concentrice: cea exterioară, circulară, dublă, din două șiruri de blocuri de andezit, cu șirul interior constituit din 30 de grupuri de câte șase stâlpi paralelipedici înguști și unul lat; cea mijlocie, circulară, constituită din 64 stâlpi de lemn îmbrăcați în teracotă pictată, împărțită în patru segmente de patru „porți” marcate de praguri din lespezi de andezit; cea centrală, absidată, din 34 de stâlpi de lemn, îmbrăcați în teracotă pictată, cu două intrări laterale cu praguri din lespezi. Pe latura dreaptă a acestei incinte, între ea și cea mijlocie, o vatră de foc patrulateră. Intreaga ordonanță exprimă raporturi matematice, care au ca element de referință pe cele generate de mișcările de evoluție și de revoluție ale Pământului. La NE sanctuarului mare circular este situat sanctuarul mic circular, din care se păstrează suficient de clar doar incinta exterioară, circulară, compusă din 13 grupuri — 11 de câte opt, unul de șapte și încă unul de șase stâlpi de andezit. În capătul *viei sacra* era situat un sanctuar mic patrulater, constituit dintr-o incintă de stâlpi de andezit înguști și din trei șiruri de câte șase stâlpi de secțiune pătrată. La V de acest aliniament, altă incintă, care abia se mai cunoaște, indică locul altui sanctuar patrulater a cărui ordonanță nu mai poate fi reconstituită. În sfârșit, la S de acesta este situat „soarele de piatră”, al treilea sanctuar circular, căruia i s-a atribuit funcția de altar de către descoperitori. Compus dintr-un tambur central și zece sectoare, toate de andezit, constituia o platformă circulară având pe circumferință lăcașuri adâncite pentru niște elemente verticale, probabil din lemn, astăzi dispărute. Dintre locuințele de pe terasele înconjurătoare, este necesar să fie amintită una, de plan circular, cu pereți de paiantă, având o vatră centrală, tipică pentru această zonă. Din Sarmizegetusa ne este cunoscut și un sistem de alimentare cu apă. S-au păstrat, în afară de canalul din lespezi de piatră din incinta sacră: un element de uluc de lemn, care purta un apeduct din olane, resturile unui butoi care constituia bazinul deversor al sfârșitului apeductului, o cisternă săpată în stâncă cu pereții din elemente de lemn îmbinate. Au fost descoperite numeroase unelte și alte obiecte de fier, ceramică lucrată la roată și, mai rar, cu mâna, ceramică pictată într-un stil original, cu motive geometrice, vegetale și zoomorfe, obiecte de bronz, monede etc. Descop. unor blocuri de piatră cu litere grecești în zona sanctuarelor și a unui vas purtând inscripția în limba dacă (dar cu litere latinești) *DECEBALUS PER SCORILLO* (Decebal, fiul lui Scorillo) atestă folosirea scrisului de către daci. Alte descop. de la G.M. pun în lumină cunoștințele științifice la daci: în adevăr, aici s-a găsit o trusă medicală, iar sanctuarul mare circular reprezintă calendarul dacic, un calendar original în care anul era, inițial, socotit de 360 de zile. Din punct de vedere al artelor plastice și decorative, trebuie amintite medalionul de

teracoță, cu reprezentarea în relief plat, stingace ca desen, dar nu lipsită de viață și mișcare, a zeiței Bendis, ceramica pictată dacică, cu reprezentări animaliere, vegetale și geometrice, caracterizate de linia groasă, înfășurătoare, continuă a conturului, trasată cu pensula, cu culoare roșie, ținte de fier cu floarea lată decorată în relief cu motive geometrice, precum și încă o dată, marelă bazin conic cu inscripția *Decebalus per Scorillo*, remarcabil ca realizare tehnică dar și pentru insolitul și eleganța formei. Marea așezare dacică de la G.M., ca și cetatea și sanctuarele au fost distruse de romani în anul 106 e.n.; pentru un timp, Traian a lăsat aici o garnizoană formată dintr-un detașament al legiunii a IV-a *Flavia Felix*, care a garnizonat probabil chiar în cetate și a construit băi de tip roman la S de aceasta.

● De pe terasele înconjurătoare — Meleia, Rudele — sînt cu noscute construcții ample, circulare, de lemn pe fundații de piatră, cu o încăpere centrală și un soi de culoar perimetral, care au fost considerate de descoperitori sîntine. M.I.R.S.R., M.I.Tr.C.; M.D.

BIBL.: C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa*; H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 130—147.

h.d.

Grăniceri (sat, com., jud., Arad); n.v. Otlaca; descop. înt. — anterior anului 1909. Tezaur din epoca tîrzie a bronzului, compus din trei falere de aur. Două au decorul în relief ciocănit, cu motive spiralice (volute duble în C, perechi de volute, *pelta*) derivate din simbolul solar, dispuse în raport cu două linii axiale; a treia, într-un chenar constituit din două cercuri concentrice din cîte două șiruri de puncte, între care se înfășoară cîrcei în volută, prezintă o scenă de luptă sau vînătoare, din care se disting un luptător, o altă siluetă și doi cai afrontați, reprezentată schematic, linear și stingace, în jurul *umbonului*. Muzeul Național, Budapesta; copie în M.A.

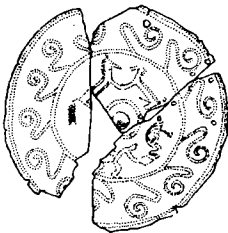
BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 400, 405.

r.f.

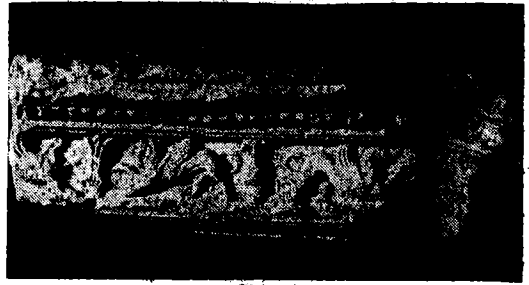
Greaca (sat, com., jud. Ilfov); cerc. E. Comșa — 1960. Pe malul fostului lac G. s-a descoperit o așezare neolitică, cultura Boian, de la care și-a luat numele prima etapă a fazei Giulești, precum și o așezare din sec. 9—10, pentru care este caracteristică ceramica cu decor striat, cu forme de borcane, avînd pe umăr motivul ochilor, desenat de benzi de striuri ondulate care se întretaie. Acest tip de ceramică este cunoscut și sub denumirea de „tip G.” M.I.R.S.R.

BIBL.: M. Comșa, *Dacia NS*, VII.

r.f.

Grăniceri. Faleră de aur cu decor istoriat

Antablament de antă, cu friză cu grifoni (Callatis)

grecească, artă ~ Cele mai vechi manifestări ale a.g. descoperite pe terit. României sînt vasele pictate arhaice de la Histria datînd de la sfîrșitul sec. 7 i.e.n. Odată cu colonizarea greacă (v. și paleoetnografie), la Histria, Callatis și Tomis a apărut și o producție artistică de tip grecesc, fie realizată local, mai ales în cazul monumentelor de arhitectură (ex. templele de la Histria) sau de plastică funerară, fie de import, cum este statuara (ex. *kouros*-ul arhaic de la Histria, M.I.R.S.R.) și ceramica. Este tipic pentru această producție locală atelierul de teracote elenistice de la Callatis, precum și acela de bijuterii, atestat printr-un tipar de turnat, de la Histria, din sec. 6 î.e.n. Prin dimensiunile reduse și prin relativa modestie a decorului și materialelor folosite, toate produsele de a.g. au un aspect general provincial. Acesta apare și mai accentuat în cazul pieselor realizate local, care reproduc modele de largă circulație în lumea grecească, dar cu simplificări și stîngăcii specifice atelierelor din centrele mici, îndepărtate. Producția artistică grecească s-a răspîndit încă de timpuriu, dar mai ales odată cu perioada elenistică, în interiorul Daciei, obiecte tipice fiind cunoscute de la Piscul Crășani (un candelabru) și din alte *oppida* dacice (boluri megariene). Încă din sec. 2 î.e.n., dacii au început să imite obiecte artisanale grecești, apărînd astfel o producție dacică de imitații de boluri megariene sau emisiuni dacice de monede reproducînd pe cele grecești (ale Heracleei Pontice) sau macedonene. Forme de origine grecească au fost asimilate de asemenea de meșteșugarii daci, ceramica dacică tîrzie cenușie lu truită, de factură superioară, preluînd tipuri de vase precum cantarosul, iar argintăria preluînd forme de vase și motive decorative elenistice (ex. bolurile și cantarosurile din tezaurul de la Sîncrăieni; motivul palmei în argintăria dacică).

r.f.

grifon, motiv plastic sau decorativ, de origine orientală, irano-anatoliană, reprezentînd un animal fantastic, compus din elemente anatomice de la specii diferite (*membra disiecta*). În general, g. este o fiară cu aripi de pasăre și gheare puternice de leu. Celelalte elemente pot varia și se disting g.-lei, cu cap de leu și cu coarne, sau g.-vulturi și chiar g.-țapi. Pe terit. României, cele mai vechi imagini de g. se întîlnesc în sec. 4 î.e.n., pe piesele de tezaur traco-getice, preluate,

se pare, direct din repertoriul iranian contemporan (ex. pe paharele și pe fruntarele din tezaurul de la Agighiol — M.I.R.S.R., sau pe o aplică patruleteră din tezaurul de la Băiceni), sau pe vase grecești pictate de stil *Kercî* (specific nord-pontic) pe care sînt reprezentate episoade din lupta dintre g. și arimaspi. În epoca romană se cunoaște o friză cu g. de la Callatis (M.I.R.S.R.). În general, începînd din această vreme, motivul devine cu totul rar. El se mai reîntîlnește la cîțiva cercei elenistici de la Tomis și Callatis. M.A.C., M.I.R.S.R.

r.f.

groapă, excavație artificială în sol. După destinația lor se disting: g. de bordei; g. de par, rămase în urma putrezirii stîlpilor de lemn de la o șarpantă, care erau înfipti în sol; g. de bucate, special amenajate, în formă de clopot sau de burduf, ovoidale, adesea cu pereții arși; g. rituale — *favissa* —, cum este puțul de lîngă templul lui Zeus de la Histria. Există și g. al căror caracter rămîne discutabil, mai ales în așezările preistorice: de formă neregulată, cu fund adesea neregulat, de dimensiuni variabile, unii cercetători au văzut în ele locuințe, dar dimensiunile și lipsa urmelor de amenajare fac dificilă acceptarea acestei ipoteze; alții — g. rituale, pentru că au fost găsite în umplutură multe piese întregibile, dar adesea doar o parte din materiale prezentau acest caracter; alții le-au considerat g. de gunoi, dar forma neregulată nu sprijină acest punct de vedere; în sfîrșit, după alte opinii, ele ar fi g. de scos lut, umplute ulterior cu gunoarie. În afara acestora trebuie amintite g. de mormînt, care uneori pot lua trasee complicate: cu puț, cu catacombă (Brăițița, Piatra Frecăței).

r.f.

grotă, scobitură naturală, de dimensiuni mai mari sau mai mici, formată în masivele de calcar, ipsos sau sare, prin acțiunea de dizolvare, în timp, a rocilor respective de către apele subterane. G. uscate, ferite de curenții de aer rece și bătute de razele solare o parte din zi, au fost folosite de oameni pe diverse trepte de dezvoltare a societății ca locuințe, refugii sau adăposturi temporare. În această calitate, în depozitele din interiorul lor se pot găsi adesea piese cu caracter artistic (ex. falanga de cal cu decor gravat, mezolitică, de la Cuina Turcului; depozitul de bronzuri de la Cioclovina).

l.r.

Gruia (sat, com., jud. Mehedinți); descop. înt. — 1914. Pe un grind, lîngă port, necropolă birituală (sec. 8—7 î.e.n.). După inventare se disting morminte autohtone, de incineratie, cu elemente de influență iliră (urne, cești hallstattiene cu registru de caneluri în torsadă), fibule de tip *Glasiac*, pandantive (zurgălăi de bronz) și morminte de înhumatie celtice, cu urne tipice, *torques*-uri de bronz, brățări spiralice din tîjă dublă, cu capetele în 8, exemplare rare pe terit. României. M.I.R.S.R.

BIBL.: V. Părvan, *Dacia*, I.**guillochis v. unda etruscă**

h.d.

Vas cu gît dublu din cultura Gumelnița

Figurină cu vas pe cap, din cultura Gumelnița

Gumelnița (cartier în orașul Oltenița, jud. Ilfov); săp. VI. Dumitrescu — 1925 și 1960. Așezare neolitică de tip tell, aparținînd culturii G., cu mai multe nivele, cu locuințe de suprafață patruleteră, cu platformă. Ceramică specifică: vase cu umăr înalt, vase de provizii cu corp cilindric și fund tronconic, castroane tronconice cu buza înaltă, verticală, ușor arcuită, cupe cu picior, străchini, prezentînd un decor incizat (registre de „paranteze“), excizat (meandre lineare cruțate din fondul excizat masiv și incrustat cu alb) și pictat (pictură albă și pictură cu „grafit“), cu motive geometrice: tablă de șah, spirale, spirale conjugate, spirale recurente, motive unghiulare; plastică — figurine de teracotă feminine sau pecheri, sumar modelate, cu baza evazată, mîinile la piept, figura stilizată în planuri largi, concave, determinînd o creastă masivă (nasul); figurine de os plate, decupate unghiular; figurine de teracotă zoomorfe — păsări, bovide; vase plastice antropomorfe și zoomorfe: figurină de tip tesalian — cu cap mobil; doi mici idoli de aur, unul cu două aripi semilunare care se desprind dintr-un corp scurt trapezoidal cu două perforații, altul inelar,

Strachină pictată din cultura Gumelnița

plat, continuat cu un corp scurt trapezoidal, cu o singură perforație centrală, variantă a figurinei plate *en violon*, din care se păstrează și un exemplar de aramă. M.I.R.S.R., M.O. ◇ *Cultura G.* se dezvoltă în neoliticul timpuriu și final, pe baza culturii mai vechi, Boian, ocupând SE României și N Bulgariei. Prezintă aspecte locale în Dobrogea, în zona subcarpatică și în regiunea cotului Carpaților (Stoicani—Aldeni). Se caracterizează prin așezări de tip tell, cu mai multe nivele de locuire (în S), și de tip măgură cu un nivel sau două nivele (în N) prin locuințe cu platformă, în general de mici dimensiuni și de suprafață. Pereții locuințelor erau uneori pictați sau ornamentați în relief (Tangiru, Căscioarele), cu motive spiralo-meandrice. De menționat că în așezările de tip G., utilajul litic, în special lamele-cuțit și răzuitoarele de silex, se găsește din abundență; alături de acesta s-au găsit topoare din silex, virfuri de săgeată și suliță, unelte de piatră șlefuită și arme, topoare plate trapezoidale din piatră și, în mai mică măsură, topoare perforate. Utilajul din os și corn de cerb este de asemenea bogat și extrem de variat. Destul de răspândite sînt și uneltele și armele din cupru (topoare în formă de pană, topoare cu două brațe, sule, dălțițe, precum și podoabele din cupru și de aur). Ceramica, cu forme elegante (străchini, castroane plate, vase cu umăr înalt, suportți), modelată cu mîna și arsă oxidant, la rece, este decorată cu motive spiralo-meandrice, mai ales prin pictura cu grafit, excizia și incrustația cu culoare albă și, mai rar, pictura cu mai multe culori. Un sistem decorativ specific îl constituie zonele de „paranteze” de pe umerii vaselor înalte. De influență sudică este vasul „în formă de rață” care se aseamănă cu vasele grecești de tip *askos*. De asemenea, se disting cîteva exemplare importante de vase plastice antropomorfe feminine de la Vidra, G., Căscioarele. Plastica este și ea destul de bogată: figurinele feminine din lut și cele plate de os sînt cele mai răspândite, dar, deși mai rare, nu lipsesc nici cele de piatră. Formele cele mai curențe sînt figurinele în cruce, cu o mare bogăție de variante, cele sumar modelate, în formă de coloană, evazate la bază și cu o stilizare sumară dar expresivă a figurii și idolii de os plași, decorați cu perforații. Dar se cunosc și figurine de tip tesalian, cu cap

mobil, precum și figurine tronfnd, grupuri reprezentînd cuplul sau maternitatea. Deși rare, figurinele *en violon*, de origine anatoliană, se întîlnesc mai ales în această cultură și în aceea înrudită, Cucuteni. Cele zoomorfe sînt foarte variate și apar și specii noi (ex.: vulpe, la Pietrele). Apar și modele de case (Brăilița, Pietrele), sanctuare (Căscioarele), mobilier (mese, scaune). Toată această plastică dă o imagine foarte vie și variată a culturii materialele gumelnițene în ansamblul ei. BIBL.: VI. Dumitrescu, *Dacia*, II; idem, *Arta*, p. 80—92 și p. 223—257.

I.r.

Gura Baciului (sat, municipiul Cluj-Napoca); săp. N. Vlăsa, A. Palco — 1960—1968, 1969, 1970. Așezare din neoliticul timpuriu cu trei nivele aparținînd culturii Criș, cu locuire în bordeie cu contur rotund, cu inventar de materiale litice și ceramice cu caracter foarte vechi; necropolă neolitică cu morminte de înhumatie, cu bogat inventar ceramic, litic și din os, alcătuint un strat compact pe care era depus cadavrul, în poziție chircită, presărat cu ocră galben. Utilajul de piatră se prezintă atît sub formă de microlite, cît și sub formă de piese de piatră cioplită — cu caracter foarte primitiv. În cadrul inventarului sînt specifice două elemente: ceramica pictată cu alb pe suprafața roșie cărămieze aprinsă, lustruită și așa-numitele capete de piatră, piese de sculptură rudimentară primitivă. M.I.Tr.C. ◇ *G.B.-Cîrcea*, grup cultural situat la începutul culturii Criș, descoperit pînă acum doar în două puncte pe terit. României, Cîrcea (sat, com. Coșoveni, jud. Dolj) și *G.B.*, mult distanțate între ele. Este caracterizat prin ceramica cu forme relativ joase, globulare, din pastă cu pleavă, arsă roșu-cărămiziu aprins și lustruită, decorată prin pictare cu alb cu motive geometrice, fascicule de linii întrerupte, șiruri de romburi opuse la virf, triunghiuri și chiar, în unele cazuri, motive care se rezolvă meandric cu aspect de decor textil, și de capetele de piatră, bolovani de piatră calcaroasă grosolan modelați, sugerînd trăsături ale unei figuri umane avînd o vagă asemănare cu capetele de piatră de la Lepenski Vir (Iugoslavia). Grupul *G.B.-C.* este cea mai veche manifestare neolitică de pe terit. țării noastre, trîdînd legături certe cu cultura Starčevo din S Dunării și înrudiri mai îndepărtate cu nivelele Presesko din Tesalia. El dovedește existența unui repertoriu de forme deja constituit, care stă la baza dezvoltării

Vas ceramic pictat de tip Gura Baciului-Cîrcea (Cîrcea)

Gura Dobrogei. Relieful mithraic din Peștera Adam

ulterioare a neoliticului românesc. Din punct de vedere artistic, în cadrul grupului *G.B.—C.*, întâlnim primele manifestări de ceramică pictată și de plastică primitivă neolitică.

BIBL.: N. Vlăsa, *AMN*, IX.

r.f.

Gura Dobrogei (sat, com. Cogealac, jud. Constanța) n.v. Șeremet; descop. înt. — 1911, 1958. ● Pe platoul stîncos, străbătut de fenomene carstice — peșteri cu depozite paleolitice —, inscripții gregești săpate în stîncă referindu-se la peșteri și cuprinzînd termenul *cassianon*. Acestor inscripții li s-au dat interpretări diferite: fie pietre de hotar ale unui *Vicus Cassianum*, fie limitele unui sanctuar în aer liber, de tip anatolian, al lui Zeus Cassios. ● În peștera Adam, sanctuar mithraic, din care provine un mare relief cu Mithra în peșteră, sacrificînd taurul, asistat de dadofori, ajutat de ciine și scorpion și însoțit de șarpe. Relieful prezintă particularitatea că înscrie scena principală, limitată sus de marginea arcuită a peșterii, sugerînd forma tipică a unei stele de cult, într-un dreptunghi. În cele două timpane determinate astfel — busturile Soarelui și Lunei. Stilul cu forme pline și atitudini convenționale este provincial dar îngrijit și plin de reminiscențe elenistice, evidente în desenul armonios al „figurilor frumoase”, în eleganța molatecă a mișcării cu accente mistice. Împreună cu piesa principală au mai fost descoperite un alt basorelief mai mic și mai stingaci ca execuție, două altare și placa de marmură a unei mese liturgice, fiind toate datate în a doua jumătate a sec. 2 e.n. *M.A.C.* BIBL.: V. Pârvan, *Scitia Minor*, p. 472; V. Canarache, *Muzeul de Arheologie din Constanța*, f.l., f.d., p. 58.

r.f.

Gurbănești (sat, com., jud. Ilfov); săp. D.V.

Rosetti — 1957. Necropolă tumulară scitică de înhumare (sec. 5 î.e.n.), din care provine, între alte piese de inventar, o placă de aur cu decor ciocănit *au repoussé*, prezentînd motivul cerbului atacat de grifon. Stilul moale, fără decuparea accentuată a maselor mușchulare și fără fațetarea volumelor, orientează mai degrabă către piesele, similare din Tracia. *M.I.R.S.R.*

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 458, 460.

r.f.

Guruslău (sat, com. Hereclean, jud. Sălaj); săp. L. Ghergariu — 1940. În locul Sub Vii, depozit de bronzuri de la începutul primei epoci a fierului, cuprinzînd 33 piese, dintre care: trei celturi; șapte brățări din bară masivă circulară sau plan convexă, fără decor, cu excepția uneia cu decor de linii punctate; cinci butoni circulari cu *umbo*; o piesă formată dintr-un mare lanț ornamental, cu lanțuri de verigi; un buton circular din cercuri concentrice și *umbo*; o placă ajurată cu decor de cercuri cu două diametre în cruce și trei pendante triunghiulare. Această ultimă piesă este deosebit de interesantă atît prin faptul că este singurul exemplar întreg, cît și pentru precizarea semnificației de simbol solar al ansamblului. *M.Z.* BIBL.: M. Moga, *Dacia*, XI-XII.

r.f.

Guşterița (com. componentă a municipiului Sibiu, jud. Sibiu); n.a. *Cedonia*; descop. înt. — 1840, 1870, f.d.; săp. N. Lupu — 1953. ● Mare depozit de bronzuri datînd de la începutul primei vîrste a fierului, Hallstatt (A). Inventarul depozitului este extrem de variat și însumează 377 de piese. Majoritatea o formează secerile din bronz cu cîrlig și cu buton, la care se adaugă topoarele da

Guşterița. Căldări de bronz dacice

tip celt, ferăstraiete, armele (mai multe fragmente de spadă, un *umbo* de scut și calota unui coif conic convex cu buton sferic în vîrf) podoabele (aplice ajurate) și turtele de bronz brut. ● În patrimoniul M.Br.S. se păstrează și două centuri din foaie de bronz cu decor gravat cu caracter simbolic solar, atribuit depozitului de la G., dar pentru care nu există nici o mențiune certă de proveniență.

● Tot la G. au mai fost descoperite o fibulă de tip La Tène II, o farfurie și vase miniatură din aceeași epocă (sec. 2—1 î.e.n.). ● Din punctul Fundătura, dintr-o groapă probabil rituală, dacică, provin trei vase de metal: un cazan cu trepied din fier; un lighean de bronz cu buza răsfrîntă, decorată cu cîte un șir de ove pe fiecare muchie și cu atașă de toartă în formă de frunză de acant; o

căldare de bronz cu fund convex și toarte inelare cu atașe simple semilunare. Datate în sec. 1 î.e.n. — 1.e.n. ● În aceeași zonă a fost localizat un *vicus* roman (sec. 2—3 e.n.), identificat cu *Cedonia*, de unde provin multe descop. mărunte. ● În cariera de lut a fabricii de cărămidă Record, un cuptor de ars oale în groapă simplă cuptorită, din sec. 12, în care erau arse borcane cu decor de linii ondulate pe umăr și ștampile de olar pe fund. M.Br.S.; Naturhistorisches Museum, Viena; Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: M. Rusu, *Dacia NS*, VII; A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X; D. Tudor, *OTS*, p. 138; K. Horedt, *Studii și comunicări, Brukenthal*, 12; N. Lupu, *Studii și comunicări, Brukenthal*, I.

1.r.

Hades v. Pluton

Hadrian (Publius Aelius Hadrianus), împărat roman (117—138), succesor al lui Traian, care a vizitat Dacia și a luat măsuri pentru construirea limesului alutan, în cadrul căruia apare o variantă specifică a tipului clasic de castru. r.f.

Hallstatt 1. Localitate din Austria, unde s-a descoperit o vastă necropolă din prima epocă a fierului. 2. Nume dat primei vârste a fierului și culturii europene corespunzătoare de pe terit. cuprins între NV Peninsulei Balcanice și Franța de E. v. fierului, epoca ~ h.d.

Halmiris v. Murighiol

Hamangia, cultura ~, își trage numele dintr-o confuzie între un tumul, situat în preajma gării Hamangia (v. Baia) și distrus între timp, pe care V. Pârvan a descoperit o statuie-menhir, și un alt tumul, situat lângă gara Ceamurlia de Jos, în care era o înmormintare aparținând culturii Horodiștea-Foltești și care suprapunea o stațiune neolitică, devenită stațiune eponimă a c.H. (v. și Ceamurlia de Jos). C.H. este cea mai veche cultură neolitică din Dobrogea, se încadrează în neoliticul mijlociu și face parte din aria civilizației circummediteraneene, purtătorii ei venind din spațiul de SV al Asiei Mici. Aria de răspândire cuprinde Dobrogea, o fișie îngustă în stînga Dunării de Jos, și pătrunde și în Bulgaria de E. Va juca un rol însemnat în formarea și dezvoltarea culturii Gumelnița. Centre: Ceamurlia de Jos, Hirșova, Cernavoda, Mangalia ș.a. Se caracterizează prin așezări deschise, de relativ scurtă durată, cu locuințe de suprafață, din lut pe schelet de lemn, prin bogăția utilajului litic (topoare de piatră de formă trapezoidală, șlefuite, o mare varietate de silaxuri), prin unelte de os și mai rar din corn, ca și prin podoabele din cupru. Ceramica apare de asemenea într-o mare varietate de forme: vase cu gîtul cilindric, butelii piriforme, străchini, cupe, pahare și chiar vase cu pedestal și cupe cu picior. Sînt lucrate dintr-o pastă avînd în amestec cioburi pisate sau nisip, arse reductor și lustruite. Decorul este realizat în tehnica barbotinei, cea a inciziei și incrustației cu culoare albă, precum și prin acea a pliseurilor. Este caracteristic decorul cu motive triunghiulare obținute prin împunsături succesive incrustate cu alb, dispuse în zone concentrice, pe umăr, sau pe partea superioară a vaselor, dar prelungindu-se uneori, ca o broderie, pe întreg corpul. Plastica este cu totul excepțională, figurinele feminine — apropiate ca tip de cele cicladice și caracterizate prin stilizarea formelor anatomice în volume și planuri triunghiulare — fiind cele mai numeroase. Ele sînt modelate atît șezînd, cît și stînd în picioare. Cea

Harpie funerară (Apulum)

mai impresionantă piesă, o adevărată capodoperă, este statueta reprezentînd un bărbat șezînd, cunoscută sub numele de „Gînditorul”, descoperită la Cernavoda, într-un mormînt, alături de o statueta feminină. În afara figurinelor de lut au mai fost descoperite și altele, lucrate din marmură albă, brățări de marmură, alături de podoabe diverse, unele din cochilii mediteraneene.

BIBL.: D. Berciu, *Cultura Hamangia*. l.r.

harpie (gr. *harpya*), ființă monstroasă, cu corp și cap de femeie, cu aripi de pasăre și gheare de leu. Pe corp sînt de multe ori reprezentate mai multe perechi de mamele. H. este un geniu rău, care în mitologia greacă îi urmărește pe criminali. Personificări ale flagelurilor naturale — foamete și molime —, h. sînt și genii funerare, cele care duc morții în Hades. Ca atare, h. apar deseori pe monumentele funerare. Mai multe statuete de h. serveau drept acrotere unor edicule sau mausolee funerare din zona Apulum (M.A.I.), fiind un motiv de decor arhitectural originar din Asia Mică. r.f.

Harpocrate, Horus copil, divinitate egipteană cunoscută din vremea romană sub forma sincretistică pe o tabletă votivă, de la Tomis unde apare în grup cu părinții săi divini Isis și Serapis, ca un copil gol, voinic, în a doua vîrstă a copilăriei (M.I.R.S.R.) precum și pe o pseudopoartă de hipogeu, unde apare împreună cu Isis. M.I.R.S.R. r.f.

Hațeg (oraș, jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d. Coif celtic din bronz, cu calota conică, vizieră concavă și obrăzare decorate cu trei cercuri concentrice, profilate prin ciocănire, datat în sec. 4 î.e.n. Capul unei statuete de marmură — din

epoca romană — reprezentînd pe Serapis. *Naturhistorisches Museum, Viena; M.I.R.S.R.*

BIBL.: Vl. Zirra, *Dacia NS*, XI.

h.d.

Hăbășești (sat, com. Strunga, jud. Iași); săp. Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, — 1949 — 1950. Pe dealul Holm — mare așezare neolitică, cultura Cucuteni A, fortificată, formată din peste 40 de locuințe de suprafață. Așezare de tip pinten barat de un șanț, avea ordonanța stradală caracterizată de o axă magistrală longitudinală, cu spațiu liber relativ central și gruparea locuințelor (de suprafață, dreptunghiulare, cu platformă de lut pe trunchiuri despicate) în perechi. Pe lângă ceramica pictată, caracterizată prin formele de cupe, vase cu umăr înalt și vase binoclu, a fost descoperită și ceramică incizată de tradiție precucuteniană. Plastica este reprezentată prin statuetele antropomorfe lucrate din lut ars de tip „cu torsul lat“, „cu tors piramidal“, sau *en violon*. Numărul mare de piese din metal, în special de podoabă, dovedește că arama era cunoscută de către locuitorii așezării. Analizele cu C_{14} făcute asupra unor boabe de grâu ars datează așezarea de la H. în jurul anilor 3100 î.e.n. Cea mai importantă descop. este așezarea însăși care atestă, încă din această vreme, folosirea unei ordonanțe urbanistice, comportînd și valori de arhitectură (construcții cu forme geometrice, armonios proporționate, ordonate corelat). *M.I.R.S.R.*

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 95 și urm. Vl. Dumitrescu, și colab. *Hăbășești, Monografie arheologică*, București, 1954.

l.r.

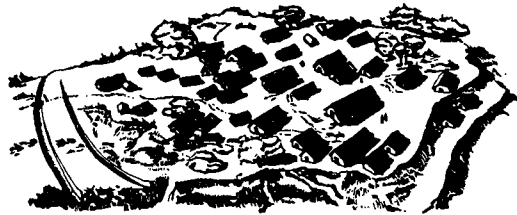
Hălmeag (sat, com. Șercaia, jud. Brașov); descop. înt. — f.d. Așezare romană din care provine un *umbo* de scut din bronz argintat (a doua jumătate a sec. 2 e.n.). Atît partea centrală, convexă a piesei, cît și marginea circulară, plată, sînt împodobite, prin niellare, cu motive geometrice, vegetale, zoomorfe și cu eroși înaripați, grupați în „metope“ despărțite de chenare. Piesa poartă și o inscripție greu de descifrat, zgîrțiată pe marginea plată, indicînd numele posesorului, care făcea parte din legiunea XV *Apollinaris*. *M.I.R.S.R.*

BIBL.: *CRR*, G 42.

h.d.

Hărman (sat, com., jud. Brașov); descop. înt. — f.d.; săp. A.D. Alexandrescu, M. Marcu — 1964—1974. ● Sceptru de piatră șlefuită, în formă de cap de șarpe stilizat, atribuit culturii Cernavoda I.

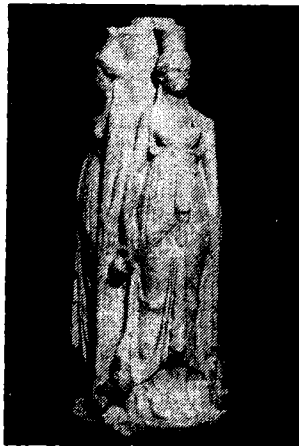
● În grădina și livada C.A.P., stațiune cu mai multe nivele: așezare neolitică (cultura Criș) de bordeie, cu ceramică tipică; așezare neolitică (cultura ceramicii cu decor linear cu capete de note muzicale); așezare neolitică cu ceramică pictată de tip Cucuteni-Ariușd; așezare din sec. 4 e.n., de bordeie, cu ceramică specifică pentru cultura Sîntana de Mureș; așezare răsărită de bordeie din sec. 8 e.n. ● Pe Dealul Lempes, la locul Groapa Banului, vestigii (gropi) hallstattiene cu ceramică tipică: vase bitronconice, lustruite, cu apucători; gropi de gunoi și bordeie dintr-o așezare răsărită din sec. 3—4 e.n., cu ceramică de tip Sîntana de Mureș; un complex de pietre cu ceramică din sec. 8—9 e.n. *M.J.Bv.*

Hăbășești. Reconstituire a așezării neolitice

Hălmeag. Umbo de scut

Tripla Hecate, hecaton arhaizant din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis

BIBL.: D. Popescu și M. Babeș, *Dacia NS*, IX—XVI, Cronica săp. A. D. Alexandrescu, *Cumidava VIII*. r.f.

hecataion v. Hecate

Hecate, divinitate preolimpiană, H. este, în epoca romană, o zeiță a sorții, dar mai ales a nenorocirilor pe care le aduce muritorilor. Este reprezentată îmbrăcată cu hiton lung, evazat, hlamidă, *modius* sau *calatos* pe cap însoțită de cîini și păsări și cu atribute redutabile: făclia vieții, dar care întoarsă cu flacăra în jos constituie un simbol al morții, flagelul, pumnalul de sacrificator, precum și cu vasul pentru libație. Pe terit. României, cele mai frecvente sînt imaginile din epoca romană ale triplei H., derivînd

mai mult sau mai puțin direct din arhetipul grecesc arhaizant creat de Alcamene, în sec. 5 î.e.n. și reprezintă sincretismul divinității greco-romane cu zeița traco-dacică Bendis, entitate lunară. Reprezentare originală și ciudată, zeița este figurată cu trei corpuri și trei figuri adosate, formînd un singur întreg cu trei fețe. Un monument deosebit de important îl constituie statuia triplei H. (*H. Triiformis*) de la Salinae (M.Br.S.). Tripla figură a zeiței se remarcă prin dulceața trăsăturilor pline și a expresiei ușor triste. Pe una din cele trei fețe ale statuii este reprezentat, pe mai multe registre ocupînd întreg torsul, mitul, destul de obscur al zeiței. Acest mod de tratare pare inspirat din imaginea Artemidei Efesiene care, în locul hitonului drapat, este înveșmîntată, de asemenea, într-o tunică lungă și îngustă, de factură egipteană, iar pe tors are reprezentate în relief mai multe perechi de sîni, formînd registre. *Hecataoanele* — statuile triplei H. — sînt abundente și în alte zone importante din provinciile romane Dacia și Scitia. Deosebit de interesante sînt cele descoperite în „tezaurul de sculpturi” de la Tomis. Între acestea se distinge unul, de stil arhaizant, care pare să reia mai fidel motivul celebrei statuii a lui Alcamene. Tot în acest depozit au fost găsite și cîteva tablete de cult cu reprezentarea triplei H., interesante atît pentru că asimilează — prin reprezentarea în relief, și nu statuare, obișnuită — această străveche divinitate a panteonului grecesc cu cele orientale sau locale, tracice, cît și pentru detaliul de perspectivă, cu cele șase brațe care pleacă dintr-un singur corp, ca în imaginile indiene.

r.f.

Helios, divinitate greco-orientală personificînd astrul solar; numele latinesc este Sol. Reprezentat ca un tînăr gol sau drapat, cu capul radiat; se cunoaște capul colosal al unei statuii a lui H. de la Histria (Muzeul din Varna), precum și reprezentarea lui Sol, de obicei pereche cu Luna, pe o serie întreagă de monumente ale Cavalerilor danubieni și mithraice. În ipoteza *Sol Invictus* (Neînvins), zeul matur, drapat, cu capul radiat, apare purtat de o cvadrigă în centrul registrului superior al unor tablete ale Cavalerilor danubieni (ex.: aceea de la Romula, M.I.R.S.R.).

r.f.

Hera v. Iunona

Herăstrău, cultura ~, aspect local timpuriu al culturii Basarabi, de la începutul primei epoci a fierului, atestat în așezarea eponimă din raza orașului București. Caracter predominant păstos. Este tipică ceramica din pastă neagră lustruită, în cadrul căreia apare ca formă specifică ceașca cu toartă supraînălțată și decor de caneluri. v. și București.

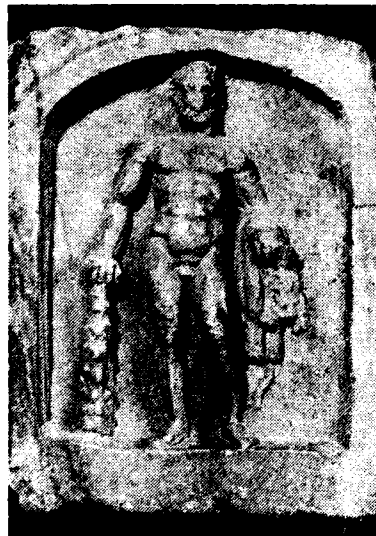
BIBL.: D.V. Rosetti, *Civilizația tip București*, Buc., 1935.

h.d.

Hercule (Herakles, Hercules), semizeu din mitologia greco-romană, fiul lui Zeus și al Alcmeiei, soția regelui mitic Amfitrion. Personificare a aspirației necontenite spre mai bine, protector al luptătorilor cinstiți și al sportivilor, simbol al forței, energiei și curajului. Avînd de luptat cu

Relief de cult cu Hercule și centaurul Nessus (Drăbeta)

Relief de cult cu reprezentarea lui Hercule (Dobrogea, M.A.C.)

adversitatea Herei, geloasă pe Alcmena, H. a trebuit să săvîrșească, la porunca lui Euristeu, regele Argolidei, douăsprezece munci, isprăvi eroice prin care și-a dovedit curajul și forța de neînvins. În mod obișnuit, H. este reprezentat cu atribute legate tocmai de aceste munci: măciuca și blana leului din Nemea, precum și, uneori, merele de aur din grădina Hesperidelor. De acest tip este și cea mai veche reprezentare a lui H. cunoscută pe terîtul României, efigia monetară de pe tetradrahmele imitate după cele ale Heracleei Pontice de către atelierele monetare dace (sec. 3—2 î.e.n.). În epoca romană, imaginile lui H. sînt foarte frecvente, atît pentru că este venerat de militari, cît și pentru că, se pare, se identifică sincretistic cu o veche divinitate locală populară. Acest fapt ar fi dovedit de imaginile de pe reliefuri de cult sau chiar de pe tablete votive, caracteristice — prin opoziție cu reprezentările statuare ale zeilor olimpici — pentru divinitățile orientale sau autohtone

Hermă de la Apulum

Statuetă romană din bronz a lui Hermes (Gherla)

tone, tracie. Sînt cunoscute statui, statuete, relieuri și tablete de la Tomis, Histria, Callatis (M.A.C., M.I.R.S.R.), Sucidava, Romula (M.I.R.S.R.), Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.Tr.C.; M.S.), Apulum (M.A.I.), Aquae (M.O.C.) ș.a. Printre acestea se disting o statueta de bronz de factură elenistică, în manieră arhaizantă, de la Svinița (Kunsthistorisches Museum, Viena), o coloană pe care este reprezentat H. purtînd căprioara cerințică (pe care a trebuit să o prindă de vie și să o aducă lui Euristeu) de la Tomis (M.A.C.), un relief al lui H. *Saxanus* („Stîncosul”), patronul minelor și al minerilor, de la Axiopolis, un relief cu muncile lui H. de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.S.) și altul, de la Drobeta (M.P.F.), cu H. și centaurul Nessus o remarcabilă statueta-bust de bronz de la Geoagiu, o serie de trei statuete de marmură, replici după tipuri celebre de la Băile Herculane. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism nu se cunosc imagini ale lui H. cu excepția celui de pe situla de la Conțești. În afara celor amintite mai sus, trebuie menționate numeroase reprezentări pe geme.

BIBL.: M. Bărbulescu, *Cultul lui Hercules în Dacia romană* (I), AMN XIV.

r.f.

hermă (lat. *hermae* „statui ale lui Hermes”), stîlpi de hotar între proprietăți, afectînd forma unui paralelipiped, terminat cu un bust dublu. Uneori, pe stîlp era figurat un sex masculin. La origine, busturile erau ale zeului Hermes, mai tîrziu au fost folosite și efigiile altor divinități sau chiar ale unor muritori, celebri sau nu. Sînt cunoscute o h. de la Apulum, cu un bust feminin de o factură marcat provincială (M.A.I) și o alta, provenind din Transilvania, cu busturile, poate al lui Pluton, pe o parte și al Proserpinei, acoperită cu un văl, pe cealaltă. M.I.Tr.C.

r.f.

Hermes, zeul mesager, călăuză a sufletelor către moarte. În mitologia romană e numit **Mercur**, divinitate a negustorilor și călătorilor. Zeul apare destul de rar în plastica provinciei Dacia: de la Drobeta (M.P.F.) și Gherla (M.I.Tr.C.) provin figurine de bronz reprezentîndu-l tînar, gol, cu pălăria de călător, sandale — uneori cu aripi — în picioare, purtînd în mînă caduceul, bastonul pe care sînt încolăciți doi șerpi; de la Tomis, din „tezaurul de sculpturi”, provine o tabletă de cult cu relieful zeului; avînd la picioare cista mistică. Sînt cunoscute și monumentele de tip H., sau Hermele.

r.f.

Hetiur (sat, municipiul Sighișoara, jud. Mureș); descop. înt. — anterior anului 1886. Brătară de argint dacică, plurispirală, terminată în capete de șarpe, de tip curent. Col. partit.

BIBL.: V. Părvan, *Getica*, p. 547, 549.

r.f.

Hida (sat, com., jud. Sălaj); descop. înt. — f.d. Depozit de bronz de tip Fișeșu Gherlei-Sîngeorgiu de Pădure, din prima epocă a fierului. Spadă cu mîner cu disc și buton, decorată cu coaste în relief, obținute din turnare și cu un motiv stelat concentric pe disc și pe buton. Col. partit.

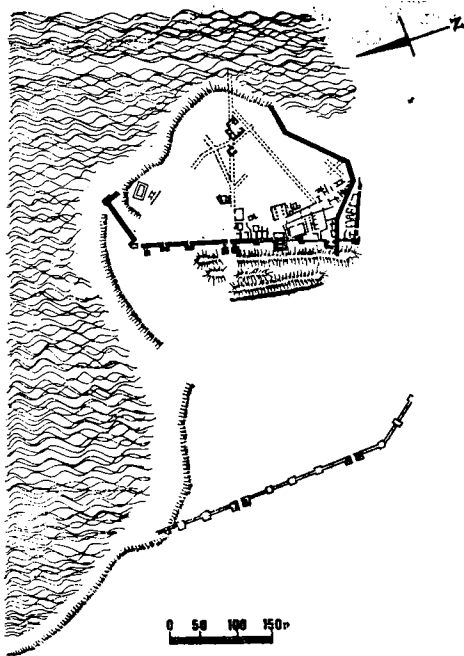
BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 142—143; A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

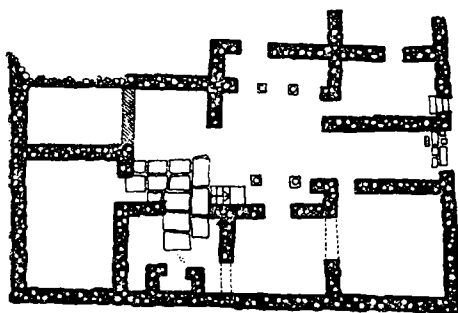
hidrie (gr. *hydria*), tip de vas grecesc de metal sau ceramică, de forma unui ulcior, caracterizat de gîtul cilindric, buza evazată, corpul zvelt piriform răsturnat, cu picior și trei toarte: două pe umăr, pentru ridicat și una verticală, pentru turnat, unind umărul cu buza. Destul de frecvent întîlnit în ceramica pictată din sec. 6—4 î.e.n. În M.I.R.S.R. se păstrează mai multe h. de la Histria pictate, în stil *Fikellura* (tipic pentru ceramica arhaică milesiană), una cu reprezentări ale unui dans de satiri, iar alta, în același stil, cu o teorie (defilare în monom) de animale, fragmentară; de asemenea, o h. de bronz de la Callatis, cu aplice figurale la baza toartelor, exemplar remarcabil, tipic pentru sec. 4 î.e.n.

r.f.

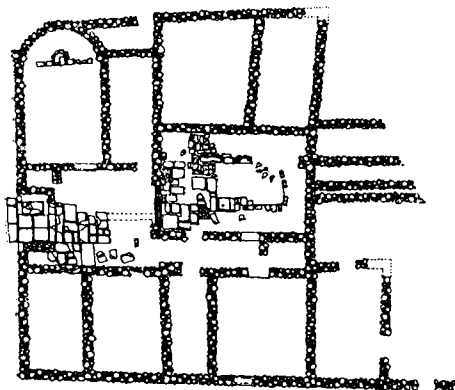
Higeea (*Hygeia*), fiică a lui Esculap, simbol al vindecării și tratamentului medical, este reprezentată ca o tînară față gravă, înveșmîntată în

Histria. Plan de situație

Planul casei bogate

Planul casei cu capelă

hițon și înfășurată în hlamidă, cu părul căzând pe umeri. De cele mai multe ori este figurată pe reliefuri votive sau chiar pe tablete, împreună cu Esculap, ținând șarpele care bea din cupa zeului. Printre monumentele cele mai importante: un relief votiv-tabletă de la Tomis, cu Esculap, H și Telesfor, de stil provincial (M.I.R.S.R.) și o statuie cu inscripție votivă a Igiei (sic!), provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, legată probabil de funcționarea unui *asclepieion*, înfățișată după tipul clasic, cu ținuta nobilă, îmbrăcată cu hițon, cu plete căzând în șuvițe pe umeri cu drapajul stilizat tubular, de factură provincială (M.D.).

r.f

himeră, animal fantastic cu corp de fiară, cu aripă și cap de pasăre de pradă, uneori pe spinare, în conjuncție zoomorfă, cu un al doilea cap, de mamifer. Apare pe apărătoarea de ceață a coifului de la Poiana Coțofenești, în două registre asimetric compuse. Unele dintre h. reprezentate devorează un ierbivor.

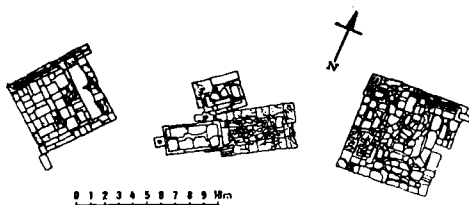
r.f

Hipnos v. amorași

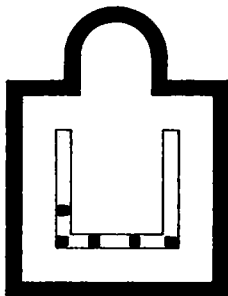
hipocaust (lat. *hypocaustum* „ardere subterană”) sistem de încălzire centrală folosit atât în termene pentru realizarea băilor de aer cald, cât și în edificiile publice sau private. H. constă dintr-un sistem axial de canale, amenajate sub pardoseală prin care circulă aerul supraîncălzit, întreținut la o temperatură înaltă printr-o gură de cuptor de chisă într-unul din zidurile perimetrice, de asemenea tot sub înălțimea pardoselei și alimentat cu foc printr-o cameră special construită, *praefurnium*. Sistemul de canale era obținut fie prin săparea lor în sol și apoi prin dublare cu zidărie, fie prin suspendarea planșeului inferior pe picioare — *suspensurae* — construite din cărămidă (Histria, Drobeta, Ulpia Traiana Sarmizegetusa), din tuburi speciale confecționate (Histria) sau din stâlpi de piatră (Capidava). H. sînt cunoscute la Histria, Capidava, Tomis, Dinogetia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Slăveni, Micia ș.a.

r.

Histria (sat Istria, com. Istria, jud. Constanța n.a. *Histros*, *Histropolis*, *Histria*; săp. V. Pârvi — 1914—1927; S. Lambrino — 1927—1945; colectiv condus succesiv de prof. Em. Condurachi de prof. D.M. Pippidi — 1945 pînă în prezent). ● Pe peninsula dintre lacurile Sinoe, Istria (Carașuf) și Nuntași (Duengi), orașul antic *Histria* Colonie grecească întemeiată la sfîrșitul sec. I e.n. de ionienii din Milet pe țărmul unui golf al Mării Negre, la gura unui braț al Dunării, astăzi mort. Orașul a continuat să existe pînă la începutul sec. 7 e.n., cînd a fost distrus de marile invazii avaro-slave și părăsit din pricina înșurubării golfului și transformării lui în laguna Sinoe. Odată cu sec. I e.n., așezarea s-a romanizat într-o măsură, atât lingvistic cât și din punct de vedere cultural. Pe extremitatea înaltă din E peninsula s-a situat acropola orașului. Aceasta, delimitată de ziduri succesive de incintă, a variat ca întindere în jurul zonei sacre (în care sînt concentrate principalele sanctuare ale cetății) și acropolei, locuirea a ajuns pînă pe platoul de la V de cetate.

Histria. Planul altarelor

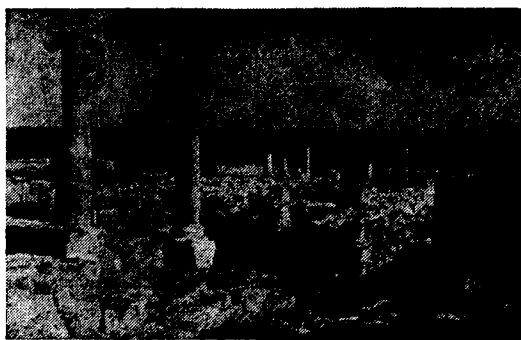
Histria. Planul bazei de cimitir

Dincolo de limitele ocupate de populație se întindeau necropolele. Din epoca arhaică (sfârșitul sec. 7 — începutul sec. 5 î.e.n.) sînt de amintit resturile fragmentare ale unui zid de incintă din bolovani cu pămînt, pe platoul de la V de cetate, iar în colțul de NE al cetății, fundațiile unui templu (atribuit lui Zeus Polieus, iar anterior, de alți cercetători, Afroditei și chiar lui Apolo Ietros), al cărui ordin nu poate fi precizat și care a fost reconstruit parțial în epoca elenistică, înconjurat de un *peribolos* (zid de incintă al unei arii sacre) și avînd în apropiere un puț sacru. Templul avea obișnuitul plan de pronaos și naos, era se pare *in antis*, iar sub crepidoma lui fuseseră îngropate, ca jertfă de consecrație, mai multe amfore care se pot data la sfârșitul sec. 6 î.e.n. Tot din această epocă provin mai mulți tumuli funerarî, probabil ale unor șefi autohtoni elenizați, cu înmormintări însoțite de jertfe singeroase (cai și oameni) și de inventar relativ bogat. Se remarcă ceramica arhaică grecească, precum și urmele unui rug funerar, pe care fusese incinerat unul din decedați. Ceramica arhaică pictată era de stil ionic sau corintian. S-au putut reconstitui puține vase, între care trebuie amintit unul de stil *Fikellura* cu reprezentarea unui grup de satiri dansînd. Din aceeași vreme se păstrează trei baze de statui, dintre care una de marmură neagră, care probabil susținea statui ale lui Apolo Ietros, un tors din calcar al unui *kouros* datat între 560—550 î.e.n., precum și un tipar de piatră pentru turnat bijuterii. Din epoca clasică (480—323 î.e.n.) urmele sînt mai sărace, în măsura în care nu s-au descoperit construcții din această vreme, folosindu-se în continuare edificile din epoca arhaică. Se păstrează trei frize de edicule: una reprezentînd Victorii în care, alta cu lebede purtînd o taenia, a

treia cu mai multe divinități. Din aceeași vreme datează și cîteva morminte tumulare, aparținînd unor locuitori ai orașului, cu inventar cu vase tipice pentru ceramica grecească clasică, dar de mică valoare artistică — printre cele întregi sau întregite, mai multe *pelike* (câni grecești cu o formă specifică) cu figuri roșii. Epoca elenistică (323 î.e.n. — c. 46 e.n.) este reprezentată de un zid de incintă — zidul Z —, construit în manieră ciclopeeană, cu paramenți de *opus quadratum*, cu *empletion* de pămînt și bolovani și cu bastioane interioare. Blocurile de parament îngrijit lucrate, cu *anathyrosis*, din calcar cochiliform alb-cenușiu, sînt caracteristice pentru construcțiile elenistice din Dobrogea. Tot din epoca elenistică, din zona sacră, lângă templul arhaic, s-au găsit rui nele a două temple cărora de asemenea nu li se poate preciza ordinul, dintre care unul atribuit Afroditei; resturi dintr-un templu de marmură (elemente de fronton, antablament și coloane) de ordin doric, închinat Marelui Zeu; mai multe altare, dintre care unul de dimensiuni mai mari și reprezentînd un profil în tor. În domeniul sculpturii se remarcă o serie de statuete ale Cibelei și Demetrei, un relief al Moirelor și altul al Dioscurilor etc. Mai trebuie menționați mai mulți tumuli funerarî ai locuitorilor orașului, cu inventare bogate în care se disting foarte multe vase tipice pentru producția elenistică de serie, locuînțele în zona extramurană, în general de pămînt, unele cu beciori de piatră, altele cu fundații hidrofuge, caracteristice, cunoscute sub numele de „temelii olbiene“ (constînd din umplerea șanțurilor de fundație cu straturi alternative de cenușă și lut galben). Dintre descop. mărunte sînt de amintit o replică miniaturizată în teracotă a unui Apolo de tip praxitelian, mai multe fragmente arhitecturale, frize de edicule cu bucranii și ghirlande, ceramică, mai multe obiecte de artă aplicată din os sau metal (fibule, cataramă, zaruri, baghete de scărpinat etc.), figurine din teracotă, între care o zeiță htonică, tronînd, cu calatos și timpanon. Din epoca romană timpurie datează alt zid de incintă (sfârșitul sec. 1 — începutul sec. 2 e.n.), zidul Z₂, din care se mai păstrează doar latura frontală, construit în *opus caementicium*, cu paramenți de *opus listatum*, din blocuri mici cubice de calcar crețac, cu opt bastioane interioare pătrate, pline și două porți flancate de bastioane similare mai mari, care într-o perioadă tîrzie (sfârșitul sec. 2 e.n.) au fost întărite cu turnuri dreptunghiulare, exterioare. Zidul era dublat de trei șanțuri, către V. În rest, urme restrînse de locuînțe, în afara incintei tîrzii un bazine de marmură (primul sfert al sec. 3), cuprins în termele din epoca tîrzie, un alt edificiu termal și mai mulți tumuli funerarî aparținînd cetățenilor înstăriți ai orașului roman, cu numeroase piese de inventar specifice: vase de *terra sigillata*, de *terra estampata*, ceramică comună (cești, oenochoe, cantarosuri de tip roman, lacrimarii); de sticlă (lacrimarii, oenochoe, cești); ustensile de bronz (strigilii), fibule de tipuri variate, opaițe. În sfârșit, din aceeași vreme, o serie de reliefuri de cult reprezentînd pe Atena în arme, Dionysos (între acestea un relief

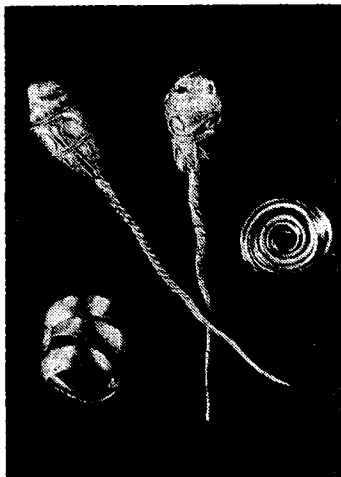
Vedere din zona sacră. În prim plan: altar și elemente de la templul Marelui Zeu

Vedere din zona caselor bogate

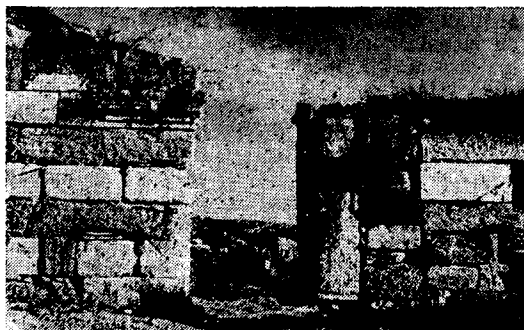
Vas grecesc arhaic de stil Fikellura

Bijuterii elenistice din necropolă

Statuetă elenistică a Cibelei

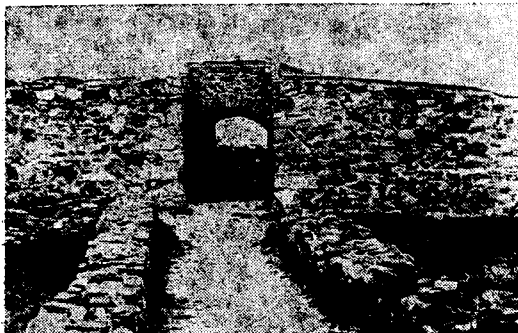
Poartă secundară în zidul romano-bizantin

Locuință din sec.6

Histria. Fragment ceramic cu decor istoriat (sec.5-6 e.n.)

Histria. Cartier de locuințe de lângă turnul mare (sec.4-6 e.n.)

rustic, deosebit de interesant pentru sfârșitul perioadei timpurii), Cavalerul trac, Hercule — toate de factură romană provincială, precum și o serie de monumente funerare (statui, stele) mai apropiate de tipul dunărean, cu reprezentarea banchetului funerar etc. Epoca romană târzie (288—614 e.n.) este cea mai bogat reprezentată, în măsura în care straturile superioare care îi corespund au fost și cele mai intens cercetate. Din această vreme datează marea incintă de tip pontic, de traseu trapezoidal, cu o poartă mare și trei poterne, cu turnuri cu intrări acoperite de arce și bastioane patrolate atât la colțuri cât și intermediare sau flancând porțile, cu zid construit în manieră ciclopeană, cu paramenți în *opus quadratum* și emplecton de *opus caementicium*. În paramentul exterior se disting mai multe fragmente de monumente mai vechi — *spolia* (coloane dorice și romane, arhitrave ionice, inscripții, monumente sculpturale, refolosite ca material de construcție). În interiorul acestei incinte se disting mai multe cartiere, constituite pe criteriul funcției edificiilor sau al grupurilor economico-sociale ale populației orașului. Astfel, poarta mare, situată relativ în centrul laturii de V a incintei și flancată de două perechi de turnuri delimitând un *zwinger*, se deschidea într-o piață importantă prin dimensiunile și prin poziția ei centrală. Piața era pavată cu lespezi mari de sist verde și calcar, iar pe pavaj se disting făgașele adâncite de roțile carelor care au trecut pe aici și care taie și pragul porții mari. Din piață plecau mai multe drumuri — unul axial,

urcând spre E, la care se mai păstrează resturi ale pavajului din lespezi de calcar și ale canalului median, altul paralel cu zidul de incintă și așternut cu nisip. De-a lungul acestuia era situat un cartier de edificii publice, între care sînt cuprinse trei bazine de plan dreptunghiular, cu trei nave despărțite de pilaștri și cu accese directe din stradă, care la două bazine sînt amplasate pe o latură și numai la a treia frontal, un emporiu — compus dintr-o sală cu etalaj pe o tarabă de piatră, spre stradă, o încăpere intermediară comunicînd cu o mică piață și un oficiu absidat — mica piață cu peristil amintită mai sus și considerată drept palestră și termele, care se întindeau pînă la a doua poartă mică, dinspre S. Bazinele publice, rezultate din modificările unor terme mai vechi, din care o parte rămăseseră în afara incintei de la sfîrșitul sec. 3, se înscriau într-un perimetru general dreptunghiular și erau constituite din două aliniamente de încăperi: primul, compus din aula boltită demicilindrică pe arce-dublouri, mărginită spre N de *scholae* și spre V de vestibul și de o încăpere cu un bazin de alimentare cu apă, al doilea din *apodyterium* și încăperile termale propriu-zise, încheiate cu un căldariu absidat. Lateral, frigidariul, sub cerul liber. Interiorul termelor era amenajat cu oarecare strălucire: pavaje de mozaic sau de marmură, pereți placați cu marmură, cu ornamente de bronz, tencuieli pictate cu motive florale ș.a. În sec. 6, termele au fost reimpărțite și transformate în locuințe. În fața porții mici, o altă piață, mai mică decît prima, constituie centrul unui cartier de meșteșugari și negustori, cu plan caracteristic: locuințele grupate în *insulae*, despărțite de străzi secundare, perpendiculare pe o magistrală, comportau toate două nivele, la cel inferior fiind situate atelierul și magazinul ori depozitele, iar la cel superior locuința propriu-zisă. Este posibil ca, cel puțin pe fațada dinspre strada principală, nivelul superior să fi ieșit în consolă. În continuare, la E de strada principală, un cartier de locuințe, tot din zid de piatră cu pămînt era organizat tot în sistemul *insulae*-lor, dar probabil fără etaj și cu locuințe formate din două încăperi comunicînd între ele. În partea de S a acestui cartier, o bazilică creștină (sec. 5—7) cu trei nave, exonartex tripartit și culoar lateral care o desparte de o construcție de plan central, avînd un atriu cu impluviu, înconjurat de încăperi, probabil un claustru de tip primitiv. În partea cea mai înaltă a cetății, legat printr-o stradă pietruită cu acel al meșteșugarilor, era situat un cartier de case bogate, palate cu sanctuare particulare de tip tradițional bizantin timpuriu de filiație elenistică, cu peristil central, două nivele legate prin scară de lemn și încăperi de magazine și terme particulare: casa cu capelă, casa cu terme, casa cu peristil. Se mai păstrează pe alocuri pavaje din lespezi de calcar, resturi de tencuieli sau chiar placaje de marmură, iar din casa cu capelă, fragmente dintr-o *mensa* creștină. Cartierul era legat prin strada axială de piața mare; din el făcea parte și o bazilică creștină trinară, cu colaterale foarte înguste și absidă hexa-

gonală, situată chiar la pătrunderea drumului în piață. În afara incintei romane târzii sînt cunoscute o bazilică creștină și necropolele târzii ale populației cetății, plane, aproape lipsite de inventar, așa cum cerea de fapt ritualul de înmormîntare creștin. În sec. 6, toate aceste cartiere, inclusiv cele bogate, cunosc o îndesire a locuirii și o degradare corespunzătoare a confortului. Edificiile publice — termele — ca și palatele sînt împărțite în mici apartamente mizere, finisajele prețioase sînt distruse și materialul este refolosit la construirea unor ziduri improvizate, instalațiile (canalizări, hipocausturi) sînt abandonate. În piețe, pavajul este pe alocuri îndepărtat pentru a se deschide puțuri de alimentare cu apă. Din această vreme provin puține descop. mobile de valoare deosebită. Cele mai frecvente sînt ceramica — se distinge un fragment de pateră decorat prin estampare cu imaginea unui împărat —, opăițele, chiupurile mari de provizii, pietre de rîșniță, mai rare obiecte de metal, precum și un tezaur de aur cuprinzînd două cruci, două inele și o pereche de cercei cu caboșoane de pastă de sticlă, în stil geometric policrom. În sfîrșit, după una din invaziile slavo-avare de la sfîrșitul sec. 6, în cetate nu mai rămîne decît o locuire sporadică, în case refăcute din ruine, din zid de piatră și cărămidă. În jurul anului 614 e.n. — data mării expediții slavo-avare la S de Dunăre — viața H. încetează. Mai târziu, pe locul vechii cetăți au mai apărut unele locuiri temporare, datînd din sec. 10—11, sau poate chiar 14, dar acestea nu au reprezentat reluarea vieții cetății. ● Din epoca romană și romană târzie, între H. și satul Fîntînele (com. Cogealac), au fost identificate trei ape ducte îngropate, două din tuburi ceramice și de piatră și unul de zidărie. M.I.R.S.R.; M.A.C.; M.H.

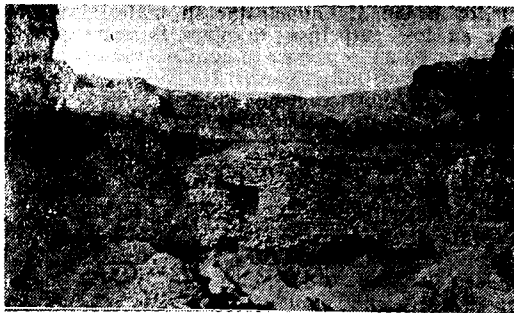
BIBL.: *Histria*, I—IV; Em. Condurachi, *Histria*. Buc., 1958.

r.f.

hițon (cuv. gr.), piesă de costum grecesc clasic, constituită dintr-o bucată de stofă dreptunghiulară, drapată în jurul corpului, prinsă pe o latură

Statule de tînră fată îmbrăcată în hițon (Callatis, M.A.C.)

Carsium. Latura dinspre Dunăre, cu zidul genovez al cheiului: la baza acestuia, zidul roman din sec.4 e.n.

Carsium. Masca de coif din bronz (M.I.R.S.R.)

și pe umeri cu fibule și încinsă, așa încît să formeze un *blousé* bogat deasupra taliei. Se disting două tipuri de h.: cel lung, purtat cu prilejuri solemne și cel scurt, de călătorie. Pîturile formate de marginea superioară puteau fi prinse și ele cu fibule, așa încît să acopere brațele, formînd un fel de mîneci. H. este costumele obișnuit al divinităților olimpice în monumentele grecești și romane (statui și reliefuri votive) din Dacia și Dobrogea. Cele două tipuri sînt reprezentate în raport direct cu specificul divinității; astfel, Artemis-Diana, zeița vîntătorii, poartă h. scurt. Pe monumentele grecești, muritorii de rînd poartă și ei tot h., de ex. pe stelele funerare elenistice de la Callatis (M.I.R.S.R., M.A.C.); acesta este lung în cazurile în care defunctul este reprezentat într-o obișnuită ipostază funerară sau într-o scenă de viață cotidiană, în care are un rol de orator, profesor etc. și scurt pentru meseriași (stela corăbierului de la Callatis M.I.R.S.R.). ◇ H. ionic v. Ionic.

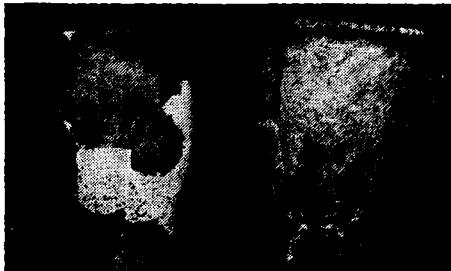
r.f.

Hirșova (oraș, jud. Constanța); n.a. *Carsium*; descop. înt. — f.d.; săp. C. Brătulescu — 1938 1939; D. Galbenu — 1960—1961; A. Aricescu — 1963. ● Pe terasa Dunării, la marginea de SE a orașului, importantă așezare neolitică de tip tell, cu mai multe nivele de locuire. Nivelele inferioare aparțin culturii Hamangia, iar cele superioare cul-

turilor Boian și Gumelnița. În materialul ceramic au fost surprinse, în afara formelor proprii acestor culturi — pahare și cupe cu picior, butelii cu gît înalt cilindric, pentru Hamangia; vase mari de provizii, cutii dreptunghiulare, pentru Boian; vase mari, castroane, platouri cu decor excizat și pictat, pentru Gumelnița — precum și unele piese avînd caracter de tranziție de la Hamangia la Boian. ● Așezarea geto-dacică *Carsium*. Deși nu poate fi localizată cu precizie, existența ei este atestată — în afara toponimului cu siguranță dacic, menționat de izvoarele literare și de inscripții — de descop. unei urne de incinerare dacică, precum și a unor materiale elenistice. ● Așezarea daco-romană *Carsium*. De asemenea nu se cunoaște locul așezării și mai ales al castrului roman cu acest nume, deși existența lor este sigură fiind atestată în afară de numeroase resturi arhitecturale (coloane, capitele, baze, arhitrave, cornișe, tipic romane provinciale), de o inscripție în care se menționează reconstruirea fortificației în vremea împăraților Constantin și Liciniu, precum și descop. mărunte, între care o frumoasă mască de bronz de la un coif de paradă de cavalerist roman din sec. 3 e.n. ● Pe locul cetății medievale a H. se găsesc sărace urme romane, cu excepția cetății de jos, unde depunerile sînt importante și sînt limitate de un zid caracteristic, construit în *opus mixtum*, din care se mai păstrează doar resturi precare. Spre SE de cetate se întinde un vast cîmp de tumuli, probabil necropola bogată a localității. ● Cetatea H. propriu-zisă este medievală. Din descop. de aici sînt de menționat cîteva vase ceramice cu decor striat din sec. 10—11, cîteva garnituri de os gravate cu motive geometrice (plăsele și mîner). M.I.R.S.R.; M.A.C. BIBL.: RR, pass; *Trésors*, p. 280; D. Galbenu, *SCIV*, XIII, 2; R. Florescu, *Ghid*; A. Aricescu, *Pontica*, 4; R. Ciobanu, *BMI*, 1970, 1, p. 25—30. r.f.

Hlincea. Borcane ceramice din sec.7-8

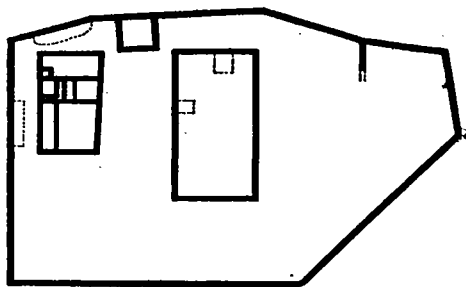

hlamidă (gr. *hlamys*), piesă de costum greco-roman, constituită dintr-o bucată de stofă dreptunghiulară, care fie se prindea cu o fibulă în jurul gîtului, fiind lăsată să cadă liber în jurul corpului, fie era înfășurată în jurul corpului. Unele divinități (ex. Esculap) poartă h. înfășurată în jurul trupului nud, lăsînd un umăr dezgolit. Altele o poartă prinsă pe umeri; Cavalerul trac și Mithra sînt reprezentați cu ea fluturînd în vînt din cauza avîntului mișcării. Pe cîteva monumente elenistice sînt reprezentați și muritorii de rînd purtînd h. fie dreaptă (profesorul de pe o stelă funerară cu scena profesorului și elevului de la Callatis, M.M., stela armatorului Rufeinos de la Tomis, M.I.R.S.R.), fie prinsă pe umeri, ca pe stela corăbierului de la Callatis (M.I.R.S.R.) r.f.

Hlincea (sat, com. Ciurea, jud. Iași); săp. M. Petrescu-Dîmbovița — 1952—1954. Așezare de bordeie, cu mai multe faze de locuire, care se grupează într-un aspect timpuriu și altul tîrziu, atribuită unui grup al slavilor de răsărit din perioada sfîrșitului sec. 7 — sec. 9 e.n. În inventarul bordeielor predominant ceramica, modelată exclusiv cu mîna în faza veche și cu mîna și roata lentă, în faza tîrzie. S-au mai descoperit și unelte și ustensile din os (străpungătoare), din teracotă (șlefuitoare) și puține obiecte de metal. Deasupra așezării prefeudale este situată o altă așezare medievală timpurie, tot de bordeie. M.I.M.; M.I.R.S.R. ◇ *Cultura H.*, întîlnită în zona de NE a României în sec. 8—9 e.n., denumită astfel după stațiunea eponimă H. Se recunosc două faze cronologice (I și II), dintre care pentru prima este specifică locuirea în bordeie, grupate în „cuiburi” sau „crînguri” — cîte două trei. Bordeiele, de plan patrat, cu o singură încăpere, au amenajat în interior un cuptor, fără horn, fie clădit din pietre legate cu pămînt, fie cruțat din masivul de pămînt în care a fost săpat bordeiul. Inventarul este în general sărac, cuprinzînd rare obiecte de fier, unelte și ustensile de os, teracotă, ceramică (străpungătoare, șlefuitoare, rondele și fusaiole) și vase ceramice, borcanul modelat cu mîna, cu decor de alveole pe buză. În faza mai tîrzie, locuirea cunoaște o relativă îndesire, apar și locuințe de suprafață, precum și ceramica modelată cu roata lentă și cu decor de striuri horizontale sau în val, identificate drept elemente de influență ale populației locale. C.H. durează pînă la începutul sec. 10, cînd este treptat contaminată și asimilată de un curent de cultură materială venit din S, de aspect balcano-dunărean, sau după denumirea dată de alți specialiști, *Dridu*. Aspectul artistic al acestei culturi este relativ sărac — fapt semnificativ pentru nivelul cultural modest al epocii —, reducîndu-se la elemente de arhitectură în lemn și la o ornamentică limitată ca repertoriu și realizată prin procedee simple, comportînd folosirea unor instrumente care-i dau un aspect stereotip: linia incizată sau banda de striuri ondulate, șirurile de înțepături realizate cu roțița, alveolele sau înțepăturile.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *SCIV*, IV, 2; V, 1—2; VI, 3—4. r.f.

Hobița (sat, com. Pui, jud. Hunedoara); săp. O. Floca — 1951—1952. Pe Dealul Hobenilor, o *villa*

Hobița. Planul viliei rustice

rustica. Planul acesteia cuprinde o incintă de zid cu mai multe construcții: un turn, o mare hală, probabil remiză și un edificiu, care constituia cu siguranță locuința stăpînilor. Ansamblul are o arhitectură relativ simplă, fără elemente prețioase și nu prezintă interes decît prin dispozițiile sale. În preajma *viliei* a fost descoperit și un cuptor de ars ceramică și cărămizi, instalație ținînd probabil tot de *villa* și constituind elementul principal al unui centru de producție ceramică locală. După resturile foarte numeroase de ceramică, se pare că se ardeau mai ales vase mari (amfore). Descop. mărunte, mai ales cu caracter gospodăresc. M.D. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 105—106.

r.f.

Hodiș (sat, com. Holod, jud. Bihor); descop. înt. — 1971. Tezaur de aur de la începutul primei epoci a fierului, compus din două brățări cu volute duble, dintre care una prezintă o creastă mediană, de-a lungul barei: trei brățări circulare din bară pătrată; o brățară circulară cilindrică deformată, cu decor de creștături. Piesele prezintă însemnate asemănări cu cele din tezaurul de la Sacoșu Mare și au aceleași caractere de delicatețe rafinată, date de prelucrarea prin ciocănire a aurului în bară de secțiune rombică și de decorul gravat. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Repertoriul monumentelor din județul Bihor*, Oradea, 1974 S.V. r.f.

Hoghiz (sat, com. jud. Brașov); săp. J. Ackner — 1847, 1855, 1859; K. Horedt — 1949. Pe malul stîng al Oltului, în fața strîmtorii Racoș, castru roman, originar probabil de pămînt; cel care se păstrează (sec. 2—3 e.n.) de piatră, are fortificația de plan patrulater (165 × 200 m), compusă din două ziduri paralele; spațiul dintre acestea era împărțit prin ziduri transversale în cheoane umplute cu pămînt. În interior — ruine de construcție și resturi de amenajări edilitare (canale). Alături, o așezare civilă. Descop.: un relief al Cavalerilor danubieni de marmură, statui din bronz argintat, statuete de bronz, un inel sigilar de aur cu caston gravat. M.I.Tr.C.; M.I.R.S.R. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 280—281.

r.f.

Homojdia (sat, com. Curtea, jud. Timiș); săp. I. Stratan, Gh. Lazarovici — 1969. Pe Dealul Ivănațului, așezare neolitică, cu locuințe de suprafață

din lemn, lipite cu lut. Unelte de silex și ceramică aparținînd culturii Vinča. M.L.

BIBL.: Gh. Lazarovici și I. Stratan, *AMN*, X. r.f.

Horodîștea (sat, com. Păltiniș, jud. Botoșani); săp. H. Dumitrescu — 1929. Pe malul drept al Prutului, o așezare din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, caracterizată prin detaliu specific al folosirii dalelor de piatră pentru pavarea locuințelor construite din schelet de lemn lipit cu lut. Inventar: unelte de silex, între care se disting topoare de piatră dură și os, fusaiole de teracotă, ceramică pictată de tradiție cucuteniană sau grosolană, cenușie, cu decor rudimentar (incizii, șnur imprimat) figurine feminine de teracotă. M.I.M.; M.I.R.S.R. ◊ *Cultura H.*, cunoscută de obicei sub denumirea de *c. H.-Foltești*, caracteristică pentru perioada de tranziție de la neolitic la bronz (2500—2000 î.e.n.) în zona ocupînd Moldova, E Munteniei și N Dobrogei, coexistînd o vreme cu ultimele etape ale culturii Cucuteni (AB și mai ales B); este considerată o variantă meridională a marelui complex cultural *Gorodsk-Usatovo*, din zona stepelor pontice, datat în perioada de sfîrșit a neoliticului (c. 2100—1900 î.e.n.). După unii cercetători, cultura *H.-Foltești* poate fi clasificată drept ultima fază de dezvoltare a culturii Cucuteni, dată fiind prezența ceramicii pictate în contextul general al culturii materiale din așezările sale, iar după părerea altora ar reprezenta civilizația unor triburi nomade, de stepă nou venite, care au asimilat triburile cucuteniene locale păstrînd de la ele unele elemente de cultură (ceramică pictată). *C. H.* — Foltești este caracterizată prin cîteva trăsături specifice: așezările fortificate prin val și șanț, situate pe forme de relief greu accesibile, locuințele-bordei pavate cu dale de piatră, înmormîntările în tumuli, a căror manta este separată adesea de depozitul funerar printr-un înveliș de bolovani limitat de un inel (ring). Cadavrul era depus de obicei în centru, ghemuit și presărat cu ocră roșu (colo-

Portretul lui Hostilianus (Valu lui Traian)

rant mineral). Lângă cadavru era depus inventarul funerar: vase (între care unele pictate), unelte și arme și, mai rar, piese cu caracter simbolic. Între descop. din stațiunile c. H.-Foltești, în afara pieselor de silex (lame, riciitoare, vîrfuri de săgeată și, mai ales, topoare), piatră dură (topoare, plate și perforate) și de os (săgeți, psalii, garnituri), apar și piese de aramă (securi plate). Alături de ceramica de tradiție cucuteniană, pictată, dar ale cărei forme și decor suferă un proces evident de degradare, au fost găsite vase lucrate dintr-o pastă cenușie închis, simple borcane tronconice cu gură largă, decorate prin tehnica inci-ziei și cu impresiuni realizate cu șnurul. Plastica este slab reprezentată, atît ca frecvență cît și din punct de vedere al execuției artistice, prin cîteva fragmente de statuete antropomorfe din lut. Se poate cita totuși o excepție, figurina feminină tronînd, cu decor bogat de impresiuni cu șnurul, de la Stoicani.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 159—160.

I.r.

horreum (cuv. lat.), construcție specială servind la păstrarea cerealelor. Se întilnește fie în centrele comerciale sau portuare ale antichității romane, fie, cel mai curent, în caste. Pe terit. țării noastre se cunosc h. în interiorul castrelor de la Drobeta, Cășeuu, Buciumi, Jidova, Slăveni, Răcari. Construite din piatră sau cărămidă, h. au forma unor ample spații închise de plan dreptunghiular, cu acoperiș în două ape și cu deschideri pentru aerisire și pătrundere în partea de sus a zidurilor.

Un aspect caracteristic îl constituie pîntenii de zidărie cu latura exterioară oblică, distribuiți ritmic de-a lungul celor patru laturi, avînd funcția de elemente de sprijin, compensînd împingerile interioare ale grînelor depozitate.

r.f.

Horus v. Harpocrate

Hostilianus, împărat roman (250—251 e.n.), fiul lui Decius. Un portret, capul unei statui de marmură realizată în stilul specific al sec. 3 e.n. provenind de la Valu lui Traian, pare să-l reprezinte. M.A.C.

r.f.

Hotărani (sat, com. Fărcașele, jud. Olt); descop. înt. — f.d.; săp. M. Nica — 1970—1974. ● Pe malul Oltului, întinsă așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.) cu necropole, depinzînd de Romula. Ceramică, *terra sigillata*, obiecte de bronz, geme romane, un fragment de cazan hunic ș.a. ● La Turn, așezare neolitică de locuințe de suprafață, cultura Vădastra, cu ceramică tipică, bogat decorată. În cadrul acesteia, un frumos vas cu picior de mari proporții, brun, lustruit, cu decor meandric excizat și încrustat. ● La Școală, stațiune cu mai multe nivele de locuire; așezare neolitică, cultura Dudești, de bordeie; așezare neolitică, cultura Vădastra; locuință-bordei din sec. 10—11, bogată în ceramică. M.C.; M.I.R.S.R.; M.O.C. BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XV, Cronica săp.; D. Tudor, *OTS*, p. 359.

r.f.

huni v. cazan; diademă; paleoetnografie

Iacobeni. Cazanul scitic de bronz

Iacobeni (sat, com. Dîngeni, jud. Botoșani); descop. înt. — 1948. ● La locul Valea Grădinii, cazan scitic de bronz, cu bazin semisferic, picior central evazat și patru toarte zoomorfe în formă de capră de munte, cu coarne mari, canelate, ajungînd pînă la coadă, stilizată după un străvechi arhetip iranian. Este datat în sec. 6—5 î.e.n. ● În zonă, morminte de înhumație din sec. 4 e.n., cultura Sintana de Mureș-Cerneahov. **M.J.B.; M.I.M.**

BIBL.: S. Rață, *AM*, IV.

r.f.

Ianus, străveche divinitate romană, zeu al porților, al începutului și sfîrșitului. Era de obicei înfățișat cu două chipuri, adosate (*I. Bifrons*). O variantă a acestui tip iconografic este *I. Quadri-frons* (cu patru chipuri), care apare la altarele și hermele avînd cîte o reprezentare prosopomorfă pe fiecare din cele patru fețe ale corpului paralelipipedic. Prin extensie, s-a dat această denumire tuturor monumentelor cu corp paralelipipedic și decor omolog pe cele patru fețe. În România sînt cunoscute altare de tip *I. Quadri-frons*, de fapt impropriu denumite astfel, pentru că spatele monumentului, care era adosat (?) sau rămînea în afara incintei funerare, nu era decorat. v. și **altar; monumente funerare.**

r.f.

Ibida v. Slava Rusă

Iclod (sat, com., jud. Cluj); descop. înt. — f.d. Spadă de bronz datată la începutul epocii fierului,

cu lamă în formă de flămă alungită, cu decor de fascicule de linii gravate dublînd simetric nervura centrală. Garda terminată în cupă cu buton, foarte bogat decorată. Pe rama lamei, cunoscutul motiv sinusoid (protomele de păsări de apă adosate, accentuat schematizate) combinat cu un grup de șapte cerculețe concentrice, două cercuri duble și două fascicule late de linii orizontale, alcătuiesc un ansamblu simetric. Pe mîner, registre de hașuri, separate de registre de cerculețe. Pe spatele cupei, trei registre de arcaturi despărțite de cîte trei fascicule subțiri de linii orizontale (motivul apei mult stilizat) iar în interior, pe buton și buză, alte registre de cerculețe și o sinusoidă cu 36 de volute. Ansamblul este desenat cu deosebită precizie și finețe și are semnificație de simbol solar, în cadrul căruia însă intervine și simbolul apei. **M.Ț.C.**

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

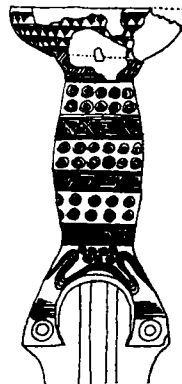
idol v. figurină

Ighiel (sat, com. Ighiu, jud. Alba); descop. înt. — f.d. Două topoare de bronz cu disc, cu decor bogat gravat: pe disc, un motiv stelat, pe lamă registre verticale de romburi, rezervate, iar pe muchie, registre orizontale de romburi și paralelograme, tot rezervate, ca și de șiruri de cercuri, zigzaguri sau șiruri de paranteze, gravate. Datează din epoca bronzului. **M.A.I.**

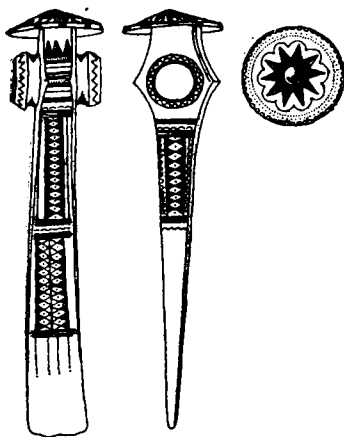
BIBL.: Vi. Dumitrescu, *Arta*, p. 370—371.

r.f.

Ighiu (sat, com., jud. Alba); descop. înt. — f.d. și 1943. ● Pe Dealul Baie, carieră romană de piatră, așezare legată de carieră, o *villa rustica*, castel roman de pămînt (41×50 m) de tip clasic

Iclod. Mînerul spadai de bronz

Ighiel. Topor de bronz, cu disc

(sec. 2—3 e.n.), țigle, cărămizi, capiteluri și fusuri de coloane, trepid de bronz, ceramică, descop. mărunte. ● Pe Dealul Butuci, necropolă romană (sec. 2—3 e.n.) cu morminte de incinerare tumulare, cu cistă de piatră și inventar sărac; urne și ceramică de tip roman, precum și de tip dacic. M.A.I.

BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 178.

r.f.

Țigla v. Higea

ilirică, artă ~, ansamblu de manifestări artistice specifice populațiilor ilirice (v. paleoetnografie) din NV Peninsulei Balcanice, cuprinzând construcții ciclopeene (cetăți), rare monumente de artă plastică primitivă, grosolan stilizate, o avansată artă a bronzului în cadrul căreia se înscriu armele și situlele cu decor istoriat în relief ciocănit, specific, reprezentând lupte, banchete, procesiuni, în sfârșit podoabe de bronz caracteristice, între care fibulele de tip iliric, în arc și în ochelari, dintre care mai multe exemplare se întâlnesc și pe terit. țării noastre, în cultura Basarabi. Este vorba mai degrabă de influențe și mici enclave ilirice, cum este necropola de înhumare tumulară de la Balta Verde, decât de manifestări de ansamblu ale a.i. propriuzise. Se pare că a.i. a metalului a influențat argintăria dacică, atât în unele tipuri de piese — fibulele cu scut rombic — cât și în una dintre rarele reprezentări figurale — placa de la Cioara — pe care apar detalii iconografice de tip iliric.

r.f.

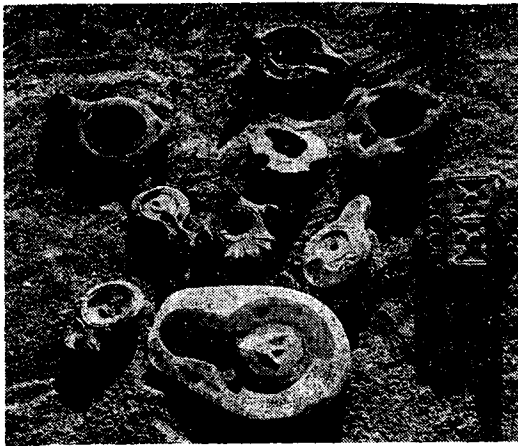
Ilișua (sat, com. Uriu, jud. Bistrița-Năsăud); săp. A. Torma — înainte de 1880. ● Pe platoul Măgura, important castru roman (sec. 2—3 e.n.) cu mai multe faze de construcție, de tip se pare carpato-dunărean timpuriu, pătrat (182×182 m), cu berma (trotuarul dublind zidul de incintă în exterior egală cu spațiul dintre zid și șanț) lată, pavată cu monumente funerare. Interiorul organizat axial, comporta principia, precum și terme de zid și cazărni de lemn. ● Alăturată, așezare civilă, exploatare de sare și ateliere ceramice din aceeași epocă. În așezarea civilă au putut fi identificate un templu, două edificii termale

dreptunghiulare și o clădire servind drept sediu colegiului de subofițeri al decurionilor (*schola decurionum*) cu un templu anex. Garnizoana permanentă a castrului o forma *ala I Tungrorum Frontoniana*, dar se cunosc și vestigii aparținând altor corpuri de trupă. ● În preajma satului Uriu era situată necropola, din care provin multe monumente funerare cu portrete în medalion, banchetul funerar, Attis etc. Descop.: din ruinele castrului provine un monument funerar paralelipipedic, în formă de ediculă. Pe trei dintre laturi (cea posterioară este distrusă), în trei nișe arcuite, sînt reprezentate în relief, într-un stil provincial stîngaci și schematizat, pe fața frontală banchetul funerar, pe cele laterale, Attis sprijinit în cîrja de păstor și respectiv, un *cantaros* din care ies vițe de vie cu struguri. S-au descoperit, de asemenea, ceramică roșie sau cenușie, *mortaria* (piulițe de piatră), opaite, figurine de teracotă și chiar *terra sigillata* locală, modelată în tipare importate, reliefuri de cult, statuete de bronz, etc. M.I.Tr.C.; M.I.Bț.

BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 263—265.

h.d.

iluminat. Nu știm care au fost cele mai vechi mijloace de i., dar locuirea în peșteri, încă din paleoliticul mijlociu, comportînd și amenajări în locuri obscure, presupune folosirea unei surse de lumină. În neolitic, în ciuda marii variații și bogății de recipiente ceramice, nu se poate identifica cu siguranță nici unul drept mijloc de i. Este adevărat însă că unele mici ustensile conice, tot din ceramică, fără fund, cu pereții perforați, eronat taxate drept strecurătoare, erau folosite drept capace de afumătoare, atestînd uzanța unor ritualuri la care se folosea focul. Pe de altă parte, se cunosc forme ceramice ciudate: vase-suport, vase-binoclu (cultura Cucuteni și Petrești), lipsite de recipient propriu-zis, cutii patruleter sau cilindrice cu două perforații (cultura Gumelnița) care ar fi putut, poate, folosi drept suporturi pentru corpuri de i. de genul torțelor sau luminărilor. Forma îngrijită și decorul bogat, de tip tradițional, al acestor obiecte, atestă atât rolul important al luminii, probabil integrat cultului, cât și asocierea lui cu aspectul artistic al culturii materiale a timpului. Este și mai greu de spus care erau formele de i. în epoca bronzului. Nu lipsesc nici în această perioadă vasele cu forme ciudate, dar detaliile lor nu pot fi puse în legătură cu o tehnică oarecare de i. În epoca fierului, vase în formă de stea, vase duble sau triple oferă de asemenea ciudățenii, dar asocierea lor cu i. nu poate fi luată în considerare. În epoca dacică este însă destul de probabil că ceștile (sau căuile) dacice, tronconice, cu una pînă la trei toarte, puteau fi folosite ca opaite. Unele dintre ele au și decor aplicat: brîie alveolare desemnînd trasee geometrice. Corpuri de i. special confecționate au folosit mai întîi grecii din cetățile pontice, apoi romani. Sînt cunoscute cîteva candelabre (v. art.) sau sfeșnice, dintre care unele provin chiar din cetăți dacice (Piscul Crăsani, Tinosul), unde evident fuseseră importate. Cele mai frumoase provin din necropola

Opaște romane (Drobeta și Romula)

Callatisului. Gama de opaște (gr. *lihnoi*, lat. *lucernae*) este extrem de largă. Toate sînt caracterizate de prezența „ciocului” pentru litil și a toartei de apucat. Cele grecești sînt relativ simple, iar capacul nu apare decît în perioada elenistică. Cele romane prezintă o mare varietate de forme: cu mai multe ciocuri, cu bazinul circular sau oval, cu toarta afectînd forma unei frunze sau, în epoca creștină, a unei cruci, din ceramică sau bronz, în sfîrșit cu capacul, care prezintă cel mai mare interes din punct de vedere artistic, decorat în relief cu diferite figuri: divinități, cocoșul, Amor, scene erotice, simboluri, executate în maniere dintre cele mai diferite de la piesele de stil clasic, importate din centre renumite, pînă la cele mai grosolane imitații produse de obscure ateliere de provincie. Se știe dealtfel că olarii din Dacia importau matrițe semnate de meșteri renumiți (semnătura — *firma* — era o garanție a calității) din Italia sau Galia, cu care produceau local ustensile de preț, căutate de cumpărători. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism au fost folosite în continuare opaște importate din imperiu, atît în terit. din afara granițelor acestuia, cît și în zonele rămase încă sub autoritatea imperială. Din această vreme sînt cunoscute mai multe opaște paleocreștine: unul în formă de corabie de la Răcari (M.O.C.) altul în formă de pește de la Aiud (M.I.R.S.R.), mai multe cu mîner cruciform, de bronz. Treptat, uzul lor s-a pierdut. Dar în perioada de la începutul feudalismului apar din nou opaște: mici străchini plate cu un cioc grosolan, cu un *umbo* lat și urît modelat și uneori o formă rudimentară de apucătoare precum și farfurioara cu picior. Ceva mai tîrziu, modelate mai iscusit, opașele sînt smălțuite, așa încît în sec. 14, apare opașul-sfeșnic, cu picior înalt, modelat pe roată, cu cioc, bazin circular și capac (după modelul antic) și smălțuit verde.

r.f.

imitație, reproducerea formei și aspectului unui obiect de artă, în tehnici și materiale diferite de

cele în care a fost inițial realizat. Problema în arta epocilor străvechi și vechi este o problemă complexă și nu întru totul clarificată. Încă de la începutul neoliticului apar două elemente de decor, lustrul mineral și decorul mimetic, care par să reproducă aspectul unor recipient din alte materiale, fie mai prețioase, fie mai arhaice și, prin aceasta, avînd o semnificație rituală deosebită. Astfel, lustrul mineral, negru sau brun închis, obișnuit în culturile Criș, Boian Vădastra, Hamangia, Tisa este foarte asemănător cu lustrul obținut prin șlefuirea pietrelor dure. Recipiente de piatră, obținute prin șlefuire, sînt cunoscute în neoliticul bazinului oriental a Mediteranei, cu care neoliticul de pe terit. României a avut legături sigure. Dealtfel, și forma acestor vase, relativ simplă, cu articulații rotunjite și suprafețe ușor galbate, poate fi raportată tot la acest tip de recipiente. În ceea ce privește decorul mimetic, acesta reproduce aspectul recipientelor (burdufe) din piele de animal. În acest caz, forma asimetrică și grosolană a vaselor poate fi asemănătoare cu recipientele de tip burduf. În ambele cazuri avem de-a face cu fenomenul „permeabilității genurilor”. În neoliticul mijlociu (culturile Boian, Vădastra, Tisa), tehnica exciziei și încrustării precum și motivele „textile” sînt de asemenea rezultatul unor i. S-a afirmat că excizia imită creștăturile în lemn. Asemănarea formală este evidentă, dar interpretarea aceasta face abstracție de faptul că populațiile de atunci nu dispuneau de instrumente atît de fine și de rezistente ca să poată crea lemnul, după cum lasă la o parte faptul că excizia era completată de încrustarea cu pastă albă. În acest sens, trebuie amintit că în zonele de cultură urbană din E Mediteranei se produceau încă de mult vase de steatit decorate prin excizie și încrustate, dintre care unele prezintă asemănări surprinzătoare cu vase ceramice neolitice din România. Dealtfel, și formele cu planuri drepte și unghiuri acuzate amintesc de vasele de steatit, obținute prin „tăierea” materialului. În ceea ce privește motivele „textile”, acestea reproduc, evident, desenul unei împletituri circulare, din fibre diferit colorate, sau a uneiia ajurate, și sînt realizate în tehnica exciziei, împrumutată de la vasele din roci moi. O problemă deosebit de dificilă o ridică pictura ceramică. Atît formele pe care se aplică, mai zvelte, cu articulațiile acuzate, cît și cromatica și tehnica din pictura timpurie, cultura Criș, pot fi raportate la vasele de aramă cu decor încrustat. Dar numărul mare de vase pictate, varietatea motivelor precum și îndepărtarea tot mai accentuată de cromatica metalică inițială, în etapele tîrzii ale neoliticului (culturile Cucuteni, Gumelnița, Petrești) arată că pictura ceramică a dobîndit încă de timpuriu o marcată autonomie de viziune și de tehnică. În perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, decorul cu pieptenele și cel realizat prin imprimarea sfirii răsucite sau înnodate este posibil — dar nu sigur — să fi fost inițial generat de dorința de a imita un „container” din rețea,

folosit ca uclare sau pentru a îmbrăca și suspenda un recipient din alt material. În epoca bronzului, ceramica monocromă este din nou lustruită, în general brun deschis, iar pasta este tratată cu o plasticitate deosebită, ca și când pereții vasului ar fi o foaie de metal. Și decorul gravat și plastic (profiluri și forme realizate prin împingere din interior spre exterior ca în tehnica *au repoussé*), sau cel incrustat, se pot raporta la decorul vaselor și obiectelor de metal contemporane. Dealtfel, i. detaliilor de formă (guri oblice cu cioc, toarte) sau de decor (coaste, caneluri), specifice vaselor de metal, apăruseră încă în unele culturi (Sălcuța) ale neoliticului superior. Asemenea i. se prelungesc și în primă epocă a fierului (cultura Basarabi). Odată cu epoca dacică și răspândirea folosirii roții olarului, nu se mai constată în ceramică — care, la rîndul ei, ajunge la autonomie tehnică și formală — i. unor modele din alte materiale. În schimb, cu timpul, clarii daci vor prelua forme grecești elenistice ca amfore, boluri deliene, căni, cantarosuri, cupe. Interesante din punct de vedere artistic sînt mai ales bolurile deliene și amforele șampilate. La primele, dacă procedeul tehnic este pe deplin însușit, ornamentica în schimb suferă adaptări caracteristice: apar motive noi (rozeta solară, dansatoarele), iar vechile motive sînt modificate (palmetele imbricate devin imbricații de elemente penate). În ceea ce privește toartele de amfore șampilate, sigiliile acestora, adesea îngrijit compuse și executate în centrele elenistice, devin la daci „ștampilele anepigrafe” — simple scheme geometrizate, sumar ordonate în cadrul oferit de forma tiparului. Argintăria și toretica dacică preiau la rîndul lor forme și motive din arta clasică, greco-romană. Astfel, formele vaselor cu picior din tezaurul de la Sincrăieni reproduc forme de cantarosuri elenistico-romane, curențe în epocă, asemănătoare cu acelea din tezaurul de la Boscoreale (Italia). În stîngăcia îmbinărilor, în rigiditatea conturilor și în proporțiile insuficient echilibrate se resimte calitatea provincială a i. Tot de inspirație clasică sînt și falerele, de felul celor din tezaurul de la Surcea și Herăstrău. Un domeniu în care i. a fost forma obișnuită de manifestare este numismatică. Din acest punct de vedere, se disting două serii monetare: una care imită, schematizînd, emisiuni grecești (Heraclea Pontică, tetradrahme ale regilor macedoneni, *Macedonia Prima*), iar cealaltă care imită fidel monede republicane, romane (atelierul de la Tilișca). Dar odată cu forme și tehnici, dacii au preluat din repertoriul clasic și motive și sisteme decorative. Astfel, în primul rînd, decorul figural, realizat prin ciocănire (Surcea, Herăstrău, Coada Malului) sau turnare (scutul de la Piatra Roșie) reprezintă un tip de decor care nu se mai regăsește în lumea orientală, civilizațiile orientale preferînd să pună în valoare strălucirea metalului prețios în mari suprafețe netede, sau să-l folosească împreună cu pietrele prețioase, în combinații cromatice căutate. Apoi dacii preiau motive caracteristice: palmeta, vița de vie, vrejul sinusoid de viță sau iederă, care sînt, în general, schematizate: fie prin geometrizare fie, ca în cazul palmetelor în formă de bră-

duș de pe extremitățile lățite ale brățărilor spiralate, prin modificarea formei exotice în așa fel încît să semene cu forme cunoscute. Dar uneori, ca la vița de vie de pe ceramica pictată, este vizibil că preluarea motivului a fost însoțită de o inspirație directă după natură. În epoca romană, i. se încadrează în practica mai generală a *trompe l'oeil*-ului, dar nu se poate semna la nici un procedeu specific provinciilor dunărene. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism este de semnalat i. de pahare de sticlă gravate și tăiate, în ceramică (Izvoare). v. și artă.

r.f.

impostă, element intermediar între capitel și arhitravă sau, mai frecvent, între capitel și nașterea arcului. I. sînt folosite mai ales în epoca romană țirzie sau bizantină, cînd uneori fac corp comun cu capitelul (capitel-i.). De obicei, i. au secțiunea orizontală dreptunghiulară, iar secțiunile verticale trapezoidale. Mai rar, se cunosc și i. de secțiune orizontală circulară sau semicirculară (un ex. la Tomis, M.A.C.). I. din perioada țirzie provin de la Histria, Tomis, Callatis (M.I.R.S.R., M.A.C.), unele fiind decorate în relief plat cu motive simbolice (cruci) sau vegetale (frunze de acant).

r.f.-

imprimare, tehnică decorativă folosită la ceramică și, poate, și pentru alte materiale (aluaturi, textile), constînd din obținerea unui motiv prin apăsarea unui tipar pe suprafața de decorat. Se disting două tipuri de i.: cel care, folosind un tipar cu motivul în relief (în care caz se numește și *estampare*) sau adîncit (*en creux*), creează un decor plastic și cel care, folosind tipare plate și coloranți, obține de fapt un decor pictat. Cel mai vechi ex. de i. datează din neoliticul timpuriu: sînt așa-numitele impresiuni cu unghia din cultura Criș. Tot de procedeul i. țin și așa-numitele „registre de paranteze” din cultura Gumelnița. La sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului, sînt cunoscute procedeele de i. a dinților unui pieptene (*Kammkeramik*) sau a unei sfori împletite sau innodate (*Schnurrkeramik*). În epocile bronzului și fierului nu pot fi incluse între motivele imprimate decît unele adîncituri circulare. Odată cu epoca dacică, apar motivele figurale estampate, care vor fi practicate și în epoca romană, romană țirzie, precum și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Estamparea constă în i. fie a conturilor, care delimitează astfel, adîncit, figurile care rămîn în relief, fie a unei forme geometrice, dobîndindu-se un cadru în care fondul este adîncit iar figurile în relief. Cele mai importante ex. sînt, pentru epoca dacică, vasul decorat cu siluete de cai, de la Zimnicea (M.I.R.S.R.) și cupa cu trei dansatoare de la Popești (M.I.M.B.); pentru epoca romană, așa-numita *terra sigillata* de tip panonic, frecventă în Transilvania (M.A.I., M.I.Tr.C.); pentru epoca romană țirzie exemplarele cu decor creștin de la Histria (taler cu figura unui împărat între două efigii), Tomis (simboluri creștine, cruci) și Capi-dava (fragment cu efigie), toate în M.I.R.S.R.; pentru perioada de trecere la feudalism, ceramică cenușie de tip gepid de la Morești (M.I.Tr.C.).

Unele descop. din neolitic și epoca bronzului, așa-numitele pintadere, ridică o problemă legată tocmai de tehnica i. Pintaderele sînt mici tipare de teracotă cu decorul adîncit, foarte fin. Ele nu puteau fi, deci, aplicate pe ceramică și, deși motivele geometrice gravate pe acestea prezintă asemănări importante cu cele ceramice, nu s-a putut găsi niciodată un „pozitiv“ pentru „negativul“ pe care-l reprezintă pintadera. De aici supoziția că respectivele piese erau folosite la decorarea unor paste mai fine, ca de ex. aluaturile. În ceea ce privește textilele imprimate, trebuie spus că nu ni s-au păstrat exemplare din nici o epocă istorică. Este mai probabil că acest gen de artă aplicată nu a fost efectiv cunoscut. Totuși, unele reconstituiri grafice reprezintă în costumul neolitic piese de textile cu decor imprimat. Supoziția, fără nici un temei de fapt, se bazează pe extrapolarea informațiilor cu privire la pictura ceramică.

in antis v. antă

r.f.

incintă v. fortificații

Incizare (incizie), tehnică decorativă constînd din desenarea motivului din linii continue, cu ajutorul vârfului unui instrument tăios. Folosită încă din epipaleolitic și pînă astăzi la decorarea osului și a ceramicii. Deși utilizarea ei se generalizează încă de timpuriu, i. este un procedeu specific anumitor culturi cum ar fi Vinča-Turdaș, Dudești, Tisa și cultura ceramicii cu decor linear, în neolitic, Otomani și Gîrla Mare în epoca bronzului.

r.f.

Independența (sat, com., jud. Ialomița); săp. B. Mitrea și N. Angheliescu — 1958—1959. Pe malul bălții Gălățuiului, în vatra satului, necropolă bitrituală de tip Sintana de Mureș, sec. 4 e.n. Inventare de mormînt tipice: ceramică fină cenușie și grosolană, piepteni dubli și în formă de clopot, dintre care unul cu decor geometric gravat, mărgele de chihlimbar, octaedrice, sau din pastă vitrificată, bitronconice, pahare de sticlă, fibule cu piciorul întors pe dedesubt. M.C.

BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

inel, piesă de podoabă din metal, afectînd în varianta cea mai simplă forma unei verigi. I. se puteau purta pe deget (i. digitale) sau în păr (i. de buclă sau de țîmplă); ele puteau fi circulare sau ovale, eventual *en coeur* (în formă de inimă), închise sau deschise. ◊ I. *digitale* sînt desemnate în mod curent prin termenul simplu de i. Cele mai vechi exemplare cunoscute sînt verigile de argint cu capetele petrecute, din epoca dacică. Relativ contemporane cu acestea sînt i. sigilare grecești, de aur, încă și mai frecvent întîlnite în descop., de obicei funerare, din epoca romană. Acestea comportă o lădire și îngroșare a verigii într-un anume punct, denumită caston, care prezintă de obicei pe fața superioară o alveolă în care este încastrată o gemă gravată. Mult mai rare sînt i. cu caston masiv pe care este gravat simbolul sigilar. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, i. sigilare, tot de aur, au de obicei un caston masiv cu inscripții gravate (ex.: i. șefului germanic *Omharus*, din primul tezaur de la Apahida, M.I.R.S.R.). În schimb, i. cu cas-

toane cu geme încastrate, rombice, cruciforme, dispar, dar devin pur ornamentale, fără grav în adîncime care să servească de semn sigi (Apahida I, Someșeni). În perioada de început feudalismului se întîlnesc i. ornamentale lucrî în tehnica granulației, reproducînd miniaturile forme arhitecturale (Garvăn, M.I.R.S.R.), vertorsadate din aur sau argint, dar și inele sigila cu caston plat, gravat cu motivul pentagramei s al vulturului cu aripile desfăcute din bronz (S. Pidava, Garvăn — M.I.R.S.R., M.Cap.). ◊ I. *buclă*, piesă de podoabă din metal, care se purta atîrnată în păr. Cele mai vechi exemplare cunoscute pe ter. României, din aur, datează din neoliticul superior (Verbicioara, M.I.R.S.R.). În epoca bronzului, precum și la începutul primelor epoci a fierului, sînt curente cele din aur în formă de inimă (*en coeur*): tezaurele de la Ostrovu Măr Curtea de Argeș, Buzău, din Transilvania ș. (M.I.R.S.R.). Din epoca dacică nu sînt cunoscute astfel de i. În civilizația greco-romană și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, locul i. de b. se poartă cercei. La începutul feudalismului însă, moda lor revine. Cunoscut sub numele de i. *de țîmplă*, de obicei din argint, de tipul cu perle mari poliedrice și verigi cu granulații, se purtau perechi, atîrnate în „colțurile pieptănăturii din dreptul timpelor — de unde și numele. Uneori, aveau elemente bogat decorate în filigran sau incrustații (tezaurele de la Oțelari și Voinești — M.I.R.S.R.).

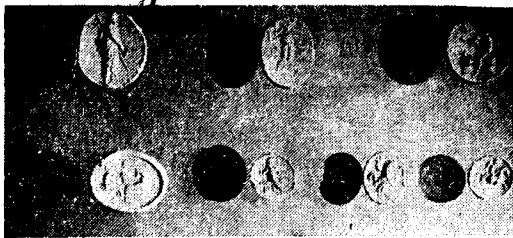
r.f.

Inlăceni (sat, com. Atid, jud. Harghita); săp. M. Macrea — 1950; Z. Székely — 1956. ● În punctul Cetate — castru roman (sec. 2—3 e.n.), iniția de pămînt, cu agger și două șanțuri, eventual cu porți în șicană; refăcut în a doua jumătate a sec. 2 din zid și suferind mai multe restaurări. Este de tip clasic, cu plan dreptunghiular (142 × 146 m) avînd la colțuri și pe mijlocul unei curține îngroșări cu stâlpi susținînd o platformă de lemn; er prevăzut cu patru porți axiale flancate de turnuri patrulate, de repetate ori refăcute. Prezintă particularitățile că *via principalis* este oblică și perpendiculară în raport cu *via praetoria*; *portus principalis sinistra* este situată într-un ieșind convex al zidului de incintă, iar *porta praetoria* într-deviație concavă a acestuia. În centrul castrului au fost degajate *principia*, comportînd doar *aula* și *oecus* cu dispoziție asimetrică a încăperilor și două alte clădiri patrulate, poate *horrea*. ● În punctul Palota, termele castrului, dreptunghiulare, cu cinci încăperi, dintre care una absidată. ● În punctul Grădina Cetății, așezare civilă, puțin cercetată. Descop.: ceramică, între care *teri sigillata*, o statuie de piatră a unui împărat din dinastia Severilor, reliefuri, obiecte de bronz. M.M.C.; M.O.S., M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 275—276.

r.f.

insula (cuv. lat.), denumire specifică în urbanistica antică pentru casa de raport, constituind un „bloc“, eventual cu mai multe nivele, fiecare nivel la rîndul său fiind împărțit în mai multe unități de locuit autonome, dar avînd accese și servicii comune (scări, curți, canalizare etc.).

Intalii romane (Potaissa)

cunosc astfel de i. de la Histria. Uneori, în publicațiile de specialitate, termenul are și sensul de „cvartal”. Aceasta este o folosire improprie întrucât, cel puțin în orașele centuriate, cvartalul este desemnat de termenul *centuria*.

r.f.

intaliu (ital. *intaglio* „gravat în adâncime”), tip de gemă monocromă — onix, calcedonie ș.a. — gravată în adâncime. I. se folosea de obicei pentru inelele sigilare. Dacă descop. de carnei sînt destul de rare pe terit. României, i. sînt în schimb mult mai numeroase și cerc. au putut chiar identifica trei ateliere locale la Romula (M.I.R.S.R., M.O.Ca.), Sucidava (M.I.R.S.R.) și Potaissa (M.I.Tr.C., M.I.T.). În aceste localități, precum și la Drobeta, Apulum, Napoca, descop. de i., de obicei făcînd parte dintr-un inventar funerar, sînt frecvente. Motivele sînt extrem de variate: efigii divine sau imperiale, figuri mitologice sau alegorice (Hercule, Fortuna, Pegas), gryllo (figuri zoomorfe compuse din trei sau patru profiluri umane caricaturizate), simboluri ca pentagrama, sau figuri monstruoase simbolice (*abraxas*) reprezentate cu tors uman, cap de pasăre, cozi de șarpe. Stilurile sînt de asemenea foarte diferite și, alături de execuții foarte fine, se întîlnesc altele, grosolane sau sumare, despre care este dificil de hotărît dacă sînt rezultate ale producției atelierelor locale, sau ale perioadelor tîrzii ale artei romane.

r.f.

interpretatio romana (loc. lat.), termen desemnînd asimilarea divinităților străine — mai întîi cele grecești, apoi cele orientale, iar mai tîrziu și cele autohtone ale popoarelor cucerite — cu cele de origine italică din panteonul roman originar. Această asimilare se întemeiază fie pe paralelism de mit, fie pe asemănarea atributelor sau epitetelor, fie pe analogia formei de reprezentare plastică (ex.: asimilarea Cavalierilor danubieni cu Dioscurii, sau a zeiței dacice Bendis cu Diana).

r.f.

Ionești (sat, com. Cața, jud. Brașov); descop. înt. — f.d. Pe dealul Pietros, carieră de cuarțit și andezit. Pe un perete al bazinului de exploatare, relief rupestru roman, cu trei figuri dintre care una a unui Attis — poate funerar — cu facla sau cîrligul de păstor (*pedum*) îndreptat în jos. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 277.

r.f.

Ionești-Paladi (sat, com. suburb. Petrești, oraș Găești, jud. Dîmbovița); săp. D. Berciu — 1933.

Stațiune cuprinzînd o așezare neo-eneolitică, sub o măgură, cu un singur nivel, aparținînd culturii Gumelnița. Caracterizată prin bogăția ceramicii pictate și varietatea plasticii, în care sînt frecvente figurinele complex redată cu brațele în cruce, în care se recunoaște schema mîinilor aduse la sîn. M.Tg.

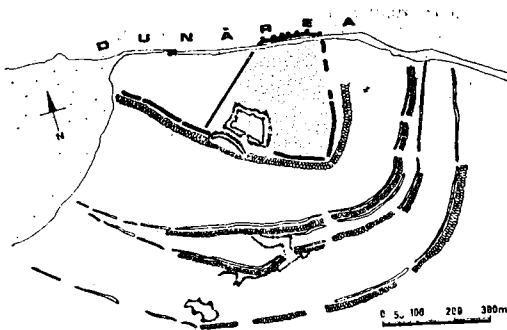
Inedit

r.f.

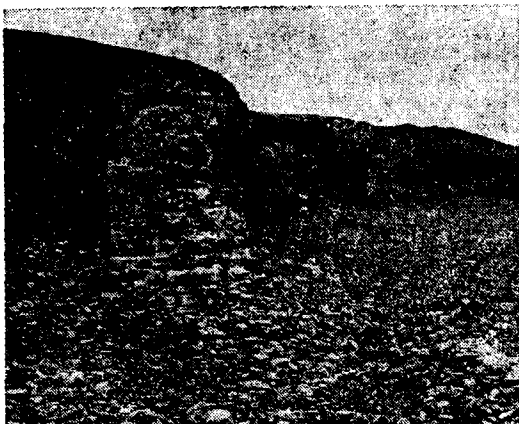
ionic, termen desemnînd formele artistice rafinate, grațioase, de o eleganță senzuală, căutată (spre deosebire de doric, desemnînd formele robuste și sobre). Se disting astfel grupuri stilistice caracterizate drept i. în mai multe genuri. ◇ *Ordin i.*, ordin caracterizat prin succesiunea: bază cu toruri și scotii, coloană cu fusul cu caneluri adînci cu muchiile teșite și capitel specific cu volute, arhitravă tripartită, friză continuă, cornișă cu profil complex. Nu se cunoaște nici un exemplar complet de *o.i.*, dar elemente (capitele, arhitrave, baze, chiar și frize de monumente mici) se cunosc atît din epoca elenistică, cît și din cea romană de la Histria, Tomis (M.I.R.S.R., M.A.C., M.H.), Apulum (M.A.I.), poate și Porolissum (M.Z.). ◇ *Ceramică i.*, grup stilistic în pictura ceramică, desemnînd în primul rînd obiectele comerțului milesian din perioada orientalizantă, intrînd în stilurile denumite și rodjene (*Camiros*) sau samiene (*Fikellura*), caracterizate prin bogăția de motive animaliere și geometrice, mai rar vegetale și prin prezența temelor dionisiace (Histria M.I.R.S.R.) sau mitologice monstruoase. ◇ *Hiton i.*, piesă de costum caracteristică pentru civilizația elenismului oriental: hitonul lung, a cărui margine de jos se evazează în jurul picioarelor. Ajuns, prin intermediul școlii din Afrodizia, pînă în epoca romană, se întîlnește la statui de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Igia de la M.D.) și Apulum (M.A.I.).

r.f.

Ipotesti (sat, com. Milcov, jud. Olt); săp. M.M. Popescu, E. Comșa — 1959, 1961. Așezare de bordeie din sec. 5—7 e.n., cu o cultură materială relativ săracă, în care principala formă caracteristică rămîne ceramica, de tipuri specifice pentru cultura I.—Cîndești. M.SI. ◇ *Cultura I.—Cîndești*, specifică pentru Cîmpia Dunării, platoul moldovenesc și colțul de SE al bazinului carpatic, în sec. 5—7. Sînt caracteristice așezările risipite pe terase în grupuri mici de bordeie, de-a lungul apelor, cu utilaj relativ primitiv din teracotă, os, metal, precum și unelte și instalații pentru producția torentică (tipare pentru aplică și podoabe, dintre care unele cu caracter creștin, altele sînt curent încadrate între elementele tipice pentru avari). Ceramica prezintă atît forme de tradiție dacică (urne burduf, străchini) sau daco-romană, cît și vase de factură primitivă, lucrate cu mina și de formă rudimentară, atribuite de obicei slavilor. Se cunoaște un singur cimitir (Sărata Monteoru) de incinerare în urne, dintre care unele de tip slav, altele de un tip mai complex cu influențe tehnice și decorative provincial-romane, precum și unul de înhumație, cu caracter creștin și autohton, la Bratei. În inventar sînt cuprinse fibule pentidigitale, caracteristic slave. Aspectul artistic, relativ puțin dezvoltat, se limitează la

Isaceea. Planul cetății Noviodunum

Isaceea. Ruinele cetății Noviodunum

Bustul lui Isis („tezaurul de sculpturi“, Tomis)

piese de podoabă și decorul ceramic cu brîuri alveolare, buze festonate sau linii ondulate incizate. În ansamblul c.I.-C. este semnalată de pătrundere slavilor într-un mediu autohton, de tradiție dacică, mai mult sau mai puțin romanizat. Descop mai importante s-au făcut, în afara stațiunilor eponime, la Budureasca, Ciurel, Soldat Ghivâr Dulceanca, Poian, Cernatu, Brateiu II, Sărat Monteoru.

BIBL.: *Istoria României*, I, p. 704, 738; V. Teodorescu, *SCIV*, 15; E. Comșa, *MCA*, VIII r.f

Isaceea (oraș, jud. Tulcea); n.a. *Noviodunum* săp. I. Barnea — 1955, pînă în prezent; E Bujor, G. Simion — 1968; G. Simion — 1971 cerc. aerofotogrammetrice, Al. S. Ștefan — 1971 După urmele de la suprafața terenului — accidente ale microreliefului și fragmente ceramice — se consideră că Noviodunum era o așezare fortificată. Totodată, se știe că aici era una dintre bazele flotei militare romane de pe Dunăre. Cerc topografice recente au putut preciza existența unui zid de incintă de traseu patrulater, cu două faze (sec 4—7 e.n.). Săp. au descoperit fundațiile fortificațiilor din port, cu turnuri în formă de U precum și încăperi cu hipocaust, de la un edificiu cu caracter probabil termal. A fost cercetată și necropola orașului Noviodunum din sec. 2—4 e.n. situată la S de oraș, de-a lungul drumului ducînd spre Tomis, descoperindu-se o serie de mormînt bogate în sarcofage de piatră, cu inventar de vase ceramice (cești, cantarosuri, lacrimarii) și de sticlă (lacrimarii) și cu piese de costum din metal. În unul dintre ele, mai bine izolat, s-au păstrat și alte piese vestimentare (sandale) și de podoabă din materiale organice. M.D.D.

BIBL.: Al. S. Ștefan, *Limescongres 9*.

r.f

Isis, divinitate egipteană, la origine soție a lui Osiris și mamă a lui Horus, în epoca elenistică devine soția zeului sincretistic Serapis și mamă a lui Harpocrate, acumulînd și caracter sincretistice. Este una dintre marile divinități romano-orientale, patronînd viața casnică, da și rodnicia naturii. Sînt cunoscute mai multe monumente, dintre care cele mai importante sînt cele două busturi isiace de la Tomis, unul făcînd parte din „tezaurul de sculpturi”, iar celălalt mult asemănător, descoperit întîmplător, mai demult (M.I.R.S.R.). Zeița este reprezentată cu pieptul tînată caracteristică, avînd cărare pe mijloc și buclele libice cîzînd pe umeri: poartă mantaua înnodată pe umeri cu nodul isiac. Alt bust miniatral de bronz provine de la Drobeta (M.P.F.) În sfîrșit, un relief votiv reprezintă pe Serapis și I. tronînd, între ei cu copilul Harpocrate născut (M.I.R.S.R.), iar pe o pseudoportă de hipogeu de la Tomis apare, de asemenea, I. cu Harpocrate

r.f

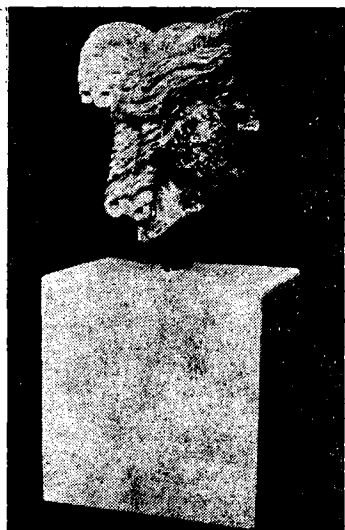
isodomon v. opus

istoriat, termen generic desemnînd orice formă de decorație în relief sau culoare, cu o tematică figurativă, comportînd una sau mai multe scene cu caracter narativ. Cele mai vechi monumente istorice se găsesc în tezaurul traco-getic (coifurile de I

Poiana-Coțofenești și Băiceni), al căror decor este de inspirație orientală. În epoca romană, cel mai important monument decorat cu reliefuri i. este *Tropaeum Traiani* de la Adamclisi, în afara căruia mai pot fi menționate doar câteva piese decorate cu teme mitologice în basorelief, cum ar fi friza cu amazonomahia de la Tomis (M.A.C.), sau aceea cu Neptun și Amfitrite de la Apulum (M.A.I.), toate de factură provincial romană. Un sarcofag cu amorași și personaje în nișe și două fragmente de sarcofage cu personaje în nișe, toate de la Tomis (M.I.R.S.R., M.A.C.) și probabil, de proveniență microasiatică, se încadrează și ele în seria de monumente i. În perioada de trecere la feudalism se pot aminti patera de la Pietroasa și cămile de la Tăuteu, Apahida și Conțești. Una dintre ultimele manifestări de decor i. o constituie două dintre cămile de aur de la Sînnicolau Mare.

Istria. Borcan de tip Saltovo-Maiak, cu decor lustruit

Cap de alabastru al Iunonei (Cristești)

Istria (sat, com., jud. Constanța); săp. VI. Zirra—1955—1957, 1960. ● În raza satului, așezare din prima epocă a fierului în care sînt deja prezente elemente de cultură materială grecești. ● În punctul numit Capul Viilor, cimitir biritual păgîn, datînd din sec. 10 e.n., caracterizat de prezența borcanelor cu decor de striuri și adesea cu val pe umăr, a oalelor mari și ulcioarelor sferice din pastă cenușie, cu gură treflată și cu decor lustruit, de tip Saltovo-Maiak (protobulgar). ● În apropierea necropolei, așezare de bordeie, relativ contemporană, caracterizată de o cultură materială tipică, în cadrul căreia elementul cel mai reprezentativ îl constituie ceramica: borcanele cu decor striat. Bordeiele au pereți de piatră (zid cu o singură față, din lespezi de calcar, în panouri despărțite dearii care susțin șarpanta). O particularitate înfîlînită numai aci sînt arazele —asizele orizontale despărțind alte asize din mai multe rînduri de piatră — cu lespezele dispuse oblic. În toate aceste trăsături se pot distinge elemente de continuitate a tehnicii zidăriei, ele înfîlîindu-se și la zidurile din sec. 6 ale cetății Histria. M.I. R.S.R.

BIBL.: VI. Zirra, Dacia NS, VII.

r.f.

Iulia Domna, împărăteasă romană, soția lui Septimiu Sever și mamă a lui Caracalla. O reprezentare a împărătesei, statuie de bronz, se păstrează fragmentar, nas cu ochi și parte din pieptănătură, de la Porolissum. M.I.Tr.C.

r.f.

Iunona (Iuno), principala divinitate feminină din panteonul roman, asimilată cu Hera din panteonul olimpian; soția lui Iupiter, respectiv a lui Zeus și patroana căsătoriei și fidelității conjugale. Relativ rar reprezentată, se cunosc doar câteva statui sau statuete fragmentare, provenind de la Sucidava și Cristești (M.I.R.S.R.) și un cap de alabastru miniatural de la Cristești (M.T.M.). La Apulum s-au găsit fragmente ale unor statui ale zeiței tronînd, care făceau parte din grupurile caracteristice ale triadei Capitoline (M.A.I.). În Dacia Inferior se cunosc și rare reliefuri votive (tablete) reprezentînd perechea Iupiter-I. Din Dobrogea provine o singură tabletă, fragmentară, din „tezaurul“ de sculpturi de la Tomis (M.A.C.) care ar putea să fie tocmai o astfel de reprezentare. v. și Iupiter.

r.f.

Iupiter (Iuppiter), divinitate supremă în panteonul roman, asimilat cu Zeus din panteonul grecesc. Nu se cunoaște nici o reprezentare a lui Zeus din cetățile de pe malul Mării Negre, în schimb trebuie semnalat templul lui I. *Polieus* (protector al cetății), de la Histria. Acesta este un indiciu cu privire la faptul că, aici, zeul a fost mai ales cunoscut în ipostaza sa romană oficială, ca principal membru al Triadei Capitoline. În iconografia lui I. se disting mai multe tipuri și variante: 1 (I. Olimpianul. a) I. *Tronans* (tronînd): zeul, înveșmîntat în mantia care îi lasă un umăr gol, stă pe un tron. În stînga lui apare vulturul, în timp ce cu dreapta ține sceptrul înalt. Mai multe statui de acest tip, de obicei de dimensiuni reduse,

Pond de bronz cu reprezentarea lui Iupiter Olimpianul (Tomis)

Acvilă cu fulgerul în gheare (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

Iupiter Tronans (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

provin de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, de la Apulum (M.D., M.A.I.), Cristești (M.T.M.), Gherla (M.I.Gh.); b) *I. Fulminans* sau *Tonans* (aruncând trăznetul sau care tună): zeul, reprezentat ca un bărbat în plină forță a vârstei, nud, cu barbă și încununat cu lauri, aruncă fulgerul cu mâna dreaptă, în timp ce cu stînga ține sceptrul. O statueta de bronz provine de la Potaissa (M.I. Tr.C.), un fragment de statuie de bronz a fost descoperit la Sucidava (M.I.R.S.R.) și un relief la Gherla (M.I.Gh.), iar la Capidava sînt cunoscute mai multe dedicații către *I. Tronans* (M.A.C.); c) *I. Pater* (tatăl): zeul, în picioare, învăluit în mantia care îi lasă un umăr dezgolit, ține în stînga sceptrul înalt, iar cu dreapta varsă libație dintr-o pateră pe un altar. Această reprezentare se regăsește pe mai multe tablete provenind una de la Tomis, una din Oltenia și două fără o origine cert cunoscută (M.I.R.S.R.), ca și de asemenea, în două statui, de mărime redusă, dintre care una este de proveniență necunoscută, iar alta a fost descoperită la Sucidava (M.I.R.S.R.). Trei tablete votive îl reprezintă pe *I.* împreună cu pateră sa *Iunona*. Dintre ele, una merită o atenție deosebită, întrucît înfățișează perechea divină pe un car. A fost descoperită la Romula (M.I.R.S.R.). Mai multe acvile — fragmente de statui mai mari sau monumente de sine stătătoare — sînt de asemenea legate de reprezentarea tatălui zeilor. Ele provin de la Tomis, Histria, Apulum sau Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.R.S.R., M.I.Tr.C., M.A.I.). 2) *I. Dolihenus* (*Dolihenus* „din Dolihe”, localitate din Asia Mică), divinitate sincretistică de origine orientală, zeu al munților, al minelor și al minerilor, al armatei. În mod obișnuit, reprezentat sub aspectul unui bărbat în puterea vârstei, îmbrăcat cu *lorica graeca* și cu coif pe cap, ridicînd în mîna dreaptă securea dublă. Pe relieful este de multe ori însoțit de o paredră, *Iunona Regina*, sînd pe un țap și de doi tineri războinici călări — *Cabires Doliheni*. Între monumentele doliheniene de pe terit. României, cel mai important este statuia lui *I. Dolihenus* sînd în picioare pe taur, de la Șendreni (M.I.G.). Tablete din bronz cu imagini și simboluri doliheniene sînt cunoscute de la Apulum (M.A.I.). O statuie, de dimensiuni mai mici decît natura, provine de la Drobeta (M.P.F.), iar alta de la Centuma Putea (Surducu Mare). În sfîrșit, în Dobrogea sînt păstrate mai multe monumente doliheniene, între care o statueta a zeului provenind de la Histria și o stelă funerară a unor preoți dolihenieni descoperită la Muratu, lîngă Callatis (M.I.R.S.R.). 3) *I. Turmasgada*, de asemenea divinitate sincretistică, rezultat al sintezei dintre ipostaza obișnuită olimpiană și *Turmasgada* (unul dintre zeii înălțimilor, tipic microasiatici sau sirieni). *I. Turmasgada* este întîlnit în Dacia în zonele ocupate de trupe orientale. Două monumente reprezentînd o acvilă cu aripile desfăcute provin de la Romula (M.I.R.S.R.). 4) *I. Zbelsurdus*, divinitate sincretistică, rezultat al interpretării în ipostază de *I.* a divinității tracice *Zbelsurdus*. Singura imagine a zeului, provenind de la Drobeta, este un relief de cult reprezentînd pe *I. Tronans*, dar cu o inscripție specificînd epitetul *Zbelsurdus*. Din relief (rupt în două fragmente) se păstrează un fragment în

Izvoare. Pahar de sticlă dintr-un mormînt de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov

Izvoare. Pahar ceramic dintr-un mormînt de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov

M.I.R.S.R.; celălalt, pierdut, se afla în **M.P.F. 5) I. Amon**, divinitate sincretistică, creată prin sinteza dintre I. Olimpianul și divinitatea egipteană, de asemenea cu atribute de zeu suprem, Amon. Este reprezentat de obicei, ca și I., în puterea vîrstei, cu trăsături puternice, cu plete bogate și cu barbă, dar cu două coarne de berbec răsucite în jurul urechilor. Figura lui I. Amon apare frecvent pe bazele și coronamentele (pe acestea din urmă, de obicei între doi lei adosați) de monumente funerare, stele, edicule, din zona Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Micia, Apulum (**M.I.Tr.C., M.D., M.A.I.**). 6) Mai apar, sporadic, și alte ipostaze sincretistice ale lui I., precum I. Sabazios de la Tibiscum (**M.B.T.**).

r.f.

Izvoare (sat, com. suburb. Dumbrava Roșie, municipiul Piatra Neamț, jud. Neamț); săp. C. Matasă — 1931; R. Vulpe 1936—1938, 1948. ● Pe terasa mijlocie a Bistriței, așezare neolitică cu cinci nivele de locuire aparținînd culturilor Precucuteni și Cucuteni A, cu locuințe de suprafață din lemn și vălătuci, cu vetre, uneori prevăzute cu garduri, precum și o alveolare în solul așezării, cuprinzînd un depozit de ceramică. Ceramică și plastică de tip Precucuteni, protocucuteni și Cucuteni A, în cadrul cărora

se disting: vase de tip Precucuteni cu bogat decor spiralic, incizat, canelat și excizat; plastică precucuteniană (figurine feminine steatopige și zoomorfe schematizate, un vas plastic antropomorf acefal); vase de tip protocucuteni cu decor spiralic incizat și pictat după ardere în două culori; ceramică tricromă de tip Cucuteni A, cu o serie de vase cu picior, între care unul deosebit, cu cupa separată și legată de picior prin patru suporturi cotiți, precum și plastică tipică: figurine feminine, unele cu suprafața netedă, sensibil modelate, celelalte cu decor geometric incizat, steatopige; o piesă plastică antropomorfă de lut de mari dimensiuni, păstrată fragmentar, figurine zoomorfe și modele miniaturi de mobilier neolitic. ● Așezarea neolitică este străpunsă de mormintele unui cimitir de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. Inventare funerare cuprinzînd vase ceramice și de sticlă, un pahar ceramic imitînd sticla cu decor în șlif oblic, piepteni de os semicirculari sau în clopot, mărgele, fibule de argint. **M.A.P.N., M.I.R.S.R.**
BIBL.: R. Vulpe, *Izvoare*, Buc., 1957.

r.f.

Izvoru (sat, com. Gogoșari, jud. Ilfov) n.v. Căcaleți; săp. B. Mitrea și C. Preda — 1954, 1962—1964; B. Mitrea — 1969—1971. ● În punctul La gropi, necropolă de înhumăție de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov și o necropolă creștină din sec. 6—7. Inventare funerare specifice culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov: ceramică fină, cenușie (frecvente ulcioare cu gura trilobată) și grosolană; piepteni în formă de clopot, unul fiind decorat cu cerculețe gravate adînc, fibule între care două de argint, cu semidisc; coliere și mărgele de chihlimbar, octaedrice și din pastă vitrificată, sferice sau bitronconice; pahare de sticlă, dintre care unul cu pastile colorate. ● Necropolă birituală din sec. 8—9. Mormintele de înhumăție au inventar sărac și orientarea V—E, de caracter creștin. În inventare, în afara urnelor de forma unor borcane, modelate pe roata înceată și decorate cu striuri orizontale sau ondulate, două tuburi din tibia de pasăre, îngrijit lucrate și delicat decorate cu cerculețe gravate. **M.I.R.S.R., M.I.G.**
BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*; M. Babeș, *Dacia NS*, XIV—XVI, Cronica săp.

r.f.

Izvoru Birzii (sat, com., jud. Mehedinți); descop. înt. — 1967. Placă (pectoral?) de aur, cu chenar de puncte posonate și un decor comportînd o rozetă de șapte grupuri de cercuri concentrice reliefate prin ciocănire și mărginite de cîte un șir de puncte posonate. În spațiile rămase libere către extremitățile ovalului, cîte un grup de cercuri similare celor din rozetă. În colțuri, cîte un orificiu de fixare — probabil pe veșmînt —. Datată în Hallstatt. **M.O.C.**
BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, fig. 439/8.

r.f.

Împletitură, motiv decorativ reproducînd, într-un singur plan, desenul unei texturi din cîteva fire. Apare în arta grecească de pe terit. țării noastre pe buza unui chîmp arhaic (Histria, **M.I.R.S.R.**), apoi, în perioada romană, în zonele de bordură ale mozaicurilor (Apulum) și continuă și în perioada romano-bizantină (mozaicul de la Tomis). Motivul

Izvoru Birzii. Placă pectorală de aur

î. este gravat pe pereții bisericuțelor de la Basarabi și pe unele tezaure din perioada de trecere la feudalism (ex. talerul de la Pietroasa). Variante de î. sînt *entrelac*-ul (pe obrăzarul coifului de la Băiceni și ex. citat de la Basarabi) și tresa (chiupul de la Histria, M.I.R.S.R.).

r.f.

împungere (împunsături), tehnică folosită în diverse epoci pentru decorarea ceramicii: cu un instrument ascuțit se „împunge” suprafața vasului înainte de ardere, în așa fel încît amprentele adînci obținute să definească un desen cu traseu regulat. Cele mai vechi ex. de î. datează din neolitic, din cultura Hamangia. Sînt frecvent întrebuițate cu rol de tehnică decorativă majoră, în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, în cultura Coțofeni, iar în epoca bronzului, ca și în cea a fierului, ca tehnică decorativă secundară. În epoca dacică nu se cunosc ex. de î., iar în epoca romană apar doar sporadic, ca și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. În perioada de început a feudalismului, î., realizate cu un împungător, sau în grupuri cu virfurile pieptenu-lui, devin un motiv obișnuit, dar nu foarte frecvent, al ornamenticii ceramice (olărie cu decor striat). v. și ceramică cu împunsături succesive.

r.f.

încastrare, termen generic desemnînd procedee de includere într-un ansamblu dintr-un anumit material, a unui sau mai multor elemente izolate din alt material, în scopuri funcționale sau decorative. Din acest punct de vedere, sub termenul de î. pot fi clasate mai multe tehnici artistice: *cloisonné*, *niello* și chiar încrustarea. Se cunoasc de asemenea ex. de șarpantă încastrată în zidărie de la Histria (sec. 6 e.n. și 10 e.n.) și de la Capidava (sec. 10—11 e.n.).

r.f.

încrustare, procedeu de subliniere a efectelor decorative prin umplerea spațiilor adîncite ale unui motiv, cu materie colorată diferit în raport cu tonalitatea motivului propriu-zis. Folosit încă din neolitic, cînd se încrustau cu pastă albă porțiunile excizate de pe suprafața vaselor ceramice. În epoca bronzului se încrustează atît ceramica (dar numai în anumite culturi: Wietenberg, Tei, Gîrla Mare), cît și bronzurile gravate (depozitul de la Apa, M.I.R.S.R.). Î. continuă să fie practică și în timpul primei epoci a fierului: ceramica de tip Basarabi, *akinakes* de la Ferigile (M.I.R.S.R.). În epoca dacică este practic necunoscută, pentru ca în epoca romană să fie folosită în primul rînd la podoabele și garniturile de metal comun. Tot din această vreme provin, din necropola de la Tomis, o casetă de lemn cu încrustații de os și o trusă chirurgicală, la care minerele

de metal erau încrustate cu argint (*niello*) (M.A.C.), iar de la Augustin, un *umbo* de scut din fier cu decor istoriat, tot nielat și aurit (M.I.R.S.R.). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism nu se cunosc ex. de î., în schimb în aceea de început a feudalismului, în tezaurele de la Oțeleni și Voi-nești, se păstrează piese decorate prin *niello*.

r.f.

înmormîntări. Nu se cunoaște nici măcar o singură î. izolată în paleolitic. Cercetările arheologice au descoperit însă necropole neolitice, aparținînd diferitelor culturi din această perioadă. Se poate vorbi de o concepție generală a „mortului viu”, căruia, pentru nevoile sale, i se pun în mormînt unelte, podoabe, arme, vase ceramice cu alimente și chiar reprezentări plastice cu evident rost magico-religios. Această concepție nu ajunge la o complexitate deosebită, amenajările și inventarele funerare păstrîndu-se între anumite limite, așa încît nu implică efortul și bogăția colectivă. Totuși, ele sînt destul de elaborate, puțîndu-se constata diferențe notabile de la cultura la cultură. Primele î. ne sînt cunoscute din neolitic, în cadrul culturii Criș, și se întîlnesc în așezările de la Schela Cladovei, Leț, ș.a. Caracteristice sînt inventarul, din care nu lipsesc uneltele microlitice și ceramica, și obiceiul acoperirii cadavrului cu cioburi. Acest tip de î., care nu comportă gruparea în necropole separate de așezări, implică o credință în continuarea vieții după moarte, în legătură cu colectivitatea și cu cadrul material din care mortul făcuse parte. În cadrul culturii Hamangia — etapa tîrzie — sînt cunoscute î. din necropola de la Cernavoda. Fiînd situată într-un teren lunecat, descop. nu sînt perfect concludente; totuși, se poate stabili că rămășițele pămîntești erau depuse alungite, pe spate, cu mîinile așezate pe pîntece. Inventarul este bogat: un topor de piatră, așezat lingă craniu sau lingă torace, vase ceramice, piese de plastic, podoabe și resturi osteologice, vestigii ale unor oîrande alimentare. Piesele de plastică, relativ frecvente, sînt o variantă a figurinei feminine nude, steatopige, gravide, imagini legate de cultul fecundității și de credințele vieții de după moarte, probabil asimilată cu renașterea. Apariția unei figurine masculine, Gînditorul, este poate de pus în legătură cu ritualul funerar, comportînd o manifestare de doliu — priveghi, bocet sau altceva asemănător. Toate aceste elemente conturează un conținut complex al î. și al credințelor funerare, elaborat, sincretist, deci avînd o îndelungată moștenire specifică în urmă. În neoliticul mijlociu, cultura Boian este caracterizată de întinse necropole cu î. de înhumație, cum este aceea de la Cernica, caracterizate de poziția întinsă a morților și de inventarul relativ modest, comportînd unelte, podoabe — brățări, perle, pandantive din cochilii sau din aramă —, precum și puține vase ceramice, semn, după cum putem să ne dăm seama, al unei credințe care presupune continuitatea de activitate specifică a mortului în „viața de dincolo”, dar nu și obligația — sau posibilitatea — celor vii de a-i asigura un anumit confort, în primul rînd alimentar, prin ofrande și amenajări deosebite, cum era, în parte, cazul pentru cultura Hamangia. Din neoliticul

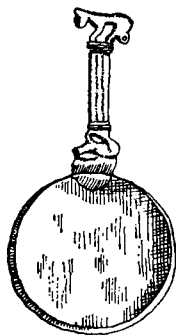
s-au putut să se cunoască necropolele culturii Gumelnița cu morminte de înhumăție, cu scheletele culcate pe o parte cu picioarele flectate, presărate cu ocră roșu și cu inventar sumar — arme, vase, podoabe, moștenind evident, cu unele modificări, rituri și credințe din cultura anterioară Boian. Oricât ar părea de ciudat, deși s-au făcut cercetări în acest sens, nu se sînt cunoscute necropole din cultura Cucuteni, ci doar f. rituale în așezări, poate chiar însoțite de manifestări antropofagice, cu inventar foarte bogat de vase pictate (Traian, M.I.R.S.R.). Cerc. de pînă acum nu au urmărit în mod special f. caracteristice pentru celelalte culturi din neoliticul superior, care sînt, practic, necunoscute cu excepția celor din grupul Decea Mureșului: înhumări cu cadavrul întins pe spate, avînd ca element specific de inventar colierul din rîndele de cochilie. Perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului este caracterizată de pătrunderea și generalizarea — cel puțin în E și SE terit. României — a unui nou tip de i., așa-numitele „morminte cu ocră roșu”: depunerea mortului culcat pe o parte, chircit și presărat cu ocră roșu, într-o groapă puțin adîncă sau chiar pe sol, peste aceste rămășițe înălțîndu-se o movilă de pămînt — tumulul. Adesea, aria mormîntului de sub tumul este înconjurată de un inel circular de bolovani. Uneori se surprinde un adevărat înveliș de bolovani, de cele mai multe ori afectînd forma unei calote scufundate spre centru, sau chiar a unui crater, ca și cînd acest înveliș ar fi fost așezat pe un suport dintr-un material care a dispărut între timp. Este posibil ca inițial, deasupra mormîntului propriu-zis, să se fi construit un acoperiș conic de lemn, ca o colibă. Acesta la rîndul său era acoperit — probabil inițial — cu bolovani de piatră, ca să-l fixeze. Peste ultimul înveliș se îngrămădea mantaua de pămînt foarte groasă. În mormînt, pe lângă cadavru, se mai depuneau arme, podoabe cu rost de însemn — cum este sceptorul din calcar în formă de cap de cal de la Casimcea — și ceramică, probabil conținînd ofrandă alimentară. Rareori, ca la Hamangia, pe mormînt se împlînta și un semn exterior, o stelă-menhir feminin. Aceste morminte care, cel puțin pînă acum, nu au fost găsite grupate, par să fie morminte de șefi, reflectînd credințe și obiceiuri ale păstorilor semistabili din stepile la N de Marea Neagră, care atribuiau șefilor războinici o nemurire deosebită. Ele aparțin culturilor Horodiștea-Foltești, Cernavoda I și II și sfîrșitului sferic. La începutul epocii bronzului i. au putut fi surprinse necropole plane de morminte de înhumăție, în cistă. În perioada mijocie a epocii bronzului, în V, SV și centrul României a apărut și s-a generalizat ritul incinerăției. Necropola de la Ocna Sibiului, din cultura Wienberg, este caracterizată de inventarul sărac și de aspectul relativ simplu al ceramicii — urne și capace. Necropolele din aria culturii Gîrla Mare (Gîrla Mare, Cîrna, Rast, Ostrovu Mare, 'ădurea Verde) sînt caracterizate, în schimb, de inventar bogat — cești și străchini, figurine zămînice și zoomorfe — și de o ceramică cu forme elegante și bogat decorate cu elemente geometrice și semnificație de simbol solar. Toate aceste piese

de inventar erau grupate în strînsă legătură cu urna în care era depusă cenușa, și orientate într-un anumit sens. Mormintele se pare că urmau o anumită grupare, a cărei regulă însă nu poate fi identificată. În schimb, în E României, pe arile culturilor Tei și Sărata Monteoru, era practică înhumăția, cu scheletele culcate pe o parte și cu inventar de arme și vase de ofrandă. La sfîrșitul epocii bronzului apare o ciudată diferențiere rituală în cadrul incinerăției: necropolele — plană și tumulară — de la Lăpuș. Odată cu începutul primei epocii a fierului, reapare, și în V, înhumăția. Cele mai vechi necropole, cîmpurile de urne de la Balta Verde și Bobda, sînt totuși de incinerăție. Dar începînd din sec. 7 î.e.n., înhumăția înlocuiește incinerăția în necropolele de tip Basarabi (cum este aceea din stațiunea eponimă și aceea cu influență ilirică, tumulară de la Gogoșu, unde mormintele se diferențiază prin inventare, în general bogate, dar conținînd elemente specifice pentru diferitele categorii ale populației — șefi războinici, războinici, femei ș.a.), în necropolele scitice de la Mediaș, Cimbrud etc. Și mormintele celtice, cum este acela de la Ciumești, sînt caracterizate, într-o perioadă relativ tîrzie (sec. 3—2 î.e.n.) de ritul înhumăției. Dar încă începînd din sec. 6, în necropolele tumulare aparținînd complexului Ferigile-Bîrsești, reapare incinerăția. În gropile puțin adîncite de sub movile, cenușa era depusă în urne acoperite cu capace-străchini, la care se adăuga un inventar compus din arme și podoabe caracteristice: *akinakes*, topoare cu două tășuri. Apoi, încă din sec. 6 î.e.n., apar mormintele de incinerăție tipic dacice, cu aspect rigorist, cu inventar sărac — abia un obiect specific: oglinda la femei, pumnal la bărbați. Mai tîrziu, pe lângă acestea sînt cunoscute în S țării, la Callatis, Doi Mai, Agighiol, Peretu, Găvani, precum și, probabil, Băiceni, Poiana Cotofenesti, Craiova, Porțile de Fier, mormintele tumulare de înhumăție de tip nord-tracic sau traco-getic, de obicei cu inventar bogat (tezaure din argint și aur de arme, podoabe, vase și piese de harnașament) și cu cai de luptă și, uneori, și cu car. În sec. 3 î.e.n. se generalizează necropolele de incinerăție dacice. Un tip deosebit îl constituie rarele necropole tumulare (Zimnicea), precum și mormintele cu arhitectură mai complexă — zidărie de piatră brută (Zimnicea), puț și catacombă (Brăilița). În sec. 2 î.e.n., dar mai ales în sec. 1 î.e.n. — 1 e.n., în Cîmpia Dunării sînt caracteristice necropolele tumulare, de înhumăție, cu inventar bogat tipic — oglinzi cu tamga, mărgelile de chihlimbar, sarmatice. Odată cu colonizarea greacă, iar mai tîrziu cu transformarea Dobrogei și Daciei în provincie romană, se generalizează necropolele orășenești de tip clasic: de obicei, mai multe necropole succesive sau simultane, pentru aceeași așezare, i. tumulare sau plane, bogate sau sărace, de înhumăție sau de incinerăție — o complexitate de esență sincretică, rezultat al întîlnirii de curente și influențe culturale și religioase de pe întinsul întregului imperiu, precum și al condițiilor diferite economice și sociale ale populației. Două fenomene ies în evidență: structurarea necropolelor tumulare, cu

morminte bogate, ale cetăților greco-romane și daco-romane din Dobrogea și Dacia, în funcție de principalele căi de comunicație din preajma acestora; necropolele de incinerare cu inventar sărac de tradiție dacică din interiorul provinciilor, cum sînt cele de la Cașolt, Someșeni, Enisala, sau cele asemănătoare, aparținînd dacilor liberi sau carpilor din afara granițelor imperiului — Văleni, Chilia, Medieșu Aurit. Începînd din sec. 4 e.n. apar î. creștine (ex.: Histria). În rîndul acestora — caracterizate, în general, de înhumație, orientare VE, poziția alungită pe spate, cu mîinile încrucișate pe pîntece sau pe piept, și uneori de depunerea unor însemne creștine — se disting două tipuri principale: î. de tradiție romană, cu inventar sărac și cele de tradiție migratoare, specifice popoarelor germanice, ciudat exemplu de sincretism în care ritualul creștin se combină cu tradiția inventarului și ofrandelor bogate, cum sînt mormintele priincire germanice de la Someșeni, Apahida, Tăuteu și țurce, cum este mormîntul hunic de la Coțești. Pe lîngă necropolele creștine ale populației locale (Izvorul), odată cu pătrunderea slavilor, reapar î. păgîne, incinerante, cu inventar relativ bogat — ceramică și podoabe (Sărata Monteoru). În sec. 8, în Transilvania sînt cunoscute și morminte tumulare, aparținînd slavilor pătruși mai tîrziu, ca acelea de la Nușfalău. În sec. 10, necropolele slavobulgare, păgîne, de incinerare și înhumație (de la Castelu, Sultana, Satu Nou) par să se datorească refugierii unor grupuri de păgîni, persecutați de aparatul de stat al țaratului bulgar proaspăt creștinat, în afara granițelor acestuia, pe terit. bizantin (Dobrogea) sau în zona unor formații prestatale independente (Cîmpia Dunării); în sec. 11 apar cimitirele de călăreți maghiari cu inventar tipic de podoabe și piese de harnașament (Zăbala, Cluj). Dar în general, cimitirele românești creștine devin forma dominantă de necropolă, pentru ca începînd din sec. 11 să rămîna practic singura.

r.f.

Jacu (sat, com. suburb. Albești, municipiul Sighișoara, jud. Mureș); descop. înt. — f.d. Oglîndă de bronz circulară, cu mîner din bară plată, canelată. Mînerul se sudează de disc printr-o gheară dublă semicirculară, suportată de un animal îngenucheat, poate un cervideu, care

Oglîndă de la Jacu

la rîndul său se sprijină pe bara canelată. Capătul liber este terminat printr-o figură zoomorfă ajutată, reproducînd în linii mari silueta unei fiare. Atribuită sciților și datînd din sec. 6 î.e.n. **M.Sig. BIBL.:** VI.Dumitrescu, *Arta*, p. 455—456.

r.f.

Jidova (loc în cartierul Pescăreasca, oraș Cîmpulung, jud. Argeș); săp. Gr. Tocilescu și P. Polonic — 1901; Em. Popescu și Eug. Popescu — 1962 — 1967. Castru roman, datînd probabil din sec. 2 e.n. De tip clasic, construit în *opus vittatum*, avea plan patrulater, cu patru porți flancate de cîte două turnuri pătrate, cu bastioane patruleter intermediare și cu turnuri pătrate, la colțuri. Toate turnurile și bastioanele aveau suprastructuri de lemn. În centru, *principia* de plan clasic patruleter, cu atriu mărginit de *armamentaria* și curte sacră cu *oculus* și *sacellum* în ax. În *latus dexter* terme și *horrea*. S-au identificat de asemenea fragmente din *via principalis*, *via praetoria* și din alte construcții interioare. Cazărmile par să fi fost de lemn. Au putut fi determinate patru nivele: cel mai vechi este nivelul de construcție, marcat de vetre și platforme de mortar; apoi cel corespunzător folosirii castrului de zid descris mai sus; al treilea, care comportă reparații ale zidului de incintă și refacerea suprastructurilor de lemn ale turnurilor; în sfîrșit, al patrulea, în care pe *agger* se înalță unele construcții parazitare, care-l dezafectează funcției de drum de strajă. Toată această succesiune nu a putut fi precis datată, dar pare să dureze între începutul sec. 2 e.n. și mijlocul sec. 3 e.n. Descop. sărace: unelte și arme de fier (cuțite, vîrfuri de suliță), garnituri de bronz (cataramे, aplice), ceramică în general simplă și opaite tipice pentru sec. 2. Castrul este important pentru că documentează un tip de fortificație romană avînd ca trăsătură specifică suprastructura de lemn a turnurilor, din zidărie la bază, asemănătoare unora reprezentate pe Columna lui Traian. **M.C.L.;** **M.Pif.;** **M.I.R.S.R.;** **M.Jidova.**

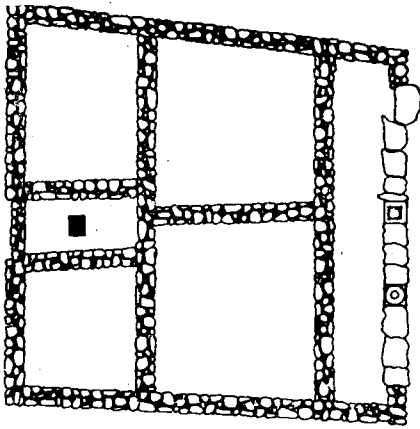
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 375; Em. Popescu și Eug. Popescu, *MCA*, IX.

r.f.

joncțiune zoomorfă, procedeu stilistic, specific artei stepelor, constînd din legarea unor elemente anatomice ale unor specii de animale diferite, generînd astfel fie figuri monstroase, fie motive ornamentale cu caracter zoomorf monstros. În epoca fierului, peștele de la Stîncești și mînerul spadei-lemnă de la Medgidia (ambele în **M.I.R.S.R.**) constituie ex. de j.z. De asemenea, coarnele cerbilor de pe cele două pahare de la Agighiol, cu vîrfurile ramurilor lor terminîndu-se, în unele cazuri, în capete de grifon, rozetele în *triskelion* sau *tetraskelion*, terminate în capete de cai, de fiară, sau de grifon, din tezaurele de la Agighiol, Peretu, Craiova, Găvani și Băiceni, sînt tot atîtea cazuri de j.z.

r.f.

Jupa (sat, oraș Caransebeș, jud. Caraș-Severin); n.a. *Tibiscum*; săp. G. G. Mateescu — 1923; M. Moga — 1965 pînă în prezent. În punctul Peste Ziduri, resturile unei așezări civile romane și ale unui castru roman de plan patruleter, cu

Templul de la Tibiscum — Jupa

patru porți, cercetat parțial. Castrul are mai multe faze constructive, eșalonate între c. 101 și sec. 4 e.n. și prezintă o incintă caracteristică pentru perioada romană timpurie, în *opus quadratum*, cu turnuri interioare, construită însă într-o fază mai târzie. Se pare că avea *principia* monumentale,

situate excentric, de la care provine o mare inscripție. Din orașul antic s-au putut identifica, în afara unor ruine de locuințe, fundațiile unui templu cu portic îngust în fațadă și cu fronton. Mai multe monumente epigrafice, de cult și funerare, completează descop. Din punct de vedere artistic sînt importante o placă de bronz cu reprezentarea lui Iupiter Sabazios într-o ediculă și reliefuri ale Cavalerilor danubieni, precum și ale unor divinități populare (Venus, Hercule). După 271 Tibiscum continuă să trăiască și este cunoscută de aci ceramică de producție — se pare — locală, uneori decorată cu simboluri creștine. În afara descop. mărunte care definesc un aspect local al artei provinciale romane, Tibiscum este important pentru că documentează existența unui tip de castru care prelungește pînă în sec. 4 dispoziții de plan tipice pentru sec. 2 (incintă, dar și un tip mai puțin cunoscut de *principia*). Mai rar este și tipul de templu, care este integrat între *insulae*, nu stă izolat în centrul unui *temenos* și prezintă porticul și intrarea pe una din laturile lungi, singura liberă de altfel și cu funcție de fațadă, așa încît axa lui lungă este dispusă transversal. M.B.T.; M.L.; M.Car.; M.I.R.S.R. BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p. 37—45.

r.f.

Kammkeramik v. ceramică decorată cu pieptenele **kouros** (cuv. gr.), tip statuar grecesc arhaic, reprezentând un tânăr atlet nud, în poziție frontală, cu brațele întinse pe lângă corp, un picior puțin avansat și pletele pe umeri. Anatomia este relativ rigid stilizată și trăsăturile figurii sînt lipsite de încercări de individualizare, abia încălzite de un zîmbet țepăn. Un fragment din spatelul unui tors de k., cu o parte din plete, cu părul stilizat caracteristic prin incizii în hașuri, provine de la Histria. M.I.R.S.R.

r.f.

Laberius Maximus, Manius (sfîrșitul sec. 1 e.n. — începutul sec. 2 e.n.), guvernator — legat — al Moesiei Inferior (Dobrogea și Bulgaria de NE) în vremea împăratului Traian și a războaielor cu dacii. Este probabil că apare în scenele de pe Columna lui Traian referitoare la episodul moesic, îmbrăcat în uniformă de ofițer superior, întovărășindu-l pe împărat, ca și pe cele ale monumentului triumfal de la Adamclisi ca însoțitor al împăratului. Portretul lui L.M. este greu de definit, întrucît pe Columnă figura este adesea degradată, iar pe monumentul triumfal apar de multe ori detalii care nu seamănă de la metopă la metopă. Este în orice caz reprezentat ca un bărbat în puterea vîrstei, cu trăsături aspre, puțin obosite, figură prelungă, inteligentă, expresie severă, pieptănătură simplă, soldățească, după moda vremii și fără vreun semn distinctiv.

r.f.

laconicum (cuv. lat. „baie spartană”), încăperea în cadrul unui edificiu termal, în care se făcea băia de aer umed cald de temperatură ridicată, situată de obicei în mijlocul șirului de camere încălzite prin hipocaust. Sînt cunoscute l. în termele de la Histria și Drobeta.

r.f.

lacrimariu (lat. *lacrimarium* „vas pentru lacrimi”), tip de vas funerar greco-roman, din ceramică sau sticlă, avînd forma unui recipient conic sau sferic, cu gît lung și îngust, cilindric și buza ușor îngroșată și răsfrîntă. Se cunosc l. din necropolele romane de la Histria, Tomis, Callatis (M.A.C., M.I.R.S.R.), Aegyssus și Noviodunum (M.D.D.), Drobeta (M.P.F., M.I.R.S.R.), Apulum (M.A.I.) ș. a. Ele ies din uz în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, odată cu generalizarea creștinismului.

r.f.

lacrîngi v. paleoetnografie

lanțuri 1. Detaliu constructiv constînd din folosirea unor materiale mai rezistente sau mai îngrijit

lucrate la colțurile zidurilor sau la articulația panourilor cu pilaștrii angajați; șenaj. De obicei se folosesc l. din blocuri de piatră și în acest caz, la colț, blocurile sînt așezate alternativ, cu laturile lor lungi cînd pe o față de zid, cînd pe cealaltă, perpendiculară pe prima. Astfel de l. ne sînt cunoscute la colțurile unor bazilici de la Histria și Adamclisi, la colțurile corpului de gardă și la colțurile pilaștrilor interiori, din turnuri, de la Capidava. 2. L. de tiranți, detaliu constructiv, constînd din inserarea unor grătare horizontale continui de birne în miezul de *opus caementicium* al unei zidării masive. Cel mai vechi ex. cunoscut este cel al zidăriei picioarelor podului lui Apolodor din Damasc de la Drobeta. Procedul devine frecvent în epoca feudală.

r.f.

lapidariu (lat. *lapidarium* „pentru pietre”), muzeu specializat în conservarea și expunerea monumentelor de piatră: inscripții, statui, reliefuri, monumente funerare, elemente de arhitectură. Un tip special de l. îl constituie gliptoteca — un muzeu de statui (ex. aceea celebră din München, R.F.G.). L. importante în țară se găsesc la M.I.R.S.R., M.A.C., M.A.I., M.D., M.I.Tr.C., M.Z., M.Br.S.

r.f.

lari (lat. *Lares*), divinități romane, protectoare ale locuinței, personificări ale sufletului celor decedați. L. sînt înfățișați ca niște adolescenți, purtînd cornul abundenței. Pe terit. României sînt cunoscute mai ales mici statuete de bronz reprezentînd

Statuetă de bronz a unui lar (Sucidava)

L., dintre care se remarcă o statueta descoperită la Sucidava, cu trăsăturile unui adolescent surzător, schișind o mișcare de dans, îmbrăcat cu tunica scurtă, cizme înalte și mantia aruncată peste umăr, fiind în mîna stîngă cornul abundenței. **M.I.R.S.R.**

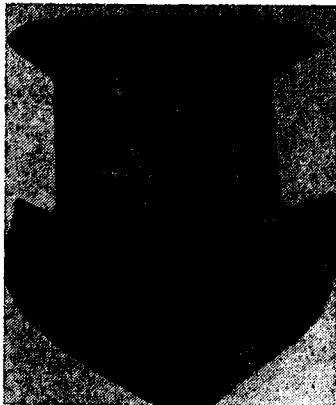
r.f.

La Têne 1. Punct de pe malul lacului Neuchâtel (Elveția), unde s-a descoperit o așezare celtică.
2. Nume dat celei de-a doua vîrste a fierului și culturii corespunzătoare, răspîndită în Europa vestică, centrală și de SE. v. daci; epoca fierului.
h.d.

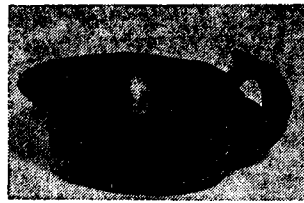
latera principiorum v. principia

Lăpuș (sat, com., jud. Maramureș); săp. J. Szén-téndrei — 1890; M. Rusu, D. Popescu, I. Ordentlich — 1961; M. Rusu, I. Ordentlich, C. Kacsó — 1967—1969. Pe platoul Podul hotarului, așezare din epoca bronzului și necropolă plană și tumulară de incinerare de la sfîrșitul epocii bronzului — începutul epocii fierului (Hallstatt A). În cea tumulară, inventar foarte bogat și frumos de material ceramic, în care se cuprind și cîteva mari urne cu apucători zoomorfe, podoabe, butoni și fluturași din aur. Extrem de interesantă este descop. într-unul din tumuli, unui topor de fier. Acesta este cel mai timpuriu obiect de fier descoperit în țara noastră. Ceramica (vase mari cu corp tronconic și gît cilindric înalt, străchini în calotă, vase-vatră portativă), este decorată bogat cu motive geometrice ca rozete, spirale, motive stelate, zigzaguri, dinți de lup, excizate și incrustate cu alb sau canelate, dispuse radial și avînd semnificație de simbol solar, precum și cu proeminențe cu caracter falic, sau terminate în protomă zoomorfă, probabil de cervideu. Aspectul cultural surprins la **L.** constituie o prelungire a formelor bogate în ornamentică solară din epoca bronzului, în circumstanțe istorice încă neprecizate. El prezintă puternice și ciudate asemănări cu culturile fazei tîrzii ale epocii bronzului din zona carpato-dunăreană — Suciu de Sus, Wietenberg, Otomani — și se încadrează în cultura Suciu de Sus. **M.J.M.**
BIBL.: C. Kacsó, *Marmajia*, 1.

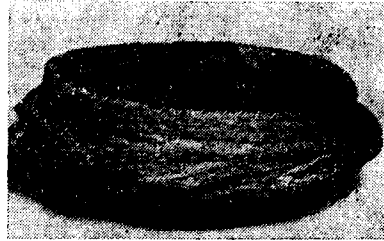
l.r.

Lăpuș. Urnă ceramică

Lechința de Mureș. Cească și strachină hallstattiene

Lechința de Mureș (n.v. al satului Lechința, com. Iernut, jud. Mureș); săp. D. Popescu — 1952; D. Popescu, K. Horedt — 1951, 1957, 1960. ● În punctul Săliște: — așezare hallstattiiană dacică de bordeie, cu ceramică cu decor tipic, de zone de caneluri torsate și un depozit de 11 figurine zoomorfe, între care trei mistreți, trei bovidee, două capride (țapi), două ovine (oaie și miel) și un cal, stilizate extrem de viu și sugestiv, atît pentru trăsăturile speciei și sexului, cît și în ceea ce privește mișcarea caracteristică; — așezare rurală daco-romană de bordeie (sec. 2—3 e.n.) cu populație dacică adusă din alte zone ale provinciei și o necropolă de incinerare; ceramică, în cadrul căreia se află și de tradiție dacică, un depozit de unelte agricole de fier (un fier de plug, seceri, sape) de tipuri specific dacice; — necropolă de tip Sintana de Mureș-Cerneahov cu un mormînt de incinerare din sec. 3 și altele, de înhumare, din sec. 4 e. n.; — așezare din sec. 11—12. ● Pe pantele învecinate, urme de locuire din epoca bronzului, culturile Coțofeni și Wietenberg și o descop. izolată, un model-miniatură de car. **Naturhistorisches Museum, Viena; M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 274.

r.f.

lecit (gr. *lecytos* „flacon“), formă de vas grecesc, cu picior discoidal, pîntec conic convex, gît tubular, terminat în formă de pîlnie și cu toartă. Mai mulți l. atici din perioadele clasică și elenistică, decorați cu palmete pictate cu firnis negru și cu registre de motive geometrice, provenind de la Tomis, sînt păstrați în col. Butculescu (**M.I.R.S.R.**). ◇ *L. aribalesc* (gr. *lecytos arybaliscos* „flacon în formă de pungă“), formă ceramică grecească, l. cu pîntecul umflat ca de aribal, dar cu picior și gît tubular. Se cunosc *l.a.* atici cu decor pictat cu figuri roșii, în stilul specific sec. 4. î.e.n. (stilul înflorit), din necropolele Histriei și cu palmete, de la Tomis (col. Butculescu, **M.I.R.S.R.**).

r.f.

Lecit și crater elenistice (Callatis)

lei funerari, motive figurative reprezentând lei, constituind de obicei elemente de coronament de monumente funerare. De cele mai multe ori, sînt reprezentați devorînd un craniu de ierbivor (taur sau berbec), ceea ce permite stabilirea unor legături între cultele naturiste de origine orientală și aceste reprezentări funerare. Uneori sînt reprezentați în cupluri adosate față de un motiv central: pină, Amon, medalion. Din plastica funerară, motivul a trecut și la alte tipuri de monument. În acest sens sînt de amintit aruncătoarele de apă în formă de lei, ca pe cornișa Monumentului triumfal de la Adamclisi. În general, toate aceste statui sînt remarcabile prin tratamentul lor plastic, marcat de o notă de naivitate și prin stilizarea coamei, adesea de un decorativism bogat, caracter tipic de stil provincial. Fără să lipsească din Dobrogea și Dacia ciscarpatică, motivul este frecvent îndeosebi în Dacia intracarpatică, la Micia și mai ales în jurul marilor centre de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D. M.I.Tr.C.), Apulum (M.A.I.), Potaiissa (M.I.Tr.C., M.I.T.) și Napoca (M.I.Tr.C.).

r.f.

Leț (sat, com. Boroșneu Mare, jud. Covasna); sãp. Z. Székely — 1949; I. Nestor, Eug. Zaharia, Z. Székely — 1955. Pe Dealul Cetății, în apropiere de sat, așezare cu mai multe nivele de locuire, printre care amintim o așezare neolitică cu înmormintări de înhumație cu două faze ale culturii Criș, apoi o așezare neolitică din cultura Boian, o așezare neolitică din cultura Cucuteni-Ariușd fazele A și B, elemente de pătrundere și răspîndire a culturii Monteoru, așezare de bordeie din prima vîrstă a fierului și urme din epoca romană și feudală țirzie. Din punct de vedere artistic, între toate aceste descop. ies în evidență ceramica de tip Criș și aceea de tip Boian. În cadrul celei dintîi este frecventă mai ales ceramica decorată cu pictură reprezentînd și elemente de ornamentică noi; aceea de tip Boian cuprinde forme mari (cupe și recipiente cu pîntece tronconice și partea superioară cilindrică) din pastă neagră, arsă reductor și lustruită puternic, cu decor excizat, geometric, cu motive spiralice și mai ales meandrice, din care nu lipsește nici motivul textil, într-o interpretare mult schematizată. M.S.G.

BIBL.: Z. Székely, *MCA*, I; I. Nestor, *MCA*, III.

l.r.

lezenă, element decorativ de cadru cu caracter arhitectural, afectînd forma unui pilastru lipsit de bază și capitel, dar fără să aibă funcția constructivă a acestuia. L. apar pe stelele de cult sau funerare, ca elemente laterale ale ancadramentului motivului figural principal. L. sînt de trei feluri: netede (ex.: stele de la Apulum, M.A.I.), canelate (ex.: stelă funerară de la Tomis, M.A.C.) și decorate cu vrei sinusoid (ex.: ediculă de la Micia, M.D.). Uneori se termină cu un pseudo-capitel. r.f.

libația cavalerului v. cavaler

Liber și Libera, ipostază latină a cuplului Dionysos-Ariadna. Liber este înfățișat aducînd libație, tînăr, gol, încins cu nebrida și încălțat cu sandale înalte, încununat cu vița de vie, țînînd după umeri pe Libera, în hiton lung; ambii poartă tirsul — bastonul încoronat de conul de pin și pe care se înfășoară vița de vie — și sînt uneori înconjuțați de cortegiul dionisiac. Reprezențați într-un stil specific provincial mai ales de reliefuli de cult — tablete și reliefuli ajurate — din Dacia intracarpatică, în zona orașelor Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Apulum (M.I.Tr.C., M.D., M.A.I.). Un sanctuar de tip central al lui Liber Pater s-a descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. v. și Dionysos. r.f.

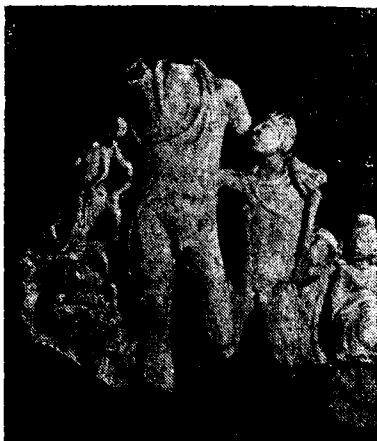
Libida v. Slava Rusă

Leu funerar (Micia)

Bază de monument funerar cu portret și lei (Apulum)

Relief ajutat cu reprezentarea lui Liber Pater (Apulum)

Limanu (sat, com. suburb., municipiul Constanța, jud. Constanța); săp. W. Volschi și M. Irimia — 1959. Cimitir neolitic de înhumatie, cultura Hamangia. În inventar, ceramică tipică, arsă reductor, cu lustru negru (vase bitronconice, vase piriforme sau cu corp globular și gât lung cilindric, cupe cu picior); decor de creștături pe muchii, de înșepături succesive încrustate, grupate în motive lineare sau în registre de motive triunghiulare incizate, în benzi desenând motive geometrice unghiulare și, cel mai frecvent, decor plisat, cu motive spiralice, combinat cu proeminențe obținute prin modelare. Vase de marmură, brățări și mărgele cilindrice din cochilii mediteraneene. **M.A.C.**

BIBL.: W. Volschi și M. Irimia, *Pontice*, I.

limbă de centură, detaliu de piesă de costum specifică populațiilor nomade; făcută de obicei din metal, afectând forma unui dreptunghi oblong, cu unul din capete rotunjite. Cele mai vechi exemplare cunoscute sînt cele avarice, de bronz, cu decor geometric în relief plat, realizat prin presare la cald, în tipar monovalv. Ele formează împreună cu aplicele de centură garnituri ornamentale tipice. Asemenea piese provin de la Felnac și Sînpetru German. L. de c. reduse la terminația rotunjită, decorate cu motive florale stilizate geometrice, se cunosc de la bulgari și maghiari (Cluj-Napoca, M.I.Tr.C.). Din tezaurul de la Voinești provine o astfel de piesă din argint, formînd garnitură cu o cataramă; este plată, cu decor gravat și aurit, geometric și floral.

r.f.

limes (cuv. lat. „hotar”), frontieră fortificată a Imperiului roman. Prin l., arheologii înțeleg și un segment de frontieră, constituind un sistem strategic unitar (ex.: l. renan = frontieră fortificată a Imperiului roman pe Rin). Cum sistemul de organizare militară a granițelor a avut consecințe în întreaga dezvoltare istorică, se vorbește despre l. ca despre o zonă a Imperiului (ex.: populația l., arta l. etc.). În Dacia și Scitia Mică sînt cunoscute mai multe l.: 1. *L. dunărean*, segmentul care dubla malul Dunării de la Duros-

torum (Ostrov) pînă în Deltă cunoscut și sub numele de *L. Scythicus*, cuprinzînd fortificațiile de la Cimbriani (Galița); Sacidava (Muzait); Altinum (Oltina); Sucidava (Rasova); Axiopolis (Hînog-Cernavodă); Capidava; Topalu; Carsium (Hîrșova); Cius (Gîrliciu); Beroe (Piatra Frecăței); Troesmis (Turcoaia); Arrubium (Măcin); Dinogetia (Garvăn); Noviodunum (Isaccea); Aegyssus (Tulcea); Salsovia (Mahmudia); Halmyris (Murighiol-Zaporojeni). Între acestea, Aegyssus și Axiopolis au fost și baze navale pentru flota romană (*Classis Flavia Moesica*); Troesmis, iar din sec. 4 încolo și Axiopolis și Noviodunum au fost cartiere generale de legiune. În celelalte castruere erau cantonate trupe auxiliare. Construit probabil în vremea lui Traian, a fost reconstruit în vremea tetrarhiei, cînd au apărut pe această frontieră două tipuri specifice de fortificații: — castelul de tip carpato-dunărean, varianta II (Capidava, Troesmis vest) și cel de tip moeso-roman (Axiopolis, Troesmis est, Dinogetia, Noviodunum). Fortificațiile l. dunărean au fost recupate în perioada tîrzie (sec. 9—11), cînd se pare că se poate vorbi de un l. bizantin pe Dunăre. 2. *L. transalutan*, care urma linia Flămînda-Rucăr, pînă la pasul Bran și cuprindea fortificațiile: Fîntînele, Putineiu, Băneasa, Roșiorii de Vede, Gresia, Ghioca, Urlueni, Filfani, Săpata de Jos, Albota, Purcăreni, Jidova, Rucăr. Dintre acestea, în patru puncte: Fîntînele, Băneasa, Urlueni, Săpata de Jos, se găsește curioasa dispoziție a cîte două castruere alăturate. L. transalutan a fost inițial datat, pe baza descop. unor tezaure îngropate în valurile (*agger*) unor castruere (Băneasa, Săpata de Jos), la mijlocul sec. 3 e.n. Descop. recente de la Jidova dau temeuri pentru o datare mai timpurie (începutul sec. 2 e.n.). Tot aici a putut fi definit tipul de castruere, care este o variantă a castrului clasic roman timpuriu, prezentînd detaliul specific al construirii părții inferioare a turnurilor din zidărie de piatră, la fel cu cortinele, iar a părții superioare din șarpantă de lemn. L. transalutan întretaie atît Brazda lui Novac de N cît și pe aceea de S, fără însă ca cercetări sistematice să poată preciza raporturile stratigrafice și cronologice dintre valul I. și celelalte două. 3. *L. alutan*, care dubla cursul Oltului, pe malul său drept, dar care în Depresiunea Loviștei-Tițești urmărea traseul vechiului drum de pe malul stîng, evitînd cheile Oltului, pe atunci impracticabile. Cuprindea castruere: Islaz, Tia Mare, Slăveni, Romula (Reșca), Acidava (Enoșești), Rusidava (Momoțești), Pons Aluti (Ionești Govorei), Buridava (Stolniceni), Castra Traiana (Sînbotin), Rădăcinești, Perișani, Tițești, Arutela (Bivolari), Praetorium (Copăceni), Racovița, Pons Vetus (Cîneni), Riul Vadului, Caput Stenarum (Boița). Pentru acest l. sînt caracteristice castruere aparținînd variantei hadrianece a tipului clasic. Ca și cel dunărean, l. alutan nu are val și șanț, rîpa fluviului înlocuindu-le. 4. *L. de est al Daciei*, care urmărea linia Carpaților Orientali și cuprindea castruere: Gherla, Ilișua, Orheiul Bistriței, Domnești, Brîncoveni, Călugăreni, Sărățeni, Înlăceni, Odorhei, Hoghiz, Olteni, Comalău, Angustia (Brețcu). Despre acest hotar fortificat se poate spune că reprezintă o zonă accentuat

rurală, iar fortificațiile prezintă forme ciudate, cu abateri considerabile de la tipul clasic. Cele câteva care au fost cercetate — Cumidava (Rișnov), Angustia (Brețcu), Olteni — prezintă mai multe faze constructive, ultima situându-se în sec. 3 e.n. 5. *L. de nord-est al Daciei, (Porolissensis)*, care închidea văile Someșului și ale Crișurilor și cuprindea castrele de la Căsei, Buciumi, Românași, Bologa și Porolissum (Moigrad). După cerc. recente de la Bologa, castrele de aici au avut o fază mai veche de pământ. Ultima lor fază, din vremea dinastiei Severilor, este caracterizată prin apariția așa-numitului tip carpato-dunărean, varianta I-a de castru. Atît I. estic, cit și cel nord-vestic sînt caracterizate prin lipsa valului și șanțului continuu, care sã dubleze șirul de castre legate prin drumuri strategice. Se pare cã pãdurea montanã făcea în ambele cazuri funcția de obstacol natural. Linia de fortificații de hotar comporta și centre fortificate de sprijin în interiorul provinciei, care fac de asemenea parte din sistemul I. Între acestea sînt de amintit Răcari, Bumbesti, Drobeta și Cumidava în Dacia Inferior, Apulum și Potaissa — garnizoane de legiune, în Dacia Superior. În afara acestora trebuie amintite încă două linii fortificate: aceea din Subcarpații de SE — Drajna, Mălăiești, Pietroasa, Tirgoș — și aceea de pe valea Nerei — Arcidava (Vărădia), Centum Putea (Surducu Mare), Berzobis (Berzovia), Tibiscum (Jupa). În zona I. este cunoscută o artă cu caracter folcloric, provincială, caracterizată prin anumite note specifice raportabile la viața militară: reprezentarea mortului eroizat ca luptător sau călăreț și aceea a banchetului funerar.

r.f.

lingură. Cele mai vechi exemplare ne sînt cunoscute din neolitic, fiind mai cu seamă frecvente în cultura Cucuteni. Din ceramică, bogat decorate prin pictură în sistemul meandro-spiralic și fără urmă de uzură, ele par să fi avut în această vreme mai degrabă un rost ritual decît utilitar. Este probabil cã I. folosite curent erau de lemn și nu ni s-au păstrat. În epoca bronzului, modeleminiaturi de I., bogat decorate, apar în cîmpul de urne de la Ostrovu Mare (M.P.F.). În epoca romană sînt de semnalat cîteva polonice (*simpulum*) din bronz (Gornea). Tot din această vreme sînt mai frecvente lingurițele: cîteva exemplare de la Orșova (*Kunsthistorisches Museum, Viena*), din argint, sînt tipice pentru sec. 4. În sfîrșit, din etapa de început a feudalismului se pãstrează o mare I. de lemn carbonat de la Garvãn și un cãuș de lemn de la Capidava (ambele în

Lingură ceramică pictată, cultura Cucuteni A (Trușești)

M.I.R.S.R.), de tipuri care se regăesc în arta medievală și populară românească.

r.f.

Linsenkeramik v. Coțofeni

Lisimah (Lysimachos) (360—281 î.e.n.), general al lui Alexandru Macedon, guvernator și apoi (din 306 î.e.n.) rege al Traciei. A menținut și consolidat stăpînirea macedoneană asupra cetățitorilor grecești de pe țărmul de V al Pontului Euxin, reprimînd răscoalele lor. A purtat două războaie cu Dromihaites, fiind învins de fiecare dată; a doua oară (c. 292 î.e.n.) a căzut prizonier și a fost eliberat numai după încheierea unei păci favorabile „regelui“ daco-get. Izvoarele vorbesc și despre faptul că în timpul prizonieratului, regele daco-get i-a oferit o masă la care a fost servit, împreună cu suita sa, din veselă de argint, ceea ce arată că daco-geții cunoșteau obiceiurile fastuoase ale curților macedonene. Tetradrahmele lui de argint, pe care apare efigia lui eroizat, după tradiția macedoneană, au servit drept model atelierelor monetare dacice, dar imitațiile acestora nu au mai respectat stilul originalelor, schematizînd pînă la geometrism figura.

h.d.

Livada (sat, com., jud. Satu Mare); descop. înt. — f.d. și 1957. Depozit de bronz de tip Uriu-Domănești din epoca bronzului. Spadă cu lamă în formă de flamă și gardă cu disc și buton cu decor gravat. Pe lamă, decor gravat format din cîte o linie ondulată, cu franjuri, pe fiecare parte a nervurii; cele două linii se întîlnesc aproape de vîrf formînd o ogivă; ansamblul sugerează imaginea unui șarpe. Pe corpul mînerului apar registre de zigzaguri și romburi, iar pe disc, un motiv — evident solar — constînd din două zone concentrice festonate. **M.S.M. și col. partit.** BIBL.: M. Rusu, *Dacia NS*, VII; A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

locuință, termenul are două sensuri, atît funcția desemnînd o amenajare sau construcție special adaptată pentru desfășurarea vieții cotidiane a oamenilor, cit și tipul arhitectural adaptat funcției. Cele mai vechi locuiri sînt reprezentate de amenajările din peșterile Cioclovina și Intorsura Buzăului, datînd din paleoliticul mijlociu. Mai frecvente sînt locuirile din paleoliticul superior, cînd sînt cunoscute nu numai din peșteri ci și de pe terasele rîurilor (adăposturi). În neolitic, I. sînt reprezentate de construcții specializate. În neoliticul vechi, sînt cunoscute bordeiele ovale (Tîrgu Mureș, Valea Răii — cultura Criș, Vădastra — cultura Vinča). În neoliticul mijlociu și superior sînt obișnuite I. de suprafață (Vădastra — cultura Vădastra) construite pe o platformă de lut așezată pe o fundație de birne (Radovanu — cultura Boian, Traian — cultura Cucuteni), ori de piatriș (Cucuteni), sau suspendate pe pari, de tip palafită (Pianu de Jos — cultura Petrești); I. erau de plan patrulater, aveau acoperiș cu dublă pantă și ferestre ovale. În interior, erau adesea amenajate vetre sau cuptoare. În epoca bronzului sînt cunoscute tot I. de suprafață, relativ asemănătoare cu acele neolitice, caracterizate la

unele tipuri de un portic de stâlpi pe una din laturile lungi (Otomani — cultura Otomani). La sfârșitul epocii bronzului, pe o bună parte a terit. României se semnalează apariția unor l. de suprafață construite din materiale ușoare, lemn, crengi și frunzar, ale căror resturi sînt cunoscute sub numele de cenușare. În epoca fierului, tipul curent de l. este, se pare, tot bordeiul, în timp ce dacii au cunoscut o gamă mult mai largă: la munte, l. și instalațiile din birne și dulapuri de lemn, de obicei pe temelii de piatră (Piatra Roșie); în câmpie, l. — uneori monumentale — din paiantă, adică schelet de lemn cu lipitură de lut deasupra (Popești), dar și bordeiele (Giulești). În preajma cetăților grecești, la Tariverde și Albești, sînt cunoscute așezări autohtone de piatră și pămînt, de plan rectangular, de tip elenistic provincial. În epoca romană, l. prezintă o mare varietate de tipuri. L. bogate, pe care unii specialiști nu ezită a le numi palate, sînt de obicei de tipul cu peristil central (patio) și cu două nivele (Histria). L. populației productive erau de obicei grupate în *insulae*, blocuri cu mai multe etaje, împărțite în mai multe apartamente și cu servicii comune. În sfârșit, în regiunile rurale sînt cunoscute și l. izolate, integrate în complexe de instalații productive, și cunoscute de specialiști sub denumirea de *villae rusticae* (Ciumăfaia, Mînerău, Tarcea). Acestea se prezintă de obicei ca un edificiu masiv, patrat, cu un plan care comportă o încăpere centrală — culoar, sală — care comandă celelalte piese și cuprinzînd în afara încăperilor de locuit, și pe acelea de recepție și instalații sanitare (terme). *Villa rustica* a cunoscut și o variantă mai dezvoltată, *villa suburbana* (Ulpija Traiana Sarmizegetusa, Apulum), de un plan mai elaborat și cu elemente de decorație interioară de oarecare valoare, cum sînt mozaicurile pavimentare. În epoca romană au mai fost cunoscute și alte tipuri de construcții pentru locuire și anume cazărmile din caste. Acestea se prezentau ca niște construcții oblonge compuse din unul sau două șiruri de încăperi patratere — dormitoare comune, sau *contubernia* (Drobeta). De multe ori, la capătul dinspre exterior era situată l. ofițerului, o încăpere mai mare și avînd instalație de încălzire. Pe latura largă care mărginea calea de acces, cazarma avea un portic, de obicei cu stâlpi de lemn, în rare cazuri cu coloane de piatră. În epoca trecerii de la sclavagism la feudalism, în sec. 4—5 e.n., ne sînt cunoscute mai ales l. de suprafață din paiantă, sau cele din zidărie de piatră cu pămînt (Drobeta, Histria). Încă din a doua jumătate a sec. 5 e.n. se generalizează bordeiul, probabil în general cu pereți din birne îmbinate sau sprijinite pe stâlpii care suportau căpriori (Ipotesti, Budureasca, Dulceanca, Garvăn, Capidava), dar în unele zone și cu pereți de zidărie de piatră (Istria-Capul Viilor, Capidava), cu un singur parament. Aceste bordeie, de plan dreptunghiular sau aproape pătrat și comportînd o singură încăpere, sînt la originea bordeielor mai evaluate, mai mari, cu două încăperi, cunoscute mai întîi în sec. 14 (Zimnicea, Vădastra, Drobeta), dar frecvente în tot evul

mediu și atestate de etnografi și în cultura populară antebelică. v. și arhitectură. r.f.

lorica v. armură

loricată, statuie ~ v. statuie

Lozna (sat, com. Dersca, jud. Botoșani); săp. D. Teodoru, I. Mitrea — 1963. Pe locul La Ocoale, așezare de bordeie înșirate pe marginea terasei râului Turbăriei. Bordeiele patratere, cu colțuri rotunjite, erau căptușite cu lemn și aveau într-un colț o vatră lipită, înconjurată cu pietre. În exterior, între bordeie, au fost sesizate cuptoare de piine, boltite, de plan circular, din pămînt. Inventarul constă din rare cuțite de fier, străpungătoare de os, șlefuitoare de piatră, rondelă și fusaiole, ceramică — vase din pastă grosolană, în formă de urnă modelate cu mîna, uneori cu buza festonată sau decorată cu alveole și creștături și mai rar, borcane modelate pe roata înceată, cu buza profilată și decor de zone de striuri orizontale. Așezarea este datată din sec. 7—8 și a aparținut, probabil, populației autohtone, venită în contact cu slavii. M.I.M.

BIBL.: D.Gh. Teodor, I. Mitrea, *AM*, IV. r.f.

Luciu (sat, com. Mihail Kogălniceanu, jud. Ialomița); descop. înt. — f.d. Opaț de bronz, paleocreștin cu capac în formă de cochilie și toartă în cruce cu extremitățile lățite; este o piesă de import dintr-un centru bizantin din sec. 6 e.n., prin intermediul provinciei Scythia. M.I.R.S.R.

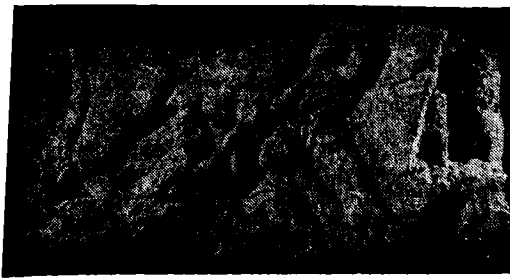
BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 25.

r.f.

Lumea Nouă (municipiul Alba Iulia, jud. Alba); săp. D. Berciu, I. Berciu — 1942, 1944, 1945, 1947, 1961—1962. Zonă, în apropiere de orașul Alba Iulia în care a fost descoperită o mare așezare din neoliticul mijlociu. Mult discutată de către specialiști, această așezare în care a apărut ceramică pictată în nivelurile inferioare de locuire, în mediu și în strînsă legătură cu elemente tipice pentru cultura Turdaș, a fost considerată de către unii specialiști ca fiind tipică pentru cultura Criș din Transilvania. Ulterior, noile cerc. au ajuns la considerarea complexului cultural L.N. ca fiind o fază timpurie a culturii Petrești, un complex prepetrești. Această considerație se sprijină pe faptul că există diferențe nete, atît față de ceramica pictată a culturii Criș, cît și față de cea a culturii Petrești. La L.N. predomină ceramica

Luciu. Opaț paleocreștin din bronz

Fragment de bază de monument funerar cu reprezentarea Lupoacei Capitoline (Sîncrai)

tricromă: pe fond alb sau gălbui sînt pictate motive geometrice cu caracter unghiular în benzi de culoare roșie sau vișinie, peste care se trag dungii înguste cu negru. Descop. de la L.N. au o deosebită importanță în stabilirea genezei picturii ceramice din neoliticul superior (Petrești, Cucuteni, Gumelnița), constituind o verigă de legătură între pictura neolitică timpurie monocromă sau bicromă din cultura Criș — care persistă și în cultura Vința —, și aceea tricromă din cultura Petrești, pentru care însă este caracteristică altă cromatică, precum și apariția motivele spiralice. Peste vestigiile așezării neolitice, în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului s-a amplasat o așezare de tip Coțofeni. **M.A.I.**

BIBL.: I. Berciu, D. Berciu, *Apulum*, III.

r.f.

Luna, divinitate latină a astrului cu același nume; la greci, **Selene**. **L.** apare în iconografia de cult romană de pe terit. României fie în reliefuri (ex.: tableta de cult din tezaurul de sculpturi de la Tomis, unde apare velată și cu o față în mină, pe un car tras de doi boi, fie în sincretism cu Diana — tot divinitate a lunii — ca în binecunoscuta statueta de bronz aurit Diana-L. de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. **M.I.R.S.R.**). În toate variantele, are ca atribut specific cornul lunii, care îi împodobește pieptănătura.

r.f.

Luncani (sat, com. Luna, jud. Cluj); descop. înt. — f.d. ● Figurină de bronz stilizată, reprezentînd un mistreț cu coama redată ca o creastă verticală cu perforații circulare, atribuită celților. ● Doi pereți, provenind — se pare — de la aceeași ediculă funerară romană (sec. 2 e.n.), probabil din necropola Potaissei. Pe peretele de fund este reprezentat banchetul funerar, într-un stil caracterizat de alungirea figurilor și siluetele și de tratarea atentă a amănuntelor de portret și vestimentație. Se disting trei personaje, un bărbat și două femei, figurați numai bust, deasupra unui *cline*, și o femeie reprezentată șezînd pe o *cathedra* din răchită împletită. Peretele lateral, împărțit în două registre, cuprinde, în cel superior, un portret de femeie de tipul „portretului la fereastră”, iar în cel inferior un portret de bărbat în picioare, aducînd libație. Pentru ambii pereți sînt caracteristice stereotipizarea și geometrizarea unor detalii sau motive iconografice: ex. redarea gîturilor tuturor personajelor ca niște volume

cilindrice, tratarea drapajului în maniera îmbricată, isocefalia ș.a. **M.I.Tr.C.**; **M.I.T.**

BIBL.: M. Jude, C. Pop, *Monumente sculpturale romane în Muzeul de istorie Turda, Cluj-Napoca*, 1973, p. 11—12.

r.f.

Lupoaca Capitolină, motiv plastic roman străvechi, reprezentare a lupoacei mitice care i-a alăptat pe cei doi gemeni Romulus și Remus, întemeietori ai Romei. Motivul a fost răspîndit în toate provinciile Imperiului, constituind o adevărată reprezentare simbolică a Romei. Pe terit. României sînt cunoscute patru monumente raportabile la arhetipul **L.C.:** o bază de monument funerar de la Sîncrai (**M.A.I.**), un fragment de stelă funerară de la Brucla (**M.I.R.S.R.**), un altul de la Libida (**M.A.C.**) și unul de la Cristești (**M.T.M.**). Pe toate patru monumentele, reprezentarea este realizată într-un stil sumar, caracteristic provincial, dar se poate ușor recunoaște asemănarea cu celebra statuie romană, atît în compoziția grupului, cît și în atitudinea lupoacei, care întoarce capul către gemeni.

BIBL.: C. Pop, *Reprezentări cu Lupoaca Capitolină pe monumente romane din România, AMN VIII*, p. 173 — 186.

r.f.

lupta dintre animale, motiv plastic constituind reprezentarea unui episod al miturilor naturiste frecvente în Asia Mică și în Tracia. Constînd de obicei din figurarea luptei dintre un leu și un ierbivor sau un grifon, apare încă pe tezaurele traco-getice (Agighiol, Craiova), într-o formă extrem de schematizată, ajunsă la aspectul unei împletituri fanteziste, iar mai tîrziu, în epoca romană, este frecvent reprezentată în varianta abreviată a leului care ține în gheare craniul ierbivorului, pe coronamentele monumentelor funerară — altare, stele, mausolee și edicule — din Dacia intracarpatică (Apulum, **M.A.I.**, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, **M.D.**, **M.I.Tr.C.**). v. și lei funerarî.

r.f.

lustru (lustruire), tehnică de finisare a obiectelor din ceramică și os, constînd din frecarea cu sau pe un corp mai dur (os, piatră) pentru ca supra-

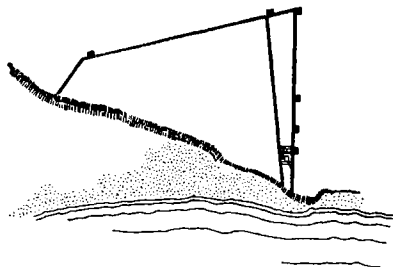

Aplică plată de argint, cu reprezentarea schematizată a luptei dintre animale (tezaurul traco-getic de la Craiova)

fața lor să devină lucitoare, obținându-se astfel un efect decorativ. Încă din neolitic, pe ceramică apare, în raport și de compoziția pastei și de procedeul de ardere, l. cu aspect mineral, negru și profund, precum și pictura lustruită (Gura Baciului) cu aspect prețios. În epoca bronzului se practică l. cu aspect metalic, brun deschis, pentru ca în epoca fierului să se revină la l. negru, imitând însă cuverta colorată. În cea de a doua epocă a fierului apare l. cenușiu deschis, precum și decorul geometric lustruit (rețele, zigzaguri, romburii), care se va menține, cu variații de nuanță, în decursul perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism (ceramica de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov și gepidică) și chiar în perioada de

început a feudalismului. Producția ceramică romană nu cunoaște decât cu totul excepțional l., așa-numitul l. roșu fiind de fapt o cuvertă. Pe os, l. apare în epoca romană, când ustensile de toaletă sau podoabe din fildes sau os sînt lustruite (baghete cu mîna pentru scărpinat de la Histria, M.H.). ◇ *L. de uzaj*, efect decorativ obținut la o piesă prin folosirea ei, ceea ce provoacă o lustruire a suprafeței funcționale. Astfel de l. se poate observa pe lamele de seceră din silix neolitice. ◇ *L. de prelucrare*, efect decorativ care se obține ca urmare a însăși fasonării piesei prin șlefuire (ex.: topoarele șlefuite din piatră, mai ales cele din roci dure; uneltele de os).

r.f.

Mangalia. Planul cetății Callatis

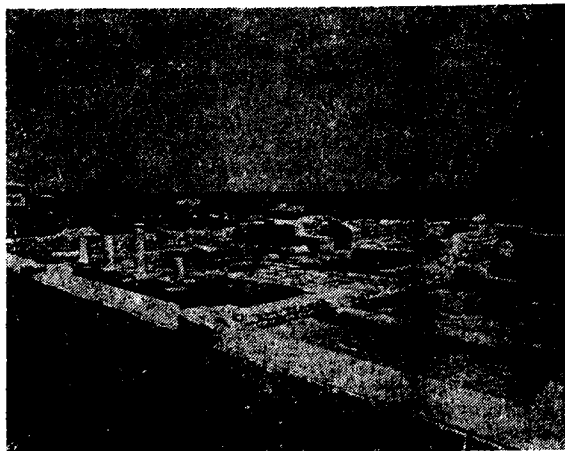
Magherești (sat, com. Săcelu, jud. Gorj); descop. înt. — f.d. La Jidova, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) cu necropolă. Descop. mărunte: reliefuri de cult și funerare, lei funerari, trei statui funerare de calcar. M.I.R.S.R.
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 363.

r.f.

Malva v. Reșca

Mangalia (oraș, municipiul Constanța, jud. Constanța); n.a. *Callatis*; n.v. Pangalia; săp. D.M. Teodorescu — 1915; O. Tafrali — 1924; Th. Sauciu Săveanu — 1924—1942; R. Vulpe și Vl. Dumitrescu — 1930—1931; colectiv condus de prof. Em. Condurachi — 1949—1950; colectiv — 1958; C. Preda — 1959, pînă în prezent; W. Volschi și M. Irimia — 1972. ● Pe terit. orașului necropolă de înhumăție neolitică, cultura Hamangia. În inventare, ceramică tipică: vase piriforme, vase și cești bitronconice, pahare cilindrice, cu decor de creștături pe muchii sau de împunsături succesive, grupate pe registre de motive triunghiulare sau rombice, incrustate, precum și brățări din cochilie mediteraneană, importată — și de marmură. ● Pe faleza înaltă a actualului oraș, orașul greco-roman: zidul de incintă urmează un traseu care se confundă cu creasta pantei care mărginește spre N stadionul, apoi merge paralel cu artera principală a orașului pentru a coti din nou pe sub actualul Cazinou și a ajunge la malul mării. Dar locuirea s-a extins și în afara acestei incinte către V, în limitele orașului modern. Așezarea medievală se întindea către port, acolo unde în antichitate se aflau cartierele mărginașe negustorești și meșteșugărești, după cum ar atesta-o existența unui *monte testaccio*, grămadă de gunoi amestecată cu fragmente ceramice. În jurul așezării se întindeau necropolele, plane pe locul stadionului și spre V, NV, dar și tumulare, aceea

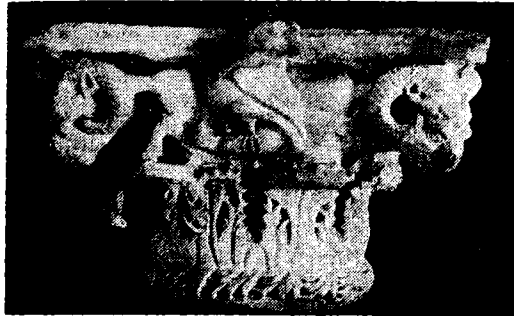
de la N de cetate oferind cele mai bogate inventare funerare. Colonia grecească *Callatis* a fost întemeiată de coloniști doriene la sfîrșitul sec. 6 î.e.n. A făcut parte din Liga atică (sec. 5 î.e.n.), a opus rezistență cuceririi lui Lisimah, la sfîrșitul sec. 4 î.e.n.; împreună cu Histria a disputat Bizanționului supremația asupra Tomisului (216 î.e.n.). Tot în cursul sec. 3 î.e.n., a suferit dominația regilor scii, pentru unii dintre ei bătînd monedă. În sfîrșit, în cursul perioadei elenistice, *Callatis* a intrat în relații cu Regatul odrizilor, a făcut parte din coaliția antiromană a lui Mithridate al IV-lea Eupator și a sfîrșit prin a intra în clientela romanilor. În anul 62 s-a aflat în fruntea unei răscoale antiromane. După reintrarea cetății în obediința Romei, a cunoscut o ușoară eclipsă în comparație cu Histria și Tomis, dar totodată rămîne și cea mai puțin romanizată dintre toate cetățile grecești din Dobrogea. În perioada tîrzie a imperiului, C. este sediu de episcopie. Ca și Tomis în perioada obscură dintre sec. 7 și 10, a continuat probabil să viețuiască într-o formă redusă, păstrînd legături directe pe mare cu Constantinopolul. Începînd din sec. 11 este cunoscută sub numele de Pangalia, pentru ca odată cu stăpînirea turcească — sec. 14 — să capete denumirea actuală. Din M. — *Callatis* — arhaică și clasică se păstrează o friză de la o ediculă, reprezentînd pe Artemis la vîna-toare, cîteva vase pictate din celebrul *morfmint* tumulare cu *parisus* și mormîntul însuși (sfîrșitul sec. 4 — începutul sec. 3 î.e.n.), constînd

Mangalia, Ruinele zidului de incintă și ale bazilicii siriene

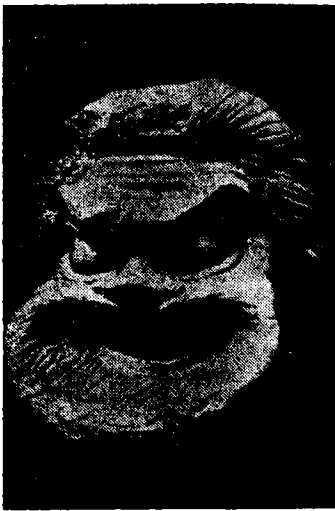
Mangalia. Friză cu Diana la vânătoare

Capitel cu motive zoomorfe de la bazilica siriană

dintr-un tumul cu soclu de piatră, din care se desprindea, aproape de intrare, spre interior, o masă de sacrificii. În centrul tumulului se afla groapa mormântului, acoperită cu o lespede pe care era prinsă o coroană de lauri în bronz; în mormânt, deasupra scheletului, altă coroană asemănătoare, un cerc de ouă de pasăre, de mărimi diferite, dispuse pe suprafața mormântului, iar în mîna scheletului un rulou de papirus — *volumen* — care s-a dezagregat în contact cu aerul. În apropiere, alte morminte, între care unul cu puț, de la sfîrșitul epocii elenistice, precum și un complex funerar, constînd din o platformă de pămînt, patrulateră, cu soclu de zid de piatră de talie, pe care s-au putut distinge urmele a trei ruguri, acoperite de resturi de incinerare. În altă zonă, tot de la sfîrșitul sec. 4 î.e.n., un mormînt tumular tracic cu cameră funerară boltită în semicilindru — pseudotolos — din zidărie de piatră de talie în *opus quadratum*. Din epoca elenistică, în afara mormintelor mai sus amintite, au mai fost descoperite resturi ale zidului de incintă (sec. 3—2 î.e.n.) în *opus quadratum* din blocuri regulate, cu *anathyrosis*, precum și o serie de socluri, astăzi acoperite de orașul nou. Din această vreme datează și o serie importantă de descop. mici, între altele un basorelief de cult al Cavalerului trac, și altul — fragmentar — al Dioscurilor, fragmente de statui și statuete din marmură, interesante pentru caracterul lor provincial (Afrodita cu Eros, statuie de tînără față, statuia unui adolescent nud, cap de femeie, cap lucrat aparte al Cibelei), cîteva stele funerare cu reprezentări de scene de gen, cum ar fi profesorul și elevul, corăbierul

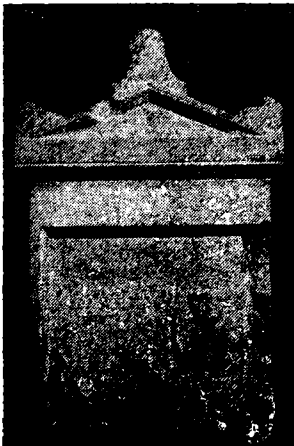
ș. a. O serie importantă de descop. o formează figurile de teracotă de tip *Tanagra*, de aceeași calitate cu cele din metropolă, produse local — figurine de femei, de divinități cu *calatos* (Demeter tronînd cu *timpanon*), de papposileni. Între acestea, două, provenind dintr-un mormînt tumular, se remarcă prin eleganța proporțiilor, delicatețea expresiei și, mai ales, prin învelișul policrom încă păstrat. Tot din teracotă, dar aurită, sînt confecționate o serie de aplici, imitații de piese prețioase, reprezentînd dansatoare, Victorii, sirene, hopliți, grifoni, rozete, ghinde, porumbițe ș.a., folosite pentru veșmintele funerare a căror stofă a dispărut. La un loc cu aceste podoabe s-au descoperit și bijuterii, cercei de aur din bară torsată, terminați cu capete de lei, de țapi sau de grifoni, coliere din lanț de aur, cu încheietori în formă de cap de leu, inele de aur cu geme gravate ș.a., precum și o hidrie de bronz, cu atașele toartelor decorate în relief turnat, cu scene figurate. Din perioada romană datează alte fragmente de zid de incintă, mai multe monumente sculpturale (statui de divinități, Nemesis, Venus, sau cu caracter funerar), relieful de cult (Cavalerul trac, Dionysos, Demeter) și stele funerare cu portrete în nișe cu coloane, sau de tip pontic, cu banchet funerar în pseudo-ediculă, precum și inventare funerare: bijuterii, vase, o serie de piese de bronz, artistic prelucrate, de factură clasică, probabil importate, cu decor figurat (un candelabru, o cană). Tot din această perioadă datează și un mormînt în treg cu sarcofagul paralelipedic, de piatră, etanș acoperit și sigilat, în care s-au păstrat, în afara bijuteriilor, fragmente importante din veșminte — între care talpa sandalelor — coroane de flori, vasele de ofrandă cu resturi din conținutul lor și chiar fragmente din cadavru. Din perioada romană tîrzie — protobizantină — se păstrează zidul de incintă de tip pontic, cu traseu trapezoidal, turnuri patrulateră și porți distribuite în funcție de cele două axe principale ale cetății, care a inclus în mare parte și fragmentele de zid mai vechi menționate mai sus. Romană tîrzie este și bazilica siriană, creștină, fără absidă, cu altarul plasat în ultima travee dinspre E, flancat de două sacristii și cu claustru lateral, avînd într-o latură a porticului un baptisteriu; pe latura opusă bazilicii, un palat de tip roman tîrziu. Atît planul caracteristic, cît și zidăria — în *opus quadratum* — au permis identificarea filiației siriene a bazilicii. Caracteristice, de asemenea, capitелеle compozite ale porticului din atriu, la care se observă prelucrarea cu trepanul a elementelor vegetale — frunze de acant — și suprapunerea acestora de un registru de protome de berbeci alternînd cu acvile cu păsări în gheare. În afara pieselor provenind de la bazilica siriană, se mai păstrează mai multe capitеле — corintice, capitеле-impostă cu volute atrofiate — cu caracter creștin, așa cum o dovedesc crucile sculptate în relief plat pe fețele impostei. Din Pangalia m e d i e v a l ă nu se cunoaște aproape nimic. ● În dreptul plajei, la oarecare distanță de țarm, în apă, se recunosc zidurile portului — diguri și

Mască comică de teracotă (secol. 4—3 î.e.n.)

Figurină de tip Tanagra

Stelă funerară elenistică „Profesorul și elevul”

moluri de acostare. Distanța dintre actuala lîr a țărmlului și zidurile portului este acoperită fundul apei de resturi arheologice, ruine și obiecte de inventar domestic. Este rezultatul unei prbușiri a malului antic, în urma unor mișcări tectonice ale țărmlului, datate în sec. 4 e.n. M.I.R.S.R.; M.A.C.; M.M.; M.I.G. BIBL.: Th. Sauciuc Săveanu, *Dacia*, I, II, III-IV, V-VI, VII-VIII, IX-X; C. Preda, *Calatis*, Buc., 1963; idem, *Dacia NS*, V.

r.1

Maramureș, regiune geografico-istorică cuprinzînd întreaga zonă de NV a României (azi jud. Maramureș și jud. Satu Mare). Locuirea cea mai veche datează din faza tirzie a paleoliticului mijlociu și se prelungește în paleoliticul superior, fiind caracterizată de vînătoarea prin hăituaială (Călinești-Oaș) și prelucrarea silixelului (opal) și obsidianului. În perioada de trecere de la paleolitic la neolitic, aspectul specific local al paleoliticului din Oaș este continuat de așezarea tarde-noisiană de la Ciumești. Neoliticul este atestat de ansamblul de așezări de la Ciumești, unde se surprinde succesiunea de culturi Criș — cu un aspect local denumit cultura Ciumești —, a ceramicii cu decor linear, Tisa-Polgár, Bodrogekerezstúr și Baden-Pecel. Epoca bronzului este deosebit de bogat reprezentată, în primul rînd prin așezările și necropolele de la Ciumești și Pir aparținînd culturii Otomani, prin bogate depozite de bronzuri, printre care acela, celebru prin valoarea sa artistică, de la Apa, precum și prin numeroase descop. izolate de piese de bronz (săbii, topoare, seceri ș.a.). Prima epocă a fierului este ilustrată de necropola de incinerare tumulară cu inventare bogate, din care nu lipsesc podoabe de aur, de la Lăpuș, prin depozitul de tipare de turnat piese de bronz de la Ciumești, prin numeroase depozite de bronzuri ca și prin bogatul tezaur de podoabe de aur de la Sarasău. Din a doua epocă a fierului este cunoscut cimitirul celtic de la Ciumești, de unde provin coiful celtic cu creasta în formă de pasăre de pradă precum și numeroase podoabe, așezarea dacică de la Oncești, ca și mai multe tezaururi monetare. Zona a rămas, după 106 e.n., în afara granițelor provinciei romane Dacia. Contemporane cu stăpînirea romană în restul Daciei sînt cunoscute aici așezări ale dacilor liberi (Rogoazele, Călinești), în care se regăsc și elemente de cultură materială romană sau influențată de romani. Din perioada de trecere la feudalism sînt cunoscute vestigii din morminte germanice de la Dindești și Ghenci, iar de la începutul feudalismului, așezări și necropole (Sanislău).

r.f.

Maramureș, jud. ~; descop. înt. — f.d. Spadă de la începutul primei epoci a fierului cu lamă în formă de flamă și cu mîner cu cupă și buton. Pe corpul mînerului, decor cu registre de trese și de hașuri în patrat, gravate; pe cupă, un meandru curb din trei linii desenează o rozetă. M.B.M.

BIBL.: A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X. r.f.

Marca (sat, com., jud. Sălaj); descop. înt. —

c. 1845; săp. S. Dumitrașcu, V. Lucăcel, I. Simoc — 1972. ● Tezaur dacic (sec. I î.e.n. — I e.n.) compus din două *torques*-uri de argint. ● Așezare dacică (sec. I î.e.n. — I e.n.) comportînd o fortificație cu un dublu val de piatră cu lanțuri de tiranți de lemn și o terasă înconjurată de palisade și, pe alocuri, de un val. Inventar: ceramică dacică tipică, o figurină antropomorfă de teracotă, monede, unelte de metal, utensile. *Kunsthistorisches Museum, Viena; M.Z.*
 BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 538; S. Dumitrașcu, V. Lucăcel, *Cetatea dacică de la Marca, Zalău*, 1974; Florescu-Miclea, *Tezaur*.

r.f.

marmură, calcar cristalin, folosit ca material de construcție (finisaje) și pentru monumente sculpturale (statui, reliefuri). Deși cele mai străvechi piese de m. apar încă din neolitic, extracția materialului nu a început decît în epoca romană, cînd se știe sigur că se exploata bazinul de la Rușchița. Dacii extrăgeau, prelucrau și foloseau alte roci dure (andezit, dacit), dar nu au utilizat m. Cele mai vechi piese de m. — importuri din Mediterana — sînt cunoscute în neolitic, cultura Hamangia: brățări și statuete. În epoca bronzului, ca și în epoca fierului, m. este practic necunoscută. În cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre, m. este folosită în reliefuri (și poate și statui care nu ni s-au mai păstrat) în perioada clasică, fiind adusă, probabil, gata prelucrată, din bazinul de E al Mediteranei. Abia în perioada elenistică se construiește în m. templul Marelui Zeu de la Histria. Tot de acum datează inscripții, statuete, reliefuri și stele funerare de m. de la Histria, Tomis și mai ales de la Callatis. Este probabil că materialul continua să fie adus din S, dar era prelucrat local. În epoca romană, în Dacia începe exploatarea masivului Rușchița. În Dobrogea ne este cunoscut la Tomis, pe malul mării, un atelier de prelucrat m. adusă cu corăbiile, pe mare. Se produceau mai ales piese arhitecturale: arhitrave, coloane. În general, m. rămîne și în această vreme un material de lux. În arhitectură este folosită mai ales la placaje și se cunosc nu numai puține elemente masive, dar nici măcar placaje de grosimi mai importante.

Depozitul din Jud. Maramureș. Spada cu cupă și buton

Statuetă de bronz a lui Marte (Gherla)

În orașele greco-romane de pe țărmul mării, m. este mai frecventă: coloane, arhitrave, statui și reliefuri (ex.: cele din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis), și chiar sarcofage (sarcofagul cu simboluri tot de la Tomis). În Dacia în schimb, cu excepția placajelor citorva edificii (frigidariul termelor de la Drobeta), m. este rezervată statuilor de zei și împărați și reliefurilor de cult, dintre care unele, tabletele și reliefurile ajurate, au cunoscut o foarte largă circulație, depășind granițele provinciei. Este greu totuși de decis dacă erau importate sau produse local, după modelele aduse din altă parte. Este posibil ca m. locală să fi fost folosită pentru statuile funerare de factură provincială, despre care în mod curent se afirmă că sînt lucrate într-o m. de calitate inferioară. În perioada romană tîrzie, folosirea m. este rezervată în primul rînd pentru edificiile religioase creștine: coloane, capitele, *cancelli, mensae* (Histria, Tomis, Callatis, Tropaeum Traiani). Dar la Tomis, edificiul cu mozaic avea pereții placați cu m. și ahdramente de uși din același material, iar la Histria, în casa cu capelă, se păstrează și resturi de placaj de m. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, obiceiul folosirii m. se pierde. v. și piatră.

r.f.

Marte (lat. *Mars*), divinitate olimpică, zeu al războiului; în panteonul grecesc, *Ares*. **M.** este de obicei reprezentat ca un războinic tînr, îmbrăcat în armură și purtînd arme. Pe terit. României nu sînt cunoscute monumente importante ale zeului, cu excepția Monumentului triumfal de la Adamclisi, dedicat lui *Mars Ultor* (Răzbunătorul). Sînt de asemenea de menționat mici statuete de bronz care îl reprezintă, de producție curentă în centre specializate din imperiu și de factură destul de neglijentă, care circulau mai ales între militari, descoperite în marile centre Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.A.I., M.I.Tr.C.), Potaissa, de factură deosebită, (M.I.T.) Gherla (M.I.Gh.), precum și două aplice romane de car, din bronz, cu bustul lui **M.**, de la Telița.

r.f.

martirion (gr. *martyrion* „de martiri“), capela mică destinată cultului martirilor (sau al unui martir). De plan central, patrulater sau polilobat, era acoperită de obicei cu o boltă în calotă sferică. Singurul edificiu de cult de tip m. cunoscut pînă acum este biserica de la Garvăn. Prin extensie, s-a folosit termenul și pentru criptele adăpostind relieve de martiri, ca aceea din bazilica de la Niculițel.

r.f.

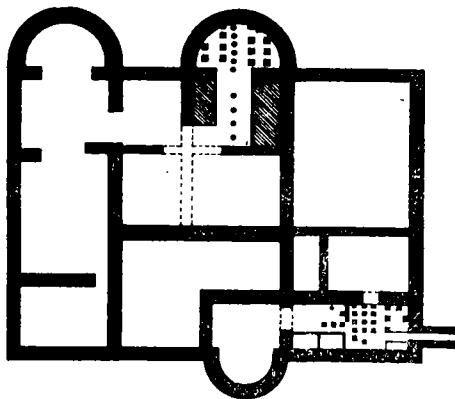
Mauri, Zeii ~ (lat. *Dei Mauri*), divinități africane puțin cunoscute,enerate de trupele din Dacia. Un templu, de plan tipic italic, dedicat lor, se afla la Micia.

r.f.

mausoleu (lat. *mausoleum*, gr. *mausoleion* „mormîntul regelui Mausol“). Cea mai veche construcție funerară monumentală este, poate, cea de la Sărata Monteoru, din epoca bronzului. Din perioada clasică și elenistică (Histria, Tomis, Callatis) sînt cunoscute cîteva membre de arhitectură și frize de la edificii mici, cu aspect general de templu, care ar fi putut fi m. Primul m. cert cunoscut ar putea fi așa-numitul „mormînt cu papirus“ de la Callatis, comportînd un soclu de piatră circular și un tumul, asemănător cu m. Aureliilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, din epoca romană și cu două construcții funerare de la Cinciș. M. de tip clasic, construcții de piatră cu elemente de ordin antic, ne sînt cunoscute de la Micia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Tomis, Brucla și Napoca, unde au aspectul unor mici edificii, probabil paralelipipedice, din zidărie de piatră sau cărămidă, încorporînd în fațadă elemente sculptate, fie medalioane cu portrete funerare într-un ancadrament profilat, reproducînd membre de arhitectură, coloane, arhitrave și frize (ex.: bogata serie de medalioane — de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.D.; de la Apulum, M.A.I.; de la Brucla, M.I.R.S.R. — și pseudostele — de la Tomis, M.I.R.S.R.; Potaissa, M.I.T.; Napoca, M.I.Tr.C. — și, în sfîrșit, friza cu Neptun de la Apulum, M.A.I.). Aceste m. aveau un acoperiș în două ape și, pe cele două laturi înguste, frontoane decorate cu simboluri, gorgone solare, vase cu apa vieții, efigii de divinități (Micia, M.D.; Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.D.). După dimensiunile membrilor de arhitectură, frontoanelor și pieselor cu decore figurale, medalioane și pseudostele anepigrafe, aceste edificii trebuie să fi fost relativ mici, ocupînd o arie de numai cîteva metri pătrați, dar avînd probabil o incintă limitată de o balustradă străpunsă de o poartă flancată de doi lei. v. și monumente funerare.

r.f.

Mălăiești (sat Mălăieștii de Sus, com. suburb. Dumbrăvești, oraș Plopeni, jud. Prahova); săp. Gr. Florescu, E. Bujor — 1954. Castru roman de pămînt, cu structură specifică de *murus caespiti-cius*, de tip clasic, cu incintă de traseu patrulater regulat și probabil cu patru porți, precum și *principia* centrale din zidărie. Face parte din grupul de castre subcarpatice și este datat între 101 și 117. Prezintă particularitatea specifică de a îmbina tehnici de construcție diferite în cadrul aceluiași ansamblu. Descop. mărunte, fără deosebită importanță artistică. M.I.P.

Mănerău. Planul viliei rustice

BIBL.: Gr. Florescu și E. Bujor, *SCIV*, VI, 1—2.

r.f.

Mănerău (sat, com. Pestișu Mare, jud. Hunedoara); săp. A. Buday — 1911—1912. Vestigii ale epocii neolitice, din prima vîrstă a fierului — în primul rînd ceramică tipică — precum și urmele unei așezări romane (construcții, vase de lut ars, monede, obiecte mărunte de fier și de bronz etc.). S-a precizat planul unei *villa rustica* romane (sec. 2—3 e.n.), de oarecare importanță. Edificiul, de plan dreptunghiular, comporta un spațiu central, oblong, culoar sau sală, care-l despărțea în două zone relativ egale: locuința în care a fost identificată și o amenajare termală cu hipocaust și zona gospodărească. M.I.Tr.C.
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 113; *RR*, G 29. I. Mitrofan, *AMN*, X.

h.d.

Mărgăritești (sat, com. Voineasa, jud. Olt); săp. D. Nicolaescu-Plopșor, W. Volski — 1972. Așezare dacică timpurie (Hallstatt final) fortificată. S-au găsit așa-numite turte din lut ars, mai precis fragmente de lipitură puternic arse, păstrînd imprimată structura de lemn și împletitură, probabil a fortificațiilor.

r.f.

Mătăsaru (sat Tețcoiu, com. Mătăsaru, jud. Dîmbovița); săp. Gh. Bichir și Eug. Popescu — 1962—1966. Pe malul pîrului Tinoasa, stațiune cu mai multe straturi de cultură: — un mormînt de înhumăție aparținînd culturii Gumelnița; — resturile unei așezări de bordeie Glină; — gropi de provizii, răspîndiri de ceramică și un mormînt din cultura Basarabi. Din acest nivel provine și o figurină zoomorfă de teracotă, simplă, geometrizată; — o așezare geto-dacică (sec. 2—1 î.e.n.), de bordeie, din care provin fibule caracteristice; — o așezare înșirată, cu două nivele (caracterizată de locuirea atît în bordeie ovale și profunde sau patrulatere și superficiale, cu vetre de foc în exterior, cît și în locuințe de suprafață, patrulatere, cu pereți din schelet de lemn și împletitură de nuiele lipită cu lut, cu vatră de foc în centru), și o necropolă de tip Militari-Chilia, tipice pentru

elemente sarmatice, din sec. 3 e.n.; — vestigiile de așezare feudală. Din punct de vedere artistic, figurina zoomorfă constituie descop. cea mai importantă. În mormintele de incinerare de tip Chilia-Militari s-au descoperit numai vase ceramice, între care și o cătuie dacică, iar în așezare, fibule cu capete de ceapă și cataramă semicirculară de bronz, un fragment de linguriță și o cataramă de argint, ceramică, între care multe cătuși caracteristice, fusaiole, suporturi de frigare ș.a. **M. Pit.; M.Tg.**

BIBL.: Gh. Bichir și Eug. Popescu, *Studii și comunicări, Pitești*, 1968; Gh. Bichir *Valahica*, 1. r.f.

meandru (lat. *Maender*, gr. *Maiandros* „numele unui fluviu sinuos din Frigia”), motiv ornamental de tipul traseului cotit. Cunoaște diferite variante — m. continuu, m. grec, m. rombic, m. țesut și m. cu unghiurile rotunjite. Cele mai vechi m. sînt cunoscute din neolitic, cînd motivul este caracteristic pentru sistemul ornamental spiralomeandric (culturile Vinča-Turdaș, Vădastra, Boian, Gumelnița, Tisa, Petrești, Cucuteni). În epoca bronzului (culturile Gîrla Mare și Wietenberg) sînt curenți m. cu unghiuri rotunjite și m. grec, care apar de asemenea sporadic și în epoca fierului (cultura Basarabi). **M. grec** se întîlnește și pe ceramica grecească — arhaică și clasică — descoperită în cetățile grecești de pe malul Mării Negre. În epoca romană, motivul geometric al m. lasă loc ornamenticii vegetale, comune. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, ca și la începutul perioadei feudale, m. mai apare sporadic și izolat, fie ca motiv limitat, realizat pe bijuterii în tehnica *cloisonné*, fie pe ceramică, unde constituie o variantă a motivului valului (striurilor ondulate).

r.f.

medalion, cadru circular, plat, în care este reprezentată o efigie sau o scenă figurală. După funcție și caracterele formale se disting următoarele tipuri: 1. **M. pandantiv**, tip de podoabă care se purta la gît din care sînt cunoscute mai multe exemplare: un m. elenistic de aur, decorat cu bustul unei divinități a naturii în relief *au repoussé* într-un stil de tradiție clasică tîrzie, cu forme pure și frumos proporționate, descoperit, se pare, la Callatis (**M.A.C.**); m. de aur cu o efigie feminină, asemănătoare cu cele de pe falerele de la Herăstrău, dacic, descoperit la Popești (**M.I.R.S.R.**); un m. de teracotă cu efigia zeiței Bendis, în relief plat, într-un stil rigid, dar nu lipsit de vigoare, de la Sarmizegetusa Regia (**M.I.Tr.C.**). 2. **M. funerar**, ansamblu decorativ de pe monumente funerare romane provinciale. Constituit dintr-un ancadrament, de obicei în formă de coroană, delimitînd un spațiu circular, adîncit, în care se detașează portretele efigiilor ale decedaților, în alto-relief. Uneori, fondul este prelucrat în caneluri în evantai, reproducînd aspectul unei cochilii. În Dacia se disting două variante: m. inclus, ca parte importantă, într-o stelă și m. lucrat aparte. Acesta din urmă constituia probabil elementul principal al decorației fațadei unui monument funerar construit, de tip ediculă sau mausoleu.

Medalion elenistic de aur (Callatis)

Medalion funerar roman (Brucea)

Pe terit. Daciei romane, m. funerare lucrate aparte sau incluse în stele sînt cunoscute din zonele vechilor orașe Ulpia Traiana Sarmizegetusa (**M.S., M.D., M.I.Tr.C.**), Apulum (**M.A.I.**) și Brucea (**M.Ai., M.I.R.S.R., M.A.I.**). Ele sînt caracterizate prin stilul portretelor-bust, cu atență redare atît a elementelor fizionomice cît și a celor de costum, în ciuda unui stil relativ rigid și adesea stîngaci. Dealtfel, aceste m. sînt evident produse în ateliere diferite, avînd aceeași sursă de inspirație. De la Brucea și de la Micia provin două piese excepționale, la care m. lucrat aparte este susținut de lei adosați (**M.I.R.S.R., M.D.**). Tot un exemplar deosebit îl constituie și m. amenajat într-o pseudoacroteră a sarcofagului lui Alexandros al lui Zmaragdos de la Tomis, cu reprezentarea defunctului pe fond de cochilie (**M.A.C.**). **M.** se mai întîlnesc și în provinciile central-europene ale Imperiului roman — Panonia și Noricum — precum și în Macedonia și S. Bulgariei de astăzi. Originea lor este încă neclară, deși ele pot fi puse în legătură cu așa-numitele *imagines clipeatae* — portrete ale strămoșilor pictate pe scuturi circulare și care se expuneau cu prilejul unor ceremonii — de la Roma, precum și cu credințele în Venus Libitina, zeiță a fecundității, a morții și renașterii. 3. **M.**, ornament arhitectural; apare mai ales pe monumentele creștine: enasar circular cu monograma cristică sau crucea înscrise, pe fețele unor capitele abace de tip teodosian, de la Tomis și Tropaeum Traiani (**M.A.C.**). Un exemplar unic îl constituie donariul de la Biertan, care era folosit ca aplică fixată pe un zid și care avea în componența lui o *tabula ansata* ajurată cu inscripția votivă și un m. cu monograma cristică, de asemenea ajurată.

r.f.

Medgidia (oraș, jud. Constanța); descop. înt. — 1933, 1955, 1968; sâp. N. Harțuche — 1957 — 1958. ● Depozit (?) de bronzuri, datat în faza

mijlocie a epocii bronzului cuprinzând un fragment de lamă de seceră, o brătară simplă, circulară, din bară de secțiune rombică, cu capete libere, un ac de podoabă din bronz cu tija lungă și capăt plat, rombic, cu decor geometric (romburi libere și hașurate, incizate) dispus radier, combinat cu proeminențe *au repoussé*. ● Rapieră de tip micenian din bronz, din epoca mijlocie a bronzului. ● Una dintre cele mai valoroase piese traco-getice, datînd din a doua jumătate a sec. 5 î.e.n.: spada-emblemă din bronz, de forma unui *ahinakes*, cu gardă tipică și cu atașă de prins la centură. Partea superioară a spadei este ornamentată în stil animalier specific traco-getic: garda spadei, în formă de dublu scut, tipică, este decorată în relief turnat și cizelat, cu figurile cite unui caprideu culcat, cu capul întors înapoi. Mînerul este decorat prin gravare cu imaginea unui vultur cu aripile desfăcute, al cărui ochi se distinge prin dimensiunile sale mai mari decît normal. Atașă gărzii este decorată, în gravură și în relief turnat, cu elemente dispartate, dintr-o scenă de luptă între un grifon și un cerb, integrate într-o joncțiune zoomorfă, dar atît de schematizate, încît compoziția nu poate fi reconstituită decît mental, prin comparație cu alte piese mai clare. Se disting ciocul grifonului, copitele și — sumar tratate — coarnele cerbului. Traversa, care mărginește mînerul la partea superioară, este la rîndul ei gravată cu un motiv geometric — benzi hașurate și netede, alternate —. Această descop. se înscrie din punct de vedere stilistic în seria celorlalte descop. traco-getice din țara noastră: Agighiol, Craiova, Peretu, Porțile de Fier, Poiana Coșofe-nești, dar diferă de acestea prin tehnica sa decorativă, ca și prin stilizarea, încă și mai apropiată de modelele ahemenide, a figurilor zoomorfe. ● Într-un tell, la E de oraș, așezare neolitică aparținînd culturii Gumelnița. Caracterizată de locuințe patruletate, de mari dimensiuni, cu platformă de lut pe lobde (trunchiuri despicate), cu interesante amenajări interioare: mare rîșniță plată, montată pe un soclu de lut și înconjurată de o gardină de lipitură. Toate aceste elemente ne lasă să bănuim o arhitectură încă primitivă din punct de vedere tehnic, dar nu lipsită de îndrăzneală și nici de monumentalitate. Este foarte abundentă ceramica de calitate superioară: forme mari — vase de provizii, castroane, cupe cu picior — cu decor pictat sau excizat și pictat, caracteristici care exprimă puternice legături cu

neoliticul sud-dunărean și balcanic. Figurina în formă de coloană, tipică pentru cultura Gumelnița, este mai puțin frecventă. M.I.R.S.R., M.A.C. BIBL.: I. Nestor, *Dacia* V—VI; D. Berciu, *Arta traco-getică*, p. 18; A. Rădulescu, *Pontice*, I.

r.f.

Mediaș (municipiu, jud. Sibiu); descop. înt. — 1860, 1884, 1914; săp. I. Nestor — 1938; Z. Székely — 1952. ● Pe terit. orașului: vestigii din epoca bronzului, cultura Wietenberg; ceramică dacică; inel de aur torsadat din perioada de trecere la feudalism, sec. 4—10; tezaur de argint dacic, din sec. I e.n., cuprinzînd o fibulă cu noduri, un fragment de fibulă, un colan torsadat și un lanț colier; morminte de înhumăție cu inventar specific scitic: *ahinakes* și oglinzi de bronz. ● În punctul Podeiu, cimitir celtic de incinerăție de la sfîrșitul sec. 4 î.e.n. Inventar: urne piriforme, un vas piriform plat din ceramică, obiecte de bronz — brățări, colane, securi. ● În punctul Baia de Nisip, așezare dacică (sec. 3—2 î.e.n.), cu ceramică modelată cu mina, lustruită negru. ● În punctul Teba, așezare dacică (sec. 3—2 î.e.n.). Ceramică modelată cu mina, lustruită negru. ● Pe dealul Pe Cetate, așezare halls-tattiană fortificată cu un șanț barînd pîntenul, cu locuirea în bordeie și cu ceramică tipică: mari vase ovoide cu caneluri în ghirlande pe pîntece, cești cu marginea canelată și toartă cu plăcuță lată orizontală, urne. A dat numele de „cultura M.” acestui aspect cultural. M.I.R.S.R.; M.Me. BIBL.: *Trésors*, nr. 216—219; 368; I. Nestor, *Dacia*, VII—VIII; I.H. Crișan, *Ceramica*, p. 267, nr. 178; I. Nestor, Eug. Zaharia, *MCA*, VII.

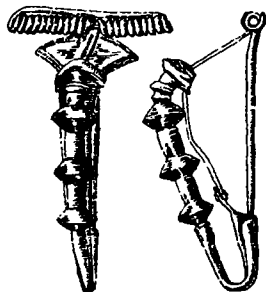
h.d. și r.f.

Medieșu Aurit (sat, com. jud. Satu Mare); săp. T. Bader, S. Dumitrașcu — 1964—1966. ● Pe locul Ciuncaș, așezare fortificată prin șanț de baraj, de tip atol, din epoca bronzului (inceputul culturii Otomani). Ceramică tipică, cu aspect arhaic și decor mai sărăcăcios. ● Pe locul Șuculeu, așezare de la sfîrșitul epocii bronzului, cultura Suciui de Sus; așezare și necropolă aparținînd dacilor liberi din sec. 3—4, din care a fost săpat un „cartier” al olarilor, descoperindu-se mai multe cuptoare de ars vase; în felul acesta, la M. A. este atestat un important centru antic de olărie, ale cărui produse ajungeau și la alte triburi. Ele continuă pînă în această epocă tradiția ceramicii dacice cenușii, de calitate superioară, cu decor lustruit. În necropola plană de incinerăție, majoritatea absolută a mormintelor sînt dacice; cîteva din ele prezintă și elemente de inventar de factură germanică — fibule de tipul „cu picior întors pe dedesubt”. Așezarea de la M. A. este unul din ex. concludente de supraviețuire a moștenirii culturale dacice, nu numai după cucerirea provinciei de romani, dar chiar și după retragerea administrației romane (271 e.n.). M.S.M.

BIBL.: T. Bader și S. Dumitrașcu, *MCA*, IX și *AMN*, IV; idem, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit*, Satu Mare, 1967.

h.d.

megaron (gr. *megaron* „încăpere mare; sanctuar”), tip arhitectural constînd dintr-un edificiu dreptunghiular, cu acoperiș în două ape, compus din-

Mediaș. Fibulă dacică de argint, cu noduri și scut triunghiular

tr-o încăpere patrulateră, în care se află vatra, de obicei centrală și un pronaos cu două coloane în front. **M.** constituie arhetipul templului grec. Cel mai vechi ex. de **m.** cunoscut este acela de la Sălacea, din schelet de lemn lipit cu lut, care, spre deosebire de **m.** clasice, avea două vetre flancând intrarea în naos. Deasupra acestora erau situate ferestre. Pereții exteriori erau bogat decorați cu motive spiralece pictate. Este posibil ca antecedentele acestui **m.** să poată fi identificate în locuințele neolitice cu platformă care prezintă ca trăsături comune planul dreptunghiular și acoperișul în două ape, dar nu și pronaosul cu două coloane în front. Tot de tip **m.** sînt și locuințele din epoca bronzului de la Periam. Cu excepția templelor grecești, nu se cunosc și alte edificii de tip **m.** din epoci mai tîrzii, dacă nu cumva acelea absdate, înconjurate poate de peristiluri, de tipul celor de la Piatra Roșie și Popești, nu derivă din forma și funcția de **m.**

r.f.

Mehadia (sat, com. jud. Caraș-Severin); n.a. *Ad Mediam?*; săp. N. Cena — 1909; N. Macrea — 1942—1943, 1946, 1948. La N de sat, pe locul Zidina, castru roman timpuriu (sec. 2 e.n.), patrulater, de tip clasic (116×142,60 m) din zid de piatră cu mortar, cu amenajări interioare — *principia*, alte construcții — tot de zid; probabil refăcut în vremea împăratului Severus Alexander și restaurat în vremea lui Constantin cel Mare (sec. 4). În apropiere, așezare civilă întinsă, cu edificii importante, de zid. Ceramică, monede, statui, statuete, basoreliefuli funerare și de cult, de tip curent provincial, inscripții. Multe dintre aceste descop., publicate ca descoperite la **M.**, provin în realitate de la Băile Herculane, cum e cazul cu statuile lui Hercule (*Kunsthistorisches Museum, Viena*). **M.B.T.**; **M.L.**; **M.J.C.S.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 30—33. N. Gudea, *Tibiscus*, VI.

r.f.

menadă (gr. *mainas* „pasionată“), tipul dansatoarei extatice, din cortegiul zeului Dionysos, așa cum l-a creat Scopas, nu se întîlnește întocmai în arta greco-romană a Daciei și Dobrogei. Este însă posibil ca dansatoarele prezente atît în iconografia dacică, cît și în aceea romană, să derive din tema **m.** (ex.: statuia de calcar de la Potaisa, **M.I.T.**).

r.f.

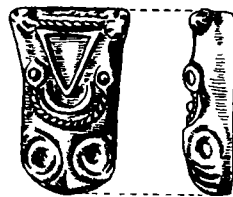
menhir v. statuie

mensa (cuv. lat.), denumire pentru masa de cult paleocreștină, care afecta o formă patrulateră cu marginea polilobată. Fragmente de **m.** sînt cunoscute de la Histria, din casa cu capelă. **M.H.**

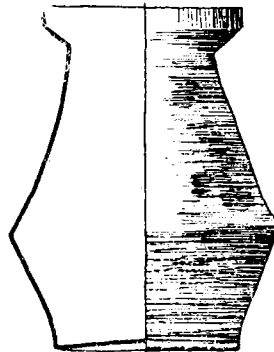
r.f.

Mercur v. Hermes

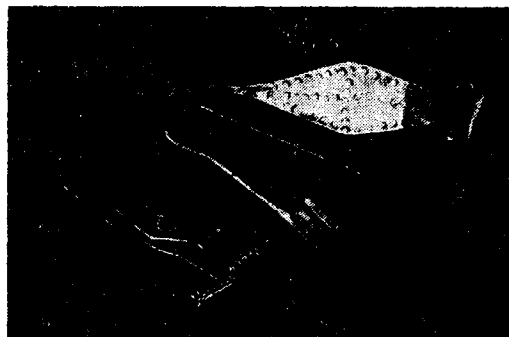
Merii Goala (n.v. al satului Meri, com. Vedeia, jud. Teleorman); descop. înt. — 1938. Tezaur dacic de argint din sec. I e.n. Cuprinde două lanțuri ornamentale — o centură și un colier —, trei fibule, o aplică, un pandantiv, două inele și un vas. Dintre toate aceste piese, unul din lanțuri, colierul din verigi împletite, se detașează, avînd capetele închizătorii stilizate în formă de cap de

Tezaurul dacic de la Merii Goala.
Aplică de argint în protomă de cal schematizată

Vas de argint bitronconic

Fibule de argint cu scut rombic

Terminația în cap de șarpe a unui lanț ornamental

șarpe, cu trăsăturile stilizate geometric, cu detalii din fir de argint aplicat. Centura, din verigi în opt, se încheie obișnuit printr-o verigă cu pandantiv în formă de ac. Aplica, în formă de cap de cal, prezintă o stilizare ciudată; trăsături tipice pentru arta stepelor — ochi proeminenți, nările umflate —, redată însă într-un relief plat, *au repoussé*, geometrizat. Vasul este de asemenea remarcabil, întrucât reproduce o formă ceramică dacică tipică: urna bitronconică. Din acest punct de vedere, tezaurul de la M. G. se clasează ca un unicat, deosebit de interesant. M.I.R.S.R.
BIBL.: D. Popescu, *Dacia*, VII—VIII; L. Mărghitan, *Tezaure*.

h.d.

metalului, arta ~. Metalul începe să fie folosit pe terit. României încă din neoliticul mijlociu (mileniul al 4-lea î.e.n.). Se presupune că în decursul epocii neolitice se pot deosebi două etape în dezvoltarea metalurgiei primitive: una în decursul căreia se folosea metalul — și anume arama, — adus din import; a doua, corespunzând neoliticului târziu sau neoneoliticului, în decursul căreia metalul a început să fie produs local. Pentru această a doua etapă este semnificativă descop. tezaurului de aur la Moigrad, în măsura în care documentează pe de o parte apariția unui nou metal — aurul —, iar pe de altă, prin faptul că locul descop. și cantitatea importantă de metal fac plauzibilă originea locală a acestuia. Procedeele cele mai obișnuite de prelucrare artistică a metalului în această perioadă sînt ciocănirea și ponsonarea. Odată cu epoca bronzului apare un metal nou — bronzul — care prin specificul metodelor de obținere, cît și de prelucrare, produce o adevărată revoluție în metalurgie. Aliajul se obține prin fuziunea a două metale pure, aramă și cositor. Casant, se prelucreează mai mult prin turnare decît prin ciocănire, care începe să fie mai rar întrebuintată. Procedeele de turnare apar în această perioadă: în tipar monovalv, în tipar bivalv și „cu ceară pierdută”. Prin cel cu tipar monovalv trebuie să fi fost turnate unele topoare plate și eventual aplici și centuri din foaie de bronz. Prin procedeul cu tipar bivalv au fost turnate toate piesele din bronz și aur frecvent folosite: topoare, vîrfuri de lance, culturi, seceri, cuțite, fibule, brățări, ace ornamentale etc. Procedeul era apt și pentru obținerea unei ornamentații cu elemente în relief egal. Pentru procedeul cu ceară pierdută nu se poate aminti decît o singură piesă: carul ritual de la Orăștie. În afara acestor procedee de turnare, tot acum s-au răspîndit și tehnicile de îmbinare: nițuirea (pe săbii) și fixarea cu masticuri sau prin înfigere într-o coadă din alt material (lemn, la seceri). Datorită durității care permite efecte decorative interesante, piesele de bronz sînt decorate prin cizelare, gravare și șlefuire. Metodele noi își găsesc aplicații și în prelucrarea metalului prețios, unde însă și vechile metode — ciocănirea și ponsonarea — continuă să fie din plin folosite, fiind mai apropiate calităților de maleabilitate și ductibilitate ale acestuia. Bronzierii din bazinul carpatic au avut o producție extrem de bogată, atestată de numeroasele depozite de bronzuri datate între mijlocul epocii bronzului și mijlocul primei

epoci a fierului (1500—750 î.e.n.). Aflați la înțînirea a două mari drumuri de răspîndire a metalurgiei bronzului — drumul Dunării și drumul ambrei (de la Adriatică și de la Egeea la Baltica) — și implicit la aceea a două mari curente culturale ei au jucat un rol important în transmiterea prototipurilor sudice către centrul și V Europei. În acest cadru, ei au creat și unele forme originale cum ar fi spada în formă de flamă — interpretare a rapierei miceniene —, toporul cu spin, centură de bronz ș.a. Este interesant de remarcat că în ornamentica și plastica epocii bronzului de pe terit. României se întîlnesc elemente simbolice legate de două aspecte diferite ale mitului solar: drumul soarelui în car și drumul soarelui în barcă. Prima epocă a fierului perfecționează metodele de reducere. Sînt cunoscute din această vreme cîteva instalații de redus cu dublă rafinare a fierului. Cele mai importante descop. s-au făcut la Cireșu. În ceea ce privește metodele de prelucrare, cea mai curentă este ciocănirea și forjarea din bară de metal brut, obținută prin fasonarea la cald a lupei, lingou de metal brut. Odată cu cea de a doua epocă a fierului se răspîndesc procedeele de tratare termică, adică de călire a fierului, iar în epoca romană se difuzează și procedeul venit din Orient al damaschării, adică al forjării din masă de sîrmă călită. Evoluția metalurgiei se încheie practic cu această inovație tehnică, pînă la marile descop. tehnice din epoca modernă. Făurăria dacică a cunoscut și aspecte artistice: decorul ponsonat, geometric sau floral de pe întele de la Costești, Piatra Roșie și Sarmizegetusa Regia, decorul complex figurat de pe scutul de la Piatra Roșie, căței de vatră cu protome de bovidae de la Buridava-Ocnița. Chiar dacă obișnuința decorului figurat realizat prin forjare poate fi derivată din produsele artistice asemănătoare ale celților, este cert că dacii au extins gama motivelor ca și pe aceea a pieselor decorate, creînd o fonerie originală. Ateliere de metalurgie din diferite epoci ne sînt atestate — direct sau indirect — prin descop. de unelte specifice sau de produse încă în curs de finisare în mai multe locuri, dintre care cele mai importante sînt: Sărata Monteoru, Pecica, Uioara, Șpálnaca, Cireșu, Grădiștea Muncelului, Tomis.

r.f.

mezolitic v. paleolitic

miceniană, artă ~, termen prin care este desemnat ansamblul manifestărilor artistice din epoca bronzului, din Grecia continentală și insulară (centre tipice: Micene, Tirint, Pilos). A.m. a influențat și dezvoltarea artistică din zona carpatodunăreană. În afara unor împrumuturi directe cum sînt rapierele de la Medgidia și Roșiori de Vede, se cunosc tezaure care reproduc forme miceniene (Perșinari, Sărata Monteoru, Ostrovu Mare), iar ornamentica din faza mijlocie a epocii bronzului, dominată de motivele volutei și spiralei recurente, trădează o puternică înfrîurire miceniană, probabil cu substrat ritual, religios.

r.f.

Micia v. Vețel

militară, artă ~, termen folosit pentru acel aspect al artei provinciale romane specific marilor

... în jurul unor garnizoane importante. S-a vorbit chiar de „artiștii legiunilor“, înțelegându-se prin aceasta că anumite grupuri de artiști provinciali însoțeau trupele în cursul dislocărilor lor, așa cum le însoțeau negustorii și cămătarii. Acești artiști ai legiunilor ar fi răspândit multe motive comune pe întreg terit. imperiului, contribuind în mod hotărâtor la constituirea unei arte provinciale unitare. Un ex. specific din Dacia îl constituie Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, care reproduce — la o scară mai mare și cu o decorație mai bogată — dispozițiile arhitecturale fundamentale ale unor *principia* de castru. Un alt produs tipic al a.m., atît ca arhitectură cît și ca decorație plastică este, în Dobrogea, Monumentul triumfal de la Adamclisi.

r.f.

Militari, cultura ~ v. Chilia

Militari—Cîmpul Boja v. București

Minerva, divinitate romană olimpiană; în panteonul grec, **Atena**. Zeița a înțelepciunii, reprezentată ca o fecioară cu expresie senină și serioasă, îmbrăcată cu hiton lung, purtînd armură (*lorica graeca*) cu *aegida* (capul tăiat al Meduzei care împietrea pe oricine îl privea) fixată în mijlocul ei, coif cu panaș, scut și lance, după clasică imagine creată de Fidias. Era cea de a treia componentă a Triadei Capitoline. Pe terit. României este rar reprezentată. Se cunosc o statueta de marmură, un relief-edicolă și o imagine în relief, pe o friză, toate trei de la Histria (M.I.R.S.R.), o statueta de bronz de la Porolissum (M.I.Tr.C.). Toate constituie variante provinciale, de stil mai mult sau mai puțin rigid și stîngaci, ale tipului descris mai sus. Efigia **M.** mai apare și pe arme și piese de harnașament, ca pe pectoralul de la Gherla (M.I.Gh.), sau pe obrăzarele de cal din aceeași localitate (M.I.Tr.C.).

r.f.

Mircea Vodă (sat, com. jud. Constanța); cerc. E. Comșa — 1950. În fundațiile castrului nr. VIII de pe valul de piatră v. val (2 I) — a fost descoperită o inscripție slavă în care este vorba de un Jupan Dimitrie și poartă data de 943. Aceasta constituie una dintre cele mai vechi mărturii cu privire la existența unei organizații sociale de tip feudal în Dobrogea. Totodată, ridică problema datei construirii — sau reconstruirii — acelu ansamblu de arhitectură militară denumit valul de piatră.

M.I.R.S.R.

BIBL.: E. Comșa, *SCIV*, II, 2.

r.f.

Mithra (Mithras), divinitate de origine iraniană, intrat în panteonul elenistico-roman și cunoscînd o mare difuziune în provinciile de graniță ale imperiului. **M.** este un zeu tînăr, zeu mîntuitor, zeu al fecundității, al renașterii și regenerării ciclice a naturii. Cultul său este un cult mistic, accesibil numai inițiaților, care în Imperiul roman erau organizați în colegii de tip special. În epoca elenistico-romană, mitul lui **M.** capătă o formă complexă, cu multe episoade, care au generat o iconografie deosebit de bogată. Cultul avea loc în încăperi subpămîntene, în care se făcea inițierea, comportînd cunoașterea mitului cu ajutorul imaginilor

Relief cu reprezentarea Minervei (Histria)

Relief mithraic cu reprezentarea tauroboliului (Apulum, M.Br.S.)

Tabletă mithraică (Secția Minor, M.I.R.S.R.)

Statuia lui Mithra Petrogenitus (Apulum)

În relief și a semnificațiilor sale ascunse, precum și un ospăț sacru. Imaginile lui M. sînt de două tipuri mai frecvente: a) statui reprezentînd nașterea lui M. din stîncă (*M. Petrogenitus*) — zeul tînr, nud, în picioare, cu bonetul frigan, ținînd în mîni facla și pumnalul, reprezentat ieșînd din stîncă (statuie fragmentară de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în M.D.); b) reliefuri mai mari sau mai mici, afectînd de cele mai multe ori forma unei stele cu latura superioară arcuită, comportînd o imagine centrală, reprezentînd pe M. ucigînd taurul (*Tauroctonul*). Acest tip comportă imaginea lui M. în costum oriental cu mantia fluturînd, îngenunchînd taurul cosmic — simbol al rodniciei universale — și împîntîndu-i pumnalul în grumaz, în timp ce ciinele îl atacă, iar scorpionul și șarpele, la rîndul lor, îl vatămă cu mijloacele lor. De o parte și de alta, cei doi purtători de făclii, *dadoforii* — *Cautes* și *Cautopates* — *acoliți* nelipsiți ai zeului. În partea superioară a scenei, simboluri astrale: Soarele, Luna și cei doi luceferi, precum și șapte (număr simbolic) altare. De multe ori, scena aceasta a tauroboliului (sacrificiul taurului), plasată central, este înconjurată sau încadrată de unul sau două registre de scene mici, reprezentînd episoadele principale ale mitului și pe principalii *acoliți*. După ordonanța lor iconografică se disting două serii de reliefuri mithraice: aceea renană, în care scenele sînt dispuse circular în jurul imaginii centrale și se citesc în sens invers acelor unui ceasornic, în ordinea istorică a narațiunii mitologice; aceea dunăreană, în care imaginile secundare sînt dispuse pe unul sau două registre horizontale, în cadrul cărora scenele sînt așezate simetric față de axa reliefului în ordinea importanței liturgice și nu în aceea istorică a narațiunii (ex.: relief de la Apulum, provenind de la Vințu de Jos, în M.Br.S.). Din punct de vedere al tratării artistice se disting două serii de reprezentări: 1. Statuile și marile reliefuri de cult, dintre care unele de factură iluzionistă au evidente calități (Apulum M.A.I.), relieful mare din peștera Adam izbutînd să exprime un sentiment exuberant de exaltare mistică și speranță. 2. Reliefurile mici, între care se disting: reliefurile ajurate — un ex. în stilul specific, plat și teapăn, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D.) — și reliefurile mici de fac-

tură provincială, cu varietăți fermecătoare în redarea perspectivei, a mișcării și cu tratarea decorativă a drapajului. Sînt tabletele de cult, adevărate icoane populare, tratate frust, dar nu fără meșteșug, într-un relief doar cu două planuri dar cu volumele sugerate prin fațetarea corpurilor. Între acestea, unele vădesc o reală știință a compoziției și o veritabilă stăpînire a dălții (Apulum, M.Br.S.); altele se disting prin stîngăcia și graba tratării, reproducînd schematic un model canonic (piesă din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis, M.A.C.). Pe terit. României sînt cunoscute cîteva centre ale cultului mithraic, din care provin numeroase și importante monumente: Troesmis — mai multe reliefuri și tablete; Histria — mai ales tablete și reliefuri mici, Tomis, Axiopolis, Ulmetum (toate în M.I.R.S.R.), toate în Sciția Mică; apoi Romula — reliefuri și o statuie a zeului M. Petrogenitus (M.I.R.S.R., M.O.C.), Slăveni, Drobeta (M.I.R.S.R.) în Dacia Inferior, în sfîrșit, în Dacia Superior în primul rînd Apulum de unde provin mai multe reliefuri, între care unele monumentale, o statuie a lui M. Petrogenitus, alta a lui M. Tauroctonul, capul unei statui de *dadofor*, altare cu dedicații (M.A.I.), apoi Ulpia Traiana Sarmizegetusa, de unde sînt cunoscute de asemenea o statuie a lui M. Petrogenitus și mai multe reliefuri și tablete (M.D., M.I.Tr.C.), între care unul monumental și altul aparținînd seriei mai rare, a reliefurilor ajurate (M.D.), în sfîrșit Poțaișa, Napoca (M.I.Tr.C.) ș.a. mai puțin importante. Este cunoscută și existența mai multor sanctuare (*mithraea*) la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Prolissum, Slăveni, Histria, Peștera Adam etc. Nici unul nu a fost cercetat sistematic, așa încît să poată fi descris, deși trebuie să nu fi diferit prea mult de *speos*-ul (peștera rituală sau construcție boltită (?)) imitînd peștera) general cunoscut în Imperiul roman. De asemenea, de cultul lui M. se leagă și monumente minore cum ar fi vasele de *terra sigillata*, cu reliefuri aplicate figurînd șerpi și bucranii. Prin bogăția, importanța, varietatea și calitatea artistică a monumentelor, Dacia este una dintre provinciile cele mai importante ale cultului lui M.

BIBL.: J. Vermaas—seren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithraicae*, Haga, Vol. I, 1956, vol. II, 1960.

r.f.

mithraeum v. Mithra

Mitreni (sat, com. suburb., oraș Oltenița, jud. Ilfov); descop. înt. — 1958; sâp. S. Dolinescu-Ferche — 1962 și 1963. În vatra satului necropolă de înhumație (?) aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. Inventare funerare cuprinzînd ceramică tipică pentru cultura amintită, un pahar de sticlă, catarame și fibule cu piciorul întors pe dedesubt, din bronz, mărgelă octaedrică de cornalină și bitronconice de sticlă. Între vase, se disting două căni deosebit de elegante, cu umărul fațetat. M.O.

BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

Mîndrișca (sat desființat, înglobat la satul Valea Seacă, com. Valea Seacă, jud. Bacău); sâp. P, Radu Șt. Ștefănescu și A. Vulpe — 1951; Gh. Bichir și

Eug. Dogan — 1959; Gh. Bichir — 1960. Pe locul Titelca Morăriei, pe terasa mijlocie a Siretului, o așezare precucuteniană cu locuințe de suprafață din vălătuci, fără platformă; nu se știe precis dacă era sau nu fortificată. Ceramică și plastică tipică precucuteniene, în cadrul căreia se disting o figurină deosebit de sensibil modelată și un buton de capac prosopromorf. Așezarea este suprapusă de vestigii din epoca bronzului, culturile Monteoru și Foltești și deranjată de un cimetir de incinerare — cu urne — geto-dacic. **M.I.R.S.R.; M.I.M.**

BIBL.: S. Marinescu-Bilcu, *Precucuteni*, p. 164.

r.f.

Mirleanu (n.v. al satului Dunăreni, com. Aliman, jud. Constanța); descop. ant. — f.d. Statuie a zeului Dionysos. Zeul în picioare, cu pletele pe umeri, încununat cu viță de vie și încins cu nebrida varsă libație din cantaros. Păstrat parțial, îi lipsește toată partea inferioară cu, probabil, pantera. Realizat într-un stil provincial, este remarcabil prin expresivitatea și vigoarea detaliilor — trăsăturile figurii, anatomie — în ciuda grosolăniei stilizării acestora. **M.A.C.**

BIBL.: C. Scorpan, *Reprezentări bacchice*, Constanța, 1966, nr. 12.

r.f.

mobilier. Din preistorie și antichitate ni s-au păstrat extrem de puține piese de m. (ex. o laviță de lemn lipită cu lut la Pietrele, cultura Gumelnița), în schimb ne-au parvenit destul de multe reprezentări plastice ale acestora. Încă din neolitic, ne sînt cunoscute o serie de modele-miniatuiri de teracotă reprezentînd măsuțe circulare cu trei picioare, paturi dreptunghiulare cu patru picioare și căpății înălțat, pe care, uneori, decorul pictat în paralelograme sugerează o cuvertură (Frumușica, **M.A.P.N.**), jilțuri cu patru picioare, spătar ajurat și sprijinitoare de brațe, scaune mici, taburete joase, cu patru sau cu trei picioare, măsuțe-altar cu patru și trei picioare și în locul tăbliei un recipient. Toate aceste imagini tridimensionale nu redau detalii tehnice și nici elemente de decor, cu excepția amintită a paturilor și a exciziei în zigzag sau dinți de lup, care apare pe arcada determinată de picioarele măsuțelor altar. Rotunjirea încheieturilor modelelor reproducînd piese de lemn poate să fie un efect specific al stilizării, dar în egală măsură poate să fie și un efect al îmbrăcării structurilor de lemn într-o lipitură de lut. Din epoca bronzului nu ne sînt cunoscute piese de m. Este posibil însă ca unele aplici de mari dimensiuni, din metal, să fi fost folosite la decorarea acestora. Nici din epoca fierului și din cadrul culturii dacice nu ni s-au păstrat piese de m. propriu-zise. Corpuri de iluminat din bronz de factură grecească fac parte, fără îndoială, din categoria m., iar vase ceramice de tipul bazinului conic cu inscripția *Decebalus per Scorillo*, implicau existența unui trepid, cu alte cuvinte a unui element de m. Abia în epoca romană cunoaștem cîteva fragmente de piese de m.: *trapezofori* — picioare de masă din marmură — (ex.: Histria. **M.I.R.S.R.**), un picior de candelabru de la Callatis (**M.A.C.**) etc. În schimb, sînt

Mobilier. Trapezofor de marmură (Tomis)

Mobilier. Stelă cu banchet funerar (Tomis)

extrem de numeroase reprezentările de m. Ne sînt astfel cunoscute paturi de ospăț (*cline*) cu picioare profilate la strung, uneori terminate în gheară de leu sau copită de țap. Patul avea uneori spătar cu profil în S. Pe pat sînt redată perne capitonate și saltele. Adesea sînt redată și învelitori, cum este aceea celebră de pe stela funerară de la Cășeiu, figurînd o textilă miștoasă. În fața patului este reprezentată adesea trapeza, de asemenea cu trei picioare profilate în formă de labe, de leu sau de capră și cu tăblia circulară. Pe tăblie, este reprezentată de obicei cina funerară, în vase care din pricina rabaterii perspectivei sînt greu de reconstituit ca formă. La picioarele patului este situată *cathedra*, pe care stă acolita celui eroizat și comemorat ca mort. Piesa se prezintă sub două variante: una, din elemente de lemn, încheiată, cu picioare și brațe strunjite și profilate, a doua din răchită împletită. În sfîrșit, fondul acestor scene este adesea prezentat ca avînd o draperie plisată care separă spațiul, sau acoperă niște deschideri. Pe monumentul de la Adamclisi, într-unul din carele sarmatice, apare un mare cufăr; în mormintele romane de la Tomis au fost găsite mai multe case (ciste) de lemn, din care unele cu incrustații de os. Informația noastră cu privire la m. antic din România este limitată la cîteva categorii, încît nu se pot stabili categorii stilistice și evoluția lor. Totuși, informația este suficientă

pentru a recunoaște piese de m. de circulație curentă în lumea romană, în forme corespunzătoare epocii din care datează. v și **cathedra**; **cline**.

r.f.

modelaj, relief care reproduce detaliile și diferențele semnificative de volum ale modelului din natură, prin mijloace plastice vizînd efectul optic. Cele mai vechi ex. de m. datează din n e o l i t i c : Gînditorul de la Cernavodă exprimă, printr-un subtil m., deformarea obrazului datorită presiunii palmei pe care se sprijină. De asemenea, un picior de la Traian — cultura Cucuteni AB — prezintă o redare a formei fuzelate, în care m. este în realizat. În epocile bronzului și fierului nu se poate vorbi de m. la figurinele la care geometrizarea volumelor este principiul de compoziție și stilizare plastică. În tezaurele t r a c o - g e t i c e, m. este în general înlocuit de decuparea maselor mușchiulare printr-o linie de contur și prin exagerarea dimensiunilor și volumului elementelor expresive ale figurii — ochi, nas (paharele de la Agighiol, coiful de la Poiana-Coțofenești — **M.I.R.S.R.**). În figurinele de pe piesele de argint d a c i c e, m. există ca intenție, dar realizarea este mai degrabă grosolană și stîngace (falerele de la Herăstrău, **M.I.R.S.R.**). În e p o c a r o m a n ă, se disting din punctul de vedere al calității m. mai multe serii de creații plastice: a) statuile imperiale, statuile și marile reliefuri de cult, la care se surprinde un m. fin și nuanțat, în tradiția artei iluzioniste romane (Traianus Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa — **M.I.R.S.R.**, Caracalla de la Porolissum — **M.I.Tr.C.**, Faustina de la Drobeta — **M.P.F.**, Fortuna cu Pontus, Șarpele, Dubla Nemesis din „tezaurul de sculpturi de la Tomis”, marele relief mithraic de la Apulum — **M.A.I.**); b) statuile funerare, unele statui de cult și marea majoritate a reliefurilor funerare, precum și reliefurile de cult ajurate, la care m. redă numai volumele principale, figurile fiind tratate în planuri largi, iar drapajul tratat decorativ prin grupuri de profile relativ homotomice; c) tabletele de cult, la care m. este sugerat printr-un procedeu special: volumele nu sînt limitate — în ansamblu, sau în detaliu — prin linii incizate sau prin diferențe de nivel al reliefului, ci prin șanțuiri în V, cu unghiul foarte deschis. În acest fel, suprafața reliefului capătă un aspect fațetat, cu un ciudat efect de m. În p e r i o a d a d e t r e c e r e d e l a s c l a v a g i s m l a f e u d a l i s m, motivele figurale sînt din ce în ce mai schematizate, iar volumele sînt delimitate de planuri geometrizate, atît ca urmare a viziunii stilistice noi, cît și datorită faptului că majoritatea acestor reprezentări apar pe piese de artă aplicată și sînt modificate în raport de tehnica folosită la producerea lor și de funcția pe care o împlinesc elementul pe care-l decorează (ex.: măștile antropomorfe de la fibulele pentidigitate).

r.f.

modelare, acțiunea de a da o formă tridimensională unui material, folosind proprietățile de plasticitate ale acestuia, pentru a reproduce un model din natură sau imaginar. **M.** a apărut din

neolitic la producerea vaselor de ceramică, a figurinelor, modelelor miniaturale și ornamentelor arhitecturale de teracotă. El era realizat cu mîna și cu ajutorul unor ustensile auxiliare — cuțite, spatule, străpungătoare, lustruitoare. Abia în epoca dacică (sec. 3 î.e.n.), în tehnica m. au apărut elemente noi: roata olarului și presarea în tipar a vasului, format — în mare — pe roată, pentru a fi decorat. În cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre, în epoca elenistică, apar tiparele de figurine și de opaițe (Callatis) care se generalizează în epoca romană. În această ultimă perioadă se folosește m. în tipare și pentru cornișe și frize decorative interioare din stuc. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, folosirea m. este limitată la ceramică și la rarele figurine de teracotă.

r.f.

modius (cuv. lat. „baniță”). 1. Unitate de măsură de capacitate (8,754 l) pentru care se confecționau instrumente de piatră, ceramică, lemn sau metal, afectînd forma unui con convex sau a unui cilindru. Se cunosc un *dimodius* (dublu m.) de piatră de la Tomis (**M.A.C.**) și un m. de ceramică de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (**M.D.**). 2. Acoperămint de cap reproducînd forma cilindrică a unui m. (1). Se întîlnește la o serie de divinități atît masculine — Serapis de la Tomis (**M.I.R.S.R.**) —, cît și feminine — Cibele de la Histria (**M.I.R.S.R.**) —, statuete și reliefuri ale Hecatei de la Tomis, din „tezaurul de sculpturi” —, în general de origine orientală.

r.f.

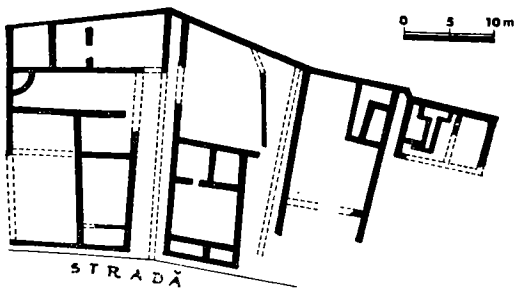
Mogoșani-Poienari (sat Mogoșani, com. Mogoșani, jud. Dîmbovița); săp. Gh. Diaconu — 1962 pînă în prezent. În raza cartierului Poienari, necropolă birituală (70 morminte) de tip Sintana de Mureș. Se disting elemente aparținînd atît populațiilor gotice și sarmate, cît și aceleia locale daco-romane. În afară de ceramică — cenușie lustruită, cu forme unghiulare și decor geometric lustruit, tipică pentru elementele gotice și cea din pastă poroasă, cu forme de urnă, tipică pentru localnici — s-au descoperit siraguri de mărgele fațetate de chihlimbar și de sticlă, fibule de argint cu semidisc, oglinzi circulare de plumb, cu tamga în relief pe spate, piepteni de os semicirculari și în formă de clopot, precum și alte piese de poadoabă caracteristice pentru sec. 3—4 e.n. **M. Pit.**; **M. Tg.**

BIBL.: Gh. Diaconu, *Dacia NS*, XIII.

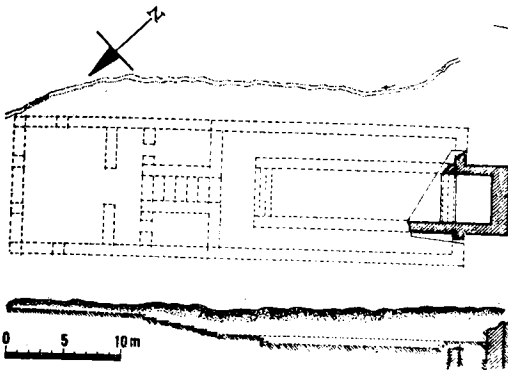
r.f.

Moigrad (sat, com. Mirșid, jud. Sălaj); n.a. Porolissum; descop. înt. — f.d., 1855, 1912, înainte de 1914; săp. D. Téleky — 1908; A. Búday — 1908—1914; C. Daicovicu — 1938—1939; Al. Radnoty — 1943; M. Moga — 1949; M. Macrea, D. Protase, M. Rusu — 1958—1959; N. Gudea, V. Lucăcel — 1977.

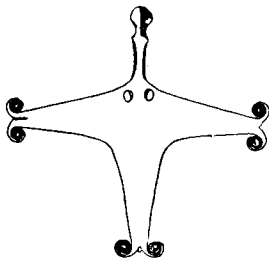
● Pe dealul Măgura, așezare neolitică de tip Bodrogkeresztúr, în cadrul căreia s-a descoperit un tezaur de figurine plate de aur, descop. excepțională ridicînd problema exploatării timpurii a zăcămintelor aurifere din Munții Apuseni. Se compune dintr-o mare figurină plată *en violon*, cu sîinii indicați prin proeminențe *au repoussé* și o suprafață centrală circulară decupată și din

Planul unui cartier de locuințe de la Porolissum

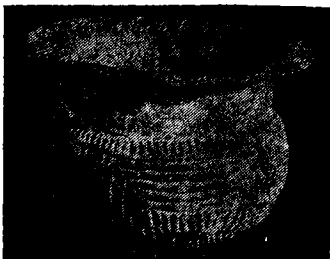
Planul templului Zeilor Mauri de la Porolissum

Moigrad. Figurină plată în cruce, din tezaurul de aur

trei figurine cruciforme — numite și „în formă de pasăre” —, cu extremitățile brațelor și picioarelor stilizate în duble volute, cu capul fațetat, iar sîinii marcați prin cercuri formate din mici proeminențe *au repoussé*. Toate sînt polisate. Ele pot fi comparate ca formă cu cele de os sau teracotă, dar tehnicile și stilizările proprii metalului le dau un aspect specific, oarecum neobișnuit. ● Așezarea este suprapusă de o alta, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Coțofeni. ● În aceeași zonă au fost descoperite: un depozit de bronz de tip Tăuteu-M.; o necropolă de incinerare dacică (sec. 2 î.e.n.), cuprinzînd 55 morminte cu inventar bogat în urnă, 21 vetre și trei ruguri, un tezaur de argint dacic — fibule, brățări spiralice, un lanț colier —, un tezaur monetar de peste 1000 monede grecești — drahme din Dyrrachium și Apollonia —; un

tezaur de aur, funerar, provenind din mormîntul de înhumare al unui șef probabil gepid (sec. 5 e.n.). Acesta cuprinde podoabe — trei brățări de secțiune cilindrică —, garnituri de costum — cataramă cu grenate în stil geometric policrom, o aplică în *cloisonné* — și un trident din bară torsadată, sugerînd prin forma sa un spic, al cărui rost este greu de definit (poate sceptor), precum și unele piese moderne, introduse de falsificatori. Pe dealul Pomet, larg platou înalt, au fost descoperite: un fragment din limesul de NV al Daciei, cu zid de piatră (bolovani desprinși din stîncă de bază) legată cu mortar de var, precum și vestigiile așezării civile și militare romane Porolissum, ridicată la rang de municipiu în vremea lui Septimiu Sever. Era înconjurată de un zid de incintă construit în aceeași manieră ca și limesul, cu un traseu trapezoidal, probabil cu o ordonanță stradală axială. Unul dintre puținele monumente identificate este templul Zeilor Mauri. La V de municipiu, pe o terasă a dealului, au fost identificate două sanctuare — un templu dedicat lui Liber Pater și un sacellum circular, precum și o *via* (lățime 5,75 m), bombată median, pavată cu lespezi, cu borduri de blocuri. La S de *via* au mai fost identificate trei construcții de zid patruleter, ale căror funcții nu au putut fi precizate. Către E, pe trei terase coborînd spre S, ruine masive cu *tegulae mammatae* (țigle cu piciorușe la colțuri) și o încăpere cu hipocaust, permit supoziția că pe terasa superioară erau situate termele, iar pe cea mijlocie o palestră. Spre E este situat castrul mare, din vremea lui Caracalla, de plan clasic, patruleter (294×266 m), orientat NE—SV. Prezintă turnuri trapezoidale interioare de colț și turnuri în formă de U, parțial exterioare, flancînd porțile. Este construit din zid de piatră (*opus incertum*) legată cu mortar, dublat de un șanț. S-au depistat și urme de locuire anterioare ridicării castrului, datate cu monede de la Traian. S-au mai identificat și ruinele principiiilor și ale unor cazărmi. La S de acest castru era situat, se pare, un amfiteatru. ● Pe dealul învecinat, Citera, este situat alt castru — cu o fază mai veche de pămînt — mai mic, tot din zid de piatră cu mortar de tip clasic, dreptunghiular (101,10×66,65 m), cu ordonanță biaxială ortogonală, patru porți flancate de turnuri dreptunghiulare, parțial exterioare și cu turnuri trapezoidale, interioare, la colțuri; datat în vremea lui Antoninus Pius. Castrul suprapune parțial o locuire dacică. Către E, o incintă mare trapezoidală (baza mare 190 m), de pămînt, completează castrul, fiind se pare contemporană cu castrul de pămînt. Între descop. de o deosebită valoare artistică: fragmentele unei statui de bronz evestre a împăratului Caracalla și ale portretului împărătesei Iulia Domna, caracterizate de realismul trăsăturilor, de stilizarea specifică a pieptănăturii și de delicatețea modelajului; o bogată serie de stele funerare și de porțite, de un stil aparte, specific zonei, cu proporții sfîngace iar volumele rediate printr-un modelaj brutal, cu planuri mari, uneori convexe, despăr-

Moigrad. Pahar de ceramică cu decor de împunsături succesive (cultura Coțofeni)

Moigrad. Figurina mare „en violon”, din tezaurul de aur

Porolissum. Dracon de bronz, roman (poate signum)

țite de șanțuri adinci. În ceea ce privește arhitectura, câteva coloane și capitele — frecvente cele de tip protoromanic — precum și benzile de fier din ferecătura porților castrului mare de pe Pomet, documentează trăsături interesante, avînd de asemenea un caracter specific local. Între descoperirile mărunte: geme, bronzuri (chei, garnituri) și ceramică (un vas prosopomorf). M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.; M.Z.

BIBL.: *Trésors*, 14—17, 383—387; M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, MCA, VII și VIII.

h.d. și r.f.

Molre, divinități ale sortii în mitologia grecească la romani, **Parce**. Sînt reprezentate ca trei femei — trei surori (Clotho, Lachesis și Atropos) îmbrăcate cu hiton și hlamidă, cu vâl pe cap și de obicei tronînd, depănînd și tăind firul — înă al vieții oamenilor. O ediculă descoperită la Histria (M.I.R.S.R.), datînd din sec. 3 î.e.r. le reprezintă în ținută obișnuită, șezînd, dîtinînd în mîna dreaptă cite o pateră și cu dreapta schițînd un gest, vag, care le diferențiază, făcînd însă să facă aluzie la tema firului vieții. Stil provincial, relativ țeapăn, este caracterizat de oarecare abilitate tehnică. Monumentul reproduc evident, un model idealizat, de tradiție neoatic profund original prin compoziție și expresie pentru a cărui existență relieful nostru este sîngura atestare. De la Napoca provine un ciudat vas ceramic plastic reprezentînd-o pe Clotho.

BIBL.: D. Isac, M. Bărbulescu, *Atestări ale paucelor pe teritoriul României*, AMN XIII.

r.

Moldova Veche (localit. componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin); săp. V. Dumitrescu și I. Stratan — 1970. Așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, aparținînd culturii Vučedol. Ceramică tipică pentru cultura menționată, vase piriforme, pahare campaniforme sau tronconice, cu formă puternic articulate, lustru negru și decor incizat adînc și încrustat cu motive geometrice — meandruce, zigzag, cercuri concentrice — dispuse atît în registre orizontale, cît și în metope distribuite simetric față de axa vasului. M.P.F.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 166—167.

r.f.

Moldoveni (sat, com. jud. Neamț); n.v. Porcești săp. I. Antonescu, M. Ursachi, I. Teșiban, V. Căpitanu, V. Ursachi și C. Buzdugan — 1957—1959. Pe dealul Gabăra, așezare de bordeie și necropolă de incinerare, carpice (sec. 2—3 e.n.). Ceramică tipică, în cadrul căreia se disting forme de tradiție dacică (urne cu decor plastic de butoni și bife alveolare), de factură romană (amfore, hidrii), urne tipic carpice, bitronconice, cu toarte zoomorfe schematizate și capacele corespunzătoare tronconice cu buză orizontală lată. M.I.R.

BIBL.: V. Ursachi, *Carpica*, 1968.

r.f.

Monteoru, cultura ~, cultură denumită după stațiunea Sărata-Monteoru, ai cărei purtători erau o populație nord-tracică, care își începe evoluția din prima fază a epocii bronzului și durează pînă în bronzul tîrziu. În fazele mai vechi, este răspîdită în special în zona cuprinsă între bazinul superior al Dîmboviței și cel al Trotușului, pentru ca mai tîrziu să pătrundă în Moldova pînă în jud. Bacău și chiar în SE Transilvaniei. Este caracterizată de așezări folosind poziții fortificate natural, pe care le protejează cu valuri și șanțuri. Locuirea, în faza de apogeu, depășește aria fortificată. Locuințe de bordeie și case dreptunghiulare de suprafață, cu fundații de piatră și elevație, probabil, din schelet de lemn. Ceramică, variată ca forme — vasele de ofrandă și cele de tip *askos* atrag atenția —, este decorată în general prin tehnica inciziei și

reliefului, motivele cel mai adesea folosite fiind cele geometrice lineare și spiralece, dar și proeminențele și canelurile. Unele categorii de vase au tortile suprainălțate și uneori modelate. Alături de ceramică, în număr foarte mare sînt prezente armele și uneltele de piatră și os, formele predominante fiind topoarele de luptă și cuțitele curbe. Nu lipsesc nici armele din bronz, deși în număr mic, în special pumnalul și mai rar sulitele. Întreaga cultură materială a fost atribuită unei populații tracice străvechi, avînd contacte și înrudiri cu aheeni. Centre mai importante: Fitionești, Balintrești-Cioinagi, Poiana ș.a. BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 286—292; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 84—86.

l.r.

Morești (sat, com. Ungheni, jud. Mureș); săp. K. Horedt — 1951—1956. ● Pe platoul Podei, urme succesive de viețuire omenească din paleolitic pînă în feudalismul timpuriu: silaxuri aurignaciene, ceramică neolitică, cu decor linear cu capete de note muzicale, de tip Criș și Coșofeni, necropolă de la sfîrșitul epocii bronzului, cultura Noua, așezare dacică cu elemente de cultură celtică de tip La Tène II, necropolă de incinerare daco-romană din sec. 3 e.n. ● În punctul Coșofani, fundațiile unei *villa* romane, din a doua jumătate a sec. 2 e.n.; o așezare fortificată de bordeie și o necropolă din sec. 6 e.n. în care elemente autohtone coexistă cu elemente gepidice, precum și o așezare de bordeie din sec. 11—13 cu ceramică decorată cu val și obiecte de metal de tip *Bielo-Brdo* (piese de bronz ajurate cu motive antropo-și zoomorfe stilizate linear și înscrise în forme geometrice). Atît așezarea prefeudală, cît și cea feudală au fost întărite cu o incintă de valuri de pămînt și șanțuri de apărare. Din așezarea și necropola din sec. 6 provin o serie de descop.: ceramică cenușie deschis, lustruită, cu forme globulare, o brățară și fibule de argint pentidigitate cu terminație ofiomorfă, morminte de războinici cu scut, săbii scurte sau spade lungi cu mîner cu bară dreaptă, săgeți cu vîrf romboidal, unelte de metal, pietre de rîșniță, care definesc un aspect cultural specific podișului transilvănean. **M.I.Tr.C.**

BIBL.: K. Horedt, *Dacia NS*, I.

h.d.

mozaic, tip de decorație arhitecturală realizată într-o tehnică specifică: pe un strat de mortar fin se așază cuburi mici policrome de piatră, teracotă sau sticlă. Aceste cuburi formează pete de culoare, a căror alăturare compune motive geometrice sau figurale. Pe terit. României sînt cunoscute mai multe m. de diferite tipuri, toate datînd din epoca romană sau romană tîrzie. La Apulum se pare că au fost descoperite unele m. bicrome (negru-alb), de tip italic. Tot la Apulum, ca și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și la Histria apar și m. policrome cu *emblema* centrală. Dintre acestea, cele de la Apulum reprezintă teme simbolice: taurul, Cupidon, Victoria, portrete de magistrați; cele de la Ulpia Traiana reprezintă scene din tragedii, inspirate de poemele homerice (judecata lui Paris și Priam cerînd lui Ahile trupul lui Hector); iar dintre cele de la Histria

nu ni se păstrează decît *emblema* unuia singur, reprezentînd un cantaros. La Tomis sînt atestate m. de tip „covor oriental” cu decor policrom geometric, compus din cîmpuri dispuse după un ritm propriu și chenare între care cel mai important îl constituie cel care decorează edificiul portuar de pe faleză. Acest tip de mozaic reprezintă o concepție compozițională net diferită de aceea cu *emblema*.

r.f.

Mugeni (sat, com. jud. Harghita); săp. G. și Șt. Ferenczi — 1960—1962. ● Pe terasa mijlocie a Tîrnavei Mari, așezare adunată de colibe din schelet de lemn lipit cu lut, din faza finală a neoliticului. Ceramică de tip Ariușd, din pastă grosolană, nepictată, împreună cu ceramică de tip Coșofeni, cu decor de motive geometrice, din împunsături succesive, dispuse radiar. ● Pe terasa inferioară a Tîrnavei Mari, așezare cu trei nivele: așezare din epoca bronzului, cultura Wietenberg; așezare înșirată de locuințe de suprafață, dreptunghiulare, din birne de brad, cu inventar în care predomină ceramica (vase de provizii mari, din pastă cenușie, cu decor lustruit în rețea sau în val, ceramică provincială romană cu lustru roșu, o ceașcă dacică), în care s-a descoperit și un cuptor de ars oale care, după defaectare, pare să fi fost folosit ca loc de cult — pe vatră două crani de mistreț. Așezarea pare să aparțină unei comunități de daci liberi puternic influențați de cultura romană, pătrunși înspre centrul Transilvaniei după 273 e.n.; așezare din sec. 11—12 e.n. **M.O.S.**

BIBL.: G. și Șt. Ferenczi, *AMN*, XII și XIII.

r.f.

mulaj, copie după un monument, obținută prin tehnica mulării. În **M.I.R.S.R.** se păstrează copiile în mulaj după relieful istoriat al Columnei lui Traian.

r.f.

mulare, modelarea cu ajutorul unui tipar negativ, dar și operația inversă de obținere a unui tipar negativ după un model în relief prin presarea unui material avînd calități plastice. Este tehnica obișnuită de realizare a opaișelor, figurinelor de teracotă din perioada romană, precum și a figurinelor de bronz care, din pricina modificărilor succesive ale mulajelor, ajung uneori la aspecte ciudate (ex. Venus de la Drobeta, **M.P.F.**).

r.f.

Murfatlar v. Basarabi

Murighiol (sat, com. jud. Tulcea); r.a. *Halmyris*; săp. E. Bujor — 1945—1958. ● Două necropole plane de incinerare (mormintele de înhumare sînt foarte puține) ale populației geto-dacice. Ambele cimitire datează aproximativ din perioada 350—250 î.e.n. Din inventarul mormintelor fac parte vase autohtone lucrate cu mîna, dar și la roată, diverse obiecte mărunte de fier, mărgelile de sticlă etc., precum și ceramică grecească, comună, cu firnis negru. ● La S de comună, în punctul Zaporojeni, ruinele unei cetăți romano-bizantine din sec. 4—6, poate pe locul unui mai vechi emporiu grecesc. **M.I.R.S.R.**; **M.D.D.**

BIBL.: E. Bujor, *Dacia NS*, II.

h.d.

murus (cuv. lat. „zid“), desemnează în arhitectura antică orice lucrare de zidărie. ◇ *M. caespiticius*, fortificație construită în tehnică mixtă: val de braze cu infrastructuri (parapeți de sprijin la bază și lanțuri de tiranți) din birne de lemn. Tot din șarpantă și panouri de lemn erau și suprastructurile — drumul de strajă, crenelurile și, uneori, turnurile de poartă și de colț. Sînt cunoscute astfel de construcții la Mălăiești și probabil pe limesul transalutan și sînt pomenite la Bumbesti. ◇ *M. dacicus*, tip de zid specific pentru cetățile dacice din Munții Orăștiei și pentru alte cîteva fortificații dacice din sec. I î.e.n. — I e.n. (Piatra Craivii, Tilișca, Căpîlna). Constă din doi paramenți de blocuri de calcar, între care se găsește o umplutură (*emplecton*) de pămînt și piatră. Pentru ca umplutura neomogenă să nu dărîme zidul, cei doi paramenți erau legați prin birne transversale ale căror capete, tăiate în formă de coadă de rîndunică, intrau în jgheaburi („babe“) săpate pe fața superioară a blocurilor de calcar. Inspirat din arhitectura elenistică, avea 2,50—4 m grosime și ajungea la 4—5 m înălțime.

r.f. și h.d.

musterian v. paleolitic

Muzait (sat Rasova, com. Rasova jud. Constanța); n.a. *Sacidava* (?); săp. C. Scorpan — 1969. Pe dealul **M.**, cetate romană cu zid de incintă cu turnuri exterioare, de tip carpațo-dunărean (?) datînd de la sfîrșitul sec. 3 și cu straturi de locuire durînd din sec. 2 pînă la începutul sec. 7 e.n. În depuneri a putut fi identificată ceramică de tradiție dacică, persistînd pînă la nivelele tîrzii. **M.A.C.**

BIBL.: C. Scorpan, *Limescongres* 9.

r.f.

muzeec. Cele mai vechi colecții de arheologie s-au constituit în cadrul **m.** cu caracter mixt, reprezentative pe plan local (Muzeul din Aiud — 1796, Muzeul Brukenthal, Sibiu — 1817), sau național (Muzeul Național de Antichități, București — 1868), ca un reflex al mișcării culturale iluministe și al interesului epocii romantice pentru istoria îndepărtată. Formate la început din descoperiri întâmplătoare adunate de diletanți, cum au fost baronul Samuel Brukenthal, banul Mihălache Ghica și maiorul Dimitrie Papazoglu, către sfîrșitul sec. 19, col. de arheologie au devenit rezultatul unor activități de cercetare. Efectuate mai întîi de amatori cum erau Dimitrie Butculescu, Cezar Bolliac, Iozsef Torma, mai tîrziu au căpătat un caracter sistematic sub conducerea unor specialiști ca Grigore Tocilescu, Alexandru Odobescu, Teohari Antonescu, Vasile Pârvan, Ion Andrieșescu, Ștefan Ferenczi, Marton Roska, Eugen Prox. V. Pârvan, cel dintîi, a conceput un plan de ansamblu, tematic, de dezvoltare a cercetării arheologice românești; tot el a fost primul care a conceput constituirea unei rețele de **m.** arheologice, judicios amplasate teritorial, începutul de realizare al acesteia datorîndu-i-se de asemenea. Dezvoltarea deplină a acestei acțiuni a avut loc abia în anii socialismului, cînd s-a constituit un sistem de **m.** și secții arheologice, comportînd cîte un **m.** sau secție pentru fiecare

județ, **m.** interjudețene pentru fiecare provincie istorică și un **m.** central — **M.I.R.S.R.** — la București. În afara acestei rețele de bază, mai există **m.** arheologice într-o serie de orașe, ale căror împrejurimi sînt deosebit de bogate în vestigii, precum și în cadrul unor rezervații. Această răspîndire a instituțiilor muzeale exprimă într-un mod propriu bogăția arheologică deosebită a pămîntului României. **M.** arheologice constituie centre de evidență, cercetare, conservare și valorificare a bogatului patrimoniu arheologic; majoritatea editează publicații cu caracter științific și de popularizare. Dăm mai jos lista principalelor **m.** cu col. lor. Au fost citate și acele grupuri de piese care, deși au aspect artistic, nu sînt destul de valoroase pentru a fi descrise într-un art. special.

Muzeul de Istorie Aiud (M.Ai.). Col. de arheologie din comuna primitivă și pînă la începutul feudalismului: depozit de bronzuri de la Aiud, vestigii din *villa* romană de la Brucla, inventarele mormintelor scitice, celtice și avarie din necropolele de la Aiud. Mic lapidariu.

Muzeul de Istorie Alba Iulia (M.A.I.). Col. de arheologie: comuna primitivă (neolitic, de la Lumea Nouă și Petrești), epoca bronzului, prima epocă a fierului (depozite de bronz); epoca dacică (Piatra Craivii); epoca romană (Apulum, Aquae, Ampelum); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Lapidariu, tegulariu, col. numismatică, col. de geme. Publicații: *Apulum*.

Muzeul Județean de Istorie, Teleorman, Alexandria (M.T.A.). Col. de arheologie: comuna primitivă — paleolitic, neolitic (Ciolănești), epoca bronzului, prima epocă a fierului —, epoca dacică (Ciolănești, Zimnicea), daco-romană, a perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism și feudală.

Muzeul Județean Arad (M.A.). Col. de arheologie începînd din paleolitic și pînă la începutul feudalismului. Ansambluri mai importante: vestigii neolitice (cultura Tisa, de la Sînpetru German); din epoca bronzului (ceramică de la Pecica, modelul unui car de la Vârșand, un depozit de tipare de topoare de bronz de la Pecica, un depozit de bronz din Arad); din prima epocă a fierului (ceramică); din epoca dacică (ceramică și piese de fier celtice de la Aradu Nou și Arad Gai, ceramică, unelte și arme dacice din așezarea fortificată de la Pecica); piese din așezările și cimitirele dacilor liberi de la Sîntana, Cicir, Berindia și Ceala; din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (inventar din necropolele sarmatice de la Zădăreni, Nădlac, Sînpetru German, epidă de la Dorobanți; avară de la Sînpetru German; autohtonă de la Șeitin; maghiară de la Șiclău). Publicații: *Ziridava*.

Muzeul Județean de Istorie, Bacău (M.J.I.B.). Col. de arheologie locală. Se remarcă descoperirile paleolitice de la Buda și Lespezi și vestigiile cetății dacice de la Răcățau. Publicații: *Carpica*. **Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare (M.J.M.).** Col. de arheologie a comunei primitive: paleolitic (Boinești), neolitic (cultura Tisa, de la Ciumești), epoca bronzului (așezare și depozit de tipare de la Ciumești, necropola de la Lăpuș), epoca fierului (depozite de bronz); a epocii dacice (necropolele de la Ciumești, Pir, așezarea de la Oncești); a

feudalismului timpuriu de la Cuhea și Giulești. Publicații: *Marmatia*.

Muzeul de Istorie Bistrița (M.I.Bt). Col. de arheologie. Între piese: pereți de ediculă funerară de la Orheiul Bistriței. Publicații: *Studii și comunicări*.

Muzeul „Vasile Pârvan”, Bîrlad (M.V.P.B.). Col. arheologice în cadrul cărora se remarcă descop. de la Treștiana, Palade și Perieni (neolitic, cultura Cris), Duda (depozit de bronzuri), Bîrlad-Valea Seacă (necropolă și așezare cu atelier de prelucrat osul și cornul, cultura Sintana de Mureș), din așezări din sec. 10—11 e.n. (Bîrlad).

Muzeul Județean Botoșani (M.J.B.). Col. de arheologie locală: paleolitic de la Ripiceni, neolitic (*Cucuteni*) de la Trușeni, Drăgușeni și Cucorâni, cazan scitic de la Iacobeni; piese dacice (Stîncești), inventare din necropolele sarmatice de la Cucorâni și Drăgușeni.

Muzeul Județean Brașov, Muzeul de istorie (M.J.Bv.). Col. de arheologie a comunei primitive: paleolitic (peșterile de la Rîșnov, Valea Mare, Întorsura Buzăului), neolitic (Feldioara, Ariușd, Hârman), epoca bronzului (Schneckenberg), epoca fierului (Noua); dacică (Rîșnov, Comăna, Teliu, Pietrele lui Solomon, Valea Răcătăului, Feldioara), romană (Rîșnov și Feldioara-Făgăraș) perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Comăna, Cîncșor, Toarcla, Bratei, Rotbav). Publicații: *Cumidava*.

Muzeul Brăilei (M.B). Col. de arheologie cuprinzînd descop. din neolitic și pînă la începutul feudalismului. Se remarcă cele de la Brăilița, Șendreni (necropolă daco-romană), Chișcani (necropolă sarmatică), precum și sticlărie, ceramică și teracote antice din Dobrogea.

Muzeul de Istorie a Municipiului București, București (M.I.M.B.). Col. de arheologie constituită din descop. făcute în zona Bucureștilor, între care se remarcă ceramică și plastica neolitică de tip Boian (Vidra); ceramică din epoca bronzului (Tei) și din prima epocă a fierului (Herăstrău) vestigiile dacice de la Popești, Mihai Vodă, Giulești, Militari; vestigii din așezările de daci liberi de la Militari; ceramică din așezări de sec. 5—7 (Ciurel, Soldat Ghivan); vestigii din așezările autohtone de sec. 10—11 de la Curtea Veche și din alte zone ale orașului. Col. numismatică, lapidariu medieval. Aparține muzeului *Colecția „Maria și dr. George Severeanu”, București (Col. Severeanu)*. Col. de antichități preistorice, greco-romane, depozite de bronz, monede, geme. Publicații: *Cercetări arheologice în București; București*.

Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, București (M.I.R.S.R.). Col. arheologice reprezentative pentru întreg terit. țării. Selecție de ceramică neolitică de înalt nivel artistic, îndeosebi din culturile Boian, Vădastra, Cucuteni, Sălcuța și Gumelnița. Plastică neolitică: Gînditorul de la Cernavodă, figurina mare de la Vădastra, sanctuarul de la Căscioarele, un grup plastic de la Trușești, vasul plastic antropomorf de la Sultana. Ceramică plastică și bronzuri din epoca bronzului; depozitul de la Apa, ceramică de tip Monteoru, Otomani, Wietenberg, Gîrla Mare, Lăpuș, cu caracter artistic accentuat,

figurine antropomorfe și zoomorfe de la Cîrna. Piese reprezentative din prima epocă a fierului: fibule și arme de la Gogoșu, sabia de la Dobolii de Jos, cazanul de la Scorțaru, tezaurele tracice de la Agighiol, Peretu, Craiova, ceramică, bronzuri, plastică, fragmente arhitecturale grecești de la Histria și Callatis. Coiful celtic de la Ciumești. Piese dacice din cetățile din Munții Orăștiei: unelte, arme și ținte de fier, vasul „*Decebalus per Scorillo*”. Tezaure dacice de la Sîncrăieni, Surcea, Bălănești, Coadă Malului, Herăstrău, Merii-Goala. Piese romane: capul de bronz al împăratului Decius, stela de la Cășeu, statui și reliefuri de cult și funerare din orașele romane din Dacia și Dobrogea; Diana Luna de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Venus de la Potaissa, medalionul cu lei de la Brucla. Ceramică și podoabe din cimitirele și așezările din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Cazanul unic de la Desa, tezaurele de la Coșoveni și fibula de la Starchiojd. Ceramică, podoabe, obiecte rituale, unelte din perioada de început a feudalismului; depozitele de unelte de fier de la Birlogu, Cîmpineanca, Radovanu, vasul cu inscripția „Petre” de la Capidava, tezaurele de la Voinesti și Oțeleni. Lapidariu. Cabinet numismatic. Tezaur conținînd celebrele ansambluri din piese de aur de la Moigrad, Ostrovu Mare, Persinari, Turnu Măgurele, Hodiș, Sacoșu Mare, Galeșu, Stîncești, Poiana Coțofenești, Băiceni, Poroina Mare, Histria, Velț, Apahida I și II, Pietroasa, precum și col. Orghidan; în sfîrșit, podoabe rituale sau de ceremonie și decorații din evul mediu și pînă în perioada contemporană. Publicații: *Muzeul Național*.

Muzeul Militar Central, București (M.M.C.B.). Col. cu profil de istoria organizării, artei și tehnicii militare: arme preistorice, antice, medievale și moderne, românești, europene și exotice; medalii și decorații; uniforme române și străine; hărți, planuri și machete de cîmpuri de bătălie, de cetăți și sisteme de fortificații; documente militare și materiale memoriale; col. de arheologie cu specific militar, în cadrul căreia se evidențiază fondul cetății dacice Polovragi. Publicații: *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară (SMMIM)*.

Muzeul Județean de Istorie Buzău (M.Bu.). Col. de arheologie din comuna primitivă pînă în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Col. de ceramică din epoca bronzului, cultura Monteoru. Publicații: *Studii și Comunicări de Istorie Buzoiană*.

Muzeul orășenesc din Caracal (M.C.). Col. de arheologie a comunei primitive (neolitic, cultura Vădastra) și a epocii romane (vestigii de la Romula și Hotărani: ceramică, bronzuri, mic lapidariu, col. de geme).

Muzeul Orășenesc Caransebeș (M.Car.). Col. de arheologie de la castrul și din așezarea civilă romană Tibiscum.

Muzeul Orășenesc Carei (M.O.Ca.). Col. de arheologie între care se remarcă piesele din epoca bronzului, cultura Otomani, provenind de la Unimăt și cele din necropola celtică de la Sanislău.

Muzeul de Istorie „Ialomița”, Călărași (M.I.C.). Col. de arheologie a comunei primitive: neolitic

(Cunești), epoca bronzului (Coslogeni); epoca dacică (Piscul Crăsani); epoca romană; perioada de trecere de la sclavagism la feudalism.

Muzeul Orășenesc Cimpulung (M.C.L.). Col. de arheologie a comunei primitive, din epoca dacică (Cetățeni), din epoca romană (Jidova) din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, de la începutul feudalismului.

Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca (M.I.Tr.C.). Col. arheologice tipice pentru toată zona transcarpatică. Comuna primitivă: paleolitic (peștera de la Cioclovina), neolitic (Gura Baciului, Tărtăria, Turdaș, Ariușd, Cheile Turzii), epoca bronzului (cultura Wietenberg, așezarea de la Wietenberg, toporul de la Someșeni, cultura Pecica-Periam, așezarea de la Pecica), prima epocă a fierului (depozitul de la Uioara, mormintele scitice de la Aiud, cele celtice de la Aiud, Apahida, Silivaș), dacică (cetățile dacice din Munții Orăștiei, așezarea de la Pecica-Șanțul Mare); romană (piese de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Potaisa, Porolissum, Gherla, Cășei, din cimitirele de la Someșeni și Cașolt); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (cimitirele de la Apahida, așezările de la Noșlac, Morești); feudalismul timpuriu (Morești și Dăbâca, cimitirul de la Cluj-Napoca). Lapidariu roman, cabinet numismatic. Mică col. egiptologică. Gliptotecă. Col. de mlafe după opere antice celebre. Publicații: *Acta Musei Napocensis (AMN)*.

Muzeul de Arheologie, Constanța (M.A.C.). Col. bogate din arheologia Dobrogei: paleolitic; neolitic — așezările de la Cernavoda (cultura Hamangia și Cernavoda I); Hîrșova (culturile Hamangia, Boian, Gumelnița) —; epoca bronzului (așezarea de la Cernavoda, culturile Cernavoda II și III, spadă miceniană de la Castelu, statuimenhir de la Hamangia), prima epocă a fierului (statuia-menhir de la Sibioara, depozitele de la Nastradin, Techirghiol, Calfa, cazanul scitic de la Castelu, așezarea de la Istria); epoca dacică (urne de incineratie de la Cernavoda, așezările de la Tariverde, Buceag). Cetățile și necropolele greco-romane Tomis, Callatis, Histria și așezările și cimitirele romane de la Tropaeum Traiani, Argamum, Ulmetum, Capidava, Muzait, Dinogetia; așezările feudale timpurii de la Capidava, Garvăn, Limanu, Histria, Castelu, așezarea rupestră de la Basarabi-Murfatlar. Lapidariu, cabinet numismatic, col. de opaițe, de teracote, de geme. Aparțin muzeului edificul cu mozaic de la Constanța; ruinele cetății Tomis (zidul de incintă, termele, cartier de locuințe); ruinele cetății Histria; ruinele cetății Callatis; ruinele cetății Tropaeum Traiani; ansamblul Monumentului triumfal de la Adamclisi; ruinele cetății Capidava; ruinele cetății Ulmetum; ruinele cetății Hîrșova, vestigiile valurilor; vestigiile așezării rupestre de la Basarabi, precum și *Muzeul Histria (M.H.)*, *Muzeul de Arheologie Mangalia (M.M.)*, *Muzeul Capidava (M.Cap.)*, *Muzeul Adamclisi (M.Ac.)*. Publicații: *Pontica*.

Muzeul Orășenesc din Corabia (M.Cor.). Col. de arheologia comunei primitive, a epocii dacice, romane și romane târzii: vestigii de la Sucidava, col. de reliefuri de cult și bronzuri mici. Tot de acest muzeu țin și ruinele cetății Sucidava.

Muzeul Olteniei, Craiova (M.O.C.). Col. de arheologie de pe întreg întinsul provinciei istorice a Olteniei: fosile din depozitul de la Bugiuțești; ceramică și plastică neolitică de tip Vinča (Rast), Vădastra (Fărcașele și Vădastra) și Sălcuța; piese din epoca bronzului (din cultura Verbicioara și din cimpurile de urne de la Rast și Gîrla Mare); vase mari tipice pentru prima epocă a fierului de la Vîrtop; vestigii dacice și romane de la Sucidava, Romula, Cioroiu Nou, Slăveni; piese din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism.

Muzeul de Istorie Dej, Dej (M.I.D.). Col. de arheologie, mai ales romană, de la Cășeu. *Muzeul Județean Hunedoara-Deva, Deva (M.D.)*. Col. de arheologie a comunei primitive; neolitic D(eva), epoca bronzului, epoca fierului (statuile-menhir de la Baia de Criș); dacică (din cetățile dacice din Munții Orăștiei, de la Bănița, Teleac și Cozia-Hunedoara); romană (Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Micia). Important Lapidariu, tezaure dacice, col. de geme, col. numismatică. De M.D. aparțin cetățile dacice din Munții Orăștiei: Costești, Blidaru, Pietra Roșie, Vîrful lui Hulpe, Sarmizegetusa Regia și așezarea de la Fețele Albe; *Muzeul de Arheologie, Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.S.)* și vestigiile orașului roman; ruinele castrului și așezării de la Micia; cetatea Deva. Publicații: *Sargetia*.

Muzeul Orășenesc Făgăraș (M.F.). Col. de arheologie din zona orașului — cupă de argint romană timpurie de tip Boscoreale.

Muzeul de Istorie și Etnografie, Focșani (M.I.E.F.). Col. de arheologie cuprinzînd descop. din paleolitic și pînă la începutul feudalismului de pe terit. jud. Vrancea.

Muzeul Județean de Istorie Galați (M.J.G.). Col. de arheologie cuprinzînd descop. din paleolitic, neolitic (așezarea din cultura Criș de la Munteni, așezarea de tip Cucuteni de la Berești), epoca bronzului (depozitul de bronzuri de la Băleni), epoca dacică (Barboși și Poiana); epoca romană (Barboși); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Lunca). Mic lapidariu cu piese provenind de la Barboși și Șendreni. col. numismatică. Publicații: *Danubius*.

Muzeul de Istorie, Orașul Gh. Gheorghiu-Dej (M.I.G.D.). Col. de arheologie provenind din descop. sistematice efectuate în zona orașului. Se remarcă vestigiile așezărilor neolitice, cultura Cucuteni (Podei-Tîrgu Ocna, Viișoara); cele din așezările din epoca bronzului, cultura Monteoru (Bogdănești, Căbești, Borzești).

Muzeul de Istorie Gherla (M.I.Gh.). Col. de arheologie a comunei primitive, dacică, romană (castrul și necropola de la Gherla), perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Lapidariu cuprinzînd statuia-menhir de la Gherla și piese sculpturale și inscripții romane.

Muzeul Municipal de Istorie, Giurgiu (M.I.G.). Col. de arheologie din neolitic, de tip Boian-Gumelnița de la Petru Rareș și Tangîru; epoca bronzului; epoca dacică (Giurgiu); perioada dacilor liberi; perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Spanțov și Izvorul).

Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași (M.I.M.). Col. arheologice reprezentative pentru întregul terit. al Moldovei. Comuna primitivă: paleolitic in-

fierior (Valea Lupului, Ghireni, Mitoc), mijlociu (Mitoc și Ripiceni), superior (Mitoc, Ripiceni, Ceahlău) — neolitic, cultura Criș (Glăvăneștii Vechi, Ceriari, Valea Lupului), cultura ceramicii lineare (Perieni), cultura Cucuteni (Negrești, Cucuteni, Trușești, Valea Lupului, Corlăteni), cultura Gumelnița — aspectul Stoicani, cultura Horodiștea-Foltești (Valea Lupului, Slobozia, Florești, Foltești, Uricani); cultura amforelor sferice (Dolheștii Mari); epoca bronzului, cultura Foltești-Schneckenberg (Foltești, Bogdănești, Gîrceni), cultura Monteoru (Ciorani, Mindrișca, Bogdănești, Terchești, Cîndești), cultura Costișa (Costișa), cultura Noua (Trușești, Andrieșeni, Valea Lupului, Gîrbovă), prima epocă a fierului (Corlăteni, Trușești, Zăpoveni-Vaslui, Valea Lupului, Trifești, Iași, Stoicani, Vaslui, Stîncești, Cotnari, Crivești, Arsura). Epoca dacică (Cotnari, Lunca Ciurei, Medeleni, Poiana, Barboși, Bîtea Doamnei). Epoca romană (așezarea și fortificația romană de la Barboși, așezările și necropolele carpice de la Poiana, Scheia, Văleni, Poienești, Pogorăști-Vaslui și sarmată de la Proboata). Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (așezările și necropolele din sec. 4 de la Erbiceni, Trușești, Ionășeni, Dancu, Iacobeni, așezările și necropolele din sec. 5—6 de la Costișa, Botoșana, Nichiteni, Botoșani-Cărămidărie, așezările din sec. 7—10 de la Suceava-Sîpot, Hlincea, Tîrpești, Spinoasa, Dănești, Bîrlad). Perioada de început a feudalismului (Șendreni, Murgeni, Oituz, Spinoasa). Mic lapidariu, cabinet numismatic, col. de antichități greco-romane din Dobrogea. Publicații: *Cercetări Istorice*.

Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Lugoj (M.L.). Col. de arheologie locală cuprinzînd piese paleolitice, vestigii neolitice din cultura Criș și Tisa (Românești); ceramică din epoca bronzului cultura Vučedol (Ostrov-Timiș); vestigii din așezarea halstattiană de la Cornățel și depozitul de vase hallstattiene de la Susani; inventare din cimitirul de incinerare daco-roman de la Vișag; tezaure monetare romane de la Tibiscum și Dierna.

Muzeul din Mediaș (M.Me.). Col. de arheologie în cadrul căroră se disting tezaure dacice, precum și descop. din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism de la Bratei.

Muzeul din Miercurea Ciuc (M.M.C.). Col. de arheologie din neolitic și pînă la începutul feudalismului, de pe terit. jud.

Muzeul Năsăudean, Năsăud (M.N.). Col. de arheologie din împrejurimile orașului.

Muzeul din Odorheiu Secuiesc (M.O.S.). Col. arheologică din paleolitic și pînă la începutul feudalismului, provenind din împrejurimile orașului și din peșterile de la Merești.

Muzeul de Istorie, Oltenița (M.O.). Col. de arheologie din comuna primitivă pînă în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cu descop. deosebite, ceramică și plastică, din neolitic (cultura Gumelnița) de la Gumelnița și Căscioarele.

Muzeul Țării Crișurilor, Oradea (M.Ț.C.). Col. de arheologie caracteristice pentru zona Țării Crișurilor. Comuna primitivă: paleolitic; neolitic, cultura Tisa (vestigii din așezarea de la Oradea-

Salca); epoca bronzului, cultura Otomani (Otomani, Sălacea, Roșiori, Derșida), cultura Wietenberg (Derșida); prima epocă a fierului, epoca dacică (ceramică și unelte și arme de fier din așezarea dacică de la Berindia, din necropolele celtică de la Curtuișeni și celto-dacică de la Tărian, inventare funerare din necropola daco-sarmatică de la Șimand). Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism: inventare din mormintele tumulare slave de la Nușfalău; podoabe și vase din mormintele hunice de la Oradea; morminte din sec. 10, autohtone (Biharia). Publicații: *Crisia*, Biharea.

Muzeul Sătesc din Orlea (M. Orlea). Vestigii arheologice de pe terit. comunei și de pe grindurile Dunării, din comuna primitivă și pînă la începuturile feudalismului.

Muzeul de Arheologie, Piatra Neamț (M.A.P.N.). Col. de arheologie reprezentative pentru valea Bistriței, între care se remarcă: silaxuri paleolitice de la Ceahlău, ceramica și plastica neolitică, de tip Cucuteni, din așezările de la Frumușica, Izvoare, Traian, Calu, Podei — Tirgu Ocna; vestigiile dacice de la Bîtea Doamnei. Publicații: *Memoria Antiquitatis (MA)*.

Muzeul Județean Argeș, Pitești (M. Pit.). Col. de arheologie a comunei primitive: paleolitic, cultura de prund de pe valea Mozacului, neolitic, cultura Gumelnița (Teiu); epoca bronzului; prima epocă a fierului (Ferigile, Tigveni, Țițești); epoca dacică (Cetățeni, Rociu și Bălănești); epoca romană (Jidova); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Mătăsaru și Mogoșani). Publicații: *Muzeul Pitești. Studii și Comunicări*. *Muzeul Județean de Istorie, Ploiești (M.I.P.)*. Col. de arheologie din comuna primitivă pînă la începutul feudalismului, cu descop. interesante din epoca romană (Drajna de Sus, Mălăiești, Tîrșor), din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, din necropolele de la Tîrșor și Cireșanu (sec. 3—4) și din așezările de la Budureasca (sec. 5—7).

Muzeul Județean Caraș-Severin, Reșița (M.J.C.S.). Col. de arheologie locală, în special bogat material neolitic de tip Criș, Vința și Tisa de la Gornea și Zorlențu Mare, din epoca bronzului și epoca fierului (Colțani, Gornea), epoca romană (Berzovia, Ramna) și romană tîrzie (Gornea). Publicații: *Banatica*.

Muzeul Județean Vilcea, Rîmnicu Vilcea (M.V.). Col. de arheologie a comunei primitive (Valea Răii, cultura Criș), din epoca dacică (Buridava—Ocnița) din epoca romană (Arutela, Buridava-Stolniceni, Copăceni), din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism.

Muzeul de Istorie Roman (M.I.R.). Col. de arheologie din neolitic și pînă la începutul feudalismului. Se remarcă descop. de la Văleni (neolitic de tip Cucuteni, epoca bronzului — culturile Costișa și Noua, cetate de pămînt — carpilor), Butnărești (necropolă carpică de tip Poienești), Poiana Dulcești (necropolă din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism).

Muzeul de Istorie, Roșiori de Vede (M.R.V.). Col. de arheologie a comunei primitive, dacică și

daco-romană, din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism și feudală.

Muzeul de Istorie Satu Mare (M.S.M.). Col. de arheologie a comunei primitive: paleolitic, neolitic, cultura Tisa (Homorod), epoca bronzului (depozite de bronz, necropola de la Suciul de Sus), epoca fierului, epoca dacică (așezare de daci liberi cu necropolă și cuptoare, de la Medieșu Aurit). Publicații: broșuri și culegeri de studii și comunicări.

Muzeul Comunal de Istorie din Săcueni (M.C.I.S.). Col. de arheologie din comuna primitivă până în sec. 4 e.n. Descop. de pe terit. com. și din împrejurimi.

Muzeul de Arheologie Săveni (M.A.S.). Col. de arheologie locală: paleolitic (Ripiceni); neolitic (cultura Cucuteni de la Drăgușeni, cultura Horodiștea-Foltești de la Miorcani); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Săveni).

Muzeul Mixt Sebeș (M.Se.). Col. de arheologie din comuna primitivă până la începutul feudalismului (ceramică neolitică pictată de tip Petrești, piese dacice din cetatea Căpîlna, mic lapidariu roman).

Muzeul din Sf. Gheorghe (M.S.G.). Col. de arheologie. Comuna primitivă: neolitic (cultura Criș și cultura Boian, de la Leț; cultura Cucuteni-Ariușd de la Ariușd), epoca bronzului, prima epocă a fierului (așezarea de la Leț, depozite de bronzuri). Epoca dacică (Covasna). Epoca romană (Brețcu, Olteni). Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Poian, Peteni, Zăbala). Publicații: *Aluta*. **Muzeul Brukenthal Sibiu, Secția de istorie (M.Br.S.)** Col. arheologie de comună primitivă: neolitic (Petrești, Pianu de Jos — complex de cult), epoca bronzului (Gușterița, Ocna Sibiului), epoca fierului dacică (cetatea de la Tilțuca cu inventare funerare și tezaur); romană (lapidariu, Hecate Triformis de la Salinae, umbo de scut de la Hălmeag); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Publicații: *Muzeul Brukenthal. Studii și Comunicări*.

Muzeul Maramureșan Sighetul Marmației (M.M.S.M.). Col. de arheologie din prima epocă a fierului, din împrejurimi.

Muzeul de Istorie Sighișoara (M. Sig.). Col. de arheologie din neolitic până la începutul feudalismului. Ansambluri mai importante: vestigiile așezării fortificate din epoca bronzului de la Wietenberg, inventarele mormintelor scitice de la Sighișoara, vestigiile așezării fortificate dacice de la Wietenberg, vestigiile castrului roman și ale necropolei romane și romane târzii de la Podmoale.

Muzeul de Istorie și Etnografie din Slatina (M.SI.). Col. de arheologie a comunei primitive: neolitic, cultura Vădastra, Sălcuța; epoca bronzului; epoca dacică; epoca romană cultura Chilia; vestigii din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. **Muzeul din Suceava (M.Su.).** Col. de arheologie locală, în cadrul căreia se remarcă piesele dacice și cele din așezarea și necropola autohtonă de la Botoșana. Cabinet numismatic. Publicații: *Studii și Materiale. Istorie*.

Muzeul mixt Tecuci (M.T.). Col. arheologice în cadrul căreia se remarcă descop. de la Munteni

(cultura Criș), Gîrbovăț (cultura Noua) și Poiana (cetățuie dacică și carpo-dacică).

Muzeul Banatului, Timișoara (M.B.T.). Col. arheologice constituite din descop. de pe terit. întregului Banat. Comuna primitivă: neolitic, cultura Criș, cultura Tisa (vestigii din așezările de la Hodoni Pociroane, Parța, Zorlențu Mare); epoca bronzului (ceramică de la Periam și Pecica, inventare din cîmpul de urne de la Cruceni, depozitele de bronz de la Pesac și Anina); prima epocă a fierului (cîmpurile de urne de la Bobda și Pădurea Verde). Epoca dacică. Epoca romană (descop. din castrul și orașul roman Tibiscum). Lapidariu, col. numismatică. Col. străină. Publicații: *Tibiscum*. **Muzeul Județean Dimbovița, Tîrgoviște (M.Tg.).** Col. de arheologie locală; neolitic (așezările de tip Gumelnița de la Geangoești și Ionești-Palade); epoca bronzului (așezările de tip Tei și Monteoru de la Nucet, Hăbeni, Viforu); tezaurul monetar dacic de la Adîncea, cetățuia dacică de la Cătunu; epoca sclavagismului (așezarea daciilor liberi de la Mătăsaru); perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (necropola de la Mogoșani). Publicații: *Valachica; Studia Valachica*.

Muzeul Județean Gorj, Tîrgu Jiu (M.Tg.J.). Col. de arheologie a comunei primitive, dacică, romană de la Bumbestii.

Muzeul Județean Tîrgu-Mureș (M.T.M.). Col. arheologice din paleolitic și până la începutul feudalismului. Ansambluri mai importante: depozitele de la Suseni și de la Band — Valea Rece; vestigiile de la Cristești (ceramică, piese sculpturale, bronzuri, lunona — cap de figurină de alabastru), depozitul de unelte de fier romane de la Mărculeni. Col. numismatică, lapidariu. Publicații: *Muzeul Tîrgu Mureș. Studii și Comunicări*.

Muzeul de Istorie Tîrgu Neamț (M.T.N.). Col. de arheologie locală. Descop. remarcabile: vestigiile așezării neolitice, cultura Precucuteni și Cucuteni A, de la Tîrpești.

Muzeul Delta Dunării, Tulcea (M.D.D.). Col. de arheologie a comunei primitive (așezarea neolitică de la Ceamura de Jos, așezările hallstattiene de la Babadag și Tulcea); dacică (necropola de la Murighiol); romană (cetățuile Aegyssus, Noviodunum, Dinogetia, Troesmis, Argamum), feudală timpurie (necropole de la Piatra Frecăței, Nalbant; așezările de la Garvăn, Slava Rusă). Publicații: *Peuce*.

Muzeul de Istorie Turda (M.I.T.). Col. de arheologie a comunei primitive (neolitic din peșterile Cheile Turzii, epoca bronzului), dacică, romană (din orașul roman Potaissa), din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Bogat lapidariu roman.

Muzeul „Porțile de Fier”, Drobeta-Turnu Severin (M.P.F.). Col. de arheologie din zona Porților de Fier și din jud. Mehedinți. Epipaleolitic clisurean; neolitic (cultura Criș de la Schela Cladovei, cultura Vinča și cultura Sălcuța de la Ostrov Corbului), epoca bronzului (cultura Vučedol din zona Cazanelor; cultura Gîrla Mare, necropola de incinerare de la Ostrovul Mare; cultura Verbișoara), epocă dacică de la Butoiești, Ostrovu Șimian și Drobeta; castrul și orașul roman Drobeta;

vestigii romane tîrzii de la Drobeta, Ostrovu Banului ş. a.; vestigii din perioada de tranziție de la sclavagism la feudalism de la Drobeta; vestigii feudale timpurii şi din perioada de dezvoltare a feudalismului de la Severin, Ostrovu Banului, Grădeş. Lapidariu, col. numismatică, bronzuri antice. Publicații: *Drobeta*.

Muzeul de Istorie şi Artă Zalău (M.Z.). Col. de arheologie a comunei primitive: neolitic (așeză-

rile aparținînd culturii Tisa de la Rastolțu Mare şi Buciumi); epoca bronzului (așezarea de la Derşida şi depozitul de la Guruslău); epoca fierului (cetatea de la Bozna); dacică (așezările de la Porolissum, Marca şi Stîrciu); romană (oraşul şi castrul de la Porolissum, castrule de la Buciumi, Romita, Tihău, Bologa), col. de geme, col. numismatică, lapidariu. Publicații: *Acta Musei Porolissensis*.

r.f.

Nalbant (sat, com. jud. Tulcea); săp. G. Simion — 1962—1964. La Taptic necropolă birituală, dominată de incineratie (sec. 7—10) aparținând unui grup de slavi în proces de asimilare culturală de către localnici. În cadrul ei, urnele cu decor de linii și striuri orizontale și ondulate sînt cele mai frecvente și se poate urmări evoluția atît a celor două forme principale — borcanul globular și cel cu umăr înalt —, cît și a decorului „în val”, de la realizările cele mai primitive și pînă la exemplarele cele mai elegante, de la liniile izolate, orizontale și ondulate, stîngaci trasate și pînă la echilibratele zone compacte de striuri cu accente (fascicule ondulate continui, fascicule oblice întreprupte, alveole) de pe umăr, trasate precis și permițînd obținerea unor efecte deosebite. **M.D.D.** **BIBL.:** Gavrilă Simion, *Peuce* 2.

r.f.

naos (cuv. gr.), spațiul principal, patruleter, închis pe toate laturile cu ziduri pline, al unui templu grecesc. În n. era așezată statuia divinității căreia îi era dedicat templul. N. sînt cunoscute la templele lui Zeus și al Afroditei de la Histria.

r.f.

Napoca v. Cluj-Napoca; Someșeni nartex (cuv. gr.), la bazilicile paleocreștine, spațiul închis precedînd navele și situat relativ la același nivel cu ele. De obicei, între nivelul exterior și cel al n. se interpunea o scară monumentală. N. prezintă o dispoziție tripartită (împărțit în trei travei transversale corespunzînd celor trei nave). Astfel de n. tripartite au fost identificate la Histria, la bazilica din sec. 7 și la aceea centrală; la Tropaeum Traiani, la bazilica cu transept, la aceea centrală și la aceea de marmură; la Tomis, la bazilica mare.

r.f.

Năeni (sat, com., jud. Buzău); descop. înt. — începutul sec. 20. Grup de bronz înfățișînd-o pe zeița orientală Anaitis (sau Anahita), divinitate iraniană, feminină, reprezentată ca „stăpîna fiarelor” călare pe un leu și însoțită de doi acoliți (azi unul e rupt) în picioare. Grupul prezintă stîngăcia și lipsa de proporții caracteristice pentru creațiile provinciale. Totodată, este specifică tendința de a rotunji volumele și modelajul, redus doar la o relativă nuanțare a planurilor mari care definesc volumele. Aceste trăsături, lipsa fațetării volumelor — procedeu specific stilului scițic —, ca și a decupării maselor mușchiulare ar defini piesa mai degrabă ca un produs din Asia Mică. Atribuită cu probabilitate sfîrșitului pri-

Năeni. Grupul de bronz

mei epoci a fierului și pusă în raport cu prezența sciților la Dunăre. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, pl. II.

h.d.

nebridă (gr. *nebris* „piele de ied”), pielea unui ied jupuit, netăbăcită, cu blana pe ea, făcînd parte din costumul tradițional al zeului Dionysos, care o purta încinsă peste tors. Astfel apare zeul pe relieful din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis, ca și pe alte piese de epocă romană provenind tot din Dobrogea (**M.A.C.**, **M.I.R.S.R.**), precum și pe un relief ajurat, reprezentînd perechea Liber și Libera, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (**M.D.**).

r.f.

necropolă (gr. *nekropolis* „orașul morților”), teren pe care s-au descoperit morminte sistematic organizate, în care înmormîntarea fusese săvîrșită după un ritual precis. Nu constituie n. înmormîntările fortuite, cum ar fi cele colective, arituale, după o luptă, sau ca urmare a unei molime. După felul în care înmormîntările sînt marcate la suprafața solului, se disting: n. tumulare — cu tumuli deasupra mormintelor — sau n. plane, iar după ritul folosit, n. de înhumație, n. de incineratie și n. mixte (birituale). Pe terit. României, cele mai vechi sînt n. plane de înhumație din **n e o l i t i c** (Cernica, Cernavoda, Vărăști-Boian). La sfîrșitul neoliticului apar, pe o parte a terit. țării, n. tumulare de înhumație (Casimcea, Brăilița ș.a.). Odată cu epoca mijlocie a bronzului, se răspîndesc n. plane de incineratie cunoscute, în parte, și sub numele de *cîmpuri de urne* (Cîrna

Girila Mare, Rast, Ostrovu Mare, Ocna Sibiului). În epoca fierului, se întîlnesc primele n. tumulare de incinerare (Ferigile, Bîrsești, Curtea de Argeș ș.a.) și către sfîrșitul primei epoci a fierului, primele n. tumulare de înhumare princiare (Agighiol, Peretu ș.a.), cu inventar bogat, cuprinzînd și atelaje, tezaure, arme. Pentru daci sînt caracteristice n. plane de incinerare (Brăilița, Tilișca, Cernavoda) cu inventar sărac specific, urne în formă de burduf, din pastă poroasă și căui tronconice. Mai rar apar și n. tumulare, uneori cu construcții funerare din zidărie de piatră brută (Zimnicea). În paralel însă, sînt cunoscute n. plane de înhumare scitice (Feiurdeni, Ciunbrud, Teiuș, Blaj) avînd în inventar oglinzi și pumnale — *akinakes* —, n. plane de înhumare și, mai rare, de incinerare celtice (Bistrița, Ciumești, Apahida), cu inventar specific de vase tipice, brătări cu semiove, arme de fier etc. Cetațile grecești (Histria, Callatis, Tomis) și epoca romană (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Porolissum, Potaissa, Micia) sînt caracterizate de n. orașenești de tip clasic, de mare întindere, cu caracter mixt. În paralel, au continuat să existe și n. dacice plane (Enisala, Bugac), de incinerare, cu inventar caracteristic. Apar însă, în centrul Transilvaniei, și n. tumulare de incinerare (Someșeni, Calbor, Cașolt), cu inventar mai bogat, cuprinzînd și piese dacice dar și materiale romane. În sec. 4 apar primele n. creștine, cu orientare omogenă — V-E — și inventar sărac (Histria, Tomis). În sfîrșit, perioada de trecere de la sclavagism la feudalism reflectă și prin caracterul n. diferitelor aporturi etnice și culturale. Astfel, cele ale culturii Sintana de Mureș-Cerneahov (Tîrșor, Mogoșani, Apahida, Sintana de Mureș, Spantov etc.) sînt de înhumare, birituale și, mai rar, de incinerare. După piesele tipice de inventar (ceramică, oglinzi, coliere, fibule) se poate preciza dacă cei înmormîntați sînt localnici sau migratori: gofi, taifali, sarmați. N. carpice (Văleni, Brad, Gabăra) sînt plane, caracterizate de ritualul incinerării și de ceramică, atît de tradiție dacică, cît și specific carpică, cu forme bitronconice, cu capac și toarte zoomorfe. Se cunosc și morminte hunice, de înhumare, cu podoabe tipice (Gherăseni, Oradea, Conțești [?]). În perioada următoare, se atribuie, în general, n. de incinerare slavilor (Sărata-Monteoru, Nușfalău), iar cele păgîne de înhumare migratorilor tîrci (Gîmbaș, Istria): avari, bulgari, maghiari, pe care îi putem distinge între ei prin detalii de inventar. Se atribuie localnicilor n. creștine — de înhumare, cu mormintele orientate V-E (Izvorul), iar în legătură cu cele de incinerare s-a ridicat problema în ce măsură unele ar aparține unor localnici păgîni, prelungind uzanțele funerare ale dacilor (Sărata-Monteoru). În perioada de început a feudalismului se stabilește un tip general de n. românească cu caracter creștin și care începe să exprime diferențierile sociale, în măsura în care n. boierești sînt situate adesea în chiar interiorul unui lăcaș de cult. Se mai disting și n. monahale, ale căror morminte sînt situate fie în interiorul unei mănăstiri, fie în imediata ei apropiere și sînt caracterizate prin

Dubla Nemesis („tezaurul de sculpturi“, Tomis)

lipsa inventarului și prin așezarea unei cărămizi sau a unei pietre drept căpătii. Din punct de vedere al istoriei artei, n. sînt importante atît pentru că generează manifestări caracteristice de artă funerară (morminte cu tolos, podoabe funerare, pietre de mormînt și monumente), cît și pentru că depozitele funerare constituie colecții de obiecte de artă care definesc, totodată, grupuri sociale sau etnice. v. și **inmormintări**.

r.f.

Nemesis, zeita răzbnării și a justiției divine, din mitologia greacă. Imaginile zeiței — tinără cu hiton lung, cu plete pe umeri, ținînd într-o mînă modulul (rigla de măsurat) — sînt relativ rare: o statuie fragmentară, de tradiție elenistică, de la Tomis (M.I.R.S.R.); edicula cu Dubla N. (două reprezentări gemene și simetrice în același cadru de arhitectură) din „tezaurul de sculpturi“ de la Tomis, tratată în stil neoatic, și o mică statuie în stil provincial, cu trăsăturile figurii masive și dure, cu drapajul tubular, larg, cu poala hitonului evazată, foarte sugestivă pentru producția locală, de la Apulum (M.A.I.). Toate pot fi datate la sfîrșitul sec. 2 — începutul sec. 3 e.n.

r.f.

neolitic (gr. *neos* „nou“ + *lithos* „piatră“), epoca pietrei noi sau șlefuite (c. 5500—2500 î.e.n.), caracterizată prin importante transformări tehnice, economice, sociale și cultural-artistice. Sînt specifice tehnicii acestei perioade procedul de șlefuire și perforare a pietrei, cornului sau osului, apariția olăritului, torsului, țesutului, iar ceva mai tîrziu, a metalurgiei aramei din care se făceau podoabe, arme sau unelte. Ocupațiile de bază ale omului n. sînt creșterea animalelor domestice și cultivarea primitivă a plantelor, alături de care continuă vînătoarea și pescuitul. Comunitățile n., organizate în triburi, capătî din ce în ce mai mult un caracter sedentar, locuind în așezări stabile de tip sătesc. Legat de dezvoltarea celor două ocupații de bază — cultivarea plantelor și creșterea animalelor — se răspîndește practica cultului fecundității și a celui al fertilității. Numeroasele figurine de lut

ars, multe frumos decorate cu motive geometrice, descoperite în așezările neolitice, sînt o dovadă în acest sens. N. durează între 6 000—2 000 î.e.n.; este împărțit în mai multe faze, iar după caracterele tipurilor ceramice — forme și decor — se recunosc mai multe culturi specifice pentru diferitele zone ale țării după cum urmează: n. t i m p u r i u (5500—4500 î.e.n.) — culturile *Criș*, în întreaga țară cu excepția poate a Maramureșului, E Cîmpiei Muntene, a Dobrogei, a ceramicii lineare și *Hamangia* în Dobrogea; n. m i j l o c i u (4500—3700 î.e.n.) — culturile *Dudești* în Muntenia și Oltenia; *Vinča* în Oltenia, Banat și SV Transilvaniei și *Hamangia* în Dobrogea, urmate de *Boian* care cuprinde Muntenia, Dobrogea, SE Transilvaniei, SV Moldovei; *Vădastra* care cuprinde SE Olteniei; *Tisa* în Banat și V Transilvaniei; *Vinča-Turdaș* în centrul Transilvaniei; *linear-ceramică* în Moldova; n. t i r z i u — denumit de unii specialiști neo-eneolitic sau, mai rar, eneolitic (3700—2500 î.e.n.) — culturile *Gumelnița* în Muntenia și Dobrogea; *Sălcuța* în Oltenia și, în parte, în Banat, *Tisa-Polgar* cu aspectul *Bodrogkeresztúr*; *Petrești* în Transilvania centrală; *Cucuteni-Aruișd* în Moldova și Transilvania de SE; *Cernavoda I* în Dobrogea și SE Munteniei și Moldovei. Arta n. este caracterizată de primele manifestări de arhitectură, de plastică din teracotă, piatră și os, de dezvoltarea ornamenticii geometrice, cunoscută încă din epipaleolitic. Arhitectura apare ca artă a spațiului, dar încă de pe acum cu implicații decorative, în cadrul procesului de sedentarizare, odată cu primele locuințe construite și nu amenajate într-o cavitate naturală (grotă) sau artificială (bordei). Împreună cu locuințele construite sînt atestate și primele încercări de ordonare și fortificare a așezărilor, adică premisele urbanisticii. Plastică este ilustrată de câteva capete de piatră de tip Lepenski Vir, de la Cuina Turcului și Gura Baciului, de rare piese mari de teracotă plate, reprezentări de grup, sau ale unor personaje feminine (Trușești, Teiu ?). Tot rare sînt și piesele antropomorfe sau zoomorfe — sceptre — din piatră; ceva mai dese, figurinele feminine, stilizate unghiular, din os. Mult mai frecvente sînt figurinele și modelele din lut ars. Se disting figurine zoomorfe, mai ales bovidee, și antropomorfe, feminine, mult mai rar masculine, precum și grupuri reprezentînd cuplul sau maternitatea. Se cunosc de asemenea modelele miniaturizate de locuințe, sanctuare, mobilier și chiar de ustensile sau de vase ceramice. În general, plastică este puternic stilizată, volumele sînt geometrificate, nediferențiate prin modelaj și detaliile sînt adesea schematizate. De multe ori reprezentările sînt sintetice, cuprinzînd elemente incompatibile în realitate, dar a căror alăturare forțată tinde să transmită o anumită semnificație, și sincretice, în măsura în care combină imagini-semne de natură diferită, ca de ex. figura umană cu coloane și cu vasul cu orandă, la grupul plastic mare de la Trușești. Cu excepția figurinelor de tip Hamangia — care sînt netede iar trăsăturile figurii sînt atît de schematizate, încît devin de neidentificat —, toate figurinele antropomorfe sînt caracterizate de decorul geometric care le acoperă și de marcarea accentuată a feței. Decorul — incizat, excizat și

Friză cu Neptun și cortegiul lui (Apulum)

pictat — se plasează în primul rînd pe ceramică și pe plastică antropomorfă, dar se cunosc și pereți de locuință cu decor plastic sau pictat, precum și modele decorate. Ornamentica rămîne în general geometrică. În n. timpuriu predomină motivele unghiulare — romburi și triunghiuri. Începînd cu faza mijlocie, se constituie așa-numitul sistem meandro-spiralic. Abia în faza tîrzie apar și motive zoomorfe, se pare, cu caracter simbolic, emblematic. Elementele decorative geometrice alcătuiesc sisteme continui nerepartizabile în poziții unitare, închise. Se pot totuși distinge două principii poziționale de desfășurare a decorului, unul — mai rar folosit — axial, altul — cel mai frecvent — spiralic înfășurător. Indiferent de tehnica în care este realizat (nu numai în pictură), o caracteristică a decorului rămîne preocuparea pentru efectul cromatic. În general, formele ceramice sînt definite de două trăsături: apariția unor forme complexe (picioare, fructiere) fără funcție utilă directă, pentru care putem presupune folosiri rituale; caracterul general „concescut” al formelor care, uneori, reproduc clar forme din materiale organice (burdufuri) sau din piatră modelată prin abraziune, deci cu profile în unghiuri îndulcite. Către sfîrșitul perioadei apar și manifestări artistice în metal: rare figurine feminine *en violon* din cupru, podoabe de cupru și aur, precum celebrul tezaur de la Moigrad. În ansamblu n. se definește ca o perioadă de bogată creație artistică, marcată geometrică, specifică unei societăți agrare. Prin această trăsătură, culturile neolitice din România se înrudesc cu cele din zona egeeo-anatoliană.

l.r.

Neptun (Neptunus), divinitate olimpiană, stăpînitorul mărilor, frate al lui Iupiter; la greci, **Poseidon**. Figurat de obicei ca un bărbat în puterea vîrstei, cu barbă și plete bogate, cu bustul gol, ieșind din valuri și ținînd în mînă un trident. Pe terit. României este relativ rar reprezentat. Se cunosc o friză de la Apulum (M.A.I.) de stil marcat provincial, pe care este reprezentat cortegiul marin al lui N. și Amfitritei, cu nereidele (fiicele zeului marin Nereus, făcînd parte din suita zeului) și tritonii (genii marine, de formă monstruoasă, cu corp de cal și coadă de pește, făcînd de asemenea parte din suita cuplului divin) și o stelă de cult provenind de la Tomis (M.I.R.S.R.) în formă de ediculă, pe care zeul este reprezentat într-un stil întrucîtva mai pur, mai apropiat de tradiția elenistică — singur, în picioare, cu hlamida lăsînd liber un umăr, sprijinit în tridentul

care constituie atributul său tipic. N. apare în schimb, destul de des, pe monedele cetăților pontice.

r.f.

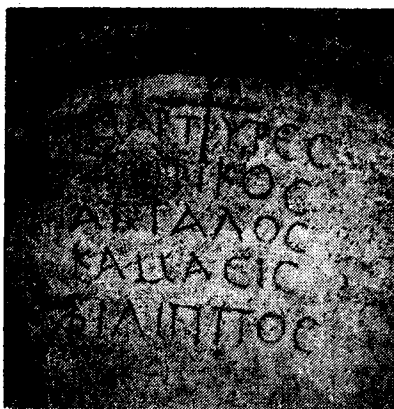
neraide v. Neptun

Nice v. Victoria

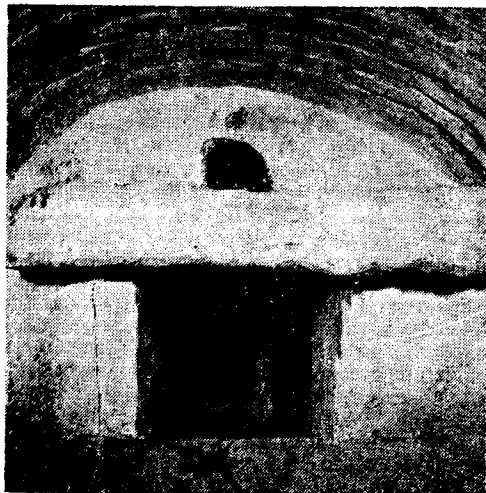
Nicolae Bălcescu (sat, com. jud. Ialomița); descop. înt. — 1965; săp. N. Anghelescu — 1965. În zona malului bălții Barza, necropolă birituală, plană, de tip Sintana de Mureș. În inventare — ceramică fină cenușie și poroașă, între care un ulcior cu smalt verde-măsliniu. M.I.C.

BIBL.: B. Mitres și C. Preda, *Necropolele*. r.f.

Niculitel (sat, com. jud. Tulcea); săp. I. Barnea, P. Diaconu, E. Bujor — 1953—1954; V. Baumann — 1971. ● În zona vetrei satului, vestigii romane (sec. 2—7 e.n.), între care un altar al lui Iupiter Dolihenus, o stea funerară și ruine de edificii și dintr-un apeduct. ● Pe Dealul Cetății, biserică treflată (trei abside dispuse în treflă), cu zid de cărămidă legat cu pământ dat din sec. 11—12 e.n. Este primul exemplar de plan treflat

Niculitel. Inscripțiile din martirion

Niculitel. Intrarea în martirion

cunoscut pînă acum pe terit. României și pune problema existenței probabile a unei mănăstiri pe acest loc. ● În pădurile Niculițelului, circumvalație — incintă din val de pământ — închizînd mai multe sute de kilometri pătrați, și datată ipotetic în sec. 8 e.n. Pe hărți mai vechi din a doua jumătate a sec. 19, această incintă fortificată cuprinde și Isaceea. Ar putea fi o delimitare de domeniu urban și, în acest caz, se pune problema unei datări mai tirzii, eventual în sec. 11—14, precum și a legăturii cu Vicina. ● În sat, ruinele parțial descoperite ale unei bazilici cu *martirion* (criptă) din sec. 5—6 e.n., în care s-au găsit resturile pămîntești ale martirilor Zoticos, Attalos, Kamasis, Filippus. Bazilica, tripartită, cu absidă semicirculară și, probabil, nartex tot tripartit, este ruinată, dar cripta a rămas relativ întreagă, cu inscripția păstrînd numele martirilor încă lizibilă, trasată cu culoare pe perete. M.D.D.

BIBL.: I. Barnea, P. Diaconu, E. Bujor, *SCIV*, V 3—4; V. Baumann, *BMI*, XLI, 2.

r.f.

niello (cuv. it.), tehnică decorativă constînd din încrustarea de metal în metal. Prima piesă decorată în această manieră este un *umbo* de scut de fier, încrustat cu argint aurit, roman, de la Hălmeag. Din sec. 3 e.n. datează o frumoasă trusă chirurgicală, cu minerele decorate în n., descoperită într-un mormînt de la Tomis (M.A.C.). Piese niellate — argint încrustat cu aur — se mai cunosc din tezaurele de la Oțeleni și Voinești.

r.f.

nimfe (gr. *Nymphai*), divinități ale naturii tutelînd anumite forme de geografie fizică: izvoare, păduri. Sînt reprezentate ca niște tinere fecioare, tovarăse ale Dianei, îmbrăcate în hiton lung, cu părul pe umeri și schițînd, de cele mai multe ori cu vădită stîngăcie, un pas de dans. În terit. trace sau de influență tracică, n. au fost identificate prin *interpretatio romana* cu divinități locale ale naturii. Mai cu seamă pe reliefuri de cult și tablete, acestea sînt adesea reprezentate sub forma horei celor trei grații. De data aceasta, sînt înfățișate nude, conform binecunoscutului prototip elenistic. Sînt cunoscute mai multe reprezentări de acest fel din Dobrogea, între care cea mai importantă este tableta din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis.

r.f.

nod isiac, detaliu distinctiv al costumului zeiței Isis, care în mod curent este înfățișată purtînd o mantie (hlamidă), reținută pe umeri de un nod situat pe piept. Acest nod a devenit un semn după care pot fi recunoscute toate personajele isiace: zeița însăși, acoliții, preoți și preotese. Cele două busturi isiace din M.A.C. și M.I.R.S.R. au, ca trăsături definitorii, n.i. și buclele libice. r.f.

Noșlac (sat, com. jud. Alba); săp. I. Mitrofan, 1963—1970. ● Pe terasele Mureșului, în apropierea confluenței cu Arieșul, așezare neolitică, cultura Petrești; așezare din epoca bronzului, cultura Wietenberg; așezare — două bordeie — de la începutul epocii fierului, aspectul cultural Lăpuș și

Tabletă votivă cu nimfe („tezaurul de sculpturi”, Tomis)

cultura Basarabi. Gropi de provizii umplute cu gunoaie, din epoca dacică. ● La Pompa de apă, bordei-locuință și bordei-hambar, romane (sec. 2—3 e.n.). ● Punctul Șumughi, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.), de bordeie, cu caracter mixt dacic și provincial roman, legată de exploatarea ocnelor de sare. Ceramică de factură romană, împreună cu ceramică de factură dacică. ● Așezare legată de exploatarea sării, din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism — sec. 4—7.—, de bordeie, și necropola corespunzătoare; ceramică de tradiție daco-romană (fructiere, urne, urne-borcan) podoabe și garnituri de metal tipice pentru perioada respectivă (fibule, aplice de tip avar). Descop. sînt o interesantă mărturie a procesului de sinteză daco-romană și a continuității populației daco-romane după retragerea administrației și armatei romane, în condițiile simbiozei cu migratorii. M.I.Tr.C.
BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 207. r.f.

Noua (cartier al municipiului Brașov, jud. Brașov); descop. înt. — f.d. Cimitir de la sfîrșitul epocii bronzului, cu ceramică tipică: cești cu două toarte supraînălțate, cu arcuirea terminată în buton, în creastă sau în șa, sugerînd o siluetă animală. M.I.R.S.R.; M.J.Bv.; M.I.Tr.C.; M.I.M. **Cultura N.**, cultură de la sfîrșitul epocii bronzului, durînd pînă la începutul epocii fierului, răspîndită în Moldova, Muntenia de NE și Transilvania și atribuită unei populații de stepă, poate cimerienii. Se cunosc așezări deschise (cenușare), caracterizate prin mari grămezi de cenușă provenind de la locuințe de suprafață, precum și morminte, de obicei de înhumare, cu inventar caracteristic: cești cu două toarte, cești cu o toartă, străchini, vase de provizii, ace cu protuberanțe, brățări, peceri de bronz, precum și numeroase piese de os. Pentru ceramică sînt caracteristice lustrul negru și toarte zoomorfe extrem de schematizate, cunoscută sub denumirile de toartă cu buton, cu creastă sau în șa. Arta osului constituie unul din

cele mai caracteristice aspecte ale c.N. Piese de os — vîrfuri de săgeată, aplice și garnituri de harnașament, fusaiole, cataramă — sînt adesea decorate cu motive geometrice lineare incizate. Apar uneori și psalii de os terminate cu butoni conici sau chiar cu protome de cai, stilizate în planuri care trec curgător unul într-altul, fără ruperi de linie, trăsătură specifică pentru stilul stepelor. În afară de N., s-au mai făcut descop. aparținînd acestei culturi la Teiuș, Cluj-Napoca, Morești, Gîrbovăț ș.a.

BIBL.: A. Florescu, *Dacia NS*, XI. h.d.

Noviodunum v. Isaccea

numismatică (gr. *nomisma* „ban, monedă”), disciplina care studiază formele și valorile instrumentelor de schimb. În funcție de epoci, în România se disting: n. greco-romană, n. dacică, n. bizantină, n. medievală, n. românească. Există două mari cabinete numismatice, muzee specializate în păstrarea, expunerea și valorificarea științifică a monedelor: Cabinetul numismatic al Academiei RSR și Cabinetul numismatic al Institutului de arheologie, precum și o sumă de cabinete numismatice ale muzeelor: M.I.R.S.R., M.I.Tr.C., M.I.M.; M.A.C.; M.I.M.B., M.A.P.N., M.T. Col. numismatice mai mari sau mai mici se găsesc aproape în toate muzeele de istorie. Studiile de n. servesc la datarea descop. arheologice însoțite de monede, la cercetările de istorie economică (metrologie, evoluția prețurilor) și de istoria artei, în măsura în care, foarte adesea, monedele reprezintă mici lucrări artistice prin execuția lor, după cum, de asemenea, uneori, reproduc miniaturizat și în relief plat, opere de artă sau monumente (ex. monede de la Traian reproducînd podul de la Drobeta, sau Columna: cele emise în epoca romană de Tomis și Callatis. reproducînd porțile celor două orașe sau statuia șarpelui Glicon).

r.f.

Nușfalău (sat, com. jud. Sălaj); săp. M. Comșa — 1958. Necropolă tumulară de incinerare (sec. 6—9), aparținînd unei populații din grupul slavilor de apus. În tumuli, în interiorul unor construcții de lemn, de plan patruleter din birne încheiate, sînt depuse resturile calcinate ale defuncțiilor, direct pe sol, sau în urne de tip borcan, modelate pe roata olarului și decorate cu fascicule de striuri ondulate, împreună cu inventar tipic: fragmente metalice — fier — de torți de găleți din lemn, cuțite și seceri de fier, scărițe de șa, plăci de centură de bronz, precum și fragmente de oase de animale (cal). O placă de centură, executată prin presiune la cald, este decorată în relief adîncit, cu reprezentarea unui grifon, realizată ajurat, plat. Într-un cadru patruleter se înscrie grifonul așezat, cu aripile terminate ascuțit umplînd partea de sus a cadrului. De placă atîrnă un pandantiv polilobat, cu decor floral geometrizat. Este o reprezentare tipică pentru faza terție a artei stepelor. M.I.R.S.R.; M.T.C.; Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: M. Comșa, *MCA*. VII.

r.f.

oală, formă de vas simplă, similară cu borcanul, dar de dimensiuni mai mici, folosită în mod obișnuit la gătit. Cele mai vechi o. apar pe terit. României încă din neoliticul vechi. Din pastă grosolană, ele sînt numai sumar decorate, prin procedeul barbotinei. Asemenea vase, grosolan confecționate și sumar decorate, continuă să existe pînă în epoca romană, păstrîndu-și funcția utilitară precum și forma relativ simplă. În epoca romană se schimbă tehnica lor de producere: sînt fasonate pe roată. Mai tîrziu, în perioada de trecere la feudalism, sînt din ce în ce mai mult înlocuite de borcan. r.f.

Obreja (sat, com. Mihăiț, jud. Alba); săp. D. Protașe — 1961—1963. În punctele Cînepi și Tăul lui Filip, așezare neolitică de bordeie, cultura Petrești; vestigii — fragmente ceramice — de la sfîrșitul neoliticului, cultura Coțofeni; mare și bogată așezare de bordeie cu gropi de bucate, din epoca bronzului, cultura Wietenberg; așezare rurală daco-romană (sec. 2—4 e.n.) de tip risipit, compusă din două grupuri, totalizînd opt bordeie, cu cuptor din piatră sau amenajat într-un bloc de lut, crușat la săparea bordeiului. Pe lîngă locuințe s-au descoperit gropi de provizii. În apropiere, cimitir de incinerare. Așezarea aparține populației dacice romanizate și a durat și după retragerea trupelor și administrației romane din Dacia. Inventar sărac — ceramică romană și dacică, pietre de rîșniță, fibule de bronz, unele de tipul cu capete de ceapă. M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 170.

r.f.

ochi, motiv decorativ constînd din benzi de striuri ondulate tangente, rezervînd între ele, din fond, spații ovale ca niște „ochi”. Este caracteristic pentru o fază timpurie (Greaca, sec. 9—10) a ceramicii feudale timpurii din Cîmpia Dunării.

r.f.

Ocna Mureș (oraș, jud. Alba); n.a. *Salinae*; descop. înt. — f.d. Necropolă de incinerare din epoca bronzului, cultura Wietenberg. Așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) relativ puțin cunoscută. Între descop.: statuia de marmură a zeiței Hecate Triformis și un coif din bronz de legionar roman. M.Br.S.; M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*.

r.f.

Ocna Sibiului (oraș, jud. Sibiu); săp. I. Paul — 1959. ● Așezare temporară din paleoliticul mijlociu (musterian). ● Așezare neolitică cu patru nivele de locuire: primele trei nivele de jos

sînt caracterizate prin prezența ceramicii pictate de tip Petrești, întîlnită în mod obișnuit, în așezările culturii Turdaș de pe cursul mijlociu al Mureșului, în asociație cu ceramica tipică pentru aceasta; cel de al patrulea nivel cuprinde forme și pictură ceramică specifice culturii Petrești, fiind total absente vasele de tip Turdaș. Descop. de aici au adus date noi pentru problema genezei și periodizării culturii Petrești și a raporturilor ei cu cultura Turdaș, precum și pentru aceea a genezei ceramicii pictate neolitice în general. Acestea, coroborate cu descop. de la Lumea Nouă, au permis să se precizeze că sistemul decorativ folosind elemente geometrice unghiulare — romburi, pătrate, triunghiuri — și principiul compoziției spirale înfășurătoare este moștenit în cultura Petrești de la cultura Turdaș. Tehnica și viziunea cromatică a picturii derivă prin intermediul culturii Turdaș din forme tardive, care au supraviețuit doar în centrul Transilvaniei, ale culturii Criș. ● Necropolă de incinerare atribuită culturii Wietenberg, cu inventar sărac și urne din pastă grosolană, cu decor sumar sau fără decor. Pe terit. satului s-au descoperit întimplător și fragmente dintr-un coif celtic de fier. M.Br.S.

BIBL.: I. Paul, *MCA*, VIII.

I.r.

Ocnița (localitate componentă a orașului Ocnele Mari, jud. Vilcea); n.a. *Buridava* (dacică); săp. D. Berciu, P. Purcărescu — 1964 în continuare. Pe înălțimea Cosota din apropierea satului, la SE de saline, complex de fortificații dacice (sec. 3—1

Ocna Mureș.
Salinae. Statuia de marmură a Hecatei Triformis

f.e.n.) cu val de pământ și palisadă, o așezare deschisă de bordeie precum și o necropolă de incinerare din aceeași vreme. Printre descop. remarcabile trebuie menționate fragmente ceramice cu inscripții în limba dacică, cu litere grecești sau latine gravate (*ostraca*); vase ceramice cenușii de tehnică superioară, foarte frumos executate; ceramică pictată dacică; căței de vatră din fier forjat, afectând forma mult schematizată a unor bovidee, ale căror protome constituie terminațiile curbate în sus ale ustensilelor. **M.I.R.S.R., M.R.V.**
BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XI—XIV, Cronica săp.

h.d.

Odorhei (municipiu, jud. Harghita); descop. înt. — f.d. și 1875. Două săbii de bronz, una de tipul cu disc și buton la mâner, cealaltă de tipul cu lamă lungă, datate în epoca bronzului, faza finală și, respectiv, la începutul primei epoci a fierului.

BIBL.: A. Alexandrescu, *Dacia NS*, X.

r.f.

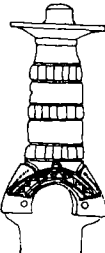
oecus (cuv. lat.), inițial locuința, apoi, prin extensie, edificiul principal, sediul funcției specifice într-un ansamblu arhitectural. În acest sens, o. este locuința stăpînitorilor într-o *villa*, o. se numește sediul propriu-zis al colegiului din Palatul Augustalilor precum și sediul comandantului din principia unui castru (v. și principia).

r.f.

oenochoe (cuv. gr. „măsură de vin”), tip de vas din metal, ceramică și sticlă, ulcior de vin cu o singură toartă. Apare încă din epoca elenistică și este frecvent în mormintele de la Tomis și Callatis (M.A.C.), unde se întâlnește forma de o. cu corp globular și gît tubular lung; de la Callatis provine și un exemplar în *terra sigillata* cu subiect erotic. În epoca romană este foarte răspîdit. În perioada timpurie (sec. 2—3 e.n.), o. au corpul oval și gîtul scurt și îngust. Mai târziu (sec. 4), gura se lărgeste și capătă formă treflată. Acest tip, în variante mai baroce, cu linii mai greoaie, este adoptat și de culturile din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. În sec. 8, în cadrul ansamblurilor de tip Saltovo-Maiatka apare o o. sferică, pe trei picioare scurte cu gît gros și nu prea înalt, terminat cu o gură treflată. Acesta este ultimul tip de o. cunoscut pînă la feudalism, cînd apare ulciorul propriu-zis.

r.f.

ogîndă. Apare inițial la sfîrșitul epocii fierului, cînd în cetățile grecești se găsesc o. de tip grecesc — disc de bronz lustruit, cu mâner în formă de bară, adesea decorat în relief cu motive figurale (ex.: Histria, M.I.R.S.R.). În paralel, se cunosc o. din morminte scitice, de tip scitic, derivat din cel grecesc, cu disc și cu mâner din bară plată, terminat cu o figură zoomorfă în relief plat, stilizată în mod specific (ex.: Feiurdeni). În epoca romană, apar o. de sticlă cu ramă de plumb, realizate din două plăci presate și sudate. Plăcile sînt decorate cu motive geometrice sau florale aparținînd repertoriului clasic greco-roman. Ateliere de asemenea o. se cunosc la Sucidava. Tipul respectiv a fost preluat de sarmați, care l-au mo-

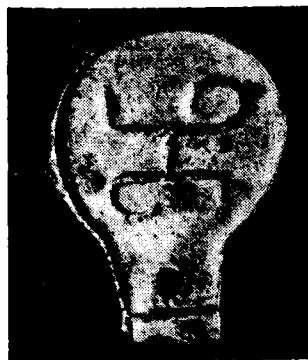

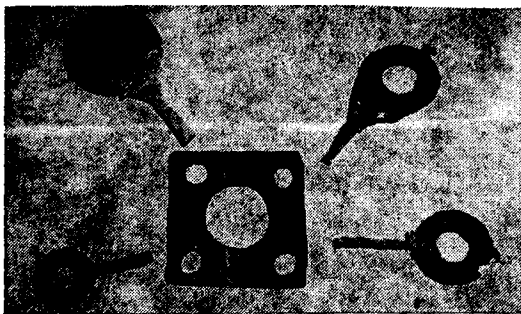
Odorhei. Săbii de bronz

Ogîndă scitică (Fier)

Ogînzii cu tamga sarmatică (Trușești)

Rame de plumb pentru oglinzi (Sucidava)

dificat ușor, adăugându-i un mîner scurt, lat și plat, iar drept decor imprimînd, tot prin presare, pe spate; o tamga (semn geometric, adesea complex, cu sens de marcă de meșter?, de proprietar?, de trib?) (ex. Șimand, M.Ț.C.). Nu se cunosc o. din alte perioade istorice.

r.f.

Oinac (sat Oinacu, com. Oinacu, jud. Ilfov); descop. înt. — 1928; săp. I. Andrieșescu — 1929—1930; D. Berciu și S. Ferche — 1960—1962. ● Depozit de bronz cuprinzînd un vas și mai multe culturi de tip O., caracterizate de secțiunea ovală a gurii duliei și hexagonală a corpului celului, ca și de prezența unei perforații ovale sau în formă de migdală, servind la fixarea piesei în coada de lemn, cu ajutorul unui cui. Tipul de celt O., răspîndit în bazinul inferior al Dunării, este de origine balcano-dunăreană și datează din etapa finală a epocii bronzului. ● În punctul Măgura Mare, necropolă sarmatică (sec. 2—3 e.n.) cu morminte de înhumatie cu puț, cu inventar specific: săgeți cu trei muchii, oglinzi cu tamga, coliere de chihlimbar cu mărgelile poliedrice. ● În același punct, necropolă birituală plană, de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov (sec. 3—4 e.n.). Inventare funerare cuprinzînd vase de ceramică fină, cenușie și comună, zgrunțuroasă, ceramică romană de import, mărgelile de sticlă, piepteni de os. M.I.R.S.R.; M.I.G.

BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*.

r.f.

Olteni (sat, com. Bodoc, jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1959. ● În hotarul satului, cîteva așezări neolitice și o așezare dacică din a doua vîrstă a fierului. ● La castelul Miko, un castru roman de piatră de tip clasic (sec. 2—3 e.n.), patruleter (80 × 120 m). ● Alăturat, o așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de piatră. Descop. mărunte. M.S.G.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 278. Z. Székely *MCA X*, *Aluta* 1976—1977 Almanah.

h.d.

Olteni (sat, com., jud. Teleorman); săp. Al. Vulpe — 1958; C. Preda — 1961; S. Dolinescu-Ferche — 1969; descop. înt. — 1966. ● În lunca Teleormanului, așezare de tip Ipotești-Cîndești, de bordeie

cu vetre deschise și cuptoare de pîine (?) cruțate în pămîntul săpat. Inventare de ceramică specifică (borcane cu decor de striuri), piese de metal (un tipar de presat cercei, în formă de cruce cu extremitățile lățite). ● Necropolă birituală — ritul incineratiei este dominant — de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. Inventare funerare tipice pentru cultura amintită: vase ceramice — aproape exclusiv în mormintele de incineratie — fine cenușii și grosolane, piepteni în formă de clopot, mărgelile de chihlimbar octaedrice și de sticlă bitronconice, fibule cu piciorul întors pe dedesubt. M.I.R.S.R. BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*; S. Dolinescu-Ferche, *Dulceana*, p. 109 și urm.

r.f.

Oltenia. Provincie geografico-istorică cuprinsă între Carpați, Dunăre și Olt. Pe terit. ei sînt situate cele mai vechi urme ale activității omenești din România: la Bugiuilești (un depozit fosilifer, în care s-au identificat resturi ale culturii osteodontokeratice, atribuită unui grup de australopiteci) și pe valea Dîrjovului și a Oltului (piese de silex aparținînd culturii de prund). P a l e o l i t i c u l mijlociu este reprezentat de descop. din peșteri, cum sînt acelea musteriene de la Peștera Muierilor de la Baia de Fier, iar cel superior de urmele de locuire în peșteri, la Peștera Muierilor de la Baia de Fier, cit și de locuire de terasă, cum este cazul la Vădastra. Sînt caracteristice descop. aparținînd epipaleoliticului, cunoscute sub numele — desemnînd un aspect specific — de clisurean, în cadrul căruia, la Cuina Turcului, s-au găsit și cele mai vechi creații artistice: oase și falange cu decor geometric gravat. N e o l i t i c u l oltean începe printr-o fază foarte veche, în care continuă să fie folosit utilajul microlitic de tradiție epipaleolitică, dar în care se practică o agricultură primitivă, semistabilă, pentru care sînt folosite unelte specifice din corn (săpăligi) și în cadrul căreia apar cele mai vechi elemente de decor ceramic (descop. tipice la Circea, Schela Cladovei și din Ostrovu Banului). Neoliticul vechi este reprezentat de elemente ale culturii Criș, urmată imediat de o fază timpurie a culturii Vinča. Tipică, dar limitată la zona văii inferioare a Oltului, este cultura Vădastra, cu două faze — Vădastra I, denumită în ultima vreme Dudești, caracterizată de ceramica neagră, cu decor plisat și Vădastra II, cu ceramica tot neagră, dar cu decor excizat și încrustat cu alb —, ambele remarcabile prin nivelul artistic deosebit de înalt și cu o plastică deosebit de dezvoltată, în care apar stilizări de mare frumusețe. Această etapă se localizează în neoliticul mijlociu. Neoliticul superior este caracterizat de cultura Sălcuța, variantă locală, specifică a culturii balcano-dunărene cu ceramică cu decor geometric, spiralo-meandric. E p o c a b r o n z u l u i cunoaște și ea o dezvoltare specifică, cea mai veche etapă fiind caracterizată de cultura Coțofeni — cultură cu caracter vestic pentru terit. României, care în O. prezintă două aspecte locale, specific: un aspect de munte, cu așezări fortificate pe țancuri, bazate pe o eco-

nomie preponderent pastorală, altul în zona Cîmpiei oltene, în care o economie predominant agrară a determinat apariția unor așezări importante și în care apare mai ales ceramica cu decor bogat și îngrijit. În continuare, zona de dealuri a provinciei va fi caracterizată de cultura Verbicioara, în timp ce în cîmpie, și mai ales pe malul Dunării, s-au descoperit cîmpuri de urne, care se încadrează în cultura Gîrla Mare. Aceasta din urmă se pare că se prelungește pînă la începuturile epocii fierului. Pentru Hallstatt-ul oltean este tipică cultura Basarabi, cu decorul ei geometric, spiralic, încrustat cu alb și organizat în registre înguste alternînd cu mari zone netede lustruite. La sfîrșitul acestei epoci pătrund influențele sud-ilirice, așa cum sînt cunoscute din necropole de la Balta Verde și tralice, sud-dunărene, în stare atît de necropolele tumulare de incinerare de tipul celei de la Ferigile, cît și de mormintele tumulare traco-gețice cu inventar bogat, ca cele din care provin tezaurele de la Craiova și de la Porțile de Fier. O. este și o zonă intens populată de dacii. Deși cerc. sînt relativ sumare, știm că pe terit. ei existau și cetăți de piatră asemănătoare celor din Munții Orăștiei (ex.: la Polovragi) și oppida de pămînt (Ocnița), iar toponimia dacică este destul de importantă. În zona malului Dunării sînt cunoscute și unele influențe celțice, fără să poată fi documentată o populație celtă propriu-zisă (ex. la Gruia). Cucerirea romană este realizată, ca și pentru restul Daciei, în urma războaielor din 101—102 și 105—106 e.n. Dar nu este exclus ca încă din vremea lui Domițian să fi fost stabilite unele capete de pod pe malul drept al fluviului. Epoca romană este caracterizată printr-un proces de urbanizare puternic, de pe urma căruia au rămas cîteva importante ansambluri monumentale, cum sînt cele de la Drobeta, Sucidava, Romula, Aquae, Slăveni, precum și două linii de fortificații — limesul alutan și cel dunărean. În aceste centre, în afara artei locale, funerare și religioase, au pătruns și elemente de artă aulică sau provenind din atelierelor mai apropiate de tradiția elenistică (portretul Faustinei Senior de la Drobeta, Fortuna (?) poliadă de la Romula, larul de la Sucidava etc.). În domeniul artelor decorative și aplicate se cunosc cu relativă siguranță și două ateliere locale: unul de geme de la Romula, altul de oglinzi de plumb de la Sucidava. Perioada de tranziție de la sclavagism la feudalism este caracterizată pe de o parte de cuprinderea terit. O. în aria culturii Sintana de Mureș-Cerneahov, iar pe de alta, de menținerea controlului roman la N de Dunăre, pe o fișie mai mult sau mai puțin adîncă în jurul capetelor de pod de la Drobeta, Sucidava, Orlea. Nu sînt cunoscute elemente atribuibile slavilor sau arabilor, în schimb tot din zona malului fluviului provin mărturii ale trecerii unor migratori prin această zonă intens circulată: cazanele hunice de la Desa și Hotărani, tezaurul gepid și cel alanic de la Coșoveni. Din sec. 10—11 sînt cunoscute urme ale unor așezări de bordeie, pentru care este specificată ceramica cu decor striat de tip balcano-dunărean sau Dridu (Drobeta). Ca și în alte zone ale României, perioada premergătoare constituirii statului

feudal al Țării Românești este marcată de descop. de tezaure de podoabe și vase de argint (cum este cel din sec. 13 de la Gogoșu) cu caractere mai pregnant sud-vestice și sudice, precum și de apariția primelor monumente feudale: Cetatea Severinului și biserica de lîngă castrul Drobeta, păstrate numai sub formă de ruine.

BIBL.: D. Berciu, *Arheologie preistorică a Olteniei*, Buc., 1939; D. Tudor, *Oltenia Română*, ed. IV, Buc., 1979.

r.f.

Oncești (sat, com., jud. Bacău); n.v. Lozinca; săp. I. Mitrea — 1967, 1968, 1970. În punctul Dfmbul lui Gologan (sau Poarta Țarinei), așezare de bordeie, patrulateră, cu sobe de piatră într-un colț. În inventar: ceramică (borcane cu decor de fascicole de striuri ondulate formînd ochi), fusaiole decorate cu caneluri în spirale, sau cu linii incizate în spirală, inel de bronz cu placă ovală. Este datată în sec. 9 și se încadrează în cultura Dridu sau balcano-dunăreană. M.J.I.B.

BIBL.: I. Mitrea, *Carpica*, 1971.

r.f.

Oncești (sat, com. Bîrsana, jud. Maramureș); săp. H. Daicoviciu, S. Dumitrașcu, A. Socolan — 1965. Pe Cetățuie, așezare dacică, protejată de poziția sa geografică, dar nefortificată, cu locuire în bordeie. Inventare relativ sărace, cu ceramică dacică tipică pentru sec. I î.e.n. — începutul sec. I e.n. M.J.M.

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, X, Cronica săp. h.d.

opaiț v. iluminat

opistodom (gr. *opisthodomon* „încăpere din spate într-un templu”), spațiu similar pronaosului, situat în continuarea naosului, pe latura din spate a unui templu grecesc. Se pare că templul lui Zeus Polieus de la Histria ar fi putut avea o.

r.f.

oppidum v. fortificații; urbanism

Optatiana v. Sutoru

opus (cuv. lat.), termen intrat în arheologie prin intermediul lucrării lui Vitruviu și desemnînd în arhitectura greco-romană tipurile de zidărie și de

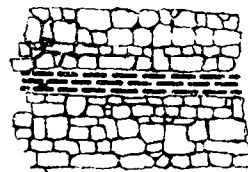

Opus quadratum

Opus incertum

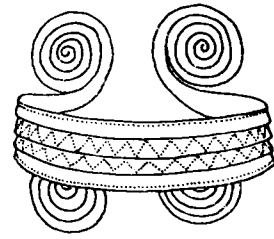
Opus vittatum

Opus mixtum

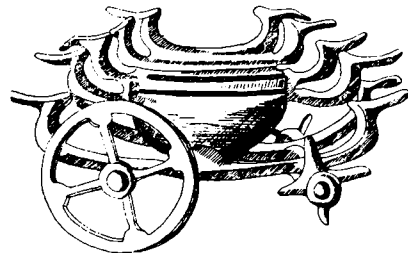
finisaj. Diferitele tipuri de o. cunoscute în antichitate pe terit. României sînt: — o. *quadratum*, zidăria din blocuri paralelipipedice, cu două variante: *isodomon*, adică cu ritm regulat de alternare în dispunerea blocurilor: unul pe lung, unul pe lat (un fragment de zid elenistic lângă poarta mare a Histriei) și *pseudoisodomon*, în care ritmul de alternare nu mai este riguros (templele arhaice și elenistice de la Histria, bazilica siriană de la Callatis, paramenții zidurilor de incintă din perioada romană tîrzie de la Histria, Callatis, Tomis, Capidava, Tropaeum Traiani; turnurile de la Drobeta, Capidava, Ulmetum, Troesmis, Dinogetia). — O. *testaccium*, zidul din cărămidă, folosit mai ales la edificiile boltite (termele de la Histria, sistemul constructiv al sălii superioare de la edificiul cu mozaic din Tomis, fîntîna secretă de la Sucidava, zidul de incintă de la Romula). — O. *vittatum*, zidul cu paramentul format din șiruri de blocuri mici de piatră cu fețele doar cioplite, nu netezite cu dalta, folosit mai ales la zidurile de incintă (zidul de incintă roman timpuriu, Z₂, de la Histria, zidul de incintă al castrului Drobeta, curțile incintei tîrzii de la Histria). Pentru acest tip de zidărie se mai folosește și termenul de o. *listatum*. — O. *incertum*, zidul din bolovanii sumari ciopliți, poligonali, așezați mai mulți pe înălțimea unei asize (un zid cu mortar din cetatea dacică de la Bănița, zidurile cazărnilor în castrul Drobeta, bazilicile de la Histria și Tropaeum Traiani, clădirea centrală de la Ulmetum, bazilica de la Argamum, bazilica și construcțiile interioare de la Dinogetia, construcțiile interioare tîrzii de la Histria etc.). — O. *caementicium*, betonul ciclopean roman, constînd din aruncarea de mortar de var cu nisip și cu agregat, în care se cuprind de asemenea *caementa* (pietre neregulate de mici dimensiuni), formînd astfel un *emplecton*. Acest *emplecton* se turna fie între doi paramenți, asiză de asiză, fie în cofraj — o. *caementicium* turnat în cofraj) se cunoaște la fundațiile edificiului cu mozaic de la Tomis, iar între paramenții executați în alt o., la zidurile de incintă de la Histria, Callatis, Tomis, Capidava, Tropaeum Traiani, Dinogetia, Ulmetum ș.a. În o. *caementicium* este realizat și tamburul cilindric al Monumentului triumfal de la Adamclisi. — O. *mixtum*, zidărie în cadrul căreia alternează pe înălțime panouri în o. *incertum* sau *quadratum*, cu araze (zone horizontale pe toată lățimea zidului) de o. *testaccium* (edificiul cu mozaic de la Tomis, zidul de incintă de la Capidava, termele de la Drobeta). — O. *musivum*, mozaicul pavimentar cu motive mari și simple din elemente mari de teracotă (în Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa). — O. *signinum*, tencială hidraulică și hidrofugă din mortar de var cu nisip, cu agregat de praf de cărămidă (termele de la Histria, Drobeta). În afară de opera propriu-zise, mai pot fi distinse și dispoziții caracteristice ale materialelor în asiză, cum ar fi cea în *spinare de pește* (asiză cu două șiruri de cărămizi sau lespezi, dispuse oblic convergent) sau cea în *casete* (pietre de rîu încadrate de patru cărămizi). v. și *emplecton*; *tehnica constructivă*.

r.f.

Oradea. Brățară de aur cu capetele în volută din epoca bronzului

Oradea (municipiu, jud. Bihor); descop. înt. — f.d. și 1901; săp. M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb — 1959—1960. ● În cartierul Salca, așezare neolitică aparținînd culturii Tisa, cu locuințe de suprafață din schelet de lemn lipit cu pămînt, cu inventar tipic pentru cultura amintită, mai ales ceramică cu decor specific de proeminențe perforate vertical, dispuse simetric. ● Morminte de înhumatie din sec. 5 e.n., cuprinzînd în inventar piese de metal tipice pentru călăreți, atribuite hunilor. ● Pe terit. municipiului, o situlă de bronz, o brățară de aur din epoca bronzului și trei spade de bronz. Una are lama în formă de flămă subțiată, cu nervura dublată de cîte o linie festonată, urmată de un fascicul de linii curente, gravate. În semicercul lăsat de mîner, un motiv de trei triunghiuri într-o arcadă festonată; mînerul, prins cu patru nituri, este de tipul cu cupă. Cele patru nituri și un ansamblu simetric de triunghiuri hașurate, linii arcuite și orizontale dau bazei mînerului un aspect prosopomorf. A doua are lama prelungă, ușor galbată și gardă cu cupă și buton, godronată rar și masiv. A treia, are lama tot în formă de flămă, garda terminată într-o frumoasă cupă cu buton, decorată cu trei godroane late și plate, cu motivul penat, fin și regulat cizelat pe ele. Între profile, cîte un registru de spirale fugătoare format din cîte șase spirale, tot cizelate. Pe rama lamei, un motiv cizelat rezultat din unirea a două protome de pasăre de apă, extrem de schematizate linear. Butonul este decorat cu fascicule de cîte trei linii cizelate în semicerc, delimitînd o cruce, iar cupa, cu un cerc din patru linii concentrice și o rozetă compusă dintr-o sinusoidă circulară cu nouă volute. Întregul ansamblu are evidentă valoare de simbol solar și datează de la începutul primei epoci a fierului. Muzeul Național, Budapesta; M.T.C.

Orăștie. Carul votiv de bronz

BIBL.: A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X; M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *MCA*, VIII.

l.r.

orant, (-ă) (lat. *orans* „rugător“), motiv iconografic reprezentînd un personaj în atitudine de rugăciune, cu brațele ridicate la nivelul umerilor, antebrațele verticale și palmele deschise. În această atitudine sînt reprezentate personaje sacre în gravurile bisericești E de la Basarabi, precum și Fecioara Maria pe reversul unor cruci relicvar din Dobrogea (Capidava, Garvăn, în *M.I.R.S.R.*).

r.f.

Orăștie (oraș, jud. Hunedoara); descop. înt. — f.d. Din diferite puncte ale **O.** provin obiecte aparținînd neoliticului și epocii bronzului. Cele mai numeroase descop. (o brățară spiralică de argint, monede și tezaure monetare romane) se datează însă în epoca statului dac. Se cunosc și resturi de construcții romane, cărămizi cu ștampilă etc. Dar cea mai importantă descop., din punct de vedere artistic, adevărată capodoperă a torenticii preistorice, o constituie carul de bronz cu căldare, din prima epocă a fierului. Descoperit întîmplător în împrejurimile **O.**, carul constă dintr-un șasiu din bare de bronz turnate împreună. Barele principale, încovoiate la capete, se termină cu protome de păsări de apă și sînt reunite prin două osii și o bară lată mediană care suportă cazanul. La capetele celor două osii sînt montate patru roți, tot de bronz, cu patru spițe. Cazanul, circular, cu calota sferică, este încins aproape de gură de două profile orizontale de la care, în față și în spate, pleacă cîte două protome de păsări de apă. Peste deschiderea gurii cazanului trec două bare, în sens longitudinal, cu capetele încovoiate în sus și terminate tot cu protome de păsări de apă. Ansamblul este de o mare putere de sugestie simbolică, legată totodată de conceptul apei vieții și de drumul pe apă al soarelui. Stilizarea păsărilor este foarte accentuată. Piesa este un exemplu caracteristic de artă a bronzului de la începutul primei epoci a fierului. Recent a fost descoperită o piesă analoagă, mai simplă, la Bujoru. *Naturhistorisches Museum, Viena*; *Kunsthistorisches Museum, Viena*; *M.I.Tr.C.*

BIBL.: D. Popescu, *Dacia*, VII—VIII; V. Pârvan, *Getica*, p. 317, fig. 200.

h.d. și r.f.

Orăștioara de Jos (sat, com. Beriu, jud. Hunedoara); descop. înt. — 1944. Pe dealul Glemea și pe valea rîului Beriu, așezare rurală romană cu construcții de zid; descop. mărunte, ceramică, țigle și cărămizi, monumente funerare (un coranament de stelă lucrat aparte, cu lei adosați, o bază cu lei, ș.a.). **M.D.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 134.

r.f.

ordin (lat. *ordo* „ordine, rang“), ansamblu de elemente arhitecturale formînd unitatea constitutivă și mijlocul de expresie fundamental al unei ordonanțe. Dintre toate descop. de membre de arhitectură de pe terit. României nu s-a putut reconstitui decît un singur **o.**, acela doric al templului elenistic al Marelui Zeu de la Histria. Se cunosc multe elemente dispersate de **o.**, pentru care v. **arhitravă, bază, capitel, coloană, friză; corintic, doric, ionic.**

r.f.

ordonanță, dispunere de elemente și părți de arhitectură, după principii formale vizînd realizarea unei anumite unități de proporții, ritm și structură. În resturile de construcții descoperite pe terit. României se pot distinge mai multe **o.**, dar nu se pot reconstitui decît cîteva: **o.** de pilaștri ionici, purtînd arcade, din fațada Palatului Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; aceea de pilaștri plați, corintieni, purtînd arcade orbe, de pe zidul de fund al sălii cu mozaic din edificiul cu mozaic de la Tomis; **o.** de pilaștri și coloane cu capetele compozite, purtînd arcade, din atriu bazilicii siriene de la Callatis; interioarele bazilicilor de marmură cu dublu transept de la Tropaeum și al celei mari, de pe locul fostei gări, de la Tomis.

r.f.

Orheiu Bistriței (sat, com. Cetate, jud. Bistrița-Năsăud); săp. D. Protase, Șt. Dănilă — 1957—1960. ● În sat, lângă biserică, un castru roman de tip clasic (sec. 2—3 e.n.), în interior cu *principia* și terme de zid. ● Lîngă Valea Budacului, cuptor de cărămizi roman. ● La V de sat, așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.), din care provine un perete de ediculă funerară cu reprezentarea unei femei făcîndu-și toaleta. **M.I.B.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 268—269.

[r.f.]

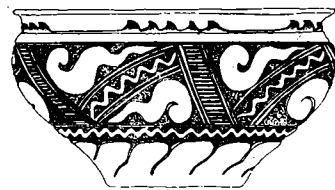
Orlea (sat, com., jud. Olt); descop. înt. — f.d. Pe grinduri și pe malul Dunării, o mare bogăție de resturi arheologice începînd cu neoliticul și terminînd cu epoca medievală. Cea mai bogată perioadă este însă aceea romană, de cînd datează și ruinele — de la punctul Vadin — ale unui pod dublu peste Dunăre. Din acesta se păstrează un șir de pile perechi, precum și culee — sau, mai propriu, pile de capăt — perechi, pe ambele maluri. A fost datat de descoperitor, prof. D. Tudor, în sec. 1 e.n. (alte datări; începutul sec. 2 e.n.). Între descop. de pe grinduri, se remarcă o serie de reliefuri de cult în piatră, piese de podoabă și vestimentare din bronz și chiar din argint — iibule, aplice, catarame, de tipuri curente —, geme, dar mai ales o figurină de teracotă reprezentînd un maur, cu caractere realiste de tradiție elenistică, datînd, după stil, din prima jumătate a sec. 3 e.n. **M. Orlea; M. Cor.; M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 335.

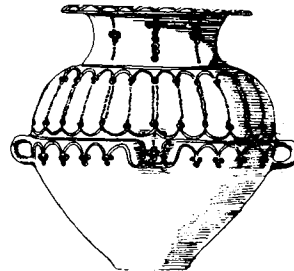
r.f.

ornamentică. Cele mai vechi manifestări ale **o.** apar încă de la sfîrșitul epipaleoliticului, în zona Porților de Fier: de la Cuina Turcului provin mai multe piese de os, decorate cu linii incizate întrerupte grupate în sisteme raportabile la figuri geometrice unghiulare — triunghi, romb. Este caracteristic pentru aceste prime manifestări faptul că ornamentul fiecăreia dintre ele constituie un sistem decorativ geometric unitar și încheiat, care nu poate fi descompus în motive. Acest caracter de sistem îl păstrează **o.** și în neolitic, cînd însă tehnicile decorative, ca și trăsăturile specifice ale sistemelor decorative sînt mai variate. Suportul principal al decorului este ceramica. Piesele de os nu sînt decorate decît într-un singur caz — acela al figurinelor. Sînt de asemenea decorate figurinele de teracotă. Tehnica in-

ciziei continuă să fie frecvent folosită, caracterizând chiar anumite culturi. Nu se poate afirma cu siguranță că incizia pe ceramică preia și continuă incizia pe os din perioada precedentă, dar oricum, problema prezintă interes. Apar însă și alte tehnici decorative: modelarea suprafeței vaselor, sau a barbotinei în care sînt înmuiate acestea, în vederea realizării unui efect mimetic, ține chiar de tehnica olăriei ca atare. Excizia, completată de încrustare cu alb și de vopsire în roșu a suprafețelor pasive (care nu iau parte la decor) este, se pare, împrumutată din o. altor obiecte confecționate din materiale care se pot tăia. Unii specialiști au considerat că reproduce creștăturile în lemn. Se pot însă identifica asemănări importante cu vasele de steatit, relativ contemporane, din Orientul Apropiat. Pictura este de asemenea o tehnică foarte veche. Măsura în care pictura ceramică este o continuare a picturii parietale sau rupestre, este o problemă mult discutată și a cărei rezolvare trebuie căutată deocamdată în afara hotarelor României. În neoliticul timpuriu, decorul pictat al vaselor ceramice constă din sisteme geometrice unghiulare care ar putea reprezenta moștenirea celor din epipaleolitic. În neoliticul târziu, în schimb, se pare că este vorba de imitația unor vase de metal decorate cu incrustații, sau din roci mai colorate (steatit). Pe planul efectului cromatic se poate chiar stabili, în această ultimă perioadă, o anumită echivalență între decorul excizat și cel pictat, avînd în vedere că în ambele tehnici se realizează sisteme spiralo-meandrice și amîndouă cunosc fenomenul echivocității fond-decor. Acesta constă din faptul că elementul activ — banda care constituie sistemul decorativ — poate fi sau cruțat din fond (decor negativ) sau pictat, excizat și incrustat pe (respectiv în) peretele vasului (decor pozitiv). Ambele procedee se întîlnesc relativ la fel de frecvent și nu pare că există o deosebire de valoare între ele; ba chiar uneori, elementul cruțat, negativ, este practic dublat de cel pozitiv — pictat sau excizat — într-un paralelism destul de riguros. Uneori, alternanța contrapunctică dintre fond și motivul meandric imită textura unei împletituri, generînd așa-numitul decor „textil”. Din punct de vedere al elementelor componente, sistemele geometrice neolitice sînt, la început, dominate de figuri rombice sau triunghiulare, pentru ca, în neoliticul mijlociu, să se generalizeze sistemul meandro-spiralic, în cadrul căruia elementele cele mai frecvente sînt meandrul și spirala recurentă. Încă de la începutul neoliticului pot fi identificate două tipuri de sintaxă decorativă: aceea axială, conform căreia decorul se desfășoară ținînd seama de două axe perpendiculare, care se întîlnesc într-un punct constituind centrul geometric al suprafeței de decorat și din care pleacă desfășurarea decorului; aceea a spiralei înfășurătoare, conform căreia decorul acoperă înfășurînd spiralic volumul, atît la exterior cît și la interior. În primul caz se poate preciza începutul (originea) desfășurării decorului, dar, cu foarte rare excepții, nu se poate stabili sfîrșitul lui firesc, fiind brusc întrerupt la limita suprafeței de decorat. În cel de al doilea, nu se pot stabili nici începutul nici sfîrșitul desfășurării decorului, pîrînd că este vorba de un fragment din-

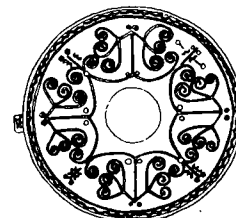
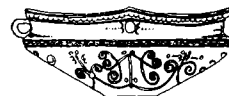
Suciu de Sus

Gîrla Mare-Cîrna

Gîrla Mare-Cîrna

Gîrla Mare-Cîrna

tr-un „covor fără sfârșit”. Adesea, suprafața decorată după acest procedeu este împărțită în mai multe registre, nu lipsite de raport cu structura vasului. În fiecare din aceste registre, deși textura sistemului decorativ este alta, decorul își menține caracterul de fragment de „covor fără sfârșit”. Sistemele decorative neolitice, atât de bogate, aveau cu siguranță o semnificație nelămurită astăzi, legată de miturile primordiale. Unele elemente de decor ale figurinelor, care pe de o parte reproduc, fără îndoială, amănunte de costum — încălțăminte, centură, pandantiv —, iar pe de alta se integrează organic în sistemul decorativ, constituie indicații sigure tocmai în acest sens. Către sfârșitul neoliticului, apar în cadrul sistemelor geometrice elemente zoomorfe — protome, siluete animale (cultura Cucuteni, vase de la Podei-Tîrgu Ocna, Valea Lupului, Cucuteni) sau imitații ale detaliilor plastice ale unor vase de metal (culturile Gumelnița și Sălcuța) —, coaste reproducînd godroane, toarte, în care s-ar putea identifica premise, atât ale motivului înțeles ca element autonom care intră în compunerea unui decor urmînd o anumită normă compozițională, cît și ale ornamentului, înțeles ca element decorativ autonom, adăugat, lipsit de legătura necesară cu un element funcțional al obiectului. Dar această dezvoltare interesantă este curmată de schimbările demografice, tehnice, economice, sociale, etnice și culturale de la începutul epocii bronzului. În noua perioadă, o. se aplică, ca și pînă acum, mai cu seamă ceramicii, dar și metalului — ceea ce în epocile anterioare constituia o excepție. Decorul de pe ceramică cît și de pe metal generează apariția unor tehnici decorative noi (ca gravura fină, încrustarea) și a transferului de tehnici. Astfel, uneori, ca în cultura Cîrna, decorul ceramic pare că imită broderia, alteleori ca în cultura Wietenberg, împletitura. Decorul este, în continuare, organizat în sisteme cu caracter geometric, dar care sînt ordonate în funcție de o sintaxă radiară, adică sînt unitar definite — nu continui și fără sfârșit — și dispuse în formații simetrice față de centrul (sau axul) de simetrie al piesei de decorat (vas, podoabă, armă). Trebuie remarcat că semnificația acestui decor este mai lesne de desprins — este vorba de un simbol solar —, chiar dacă multe amănunte subtile ne scapă încă și mitul solar la care se raportează nu poate fi reconstituit decît în linii extrem de largi. Ceea ce accentuează apariția acestei orientări diferite în o. este, pe de o parte, folosirea podoabelor și armelor de ceremonie din metal (aur și bronz), adesea cu decor bogat simbolic solar și, pe de alta, prezența, în decorul figurinelor de teracotă feminine, a unor elemente care reproduc — sau numai sugerează — detalii de port, dar în același timp au și semnificații de simbol solar. Asemenea elemente apar, definite, autonome, e drept mai rar, și pe ceramică. Se schițează astfel procesul de autonomizare a ornamentului și a motivului decorativ, care în această etapă exprimă încă direct un anumit sens simbolic și prin aceasta atribuie o anumită valoare totodată religioasă-magică și socială, purtătorului (obiectului decorat). În perioada următoare, a vîrstei fierului, ornamentul și motivul

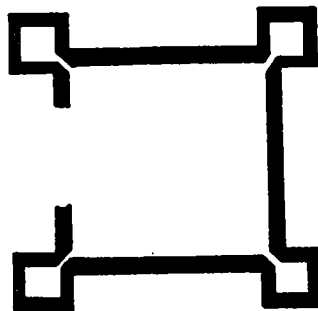
decorativ se definesc complet și o. se constituie ca gen artistic cu reguli proprii de dezvoltare istorică, determinată atât de raporturile cu celelalte genuri cît și de legăturile cu o. altor arii culturale. Astfel, în ceramică, spirala recurentă, elementul fundamental al sistemului geometric, se grupează în registre de spirale duble (motiv) conjugate (regulă de compoziție decorativă), în cultura Basarabi. Pe de altă parte, încă de la sfârșitul epocii bronzului, protoma zoomorfă, adesea schematizată pînă la aspectul „buton” sau „șă” devine ornament de toartă (culturile cîmpurilor de urne tirzii, Noua, Ferigile). Etapa de sfârșit a primei vîrste a fierului este marcată de o anumită complicație și diversificare a miturilor, ca reflex al schimbărilor istorice fundamentale. Totodată, contactele mai vii și mai frecvente cu alte zone culturale au înlesnit pătrunderea unor motive variate vegetale, zoomorfe, antropomorfe, monstruoase care au determinat, împreună cu cele tradiționale, anumite sincretisme, ale căror componente inițiale sînt adesea greu de deslușit. Două procese interesante sînt schițate începînd din această vreme: pe de o parte depărtarea motivelor de sensurile simbolice-mitice pe care le exprimă, cu care rămîn legate implicit prin intermediul unei expresii literare — narative sau în orice caz verbale; pe de alta, modificarea motivelor pătrunse din alte zone prin asimilări sau prin asocieri sincretistice generatoare de scheme compoziționale noi, cîjutate pentru înțelegerea noastră raționalistă — și iluzionistă în materie de imagini — și adesea de mari valențe decorative sau ornamentale. Sînt semnificative pentru ambele aspecte tezaurele *tracogetice*. Acestea foloseau mai ales motivele zoomorfe monstruoase, cele antropomorfe și vegetale, iraniene (cerbul, țapul de munte, grifonul, harpiile, luptătorul, arborele vieții, floarea de lotus) în asocieri cu motive de tradiție autohtonă (calul, rozeta solară, spirala recurentă), toate dominate de ideea formă a eroului. Astfel, ele exprimau un mit complex, cu mai multe straturi succesive, în care ideea fertilității și fecundității era cuprinsă în sfera mai largă a principiului activ, bărbat, preot și luptător, prin motive și compoziții neobișnuite: rozeta de protome cabaline, frunțarul cu protomă de fiară ieșind din pupila unui ochi magic, procesiunea de animale reunite prin joncțiunea zoomorfă, în sfârșit compozițiile „heraldice”: grifonii adosați simetric față de arborele vieții. Tot în această perioadă, în cetățile grecești de pe malul Mării Negre este folosită o. clasică, a cărei dezvoltare istorică urmează întocmai făgașul din Grecia metropolitană, fără a putea deosebi detalii specifice locale. Prin intermediul cetăților însă, elemente de o. clasică (elenistică) au pătruns în lumea locală. Perioada artei dacilor este astfel caracterizată prin adoptarea unor motive clasice: palmeta, frunza de acant, vrejul de viță de vie, unda etruscă, precum și prin apariția unor podoabe ale căror forme și decoruri par să nu mai poată fi raportate decît indirect la anumite mituri și simboluri (fibule cu noduri, în formă de lingură sau cu scut rombic, lanțurile-colier sau de centură, simple, verigile). Felul în care aceste motive străine pătrund în o. dacică, păstrînd de altfel cel

puțin o parte din motivele tipice pentru aceea traco-gețică (eroul călăreț, calul, șarpele), este caracterizat de o dublă tendință: de schematizare a formelor și de asimilare a elementelor din natură, cu caracter exotice (palmetă, acant) cu altele locale mai bine cunoscute de artiști (brăduț, brusture). În ansamblu, pentru aceste două ultime perioade se poate vorbi de constituirea unei gramatici ornamentale, relativ limitată ca varietate a motivelor și a schemelor compoziționale, în care se regăsesc elemente ale zonelor apropiate — Iran, Asia Mică, Mediterana elenistică — dar care, prin sincretismele și formele compoziționale proprii, originale, se dovedește specifică pentru lumea carpato-dunăreană. Odată cu includerea Scitiei, apoi a Daciei în imperiu, o. provincială romană s-a răspândit și în aceste terit. Această o. este caracterizată pe de o parte de o diversificare relativ mare, în raport direct cu genurile și tipurile artistice cunoscute în aceste provincii, iar pe de alta de o trăsătură „folclorică”: variabilitatea continuă a motivelor și tipurilor de ornament, în funcție de câteva arhetipuri de caracter clasic, dar cu permanentă tendință de „localizare” a formelor, fenomen similar cu cel specific pentru o. dacică amintit mai sus. Profile de tradiție clasică, în arhitectură, sînt realizate atît în piatră cît și în tencuiala modelată. Tot elemente de modernură apar adesea și pe unele piese de metal. Mai puțin obișnuită este ornamentica monumentelor funerare. Acestea reproduc în general în sculptură trăsăturile caracteristice ale unor arhitecturi: mausolee, edicule. De aici, apariția unei bogate serii de motive decorative care nu sînt altceva decît transcrierea în relief, cel mai adesea plat, a unor elemente de arhitectură — pseudopilaștri, nișe, pseudoacrotere —, la rîndul lor cu un decor care se incadrează tot în o. greco-romană de tradiție clasică, dar care nu mai este întotdeauna specific arhitectural: torsade cu volute, vrejul de viță sau de iederă. El suferă o schematizare care adesea generează noi motive: astfel, palmeta se descompune în evantai de spirale duble, acestea din urmă puțind fi ordonate în frize ș.a.m.d. Un domeniu foarte dezvoltat, din care nu ne-au mai rămas decît puține mărturii, este acela al mobilierului: profile de lemn și aplici de metal figurale de la paturi, mese, scaune, candelabre sau chiar de la care de ceremonie ne sînt cunoscute mai degrabă prin intermediul reprezentărilor funerare, decît direct. În sfîrșit, ceramica de lux folosește gramatica ornamentală bogată, în esență reluînd motive și scheme compoziționale din arhitectură și mobilier, dar întrebunțînd și motive figurale, care abia în acest cadru, deși nu-și pierd niciodată complet semnificația simbolică, capătă o valoare predominant decorativă: amorași, animale sălbatice — iepuri, cerbi, șerpi — *pelta*, vase. De asemenea, o. pătrunde și în genurile majore: pictură și mozaic. În prima, este vorba mai ales de reproducerea în tehnica *trompe l'oeil* a unor arhitecturi bogate, incluzînd și ordonanțe ornamentale. În cazul mozaicului, o. este prezentă fie în elementele secundare — chenare, fond decorat — al unor mozaicuri cu *emblemă*, fie chiar ca modalitate majoră de expresie a mozaicurilor de tip covor oriental. În

acest ultim caz, în afara schemelor geometrice, legate poate de practicile o. mobilierului și a motivelor de tradiție clasică (vița de vie, unda etruscă, acantul, palmeta, *pelta*, bipena, cantarusul cu vrej ș.a.), apar și motive specifice pentru arta romană țirzie (împletitura — tresa sau *entrelac*-ul —) și figurile geometrice cu umbre purtate, motiv derivat din tehnica *trompe l'oeil* de sugerare a volumelor. Amîndouă aveau să facă un drum lung și plin de transformări de-a lungul întregului ev mediu, ajungînd pînă în zilele noastre. Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism este caracterizată prin revenirea la motivele geometrice și printr-o reducere substanțială a gamei ornamentale. Se disting două planuri, corespunzînd cu două straturi etnice și culturale: unul, specific pentru migratori, marcat de prezența obiectelor somptuare, a tehnicilor pretențioase, a îmbinării motivelor geometrice cu cele zoomorfe și a structurii compoziționale a acestora în funcție nu de caracterele lor originare ci, pe de o parte, de funcționalitatea obiectelor, iar pe de alta, de centrarea pe elemente prețioase strălucitoare și pe policromie (fibule și cataramă, fibule digitate, aplici, plăci de centură); cel de al doilea, specific populației autohtone, este definit de caracterul rațional al structurilor geometrice și de compoziția tectonică a motivelor, de rigoarea acestora și de armonia proporțiilor (plăci de centură, aplici, ceramică). Ultima manifestare a acestui tip de decor este decorul striat cu linii și cu fascicule de striuri ondulate, pe ceramică, care cunoaște o extrem de largă răspîndire la sfîrșitul perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism și la începutul feudalismului (sec. 8—12). v. și geometrism; imitație; pictură; sintaxă decorativă.

r.f.

Orșova (oraș, jud. Mehedinți); n.a. *Dierna*; descop. înt. — i.d.; săp. E. Bujor, N. Gudea, Gh. Lazarovici — 1970. Pe locul vechiului oraș, acoperit actualmente de apele lacului de acumulare Porțile de Fier, vechea așezare romană Dierna, ajunsă la rang de municipiu în vremea împăratului Septimiu Sever. După izvoarele literare și după Columna lui Traian, pe lângă așezare exista și un castru. Sondajele de salvare efectuate cu prilejul lucrărilor de construcție a Complexului hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier au

Orșova
Planul fortificației de tip quadrburgum de la Dierna

ajuns la rezultate relativ reduse, fiind amplasate în aria intravilană. Ele au putut identifica vestigiile ale unui post militar fortificat de tip *quadri-burgium*, asemănător celui apropiat de la Gornea. Din descop. înt. provin numeroase monumente de stil provincial, între care un relief mithraic, statuia de marmură a unui soldat roman, o figurină de bronz reprezentând lupta lui Hercule cu Anteu și o coloană de capitel doric. Se cunosc de asemenea și două necropole din care provin scirie de plumb cu decor în relief realizat prin turnare, de tip curent în sec. 4 e.n., precum și lingurițe de argint, podoabe și monede. Orașul, care după toponimie a fost ridicat peste o mai veche așezare dacică, a continuat să trăiască pînă la începutul sec. 7, cunoscînd probabil refaceri și transformări. *Kunsthistorisches Museum, Viena; Muzeul Național, Budapesta; M.P.F.; M.L.*
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 19—23; N. Gudea, *Limescongres IX*.

r.f.

os (osului, arta ~). Prelucrarea o. începe încă din paleoliticul mijlociu, dar primele expresii artistice folosind ca material o. datează din mezolitic: așchii lungi și o falangă de cal, gravate cu motive geometrice (Cuina Turcului, M.I.R.S.R.). Din neolitic sînt cunoscute mai multe figurine de o. plate, de tipul cu brațele în cruce și cu zona capului lătită în formă de hexagon aplatisat pe care detaliile anatomice și de costum sînt marcate prin perforații sau împunsături punctiforme. Astfel apar ochii, distanța dintre bucle și craniu, gura, sîinii, golul între braț și antebrațul pliat care se sprijină pe sîni, centura, sexul, precum și încheieturile — genunchi, umeri, în sfîrșit, elemente de încălțăminte (ex. Radovanu, Sultana, Gumelnița, toate în M.I.R.S.R.). În perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura amforelor sferice, ne sînt cunoscute piese de o. bogat decorate: catarama decorată cu motive geometrice lineare incizate de la Dolheștii Mari. În epoca bronzului, piesele de o. decorate sînt extrem de rare, în schimb la sfîrșitul epocii, în cadrul culturii Noua, apare o vastă producție de obiecte de o., foarte variate ca tipologie, între care nu lipsesc și piesele prelucrate artistic, îndeosebi decorate cu motive geometrice lineare, ca fusaiiolele ș.a. (Gîrbovăt). Din această cultură sînt cunoscuți omoplații de vită crestați, cu ajutorul cărora se pare că se obținea decorul cu împunsături succesive. Prelucrarea artistică a o. în epoca dacică este practic necunoscută, cu excepția unei psalii cu capete stilizate zoomorf, legată de arta stepelor, descoperită la Tariverde (M.I.R.S.R.). În schimb, în epoca romană, o serie întregă de ustensile de o. sînt prelucrate artistic: ace de cap, mîini de scărpinat, stiluri (instrumente de scris pe tăblițe de ceară), provenind cele mai multe din cetățile greco-romane de pe malul Mării Negre sau din marile orașe romane din Dacia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Napoca, Apulum. În epoca de trecere de la sclavagism la feudalism, o. cunoaște de asemenea o variată și largă folosire. Între cele mai importante piese sînt pieptenii bilaterali dreptunghiulari, sau cu mîner în formă

de clopot, prelucrați din elemente prefab unite cu ajutorul unor rame continui nit care sînt caracteristici pentru cultura Sint Mureș — Cerneahov. Aceste piese capă decor geometric, mai rar figural, mai fr fiind cel din grupuri de cerculețe. În vren tirzie (sec. 8), sînt cunoscute tuburi de pasăre de la Izvoru, de asemenea decor: cerculețe. În sfîrșit, în sec. 9—11, în ive culturii materiale intră un număr mare de o.: străpungătoare, sule, plăsele, mîn sabie în formă de pasăre de pradă (Cap M.Cap.), plăci de arc și plăci de pungă, z din urmă adesea decorate cu motive fie g trice, fie, mai rar, florale gravate (Cap Garvăn, Păcuiu lui Soare, toate în M.I.R.

Osiris, divinitate egipteană a naturii. În și Dacia, unde a ajuns prin filiera elen romană, este reprezentat de obicei sub unui bărbat înfășurat în benzi ca o n purtînd în mîinile încrucișate pe piept atri specifice — flagelul și cîrja cu capăt înco El apare în această ipostază pe un altar Tomis (M.I.R.S.R.), în relief plat, dar r înfășurat strîns în benzi de mumie, ci mantie care-i cade pînă la picioare. Figu desen relativ rigid, dar nu lipsită de prc elegante este tipic provincială, dar prv dintr-un atelier de nivel artistic mai ina cornișa altarului, între pseudoacrotere, un cu aripile desfăcute — indiciu al sincretis dintre divinitatea egipteană și Iupiter. resturile unei inscripții votive, lucrarea ar fi datată în sec. 2 e.n. Mai este cunoscută o st de bronz din așezarea de la Valea Sea vasna, piesă de import, de serie.

osteodontokeratică, cultura ~ v. Oltenia; litic

Ostrov (com., jud. Constanța); n.a. Durosi descop. înt. — f.d., 1960, 1971. ● Pe terit. în afară de descop. cîtorva urne funerare sînt situate resturile periferiei și o par necropolele orașului roman Durostorum, al centru se află sub actualul oraș Silistra (Bulgară). De aici, în afara cîtorva monu sculptate de mică importanță, provin două

Ostrov. Colful de bronz cu mască

Ostrov. Cap de Tanatos din marmură

bronz, ale unor soldați din cavaleria romană, tate la sfârșitul sec. I e.n., decorate în relief în ciocănire, cu motive figurale. Pe calota oia a unuia din coifuri se detașează o creastă relief puternic, continuind un cap de vultur flancată de doi șerpi, terminată la ceafă cu o rgonă. Suprafața calotei e acoperită cu motivul nelor imbricate, cizelate, bordurile sînt dublate un profil în tor cizelat în torsadă. Obrăzarele, liculate cu balamale de calotă, prezintă în ief Dioscurii nuzi, cu calul de frîu. Modelajul dului, ca și al anatomiei calului, este grosolan, r desenul, deși lipsit de viață, este corect. tistul a marcat cu deosebită atenție detaliile

harnașament și ale armelor. Al doilea coif compune dintr-o calotă larg deschisă în față, elungită de o apărătoare de ceafă în evantai o mască. Calota are o creastă, terminată la afă cu un cap de mistreț și care reproduce de ot coama acestuia, flancată în partea de jos doi grifoni în luptă cu cite un șarpe, iar în rtea de sus de doi lei sărînd. Pe cîmpul inter-diar, cite o Victorie cu ramura de palmier și roana. Maska, din care lipsește placa mobilă, rată aparte și prinsă cu balamale, reprezintă cap de amazoană, cu oval plin și delicat, cu ptănătura în șuvițe ondulate din care se des-ind cirlionți rebeli, strînsă într-o rețea de perle, sunată de o semilună. Piesele fac parte din ia de arme romane de paradă, folosite, se pare, clusiv de trupele de cavalerie și cunoscute pe ată întinderea imperiului, dar mai frecvent în ovinciile dunărene și în Orient. ● Din punctul rvent provin două strecurători de bronz în otă ovoidală, cu toartă dreaptă, plată. Partea erioară a calotei, perforată, este decorată cu tive spiralice vegetale ajurate, fin executate elegant desenate. M.A.C.

BL.: A. Rădulescu, *Dacia NS*, VII.

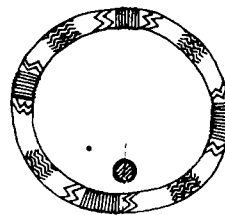
r.f.

trovu Banului (municipiul Drobeta—Turnu verin, jud. Mehedinți); săp. P. Roman — 1967; Boroneanț — 1967; V. Boroneanț, M. Davi-scu — 1969—1970. Pe această insulă a Dunării,

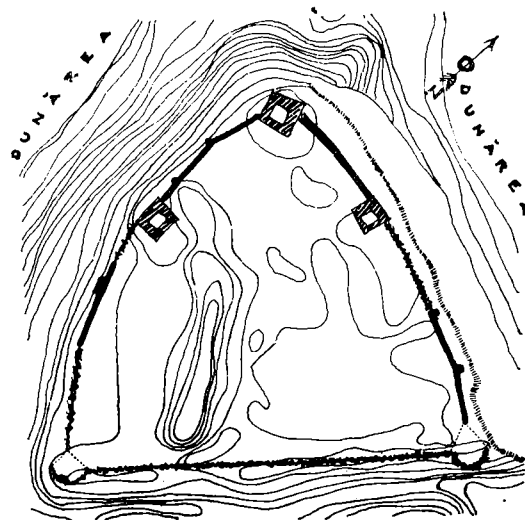
afectată de lucrările Complexului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier, s-au desco-perit vestigii de locuire epipaleolitică, neolitică — două așezări aparținînd culturii Criș —, hal-lstattiană, romano-bizantină și medievală. Din epipaleolitic datează vestigiile celei mai vechi comunități de agricultori semistabili cunoscută pînă acum pe terit. României, pentru care sînt caracteristice săpăligile din corn de cerb. De la începutul epocii fierului datează o așezare cu ceramică imprimată, care a dat numele de O.B. aspectului specific definit de aceasta. Din sec. 4—6 e.n. datează ruinele unei fortificații romane tîrzii cu zid de incintă din piatră, triunghiular, cu turnuri la colțuri, variantă adaptată local la forma terenului, a tipului *quadriburgium*. În sec. 13—14, pe un colț al acestei incinte s-a construit un mic castel întărit, actualmente ruinat. M.P.F. BIBL.: Gh. Lazarovici, *AMN*, VI; M. Davi-descu, *RMM*, *MIA*, XLVI, 1.

I.r.

Ostrovu Corbului (sat, com. Hinova, jud. Mehe-dinți); săp. Al. Bărcăciă — 1931. Una dintre cele mai bogate stațiuni arheologice din această parte a țării, locuirea durînd aproape pe tot parcursul istoriei vechi. Au fost identificate

Ostrovu Banului. Brățară de bronz circulară de la sfîrșitul epocii bronzului (Hallstatt timpuriu)

Ostrovu Banului. Planul cetății

ășezări din neolitic (culturile Vinča, Sălcuța, Vădastra), din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (Coțofeni), din epoca bronzului (o așezare din cultura Glina și un cîmp de urne din cultura Gîrla Mare), din prima și din cea de a doua vîrstă a fierului, precum și o așezare rurală romană (sec. 2—4 e.n.). Rețin atenția reprezentările plastice neolitice din lut ars din nivelul de locuire Vinča, zoomorfe și antropomorfe, ultimele avînd decoul realizat prin incizii fine și incrustații cu alb și roșu, folosind ca motiv ornamental meandrul, spirala și linia. În așezarea Sălcuța, plastica antropomorfa și zoomorfa este la fel de frecventă, dar la figurine sînt utilizate cu predilecție perforațiile pentru a indica trăsăturile figurii și detalii ale corpului. Pe lîngă acestea, în contextul cultural Sălcuța și Vinča au fost găsite și multe obiecte de podoabă — brățări, mărgelile ș.a. — lucrate din scoici sau din lut. În mediul culturii cîmpurilor de urne funerare au fost descoperite reprezentări plastice antropomorfe și zoomorfe, decorate în tehnica inciziei și incrustației cu culoare albă, motivul ornamental fiind cel al spiralei, cu valoare de simbol solar; descop. mărunte din epoca romană. M.P.F.

BIBL.: D. Berciu, *MCA*, I; D. Tudor, *OTS*, p. 305.

I.r.

Ostrovu Mare (sat, com. Gogoșu, jud. Mehedinți); descop. înt. — 1927; săp. Al. Bărcăcilă — 1931.

● Pe insula cu același nume, în afară de prezența destul de intensă a vestigiilor unor locuiri aparținînd culturilor Vinča, Sălcuța, Coțofeni, Glina, locuirilor din prima și cea de a doua vîrstă a fierului și a unei așezări rurale romane, se evidențiază o necropolă de incinerare care se încadrează în marea arie de răspîndire a culturii cîmpurilor de urne funerare. În afara urnelor cu resturi de incinerare, decorate cu motive spiralice cu semnificații de simbol solar și a străchinilor-capac, au fost descoperite un mare număr de vase adiacente, votive sau destinate să conțină ofrande alimentare, puse în morminte alături de urne, precum și numeroase reprezentări plastice antropomorfe și zoomorfe în general de dimensiuni mai mici decît cele de la Cîrna, Gîrla Mare și Rast. Se remarcă în mod deosebit figurinele feminine cu rochia în formă de clopot, decorate cu motive spiralice prin tehnica inciziei și incrustației cu alb, dintre care iese în evidență una, cu mîinile aduse arcuit deasupra capului, sugerînd o mișcare de dans; o figurină zoomorfa, în formă de capră de munte și alta în formă de pasăre de apă (?), foarte elegant stilizate și decorate la fel ca și ceramica; modelele miniaturi de securi bipene; vase cu protome de pasăre, decorate în aceeași tehnică și cu același motiv, precum și numărul mare de pintadere pentru decorarea prin imprimare. Nu lipsesc nici vasele duble, de asemenea decorate și linguri cu caracter votiv. ● Tezaur de aur din epoca bronzului, cultura Cîrna—Gîrla Mare, descoperit de fapt la Tigănași (com. Burla Mare, jud. Mehedinți) și intrat în circuitul științific sub numele de tezaurul de la O.M. Compus din trei brățări din tîjă dublă cu capetele lățite, inele de buclă cordiforme și

Ostrovu Mare. Figurine zoomorfe (șap și pasăre) provenind din necropola de incinerare

Ostrovu Mare. Figurină antropomorfa feminină provenind din necropola de incinerare

Ostrovu Mare. Falere de aur provenind din tezaur

33 de falere convexe. Acestea prezintă un *umbo* mic și sînt decorate cu cercuri concentrice punctate în jurul *umbonului*, înconjurat fie de patru volute duble în C, fie de grupuri de cîte două volute, fie de o undă etruscă circulară compusă din cîte șase volute în S, toate din șiruri de puncte *au repoussé*. Marginea falerelor este decorată cu o torsadă în relief ciocănit sau cu un cerc de perle în relief ciocănit în aceeași tehnică. Decorul acesta are o evidentă semnificație simbolică solară și amintește îndeaproape de falerele asemănătoare miceniene. El se încadrează în sintaxa radiară cu semnificație solară, generalizată în epoca bronzului. Falerele constituiau probabil o garnitură vestimentară. Ținînd seama de mediul în care au fost descoperite, s-a propus atribuirea ansamblului culturii Cîrna — Gîrla Mare. **M.P.F.; M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Berciu, *MCA*, I; *Trésors*, nr. 55—103. l.r.

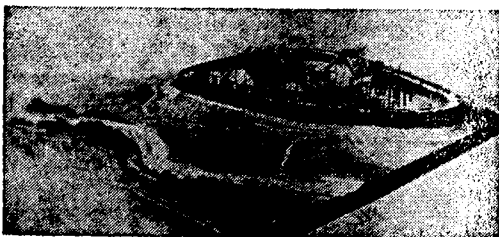
Ostrovu Șimian (sat Șimian, com. suburb. Șimian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedintți); săp. Al. Bărcăcilă — 1931; M. Davidescu și L. Roșu — 1965. În insula cu același nume, vestigii ale unor intense locuiri, încă din comuna primitivă. Cea mai amplă populare a insulei se constată în neolitic, de cînd se cunoaște o așezare din cultura Vinča, suprapusă de alta din cultura Sălcuța, apoi de una din epoca bronzului — cultura Verbicioara — și, în sfîrșit, de o așezare de bordeie dacică cu inventar în care predomină ceramica tipică. Sporadic a fost locuită și de purtătorii culturii Turdaș și au fost surprinse și resturi de cultură materială celtică, precum și o mică așezare de pescari romană. Așezarea cea mai întinsă aparține dacilor (sec. 3 î.e.n.), de cînd datează probabil și un cimitir cu gropi ovale sub movile de piatră. Locuințele erau semi-bordeie, pavate cu piatră de rîu. Descop. este importantă pentru că ne dă imaginea unei așezări dacice sătești, nefortificate și a culturii ei materiale. Ceramică de tip Vinča, Sălcuța, Verbicioara, dacică și romană; o piatră de mormînt pe care se profilează o siluetă omenească, poate de la începutul evului mediu. **M.P.F.**

BIBL.: D. Berciu, *MCA*, I; D. Tudor, *OTS*, p. 304.

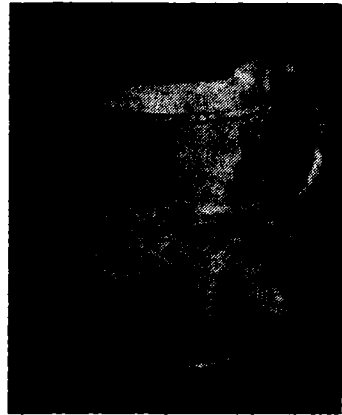
l.r.

Otlaca v. Grăniceri

Otomani (sat, com. Sălacea, jud. Bihor); săp. M. Roska — 1924, 1925, 1928; I. Ordentlich —

Otomani. Reconstituirea așezării din epoca bronzului, cultura Otomani

Otomani. Cească din cultura Otomani

1958—1962. ● Pe Cetățuia, bot de deal din terasa Ierului, stațiunea eponimă a culturii cu același nume din epoca bronzului. Este o întinsă așezare inelară de tip atol, situată pe un bot de deal și înconjurată de un șanț de apărare, cu locuințe de suprafață. Acestea sînt de tipul cu platformă și cu portic de stîlpi pe una din laturile lungi, fiind dispuse în două cercuri concentrice în jurul unui spațiu liber central. Inventarul locuințelor, în cadrul căruia predomină ceramica tipică, permite să se precizeze ocupațiile locuitorilor, agricultorii și crescătorii de vite, care erau interesați, de asemenea, și în exploatarea zăcămintelor cuprifere din zonă. ● Pe Cetatea de Pămînt — insulă înconjurată de mlaștini —, altă mare așezare, similară cu aceea de pe Cetățuia, caracterizată de ceramică — vase mari, străchini, cești cu toartă suprainălțată — deosebit de bogat decorată cu proeminențe, zone de coaste în torsadă și caneluri, dispuse radiar. Unele vase prezintă asemănări remarcabile, ca formă (cești cu gît înalt cilindric, fund îngust și toartă zveltă, străchini cu buza în patrat convex) și decor (motive spiralice și derivate, arcade, ghirlande, încizate fin, dispuse radiar) cu ceramica din culturile sudice Verbicioara și Gîrla Mare. Sînt cunoscute și cîteva brățări și ace de cap din bronz cu decor bogat gravat, simbolic, precum și un fragment de spadă cu două volute simetrice pe partea superioară a lamei. ◇ *Cultura O.* denumită astfel după stațiunea eponimă *O.*, a fost răspîdită în regiunile de V ale României, pătrunzînd și în Cehoslovacia și Ungaria. Se datează în epoca bronzului între 2000—1200 î.e.n. În zona Bihorului au fost descoperite trei tipuri de așezări specifice acestei civilizații: întărite cu șanțuri de apărare; cu locuințe dispuse circular și, în sfîrșit, tipul cel mai răspîdit, cu locuințele dispuse liber pe terase. În cadrul dezvoltării sale, *c.O.* a cunoscut trei faze de evoluție: *O.I* (2000—1500 î.e.n.), caracterizată prin frecvența vaselor de provizii lucrate dintr-o pastă primitivă cu decor striat: *O.II* (1500—1250 î.e.n.), pentru care este specifică o mare varietate de forme de vase decorate cu motive spiralice, ghirlande și benzi

de linii întrerupte; **O. III** (1250—1200 î.e.n.), definită, de asemenea, prin varietatea formelor și folosirea în continuare a decorului din faza a II-a, apărind în plus rozetele cu mici împunșături, triunghiurile hașurate, proeminențele încadrate de caneluri, pliseuri largi ș.a. În ansamblu, decorul ceramic incizat și modelat este dispus radial, având semnificația de simbol solar. În funcție de sintaxa decorativă, se pot distinge mai multe zone stilistice diferite. Astfel pe Valea Ierului, întreg vasul este decorat tectonic constituind un singur mare simbol solar. În zona Careilor, în schimb, sintaxa radială se îmbină cu desfășurarea pe registre orizontale a motivelor. **C.O.** cunoaște și rare figurine antropomorfe, feminine, plate, cu cap mobil, perpetuând tipul „tesalian”. Ariei **c.O.** îi aparțin și piese de metal (depozitul de la Apa) decorate cu motive geometrice spiralice și rombice, gravate, cu semnificație generală de simbol solar. Este interesant de remarcat că, în ornamentica și în formele **c.O.**, simbolistica solară apare în sincretism cu simboluri ale apei (ex.: vas în formă de cochilie de la **O.**; motivul valurilor gravat pe toporul cu disc de la Apa). Ca o descop. cu totul excepțională, trebuie semnalate rămășițele unui templu de tip megaron, cu ornamente tot de tip solar, modelate în tencuiala de lut, de o rară frumusețe, de la Sălacea. Prin caracterele și poziția sa, **c.O.** se situează la marginea vestică a bronzului transilvănean, învecinată cu ramura estică a drumului

chihlimbarului care unea Baltica cu Adriatic.

M.T.C.

BIBL.: I Ordentlich, *Dacia NS*, VII.

1.

Oțeleni (sat, com., jud. Iași); descop. înt. — f. Tezaur de podoabe de argint medievale (secol. 10—13 e.n.) compus dintr-un pandantiv globular cu decor în *entrelac*, niellat, două inele de tâmplă cu verigă și granulații și patru brățări, dintre care trei torsate și una în formă de bandă plată, cu decor (grifoni și elemente vegetale) niellat. După factura pieselor, tezaurul prezintă o interesantă îmbinare de trăsături de stil rusești-kievene, cu elemente sudice bulgaro-bizantine. Prin comparație cu descop. din Panonia, piesele ar putea fi atribuite unei garnituri de costum nobilă cuman. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: *Trésors*, nr. 408—414.

r.

ovă, profil decorativ specific, în formă de jumătate de ou, folosit la cornișe și capiteli. Sîr cunoscute un capitel de antă cu o. de la Histria (**M.I.R.S.R.**) și capitele dorice cu o. de la Apulum (**M.A.I.**) și Porolissum (**M.Z.**). Motivul rămîr relativ rar. Apare și pe unele lucrări de argintărie, ca de ex. pe buza ritonului de la Poroina. În arta celtică sînt cunoscute brățări de bronz con-puse din cîte patru o. tangente, denumite cîr — dar impropriu — semiove.

r.

pagus (cuv. lat.), tip de așezare rurală cu caracter risipit. În Dacia și în Scitia se cunosc cițiva p. (Micia, Capidava), care, în afara locuirii dispersate, comportă și centre cu caracter urban, dintre care unele cu sistematizare tipică, biaxială, edificii publice și amenajări specifice: terme, canalizare, instalații portuare (Micia). v. și **urbanism**.

r.f.

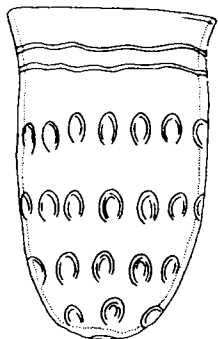
pahar, vas de băut, de obicei cilindric, sau tronconic. Cele mai vechi p. apar în neolitic, cînd afectează mai mult sau mai puțin forma unui caliciu sau clopot (campaniforme) și sînt de obicei decorate bogat cu motive geometrice, incizate, excizate, plisate sau pictate. Erau probabil folosite la îndeplinirea unor ritualuri (libații). Începînd cu epoca bronzului, p. ies din folosință, fiind înlocuite cu diferite forme de cupe sau cești, similare formelor grecești de crater, cantaros, cyatos sau cylix. Din sec. 4 î.e.n. sînt cunoscute două p. de tip iranian din tezaurul de la Agighiol și unul de la Porțile de Fier. Ele revin la modă în epoca romană începînd cu sec. 3 e.n.; sînt confecționate fie din ceramică, fie din sticlă. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, p. de sticlă, sau de ceramică imitînd sticla gravată, se întîlnesc curent în mormintele migratorilor germanici (cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov), corespunzînd se pare unor gusturi sau obiceiuri ale acestora.

r.f.

palat, construcție de oarecare amploare și fast, servind drept locuință sau făcînd parte din ansamblul locuinței unui personaj important (șef militar,

religios sau civil, rege, guvernator, demnitar) și comportînd un grup de încăperi cu destinație oficială, ceremonială. Din neolitic și din epocile metalelor nu sînt cunoscute p., afară numai dacă este posibil, pe baza analogiilor cu construcțiile de același tip din Grecia (Micene, Tirint, Orhomenos) să fie considerat ca atare megaronul de la Sălăcea. Din perioada dacică a fost identificat drept p. un mare edificiu de paiantă de la Popești. Acesta, doar parțial păstrat și descoperit, prezintă o succesiune de două mari spații: unul, patruleter, avînd lateral o vatră simplă și, relativ central, o vatră decorată cu linii adîncite reproducînd un motiv radiar (spirale plecînd de la un cerc care delimita locul focului) și al doilea spațiu, continuînd colinear pe primul, cu trei laturi drepte iar a patra absidată. Prin analogie cu descop. de la Popești poate fi considerată p. și construcția absidată cu două încăperi și cu peristil exterior (?) de la Piatra Roșie. Aici se cunosc doar fundațiile de piatră, iar reconstituirea elevației — tehnică, proporții, detalii de dispoziții și ordonanțe — mai poate fi încă discutată. În perioada romană timpurie nu se cunosc p. în Dacia și nici în Scitia. Aedes Augustalium de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa este tradus prin „Palatul Augustalilor” din lipsa altui termen mai propriu. Acest edificiu este de fapt un sanctuar și totodată sediul unui colegiu, dar nu un p. propriu-zis. Abia în perioada romană tîrzie sînt cunoscute mai multe p. Trei dintre ele au fost identificate la Histria, în cartierul central: în general edificii cu două nivele, cu acces monumental — gang larg, uneori mărginit de colonade — dînd într-o curte interioară centrală mărginită de un peristil. Din aceasta se intra, printr-un acces important, în încăperile oficiale — *tablinum* (sala de primire), *triclinium* (sală de ospete ceremonială) —, iar printre alte accese secundare se ajungea la magazii, la zona gospodărească a locuinței, care uneori cuprindea și terme, iar alteori chiar prăvălii — largi încăperi, situate în fațadă, cu accese din stradă, separate. Printr-o scară de lemn (?) se ajungea la etaj, unde erau situate dormitoarele care se deschideau, probabil, pe o galerie. Uneori, casele acestea aveau încorporate și o capelă absidată (Histria, Capidava?, Ulmetum?, Troesmis). La Callatis, p. ocupă o latură a atriumului unei basilici (celelalte trei sînt constituite din zidul de incintă al cetății, zidul de N al basilicii și un corp de clădire cuprinzînd sacristii și baptisteriul). S-a emis ipoteza că ar fi vorba de sediul unui episcop.

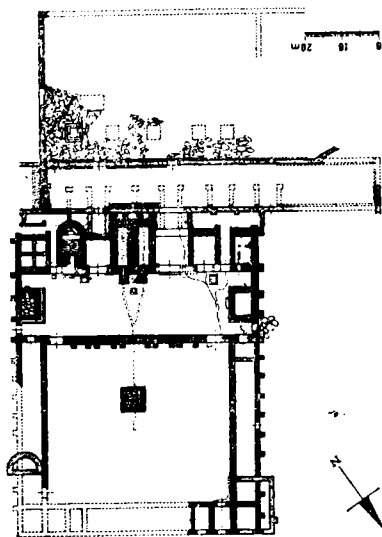
r.f.

Pahar de sticlă (Alexandru Odobescu)

Palatul Augustalilor (*Aedes Augustalium*), sediul colegiului religios al Augustalilor la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, exemplar al unui tip de arhitectură religioasă romană. Se compune din două incinte patrulatere, despărțite de un zid cu aspect monumental, ritmat de coloane duble suportând un antablament decorativ. Prima — atriul — pătrată, vastă, mărginită de basilici, săli de ospete (*trapezai*) și officii, unele pavate în *opus musivum*, avea în centru altarul monumental al lui August și al Romei și era destinată ceremoniilor publice. Cea de a doua, dreptunghiulară, era limitată pe latura din fund de un edificiu monu-

mental, *oecus* — sediul colegiului propriu-zis —, cu arcade profilate pe pilăstri de ordin ionic în fațadă și era flancată de două edificii mai mici dintre care cel din dreapta era tezaurul colegiului. În centrul *oecus*-ului era situată capela (*sacellum*) absidată și probabil boltită a ansamblului de cult. În subsolul acesteia erau situate două cisterne gemene, boltite în demicilindru. Capela era flancată simetric de săli, birouri, terme, probabil rituale și două culoare boltite, înguste prin care se ajungea în for. După inscripția de construcție, P.A. a fost construit către mijlocul sec. 2 e.n. de către doi demnitari ai orașului: M. Proclius Niceta și M. Proclius Regulus.

Planul Palatului Augustalilor

Vedere aeriană a ruinelor Palatului Augustalilor

paleocreștină, artă ~. Pe terit. României, ansamblul manifestărilor artistice care prin forma lor exprimă direct sau indirect ideologia creștină la începuturile ei (sec. 4—6 e.n.). Aceste manifestări constituie un subsansamblu în cadrul artei romane târzii. Astfel, sînt de menționat vestigiile unor basilici paleocreștine de la Argamum, Histria, Tomis, Callatis, Tropaeum Traiani, Capidava, Troesmis, Niculițel, Sucidava și Drobeta; capitele cu însemne creștine, de obicei crucea, cîteodată chrisma, de la Tomis, Callatis, Histria, Tropaeum Traiani; plăci de *cancelli* cu cruce de la Tomis; stele funerare de la Histria, Tomis și Callatis, purtînd însemne creștine — crucea, chrisma, monograma cristică; oiașe de teracotă cu cruce de la Histria și Tomis, din bronz de la Luciu, de teracotă smălțuită de la Apulum etc.; vase de *terra estampata* cu semnul crucii de la Capidava; Tomis, Histria. Un loc deosebit îl ocupă discul de aur al episcopului Paternus de la Tomis (Muzeul Ermitaj, Leningrad), donariul de la Biertan și engolpionul de bronz de la Capidava (M. Cap.).

r.f.

paleoetnografie (gr. *palaios* „vechi“ + *ethnos* „popor“ + *grafein* „a descrie“). Pe terit. României au fost descoperite mărturii ale procesului de antropogeneză, așa cum sînt cele de pe văile rîurilor din Subcarpații meridionali (unelte de cremene tipice pentru cele mai vechi culturi paleolitice). Știm extrem de puțin despre aspectul somatic al acestor oameni străvechi, ca și, dealtfel, despre toți descendenții lor din paleolitic, deoarece lipsesc, sau sînt extrem de puține și de fragmentare, resturile osteologice. Din aceleași motive este anevoie de precizat dacă populația neolitică este urmașa directă a celei paleolitice sau dacă este rezultatul sintezei „etnice“ dintre coborîtorii oamenilor paleolitici și migratori care au venit din S, dinspre bazinul Mediteranei, aducînd cu ei elementele de cultură agrară specifică. Este sigur, însă, că cel puțin una dintre culturile neoliticului inferior (sau mijlociu?), Hamangia, a venit împreună cu purtătorii ei, navigatori primitivi, pe mare, tocmai din bazinul răsăritean al Mediteranei. Oricum, oamenii neolitici sînt de tip mediteranean: bruni, nu prea înalți, dolicocefali, gracili. Puținele elemente lingvistice care ni s-au păstrat, mai mult sau mai puțin alterate, din această vreme îndepărtată — ca de ex. numele fluviului Dunărea — par să ateste că vorbeau o limbă din familia

graiurilor preindoeuropene. Cultura lor agrară, specifică, are drept expresie caracteristică arta geometrică, cu sistemul decorativ spiralo-meandric și cu predominanța figurinelor feminine cunoscând o mare varietate de stilizare. Sfirșitul neoliticului este marcat de mari mișcări de populații. Peste vechea populație agrară pătrunde și se așază un grup de păstori nomazi, trăind într-o formă de organizare socială mai riguroasă ierarhizată, cu șefi războinici învestiți cu puteri magice, venit din stepele de la N Mării Negre și, probabil, făcând parte din familia popoarelor indoeuropene. Alt grup — poate mai amestecat și mai puțin compact — a pătruns dinspre Europa Centrală. Și acest grup putea să cuprindă elemente indoeuropene. În sfârșit, elemente de cultură materială de origine sudică constituie indiciile unor mișcări și dinspre această zonă, fără a putea preciza dacă acestea sînt numai de natură culturală sau reprezentă și aporturi etnice. Epoca bronzului este caracterizată de o populație rezultată din sinteza celor trei elemente amintite mai sus. Această populație vorbește o limbă indoeuropeană, cunoaște bronzul, iar arta sa, de caracter geometric, corespunzînd unei culturi agrare continuată de cea neolitică, este dominată de imaginea soarelui-simbol, semn sau imagine propriu-zisă. Specialiștii identifică în această populație pe traci, atestați încă din această vreme de poemele homerice. Procesul de etnogeneză al tracilor nu ne este cunoscut în amănuntele sale. În orice caz, izvoarele grecești cele mai vechi îi cunosc drept un popor foarte numeros — cel mai numeros după indieni. Încă din sec. 6 î.e.n., tracii le apar grecilor ca divizați în mai multe grupuri etnice și culturale distincte, printre care și geții. În această vreme, cultura lor evoluată a împrumutat multe elemente din cea grecească, iar principalele expresii artistice sînt axate pe figura eroului, războinic și preot. Desigur, la acest proces de diferențiere internă a tracilor au contribuit și mișcările de populație de la începutul epocii fierului. Astfel, încă de la începutul mileniului î.e.n. ilirii și dorienii au coborît din zona de la N de Carpați, prin culoarul pe care-l constituia Valea Tisei, pînă la Adriatică și încă mai departe, pînă în Pelopones. Cu acest prilej, populațiile tractice de la V de Carpații Apuseni, ca și cele din bazinele Savei și Moravei, populații care cunoscuseră o cultură a bronzului dezvoltată și o viață economică activă, bazată deopotrivă pe metalurgia bronzului și pe un schimb intens, au fost refulate către cetățuia carpatică, dînd naștere aici unor frămîntări care au avut drept consecință ascunderea așa-numitelor depozite de bronz. Pe de altă parte, din stepele de la N Mării Negre, au pătruns către Dunăre grupuri de păstori mai puțin stabili, pentru care sînt specifice așezările cu caracter provizoriu denumite cenușare, precum și prelucrarea foarte dezvoltată a osului și cornului, și în care unii specialiști văd o ramură a cimienilor, populație indoeuropeană care, după ce au bîntuit prin Asia Mică în chip de mercenari ai asirienilor, au fost azvîrlîți în zona muntoasă a Iranului, de unde au pătruns în stepele pontice și de acolo mai departe pînă la Dunăre. În plină

epocă a fierului (sec. 7—4 î.e.n.), atît izvoarele literare, cît și descop. arheologice atestă aporturi etnice și culturale diverse și de importanță diferită. Toate însă sînt asimilate de tracii nordici și contribuie la conturarea specificului dacogeților. Între cele mai vechi asemenea aporturi trebuie amintite enclava anatoliană, de pe țărmul Mării Negre, atestată atît de descop. de pe Cetățuia de la Babadag — sec. 7—5 î.e.n. — cît și de tradiția care vorbește de un Port al Carienilor (*Caron Limen*) în preajma Dionysopolei (Balcic), precum și de aceea ilirică din zona de la V a cîmpiei Dunării (Gogoșu-Balta Verde — sec. 7—6 î.e.n.). Odată cu sfirșitul sec. 7 î.e.n., pe țărmul Mării Negre se stabilesc coloniștii greci. Relativ contemporan, în toată zona subcarpatică, descop. arheologice atestă existența unui grup cu trăsături proprii, așa-numitul complex Ferigile-Bîrsești, identificat de unii cercetători cu agatîrșii — sinteză etnică dacoscitică — pomeniți de Herodot, dar a cărui cultură materială prezintă analogii puternice cu descop. de la S de Dunăre, din mediul tragic, fiind mai degrabă de caracter nord-tracic. În sec. 5 î.e.n. ne sînt atestate primele pătrunderi ale sciților din stepele de la N Mării Negre (cazanele de bronz de la Scorțaru, Iacobi, Castelu, aplica cruciformă de la Armășoia, psalia de la Tariverde), care se pare că au afectat mai ales zona de E a țării și care nu au avut drept consecință nici transplantarea unor grupuri scitice mai importante, nici modificări structurale ale culturii materiale, ci numai infiltrarea unor elemente de cultură materială și a unor grupuri restrînse de origine estică, cum sînt grupurile cu înmormîntări de înhumație cu oglinzi și pumnale scitice din centrul Transilvaniei, mai plauzibil identificate cu agatîrșii. Unele dintre acestea — cum este spada cu antene de la Dobolii de Jos — sînt de proveniență foarte îndepărtată, din Asia Centrală. Ceva mai tîrziu, spre sfirșitul sec. 4 î.e.n. — în NV terit. actual al României pătrund celții dinspre Europa Centrală, care formează aici enclave (ex.: Ciumești), după ce în S, în Cîmpia Dunării, Podișul Moldovei și Dobrogea se exercitase hegemonia tracilor, atestată de mormintele tumulare de înhumație, bogate, ale unor șefi traco-geți (Agighiol, Băiceni, Peretu, Craiova etc.). Cu toate aceste aporturi diverse, cultura dacilor se dezvoltă relativ unitar, pe întreg terit. carpato-dunărean, pe baza culturii hallstattiene general răspîndite, cunoscută sub numele de Basarabi. Pe temelul acestei unități etno-culturale, care se afirmă deja plenar la începutul sec. 3 î.e.n., apare statul dac încă la începutul sec. 1 î.e.n., odată cu Burebista. În toată această perioadă, durînd din sec. 3 î.e.n. și pînă la cucerirea romană, pătrunderile dinspre răsărit ale unor populații străine — b a s t a r n i (suebi), atestați de cimitirele de tip Poienești, s a r m a ț i i r o x o l a n i, atestați de cimitirele de tip Chișcani-Renie și i a z i g i, surprinși în Cîmpia Tisei — rămîn simple enclave repede asimilate. Abia cucerirea romană, definitivă în 106 e.n., aduce o modificare etno-culturală esențială. Dar procesul de romanizare nu trebuie înțeles unilateral, de pe

poziții migraționiste sau strict etno-biologice. Este un proces complex, în care se precipită factori diverși ca importanță și origine. Astfel, faptul că au fost aduși coloniști de pe întreg întinsul imperiului a împiedicat constituirea unor colectivități omogene, cu caracter de enclavă, dând colonizării un aspect „general roman”. În al doilea rând, organizarea militară a jucat un rol deosebit de important atât prin așezarea de veterani complet romanizați pe pământul Daciei, cât și prin recrutarea indigenilor ducând la romanizarea lor profundă — lingvistică și culturală — în cadrul armatei. În sfârșit, urbanizarea — implicând aspecte multiple și instituții noi —, în cadrul căreia s-a procedat atât la o reorganizare fundamentală funciară și a locuirii, cât și la un amestec profund și cuprinzător al diferitelor elemente etnice în cadrul acelorași comunități, a jucat un rol hotărîtor. Romanizarea și-a găsit expresia cea mai desăvîrșită în cultura și arta cu caracter provincial și în același timp general roman, surprinzător de omogene. Este simptomatice de altfel că din tabloul culturii provinciale romane din Dacia nu lipsesc elementele de origine și caracter dacic. Dar acestea apar mai ales într-un context precis și specific — necropole de incinerare, elemente de cult și mitologice — și în strînsă combinație și amestec cu elementele romane. În aceste condiții, romanizarea rapidă a Daciei este firească, cu atât mai mult cu cît procesul de sinteză daco-roman nu s-a petrecut în aceleași condiții, cu aceeași factori și durate ca în alte părți — de ex. în Galia, unde marile comunități locale și-au continuat viața în vechile cadre, și după cucerire, pînă în vremea dinastiei Iulio-Claudice. Procesul de romanizare nu a cuprins însă în mod egal toată Dacia. Partea transformată în provincie romană, ca și Dobrogea care făcea parte din provincia Moesia Inferior, au fost complet romanizate. Cîmpia Munteniei la E de Argeș și Moldova au suferit influența culturală a romanilor, fără a fi însă afectate în aceeași măsură și de transformări corespunzătoare lingvistice. În Moldova, dacii liberi, în contact cu sarmații, au constituit o unitate etno-culturală specifică, cunoscută în izvoare sub numele de c a r p i i. Aparent paradoxal, retragerea trupelor și administrației romane din Dacia (271 e.n.) a contribuit la omogenizarea etnică și lingvistică a populației dacice. Odată terit. fostei provincii lăsat deschis diverselor popoare migratoare, pătrunderea acestora a generat mișcări de populație de mică amploare — băjenii în zonele ferite (munte, păduri), descălecări, reocuparea zonelor deschise din cîmpie și de pe văile rîurilor — care s-au manifestat ca factori de unificare etno-culturală a populației. Totodată, zonele rămase în stăpînirea romanilor (Banatul, SV Olteniei, Dobrogea) sau cele intrate acum (sec. 4 e.n.) (capetele de pod de pe malul stîng al Dunării de la Turri, Constantiniana-Daphns, Barboși) au participat la continuarea procesului de romanizare. Acesta este mai mult accentuat odată cu edictul din Milano (313 e.n.) de procesul de creștinare, propaganda creștină folosind limba latină.

Pătrunderea diferitelor popoare migratoare ca modificarea corespunzătoare a culturii material pot fi surprinse arheologic. Totuși cele mai mul dintre aceste popoare nu au lăsat urme durabile nici în limba, nici în aspectul somatic și nici cultura autohtonilor. În schimb, de la ele a rămas tezaure prețioase (Pietroasa, Apahid Coșoveni, Șimleu Silvaniei, Sînnicolau Mare), aur, dar și de argint, cu vase și podoabe de caracter sincretist și eclectic, în care se întîlnesc curenți artistice diferite, între care tradiția antică imperială romană nu este cea mai puțin importantă. După perioadă, se disting mai multe trăsături specifice: stilul policrom al popoarelor germanice în sec. 4—5; podoabe de metal realizate prin presare cu decor zoomorf sau geometric în ca predomină împletitura, ale avarilor și slavilor din sec. 6—8 e.n.; pandantivele cordiforme motive heraldice ale popoarelor turce — bulgari, utriguri și cutraguri?, în sec. 8—11 — și maghiari în sec. 10, în cadrul cărora nu sînt absente nici influențele sasanide. Primii pătruși, dinspre pe terit. deschise în urma retragerii garnizoanelor romane au fost goții. Antrenînd, pe lîngă elementele germanice (ex. t a i f a i i) iranice (s a r m a ț i și a l a n i) și chiar localni (daco-carpini din NE vechii Daciei), aceștia sînt purtătorii unei culturi sincretistice și eclectice în care se întîlnesc tradiții și influențe romane cu elemente germanice, pontice și iraniene, precum și cu elemente autohtone. După anumite amănunte, mai ales în necropole, pot fi identificate unele elemente etnice gotice, taifale, fără a putea diferenția la c r i n g i sau a s d i n g i, sarmate sau localnice, dar din nici o descop. nu lipsesc elementele de cultură materială tipic locale, tradiție dacică sau daco-romană. În paralel dezvoltă și o cultură locală, de tradiție daco-romană, prezentînd asemănări și chiar elemente comune cu aceea a migratorilor germanici și, general, lipsită de trăsături somptuare. Goșii părăsesc terit. carpato-dunărean sub presiunea hunilor care ajung la Dunărea de Jos în 453. Se cunosc foarte puține descop. arheologice mai mult mormînte relativ bogate — care se pot atribui hunilor. În orice caz, venirea lor a marcat un moment de recesiune demografică și culturală. Imediat după revenirea la un regim mai stabil al locuirii, pe terit. României este cunoscută o cultură materială în linii generale omogene de un nivel relativ scăzut, dar constant și denotând o stabilitate accentuată a populației, bazată pe o economie agrară. În cadrul acestei culturi agricole moștenește în parte cultura daco-romană anterioară, sînt prezente elemente de cultură materială cu specific local, dacic sau daco-roman, cu caracter de factori de permanență. Atribuite localnicilor, această cultură, care durează din două jumătate a sec. 5, pînă la mijlocul sec. 6 este sincronă cu pătrunderea altor grupuri migratori. Astfel, în podișul Transilvaniei, cursul sec. 6 pătrund din Cîmpia Tisei, germanii și slavii. Descop. cu elemente de cultură materială specifice acestora ne sînt atestate mai ales de-a lungul rîurilor importante — Someș, Mureș, Criș — a pe traseul marilor drumuri. În general, în ca

tuturor acestor descop., elementele specifice gepide se întîlnesc contaminate de — sau în amestec cu — elemente de tradiție străveche locală. La fel se pune problema și pentru descop. care se atribuie a v a r i l o r — mai ales cimitire — pe care cerc. arheologice le-au surprins de la începutul sec. 7 e.n. Un fapt semnificativ este și acela că cerc. arheologice au identificat, în cadrul așezărilor de localnici, ateliere de meșteșugari în care erau produse piese metalice de podoabă de tipuri specifice migratorilor. Odată cu avarii pătrund pe terit. României, tot din E, și s l a v i i. Migrația avarilor și slavilor, deosebit de violentă și caracterizată de distrugerea centrelor de economie urbană de la Dunărea de Jos, a fost marcată printr-o bruscă coborîre a nivelului tehnic al culturii materiale locale. Caracterul natural al economiei s-a accentuat. Se constată o generalizare a formelor elementare de cultură materială: locuința-bordei, ceramica făcută cu mîna, unelte și ustensile rudimentare de os și piatră, raritatea metalului. Deși unii specialiști au văzut în aceste trăsături forme culturale specifice slavilor, ele sînt mai degrabă forme proprii culturii colectivităților trăind în economie naturală. În aceste condiții, elementele permițînd precizările de ordin etnic trebuie căutate în alte genuri de manifestări. Astfel, apariția în unele stațiuni din această perioadă a însemnelor creștine poate fi considerată drept dovadă a persistenței în acele locuri a populației autohtone. Cercetări lingvistice recente, de altfel, au demonstrat că cea mai importantă masă de forme lexicale slave pătrunde în limba română posterior jumătății sec. 9 e.n., cu alte cuvinte în condițiile consolidării și dezvoltării, la S de Dunăre, a statului feudal bulgar creștin, care adoptase limba slavă ca limbă oficială, de cancelarie și de cult. Este interesant de remarcat că deși b u l g a r i i — u t r i g u r i și c u t r u g u r i — traversaseră terit. carpato-dunărean în sec. 8 pentru a ajunge în Balcanii centrali unde s-au oprit și s-au constituit într-un haganat propriu, cele mai vechi descop. arheologice, cuprinzînd și elemente de cultură materială cu caracter protobulgar și anume necropole de rit păgîn, de pe terit. României — Dobrogea, Cîmpia Dunării, cursul mijlociu al Mureșului — datează tocmai din vremea imediat posteroară creștinării bulgarilor, sugerînd deci că ar fi apărut ca urmare a fugii unor grupuri de slavo-bulgari păgîni dincolo de hotarele statului creștinat recent, al țarilor de la Pliska. Cu bulgarii și cu statul lor creștin a fost pus în legătură tezaurul de vase de aur de influență sasanidă, de la Sînicolau Mare. Împrejurările în care acest tezaur a fost îngropat, probabil prin sec. 9—10, în SV țării noastre, în imediata apropiere a Cenadului, unde este localizată, în *Cronica anonimă* a notarului regelui Bela, capitala voievodului Glad, ne sînt necunoscute. Tot în sec. 10 ne este atestată documentar existența r o m â n i l o r, ca popor cu caractere entoculturale specifice, proprii, precum și a primelor formații politice românești, cu caracter feudal incipient. Dar] constituirea poporului român ca grup etnic autonom în cadrul romanității răsăritene urcă în timp pînă la cel de al 6-Tea

secol. Formarea culturii specifice românești medievale, ca și constituirea națiunii române, sînt procese relativ paralele, dar nu într-un tot sincron, care abia încep în această etapă istorică. Pînă la apariția statelor feudale românești de sine stătătoare, pe teritoriul României aveau să mai pătrundă dinspre E, dar uneori îndirecț prin Cîmpia Tisei și alți migratori — p e c e n e g i, u z i, c u m a n i, m a g h i a r i, t â t a r i. În general, aceștia, fie că au trecut numai, fie că au fost complet asimilați, amintirea lor s-a păstrat în unele toponime precum și în unele elemente de cultură materială surprinse pe cale arheologică. Dintre acestea, unele tezaur (Oțeleni și Voinești), cu caracter sincretic și eclectic, în care se întîlnesc elemente bizantine, kievene și bulgărești, par să fi fost, la origine, garnituri de costum ale unor nobili cumani. Doar maghiarii, prin acțiunea colonizatoare a regatului Ungariei, au putut constitui enclave relativ importante în zona transcarpatică, care au dăinuit pînă în zilele noastre.

r.f.

paleolitic (gr. *palaiois* „vechi“ + *lithos* „piatră“), epoca pietrei cioplite, prima perioadă a dezvoltării istorice a societății și culturii omenești, caracterizată de producerea și folosirea uneltor de piatră cioplită — de obicei silex — și os, de procesul de antropogeneză, de apariția primelor manifestări ce ar putea fi încadrate în domeniul artei. Economia p. este o economie de culegători și vînători, colectivitățile au încă un caracter gregar și instabil în cea mai mare parte a perioadei, principalele categorii de forme ale culturii omenești abia se definesc în premisele lor. Pe terit. României sînt atestate resturi de cultură materială aparținînd celor mai vechi etape ale p. O descop. deosebit de importantă, aceea de la Bugiulești, pare să dovedească existența unor grupuri de primare de tipul australopitecilor, care foloseau un utilaj improvisat de os și corn, aparținînd așa-numitei culturii osteodontokeratice databile la c 2000000 î.e.n. Dar data și interpretarea acestei descop. nu sînt acceptate de toți specialiștii. Periodizarea completă a p. surprinde o continuitate de viețuire și de creație culturală, neîntreruptă: p r o t o p a l e o l i t i c (2000000 — 1000000 î.e.n.) — *cultura osteodontokeratică*; p. i n f e r i o r (1000000—100000 î.e.n.); — *cultura de prund*; — *clactonian*; — *abbevillian-acheulean*; p. m i j l o c i u (100000—40000 î.e.n.); — *musterian*; p. s u p e r i o r (40000—10000 î.e.n.) — *aurignacian*; e p i p a l e o l i t i c (mezolitic) (10000—5500 î.e.n.) — *romanello-azilian*; *tardenosian*; *campignian*; *clisurean*; — Schela Cladovei. Îndelungată dezvoltare a culturii materiale a p. nu a dat însă, ca în alte regiuni ale lumii, exemple de unele de silex prelucrate cu o tehnică desăvîrșită și de formă deosebit de reușită. Explicația acestei lacune poate să fie și calitatea și chiar raritatea materialului litic (se cunosc cazuri de folosire a unor substituite ale silexului, cum sînt cuarțitul și șistul), dar nu trebuie neglijat nici aspectul general, mai puțin specializat și „întîrziat“, al culturilor de pe terit. României. Din aceiași

punct de vedere trebuie privită și problema lipsei manifestărilor artistice din paleoliticul superior — cu excepția unei descoperiri din jud. Sălaj. Pe acest plan, este caracteristic faptul că nu s-au descoperit vestigii ale culturilor solutreană și magdaleniană, culturi specializate, specifice grupurilor de vânători de animale mari, mamuți și neeni. Încercările de a explica lipsa creațiilor artistice prin faptul că acestea ar fi fost realizate în materiale pieritoare este mai puțin plauzibilă, cu atât mai mult cu cât lipsesc și alte manifestări paralele cu cele artistice propriu-zise, și anume podoaabele — cu finalitate probabil magică — realizate din dinți de animal, sau din alte asemenea materiale perene și care nu comportau o prelucrare prea elaborată, cunoscute, sincron, în alte zone. Cea din urmă etapă — epipaleoliticul — ridică de asemenea probleme. Cu privire la caracterul ei, părerile specialiștilor sînt împărțite. În timp ce unii, plecînd — în conformitate cu tendințele generalizate în arheologia mondială — de la caracterul economiei, care rămîne în continuare specific vînătorească și de cules din natură, consideră această etapă drept aparținînd tot epocii p., cu un anumit aspect de tranziție, alții, luînd în considerare caracterul diferit al utilajului de piatră cioplită, văd o perioadă autonomă, pentru care mai folosesc vechiul termen de mezolitic. Din punct de vedere artistic, abia acum multe dintre uneltele microlitice, specifice, pot fi încadrate în categoria frumosului tehnic, prin precizia formei, prin măiestria cu care sînt realizate și prin finisajul deosebit. Tot în această etapă apar, probabil, și primele manifestări artistice, singurele cu caracter figurativ documentate pînă acum fiind amprentele de mînă — pată unitară de ocră roșu, realizată prin apăsarea palmei mînjită cu culoare — din peștera Gaura Chindiei, din Cazanele Dunării asemănătoare cu cele care apar în alte zone, de ex. în regiunea franco-cantabrică, încă la mijlocul perioadei paleoliticului superior, cu aproape 25 000 ani mai devreme. Semnificația acestei prime manifestări artistice, este, în ciuda caracterului ei rudimentar, deosebit de revelatoare, în măsura în care trădează preocuparea omului primitiv pentru propria sa identitate ca *homo faber*. În schimb, elemente de ornamentică sînt mai frecvente, ele fiind documentate, în peștera de la Cuina Turcului, tot în Clisură, sub formă de oase gravate — în general simple lame neregulate, dar într-un caz și o falangă de cal sugerînd o siluetă umană — cu motive geometrice simple: linii, unghiuri, zigzaguri, romburi și triunghiuri. M. I. R. S. R.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 10—16.

l.r.

palestră (lat. *palestra*, gr. *palaistra*), edificiu destinat exercițiilor fizice. De obicei situat în apropierea termelor, el constă dintr-un spațiu liber, neacoperit, adesea pavat, înconjurat de portice, prin care se pătrunde în încăperi de mici dimensiuni — vestiare, încăperi pentru masaj (*unctoria*) pentru repaos (*scholae*) etc. O p. a fost identificată, cu oarecare siguranță, la N de termele de la Drobeta, unde au putut fi surprinse pe două laturi fundațiile porticului mărginind

Statule palliată (Apulum)

Acroteră cu palmetă (Ulpija Traiana Sarmizegetusa)

spațiul central deschis, precum și ale încăperilor, dintre care multe absidate, cu destinație auxiliară. Și la Histria, o piațetă cuprinsă între terme, o încăpere de serviciu adosată zidului de incintă, o bazilică și un *emporion*, în care pătrunde o stradă, a fost considerată p., dar atribuirea ei nu este sigură, tocmai dacă sînt luate în considerare vecinătățile sus-amintite. r.f.

palliată, **statule** ~ v. **pallium**; **statuie palisadă** v. **fortificații**

pallium (cuv. lat., gr. *anabole*), mantie constînd dintr-o singură fișie de stofă dreptunghiulară care se drapa în jurul corpului. Apar statui paliate, adică purtînd p. pe deasupra hitonului în cadrul monumentelor funerare de la Tomis, Apulum, Ulpija Traiana Sarmizegetusa și Micia. r.f.

palmetă, motiv decorativ de origine orientală, pătruns prin filiera elenistico-romană, rezultat din stilizarea unei frunze de palmier. Se disting două variante — **p.** întreagă și semipalmeta. Cele mai vechi exemplare de **p.** ne sînt cunoscute din pictura de pe vasele grecești descoperite în cetățile orașe de pe malul Mării Negre — Ieciți și Ieciți aribalești de la Histria și Tomis (M.I.R.S.R.). Sub o formă ușor alterată, **p.** este prezentă și în arta dacilor: pe piese de metal — ținte de poartă (Piatra Roșie, Sarmizegetusa Regia, M.I.R.S.R.), brățări spiralate cu capete de șarpe (tezaurile de la Cojocna, Coadă Malului, Herăstrău, Bălănești) unde ajunge la varianta cunoscută sub numele de brăduț — sau pe piese de ceramică, îndeosebi pe imitațiile de boluri megariene. În epoca romană, **p.** este curență atît în decolul arhitectural (monumentul *Tropaeum Traiani*) cît și în ornamentica funerară (pseudoacrotere de sarcofage și stele de la Tomis, M.A.C.), după cum se întîlnește și pe lucrări de toreutică sau argintărie. Adesea, apucătoarea opaițelor afectează forma unei **p.** În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism este practic necunoscută, pentru ca la începutul epocii feudale să reapară pe ceramica smălțuită și pe piese de os.

r.f.

Pan, în mitologia grecească, divinitate a naturii, a turmelor și a rodniceii. Reprezentat cu picioare, coarne și bărbîță de țap, cîntînd din nai. Este înfățișat frecvent în cortegiul zeului Dionysos. De pe terit. României sînt cunoscute o statuie romană de marmură a lui **P.** acefală, de factură îngrijită academistă, provenind de la Techirghiol; un cap de statuie provenind de la Callatis (M.I.R.S.R.), de asemenea de un stil îngrijit, de inspirație neoclasică, cu o expresie ironică și senzuală totodată și cu figura alungită pentru a accentua impresia de bestialitate, datat c. 230—250 e.n.; o statueta de bronz de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.Tr.C.), îngrijit turnată și cizelată; mai multe reliefuri dintre care unul, de la Apulum (M.A.I.), este de factură accentuat provincială.

r.f.

Cap de statuie de marmură a lui Pan (Callatis)

pandantiv I. Piesă de podoabă care se poartă suspendată de gît cu un șnur sau lanț — caz în care se mai numește și **pectoral** —, făcînd parte dintr-un colier. Se mai numesc **p.** și unele piese cu caracter decorativ, suspendate de centură sau de curelele harnașamentului. Cele mai vechi **p.** cunoscute pe terit. României, de forma unui romb sau paralelogram, datează din neolitic, așa cum o atestă detaliile ale figurinelor antropomorfe feminine din teracotă (Cucuteni, grupul plastic de la Trușești, toate în M.I.R.S.R.). Este posibil ca unele piese din metal, os sau teracotă, cunoscute sub numele de idoli *en violon* să fi fost folosite ca **p.** De asemenea, tot ca **p.** erau purtate unele piese din os sau corn, perforate la un capăt (ex. colții de mistreț). În sfîrșit, plăci de teracotă în formă de paralelogram, cu perforații la colțuri, par să fi servit în același scop. Din epoca bronzului nu ne sînt cunoscute **p.** propriuzise, deși multe elemente decorative din metal, cu caracter de simbol solar, puteau să fie folosite ca piese componente de **p.** Este sigur însă că asemenea podoabe se purtau, așa cum se vede pe figurinele feminine cu rochii în formă de clopot de tip Cîrna (Cîrna, M.I.R.S.R.). Se poate presupune că unele falere datînd de la începutul primei epoci fierului i serveau drept **p.** (Grăniceri, M.A.). Din aceeași perioadă ne sînt cunoscute lanțuri ornamentale de bronz de harnașament, cu **p.** în formă de vase și de figurine (Guruslău), precum și **p.**, probabil de harnașament, constînd dintr-o placă de bronz decupată în formă de topor (Alba Iulia, M.A.I.) sau în aceea foarte geometric schematizată, a unei siluete omeneste (Duda, M.V.P.B.). În vremea dacilor sînt cunoscute **p.** atîrnate fie de lanțuri-colier, fie de lanțuri-centură. Aceste **p.** afectează forma unor securi sau pumnale (tezaurul de la Merii Goala), fie forme geometrice de felul **p.** triunghiular de la Bistrița (M.I.Tr.C.). În cadrul civilizației greco-romane, **p.** apar numai făcînd parte din unele coliere, ca de ex. acela cu camee, prins într-un lanț-colier de la Drobeta (M.I.R.S.R.). Monumentele figurate, atît metopele Monumentului triumfal de la Adamclisi, cît și obrăzarele unui coif de la Ostrov, documentează folosirea **p.** din metal atîrnînd de o curelușă prinsă de presa calului. În general, aceste piese afectează forma unor frunze de iederă. În sfîrșit, în epoca romană tîrzie (paleocreștină), **p.** obișnuite sînt înlocuite de simboluri creștine — cruci, ca în tezaurul de aur de la Histria (M.I.R.S.R.) sau ca engolpionul de bronz de la Capidava (M.Cap.). În epoca de trecere de la sclavagism la feudalism sînt cunoscute mai ales **p.** de cercei, ca acelea tubulare din aur, cu decor în *cloisonné* și cu clopoței, din tezaurul I de la Apahida (M.I.R.S.R.), dar și pectorale de felul celor lucrate în aceeași tehnică, de la Someșeni sau Șimleu Silvaniei. La începutul epocii feudale, sînt folosite, în afara crucilor și crucilor relicvar (Capidava, Garvăn, M.I.R.S.R.) sau a engolpioanelor (Garvăn, M.I.R.S.R.) care se purtau tot suspendate la gît cu lanțuri sau șnururi, și **p.** globulare din argint, decorate cu

motive geometrice sau florale în *niello* (cel în formă de scut din tezaurul de la Voinești). 2. Triunghiurile curbe din zidărie care fac trecerea de la planul pătrat al unei încăperi la planul circular al cupolei care o acoperă. Singurele edificii la care putem presupune folosirea p. sînt cripta bazei mari de la Tomis (sec. 5 e.n.) și biserica de la Garvăn (sec. 12). r.f.

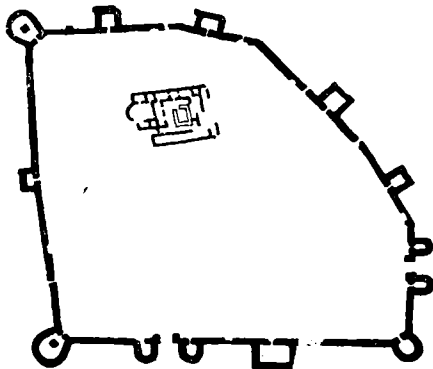
Pantelimon de Sus (n.v. al satului Pantelimon com. Pantelimon, jud. Constanța); n.a. *Ulmetum*: săp. V. Pârvan — 1911—1913. Așezare — *vicus* — și fortificație romană și romană târzie (sec. 2—7 e.n.) de tip moeso-roman. Săp. au dezvelit un zid de incintă de formă poligonală, cu turnuri pătrate, două porți situate la cîte un capăt al axelor, flancate de două turnuri în formă de U și, relativ în centrul fortificației un mare edificiu, de tipul palatului roman-tîrziu, cu un mare atriu cu peristil central, înconjurat de încăperi și cu un spațiu important, absidat în ax. Fortificația prezintă mai multe faze constructive, în ultima fiind blocate una din porți precum și turnul mare. Pe ruinele acestei fortificații, în sec. 10—11, s-a așezat o comunitate de țărani, cu ceramică tipică cu decor striat, cu fascicule ondulate pe umeri. Dintre descop. de la *Ulmetum* fac parte cîteva monumente importante, între care două stele funerare de tip dunărean, de mari dimensiuni, cu reprezentarea Cavalerului trac și a banchetului funerar (una a lui Attas Possei) în relief tipic provincial, cu convenții de perspectivă specifice, dar de un desen îngrijit precum și un altar funerar (al lui Iunius Quadratus, notabil local după cum atestă inscripția) cu o simplă coroană de lauri pe fața cu inscripția, spatele sumar cioplit și cu reliefuri pe laturi, reprezentînd un Attis, în chip de cioban cu oile și un plugar cu plugul cu boi, *agricola bonus*, acesta din urmă într-un desen foarte schematic. Monumente epigrafice atestă și existența unor *villae rusticae* în jurul satului roman. M.A.C.; M.H.

BIBL.: V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*. r.f.

panteră v. Dionysos

papposileni v. Dionysos

paranteze, motiv decorativ realizat prin imprimarea vîrfului lat, subțire și ușor curbat, al unui

Pantelimon de Sus. Planul cetății *Ulmetum*

Parța. Ceramică din culturile Vinča și Tisa; în stînga „bocitorul“

instrument sau a unghiei mari, în pasta moale a vasului ceramic. Cele mai vechi p. sînt cunoscute, dispuse în șiruri, din cultura Criș (neolitic inferior). Mai târziu, în neoliticul superior — cultura Gumelnița —, p. se vor grupa în registre compuse din mai multe șiruri, în așa fel încît de la un registru la altul p. se continuă în sensuri opuse, constituind linii sinuoase de mare eleganță (vas de la Gumelnița, M.I.R.S.R.).

r.f.

Parța (sat, com. Șag, jud. Timiș); săp. I. Miloia — 1931, M. Moga — 1945, 1949—1950, O. Radu și M. Moga — 1963. Între dig și riul Timiș, pe malul drept al râului, așezare neolitică de mari dimensiuni, cu trei nivele: o așezare de tip Vinča cu bordeie; o așezare de tip Vinča cu locuințe de suprafață de plan dreptunghiular, cu platformă; o așezare de tip Tisa-Polgár, cu locuințe de suprafață, patruleter, cu platformă. Ceramică specifică Vinča: cupe, cupe cu picior, oale în formă de burduf cu proeminențe perforate, farfurii „de pește” (ovale alungite), vase cu umăr înalt, vase sferice, cu decor de benzi geometrice în zig-zag sau în meandru, șiruri de triunghiuri, incizate și uneori umplute cu împunsături; plastică bogată de tip Vinča: capace prosopomorfe numite „în formă de bufniță”, cu decor în benzi unghiulare incizate, modele-miniaturi de altărașe; ceramică de tip Tisa-Polgár: fructiere — platouri cu picior —, vase mari decorate cu proeminențe perforate; plastică specifică aceleiași culturi: figurine zoomorfe schematice, figurine în formă de coloană, cu brațe în cruce și cu figura triunghiulară, schematică, un vas plastic antropomorf reprezentînd un bărbat care strigă — așa-numitul „bocitor” —, cu mfinile la gură. M.B.T.; M.I.R.S.R.

BIBL.: Gh. Lazarovici, *Tibiscus*, 2; O. Radu, Eug. Resch, C. Germann, *Tibiscus*, 3.

r.f.

pasăre de pradă v. vultur

pateră (lat. *patera* sau *patena*), vas ritual din metal și mai rar din ceramică, de forma unei farfurii întinse, cu marginea arcuită ușor spre interior și de obicei cu un *umbo* central; folosit pentru vărsat libațiilor. Uneori prezintă un miner cilindric, canelat sau neted, terminat cel mai adesea în protomă de berbec. P. de bronz sînt cunoscute de la Buciumi iar din ceramică, de la Histria,

Tomis, Capidava, din tipul cunoscut în sec.4—5 sub numele de *terra estampata*. În sfârșit, din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism trebuie amintită p. de aur decorată cu figuri mitologice și având în loc de *umbo* o statueta masivă a Cibelei, din tezaurul de la Pietroasa, precum și cele de tip sasanid de la Sînnicolau Mare. P. a devenit motiv plastic și decorativ, apărând și pe monumente de pe terit. României fie ca atribut al unor divinități, înfățișate în cursul săvârșirii unei libații (Iupiter, Hecate, Cavalerul trac), fie ca motiv independent, pe fețele laterale ale unor altare votive mai frecvent înfățișate la Apulum. M.A.I., M.Br.S. r.f.

Păcuiul lui Soare (sat Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța); săp. P. Diaconu, R. Popa, D. Vilceanu, N. Anghelescu, S. Baraschi, Gh. Papuc — 1955, în continuare. Cetate datată de descoperitori în vremea lui Ioan Tzimiskes (mijlocul sec. 10), parțial distrusă de eroziunea fluviului; avea un zid de incintă de traseu patulater (?), cu turnuri probabil de formă rotundă la colțuri, o poartă cu *zwinger* și cu turn deasupra și un debarcader în trepte, flancat de două turnuri patulater. În interior, un edificiu absidat. Zidul de incintă este executat atât în *opus caementicium* cu parament în *opus quadratum*, cât și în *opus quadratum* masiv. Peste ruinele cetății s-a așezat în sec. 11 o colectivitate de *stratiotai* — țărani grăniceri bizantini — care au restaurat primitiv fortificația. Acestei așezări îi aparțin două nivele de locuințe. După

Păcuiul lui Soare. Bordei din sec.11

Păcuiul lui Soare. Poarta cetății

descoperitori, primul nivel cuprinde bordeie, al doilea — locuințe de suprafață cu fundații de piatră; peste acestea s-au suprapus, în sec. 13—14, o altă așezare de bordeie cu două nivele pentru care este caracteristică ceramică smălțuită tipică pentru epocă, precum și o locuire sporadică din sec. 15—16. M.I.R.S.R.; M.I.C.M.; M.A.C.

BIBL.: P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare*, I; P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, II.

r.f.

Pădurea Verde (municipiul Timișoara); săp. M. Moga — 1956. În parcul-pădure de la marginea orașului, necropolă de incinerare (cîmp de urne) din perioada de sfârșit a epocii bronzului și de început a epocii fierului, de tip curent. Ceramica (urne, cești, străchini-capac), prezintă ca elemente caracteristice atât decorul plastic de godroane, caneluri, brîuri torsate, cât și două forme: un vas cu picior cu recipientul stelat și o ceașcă cu toarta stilizată în formă de protomă de caprideu. M.B.T. Inedit.

l.r.

Păuca (sat, com., jud. Sibiu); descop. înt., f.d.; săp. I. Paul — 1965—1966. ● Pe dealul Homm, așezare neolitică, cultura Petrești, cu locuințe patulaterale cu platformă. Ceramică pictată de tip Petrești; plastică antropomorfă, în cadrul căreia se remarcă o figurină feminină întregită, stetopige, cu anatomia schematic redată, de tipul în cruce. Trăsăturile specifice sexului — sîni, pîntece, coapse — sînt special marcate prin detalii reliefate și prin amplificarea volumelor, iar decorul geometric simplu — zigzaguri, romburi —, incizat, este organizat în registre horizontale. ● Oglindă de bronz discoidală, scitică (sec. 6 î.e.n.), cu mâner din bară plată, canelată, capitel în formă de cerb îngenuchiat, ajurat, iar capătul liber terminat cu silueta răsturnată a unui carnivor, tot ajurată. M.Br.S.

BIBL.: I. Paul, *Studii și comunicări Brukenthal*, 14; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 455—457.

r.f.

Pécel v. Baden

pecenegi v. paleoetnografie

Pecica (sat, com., jud. Arad); n.a. *Ziridava*; descop. înt. — înainte de 1938; săp. M. Roska — 1898, 1901, 1910—1911, 1923—1924; I.H. Crișan și E. Dörner — 1960 pînă în prezent; T. Sorocanu — 1974, în continuare. ● La Rovine, tezaur de aur compus dintr-o faleră cu *umbo* central și cercuri de proeminențe bombate în jurul acestuia și un colier de 48 măgele conice, de la începutul primei epoci a fierului. ● În punctul Șanțul Mare, așezare cu 16 nivele de locuire. Majoritatea vestigiilor arheologice aparțin epocii bronzului — cultura P. — Periam. Este vorba de o așezare fortificată, din care s-a recuperat mai ales o mare cantitate de ceramică de un tip specific, care suprapune vestigiile neolitice, cultura Tisa. ● În același punct au fost descoperite resturile unei importante așezări fortificate — cetate de pămînt — dacice, identificată cu antica *Ziridava*, menționată de geograful Ptolemeu. Așe-

Pecica. Model-miniatură de car și roți de la alte modele (cultura Pecica-Periam)

Pecica. Ceramică din epoca bronzului (cultura Pecica-Periam)

zarea poate fi încadrată cronologic între sfârșitul sec. 2 î.e.n. și primii ani ai sec. 3 e.n. Printre descop. mai importante se numără un atelier de orfevrărie, un inel de aur, un sanctuar circular de tipul cunoscut și la Sarmizegetusa, dar cu stilpi exclusiv de lemn și unul patrulater, de asemenea cu stilpi de lemn. Distrusă de romani, așezarea n-a mai fost refăcută. În epoca feudală (sec. 11—12), locul a servit drept necropolă de înmormântare. **M.A.**; **M.I.Tr.C.**; **M.B.T.** ◊ *Cultura P.-Periam*, tipică pentru perioada de început și mijlocie a epocii bronzului în zona de SV a României. Caracterizată prin așezări puternice de tip tell cu locuințe de tip megaron și necropole de înmormântare cu schelete chiricite (Beba Veche) și cu durată continuă mare. Folosește o ceramică cu decor bogat și forme zvelte. Abundă vasele mici cu una sau două toarte, cești cu gît prelung în formă de pîlnie, pîntece globular, turtit și piciorușe. Adesea, circumferința maximă este voit unghiularizată. Decorul incizat adînc și încrustat este dispus radiar și este caracterizat de motive din familia spiralei-ghirlande, arcade, spirale sau de repartitia zonei pîntecelui în mari metope, geometric delimitate. Dar cel mai interesant element artistic specific pentru această cultură îl constituie faptul că, prin forma și decorul lor, cele mai multe vase ceramice (îndeosebi vasele

mici cu două toarte) sugerează o siluetă feminină prezentînd asemănări remarcabile cu figurinele rochie în formă de clopot din aria culturii Gi Mare. Este un antropomorfism subtil, dar semnificativ. Mai sînt de menționat și manifestări plastice: modele miniaturi de care cu patru roți. Metalurgia bronzului este practică mai ales perioadele tîrzii, de cînd datează multe tipuri de turnat piese de bronz, mai cu seamă topografia. Centre mai importante: **P.**, Periam, Beba Veche. **BIBL.:** I.H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1979, Popescu, *Bronzezeit*, p. 54—60.

h.d. și

pectoral v. pendentiv

pedum (cuv. lat.), baston drept sau încovoiat păstor, din lemn. Apare pe unele reliefuli de cimetar sau funerare, de ex. pe un relief al lui Silvanus de la Napoca (**M.I.Tr.C.**), precum și pe numeroase reliefuli funerare reprezentînd pe Attis, cum ar fi altarul lui Iunius Quadratus de la Ulmet (**M.A.C.**) sau altarele pseudoedicule de la Mîrșani (**M.D.**).

Pelendava v. Craiova

pelta (cuv. lat.), scut mic, rotund, cu o decupare concavă la partea superioară, ceea ce îi dă o formă specifică. Este arma defensivă caracteristică a amazoanelor și, în această calitate, în epoca romană, apar p. pe friza amazoanelor de la Tomis (**M.I.R.S.R.**). Din acea vreme datează și unele garnituri de uniformă militară în formă de p. sau decorate cu motive. În sec. 4, motivul se regăsește în asociație cu acela al bipenei, altă armă specifică amazoanelor, pe marea mozaică policrom de la Tonnweiler.

pentagrama (gr. *penta* „cinci” + *gramma* „trătură”), semn simbolic în formă de stea cu cinci colțuri, desenat dintr-o singură trăsătură. Adoptat de gnostici, ca semn al sectei lor, p. apare gravat pe unele gemme gnostice din sec. 4 e.n. și pe unele inelele de bronz din sec. 9—10 descoperite la Garvăn și Capidava.

Peretu (sat, com., jud. Teleorman); descop. înt. 1971; săp. M. Moscalu — 1971. Mormînt tumular de înmormântare traco-getic (sfîrșitul sec. 4 î.e.n.) avînd probabil infrastructură de lemn cu două camere funerare. Constă din două încăperi: mormîntul unui șef războinic și mormîntul cu carul. În cel de al doilea au fost descoperite șase obezi din fier pentru roți de car, scheletul a doi cai și a doi cîini. În mormîntul bărbatului au fost găsite, ca inventar, un coif de argint de tip traco-getic cu decor specific, cu motivul de rețel și cel al păsării de pradă cu ierbură în gheare, un cap omenesc de argint al cărui tub, poate vîrf de oște sau de sceptor, de argint — fiale — tracie — vase de bronz factură grecească, aplicate din argint, ovale, reprezentînd lupta dintre animale și în formă de *tetraskelion* și *triskelion*, terminate în profunzime animale. Descop. are o valoare deosebită, în parte pentru că documentează altă variantă

Peretu. Coiful traco-getic de argint

mormînt traco-getic (în lemn) decît cel de la Agighiol, apoi pentru că stabilește legătura între tezaurile din Dobrogea și din Cîmpia Munteniei și cele de la Craiova și de la Porțile de Fier, multă vreme puse sub semnul îndoielii, în sfîrșit, pentru că atestă și unele tipuri noi în argintăria traco-getică, cum ar fi vîrfurile de oiște sau de sceptru prosopomorf. **M. I. R. S. R.**

r. f.

Periam (sat, com., jud. Timiș); săp. M. Roska — 1909—1913, 1921; M. Roska, I. Miloia — 1923—1931. Așezare fortificată cu circumvalație dublată de șanț, cu locuințe de tip megaron, cu patru nivele de locuire și o necropolă de incinerare, aparținînd perioadei bronzului mijlociu (cultura Pecica-P.) Între descop.: ceramică tipică pentru această cultură; numeroase obiecte de aramă sau bronz: brățară spiralată, colan din bară cilindrică, o dublă spirală în formă de ochelari; un model-miniatură de car din teracotă, cu patru roți pline și coș de plan dreptunghiular, decorat pe fețele exterioare ale laturilor cu triunghiuri incizate. Datorită faptului că aceste descop. au survenit relativ simultan cu cele de la Pecica, s-a dat culturii specifice amîndurora numele Pecica-P. **M. B. T.**

BIBL.: D. Popescu, *Bronzezeit*, p. 54—60.

h. d.

Perieni (sat, com., jud. Vaslui); săp. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Florescu — 1949, 1955. Pe fundul văii Roșcanilor, așezare neolitică de bordeie aparținînd culturii Criș, suprapusă de depuneri de ceramică cu decor linear cu capete de note muzicale. În nivelul Criș, în afară de ceramică tipică — cupe cu picior cvadrilobat, lustruite, oale cu decor de barbotină, cu butoni, proeminente perforate sau cu incizii dispuse în motiv penat sau în grilaj paralelogramic, mai multe figurine de teracotă antropomorf și zoomorfe. Figurile antropomorfe reprezintă un personaj feminin, cu torsul în formă de coloană, trăsăturile figurii redată prin creste (nasul), incizii lineare (ochii) și urechile prin prelungiri lineare, cu sexul reliefat, steatopigie pronunțată stilizată unghiular, iar picioarele,

scurte și groase, cu degetele marcate prin creștături („labe de elefant”). Figurinele zoomorfe reprezintă, stilizate esențial, bovidee mugind. Se mai cunosc, din același nivel, câteva pintadere cu motive geometrice. **M. I. M.**; **M. V. P. B.**

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *MCA*, III.

r. f.

peristil (gr. *peri* „împrejur” + *stilos* „coloană”), portic înconjurînd un edificiu sau mărginind un spațiu neacoperit (atriu, curte, grădină, piață). Este posibil ca cel mai vechi p. să fi fost acela care înconjură construcția absidată din cetatea dacică de la Piatra Roșie (sec. I e.n.). Din cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre nu ni s-a păstrat nici un p. de vîrstă arhaică, clasică sau elenistică. Numărul mare de tamburi de coloane dorice, din marmură, ca și resturile frontonului, tot de marmură, al templului Marelui Zeu de la Histria, permit presupunerea că acesta ar fi putut avea un p. Din perioada stăpînirii romane ne sînt cunoscute mai multe p. Astfel, casa romană suprapunînd templul grecesc, tot de la Histria, avea se pare un p. central la care fuseseră reutilizate tamburii de coloane dorice de marmură, mai vechi. *Principia* castrului Drobeta aveau un atriu cu p. de coloane ionice, monolite, cu fusuri netede, din calcar, iar în preajma termelor era o piață patruleteră cu p., probabil palestră. În epoca romano-bizantină, marile locuințe din centrul Histriei, ca și edificiul central de la Ulmetum, aveau atriu cu p., la fel ca și unele bazilici creștine — cea de la Tropaeum Traiani, bazilica siriană de la Callatis — : prima, un p. de coloane cu capitele-abace trapezoidale, a doua, cu pilaștri și coloane cu capitele compozite. În sfîrșit în aceeași vreme la Histria este cunoscută o piață cu p., servind poate ca palestră.

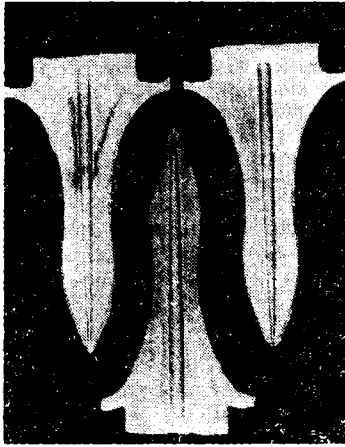
r. f.

Persefona v. Proserpina

Perșinari (sat, com. Văcărești, jud. Dîmbovița); descop. înt. — 1962. Tezaur din perioada mijlocie a epocii bronzului: spadă lungă — rapieră — de aur masiv, de tip micenian (păstrată fragmentar), 11 pumnale în formă de flamă, tot din aur și fragmente din 4 topoare de luptă din argint, metal care apare excepțional și izolat aci, în întreaga epocă a bronzului. Aceste arme din metal prețios, ineficace pentru luptă, erau fie piese cu caracter simbolic-ritual, fie mijloace de schimb premonetar. Majoritatea pieselor nu sînt finisate — prezintă încă resturi („bărbi”) de turnare — și nu sînt polisate; una singură este complet polisată și prezintă chiar urme de uzură, iar la două se distinge clar începutul polisării tășului. Aceste detalii au sugerat interpretări diferite: mijloace de schimb premonetar, depozit ritual, dar ele permit mai degrabă presupunerea că este vorba de un ansamblu de piese aflate încă în lucru, într-un atelier de aurar, probabil itinerant, în momentul în care evenimentele violente, izbucnite pe neașteptate, l-au obligat pe meșter să le ascundă și să fugă fără să le mai poată recupera. Tipul micenian al pieselor constituie o mărturie concludentă cu privire atît la originea meșterului, cît și la legătura spațiului carpato-dunărean cu Egeea. **M. I. R. S. R.**

Tezaurul de la Perșinari. Spada de aur

Tezaurul de la Perșinari. Pumnale de aur

BIBL.: O. Hiescu, *Caiet selectiv de informare asupra colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R.*, 8, 1963, p. 415, nr. 880.

l.r.

Peștera Adam v. Gura Dobrogei

Peteni (sat, com. Zăbala, jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1965. ● Pe o mică movilă, așezare de tip cenușar, de la sfârșitul epocii bronzului, cultura Noua. Ceramică specifică prezentând toate suprainălțate cu butoni și creste. ● Așezare din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, cu locuințe de suprafață și ceramică tipică. M.S.G. BIBL.: Z. Székely, *Studii și comunicări Brukenthal*, 12.

r.f.

Petrești (localit. componentă a orașului Sebeș, jud. Alba); săp. D. Berciu și I. Berciu — 1943, 1962. ● La Groapa Galbenă, așezare din perioada neoliticului târziu, cultura P., caracterizată de obiecte și vestigii specifice: unelte de silex cioplit, piatră șlefuită și os, rîșnițe plate, ustensile de teracotă, resturi de pereți și de platforme din pământ precum și ceramică pictată tricrom, cu

motive spiralo-meandrice. Sînt cunoscute și piese de plastică, între care o figurină feminină de tipul cu brațele în cruce, cu conturul schematizat (lipsesc, de ex., extremitățile picioarelor, de la genunchi în jos), dar cu un modelaj foarte realist sugerînd nu numai volumul specific al formelor anatomice, dar și deformarea pîntecelui datorită gravidității. ● Peste această așezare se suprapun alta, de la sfârșitul neoliticului, cultura Coțofen cu ceramică tipică: pahare camraniforme cu decor din împunsături succesive definind cîmpuri patrulate de trapeze concentrice, dispuse radia față de axa vasului, cești cu un decor incizat (registre de triunghiuri hașurate pe buză), străchini și vase mari cu decor penat, sau cu incizii oblice, alveole și creștături. M.A.I., M.Se. M.Br.S. ◇ *Cultura P.*, caracteristică pentru neoliticul târziu din centrul Transilvaniei, a fost astfel denumită de la stațiunea eponimă. Înlucrările de specialitate se mai întîlnesc și denumirile „ceramică pictată vest-românească”, „ceramică pictată central-transilvăneană”, sau „ceramică pictată vest-dacică”. C.P. cuprinde întregă perioadă a neoliticului târziu; ocupă centrul SE Transilvaniei, cu bazinul superior al Oltului și cel al Tîrnavelor, pătrunzînd pînă în aria de răspîndire a culturii Cucuteni-Ariușd. Stații mai importante: Petrești, Păuca, Pianu de Jo Lumea Nouă, Ocna Sibiului ș.a. Originile c.P. au fost identificate în anumite forme aparținînd fondului local al culturii Vinča-Turdaș, de care a preluat ceramica pictată, moștenită dezvoltată de aceasta din urmă din fondul culturii Criș-Starčevo, iar asemănările notabile cu pictura ceramică din cultura Gumelnița permit ipoteza unui aport și al acesteia din urmă în formarea c.P. și îndeosebi în dezvoltarea picturii ceramice. Această ceramică pictată specifică deja ca și pentru c.P. apare în fazele sale timpurii, în cadrul așezărilor de tip Turdaș, în asociație cu ceramică incizată specifică acestei culturi. Este caracterizată de așezări de tip răsfrat, tipice pentru agricultorii primitivi, situate pe terasele joase și rîurilor — spre deosebire de așezările contemporane adunate, de tip tell sau pînten barat din zona extracarpatică — cu locuințe specifice platformă, se pare suspendate pe pilaștri, la care și palafitele. Cultura materială se dezvoltă paralel cu culturile Cucuteni-Ariușd, Sălcuța Gumelnița și își continuă evoluția pînă la începutul perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, cînd așezările c.P. apar suprapuse de către cele ale culturii Coțofeni, la formarea căreia probabil că a contribuit. Între descoperirile importante trebuie amintit ansamblul de culturi la Pianu de Jos, care dă indicații prețioase asupra naturii cultului, cît și asupra destinației vaselor bogat decorate din neolitic în general a unor forme mai puțin obișnuite, specifice acestei epoci, cum este în special vasul suport. Este vorba de un cult naturist, în cadrul căruia se practica ritualul ofrandei nesîngeroase: vasul suport, destinat să susțină vasele care purtau ofrandă, iar principala instalație rituală era masa-al-tripodă. Aceasta din urmă își găsește replă fidele în modelele miniaturale de teracotă din cultura Turdaș și constituie poate arhetipul me-

de ofrandă tripodă din lumea greco-romană. Reține atenția arta de a decora vasele de lut, lucrate dintr-o pastă foarte fină, bine arsă. Pereții vaselor sînt acoperiți cu un decor format din combinarea benzilor lineare, meandrice și spiralele de culoare roșie, neagră sau albă, pe fondul roșu și portocaliu al vasului. În general, formele unghiulare sînt mai frecvente decît cele curbe, iar ordonanța axială se întîlnește relativ des, împreună cu aceea spiralică înfășurătoare. Toate aceste trăsături deosebesc ceramica pictată a *c.P.* de aceea de tip Cucuteni-Aruișd, deși între cele două manifestări există evidente legături genetice și înrudiri formale. Trebuie de asemenea menționat faptul că desenul în *c.P.* este mai rigid și mai stingaci. În fazele superioare de dezvoltare ale acestei culturi întîlnim și altă categorie ceramică: ceramica neagră pe care este aplicată pictura cu grafit, de același tip cu aceea din ariile culturilor Gumelnița și Sălcuța. S-a avansat ipoteza că ea ar reprezenta o influență, o pătrundere din mediul cultural Sălcuța. Plastica este reprezentată de figurine feminine de tipul cu brațele în cruce, cu anatomia destul de schematic redată. Adesea, gambele și labelle picioarelor sînt disproporționat abreviate, detaliile miinilor nu se mai disting, sinii sînt numai indicați. În schimb, trăsăturile figurii sînt atent notate — fără să fie vorba de portretizări — pe un cap sferic susținut de un gît lung, în formă de coloană. Cea mai mare atenție a acordat-o artistul coapselor și șoldurilor, adesea foarte realist modelate și urmărind evident redarea unui anumit tip fizic caracterizat de suplețea și fermitatea carnației, precum și pîntecelui care, ori de cîte ori se poate observa, prezintă bombarea specifică gravidității. În aceeași zonă, urcînd uneori pînă deasupra sinilor, decor incizat sau din înțepături grupate în motive geometrice — registre de triunghiuri, registre alcătuite de romburi opuse la viri, mai rar spirale.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 74—80.

1.r.

Petru Rareș (sat, com. Izvoarele, jud. Ilfov); sãp. D. Berciu — 1933 — 1935, 1957. Pe locul Fîntînele, așezare neolitică de tip tell, aparținînd fazei de tranziție din cultura Bojan. Sînt caracteristice locuințele mari, dreptunghiulare, cu platforme și cu pereții din schelet de pari și împletitură de nuiele lipiți masiv cu lut. Au fost decoperite cîteva mari fragmente de lipitură cu fața sclivisită și pictată cu alb și roșu cu motive geometrice, spiralo-meandrice, asemănătoare cu cele din decorul ceramicii. De asemenea, o mare cantitate de ceramică — străchini tronconice, străchini plate cu buza verticală, vase suport cilindrice, vase mari bitronconice, capace — cu decor meandric excizat, cu decor pictat cu grafit și în tricromie, cu motive geometrice. Apar motivul textil, rețeaua, tabla de șah, cercul tăiat de diametre axiale, spiralele recurente organizate în registre orizontale. Plastica este reprezentată de figurine feminine cu steatopigie pronunțată, asemănătoare cu cele de tip Precucuteni, cu suprafața acoperită cu decor geometric incizat, precum și de un model-miniatură de locuință. **M.G.**; **M.I.R.S.R.**

BIBL.: E. Comșa, *Boian*, p. 24, 41.

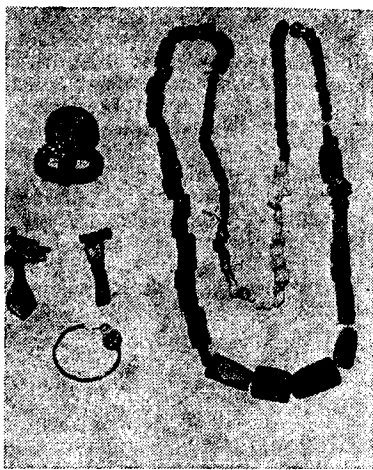
1.r.

Pianu de Jos (sat, com. Pianu, jud. Alba); sãp. I. Paul — 1961—1963. ● Pe Podei, așezare neolitică de bordeie aparținînd culturii Turdaș, cu ceramică și plastică specifică (vase evazate cu decor incizat de motive meandrice sau în zigzag, format din benzi rezervate din fondul umplut cu împunsături, figurine feminine de tipul cu brațele în cruce, fără decor), dar și cu elemente de ceramică Precucuteni, faza II. ● Așezare neolitică aparținînd culturii Petrești, de tip rãșfirat, din locuințe patruleter cu platforme de lut, probabil suspendate pe stîlpi. Ceramică pictată tricrom și bicrom; un ansamblu de cult compus dintr-o masă-altar cu table de lemn lipită cu pămînt, triunghiulară și cu trei picioare de lemn, un mare vas de provizii și mai multe vase de ofrandă (cupe, străchini) pictate, între care se remarcă un vas suport evazat cu decor spiralic înscris în romburi, suportînd o strachină cu decor pictat în tablă de șah. Plastică specifică aceleiași culturi: figurine feminine prezentînd bombarea pîntecelui specifică gravidității și modelarea realistă a coapselor și șoldurilor. Gabele sînt mai proporționat redade, dar modelajul maselor mușchulare este exagerat. Într-un caz, brațele dispuse în cruce, pe piept, sînt amănunțit și clar modelate. ● În partea de V, așezarea de tip Petrești este supra-pusă de o așezare de la sfîrșitul neoliticului, aparținînd culturii Coțofeni. Au fost surprinse resturile unei colibe — locuință de suprafață, fără platformă, cu schelet de lemn lipit cu lut — și multă ceramică tipică: pahare cu decor de motive meandrice realizat prin împunsături succesive, căni cu toarta ușor supraînălțată și gît cilindric, cu decor din șiruri de crestături desemnînd triunghiuri concentrice, dispuse radier și care-acoperă tot pîntecelul, cupe cu picior, cu buza festonată și cu decor linear, desenînd triunghiuri dispuse radier, vase piriforme cu registre de triunghiuri din împunsături succesive, dispuse radier, pe umăr. De asemenea, o figurină fragmentară cu capul sumar redat, discoidal, de tipul cu brațele în cruce, cu contururi rotunjite și cu decor geometric incizat. **M.I.R.S.R.**; **M.Br.S.**

BIBL.: I. Paul, *Studii și Comunicări Brukenthal*, 14.

1.r.

Piatra Craivii (sat Craiva, com. Cricău, jud. Alba); n.a. Apoulon; sãp. I. Berciu, Al. Popa — 1960—1962. Înălțime pe platoul și pe terasele căreia s-au cercetat urmele unei cetăți dacice din sec. 2 î.e.n. — 1 e.n. A fost decoperită parțial incinta poligonală a cetății, constînd dintr-un puternic *murus dacicus*, un sanctuar aliniament patruleter cu baze de coloane, precum și bogate urme de locuire: ceramică dacică tipică, lucrată cu mina (urne și cățui) și la roată (fructiere, căni și cantarosuri cenușii lustruite), fusaiole, țigle de tip grecesc, unelte, arme și alte obiecte de fier, obiecte de podoabă (fibule în formă de lingură, un pectoral din bronz în formă de gorgonă, prins de o rețea de lăntșoare, brățări cu grupuri de pastile, de bronz, de asemenea de tip dacic). Cetatea e identificată cu anticul Apoulon (lat. Apulum) menționat de geograful Ptolemeu, centrul tribului dacic al apulilor. A fost distrusă de romani în cursul celor două războaie de cucerire a Daciei,

Piatra Frecăței. Colier, cataramă, cerceul și fibule provenind din morminte de tip Sintana de Mureș-Cerneahov

iar numele ei a fost luat de așezarea nou întemeiată la picioarele muntelui, pe malul Mureșului, în vecinătatea castrului legiunii *XIII Gemina* (v. și *Alba Iulia*). **M.A.I.**

BIBL.: Al. Popa, *Apulum*, IX. h.d.

Piatra Frecăței (n.v. al satului Frecăței, com. Frecăței, jud. Brăila); n.a. *Beroe* (?); săp. A. Petre — 1958 pînă în prezent. ● Mare necropolă de înhumăție cu continuitate de folosire de aproape un mileniu (sec. 2—7 și 10—12 e.n.). În cadrul acesteia se disting: bazilica coemeterială (de cimitir) creștină, cu trei nave, de tip curent în Dobrogea (sec. 5—5 e.n.) și numeroase morminte de tipuri variate: cu groapă simplă, cu catacombă, cu urnă ș.a., în care se întâlnesc ritualuri și elemente de inventar de tip și origine etnică diferită (romani, sarmați și goți — cultura Sintana de Mureș —, avari, slavi ș.a.). În general, este interesant de remarcat că începînd din sec. 4 se poate urmări un proces activ de asimilare a populațiilor alogene, atît în ce privește ritualul — domină cel creștin —, cît și inventarul în care domină produsele romane. Din inventar provin o serie de piese de artă aplicată și decorativă, fibule digitate, de tip germanic sau în cruce cu bulbi, romane tîrzii, din bronz, argint sau chiar aur, garnituri vestimentare, coliere de chihlimbar sau sticlă colorată, plăci de centură cu motive geometrice sau animaliere, tipic avar ș.a. ● În apropiere cetate — așezare fortificată — romano-bizantină (sec. 4—7 e.n.), suprapusă de așezare de bordeie din perioada de început a feudalismului (sec. 9—11 e.n.). **M.D.D.;** **M.I.R.S.R.**

BIBL.: A. Petre, *SCIV*, 15. r.f.

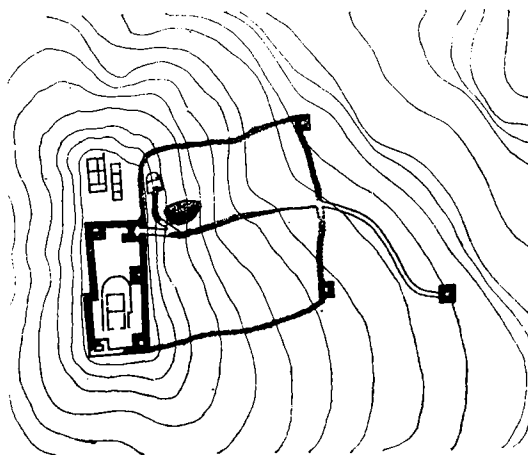
Piatra Neamț—Steagul Roșu (municipiul Piatra Neamț, jud. Neamț); n.v. *Ciritei*; săp. A. Florescu — 1959. Așezare și necropolă din epoca bronzului, cultura Noua. În așezare, locuire caracteristică în bordeie vag patrulate cu colțurile rotunjite și cu vetre din piatră de rîu, într-un colț. În inventare: ceramică specifică cu toarte cu proeminente zoomorfe stilizate în buton sau creastă,

proeminente perforate, brîuri simple și alveolare, omoplați de vită crestați. În necropolă, morminte atît de incinerăție cît și de înhumăție, cu schelete chircite pe o parte și cu inventare cu ceramică specifică. **M.A.P.N.**

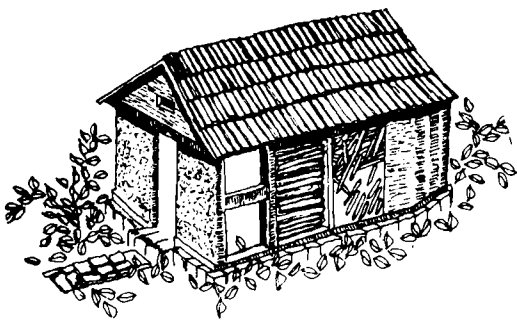
BIBL.: A. Florescu, *MA*, I.

r.f.

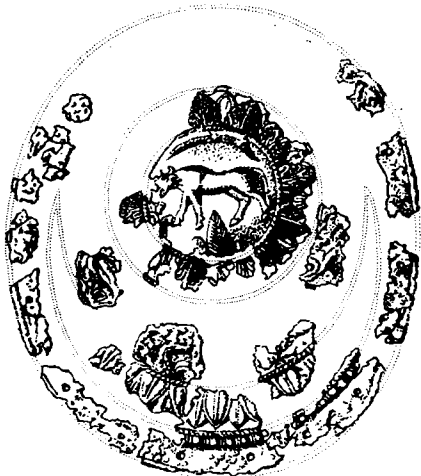
Piatra Roșie (sat Boșorod, com. Boșorod, jud. Hunedoara); săp. C. Daicovicu — 1949—1952. Pe dealul *P.R.*, cetate dacică din epoca lui Burebista-Decebal (sec. 1 i.e.n.—1 e.n.), două incinte: una construită în piatră de talie (*urus dacicus*), cu cinci turnuri și o poartă; cealaltă, adiacentă, din zid de bolovași de piatră cu parament, purtînd o palisadă. În interiorul cetății de piatră de talie au fost dezvelite fundațiile de piatră de talie ale unui edificiu cu elevație probabil de lemn încheiat, tencuit cu lut pe nuiele, care avea un plan patrulater absidat și comporta două încăperi, fiind cuprins într-o incintă, tot cu fundație de piatră patrulateră absidată — poate un peristil. În exteriorul cetății, un șir de încăperi patrulate cu fundații de piatră. Cetatea de la *P.R.* era un element important al sistemului dacic de fortificații din Munții Orăștiei, aparînd Sarmizegetusa Regia dinspre V. Între numeroasele descop.: o sabie de fier de factură celtică; învelișul unui scut de paradă din fier forjat cu elemente turnate, bogat ornamentat într-un stil ușor țeapăn, cu reliefuri reprezentînd un bou într-un medalion delimitat de două coroane concentrice de lauri; un candelabru de bronz cu trei brațe, de tip obișnuit grecesc; un mic bust de bronz în altorelief, turnat, cu detalii ajurate, probabil reprezentînd-o pe zeița Bendis; ținte de fier cu floarea decorată în relief. Relieful zeiței Bendis era de fapt o aplică, poate de la o casetă (?), și o reprezintă pe zeiță într-o manieră schematică, cu brațele întinse în lături și antebrațele ridicate în sus. Efigia zeiței este stilizată dur: oval prelung, nasul proeminent, ochii mari, cu orbitele ovale, goale, fără globurile oculare. Pieptănătura lipsește și fruntea este prelungită ciudat. Piesa reprezintă una dintre rarele reprezentări figurate ale divinităților da-

Piatra Roșie. Planul cetății dacice

Piatra Roșie. Construcția absidată (reconstituire)

Piatra Roșie. Scutul dacic de paradă

Piatra Roșie. Bendis, aplică de bronz antropomorfă

cice. La rîndul lui, scutul este un unicat, atît pentru cã documentează direct caracteristicile acestui tip de arme dacice, cît și pentru cã atestă existența unor fãurari de cît și capabili sã forjeze asemenea arme și sã realizeze în aceastã tehnicã un decor figurat, relativ pretențios. În lumina descop. de la **P.R.**, arta dacicã din vremea lui Decebal apare fãrã îndoialã ciudatã, dar în stare sã dea expresii originale, chiar dacã afectate de stingãcia și rigiditatea începuturilor, unor concepte mai puțin cunoscute în lumea clasicã. Ca și celelalte fortificații din zonã, cetatea de la **P.R.** a fost cuceritã și distrusã de romani în anul 106 e.n. **M.I.R.S.R.**; **M.I.Tr.C.**; **M.D.**

BIBL.: C. Daicoviciu, *Cetatea dacicã de la Piatra Roșie*, Buc., 1954.

h. d.

piatrã. Deși a constituit cel mai vechi material pentru confecționat unelte, **p.** nu a fost, în același timp, și suportul celor mai vechi expresii artistice și nici cel mai vechi material de construcție. Totuși, încã din paleoliticul superior, prelucrarea utilitarã a rocilor clivabile, silix și cuarțit, a ajuns la performanțe care pot fi încadrate în categoria frumosului tehnic: forma perfectã, realizatã pe cale empiricã, în cadrul unui proces de cãutare a maximei eficiențe funcționale, ajunge sã genereze realizatorului și mînuitorului, pe cale de transfer, adevãrate satisfacții estetice, substituind satisfacția „tehnicã” a funcționãrii perfecte. În termeni asemãnãtori se pune problema și pentru frumoasele topoare de **p.** — mai ales cele de **p.** durã — șlefuite și perforate, din neolitic și epoca bronzului. Dar încã din neoliticul timpuriu, în faza Gura Baciiului, apar capete de piatrã (la Cuina Turcului și Gura Baciiului) prosopomorfe, asemãnãtoare cu cele de la Lepenski Vir, iar în cultura Hamangia apar podoabe (brãțãri) și vase (farfurioare), precum și o figurinã de marmurã (Cernavoda, **M.A.C.**) la a cãror formã echilibrat proporționatã se adaugã și finisajul foarte realizat, în așa fel încît sã punã cît mai mult în valoare calitatea prețioasã a materialului, accentuînd aspectul de perfecțiune formalã, inerent operei de artã. Cãtre sfîrșitul aceleiași epoci apar alte manifestãri de artã figuratã, încã de mici dimensiuni, din **p.**: sceptrele de diorit în formã de cap de cal de la Fedeleșeni și Sãlcuța și cel de calcar de la Casimcea, iar în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului ne este cunoscutã prima statuie-menhir, aceea de la Baia Hamangia. În epoca bronzului, **p.** este folositã pentru prima datã ca material de construcții monumentale. Cele mai importante ex. de acest fel sînt scara monumentalã și sanctuarul funerar de la Sãrata-Monteoru, dar trebuie înțelese tot ca manifestãri ale tendinței cãtre construcții funerare perene și ringurile de **p.** din substructura tumurilor funerare de la începutul epocii, precum și cistele de **p.** din mormintele de tipul cu cistã. Prima epocã a fierului cunoaște primele ex. de statuarã în **p.** — statuile-menhir, de douã tipuri, pontic (la începuturile ei) și carpatin (la sfîrșitul ei) —, precum și o gamã largã de construcții funerare, începînd cu monumentele tumulare tracice boltite, de fac-

Piatra Roșie. Candelabrul dacic de bronz

tură tehnică elenistică, de la Callatis, continuînd cu cele cu infrastructuri de p. și acoperire din lemn, cum era cel de la Agighiol și probabil de la Peretu și sfîrșind cu acelea cu ring de p. și infrastructuri și boltă de lemn (Histria, Găvani). D a c i i folosesc relativ puțin p. de talie și doar pentru construcția cetăților și sanctuarelor din centrul regatului, o excepție în acest sens constituind-o cetatea de la Bîtea Doamnei. Este interesant de evidențiat faptul că ei tind să folosească cu precădere rocile dure — diorit, andezit, dacit —, tăiate cu îngrijire în blocuri și tamburi de diferite mărimi. Se cunoaște un singur caz de folosire a p. sumar cioplite — zidul de lespezi de calcar al cetății de la Cătălina și altul de folosire a p. brute la zidul de bolovani al cetății mari de la Piatra Roșie. Se știe totodată, prin ex. de sanctuare asemănătoare cu cele din Munții Orăștiei, dar realizate în lemn, de la Barboși și de la Ziridava, că dacii aveau conceptul echivalenței, nu numai tehnice, dar și de valoare dintre p. și lemn. Contemporan (?) cu monumentele dacice este cunoscut un cap antropomorf de factură celtică, din calcar, la Prundu Bîrgăului. G r e c i i sînt cei dinții care vor folosi diferențiat p. Astfel, în perioada arhaică, construcțiile publice (templele) de la Histria sînt din p. moale, gresie calcaroasă, ușor de tăiat și de aspect frumos, cu granulație fină și deasă și de culoare gălbuie luminoasă. În schimb, monumentele figurate, de cult și funerare, sînt din p. dure, cărora un finisaj atent le-a accentuat aspectul prețios, cum este cazul bazei de marmură neagră a statuii lui Apolo Ietros de la Histria. În epoca clasică, se pare că aceiași principiu a fost respectat, după cum o atestă cîteva reliefuri de marmură de la Histria. Din epocă elenistică se cunoaște, la Histria, primul templu de marmură, cel al Marelui Zeu, deși se folosește în continuare și rocă mai puțin nobilă — calcar cochilifer — la zidurile de incintă (Histria și Callatis), la temple (templul Afroditei de la Histria) și la altare (Histria). În e p o c a r o m a n ă, în care p. este folosită în cantități atât de mari pentru construcții, monumente plastice, mobilier, chiar mobilier și ustensile, încît se poate vorbi de o civilizație aspirînd

la permanență și prin folosirea p., se observă o diferențiere clară, consecvent respectată. La construcțiile utilitare se folosește p. comună (gresii, calcar, șisturi), fie în bolovani, la locuințe și construcții edilitare, fie în blocuri sau lespezi, la ziduri de incintă sau pavaje de străzi, unde era necesară asigurarea unei rezistențe sporite. Marmura este folosită numai la edificiile publice însemnate și atunci nu în operă masivă, ci doar în placaje (în Dacia mai ales) și pentru elementele ordonanțelor din fațadă (la Tomis). În domeniul plasticii, în marmură sînt executate statuile de divinități, imperiale sau funerare, deși sînt cunoscute, mai rar, și statui de calcar (de ex. la Apulum și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa), și tot de marmură sînt și reliefurile de cult și chiar icoanele populare cunoscute sub numele de plachete sau tablete. În schimb, plastica funerară, cu unele excepții cum ar fi stelele de tip pontic de la Tomis și Callatis și sarcophagele istorice de tip micro-asiatic de la Tomis care sînt de marmură, este realizată în rocă obișnuită, locală. În perioada romană tîrzie, p. comună continuă să fie folosită în construcții, iar marmura nu mai apare decît în coloanele și capitelele bazilicilor și palatelor precum și în placaje și în unele detalii de arhitectură, cu caracter reprezentativ (ex.: placaje și ancadramente de porți la edificiul cu mozaic de la Tomis, placaje la termele de la Histria, plăci de *cancelli* la bazilicile de la Tomis și Tropaeum Traiani). Plastica în p. dispăre în această perioadă, în schimb apare folosirea ei, mai precis a marmurei, în mobilierul ritual (aghiasmatore de la Capidava și Tropaeum Traiani, *mensa* liturgică la Histria). Nu cunoaștem construcții și nici monumente plastice de p. din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Abia în perioada de început a feudalismului (sec. 10—11) și la sfîrșitul acestei perioade (sec. 11) apar construcții de suprafață din p. la Capidava și Slon și bordeie cu pereți de p. la Capidava, Garvăn, Istria-Capul Viilor, lipsite însă de elemente artistice prelucrate, v. și marmură; sculptură; tehnică constructivă.

r.f.

pictură. Pe terit. României, descop. recente atestă rudimente de p. parietală — amprente de mîini în ocră roșu — încă de la sfîrșitul epipaleoliticului (peștera de la Gaura Chindiei), dar cele mai vechi manifestări propriu-zise ale genului provin

Fragment de pictură murală de la Apulum

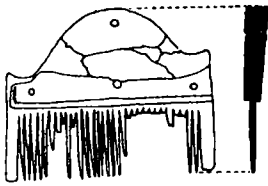
din epoca neolitică. Din această vreme sînt cunoscute atît p. ceramică cît și aceea murală. ◇ *P. ceramică* apare încă din neoliticul vechi, cultura Criș, și înfloresce din nou în perioada tîrzie a neoliticului, în culturile Cucuteni, Petrești, Sălcuța, Gumelnița. În general, se disting mai multe tipuri de cromatică și de tehnică și mai multe serii de motive. Astfel, cultura Criș este caracterizată de p. bicromă, negru, roșu sau alb pe roșul cărămiziu deschis al pereților vaselor. Culturile Gumelnița și Sălcuța preferă de asemenea bicromia: alb sau negru (cu grafit ?) pe fondul roșu-cărămiziu lustruit al pereților vaselor, în timp ce Petrești și Cucuteni practică tricromia: roșu-brun și negru, sau alb și negru pe fondul cărămiziu deschis mat al vaselor. Din punct de vedere tehnic se disting: p. crudă, adică executată după ardere, obișnuită în culturile Boian (fazele Vidra și de tranziție), Gumelnița, Sălcuța și Cucuteni — faza protocuteni; p. arsă executată înainte de arderea vasului și avînd calitatea unei cuverte, caracteristică culturilor Petrești și Cucuteni; p. cu grafit, a cărei tehnică specifică pretează încă la discuții. În general, p.c. este executată cu pensule de diferite mărimi și în foarte multe cazuri, mai ales în aceea de tip Cucuteni, se distinge o primă decorare schematică, desenată cu culoare diluată, peste care apoi se intervine, detaliind motivele, cu culoare „plină”. Aceste observații ridică problema procedeei de trasaj și chiar pe aceea a existenței unor șabloane sau măcar a unor instrumente de trasat de tipul florarelor. P. arsă presupune de asemenea capacitatea pictorilor de a dirija, empiric desigur, un proces chimic, fiind evident că pentru a obține o anumită culoare după ardere era necesar să se folosească materiale cu alt aspect cromatic în stare crudă și să se poată doza temperatura. Întreaga p.c. neolitică este caracterizată de geometrism. În perioada de început domină motivele unghiulare, rombele sau paralelogramice și spiralele infinite izolate. Mai tîrziu, devine exclusiv sistemul decorativ meandro-spiralic. Elementele geometrice sînt ordonate fie în covor fără sîrșit, în culturile Cucuteni și Petrești, dar și Gumelnița și Sălcuța, fie sub formă de registre sau metope cu aspect de fragment de covor continuu — mai ales în cultura Gumelnița —, organizate într-o sintaxă elicoidală înfășurătoare și, mai rar, axială. În perioadele istorice următoare, p.c. nu mai este practică, pînă în vremea cînd primii coloniști greci se stabilesc pe țărmul de V al Mării Negre. Aceștia aduc din patria lor originară o p.c. specifică, mai întîi pe aceea policromă de stil orientalizant cu teorii (șiruri în monom) de animale, dar și cu motive geometrice, cu figuri negre și cu figuri roșii. Mai tîrziu, în sec. 5—4 î.e.n., în cadrul acesteia din urmă sînt cunoscute de asemenea și exemplare aparținînd stilului liber sau celui înflorit — adică perioadelor clasică (sec. 5 î.e.n.) și de rafinament (sec. 4 î.e.n.). Din epoca elenistică sînt cunoscute numai vase cu p. decorativă cu motive florale cu alb, pe fondul cărămiziu al vaselor. Corespunzător sfîrșitului acestei epoci, în arta statului dac apare un tip ceramic cu decor pictat cu roșu pe ocră deschis, cu motive animaliere (cerbi, cai), vegetale (viță

de vie) sau geometrice. Executată înainte de ardere, p.c. dacică este caracterizată de trăsături stilistice proprii; siluetarea figurilor printr-o linie de contur continuă, perspectiva cu rabateri care să permită distingerea tuturor elementelor reprezentative ale motivelor figurale, umplerea cu puncte a interiorului figurilor (fragmente ceramice de la Sarmizegetusa Regia și Piatra Roșie). Trebuie subliniată măiestria desenului în motivele vegetale, stîngăcia și înțepeneala motivelor animaliere și rigoarea geometrismului. După această ultimă manifestare a genului, p.c. nu va mai fi practică pe terit. României pînă în evul mediu, cu excepția cîtorva rare vase romane cu decor floral, de tradiție elenistică. (v. și **culoare; ornamentică**). ◇ *P. murală* pe terit. României datează în cele mai vechi manifestări ale ei, de tipul p. crude cu alb, sau cu grafit, tot din neolitic: fragmente de pereți din lipitură de pămînt, provenind de la locuințe și sanctuare din cultura Gumelnița (Căscioarele, Tangiru). Această p.m. de caracter geometric spiralo-meandric este întru totul asemănătoare celei ceramice. Trebuie totuși observat că, în timp ce decorul arhitectural în culturile Gumelnița și Sălcuța — în care decorul plastic al ceramicii predomină — este pictat, în cultura Cucuteni, pentru care p. ceramică este specifică în cel mai înalt grad, decorul arhitectural este modelat. După această perioadă, p.m. nu se mai întîlnește decît în epoca romană, cînd sînt cunoscute fresce figurale provenind din *villae*-le urbane de la Apulum, de la termele de la Histria și din unele morminte de la Tomis și Barboși. Despre lucrările de la Apulum nu se poate spune prea mult, datorită faptului că ele nu s-au conservat. Cele de la Histria și Tomis sînt executate pe tencuială văruiată, cu culori de apă în gamă de verde, galben, albastru. Din epoca paleocreștină datează o icoană murală descoperită în încăperile boltite ale edificiului cu mozaic de la Tomis și o boltă pictată policrom pe tencuială, cu motivul casetoanelor false, în *trompe l'oeil*, de la cripta unei bazilici, tot de la Tomis. Pînă în epoca feudală, alte p.m. nu mai sînt cunoscute. v. și **culoare; ornamentică**.

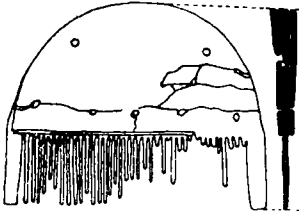
r.f.

pieptene. Cele mai vechi exemplare, poate de lemn, datează probabil de la sfîrșitul neoliticului, cînd apare și decorul cu p. pe ceramică (*Kammkeramik*). Este probabil că, la sfîrșitul epocii bronzului, cînd în cadrul culturii Noua se dezvoltă prelucrarea osului, apar și p. de os. Atît grecii, cît și romanii, foloseau cu siguranță p. de os, dar nu se cunoaște nici un exemplar cu decor bogat, artistic, figural sau geometric. În schimb, în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, în cadrul culturii Sintana de Mureș-Cerneahov, se cunosc trei tipuri de p.: p. bilateral, cel semicircular și cel în formă de clopot. Acești p. erau produși în ateliere speciale, de felul celui descoperit la Bîrlad-Valea Seacă, folosind o tehnică deosebit de avansată, bazată pe îmbinarea unor elemente „prefabricate” din corn de cerb. r.f.

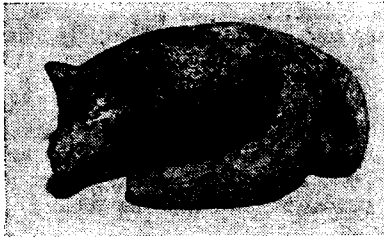
Pietrele (sat Puieni, com. Prundu, jud. Ilfov); sâp. D. Berciu — 1943 și 1948. Pe mîgura Gorgana

Pieptene în formă de clopot (Alexandru Odobescu)

Pieptene semicircular (Alexandru Odobescu)

Pietrele. Figurină zoomorfă de teracotă: vulpea

de pe terasa inferioară a Dunării, aşezare neolitică de tip tell, cu mai multe nivele, aparţinind culturii Gumelniţa. A fost identificată o locuinţă construită din pereţi de împletitură pe pari bătuţi în pământ, lipiţi cu lut, cu intrare pe un colţ. În colţul opus, vatra şi o laviţă din pământ cu lipitură făcută. În inventar, în afară de utilaj de silex, de piatră şlefuită, ca şi de corn, ustensile de teracotă — fusaiole, un tipar (?) — şi o undiţă de aramă, predomină ceramica: străchini pictate cu motive spiralice sau textile, castroane tronconice sau în calotă plată cu buza verticală, godronată, vase cu umăr înalt, cu decor de barbotină în vergi spiralice, cupe tronconice, boluri, urne cu apucători şi capace, de obicei cu decor plastic (brife alveolare dispuse în spirală, vergi de barbotină dispuse în spirală), sau incizate adânc la exterior şi pictate în interior. Unele capace au apucători care reproduc silueta unei locuinţe cu acoperiş în două ape. Se disting un mare vas cvadrilobat, două capace perforate de afumători, un vas-căuş dublu. Şi plastica este bogat reprezentată: figurine antropomorfe de teracotă, dintre care unele de tipul cu braţe în cruce, cu detalii şi proporţii realist redată, altele cu „rochii în formă de clopot”, în sfârşit un cap cu trăsăturile figurii stilizate, exagerând propor-

țiile pe orizontală, sugerând un sfinx. Tot d teracotă, o figurină zoomorfă de bovideu, una vulpe — extrem de sugestivă — şi un model n niatură de locuinţă cu acoperiş în două ape cu o întreagă latură deschisă. Între numeroase figurine de os, plate, de tipul în cruce, cu per raşii şi incizii lineare indicând detaliile figur anatomice şi de costum, se detaşează una pr tratarea în „urechi de elefant” a lobilor latera ai figurii şi prin evazarea părţii inferioare. sfârşit, o figurină plată de gresie, reproduc formă celor de os şi numeroase podoabe, mărg conice sau discoidale din marmură, sief, coch de melci şi aramă. M.I.G.; M.I.R.S.R.
BIBL.: D. Berciu, MCA, II.

Pietroasa (n.v. al satului Pietroasele, com Pietroasele, jud. Buzău); descop.int. — 1837; să Gh.Diaconu — 1973. ● În centrul satului, cast roman de tip clasic (sec.2 e.n.). ● În margin satului, pe panta dealului Istriţa, tezaur comp din 22 piese, vase de ceremonie şi podoabe so ptuare de aur, constituind garnitura de apar a unui şef migrator. Datat în sec. 4 e.n. şi at buit regelui Athanaric al vizigoţilor, care l-ar îngropat în împrejurările dramatice ale pătru derii hunilor în spaţiul carpaeto-dunărean, jurul anilor 375—380 e.n.; după altă părere, îi aparţinut ostrogoţilor şi ar fi fost îngropat sec. 5 e.n. Din tezaur se mai păstrează doar piese şi anume: o oenochoe fusiformă; un tale o pateră; două cupe, — una dodecagonală şi al octogonală — cu toarte masive în formă de pa tere; o fibulă mare în formă de pasăre de prad cu corpul ornat cu caboşoane; o pereche de fibu identice, reunite printr-un lanţ, tot în formă pasăre de pradă, lucrate în *cloisonné* şi decora cu caboşoane; o fibulă asemănătoare cu ce pereche, dar mai mică; în afară de aceste pie decorate bogat, un colan plat, cu decor în *cloison*. şi două colane din bară cilindrică, masivă, dint care unul s-a păstrat numai fragmentar. Pe ace din urmă este gravată o inscripţie runică, avit caracter votiv, dar fragmentară, aşa încit i poate fi descifrată complet. Piesele cu decor cel mai bogat sînt talerul, oenochoea, patera cupele. Talerul este decorat pe buză cu un ş de perle, un registru de triunghiuri haşurate axa pe un zigzag şi un al doilea şir de perle, mai mi În centru, un medalion cu un registru cercul umplut cu un meandru curb şi un medalion co centric mai mic, decorat cu o rozetă. Perlele s realizate prin sudură, decurul geometric es ponsonat. Oenochoea are pîntecele decorat repoussé cu caneluri fine ca nişte pliseuri, ond late. Pe umăr şi pe partea inferioară, un eleme vegetal gravat este repetat ritmic — rezultat este un motiv asemănător imbricaţiilor. Piciori evazat, unit cu corpul vasului printr-un nc este decorat cu perle sudate pe margine. Gu de asemenea evazată şi unită printr-un nod corpul vasului, este decorată cu perle suda Ea se prelungeste parţial printr-o placă decupa cu motive vegetale — circei — stilizate, pe c este fixată cu nituri toarta, în unghi drept, lip la celălalt capăt pe pîntece. Patera, variaz tîrzie a tipului *mezomfalos* (cu proeminenţă c trală), este formată din două plăci de aur în for

de calotă sferică, una formînd peretele exterior, cealaltă pe cel interior, sudate pe margine. Placa exterioră are sudat în centru un înel făcînd suport (*standing*), cea interioară este bogat decorată *au repoussé*. Marginea este marcată de un șir de perle fine și, între două baghete dintre care cea inferioară torsată, prezintă un vrej sinusoid din care se desprind frunze de viță și ciorchini de struguri. Următorul registru este decorat cu o suită de figuri — o adunare de zei — între care se pot identifica figuri și atribute proprii divinităților greco-romane, dar și ipostaze și detalii insolite. Aceste caracteristici sincretistice definesc reprezentarea ca pe un ansamblu de divinități germanice în *interpretatio romana*. În centru, într-un chenar compus din trei baghete, dintre care prima torsionată, un soclu cu o scenă bucolică (un păstor culcat, printre oi și capre); pe acesta este așezat un personaj feminin — statueta, tronînd, ținînd în mîini un vas —, ipostază de străveche tradiție orientală, care a fost identificată cu Cibele. Cele două cupe poligonale — una octogonală, cealaltă dodecagonală — reprezintă o variantă tîrzie a cantarosului roman de tip Boscoreale. Fiecare latură este constituită dintr-o rozetă înscrisă într-un patruleter, lucrată în *cloisonné*, cu grante. Corpul panterelor care formează toarta este decorat cu caboșoane din lapis-lazuli și turcoaze. Fibulele se înscriu în stilul policrom zoomorf. Cea mare, singulară, stilizată în formă de pasăre de pradă privită de față, cu ciocul în *rondebosse*, lucrat în *cloisonné*, iar cu corpul ușor modelat, decorat cu caboșoane și terminat cu pandantivi sugerînd penajul cozii, era o mare fibulă de manta. Următoarele două formează pereche și sînt unite printr-un lanț împletit. Ele au forma unor păsări de pradă de asemenea văzute de față, cu corpul oval. Atît gîtul cît și corpul prezintă un decore complex de caboșoane — în general ovale — și *cloisonné* de grante, într-o compoziție de ansamblu simetrică. Fibula mică este de fapt o obișnuită fibulă discoidală ovală cu decore de geme în rozetă, la care au fost adăugate ciocul și o sugestie de aripi pentru a completa schema zoomorfă. Ca și la celelalte, pasărea de pradă este reprezentată de față, variantă tipologică unică. Dintre colane, doar cel plat prezintă detalii mai complexe, fiind decorat în *cloisonné* cu o friză de motive vegetale stilizate geometric, alternînd ca sens. Tezaurul este cunoscut popular sub denumirea figurată de „Cloșca cu pui de aur”. Cele 12 piese care au ajuns pînă la noi se grupează în trei serii stilistice: prima, în care intră cupele, colanul plat și fibulele sînt specifice pentru faza de început a stilului policrom germanic în care influența iluzionismului antic este încă foarte puternică. Cele două colane masive sînt de mai îndepărtată tradiție celto-germanică. Ultima, cuprinzînd talerul, oenohoea și patera, este de tradiție greco-romană, atît prin tehnica prelucrării, cît și prin natura decorației, piesele prezentînd similitudini concludente cu alte piese romane tîrzii, cum este de ex. cel de la Kaiseraugst-Aargau (Elveția), unde, pe talere, se regăsesc motive de pe cel de la P. Elemente comparabile pot fi întîlnite de

asemenea, un secol mai tîrziu, în costumul de curte bizantin, așa cum se poate vedea pe mozaicurile lui Iustinian de la San Vitale din Ravenna. M. I. R. S. R.

BIBL.: Al. Odobescu, *Le trésor de Pétroussa*, Buc., 1976; E. Vulpe, *Tezaurul de la Pietroussa*, Buc., 1967; R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 48-60.

r.f.

pilastru, element de arhitectură cu rol portant, variantă de stîlp, caracterizat prin secțiunea orizontală unghiulară. P. se termină de obicei cu un capitel, pot fi degajați sau angajați (cînd sînt parțial prinși într-un zid) și formează ordonanțe, grupîndu-se în portice sau șiruri. În epoca romană sînt cunoscuți p. angajați de ordin ionic, sprijinind arcade, în fațada *oculusului* de la Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; la bazilicile civile de la Histria apar șiruri de p. degajați între nave. În epoca romano-bizantină, atriul bazilicii siriene de la Callatis prezintă p. de colț în unghi; la termele de la Histria, *aula* are bolta sprijinită pe arce dublouri care se descarcă pe p. angajați. Sala cu mozaic de la Tomis are în fațadă o ordonanță de arcade pe p. degajați, iar peretele de fund, paralel cu fațada, p. angajați alternînd cu panouri de zidărie; între cele două ordonanțe, arce dublouri sprijineau o boltă în demicilindru. În cripta bazilicii mari de la Tomis apar pentru prima oară p. cu secțiunea în cruce, sprijinind un sistem de arce și cupole. Ordonanțe de p. mai apar și în corpul de gardă de la Capidava, în bazilica din sec. 7 de la Histria și în porticul exterior al bazilicii *forensis* de la Tropaeum Traiani. ◇ P. *pitic*, element de ordonanță decorativă, alternînd cu metope, în arta provincială romană (ex. friza de metope și de pe Monumentul triumfal *Tropaeum Traiani*).

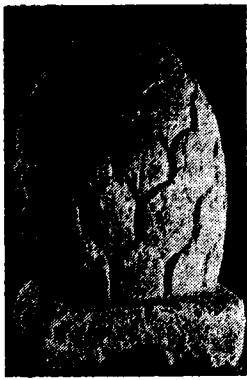
r.f.

pilă, stîlp masiv de zidărie, preluînd apăsările verticale sau laterale ale unor lucrări suspendate. P. podului construit de Apolodor din Damasc la Drobeta (103—105 e.n.) constituie ex. cel mai cunoscut.

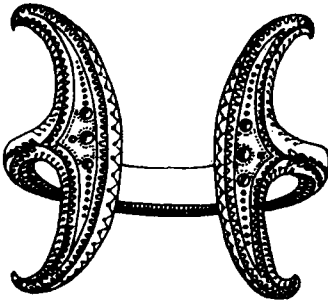
r.f.

Pilastru pitic (monumentul triumfal Tropaeum Traiani)

Pină provenind de la Apulum

Pipea. Brățară de aur cu capetele în volută

pileus (cuv.lat.), bonetă conică din textilă moale; termenul a fost folosit pentru căciula purtată pe cap de nobilii daci, ca semn distinctiv al rangului lor. Apropiată de boneta frigiană, ea ne este cunoscută din reliefurile Columnei lui Traian, din cele ale Monumentului triumfal de la Adamclisi, unde forma ei capătă un aspect deosebit, cu fund plat și din unele statui de daci de la Roma. r.f.

pină (lat. *pina* „con de pin“), element de coranament la monumentele funerare — edicule, mausolee, altare și stele, — în formă de con de pin sculptat în piatră. Se întâlnește în forme mai mult sau mai puțin dezvoltate, lucrată aparte sau inclusă în structura unui monument monolit, în toate zonele României din provinciile romane Dacia sau Moesia. Cele mai interesante exemplare, prin varietatea de stilizare a lor, provin de la Apulum (M.A.I.). Motivul a cunoscut și variante, cum ar fi aceea a coșului de răchită conținând un con de pin, tot de la Apulum.

BIBL.: Cl. L. Băluță *Pineae apulenses*, Apulum XIII. r.f.

pintaderă (cuv.sp.), denumire dată unei ustensile, de obicei din lut, având forma unei ștampile cu o placă sigilară rotundă sau dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, plată, de oarecare grosime și cu un mâner (coadă) relativ cilindric, terminat rotunjit sau ascuțit. Pe placa sigilară sînt gravate în adîncime motive geometrice. Din neolitic,

de la Perieni (M.V.P.B.) și Aldeni (M.I.R.S.R.), sînt cunoscute p. cu mâner, ovale și cu motive spiralice. Din epoca bronzului, de la Ostrovu Mare provin p. dreptunghiulare, fără mâner, cu motivul solar al cavității circulare dublat de puncte (M.P.F.). Foloseau pentru imprimarea unui motiv, dar nu se știe pe ce material anume și nici cum se compunea decorul din motive astfel imprimate. v. și Imprimare. r.f.

Pipea (sat, com.Nadeș, jud.Mureș); descop. înt. — sec. 19. Brățară circulară, din bară masivă de aur de secțiune semicirculară, deschisă, cu capete în formă de *pelta* (semilunare), cu decor geometric gravat fin, linear, pe bară și pe capete. Datează din prima vîrstă a fierului, și aparține unei arii locale, getice timpurii, a aurăriei. -

Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: VI.Dumitrescu, *Arta*, p. 406-412. h.d.

Pir (sat, com., jud.Satu-Mare); săp. Z.Székely — 1953—1954. Pe locurile învecinate Cetate și Curtea Cetății, despărțite printr-un șanț de apărare, așezare, probabil cu mai multe faze, din epoca bronzului, cultura Otomani. În punctul Cetate, așezarea este străpunsă de mormintele de înhumatie ale unei necropole aparținînd unei faze mai tîrzii a culturii Otomani. În general, mormintele aveau inventar sărac. Din așezare, ceramica, în cadrul căreia trebuie cuprinse și vase miniaturale, prezintă o mare varietate de forme tipice și decor bogat, în cadrul căruia relieful și profilele — proeminente, articulări — se îmbină cu motivele spiralice gravate, în ordonanțe simetrice față de axul vasului. M.S.M. BIBL.: Z.Székely, *SCIV*, VI. l.r.

piriform(-ă) (lat. *piri* „pară“ + forma „formă“), termen folosit pentru desemnarea obiectelor, mai ales a vaselor, în formă de pară. Această formă, apărută încă din neolitic (buteliile de tip Hamangia), poate fi întîlnită în toate epocile, fiind frecventă mai ales la vasele destinate să păstreze cantități mici de lichid. De valoare artistică deosebită sînt leciții aribalești arhaici și clasici descoperiți la Histria M.I.R.S.R.; M.H. r.f.

Piroboridava v. Poiana

Piscul Crăsani (sat Crăsanii de Sus, com.Balaciu, jud.Ialomița); săp.I.Andrieșescu — 1923; S. Morintz, N.Anghelescu, Cr.Mușețeanu — 1973—1974; Cr.Mușețeanu, I.Conovici — 1975 în continuare. Înălțime în hotarul satului, pe care se află o importantă așezare geto-dacică fortificată cu val, din sec.3—1 î.e.n.; bogat material dacic, dar și obiecte elenistice de import (amfore și alte vase, un candelabru de bronz cu trei brațe etc.). Așezarea a fost, probabil, distrusă prin anii 11—12 e.n. de Sextus Aelius Catus, în cursul unei expediții romane de pedepsire la N Dunării. Aici a putut fi definită pentru prima dată cultura materială a geto-dacilor, caracterizată atît de ceramica autohtonă de două tipuri, grosolană (urne în formă de burduf, urne bitronconice, cu decor de butoni și briuri alveolare, cățui tronconice) și de factură superioară, modelată pe roată, cenușie lustruită (fructiere, căni bitronconice, străchini, la care apar toate torsate tipice) precum

și de ceramică de tip elenistic (amfore, boluri megariene, opaițe), de piese de bronz—fibule, catarame, celebrul candelabru. **M.I.R.S.R.**; **M.I.C.**

BIBL.: I. Andrieșescu, *Piscul Crășani*, Buc. 1924. h.d.

pixidă (gr. *pyxis* „cutie“), formă de vas sau recipient, de obicei paralelipipedică cilindrică sau în calotă; era prevăzută cu un capac. Se cunosc p. de ceramică grecească pictată, atică cu figuri roșii, de la Histria și din mormântul cu papirus de la Callatis. **M.I.R.S.R.**, **M.M.** r.f.

placă de centură, piesă de metal care se fixa pe cureaua unei centuri. **P.de c.** se grupau în garnituri; fiecare garnitură comporta, la un capăt, o cataramă fixată de o placă dreptunghiulară prelungă, o limbă care se monta la capătul opus cataramei și mai multe plăci dreptunghiulare pe tot corpul centurii. Acestea puteau fi decorate în relief plat ajustate, gravate sau în *niello*. Cele mai vechi exemplare datează din sec.7 e.n. și sînt în general de bronz, lucrate în tehnica presării la cald într-un tipar monoav. Se disting cele de tip avar, cu decor zoomorf sau geometric, în relief plat sau *à jour* (Șimpetru German, Socolod, Dumbrăveni, Aiud, Gîmbaș, Teiuș, Nușfalău, în **M.I.Tr.C.**, **M.I.R.S.R.**, **M.Ț.C.**, **M.Ai.**). De la Budureasca (**M.I.P.**) și Militari-Cîmpul Boja (**M.I.M.B.**) provin piese de caracter bizantin, în formă de cruce, dintre care unele erau probabil produse local. **P.de c.** se cunosc și din etape mai tîrzii și sînt caracteristice pentru bulgari (aplice mici în formă de scut cu decor floral ajutat importate la Capidava, **M.Cap.**), maghiari (piese în formă de scut în cimitirul de la Cluj-Napoca, **M.I.Tr.C.**) și cumanii (Voinești), adică în general pentru migratorii de neam turc. Tipul de decor și tehnica acestora variază de la epocă la epocă și de la popor la popor, iar exemplarele cunoscute sînt mult mai rare. r.f.

planta pedis (loc. lat.), motiv decorativ, reprezentînd reproducerea unei tălpi de picior omnescent. Apare mai ales în tehnica estampării, pe vase de factură superioară cu firnis roșu, din epoca romană. Pe o pateră de la Dinogetia apare ex. cel mai bine cunoscut de astfel de decor. **M.I.R.S.R.** r.f.

Plenița (sat, com., jud. Dolj); descop.fnt. — 1925; săp. D.Berciu — 1950. ● Tumul cu morminte cu ocră roșu datînd din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului (1900—1700 î.e.n.), tip de înmormîntare relativ rar în Oltenia. ● De la începutul primei vîrste a fierului (Hallstatt timpuriu) au fost descoperite mai multe tipare pentru turnat obiecte de bronz, atestînd existența unor ateliere metalurgice în această zonă. ● Tot aici a fost descoperită o fibulă digitată din sec.7 e.n., terminată cu o mască umană, de un tip a cărui răspîndire cuprinde aproape întregul terit. al țării, caracteristică pentru cimitirele (mai ales slave) din această vreme. **M.O.C.**; **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D.Berciu și I.Berciu, *BMI*, XXX, 92; D.Berciu, *SCIV*, II, 1. l.r.

pliseuri, tehnică decorativă folosită aproape exclusiv în decorul ceramicii, constînd din modelarea fină a suprafeței vaselor, în așa fel încît acestea să fie acoperite de undulații dese, de mică amplitudine și succedîndu-se ritmic. **P.** pot desemna cercuri și spirale și chiar motive mai complicate. Se deosebesc de caneluri, care sînt mai late și mai adînci, și de striuri, care sînt incizate, nu modulate. De obicei, suprafața plisată este și lustruită. **P.** apar încă din neoliticul timpuriu — cultura Vinča —, sînt caracteristice de asemenea pentru culturile Dudești, Precucuteni și aspectul Stoicani-Aldeni al culturii Gumelnița din neoliticul superior. În epoca bronzului, **p.** apar numai sporadic, în culturile Otomani și a cîmpurilor de urne, fără însă să mai prezinte finețea celor neolitice. r.f.

Ploiești-Triaș (municipiul Ploiești); săp. I. Nestor și M. Petrescu-Dîmbovița — 1941—1943. La gara Triaș, necropolă de înhumație (sau predominant de înhumație) de tip Sintana de Mureș-Cerneahov, plană dar și cu înmormîntări secundare pe pantele unui tumul. Aici a fost descoperit și un mormînt de incinerare. Inventare funerare cuprinzînd ceramică fină cenușie și mărgelile din pastă vitrificată și din calcar. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: I. Nestor, *Raport MNA*. r.f.

Pluton (lat. *Pluto*), divinitate tutelară a infernului, zeu al rodniceii pămîntului și, prin extensie, al bogăției în general; în mitologia greacă, **Hades** sau **Plouton**. Frate al lui Iupiter, respectiv Zeus, pe care l-a sprijinit în revolta sa împotriva lui Cronos și în lupta împotriva giganților, căpătînd ca răsplată domeniul subteran al morților. Mai rar reprezentat, se cunosc totuși pe terit. României imagini ale zeului, din epoca romană: bărbat matur, cu barbă și păr bogat, cu o figură severă, drapat în hlamidă care lasă un umăr descoperit, cu Cerber (cîinele cu trei capete, paznic al intrării în Infern). Adesea este înfățișat cu soția sa Proserpina. Motivul perechii divine este reprezentat de o statuie de dimensiuni mai mici decît natura, de la Apulum (**M.A.I.**), care îi înfățișează pe cei doi zei trîndînd unul lîngă altul, însoțiți de un șarpe la picioarele tronului. Două reliefuri, unul provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (**M.D.**) și altul de la Tomis (**M.I.R.S.R.**), prezintă aceeași temă iconografică. Alte două, tot de la Tomis (**M.I.R.S.R.**), îl înfă-

Relief cu Pluton, Proserpina și Ceres (Tomis)

țșează pe zeu singur, o dată însoțit de Cerber, a doua oară purtând un corn al abundenței. O hermă din Transilvania (loc de descop. necunoscut) care are pe o față un bust de bărbat matur, iar pe cealaltă un bust de femeie tânără, ar putea reprezenta, de asemenea, perechea infernală (M.I.Tr.C.).

r.f.

poartă. Cele mai vechi modele miniaturale de casă, datînd din neolitic, nu redau felul în care era construită p., ci numai deschiderea ovală a acesteia, element care se regăsește și în „frontonul” de la Ariușd (M.I.Tr.C.). Din epoca bronzului și din prima epocă a fierului nu știm nici măcar atît despre caracteristicile p. de locuințe sau sanctuare. Din epoca dacică, două serii de date au parvenit pînă la noi. Atît Columna lui Traian, cît și ruinele cetăților dacice aveau deschideri dreptunghiulare, relativ înguste, adesea străbătînd un turn. După reprezentările de pe Columnă, ele aveau lîntel plat și erau flancate și suprapuse de profile plate, simple. De la Grădiștea Muncelului, de pe terasele pe care au fost identificate locuințe sau stîne, provin mai multe ținte de fier forjat (M.I.R.S.R., M.I.Tr.C., M.D.), dintre care unele de dimensiuni considerabile, iar altele cu decor în relief pe floarea lată, elemente din ferecătura decorativă a unor p. monumentale. Din epoca romană ne-au rămas mai multe p. de castru sau cetate. În general, p. de castru sînt simple, fără prag inferior, probabil cu deschiderea dreptunghiulară — uneori arcuită — și cu două canaturi fixate printr-o traversă de lemn. În această privință, atît ruinele de fortificații cît și imaginile de pe Columna lui Traian concordă. După poziția lor, p. castrelor aveau denumiri diferite: *porta praetoria*, de la care pornea *via praetoria*, *porta principalis dextra* și *porta principalis sinistra*, la cele două capete ale *viei principalis* și *porta decumana*, opusă porții *praetoria*. Deosebiri în arhitectura lor apar numai local, în cazuri izolate. Resturi de ferecătură simplă, din benzi de fier imbricate, se păstrează la Porolissum (M.Z.). P. cetăților din perioada romană tîrzie sînt, la rîndul lor, relativ simple; cu deschiderea dreptunghiulară cu latura superioară arcuită, erau închise, se pare, tot cu două canaturi la Histria, dar poate cu unul singur la Capidava, fixate de asemenea cu o traversă de lemn, angajată în lăcașuri săpate în pereții laterali. După urmele păstrate în ruinele laturii de N, ca și după imaginile de pe monete, p. cetății Tomis, cu gang acoperit de boltă în demicilindru, erau închise cu *catharacta* (grapă). P. locuințelor nu s-au păstrat, ci numai deschiderile lor, de obicei dreptunghiulare și relativ înguste. În cîteva cazuri, la Histria, se păstrează intrări de mari dimensiuni, cu gang, precum și intrări de străzi private, la care se păstrează pragul cu lăcașurile de închidere ale unor p. cu două canaturi. De la Tomis (M.I.R.S.R.) se păstrează un fragment din arcada de piatră, decorată în timpan cu o figură de Dioscur în relief, precum și o pseudopoartă de calcar — imitație în relief a unei p. de fier — de la un monument hipogeu, cu două canaturi. Fiecare este împărțit în cîte două panouri dreptunghiulare, decorate în relief cu fi-

Poarta de N a orașului roman Tomis

guri mitologice: sus stînga Isis, cu Harpocrate nud într-un registru suprapus, jos stînga un peisaj nilotic — tip de reprezentare convențională a mlaștinilor din Delta Nilului —; sus în dreapta, Venus într-o ediculă, cu Amor într-un registru suprapus; iar jos, dreapta, probabil, Hercule în grădina Hesperidelor. Din Dobrogea, probabil tot de la Tomis (M.I.R.S.R.), provine alt fragment de pseudopoartă cu decor în relief cu butoni — reproducere a țintelor ferecăturii — și cu măști tragice și ghirlande. P. diferențiate aveau și amfiteatrele: *porta triumphalis*, prin care intrau luptătorii și ieșeau învingătorii și *porta libitina* prin care erau scoase cadavrele celor învinși (ex. Ulpia Traiana Sarmizegetusa). P. triumfale — portale — sînt și cele două intrări ale podului lui Apolodor din Damasc de la Drobeta, care, în afară de arhitectura de arc triumfal, comportau ornamente simbolice pe atic. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism nu ne sînt cunoscute resturi de p. și nici măcar deschiderile acestora nu pot fi reconstituite, întrucît urmele de construcții sînt prea precare. r.f.

pod. Sînt cunoscute trei p. din epoca romană: cel de la Drobeta, cel de la Orlea și cel de la Sucidava. La Drobeta, Apolodor din Damasc a construit între 103 și 105, din ordinul lui Traian, un p. lung de 1134,90 m, înalt de 18,60 m și lat de 14,55 m, cu 20 de picioare, din care două culee, și cîte un portal monumental, cu caracter de poartă triumfală, la ambele capete. Picioarele erau construite din zidărie, un parament din blocuri paralelipedice închidea o umplutură de *opus caementicium*, din bolovani legați cu mortar de var cu adaos hidraulic de *pozzolama* — cenușă vulcanică —, străbătută de grătare din tiranți de lemn și împărțită în cheoane prin rînduri verticale și orizontale de cărămidă. Pe aceste picioare se sprijineau arcade din lemn (deschiderea unui arc: 33 m), construite pe clești și contrafișe din birne, care susțineau un tablier de lemn cu pavaș de scinduri și balustradă de birne, cu panouri ajurate în X. La capete, cîte o poartă triumfală, încununată de quadrigi, marca intrarea și, respectiv, ieșirea. Din p. de la Orlea se păstrează doar un șir de picioare perechi, construite din zidărie cu mortar de var cu praf de cărămidă, la care, după descoperitor, prof. D. Tudor, erau legate două șiruri de vase care purtau tablierul. P. de la Orlea este

datat în sec. I sau începutul sec. 2 e.n. Din sec. 4 e.n. data p. de la Sucidava, cunoscut numai din izvoare literare, al cărui aspect arhitectural nu mai poate fi reconstituit. Cele trei p. romane din Dacia sînt realizări de seamă ale tehnicii constructive romane, comparabile cu marile p. ale antichității din alte ținuturi ale imperiului, ca Pons Milvius de la Roma și p. de la Trier, peste Mosela. Aspectul lor monumental era definit atît de robustețea pilelor, cît și de ritmul lor, presupunînd arcade îndrăznețe, precum și de porțile triumfale de la capete.

BIBL.: D. Tudor, *Poduri romane la Dunărea de Jos*, Búc. 1976. r.f.

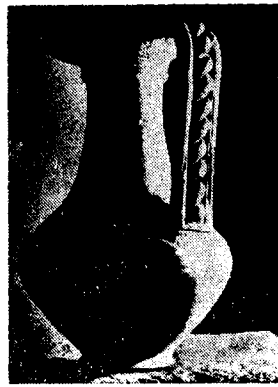
Podul-Tirgu Ocna v. Tirgu Ocna

poetul, tip de statuie, înfățișînd un bărbat, purtînd togă și avînd un sul (*rotulus*) în mînă, iar la picioare o legătură de manuscrise rulate (*volumina*). De obicei, statuile de acest tip au funcție funerară. Pe terit. României sînt cunoscute două: una, aceală, de la Apulum (M.A.I.), cealaltă, cunoscuta statuie Cetățeanul din Tomis (M.I.R.S.R.), monument tipic provincial, caracterizat de traseul triunghiular al figurii și de drapajul decorativ cu muchii accentuate și joc violent de umbre și lumini al togei, trăsături specifice ale stilului provincial.

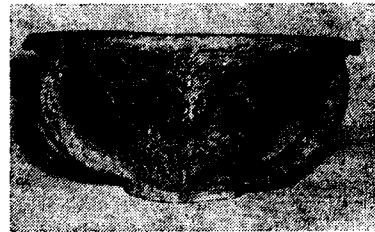
r.f.

Poian (sat, com., jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1964—1969. Pe Panta de Piatră, două așezări succesive de bordeie patrulater, cu sobe de piatră și acoperiș în două ape, datînd din sec. 7—8 și 8—9 care pot fi raportate la descop. de tip Ipotești-Cîndești. Caracteristică este ceramica — urne simple, vag ovale, cu decor rudimentar, incizat de linii orizontale drepte sau ondulate, sau fără decor. Pe una dintre ele, o monogramă cristică. Sînt documentele unei culturi materiale autohtone, cunoscută pînă acum doar din cîteva descop., al cărui aspect artistic este redus la elemente simple de formă și decor, dar care are conștiința valorii lor de comunicare a simbolului. Pe această bază s-a constituit, parțial, cultura perioadei de început a feudalismului, dezvoltînd elementele de formă și decor. Ceea ce însă dă o deosebită valoare descop. de la P., este atestarea caracterului creștin al populației purtătoare, fapt care constituie o mărturie indirectă pentru predominarea elementului autohton față de un eventual element slav. M.S.G. BIBL.: D. Popescu, M. Babeș, *Dacia NS*, IX—XVI, Cronica săp. r.f.

Poiana (sat, com. Nicorești, jud. Galați); n.a. *Piroboridava* (?); săp. R. Vulpe și E. Dunăreanu-Vulpe — 1927—1940, 1949—1953. ● Pe promontoriul Cetățuia din terasa Siretului, importanță așezare protoistorică, pe pîntec barat de o palisadă cu șanț, cu mai multe nivele de locuire — din epoca bronzului (cultura Monteoru), din prima vîrstă a fierului (culturile Basarabi și hallstattiană tîrzie) și din a doua vîrstă a fierului — dacică (sec. 4 î.e.n. — 1 e.n.). Materialul arheologic este foarte bogat, cuprinzînd atît obiecte de factură autohtonă, cît și produse grecești de import. Între descop. mai importante: un tipar de topor

Poiana. Cană de tip La Tène

Poiana. Cătuie dacică

de bronz, datînd din epoca bronzului, cultura Monteoru, constituind negativul aproape integral corespunzător al unui topor descoperit la Sărata Monteoru, precum și, din aceeași cultură, un vas *askos*; un cuptor dacic de ars oale; cîteva vetre, de asemenea dacice, cu decor incizat cu motive radiare cu semnificație de simbol solar; o importantă cantitate de ceramică cenușie lustruită, tipic dacică, de un nivel tehnic deosebit (fructiere cu picior, căni cu toartă torsadată și decor geometric linear, lustruit, în registre, cantarosuri, castroane și străchini); un grup de figurine antropomorfe masculine sumar modelate, din teracotă, probabil cu rost magic; un inel de aur cu o mare camee elenistică înfățișînd pe zeita Nice pe o bigă; bijuterii dacice de argint, mărele de sticlă. ● Dincolo de palisadă, pe terit. satului actual, era situată necropola tumulară de incinerare, caracteristică dacică, care, în timp, capătă aspect daco-carpic. Ansamblul acestor descop. din epoca dacică definesc cultura materială a comunității de aici drept o cultură specifică dacică, dar mai larg și mai profund influențată — poate și mai direct — decît așezările din centrul Daciei, de culturile elenistică tîrzie și romană și care evoluează către aspectul specific carpic. Așezarea de la P. a fost distrusă la sfîrșitul sec. I—începutul sec. 2 e.n. M.I.R.S.R.; M.T.; M.J.G.; M.I.M.

BIBL.: R. Vulpe, *Dacia*, III—IV, V—VI; *SCIV* I, I, II, I, III, IV, I—2; *Dacia NS*, I; A. Vulpe, *St. clas.*, 6. h.d.

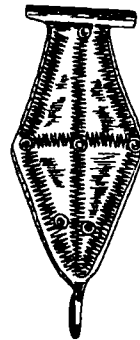
Poiana Coțofenești (n.v. al satului Poiana Vărbilău, com. Vărbilău, jud. Prahova); descop. înt. — 1920. În locul Virful Fundăturilor — probabil un mormînt bogat, din care s-a recuperat doar un coif de aur de formă oarecum conică, avînd deschizătura pentru față dreptunghiulară. Calota e ornamentată cu proeminente lucrate *au repoussé*, reproducînd țintele-nituri ale unei ferecăături. Frontal, coiful prezintă o pseudovizieră tot *au repoussé*, cu ochi apotropaici, cu o ciudată redare a sprincenelor, dublate și prelungite, terminate în volute. Obrăzarele cuprind scena, realizată de asemenea *au repoussé*, a sacrificiului berbecului de către eroul în zale, cu coif și mantaua fluturînd iar apărătoarea de ceafă, animale fantastice — harpii (sau himere) și grifoni cu buturi de ierbivore în cioc. Considerat de unii specialiști drept un produs al artei traco-getice, coiful de la P.C. poate fi și un obiect cu decor sincretist, confecționat în vreun mare atelier grecesc, în stilul specific produselor destinate populației locale, de la sfîrșitul sec. 5 sau începutul sec. 4. Prin unele motive trădează o influență artistică iraniană, în timp ce alte detalii, cum ar fi pmnalul cu antene din mîna eroului, sînt de tip vestic sau central-european. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-getică*, p. 77—88. h.d.

Poiana-Gorj (sat Poiana Seciuri, com. Bústuchin, jud. Gorj); descop. înt. — 1938. Tezaur dacic de argint: un *torques*, două brățări circulare, cu capete petrecute și răsucite, trei inele de buclă, inele (verigi de diferite mărimi), opt plăci decorative în formă de scut rombic, cu decor gravat format din șiruri de cerulețe și din linii, desenînd chenar și diagonale pe fiecare piesă, 13 denari romani republicani și 10 denari romani imperiali din sec. I e.n. Între tezaurile dacice, cel de la P.G. ocupă un loc special datorită faptului că lipsesc fibulele și brățările spiralate, ca și prin prezența plăcilor decorative care, după orificiile de la una din extremități, se pare că se grupau într-un colier și de asemenea, prin numărul mare de verigi, al căror rost este greu de reconstituit. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Trésors*, nr. 260—269. h.d.

Poienești (sat, com., jud. Vaslui); săp. R. Vulpe — 1949. Pe dealul Teilor, așezare neolitică de tip Cucuteni A; așezare daco-getică și două morminte daco-getice de incinerare din sec. 3 î.e.n.; necropolă de incinerare din sec. 2—1 î.e.n., aparținînd bastarnilor așezați în Moldova centrală; o necropolă și o așezare carpică din sec. 3 e.n.; o așezare de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. La P. a fost pentru prima oară identificată și definită cultura materială a bastarnilor, pentru care este specifică olăria cu rost funerar, modelată cu mîna din pastă zgrunțuroasă, arsă reductor și lustruită negru, net diferită de aceea cenușie, lustruită, a dacilor. Două forme predomină: urna tronconică, cu fund îngust și pereții evazați, ușor arcuiți și strachinacpac, cu fund îngust și pereții evazați și arcuiți, dar aproape plată. Deosebit de interesantă este și ceramica — urne bitronconice și străchini-capac tronconice — carpică. Modelată pe roată, din pastă fină, înmuiată într-o cuvertă și arsă oxii-

Poiana-Gorj. Placă de colier și torques din tezaurul dacic de argint

Poienești. Urnă cu capac carpică

dant, la roșu, această ceramică, imitînd pe aceea romană cu firnis roșu, este caracterizată prin toarte și apucători stilizate zoomorfe, poate reproducînd silueta unui cal. M.I.R.S.R.; M.I.M. h.d.

Bibl.: R. Vulpe, *MCA*. I. h.d.

Pojejna (sat, com., jud. Caraș-Severin); descop. înt. — f.d. Pe terasa Dunării, castru roman (sec. 2—3 e.n.) din zidărie de piatră și importantă așezare civilă cu construcții de zid, între care o instalație de hipocaust. Ceramică, descop. mărunte, monumente votive de cult (două reliefuri mithraice, o tabletă a Cavalerilor danubieni, statui ale

lui Hercule, Iupiter Dolihenus, Dionysos), monumente funerare (perete de ediculă, stelă funerară), toate de stil provincial. **M.B.T.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 65.

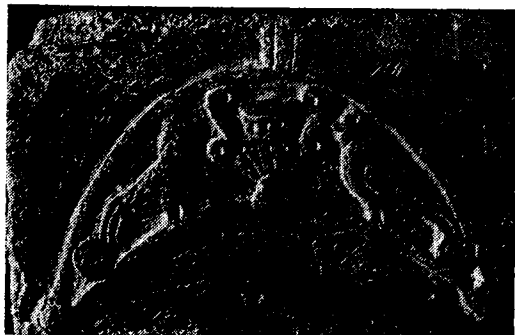
r.f.

policrom, stil ~, aspect specific pentru perioada de trecere de la sclavagism la feudalism și pentru popoarele migratoare germanice (sec. 3—10 e.n.), al artei metalului prețios. Este caracterizat, în prima etapă (sec. 3—5 e.n.), de forme geometrice sau zoomorfe schematizate, între care predomină motivul păsării de pradă și se regăsesc fiare și monștri, și, în a doua etapă (sec. 6—10 e.n.), de abandonarea motivelor decorative figurale, în favoarea unor compoziții geometrice, realizate în tehnicile noi ale *cloisonné*-ului sau caboșonului, în cadrul cărora se urmărește punerea în valoare a strălucirii metalului, a policromiei caboșonelor din pietre semiprețioase, a transparenței pastei de sticlă colorată sau a grenatelor inserate în rețelele *cloisonné*-ului. Gen somptuar, costisitor, această manifestare artistică nu era accesibilă decât stăpînitorilor și avea funcția de a marca vizibil, ostentativ, diferența dintre supuși și șefii războinici, bogăția și prestigiul acestora. Frecvent în sec. 3—7 când caracterizează tezaurile migratorilor germanici (Pietroasa, Apahida, Velț, Someșeni, Șimleu Silvaniei ș. a.), dar și unele produse bizantine (cerceii de aur de la Histria, **M.I.R.S.R.**), este practic necunoscut în etapele mai târzii pe ter. României.

r.f.

Polovragi. Tabletă de bronz dacică: Cavalerii danubieni

Polovragi. Reversul tabletei: animale aflate în raport cu vasul cu apa vieții

polisare (polisaj), tehnică de prelucrare a suprafeței unui obiect dintr-un material dur, prin frecare cu un corp abraziv (gresie, cărămidă). Se deosebește de lustruire, care se aplică obiectelor din materiale semidure (ceramică) și de șlefuire, care este o tehnică de fasonare, nu numai de finisare. Cele mai vechi obiecte de metal prețios cunoscute, figurinele plate de aur de la Moigrad (**M.I.R.S.R.**) datînd din neoliticul superior, sînt polisate. În epoca bronzului, piese de aur cum sînt cele din tezaurul de la Perșinari, sau de bronz, ca toporul de la Someșeni, erau de asemenea polisate. În epoca fierului, **p.** se extinde și la piesele din fier; unele erau cu siguranță ascuțite prin această tehnică. Procedul se generalizează în perioadele posteroare.

r.f.

polizor, unealtă specifică folosită la polisaj. Cele mai vechi datează din epoca bronzului și se prezintă ca niște plăci plate de gresie. În epoca fierului, a continuat probabil să fie folosit același tip de unelte. Din perioada statului dac, ni se păstrează un **p.** patruleter plat, cu margini cu slif drept, făcînd parte dintr-o trusă chirurgicală (Sarmizegetusa Regia, **M.D.**). Asemenea **p.** sînt cunoscute și din epoca romană (Apulum, **M.A.I.**) precum și din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (Sîntana de Mureș, **M.T.M.**). Din epoca romană tîrzie, de la Histria, este cunoscut un **p.** improvizat: o bază de marmură, pe care se păstrează urmele adîncite ale cuțitelor ascuțite pe fața ei superioară. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism ca și din etapa de început a feudalismului sînt cunoscute arcere de șist cenușiu, plate, oblonge, sau din cărămidă cioplită, prismatice, fațetate, care serveau la ascuțitul cuțitelor — eventual și al altor ustensile de fier tăioase (coase, seceri, săbii).

r.f.

Polovragi (sat, com., jud. Gorj); săp. Fl. Marinescu — 1964 în continuare. ● Pe Muntele Padeș, cetate dacică (sec. 2—1 î.e.n.) cu ziduri din blocuri de calcar zidite fără mortar, prezentînd mai multe faze constructive. Cuprinde un turn de strajă și resturi de tamburi de piatră de la un sanctuar-aliniament. Ceramică dacică tipică — poroașă și fină, cenușie —, unelte și arme de fier, o placă de bronz cu scenă istoriată pe o față (Cavalerii danubieni) de stil rigid, evident elenistic provincial, cu tendințe iluzioniste. ● La poalele Muntelui Padeș, așezare deschisă de bordeie, dacică, din aceeași vreme, cu inventar asemănător. Descop. de la **P.** îpun problema structurii teritoriale a davelor, aducînd informații noi cu privire la raportul dintre fortificațiile de pe munți și așezările din vale. **M.M.C.B.**; **M.O.C.**

BIBL.: Fl. Marinescu, *SMMIM* 4-5.

r.f.

ponsonare, tehnică artistică cîntînd din producerea unui decor în relief, *au repoussé*, cu ajutorul unui instrument dur, cu capătul afectînd o formă simplă (punct, linie, segment de cerc), care se imprimă în adîncime pe dosul foii de metal decorate, prin ciocănire. Uneori se poate face și pe față, obținîndu-se un decor adîncit. Cele mai vechi obiecte decorate prin **p.** *au repoussé* sînt figurinele plate neolitice de aur de la Moigrad (**M.I.R.S.R.**). Tehnica **p.** persistă apoi în arta metalului, în

decursul perioadelor istorice. Nu cunoaștem ponoane din nici o perioadă a istoriei vechi.
r.f.

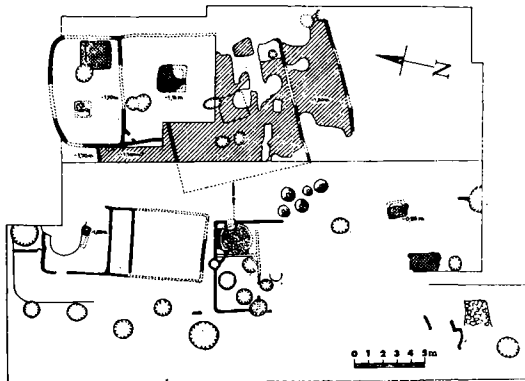
Pontus (lat., gr. *Pontos*), divinitate greco-romană, personificare a Mării Negre (Pontus Euxinus). Imaginea lui ne este cunoscută din grupul Fortuna cu Pontus, descoperit în „tezaurul de sculpturi” de la Tomis, unde apare ca o figură de provă: torsul unui bărbat în puterea vârstei, cu barba și părul grupat în șuvițe ondulate, ca și când ar șiroi de apă, încoronat cu o coroană murală și sprijinit cu cotul stîng pe o provă de corabie. Partea inferioară a corpului zeului este acoperită de o frunză de acant.
r.f.

Popești (sat, com. Mihăilești, jud. Ilfov); n.a. *Argedava* (?); sâp. D. V. Rosetti — 1932—1947; R. Vulpe, E. Vulpe, D.V. Rosetti, C. Preda — 1954—1960. În hotarul satului, la Nucet, pe un promontoriu al Argeșului, vestigiile suprapuse ale unor așezări, cu o mai rară împărțire în două mari arii: „acropole” și „așezare civilă”, din epoca bronzului (culturile Glina și Tei), prima vîrstă a fierului (cultura Basarabi) și epoca geto-dacică (sec. 2 î.e.n. — 1. e.n.), cînd este constatată împărțirea caracteristică de mai sus. Din timpul primei vîrste a fierului au putut fi identificate resturile unor fortificații monumentale: val de turte de pămînt ars, pe creasta căruia era construită o palisadă, dublat de un șanț spre exterior și de un drum pietruit în interior. Din perioada dacică datează locuințe, gropi de provizii și un „palat” de lemn și vălătuci. Așa-numitul palat era o construcție de mari dimensiuni, din care s-au mai păstrat doar resturile a două încăperi, dintre care una cu peretele de N terminat arcuit, asemănător cu o absidă. În această încăpere, este situată relativ central o vatră mare, pătrată. În cea de a doua, către latura de E, altă vatră de același tip, iar către latura opusă, mai aproape de centru, a treia vatră, tot pătrată, dar mai mică și cu un decor incizat, avînd ca motiv un mare cerc dublu, înconjurat de volute spiralice. În jurul palatului sînt situate alte construcții, în aceeași tehnică, de plan patrulater. Una, care pare să prezinte certitudini mai mari de reconstituire, este o construcție

oblongă, cu două încăperi pătrate despărțite de o sală oblongă. Într-una din încăperi s-au putut surprinde resturile unei vetre mari pătrate, situată relativ central. Altă construcție pare să fi avut un plan mai complex: un nucleu compus dintr-o încăpere mare dreptunghiulară, avînd spre E o platformă pe care era construit un cup-tor, probabil de pîine, cu o vatră puternic arsă, în formă de potcoavă, boltă din vălătuci și gură ovală frontală, și o sală oblongă. Într-o încăpere conexă, decroșată față de latura de N a nucleului central, au fost descoperite cinci chiupuri. Sub palat a fost sesizat un ansamblu important, compus din două mari încăperi — una pătrată, cu o vatră mare în centru, alta dreptunghiulară — și o sală mare oblongă, în întregime pavată cu prundiș de riu. Materialul arheologic geto-dacic se găsește în strînsă asocieră cu obiecte grecești de import. Între descop. mobile trebuie amintite un medalion de aur, cu un cap de femeie, probabil Bendis—descoperitorii îl identifică cu efigia Gorgonei—, cu aceeași pieptănătură ca și reprezentările de pe falerele de la Herăstrău și de pe fibulele de la Coadă Malului și cu aceleași trăsături grosolane, rigid stilizate; mărgelile de sticlă; numeroase vase ceramice, între care se disting urne și căuți din pastă grosolană, căni, castroane, cantarosuri de pastă cenușie lustruită, un picior de fructieră ajurat, cu motive unghiulare, în sfîrșit o imitație de bol megarian și un fragment de același tip cu reprezentarea în relief plat a trei dansatoare cu ramuri de brad în mîini, cu motive radiare cu sens de simbol solar, în relief plat, precum și un tipar pentru boluri asemănătoare. O problemă deosebită o ridică un candelabru de teracotă cu trei brațe, constituind o replică aproape exactă a celui de bronz de la Piscul Crăsani. Prezența unei astfel de ustensile, relativ rare, în două cetăți dacice, în care opaițele de alt tip nu sînt frecvente, nu a fost însă explicată. Fortificațiile de pămînt ale așezării datează din prima vîrstă a fierului, dar au fost folosite și completate în epoca dacică. Așezarea a avut de suferit de pe urma expediției lui Sextus Aelius Catus (11—12 e.n.), majoritatea populației fiind evacuată. Pe lîngă așezare, din epoca dacică se mai cunosc la P. și cîteva morminte tumulare de incinerare din care provin o armură de zale, arme, un umbo de scut, precum și coif de tip rar, cu nazal. M.I.R.S.R.; M.I.M.B.

BIBL.: R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, p. 27—38. h.d.

Poroina (sat Poroina Mare, com. Poroina Mare, jud. Mehedinți); descop. înt. — înainte de 1900. Riton de argint aurit, turnat și cizelat, databil în sec 3 î.e.n. Piesa e terminată la partea inferioară într-un cap de cerb căruia îi lipsesc coarnezle și urechile, adăugate prin ambutisaj (îmbinare a două elemente goale în interior și de dimensiuni apropiate, prin îmbucare forțată) și pierdute între timp. Partea superioară (cornul) e ornamentat cu o scenă de cult: două femei în picioare, drapate într-un hiton lung, cu pliuri paralele, cu mîna dreaptă ușor ridicată, încadrează alte două personaje feminine asemănător învesmîntate, care șed și țin în mîină un riton și cîte o fială. Deși consi-

Popești. Partea de SE a vestigiilor de la Nucet, cuprinzînd și palatul

derată de unii drept traco-gețică, piesa poate fi produsul unui atelier grecesc la o comandă locală și de un tip preferat de traci. În cadrul artei tracice, ritonul de la P. se încadrează în seria ritonurilor de la Panaghiuriște (R. P. Bulgaria) și anume este analog ca formă cu ritonul nr. 2, iar ca decor cu ritonul nr. 4, dar de un stil mai rigid, mai schematizat, specific provincial. Este cu siguranță un produs al unui meșter mai puțin abil și dintr-o epocă mai târzie, care însă cunoștea modelele care serviseră și la Panaghiuriște. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-geților*, p. 153. h.d.

Porolissum v. Moigrad.

port. Instalații portuare, cunoscute sub forma unor resturi de zidării paralele cu țărmul și atingând adesea apa, au fost descoperite în mai multe locuri pe terit. fostelor provincii romane Dacia și Scitia mică (Noviodunum, Capidava, Hirșova, Histria, Callatis). Cele mai importante sînt negreșit cele de la Tomis. Atît edificiul cu mozaic, cît și magaziiile boltite din fața lui făceau parte din ansamblul arhitectural al p. din sec. 4. Prezența în cadrul aceluiași ansamblu a unor terme, ca și caracterul arhitecturii întregului ansamblu, cu fațade ritmate de arcade, ne ajută să precizăm o imagine a p. Tomis în sec. 4 e.n., asemănătoare cu acelea de pe Columna lui Traian, mai vechi cu două sute de ani. Resturile unui chei s-au putut identifica și pe malul Dunării, la picioarele cetății Capidava. De asemenea, resturile monumentale de la Noviodunum făceau probabil parte din ansamblul p., fără a le putea preciza funcția. Instalații portuare existau și pe Mureș, la Micia. Din perioada de început a feudalismului se cunosc la Hirșova resturile unui p. fortificat cu zid de apărare, mol de acostare și scară de acces în grosimea zidului, iar la Păcuu lui Soare, altul, cu chei larg cu trepte, în fața zidului de incintă în care sînt practicate deschideri speciale pentru amarat navele. r.f.

portal, acces monumental, cu ancadrame profilate, într-un edificiu. Sînt cunoscute p. la edificiul roman cu mozaic de la Tomis și fragmente de p. de la Napoca, precum și la capetele podului lui Apolodor din Damasc de la Drobeta.

r.f.

portic (lat. *porticus* „galerie cu coloane”), edificiu sau parte din edificiu, constînd din unul sau mai multe șiruri de coloane susținînd un acoperiș, dispuse în fața și în paralel cu un zid lung, uneori comportînd un etaj. P. pot fi independente, dar și integrate într-un ansamblu arhitectural. Se cunosc p. numai din epoca romană și romano-bizantină și anume cel acoperit (criptoportic) al forului de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, cel care închide mica piață de lîngă terme — palestra — de la Histria, cel al spațiului de exerciții din palestra de lîngă terme la Drobeta, cel care dublează bazilica veche de la Tropaeum Traiani, p. claustrului bazilicii siriene de la Callatis și cel al atriului bazilicii de marmură de la Tropaeum Traiani. De asemenea, p. de coloane dublau străzile magistrale ale castrului Drobeta (*viae*

principales, praetoria și decumana), p. din stîlpi de lemn, fațadele cazărnilor, iar p. de coloane ionice înconjurau atriul *principilor*; p. de pilaștri dublau străzile axiale ale cazărnilor cruciforme din faza V la Drobeta, iar altele, de coloane cu pedestal, strada principală de la Tropaeum Traiani. Dintre acestea, mai bine păstrate și prezentînd mai mult interes, sînt p. de la Tropaeum Traiani al bazilicii vechi, care dublează edificiul pe două laturi — E și N — și era constituit din pilaștri masivi, dreptunghiulari, alternînd cu coloane, și p. claustrului bazilicii siriene de la Callatis, în care pilaștrii de colț în formă de L alternau cu cîte trei coloane netede cu capitele compozite.

r.f.

portret. Cele mai vechi p. cunoscute pe terit. României datează din epoca romană. Cîteva stele funerare elenistice de la Callatis, cu reprezentări figurative, sînt de prea mici dimensiuni și prea sumare ca tratere pentru a putea fi distinse trăsături portretistice propriu-zise. Deși tendința de

Portret. Statuie de împărat, probabil Filip Arabul (Apulum)

Portret. Cap de femeie velată (Transilvania, M.Br.S.)

individualizare a figurilor nu lipsește, artistul definește mai degrabă tipuri umane și sociale. În epoca romană se disting mai multe categorii de **p. P. i m p e r i a l e**, aparținând de obicei unor reprezentări statuare, constituie imagini convenționale ale împăraților, în care proporțiile și particularitățile anatomice sînt redată stereotip, iar figura este o replică a imaginilor oficiale, așa cum acestea sînt fixate dealtfel și pe monede. Cele mai cunoscute sînt capul de bronz al lui Traianus Decius, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (**M. I. R. S. R.**), fragmentele statuii ecvestre de bronz a lui Caracalla de la Porolissum (**M. I. Tr. C.**), statuia de calcar neidentificată a unui împărat, sau demitar, din sec. 3 e.n. și capul de marmură al lui Gallienus de la Apulum (**M. A. I.**), un cap de împărat de la sfîrșitul sec. 3 e.n. — probabil Hostilianus —, cu părul tuns scurt, caracteristic pentru această perioadă, de la Valu lui Traian (**M. A. C.**), altă statuie îmbrăcată în *lorica*, din prima jumătate a sec. 3, cu figura grav deteriorată, purtînd barbă — poate Filip Arabul —, de la Apulum (**M. A. I.**), un portret al unui împărat din dinastia Antoninilor, de la Tomis (**Muzeul Național, Sofia**), în sfîrșit, un cap de bronz aurit al unei împărătese, poate Faustina cea Bătrînă, de la Drobeta (**M. P. F.**) și un fragment din partea de jos a figurii unei statui a Iuliei Domna, de la Porolissum (**M. I. Tr. C.**). Tot de la **p. imperiale** provin și mai multe torsuri acefale și fragmente de *lorica* de bronz de la Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Răcari, Drobeta etc. Altă serie este constituită de **p. statuare c i v i l e**, avînd de obicei, probabil, funcție funerară. Dintre acestea, mai cunoscute sînt Cetățeanul din Tomis (**M. I. R. S. R.**), statuia unei mame cu copilul de la Potaisa (**M. I. Tr. C.**), statuia feminină velată de la Apulum (**M. Br. S.**), capul unei femei în vîrstă, cu pieptănătură de cozi împletite, formînd turban pe creștet, cu cercei mari în urechi, găsit undeva în Transilvania (**M. Br. S.**), alt cap de femeie velată, tînră, cu trăsături idealizate de la Tomis (**M. I. R. S. R.**) precum și o serie întregă de statui feminine de tip *grande Ercolanese* și *piccola Ercolanese* de la Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Drobeta ș.a., la care figura este tratată relativ stereotip, rezumînd elementele portretistice la formele caracteristice ale gurii și ochilor. Din seria *piccola Ercolanese* face parte o statuie de adolescentă drapată, provenind de la Tomis (**M. A. C.**). Un ex. de **p. deosebit** de interesant prin verismul său crud, este acela de pe o hermă de la Apulum (**M. A. I.**), reprezentînd un cap de femeie cu trăsături viguroase, într-o figură rotundă, puternică și comună, lipsită de orice idealizare, dar cu o expresie plină de vitalitate. În sfîrșit, o serie numeroasă de **p. o constituie i m a g i n i l e d e f u n c ț i l o r** de pe monumentele funerare — edicule, stele, altare, medalioane. Se disting așa-numitele stele cu **p. familiale** — în realitate pereți sau funduri de ediculă —, care prezintă de obicei perechea defuncților într-o ipostază relativ idealizată, dar cu trăsăturile specifice redată fidel, chiar dacă cu mijloace artistice relativ simple. Astfel sînt peretele lateral de ediculă de la Napoca și fundul de ediculă de la Sîncrai (ambele în **M. I. Tr. C.**) înfățișînd într-un relief mai mult sau

mai puțin degajat cite o pereche în costum specific — tunici în primul ex., toge în al doilea — și cu figurile caracterizate, dar cu o expresie senină și reculeasă, primii în curs de săvîrșire a libației, ceilalți pe punctul de a pleca într-o călătorie. La fel de atente la redarea trăsăturilor fizionomice și mai ales a detaliilor caracteristice de costum sînt și reprezentările de pe medalioanele funerare lucrate aparte, în care grija deosebită pentru amănuntul vestimentar și de podoabă, cu caracter exotic, nu este probabil lipsită de o anumită semnificație rituală. În sfîrșit, pe stelele funerare sînt relativ frecvente, dar nu atît de mult ca în Panonia, **p. singulare** sau de familie, ca de ex. acela într-o nișă provenind de la Tomis (**M. I. R. S. R.**), sau **p. unei perechi** în nișă arcuită, de la Drobeta (**M. P. F.**). Deși caracterizate de ipostaze convenționale, aceste reprezentări sînt poate cele mai veriste, cele mai fidele tradiției realiste a portretisticii elenistico-romane. **P. funerare** apar și în scenele de banchet funerar de pe stelele funerare de tip dunărean (stela Cocceilor de la Capidava, **M. A. C.**; cele două de la Ulmetum, **M. H.**) sau transilvănean (stela lui Iulius Crescens de la Cășeu, **M. I. R. S. R.**). În acest sens, se mai poate aminti un perete de ediculă de la Luncaeni (**M. T.**). În ciuda unor elemente de stil specific provincial — izocefalie, frontalitate — artistul a reprodus cu grijă trăsăturile individuale, așa cum a fost atent în redarea fidelă și destul de naivă a detaliilor mobilierului și costumului. În ansamblul ei plastica funerară romană marchează o tendință clară spre portretizarea defuncților reprezentați pe monumente, dar redarea mai mult sau mai puțin fidelă a trăsăturilor individuale diferă de la școală la școală, depinzînd nu numai de abilitatea fiecărui meșter, dar și de tradițiile de stil și iconografice ale fiecărui atelier. Incluzînd și aceste tendințe ale plasticii funerare, portretistica rămîne una dintre manifestările cele mai caracteristice ale artei romane în Dacia și Sciția Mică, iar **p.** — un gen specific epocii stăpînirii romane pe terit. României, gen nemişcînt nici înainte, nici după această epocă, pînă la reparația lui în evul mediu, în cadrul artei bizantine sau romanice tîrzii. v. și sculptură.

r.f.

Porțile de Fier, zonă geografico-istorică cuprinsă între Drobeta-Turnu Severin și Orșova, cunoscută și sub numele de Clisură, în care cerc. organizate cu ocazia construirii Complexului hidroenergetic și de navigație au dus la identificarea unor noi așezări și culturi arheologice (Vučedol, Vatină) sau la cunoașterea aprofundată a altor descop. ma. vechi. S-a constatat astfel că omul a viețuit și muncit în această zonă încă din paleolitic, dovedindu-se o continuitate, peste milenii, de la în ceputul comunei primitive și pînă astăzi. Aici s-au găsit și cele mai vechi mărturii de creație artistică (din epipaleolitic, cultura clisureană și mezolitic, cultura Schela Cladovei), dintre care cea mai importantă este o falangă de cal cu deco incizat, geometric, descoperită la Cuina Turcului precum și săpăligi de corn de cerb cu decor cres

Porțile de Fier. Coif de argint

Porțile de Fier. Pahar de argint

tat, de la Schela Cladovei și Icoana și picturile parietale din peștera Gaura Chindiei de la Pescari. Tot din această zonă provin vase pictate care se încadrează în cultura Criș (Schela Cladovei), precum și vase ceramice cu forme specifice și decor geometric unghiular, caracteristic, din cultura Vatina. Pentru epoca dacică, resturile de locuire nu aduc nimic specific, dar epoca romană țirzie localizează aici tipul de fortificații *quadribmugium*, între care cele patruleter de la Gornea și Dierna și cea triunghiulară de la Ostrovu Banului. l.r.

Porțile de Fier (în zona ~); descop. înt. — f.d. Tezaur traco-getic cuprinzând un coif de argint **Institute of Fine Arts, Detroit**) și un pahar în formă de dublă pilnie (**Metropolitan Museum, New York**), cu decor zoomorf în relief ciocănit *au reversé*, întru totul asemănătoare celor de la Agișiol. Localizarea, inițial contestată, pare totuși să fie corectă, mai ales după descop. mormintului imilar de la Peretu, care leagă firesc descop. din

Dobrogea și din E Munteniei cu cele din Oltenia (Craiova).

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-geților*, p. 83—93. r.f.

Porumbenii Mari (sat, com. Mugeni, jud. Harghita); săp. Z. Székely — 1956. ● Intre Tîrnava Mare și pîrful Vagaș, pe un bot de deal, probabil barat, așezare hallstattiană, în care s-a surprins o locuință de suprafață, dreptunghiulară, avînd în centru o vatră circulară din leșezi; ● Pe un platou al dealului Leș, cetate dacică cu sistem complex de valuri și șanțuri (sec. I f.e.n.—sec. I e.n.); locuită parțial, servea și ca loc de refugiu. M.S.G. BIBL.: Z. Székely, *MCA*, V, VI. r.f.

Porumbenii Mici (sat, com. Mugeni, jud. Harghita); săp. Z. Székely, B. Orban — 1938; Șt. Molnar — 1954, 1956, 1959. Pe Dealul Galath, stațiune pe bot de deal cu mai multe nivele; ● așezare din epoca bronzului, cultura Wietenberg, fortificată cu val de pămînt și șanț, barînd accesul, cu locuințe de suprafață patruleter sau ovale din schelet de lemn lipit cu lut. Inventar: fragmente ceramice cu decor tipic gravat și încrustat cu alb, cu motive geometrice — zigzag, meandre, motive stelate — dispuse radier; ● așezare rurală dacoromană, de bordeie, care pare să fi persistat și după 271; ● așezare (sec. 6—7) fortificată cu o circumvalație, și un cimitir de incinerare. Inventare: urne din pastă grosolană cu decor de linii paralele, striuri orizontale, striuri ondulate, precum și vase globulare, cenușii lustruite. În morminte, pe lângă urnă era adesea depus și un cuțitaș de fier. Așezarea și cimitirul par să aparțină unei populații în cadrul căreia sînt prezente atît elemente gepide, cît și autohtone. M.S.G. BIBL.: K. Horedt, Z. Székely, Șt. Molnar, *MCA*, VIII; I Nestor, *RRH*, III. r.f.

Poseidon v. Neptun

Potaissa v. Turda

poternă, poartă secundară a unei fortificații, de obicei mai îngustă decît cea principală și închisă la partea superioară printr-o arcadă de cărămidă. Sînt cunoscute p. de la *Capidava* — la turnul central de pe latura de NV; două la Histria, simetric dispuse față de poarta mare, între turnurile de colț ale laturii frontale (de V) și cele intermediare, precum și una pe latura de S; la *Tropaeum Traiani* (pe latura de S) o p. mai largă și flancată de un bastion, precum și în două turnuri în formă de U de pe latura de N; la *Dinogetia* la V, lângă turn. r.f.

praentura (cuv. lat.), într-un castru, zona de cazărmi din fața comandamentului. De obicei avea o suprafață cu puțin mai mică decît aceea din *retentura*. La *Drobeta II*, conținea patru cazărmi obișnuite și două mai înguste, pentru corpuri de trupă speciale și era compusă din încăperi mici, individuale. r.f.

praetoria, via v. via

Praetorium v. Copăceni

Precucuteni, cultura ~, cultură din neoliticul mijlociu ocupînd Moldova, colțul de SE al Transil-

vaniei (Frumușica, Traian, Tîrpești, Ariușd) și pătrunzînd sub formă de elemente izolate în E Cîmpiei Române și în Dobrogea, numită astfel pentru că precedea cultura Cucuteni. Ca și celelalte culturi neolitice sincrone, este caracterizată de situarea așezărilor pe terase întărite natural — pînteni —, la care se adaugă baraje făcute de mîna omului, șanțuri și valuri. Locuințele, patrulater, cu platformă, se grupează relativ dens, respectînd oarecum unele axe. Ocupația dominantă era agricultura și creșterea vitelor. Se mai practicau cioplirea silexului, șlefuirea pietrei și osului, dulgheria, țesutul și olăria. Specifică este ceramica, cu forme dezvoltate și variate: vase piriforme, vase cu picior, pahare, castroane, capace de secțiune trapezoidală, cu decor incizat adînc și excizat (benzi spiralo-meandrice, cu liniile de contur dublate de șiruri de puncte, precum și spirale, cel mai adesea descompuse în cercuri, de obicei marcate de proeminențe unite de diagonale). Aceste elemente se compun în ordonanțe spiralice înfășurătoare, de tip covor fără sfîrșit, organizate în registre horizontale. În afara acestui decor tipic, reprezentînd sinteza tradițiilor decorative proprii culturii ceramicii lineare pe de o parte și culturii Boian pe de alta, se mai întîlnesc și motive specifice numai culturii Boian, cum ar fi tabla de șah. Plastica este caracterizată de un tip specific de figurină feminină steatopigă, cu picioarele atrofiate, terminate conic și cu torsul fusiform. Apare și tipul „Gînditorului” (Tîrpești — M.I.R.S.R.). C.P. cunoaște trei faze de dezvoltare, ultima fiind caracterizată de integrarea definitivă a elementelor Boian într-o viziune nouă, dominată de spirală. Pe baza c.P. s-a dezvoltat cultura Cucuteni, care continuă sistemul decorativ al acesteia, dar îl transpune cromatic, preluînd din cultura Gumelnița folosirea picturii ca procedeu decorativ dar asigurîndu-i o evoluție originală.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 65—72; S. Marinescu-Bilcu, *Precucuteni*. r.f.

preistorie v. comuna primitivă

presare, tehnică de modelare a obiectelor din metal, împreună cu decurul lor, prin apăsare într-o matriță cu o singură valvă. Folosită mai ales la obiecte cu relief plat. Se cunoaște p. la cald și p. la rece. P. la cald este folosită pentru obiectele din metal casant, de ex. bronzul. Foaia de metal adusă la incandescență, foarte maleabilă, este pusă pe tiparul negativ din material mai puțin dur dar termorezistent — piatră, teracotă — și presată. În această tehnică, pătrunsă în valea Dunării prin Bizanț, sînt lucrate plăcile de centură de tip avar și podoabele — aplice — de metal, contemporane cu ele. P. la rece este folosită la producerea pieselor din metal maleabil pe tipar pozitiv din material mai dur. Este cazul ramelor de oglinzi din plumb. Un atelier de astfel de piese datînd din sec. 3 e.n. a fost descoperit la Sucidava. M.I.R.S.R. r.f.

pretoriu (lat. *praetorium* „sediul pretorului”), sediul — locuință și oficiu — unui comandant sau guvernator roman. În general, aceste edificii erau situate în directă legătură cu un castru, dar în afara lui. Pe terit. României nu se cunoaște cu

siguranță nici un p. Este posibil ca edificiul central de la Ulmetum (sec. 4 e.n.) să fie un p. De asemenea, aripa de N a edificiului din *latus sinister* a castrului de la Drobeta ar fi putut servi ca locuință a comandantului. Dacă ipoteza este adevărată, atunci p. era un edificiu patrulater, cu încăperile dispuse pe trei dintre laturile unei curți pătrate. Cele trei aripi erau acoperite cu țigle. Acoperișul, cu o singură pantă, se prelungea formînd galerie pe stîlpi de lemn în jurul curții. În publicațiile de specialitate mai vechi, termenul este adesea folosit în locul celui de *principia*, pentru a desemna comandamentul unui castru, ca urmare a unei vechi erori erudite. r.f.

principalis, via ~ v. via

principia (cuv. lat., pl. „părțile principale”), numele edificiului comandamentului într-un castru. După descop. arheologice, de pe terit. României (Drobeta, Jidava, Arcidava, Răcari, Buciumi, Căseiu, Slăveni, Praetorium), p. comporta două părți: o curte mare pătrată (atriul), mărginită de portice în spatele cărora erau situate șiruri de încăperi mici (*armamentaria*), avînd pe una din laturi intrarea monumentală în p.; pe latura opusă, simetric, era situat accesul în cel de al doilea element principal al p., curtea sacră de formă dreptunghiulară, închisă pe latura opusă de un edificiu de plan dreptunghiular oblong, *oecus*, împărțit într-un număr impar de încăperi, dintre care cea centrală constituia *sacellum*, capela, în care se păstrau drapelurile și imaginile de cult ale unității de garnizoană, în timp ce în celelalte erau situate oficiile comandamentului. *Sacellum* se termina adesea în absidă. În stînga și în dreapta p. erau dispuse mai multe construcții de tip special, adăpostind serviciile: *horrea* (hambare), *valetudinarium* (spitalul), locuințele ofițerilor, *scho-lae* (locuri de antrenament), grupate în așa-numitele *latera principiorum*, cvartale străbătute de o arteră secundară transversală, plecînd de obicei de la intrări secundare în p. și de-a lungul căreia erau situate fronturile clădirilor amintite. În perioada romană tîrzie, p. afectează forma de bazilică (ca la Drobeta sau Capidava). r.f.

Probota (sat, com., jud. Iași); săp. E. Zaharia și N. Zaharia — 1959—1961. Pe înălțimea Unche-tea, necropolă de înhumăție sarmatică, cu inventare cuprinzînd ceramică, arme — cuțite, pumnale și săbii de fier — și mai ales podoabe: oglinzi tipice de metal alb și de bronz, cercei, cataramă și clopoței de bronz, mărgelă de opal, chihlimbar, fildeș și pastă de sticlă. Datată la sfîrșitul sec. 2 și în sec. 3 e.n. M.I.M.

BIBL.: E. Zaharia și N. Zaharia, *MCA*, VIII. r.f.

pronaos (cuv. gr.) spațiul dreptunghiular, limitat pe trei laturi de ziduri pline și pe a patra — frontală — de o colonadă premergînd naosul (*cella*) unui templu. Ne sînt cunoscute p. de la templele lui Zeus și cel al Afroditei de la Histria. r.f.

propilon (cuv. gr.), mic edificiu compus din doi pereți delimitînd un scurt culoar, întrerupt median de un al treilea perete străpuns de o trecere.

Frecvent, între cei doi pereți laterali sînt amplasate coloane. Ex.: intrarea monumentală a celui de al doilea zid de incintă al cetății dacice de la Bănița. r.f.

Proserpina, divinitate romană, fiica lui Ceres, răpită prin șiretlic de Pluton, care a luat-o de soție; la greci, **Persefone** sau **Kore**. La protestul lui Ceres, Iupiter l-a trimis pe Mercur să o readucă mamei sale. De atunci, **P.** își împarte viața între șederea pe pămînt lîngă mama sa — șase luni — și în infern, lîngă soțul ei. De fapt, mitul exprimă esența de divinitate a vegetației și rodniciei pămîntului, a zeiței. Ea apare de obicei, în arta provincială romană în statui și reliefuri, ca o matroană sever drapată în hiton și hlamidă, împreună cu Pluton. v. și **Pluton**. r.f.

prosopomorf, (-ă), (gr. *prosopon* „figură umană” + *morfe* „formă”). Elemente în formă de figură umană apar încă din neolitic, cînd ne sînt cunoscute capace de vase plastice din cultura Vința, așa-numite în formă de bufniță și din cultura Gumelnița (ex.: capacul de vas de la Căscioarele, **M.I.R.S.R.**) care afectează trăsăturile unei figuri umane puternic stilizate, aproape pînă la schematizare. Este semnificativ faptul că nu se mai întîlnesc piese **p.** în culturile din perioada de trecere la epoca bronzului și în epoca bronzului. În epoca fierului, singurele piese **p.** cunoscute provin din tezaurele traco-getice (genunchii cnemidelor de la Agighiol și garnitura de vîrf de oiște **p.** de la Peretu). În cultura dacilor nu se semnalează elemente **p.** decît în ultima ei etapă (sec. I e.n.), din cetățile din Munții Orăștiei (aplica de bronz cu Bendis de la Piatra Roșie, **M.I.Tr.C.**). În epoca romană ne sînt cunoscute o serie de antefixe **p.** (Apulum, Napoca și Ulpia Traiana Sarmizegetusa), precum și cîteva rare cești sau vase mari **p.**, de un tip destul de frecvent în Occidentul roman, cu trăsături schematizate și ușor caricaturizate, descoperite în mediul unor așezări militare din sec. 3 e.n. (Buciumi, **M.Z.**; Cumidava). Tot din această vreme trebuie amintite măștile de coif **p.** de la Carsium, Comani și Ostrov. În sec. 3 e.n. apar și capitelele corintice **p.** Exemplare de acest tip au fost descoperite la Porolissum (**M.Z.**). După încetarea stăpînirii romane, pe terit. României nu ne mai sînt cunoscute reprezentări **p.**, cu excepția fibulelor digitate cu terminație **p.** (Coșoveni și Sărata Monteoru, în **M.I.R.S.R.**). r.f.

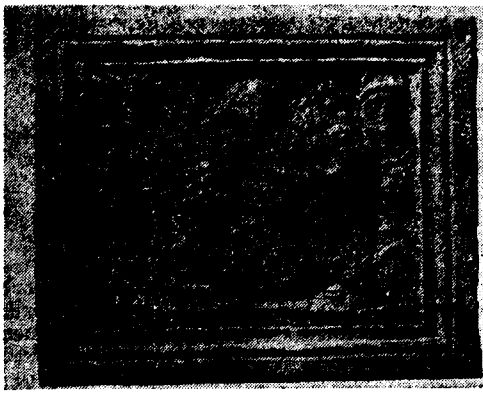
Proștea Mare (n.v. al satului Tîrnava, com. suburb. Tîrnava, municipiul Mediaș, jud. Sibiu); descop. înt. — f.d. În sat, pe platoul Burg, necropola (?) unei întinse așezări rurale romane (sec. 2—3 e.n.). Descop. mărunte: ceramică, bronzuri (chei, fibule), mărgel; plastică — stele funerare, medalioane funerare, pereți de ediculă cu reprezentări simbolice și de gen: călărețul, plugul tras de boi. **M.Br.S.**; **M.I.Tr.C.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 174. r.f.

protobulgară, artă și cultură ~. În sec. 8—11, un aspect cultural relativ generalizat acoperă întreaga arie carpato-balcano-dunăreană și este purtat de etnii diferite; se pot distinge tipuri specifice protobulgare (v. **paleoetnografie**) în cadrul acestei

culturi materiale. Astfel, în afară de orașul protobulgar — tip urbanistic realizat pe baza unui program derivat din tabăra fortificată a migrațiilor războinici, cu ajutorul tehnicilor și motivelor arhitecturale și decorative bizantine, sau, mai precis, bizantine și musulmane din Asia Mică (poate ca la Păcuiu lui Soare) — se pot recunoaște ca protobulgare: un anumit ritual păgîn de înmormîntare, definit prin înhumarea decedatului cu orientarea NS și cu inventar bogat de podoabe, vase ceramice și jertfe animale (ex.: Novi Pazar, în R.P. Bulgaria); două tipuri de vase ceramice din seria arsă reductor, cenușie, cu decor lustruit (ulciorul sferic cu o toartă, trei piciorușe și gură treflă și borcanul mare, sferic, cu gură cilindrică, scund și buza cu marginea îngroșată în tur — de tip Saltovo-Maiatș — descop. la Istria-Capul Viilor, Satu Nou); unele plăci și limbi de centură în formă de ecuson, cu decor ajurat. r.f.

protomă (gr. *protome* „partea anterioară a unui corp”), motiv decorativ constituit din reprezentarea în relief sau bidimensională a părții anterioare a unei figuri animale sau omenestii. **P.** sînt des utilizate în arta preistorică și antică pentru decorarea vaselor (în special a toartelor de vase), a diverselor obiecte de podoabă, sau a armelor. Cel mai vechi ex. de folosire decorativă al motivului **p.** este constituit de vasul plastic de la Parța (**M.I.R.S.R.**) — neolitic, cultura Vința — al cărui cioc de turnat este stilizat în forma unei figuri omenestii care strigă, cu minile la gură. În neolitic, **p.** se întîlnesc ca motiv figural pe vase și capace din cultura Gumelnița și Cucuteni (Podei — Tîrgu Ocna). Din epoca bronzului sînt cunoscute **p.** de berbec, decorînd unghiul toartelor unei cești-cantaros de la Sărata Monteoru și tot de acolo, altă **p.**, tot de berbec, modelată în teracotă, de la un element de decor arhitectural în relief. **P.** zoomorfe apar și pe toarele unor vase din cultura cimpurilor de urne, atît din epoca bronzului (Ostrovu Mare), cît și din epoca fierului (Pădurea Verde). De asemenea, este posibil să se interpreteze „șeile”, „crestele” și „butonii” de pe toarele vaselor de tip Noua, drept **p.** zoomorfe. În tezaurele traco-getice sînt cunoscute mai multe aplica de aur sau argint, în formă de rozetă cu trei sau patru brațe, terminate în **p.** de cal sau de grifon (Craiova, Agighiol, Băiceni). Din epoca dacică sînt cunoscute brățările de argint terminate în protome de șarpe (Coadă Malului, Cojocna, Bălănești etc.), sau încheietorile de lanț-colier în formă de dublă **p.** de șarpe sau de cal (Merii Goala). Fapt curios, în perioadele elenistice — pentru orașele grecești de pe malul Mării Negre — și romană, motivul decorativ al **p.** se întîlnește extrem de rar. Singurul ex. remarcabil este acela al frizei inferioare a Monumentului triumfal de la Adamclisi, pe care apare ornamentul vrejului de acant sinusoidal cu cîrcei terminați în **p.** de dracon. În perioadele mai tîrzii, **p.** dispar, odată cu restrîngerea folosirii motivelor figurale în decorație. Uneori, cataramele migrațiilor, realizate în stilul specific policrom sînt terminate în **p.** de pasăre de pradă (Someșeni, Fundătura, Cîpău). r.f. și h.d

Artă provincială. Relief mithraic (Transilvania, M.I.Tr.C.)

provincială, artă ~, termen care desemnează, în cadrul artei imperiale romane, arta provinciilor, caracterizată prin amestecul de forme, sincretism, pierderea sensurilor inițiale, gustul pentru decorație, încărcată și complicată, deosebită de arta aulică — arta de curte și a marilor centre ale imperiului — care respecta tradițiile artei clasice evoluind către academism. Prin extensie, se numește a.p. orice artă derivată din modelele fixate de un mare curent artistic și prezentând mai mult sau mai puțin caractere generale similare cu a.p. romană. A.p. grecească din orașele de pe țărmul de V al Mării Negre este caracterizată de talia mică a monumentelor (templul lui Zeus, cel al Afroditei de la Histria), de sărăcia materialelor folosite și de o oarecare stângăcie în executarea unor motive plastice și decorație de largă circulație (friza cu divinități de la Callatis, cea cu Victoriei pe care sau cu lebede și taenii de la Histria) etc. A.p. romană de pe terit. României se situează, în cadrul artei imperiului, ca o artă provincială de graniță, care-și preia prototipurile nu atât din arta aulică, cât mai ales din arta celorlalte provincii vecine, sau cu care are contacte directe. Îi este specifică de asemenea o anumită trăsătură folclorică a creației plastice: existența a nenumărate variante ale câtorva teme fundamentale — cum este aceea a banchetului funerar de ex. —, iar pe plan stilistic, naivitatea expresivă a tratării și pitorescul detaliului. În acest din urmă sens se poate aminti curiosul stil „al cărților de joc” specific pentru monumentele funerare — edicule și altare — din zonele Apulum și Ulpia Traiana Sarmizegeiusa, tipurile de stilizare cu aspect decorativ, a drapajului, sau o anumită tematică arhaizantă (*agricola bonus*, eroul călăreț, cetățeanul sau poetul). v. și artă. r.f.

Prundu Birgăului (sat, com., jud. Bistrița-Năsăud); descop.int. — 1966. În grădina casei nr.714, sculptură în piatră — tuf vulcanic — a unui cap de bărbat cu mustață, cu trăsături de stil de caracter celtic (sec.2—1 î.e.n.?) și cu reprezentarea detaliilor — ochi, urechi, nas și gură —

— ca niște volume diferențiate în raport cu volumul general, vag sferic, al figurii. Col.partic. BIBL.: V.Vasiliev, *AMN*, VI. r.f.

psalie, piesă dublă de zăbală, adesea decorată. Una dintre cele mai vechi este aceea de os, stilizată, în linii curgătoare, cu extremitatea superioară în formă de protomă de cal, datînd din prima epocă a fierului (sec.6 î.e.n.), descoperită la Tariverde (M.I.R.S.R.) și aparținînd artei stepelor. Mai multe variante de p. din fier și bronz sînt cunoscute din mormintele de la Ferigile (M.I.R.S.R., M.Pit.) și din necropola de la Balta Verde (M.I.R.S.R.), precum și din mormîntul de la Agighiol. Este frecventă p. în S sau în formă de paranteză, cu una sau cu ambele extremități terminate în butoni, iar de la Ferigile o p. de fier în formă de paranteză se termină sus cu o protomă de cal. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism se păstrează o p. în S, cu butoni, din fier și aurită, descoperită în mormîntul II de la Apathida. În sfîrșit, din sec.2 e.n., de la Garvăn provine o p. de os polilobată, cu decor gravat de entrelac din spirale. r.f.

pseudoacroteră v. acroteră

pseudocapitel v. capitel

pseudofronton v. fronton

pseudostelă v. stelă

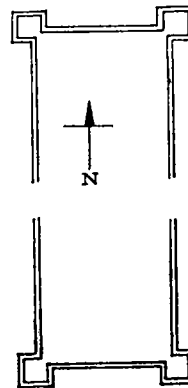
pseudotolos v. tolos

pumnal v. sabie

Puținei (sat, com. Izvoru Birzii, jud. Mehedinți); descop. int. — f.d. Fortificație romană tîrzie (sec.4 e.n.) de tip *quadriburgium*, din zid de piatră cu mortar. BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p.306. N. Gudea, *Limes-congres IX* r.f.

quadriburgium v. fortificații

quintana, via ~ v. via

Puținei, Planul fortificației de tip *quadriburgium*

Racovița (sat, com., jud.Brăila); descop.int. — 1943 — 1945, recuperate în 1959 de Fl. Anastasiu. Pe un grind desprins din terasa Buzăului și la punctul La Lutărie, necropolă (?) de tip Sîntana de Mureș. Ceramică neagră, fină, specifică pentru cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, în cadrul căreia se remarcă o cană înaltă, asemănătoare cu oenohoa din tezaura de la Pietroasa și alta cu corpul fațetat. **M.B.**

BIBL.: B.Mitrea și I.Preda, *Necropolele*. r.f.

Radovanu (sat, com., jud.Ilföv); săp. E.Comșa — 1960 — 1974; M.Comșa — 1963 — 1966; descop.int. — 1963. ● Pe Gărgălau, vestigiile așezării neolitice, deschise, din faza Vidra a culturii Boian, cu locuințe patruleter, cu pereți cu schelet de lemn, lipiți cu lut și acoperiș în două ape, pe platforme masive de lut, cu infrastructură din trunchiuri de copaci despicate. Ceramică cu forme variate (vase de provizii, cupe înalte ușor carenate, vase cu picior) și cu decor caracteristic, meandric și, mai rar, spiralic, excizat, canelat și pictat cu culori crude (alb cu roșu cărămiziu); plastică — figurine în cruce, cu capete stilizate în forme unghiulare — specifică.

● În punctul La Moscalu, așezare neolitică din cultura Boian, fazele Vidra și de tranziție, pe pînten de terasă, cu mai multe nivele. În cel mai vechi, așezarea era apărată de un șanț săpat în panta unei vîlcele naturale, iar în cele mai tîrzii, numai de albirea vîlcelii. Locuirea nu ocupa toată aria închisă de șanțul inelar. Ea se grupa, în nivelele mai vechi, de-a lungul unei singure artere (înșirată), cu locuințele cu platforme, din schelet de lemn cu lipitură masivă de lut și cu acoperiș în două ape. În interiorul lor au fost uneori identificate vetre cu gardină și cuptoare, de plan patruleter la exterior și oval în interior. Între descop: vase ceramice tipice, din pastă grosolană (chiupuri bitronconice, vase mari cu profil articulat, capace conice plate, pahare tronconice, străchini, vase plate și cu picior inelar, cu decor sumar de barbotină), și vase din pastă fină (străchini și castroane carenate, pahare, vase cu picior, suporturi dreptunghiulare sau circulare, vase bitronconice, capace în calotă, cu decor excizat sau pictat cu grafit, cu motive meandrice, cu decor textil sau, în general, geometric unghiular). Sînt cunoscute și cîteva figurine, caracterizate de schematizarea accentuată a formelor anatomice, cu marcarea gravidității și a steatopigiei. La una dintre ele se remarcă unghiularizarea accentuată a conturilor și lipsa decorului, în timp ce alte două sînt caracterizate

de „abrevierea” formelor — picioarele se opresc la genunchi — și de decorul spiralo-meandric incizat, organizat pe registre și sugerînd elemente de costum. Un model miniatură de locuință cu acoperiș în două ape. ● Alături de așezare, necropola cu morminte în care cadavrele erau înhumate culcate pe o parte, ghemuite și presărate cu ocră roșu, fără inventar. ● Tot La Moscalu, depozit de unelte de fier din perioada de început a feudalismului (sec.10) și așezare și cimitir feudal sec.15-16. **M.I.R.S.R.; M.O.**

BIBL.: E.Comșa, *Boian*, p.39, 41, 133, 159-166, 196, 214-218. r.f.

rapieră v. sabie

Rast (sat, com., jud. Dolj); săp. C.S. Nicolaescu-Plopșor și Vl. Dumitrescu — 1943, 1950. ● La grindul Țifarului, pe malul Dunării, așezare neolitică de tip Vinča, cu două nivele de locuire în bordeie. Descop. este importantă prin plastica foarte bogată de teracotă, avînd caracteristic decorul fin gravat, meandric, care acoperă întreaga suprafață a figurinelor. Din numărul mare de statuete din lut ars se detașează cea de tipul maternității, cea de tipul adolescenței și aceea a unui cuplu, redat printr-un singur corp cu două capete — de bărbat și de femeie. Statueta adolescenței este elegant stilizată, cu rotunjiri ușor

Rast. Figurină cu brațele în cruce (cultura Vinča): „adolescenta”

unghiulare ale volumelor și decorată pe toată suprafața cu motive geometrice, în tehnica inciziei. Capul stilizat unghiular are urechile marcate prin câte două perforații. Poziția mâinilor așezate pe pînțele este sugerată prin două perforații laterale, în dreptul coabelor. Este unul dintre cele mai rafinate exemplare ale plasticii de tip Vința de pe terit. României. ● Peste așezarea neolitică — vestigii din prima și a doua epocă a fierului și din sec. 10 e.n. ● La N și V de sat, necropolă tumulară de înhumatie cu schelete chirchite și presărate cu ocră roșu din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului. ● Câmp de urne de tip Gîrla Mare-Cîrna, din care provin cîteva urne bitronconice tipice, cu decor geometric solar, incizat și incrustat, imitînd broderia, precum și două figurine feminine cu rochie în formă de clopot. M.O.C.; M.I.R.S.R.

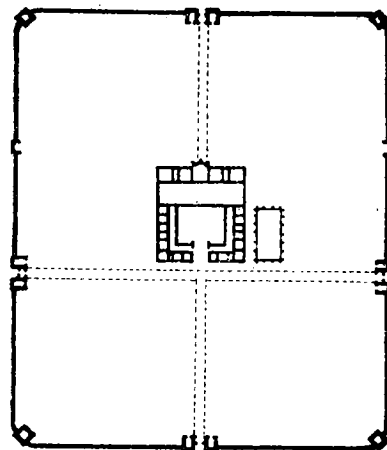
BIBL.: C.S. Nicolaescu-Ploșșor, VI. Dumitrescu, N. Gostar, SCIV, 2; VI. Dumitrescu, SCIV, 7

I.r.

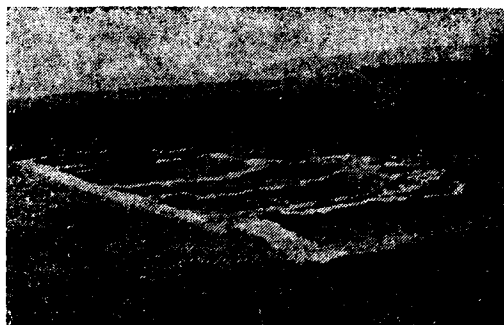
Răcari (sat Răcarii de Jos, com. Brădești, jud. Dolj); cerc. de suprafață C. Bolliac la începutul celei de a doua jumătăți a sec. 10; săp. Gr. Tocilescu — 1897—1898; Gr. Florescu — 1928—1929. Lîngă gara R., castru și importantă așezare civilă romană, durînd, cu refaceri, de la începutul sec. 2 e.n. și pînă în sec. 6 e.n. Castrul a fost construit în vremea împăratului Hadrian, refăcut în a doua jumătate a sec. 3 e.n.; după 271, a fost transformat în cetate — așezare întărită — în care a continuat să trăiască populația locală. Avea un zid de incintă de traseu patrulater (173,20 × 141,50 m), cu turnuri pătrate la colțuri și flancînd cele patru porți, precum și bastioane intermediare, înconjurat de un șanț. În centru, *principia* de plan curent, cu curtea sacră despărțită de aceea a atriiului printr-un zid care probabil suporta pilaștri sau coloane și cu *oecus* cu *sacellum* central. În stînga comandamentului, o magazie. Anterior castrului de zid, fusese ridicat altul de pămînt, pe același loc. Nenumărate descop. mărunte, între care peste 3 000 de fragmente de statui de bronz imperiale — una a lui Septimiu Sever —, garnituri vestimentare tot din bronz, în general lucrate *à jour*, cu motive spiralice, caracteristice artei aplicate romane din sec. 3 e.n., două statuete de bronz reprezentînd pe Hercule și pe Minerva, o aplică de bronz în formă de hipocamp, un mic candelabru de bronz și o placă păstrată fragmentar cu decor figurat, reprezentînd o temă legată de iconografia lui Iupiter Dolihenus. În afară de aceste descop. cu caracter artistic mai accentuat, de la R. mai provin și arme de fier, ustensile și unelte de fier și bronz, ceramică — în cadrul căreia și fragmente de *terra sigillata* — opaițe (unul paleocreștin, în formă de corabie). Din faza trîzie (sec. 4—6), un fragment de fibulă de bronz digitată cu terminație prosopomoră și un cercel stelat de bronz. M.I.R.S.R.; M.O.C. BIBL.: D. Tudor, OTS, p. 301—312; CRR, pass.

r.f

Răcătău (sat Răcătău de Jos, com. Horgești, jud. Bacău); n.a. ipotetic Tamasidava; săp. V. Căpitanu și V. Ursachi — 1968 pînă în prezent. ● În

Răcari. Planul castrului

Răcari. Ruinele principale

punctul Cetățuia, așezare cu mai multe nivele, d tip pînten barat, în cadrul căreia au putut fi distinse un strat de locuire din epoca bronzului cultura Monteoru, din care provin, în afara ceramicii tipice, cîteva podoabe de aur (mărgele și inele de buclă în formă de inimă), precum și un strat dacic, cu o cetate de pămînt — dată — conținînd trei nivele: sec. 4—3 î.e.n.; sec. 2—1 î.e.n.; sec. 1 î.e.n. — 1 e.n. Săp. au distins ordonanță urbanistică specifică, întîlnită și la alți cetății dacice din Moldova (de ex.: Brad), caracterizată de o piață centrală, pavată cu prundi în jurul căreia sînt dispuse radial locuințele pe suprafață, pe fundații de piatră, din schelet de lemn cu pereții de paiantă și cu vetre decorați cu motive solare — din care, din cauza nivelărilor succesive, nu s-au păstrat decît fragmente. Din cetatea de la R. provin și o serie de reprezentări figurale: figurine de teracotă, probabil cu destinație magică, reprezentînd foarte schematizat figuri antropomorfe nude; căței de vatră stilizate în chip de berbecuți; reliefuri pe ceramică reprezentînd o efigie de bărbat bărbos și pletos — poate un mare zeu, de inspirație elenistică — și un călăreț, probabil de filiație tracică. Ceramica locală de factură superioară, modelată cu roata, cenușă lustruită, se distinge prin calitatea ei deosebită. De asemenea, s-a surprins și o cantitate rela-

importantă de ceramică romană, în cadrul căreia se distinge o cupă de *terra sigillata* glazurată, cu reprezentarea unui silen. Din preajma pieței centrale provin o pereche de coarne de zimbbru, poate elemente ale unui sanctuar încă nedescoperit complet. **M.J.I.B.**

BIBL.: V. Căpitanu și V. Ursachi, *Carpica*, 1969. r.f.

Rădăcinești (sat, com. Berislăvești, jud. Vâlcea); săp. Gr. Tocilescu, P. Polonic-Senior — 1892—1894; Gh. Vlădescu, Gh. Poenaru-Bordea — 1971 pînă în prezent. În sat, castru roman din zid de piatră construit în 138 e.n., de tip clasic, varianta hadrianee, pătrat (70 × 70 m), cu turnuri de colț constituite dintr-un masiv trapezoidal convex de zidărie de piatră, cu o încăpere circulară în mijloc, cu pinteni de zidărie dreptunghiulară ritmînd curtile și cu o singură poartă (?) neflancată de turnuri. La mică distanță, o construcție în formă de L, considerată de primii cercetători drept casa comandantului (*praetorium*). La S de castru, edificiu termal. Descop. mobile: ceramică, obiecte de metal, monede. **M.O.C.**
BIBL.: Gh. Vlădescu și Gh. Poenaru-Bordea *BMI*, XLI, 3.

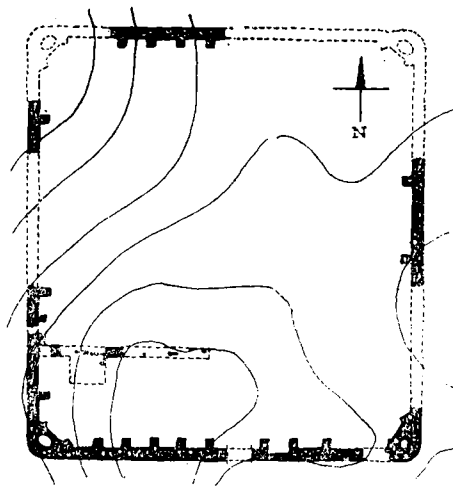
r.f.

Războieni-Cetate (sat, oraș Ocna Mureș, jud. Alba); săp. J.F. Neigebauer — 1847; Löwenthal — 1859. ● La V de sat, pe locul „Cetate”, castru roman de zid (sec. 2—3 e.n.). ● La SV de sat, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de zid și necropola corespunzătoare. Descop. mărunte: ceramică (*terra sigillata*, opaițe cu ștampilă de atelier); plastică (un relief votiv al Cavalerului trac, statueta unui zeu nud, fragment dintr-o statuie de bronz imperială (?), un relief de cult cu Apolo, un relief cu *Lupoica capitolină*); monumente funerare (un sarcofag, doi lei funerari, un fragment de stelă cu imaginea unui cornist — soldat din muzică —). **M.I.Tr.C.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 206.

r.f.

Recl (sat, com., jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1957—1959. ● Pe terasa înaltă a Rîului Negru, în punctul Telek, stațiune cu mai multe nivele. Cel mai vechi este reprezentat de o locuință neolitică cu platforma de lut pe trunchiuri de lemn despicate, cu ceramică de tip Ariușd-Cucuteni B și Tisa-Polgár. ● Peste locuirea neolitică se suprapune o așezare de la începutul perioadei Hallstatt, fortificată cu un șanț inelar, în cadrul căreia s-au identificat mai multe locuințe ovale cu vetre circulare în mijloc, gropi din care s-au scos vase lustruite brun cu decor de ghirlande din caneluri, precum și morminte de incinerare, cu arderea în groapă și un inventar bogat de vase ceramice. Aceste descop. au definit un aspect cultural specific, denumit cultura R. ● Așezare din prima epocă a fierului este suprapusă de o așezare din sec. 4, aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. ● În aceeași zonă trebuie să fi existat și o locuire dacică și romană, vestigii dispersate din aceste epoci fiind surprinse la baza nivelului din sec. 4. ● În punctul Suvadăstet, cimitir de înhumare din sec. 10—11. **M.S.G.**

Rădăcinești. Planul castrului

BIBL.: Z. Székely, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, 1966, p. 5—16. E. Zaharia, S. Morintz, *SCIV*, 16.

r.f.

reducere. 1. Proces de extragere a metalului din minereu. 2. Arderea lipsită de oxigen a ceramicii (ardere reductoare). Permite obținerea unor efecte artistice deosebite, prin schimbarea parțială sau totală a culorii.

r.f.

relicvar (lat. *reliquarium* „păstrător de relicve”), piesă din metal comun (bronz) sau prețios (aur, argint), care afectează forma unei casețe, a unei cruci sau a unui membru omenesc. Piesa, goală în interior, se poate deschide printr-un capac, sau este constituită din două valve relativ simetrice. În cavitate se conservă o relicvă sfîntă. R. sînt cunoscute din sec. 9—11. Ele sînt de tipul crucii latine cu brațele verticale inegale și extremitățile ușor lățite, realizate prin presare la cald și decorate cu figura lui Iisus Hristos — de tip bizantin, cu tunica lungă — răstignit. Uneori, la extremități, apar figurile evangheliștilor. De asemenea, în unele cazuri, pe valva revers apare Fecioara rugătoare, iar în extremități îngeri. Stilul acestor mici obiecte de cult este sever, oarecum rigid, figurile sînt tratate sumar, dar drapajul este nobil stilizat, în pliuri verticale și în ample falduri curbe. Sînt cunoscute exemplare de la Garvăn, Capidava, Capul Dolojman. **M.I.R.S.R.**

r.f.

relief. Este cunoscut încă din neolitic, cînd pe ceramica de tip Criș și Turdaș și apoi pe aceea de tip Cucuteni B (Tîrgu Ocna-Podei) apar siluete și protome zoomorfe modelate în r. Siluete feminine în r. aplicat pe vase ceramice sînt cunoscute în cultura Precucuteni (Traian, Tîrpești), iar în faza Cucuteni A se remarcă r. aplicate reprezentînd cuplul divin pe un mare vas ceramic de la Trușești (**M.I.R.S.R.**). În epoca bronzului i apare și r. decorativ *au repoussé* pe piese de

metal prețios. Tehnica aceasta se perpetuează și în epoca fierului, fiind cunoscută atât pe tezeurile traco-gețice (Agighiol, Băiceni, Poiana Coșofenești) și dacice (Herăstrău, Bălănești, Coadă Malului), cât și pe piese celtice (Ciumești). O piesă de tradiție central-asiatică, spada de la Dobolii de Jos, atestă decorul zoomorf în r. turnat. Tot din această vreme datează și monumente de piatră cu detaliile în r. plat: statuile-menhiri, ca aceea de la Baia de Criș (M.D.). În epoca greacă, clasică și elenistică, sînt cunoscute r. arhitecturale — frize de edicule și mausolee cu motive figurale și funerare (Histria, Callatis) — și stele tipice cu scene caracteristice: profesorul și elevul, corăbierul, portretul celui decedat (ex. la Callatis). În epoca romană se cunosc mai multe tipuri de r.: a) r. funerare v. monumente funerare; b) r. de cult, gen specific de sculptură, caracteristic pentru E Mediteranei și care se întîlnește destul de frecvent și pe terit. României, atât sub forma r. de mari dimensiuni, cât și sub forma plachetelor sau tabletelor de mici dimensiuni în formă de stelă, cu latura superioară arcuită. Se pare că pe r. de cult nu erau reprezentate decît divinități locale (Cavalerul trac, Cavalerii danubieni, Diana-Bendis), cele orientale (Mithra, Cibele, Hecate), sau cele care, de origine locală, au fost asimilate prin *interpretatio romana* cu divinități ale panteonului clasic (Dionysos, Apolo, Esculap, Demeter, Mercur, Dioscurii). Un tip deosebit de r. de cult îl constituie r. ajurat — gen de sculptură caracterizat de decuparea figurilor unui basorelief, întîlnit în Peninsula Balcanică (Augusta Traiana, azi Stara Zagora, R.P. Bulgară) și în Dacia, unde, pe baza faptului că nu sînt reprezentate numai divinități tracice (Liber, Dionysos, cavalerul, Diana), ci și orientale (Mithra) sau olimpiene (Venus), se crede că activa un atelier local, eventual filială a celui balcanic, localizat ipotetic la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Se întîlnește la mai multe r. de cult de marmură provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Drobeta ș.a.; c) r. arhitectural, cuprinzînd un număr restrîns de frize de la monumente mici: Neptun și cortegiul său de la Apulum (M.A.I.), amazonomahia de la Tomis (M.I.R.S.R., M.A.C.) și vîntoarea eroșilor de la Callatis (M.A.C.), precum și

Relief. Tabletă mithraică (Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

r. decorative în stuc din interforul unor edificii (Apulum); d) r. triumfal, pentru care cele mai ilustrative sînt metopele și piesele de atic cu prizonieri de pe *Tropaeum Traiani*, precum și fragmente de relief de la Capidava (M.A.C.) și Tomis (M.I.R.S.R.); e) în cadrul artelor decorative, sînt cunoscute mai multe genuri de r.: r. aplicat, d. pe vasele de tip *terra sigillata*; r. mulat în tipuri de pe opaițe; r. turnat, de pe vasele și ustensilele de bronz; r. plat, obținut prin presare, decorînd rama oglinzilor de plumb. În perioada romanobizantină, r. rămîne strict decorativ, cu motive tradiționale (palmeta, frunze de acant) sau paleocreștine (crucea, peștele), p. elemente constructive sau pe stele funerare (Tomis, Callatis în M.A.C. și M.I.R.S.R.). În general, s accentuează tendința către r. plat. Se cunoaște doar un grup de capitele de la Callatis (M.I.R.S.R. M.M.) cu protome de animale sau păsări în alt relief. În arta migrațiilor este cunoscută o serie de vase de metal prețios (Pietroasa Tăuteu, Aphida, Conțești) cu decor figurat în basorelief, de tradiție clasică. La începutul feudalismului, r. este folosit pentru redarea motivelor figurale creștine de pe cruci-relicvar de bronz (Capidava, Garvăn, în M.I.R.S.R.). Unul dintre cele mai importante ansambluri de decor în r. din această vreme este tezaurul de la Sînnicolau Mare. v. și sculptură.

r.1

Reșca (sat, com. Dobrosloveni, jud. Olt); n.a. *Romula*; identificare contestată *Malva*; săp. Gr. Tocilescu și P. Polonic — 1900; Al. T. Dumitrescu — 1911; D. Tudor, H. Nubar, F. Marinescu, C. Vlădescu, Al. Chișu — 1965 pînă în prezent. P. terit. satului, vestigii din mai multe epoci. ● Dineolitic, descop. arheologice încadrate în cultură Vădastra și Sălcuța, din epoca bronzului (cultură Verbicioara); din prima epocă a fierului (cultură Basarabi). ● Resturile unei așezări dacice din care provine un fragment ceramic cu decor în relief de inspirație elenistică, reprezentînd pe Herme călare pe berbec. ● Ruinele orașului roman *Romula*. Acesta comporta două castre și un oraș cu trei incinte fortificate, concentrice cu necropole — plană și tumulară —, urmele unor cărămidării, apeducte etc. Cele două castre, construite probabil la începutul sec. 2 e.n. și incluse în sistemul defensiv al limesului alutan, aveau plan dreptunghiular tipic, unul dintre ele măsurînd probabil 60×80 m. Prima incintă urbană de plan dreptunghiular (300×200 m), constă dintr-un val de pămînt dublat de șanț; cea de a doua, tot dreptunghiulară ($250-300 \times 150-200$ m), mai tîrzie, și reprezentînd probabil reconstrucție întărită a vechii incinte, datează din sec. 3 e.n. și este construită din zid de cărămidă gros de 1,85—1,95 m; a treia, din vremea lui Filip Arabul (mijlocul sec. 3), cu traseu poligonal construită din cărămizi legate cu pămînt, cu patru porți și cu turnuri de-a lungul laturilor, încheie o arie de locuire urbană, străbătută de două străzi magistrale axiale. În interiorul acestei arii s-au identificat ruinele unor construcții monumentale: terme, clădiri publice. De la ultima incintă provin elemente de ordin arhitectural: coloană toscană cu capitel compozit, o arhitravă

Reșca. Romula. Capul unei statui a Fortunei Poliade

Reșca. Romula. Capul unei statuete romane reprezentind pe Liber Pater

ș.a. O mare cantitate de descop. documentează existența în R. a unor ateliere de artizani: ceramiști, producători de ceramică de tip *terra sigillata* și de opaite, gravori de geme — intaliile cu teme curențe (divinități, efigii imperiale) dar și rare (*gryllo*, *abraxas*) abundind la R. — precum și lapicizi (tăietori în piatră). De la R. provin și câteva monumente figurate importante. Astfel, s-au descoperit fragmente dintr-o statuie loricată de bronz; capul unei statui de marmură de divinitate — Fortuna (?) — poliadă, identificată eronat cu Cibeles, realizată într-un stil idealizat de tradiție elenistică; o mască de coif din bronz descoperită în Olt la mănăstirea Comani; o placă de bronz a Cavalerilor danubieni, de tip complex, organizată pe trei registre, în cel superior fiind reprezentat carul Soarelui Neînvinși între efigiile Lunei și Soarelui, în cel mijlociu cei doi Cavaleri danubieni aționați, cu zeița între ei, călcând în picioarele calului, cel din dreapta pe dușman, cel din stînga, șarpele, iar în cel inferior episoade ale mitului cavalerului, capul de berbec, corbul, trapeza; statuete și reliefuri de cult ale lui Iupiter Pater, Hercule, Apolo, Mercur, Liber Pater, Pan, Silvanus, Diana, Priap, Cavalerul trac, Cavalerii danubieni și chiar divinități orientale, precum Atargatis sau Iupiter Turmasgada; mai multe monumente mithraice

(reliefuri reprezentînd tauroboliul precum și o statuie a lui Mithra Petrogenitus); stele funerare cu portrete în nișă, de tip dunărean; în sfîrșit un sarcofag cu reprezentări simbolice (Tanatos, palma, gorgona solară) de stil provincial destul de sîngaci, în acroterele și frontonul capacului. După nume, curat latin, R. pare să fi fost un oraș nou de colonizare, însă descop. din interior atestă, de-a lungul întregii sale existențe, conviețuirea dintre localnicii daci și noii veniți de pe întreg întinsul Imperiului, dar vorbind latina și purtînd cultura tipică pentru provincii. M.I.R.S.R.; M.P.F.; M.Ca.; M.O.C.; Kunsthistorisches Museum, Viena.

BIBL.: D. Tudor, Romula, Buc., 1968; idem, OTS, p. 342—361.

r.f.

retentura (cuv. lat.), într-un castru, zona din spatele comandamentului (*principia*), de obicei ocupată de cazărmi și împărțită de axa longitudinală a *viei decumana* în două sectoare egale și simetrice: *r. sinistra* și *r. dextra*. Atunci cînd numărul cazărnilor este mare, altă axă transversală, *via quintana*, divide și aceste sectoare la rîndul lor. În general, cazărmiile sînt de același tip, avînd planul în L și portice pe fațada dinspre stradă.

r.f.

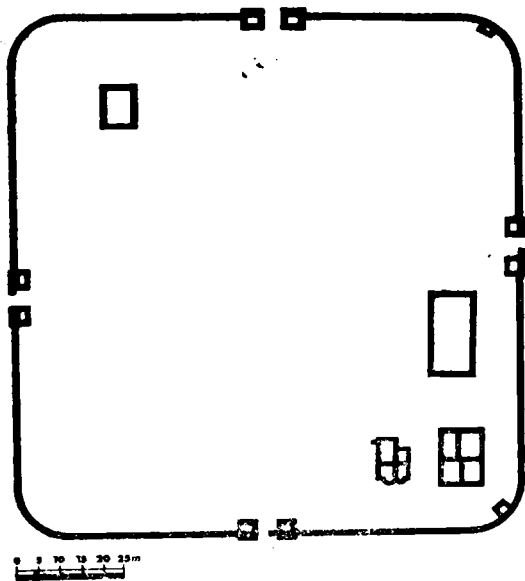
riton (gr. *rhyton* „cupă în formă de corn”), vas ritual, din ceramică sau metal, avînd o gură largă, terminată simplu, subțindu-se spre extremitatea opusă și prevăzută cu un orificiu prin care se poate da drumul lichidului să curgă. De obicei, extremitatea ascuțită afectează forma unei protome de animale: cervideu, vițel, leu. Cel mai bine cunoscut r. este cel de argint aurit de la Poroina. Cu extremitatea în formă de cap de cerb — coarnele și urechile fixate, la origine, prin ambutisaj, lipsesc — cu pelajul rigid redat printr-un sistem de imbricații, vasul poartă, pe gît, un decor figural: două personaje feminine șezînd, una cu o fială și cealaltă cu un r. în mînă, aduc libație. Alte personaje feminine, în picioare, le flanchează ridicînd o mînă într-un gest ritual. Sînt cunoscute cîteva r. de ceramică grecești și romane, precum și un r. (?) de aur în formă de trompetă în tezaurul de la Sînnicolau Mare.

r.f.

Rîmnicelu (sat, com., jud. Brăila); săp. N. Harțu-che, Fl. Anastasiu — 1968. Așezare de la sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului, cultura Cernavoda I, în cadrul căreia s-au surprins resturi ceramice de tip Cucuteni B, împreună cu ceramica specifică Cernavoda I, decorată prin imprimarea unui șnur răsucit. Așezarea este străpunsă de patru morminte de înhumăție sarmatice (sec. 4 e.n.). M.B.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XIV, Cronica săp. r.f.

Rîșnov (oraș, jud. Brașov); n.a. *Cumidava*; săp. M. Macrea — 1939; N. Gudea, I. Pop — 1969—1970. ● În punctul Grădiște, castru roman inițial de pămînt, refăcut probabil în sec. 3 din zid de piatră de rîu, cu *agger* și cu 2 și 3 șanțuri în exterior; este de tip clasic, patruleter (114 × 110 m),

Rîșnov. Planul Castrului Cumidava

cu patru porți în capetele axelor, flancate de turnuri de colț patrulate interioare. Ordonanța strădală axială prezintă particularitatea că axa transversală este oblică și nu perpendiculară pe aceea longitudinală. În interior au fost surprinse câteva clădiri de zid, grupate în două colțuri opuse: una singură este de plan mai complex, cu patru încăperi, dintre care două absidate. Inventar: ceramică, în cadrul căreia se remarcă fragmente de *terra sigillata*, o ceașcă prosopomorfă, urne și vase de provizii tipic provinciale, decorate cu fascicule de striuri ondulate, o figurină de lut a Venerei pudice de factură grosolană, opaițe, un fragment de pahar de sticlă, piese de metal între care aplice și garnituri de costum ajurate, din bronz turnat și cizelat. ● Pe terasele dealului Cetății, așezare dacică (sec. I î.e.n.—I e.n.) cu ceramică tipică. M.J.Bv.

BIBL.: N. Gudea și I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov Cumidava*, Brașov, 1971.

r.f.

Rociu (sat Gliganu de Jos, com. Rociu, jud. Argeș); descop. înt. — 1964. În punctul Măgura, un tezaur de argint dacic, în stare fragmentară. S-au putut reintregi două brățări spiralate, terminate în cap de șarpe cu „gît” polilobat și decorat cu stanța cu palmete stilizate în brăduț; o brățară în torsadă; un *saltaleone* cu aspect de împletitură; o fibulă cu scut romboidal, decorat cu motive geometrice realizate cu ponsoane circulare, spiralice sau drepte; trei inele de buclă și o verigă cu capetele petrecute și înfășurate. Din tezaur mai fac parte și unsprezece denari romani republicani. Acest ansamblu de obiecte reprezintă, se pare, resturile unui tezaur dacic tipic, datînd din primele decade ale sec. I î.e.n. M.Pit.

BIBL.: V. Teodorescu, I. Rizea, V. Dupoi, *Studii și Comunicări, Pitești*, 1969.

r.f.

rodian, termen desemnînd un grup stilistic caracteristic în cadrul ceramicii grecești arhaice, probabil de origine milesiană. Fragmente de ceramică încadrate în acest grup, mai ales de stil *Cameiros* — cu decor zoomorf — precum și vase întregibile au fost descoperite în necropola arhaică a Histriei, în locuințele arhaice din oraș, ca și în așezarea de la Tariverde M.H., M.I.R.S.R. r.f.

romană, artă ~. Cele mai vechi manifestări de a.r. apar pe terit. Daciei și în Dobrogea încă înainte de cucerirea romană (106 e.n., respectiv 29 și 46 e.n.). În acest sens se pot cita bronzurile apulience descoperite la Costești și Blidaru. Trebuie, de asemenea, menționate imitațiile dacice după produse artistice romane, ca de ex. monede republicane false bătute în atelierul din cetatea de la Tilișca. Odată cu transformarea Daciei și Dobrogei în provincii romane, a început să se dezvolte o producție artistică romană locală, cu caracter accentuat provincial, iar importurile din afara provinciei, mai ales de piese mici — bronzuri, fildeșuri, bijuterii — s-au amplificat. În cadrul acestei dezvoltări se disting și unele ateliere locale, mai ales de sculptură (Ulpija Traiana Sarmizegetusa, Capidava, Micia, Porolissum, Tomis), de glicptică (Romula, Potaissa) și de obiecte artistice, cum ar fi oglinzile de plumb (Sucidava), A.r. a asimilat arhetipuri dacice locale, ca de ex.: Cavalerul trac, Cavalerii danubieni, Diana-Bendis, prin procesul de *interpretatio romana* și a fost marcată de tendințe stilistice moștenite din fondul local — preferința pentru reprezentări în relief și nu statuare, schematizarea figurilor. Odată cu retragerea administrației și armatei romane din Dacia (în 271 e.n.), în condițiile scăderii bruste a nivelului vieții economice și sociale, producția artistică de tip roman s-a stins, dar tradiția romană s-a menținut în producția artizanală (ex. la Budureasca) și a continuat importul de produse artizanale cu caracter de podoabă (fibule, aplice, garnituri, opaițe), și chiar de ceramică, proces care se integrează ca aspect specific în marea proces de etnogeneză a românilor, caracterizînd continuitatea tradiției culturale daco-romane. În Dobrogea a continuat să se dezvolte a.r. provincială cu caracter tîrziu, formele ei căpătînd treptat amprenta creștină și devenind tipice pentru arta bizantină timpurie provincială. v. și artă provincială.

r.f.

Romita (sat, com. Românași, jud. Sălaj); n.a. *Certie*, *Certiae*; săp. M. Macrea — 1969. În punctul Cetate, castru roman cu o fază de pămînt, refăcut din zid, probabil la începutul sec. 3 e.n. Avea plan dreptunghiular (130 × 158,50 m), ordonanță axială, porți flancate de turnuri, în axe. Inventar sărac, o stelă funerară. M.Z.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 254.

r.f.

Romula v. Reșca

Roșia Montană (sat, com., jud. Alba); n.a. *Alburnus Maior*; descop. înt. — f.d. ● În masivele Cetatea Mare și Cetatea Mică — galerii de mină datînd din epoca dacică și din vremea provinciei romane. ● Pe malul stîng al văii Roșia, pe valea

Nanului și pe Dealul Carpen, așezarea minieră romană *Alburnus Maior*, constituind centrul exploatărilor aurifere din Munții Apuseni. În jurul localității se întindea o zonă colonizată cu dalmați (*Pirustae, Baridustae*), specialiști în minerit. Dintre descop. mai importante trebuie amintite resturile unei roți hidraulice de lemn, tăblițe cerate cu inscripții reprezentând contracte economice — găsite într-o ascunzătoare din galeriile minelor antice — inscripții, reliefuri funerare. **M.I. Tr. C.; M.Br.S.; M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 194—196.

r.f.

Roșiori (sat, com. Diosig, jud. Maramureș); săp. I. Ordentlich — 1970—1974. Așezare fortificată cu circumvalație, cu locuințe de suprafață, aparținând culturii Otomani, faza I și II. Caracterizată de descop. bogate de ceramică tipică, cu decor spiralic incizat, polarizat pe proeminențe distribuite axial, ca și piese de bronz, între care se disting un topor cu disc și spin, cu decor spiralic gravat și o brățară circulară groasă, de secțiune poligonală, cu capetele subțiate, având un decor gravat bogat cu motive geometrice complexe: romburi, triunghiuri, ovale concentrice. **M.T.C.**

BIBL.: I. Ordentlich, *Dacia NS*, XII, XIII, XIV.

r.f.

Roșiori de Vede (oraș, jud. Teleorman); descop. înt. înainte de 1937; cercet. Gr. Tocilescu — 1880—1900. ● Într-o vie, în apropierea orașului, spadă (rapieră) de bronz de tip micenian din epoca bronzului, cu lamă triunghiulară prelungă și nervură mediană. ● La SV de oraș trece limesul transalutan, apărat aici de un castru de pământ, de tip clasic, patrulater (64 × 66 pași) cu val și șanț. **M.I.R.S.R.; M.R.V.**

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Dacia*, V—VI; Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 130.

r.f.

rotondă, edificiu de plan circular, de obicei cu un acoperiș conic. Poate fi considerat o r. monumentală triumfală de la Adamclisi; tot o r. festă considerată și construcția romană tîrzie (?) de sub catedrala romano-catolică de la Alba Iulia.

[r.f.]

rozetă, motiv ornamental rotund, compus din mai mulți lobi ordonați radial. Cele mai vechi r. cunoscute sînt cele în *tetraskelion* și *triskelion*, terminate cu capete de animale, din arta traco-gețică. R. apar și în arta dacică, ca motive decorative pe ceramică estompată (Zimnicea, **M.I.R.S.R.**) sau ca element central al unor cupe deliene, imitații locale (Popești, **M.I.M.B.**). În arta romană din Dacia, r. apar uneori ca motive centrale ale unor frontoane de mausolee sau pe stele funerare, ca și pe piese de artă decorativă. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, r. este un

motiv relativ frecvent: panourile cupelor de la Pietroasa sînt decorate cu r. în *cloisonné*. R. apare ca motiv și pe pandantivul-medalion (aflat la Viena) și pe cupele (de la Budapesta) de la Șimleu Silvaniei, pe fundul platoului de la Conțești, pe fundul unor bazine din tezaurul de la Sînnicolau Mare etc.

r.f.

rug, instalație specială pentru incinerarea rituală a cadavrelor, cunoscută din perioadele dacică și romană. Singurul r. monumental păstrat este cel de la Callatis, din epoca elenistică. Acesta constă dintr-o platformă de pământ dreptunghiulară, înălțată pe margine cu ziduri din blocuri de calcar. Pe suprafața platformei au putut fi surprinse, prin urmele de ardere, trei locuri de ardere (*ustrina*), unde se construiseră eșafodajele de lemn pe care cadavrele au fost incinerate. În mormintele tumulare romane de la Noviodunum și Capidava, au fost de asemenea identificate *ustrina*, calcinate de focul unor ruguri.

r.f.

Ruginoasa (sat, com., jud. Iași); săp. H. Dumitrescu — 1926. Pe dealul Drăghici, așezare Cucuteni A. Ceramică de tip Cucuteni A, în cadrul căreia se disting două fragmente de vase prosopomorfice; plastică bogată reprezentată prin figurine feminine de tipul cu tors plat și decor geometric spiralic incizat, ordonat simetric în raport cu axele fețelor figurinelor, precum și prin figurine zoomorfe, de bovidee, schematizate sugestiv. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 211—219.

r.f.

rupestru, termen folosit pentru desemnarea reprezentărilor artistice în desen, pictură sau sculptură de pe pereții peșterilor sau de pe stînci, realizate de om începînd din paleoliticul superior. Cele mai vechi reprezentări artistice r. sînt amprentele de culoare roșie ale unei mîini, semnele geometrice, siluetele de animale sau de flori și plante, datînd din epipaleolitic și pînă, poate, în epoca fierului, descoperite în peștera Gaura Chîndiei. Tot pe pereții acestei peșteri au fost surprinse și cîteva texte în slavonă și chirilice. Unele desene din peșterile Gorjului, îndeosebi cele de la Polovragi, au fost considerate realizări ale omului din comuna primitivă, fără însă a avea elemente de datare certe. Sînt cunoscute, de asemenea, desene vegetale sau antropomorfe pe pereții altor peșteri din defileul bănățean al Dunării, datate din comuna primitivă. Mai trebuie amintite și reprezentările r. antropomorfe, zoomorfe, geometrice, sau cu caracter de simbol creștin, realizate prin desen sau incizie și care datează de la sfîrșitul mileniului trecut, descoperite în masivul de cretă de la Basarabi.

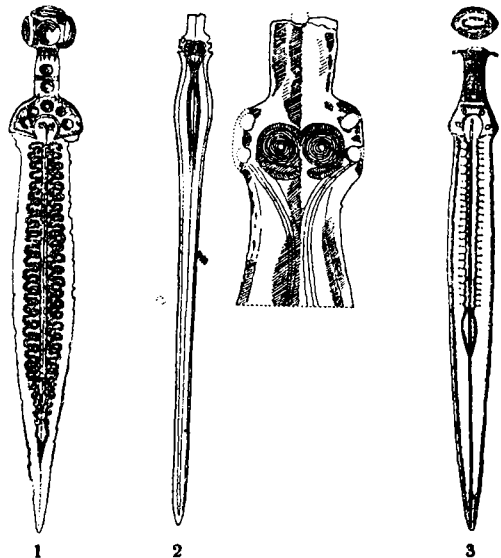
l.r.

Rusidava v. Momotești

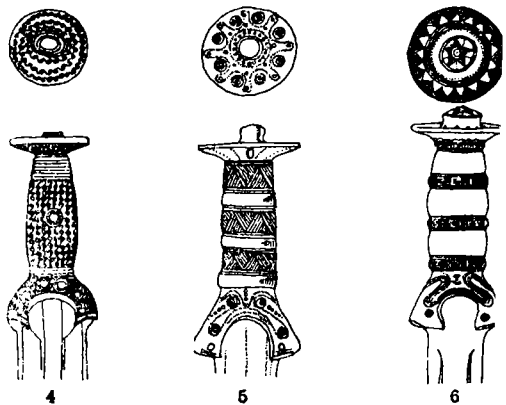
Sabazios, zeu traco-frigian, asimilat sincretistic cu Dionysos. Monumente figurale care pot fi atribuite lui S. nu sînt cunoscute pe terit. României. În schimb, imaginile lui Dionysos bătrîn, atunci cînd nu există o inscripție care să-i specifice numele, ar putea fi identificate cu reprezentări sincretistice ale lui S.—Dionysos, ca pe un vas ceramic de la Tomis M.A.C.

r.f.

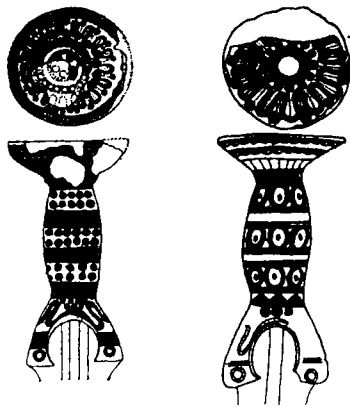
sabie, armă de luptă a cărei apariție și dezvoltare inițială se localizează în epoca bronzului. Sînt cunoscute numeroase tipuri de s. lucrate din cupru, bronz, fier, oțel, cu unul sau cu două tăișuri (în acest din urmă caz, spade). În evoluția ei istorică, s. constituie o dezvoltare a pumnalului, apărut sub cea mai rudimentară formă — vîrfurile de mînă sau lama înmănușată din silex și pumnalul din os — încă din paleolitic și folosit pe întreaga durată a epocii pietrei. În eneolitic apar primele pumnale triunghiulare, de tip egeean, din cupru. Dar s. se răspîndesc pe terit. țării noastre în epoca bronzului, cînd sînt cunoscute mai multe tipuri de spadă: — spada de tip Apa, răspîndită în regiunile din NV țării; era folosită pentru lovit și împuns. La lama cu două tăișuri se atașa un mîner din bronz, terminat cu patru butoni dispuși simetric la capătul lui. Nervura mediană a lamei era încadrată de două șiruri de elemente decorative meandrice; — spada de tip Livada, derivată din tipul Apa, se folosea la împuns și avea un mîner de bronz gravat, pe care se aplicau plăsele de lemn sau os; — spada de tip Boiu, răspîndită în podișul Transilvaniei, cu mînerul terminat în disc îngust cu buton; — spada de tip micenian (rapiera) de asemenea răspîndită în Transilvania, ca și în regiunile de la S de Carpați, cu lamă triunghiulară alungită și nervură mediană, care se înmănușa cu ajutorul unei limbi (ex.: piesa de aur masiv din tezaurul de la Peșinari, ș. de la Castelu și Roșiori de Vede, M.I.R.S.R.). În prima vîrstă a fierului continuă să fie folosite spadele de bronz. Este tipică spada de bronz cu vîrfurile mînerului în formă de cupă (Iclod, Turcia) cea cu vîrfurile mînerului în forme de disc, de tipul *Aldrans* (Hida, Bunești) și cea de tip *Rlegsee*, cu mînerul cu disc cu buton, cu decor gravat (ex.: în depozitul de la Uioara) lucrate tot din bronz și cu mînerul ornamentat în stil geometric, cu cercuri, meandre, spirale, benzi. În aceeași perioadă își fac apariția pumnalele de tip *akinakes* și spadele cu antene, din fier. Pentru piesele de tip *akinakes* este reprezentativă spada-emblemă de bronz de la Medgidia (M.I.R.S.R.), cu decorul ei zoomorf stilizat și prezentînd conjuncții zoomorfe, tipice pentru

1. Spadă de tip Apa (Apa)
2. Spadă de tip Livada (Livada)
3. Spadă de tip Boiu (Bolu)

4. Spadă de tip Rlegsee (Transilvania, M.I.Tr.C.)
5. Spadă cu disc și buton (Transilvania, M.A.I.)
6. Spadă de tip Aldrans (Hida)

Spade cu miner în formă de cupă (Transilvania, M. I. Tr. C.)

arta traco-getică. Pentru cea de a doua categorie, trebuie amintită spada de tip central — asiatic de la Dobolii de Jos, cu antene ample și garda decorată cu două figuri zoomorfe adosate — doi lei (?) — în relief plat și într-un stil schematic, dar de evidentă tradiție a artei stepelor. Sînt frecvente și cele cu antene involutate, hallstatiene (Vadu Crișului). Pentru epoca dacică este caracteristic pumnalul curb (*falx dacica*), general răspîndit și reprezentat pe Columna lui Traian și pe *Tropaeum Traiani*. Contemporane sînt spadele de fier, de luptă, lungi, cu limbă de înmănușare, găsite în morminte, îndoite ritual cunoscute ca „spade celtice” (ex. Ciumești și Sanislău, în M. J. M., Gruița, Popești). Din epoca romană se păstrează de asemenea cîteva lame de *gladius* (spadă scurtă), dar acestea nu sînt interesante din punct de vedere artistic, fiind simple ustensile de război, fără funcții simbolice și somptuare. În schimb, pe unele monumente figurate apar spade decorate bogat. Astfel, pe statuia trofeu de pe *Tropaeum Traiani* se observă un *gladius* decorat pe teacă cu spirale recurente în relief, același detaliu remarcîndu-se și pe tecile spadelor soldaților romani de pe mai multe metope. În sfîrșit, pe trofeul mic care era așezat deasupra porții cetății *Tropaeum Traiani*, decorul tecii este constituit de un vrej sinusoidal în relief; iar minierul afectează forma unui vultur bicefal, element cu semnificații simbolice. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism se cunosc puține spade — de tip germanic, cu lama lată, gardă simplă în cruce și bară transversală la extremitatea minierului, dar nici una nu prezintă interes din punct de vedere artistic. Alia în etapa de început a feudalismului se cunosc cîteva minere de s. din os, dintre care unul, de la Capidava (M. Cap.), afectează forma schematică a unui cap de pasăre. BIBL.: A. Alexandrescu, *Dacia NS*, 10.

I. r. și r. f.

sacellum (cuv. lat. „mic sanctuar”). 1. Capela patrulateră, uneori terminată printr-o absidă, din cadrul comandamentului (*principia*) unui castru, în care se păstrau imaginile imperiale și însemnele sacre — drapelele (*signa*) unității (Drobeta, Răcari,

Arcidava, Cășeu, Buciumi). 2. Orice sanctuar de mici dimensiuni, consacrat unei divinități și nu cu rost funerar (ex.: capela din *oecus* de la Palatul Augustalilor).

r. f.

Sacidava v. Muzait

Sacoșu Mare (sat. com. Darova, jud. Timiș); descop. înt. — 1961. ● Așezare dacică din a doua epocă a fierului. ● Tezaur de aur din prima epocă a fierului. Cuprinde trei brățări cu capetele terminate în duble volute, o dublă spirală din bară de aur de secțiune pătrată, șase spirale simple din bară de aur de secțiune pătrată, opt brățări din bară rombică de aur, cu capetele ascuțite și un „inel” (de fapt, un rest din alt obiect) format dintr-o tijă bogat decorată cu granulații sudate. Pieseile sînt numai parțial finisate. Pe unele apare chiar un decor linear gravat. Relativa omogenitate a greutateilor pe tipuri a determinat pe unii cercetători să considere piesele tezaurului drept mijloace de schimb premonetare, în timp ce alții, luînd în seamă stadiul diferit de prelucrare și detaliile tehnice, sînt înclinați să le atribuie unui depozit de meșter — piese în curs de lucru și finisare — ascuns în împrejurări tulburi. M. I. R. S. R., BIBL.: Oct. Iliescu, *Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R. P. R.*, 10, 1964, p. 393, nr. 572.

r. f.

sacristie, încăpere anexă absidei unei bazilici creștine, destinată păstrării veșmintelor și instrumentelor rituale. Se cunosc s. la bazilica siriană de la Callatis, la bazilica *forensis* și la aceea cu transept de la *Tropaeum Traiani*.

r. f.

sacru, (-ă) (lat. *sacer* „închinat forțelor supra-naturale”). Noțiunea, cu caracter de categorie magico-religioasă, a provocat vii discuții în lumea specialiștilor. S-a vorbit despre similitudinea ei cu noțiunea de *tabu* a populațiilor primitive contemporane. Reținem accepția de interzis muritorilor, purtînd virtuți magice și care nu poate fi manipulat decît în mod ritual. Pe terit. României nu sînt cunoscute, prin intermediul izvoarelor literare, obiecte sau locuri s., pînă în epoca dacilor. Prin urmare, arheologii sînt reduși să infere calitatea s. a unora dintre descop. pe baza caracterelor acestora care le particularizează, care le dau o notă specifică de aparentă gratuitate, sau care pot fi stabilite ca atare prin comparație cu realitățile cunoscute la populațiile primitive actuale. Cel mai vechi în acest sens, trebuie deci considerat sanctuarul epipaleolitic de vînători de la Buda—Ceahlău. În neolitic, este probabil că aveau caracter s. în primul rînd mormintele, cum sînt cele de la Cernica, Hamangia și Vărăști. Nu putem infera nimic despre caracterul s. al terit. necropolelor. Erau de asemenea socotite s. figurinele antropomorfe și zoomorfe, modelele miniaturale de case, sanctuare și mobilier, podoabele de os, metal comun sau aur precum și ceramica artistic decorată, la fel cum ansamblul de cult de la Pianu de Jos trebuie să fi fost s. În epoca bronzului, este probabil că și unele arme din metal prețios sau chiar comun, decorate și

prelucrate special, cu caracter de paradă și ritual, aveau calitatea de s. De asemenea, poziția specială și respectată cu grijă a necropolelor de tip Gîrla Mare, situate totdeauna pe malul unei ape curgătoare sau într-un ostrov, se datorește probabil caracterului s. al terit. necropolei. În sfîrșit, megaronul de la Săcele, cu decorul său bogat și cu vetrele ciudat dispuse, era s. Apariția tumorilor ca semne de mormînt constituie, se pare, expresia unui procedeu de consacrare a terit. mormîntului. Tot astfel, ansamblele de arme, vase și garnituri de harnașament din metal prețios, decorate cu scene mitologice, specifice sfîrșitului primei epoci a fierului, aveau caracter s. și funcție rituală. Se știe din izvoarele literare că la d a c i, sanctuarele situate pe vîrf de munte, ca și unele peșteri, erau s. Izvoarele vorbesc chiar de *Kogaionon* muntele s. al dacilor. S. erau probabil și diferitele semne distinctive, cum sînt drapelele cu dracon sau podoabele de metal prețios cu rost ritual, iar vetrele erau consacrate prin decorare cu motive geometrice, solare, incizate. În e p o c a r o m a n ă se știe că erau s. sanctuarele și imaginile zeilor, instrumentele rituale, mormintele și monumentele artei oficiale. Formulele epigrafice latinești ne-au păstrat mențiunea expresă a calității de s. a monumentelor funerare — deci și a mormîntului însuși — precum și a unor monumente votive. Este interesant de remarcat că formula epigrafică precizează și divinitatea căreia i se consacră monumentul, în speță, cele funerare zeilor Mani. Odată cu apariția creștinismului, capătă caracter s. sanctuarele, semnele și instrumentele de cult ale noii religii. Se transmite — fără a mai avea exact același sens — și credința în calitatea s. a mormîntului. În p e r i o a d a p a l e o c r e ș t i n ă nu dispăre nici obiceiul consacării de monumente votive, după cum o dovedește donariul de la Biertan, cu o inscripție votivă însoțită de un semn simbolic creștin. r.f.

Saltaleone de argint (tezaurul dacic de la Mediaș)

Salinae v. Ocna Mureș; Uioara

saltaleone (cuv. it.), colier compus dintr-un lanț metalic și terminat cu tuburi de tablă prinse cu o verigă de care atîrnă un pandantiv. S. de bronz apar în depozitele de bronzuri de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului (Uioara, M.I.Tr.C.; Șpálnaca) și în cimitirul de la Basarabi Dolj. De același tip sînt și lanțurile-colier de argint, cu pandantiv, dacice (Bistrița, M.I.R.S.R.; Rociu; Cojocana). r.f.

Saltovo Maiiațk, cultura ~ cultură materială specifică bulgarilor în patria lor primitivă de pe Volga. Elemente de tip S.M. ajung în sec. 8—10 în zona carpato-balcano-dunăreană. Vasele de tip S.M. (Istria—Capu Viilor, Satu Nou, M.I.R.S.R.; Blandiana, M.A.I.)—ulcioare sferice cu gura treflată și oale mari globulare cu gura largă — au decor lustruit pe fond cenușiu. r.f.

sanctuar, loc de cult cu caracter sacru (templu, altar, arie sacră). Cel mai vechi s. pe terit. României este cel de la Buda—Ceahlău (simplă amenajare de teren, cu descop. de resturi osteologice în grupaj semnificativ), datînd din p a l e o l i t i c u l s u p e r i o r. Din n e o l i t i c e sînt cunoscute s. naturist — masă de sacrificiu cu vase de ofrandă — de la Pianu de Jos, aparținînd culturii Petrești, cel de la Căscioarele, construit, din care se păstrează o coloană cu tencuială de lut decorată cu motive spiralo-meandrice pictate și modelul miniatural de s., cu patru naosuri pe o terasă comună perforată, din aceeași stațiune. La Sărata Monteoru au fost descoperite și parțial cercetate s. tribale — construcții de piatră apareiată — din e p o c a b r o n z u l u i. Din aceeași vreme, megaronul de la Sălacea avea caracter de s. solar. Mai bine cunoscute sînt s. d a c i c e din Munții Orăștiei, reprezentate prin două tipuri: a) patrulater, constînd din aliniamente de coloane de piatră sau de lemn, în număr multiplu de 3, dispuse la intervale și distanțe egale. Se cunosc atît s. aliniament mari, de cîte 60 de coloane, cît și mici, de cîte 18 coloane (ex.: Costești, Bldaru, Sarmizegetusa Regia, Piatra Roșie, Piatra Craivii, Barboși, Bitca Doamnei); b) circulare, cu stîlpi de andezit sau de calcar, cu incinte concentrice din piatră și lemn; incintele de piatră, alcătuite din pietre de format diferit, erau grupate după o anumită regulă numerică, raportabilă la evoluția Soarelui și Lunii, adică la un sistem calendaristic (ex. Sarmizegetusa Regia, Fetele Albe, Pecica). Asemenea s. au fost descoperite și în alte așezări daco-getice din sec. I î.e.n.—I e.n. Din cetățile grecești ne sînt cunoscute un ansamblu cuprinzînd templul lui Zeus Poliaios, mai multe altare delimitate de un zid de incintă (*peribolos*), la Histria, precum și alte temple izolate. În e p o c a r o m a n ă, prin s. se înțelege ansamblul monumental servind la celebrarea unui cult și compor-tînd, în afara templului sau capelei (*sacellum*) propriu-zise, spații destinate adunărilor — curți (*atria* sau *aulae*), săli de ospete (*triclinia* sau *trapezai*) —, săli de consiliu, officii, băi, prăvălii cu obiecte rituale. Toate aceste elemente erau cuprinse într-o incintă unitară de traseu geometric regulat. Cel mai ilustru ex. în acest sens, descoperit

pe terit. României, este fără îndoială Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Din izvoarele epigrafice este cunoscut și alt s. la Apulum și anume *asclepionul*, care îndeplinea și funcția de spital public. În sfârșit, s. zeiței Nemesis, cel al lui Asclepios, cel al zeilor Liber și Libera, al lui Mithra de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, s. mithraic din Peștera Adam (speos), cel de pe înălțimile stincoase de la Șeremet — Gura Dobrogei, închinat lui Zeus Cassius, templul Zeilor Mauri de la Porolissum, cel cu patron necunoscut de la Tibiscum, reprezintă, toate, nucleele unor s. romane, sau chiar s. propriuzise în ansamblul lor. Pentru epoca creștină, au servit drept s. basilicile.

h.d. și r.f.

Sanislău (sat, com., jud. Satu Mare); ● Necropolă celtică (sec. 3—2 î.e.n.) birituală, predominând mormintele de incinerare, din care provine, în afară de inventar comun (ceramică, arme, brățări), o teacă de spadă din bronz, cu buterolă decorată cu motive de cîrcei în relief ciocănit. ● Necropolă feudală timpurie (sec. 10—12) cu morminte de cnezi români, din care s-au scos mai multe inele sigilare de bronz, cu motive heraldice liniare gravate. **M.J.M.**

BIBL.: Vl. Zirra, *Studii și comunicări, Satu Mare*, 1972.

r.f.

Sarasău (sat, com. suburbană, municipiul Sighetu Marmăției, jud. Maramureș); descop. înt. — anterior anului 1865. Tezaur de aur de la înce-

Sarcofagul lui Alexandros al lui Zmaragdos (Tomis)

Sarcofagul cu simboluri (al astinomului) (Tomis)

putul epocii fierului, cuprinzând 15 spirale plate — volute — cu decor geometric gravat de arcaturi fine sugerând solzi (ansamblul constituie redarea geometric stilizată a șarpelui și păsării), precum și un fragment de bară plată-gravată și două inele de buclă, unul din bară rombică simplă, celălalt din bară de secțiune circulară cu decor de profile fine, transversale, pe toată lungimea barei.

Muzeul Național, Budapesta.

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 327—328.

r.f.

sarcofag (lat. *sarcophagus*, de la gr. *sarkofagos* „care mănâncă, distruge carnea”), în epoca romană (nu se cunoaște nici un exemplar elenistic), recipient de piatră în care se depune cadavrul, direct sau închis într-un coșciug de lemn sau metal (plumb), pentru înmormintare. S. constă în mod obișnuit dintr-o albie paralelipipedică scobită adînc și un capac în formă de acoperiș în două ape, cu pseudoacrotere la colțuri, dar nu și la extremitățile crestei. Se cunosc mai multe tipuri de s.: a) tipul cappadocian, cu decor istoriat pe pereții exteriori (un s. cu personaje în nișe, de stil provincial, de la Romula, în **M.I.R.S.R.** și două fragmente de s. cu personaje în nișe cu calote cochiliforme, de un stil mai elegant, tipic pentru un centru mai însemnat, probabil microasiatic, de la Tomis, în **M.A.C.**), din vremea Antoninilor; b) s. cu decor simbolic — flagel, pumnal, secure, balanță —, cum este s. astinomului (cu simboluri) de la Tomis (**M.A.C.**); c) s. cu portrete în nișe cochiliforme amenajate pe o față a pseudoacroterelor, de stil provincial (s. lui Alexandros al lui Zmaragdos de la Tomis, **M.A.C.**), sau cu figuri simbolice în acrotere (Tanatos) sau în fronton (Gorgona), cum este cel de la Romula (**M.Car.**). Aceste s., ca și cele cu simboluri, au inscripția funerară gravată într-o *tabula ansata*; d) s. simple, fără decor, întinse pe tot întinsul provinciei Dacia sau al Dobrogei în epoca romană. v. și monumente funerare.

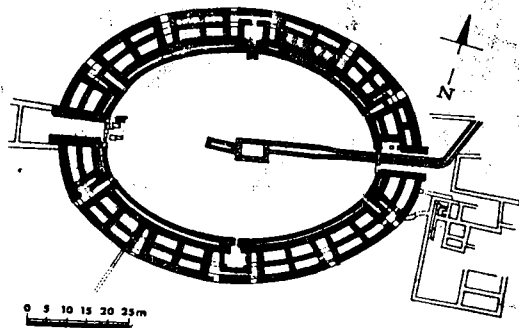
r.f.

sarmași. Elemente de cultură materială caracteristice pentru s. (v. paleoetnografie) sînt oglinzile circulare de plumb cu tamga, cazanele cu mîner polilobate, colierele din mărgel octaedrice de chihlimbar și sticlă colorată, precum și podoabele de metal prețios, cu decor animalier, schematizat, cu detaliile realizate în tehnica caboșonului. Descop. de tip sarmatic: Chișcani, Mogoșani, Mătășaru, Renie.

r.f.

Sarmizegetusa (sat, com., jud. Hunedoara); n.a. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Colonia Ulpia, Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*; săp. G. Téglás, P. Király — 1881—1893; C. Daicoviciu — 1924—1936; O. Floca — 1948; H. Daicoviciu — 1973, în continuare. Pe întreg terit. satului, orașul roman Colonia Ulpia, capitala Daciei romane, întemeiat de Traian sub formă de *colonia deducta*, imediat după victoria asupra dacilor și constituirea provinciei, denumit sub Hadrian Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa. Aici își avea sediul guvernatorul provinciei, *pontifex maximus* și conciliul

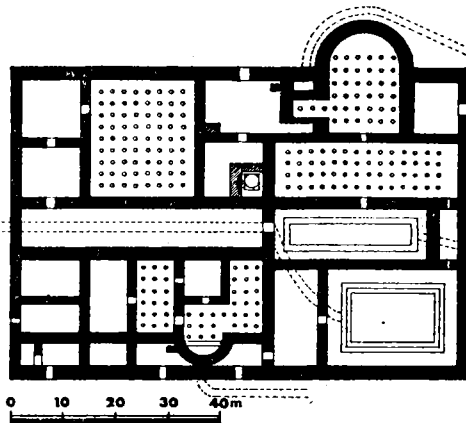
provincial. Orașul avea plan axial, de tip *centuriatio*: patrulater, cu împărțirea inferioară determinată de două axe principale — *cârdo* și *decumanus* —, ale căror paralele închideau cvartale pătrate cu latura de 100 picioare. Este probabil că întregul oraș comporta șase șiruri de câte șase cvartale. El era înconjurat de un zid de incintă construit în *opus caementicium* cu parașmentii de *opus quadratum*, cu turnuri circulare (?) la colțuri și cu porți la capătul axelor principale. În centrul orașului erau situate două ansambluri: Palatul Augustalilor (*Aedes Augustalium*) (v. art.) și Forul, situat la N de acesta. Forul era compus dintr-un portic, probabil acoperit (criptoportic), cu o ordonanță de pilăștri mediani, delimitând niște *scholae* alipite la zidul de N al Palatului Augustalilor, decorate cu altare votive și monumente sculpturale, precum și dintr-o mare piață despărțită de stradă poate printr-o colonadă și în care se accedea prin câteva trepte. Piața era pavată cu lespezi mari de calcar. În afara orașului propriu-zis, s-au identificat un mare edificiu termal, de plan dreptunghiular, cu toate amenajările tradiționale ale unei băi romane, precum și resturile mai multor *villae suburbane* romane, dintre care una decorată cu două mozaicuri policrome, reprezentând scena în care Priam îl roagă pe Ahile să-i redca corpul lui Hector și pe cea a Judecății lui Paris. Dar cel mai important edificiu din afara incintei este fără îndoială amfiteatrul, de formă elipsoidală și de mărime mijlocie, cu axele de 88 și 69 m, cu 12 accese la tribune și două părți ale arenei, cu substrucțiunile de zidărie de piatră — *opus incertum* — tencuite, având gradene de lemn, cu excepția celor de marmură din primele rânduri, destinate notabilităților. Arena era de nisip, având în centru un mic bazin dreptunghiular de zidărie, comunicând cu exteriorul printr-un canal. El prezintă toate dispozițiile importante ale unui amfiteatru obișnuit, dar nu și luxul și complexitatea construcțiilor de același fel din marile centre ale Imperiului. În sec. 4 a fost folosit drept fortificație, prilej cu care i s-au zidit mai multe dintre intrările secundare, iar caveea a fost transformată în zid de incintă. Tot în zona extramurană au fost descoperite și mai multe temple: al lui Liber Pater, situat în centrul unui *peribolos* (incintă) patrulater, de plan central, cu o curte pătrată înconjurată pe trei laturi de un portic și pe a patra mărginită de o *cella* tripartită precedată de un altar sub o ediculă; al lui Esculap comportând trei lăcașuri, dintre care cel mai important, refăcut de două ori, tot de plan central, cu o *cella* patrulateră centrală înconjurată de portice; al Nemesei, de tip italic, dreptunghiular, cu soclu înalt, cu scară de acces doar în fațadă și cu *cella* precedată de o *antica*, amplu portic; în sfârșit, un *mithraeum*, din care provin numeroase reliefuri mithraice (unul de mari dimensiuni, poate imaginea centrală și altul lucrat în tehnica reliefului ajurat, amândouă reprezentând sacrificiul taurului), precum și o statuie a lui Mithra Petrogenitus. În afara acestor monumente, săp-au dus și la identificarea necropolei, unde cel mai important monument cunoscut pînă acum îl constituie mausoleul Aureliilor:

Planul amfiteatrului

Ulpi Traiana Sarmizegetusa

Planul termelor

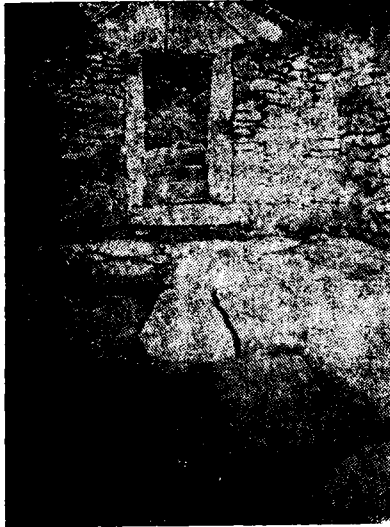
tumul cu soclu de piatră, stelă și altar pentru sacrificiile funerare, cu infrastructură — cavou — din zidărie de cărămidă. Un mare număr de monumente și de descoperiri mărunte întregesc imaginea orașului antic. Monumente de piatră: statui votive — Iupiter, Higea, o statuie loricată, fără cap, probabil a unui împărat —; mai multe statui și fragmente de statui funerare, feminine și masculine, interesante prin faptul că sînt reproduceri provinciale ale unor tipuri de mare circulație precum *grande Ercolanese*, *piccola Ercolanese* și „Filozoful“; reliefuri ale Cavalerului trac, ale Dianei — unele în relief ajurat —, ale Cavalerilor danubieni, ale lui Liber și Libera, o serie de reliefuri, descoperite în Palatul Augustalilor, reprezentînd muncile lui Hercule ș.a. Statui și figurine din bronz: capul unei statui reprezentînd pe împăratul Traianus, Decius, o imagine plastică a Dianei-Luna, de obicei considerată statueta, în realitate altorelief, aurit la origine, o aplică în relief cu o gorgonă solară, aurită, un Attis adolescent, un grifon — poate insignă de drapel —, un Lar, o Veneră, un Pan, un luptător, busturi ale lui Marte, Minerva ș.a. În sfârșit, seria monumentelor sculpturale este completată cu un număr important de monumente funerare — altare de tipul Ianus Quadrifrons,

Ruinele forului oraşului

Ruinele edificatului principal al Palatului Augustalilor

Interiorul tezaurului din Palatul Augustalilor

Venus Pudica, statueta romană de bronz

Leu funerar

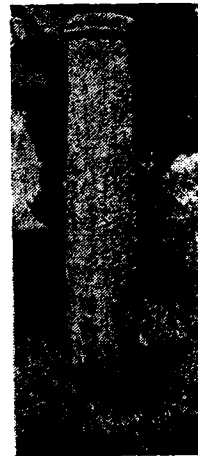
Diana-Luna

Statueta funerară romană

Statueta de bronz a unui efeb

Coloană romană

Sarmizegetusa. Bază dorică romană

Sarmizegetusa. Mithra Petrogenitus

edicule, medaliaoane, stele cu motive simbolice (doi păuni afrontați, lei funerar, harpii ș.a.). În afara acestora, multe descop. mărunte — fibule, garnituri, ceramică, sticlărie — între care se remarcă o fibulă pentadigitată cu picior prosopomorf, datată în sec. 7 e.n., definesc un nivel de viață provincial, dar comparabil din toate punctele de vedere cu acela din centrele imperiului. **M.I.R.S.R.**; **M.I.Tr.C.**; **M.D.**; **M.S.**; **Kunsthistorisches Museum, Viena.**
BIBL.: C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana*, Buc., 1962; *RR*, pass.

r.f.

Sarmizegetusa Regia v. Grădiștea Muncelului
 satir v. Dionysos

Satu Nou (sat, com. Oltina, jud. Constanța); săp. B. Mitrea și N. Angheliescu — 1949, 1956—1959. Trei cimitire de incinerare (sec. 8—9 e.n.), aparținând unei populații păgâne, cu înmormântări în

urnă, fie liberă, fie în cistă de piatră. Urnele aparțin atât tipului de borcane cu decor striat, cât și acela de oale sferice cenușii cu decor lustruit, de tip Saltovo-Maiatk. Atestă amestecul de elemente culturale eterogene pe suportul fondului local în Dobrogea de N, în perioada întăririi puterii bizantine (mijlocul sec. 9): incinerare specifică slavilor, ceramică lustruită tipică proto-bulgară și ceramică striată locală, de tradiție provincial romană. **M.I.R.S.R.**; **M.I.C.**
BIBL.: B. Mitrea, *MCA*, V, VII, VIII.

r.f.

Săbăoani (sat, com., jud. Neamț); săp. V. Ursachi — 1965—1967. Pe terasa superioară a Siretului, în locul La Islaz, stațiune cu mai multe nivele:
 ● vestigii de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului — ceramică cu caneluri, omoplați de vită crestați; ● așezare din sec. 2—3 e.n., aparținând dacilor liberi, cu locuințe de suprafață și bordeie. Locuințele, de plan dreptunghiular, aveau pereți de lemn, vatră deschisă în centru și acoperiș în două ape, de stuf lipit cu lut. Bordeiele erau ovale sau dreptunghiulare cu colțuri rotunjite. Ceramică tipic dacică, ustensile de teracotă, unelte de fier și un grup de piese de harnașament, din bronz placat cu argint, asemănătoare cu acelea de la Coșoveni dar cu motive de tradiție romană, între care se disting aplici și pandantive ajurate și discuri distribuitoare de două și trei curele; ● așezare de bordeie ovale din sec. 6—7, cu ceramică lucrată cu mina și fără decor, de tip slav; ● vestigii feudale din sec. 14—15. **M.I.R.**

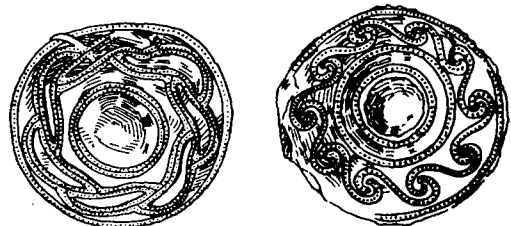
BIBL.: V. Ursachi, *Carpica*, 1968.

r.f.

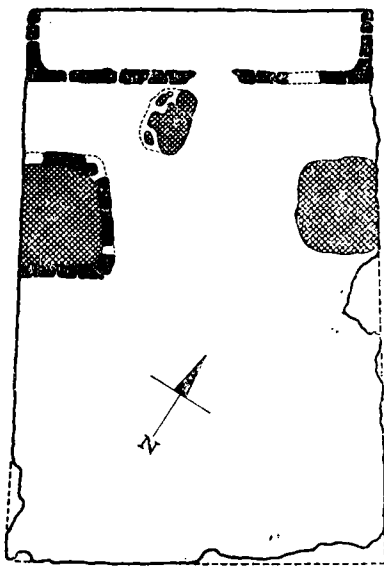
Săcelu (sat, com., jud. Gorj); descop. înt. — f.d. Pe terit. Băilor, așezare cu caracter balnear și, poate, castru, romane (sec. 2—3 e.n.). Descop. mărunte, sarcofage de piatră, plastică — figurine de teracotă, stele funerare de piatră, o statuie de piatră, reliefuri de cult, dintre care unul dedicat lui Esculap și Higei. **M.I.R.S.R.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 363—364.

r.f.

Săcueni (sat, com., jud. Bihor); descop. înt. — f.d. ● Tezaur de falere de aur convexe, cu decor ciocănit: un *umbo*, un cerc sau două, cu puncte pe mediană în jurul umbonului, o undă etruscă circulară în variante diferite pe fiecare piesă, și un alt cerc pe conturul falerelor. Datează din epoca bronzului. ● Pe terit. satului, vestigii din comuna primitivă, îndeosebi cultura Otomani,

Săcueni. Falere de aur din epoca bronzului

Planul megaronului de la Sălăcea

epoca bronzului, pînă în sec. 4 e.n. (necropolă Sîntana de Mureș-Cernehov). **M.C.I.S.**; **M.I.R.S.R.** **BIBL.:** Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 400—401.

r.f.

Sălăcea (sat, com., jud. Bihor); săp. I. Ordentlich și N. Chidioșan — 1964—1972. Pe dealul Vida, așezare din epoca bronzului, cultura Otomani, cu circumvalație și locuințe de suprafață patrulatere, dispuse înel în raport cu un spațiu liber central. Între construcții, un megaron cu pronaos cu două coloane *in antis*, naos cu două vetre în colțurile interioare și ferestre triunghiulare în pereții laterali. Construit din schelet de lemn lipit cu pămînt, avea pereții scliviși și în exterior decorați prin incizie cu motive spiralice de același tip cu cele de pe ceramică și avînd, probabil, aceeași semnificație de simbol solar (v. și palat). Ceramică de tip Otomani, cu decor specific incizat și în relief, figurine cu cap mobil și decor incizat. **M.T.C.**

BIBL.: I. Ordentlich, *Studii și Comunicări, Satu Mare*, 1972; N. Chidioșan și I. Ordentlich, *Marfația*, III.

l.r.

Sălăcuța (sat, com., jud. Dolj); săp. I. Andrieșescu — 1923; D. Berciu — 1951. În punctul Piscul Cornișorului, mare stațiune din comuna primitivă de tip tell, cu mai multe nivele. ● Cel mai vechi nivel este reprezentat de o așezare de bordeie aparținînd culturii neolitice Criș-Starčevo. ● Suprapusă peste aceasta, o așezare din cultura S., situată pe un pînten de terasă și fortificată cu un val de apărare tăind pîntenul. În interiorul ariei fortificate au fost descoperite resturile unor locuințe de suprafață dreptunghiulare, cu pereți de paiantă pe schelet de pari bătuți în pămînt și cu acoperiș în dublă pantă. În inventar: unelte de cremene cioplită, piatră șlefuită și aramă; cerami-

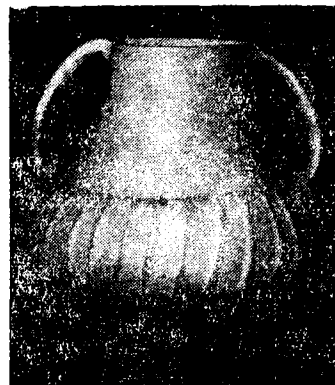
că bogată, din pastă fină, caracterizată de forme variate — căni cu toartă, gură oblică, decor de coaste și caneluri imitînd forme și decoruri caracteristice pentru vasele de metal, precum și străchini, castroane și tipsii largi — cu decor pictat spiralo-meandric. S-a surprins, de asemenea, și o plastică miniaturală bogată: în afara figurinelor de teracotă feminine sau zoomorfe, se distinge un sceptru de diorit, reprezentînd un cap de cal foarte stilizat, importat, probabil, din Caucaz.

● Peste așezarea din cultura S. urmează așezări din epoca bronzului, aparținînd succesiv culturilor Coțofeni, Glina, Verbicioara și Gîrla Mare-Cîrna, ultima fiind bogată în figurine feminine cu rochia în formă de clopot, cu decor spiralic, specifice.

● S-au descoperit și răspîndiri din prima și a doua epocă a fierului, precum și din perioada de trecere de la slavagism la feudalism. **M.I.R.S.R.**; **M.O.C.** ◇ *Cultura S.*, de tip agrar, din neoliticul superior, considerată la început ca fiind un aspect regional al civilizației Gumelnița, s-a dovedit ulterior a fi o formație cultural-istorică cu origini și evoluție proprii, fapt care a dus la definirea ei ca o cultură de sine-stătătoare, denumită după stațiunea unde a fost mai întîi descoperită. C.S. a cunoscut patru faze stilistice în evoluția ei. Originile ei trebuie căutate în fondul cultural local Vinča, pe care s-au altoit influențe dinspre Macedonia și Tracia; este suprapusă de cultura Coțofeni. Răspîndită în Oltenia, E. Munteniei și, în parte, în Banat, este caracterizată prin așezări pe terasă de tip tell, fortificate uneori cu valuri de apărare și locuințe de suprafață, ocupații productive agrar-pastorale cunoscîndu-se meșteșugul textil, prelucrarea lemnului, pietrei, pieilor, și confecționarea ceramicii și, în sfîrșit, prin ceramică cu forme amintînd vase de metal, decorată plastic cu coaste, prin pictură după ardere, bicromă, alb și roșu și, înainte de ardere, cu grafit (?) și prin incizii, încrustate cu roșu. Plastica este destul de frecventă: predomină figurinele din lut ars, între care cele de tipul cu rochie în formă de clopot, precum și cele de os. În afară de utilajul litic, de os și de corn, care abundă în așezările sălcufene, este de menționat și cel de aramă. Stațiuni principale: S., Vădastra.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 93—95, 257.

l.r.

Sălăcuța. Vas ceramic cu decor de coaste, din cultura Sălăcuța

Săpata de Jos (cătun în satul Mîrtești, com. Săpata, jud. Argeș); săp. V. Christescu — 1929—1930. ● Pe malul rîului Cotmeana la confluența cu pîrîul Cetățuia, pe traseul limesului transalutan, castru mare roman de tip clasic, cu plan dreptunghiular (125×90 m), cu turnuri dreptunghiulare la colțuri și cu șanț în V, larg de 25 m. Porțile, rețeaua stradală, construcțiile și amenajările interioare nu au putut fi precizate. Zidul de incintă este de cărămidă legată cu mortar de pămînt și nisip, cu ușor adaos de var. Avea probabil suprastructuri de lemn. ● Imediat învecinat, contemporan, castru roman de pămînt, mic, dreptunghiular (35×45 m), cu *agger* de brazde și șanț. Avea probabil suprastructuri de lemn. Nu s-au putut identifica porți, rețea stradală și construcții interioare. Un șanț înconjoară ambele castru. ● Lingă castru, termele — edificiu dreptunghiular, cu absidă pe o latură, cu ziduri de piatră și cu instalații de hipocaust — *suspensurae* — din cărămidă. ● În apropierea fortificațiilor, așezare civilă. Dintre descop.: obiecte de metal, ceramică și opaițe de tip curent, roman timpuriu, garnituri de costum ajurate, un fragment de tabletă cu Cavalerul trac. Datarea monumentelor, împreună cu datarea întregului limes transalutan, este controversată. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 375.; V. Christescu, *Dacia*, V—VI.

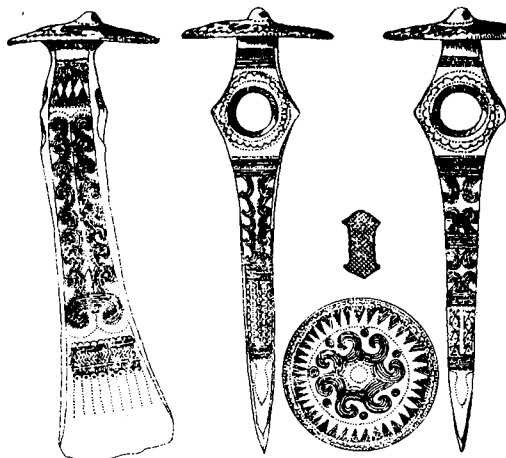
r.f.

Săpînța (sat, com., jud. Maramureș); descop. înt. 1961; săp. D. Popescu — 1961. Depozit de bronz cuprinzînd un topor de luptă cu disc, decorat prin gravare cu motive geometrice; două apărătoare de braț, o brățară spiralică și alte două fragmentare; fragmente din 10 pandantive semilunare și un inel de buclă. Datat în epoca bronzului, faza mijlocie. M.M.S.M.

BIBL.: M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele*.

r.f.

Sărata-Monteoru (sat, com. Merei, jud. Buzău); săp. H. Schmidt — 1917—1918; I. Andrieșescu—1926—1927; I. Nestor — 1937 și în colab. cu Eug. Zaharia pînă în 1974. ● Pe Dealul Cetățuia și în punctul Poiana Scorușului, peste vestigii mai vechi (așezare protocucuteni și Cucuteni B), stațiunea din epoca bronzului, cultura Monteoru, constituită dintr-o așezare fortificată și din mai multe cimitire. Așezarea, situată pe un platou greu accesibil, este fortificată cu șanț și val de pămînt. În perioada de maximă prosperitate a așezării — faza mijlocie a epocii bronzului —, aceste fortificații au fost neglijate, aria locuită depășindu-le. Din ansamblul urbanistic se desprinde, prin caracterul ei monumental, o scară de acces cu trepte de piatră. Tot din piatră este construit și un monument funerar în unul dintre cimitire. Dintre celelalte descop. sînt de semnalat: un fragment de lipitură de la o locuință, poate de la o vatră, modelată în formă de cap de berbec schematizat și puternic arsă; mai multe inele de aur, cu decor profilat și ciocănit; un topor de bronz cu gaură de înmănușare, de același tip cu cele ce au putut fi produse în tiparul descoperit la Poiana, ceea ce atestă producerea locală — dar nu neapărat stabilă — a acestei piese; ceramică bogat

Săpînța. Topor de bronz

Sărata-Monteoru. Grup de morminte din necropola d inhumatie din epoca bronzului (cultura Monteoru)

Sărata Monteoru. Vas cu toarte în protomă de berbec (cultura Monteoru)

decorată, în cadrul căreia se disting câteva forme deosebit de plastice, modelate de parcă ar imita o foaie de metal — amfore, vase *askos*, cești cu două toarte supraînălțate — și decorate prin incizie fină ca o gravură, cu motive geometrice (arcade, ghirlande, dinți de lup) dispuse în ordonanțe radiare față de axa verticală a vaselor. Se distinge o ceașcă cu toarte supraînălțate, cu decor bogat, la care două șiruri de butoni în relief sugerează nițurile care prindeau foile de aramă din care se construiau vase similare de metal. Punctul cel mai înalt al toartelor este deosebit de dezvoltat, realizat în protomă de berbec, cu botul subțire și fin modelat, clar geometrizat și cu coarcele spiralelate exagerat de mari, cu canelurile transversale specifice accentuate reliefate. Din morminte s-au adunat și bijuterii: inele de buclă cordiforme și fluturași, de tip micenian la origine. Tot pe Dealul Cetățuia, așezări din epoca fierului — Hallstatt și La Tène dacic. ● Pe platoul Poiana Scorușului, necropolă de incinerare din sec. 6—7 e.n., caracterizată de morminte în care cenușa a fost depusă de obicei în urne, dar și direct în groapă. Urnele erau fie simple și grosolane, ca un burduf cu gura relativ largă, fie de o tehnică mai bună, prezentând un decor de striuri și linii ondulate. Între descop. mai importante trebuie semnalate fibule de argint pentidigitate, tipice pentru această epocă, catarama de bronz cu motive zoomorfe geometrizate, realizate în tehnica presării, precum și cercei de argint cu granulații de tip bizantin și un pandantiv-lunulă. În ansamblul ei, cultura materială ilustrată aici poate fi atribuită unei populații slave, dar care fusese contaminată de cultura locală și a Imperiului bizantin. **M. I. R. S. R.**; **M. J. B.** BIBL.: I. Nestor, *Raport MNA*.

I.r.

Sărăcsău (sat, com. Șibot, jud. Alba); descop. înt. — 1950. La locul Boacăș, tezaur de argint dacic din sec. I e.n., compus din opt fibule — patru mari, cu scut triunghiular decorat cu borduri din zigzag incizat și cu noduri și mărgelile bitronconice; una mică de același tip; două cu noduri; una cu scut rombic cu patru incizii late semilunare, dispuse simetric; un ac de fibulă; două coliere din bandă de argint care se subțiază spre capetele îndoite, terminate cu butoni formînd încheietoare și decorate cu umbouri *au repoussé* și cu cercelețe gravate; un colier din sîrmă netedă cu capete îndoite terminate cu butoni formînd încheietoare; o brățară dintr-o bară îndoită de trei ori, porțiunea mediană rămînînd netedă și lățită iar cele marginale torsate; altă brățară din bară netedă cu capete în buton și decor de proeminențe conice *au repoussé*; în sfîrșit, două inele-resort și un ac de fibulă. Tezaurul este important pentru că prezintă variante rare de coliere și brățări. **M. D.**

BIBL.: O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice*, Buc., 1956, p. 7—20.

h.d.

Sărățel (sat, com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud); săp. N. Vlăsa, Șt. Dănilă — 1959, 1962. Pe dealul Cetate, fortificație de pămînt (circumvaltație cu șanț) de la sfîrșitul epocii bronzului (Hallstatt A), refolosită și completată cu o palisadă și un zid de piatră în perioada statului

dac. După cucerirea Daciei, romanii au construit aici două turnuri de pază patrulatere, din care se păstrează doar fundațiile. Ceramică de la începutul Hallstattului. **M. N.**

BIBL.: N. Vlăsa, Șt. Dănilă, *MCA*, VIII.

h.d.

sceptru, însemn personal al puterii politice, în formă de baston scurt decorat cu simboluri. Pe terit. României s-au descoperit câteva piese cu caracter simbolic și care au fost denumite, poate impropriu, s.: mai multe piese neolitice, între care trei protome de cal accentuat stilizate, două de diorit de la Sălcuța și Fedeleşeni, una de calcar, accentuînd mișcarea, de la Casimcea (toate în **M. I. R. S. R.**) cel de piatră în formă de cap de șarpe de la Hărman, și cele trei piese schematizate, tot de piatră de la Brăilița, toate trei derivate din primul tip de protomă de cal original, după rocile din care sînt confecționate cele mai multe s., ca și prin analogie cu piese descoperite în Caucaz, din culturile populațiilor pastorale din această ultimă zonă; o piesă de bronz, din epoca bronzului, din depozitul de la Drajna de Jos, avînd structura unui topor cu dulie transversală, dar în loc de tăiș cu vîrf înfășurat în spirală, iar în loc de ceață, un buton masiv, demisferic, cu decor adîncit, în patru cîmpuri hașurate; o piesă de aur din sec. 5 e.n., din tezaurul germanic de aur de la Moigrad (**M. I. R. S. R.**), constituit dintr-o tijă torsată terminată în spic.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 258—261; M. Brudiu, *SCIV*, 26, 2; *Trésors*, nr. 387.

r.f

Schela Cladovei (localit. componentă a municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți); săp. V. Boroneanț, M. Davidescu — 1967—1974. Cu ocazia cerc. prilejuite de construirea Complexului hidroenergetic de la Porțile de Fier, au fost identificate urme de locuire din diferite perioade istorice. Cele mai importante descop. au fost cele aparținînd mezoliticului întîrziat și neoliticului timpuriu, de tip Criș. Dintre primele trebuie menționate săpăligile de corn cu decor crestat și incizat. În cadrul celui din urmă, așezare de bordeie înșirată pe terasa Dunării, cu morminte de înhumăție incluse. Se disting câteva elemente cu semnificație artistică deosebită: miniaturi de cuptoare din pămînt ars, figurine feminine în formă de coloană, tipice, și ceramică pictată bicrom cu motive geometrice derivate din romb, precum și un frumos utilaj microlitic de silex. **M. P. F.** ◇ *Cultura S.C.*, cultură mezolitică localizată în zona Porților de Fier (S.C., Ostrovul Banului, Icoana), caracterizată pe plan artistic de apariția uneltelor decorate: săpăligi din corn de cerb cu motive geometrice realizate prin creștere și incizie. BIBL.: Gh. Lazarovici, *AMN*, VI și *Dacia NS*, XII—XVII, Cronica săp.

I.r.

schemă heraldică, schemă compozițională decorativă figurată cu animale sau păsări, înfățișate perechi sau singure: perechea este reprezentată afrontată simetric, înălțată pe picioarele dinapoi și ținînd în cele din față un obiect sau sprîjinindu-se cu ele pe ceva, iar în cazul păsărilor, ridicînd o gheară pentru a ține în ea un obiect; cînd animalul

este singur, apare într-o desfășurare simetrică, în așa fel încît caracteristicile lui specifice să se prezinte integral și compuse într-o atitudine decorativă și nu firească. Asemenea s.h. par a fi fost adoptate în arta traco-gețică pentru dispunerea celor două aplici în formă de leu în tezaurul de la Craiova, sau pentru vulturul de pe mînerul spaidei-lemblemă de la Medgidia. O variantă a s.h., mult denaturată, o reprezintă bazele de monumente funerare romane cu lei adosați, ținînd într-o gheară un cap de ierbivor, ca și coronamentele de același tip. În sfîrșit, s.h. apare în perioada de trecere la feudalism, în toartecele zoomorfe ale cupelor de la Pietroasa sau ale amforei de la Conțești, după cum tot o s.h. reprezintă și vulturul de pe cîmile tezaurului de la Sinnicolau Mare.

r. f.

Schneckenberg (municipiul Brașov, jud. Brașov); sîp. A. Prox — între 1899 și 1941. Pe Dealul Melcilor (S.) — înălțime apărută natural —, așezare din epoca bronzului, cu locuințe patrulatere din schelet de lemn lipit cu lut. Utilaj de piatră șlefuită (cuțite de piatră curbă, mai rar din silix, virfuri de săgeată, lame și răzuitoare mici, fin rețușate), precum și piese de metal (podoabe din aramă și aur). Ceramica, principal domeniu de manifestare artistică, cuprinde două tipuri predominante: din pastă grosolană, foarte mari și din pastă fină — pahare, străchini, ulcele. Decorul este rudimentar, mai ales plastic (brîie în relief, brîie alveolare, proeminențe butoni), dar apare și acela obținut prin imprimarea unui șnur răsucit realizînd fascicole orizontale și, mai rar, motive triunghiulare sau arcuite, dispuse radier. Plastică de teracotă — figurine zoomorfe și modele miniaturale de topoare. M.J.Bv. ◊ *Cultura S. v. Glina*.

BIBL.: A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941.

l. r.

Schnurrkeramik v. șnurceramică

schola (cuv. lat. „sală, sală de așteptare”), spațiu destinat unei activități precise în cadrul unui ansamblu arhitectural cu funcții complexe. Sînt cunoscute s. — încăperi de plan dreptunghiular simplu cu o latură deschisă și de dimensiuni mijlocii — construite pentru activități recreative și întîlniri, la Forul din Ulpia Traiana Sarmizegetusa, la termele din Histria, unde sînt situate pe o latură a sălii mari (*aula*) și la Drobeta, unde dublează una din laturile porticului palestreii. În unele bazilici paleocreștine din sec. 5.e.n., ca bazilica de marmură și aceea cu dublu transept de la Tropaeum Traiani și ca bazilica mare cu criptă de la Tomis, sînt cunoscute și *scholae cantorum*, spații patrulatere, situate în fața absidei altarului, separate de restul bazilicii printr-o balustradă — *cancelli* — și destinate corului; este o dispoziție de plan specifică bazilicilor de rit occidental.

r. f.

scitică, artă și cultură ~ , artă și cultură tipică pentru populații iraniene din stepele pontice (v. paleoetnografie), caracterizată prin reunirea într-o sinteză originală a următorilor factori constitutivi: tradițiile funerare și arta zoomorfă

a populațiilor nomade din stepă, tehnica și ornamentica grecească, sincretismul oriental preluat prin filiera Iranului și Caucazului. Sînt cunoscute puține elemente tipice din sec. 5-4 î.e.n. pentru a. și c.s.: cîteva cimitire de înhumăție cu inventar specific — *akinakes*-uri de fier și oglinzi de bronz cu mînerul tipic (Feiurdeni, Jacu, Păuca, Ghindari) — , aplici cruciforme (Armășoia, Bîrsești), psalii de os zoomorfe în stilul specific al steperelor cu contururi rotunjite și planuri care trec unul în altul fără limite precise (Histria, Tariverde), precum și stîlpi de baldachin conici, cu terminații zoomorfe (Gornești). Poate tot prin intermediul sciților a ajuns la noi și spada de la Dobolii de Jos. În sfîrșit, trebuie menționate cazanele în calotă cu toate mici, semicirculare, afectînd forma unor siluete de capride schematizate, fie cu trei picioare, de forma picioarelor de ierbivore schematizate cum este cel de la Scorțaru, fie cu un singur picior evazat la bază, cum sînt cele de la Castelu și Iacobeni (M.J.B.). Aceste cazane serveau, se pare, pentru consumarea în colectiv a unor droguri sub formă de fum sau aburi inhalați. S-a propus identificarea artei agatârșilor cu piesele de aur din epoca fierului (falerele de aur de la Grăniceri; tezaurul de la Firighiaz) ipoteză la care s-a renunțat, și, ulterior, în *akinakes*-urile întîlnite în aria complexului-Ferigile Bîrsești, ceea ce rămîne, de asemenea, încă discutabil. BIBL.: Vl.Dumitrescu, *Arta*, p.454-472; D.Berciu, *Arta traco-gețică*, pass.

h. d. și r. f.

Scorțaru (sat Scorțaru Nou, com. Scorțaru Nou, jud. Brăila); descop. int., începutul sec.20. Într-un tumul din hotarul comunei, un cazan scitic de bronz cu torți zoomorfe — capridee schematizate dinamic, dar aproape schematizate ca detalii —, databil la sfîrșitul sec.5, sau la începutul sec. 4 î.e.n. Descop. ar putea fi atestarea unei înmormîntări de șef, cu inventar bogat și jertfe, de felul celor surprinse în kurgane din stepele de la N Mării Negre și pe care le descrie și Herodot. M.I.R.S.R. BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 463 (citată greșit ca Viziru).

h. d.

sculptură. Cele mai vechi monumente sculpturale propriu-zise cunoscute pe terit. României, dacă facem abstracție de capetele de piatră antropomorfe sumar modelate de tip Lepenski Vir, de la Cuina Turcului și Gura Baciului, începînd din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului sînt: sceptorile din piatră dură sau calcar, lucrate prin abraziune, de la Sălcuța, Fedeleşeni, Casimcea (M.I.R.S.R.) etc., urmate de menhirul de la Baia — M.A.C. și de menhirii din prima epocă a fierului (Sibioara, Stupina — M.A.C., M.I.R.S.R.; Gherla, Baia de Criș — M.Gh., M.D.). Din cetățile grecești ne sînt cunoscute statui arhaice, de piatră și bronz, de la Histria (M.I.R.S.R.) și frize de mausoleu din epoca clasică și elenistică, decorate în basorelief, tot de la Histria (M.H.). Din epoca elenistică datează cîteva fragmente statuare de marmură, reprezentări divine de la Histria și Tomis (M.H., M.I.R.S.R., M.A.C.), unele frize și primele reli-

efuri de cult și funerare de la Histria, Tomis și Callatis (M.A.C., M.I.R.S.R.). În epoca romană, statuara înflorește, fiind cunoscute trei tipuri: statui de cult ale divinităților (Romula, Apulum, Tomis, Ulpia Traiana Sarmizegetusa ș.a. în M.I.R.S.R., M.A.I., M.A.C., M.D.); statui imperiale (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Porolissum, Drobeta, Tomis ș.a., în M.I.R.S.R., M.I.Tr.C., M.P.F., M.A.C.) și funerare (Micia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Napoca, Tomis ș.a. în M.I.R.S.R., M.I.Tr.C., M.A.I., M.A.C.). Relieful cunoaște de asemenea o dezvoltare deosebită: frize de la monumente funerare sau de cult (Apulum, Tomis, în M.A.I., M.I.R.S.R., M.A.C.); reliefuri de cult — reliefurile mari mithraice (Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în M.A.I., M.D.), reliefurile ajurate (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, în M.D.); stele (Salinae, Gilău în M.Br.S., M.I.R.S.R.), tablete (Apulum, Romula, în M.Br.S., M.I.R.S.R.), medalioane de marmură și de bronz; reliefuri funerare; stele de tip pontic (Tomis, Callatis, în M.I.R.S.R., M.A.C.) și dunărean, cele mai frumoase fiind cele de la Ulmetum (M.H., M.A.C.), medalioane (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum, Aiud, Micia în M.D., M.I.Tr.C., M.A.I., M.I.R.S.R.), pereți de ediculă (dintre care cei mai reprezentativi sînt cei de la Micia și Gherla, în M.A.I., M.I.Tr.C.), sarcofage decorate în relief (Tomis în M.A.C., M.I.R.S.R.), nișe cu portrete ș.a. Din punct de vedere al stilului, se disting cel puțin trei curente: în primul se încadrează atelierele — în general situate pe malul Mării Negre — care copiau cu o oarecare abilitate tehnică modele elenistice de mare circulație. Un ex. tipic în acest sens este Fortuna cu Pontus (M.A.C.). Cel de al doilea este reprezentat prin artiști, probabil itineranți, care realizau la comandă imaginile oficiale ale împăraților și care conservau tradiția veristă a portretului romano-elenistic. Cel mai caracteristic ex. este portretul de bronz al lui Traianus Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.R.S.R.). Cel de al treilea curent, în cadrul căruia trebuie distinse mai multe școli și ateliere, este local, de caracter pronunțat provincial și reprezintă o ciudată sinteză între modelele clasice — parvenite pe calea caietelor de modele — și nivelul tehnic și mentalitatea sincretistică locală. În cadrul acestui curent, atelierele locale sînt caracterizate de trăsături specifice stilistice, cum ar fi relieful ajurat, la care fondul este perforat iar spațiile rămîne plat, fără modelaj, sau maniera „cărților de joc”, în care figurile sînt schematizate — reduse la semn — și, uneori, duble și dispuse în perechi simetrice față de o axă orizontală. Este evident că marile curente și mode artistice din centrele importante ale imperiului au pătruns și în arta provincială a Daciei și Scîției Mici, mai ales prin intermediul portretelor oficiale amintite. Astfel, la începutul perioadei Antoninilor, expresiile artistice au accente de vigoare și energie specifice; în vremea lui Hadrian, apare căutarea eleganței atice, imitație a stilului clasic atenian, a proporțiilor și formelor ideale, sensibilă în unele reliefuri de cult. Această eleganță se va colora de un anumit patetism către sfîșitul sec.2 — perioada Severilor —, cînd stilul

va fi marcat mai ales de privirea îndreptată în sus și de efectele optice obținute cu ajutorul trepanului. În perioada următoare Severilor, formele tratate în planuri largi vor căpăta oarecare duritate, exprimînd cu violență viața interioară, ca în cazul capului lui Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, sau cel al lui Hostilianus de la Valu lui Traian. În paralel, o serie de detalii — pieptănătură, drapaj — au cunoscut o evoluție specifică. În perioada, tîrzie, s. dispune din cea mai mare parte a Daciei, iar în S acestei provincii și în Scîția este redusă la decorul arhitectural, pentru ca începînd din sec.7 e.n. să se piardă cu desăvîșire. v. și coroplastică; monumente funerare, modelaj; portret; relief; statuie. r.f.

scut, element de armament defensiv, afectînd forma unui ecran discoidal, plin ori decupat la partea superioară (de tip *pelta*), sau în segment de cilindru, care se purta pe mîna stîngă, acoperind și protejînd o mare parte a corpului luptătorului. Cele mai vechi s., datînd probabil din epoca bronzului sau de la începutul epocii fierului și confecționate, se crede, din materiale organice perisabile — lemn și piele — au dispărut fără să lase urme arheologice sesizabile. Este totuși posibil ca unele piese decorative din metal (bronz), de dimensiuni mai importante și constituind elemente de motive decorative cu semnificație de simbol solar (ex.: piesele de tip *pelta*, sau rozetele din depozitele de bronz de la Uioara și Șpálnaca — M.I.Tr.C.) să fi fost folosite pentru împodobirea unor s. Un *umbo* de s. din bronz, datînd tot de la începutul primei epoci a fierului, provine din depozitul de la Gușterița (M.Br.S.). Cele mai vechi urme certe de s. sînt constituite de garniturile metalice — *umbones* și colțare — de s. descoperite în cimitirele celtice din Transilvania, datînd din sec. 3 — 2 î.e.n. (Siliuaș, Apahida, Bistrița, Ciumești). Dacii purtau cu siguranță s., fapt atestat de Coloana lui Traian, pe care aceștia sînt reprezentați purtînd s. ovale, decorate cu motive geometrice solare aplicate. Tot din epoca dacică se păstrează un *umbo* de fier, de la Popești și garnitura de fier a unui s. de la Piatra Roșie (M.I.Tr.C.). Acesta din urmă constă dintr-o placă cu decor în relief ciocănit, reprezentînd un bour, în centrul unui chenar dublu de frunze de laur schematic stilizate. Din vremea stăpînirii romane în Dacia sînt cunoscute mai multe *umbones* de s. Dintre acestea se distinge cel descoperit la Hălmeag prin decorul lui realizat în niello, cu figuri alegorice. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, deși avem toate motivele să credem că s. a continuat să fie folosit ca armă defensivă, nu ni se păstrează nici un document arheologic de natură să permită reconstituirea tipului de s. și a modului de întrebuințare a acestuia. ◇ S. în opt, motiv decorativ întîlnit gravat pe centurile din depozitele de bronz de la începutul Hallstattului (Șpálnaca), reproducînd silueta s. miceniene astfel denumite. ◇ S. *beofian*, pătrat cu marginile arcuite concav; plăci în formă de s.b. apar pe portagrafe la fibulele de la începutul Hallstattului (Trestiana). r.f.

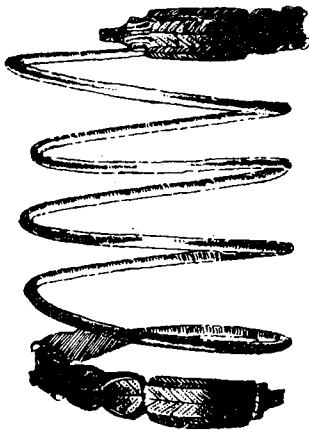
seceră, unealtă de muncă cunoscută încă din epoca neolitică. În neolitic și chiar și în epoca bronzului, s. — dreaptă sau puțin curbată — era făcută dintr-o ramă de os sau corn, în care se montau mici lamele de silex tăioase. De la acest tip, odată cu folosirea metalului, s-a ajuns la realizarea s. de bronz. Cel mai vechi tip de s. din metal este cel numit „cu buton”, lucrat din bronz, iar spre sfârșitul epocii bronzului se dezvoltă mai multe forme ale „s. cu limbă de înmănușare”. La începutul primei vârste a fierului, este cunoscut și tipul de „s. cu cîrlig”. Odată cu a doua epocă a fierului apare s. de fier, de o formă similară celei care este folosită și astăzi. Dintre toate aceste tipuri se remarcă s. cu lamele

de silex, pentru prelucrarea deosebită a acestor fine, de formă geometrică — trapeze —, foa ascuțite și aproape transparente. S. de bronz și elemente de decor — profile simple, nervi. De asemenea, forma lor comportă un desen în resant, expresie a înțelegerii funcționale a formei. 1.1

Torques de argint
Tezaurul dacic de la Senereuş

Brăţară spiralică de argint

Cap de alabastru al lui Serapis (Sucidava)

Secuieni (sat, com., jud. Neamț); descop. înt. 1966. Morminte de înmormântare din sec. I e.n., probabil ale populației locale creștine. Inventare sărace, din cadrul cărora provin brățări de bronz ovale, din tijă cilindrică, cu capete îngroșate. M.I.R.S.R.
BIBL.: V. Ursachi, *Carpica*, 1968.

secură v. topor

Selene v. Luna

Senereuş (sat, com. Bălăușeri, jud. Mureș); descop. înt. — 1878. Tezaur dacic de argint din perioada statului dac (sec. I î.e.n. — I e.n.) cuprinzând o brățară spiralică terminată în protome de șarpe stilizate, un *torques*, cîrlige, trei inele, un lanț și zece denari romani republicani, dinți care cel mai nou emis de Cezar. Tezaurul este de tip curent, singura piesă remarcabilă fiind brățara, care are extremitățile stilizate deosebit de majoritatea podoabelor similare, umflăturile gîtului șarpelui fiind redată prin îngroșări decorate cu creștături, nu prin lățiri ale tijei. De la S se cunoaște și o statueta de lut ars din epoca romană, reprezentînd o pereche divină pe tron. M.I.R.S.R.
BIBL.: *Trésors*, nr. 202-206.

h.d

Serapis, divinitate greco-egipteană adoptată și de romani, rezultată din sincretismul lui Osiris și Apis pe de o parte, Zeus, Hades și Asclepios pe de altă; a constituit, împreună cu Isis și Harpocrate, o ultimă mare triadă, cu caracter soteric, (de mîntuire), cu o largă răspîndire atît în epoca elenistică cît și în cea romană. Imaginea tradițională a zeului, bărbat în floarea vîrstei, cu figura puternică, cu expresie patetică și tristă, aproape înecată în smocurile ondulate ale pletelor care cad pe frunte și ale bărbii deosebit de bogate și stufoase, purtînd uneori pe cap *modius*-ul, se întîlnește și pe terit. României, în epoca romană sub forma unor fragmente, în general capete, de statuete de marmură, provenind de la Tomis, Sucidava, Hațeg (M.I.R.S.R.), precum și prin două tablete de cult reprezentînd triada S., Isis, Harpocrate, una al cărei loc de descop. nu se cunoaște cu precizie, alta de la Tomis (M.I.R.S.R.). r.f.

Severi, dinastie imperială romană, care a domnit între 193 și 235 și a cuprins împărații Septimiu Sever (193-211), Caracallă (198-217), Geta (209-212) Macrinus (217-218), Elagabal (218-222) și Alexandru Sever (222-235). Împărații S. sînt importanți pentru activitatea lor constructivă în Dacia, unde întăresc granița de NV (Buciumi, Cășeu, Bologna), iar Septimiu Sever refăce multe fortificații mai vechi de pe limes alutanus (Slăveni). Din vremea lor se păstrează și resturile unor sta-

tui — portrete imperiale —, cum ar fi aceea ecvestră a lui Caracalla și aceea a Iuliei Domna, ambele de la Porolissum (M.I.Tr.C.) sau aceea ecvestră a lui Septimiu Sever (?) de la Răcari precum și un cap de marmură la Apulum. M.I.R.S.R.

r.f.

sfeșnic v. candelabru

Sfințu Gheorghe (oraș, jud.Covasna); săp. Z. Székely — 1956, 1958. ● În punctul Eprestető, așezare neolitică de tip Boian, străpunsă de mormintele unui cimitir de înhumație suprapus de o așezare, ambele din sec.4, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov. ● Pe o terasă de lângă dealul Orkő, mormint de înhumație cu inventar bogat, cuprinzând piese de bronz: o verigă mare, cu șase verigi mici pe margine (pandantiv?), patru brățări, altă verigă, o fibulă arcuită, un inel, un inel de buclă, o aplică ajurată în formă de cerb, tipică pentru arta stepelor; măregele de sticlă; fragmente din alte piese. Mormintul este datat în sec. 5 î.e.n. M.S.G.

BIBL.: Z. Székely, MCA, V, VII.

I.r.

sgraffito v. zgîriere

Sibioara (sat, com. Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța); descop. înt.—1945. Într-o movilă de pe malul lacului Tașaul a fost descoperită o statuie-menhir, de granit, a unui bărbat (luptător), de formă curentă — stîlp paralelipedic cu muchiile rotunjite și vârful arcuit. În relief relativ plat se disting amănunte anatomice, de costum și simbolice: ochii, nasul și gura, barba, sîinii, mîinile și sexul. La șold poartă un *akinares* și un topor bipen. Interpretată inițial drept un monument scitic, această piesă tipic megalitică de la sfîrșitul primei epoci a fierului (sec. 5 î.e.n.) își găsește paralele pe coasta Mării Negre, în Delta Donului și în Peninsula Kerki, ca și pe litoralul bulgăresc, la Varna. M.A.C.

BIBL.: V.Canarache, SCIV, IV; VI.Dumitrescu, Arta, p.466-469.

r.f.

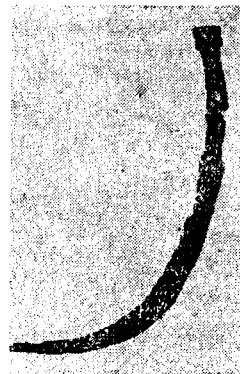
sica (cuv. lat.), tip de armă în care se încadrează și pumnalul dacic de fier, cu lama ușor încovoiată. Într-o scenă a Columnei lui Traian, Decebal se sinucide cu o astfel de armă. De asemenea, s. este folosită și ca simbol în compozițiile cu caracter triumfal de tip *congiarum armatum* (grămadă de arme) (ex.: friza de arme de pe *Tropaeum Traianum*).

h.d.

Sighișoara (municipiu, jud.Mureș); C.Seraphim — 1898; K.Horedt — 1938, 1950; K.Horedt, I.Mitrofan — 1960; descop. înt. — f.d.; I.Mitrofan — 1965, în continuare. ● Dealul Turcului (Wietenberg) v. Wietenberg. ● În punctul Podmoale (Burgstadel) — castru roman (sec. 2-4 e.n.), cu val și șanț, de tip clasic, patrulater, înconjurat de o așezare civilă. Țigle și cărămizi, dintre care unele cu ștampilă, descop. mărunte, reliefuri și inscripții de cult și funerare. ● Pe Dealul Kulterberg — necropolă de incinerare daco-romană (sec. 2-3 e.n.). Urne de incinerare

Sibioara. Statuia-menhir

Sica dacică (Popești)

Siltvaș. Coiful celtic

și alte tipuri ceramice. ● Pe malul pârului Hotarul — necropolă daco-romană de incinerare (sec. 2-3 e.n.), în care apare clar amestecul de populație și de tradiții culturale. Urne de incinerare atât de tip roman, cât și dacic, ceramică de alte tipuri. M.I.Tr.C.; M.Sig.; M.Br.S.; M.Tg.M. BIBL.: K.Horedt, *Sieb.Vjsch*, XIII; D.Tudor, *OTS*, p.175; I.H.Crișan, *Ceramica*, p.273.

l.r. și r.f.

signum v. drapel

Silen v. Dionysos

Silvaș (sat, com. Hopârta, jud. Alba); descop. înt. — începutul sec. 20. În mod greși se consideră că în hotarul satului a fost descoperit un mormânt celtic de incinerare, din care face parte un coif de fier decorat în *niello* pe apărătoarea de ceață cu motivul cercului și o buterolă cu decor asemănător; în realitate, locul exact al descop. mormântului respectiv nu se cunoaște (Transilvania). M.I.Tr.C.

BIBL.: V.Pârvan, *Getica*, p.298.

h.d.

Silvanus, divinitate italică a pădurii, căreia i-au fost asimilate sincretistic în Dacia, personaje divine locale și care este reprezentat de obicei sub forma unui țăran îmbrăcat cu tunică, bonetă frigană și mantie închisă la gât, purtând în mână cosorul de pădurar. Singura statueta de bronz, a lui S. sub forma unui zeu de tip olimpian — **S. Pater** —, bărbat nud în puterea vârstei și cu barbă și păr bogat, purtând în mână un atribut care nu s-a mai păstrat, provine de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Kunsthistorisches Museum, Viena). S. este de obicei asociat cu Liber Pater sau Dionysos și cu Diana, un număr relativ însemnat de reliefuri ale lui S. fiind descoperite în sanctuarul lui Liber Pater de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D., M.S.).

r.f.

simbol, imagine figură sau geometrică servind drept semn specific unei divinități, unei comunități sau unei instituții. Încă din neolitic, decorul geometric al ceramicii are caracter simbolic, dar înțelesul lui nu poate fi descifrat exact. În epoca bronzului, apar primele s. propriu-zise: roata sau crucea, soarele, fasciculul de linii ondulate, apa, păsările de apă, fugarii soarelui, carul cu patru roți, carul soarelui, pe ceramică, în plastică sau în decorul obiectelor de bronz și al podobabelor de aur. Începând cu epoca fierului se remarcă primele s. figurale general cunoscute: calul, arborele vieții, animalele monstruoase. Aceste s. se păstrează și în epoca dacică, cel puțin în parte, uneori modificate (ex.: palmeta, brăduțul sau feriga pentru arborele vieții), dar apar și simboluri noi: draconul, bourul, călărețul. Epoca romană cunoaște un simbolism bogat, variat, sincretistic, dezvoltat în două direcții: prima se referă la simbolismul diferitelor culte soterice (de mântuire), în care se disting pe de o parte s. cosmice (soarele, luna, astrii), pe de alta cele mitice (figuri-semn ale diferitelor episoade și protagoniști ai lor de importanță deosebită, adesea încarnați în animale de străveche tradiție); în cea de a doua se încal-

drează simbolismul funerar, cu elemente rituale (coroane, facle, vase de libație) destinate să ajute „trecerea” decedaților dintr-o lume în alta și elemente mitice, imagini sau atribute ale personajelor divine patronând lumea de dincolo ca: genii (Hipnos, Tanatos), divinități (Venus, Cavalerul trac), animale (șarpele, păunii). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism sint mai frecvente s. zoomorfe, adesea cu valoare de semn etnic (vulturul, leul, animalele monstruoase). v. și simbolistică solară.

r.f.

sincretism, înțeles ca formă de manifestare culturală în cadrul căreia motive simbolice sau iconografice de origine și semnificație diferită se împletesc, căpătând o nouă semnificație, complexă dar unitară, s. apare încă din neolitic, când se întâlnesc, în imagini unitare cu înțeles nou de cult naturist, forme figurative și geometrice, legate de conceptele sacre ale fertilității, fecundității și ritmurilor cosmice. Un s. mai evoluat este cel din epoca bronzului, în care, peste temele iconografice și simbolice ale femeii și apei — cu străvechi înțelesuri de fertilitate și fecunditate —, se suprapune simbolistica solară. S. acesta va căpăta noi straturi, în cadrul cărora se disting simbolistica animalieră — lupta dintre animale, calul, monștrii: grifonul, harpia, balaurul — venită din Orientul antic prin intermediul Iranului și Asiei Mici, precum și iconografia grecescă elenistică încarnând în motive iconografice variate și diferențiate — călărețul, eroul sacrificator, marea divinitate feminină —, înțelesuri simbolice exprimate pînă atunci doar prin semne abstracte. Consecința acestui proces este tocmai închegarea unui nou s. tragic, care va cunoaște în arta traco-gețică un aspect local, nord-balcanic și nord-dunărean, și care va servi drept bază s. dacic, în cadrul căruia reapar eroul călare și personajul feminin, eventual Bendis și celui încă mai complex, din epoca romană imperială. În cadrul acestuia din urmă se poate sesiza un aspect propriu spațiului carpto-dunărean, definit prin câteva trăsături specifice, dar și prin cel puțin o temă iconografică proprie. Dintre trăsături sint caracteristice: combinarea formelor de reprezentare specific orientale (stela, relieful jurat) cu motivele mitologiei olimpiene (Iupiter, Apolo, Dionysos etc.); înfățișarea în ipostază locală — cu atribute și forme iconografice specifice — a unor divinități olimpiene — Dionysos, Esculap și mai ales Diana —; apariția unor forme locale de reprezentare a divinităților orientale, ca în reliefurile mithraice cu motivul principal, tauroboliul, încadrat sus și jos de două registre cu scene simbolice. În sfârșit, trebuie amintite cele două culte sincretistice implicând teme iconografice proprii: Cavalerul trac, venit din S Dunării dar cuprinzând încă de timpuriu și zona carpatică, și Cavalerii danubieni, al căror centru de difuziune pare a se plasa în Dacia. Pentru perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, patera de la Pietroasa, dar poate și oenochoele de la Apahida, atestă apariția unui s. unind motivele mitologiei germanice cu formele tradiționale de reprezentare ale divinităților olimpiene. Ultimul ex. de s. cu-

noscut — mult după răspîndirea creștinismului în Dacia — este acela al tezaurului de la Sînnicolau Mare, în care apar motive tipic sasanide (iraniene, sec. 4—7) cum ar fi fecioara răpită de vultur căruia îi dă să bea din cupă sau războinicul în zale, cu capul dușmanului prins la sa, cu simboluri creștine și cu procedeul mimării tehnice (în speță imitarea în tehnica ciocănitului *au repoussé* a unor efecte proprii găitanului textil). r.f.

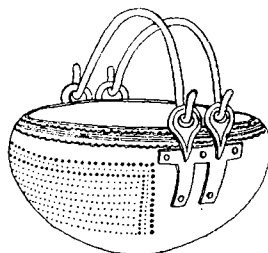
intaxă decorativă, ansamblul regulilor compoziției decorative. După principiile de ordonare a motivelor se recunosc mai multe tipuri: 1) s.d. axială, în care motivele, de obicei geometrice, sînt organizate simetric față de două axe perpendiculare; este caracteristică pentru culturile neolitice Boian, Vădastra și Petrești, precum și pentru unele produse ale argintăriei dacice, cum sînt fibulele-falere sau falerele simple; 2) s.d. helicoidală înfășurătoare, în care motivele sînt dispuse în registre oblice, care se înfășoară în elice pe corpul piesei de decorat; este caracteristică pentru pictura ceramică din cultura Cucuteni, pentru decorul excizat din fazele timpurii ale culturii Boian, precum și pentru pictura ceramică din cultura Gumelnița, adică pentru diferitele variante de sistem decorativ spiralo-meandric. De obicei decorul este continuu, cu aspect de covor care se desfășoară la infinit (neîntrerupt), arbitrar tăiat de limitele cadrului; 3) s.d. radiară, caracterizată prin dispunerea motivelor de-a lungul mai multor axe ordonate ca razele unui cerc, în raport cu un centru comun. Această s.d. se întîlnește în ornamentica epocii bronzului, fiind specifică atât pentru decorul incizat sau modelat în relief al ceramicii, cît și pentru acela gravat sau ciocănit de pe piesele de metal — bronz sau aur. Ansamblele decorative dispuse radiar au adesea semnificație de simbol solar; 4) s.d. pe registre horizontale, în cadrul căreia motivele se organizează în fiecare registru orizontal, după principiile clasice ale simetriei, juxtapunerii, recurenței, conjugării etc. Cele mai vechi ex. sînt cunoscute din neolitic, în culturile Boian și Vădastra. Ea este folosită și în neoliticul timpuriu (Cucuteni, Gumelnița, Petrești), în epoca bronzului (Otomani, Wietenberg, Tei) sau în epoca fierului (Basarabi), precum și în ornamentica argintarilor și aurarilor din epoca bronzului, fierului, traco-getică și dacică, în ornamentica și plastica figurativă romană, precum și în aceea paleocreștină; 5) s.d. textilomorvă, în care motivele se organizează în benzi care se întretaie, petrecîndu-se sub unghiuri regulate, reproducînd textura unei împletituri; se întîlnește în faza timpurie (Bodrogkeresztúr) a culturii neolitice Tisa-Polgár și în epoca bronzului în cultura Wietenberg; 6) s.d. mimetică organică, în care elementele de decor, de cele mai multe ori modelate plastic sau incizate și reproducînd detalii ale aspectului unei ființe vii, se ordonează în așa fel încît să reproducă aspectul general al acestei ființe. Acest tip de s.d. este folosit mai ales în cultura neolitică Criș. v. și ornamentică. r.f.

sistem radiar-solar, sistem decorativ caracteristic epocii bronzului, în care elementele decorative, plate sau în ușor relief, sînt dispuse radiar în

jurul centrului de simetrie al obiectului de decorat, așa încît transformă întregul obiect — formă și decor — într-un simbol solar. Cele mai caracteristice obiecte cu decor radiar-solar sînt vasele ceramice din culturile Otomani, Wietenberg și Monteoru, din epoca bronzului. Într-o formă în care decorul radiar-solar începe să se descompună în metope și registre ale motivelor radiare, dispuse tot radiar și constituite din elemente componente spiralice sau de zigzag, s.r.-s. se întîlnește și în culturile Gîrla Mare și Verbicioara (epoca bronzului) și Basarabi (prima epocă a fierului). v. și ornamentică; sintaxă decorativă. r.f.

sistem spiralo-meandric, sistem decorativ cunoscut în neoliticul mijlociu și superior, constînd din compunerea unor vaste registre sau metope decorative cu un ornament cu caracter continuu, din elemente spiralice sau meandrice. Decorul spiralo-meandric se compune frecvent după o sintaxă helicoidală înfășurătoare. S-a discutat îndelung și se discută încă originile s.s.-m. Opiniile indică două mari orientări: după una, motivele — impropriu numite astfel — spiralice și meandrice, ca și structura lor de benzi, ar deriva din ornamentul linear, din ceramica denumită cu decor linear cu capete de note muzicale; conform celeilalte, originea întregului s.s.-m. ar fi sudică, avînd certe legături cu ornamentica minoică, adică ar deriva din stilizarea geometrizantă a unor forme organice. Sistemul spiralo-meandric caracterizează culturile Vinča, Vinča-Turdaș, Tisa și Tisa-Polgár, Dudești, Vădastra, Boian, Gumelnița, Sălcuța, Cucuteni, Petrești. v. și ornamentică; sintaxă decorativă. r.f.

situlă (lat. *situla*), vas, mai ales din metal, în general căldărușă tronconică sau în calotă ovoïdală, cu atașe laterale și toartă — uneori două — transversală, peste gură. Sînt cunoscute s. de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și mai ales din epoca fierului, în general nedecorate sau cu decor sărac, gravat în puncte sau nielat (Brăduț, Sîngeorgiu de Pădure, Sîncrăieni, Oradea în M.I.Tr.C.). În cadrul artei traco-getice, s. este practic necunoscută (paharele de la Agighiol și Porțile de Fier apar uneori eronat ca atare). În cultura dacică ne sînt cunoscute perechi de atașe de bronz, provenind poate de la s. de lemn (Coștești, M.I.Tr.C.). În epoca romană este probabil că au fost folosite s. de factură comună, dar nu ni s-au păstrat. Din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism este cunoscută s. de argint de la Coștești cu decor istoriat în relief ciocănit *au repoussé* cu scene mitologice. r.f.

Situlă de bronz (Brăduț)

Sincrai (sat Aiud, jud. Alba); descop. înt. — f.d. Așezare rurală romană (sec. 2—3 e.n.), cu necropolă; descop. mărunte, între care o bază de monument funerar, avînd pe o față, fragmentar păstrată, imaginea în altorelief a zeului Amon, între doi lei, caracterizată de stilizarea în volume rotunde a figurilor, iar pe fața opusă, în basorelief, mozul Lupoaiicei Capitoline, alăptîndu-i pe Romulus și Remus, într-un stil linear, plat, parcă voit arhaizant. De semnalat și un fund de ediculă cu portret familial, reprezentînd o pereche în costum specific (togați), pe punctul de a pleca într-o călătorie. M.A.I.; M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 180.

r.f.

Sincraieni (com., jud. Harghita); descop. înt. — f.d. și 1953. ● În hotarul comunei a fost descoperită o situlă de bronz de la începutul epocii fierului și o modestă așezare dacică (sec. 3 î.e.n.).

● În cariera de andezit de la S., tezaur dacic de argint (sec. 1 î.e.n.), măturie semnificativă a nivelului atins de orfevrăria daco-getică. Se compune din două vase semisferice reproducînd forma bolurilor deliene; patru vase conice — cupe specifice dacice — ; o buză de vas; 6 cupe cu picior și 2 cupe cu picior fragmentare, toate opt piesele reprezentînd un tip sincretistic care combină recipientul de tip bol delian cu torțile și piciorul de tip cantaros, reproducînd în ansamblu, cu oarecare aproximație, vasele de tip *Boscoreal*; două brățări masive; o fibulă fațetată; o drahmă emisă de orașul Dyrrhachium și o imitație după o tetradrahmă thassiană. Obiectele sînt lucrate și decorate într-o manieră inspirată din arta elenistică, dar grefată pe fondul local mai vechi, tracic. Astfel apare unda etruscă, stilizată încă rigid, vrejul de viță de vie sau de iederă, schematizat, cu frunze tratate plat, geometric, imbricațiile prezentînd detalii fin gravate, care le dau aspectul unor pene, precum și frunza de acant — decorînd baza evazată a piciorului cupelor — care este stilizată unghiular, semănd mai mult cu frunza mărăcinului local, decît cu planta sudică cu frunză grasă și festonată. Un element decorativ deosebit îl constituie profilul în torsadă care apare delimitînd buza de calotă la două dintre cupe. În ansamblu, tezaurul de la S. constituie un unicat și în cadrul lui se poate probabil găsi cel puțin un serviciu complet cu caracter ceremonial, poate — dacă ținem seama și de prezența unor fragmente și monezi — intrat în stăpînirea unui meșter argintar care intenționa să-l folosească drept materie primă. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Popescu, *Inventaria Archaeologica*, 3, h.d.

Singeorgiu de Cimpie (sat, com. Sîmpetru de Cîmpie, jud. Mureș); descop. înt. — f.d. Urme preistorice răzlețe și vestigii numeroase ale unei așezări romane, din sec. 2—3 e.n.; ruine de ziduri, cărămizi și țigle, fibule, ceramică, obiecte mărunte, o statueta de bronz de factură tehnică îngrijită și cu o tratare sigură, reprezentînd un copil ș.a. M.I.Tr.C.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 274.

h.d.

Singeorgiu de Pădure (sat, com., jud. Mureș); descop. înt. — anterior anului 1942. ● Situlă

Sinnicolau Mare. Vas din tezaur cu reprezentarea vulturului cu fecioara în gheare

globulară de bronz cu atașe de toartă cruciforme, datînd din prima epocă a fierului. ● Depozit de bronzuri din prima epocă a fierului, de tip Fizeșu Gherlii — S. de P. M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, p. 143. h.d.

Sinnicolau Mare (oraș, jud. Timiș); descop. înt. — f.d. și 1799. ● Așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.); ruine, monumente epigrafice, obiecte mărunte. ● Tezaur constituit din 23 de vase de aur, între care șapte căni, două pahare tronconice, unul piriform, două patere, două cupe cu picior, un rîton-trompetă (?), o fructieră ovală cochiliată cu toartă laterală plată și patru bazine cu toartă-cataramă, trei cupe cu apucătoare în formă protomă de taur, constituind un mare serviciu de ceremonie. În general, vasele, realizate cu precădere *au repoussé*, au forme și decor mult discutate, de tradiție tipic sasanidă: cana cu tor profilat la baza gâtului; temele iconografice (călărețul cu prizonier, fata în ghearele vulturului, călărețul la vînătoare, grifonul sfîșind cerbul, ființele monstruoase); compozițiile decorative cu simetrii multiple; tresa și entrelacul; ordonanțele de medalioane. Pe vase apar inscripții gravate, dintre care unele au fost interpretate drept rune tîrce, altele sînt scrise în o limbă tîrcă cu caractere grecești, altele sînt în grecești, cu caractere creștine, dar folosesc termenii tîrci de „boila” și „jupan”. Tezaurul a fost atribuit pe rînd hunilor, avarilor, pecenegilor, bizantinilor, maghiarilor și bulgarilor, către aceștia din urmă înclinînd cele mai multe păreri. Este datat, în primul rînd pe baza inscripțiilor creștine și a apariției unor forme decorative tipic maghiare, circuliînd în zona Panoniei în sec. 9 e.n., deși există și opinii care îl situează mai tîrziu. Relativ unitar, tezaurul trebuie atribuit unui grup de meștesugari — poate chiar un singur atelier — care ar putea fi caracterizați drept post-sasanizi (iranieni, sec. 7—9) provinciali. Desigur, teme iconografice sau motive ornamentale, anumite trăsături de stil prezintă caractere eterogene, puțînd fi regăsite în perioade mult anterioare, în zone adesea foarte îndepărtate: tradiția clasică greco-romană, Bizanțul, Extremul Orient. Nu este mai puțin adevărat că toate aceste elemente, cu excepția simbolurilor creștine,

au pătruns în repertoriul de forme artistice sasanid și au putut fi preluate de aci, mai degrabă decât din atâtea izvoare diverse. Caracterul post-sasanid este evidențiat, pe de o parte, de modificarea unor motive iconografice — războinicul învingător, vînătorul arcaș călare pe un monstru, fecioara dansatoare dînd să bea vulturului —, care atestă contaminări mitologice cu caracter sincretistic încă mai evoluate decât mitologia sasanidă tradițională, iar pe de altă de alterarea stilului, mai puțin pur și mai țepăn și de apariția unor detalii nemiștinute în arta sasanidă propriu-zisă, care dovedește faptul că artiștii procedau cu oarecare distanță și cu frecvente licențe față de modelele sasanide clasice și totodată cu o tehnică de aur la fel de înaltă, dar cu o viziune artistică mai săracă. Asemănările pieselor din tezaurul de la S.M. cu arta extrem-orientală și cu elementele „sasanidizante” din arta bizantină pledează mai degrabă pentru recurențe de forme și convergențe stilistice în zonele periferice ale tradiției sasanide, decât pentru împrumuturi și influențe propriuzise. *Kunsthistorisches Museum, Viena.*

BIBL.: Florescu — Miclea, *Tezaure*, p. 57—83
D. Tudor, *OTS*, p. 50. r.f.

Sinpaul (sat, com. Mărtiniș, jud. Harghita); săp. G. Ferenczi și Șt. Ferenczi — 1957—1958. În punctul Pîrful Cetății — castru roman de pămînt (sec. 2 e.n.) refăcut din zid de piatră (sec. 2—3 e.n.), dreptunghiular (133 × 150 m).

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 277. r.f.

Sinpetru German (sat, com. Secușigiu, jud. Arad); săp. E. Dörner — 1964—1966; descop. înt. — f.d.

● Cimitir sarmatic (sec. 2 e.n.) cu elemente tipice: coliere, oglinzi cu tamga, precum și cu ceramică dacică. ● Mormînt de călăreț avar, cu zăbală, scări de sa și amnar din fier, cercel și plăci de limbă de centură cu motive geometrice din bronz, precum și o monedă din sec. 7 e.n. M.A.

BIBL.: E. Dörner, *Sesiunea Muzeelor*, 1964, II; *Istoria României*, I, p. 721. r.f.

Sintana de Mureș (sat, com. suburb., municipiul Tirgu Mureș, jud. Mureș); săp. I. Kovács — 1903. Necropolă de înhumăție din sec. 4 e.n., de tip S. de M.-Cerneahov. Inventare bogate, cuprinzînd ceramică de două tipuri (cenușie, fină, cu profile unghiulare și decor lustruit; din pastă grosolană, afectînd forme de borcan, fără decor), fibule și garnituri metalice tipice — fibule cu capete de ceapă, cu piciorul întors pe dedesubt sau cu semi-

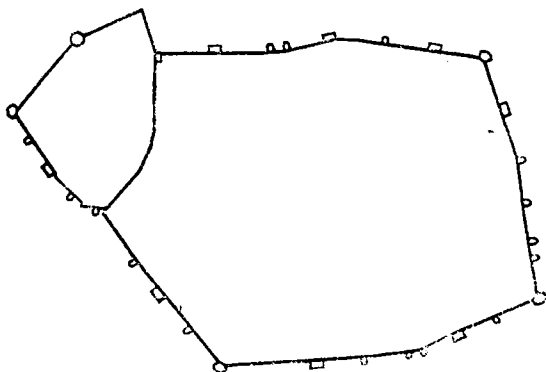

Slatina. Figurină zoomorfă de teracotă (cultura Gumelnița)

disc, cataramă —, pahare de sticlă, coliere din mărgelă de chihlimbar octaedrice sau din sticlă colorată. Ritul înhumăției, de orientare necreștină și cu inventar bogat, atestă o populație deosebită de aceea localnică, daco-romană și creștină, prezentînd importante asemănări de cultură materială cu ceea ce se cunoaște din stepele pontice în aceeași perioadă. M.I.Tr.C.; M.T.M. ◇ *Cultura S. de M. -Cerneahov*, denumită astfel după stațiunile eponime S. de M. și Cerneahov din Ucraina, este răspîndită pe toată suprafața României cu excepția Dobrogei, precum și în afara granițelor ei, în stepele pontice și în Crimeea (pe terit. U.R.S.S.) și în cîmpia Tisei (pe terit. R.P.U.) Este datată între a doua jumătate a sec. 3 și mijlocul sec. 5 e.n. și pusă în legătură cu dominația goților în aceste zone, după retragerea trupelor și administrației romane din Dacia. Caracterizată prin așezări deschise de agricultori, cu bordeie și locuințe de suprafață (Botoșani, Trușești, Glăvăneștii Vechi, Fundenii Doamnei). Populația practica agricultura și creșterea vitelor, dar și unele meșteșuguri, între care ceramică — atestată de numeroase cuptoare de tip evolutiv, verticale, cu placă perforată despărțind camera focului de camera de ardere —, prelucrarea metalului, orfevrăria ș.a. și întreținea un schimb dezvoltat cu Imperiul roman (este documentată și folosirea monedei). Societatea, relativ puțin diferențiată, încadrîndu-se în orînduirea tribală, cunoștea totuși o exploatare de tip prădător, era condusă de o aristocrație războinică, posesoare a unor tezaure importante (ex.: Pietroasa), care exploata populațiile supuse, prelevînd tributuri și redevențe. Cimitirele, plane, sînt caracterizate prin folosirea înhumăției, sau, mai rar, prin biritualism. Din punct de vedere etnic s-au putut identifica printre purtătorii acestei culturi, în funcție de anumite aspecte specifice de ritual sau de forme și decor ale elementelor de inventar, grupuri locale de daci sau daco-romani, germanici (goți, taifali) și iranieni (sarmați, alani). Inventarele funerare, relativ bogate, cuprind ceramică tipică, cenușie, modelată pe roată, cu forme unghiulare, cu decor geometric lustruit, mai raf strat, derivate din tradiția olăriei La Tène din spațiul pontic, între care se amestecă și forme imitate după cele romane, sau chiar de import; coliere de mărgelă octaedrice de chihlimbar; fibule în cruce sau cu capete de ceapă; cataramă; piepteni bilaterali, semicirculari și în formă de clopot; uneori, arme sau unelte legate de indeletnicirile celui mort. Aspectul artistic al acestei culturi este limitat la arta aplicată a osului, ceramicii și metalului, pentru toate aceste genuri fiind caracteristice formele relativ greoaie, unghiulare, de un tectonism accentuat, decorul geometric sobru, ordonat în registre și metope simetrice, ca și gustul pentru strălucire și efecte de lumină. Această din urmă tendință își găsește expresia cea mai completă în așa-numitul stil policrom germanic al orfevrăriei, care acum începe să se afirme prin tezaure cum este cel de la Pietroasa. Trebuie de asemenea remarcat caracterul sincretistic și conținutul bogat al contaminării și împrumuturi reciproce ale acestei culturi în care, în afară de elementele specifice menționate, se întîlnesc masive importuri romane și

imitații după acestea, precum și tipuri aparținând repertoriului sarmatic: coliere cu mărele octaedrice de chihlimbar și de coral, oglinzi circulare cu tamga. Descop. tipice: S. de M., Ploiești-Triaj, Spanțov, Histria, Pietra Frecăței, Mogoșani-Poienari, Tirgșor, Izvoare, Spinoasa-Erbiceni, Lechința de Mureș, Apahida, Drobeta-Turnu Severin ș.a. BIBL.: I. Kovacs, *Dolgozatok*, III, 2. I. Ioniță, *AM*, IV. r.f.

Sintion (sat, com. Borș, jud. Bihor); săp. A.D. Alexandrescu — 1955. ● Pe Dealul Minăstirea, stațiune arheologică cu mai multe nivele: patru nivele ale unei așezări din epoca bronzului, cultura Otomani, cu locuințe cu podele de lut cu lipeli succesive, din care provin ceramică tipică — cești și vase cu două toarte cu decor spiralic gravat, dispus radial în raport cu axa vasului — precum și o valvă de la un tipar de turnat ceturi de bronz. ● Așezarea din epoca bronzului este tăiată de mormintele de înmormântare ale unui cimitir feudal, cu inventare sărace, din care provin câteva inele de tâmplă de argint cu terminații spiralice (sec. 11 e.n.). ● La poalele dealului,

Slava Rusă. Planul cetății Libida

Slava Rusă — Libida. Stelă funerară romană cu reprezentarea Lupoaicei Capitoline

așezare feudală cu material ceramic din sec. 11—13 (borcane cu decor de linii ondulate și căldări de lut) și din sec. 15. M.Ț.C.

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *SCIV*, VI. r.f.

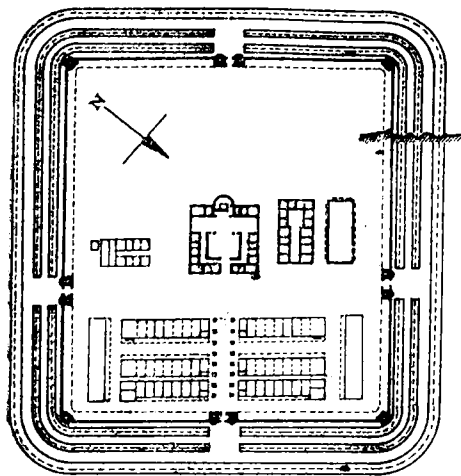
Slatina (oraș, jud. Olt); săp. D. Berciu, M. Butoi — 1960. ● În cartierul Crișan II, așezare neolitică aparținând culturii Vădastra cu locuințe de suprafață patrulateră din paiantă, pe schelet de lemn. Ceramică tipică Vădastra, cu decor incizat adânc cu motive meandrice compacte, cu colțurile rotunjite. ● Pe terit. orașului, vestigii din cultura Gumelnița. M.SI.

BIBL.: D. Berciu, *Zorile*, p. 97. r.f.

Slava Rusă (sat, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea); n.a. *Libida, Ibida*; descop. înt. — f.d.; cerc. Al.S. Ștefan — 1972. Așezare urbană fortificată romană și romană târzie (sec. 2—7 e.n.), ridicată probabil peste ruinele unei așezări dacice. Fortificația este de tip moeso-roman, cu incintă poligonală și turnuri în formă de U. Pe una dintre laturi se adosează o fortificație mai mică, tot poligonală, dar derivată din tipul carpto-dunărean târziu, cu o latură pe care se disting un turn median patrulater, două turnuri intermediare în U și două de colț, în sector de cerc larg. În interior a fost cercetată (săp. restrînse, efectuate în 1917 de un ofițer bulgar) o bazilică trinavată de tip curent, datată în sec. 5 e.n. De aici provin și unele monumente epigrafice, precum și un fragment de stelă funerară cu reprezentarea Lupoaicei Capitoline alăptînd pe cei doi gemeni, Romulus și Remus. A fost identificată cu *Ibida*, toponim care după unii specialiști ar trebui citit *Libida* sau mai corect *Libidina*. M.A.C.; M.D.D.

BIBL.: Al.S. Ștefan, *Limescongres* 9; A. Aricescu, *BMI*, XL, 3. r.f.

slavă, cultură și artă ~, cultura și arta cu care slavii (v. *paleoetnografie*) ajung în zona carpto-dunăreană (sec. 6—7 e.n.). Specifică pentru o populație instabilă, dependentă de alți migratori (avari) și aflată, ca stadiu de dezvoltare, la începutul vîrstei fierului, această cultură este caracterizată prin o economie naturală bazată pe folosirea directă a resurselor naturale (păduri, mlaștini, ape, pășuni) și, într-o mică măsură, pe agricultură și meșteșuguri. Ea este relativ săracă în forme, cele mai tipice vestigii fiind gropile de bordei și ceramica — urne și borcane simple — făcută cu mîna din pastă grosolană. Obiectele de lemn, mai frecvente și mai evoluat, au dispărut în cea mai mare măsură. Nu se cunosc manifestări artistice proprii slavilor pe terit. României. Decorul ceramic frecvent în linie ondulată sau în bandă ondulată de striuri, de tradiție romană provincială târzie, este preluat de localnici, iar fibulele tipice de bronz sau argint pentidigitate și cu extremitatea prosopomoră, erau cunoscute și de germanici și de avari și, executate în tehnica bizantină a presiunii la cald, reprezentau piese de import din imperiu, sau produse de localnici. Descop. mai importante: Suceava-Șipot — singura, pînă acum, fără elemente culturale din alte arii —, Hlincea I, Nalbant, Sărata-Monteoru, Someșeni. r.f.

Slăveni. Planul castrului

Slăveni. Relief al Cavalerului trac

Slăveni (sat, com. Gostăvățu, jud. Olt); săp. D. Tudor, Gh. Popilian — 1962, pînă în prezent.

● Pe malul Oltului, castru roman important pe limesul alutan, construit în vremea lui Traian, reconstruit și lărgit pe vremea lui Septimiu Sever (205 e.n.), cu zid de incintă de traseu patrulater (190,40 × 169 m), cu patru porți flancate de turnuri pătrate, cu latura frontală arcuită, ușor ieșită în exterior. Tot pătrate sînt și turnurile intermediare, în timp ce acelea de colț sînt trapezoidale-convexe. În centru, *principia* de tip curent, cu atriu flancat de *armamentaria* și curtea sacră cu *oecus* și cu *sacellum* axial. *Principia* sînt flancate de o altă clădire — sediul unui colegiu militar — și de *horrea*. S-a mai descoperit și o bazilică pentru exercițiile de echitație. ● În imediata apropiere, așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) de mari dimensiuni, din care sînt cunoscute numai termele și un cuptor de olar din sec. 3 e.n. Se păstrează, de asemenea, mențiunea unui *speos* (templu subteran) mithraic. De aici provine un ciudat relief de cult realizat plat, într-un desen stingaci și țeapăn dar detaliat, înfățișînd un cavaler călare pe un animal neobișnuit, poate o cămilă de formată de artistul local, în fața unui altar

pe care aduce jertfă un personaj masculin. M.O.C.; M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 357—359; idem, *Apulum*, X. r.f.

Slimnic (sat, com., jud. Sibiu); săp. M. Kimmakowicz — 1900; descop. înt. către 1920. ● În punctul Cetățeaua, așezare din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, aparținînd culturii Coțofeni. Vase campaniforme cu decor specific, de tipul cu împunsături succesive. ● Depozit de bronz de la începutul primei epoci a fierului. ● În punctul Șarba-Săivane, o așezare rurală dacică și daco-romană (sec. 2 î.e.n.-3 e.n.). Ceramică dacică de tip arhaic, modelată cu mîna; ceramică dacică evoluată, modelată cu roata și ceramică romană. ● Tezaur de podoabe dacice (sec. 1 î.e.n.—1 e.n.) de argint: brățară simplă circulară cu terminațiile petrecute, în formă de capete de cal geometric stilizate, colan torsadat, cu capetele petrecute în cîrlige, fragmente de brățară spiralică, colan din sîrmă împletită cu capetele în verigă, brățară mică cu capetele petrecute și înfășurate; lanț-pendantiv cu pandelocuri în formă de urnă și în formă de bucășă. M.I.R.S.R.; M.Br.S. BIBL.: D. Popescu, *Inventaria Archaologică*, 5, R 19; VI. Dumitrescu, *Arta*, pag. 442; I.H. Crișan, *Ceramica*, p. 275, nr. 281. r.f.

Slon (sat, com. Cerașu, jud. Prahova); săp. M. Comșa — 1960—1961. ● Pe înălțimea La Comoară sau La Ciugă, cetate din zid de piatră-blocuri, cu profile de cărămidă, datînd din sec. 9—10 e.n. În interior, două construcții — una cu ziduri de piatră, iar cealaltă de cărămidă. Pe unele cărămizi apar rune zgîriate. În exteriorul cetății, în apropierea acesteia, construcții de lemn. ● Pe înălțimea Dealul Grohotișului, cetate asemănătoare și contemporană cu aceea de la Comoară, din care provin de asemenea mai multe cărămizi cu rune gravate — așa-numitul „alfabet de la S.” M.I.R.S.R. r.f.

smalț, glazură colorată translucidă sau opacă, obținută prin arderea la temperatură înaltă a suportului ceramic sau metalic acoperit cu o covertă silicioasă, așa încît aceasta din urmă să se vitrifice. Cele mai vechi s., relativ rar întîlnite, sînt cunoscute din epoca romană, cînd se folosea o glazură verde-galbenă drept covertă cu aspect prinos a vaselor de *terra sigillata* monochrome (ex.: un opaiț de la Apulum, M.A.I.). Dar perioada de mare difuziune a s. este aceea a începuturilor feudalismului cînd, în Dobrogea, vasele cu s. verde-măsliniu se întîlnesc în aproape toate așezările din sec. 10—12: Garvăn, Capidava, Cernavodă, Basarabi ș.a. Se cunosc două tipuri principale de vase smălțuite verde-măsliniu: un tip mai vechi — urcioare amforoidale din pastă fină arse reductor, cu pereți groși, fund plat, gura în plînie și o toartă —; un tip mai nou — urcioare dintr-o pastă cu nisip mai mare în compoziție, arse oxidant, fie amforoidale, cu decor în relief (vergi, baghete, pastile), una sau mai multe toarte și cioc zoomorf, adesea în formă de cap de cal, fie sferice, cu picior evazat și o singură toartă. În sec. 12 apare și s. translucid peste angoba albă, cu decor geometric zgîriat (Garvăn), folosit mai ales la străchini și castroane. S. pe metal este folosit la vase realizate

tehnica *cloisonné*, relativ rare, între care pot fi mintite paharul piriform de la Sînnicolau Mare, precum și la fel de rar, la bijuterii (ex. două fișe de la Șimleu Silvaniei). r.f.

Alăturare, operație tehnică de fixare a smalțului pereții vasului ceramic. Constă, în esență, din înmuierea acestuia din urmă într-o suspensie colorată silicioasă și din arderea lui după svîntare. Întru sec. 10—11 avem certitudinea că operația se realiza în aceleași ateliere de olar în care se făcea și olăria obișnuită, întrucît pe aceasta din urmă se întîlnesc uneori pete de glazură verde-măslinie (Capidava). r.f.

Socodor (sat, com., jud. Arad); săp. M. Roska și M. Covaci — 1930; D. Popescu — 1948. ● Pe locul Căvădja, movilă circulară, în care a fost identificată o așezare din epoca bronzului, de tip **atol**, cu cinci nivele de locuire, aparținînd culturii Otomani. În afară de utilajul de piatră șlefuită, **teracotă**, os și corn, principalele descop. constau din ceramică — borcane evazate, vase piriforme, **atrăchini** cu buza orizontală, oale cu două toarte **suprainălțate**, cești cu proeminențe și o singură **toartă**, ușor **suprainălțată**, cu decor plastic (briie în relief, zone de caneluri torsate, briie alveolare, **butoni** imitînd niturile) sau incizat (spirale și **derivate** ale acestora, arcade, ghirlande), dispus **radiar**, dînd întregului vas semnificația unui simbol solar. ● Așezarea Otomani este străpunsă de **gropile** unor morminte gepide din sec. 5—6 e.n., de înmormîntare, cu inventare cuprinzînd mărgele din pastă de sticlă, fragmente de piepteni bilaterali, formați din elemente nituite împreună și ceramică tipică — ulcele globulare și castroane biconice, scunde. ● La 4 km V de sat, necropolă de înmormîntare avară (sec. 8 e.n.), din care au fost recuperate o scară de șau din fier, cu talpa convexă și ureche detașată pentru cureaua de prindere și o limbă de centură de bronz, masivă, turnată, cu decor geometric ajurat, de cercuri intersecante. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Popescu, MCA, II.

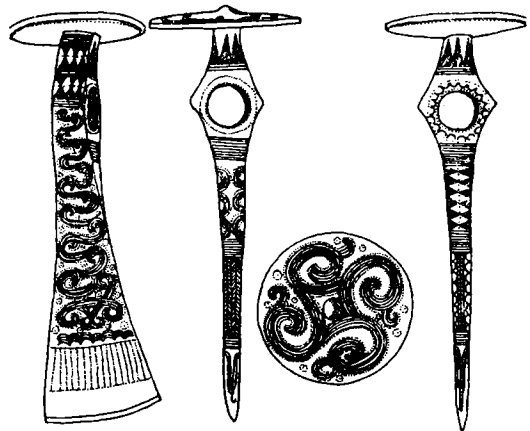
r.f.

Sol v. Helios

solară, simbolistică ~. Ansamblul imaginilor abstracte sau a personificărilor Soarelui constituie un repertoriu foarte bogat de simboluri și imagini, reductibil însă la un număr mic de arhetipuri: discul cu raze, exprimat sub formele cele mai simple; crucea înscrisă în cerc, din care derivă crucea gammată, steaua solară, rozeta ș.a.m.d.; cercul radiat, din care derivă cercul festonat, cercul cu volute, cercul înconjurat de puncte ș.a.m.d.; bărbatul tînăr cu capul radiat, din care derivă diferitele imagini solare — zeul-soare în carul tras de patru cai în galop, împărați cu diadema radiată, gorgone solare etc. Cele mai vechi motive solare apar încă la începutul epocii bronzului în decorul ceramic cu motive geometrice și sintaxă decorativă radiară. Epoca bronzului cunoaște întreaga gamă a motivelor solare, realizate atît în cadrul decorului ceramic, în al aceluia gravat al armelor de bronz, cît și în decorul ciocănit al pieselor de podoabă, vaselor de ceremonie și armelor de paradă din aur. Foarte frecvent este motivul cercului cu volute, simbol — se pare — al miș-

cării solare. Dar nici în această epocă, nici în aceea următoare, Hallstatt, nu apare o imagine figurată cu caracter solar. În cadrul argintăriei traco-getică, simbolul solar se combină sincretistic cu motivele animaliere, generînd forme noi, ciudate și expresive, cum sînt rozetele în formă de *triskelion* sau *tetraskelion*, cu extremitățile terminate în protome de cal. Dar dintre imaginile figurative specifice decorului pieselor somptuare traco-getice, nici una nu poate fi interpretată drept imagine solară. Și chiar dacă unele dintre personajele mitologice reprezentate (Cavalierul trac) au caracter solar, nu atributele specifice acestui caracter sînt cele scoase în evidență. În epoca dacică, s. s. devine mult mai complexă, unele dintre sanctuarele dacice constituind cu siguranță expresia monumentală a unui calendar solar. Pe de altă parte, vechile motive solare continuă să alcătuiască repertoriul de bază al ornamenticii dacilor: rozete solare, cercuri cu cruci înscrise, cercuri cu volute, *triskelion* sau *tetraskelion*. Abia în epoca romană apar figurațiile solare: Apollo, gorgonele solare pe monumentele triumfale sau funerare, iar începînd cu sec. 3 e.n., Sol Invictus (ex.: tableta cavalerilor danubieni de la Romula, M.I.R.S.R.) sau Helios (ex.: cap colosal de la Histria, Muzeul din Varna). În perioada de trecere de la slavagism la feudalism, nu se cunosc simboluri sau figurări solare propriu-zise. Doar în ornamentică, rozetele sau cercurile cu cruci înscrise se păstrează, ba chiar dovedesc oarecare continuitate, însă, după toate aparențele, nu-și păstrează și sensul simbolic, legat de o mitologie uitată. r.f.

Someșeni (cartier în municipiul Cluj-Napoca, jud. Cluj); descop. înt. — i.d. și 1963; săp. M. Macrea — 1956—1957. ● Descop. izolată, din epoca bronzului, cultura Wietenberg — topor de bronz cu disc, spin și înmănușare transversală, de formă elegantă, îngrijit cizelat și polisat, cu decor geometric gravat: pe disc, un simbol solar (patru volute din fascicule de linii, înconjurînd spinul), pe fețele late ale tăișului o spirală sinusoidă (simbol al apei), pe muchii și pe gîtul toporului motive unghiulare (romburi, triunghiuri) sau circulare. ●

Someșeni. Topor de bronz (cultura Wietenberg)

Necropolă tumulară de incinerare din perioada stăpînirii romane. Rituulul și inventarul mormintelor arată că a servit unei comunități de daci în curs de romanizare. ● Necropolă de incinerare slavă (sec. 7—8), cu tumuli avînd în interior platformă de lemn pe care erau dispuse resturile cinerare, oirande și chiar sacrificii umane; inventare funerare cuprinzînd ceramică (borcane modelate pe roată, decorate cu fascicule de striuri orizontale sau ondulate), găleți de lemn ferecate, plăci și o cataramă de centură de tip avar, din argint, inele, cercei, garnituri. ● Tezaur funerar al unei prințese germanice creștine — ostrogotă sau gepidă —, înhumată aci în al treilea sfert al sec. 5 e.n. Cuprinde podoabe de aur cu grenate, în stil geometric policrom, lucrat în *cloisonné*: un pandantiv în formă de medalion circular (pectoral), decorat cu o cruce înscrisă, cu extremități lățite, suspendat de un lanț împletit, cu închizătoarea în formă de capete de șarpe; cataramă de centură, cu placa dreptunghiulară sau ovală; un colier cu mărgelile în formă de bucșe și poliedrice și cu închizătoare stilizată în cap de pasăre de pradă; pandative rombice cruciforme; aplice în formă de *pelta*; trei inele cu placă rombică, cruciformă; un inel cu caston de argint mobil, gravat; fragmente dintr-o brățară terminată în protome de animale, dintr-una cilindrică masivă și dintr-o a treia tubulară, cu capetele îngroșate, precum și din alte piese pierdute. Ansamblul prezintă mari asemănări cu produsele aururilor merovingieni. ● La S.-Băi, așezare dacică din a doua epocă a fierului, poate antea Napoca. ● Pe terit. aeroportului — morminte de înhumare din sec. 5 e.n. **M.I.Tr.C.**

BIBL.: I. Nestor, *BMMN*, I, 1937; M. Macrea, *MCA*, V și VI; D. Protase și K. Horedt, *AMN* VII. h.d. și r.f.

Someșu Rece (sat, com. Gilău, jud. Cluj); săp. Al. Ferenczi — 1931; Șt. Ferenczi — 1964. Pe un pînten de terasă, la confluența Someșului Rece și a Someșului Cald, așezare fortificată cu două șanțuri și valuri arse cu infrastructuri de lemn, bariind accesul pîntenului; datează din prima epocă a fierului.

BIBL.: Șt. Ferenczi, *AMN*, I. h.d.

Soporu de Cîmpie (sat, com. Frata, jud. Cluj); săp. D. Protase — 1955—1960. ● La poalele Dealului Cuntenit sau Hodae, necropolă plană de incinerare din epoca romană (sec. 2—3 e.n.), aparținînd populației autohtone dacice. Inventare relativ săracă, constînd mai ales din ceramică și mai rar din fibule și garnituri de bronz, oglinzi de plumb etc.; este caracterizată de coexistența vaselor de factură provincială romană cu cele de tradiție dacică, între care se cuvin amintite fructiere cu picior, cenușii și urne din pastă poroasă, modelate cu mîna. ● Au mai fost descoperite în diverse puncte: morminte de incinerare (c. 300 e.n.), aparținînd, probabil, populației romanizate rămase pe loc la retragerea aureliană, o așezare din sec. 5 e.n. (mărturie și ea a continuității dacoromane) și o mică necropolă slavă de incinerare din sec. 9 e.n. **M.I.Tr.C.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 219; D. Protase, *MCA* VIII. D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, Buc. 1976. h.d.

Soporu de Cîmpie. Ceramică de tip dacic

Spanțov. Oenochoe dintr-un mormint de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov

spadă v. sabie

Spanțov (sat, com., jud. Ilfov); săp. B. Mitrea și C. Preda — 1952, 1956, 1958, 1959. Pe terasă Dunării, în punctul Malul Bulicoaia, așezare neolitică de tip tell, aparținînd culturii Boian, cu locuințe patrulate cu platformă, din vâlătuci; străpunsă de mormintele unei necropole mixte de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. Ceramică tipică pentru cultura Boian, cu bogat decor meandric excizat, plastică specifică, în cadrul căreia se remarcă un model-miniatură de locuință, din piatră cu detalii gravate stilizate; inventare de morminte cu ceramică, aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov (vase fine, cenușii și urne din pastă grosolană), piepteni dubli sau în formă de

elopot, fibule de bronz, pahare de sticlă, mărgele de chihlimbar octaedrice și de pastă vitrificată. Se remarcă unele vase, mai ales ulcioare, deosebit de elegante și îngrijit finisate. M.I.R.S.R.; M.I.G. BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*. r.f.

Spinare de pește, zidărie în ~ v. opus

Spinoasa-Erbiceni (sat Spinoasa, com. Erbiceni, jud. Iași); săp. A. Nițu, Em. Zaharia, D. Teodor — 1956—1957. La poalele Dealului Standoala, s-au identificat trei stațiuni arheologice din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, cuprinzând cimitire de înhumație aparținând culturii Sintana de Mureș-Cerneahov, din care se cunosc morminte cu inventar tipic de ceramică cenusie, grosolană și de factură romană. ● Pe dealurile Sirca și Catargul, două așezări cu două nivele. În ambele așezări, nivelul mai vechi datează din sec. 8—9 e.n., și se încadrează în cultura Hlincea. În sectorul Dealului Catargul, locuințele sînt bordeie tipice pentru această cultură, în timp ce pe Dealul Sirca s-au identificat locuințe de suprafață, mai puțin obișnuite. Singurul element artistic din complexul acestei culturi îl constituie decorul din fascicule striate în val de pe vasele de ceramică modelată cu mîna. Nivelul superior (sec. 9—10) este marcat de prezența ceramicii de factură superioară, modelată cu roata lentă și cu decor de zone și fascicule orizontale de striuri, cu fascicule ondulate pe umeri. Această ceramică este caracteristică pentru zona de S a țării, fiind încadrată de unii specialiști în cultura Dridu. M.I.M.

BIBL.: A. Nițu, D. Teodor, *MCA*, V; A. Nițu, E. Zaharia, D. Teodor, *MCA*, VI. r.f.

spirală, element sau chiar motiv decorativ folosit în ornamentica neolitică, în cea din epoca bronzului, din epoca fierului și dacică. Motive spiralice, în general mai diferențiate, sînt folosite și în arta decorativă și aplicată romană. Se disting mai multe tipuri de s.: — s. *simplă*, circulară, cu spire numeroase, în melc, caracteristică pentru cultura neolitică Criș și, peste milenii, și pentru un anumit tip de ceramică feudală smălțuită verde deschis; — s. *dublă divergentă*, obișnuit folosită în ordonanțe de s. conjugate sau de s. recurente caracteristice culturilor neolitice Cucuteni, Petrești, Vadastra, Gumelnița, Sălcuța sau din epoca fierului (Basarabi); — *voluta simplă* și *dublă*, în C sau T, cu capetele barei curbate, caracteristice pentru ornamentica din epoca bronzului și a fierului, întilnită frecvent pe ceramică (culturile Otomani, Gîrla Mare), precum și în formele și decorul pieselor somptuare din metal — bronz sau aur — (brățărilor de la Sacoșu Mare); — *motivele fitomorfe spiralice* (vrejul sinusoid, cercelul, vrejul în s. recurentă, volutele, *pelta* cu volute) apar izolat mai întîi în cultura Suciului de Sus, apoi în mod continuu pe tezaurele traco-getice și pe tezaurele și pe ceramica pictată dacică, în sfîrșit în toată ornamentica greco-romană și supraviețuiesc pe tezaurele — dar și pe alte rare lucrări de artă aplicată — din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. r.f.

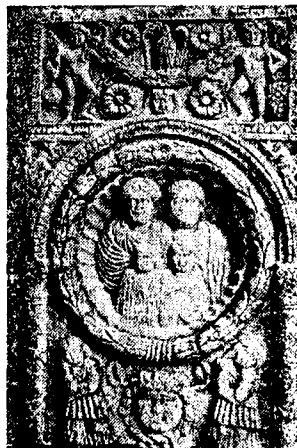
Starchlojd (sat, com., jud. Prahova); cunoscut în literatura de specialitate și sub numele Chioid sau Chiojdu; descop. înt. — 1934. Într-un mormînt de înhumație cu inventar bogat, distrus cu prilejul descop., atribuit cu probabilitate unei principese germanice, o fibulă din argint cu semidisc cu proeminențe zoomorfe (capete de pasăre) cu elemente adaose de aur. Caracterizată prin dimensiunile neobișnuit de mari, prin decorul în împletitură de pe placa realizată în tehnica presiunii la cald și prin cel în *cloisonné* de pe plăcile arcului care unea semidiscul cu piciorul, fibula reprezintă un tip de podoabă caracteristic începutului sec. 5 și celui de al doilea stil policrom germanic. M.I.R.S.R.

BIBL.: R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 60. r.f.

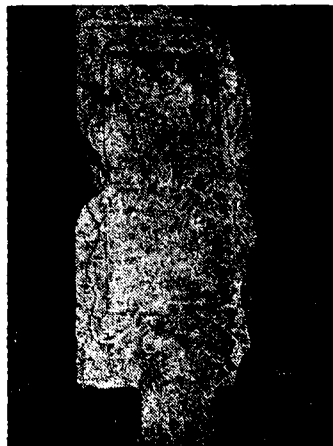
statuie. Cele mai vechi s. de pe terit. României sînt, fără îndoială, menhirii, din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, dintre care cel mai tipic și bine păstrat este așa-numitul menhir feminin — de fapt stelă antropomorfă — de la Baia (M.A.C.). Apoi statuara nu se mai practică pînă în epoca fierului, cînd din nou apar menhiri, reprezentînd de această dată războinici, după o stilizare de tip pontic, cu volume și detalii rotunjite (Sibioara, M.A.C.; Stupina, M.I.R.S.R.), și la sfîrșitul primei epoci a fierului de tip carpatin, cu volume și detalii stilizate unghiular (Baia de Criș, M.D.). Din c e t a ț i e g r e c e ș t i i de pe malul Mării Negre provine un fragment de tors de *kouros* arhaic de la Histria (M.I.R.S.R.). Din s. de bronz arhaice ale lui Apolonetros de la Histria (M.H.) ne-au mai rămas doar bazele cu dedicații gravate. Din perioada elenistică datează un cap de Apolo — după un model praxitelian — și altul al unei Afrodite, ambele de marmură, aparținînd aceleiași maniere (Histria M.H.), precum și mai multe statuete ale Demetre și Cibelei de la Histria și Tomis (M.A.C.). Din vremea romană provin trei serii de reprezentări statuare: 1) s. imperiale, între care se disting mai multe bronzuri — Traianus Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.R.S.R.), Caracalla de la Porolissum (M.I.Tr.C.), un cap de împărăteasă, probabil Faustina cea Bătrînă, de la Drobeta (M.P.F.) — în general fragmentare, apoi un cap de împărat, din marmură, din sec. 3 e.n. poate Hostilianus, provenind de la Valul Traian (M.A.C.) și altul, poate Gallienus, de la Apulum (M.A.I.), precum și mai multe s. loricate (s. de comandanți militari îmbrăcați cu armuri bogat decorate — *lorica graeca*) și paliate (s. de personaje drapate în mantaua amplă — *pallium* sau *hlamidă*) provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și de la Apulum (M.D. și M.A.I.). Între acestea trebuie amintită și s. ecvestră din bronz a lui Septimiu Sever de la Rădăria (M.I.R.S.R.), din care însă nu se păstrează decît nenumărate fragmente mărunte; 2) s. de divinități, în general olimpiene sau poliade, între care se disting grupurile de s. ale lui Iupiter Tronan de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D. M.I.Tr.C.) și de la Apulum (M.A.I., M.Br.S.) Pluto și Proserpina de la Apulum (M.A.I.), Mithr Progenitus de la Romula (M.I.R.S.R.) și de la Apulum (M.A.I.), ale Dianei la vînătoare —

replici după originale elenistice de influență poate pergamenă — de la Tomis (M.I.R.S.R.) și ale lui Apolo, Hercule și Venus, de asemenea de la Tomis (M.I.R.S.R.). În sfârșit, tot de la Tomis provin și două fragmente de s. ale lui Pan (M.A.C.) și două s. ale Fortunei poliade, dintre care aceea în care zeița este asociată zeului Pontus (M.A.C.) este pe drept cuvânt celebră. Împreună cu ea a fost descoperită o altă s. celebră, aceea a Șarpelui fantastic, identificat cu Glicon (M.A.C.); 3) s. funerare, togate (s. de personaje îmbrăcate în togă — semn al calității de cetățean roman) sau paliate, dintre care cele feminine reproduc în general modelul elenistico-roman cunoscut sub numele de *grande Ercolanese* sau *piccola Ercolanese* în timp ce, între cele masculine, iese în evidență tipul „filozofului” (sau „oratorului, poetului, cetățeanului”), bărbat matur cu figură expresivă și interiorizată, înfășurat în togă sau hlamidă, cu mănunchiul sau coșul de suluri de papirus (volumina) la picioare. Cele mai multe și mai bine păstrate exemplare provin de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.D. și M.I.Tr.C.), de la Apulum (M.A.I.) și de la Tomis (M.I.R.S.R., M.A.C.). Din punctul de vedere al stilului se disting: un grup în care persistă încă tehnica îngrijită și idealizarea formelor de tradiție elenistică, îndeosebi în Dobrogea, pe țărmul Pontului Euxin (ex.: Fortuna cu Pontus); alt grup, caracterizat de verismul roman tradițional, în care se întâlnesc mai ales portrete imperiale de bronz (ex.: Decius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa); un al treilea grup, în care se remarcă trăsături expresioniste, specifice pentru arta provinciilor romane din centrul Europei (ex.: statuia de șef militar în costum de călătorie de la Apulum M.A.I.); un alt grup stilistic este constituit de o bogată serie de s. relativ stereotipe de divinități sau funerare, în care se disting două tipuri de redare a figurii — figurile „triunghiulare” cum este aceea a Cetățeanului din Tomis (M.A.C.); figurile rotunde, cum este aceea a mamei și copilului de la Potaissa (M.I.Tr.C.) —, precum și două tipuri de drapaj: tubular (Higeeea de la Ulpia Traiana M.D.) sau din benzi plate telescopate (s. funerară de la Ulpia Traiana, M.S.). Către sfârșitul dinastiei Antoninilor apar și figurile tipice ușor alungite, cu obrazul tras, exprimând tensiunea interioară, cum este un portret imperial de la Tomis (Muzeul Național, Sofia), sau capul de femeie din Transilvania (M.Br.S.). Din perioada paleocreștină ca și din aceea de trecere de la sclavagism la feudalism nu mai sînt cunoscute s. care să provină de pe terit. României. v. și antropomorf; portret; sculptură. Lucia Teșosu—Marinescu. *Statuile feminine drapate din Muzeul județean Hunedoara-Deva*, în *Sargetia IX*. r.f.

stațiune, arie topografică determinată, pe care se poate sesiza existența unor depozite arheologice, în raporturi stratigrafice genuine și unitare ca geneză și încadrare culturală. S. pot fi așezări, necropole, sanctuare izolate, depozite și tezaure de piese arheologice — arme, unelte, podoabe sau ceramică —, depozite de resturi menajere sau de producție, vestigiile unor instalații tehnice sau

Stelă cu medallon (Apulum)

Stelă de tip dunărean cu reprezentarea banchetului funerar (Capidava)

Stelă funerară paleocreștină (Tomis).

ale unor centre de producție, mine și cariere părăsite, în sfârșit resturile unor ansambluri monumentale votive sau comemorative. Adesea, într-o s. pot apărea depozite de genuri diferite în succesiune stratigrafică sau în juxtapunere topografică. r.f.

steatopigie (gr. *steatos* „gras” + *pyge* „șolduri”), obezitatea bazinului, trăsătură caracteristică a reprezentărilor antropomorfe feminine primitive. Se întâlnește la figurinele neolitice feminine din culturile Hamangia, Gumelnița și Cucuteni. Fără a putea preciza dacă, așa cum s-a afirmat, este o trăsătură care exprimă graviditatea, este sigur că trebuie pusă în legătură cu credințele în fecunditate. Altă ipoteză afirmă că s. este o trăsătură specifică unui anumit ideal estetic, sau chiar unui anumit tip somatic uman. Dar răspîndirea ei aproape generală la populațiile primitive ajunge la stadiul cultural neoneolitic face mai plauzibilă interpretarea redării voit deformate, cu sens simbolic, a acestei particularități anatomice a trupului de femeie. r.f.

Stelă de tipul „figurii în fereastră” (Tomis)

stelă (gr. *stela* „lespede”), lespede de piatră, gravată sau sculptată cu inscripții sau cu reliefuri, avînd rost votiv sau funerar, așezată ca un *orthostat* — în picioare — într-un loc public sau la un mormînt. Cea mai veche s. descoperită pe terit. României, denumită *eronat*, dar curent, *menhir*, este s. antropomorfă de la Baia care reprezintă, în relief plat, o femeie în poziția mării zeițe lubrice, și datează din epoca de trecere de la neolitic la epoca bronzului. De la sfârșitul primei epoci a fierului datează s.-menhir antropomorfe masculine de la Baia de Criș (M.D.). În cetățile grecești de pe malul Mării Negre, s. devine un tip de monument curent: decretalele sînt gravate pe s. iar în epoca elenistică apare s. funerară trapezoidală, de tradiție atică, cu coronament în formă de fronton și decorată cu un relief figurat în registrul superior — portrete, scene de gen (profesorul și elevul) sau simbolice (banchetul funerar) — precum și s. votivă, mică, în formă de ediculă, dedicată divinităților orientale sau locale (Demeter, Cibele, Dioscurii). Către sfârșitul epocii elenistice și în epoca romană apare și s. funerară de tip pontic, cu relief încadrat într-un chenar reproducînd motivul ediculei și reprezentînd banchetul funerar sau Cavalerul trac. Acest tip va fi cunoscut sub o formă ușor modificată și în epoca romană, cînd sînt documentate dealtfel mai multe tipuri de s. funerare: — pontică, amintită mai sus; — s. de tradiție grecească, cu relief proeminent sub inscripție, cum este cea a armatorului Rufeinos de la Tomis (M.I.R.S.R.); cele cu portret în nișă, frecvente la Tomis (M.A.C., M.I.R.S.R.) dar care se întîlnesc și la Drobeta; — s. de tip dunărean, comportînd două variante — aceea cu chenar de vrej cu frunze de viță, de iederă sau de laur (ex.: Ulmetum, M.H.) și aceea cu cadru arhitectural (ex.: Dulgheru, M.A.C.) — și care sînt caracterizate prin locul important pe care îl ocupă relieful în registrul superior, frecvente fiind motivele banchetului funerar și al Cavalerului trac. Aceste s. sînt obișnuite în Dobrogea, dar ele se reîntîlnesc și în Dacia, în Transilvania centrală

Stelă de tip pontic (Callatis)

(s. lui Iulius Crescens de la Căușeu, M.I.R.S.R.); — s. cu motiv simbolic — coroană sau rozetă — în fronton triunghiular și cu restul cîmpului ocupat de inscripție, frecvente mai ales în Dacia Inferior (Oltenia) (Drobeta, M.P.F.); — s. cu portrete de grup în chenar arhitectural (ex.: Turda, M.I.T.) care amintesc de cele caracteristice pentru Pannonia și care se întîlnesc în Dacia, și anume în Transilvania de centru și de S; — s. central-dacică, cu portrete în medalion integrat în registrul superior și cu atic bogat (Apulum, M.A.I.); — s. nord-dacică, caracterizată de schematizarea formelor (Porolissum, M.Z.). O serie de așa-numite *pseudostele* — reprezentări figurale semănînd cu partea superioară a s., dar lipsite de inscripție — erau de fapt elemente din monumente construite, probabil mausolee. În perioada paleocreștină devin obișnuite s. trapezoidale aniconice, de mici dimensiuni, avînd drept decor o cruce gravată sau o monogramă cristică la partea superioară (ex. Tomis, M.A.C.). S. cu portrete familiale v. ediculă. v. și monumente funerare. r.f.

stepelor, arta ~, ansamblu de manifestări artistice, durînd din neolitic și pînă la începutul erei noastre, dezvoltîndu-se pe mai multe etape. Caracterizată de trăsături specifice; este constituită mai ales din piese de artă decorativă și aplicată — vase, garnituri de costum, de harnasament, de armament, ustensile de toaletă — din os, bronz sau metal prețios, decorate cu motive zoomorfe și mai rar antropomorfe (acestea din urmă reprezentînd mai ales scene de luptă și vînătoare sau războinici), stilizate în linii fluente, sugerînd mișcarea și decupînd masele mușchuoase. Începînd din sec. 6 î.e.n., tradiția a.s. se întîlnește cu influența Orientului Apropiat — Mesopotamia și Iran —, căpătînd un aspect sincretistic, pentru care sînt specifice motivele naturiste, joncțiunea zoomorfă și motivele monstruoase. Pe terit. României, cele mai vechi mărturii din a.s. le constituie piesele de os de la Dolheștii Mari (cultura amforelor sferice). Tot influenței a.s. se datoresc și butonii, crestele și șeile care decorează toarele vaselor din cultura Noua, de la sfîrșitul epocii bronzului. Din prima epocă a fierului ne sînt cunoscute aplicile, oglinzile, stîlpii de baldachin, cazanele scitice, iar de la începutul erei noastre datează oglinzile cu tamga și cazanele cu toarte polilobate sarmatice. Ecouri ale a.s. se surprind și în motivele zoomorfe ale artei germanice; ultimele manifestări legate de a.s. sînt cazanele de bronz hunice.

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 455—463; R. Theodorescu, *Un mileniu*, p. 72—75. r.f.

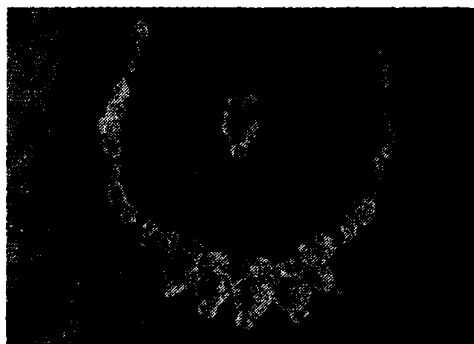
stepelor sud-vest pontice, cultura ~, cultură materială din perioada mijlocie a epocii bronzului, ocupînd colțul de NE al Munteniei, S. Moldovei și trecînd dincolo de granițele României, spre E-SE. Este cunoscută mai ales din necropole, caracterizate de înmormintări de înhumație cu schelete în poziție chirchită sau întinsă, presărate cu ocră roșu, avînd drept inventar ceramică, mai rar piese de bronz — topoare —, sau de os — cataramă. Ceramica, modelată cu mina și arsă, în general, reductor, este caracterizată de frecvența formelor mici și mijlocii (askos, cană, ceașcă, strachină, borcan) și de decorul incizat cu motive spiralice simple, zigzaguri, triunghiuri în registre, șiruri de creștături cu omoplătul dințat, adică de o puternică moștenire neolitică tîrzie. Bronzurile sînt de aspect răsăritean. Centre mai importante: Brăilița, Baldovinești ș.a.

BIBL.: N. Harțușe și F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976. r.f.

sticlă, material din care, în întreaga antichitate, s-au confecționat obiecte cu caracter prețios, cel mai adesea artistic prelucrate. S. apare în e p o c a e l e n i s t i c ă, importată din Orient, sub formă de vase specializate (lacrimarii, *gutli*) și piese de podoabă, descoperite de obicei în morminte. Sînt cunoscute astfel, în afara mărgelilor de s. și a vaselor de parfum din mormintele elenistice de la Tomis, un colier din mărgelile în formă de amforă, de sticlă albă, translucidă, din necropola sarmatică timpurie de la Chișcani precum și numeroase mărgelile de s. colorată în așezările dacice, în sfîrșit un fragment de cupă *mille fiori*

Vase romane de sticlă: lacrimariu (Apulum) și cupă (Transilvania, M.I.Tr.C.)

Colier de mărgelile de sticlă în formă de amforă (necropola sarmatică de la Chișcani)

— sticlă policromă în motive circulare cu straturi fine concentrice — de la Tinosu. În e p o c a r o m a n ă sînt frecvențe descop. de vase de s. mai ales în morminte (Apulum, Tomis, Histria), iar în perioada romană tîrzie, cupele cu picior în așezările din Dobrogea (Capidava, Histria, Tomis). De asemenea, sînt des întîlnite, în necropolele aparținînd culturii Sintana de Mureș-Cerneahov (Izvoare, Ploiești-Triaj, Mogoșani, Mătăsaru, Spanțov), pahare de s. de diferite tipuri, din s. verde cu ornamente aplicate, din s. fumurie cu pastile colorate, din s. tăiată cu șlif ș.a. Meșteșugul sticlăriei nu apare în schimb decît în perioada romană tîrzie, de cînd datează un cuplor de sticlărie la Tomis, în centrul peninsulei. Se pare că era o filială a atelierelor siriene. Nu cunoaștem, cu precizie producția acestui atelier. S. era folosită uneori în locul gemelor, atît cele gravate (ex.: Capidava), cît și cele tratate cu caboșon sau *cloisonné* (ex.: tezaurul de la Histria, M.I.R.S.R.). r.f.

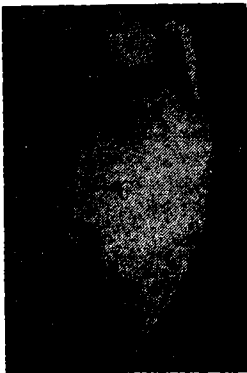
stină. Ca tip de instalație productivă combinată cu locuința, cea mai veche s. cunoscută datează din epocă dacică și afectează forma unei incinte circulare sau poligonale de birne, uneori pe fundații

de piatră, avînd în centru un element mai important care are de obicei forma unei încăperi absidate. Asemenea instalații, în care este ușor de recunoscut perdeaua sau saivanul oilor, cu bordeiul ciobanului în mijloc, au fost identificate lângă Sarmizegetusa pe terasele dealurilor Meleia și Rudele. Se poate pune problema în ce măsură cenușarele de la începutul epocii fierului — cultura Noua — nu ar putea reprezenta prototipul îndepărtat al acestor s. Din epocile posteroare celei dacice nu mai sînt cunoscute alte s., singurele analogii posibile fiind cele etnografice, dar nu este imposibil ca tipul să fi persistat, materialele perisabile din care erau realizate făcînd aproape imposibilă identificarea arheologică a acestor s. r.f.

Stîncești (sat, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani); săp. A. C. Florescu — 1960. În hotarul satului, pe terasa Prutului, așezare traco-getică datînd de la sfîrșitul primei vîrste a fierului și începutul celei de a doua (sec. 6—3 î.e.n.), cu două faze cronologice. În a doua fază a existenței ei, așezarea a fost fortificată cu val de pămînt și șanț, dînd naștere la două cetăți cu o suprafață totală de c. 50 ha, dar care se pare că nu erau locuite permanent decît parțial. Au fost identificate bordeie precum și rare locuințe de suprafață, din schelet de lemn, cu lipitură de lut. Alături de materialul arheologic indigen, traco-getic, s-au găsit și obiecte grecești de import, mai ales amfore de Chios și de Thassos și piese scitice de harnașament. De asemenea, a fost descoperit un tezaur (sec. 5 î.e.n.) compus din două figurine plate feminine și alta, tot plată, reprezentînd un animal fantastic — pește cu colți de mistreț. Cele trei piese sînt executate prin ciocănire din foaie de aur, nu au decît o singură față terminată printr-o margine care se îndoia, prinzîndu-se pe un suport — de lemn, metal sau piatră — care s-a pierdut. Cele două figurine feminine, dintre care una s-a păstrat extrem de fragmentar, sînt foarte stilizate și redarea suprafeței corpului prin benzi late telescopate sugerează un trup de prunc înfășat, sau o mumie. Trăsăturile figurii nu sînt redade. Pește este tratat mult mai amănunțit, cu capul, cu rît și colți de mistreț, văzut din profil și coada răsfirată într-un evantai simetric. Solzii sînt de asemenea foarte reglat redați, formînd o imbricație ordonată. Piesa ar putea fi rapor-

tată la unele plăci de aur similare descoperite în Tracia (ex.: cele din tumulii de la Duvanli, R. P. Bulgaria), deși acestea sînt mult mai schematic stilizate. Sensul simbolic mitologic, ca și funcția lor originară nu au fost încă lămurite. M.I.M.; M.I.R.S.R.; M.J.B.
BIBL.: D. Popescu și M. Babeș, *Dacia NS*, V—XX, Cronica săp., *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I, p. 176—178. h.d.

Stoicani (sat, com. Foltești, jud. Galați); săp. M. Petrescu-Dîmbovița — 1946, 1948, 1949. ● În punctul Dealul de pe rîpă, resturi de locuire de tip Horodiștea-Foltești, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului; cimitir de înhumație cu schelete chircite, din prima epocă a fierului; morminte din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. Ceramică tipică pentru cultura Horodiștea-Foltești, decorată cu șnurul precum și o figurină feminină fragmentară, decorată tot cu șnurul, cu motive meandrice și spiralice; ceramică hallstattiană — cești cu o toartă supraînălțată, verticală, castroane cu buza sau cu brîul fațetate, mari urne cu briuri alveolare, brățări simple circulare de bronz. ● În lunca Prutului, la Cetățuia, tell cu mai multe straturi: așezare neolitică, aparținînd culturii Gumelnița, cu locuințe patruletere, cu platformă și cu plăci perforate de cuptor (?), sau mai degrabă de astupat ferestrele; cimitir de înhumație de tip Cernavoda; așezare de colibe din prima epocă a fierului, cultura Babadag. Ceramică tipică pentru cultura Gumelnița din NE cîmpiei Dunării, cu elemente Ariușd — pliseuri, pictură —, decorată cu motive geometrice, mai ales spirale, dar și hașuri rombice și motive unghiulare, prin incizii și pictură bicromă (alb pe roșu, sau roșu pe roz deschis-alburiu); plastică tipică: figurine feminine steatopige cu brațele în cruce, stînd sau șezînd, cu decor incizat cu motive meandrice, marcînd o limită orizontală — adesea subliniată de o bandă — sub sîni, poate marginea unui veșmînt drapat și, uneori, portul unui pandantiv; plăci rombice de teracotă — cu patru perforații în colțuri — poate modele de pandantiv; figurine zoomorfe. Inventarele mormintelor de tip Cernavoda, cu schelet chirchit, cuprind: un topor perforat de piatră, fusaiole, vase cu decor rudimentar; ceramică hallstattiană — străchini, urne mari, cești — cu decor tipic de caneluri, brii fațetate, brii alveolare. M.I.R.S.R.; M.I.M.
◇ *Complexul S. Aldeni*, aspect cultural ce se întîlnește în zona de NE a ariei de răspîndire a civilizației Gumelnița și care s-a format, se pare, din contopirea elementelor culturale Boian și Hamangia, proces care a permis și asimilarea elementelor de tradiție Vinča și, probabil, a celor precucuteniene. Dezvoltarea acestui complex este contemporană cu cea ce se cunoaște sub numele de Gumelnița I — faza de început a culturii cu acest nume. El este caracterizat de ceramica lustruită puternic, neagră și decorată cu pliseuri desenînd motive geometrice spiralo-meandrice, de ceramică excizată în care traseul pierde din rigoarea meandrelor, fiind tratat mai frust și de o plastică în care trăsăturile figurii sînt redade atent, adesea foarte expresiv.
BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *MCA*, I; idem, *SCIV*, 25. l.r.

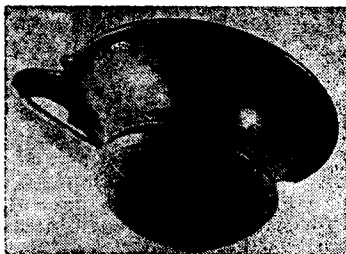
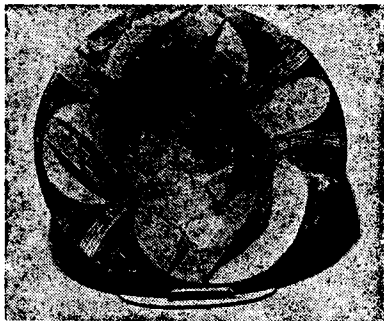

Stîncești. Amforă grecească de Chios

Stolniceni (sat, municipiul Rîmnicu Vilcea, jud. Vilcea); n.a. *Buridava* (romană); săp. D. Tudor — 1962—1967. ● În punctul Boroneasca, castru roman de zid, de tip clasic, de plan patrulater (60×50 m). Construcția lui se datează în vremea războaielor de dacii, sub împăratul Traian, epocă în care a fost ridicată și clădirea unui comandament — se pare a cartierului general al legatului Moesiei. ● Alăturat, așezare civilă întinsă, cu construcții de zid, cu mai multe cartiere, locuințele romane de suprafață, din zidărie, se învecinează cu bordeie căptușite cu leasă de nuiele și lipite cu lut, dacice; clădire publică, din care provin resturi de colonadă. Între descop.: fragmente de statuie imperială de bronz, ceramică de tip roman și ceramică de tip dacic contem-

Străbuhini pictate din cultura Cucuteni B (Valea Lupului)

Strecurătoare romană de tip dacic, din ceramică (Apulum)

porane, descoperite împreună în gropile de gunoi, monede. Descop. de aici documentează viața în simbioză a populației romane cu aceea dacică anterioară. **M.V., M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, 368—369.

r.f.

strachină, vas tronconic, jos, cu deschiderea gurii mult mai largă decât fundul, fără toartă, folosit în general ca vas de masă. Cunoscut încă din neolitic mijlociu, s. se desprinde prin specializare din forma de caracter mai general de bol sau cupă, singura cunoscută la începutul epocii neolitice. Nu a dispărut niciodată din repertoriul ceramic al civilizațiilor locale care s-au succedat pe terit. României din vechime și pînă astăzi, constituind un tip specific, legat probabil de un anumit caracter al alimentației, al civilizației agrare tradiționale. Forma tipică apare încă de la început și se menține, cu relative variații, de-a lungul mileniilor. Decorul, în schimb, se modifică în mod considerabil de la loc la loc și de la epocă la epocă, fiind condiționat, probabil, de funcțiile complementare — de multe ori cu caracter ritual— ale vasului. r.f.

strecurătoare, vas de formă tronconică sau ovoidală, cu pereții și fundul perforați. Cunoscută încă din neolitic, cînd era realizată din ceramică grosolană. Pentru prima dată apar s., cu forme armonios construite, în epoca dacică, cînd erau făcute din ceramică cenușie tipică. În epoca romană sînt cunoscute s. de bronz, adesea decorate prin gravare și cu profile caracteristice. Două exemple deosebite, cu perforațiile desemnînd motive spiralice, provin de la Derwent (**M.A.C.**). Nu sînt cunoscute s. din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism. r.f.

Streza-Cirțișoara (n.v. al satului Cirțișoara, com. Cirțișoara, jud. Sibiu); descop. înt. — 1892. În cartierul Streza, tezaur de argint constînd din mai multe fragmente de lingou de argint și trei fragmente dintr-un lanț de centură cu pandantive cordiforme, datat în sec. 12 e.n. **M.I.R.S.R.** BIBL.: *Trésors*, nr. 443. r.f.

strigil (lat. *strigilis* „răciitor”), în arta romană, motiv decorativ rezultat din gruparea unor linii ondulate, imitînd linia de profil a unui s. — instrument de bronz cu care se răciia murdăria de pe piele, după întrecerile sportive sau în timpul băii. Se cunoaște o placă de *cancelli* cu motivul s. de la Tomis. **M.A.C.** r.f.

striuri, motiv decorativ folosit mai ales în ornamentarea ceramicii. Se realizează cu ajutorul unui instrument asemănător unui pieptene. Cele mai vechi s. apar în epoca bronzului pe unele vase din pastă grosolană din culturile Cernavoda, Glina, Tei și Monteoru. În această vreme, s. sînt răspîndite dezordonat, în fascicule verticale sau oblice pe fața vasului. În epoca dacică, s. devin mai ordonate, constituind decorul umărului marilor vase de provizii. Ele se întîlnesc și în epoca romană, pe vase din pastă grosolană, de factură provincială și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, pe unele borcane, grupate în

Suceava-Șipot. Borcan ceramic de la sfârșitul sec. 6

Suciu de Sus. Ceașcă ceramică cu decor excizat, floral geometrizat

fascicule restrînse, orizontale sau ondulate, pe umărul borcanelor. În zonele cuprinse sub stăpînirea Imperiului bizantin — Dobrogea și capetele de pod din stînga Dunării —, sînt frecvente amforele cu s. orizontale și mai rar, ondulate, adînci, fine, regulate. Dar s. sînt specifice ceramicii — borcane sau străchini — feudale timpurii (sec. 8—12), pentru care constituie motivul decorativ predilect. Ele sînt grupate în largi zone orizontale, ocupînd umărul și pîntecele vasului. Pe umăr apare de obicei încă un motiv — fascicule oblice de s., fascicul de s. ondulat (numit și val), șiruri de înțepături, alveole, ș.a. — suprapuse peste s. și care constituie motivul principal. Către sec. 12, zona compactă de s. se dezagregă în fascicule orizontale separate de benzi netede, iar fasciculele de pe umăr tind să se reducă la una sau cîteva linii ondulate izolate. Acest ansamblu de motive trece și în repertoriul decorativ al ceramicii feudale. r.f.

Stupina (sat, com., jud. Constanța); descop. înt. — 1957. Tumul necercetat, în apropierea căruia a fost descoperită o statuie-menhir de tipul cu skinakes, făcînd parte din seria de reprezentări megalitice dobrogene. Datată în sec. 5 î.e.n. M.I.R.S.R.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 465—471.

r.f.

Suceava-Șipot (municipiul Suceava, jud. Suceava); descop. M. D. Matei — 1953—1957. În punctul Șipot, așezare de bordeie patrulate cu sobă de

piatră. În inventar: ceramică din pastă grosolană, modelată cu mîna — borcane în formă de burduf —, fără decor; piese de os și corn — o placă ovală cu decor de cerculețe — fusaiole de teracotă, fibule pentidigitate din bronz presat. Sînt vestigiile ale unei așezări slave timpurii (sfîrșitul sec. 6 începutul sec. 7), cu aspect artistic destul de sărac, redus la cîteva piese de artă aplicată. M.I.R.S.R.; M.I.M.

BIBL.: M. D. Matei, *Dacia NS*, IV.

r.f.

Suceveni (sat, com., jud. Galați); săp. I. T. Dragomir — 1969. Pe dealul Stoborănilor, așezare neolitică fortificată cu dublu șanț, cu locuințe dreptunghiulare cu platforme de lut pe trunchiuri despicate. Ceramică de tip Gumelnița. M.G. BIBL.: I. T. Dragomir, *MA*, III. l.r.

Sucidava 1. (n.a. pentru Celei) v. Celei; 2. (n.a. pentru Rasova, com. Rasova, jud. Constanța) v. limes.

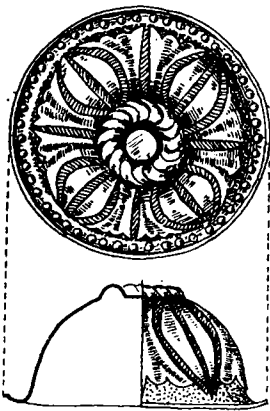
Suciu de Sus (sat, com., jud. Maramureș); săp. 1887; M. Roska — 1913; M. Rusu — 1961. ● Pe terasa Poduri, necropolă de incinerare cu urne cu capac, uneori în ciste din lespezi de piatră, de la sfîrșitul epocii bronzului, cultura S. Între morminte: ruguri patrulate, construite din piatră de rîu. Ceramică tipică pentru cultura amintită: castroane tronconice carenate și cești cu o singură toartă supraînălțată, cu decor geometric spiralic, din benzi rezervate și lustruite, dispus în registre ordonate după o schemă compozițională în zigzag sau sinusoidală și în același timp radiară în raport cu axa verticală a vasului; fondul excizat. ● Pe platoul Traian, necropolă tumulară de tip Lăpuș, cu morminte de incinerare și inventare tipice pentru această cultură. M.S.M. ◇ *Cultura S. de S.*, cultură din epoca bronzului tîrziu, consecutivă culturii Wietenberg. Ocupă aria bazinului inferior al Someșului și al celui superior al Tisei. Este caracterizată de așezări pe terase joase sau pe movile proeminente, cu locuințe de suprafață din lemn și pămînt, precum și de necropole de incinerare (Lăpuș, S. de S.). Este caracteristică ceramica cu decor excizat, asemănător celui ciocănit *au repoussé* de pe vasele de metal, cu motive geometrice dispuse radiar, cu semnificație de simbol solar, dintre care unele afectează forma unor rozete florale. Un aspect caracteristic al culturii îl constituie și foarte numeroasele depozite de bronzuri aparținînd seriei Uriu-Domănești. BIBL.: A. Vulpe, *Dacia*, XIX.

l.r.

Sultana (sat, com. Mînăstirea, jud. Ilfov); săp. I. Andrieșescu — 1937; descop. înt. — 1955, 1957; săp. B. Mitrea, C. Preda — 1958—1960. Pe un bot de deal, pe malul lacului Mostiștea: ● așezare neolitică cu mai multe nivele aparținînd culturilor Boian și Gumelnița, cu locuințe de suprafață cu platforme patrulate. Ceramică tipică Boian și Gumelnița (străchini, vase cu picior, vase tronconice, vase piriforme, *askoi*), plastică tipică de teracotă și os: un fragment de vas prospomorf, un capac de vas plastic, cu aplicații reproducînd silueta unui bovideu; un vas plastic antropomorf

Sultana. Două figurinef eminine de os, de tipul cu brațele în cruce (cultura Gumelnița)

Tezaurul dacic de argint de la Surcea. Faleră-picior de cupă cu decor vegetal stilizat și faleră ovală, cu reprezentarea Cavalerului trac

cu decor pictat geometric, ale cărui detalii pot fi identificate parțial cu elemente de costum; figurine antropomorfe și zoomorfe; ● așezare hallstattiană de bordeie; ceramică tipică hallstattiană cu buze și brîu fațetate și cu brîie alveolare; ● necropolă de incinerare din sec. 10 e.n., cu urne cu decor în zone compacte de striuri orizontale și cu benzi de striuri ondulate și un borcan lustruit cu decor în hașuri oblice de asemenea lustruit, de tip Saltovo-Maiatk. Acest inventar este specific necropolelor slavo-bulgare din sec. 9—10. M.I.R.S.R.

BIBL.: I. Andrieșescu, *Dacia*, I; S. Marinescu-Bîlcu și B. Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul raional Oltenița*, Sibiu, 1967, pass; Eug. Zaharia, *Dridu*, p. 114.

r.f.

Surcea (sat, com. Brateș, jud. Covasna); descop. înt. — 1952. Depozit-tezaur dacic datînd din sec. I î.e.n.: inventarul unui atelier de argintar dac, ascuns în împrejurări necunoscute, cuprinzînd șase nicovale mici de fier pentru orfevrărie, șapte falere de argint aurit și un fragment de bară de argint. Dintre falere, una ovală, plată cu chenar de frunze de laur schematic stilizat luînd aspectul unui simplu zigzag, are în medalion, în relief ciocănit, un Cavaler trac întovărășit de un vultur în zbor; unii specialiști consideră că vulturul este un ornament heraldic al coifului călărețului. Altă faleră, circulară, plată, are în medalion un grifon cu aripile desfăcute; celelalte cinci sînt similare picioarelor cupelor de la Sincrăieni și sînt decorate cu frunze de acant schematizate, lucrate cu ponsonul. Stilul celor două piese figurale este asemănător cu acela al tezaurului de la Herăstrău, Merii Goala, Vălenii de Munte, dar atît reprezentarea Cavalerului trac, cît și aceea a grifonului rămîn unicate în arta dacică. M.I.R.S.R.

BIBL.: *CRR*, nr. A 95-A 107.

h.d.

Surduc (cartier în municipiul Reșița, jud. Caraș-Severin); săp. D. Protase — 1964—1965. Castru roman de pămînt (sec. 2—3 e.n.), de tip clasic, de plan patrulater (132×128 m), orientat NV-SE, fortificat cu *agger* și două șanțuri, cu patru porți axiale.

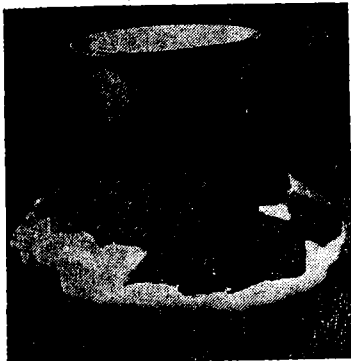
BIBL.: D. Protase, *AMN*, IV.

r.f.

Surducu Mare (sat, com. Forotic, jud. Caraș-Severin); n.a. *Centum Putea*; descop. înt. — f.d. ● În punctul Rovine, castru roman cu zid de piatră, de tip clasic, patrulater (130 × 160 m). ● În punctul Pogradie, pe malurile rîului Cernoviț, termele castrului, cu instalații de hipocaust; între ele, așezare civilă cu caracter minier. Grup statuar al lui Iupiter Dolichenus pe taur și relief fragmentar de cult al zeilor Liber și Libera. *Kunsthistorisches Museum*, Viena. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 48. Florescu, Miclea, *Tezaur*, nr. 35.

r.f.

Susani (sat, com. Traian Vuia, jud. Timiș); săp. Al. Vulpe și I. Stratan — 1966—1967. La locul Grămurada, tumul cuprinzînd un complex funerar de la începutul epocii fierului: mormînt de înhamție cu depuneri secundare (ofrande îngropate

Susani. Vase ceramice hallstattlene

ulterior înmormântării) cuprinzând patru urne bifonconice cu decor plastic, lustruite, negre sau brun-roșcate, umplute cu cioburi de cești și de ulcioare din pastă fină cenușie, decorate prin incizie și încrustate cu alb, precum și cu elemente plastice (caneluri). Ceramica de tip canelat de aici definește un aspect specific pentru SV României. M.L.

BIBL.: M. Babeș, *Dacia NS*, XI, Cronica săp. r.f.

Suseni (sat, com., jud. Mureș); descop. înt. — 1924. În cariera de argilă a fabricii de cărămidă, într-un mare vas ceramic, un important depozit de bronzuri de tip Cincu-S.: vîrfuri de lance, celturi, seceri cu limbi la mîner, brățări, fibule, lame de spadă, ace de păr, fragmente de centură, o toartă de vas, precum și un ghem de fir de aur. Se remarcă din punct de vedere artistic: cîteva brățări — una de secțiune dreptunghiulară, godronată, masivă; mai multe, întregi sau fragmentare, late, de secțiune profilată, cu trei sau patru profile simple, două pe margini și una sau două nervuri interioare, precum și cîteva de secțiune planconvexă cu decor gravat (grupuri de linii verticale, fascicule verticale și oblice alternînd); fibulele cu pasmanterie (de tip carpatic), dintre care una întreagă cu trei volute, scut rombic cu decor gravat, geometric, mărginit pe ambele laturi de cîte opt spire ale unei spirale desfăcute, de cea inferioară atîrnînd pandantive în formă de spadă; în sfîrșit, fragmente de centură, decorate prin gravare în puncte cu motive geometrice, dintre care unele (circulare cu volute desprinse, dreptunghiuri concave, ș.a.) cu semnificație de simbol solar, iar altele (unda etruscă, arcaturi) cu semnificație de simbol al apei. Depozitul se datează la sfîrșitul epocii bronzului (Hallstatt A₁). M.T.M.

BIBL.: M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele*, p. 107. h.d.

Sutoru (sat, com. Zimbor, jud. Sălaj); n.a. *Optatiana*; descop. înt. — f.d. La Gura Căpușului de Șes, castru roman (sec. 2—3 e.n.) de tip clasic, patrulater, din zidărie de piatră cu mortar de var, cu terme alăturate, integral distrus; în jur, așezare rurală cu o sistematizare deosebită: construcții izolate de zidărie, la relativ mari distanțe una de alta. Descop. mărunte, ceramică, stele funerare cu reliefuri reprezentînd defuncții eroizați, călare, femei aducînd ofrande, imaginea — unica în piatră — a divinității Dea Syria. M.I.Tr.C.; M.Z.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 235. r.f.

Svinița (sat, com., jud. Mehedintzi); descop. înt. — 1780. Statuetă de bronz reprezentînd pe Hercule sprijinit în măciucă, de îngrijită factură elenistică, în manieră arhaizantă. *Kunst-historisches Museum*, Viena.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 66. r.f.

Saeș (sat, com. Apold, jud. Mureș); descop. înt. — 1891. ● În hotarul satului urme de așezări din epoca neolitică și din cea a bronzului. ● Tezaur dacic (sec. 1 f.e.n. — 1 e.n.) de argint: 6 fibule cu scut rombic de tipul obișnuit, cu decor linear psononat, un colier și o centură din lanț de argint, un pandantiv în formă de secure, un *torques*, verigi de lanț și un tub mic, precum și un tezaur de 563 de denari romani republicani, datați între anii 217-249. M.Br.S.; M.I.R.S.R. BIBL.: *Trésors*, nr. 207-215. h.d.

șanț, lucrare de fortificație, de obicei combinată cu un val paralel. Cele mai vechi ș. apar în neolitic, în cultura Cucuteni și au aspectul unor bariere care taie accesul către pîntenii pe care

sînt situate așezările. În epoca bronzului ele sînt continui, înconjurînd așezările (Vârșand). Fortificarea cu ș. este cunoscută și în prima epocă a fierului (Popești). Și dacii folosesc ș. împreună cu valurile, ca element de fortificație (Popești, Piscu Crăsani, Costești). În epoca romană, ș. sînt folosite, împreună cu valurile, fie ca element principal de fortificație la castrarele provizorii, de etapă, fie ca element secundar la fortificațiile permanente, ziduri de incintă urbane sau castrare. În aceste cazuri apar de mai multe ori în centuri multiple paralele (Histria, Capidava). Și mai tîrziu se cunosc așezări fortificate cu ș. Cea mai clară este aceea de la Capidava din sec.9-11, fortificată cu zid de piatră cu pămînt, dublat de un ș. exterior. v. și fortificații.

r.f.

șarpele, motiv iconografic cu semnificație mitologică. În general este considerat ca fiind un personaj htonian, poate cu un cult propriu, dar se cunosc și reprezentări în care are un caracter evident uranic, ca pe tableta Cavalerului danubian de la Apulum (M.Br.S.). Cea mai veche imagine a ș. poate fi identificată în linia groasă în zigzag de pe vasele de tip Cucuteni B, de la Cucuteni (M.I.R.S.R.). În neolitic, imaginile animaliere stilizate geometric au funcție de emblema și acest rost trebuie atribuit și ș. de pe vasele cucuteniene. Motivul ș. dispăre apoi pînă în epoca fierului, cînd este din nou folosit pe unele piese de metal prețios din tezaurul tracogetice (pe cnemidele de argint din tezaurul de la Agighiol, pe obrăzarul coifului de aur de la Băiceni). El continuă să fie reprezentat și pe piese din tezaurul dacice. Astfel, brățările spiralate dacice sînt terminate în capete de ș., iar unele lanțuriciere sau centuri se termină cu o închizătoare în formă de cap de ș. Odată cu transformarea Daciei în provincie romană, ș. începe să apară ca acolit al unor divinități cu aspect sincretistic, de origine locală sau orientală. Astfel, este adesea prezent, încolăcit în jurul unui arbore, pe relieful Cavalerului trac; îl însoțește pe Mithra în sacrificiul taurului; îl întovărășește pe unul din Cavalerii danubieni, atunci cînd nu apare ca acolit al amîndurora; este reprezentat încolăcit pe bastonul lui Esculap, sau este hrănit de Higea dintr-un vas, în reprezentările de cult în care zeița apare împreună cu Esculap; deseori este folosit și ca motiv decorativ pe arme (pe calotele coifurilor de la Ostrov sau pe armurile de cal de la Gherla, M.I.Tr.C.). Dar cea mai impresionantă imagine a ș. este statuia ș. fantastic din „tezaurul de sculpturi” de la Tomis. Cu bot de oaie, ochi, urechi și păr de om, cu trup de ș. acoperit de solzi și încolăcit în mod ciudat, așa încît corpul său desenează o împletitură în opt cu coada despărțită în trei sfîchiri terminate cu smocuri de păr, ș. fantastic a fost identificat cu Glicon. Nu este exclus însă ca sincretismul acestei figuri mitologice să fie încă și mai complex, reprezentînd o sinteză între Glicon în ipostaza lui am zice clasică, și o divinitate locală personificată de șarpele lui Esculap, care pe unele reliefuli de cult apare cu coada despărțită în trei smocuri de păr. Dealtfel și draconul dacic

este reprezentat tot ca un ș., cu cap de lup, blană și coadă tricuspidă. Ultimele imagini ale ș. ca atare apar pe unele vase tirzii de tip *terra sigillata*, cu caracter mithraic, descoperite la Drobeta (M.P.F.) și într-un mormînt din sec. 4 e.n. de la Apahida (M.I.Tr.C.), și care se produceau — între altele — și în atelierele ceramice de la Cristești, pe Mureș, unde probabil cultul ș. era bine cunoscut. În sec. 9, motivul reapare la Basarabi, sub forma împletituri a doi ș. în luptă, stilizat geometric. Acest motiv se va reîntîlni apoi frecvent, în tot cursul evului mediu. v. și dracon.

r.f.

Șarmășag (sat, com., jud. Sălaj); descop. înt. anterior anului 1941. Tezaur de argint dacic datat în a doua jumătate a sec. I î.e.n. Cuprinde patru brățări simple din sîrmă, cu capetele înfășurate; una, simplă, din bară semicirculară cu extremitățile libere stilizate geometric, prin incizii cizelate, în cap de șarpe extrem de schematizat; încă o brățară simplă din bară cilindrică, cu capete libere ușor lățite, cu decor de cerculețe sugerînd un motiv ofiomorf și alta, spiralică, fragmentară; trei fibule — două cu scut triunghiular, dintre care una fragmentară, cu decor de bordură de hașuri pe marginile superioare ale scutului și dublînd nervura mediană și cu zigzag linear pe picior; a treia simplă, din bară încovoiată; în sfîrșit, mai multe fragmente, relativ nedeterminate. M.I.Tr.C. BIBL.: I. Glodariu, *AMN*, V. r.f.

Șeica Mică (sat, com., jud. Sibiu); descop. înt. — f.d. Descop. din epoci diverse, începînd cu neoliticul și sfîrșind cu feudalismul timpuriu. Dintre ele ies în evidență: ● o cetate de pămînt din prima vîrstă a fierului; ● un tezaur dacic de argint (sec. 2 î.e.n.) cuprinzînd 3 coliere (*torques*), 5 brățări simple, un lanț ornamental, 2 fibule și 356 de denari republicani romani, eșalonați între anii 217—228; ● o așezare rurală cu necropolă din epoca romană (sec. 2—3 e.n.), din care provine un perete de ediculă funerară cu

Șeica Mică. Perete de ediculă funerară

decorul organizat pe trei registre: eroul călare zdrobind dușmanul, *agricola bonus*, perechea de defuncții aducând libație; ● o așezare din sec. 5—6 e.n.; ● un tezaur de monede de aur bizantine, ascuns la începutul sec. 6 e.n. **M.I.Tr.C.**
BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 174; O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice*, Buc., 1956, p. 18—36. h.d.

șenaj v. lanțuri

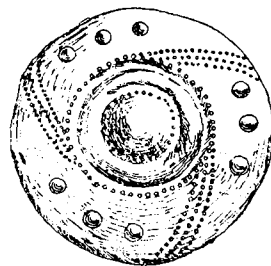
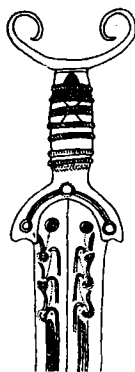
Șendreni (com. suburb., municipiul Galați, jud. Galați); descop. înt. — f.d.; săp. D. Gh. Teodoru — 1961. ● Pe terit. satului, așezare și necropolă romane (sec. 2—3 e.n.), legate de fortificația romană de la Barboși. Din așezare provine o mare statuie de marmură a lui Iupiter Dolihenus (prima jumătate a sec. 3 e.n.), sfînd în picioare pe un taur, într-un stil provincial de factură îngrijită, precum și un relief de factură îngrijită, al Cavalierului trac. ● La punctul Casa lui Secan, pe malul lacului Mălina, așezare de bordeie autohtonă, cu sobe de piatră, din sec. 10—11 e.n. Ceramică tipică, borcane din pastă cu nisip, arsă oxidant, cu decor striat. **M.J.G.**; **M.I.M.**; **M.I.B.** înedit. r.f.

Șeremet v. Gura Dobrogei

Șimand (sat, com., jud. Arad); săp. N. Chidioșan — 1961. Necropolă sarmatică de înhumatie (sec. 1 î.e.n. — 1 e.n.), cu inventare funerare specifice, din care nu lipsesc șiragurile de chihlimbar și oglinzile de plumb cu tamga, dar în care apar și cățui tipic dacice, fapt care atestă inserția colectivităților de sarmați în mediul cultural autohton dacic. **M.T.C.**

BIBL.: N. Chidioșan, *RM*, 1965, Număr special, p. 443. r.f.

Șimleu Silvaniei (oraș, jud. Sălaj); descop. înt. — 1797 și 1889. ● Două spade de bronz din Halstatt, cu garda terminată cu antene în vultură. Una cu decor gravat — protome de păsări de apă, în șiruri paralele simetrice, extrem de schematizate — pe lamă. ● Două tezaure datînd din sec. 5 e.n. Primul, de aur, cuprinde un pandantiv circular, un colier constituit dintr-un lanț terminat printr-un glob de topaz, de care sînt atîrnate pandantive (5 frunze de viță, figurina unui om într-o barcă, 47 modele de unelte diferite); o placă de centură cu decor antropomorf presat; un inel terminat cu protome zoomorfe; fragment dintr-o brățară terminată în protome zoomorfe; 24 de inele, dintre care 11 cu proeminențe globulare iar celelalte netede; o monedă (*aureus*) de la Maximian și 13 bracteate — medaliaoane din medalii (bătute de împărații romani de la Maximian la Gratianus) prevăzute cu rame decorate și torțite. Al doilea tezaur cuprinde zece perechi de fibule mari de argint aurit dintre care două perechi circulare, două terminate în cap de leu, iar celelalte de tipul cu semidisc, decorate cu caboșoane din grenate precum și o fibulă cu capete de ceapă și disc de onix, trei bazine de aur hemisferice cu cataramă. Tezaurile sînt datate către anul 400 și se presupune că au constituit la origine un singur ansamblu, divizat în două părți la îngropare, în timpul invaziei hunilor. Ele prezintă un amestec sugestiv de elemente de tradiție bizantină și de

Șmig. Faleră de aur din tezaurul din epoca bronzului
 Șimleu Silvaniei. Spadă de bronz cu antene din prima epocă a fierului

trăsături aparținînd stilului geometric policrom, specific migratorilor germanici. **Kunsthistorisches Museum, Viena**; **Muzeul Național, Budapesta**; **M.I.Tr.C.**

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X; Florescu-Miclea, *Tezaur*, p. 41—56. r.f.

Șincai (sat., com., jud. Mureș); descop. înt. — f.d. Lamă de spadă de bronz în formă de flamă, cu limbă de prindere în mîner; de-a lungul nervurii, linii gravate care la prinderea mînerului înca-drează două false volute în ochelari, formate din cercuri concentrice. Atribuită culturii Wietenberg. **M.Br.S.**

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X. r.f.

Șipeniț (azi Șipeniț, raion Cernovți, R.S.S. Ucraineană, U.R.S.S.); săp. (de amator) R.F. Kaindl — 1903. Importantă stațiune — așezare a culturii Cucuteni, cu bogată și variată ceramică de stil B, dar și cu vestigii ale căror condiții de descoperire sînt neclare, de stil A. Acestea din urmă prezintă importante asemănări cu pictura ceramică specifică subzonei Ariușd. Lipsește din așezare faza AB. **Muzeul din Cernovți, Ashmolean Museum, Oxford.**
BIBL.: O. Kandyba, Schipenitz, *Kunst und Geräte: eines neolithischen Dorfes*, Viena, 1937; I. Nestor, în *Dacia V—VI*. r.f.

șlif (germ. *schliff* „lustruire“), procedeu de finisare, folosit la sticlă și ceramică. Constă din abraziunea suprafeței cu un corp dur, așa încît să se obțină diferite modele în fațete sau limitate de șanțuri în V. La modă în epoca romană tîrzie, se cunosc puține ex.: paharul ovoid de ceramică neagră, arsă reductor, cu motive geometrice de ș. oblic din sec. 4 e.n., de la Izvoare (**M.I.R.S.R.**) și un fragment de pahar de sticlă, din sec. 3 e.n., cu decor de cercuri și dreptunghiuri, de la Cumi-dava. r.f.

șlem (germ. *schlamm* „noroi, nămol“), strat protector pe vasele ceramice, dat prin înmuiere, înainte de ardere, într-o suspensie groasă de argilă plastică, de obicei în apă colorată. Ex.: ceramică albă decorată cu ș. roșu de la Capidava, din sec. 9—10 **M.A.C.** r.f.

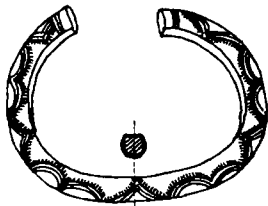
Șmig (sat, com. Ațel, jud. Sibiu); descop. înt. — 1880. ● Tezaur din epoca bronzului. Pe lângă 5 mărgelile de argint, cuprinde numai obiecte de aur lucrate prin ciocănire; 26 de falere decorate

unele cu motive spiralice din linii punctate în relief, 18 inele, 13 bucăți de sîrmă răsucită, 158 mărgelile, precum și o bucată de aur brut. Din acestea se păstrează o faleră mare cu *umbo* și decor în relief ciocănit: două cercuri punctate în jurul *umbonei*, din care se desprind trei fascicule arcuite de cîte trei șiruri de puncte care le unesc cu marginea falerei și, între ele, grupuri de cîte trei proeminente conice; o faleră mică cu *umbo*; o brățară din bară simplă; două inele de buclă cordiforme; două mărgelile sferice de aur și una de argint și două inele torsadate. ● Tot la Ș. a mai fost descoperit un coronament de monument funerar roman, reprezentînd doi lei adosați. **M.I.R.S.R.; M.Br.S.**

BIBL.: D. Popescu, *Bronzezeit*, p. 131, pl. 57. h.d.

șnurceramică (germ. *Schnurrkeramik*), tip ceramic denumit și ceramică decorată cu șnurul, caracterizat de decorul obținut prin imprimarea înainte de ardere pe pasta încă moale a pereților vasului, a unei sfori răsucite sau înnodate. Acest tip ceramic este specific pentru sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului — culturile Horodiștea, Cernavoda, a amforelor sferice și Gîlna. Mai tirziu se întilnește doar sporadic. l.r.

Șpălnaca (sat, com. Hopîrta, jud. Alba); descop. înt. — 1887. În movila La Dudău, mare depozit de atelier de bronzuri, de tip Cincu-Suseni, cîntărind c. 1 200 kg și cuprinzînd un număr important de unelte (celturi, seceri, cuțite, dălți, foarfeci, lame de fierăstrău, topoare-ciocan), arme

Șpălnaca. Brățară de bronz

(topoare, săbii, între care una singură întregă, de tipul cu garda terminată în cupă și cu nervuri gravate în lungul lamei, vîrfuri de lance) și po-doabe: brățări din bară plan-convexă, cu decor geometric, linear sau în zone hașurate, cu motive rombice, triunghiulare, în zigzag, gravate în registre divizînd lungimea brățării; centuri din placă de bronz; diverse fragmente decorate prin gravare cu motive geometrize — registre de dinți de lup, scuturi în 8, imbricații, rondoale etc. —; ace de cap cu capăt romboidal; verigi; butoni discoidali cu *umbo*; spirale de sîrmă, provenind poate de la fibule; tuburi de *saltaleone*, aplice decupate *à jour*, cu elemente spiralice, volute duble, *pelta*, înscriindu-se într-un contur general circular. Decorul, potrivit epocii în care se plasează — sfîrșitul epocii bronzului (Hallstatt A₁) — conține numeroase elemente cu înțeles de simbol solar, precum și altele (scuturile în 8), legate de motivul mitologic al eroului. ● În locul Podae, alt depozit de bronzuri de tip Moigrad-Tăuteu. **M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.; M.Ai.**

BIBL.: M. Rusu, *Dacia NS*, VII; H. Dumitrescu, *Dacia*, V—VI. l.r.

ștampilare, tehnică decorativă constînd din aplicarea, într-o ordonanță bazată pe simetrie și alternanță, a unui tipar. În acest sens se pot cita vasele dacice de provizii de la Zimnicea (**M.I.R.S.R.**), cu decor ștampilat de rozete și călăreți, exemplarele de *terra sigillata* panonică din Transilvania (**M.I.Tr.C., M.A.I., M.D.**), ca și vasele de *terra estampata* din Dobrogea, din sec. 4 e.n., de la Histria, patera împăratului (**M.I.R.S.R.**); de la Tomis, exemplare de ceramică cu cruce de la edificiul cu mozaic (**M.A.C.**) și de la Capidava, fragment ceramic cu efigie (**M.Cap.**). r.f.

ștanțare, procedeu de formare sau decorare cu ajutorul unui element dur (ștanță) care decupează conturul sau imprimă motive întregi prin batere. Este probabil că prin ș. s-au decupat aplicele plate — rozete sau ovale — din tezaurele tracogetice (Craiova, Agighiol, Peretu, Băiceni — **M.I.R.S.R.**). r.f.

tablă de șah, motiv decorativ constând dintr-o suprafață patrulateră împărțită în pătrate egale, diferențiate pe două axe perpendiculare, fie prin culoare, fie printr-un procedeu plastic, așa încât să semene cu pătrățelele unui eșichier. Motivul se întâlnește în decorul ceramic din culturile Boian și Precucuteni. r.f.

tabletă v. relief de cult

tabula ansata (loc. lat.), tip de ancadrament având forma unui dreptunghi cu două ațase trapezoidale pe laturile înguste. Reproduce aspectul unei table de bronz cu ațase laterale de fixare, pe care se scriau inscripții, folosită de romani. Forma a devenit specifică pentru sculptura română și se întâlnește pe sarcofage — aici ansele iau uneori aspect de arce —, cum sînt cele din Banat (M.B.T.), pe monumente (tribunalul din *principia* castrului Tibiscum), sau la donariul de la Bier-tan. r.f.

taenia (cuv. lat. „panglică“), motiv decorativ de forma unei panglici, curent în arta greco-romană. Cele mai vechi ex. apar pe două fragmente de friză de monument mic, datînd din sec. 4 î.e.n. de la Histria (M.H., M.I.R.S.R.), reprezentînd lebede în zbor purtînd t. în cioc. Mai tîrziu, motivul se generalizează și se întâlnește din nou pe frizele de mausolee cu bucranii, elenistice, tot de la Histria (M.H.). În epoca romană, apare în mod curent pe monumentele funerare, cel mai adesea ca motiv secundar pe lângă coroane, ghirlande, ș.a. Se întâlnește și pe produse ale artelor aplicate — ceramică, piese de metal. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism nu mai regăsim t. decît ca element secundar, pe acele produse artistice de tradiție clasică de felul *oenochaelor* de la Apahida, sau a paterei de la Pietroasa. r.f.

Tamasidava v. Răcătău

tambur, element cilindric al fusului unei coloane, sau parte a unui monument de plan circular. Sînt cunoscuți t. de coloane grecești, dorici și ionici, de la Histria, t. din epoca dacică, de la sanctuarul mare patrulater de la Sarmizegetusa Regia și t. monumentului de la Adamclisi. În epoca romană, fuserile de coloană sînt monolitice, deci nu au t. r.f.

tamga v. oglindă

Tanagra v. figurină

Tanatos v. amorași

Tangiru (sat înglobat la satul Stoenesti, com. Stoenesti, jud. Ilfov); săp. D. Berciu — 1933—1935, 1956, 1957. Pe terasa stîngă a Neajlovului,

Tangiru. Figurină cu decor bogat, sugerînd drapajul (cultura Boian, faza Giulești)

stațiune cu mai multe nivele. ● Primul și cel mai important este reprezentat de o așezare neolitică cu mai multe nivele aparținînd culturilor Boian și Gumelnița. Din nivelul Gumelnița provin fragmente din pereți de locuință, din lut, cu decor spiralo-meandric pictat. Ceramică incizată și excizată de tip Boian și Gumelnița; plastică tipică pentru cultura Boian; figurine feminine în cruce, steatopige, cu figura stilizată marcînd orbitele exagerat de mari prin două adîncituri accentuate printr-o incizie orizontală, nasul printr-o creastă în relief, gura printr-o împunsătură, iar urechile prin proeminențe perforate vertical. Pe o figurină, decorul meandric incizat, dispus asimetric și neomolog pe cele două fețe — pe spate intervine o bandă oblică —, pare a sugera un veșmînt drapat.

● Peste această așezare se suprapun vestigii din epoca bronzului, culturile Cernavodă (sporadic), Giina, Tei, apoi din Hallstatt — Basarabi —, în sfîrșit La Tène geto-dacic și chiar morminte din sec. 10—11. M.I.R.S.R.; M.I.G.

BIBL.: D. Berciu, *Buletinul Muzeului Județului Vlaşca*, I, II; idem, *Contribuții*, p. 363—509. l.r.

Tarcea (sat Apahida, com. Apahida, jud. Cluj); săp. A. Buday — 1911—1912. În cartierul T., cîteva obiecte din eneolitic și din perioada de trecere la epoca bronzului; o *villa rustica* (sec. 2—3 e.n.), la care casa stăpînilor avea un plan complex: înscriindu-se într-un contur general dreptunghiular cu trei abside, cuprindea un spațiu central din care se pătrundea în încăperile de recepție și în cele de locuit. *Villa* mai comporta cîteva încăperi cu instalații de hipocaust, care serveau drept terme particulare. Constituie un exemplu tipic de arhitectură civilă provincială din Dacia. Descop. de inventar domestic curent. M.I.Tr.C.

BIBL.: I. Mitrofan, *Villae rusticae in Dacia Superioră* (I) în *AMN X*. h.d. și r.f.

Tariverde (sat, com. Cogealac, jud. Constanța); săp. R. Vulpe, Ec. Vulpe, D. Popescu, V. Alexandrescu, G. Ceacalopol — 1951—1956. Pe terasa prtiului lunan-Dere, așezare getică, locuită din

prima vîrstă a fierului pînă în epoca romană. În locuințele autohtone — bordeie din sec. 6 î.e.n. — s-a descoperit un bogat material ceramic: vase indigene lucrate cu mîna, dar și ceramica grecească arhaică de import în cantitate mare, pictată în stil orientalizant, o fibulă de tip Glasinac cu placă triunghiulară, precum și o psalie de os, cu terminația în protomă zoomorfă, probabil scitică. Din perioada elenistică sînt cunoscute locuințe de suprafață din zid de piatră cu pămînt, interesante exemplare de arhitectură civilă elenistică provincială. **M.I.R.S.R.**; **M.H.**
BIBL.: Colectiv Histria, *SCIV*, III, IV, 1—2, V, 1—2, VI, 3—4 și *MCA*, IV, V. h.d.

taurobolii v. Mithra

Tărtăria (sat, com. Săliștea, jud. Alba); săp. K. Horedt — 1942—1943; N. Vlăsa — 1961. Stațiune cu mai multe nivele de locuire din neolitic, perioada de tranziție de la neolitic la bronz, din epoca bronzului și chiar mai tîrziu. Cea mai îndelungată locuire este aceea neolitică, în cadrul căreia se suprapun mai multe așezări aparținînd culturilor Criș, Turdaș, Petrești, Coșofeni. În cadrul nivelului Turdaș se situează descop. deosebite, cum ar fi ceramica de tip Tisa, importată, sau un mare complex de cult, cuprinzînd într-un depozit unitar resturile sfărîmate ale unor schelete omenești, 26 de figurine de teracotă, trei de alabastru, o brățară din cochilie mediteraneană și trei tăblițe de lut. Dintre toate, cele mai importante sînt tocmai tăblițele de lut, de tip mesopotamian, dintre care una reprezintă, probabil, o scenă de vînătoare, schematic redată, iar celelalte două au suprafețele acoperite de semne, dispuse în mai multe registre, interpretate ca elemente de scriere rudimentară, analoage cu cele descoperite în Asia Anterioară, din perioada predinastică. Aceste tăblițe ar constitui deci mărturii peremptorii cu privire la legăturile directe, economice și culturale dintre cultura Vinča—Turdaș și culturile predinastice — *Djemdet Nasr*, probabil — din Mesopotamia. **M.I.Tr.C.**; **M.A.I.**
BIBL.: K. Horedt, *Apulum*, III; N. Vlăsa, *Dacia NS*, VII. l.r.

tătari v. paleoetnografie

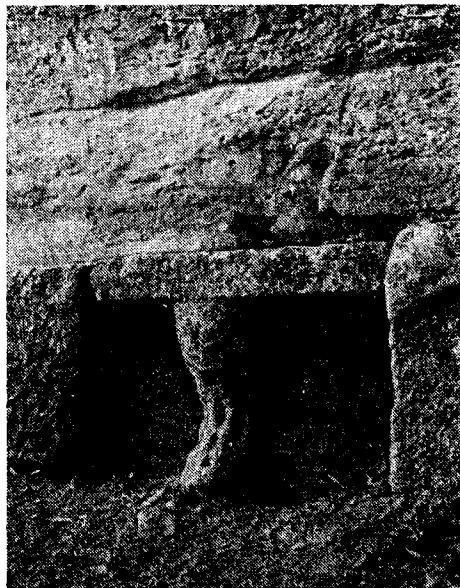
Tăuteu v. Tăuteu

Tăuteu (sat, com., jud. Bihor); denumit în literatura de specialitate și Tăuteni; descop. înt. 1935 și 1970. ● Pe dealul Sălaș, depozit de bronz de la începutul primei epoci a fierului, cuprinzînd: un vas ceramic mare și altul mic; un fragment de topor de bronz plat cu aripioare mediane; 11 celturi (unul fragmentar), dintre care unele decorate cu motive geometrice liniare în relief, realizate prin turnare; două seceri cu buton și două cu limba la mîner avînd nervuri prelucrate decorativ; 12 brățări ovale, deschise, din bară de secțiune ovală, circulară sau plan-convexă, cu decor de creștături (grupuri de linii verticale, de hașuri oblice și orizontale); doi butoni; fragmente de lamă de ferăstrău; două vîrfuri de lamă; un fragment de bară circulară; cinci verigi de aur; bucăți de metal brut. Piesele erau depuse în vasul mare. ● Într-un mormînt de înhumație din sec.

4 e.n., două oenochoe de argint decorate *au repoussé*, cu picior inelar scund, evazat și gură cu buza plată. Prima cană are o formă ovoidală, cite un registru de frunze de acant imbricate, pe gît cu vîrf în jos și la bază cu vîrf în sus, apoi două registre cu elemente figurale. Cel inferior nu mai păstrează decît reprezentarea unor valuri. Cel superior (mai precis mijlociu) păstrează figura a două divinități — Neptun și Minerva —, a lui Belerofon, a unui leu și un fragment dintr-un personaj care se sprijină pe picior, poate un Hermes. Cea de a doua cană, fusiformă, cu picior relativ înalt, este împărțită în șase registre, cel de la bază, ca și probabil cel de pe gît, cu decor de palmete imbricate. Următorul, de sus în jos, este un registru cu motive vegetale în *entrelac*-uri. Urmează un registru cu o scenă idilică (o turmă de tauri pășcînd sau odihnindu-se), apoi registrul principal mijlociu, cu un cortegiu dionisiac și în sfîrșit registrul inferior cu un cortegiu marin înfățișînd naiade și amorași călări pe delfini. Registrele sînt separate între ele prin baghete decorate cu motive vegetale, imbricații de frunze de laur și de grenate sau scuturi și sulite. Gramatica decorativă a acestor vase fiind apropiată de aceea a amforei de la Conțești, oenochoele de la T. pot fi considerate drept produse ale unor ateliere vest-pontice, ajunse în zona de V a României ca zestre somptuară a unui șef germanic. **M.I.R.S.R.**; **M.Ț.C.**

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 136; D. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor*, Oradea, 1973. l.r. și r.f.

teatru. Cele mai importante resturi de edificii și recuzită teatrală de pe terit. Daciei și Sciției Mici sînt băncile de piatră cu picioare în formă de ghiară de leu, incluse în zidul de incintă al

Bancă de piatră de la teatrul din Histria, refolosită în zidul porții mari

Histriei, și provenind de la un t. al cărui amplasament nu a fost identificat. Antefixe în formă de mască tragică sau comică sînt cunoscute de la Apulum și Napoca M.I.Tr.C. și M.A.I. r.f.

Techirghiol (oraș, municipiul Constanța); descop. înt. — 1959. Depozit de 28 obiecte de bronz datînd de la începutul Hallstatt-ului: centuri, seceri, mînerul unei săbii cu limbă la mîner, o lamă de sabie și fragmente de coif. La T. trebuie să fi fost și o așezare romană, din care provin probabil unele monumente figurate, între care statuia acefală de marmură a lui Pan, cu detalii îngrijit sculptate. M.A.C.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 121. r.f.

tehnică constructivă. Cea mai veche t.c. cunoscută pe terit. României pe baza descop. arheologice este aceea mixtă, comportînd structuri de rezistență din lemn — fie angajate în sol, fie cu fundații constituind un sistem autonom sprijinit pe sol — și panouri de umplutură din paieantă (vălătuci). Aceasta este t.c. folosită la marile locuințe neolitice, care de multe ori înlocuiesc fundația autonomă fie cu o platformă de lipitură de lut pe trunchiuri (Glina, Hăbășești, Traian, Trușești) sau pe pietre (Cucuteni), fie cu o platformă suspendată pe stîlpi (Pianu de Sus). În această vreme este cunoscută, de asemenea, folosirea coloanei sau stîlpului, ca element de rezistență vertical (principiul stîlp-grindă), așa cum se vede la modelul de locuință cu stîlp de colț de la Brăilița (M.Br.) și poate și la sanctuarul de la Căscioarele. În epoca bronzului apar primele construcții din birne încheiate, desigur în funcție de apariția uneltelor de metal, permițînd tăierea mai precisă a materialului lemnos. Tehnica mixtă — schelet de lemn cu lipitură de pămînt — continuă să fie folosită, și în cadrul ei apare, ordonanță de coloane (megaronul de la Sălacea). Tot în epoca bronzului sînt semnalate și primele construcții de piatră, din blocuri sumar cioplite și apareiate (Sărata Monteoru). Dar zidăria apareiată propriu-zisă apare abia în epoca fierului, mai întîi în cetățile grecești — unde tehnica zidăriei (v. și **emplecton**) apareiate fără liant, de tip clasic, este universal cunoscută —, edificii caracteristice fiind templul lui Zeus Polieus și cel al Afroditei de la Histria, sau zidul de incintă din epoca elenistică al aceleiași cetăți, apoi în cadrul unor construcții autohtone la care au colaborat poate și meșteri greci și care rămîn, într-o anumită măsură, exemple izolate. Este vorba, în ordine cronologică, de mormintele boltite (tolosuri) din S Dobrogei și de cetățile dacice din Munții Orăștiei, în cadrul acestora din urmă apărînd și o variantă de zidărie specifică, caracterizată de lanțurile de tiranți transversali care leagă paramenții, denumită de arheologi *murus dacicus*. Perioada stăpînirii romane este caracterizată prin generalizarea zidăriei cu liant de mortar de var și a folosirii arcului și bolților, în cadrul sistemelor constructive. Din marea varietate de tipuri de zidărie cunoscute de romani, foarte multe se întîlnesc pe terit. României (v. **opus**) în orașele greco-romane sau daco-romane (Histria, Tomis, Callatis, Argamum

Ulpia Traiana Sarmizegetuza, Drobeta, Tibiscum Apulum, Napoca), sau în castelele romane (Drobeta, Tibiscum, Cumidava, Buciumi, Capidava, Dintia, Troesmis, Ulmetum). Și în perioada trecere de la sclavagism la feudalism și chiar la începutul feudalismului, tradiția construcției în piatră, dînd într-o t.c. inferioară, folosind liantul cu pămînt se păstrează în Dobrogea și în zona Dunării (Histria, Capidava, Tropaeum Traiani). În restul țării după natura resurselor locale, se generalizează c.nou t.c. mai vechi — mixtă, sau cea a construcției din elemente de lemn imbinat (Dridu, Bucu). Această revenire la t.c. mai primitive se datorează fără îndoială decadenței tehnice care caracterizează această perioadă de mari frămîntări etnice și politice, de mari transformări sociale. De aceste premise însă va pleca arhitectura medievală, care adoptînd și adaptînd t.c. noi — bizantine, fie occidentale —, va continua să folosească și pe cele vechi, tradiționale. r

Tei, cultura ~, cultură din epoca mijlocie a bronzului, rezultat al dezvoltării economico-sociale populației de pe terit. de azi al Munteniei, care și-au adus contribuția elemente ale civilizațiilor Glina și Cernavodă, din fazele tîrzii a perioadei de trecere de la neolitic la bronz. A fost împărțită în cinci faze succesive. Aria de răspîndire cuprinde Muntenia pînă la limita cultului Monteoru, cu unele pătrunderi în Transilvania S și chiar în Dobrogea de NV, principalele cercetate situîndu-se în aria Bucureștiului. Sînt cunoscute așezări deschise, pe malul apelor, locuințe-bordei, relativ sărace, sau de tip cenușu cu locuințe de suprafață, din materiale ușor distruse prin incendiu, precum și morminte al căror inventar apar, pe lângă ceramică, topoare de piatră și ace de bronz. Se pare că, în viața economică a comunităților aparținînd c.T., creșterea vitelor ocupa un loc deosebit de important. Cea mică se caracterizează prin decorul în tehnica împunsăturilor succesive, precum și cu motive spiralo-meandrice, striate și încrustate sau în relief, iar ca forme, predomină vasele mari de pivizii și ceștile cu toartă supraînălțată, adesea miniaturale. Îndeosebi aceste cești, lustruite neaputernic, cu forme zvelte, imitînd plastica vase de metal, cu decorul alb, incrustat, grupat registre diferențiate care subliniază buza și bazele umărului, constituie cele mai de seamă realizări artistice ale acestei culturi. v. și București. BIBL.: V. Leahu, *Cultura Tei*.

Teiu (sat, com., jud. Argeș); săp. S. Morintz I. Nania — 1959. Două mături constituite din vestigiile cîte unei așezări neolitice fortificate, circumvalație și palisadă, aparținînd culturii Cernavodă. În una dintre așezări, ordonanță de cuințe de suprafață cu platforme de lut, grupate în jurul unui spațiu liber relativ central. În a doua, acestuia era situată o locuință de dimensiuni deosebite de mari, iar în fața ei o platformă (?) de curiașă de lut ars, cu decupaie semicirculare laterale, interpretată și ca o reprezentare plastică de cult. Ceramică de tip Gumelnița, cu decorație plastică bogată plastică feminină, nedecor

între care se deosebește o figurină cu indicația clară a mîinilor aduse sub sîni. M. Pit.

BIBL.: N. Mateescu, *Studii și comunicări*, Pitești, 1968. I.r.

Teluş (sat, com., jud. Alba); săp. K. Horedt — 1938, 1949, 1969. Pe Cetățuie, pe aceeași arde, patru necropole din patru epoci diferite: ● de la sfîrșitul epocii bronzului, cultura Noua, cu schelete ghemuite; ● din prima epocă a fierului — necropolă plană de incinerare; ● de la sfîrșitul primei epoci a fierului, necropolă plană de înhumare; din această etapă datează și o aplică de bronz, de tip scitic, cruciformă, cu decor în relief turnat, animalier, descoperită izolat, precum și oglinzi de bronz, *akinakes*, ceramică proto-dacică; ● din sec. 8 e.n., morminte de înhumare de călăreți de tip avar, cu inventare bogate, specifice, în cadrul cărora se întîlnesc plăci de centură cu decor geometric, realizate atît prin turnare, cît și prin presare, sugerînd datarea către 700 e.n., adică în perioada de trecere dintre primul și al doilea stil avar. M.A.I.; M.I.Tr.C.

BIBL.: M. Roska, *Közlemenyék*, I; K. Horedt, *MCA*, I; V. Vasiliev, *AMN*, VII. I.r.

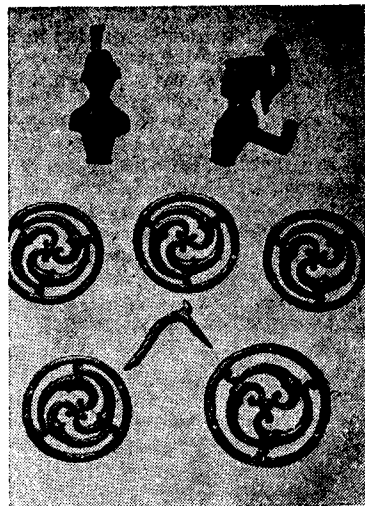
Teleac (sat, com. suburb. Ciugud, jud. Alba); săp. I. Mitrofan — 1953—1958; K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa — 1959—1960. Pe Dealul Grușet, așezare hallstattiană (sec. 5 î.e.n.) dacică timpurie, pe pînten barat de două șanțuri și valuri, cu infrastructuri de lemn, limitînd o mare fortificație denumită local Jidova. În inventar: ceramică specifică cu lustru negru sau brun și decor plastic — coaste, proeminențe, caneluri, brițe, butoni, perforații — precum și figurine zoomorfe (bovidee) de același stil expresiv ca și cele de la Lechința de Mureș. M.I.Tr.C.; M.D. BIBL.: I. Mitrofan, *AMN*, IV. h.d.

Telesfor (*Telesforos*), motiv iconografic reprezentînd pe geniul convalescenței, figurat de obicei ca un adolescent cu *cucullus* (glugă), împreună cu Esculap și Higea. Pe terit. României nu se cunosc imagini ale lui T. decît în cadrul triadei ui Esculap, pe reliefurile de cult specifice. r.f.

Teșlița (sat, com. Frecăței, jud. Tulcea); descop. nt. — 1962; săp. A. Rădulescu — 1963. În punctul Livada Maicilor s-au descoperit ruinele unei acuințe romane (începutul sec. 3 e.n.), cu ziduri legate cu pămînt în *opus incertum*; în interior, n depozit de țigle, ceramică, ustensile de fier, monedă de bronz din vremea împăratului Septimiu Sever și șapte aplice de bronz de la un car, între care cinci ajurate cu motivul cîrceilor disuși în *triskelion* și două cu bustul zeului Marte, într-un stil foarte îngrijit, de tradiție elenistică, și coiful corintian cu vizieră și coamă pe cap. Cele șapte aplice ar putea fi vestigiile unui car de p. traco-roman. M.A.C.

BIBL.: A. Rădulescu, *Pontica*, 4. r.f.

Tel (cuv. arab), termen indicînd o formă artificială de relief — proeminență conică, sau în calotă ovoidă — constituită din acumularea resturilor locale preistorice neolitice. De obicei, într-un se disting mai multe straturi de cultură. T. sînt edificii culturilor Boian — Gumelnița (Glina, ălița ș.a.). Ele au fost uneori folosite în mod

Telîța. Aplice de car din bronz

secundar și ca loc de înmormîntare de către acele grupuri etnice care practicau înmormîntarea în tumul. r.f.

temenos (cuv. gr.), termen indicînd incinta sacră, incluzînd unul sau mai multe sanctuare. La Histria este cunoscut un fragment din zidul unui t. grecesc arhaic, lîngă templul lui Zeus Polieus (?) Tot un t. îl constituie și ansamblul Palatul Augustalilor. r.f.

templu, lăcaș de cult, considerat a fi locuința unei divinități și adăpostind de obicei imaginea statuară a acesteia. Se deosebește de sanctuar, care este numai loc de cult, zeul nefiînd prezent. Uneori, sanctuarul este constituit dintr-un întreg ansamblu sacru, în care numai un element are calitate de t. Cele mai vechi t. sînt cele grecești (cu împărțirea în pronaos, naos și portic, uneori peristil) de la Histria: al lui Zeus, de tip arhaic; cel doric elenistic, al Marelui Zeu și cel tot elenistic, refăcut în epoca romană, al Afroditei. În epoca romană, în Dacia sînt cunoscute două tipuri de t.: cel de tip italic (cu soclu înalt, scară pe o singură latură îngustă și împărțire bipartită — *antica* cu portic și *postica* cu *cella* —), cum sînt templul Nemesei de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și cel al Zeilor Mauri de la Porolissum; cel de tip central, cunos-cînd două variante: *cella* patrată înconjurată de peristil, ca t. lui Esculap de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și incinta cu portic pe trei laturi și *cella* tripartită pe a patra, lăsînd în centru un spațiu liber, patrulater, în care este situat altarul, cum este t. lui Liber Pater tot de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Toate aceste monumente se păstrează sub formă de ruine, de multe ori numai la nivelul fundațiilor. r.f.

tencuială, finisaj caracteristic constituit dintr-o pastă de pămînt sau var cu nisip, cuprinzînd uneori și alte agregate; asigură aspectul unitar și neted al suprafeței pereților unui edificiu. De multe ori, t. suportă și o decorație specifică — pictură, zugrăveli sau chiar relieful și profile modelate sau aplicate. T. apare odată cu arhitectura, adică încă

din neolitici, când constituie stratul superficial netezit și sclivisit cu grijă, al lipiturii groase de pământ aplicată pe scheletul de stâlpi, birne și împletituri al pereților de vălătuci. Sînt cunoscute și ex. de t. zugrăvită, ca pereții exteriori de la Petru Rareș (M.G.) și coloana de la Căscioarele, sau modelată, ca la Berești (M.J.G.), sau la „frontonul” de la Ariușd (M.I.Tr.C.). În epoca bronzului continuă să fie folosită t. de lut. La megaronul de la Sălacea apare, de asemenea, t. pictată cu motive geometrice cu caracter de simbol solar. În epoca fierului, t. de lut este în continuare folosită mai cu seamă la construcțiile de vălătuci (Popești) sau din cărămidă (Costești) din cetățile dacice. Epoca romană cunoaște o mare varietate de t. Se cunoaște astfel t. de var cu nisip, fină, din locuințe, ca în unele încăperi din *latera principiorum* ale castrului Drobeta, sau aceea cu agregat mai grosolan, folosită la pereții exteriori, ca la amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. T. pictată avea agregat de pleavă sau cîlți ca la Palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, sau la termele de la Histria. În sec. 2—3, la edificiile care comportau folosirea în condiții de umiditate intensă (ex. la terme) se folosea t. hidraulică, cu adaos de cărămidă pisată (*opus signinum*), ca la termele de la Drobeta. Mai tîrziu, t. de acest tip se generalizează (Tropaeum Traiani, Histria, Capidava), pentru ca în sec. 6 să se revină la t. de var cu nisip — de obicei argilos. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, ca și în aceea a feudalismului timpuriu, în locuințe — mai ales în bordeie — nu s-a păstrat de obicei t. Sînt totuși cunoscute ex. de la Bucov (sec. 9), unde pe t. de lut cu pleavă sînt zgîriate litere chirilice și de la Capidava (sec. 10—11), unde s-au găsit resturi de t. de lut fin cu nisip, pe pereții de piatră sau de lemn ai bordeielor. r.f.

tepidarium v. terme

teracotă (it. *terra cotta* „pămînt ars”), tehnică artistică constînd din modelarea manuală sau mecanică — pe roată sau prin mularie în tipar — și coacerea în cuptor a figurinelor, elementelor de arhitectură precum antefixe, sau chiar a unor ustensile ca fusiiolele. Pe piesele astfel obținute se pot aplica diferite finisaje — incizii, gravuri, pictură, glazuri — înainte sau după ardere. Cele mai vechi t. datează încă din neolitic. Folosirea t. este constantă în toate epocile: în neolitic și epoca bronzului sînt frecvente mai ales figurinele, modele miniaturale și ustensilele (fusiiole, căței de vatră, greutăți de plasă și de război de țesut). În epoca fierului sînt mai ales obișnuite ustensilele și nu se mai cunosc decît cîteva exemplare de figurine, ca grupul de figurine animale de la Lechința de Mureș (M.I.R.S.R.), sau cele de la Teleac (M.A.I.). În epoca dacică se întîlnesc, de asemenea, ustensile și rare figurine — cu rost magic la Poiana (M.I.R.S.R.) —, precum și un medalion cu efigia zeiței Bendis de la Piatra Roșie (M.I.Tr.C.). Din cetățile grecești și din epoca romană au fost descoperite numeroase figurine. Din epoca elenistică, de la Callatis, unde era un atelier coroplastic, provin și aplici figurative aurite, de veșminte funerare.

De la Apulum și Napoca (M.I.Tr.C., M.A.I.) sînt cunoscute antefixe de t. în formă de mască tragică. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism sînt folosite numai ustensilele din t. r.f.

Terchești — Chitita (sat Terchești, com. Urechești, jud. Vrancea); săp. M. Florescu, V. Nămoșanu, G. Constantinescu — 1965. În punctul Chitita, așezare din epoca bronzului, cultura Monteoru, cu mai multe nivele de locuire, corespunzător mai multor faze succesive ale culturii amintite. Situată în centrul unui platou, așezarea este caracterizată, pentru faza mai veche, de locuire în bordeie patruleterale cu colțurile rotunjite, cu podea de lut acoperită cu lespezi de piatră, iar pentru cele mai noi, locuințe de suprafață, patruleterale, cu podea de lut și cu pereți de nuiele împletite, prinse într-un cadru de stâlpi verticali și grinzi orizontale, și lipiți cu lut. În afara locuințelor erau situate vetre folosite pentru scopuri gospodărești și gropi menajere. În inventar: unelte de aramă și bronz — ace de cusut, lame de cuțit — și ceramică tipică, cu decor plastic sau fin gravat cu motive geometrice — circulare și unghiulare — cu înțeles de simbol solar. M.I.E.F.

BIBL.: M. Florescu, *AM*, IV.

r.f.

Teregova (sat, com., jud. Caraș-Severin), n.a. *Ad Pannonios*; descop. înt. — f.d. La N de sat, pe malul drept al Timișului, castru roman (sec. 2—3 e.n.) de zid, de tip clasic (?) și așezare civilă romană; ceramică, cărămizi ștampilate. M.B.T.; M.J.C.S.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 35.

r.f.

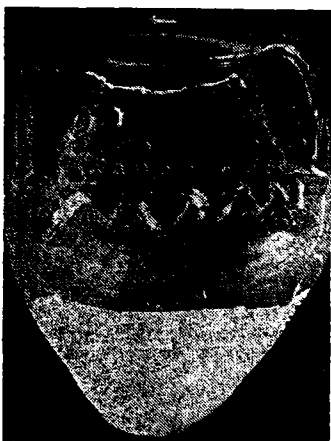
terme (gr. *thermai* „băi calde”), amenajările și instalațiile de băi constînd din una sau mai multe încăperi și bazine, pentru baie de aer cald și de apă caldă și rece. Pe terit. Daciei și al Dobrogei sînt cunoscute atît băile publice, cît și cele private. T. publice sînt cunoscute la Histria — două edificii — (sec. 3—4 e.n.), Drobeta (sec. 3 e.n.), Tomis (sec. 4 e.n.), Ulpia Traiana Sarmizegetusa (sec. 2 e.n.), Capidava (sec. 4 e.n.), Dinogetia (sec. 4 e.n.) și poate și Noviodunum (sec. 4 e.n.), Micia (sec. 2—3 e.n.), Aquae (Călan) (sec. 2—3 e.n.). T. private sînt cunoscute la Histria (sec. 5—6 e.n.), la unele *villae* romane (Tarcea) precum și în *Aedes Augustalium* de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. T. publice comportau mai multe elemente caracteristice: un grup de trei săli dotate cu

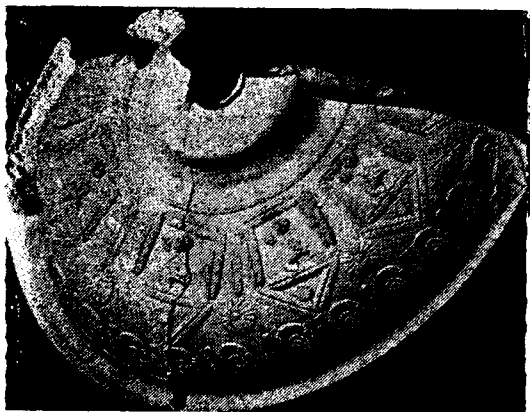
Ruinele termelor de la Tomis: sala mare

Ruinele termelor din perioada romană târzie de la Histria

Vas mithraic cu decor estampat (Potaissa)

Tipar de teracotă pentru terra sigillata (Apulum)

instalație de hipocaust și destinate băilor de aer cald, *tepidarium* (baie calduță), *laconicum* (etuva) și *caldarium* (baie caldă, prevăzută și cu căzi); un bazin patrulater sau circular pentru scăldat cu apă rece (*frigidarium*); o sală mare (*aula*); un vestibul (*apodyterium*) și, după caz, o cisternă, una sau mai multe săli de repaus (*scholae*) și o sală de gimnastică, adesea în aer liber (*palaestra*). Adesea t. erau bogat decorate. Astfel, la Histria și Drobeta s-au putut surprinde resturi și urme ale placajului de marmură al pereților, la Histria și Tomis s-au sesizat mozaicuri pavimentare policrome. T. private comportau cel mai adesea o singură încăpere, dotată cu hipocaust și izolată prin tencuire cu *opus signinum*, care servea și la baie de aer cald și la cele de apă caldă și rece. r.f.

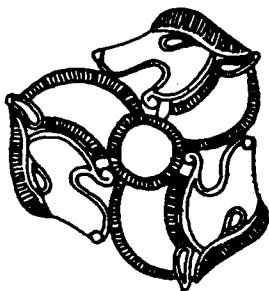
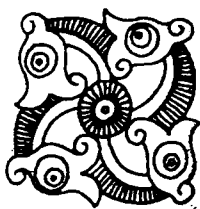
terra estampata, tip ceramic caracteristic pentru epoca romană târzie: forme întinse — cupe sau patere — cu decor specific realizat prin imprimarea în adâncime (*en creux*) a conturilor unor motive figurate frecvent cu caracter creștin. Se cunosc: o pateră de la Histria (M.I.R.S.R.), cu reprezentarea unui împărat în picioare, flancat de busturile schematizate a doi tineri — identificat cu Constantin cel Mare și fiii săi; mai multe fragmente de la Tomis (M.A.C.), având în centru cruce latine cu extremitățile lățite, tipice pentru sec. 5—6, de la Capidava (M.Cap.) un mic fragment cu un cap întru totul similar celor ale acoliților de pe patera de la Histria; de la Dinogetia (M.I.R.S.R.), un fragment, probabil de pateră, cu motivul *planta pedis*. r.f.

terra sigillata, tip ceramic roman caracterizat printr-o prelucrare de un nivel artistic ridicat, pentru care sînt specifice firnisul roșu strălucitor și decorul figurat în relief. Apărută mai întii în Italia — așa-numitele cupe aretine —, unde continuă tradiția elenistică și imită formele rafinate ale vaselor de metal prețios cu decor în relief ciocănit, t.s. se răspîndește apoi în tot Imperiul roman, cele mai importante centre europene situîndu-se în Galia (Lezoux, La Graufesenque) și în Germania (Rheinzabern). O variantă deosebită, cu reliefurile adîncite prin estampare și cu glazură mată cenușie, a apărut în Panonia și este frecventă în Transilvania. Toate aceste tipuri se întilnesc atît în Dacia cît și în Dobrogea în epoca romană, dar descop. de vase întregi sînt relativ rare. Se pot astfel aminti o oenochoe cu subiect erotic de la Tomis (M.A.C.), fragmente de boluri cu scene cinegetice și mari vase mithraice cu motivul tipic al șarpelui de la Drobeta (M.P.F.), Apa-ida (M.I.Tr.C.) și Cristești. Există indicații serioase că t.s. se producea și în provinciile carpatodunărene. Astfel, un tipar pentru cupă provine de la Apulum (M.A.I.), altul, pentru reliefuli aplicate cu motivul amorașilor la cules de vie, de la Capidava (M.Cap.). În epoca romană târzie, t.s. este înlocuită cu *terra estampata*. r.f.

tetraskelion (de la gr. *tetraskelēs* „cu patru picioare”), motiv decorativ în formă de cruce cu brațe egale și extremitățile frînte de obicei la 90°. Are semnificație de simbol solar și este adesea stilizat decorativ. T. apare încă din epoca bronzului pe piese de bronz (centurile de la Gușterița, M.Br.S. și

Cantaros de terra sigillata (Histria)

Aplice în formă de tetraskelion și triskelion (tezaurul traco-getic de argint de la Craiova)

Aiud, M.Ai.) și ceramică (Cîrna, M.I.R.S.R., Ostrovu Mare, M.P.F.). El se reîntâlnește în epoca fierului, sub forma aplicelor rozetă din tezaurele traco-getice (rozetele în t., cu protome de cal, de la Agighiol și Craiova) sau a fibulelor de tip tracic (Ferigile, M.I.R.S.R.). O variantă a t., cu trei brațe, este *triskelionul*, care se întâlnește, de ex., în tezaurul de la Craiova. r.f.

tezaur, ansamblu de obiecte prețioase, rezultat al unei acțiuni de tezaurizare — adică de strângere intenționată și sistematică, în vederea conservării —, descoperit ca atare. Cele mai vechi t. de pe terit. României apar la sfîrșitul epocii neolitice, sînt de aur și au caracter ritual (Moigrad). În epoca bronzului, pe lângă t. compuse din garnituri de costum și podoabe cu caracter ritual din aur (Transilvania, Curtea de Argeș), dintre care unele descoperite în morminte (Ostrovu Mare?), apar și t. tot de aur, cu caracter de depozit de atelier (Perșinari), depozite care continuă și la începutul epocii fierului (Sacoșu Mare). În prima perioadă a epocii fierului sînt cunoscute atît t. funerare de aur (Poiana Coțofenești, Agighiol, Băiceni, Peretu, Craiova) cît și t. rituale tot de aur (Galeșu, Stîncești). Din această vreme încep și argintul să fie folosit curent la confecționarea podoabelor și armelor de paradă. Odată cu a doua epocă a fierului — epoca dacică —, aurul dispăre aproape cu desăvîrșire din

circulație, t. din această vreme compunîndu-se aproape exclusiv din podoabe, vase și monede — căci tot acum încep să se constituie și primele t. monetare — de argint (Sîncrăieni, Herăstrău, Bălănești, Senereuș, Coadă Malului, Poiana Gorj, Surcea ș.a.). Din perioada stăpînirii romane nu se cunosc decît t. monetare propriu-zise, obiecte prețioase găsindu-se numai în morminte și fără să constituie, prin amploarea depozitelor funerare, adevărate t. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism reapar t., adesea cu caracter funerar, de podoabe și piese de harnașament din metal prețios — aur cu decor de pietre semiprețioase în *cloisonné* și caboșon, de stil geometric policrom — reprezentînd ansambluri de paradă ale unor șefi migratori (Pietroasa, Apahida I și II, Velț, Moigrad, Someșeni). În perioada de început al feudalismului se cunosc cîteva tezaure de podoabe, dintre care unele cu caracter ritual creștin (Voinesti, Oțeleni, Cotnari). Atît în perioada de trecere la feudalism cît și în vremea feudalismului timpuriu sînt curente tezaurele monetare, al căror ritm marchează perioadele de restriște și evenimentele violente. Prin extensie, a fost folosit termenul de t. și pentru alte descop. de înaltă valoare (ex.: „t. de sculpturi“ de la Tomis, aflat în M.A.C.). v. și depozit. r.f.

Tibiscum v. Jupa

Tihău (sat, com. Surduc, jud. Sălaj); săp. M. Macrea — 1958. În punctul Cetate (Grădiștea), castru roman de zid (sec. 2—3 e.n.), prezentînd se pare o variantă a tipului carpato-dunărean timpuriu, patrulater (129×144 m), cu turnuri dreptunghiulare, parțial exterioare, flancînd, la o treime a laturilor lungi, cele două părți din capetele axei lungi. Ordonanța stradală comportînd o axă magistrală — *via praetoria* —, *via decumana* și construcții interioare, din care s-a degajat una cu hipocaust în apropierea colțului de V. Așezarea civilă alăturată este prea puțin cercetată. Descop. sărace, între care un perete de ediculă cu portretul unei fetițe purtînd un vas, completat cu culori — miniu roșu — și lucrat într-un stil provincial, caracterizat de redarea minuțioasă a detaliilor. M.Z. BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 355. r.f.

Tilișca (sat, com., jud. Sibiu); săp. N. Lupu — 1959, 1960. Pe dealul Cățanaș, vestigiile unei așezări locuite la sfîrșitul epocii bronzului, în prima vîrstă a fierului și în epoca dacică (sec. 2 î.e.n. — 1 e.n.). Așezarea dacică a fost întărită cu un puternic val de pămînt, precum și cu două turnuri construite din piatră de talie și cărămidă — specific dacice. Printre descop. mai importante se numără vestigiile ale unui atelier monetar: 14 matrițe de bronz care serveau la baterea unor imitații — perfecte — de denari romani republicani; pe platforma din afara cetății, morminte de incinerare tipic dacice, cu piese de argint în inventar. M.Br.S.; M.I.R.S.R. BIBL.: M. Macrea, O. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetății dacice*, p. 34—45. h.d.

Tinosu (sat., com., jud. Prahova); săp. C. Bolliac, 1869; R. Vulpe și Ec. Dunăreanu-Vulpe — 1923—1924. Așezare geto-dacică de tip davă, întărită

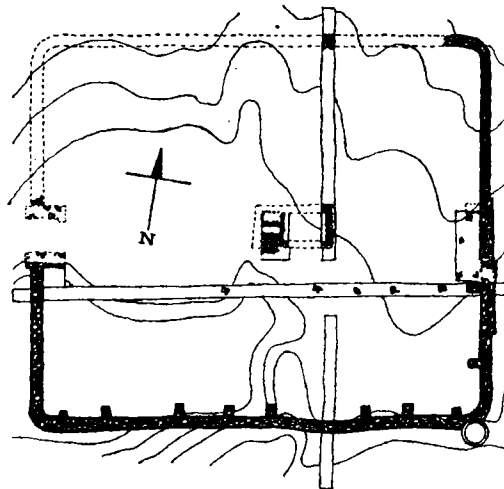
cu val și șanț. Vestigiile, mai ales ceramice, plasează începuturile așezării prin sec. 3—2 î.e.n.; sfârșitul ei poate fi datat în a doua jumătate a sec. 1 e.n. Printre descop. mai importante se pot aminti resturile unor locuințe patrulate din vâlătuci pe schelet — pari și birne — de lemn, un coif grecesc, de tip calcidian, din bronz, piciorul unui candelabru grecesc, de import, din bronz cizelat, decorat cu îmbricături, imitând penajul unui vultur, un fragment dintr-o cupă de sticlă policromă de tip *milleiori*, precum și ceramică (mînere de capace stilizate în cap de vultur). M.I.R.S.R. BIBL.: R. Vulpe și Ec. Dunăreanu-Vulpe, *Dacia*, I. h.d.

tiranți, infrastructuri din lemn sau metal, incluse în zidării. Cele mai simple ex. sînt birnele care străbat transversal zidurile de incintă dacice, cu capetele prinse în lăcașuri scobite în blocurile de parament, unind și consolidînd cei doi paramenți din piatră de talie (*murus dacicus*). Un sistem mai complex — grătare de birne subțiri, înecate în zidărie și cu capetele prinse în lăcașuri anume săpate în blocurile de parament — se întîlnește la picioarele podului lui Apolodor din Damasc de la Drobeta. Birne unind paramenții sînt cunoscute și în zidul de incintă de la sfârșitul sec. 2 î.e.n. de la Histria. Dar grătarele de t. devin specifice abia pentru zidăriile masive — de obicei ziduri de incintă — medievale, începînd din sec. 12 (ex. Tomis — zidul genovez). r.f.

Tisa, cultura ~, cultură neolitică a cărei dezvoltare cunoaște două faze: faza veche, sau T., în neoliticul mijlociu (mileniul 4 î.e.n.) și T. — Polgár, în neoliticul superior (prima jumătate a mileniului 3 î.e.n.). Această civilizație se formează pe cursul superior și mijlociu al Tisei, de unde și numele care i s-a dat, și pătrunde și în V Transilvaniei și Banat (Homorod, Hodoni, Deva, Parța ș.a.). Cultura T. s-a dezvoltat plecînd de la fondul culturii ceramicii lineare și prin absorbirea supraviețuitorilor culturii Criș și altor grupe culturale răsăritene. În afara uneltelor și ustensilelor care dovedesc profilul economic al comunităților din aria civilizației T. — cultivarea plantelor și creșterea animalelor —, ceramica este reprezentată printr-o mare varietate de forme. Decorul — în faza T. — este realizat prin linii meandrice paralele care se împletesc, dînd naștere la așa-numitul decor textil specific acestei culturi. Se mai folosesc, în faza T. — Polgár, decorul în relief (proeminențe perforate), pictura cu alb, negru și roșu, ornamentele circulare adîncite, benzile hașurate sau întretăiate și încrustate. Apar și motivele geometrice — benzi meandrice limitate, prin incizie, de fondul hașurat și încrustat. Foarte rar se întîlnesc și reprezentări plastice feminine, de tipul figurinelor steatopige.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 72—74; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 57. l.r.

Titești (sat, com. Perișani, jud. Vâlcea); săp. Gr. Tocilescu, P. Polonic — 1892—1894; Gh. Poenaru-Bordea, Cr. Vlădescu — 1971. În punctul Dealul Cazanului, mic castru roman (sec. 2 e.n.) din zid de piatră de rîu, de tip clasic, varianta hadrianee. Prezintă un plan dreptunghiular (54,60 ×

Titești. Planul castrului

× 32,30 m), două porți flancate, în capetele axei lungi, de cîte două bastioane pline dreptunghiulare și pînteni care susțineau drumul de strajă ritmînd cortinele. Nu au fost surprinse turnuri de colț, sau intermediare. *Principia* simple cu *aula* și *oecus* cu două încăperi.

BIBL.: Cr. Vlădescu și Gh. Poenaru-Bordea, *BMI*, XLI, 3. r.f.

Tîrșor (n.v. al satului Tîrșoru Vechi, com. suburbană Tîrșoru Vechi, municipiul Ploiești, jud. Prahova); săp. Gh. Diaconu, N. Constantinescu, D.V. Rosetti, M. Sinpetru, N. Simache, V. Teodorescu — 1956, în continuare. Pe malurile pîrului Leaotul, stațiune foarte bogată, cu mai multe nivele: ● vestigii neolitice din culturile Criș, Boian, Gumelnița, cu ceramică tipică; ● vestigii din epoca bronzului, culturile Tei și Monteoru (ceramică); ● așezare de bordeie din prima epocă a fierului (sec. 8—6 î.e.n.), cu ceramică hallstattiană; ● mare așezare de bordeie geto-dacică (sec. 2 î.e.n. — 1 e.n.), cu ceramică curentă; ● așezare romană (sec. 2 e.n.) cu construcții de zid specifice și, probabil, un castru, din care provin ceramică de tip roman și dacic, monede de la Nerva și Traian, cărămizi ștamplate; ● așezare și necropolă de tip Chilia (sec. 3 e.n.), a dacilor liberi, cu morminte de incinerare cu depunere directă în sol sau în urne tipice, tîrșii, cu inventar sărac (mărgele, verigi de aur, urne); ● așezare și necropolă birituală plană, cuprinzînd peste 300 morminte, de tip Sintana de Mureș-Cerneahov (sec. 4 e.n.), în care s-au descoperit ceramică fină și zgrunțuroasă tipică, fibule cu picior întors pe dedesubt și cu semidisc, aplice, pandantivi, catarama, din bronz și argint, pahare de sticlă, piepteni de os dubli, semicirculări și în formă de clopot, instrumente chirurgicale de bronz și os, fusaiole, mărgele octaedrice de cornalină și sferice și bitronconice de sticlă, arme de fier, un cuțit de plug, un ac de cusut din bronz, cățui de ceramică făcute cu mîna, de tip dacic — bordeie din sec. 5 e.n.; ● așezare de bordeie

cu vetre de vălătuci, de tip Ipotești-Cîndești, din sec. 5—7 e.n.; ● mormînt de călăreț de tip avar (sec. 7—8 e.n.); ● așezare de bordeie de la începutul feudalismului (sec. 8—11 e.n.); ● resturile unei așezări feudale. M.I.R.S.R.; M.I.P. BIBL.: Gh. Diaconu, *Tîrgșor, necropola sec. III—IV e.n.*, Buc., 1965. r.f.

Tîrgu-Jiu (municipiu, jud. Gorj); descop. înt.—f.d. Tezaur de argint de factură dacică, dar datînd din epoca stăpînirii romane în Dacia (sec. 2 e.n.), mărturie importantă a continuității tradițiilor culturale și artistice autohtone, după cucerirea romană. Constă dintr-un inel cu pandantiv în formă de secure dublă și alte două verigi duble cu pandantivi în formă tot de secure dublă. M.I.R.S.R. BIBL.: *Trésors*, nr. 297—299. r.f.

Tîrgu Mureș (municipiu, jud. Mureș); descop. înt.—f.d.: I. Kovács — 1906—1907; A. Zrinyi — 1961; Al. Bogdan — 1963 — 1964. ● În Cetate, așezare neolitică de tip crîng (cultura Criș) de bordeie patrulate, adînci dintre care unele aveau cuptoare circulare într-un colț; o mare cantitate de ceramică tipică. Suprapusă de altă așezare, cu două nivele, din prima epocă a fierului; locuințe de suprafață patrulate, cu vetre deschise într-un colț și cu inventar bogat — ceramică, obiecte de os și metal. Deasupra acesteia, au fost surprinse vestigii romane — ceramică și *terra sigillata* de producție locală, atestînd o locuire dispersată. Toate aceste depuneri sînt străpunse de morminte de înhumăție aparținînd culturii Sintana de Mureș-Cerneahov, cu inventare comune, peste care au fost descoperite depuneri subțiri cu ceramică cu decor striat, tipică pentru sec. 10—12. Deasupra acestor straturi de cultură urmează locuirea medievală cu mai multe nivele. ● Pe terit. orașului, vestigii neolitice de tip Bodrogkeresztúr: ceramică (o cupă) cu decor specific acestei culturi (textil), de benzi meandrice, conservate prin excizie, pe fond adîncit, hașurat și incrustat; o placă de aur în formă de inel plat, cu o prelungire simplă și ușor trapezoidală, scurtă, cu două perforații în colțuri. ● Din prima epocă a fierului, o brățară de aur cu extremitățile în proimă de bovidu; pe tijă, decor din registre de false granulații alternînd cu baghete. ● Morminte de înhumăție din prima epocă a fierului, de tip scitic. M.T.M.; Muzeul Național, Budapesta. BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 407.

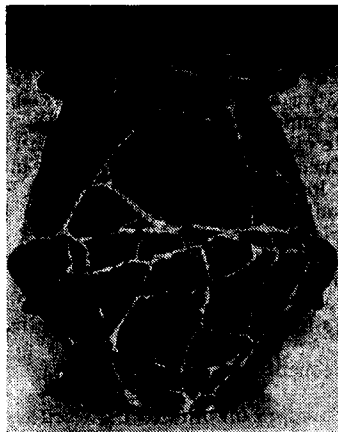
l.r. și r.f.

Tîrgu Ocna-Podei (oraș Tîrgu Ocna, jud. Bacău); săp. C. Matasă — 1959. Pe platoul Podei, așezare de tip Cucuteni B, pe pînten barat cu șanț, cu locuințe patrulate cu platformă. Ceramică tipică Cucuteni B, cu pictură bicromă, în benzi groase, spiralice, pe care apare și decor în relief (bucranii schematizate care se întîlnesc numai în această așezare). M.A.P.N.; M.I.R.S.R.; M.I.G.D.

BIBL.: C. Matasă, *AM*, II—III.

l.r.

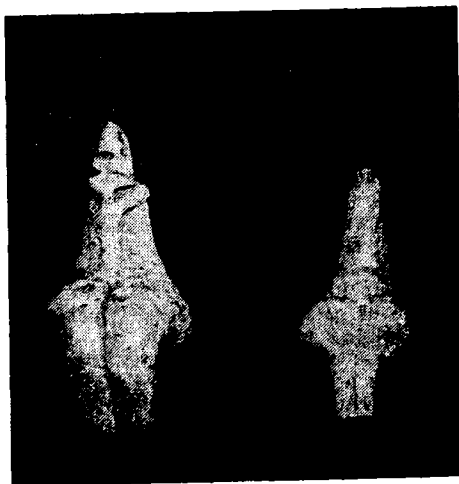
Tîrpești (sat, com. Petricani, jud. Neamț); săp. C. Matasă și R. Vulpe—1937; D. Constantinescu — 1958; S. Marinescu-Bîlcu — 1959—1965, 1968. Pe locul Rîpa lui Bodai, pe un bot de terasă,

Tîrgu Mureș. Vas de provizii hallstattian

Tîrgu Ocna-Podei. Vase ceramice din cultura Cucuteni

Figurine de teracotă de la Tîrpești și Traian (cul Precuteni)

stațiune cu mai multe straturi: așezare aparținând culturii ceramicii lineare cu capete de note muzicale, cu locuințe de suprafață; așezare precucuteniană cu două nivele, fortificată cu un șanț de baraj, cu alveolări — poate bordeie și cu locuințe de suprafață, în general fără platformă, una dintre ele având însă platformă din vălătuci; așezare Cucuteni A fortificată printr-un șanț de baraj, cu locuințe cu platformă; așezare din cultura Horodiștea-Foltești, cu locuințe-bordei; așezare carpică — sec. 2—3 e.n.; așezare de tip Ipotești-Cîndești, sec. 6—7 e.n. Ceramică tipică pentru culturile amintite, în cadrul căreia se distinge ceramica Precucuteni cu decor bogat (de remarcat siluete feminine în relief aplicat) și cea Cucuteni A; plastică caracteristică pentru culturile Precucuteni — (foarte bogată, în cadrul căreia se disting fragmente de vase suport în formă de hore, și un gînditor) și Cucuteni A. Sînt frecvente și butoaiile de capac precucuteniene stilizate remarcabil, prosopomorf sau zoomorf.

M.T.N.; M.I.R.S.R.; M.I.M.
BIBL.: S. Marinescu-Bilcu, *Precucuteni*, p. 168.
I.r.

togată, statuie ~ v. statuie; togă

togă (lat. *toga*), veșmînt de purtat deasupra tunicii, specific cetățenilor romani, constînd dintr-o fișie semicirculară de stofă, care se drapa pe torace, acoperînd umărul drept și lăsînd liber pe cel stîng. T. cădea amplu pînă jos. Se întîlnește pe monumentele sculpturale, sau pe așa-numitele statui togate, dintre care pot fi amintite Cetățeanul din Tomis (M.I.R.S.R.) și Poetul de la Apulum (M.A.I.).

tolos (gr. *tholos* „boltă, cupolă“), monument de plan circular, în mod obișnuit acoperit cu o cupolă. Prin extensie, se numesc t. — corect *pseudotolos* — toate mormintele tumulare cu infrastructură de piatră comportînd o acoperire boltită. Ex.: cele două morminte traco-gețice de la Callatis și Doi Mai, care au camerele de plan patrulater și boltă demicilindrică. În zona traco-gețică sînt cunoscute și t. cu infrastructură de lemn, reproducînd, se pare, dispozițiile prototipurilor de piatră (ex.: Agîghiol, Peretu).

Tomis v. Constanța

topor, unealtă și armă totodată, din piatră, cupru, bronz sau fier, avînd un corp paralelipipedic, terminat cu un tăiș sau cu două, cu și fără gaură de înmănușare; secure. T. de lucru, cel mai vechi tip, din piatră șlefuită (ex. Radovanu, Tîrpești), era plat și se fixa în despăcătura cozii de lemn. Din acesta s-au dezvoltat o serie de tipuri — de lucru și de luptă — cum ar fi: așa-numitul t. în formă de calapod (ex. Perieni); cel cu gaura de înmănușare transversală față de axul lamei, de piatră sau de metal, adesea cu o formă deosebit de frumos echilibrată, la care contururile rotunjite prin abraziune capătă valori plastice deosebite (ex. Bîrsești); t. de aramă cu tăișul în formă de cruce (ex. Uioara); t. plat, cu arpioare, de bronz; cel cu gaură de înmănușare longitudinală, cunoscut sub numele de „celt“, tot de bronz, care se răsfrîndește foarte mult în prima epocă a fierului

Statuie funerară feminină togată (Drcbeta)

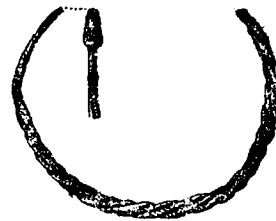
Topor de bronz cu disc și spin (Someșeni)

(ex.: depozitul de la Drajna de Jos); t. de fier bipene — cu două tăișuri paralele (Ferigile, Bîlvănești). Trebuie amintit și t. de luptă cu tăiș și cu ciocan (Ferigile, Bîrsești). Unele dintre aceste t., în special cele de bronz cu ceafă cu disc și spin, din epoca bronzului, sînt frumos împodobite cu motive spirale sau în stea, în val, în zigzag, în dinți de lup, ș.a. gravate (ex.: Apa, Someșeni ș.a.). Tipuri de t. (ex.: bipena, dar și cel de pietrar) au fost folosite ca elemente simbolice sau motive decorative în plastica de la sfîrșitul primei epoci a fierului sau în ornamentica romană.

I.r.
tor, profil de secțiune demicilindrică, folosit în decorul arhitectural și, prin extensie, la decorul monumentelor de piatră, la ceramică sau metal. Un t. îngust și puțin reliefat se numește *baghetă*. Uneori, t. poate fi decorat cu motivul fascicului de frunze, sau cu alte motive. T. fac parte din modenatura bazelor ionice. Un t. decorează altarul mare elenistic de la Histria. T. stilizate în fascicule de frunze de laur și de grenade, apar pe două frize de la Tomis, mărginînd în partea de sus o amazonomahie și o vînătoare a eroșilor. În sfîrșit, tot t. stilizate în fascicule de frunze apar pe gîtul amforei de la Conțești, pe acelea ale oenohoelilor de la Tăuteu și cu flori de lotus pe gîturile cînilor de aur de la Sînnicolau Mare.

I.r.

torcutică v. **aramă și bronz; argintărie; aurărie; fier**
torques (cuv. lat. „colier“), colan de metal — aur, argint, bronz —, având aspectul unei bare de metal torsadate. Cele mai vechi exemplare datează din epoca bronzului (ex.: Deva, M.D.). În prima epocă a fierului se cunosc t. în depozite cum este cel de la Bîlvănești, precum și decorul ceramic „cu t.“, obținut prin imprimarea în pastă a unui instrument din ceramică imitînd relieful unui t. (ex. vase din necropola de la Basarabi, M.I.R.S.R.). Folosirea t. era foarte răspîndită la perși, sciți, celți și daci. De la celți, t. a trecut la romani, la care a devenit o distincție militară. În Dacia se cunosc t. celtice la Ciumești (M.J.M.) și dacice la Marca (Kunsthistorisches Museum, Viena), Slimnic (M.I.R.S.R.), Senereuș, Mediaș (M.M.), Poiana-Gorj ș.a.: cele dintîi sînt de obicei din bronz, cele din urmă din argint. Extremitățile t. dacice reprezintă adesea capete stilizate de animale, mai ales de șerpi. Din epoca romană, un t. este figurat pe stela funerară a unui veteran roman de la Sucidava (M.I.R.S.R.)

Torques dacic de argint (tezaurul de la Poiana-Gorj)

h.d.

torsione, tehnică de argintar constînd din răsucirea unui fir de metal de secțiune unghiulară, sau a mai multor fire de secțiune fie unghiulară, fie circulară, așa încît să se obțină o torsadă. Prezentă la *torques*-urile din argintăria dacică.

r.f.

Totești (sat, com., jud. Hunedoara); descop. înt. — anterior anului 1889. Brățări de aur unspirale, din bară rombică, cu capetele libere ușor petrecute terminate în cap de șarpe, geometric stilizate, dar clar definit, cu detalii decorative sugerînd eventual trăsături specifice speciei *Vipera Amodytes*. Datează din perioada dacică. Fibulă de bronz a *navicella* de la sfîrșitul primei epoci a fierului. Col. partit.

BIBL.: V. Pârvan, *Getica*, p. 545.] r.f.

traciă, artă ~, ansamblul manifestărilor artistice de pe terit. ocupat de traci (v. **paleoetnografie**) între sec. 5 și sec. 1 î.e.n. În afara unor începuturi relativ modeste de urbanistică și arhitectură monumentală (orașul Seuthopolis, R.P.B.), a.t. este caracterizată mai ales prin arhitectură și artă somptuară de caracter funerar: morminte cu tolos, de piatră sau lemn și tezaure de arme, vase și podoabe de metal prețios cu decor figural comportînd teme naturiste (lupta dintre animale, fiara, cerbul, șerpii) sau din ciclul libație (cavalerul la vînațoare, eroul aducînd eroului sacrificînd berbecul), prezentînd caractere sincretice în care se îmbină elemente din repertoriul iranian și grecesc. Din punct de vedere al stilului în care cele din urmă sînt realizate, se disting două zone: una sud-balcanică mai puternic influențată de iluzionismul clasic și elenistic și alta nord-balcanică, marcată de stilizarea geometrică și de un simbolism mai accentuat. Din aceasta din urmă fac parte și o serie de morminte (Callatis, Doi Mai, Agighiol, Peretu), tezaure (Poiana Coșofenești, Băiceni, Stîncești, Agighiol, Peretu, Craiova, Porțile de Fier), precum și spada-blemă de la Medgidia și rîtonul de la Poroina, descoperite în Dobrogea sau în terit. extracar-

patic al Daciei, și care sînt cunoscute și sub denumirea colectivă de artă traco-dacică sau traco-getică.

BIBL.: D. Berciu, *Arta traco-geților*.

r.f.

Traian (Marcus Ulpius Traianus), împăratul roman (98—117 e.n.) care a cucerit Dacia (101—106), nu este reprezentat pe nici un monument de pe terit. acestei provincii. În schimb, apare pe metopele Monumentului triumfal *Tropaeum Traiani* de la Adamclisi (provincia Moesia). De aici se păstrează șase imagini ale împăratului, care respectă elementele de iconografie și conotațiile tradiționale în portretele imperiale, dar sînt mai stîngace în redare și perspectivă, cu o notă de naivitate, evidențînd caracterul supra-natural al puterii imperiale. Acestea fixează nu numai înfățișarea sa oficială, dar și felul în care provincialii înțelegeau expresia plastică a ideii imperiale. T. a fost unul dintre cei mai mari constructori care au activat în provincia nou cucerită. Lui i se datorează întemeierea coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa, construirea podului peste Dunăre de la Drobeta și a castrului alăturat de către Apolodor din Damasc, a Monumentului *Tropaeum Traiani* (și a Columnei lui T. de la Roma), precum și aceea a unui număr însemnat de castre pe limesul dunărean al Dobrogei, probabil și pe limesul transalutan, ca și în zona subcarpatică (Drajna de Sus, Mălăiești, Tîrșor, Pietroasa) și în Banat (Arcidava) și probabil încă multe altele.

r.f.

Traian (sat, com. Zănești, jud. Neamț); săp. VI. Dumitrescu, H. Dumitrescu, C. Matasă, C. Mateescu, S. Marinescu-Bîlcu — 1936, 1938, 1940, 1951—1961. ● Pe Dealul Fintînilor, așezare neolitică cu mai multe nivele: așezare din cultura ceramicii lineare; așezare Precucuteni nefortificată cu locuințe cu platformă și cu ceramică specifică, în cadrul căreia se disting piese cu siluete feminine în relief aplicat; așezare Cucuteni AB, fortificată prin două șanțuri de baraj, caracterizată de mari locuințe de suprafață, cu platforme de lut, dispuse în raport cu o axă longitudinală magistrală. Sub cîteva locuințe s-au descoperit ciudate înmormîntări rituale: într-o groapă circulară era înhumat o parte din cadavrul unui copil prezentînd malformații, împreună cu un mare număr de vase pictate întregi. Ceramică pictată în stil Cucuteni AB, în cadrul căreia se

Traian. Pahar ceramic cu decor pictat (cultura Cucuteni AB)

Traian. Capac de vas ceramic (cultura Boian, aspect Zănești)

Traian. Vas ceramic cu decor pictat, cu motiv antropomorf (cultura Cucuteni AB)

detasează un vas mare de provizii, prezentînd două „metope” pe pîntece, cu reprezentarea antropomorfă geometrizată a unei femei; aplică de aur inelară plată, continuată de un corp trapezoidal relativ mare, cu proeminențe în relief ciocănit pe margine și două perforații centrale; figurine feminine tipice Cucuteni, între care se distinge un picior — fragment — ale cărui proporții și modelaj realiste, de o stilizare deosebit de elegantă, îl înscriu printre capodoperele artei neolitice. ● Pe Dealul Viei, pînten barat cu șanț, pe care este situată o așezare neolitică fortificată, aparținînd culturii Precucuteni, cu locuințe de suprafață dreptunghiulare, din vâlătuci atît cu, cît și fără platformă. Ceramică precucuteniană cu decor spiralic, incizat și plisat, precum și de tip Boian — aspect local denumit și Zănești — cu decor incizat adîncit și excizat; plastică bogată, specific precucuteniană, cu figurine antropomorfe așezate (comportînd uneori și modele-miniaturi de mobilier), în picioare și de tipul *en violon*. M.I.R.S.R.; M.A.P.N.

BIBL.: S. Marinescu-Bîlcu, *Precucuteni*, p. 170; Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 131—145, 207—223; Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, Buc., 1979, p. 41. l.r. și r.f.

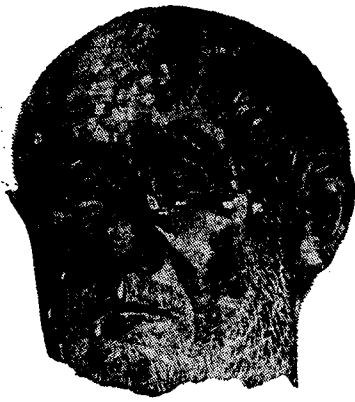
Traianus Decius (Caius Messius Quintus Decius Traianus), împărat roman (249—251). Îi este atribuit un portret — capul unei statui de bronz — provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (M.I.R.S.R.) de o deosebită expresivitate, cu trăsăturile accentuate exprimînd o personalitate complexă și cu elemente de tratare plastică specifică — părul într-un volum unitar, ale cărui detalii de relief sînt sugerate prin incizii care determină un joc de umbre și lumini modelînd suprafața.

r.f.

transept, la bazilicile paleocreștine, navă transversală interpusă între navata longitudinală și absida și ocupată parțial de *schola cantorum*. Este cunoscut un singur ex., bazilica cu t. de la Tropaeum Traiani.

r.f.

Transilvania, provincie geografico-istorică românească, al cărei terit. e delimitat de Munții Carpați (Orientali, Meridionali și Apuseni). Prin extensie, denumirea de T. se folosește în mod curent și pentru desemnarea unei zone mai largi, cuprinzînd și Maramureșul și Crișana. Descop. arheologice dovedesc că terit. T. a fost locuit cel mai tîrziu începînd cu paleoliticul mijlociu. O locuire densă se cunoaște în neolitic (culturile Criș, Vința-Turdaș, Cucuteni-Ariușd, Petrești), în epoca bronzului (culturile Coțofeni, Wietenberg, Noua) și a fierului. În T., în epoca dacică, este situat centrul statului lui Burebista și al lui Decebal, iar în epoca romană devine zona cea mai importantă economic, politic și militar a provinciei Dacia. După retragerea aureliană (271 e.n.), T. continuă să fie locuită de o populație romanizată; ea este terit. de bază în care se petrece procesul etnogenezei românești. Ceea ce caracterizează cultura materială a T., începînd încă din cele mai vechi epoci, este faptul că aici se întîlnesc

Portretul lui Traianus Decius (de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa)

elemente și aspecte venite din Europa Centrală sau dinspre SV, cu altele, din E Mediteranei. Astfel, neoliticul timpuriu și mijlociu este reprezentat de culturile Criș și Vinča-Turdaș, pătrunse din zona Balcanilor de V; în neoliticul superior se conturează sinteza între tradiția locală (Criș, Turdaș) și influențele pătrunse dinspre E și SE, de tip Boian și Cucuteni, sinteză cunoscută sub numele de cultura Petrești. În epoca bronzului, centrul T. este caracterizat, în etapa de tranziție de la neolitic, de pătrunderea elementelor central-europene de tip Baden și Pecel, care se integrează în noul complex Coșofeni, apoi de aspectul local Schneckenberg al culturii Giina, în sfârșit, de cultura Wietenberg pentru care este specifică ceramica cu decor încrustat, înrudită cu aceea de tip Tei din Cîmpia Dunării, dar exprimând clar, în plastica complexă a vaselor, și influența culturilor vestice — Otomani, Pecica — Periam — care, dealtfel, pătrund în zona de V a podișului transilvănean. În epoca fierului, în afara repertoriului de forme de cultură comun întregului spațiu carpato-dunărean reprezentat de cultura Basarabi, pe fondul căreia, mai târziu, se va dezvolta cultura dacilor, trebuie scoase în evidență o serie de pătrunderi venite din stepa panonică și din Cîmpia Tisei (enclave scitice și celtice), sau chiar dinspre SV, din Dalmația sau Italia de N (menhirii geometrizați de la Baia de Criș, bronzurile apuliene din cetățile dacice). Cultura dacilor este continuarea celei hallstattiene, dar cuprinzând într-o sinteză nouă atât elemente de origine elenistică cît și elemente de tip central-european, La Tène, care au contribuit și la definirea aspectului specific al culturii (v. daci). În epoca romană, T. constituie nucleul provinciei Dacia. În și mai mare măsură poate fi acum observată întâlnirea elementelor provinciale orientale cu cele provinciale central-europene: pe plan etnic — greci din Pont cu mineri dalmați; pe plan religios — culte orientale (Mithra, Cibe), sau est-balkanice (Cavalerul trac, Diana-Bendis), cu divinități celtice (Cernunos — zeul cu ciocanul); pe plan artistic — tipuri de monumente de cult de ori-

gine orientală (tableta, relieful ajurat), cu tipuri venite fie din Dalmația sau Italia de N (edicula), sau chiar din Panonia (stela cu chenar arhitectural, cu coronament de lei, medalionul). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism se dezvoltă o cultură locală de aspect omogen cu restul terit. României, dar în cadrul căreia sînt mai puternice elemente de tradiție romană, precum și elemente creștine de filieră bizantină. Tot influenței bizantine trebuie atribuită o serie de elemente din ansamblurile artistice specifice migratorilor, cum ar fi cămile din tezaurele de la Tăuteu și Apahida, medalioanele și colierul de la Șimleu Silvaniei și chiar tehnica presării, folosită la executarea fibulelor și aplicelor din sec. 6—9. Este interesant de remarcat faptul că de obicei pătrunderile de migratori — cu excepția mării invazii tătarăști, care forțează pasurile Carpaților — urmează aceeași cale dinspre Cîmpia Tisei către podișul transilvan, pe văile marilor rîuri — Mureș, Someș — unde se întîlnesc enclave importante de ostrogoți, gepizi, avari și slavi, ba chiar și singura enclavă (cea de la Blandiana) care ar putea fi pusă în legătură cu protobulgarii. Aceste enclave se constituie pe fondul culturii locale care este din ce în ce mai clar evidențiată de ultimele cercetări (Bratei, Noșlac, Nușfalău, Biharia) dar care, de asemenea, suferă influența marilor culturi central-europene contemporane, de ex. a culturii carolingiene: piese de metal de tip *Bielo-Brdo* (Vărșand, M.I.R.S.R.; Biharia), de tip *Keszthely* (Sîntion). În acest fel se promovau premisele culturii medievale pentru care avea să devină specifică întîlnirea, pe fondul local cu tradiții străvechi, a programelor de tradiție bizantină ca și romanico-gotică, cu forme și soluții de asemenea bizantine, dar și romanice și gotice, întîlnire care avea să genereze o sinteză originală și fecundă proprie poporului român.

h.d.

trapeză v. mobilier

trepan, sfredel fin, folosit în sculptură pentru a obține efecte plastice cu mijloace mai simple decît modelajul în planuri diferențiate, prin crearea unor puncte de umbră. Cel mai vechi monument lucrat cu t. este un capitel ionic de la Tomis (M.A.C.). Alt ex. reprezentativ îl constituie părul și barba zeului Pontus din statuia Fortuna cu Pontus de la Tomis (M.A.C.). De la sfîrșitul sec. 2, folosirea t. se generalizează. El dispare odată cu dispariția sculpturii monumentale, în Dacia în s.e.c. 3 e.n., iar în Dobrogea la începutul sec. 7.

r.f.

Trestiana (municipiul Bîrlad, jud. Vaslui); săp. E. Popușoi — 1966. În cartierul I., așezare neolitică de bordeie de tip Criș, cu ceramică pictată abundentă; străpunsă de morminte de înhumăție cu schelete chircite, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului și de un mormînt de înhumăție cu schelet întîns, din al cărui inventar ies în evidență două fibule de bronz cu picior arcuit și port-agrafa (placa pe care este fixat dispozitivul care prinde virful

aceluși) în formă de scut beoțian decorată cu cerculețe psononate, din prima epocă a fierului. M.V.P.B.
BIBL.: E. Popușoi, *Carpica*, 1969.

I.r.

Triada Capitolină, grupul celor trei divinități romane: Iupiter, Iunona, Minerva. Reprezentările acestui grup specific al religiei tradiționale romane sînt aproape inexistente. Recent, o descop. de la Apulum (M.A.I.) documentează existența unui grup statuar, păstrat doar fragmentar, de acest tip. Statui ale membrilor grupului se reîntînesc însă relativ frecvent, mai ales Iupiter Tronans, dar fără indicii de asociere într-o reprezentare colectivă. r.f.

tribunal, estrada amenajată într-un local public sau într-o unitate militară, pe care stăteau magistrații și, respectiv, comandanții. Sînt cunoscute astfel de t. în *principia* castrului Tibiscum, la capătul de S al bazilicii *forensis* de la Tropaeum Traiani, în comandamentul din fața a III-a a castrului Drobeta și în comandamentul cetății Capidava din sec. 4 e.n. r.f.

trinavat, plan, de obicei de bazilică, comportînd trei nave paralele și alăturate, constituind un ansamblu. Cele mai vechi ex. de monumente t. sînt bazilicile civile din sec. 3 e.n. de la Histria și bazilica civilă (*forensis*) de la Tropaeum Traiani. În perioada romană tîrzie (paleocreștină), planul t. este curent la bazilicile creștine. Doar cîteva (de la Sucidava și bazilica mică de la Tomis) au cîte o singură navă. r.f.

Trofeul de pe Monumentul triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi

triskellion v. tetraskellion

Tritoni v. Neptun

triumfală, artă ~, gen al artei romane imperiale, în care se încadrează monumente cu caracter votiv, legate prin funcția, prin forma și prin decorația lor de ceremoniile triumfale sau de comemorarea faptelor de arme ale împăraților și ale armatei romane. Două monumente importante sînt legate de terit. și de istoria României: Columna lui Traian din Forul lui Traian, la Roma (copia reliefulor în M.I.R.S.R.) și *Tropaeum Traiani* — monumentul triumfal al lui Traian — ale căruia ruine și resturi se păstrează la Adamclisi, *in situ* și în muzeu. Fragmente sculpturale provenind și din alte locuri din țară (Capidava, cetatea Tropaeum Traiani ș.a.), reprezentînd trofee, au putut face parte din alte monumente triumfale, practic necunoscute. r.f.

Troesmis v. Turcoaia

trofeu (lat. *tropaeum*; gr. *tropaion* „trofeu, monument de victorie”), tip de monument greco-roman constînd din reproducerea în piatră a unui trunchi de arbore de care sînt ațarnate armele dușmanului, consacrate lui Iupiter sau lui Marte. De obicei, t. era așezat pe o bază mai mult sau mai puțin importantă. Armele erau aranjate într-o ordine anumită, corespunzînd în general felului în care se înarma un luptător: coiful se afla în virful trunchiului, *lorica* îl îmbrăca, scuturile erau dispuse simetric în dreapta și în stînga, împreună cu mînunchiuri de arme de aruncat, iar spada era prinsă în *balteus* (diagonală) peste umăr. Sînt cunoscute doar două t. de acest tip — primul încoronază Monumentul triumfal de la Adamclisi, cel de al doilea era așezat, ca o emblemă, deasupra porții de E a cetății Adamclisi. T. constituie, de asemenea, un motiv iconografic întîlnit pe reliefulurile funerare provinciale romane (ex.: pe un altar funerar și pe un fragment de monument de la Tomis din epoca romană, M.I.R.S.R.) sau de cult (ex.: relieful roman fragmentar de la Capidava, cu reprezentarea unui cap de dac în primul plan și a unui t. în fundal, M.A.C.). În general, dispoziția elementelor de armură sugerează abandonarea lor după folosire, idee care se regăsește și în tema funerară grecească clasică a părăsirii obiectelor familiare, parte integrantă a personalității pămîntești a celui dispărut. Prin acest aspect, tema t. funerar se leagă de curentul iluzionismului elenistic. r.f.

Tropaeum Traiani v. Adamclisi

Trudești-Ghigoiești (sat Ghigoiești, com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț); săp. C. Matasă — 1940; S. Marinescu-Bîlcu — 1969 în continuare. Pe Siliștea Trudeștilor — așezare precucuteniană, pe teren plat, nesigur dacă era fortificată sau nu, cu locuințe de suprafață, patrulater, de dimensiuni importante — unele peste 70m² — din schelet de lemn lipit cu vâlătuci. S-a putut constata rolul constructiv important al unor birne de lemn masive suprapuse. Ceramică și plastică tipice pentru cultura Precucuteni, bogate. M.A.P.N.

BIBL.: S. Marinescu-Bîlcu, *Precucuteni*, p. 174.

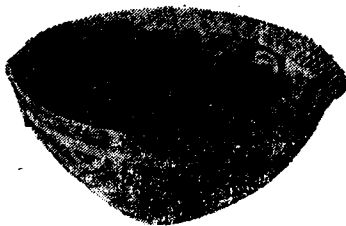
I.r.

Truşeşti. Figurină feminină de teracotă (cultura Cucuteni A)

Truşeşti. Vase ceramice cu decor pictat (cultura Cucuteni A)

Truşeşti. Reprezentarea plastică a unei perechi (cultura Cucuteni A)

Truşeşti (sat, com., jud. Botoşani); săp. M. Petrescu-Dîmboviţa, A. Florescu, M. Florescu, D. Marin — 1951—1959, 1961. ● Pe Dealul Ţuguleta, pînten barat de un şanţ cu val, pe care este situată o aşezare neolitică fortificată, aparţinînd culturii Cucuteni, fazele A şi B, cu ordonanţă stradală caracterizată de o axă magistrală longitudinală, mici artere secundare perpendiculare sau paralele şi un spaţiu liber, relativ central. Locuinţele, de suprafaţă, cu platformă de lut, se grupează perechi. Ceramică pictată de tip Cucuteni A, pe care se poate distinge trasarea preliminară monocromă, cu un şablon sau florar, a motivelor, ulterior reluate în tricomie. Se detaşează un mare vas de provizii cu decor antropomorf în relief aplicat; trei mari imagini plastice de teracotă, dintre care una — aparent feminină —, cu suprafaţa plisată, sugerînd drapajul unui voal şi două grupuri: o triadă accentuat stilizată geometric şi o pereche în relief degajat. Aceasta din urmă, compoziţie sincretistică şi sintetică totodată, are ca element principal două statuete, una mai înaltă şi alta mai scundă, de tipul figurinelor cu braţele în cruce cu pandantivi la gît, dar cu capetele, la care nasul este indicat printr-un profil sugestiv, terminate în cupă. Pe suportul acestui grup, se decupează două spaţii ovale libere şi se reliefează o suprafaţă relativ circulară şi nouă stilpi terminaţi cu un profil sugerînd un capitel. Aceste elemente au fost raportate la motive simbolice din lumea egeeană — coloana, altarul. Modele-miniaturi de mobilier (masă-altăraş, scaun cu spătar), vase plastice (torsuri feminine specifice şi o protomă cu trăsăturile figurii urmîrind o oarecare asemănare portretistică). ● În apropiere, aşezare din cultura Costişa, suprapusă de o alta, din epoca bronzului, cultura Monteoru. Această descoperire marchează atît limitele a două culturi din epoca bronzului, cît şi raportul lor cronologic reciproc. ● Aşezări de tip „cenuşar” (cultura Noua). ● Un cimitir hallstattian, descoperit în partea de E a aşezării cucuteniene. ● În aceeaşi zonă, au fost surprinse şi cîteva morminte sarmatice. M.I.R.S.R.; M.I.M.; M.J.B.

BIBL.: M. Petrescu-Dîmboviţa, *PZ*, XLI. 1.r.

Tulcea (municipiu, jud. Tulcea); n.a. *Aegyssus*; săp. V. Baumann, A. Opaîţ — 1974, în continuare. Izvoarele antice (Ovidiu) menţionează o aşezare getică *Aegyssus*, al cărei amplasament nu se cunoaşte exact, după cum rămîne de precizat localizarea bazei navale a flotei *Flavia Moesica*, cunoscută din inscripţii. ● Pe Dealul Monumentului, vestigiile cetăţii romane (sec. 1—3 e.n.) şi romano-bizantine (sec. 4—7) *Aegyssus*: resturi din zidul de incintă tîrzie, cu traseu de tip moeso-roman, fundat direct pe stîncă dealului, precum şi o serie de mici terase patrulatere cu urme de anrocamente ale unor construcţii, unele probabil getice. ● La baza Dealului Monumentului, necropolă romană tîrzie (sec. 4—6) de caracter creştin, din care provin, între altele, două brăţări de argint circulare, tubulare, cu capete libere îngroşate, cu decor gravat cu motive geometrice (registre de V-uri şi zigzaguri). ● Pe Dealul Taberei, cetate getică de la sfîrşitul primei epoci a fierului, fortificată cu val şi şanţ. M.D.D.

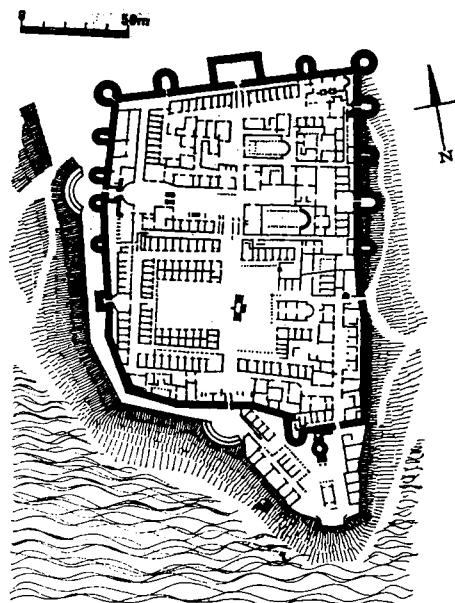
BIBL.: *Dobrogea*, Buc., 1970.

r.f.

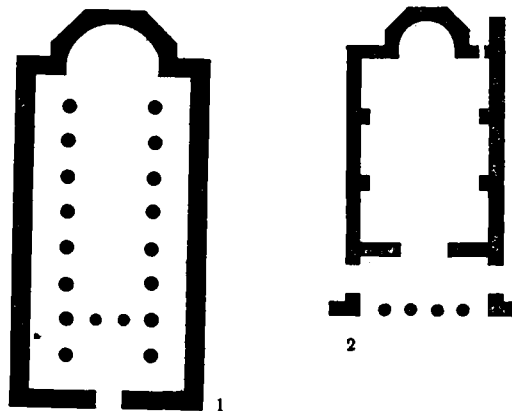
Tumul (lat. *tumulus* „movilă”), tip de monument funerar, avînd forma unei movile conice de pămînt. În structura unui t. se disting: nivelul de călcare, cu sol vegetal antic, groapa mormîntului săpată în acesta, infrastructura din piatră sau lemn și mantaua (umplutura de pămînt care-l acoperă). Cei mai vechi t. apar la sfîrșitul neoliticului — așa-numitele morminte tumulare cu ocru roșu — și sînt caracterizați prin infrastructuri constînd din ringuri (inele) din bolovani conturînd baza t., sau dintr-un strat de piatră, poate la origine așezat pe o șarpantă de lemn, sub manta. T. din epoca bronzului nu au caractere deosebite. În prima epocă a fierului (sec. 7—6 î.e.n.), t. din necropolele traco-gețice de tip Ferigile-Bîrșești au adesea ca infrastructură o cistă de piatră, așezată în groapă. T. princiarilor traco-gețici au o infrastructură comportînd un *dromos* (coridor de acces), uneori o cameră a ofrandelor (cai și car) și o cameră mortuară. În două cazuri (Callatis, Doi Mai), această infrastructură este din piatră de talie de tehnică elenistică. În alte cazuri, pereții sînt din leșezi și acoperirea de lemn (Agighiol), iar alteori la baza t. este situat un ring de piatră iar infrastructurile, de tehnică locală, sînt de lemn (Găvani, Peretu). În epoca grecească și romană, necropolele tumulare sînt la fel de frecvente ca și cele plane. Un tip deosebit de t. îl constituie „mormîntul cu papyrus” de la Callatis, care avea un soclu de piatră, din care se desprindeau și stela funerară și masa altarului. Groapa era prevăzută cu o lespede. De același tip pare să fi fost și mausoleul Aureliilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, la care apare în plus covorul de cărămidă central. Deși izvoarele literare vorbesc despre folosirea t. și la unele popoare migratoare, cu excepția acelor sarmatici, simpli, astăzi aplatisați, de la Chișcani (sec. 1 î.e.n.), a t. cu mormînt cu inventar bogat, germanic sau hunic, de la Conțești (sec. 5 .e.n.) și a celor din necropolele slave de la Nușfalău și Someșeni, cu infrastructură de lemn și formă de cameră, nu se mai cunosc t. în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism v. și monumente funerare. r.f.

tunică (lat. *tunica*), principalul veșmînt în lumea greco-romană, de fapt o cămașă de lungime variabilă, pînă la genunchi sau pînă la călcîie, încinsă la mijloc. Echivalentă cu hitonul grecesc. Apare frecvent pe monumentele figurate, purtată simplu (peretele de ediculă de la Zam), sub hlamidă (reliefulurile Cavalerului trac), sub *pallium* (adolescenta de la Micia, M.D.), sau sub togă (Cetățeanul din Tomis, M.I.R.S.R.; Poetul de la Apulum, M.A.I.). Uneori, ca pe peretele de ediculă de la Șeica Mică (M.Br.S.), apare și diferența de costum, în raport de circumstanțe; defunctul este îmbrăcat în t. atunci cînd ară și în t. și togă, atunci cînd este înfățișat aducînd libație. r.f.

Turcoaia (sat, com., jud. Tulcea); n.a. *Troesmis*; cerc. A. Engelhardt, G. Boissière — 1861—1863; săp. E. Desjardins, A. Baudry — 1865; Gr. Tocilescu — 1880—1900; E. Coliu — 1939; cerc. aerofotogrametrică Al. S. Ștefan — 1971; săp. V. Baumann, A. Opaț — 1977. În apropierea satului, de terasa superioară a Dunării, se întinde o amplă

Turcoaia. Planul cetății de E de la Troesmis

Turcoaia

1. Planul bazilicii a II-a din cetatea de E
2. Planul bazilicii a III-a din cetatea de E

așezare romană, comportînd două fortificații, identificată cu orașul roman *Troesmis*. Izvoarele literare atestă existența unei așezări fortificate autohtone, în care era așezată o garnizoană a regilor traci, în sec. 1 e.n. Săp. nu au scos la iveală decât, parțial, două cetăți datînd din perioada romană timpurie: cetatea de V și cetatea de E. C e t a t e a d e E, de tip meeso-roman, de plan poligonal cu turnuri în formă de U și porți situate la capătul unor artere axiale, este caracterizată de împărțirea în două cartiere distincte; aparține, se pare, sec. 5 e.n. În cartierul de N erau situate cazărmile — șiruri duble de locuințe celulare, mărginite de portice, pe laturile unor piețe largi, avînd în centru o bazilică. Cel de al doilea cartier este

constituit din mai multe ansambluri cu caracter de palat, dintre care unele cuprind și edificii bazilicale. S-a propus cu titlu ipotetic identificarea primului cu cartierul general al legiunii *II Herculia* și al celui de al doilea cu sediul comandamentului și al episcopiei provinciei Scitia. **C e t a t e a d e V** (sec. 4—5 e.n.) este de tip dunărean târziu, cu plan simetric, dreptunghiular, cu turnuri în sferă de cerc la colțuri, pătrate cele mediane și în formă de U cele intermediare și cu o singură poartă principală. Este înconjurată de un șanț adinc. Nu se cunosc dispozițiile interiorului. Între cele două cetăți, pe o suprafață de mai mulți kilometri pătrați, se întinde așezarea civilă, delimitată de trei valuri cu șanțuri, relativ paralele, reprezentând patru faze succesive de dezvoltare a orașului între sec. 2 și 7 e.n., iar dincolo de șoseaua Hirsova—Măcin, necropola, din care se disting mai mulți tumului. Așezarea civilă a fost la origine constituită, pe de o parte, de continuarea vechii așezări autohtone (Troesmis este un nume getic; așezarea fortificată getică, cunoscută din izvoarele literare nu a fost încă localizată), iar pe de alta, de canabele legiunii *I Italica*, cantonată aci după mutarea legiunii *V Macedonica* în Dacia. Această așezare dublă ajunge în vremea sfârșitului sec. 2.e.n. la rang de municipiu, pînă atunci avînd regim de *territorium militare*. Dintre descop., în afară de o serie de inscripții, reliefuri și tablete, se păstrează un relief mithraic reprezentînd tauroboliul, o friză de ediculă cu protome de taur și *taeniae*, precum și diferite fragmente arhitecturale. M.I.R.S.R.; M.A.C.; M.D.D.

BIBL.: Al. S. Ștefan, *BMI*, XL, 4.

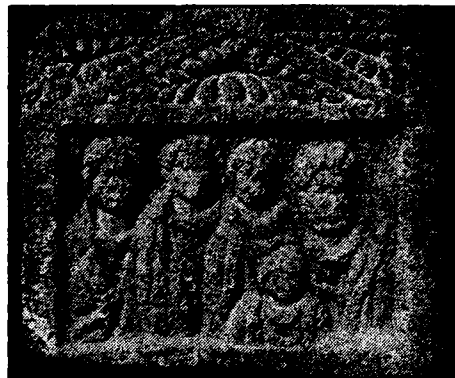
r.f.

Turda (municipiu, jud. Cluj); n.a. *Potaissa*; săp. I. H. Crișan — 1958; I. Mitrofan — 1964.

● În punctul Pordeiu, așezare (vestigii dacice) devenită din 167—168, sediul garnizoanei legiunii *V Macedonica*, în jurul căruia se constituie și un nucleu de locuire civilă, cu rang de colonie din vremea împăratului Septimiu Sever. ● La Cetate, a fost identificat castrul de legiune, de zid, de tip clasic, în formă de patrulater neregulat (562 × 410 × 575 × 410 m). ● Pe Dealul Zinelor, cartier meșteșugăresc (sec. 2—3 e.n.), unde s-au descoperit șase cuptoare de olar, un edificiu absidat cu hipocaust, urmele unui atelier de pietrar, precum și un înmormînt de înhumație de caracter creștin datînd din sec. 4 e.n. ● La punctul Rîtul Mihăeștilor, trei înmormîntări romane cu sarcofage de piatră, simple. De la Potaissa provin mai multe fragmente arhitecturale: capitele, fusuri de coloană, elemente de antablament; monumente sculpturale: capul de marmură al unei divinități feminine, capul unei statui de marmură a zeului Liber Pater, a lui Marte, statuetele de bronz ale Venerei Pudice, Dianei la vînătoare, a lui Iupiter, precum și figurina de teracotă a Venerei — aceasta de un tip accentuat provincial, cu forme pline, ușor greoaie, — apoi un relief mithraic, statueta din calcar a unei menade, o statueta acefală feminină de marmură, alta reprezentînd o mamă cu copilul, o statueta tot feminină, de marmură, un relief de cult, pseudoediculă, cu reprezentarea Dianei-Bendis, în sfîrșit mai multe monumente funerare, între care se pot distinge multe pseudostele cu portrete funerare în chenar cu decor geometric sau

Turda. Medalion funerar roman

Turda. Pseudostelă funerară cu portret de tipul „figurii în fereastră“

Turda, Venus Pudica, statueta din bronz

Turda. Statuetă funerară romană de tipul maternității

Turda. Ceramică romană

floral și elemente de ediculă (v. Lunca) și un perete lateral cu motivul doamnei la toaletă, precum și coronamente cu lei ținând în gheare capete de bovidee. Tot de la Potaissa provin mai multe geme gravate — se pare că exista un atelier local de prelucrat pietrele semiprețioase — precum și numeroase opaite de tipuri variate și vase de sticlă de import. M.I.R.S.R.; M.I.Tr.C.; M.I.T. BIBL.: I. H. Crișan, *MCA*, VII; I. Mitrofan, *RM* 1965, nr. special; D. Tudor, *OTS*, p. 209—217. r.f.

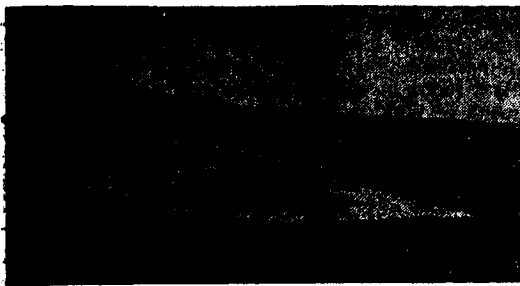
Turdaș (sat, com., jud. Hunedoara), săp. K. Torma — 1895; M. Roska — 1910. Pe terasa Mureșului, în apropierea gării, așezare neolitică risipită nefortificată, cu locuințe cu platformă pe stilpi, cu plan patulater și acoperiș în două ape, de tip palafită, aparținând culturii Vinča-Turdaș. Ceramică tipică modelată cu mâna din pastă roșie cu decor din benzi cu înțepături, desenând registre verticale, romburi, unghiuri ascuțite; figurine feminine derivate din figurina coloană, cu elementele anatomice caracteristice sugerate prin proeminențe unghiulare — șolduri, pînțece, sîni — și cu capete triunghiulare cu trăsăturile figurii detaliat redată; se disting un fragment cu o mare pălărie circulară(?), altul cu detaliul figurii atât de sensibil încît ar sugera intenția de portretizare; imagini figurale antropomorfe, mai schematizate, modelate în relief, pe pereții unor vase; modele miniaturale de case, cu indicarea piloților (?) și de măsuțe-altar, din teracotă. M.I.Tr.C.; M.A.I. ◇ *Cultura T. v. Vinča*.

BIBL.: N. Vlassa, *Dacia NS*, VII. l.r.

Turia (sat, com., jud. Covasna); descop. înt. — f.d. Spadă de bronz, cu lamă în formă de flămă alungită, decorată cu fascicule paralele cu nervura, cu garda terminată în cupă cu buton, decorată cu trei profile-godron înguste și plate. Pe dosul cupei, registre de arcaturi și fascicule de linii. În interiorul cupei, sinusoidă cu cercele concentrice în golul buclelor. Buclele exterioare ale sinusoidii sînt „tăiate” de marginea cupei, așa încît motivul ia aspectul unui registru de semicercuri. Datată la începutul epocii fierului. M.I.Tr.C.

BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X. r.f.

turn, element de fortificație constînd dintr-o construcție, masivă sau goală în interior, care întărește o curtină sau un zid, depășindu-le în înălțime. După raportul lor cu zidul, t. sînt interioare, angajate sau exterioare. Cele mai vechi t. cunoscute pe terit. României datează din epoca fierului (Hallstatt), cînd, se pare, t. cu schelet de lemn și pereții de paiantă constituie elemente caracteristice pentru așa-numitele valuri de turte. Bastioane de tip elenistic, interioare, patulater, sînt cunoscute, în sec. I. î.e.n., atît în cetatea grecească a Histriei cît și în cetățile dacice din Munții Orăștiei, unde cele mai importante construcții aparțin unei perioade ceva mai trîzii (sec. I e.n.). Cele mai vechi fortificații romane — zidul de pe platoul de V de la Histria și castrulele Drobeta, Jidova, Răcari, Arcidava au t. interioare. Dintre acestea, numai la Drobeta sînt t. goale în interior. În vremea Severilor, apar angajate și cu trasee noi în formă de U și în segment de cerc, la Cășeu, Buciumi și Bologa. În sfîrșit, în sec. 4 apar t.

Turn în sector de cerc (Drobeta, sec. 4 e.n.)

exterioare, în formă de U și patrulare oblonge la fortificațiile de tip traco-roman, în formă de U, patrulare aproape pătrate și goale în interior și în segment de cerc la fortificațiile de tip dunărean și patrulare, atît masive cît și goale în interior, la cele de tip pontic. ◇ *T.-locuință*, locuință întărită, reședință a unei căpetenii, tipică pentru cetățile dacice din S Transilvaniei din sec. I î.e.n. — I e.n. (Costești, Blițaru, Căpîlna, Tilișca). De formă aproape pătrată, aceste construcții aveau partea inferioară a zidurilor din blocuri de calcar, iar cea superioară din cărămidă sau lemn. Parterul servea drept magazie și cămară, locuința propriu-zisă aflîndu-se la etaj, cu acces exterior, probabil cu ajutorul unei scări de lemn. ◇ *T. de strajă*, post intermediar între fortificațiile mari, în epoca romană (t. patrulare din sec. 2—3 de lângă Porolissum și cel circular, roman tîrziu, de la Turris). v. și fortificații.

r.f. și h.d.

turnare, tehnică de producere a obiectelor de metal. T. apare în așa-numita perioadă calcolitică: topoarele cu tășuri în cruce sînt astfel realizate. În epoca bronzului, t. este generalizată atît în producerea pieselor de bronz, cît și în prelucrarea metalului prețios (ex.: spada și pumnalele din tezaurul de la Perșinari). Tot în această perioadă apare și realizarea decorului profilat prin t., de ex. pe celturile de tip carpatic. În epoca fierului, t. continuă să fie folosită pentru prelucrarea bronzului, la unelte, arme, ustensile dar și obiecte de artă (ex. Bendis de la Piatra Roșie, M.I.Tr.C.). În epoca romană, t. este tehnica de bază a torenților. Piese — ustensile, garnituri de costum (fibule, cataramă, aplica), chei, statuete, reliefuri de cult, ca cele ale Cavalerilor danubieni — sînt realizate prin t. și finisate prin cizelare și, uneori, gravare. T. continuă să fie folosită și la începutul perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism, dar începînd din sec. 6 este din ce în ce mai mult înlocuită de tehnica presării la cald sau la rece. Sînt cunoscute, încă din epoca bronzului, trei procedee diferite de t.: 1) în tipar monovalv, deschis, prin care se obțin piese pline, cu o față plană și una profilată, tiparul prezentîndu-se ca o cuvetă; 2) în tipar bivalv, închis, prin care se obțin de asemenea piese pline sau cu dulie, cu profile puternice, tiparul constînd de fapt din două valve anologice și simetrice care se reunesc; 3) cu ceară pierdută, procedeu care permite obținerea

unor forme complexe, pluriaxiale, goale în interior. Pe un miez de argilă sau constituit dintr-un sac cu nisip, grosolan modelat, se așterne un strat de ceară, special preparată, greu fuzibilă. Acest înveliș este modelat cu grijă, pînă la cele mai fine detalii. După întărire totul este îmbrăcat într-un strat gros, uneori armat, de argilă plastică, în care se rezervă două orificii. După întărirea argilei prin orificiul superior se toarnă metalul în fuziune, în timp ce prin celălalt se scurge ceara. La sfîrșit se sfărîmă miezul de argilă sau se extrage nisipul. În general piesele obținute prin t. erau ulterior cizelate. (ex.: Diana-Luna de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.I.R.S.R.). v. și metalurgie. r.f.

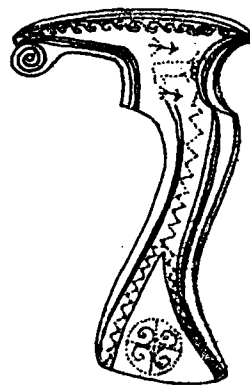
Turnu Măgurele (municipiu, jud. Teleorman); n.a. *Turris*; descop. înt. — f.d.; săp. Gr. Florescu — 1931—1939. ● Tezaur de aur din epoca tîrzie a bronzului, constînd din trei brățări-manșon cu profil median în tor și margini întoarse, un colier din paiete inelare și inele de buclă cordiforme. ● La Cetatea Turnu, ruinele unui turn circular de strajă pe Dunăre, roman, datînd din sec. 4 e.n. Peste acest turn a fost construit în sec. 14 un castel fortificat românesc. M.I.R.S.R.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 374; *Muzeul de Istorie RSR*, p. 126. r.f.

Turris v. Turnu Măgurele

Țițești (sat, com., jud. Vrancea); săp. S. Morintz, N. Harțuche — 1959. Pe terasa joasă a râului Putna, așezare și necropolă carpice din sec. 3 e.n. Au fost găsite numeroase gropi de provizii precum și un cuptor de olărie și morminte de incinerare. Dintre tipurile ceramice: cătuia dacică cu decor pastilat, amfora, cana cu pîntece jos, urna bitronconică cu decor lustruit. M.I.R.S.R. BIBL.: Gh. Bichir, *Cultura carpică*, pass. r.f.

Țițești (sat, com., jud. Argeș); săp. Al. Vulpe, Eug. Popescu — 1970. Necropolă tumulară, probabil de incinerare, dar fără inventare și resturi cinerare depuse, datînd probabil din perioada de tranziție

Țuțalău. Topor de aur

de la neolitic la epoca bronzului. Formează un grup specific de necropole împreună cu aceea similară de la Milostea (com. Slătioara, jud. Vâlcea).
M. Pit.

BIBL.: M. Babeş, *Dacia NS*, XV, Cronica săp. r.f.

Țufalău (sat., com. Boroşneu Mare, jud. Covasna);
descop. înt. — 1840. Tezaur din epoca bronzului cuprinzând 9 topoare, 4 inele de timplă și 10 falere — 8 întregi și 2 fragmente — de aur, din care se mai păstrează un topor și 7 falere. Toporul, de tip cimierian, cu lama sinusoidă, cu tăiş ușor arcuit, vertical și cu manșon prelungit, cu ceafa ușor carenată, decorată prin gravare cu motive geometrice lineare (zigzagul, unda etruscă) dublind

marginile lamei, prezintă un motiv solar (*tetraskelion* înscris într-un cerc tăiat de două diametre) pe partea lată a lamei și un motiv figurat schematizat (două personaje umane și un cornuț, poate o scenă de vânătoare) pe manșon. Două falere mari, sînt decorate în relief ciocănit cu cîte o rozetă heptagonală cu vîrfurile în volute, înscrisă în cerc; cinci falere mici, au *umbones* decorate cu cercuri concentrice de puncte în relief ciocănit. Tipul toporului constituie o indicație cu privire la raporturile dintre lumea tracică și Orientul apropiat, prin intermediul stepelor de la N Mării Negre.
Naturhistorisches Museum, Viena.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 396—397. h.d.

Uioara (localitatea Uioara de Sus, oraș Ocna Mureș, jud. Cluj); n.a. *Salinae (pagus)*; descop. în 1909 și f.d. ● Mare depozit de atelier de bronz, de tip Cincu-Suseni, de la începutul primei epoci a fierului, în cadrul căruia se disting două spade cu lame în formă de flamă, cu mâner cu disc și buton, decorat prin gravare cu unde etrusce și sinusoidale lineare, dispuse vertical pe corp și în cercuri concentrice, de trese sau de sinusoidale pe disc; fragmente de centuri cu decor gravat de simboluri solare (roate cu spițe), păsări de apă, motive geometrice, tuburi de *saltaleone*, garnituri și aplice metalice. ● Coif de bronz de tip corintian, legat de o eventuală locuire dacică. ● Pe malul drept al Mureșului, importantă așezare civilă romană (sec. 2—3 e.n.) cu construcții de zid, legată de exploatarea ocnelor de sare din zonă; la E de așezare — necropola. Bogate descop. mărunte: reliefuri votive și statui, între care se detașează celebra statuie a zeiței Hecate Triformis, de forma unui cip cu trei fețe, fiecare corespunzând unui trup feminin drapat în hiton, cu câte o pereche de brațe ținând atribute diferite — flagelul, pumnalul triunghiular, facla etc. Cele trei figuri, unite la spate, de o frumusețe stranie, tratate în planuri largi, cu trăsături definind o figură pătrată, de tradiție elenistică, sînt încadrate de ondulații largi ale părului care, despărțit în două de o cărare centrală, cade pe umeri. *Polos*-ul (acoperitoare de cap cilindrică, atribut al divinităților), care încununa statuia, unul din antebrațe — ținînd poate o faclă — și baza, cu picioarele și eventualele animale acolite lipsesc. Pe două din trupuri, hitonul este drapat în falduri largi, suple. Pe al treilea,

Uioara. Statuia Hecatei Triformis de la Salinae

o tunică strîmtă, aderentă și rigidă, este împărțită în mai multe registre, decorate cu reliefuri istoriate, greu de interpretat, dar evident legate de mitul zeiței, mit sincretistic, cu raporturi strîns cu acela solar. Datînd din sec. 2 e.n., statuia prezintă asemănări importante cu alte opere ale elenismului oriental tîrziu (Artemis din Efes, Afrodita din Afrodizia), constituind o interpretare provincial-romană, unică în felul ei, a acestor prototipuri. M.I.Tr.C.: M.A.I.: M.Br.S.

BIBL.: M. Petrescu-Dimbovița, *Depozite*, p. 114—117. A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X; D. Tudor, *OTS*, p. 205; *CRR*, F 119.

l.r. și r.f.

Uioara. Spadă de bronz din depozit

ulcior, vas cu corp bombat, gît lung și îngust și, de obicei, o singură toartă, folosit pentru păstratul lichidelor. Forma specifică a fiecărei părți a u. și raporturile dintre acestea definesc mai multe tipuri de u. Cele mai vechi u. cunoscute pe terit. României sînt cele descoperite în mormintele elenistice de la Tomis și Callatis (oenochoe și leciți). În epoca romană, u. (oenochoe) — mai ales cele cu gura trilobată — devin curențe, ca și u. mici cu pîntece sferice și gît subțire. Folosirea u. de tip oenochoe continuă și în perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, din care vreme ne sînt cunoscute atît exemplare în metal (Pietroasa și Apahida I), cît și din ceramică (Spanțov). După sec. 7 e.n. sînt cunoscute două tipuri de u. mici: sferice, cu gura trilobată și cu trei piciorușe, din pastă cenușie și cu decor lustruit (specifice

populației protobulgare) și amforoidale cu două toarte mici (de tradiție bizantină). În sfârșit, începuturile feudalismului sînt caracterizate prin două tipuri de u.: cel amforoidal, realizat fie în pastă fină, cărămizie, fasonat pe roata rapidă, fie în pastă grosolană, roșie-cărămizie, fasonat pe roata lentă, fie în pastă albă sau cenușie, fasonat pe roata lentă și smălțuit cu glazură verde-măslinie; cel sferic, cu picior înalt, evazat la bază, fasonat pe roata rapidă din pastă cărămizie fină și smălțuit cu glazură verde-măslinie. r.f.

Ulmetum v. Pantelimon de Sus

Ulmi-Liteni (sat Ulmi, com. Belcești, jud. Iași); descop. înt. — 1957. Pe terasa inferioară a Bahluului, la locul Pe Curte, depozit de bronzuri, de la sfîrșitul epocii bronzului, cultura Noua. Din depozit, în afară de șase unelte (un celt, două securi, două dălți și un cuțit), fac parte podoabe — patru verigi, un buton, mai multe fragmente de *saltaleone*, mărgele de sticlă și două pandantive cruciforme, sugerînd o siluetă umană accentuat schematică, de tipul figurinelor feminine cu rochie în formă de clopot. Reducerea acestei imagini la o formă plată, lineară, geometrizată și adaptată funcției magico-decorative, constituie mărturia unui proces artistic de evoluție a imaginii figurate către semnul abstract, care în perioada respectivă se regăsește și în stilizarea toartelor cu buton, creastă sau șa, din ceramica culturii Noua, și o caracterizează. M.I.M.
BIBL.: M. Florescu, *AM*, I; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele*, p. 77. r.f.

Ulpia Traiana Sarmizegetusa v. Sarmizegetusa

umbo (cuv. lat. „ridicătură“ sau „proeminență centrală“), garnitură metalică centrală a unui scut. Afectează de obicei o formă sferică sau conică. Cele mai vechi u. cunoscute pe terit. României sînt cele provenind din cimitirele celtice de la Ciumești (M.J.M.) și sînt caracterizate prin tija care iese din centrul conului. Din vremea dacilor este cunoscut un u. de la Popești (M.I.R.S.R.), de forma unui con suprapunînd un tambur cilindric scund. Din epoca romană sînt cunoscute mai multe u. de fier. Folosirea lor se prelungește cu siguranță și în epoca romană tîrzie, de cînd datează unul descoperit la Capidava (M.Cap.). Între u. romane se distinge cel de la Hălmeag, bogat decorat cu motive figurative — eroși cu arme — în tehnică *niello*, de un stil curat, de tradiție elenistică. Prin extensie, se denumește u. orice ridicătură centrală, de ex. la opaițe sau cupe de metal sau ceramică. r.f.

unda etruscă, motiv decorativ reproducînd stilizat silueta unui val de mare, cu crestele în vultur, ritmic spațiate. Variantele sale sînt cunoscute și sub denumirile de *guillochis* și „iepurele și ogarul“. Cele mai vechi exemplare de u.e. apar pe ceramica de tip Basarabi, realizate în tehnica exciziei superficiale încrustate cu alb. Ex. clasice ale motivului se întîlnesc pe unele cupe de argint din tezaurul de la Sîncrăieni. În epoca romană, motivul este frecvent, un ex. celebru constituindu-l una din benzile chenarului mozaicului din edificiul monumental de la Tomis. r.f.

Unirea (sat, com., jud. Alba); n.v. Vereșmortu; sâp. M. Roska — 1914. Morminte de înhumăție de războinici, probabil gepizi, cu spade și scuturi, precum și catarama și aplică de centură din fier cu decor geometric în *niello*, datînd din sec. 6—7 e.n. M.I.Tr.C.
BIBL.: M. Roska, Germania, 18. r.f.

urbanism. Orice stațiune arheologică caracterizată prin urme de amenajare și transformare a terenului, în așa fel încît să permită locuirea și activitatea stabilă a unei colectivități omenești, constituie o așezare. Adesea, într-o stațiune se pot identifica urmele mai multor așezări suprapuse, constituind straturi arheologice deosebite. Cînd în cadrul aceluiași strat se pot surprinde urmele suprapuse ale mai multor refaceri sau reparații ale locuințelor din aceeași așezare, se vorbește în mod obișnuit de nivele deosebite. După detaliile lor caracteristice, așezările pot fi libere sau deschise (ex.: așezarea feudal-tîmpurie de la Dridu), sau fortificate (ex.: așezarea dacică de tip *oppidum* de la Popești). Ele mai pot fi clasate în așezări de tip sătesc — așa cum sînt toate cele din epoca neolitică, multe așezări din epoca bronzului, a fierului, dacică, romană, a migrațiilor și chiar din epoca feudală —, de tip *oppidum*, caracteristice pentru epoca dacică, dar probabil apărînd încă din epoca bronzului și continuînd să existe și în prima epocă a fierului, sau de tip urban, adică așa cum sînt orașele-cetăți grecești (*poleis*) de pe malul Mării Negre, orașele (*municipia* și *coloniae*) din epoca romană, sau orașele (tîrguri sau orașe) din evul mediu. Se mai disting și așezări cu caracter special: militar (castre romane sau cetăți medievale), monastic-religios (mănaștirile medievale) sau legate de o formă specifică de producție (așezarea carieră de la Basarabi). Arheologia României este caracterizată de numărul mare de așezări și de întinderea acestora, semn al unei populații stabile, cu ocupații legate de teritoriu. Cînd aria și spațiul așezării devine obiectul unei preocupări de sistematizare și înfrumusețare, această activitate generează o tipologie și are caracter artistic încadrîndu-se în categoria u. Fără îndoială, în paleolitic, atîta vreme cît grupurile umane nu sînt încă stabilizate, sau cît locuința și așezarea se confundă în cadrul formei nediferențiate de habitat care este peștera, nu se poate vorbi de u. Dar încă din paleoliticul superior, în cadrul așezărilor de pe terase se poate sesiza o anumită diferențiere funcțională a spațiului ocupat: ateliere, vetre, locuințe (ex.: Vădăstra). În neolitic, odată cu arhitectura, apar și așezările cu structuri caracteristice. Astfel, sînt specifice neoliticului inferior așezările de bordeie, relativ puțin numeroase, înșirate — la distanțe relativ importante — pe lunca rîurilor (ex.: Valea Răii), sau grupate în mici aglomerări — cuiburi sau crînguri (ex.: Tîrgu Mureș). În neoliticul mijlociu, așezările capătă forma unor aglomerații ocupînd o arie relativ limitată (Vădăstra-Măgura Fetelor, Radovanu, Ceamurlia de Jos), dar se perpetuează și cele înșirate pe luncă (Turdaș) sau în insule (Ostrovu Corbului). În neoliticul inferior apar așezările fortificate cu rețea stradală elementară. Astfel, în aria culturii Cucuteni, apar așe-

zările pe pinten barat, cu o axă longitudinală în raport de care sînt dispuse și orientate locuințele (Hăbășești, Cucuteni, Trușești). Uneori se pot distinge și artere secundare, relativ perpendiculare pe axa principală (Trușești). În aria culturii Gumelnița, perpetuarea acelorași arii de habitat, cu relativ aceleași structuri — probabil în grătar — de-a lungul unor durate apreciabile, comportînd refacerea așezărilor în mai multe rînduri, au generat forme artificiale de relief, pentru care se folosește, relativ impropriu, termenul de tell. Tot în neolitic se cunosc și primele cimitire care pot fi puse în raport cu o așezare oarecare. Se remarcă în mod evident că raportul este de excludere reciprocă a celor două arii de habitat — a celor vii și a celor morți. În epoca bronzului se cunosc așezări situate pe înălțimi naturale, înconjurate de val și șanț, tipice pentru cultura Coțofeni (Blandiana, Bordu Mare). Tipul se perpetuează, așezările amplificîndu-se ca suprafață și număr de locuințe în perioadele mai tîrzii ale epocii (Sărata Monteoru, Wietenberg). Dar sînt cunoscute, în cultura Otomani de ex., și așezări cu altă structură, numită „atol”: locuințele dispuse circular în jurul unei piețe centrale, așa încît să constituie unul sau două inele, totul încînjurat de un val și șanț circular (Vârșand, Otomani). Tot în epoca bronzului apar necropolele de incinerare situate la distanțe mari de așezările corespunzătoare, de care sînt despărțite printr-un curs de apă, fiind amplasate fie pe malul opus, fie pe o insulă (Gîrla Mare, Cîrna, Rast, Ostrovu Mare, Pădurea Verde, Bobda). În perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului apar așezările provizorii, sălașe de tip „cenușar”, aparținînd comunităților de crescători de vite, purtători ai culturii Noua. Se poate sesiza un proces treptat de stabilizare, de „urbanizare” a acestor așezări, care se modifică, locuințele, la început simple frunzare, devin mai solide și apare și o anumită dispunere regulată a acestora. În prima epocă a fierului sînt caracteristice așezările fortificate, adesea situate pe înălțimi (Babadag) sau pe pînteni de terasă (Foltești). Dar structura lor este relativ puțin cunoscută. Pentru daci sînt caracteristice trei tipuri de așezări: davele de tip oppidan de munte, de terasă și așezările deschise. Davele montane sînt caracterizate de gruparea instalațiilor productive, a locuirii, precum și a sanctualelor, pe terasele unei înălțimi a cărei culme este ocupată de o cetate de refugiu. Între cetăți, ca și în interiorul acestora, erau amenajate șosele, care în anumite cazuri erau pavate cu lespezi, iar pe denivelările prea accentuate erau amenajate scări monumentale. Acest tip de așezare comporta o împletire a habitatului cu natura înconjurătoare, constituind un exemplu, unic în antichitate, de urbanistică „ambientală”. În unele cazuri, aceste dave erau ansambluri uriașe, constituite din mai multe asemenea cetăți, legate între ele. Astfel este ansamblul din Munții Orăștiei: în centru, marea cetate a Sarmizegetusei Regia cu principalele sanctuare și cu stîne, ateliere și locuințe răspîndite pe terasele muntelui ca și pe acelea ale înălțimilor mai mici din jur; la oarecare distanță, alte așezări fortificate, relativ asemănă-

toare (Costești, Blidaru, Virful lui Hulpe, Piatra Roșie), constituie o centură în jurul nucleului, legată de acesta prin drumuri străjuite de turnuri de pază. Instalații edilitare — apeducte, oisterne — completează acest ansamblu. Un element neortificat, așezarea cu sanctuare de la Fețele Albe, pare să fi avut un rost cu totul special, încă neîndestulător cunoscut. Celelalte dave, din zona teraselor subcarpatice, ocupă de obicei un pinten barat cu un val dublat de un șanț. În unele cazuri, se poate distinge o acropole și o așezare joasă, diferențiate (Popești). Dincolo de limita acesteia din urmă a putut fi surprinsă uneori necropola. În perioada mai veche (sec. 4—3 î.e.n.) în Dobrogea și în Cîmpia Dunării s-au putut identifica necropole tumulare, jaloniînd probabil arterele de comunicație dintre localități (Agighiol, Zimnicea). După unele descop. din Moldova (Răcătău, Brad), ordonanța interioară a acestor oppida datînd dintr-o etapă mai tîrzie comporta ca element central o piață pavată cu prundiș de rîu, în jurul căreia erau dispuse locuințe și instalații productive (ex.: cuptor ceramic la Poiana). După descop. de la Popești, între construcții se deosebeau unele de o amploare deosebită, cu plan specific comportînd o mare încăpere absidată — identificate cu palat-sanctuare, sedii ale șefilor locali — și ocupînd poziția cea mai dominantă și mai bine apărată. Așezările deschise — de tip Cîmpulung, crînguri și cuiburi — erau constituite din cîteva bordeie înșirate de-a lungul unei lunci de rîu, ca la Giulești. În perioada în care se constituiau tipurile urbanistice specifice dacilor, pe țărmul dobrogean al Mării Negre se implanta u. g r e c e s c (orașele-cetăți). Atît cît se poate judeca după traseul patrulei al zidului de incintă, cît și după elementele de rețea stradală care s-au identificat la Callatis, orașul a fost proiectat de la început după o ordonanță hipodamică, cu rețea stradală în grilă ortogonală. Cercetări recente au demonstrat că și Histria a avut la origine o ordonanță stradală de același fel și că mai tîrziu, odată cu construirea ultimului zid de incintă, această ordonanță a fost modificată prin juxtapunerea altei grile ortogonale, relativ paralelă cu linia zidului de incintă. Este probabil că acest tip urbanistic a fost cel general folosit în toate cetățile grecești de pe țărmul de V al Pontului Euxin. Odată cu includerea Daciei în Imperiul roman, u. r o m a n aduce ordonanța de tip *centuriatio* — grila ortogonală cu două axe magistrale — *Cardo Maximus* (axa EV) și *Decumanus Maximus* (axa NS) —, cu cvartale pătrate de 100 × 100 picioare și cu concentrarea funcțiilor comune în centrul așezării. De acest fel este planul Coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa, capitala provinciei, precum și, probabil, acela al orașelor Sucidava și Tibiscum. Despre celelalte orașe din Dacia se știe prea puțin pentru a se putea determina tipul de sistematizare. În Dobrogea sînt cunoscute mai multe așezări civile, dintre care unele de rang municipal (Aegyssus, Troesmis, Noviodunum, Tropaeum Traiani). Din punct de vedere al tipului de plan, unele dintre aceste așezări (Tropaeum Traiani, Ulmetum, Dinogetia, Axiopolis) sînt de tip moeso-roman, comportînd un perimetru poligonal cu unul dintre unghiuri drept, o singură axă magistrală și com-

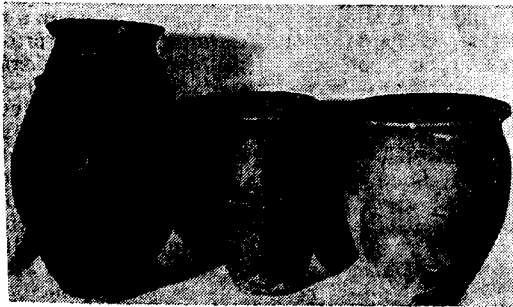
punerea ariei urbane din mai multe poligoane cu rețele stradale proprii, racordate între ele. Într-un caz, axa magistrală are un traseu cotit (Ulmetum). Celelalte așezări, mai puțin cunoscute, par totuși să aibă un plan de tipul *centuriatio* (Aegyssus, Noviodunum, Troesmis). În decursul întregii perioade romane, așezările rurale au afectat forme tipice — *canabae*, *vicus*, *pagus* și *villa*. *Canabae* era denumită așezarea agregată pe lângă o fortificație și locuită de populația legată de viața unității militare (Bumbești). *Vicus* era o formă de sat compact, adunat, cu rețea stradală și centru civic, evoluind către forme urbane. De acest fel sînt cunoscute mai ales așezări din Dobrogea — Ulmetum, Capidava, precum și *vicus Scaenopesis*, *vicus Quintionis*, cunoscute din inscripții ș.a. *Pagus* era o formă de sat risipit, constînd din locuiri răspîndite pe o mare rază în jurul unui centru civic. Acesta, ca la *pagus* Micia, era uneori deosebit de dezvoltat, concentrînd diverse instituții publice de niveluri diferite — de stat, militare, ale comunității — afectînd aspectul unui mic oraș. Locuirile izolate ne sînt atestate sub denumirea de *villa* și constau dintr-o organizație productivă complexă, agricolă și meșteșugărească, comportînd locuința stăpînilor, ograda cu instalațiile necesare pentru adăpostirea, păstrarea și prelucrarea produselor agricole și cele pentru animale, precum și, uneori, ateliere meșteșugărești — cărămidării etc. Ex. de astfel de *villa* ne sînt cunoscute din Dacia (Hobița, Ciurăfaia) dar și din terit. *vici*-lor din Dobrogea (Capidava, Ulmetum). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism sînt de semnalat mai multe tipuri de așezări. Inițial sînt cunoscute cele adunate, caracteristice pentru carpi sau pentru cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, în care s-ar sesiza poate moștenirea davelor din zona extracarpatică și cele care folosesc, în scop de apărare, ruinele fortificațiilor și edificiilor monumentale romane și care perpetuează tradiția urbană daco-romană — Ulpia Traiana, Drobeta. Într-o etapă mai tîrzie, în sec. 5—7, apar așezările de bordeie înșirate pe luncile rîurilor (Budureasca) sau grupurile, restrînse ca număr, de bordeie adunate la liziera pădurilor sau în poeni (Poian, Ciurel). Către începutul pe-

rioadei feudale, din așezările înșirate pe lunci se dezvoltă tipul de cîmpulunguri (Dridu). În sfîrșit, unele dintre aceste așezări, în care își au sediul autoritățile și instituțiile feudale în curs de formare, sînt fortificate și capătă un aspect urban incipient. De acest fel sînt cetățile de la Dăbîca și Morești, aceea fortificată cu un val uriaș de traseu patrulater, dublat de șanțuri de la Biharia, sau cetățile suprapunind vechile castre de pe limesul dunărean, cum sînt cele de la Capidava sau de la Garvăn. În cazul primelor ex. este greu de vorbit de o ordonanță stradală precisă, întrucît nici un indiciu în acest sens nu a fost surprins în săpătură. Cetatea de la Biharia, cu traseul regulat al fortificației ridică însă problema unei ordonanțe sistematice, iar la Capidava se poate recunoaște cu oarecare siguranță o dispunere în eșichier a bordeielor. r.f.

urechi de elefant, formă pe care o capătă pieptănătura cu mari bucle laterale, specifică figurinelor neo-eneolitice, atunci cînd sînt realizate în os, din așchii plate, decupate și șlefuite (ex.: figurină plată de la Gumelnița, M.I.R.S.R.). r.f.

Urleasca (sat, com. Traian, jud. Brăila); descop. înt. — 1958. La punctul Răducanu — necropolă de înhumăție de tip Sîntana de Mureș; inventare funerare cuprinzînd ceramică tipică fină, cenușie, în cadrul căreia se evidențiază o cană avînd pe umăr decor de caneluri spiralate; catarama ovale de bronz, piepteni de os. M.B.
BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*. r.f.

urnă, formă ceramică relativ simplă, cu destinație ritual-funerară de recipient pentru cenușa defuncțiilor incinerate. Cele mai vechi u. apar pe terit. României în epoca bronzului, cînd odată cu ritul incinerăției apar și instrumentele specifice: u. tronconice de pastă grosolană din cultura Wietenberg și cele bitronconice, cu decor bogat, incrustat, din cultura Gîrla Mare. Acestea din urmă continuă să fie folosite în SE României, într-o variantă evoluată, și în prima epocă a fierului. În N țării, la Lăpuș, este cunoscut alt tip de u., de la începutul epocii fierului, caracterizat de dimensiunile mari și decorul excizat și incrustat, bogat în simboluri falice. Către sfîrșitul primei epoci a fierului apar u. de tip Ferigile, bitronconice, cu lustru brun, pentru ca încă din sec. 5 î.e.n. să apară u. dacice, din pastă grosolană, roșie, în formă de burduf sau de butoi. În epoca romană sînt adesea folosite drept u. vase cu decor aplicat. Perioada de trecere de la sclavagism la feudalism cunoaște patru tipuri de u.: cele carpic cu decor zoomorf, cele de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, grosolane și rudimentare ca formă, u. de tip local dacic, în formă de burduf și u. primitive ca factură și formă, atribuite slavilor și caracterizate de festonarea buzei și de decorul „în val”. După sec. 8 e.n. mai sînt utilizate ca u. borcanele mai mari, fie cu umăr înalt și decor de striuri ondulate, fie globulare și cu decor de linii în rețea, lustruite, de pastă cenușie. r.f.

Urne de tip dacic (Soporu de Cîmple)

Vadu Crișului (sat, com., jud. Bihor); descop. înt. — f.d. Două spade de bronz, cu lame în formă de lamă alungită. Una are garda terminată în cupă cu buton, a doua are garda simplă, galbată, terminată cu antene ușor involutate, sprijinite pe o bară în T, iar pe marginile lamei, un registru gravat vertical, de dinți de lup, hașurați. Datele la începutul epocii fierului. **Col. partit.**

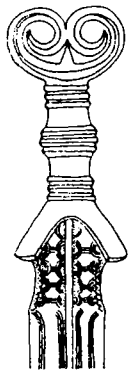
BIBL.: A. D. Alexandrescu, *Dacia NS*, X. 1.r.

Vadu Izei (sat, com. suburb., municipiul Sighetu Marmăției, jud. Maramureș); descop. înt. — 1968. Depozit de bronz de tip Uriu-Domănești, constând din 12 brățări circulare din bară de secțiune rotundă, cu capetele libere, cu decor „crestături” triunghiulare, incizate. **M.M.S.M.**

BIBL.: M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele*.

1.r.

val (lat. *vallum*). 1. Fortificație simplă de pământ, constând dintr-o ridicătură continuă, barind un pnten sau înconjurând o suprafață locuită ori folosită pentru așezarea unei trupe de războinici. De obicei, fortificația cu v. comportă și un șanț complimantar. Cele mai vechi v. cunoscute pe terit. României datează din neolitic, în cadrul culturii Cucuteni fiind cunoscute fortificațiile cu v. și șanț de tip baraj (Hăbășești, Traian). În epoca bronzului sînt practicate și circumvalațiile de tipul celor frecvente în cultura Otomani (Otomani, Sălacea), prezente în continuare și în epoca fierului (Stînțești). Spre sfîrșitul primei perioade — Hallstatt — a acesteia, apar chiar circumvalații sau v. — baraj de o structură mai complicată. Astfel, la

Vadu Crișului. Mînerul spadei cu antene

Popești, Bucovăț și Mărgăritești s-au descoperit pe v. resturi din construcții de birne și „turte” de pământ ars, probabil un zid de incintă din palisadă lipită cu pământ, cu puncte întărite, eventual turnuri sau redane. Din centrul Transilvaniei se cunosc așa-numitele v. arse (Someșu Rece, Porumbeni), probabil combinații de terasament cu infrastructuri de lemn și palisadă, asemănătoare celor din aria culturii Iuzaciene (Polonia). **Dacia** au cunoscut și ei circumvalații (Costești, Piatra Roșie). **România** au folosit sistemul v. — șanț la castrerele de etapă. Un ex. clasic în acest sens îl constituie castrul mare de la Berzobis. De asemenea, sistemul v. — șanț rămîne un element suplimentar al fortificațiilor de zid (cele două ziduri de incintă romane ale cetății Histria, castrul Drobeta). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, fortificațiile cu v. și șanț continuă să fie folosite, ba chiar pentru unele etape sau populații sînt caracteristice anumite variante de circumvalații, ca de ex. marile circumvalații cuprinzînd sute de km pătrați din Dobrogea de N (Niculițel). Și în vremea începuturilor feudalismului, sistemul de fortificații v. — șanț continuă să fie folosit (Dăbica și Biharia), pîrînd chiar să fi fost generalizat, după cum o dovedește originea etimologică a cuvîntului românesc sat din latinescul *fossatum* „înconjurat cu șanț”. v. și fortificații. 2. Se cunosc de asemenea și cîteva sisteme de fortificații, al căror element principal îl constituie un v. traversînd neîntrerupt zeci sau sute de km, grupate în două mari ansambluri: v. dobrogene și v. de vest. 1. *Valurile dobrogene* cuprind atît v. de pământ, cît și v. de piatră. *Valurile de pământ* sînt două mari lucrări de terasament traversînd Dobrogea de la Dunăre la Marea Neagră: cel mic, datat ipotetic în a doua jumătate a sec. 8, constînd dintr-un v. simplu de pământ, cu șanț către S, al cărui traseu mai poate fi recunoscut pe distanța Cetatea Pătului — Constanța; cel mare, mai important decît primul, datat ipotetic la începutul sec. 9 și constînd dintr-un v. de pământ cu traseul Cetatea Pătului — Gura Ghermelelor — Poarta Albă — Constanța. Este dublat de un șanț mai adînc spre N și de altul mai puțin adînc spre S, și păzit de 35 de fortificații, dintre care 34 de pământ și una (Cetatea Pătului) de zidărie de piatră, denumite și castrere sau *castella*. Ambele v. de pământ au fost date de cercetătorii mai vechi (Gr. Tocilescu, C. Schuchardt) în diferite etape ale epocii romane. Cerc. recente (E. Comșa — 1951, P. Diaconu — 1968) au demonstrat însă că ele aparțin în orice caz epocii feudale timpurii.

V. de piatră, hotar fortificat, traversînd Dobrogea pe traseul Cernavodă — malul de S al văii Carasu — Poarta Albă — Constanța, este datat de la începutul sec. 10 e.n. (cerc. P. Diaconu — 1968). Se prezintă ca un terasament în rambleu, cu parament de piatră dublat de șanț spre N și păzit spre S de 27 fortificații patrulate de piatră. Constituie de fapt o etapă a sistemului de graniță fortificată care în sec. 8—10 despărțea Dobrogea de N de aceea de S și, ca și v. de pămînt, a fost atribuit de cercetătorii mai vechi romanilor. Cele trei monumente dobrogene au o semnificație deosebită, atestînd vădit existența, încă din sec. 8, a unei theme maritime bizantine în N și centrul Dobrogei. Totodată, ele constituie mărturii importante ale unei tehnici constructive deosebite, evolute, folosită pentru sisteme de fortificații, poate de origine asiatică. II. *Valurile de vest* sînt un ansamblu de cinci v., situate între Carpați și Tisa, atît pe terit. țării noastre, cît și pe terit. R. P. Ungaria și al R. S. F. Iugoslavia, dintre care trei par a forma un sistem de graniță fortificată, iar altele două constituie un alt sistem. Primul sistem pare să dateze din epocă romană — sec. 2—3 e.n. (cerc. F. Dörner și V. Boroneanț, 1961). v. și **Brazda lui Novac și limes. 3.** Motiv decorativ ceramic, mai propriu denumit linie **ondulată** sau fascicul de striuri ondulate, denumit v. prin traducerea improprie a termenului german *Wellenornament*. V. apare pentru prima dată pe terit. României în epoca bronzului, fie în varianta onduțațiilor mărunte, incizate și incrustate din cultura Tei, fie sub forma „ghirlandelor“ de pe ceramica de tip Monteoru. În prima epocă a fierului, motivul continuă să fie practicat în varianta „ghirlandelor“ pe ceramica de tip Basarabi. Pe ceramica dacică de tip La Tène, cenușie lustruită, v. linear este desenat prin lustruire. El apare de asemenea sub formă de fascicule incizate — de striuri — și pe unele urne dacice, sau chiar provincial romane. De pe acestea se transmite și pe borcanele din pastă grosolană de tip Sintana de Mureș-Cerneahov și pe urnele de tip Ipotești-Cîndești. În sfîrșit, devine motivul dominant al decorului ceramicii din etapa tîrzie a perioadei de trecere de la sclavagism la feudalism și din perioada începuturilor feudalismului. În această perioadă, motivul este preluat și de atelierele de ceramică de factură superioară, de tradiție bizantină și pe această cale este moștenit de ceramica românească medievală. r.f.

Valea lui Mihai (sat, com., jud. Bihor); săp. M. Roska — 1924; I. Ordentlich — 1954. ● În fața gării, pe terasa rîului Ier, așezare din epoca bronzului, cultura Otomani, cu locuințe de suprafață patrulate prevăzute fiecare cu cîte două vetre circulare, una pe podină de lut, alta adîncită în podină. Ceramică tipică pentru această cultură. Cîteva morminte de incinerare, din aceeași perioadă. ● În punctul Groapa de Lut, depozit din epoca bronzului, cultura Otomani, de 28 vase, cești de diferite mărimi, o urnă și două străchini, dintre care una reproducînd forma unei cochilii, cu decor geometric — spirale, zigzaguri, hașuri — dispus radial, cu sens de simbol solar, descoperit într-o groapă. ● În vatra satului, mormînt de înhumare germanic, datînd din vremea împăra-

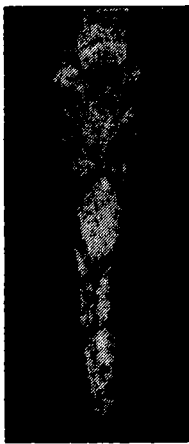
tului Theodosiu II (408—450), din care provin o spadă de la care se păstrează lama și butonul de chihlimbar din capătul gîrzii, cu garniturile tecii — placa de la gură și buteroala — de argint, cu grenade în caboșon, un *sacramasax* (cuțit de luptă cu două tăișuri și vîrf ogival, mîner puternic și teacă adesea decorată), două catarama de argint, semicirculare, dintre care cea mai mare are o grenată în caboșon și o monedă de aur, imitație după emisiile lui Theodosiu II. M.T.C.; M.I.Tr.C. BIBL.: I. Ordentlich, *Studii și comunicări Brukenthal*, 12. h.d.

Valea Lupului (localit. componentă a municipiului Iași, jud. Iași); săp. M. Dinu — 1956. ● În raza Fabricii de antibiotice au fost descoperite cele mai vechi urme ale prezenței omului paleolitic în Moldova. Este vorba de o unealtă clactoniană din paleoliticul inferior. ● În localitate, o așezare din aria civilizației Criș-Starcevo, una cucuteniană, morminte cu ocră din perioada de trecere

Valea Lupului. Vase ceramice cu decor pictat (cultura Cucuteni B)

Valea Lupului. Fragment de figurină feminină (cultura Cucuteni B)

Valea Lupului. Vas ceramic din cultura Criș

de la neolitic la bronz (cultura Horodiștea-Foltești), o așezare de tip cenușar cu morminte de înhumatie de la sfârșitul epocii bronzului, cultura Noua și vestigii hallstattiene. Așezarea cucuteniană este caracterizată prin ceramică pictată de stil Cucuteni B, pe care sînt reprezentate — într-o ordonanță de metope situate pe umărul vaselor — siluetele unor animale de pradă, surprinse în momentul cînd sar la luptă. Compoziția variază, animalele fiind reproduse uneori singure, altele perechi, așezate în raport de un animal mic (arici?), și se distinge prin vivacitatea mișcării și prin simplitatea și concizia desenului foarte expresiv. Este unul din rarele ex. de pictură neolitică figurativă. M.I.R.S.R.; M.I.M.
BIBL.: M. Dinu, MCA, V. l.r.

Valea Răii (sat înglobat la satul Rîureni, municipiul Rîmnicu Vilcea, jud. Vilcea); săp. D. Berciu — 1962. Așezare neolitică, probabil de tip înșirat, din cultura Criș, de bordeie ovale, cu ceramică specifică. Din această așezare provine o seceră de lame microlitice de silex, prinse într-o ramă continuă de corn. M.I.R.S.R.
BIBL.: D. Popescu, Dacia NS, VII, Cronica săp. l.r.

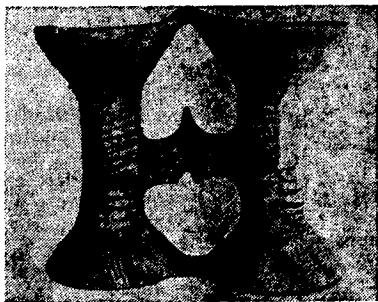
Valu lui Traian (sat, com., jud. Constanța); descop. int. — f.d. ● Pe terit. satului este situat locul unde valul mare de pămînt și valul de piatră traversează linia ferată. ● În hotarul satului trebuie să fi fost situată o așezare romană, întrucît de aici provin mai multe descop., între care capul din marmură al unei statui de împărat realizat în stilul schematizat, cu modelarea figurii din efecte de umbră și lumină obținute prin prelucrarea suprafeței pișei, caracteristic sec. 3 e.n. După elementele portretistice, cel reprezentat ar putea fi identificat ipotetic cu Hostilianus. M.A.C.

BIBL.: R.R., G 205; Gr. Tocilescu, Fouilles et recherches, p. 169—180. r.f.

vas, recipient din metal, piatră, ceramică, sticlă, servind la păstrarea lichidelor — sau grăunțelor — și cunoscînd o mare varietate de forme și decor. În afara formelor specializate, cu denumiri specifice (v. amforă, aribal, askos, bazin, bol, borcan, butelie, cană, cantaros, castron, cazan, căuție, ceașcă, chiup, crater, cupă conică, cupă cu picior, cyatos, cylix, fială, fructieră, hidrie, lacrimariu, lecit, oală, oenochoe, pahar, pateră, riton, situlă, strachină, ulcior, urnă), se cunosc și următoarele tipuri de v.: I. V. cu picior. Pe terit. României se întîlnesc patru variante principale ale acestei forme ceramice: 1. paharul cu picior sau cupa cu picior, v. art.; 2. fructiera v. art.; 3. v. „alambic”, constînd dintr-un recipient tronconic și un suport larg, în interiorul căruia se putea face focul, caracteristic pentru cultura Otomani și Verbicioara din epoca bronzului; 4. opaițul-farfurioară, cu picior masiv, cunoscut din perioada de început a feudalismului. II. V. de provizii, de mari dimensiuni, adînc, destinat păstrării alimentelor lichide sau grăunțelor de cereale. Cele mai vechi exemplare cunoscute pe terit. României datează din neoliticul timpuriu. Tipul este prezent de-a lungul întregului neolitic și epocii bronzului, și cunoaște două variante principale: v. în formă de coș de nuiiele, tronconic, cu gura larg deschisă și v. în formă de burduf, relativ oval. În neolitic este realizat de obicei din pastă grosolană, modelat primitiv și decorat numai cu verigi trase cu dege-

Vas suport din cultura Cucuteni A (Trușești)

Vas binoclu din cultura Cucuteni AB (Traian)

tele pe suprafața încă moale. Sînt însă cunoscute și unele exemplare mai deosebite, cum ar fi cel decorat cu proeminențe și incizii de natură să mimeze aspectul unui piept de animal, descoperit în Banat și aparținînd culturii Criș (M.B.T.), sau cel decorat cu cupluri umane modelate în relief de la Trușești, aparținînd culturii Cucuteni (M.I.R.S.R.). Prima epocă a fierului este caracterizată de v. de provizii de dimensiuni considerabile, de formă ovoidă, cu suprafața lustruită negru și decorate cu coaste în relief sau cu alte motive plastice. Tipul este moștenit de civilizația La Tène dacică, care reproduce forma în tehnica superioară proprie ei și în pasta cenușie fasciculată, folosind pentru decor motivul fasciculului de striuri; el se transmite în continuare și culturii Sintana de Mureș-Cerneahov. În paralel cu v. de provizii dacice este cunoscut perit. României și tipul greco-roman (gr. *pythos*, lat. *dolium*). Un exemplar arhaic grecesc, bogat decorat în relief fat a fost descoperit la Histria (M.I.R.S.R.). Chiupuri romane și romane tîrzii sînt întîlnite în toată Dacia și Sciția Mică, dar mai ales în cetățile greco-romane de pe țărmul Mării Negre și în așezările romane de pe malul dobrogean al Dunării. Începînd cu sec. 7 e.n., v. de provizii dispar, fiind înlocuite cu gropile de provizii. Ele nu vor reapărea decît în perioada tîrzie a feudalismului. III. *v. multiplu*, compus din mai multe recipiente simple, unite între ele printr-un suport comun, sau prin alipire, în care caz v. devin comunicante. Se disting mai multe variante: 1. v. dublu, fie sub forma de v. binoclu, tipic pentru ceramica neolitică de tip Cucuteni, fie sub aceea de v. solniță, caracteristic pentru ceramica de tip Gîrla Mare, din epoca bronzului; 2. v. triplu, caracteristic pentru ceramica din prima epocă a fierului, din cultura cîmpurilor de urne, etapa tîrzie; 3. v. cu gît dublu, pentru libații, întîlnit în repertoriul ceramicii de tip Gumelnița; 4. v. „*couronne*” (cuv. fr. „coroană”) caracteristic pentru ceramica grecească. Fragmente arhaice au fost descoperite la Histria. IV. *V. suport*, formă ceramică tipică pentru neoliticul superior din România, caracterizat de faptul că nu constituie un recipient. El se întîlnește atît în cultura Cucuteni, unde afectează o formă fuzelată, relativ similară cu formele întîlnite în culturile Petrești și Tisa-Polgăr, cît și în cultura Gumelnița, unde este frecventă forma cilindrică sau de butoiș. De obicei, v. suport sînt bogat

decorate, fie prin pictare, fie prin incizie sau excizie și incrustare, conform specificului fiecăreia dintre culturile amintite. Numai v. suport de tip Tisa-Polgăr sînt decorate cu motivul plastic tipic al proeminențelor perforate. V. *V. cutie*, de formă paralelipedică, cu două deschizături în peretele superior; avea probabil rost ritual; decorat prin incizie sau excizie cu motive meandrice sau spiralice, caracteristic pentru ceramica de tip Boian, din neoliticul mijlociu. VI. *V. stelat*, cu picior și pîntecele avînd 8—10 proeminențe conice, prelungi, care-i dau forma unei stele. Obișnuit în cultura cîmpurilor de urne din SV României, la începutul primei epoci a fierului. VII. *V. cu etaj*, tipic pentru epoca bronzului, de obicei cu fund tronconic și umăr în dublă acuire, cea superioară formînd etajul, frecvent în culturile Verbicioara și Gîrla Mare-Cîrna. VIII. *V. clepsidră*, tipic pentru epoca bronzului, constituit din două recipiente globulare comunicînd printr-un element cilindric scurt, întîlnit în cultura Verbicioara. r.f.

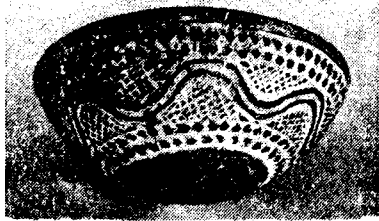
Vatina, cultură materială din fazele mijlocie și tîrzie a epocii bronzului, răspîndită în Banat — atît sîrbesc cît și românesc —, denumită astfel după stațiunea eponimă din R.S.F. Iugoslavia, și caracterizată prin formele ceramice foarte plastice, volume clar diferențiate, cu sublinierea prin profilare și decupare a arhitecturii vasului — cești, vase cu două toarte —, și prin decorul incizat cu motive geometrice unghiulare, dispuse radial. Resturi de cultură materială de tip V. au fost descoperite în Banat și în zona Porților de Fier, la Cuina Turcului.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 313—317. I.r.

vatră, instalație neacoperită, inclusă într-o construcție sau situată sub cerul liber, pe care se face focul. Cele mai vechi v. sînt cele obținute prin nivelarea terenului. Solul se întărește și calcinează ca urmare a temperaturii înalte generate de foc și, după abandonarea locuirii, locul v. se păstrează, acoperit de dărîmături și de sedimente și poate fi identificat prin săpături. De acest fel sînt v. paleolitice (ex.: în Peștera Adam), a căror folosire a continuat pînă în zilele noastre. Din neolitic datează primele v. construite, constînd dintr-un substrat — pietriș, fragmente ceramice ș.a. — și un strat de lipitură fălăuită, pe care se făcea focul, comportînd uneori și elemente auxiliare de elevație: gardină (margină înaltă, verticală), polițe, soclu (ex.: v. cu gardină de la Traian, cultura Cucuteni AB), precum și primele reprezentări plastice de v., așa-numitele altare-v., modele miniaturale, cu trei sau patru picioare, reproducînd mai degrabă mese de ofrandă decît v. propriu-zise, cum sînt cele caracteristice pentru cultura Vinča. În epoca bronzului apar primele v. cu decor simbolic, incizat pe suprafață: cercuri cu volute, cu semnificație solară (v. de la Wietenberg și cele din megaronul de la Sălacea) — probabil cu funcție rituală. Același tip de v. se reîntîlnește în epoca dacică, în cetățile de pămînt de la Poiana și Popești. În cetățile grecești și în epoca romană, v. au aspect strict utilitar. Se cunosc cel puțin trei tipuri de v. simple, neamenajate (castrul Drobeta,

Vădastra. Figurina mare [(cultura Vădastra II)

Strachină cu decor excizat și incrustat (cultura Vădastra II)

Histria); v. cu gardini și lipitură așezate direct pe sol (castrul Drobeta); v. cu lipitura pe fundație de cărămizi (castrul Drobeta, Histria), cele rituale sînt înlocuite cu altare de piatră (Histria, în zona sacră; Palatul Augustalilor). Odată cu generalizarea creștinismului, v., lipsită de valențe mitice și rituale, va pierde aspectul artistic; dar se va dezvolta ca funcționalități și construcție. Astfel, încă din epoca romană ne sînt cunoscute cuptoarele de pîine cu calotă sferică (Histria, Drobeta). În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, apar sobele cu boltă grosolană sau placă, din piatră sau pămînt, construite sau cruțate (Capidava, Dridu, Dinogetia, Bucov etc.). În perioada de început a feudalismului, în locuințele bordeie tipice se întilnesc, în afara sobelor și cuptoarelor de pîine care uneori capătă un strat reverberent, din fragmente ceramice sub lipitură, v.-gropișă (Capidava) folosite pentru gătitul mîncării. ◇ *portativă*, termen folosit impropriu pentru indicarea unor recipiente sau instalații, a căror funcție era obscură în momentul descop. pentru arheologi. Astfel, se folosește termenul pentru unele tipuri dacice, sau din sec. 7—8, dar și pentru instalațiile de uscat cereale din sec. 9—11, fie că acestea erau autonome — gardină de piatră sau nișele împletite, lipită cu lut și suportînd o platformă de lemn lipită la rîndul ei masiv cu lut, fie solidare cu sobele de piatră tipice pentru această ultimă perioadă. r.f.

Vădastra (sat, com., jud.Olt); săp. C.Bolliac — 1871 — 1874; V. Christescu — 1926; D. Berciu — 1934; C. Mateescu — 1948 pînă în prezent.

● Pe Măgura Fetelor, stațiune arheologică cu mai multe nivele de locuire succesive: — un nivel paleolitic, constituit de resturile unei așezări de terasă aurignaciene, cu bogat utilaj de silex gălbui patinat și cu multe așchii de cioplire, probabil resturi de ateliere; — un nivel neolitic timpuriu, caracterizat de resturile unei așezări de bordeie. Ceramică fină, arsă reductor, cu remarcabil decor plisat, cu motive spirale, definește un aspect local al culturii Vinča, denumit de unii cercetători Dudești, iar de alții V.I. În acest nivel apar și câteva rare vase cu decor excizat și plisat, amintind vasele cu decor crestă, de steatită, din Orient, care anunță etapa următoare; — un nivel neolitic mijlociu, definit de resturile unei așezări de tip V.II. Fragmente din locuințe de suprafață, patrulete, cu pereți de paieantă pe schelet de lemn, unelte de silex cioplit, de piatră șlefuită și de os, caracterizează o comunitate pentru care creșterea vitelor împreună cu agricultura constituiau ocupațiile productive cele mai importante, dezvoltarea mai accentuată a primei activități dîndu-i o trăsătură specifică. Excepțional de valoroasă artistic este ceramica. Forme armonios arhitecturate, robuste — mari vase bitronconice cu gît cilindric, străchini mari conice, larg evazate, capace cilindrice cu vîrfur arcuit —, arse reductor, sînt decorate în registre, astfel dispuse încît să scoată în evidență zonele cele mai vizibile. Motivele geometrice (spirale recurente, spirale duble, meandre conjugate, dinți de lup, șiruri de romburi) sînt realizate în tehnica exciziei. Cîmpul adîncit este incrustat cu alb iar zonele rezervate constituie benzi puternic lustruite. Zonele libere de la baza vaselor sînt de obicei colorate cu roșu, în strat subțire. Se pot aminti în acest sens un frumos vas cu mîner, un capac și o strachină. De asemenea, plastica este remarcabilă: figurina mare, un „bust” cu capul elegant stilizat în fațete și cu linia umerilor arcuită într-un contur continuu, are pe piept un meandru mare, excizat, continuînd în toate direcțiile cu fragmente de meandru simetric dispuse. Dacă se judecă după pliurile care marchează gîtul, decorul redă într-o stilizare decorativă, extrem de elegantă, drapajul unui costum amplu de tip meridional. Poziția și proporțiile meandrului central sugerează pentru acesta valoarea de simbol al personalității celui reprezentat; — peste nivelul V., săp. au surprins un nivel, destul de sărac, aparținînd culturii Sălcuța, din care provin câteva fragmente de vase pictate; — deasupra nivelului Sălcuța a fost identificat un nivel din epoca bronzului, cu material tipic pentru cultura Glina. ● În apropierea așezării neolitice, pe dealul Cișmelii, în rîpa Oltului, săp. de salvare au surprins un bordei din sec. 14 făcînd parte dintr-o mai întinsă așezare medievală de bordeie. M.I.R.S.R.; M.Car.; M.O.C. ◇ *Cultura V.*, aparținînd neoliticului mijlociu, cuprinde în evoluția sa SE Olteniei, pătrînzînd și în N Bulgariei. Dezvoltîndu-se pe fondul local Vinča-Turdaș și în interiorul ariei geografice a acestei mari civilizații, c.V., mai exact V.I primește, în formarea sa și elemente din fondul culturii ceramicii lineare și ale culturii Dudești. Într-o fază mai avansată, V. II, purtătorii acestei

culturi sînt receptivi și la unele influențe ale culturii Boian din Muntenia, cu care este contemporană. Specific neolitică, este purtată de o populație de agricultori, care prelucrează piatra și lemnul, țes fibre vegetale și animale, confecționează ceramică. Așezările, situate pe terase, în apropierea apei, sînt constituite din locuințe de suprafață, de plan patrlater, cu acoperiș în două ape, și pereți de paiantă pe pari de lemn bătuți în pămînt. Ruinele lor, dispuse în straturi succesive, generează telluri. Ceramica, din pastă fină, arsă reductor, neagră sau brună închis, lustruită, de un înalt nivel artistic, este foarte variată ca forme și bogat decorată. Tehnicile inciziei, exciziei, a incrustației cu materie albă și a picturii crude cu roșu a părților nedecorate predomină în decorarea vaselor ca și în plastică. Motivele ornamentale sînt meandrele, spiralele, benzile, triunghiurile, semicercurile ș.a. Plastică antropomorfă și, mai rar, aceea zoomorfă atinge de asemenea o valoare artistică deosebită. Ca ex. de o deosebită importanță se pot aminti figurina mare de la V. și figurina dublă de la Crușovu. Centre importante: V., Crușovu, Fărcașele, Slatina.

BIBL.: C.Mateescu, *MCA*, IX; VI.Dumitrescu, *Arta*, p. 53-59; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, pag. 53-54. l.r.

Văleni (sat, com.Botești, jud.Neamț); săp. V. Ursachi, M.Ursachi — 1959—1963; V.Ursachi, M.Ursachi, I.Ioniță — 1963, pînă în prezent. ● La locul între Adîncăți, așezare neolitică, cultura Cucuteni A; în inventar se remarcă figurine antropomorfe feminine de tipul cu tors plat, dar și una masculină. ● Pe Dealul lui Dănilă, așezare din epoca bronzului, cu două nivele: cel inferior cu locuințe de suprafață aparține culturii Costișa, cel superior, de asemenea cu locuințe de suprafață, aparține culturii Noua. ● La Școală, pe un platou, așezare Cucuteni A, cu locuințe cu platformă de lut pe elemente de lemn, ceramică pictată și plastică, specifice. ● La Humărie, importanță așezare neolitică, situată pe un pînten desprins din terasa Moldovei. Aparține culturii Cucuteni B și este caracterizată de mari locuințe cu platforme de lut pe elemente de lemn. În interiorul locuințelor, vetre circulare cu lipitura pe substrat de piatră. Într-o locuință, la un loc cu ceramica de tip Cucuteni B s-au descoperit și cîteva vase întregi de tip Cucuteni AB. Între descop. ies în evidență partea inferioară a unei figurine feminine foarte elegant stilizate, asemănătoare cu aceea de la Vinători și un polonic, de fapt o cupă cu coadă lungă terminată cu o protomă zoomorfă, poate de cal. ● Pe platoul La Moară, așezare cu două nivele de locuire: o așezare din epoca bronzului, cultura Noua, din care provin ceramică tipică și cîteva ace de bronz cu protuberanțe și cap sferic; o așezare carpică din sec.2-3 e.n., fortificată cu val, palisadă și șanț care barează accesul, caracterizată de locuirea atît în bordeie patrlateră cu colțuri rotunjite, cît și în locuințe de suprafață patrlateră, cu pereți din materiale ușoare, cu lipitură subțire. Așezarea are o ordonanță urbanistică interesantă, cu piață centrală,

patrlateră, pavată cu piatră de rîu și locuințele dispuse de-a lungul unor străzi. Inventarul este predominant de ceramică, în cadrul căreia se disting aceea de tradiție dacică, grosolană (urne, cătui) și fină, cenușie (fructiere, căni, oale) precum și aceea de import, romană (amfore, cești, oenochoe). ● În apropierea așezării, necropola de incinerare corespunzătoare. **M.I.R.**; **M.I.M.**

BIBL.: V.Ursachi, *Carpica*, 1968. h.d. și r.f.

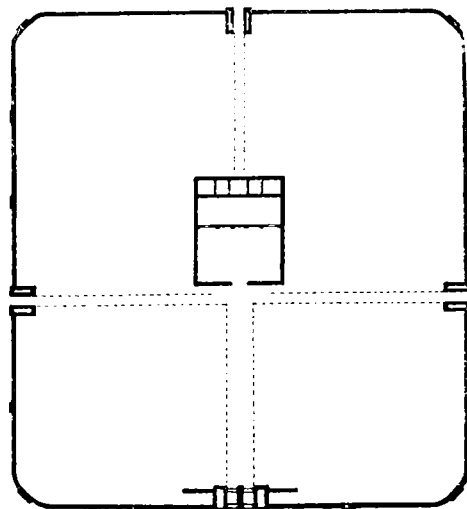
Văleni (sat, municipiul Piatra-Neamț); săp. H.Dumitrescu — 1942. Pe Cetățuia, așezare neolitică cu nivele Precucuteni și Cucuteni A. Nu se știe dacă a fost fortificată sau nu. S-au identificat două locuințe cucuteniene cu platformă, ceramică și plastică tipice Precucuteni și Cucuteni A. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: S.Marinescu-Bilcu, *Precucuteni*, p.176. r.f.

Vărădia (sat, com., jud.Caraș-Severin) n.a. *Arcidava*; săp. Gr.Florescu — 1932. Pe valea Carașului, castru roman de tip clasic, construit în timpul războaielor cu dacii ca fortificație de pămînt; reconstruit mai tîrziu, probabil, într-o perioadă imediat posterioară, cu zidărie de piatră. Zidul de incintă, de traseu patrlater, avea patru porți, dintre care *poarta praetoria* era dublă, axială, flancată de turnuri dreptunghiulare. Rezalite masive ale incintei înlocuiesc obișnuitele turnuri de colț și intermediare. În spatele zidului de incintă, un terasament de secțiune trapezoidală — *agger-ul* —, sprijinit spre interior de un zid scund — o crepidomă. În centru, *principia* de plan patrlater, cu atriu, cu peristil și *oecus* cu *sacellum* central, precedat de curtea sacră. Cazărmile erau probabil din lemn. Ansamblul constituie un exemplu tipic de arhitectură militară romană de la începutul sec.2 e.n. Descop.mărunte (ceramică, bronz, fier). **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p.47-48.

r.f.

Vărădia. Planul castrului Arcidava

Vărăști-Boian (sat, com., jud. Ilfov); săp. E. Comșa -- 1964—1965. Pe malul lacului Boian, necropola de înhumatie neolitică, cultura Gumelnița. Cadavrele erau înmormintate culcate pe o parte, cu genunchii flectați. În morminte, inventare sărace: opaite de ceramică și ace de cap din cupru. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Popescu, *Dacia*, NS, IX, X, Cronica săp. l.r.

Vârșand (sat, com. Pîlu, jud. Arad); săp. M. Roska — 1903, 1930; D. Popescu — 1949. ● La Vieuștii, așezare neolitică de tip tell, aparținând culturii Tisa. ● La Movila dintre VII, așezare de tip atol, din epoca bronzului, cultura Otomani, fortificată cu circumvalație, cu locuințe de suprafață dispuse în șiruri circulare concentrice, în jurul unei piețe centrale. Descop.: faleră de aur convexă, cu *umbo* înconjurat de două cercuri concentrice, ciocănite în relief, cu decor constituit dintr-un șir de puncte în relief ciocănit, descriind o undă etruscă, dublată de un dublu chenar continuu cu cinci lobi; ceramică de tip Otomani cu decor geometric (spirale constituind simboluri solare), incizat și în relief, modelul miniatură din teracotă al unui car. ● Așezarea din epoca bronzului este străpunsă de morminte de înhumatie — pînă acum s-au identificat 70 — din sec. 11-12, avînd în inventar obiecte de metal de tip *Bielo-Brdo*: brățări, inele, coliere din bronz, săgeți rombice de fier. **M.I.R.S.R., M.A.**

BIBL.: D. Popescu, *MCA*, II; VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 401. l.r.

vegetal, motiv ~, tip de motiv decorativ caracterizat de reproducerea stilizată a unei frunze, flori sau a unei plante în întregime. Cele mai vechi m.v., stilizate geometric pînă la schematizare, s-ar părea că apar încă din neoliticul superior pe vasele pictate din cultura Cucuteni, fie sub forma așa-numitelor „lacrimi”, dintre spirale, care ar putea fi frunzele ce se desprind dintr-un cîrcel spiralic, fie sub forma plantei cvadrilobate din cultura Cucuteni B. În epoca bronzului, în cadrul ornamenticii specifice radiale solare este dificil de recunoscut vreun m.v.. Dar multe dintre rozetele solare cunoscute ar putea exprima schematizat un principiu vegetal, eventual asociat cu cel solar. În cadrul culturii Suciu de Sus, motivul spiralic capătă, de altfel, aspectul vrejului cu frunze. Din epoca fierului ne este atestat cel puțin un m.v.: arborele vieții flancat de grifoni, așa cum apare pe apărătoarea de ceafă a coifului de la Băiceni. Dacia vor folosi m.v. de tradiție clasică — vița de vie, vrejul, palmeta, frunzele de laur — atît în decorul ceramicii, cît și în cel al argintăriei. Trebuie însă remarcat că meșterii daci, care nu cunoșteau direct plantele stilizate, le-au modificat și schematizat pînă la deformare, așa încît palmeta a devenit „brăduț”, iar vrejul „îringhie”. În epoca romană, m.v. cunoscute și mai mare răspîndire și varietate. Cele mai frecvente sînt vrejul de viță și vrejul de iederă, împodobind chenare, mai ales pe stele. Dar și acantul (cum este cel de pe friza inferioară a Monumentului triumfal de la Adamclisi) sau palmeta (decorînd

adesea pseudoacroterele de sarcofage și stele) se întîlnesc destul de des. Conul de pin — *pina* — este un coronament obișnuit al monumentelor funerare, iar arborele vieții se întîlnește în cadrul aceleiași gen. Se întîlnesc, de asemenea ghirlande și coroane, încadrînd în multe cazuri un medalion cu portret. Mai rare, pe unele stele funerare, sînt figurile de flori (trandafiri). În perioada tîrzie, schematizarea geometrică și aniconismul fac să nu se mai folosească decît motivul acantului, la capitele. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, m.v. continuă să fie folosit ca ornament în forme de stilizare tradițională pe piesele de factură clasică, romană (Tăuteu, Conțești, Pietroasa), în ghirlande, coroane de lauri sau grenade, viță de vie, frunze de laur, cît și geometrizate, pe formele de stil geometric policrom (cupele de la Pietroasa), în rozete. Într-o etapă mai tîrzie — sec. 9-11 —

Cap de Veneră (Tomis)

Venus Pudica (Tomis)

reapare ornamentul vegetal cu o mare varietate de forme — palmetă, arborele vieții —, preluat din repertoriul de forme oriental, pe tezaurul de la Sannicolau Mare ca și pe ceramica smălțuită. v. și arborele vieții; acant; brăduț; palmetă; viță de vie; vrej sinusoid. r.f.

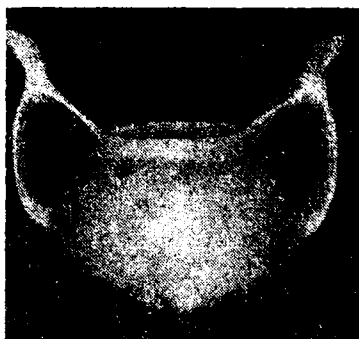
Velt (sat, com. Bazna, jud. Sibiu); descop. înt. — 1905. Tezaur de aur, probabil inventarul funerar al unui șef germanic — poate gepid — din sec. 5-6 e.n., compus din piese de podoabă: fibule cu capete de ceapă, o pereche de cercei, o cataramă de centură, o aplică zoomorfă, lucrute în stil geometric policrom specific, în tehnica *cloisonné*, de tip „fagure”, cu grenate, precum și o brățară din bară de aur cu capetele îngroșate, M.I.R.S.R.

BIBL.: *Trésors*, nr 378-381, R.Theodorescu, *Un mileniu*, p.60, 62. r.f.

Venus I. Zeița frumuseții și a dragostei la romani, asimilată cu **Afrodita** din mitologia grecilor. Nu se cunosc sanctuare ale zeiței pe terit. României. De obicei, **V.** este reprezentată ca o femeie tânără nudă, cu proporții armonioase. Un tors de marmură, descoperit la Histria (M.I.R.S.R.), este o replică a unui prototip elenistic. De la Drobeta (M.P.F.), Histria, Callatis (M.I.R.S.R.), provin fragmente ale unor statui raportabile la tipuri de largă circulație în arta elenistico-romană. De la Potaissa (M.I.R.S.R.), provine o interesantă statueta de bronz aurită a **V. Pudice** — nudă și acoperindu-și sexul cu mâna — în manieră provincială, pitorească și redând cu oarecare naivitate un tip de frumusețe planturoasă, care se îndepărtează de cel clasic, fără să fie lipsit de proporții armonioase. Figurine de bronz, de o execuție mai îngrijită sau mai frustă, au fost descoperite în majoritatea centrelor romane din Dacia și Scitia Mică (Drobeta, Sucidava, Romula, Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Napoca, Porolissum), reproducând de asemenea tipuri de largă circulație, raportabile aproape toate, prin filieră elenistică, la arhetipul praxitelian al **V.** din Cnidos sau la cel al **V.** din Arles. Între acestea se distinge o serie accentuat provincială, la care, datorită multiplicării mecanice după modele reprezentând turnări defectuoase, formele s-au schematizat, proporțiile s-au alterat — tors prea lung, picioare firave și scurte, brațe lungi și descărnate —, reducând statueta la un simplu simbol, mult îndepărtat de iluzionismul artei greco-romane. De la Apulum (M.A.I.) și Potaissa (M.I.T. și M.I.Tr.C.) provin mai multe figurine de teracotă reprezentând-o pe **V.** În sfârșit, de la Drobeta (M.P.F.) ne este cunoscut un relief fragmentar reprezentând pe **V.** acompaniată de Amor și probabil tot din Oltenia (M.I.R.S.R.) — de proveniență necunoscută — alt relief ajurat cu grupul **V.**, Amor și Psihe, iar de la Tomis (M.I.R.S.R.) o pseudoportă decorată în relief cu, între altele, **V.** și Amor. Pe monumente funerare apar cochilii, uneori ca fond al unui medalion (Ulpia Traiana Sarmizegetusa). Acest atribut al zeiței **V.**, născută din spuma mării și reprezentată în cadrul unei cochilii, trebuie raportat de cultul sincretistic al **V. Libitina** (funerară). 2. Numele de **V.** este folosit convențional și pentru desemnarea unor

figurine feminine neolitice deosebit de realizate artistic, ca de ex.: „Venus” de la Drăgușeni (M.J.B.), de la Vidra (M.I.M.B.) sau de la Vinători v. și figurină. r.f.

Verbicioara (sat, com. Verbița, jud. Dolj); săp. D.Berciu — 1949—1957. ● În stațiunea A, pe un bot de deal, în dreptul văii Trestia — așezare cu mai multe nivele de locuire: din neolitic — așezare de bordeie aparținând culturii Criș-Starcevo, suprapusă de altă așezare de bordeie cultura Vința, peste care este situată o așezare de locuințe de suprafață din cultura Sălcuța, suprapusă la rândul ei de o așezare de colibe de tip Coțofeni; din epoca bronzului — așezare de bordeie aparținând culturii Glina, suprapusă de o așezare cu locuințe de suprafață de tip **V.** cu ceramică specifică, care a și dat numele culturii respective; din epoca fierului — așezare hallstatiană cu două nivele succesive, suprapusă de

Verbicioara. Vase ceramice din cultura Verbicioara

vestigii dacice din a doua epocă a fierului, străpuse de morminte de înhamăție ale unui cimitir românesc (sec. 13). ● Pe boturiile de deal învecinate, au mai fost identificate încă trei alte stațiuni (B,C,D) relativ similare. ● În sat, cetățuie cu circumvalație, cu valul captușit la interior cu zid de piatră, poate hallstattiană. ● În împrejurimile satului, necropolă hallstattiană, tumulară. **M.I.R.S.R.** ◇ *Cultura V.*, cultură din epoca bronzului mijlociu și târziu, răspândită în zona de dealuri a Olteniei, cu unele pătrunderi spre E, S și V. Cronologic, suprapune cultura Glina și se continuă pînă la începutul Hallstattului. Așezările, inițial situate pe boturi de deal, barate cu șanț și val, se întîlnesc și pe terasele joase, iar în faza finală au aspect de cenușare — relativ mici și abundente în cenșă, provenind de la colibe de lemn subțire. Locuințele, de suprafață, mai stabile inițial, corespunzînd unui stadiu predominant de ocupații agrare, evoluează către coliba păstorească. Diferitele tipuri de vase caracteristice: vasul clepsidră, cel cu etaj, cupele cu picior, strachina, castronul și mai ales ceștile sferice, cu toate suprainălțate cu butoni cilindrici sau în formă de cap de pasăre, sînt decorate geometric, cu motive radiare, fin gravate și incrustate cu alb. Plastica, reprezentată de figurine feminine din lut ars, trădează influențe din mediul civilizației Gîrla Mare. În afara ceramicii și teracotei, sînt cunoscute și piese de bronz (între care unele podoabe cu decor geometric), sau de aur (inele de buclă spiralice).

BIBL.: D. Berciu, *Zorile*, p.176; M. Petrescu-Dimbovița, *Scurtă istorie*, pag. 86—87. I.r.

Verbița (sat, com., jud.Dolj); săp. D.Berciu — 1950—1951. Pe Dealul Eleșteului, așezare neolitică de bordeie din cultura Criș, cu ceramică tipică și podoabe (verigi de buclă din aur); necropolă de morminte cu ocră roșu din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cu șnurceramică; așezare din prima epocă a fierului, cultura Basarabi, cu ceramică tipică; așezare de bordeie a populației locale daco-romane, din sec.3-4 e.n., cu ceramică de tip local, cu decor în val și monede. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D.Berciu, *SCIV*, III. r.f.

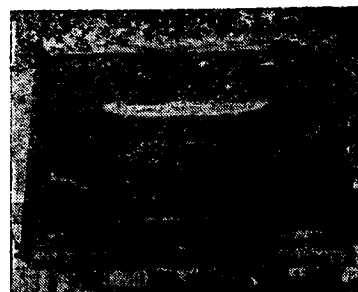
verigă, obiect de metal (fier, bronz, argint) de formă circulară sau cvasicirculară. V. de bronz și de argint serveau ca podoabe, cele de fier aveau utilizări practice (de ex. la coase). h.d.

Vețel (sat, com. suburb., municipiul Deva, jud. Hunedoara) n.a. *Micia*; săp. I.F. Neigebauer — 1847; „Societatea de istorie și arheologie” din Deva — 1880 — 1892; C. Daicoviciu — 1929 — 1930; O. Floca — 1935, 1939, 1947—1948; O. Floca, L. Marinescu, L. Mărghitan — 1967 pînă în prezent. Pe terasa inferioară a Mureșului, mare castru roman de pămînt, refăcut în zidărie de piatră, probabil după 157, de tip clasic, patulater (180×360 m) cu turnuri interioare patulaterale la colțuri. Așezare civilă romană (sec. 2—4 e.n.) cu statut de *pagus* dar cu caracter urban, în cadrul căruia au fost identificate: portul, cu mol de piatră simplu mărginind

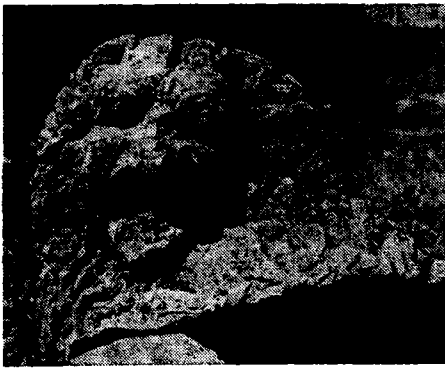
malul Mureșului; clădiri publice, insuficient cunoscute, care ar putea fi atribuite fie stațiunii vamale, fie birourilor diferiților *conductores* (arendași de impozite sau venituri ale statului), atestați epigrafic; templul lui Iupiter Erapolitanus, de tip clasic roman, cu naos dreptunghiular și portic în *antica*, pe postament înalt; terme cu un plan complex, comportînd cîteva ansambluri de instalații de hipocaust, înscrise într-un plan general dreptunghiular, cu o latură sprijinită pe Mureș, incomplet explorate; amfiteatru mic, cu arena delimitată de o bordură de piatră de talie și cu gradenele de lemn pe terasament de pămînt; importantă necropolă din care făceau parte monumente de dimensiuni importante, dar de factură provincială. După vestigiile recuperate (medalioane, statui, pereți și acoperișuri de ediculă, frontoane, elemente de balustradă, lei funerari), monumentele funerare de la Micia

Vețel. Fragment de fronon de mausoleu cu motivul răpirii Europei

Vețel. Muche de perete de ediculă
Vețel. Acoperiș de ediculă

Veșel. Cap de leu funerar

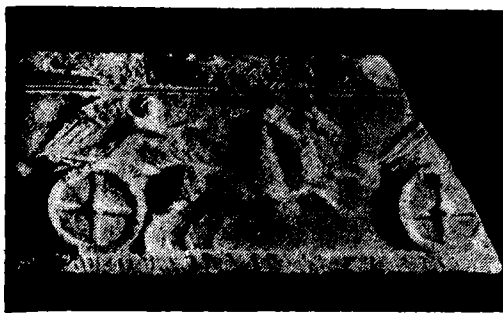
erau de două tipuri: edicule și mausolee. Ediculele erau cu siguranță, unele, de tipul cel mai simplu, cu trei pereți monoliți decorați cu reliefuri plate, reprezentând motive cu sens simbolic, eshatologice — Attis, banchetul, sau mai ales portretele defuncților — și cu acoperiș arcuit, cu lei ținând în ghiare capul de bovidu în chip de acrotere și încununat de o *pina*; în jurul ediculei, *cancelli* de piatră cu balustradă în demicilindru, terminată, în dreptul porții situate în fața frontului ediculei, cu doi lei culcați. Este posibil să fi existat și edicule mai complexe ca arhitectură adăpostind statui; din acestea din urmă s-au găsit câteva, având specificul spate plat, iar draperia stilizată decorativ fie în falduri tubulare, fie în caneluri delimitând triunghiuri. Tipul își găsește originea în provinciile din NV Peninsulei Balcanice, exemplare asemănătoare, dar de un stil mai apropiat de iluzionismul clasic, fiind cunoscute la Szent Peter, în Pannonia Inferior (R.S.F. Iugoslavia). Este mai greu de reconstituit tipul de mausoleu. Acesta trebuie să fi avut un volum paralelipipedic, cu acoperiș în două ape, comporțind frontoane decorate cu figuri simbolice — gorgone solare, Amon, Neptun sau poate Dionysos bărbos între delfini, — precum și, în fațada principală, medalioane cu portretele defuncților și inscripțiile funerare. Între eventualele elemente de mausoleu trebuie amintit un medalion susținut de lei adosați, de un tip rar. Stilul acestor monumente este caracterizat de convenții precise, urmărind reprezentarea completă a elementelor semnificative pe plan simbolic și nu producerea „iluziei” realității — rigiditatea desenului; simplificarea asemănării portretelor la trăsăturile esențiale, tratarea decorativă a draperiei, șablonul compozițional și al desenului, dar și spontaneitatea observației și farmecul naiv al interpretării sînt trăsături deplin provinciale, care conferă atît valoare de monument de artă populară, cît și de document de viață și cultură locală, pieselor în discuție. De la Micia mai provin și stele de tipul cu coronament cu lei. Este probabil că la Micia a activat un atelier de plastică funerară; acestuia i se datorește caracterul relativ omogen al monumentelor menționate. Abundă de asemenea reliefurile de cult și descop. mărunte — ceramică, bronzuri (chei, statuete, fibule, garnituri), opaite ș.a.m.d. O fibulă de argint de tipul cu capete de

ceapă, datînd din sec. 4, poartă inscripția *Quartine vivas* („să trăiești Quartinus”), zgîriată, și constituie o mărturie a continuității populației locale daco-romane, după retragerea trupelor și administrației romane. M.I.Tr.C.; M.D; Muzeul Național Budapesta.

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 121—126; O. Floca, V. Vasiliev, *Amfiteatrul militar de la Micia*, în *Sargetia V*; O. Floca, L. Mărghitan, *Noi considerații privitoare la castrul roman de la Micia*, în *Sargetia VII*; O. Floca, *Monumente epigrafice și sculpturale de la Micia AMN V*; Lucia David, L. Mărghitan, *Monumente sculpturale de la Micia*, (partea I) în *AMN V*; (partea II) în *AMN VI*.

r.f.
via (cuv. lat. „stradă, drum, șosea”), arteră de comunicație. Provincia romană Dacia avea propriul ei sistem rutier, în care se disting cîteva artere importante cum ar fi: drumul Dunării, drumul care urmează traseul limesului transalutan și drumul care trece prin Valea Oltului, apoi drumurile unind centrul Transilvaniei cu Valea Tisei prin Porțile Mezeșului, Valea Mureșului și Porțile de Fier ale Transilvaniei. Sistemul era legat de marile drumuri ale imperiului prin drumul Dunării și prin cel ce străbătea Balcanii prin Pasul Șipca urcînd la gurile Oltului. La rîndul ei, Dobrogea avea propria ei rețea rutieră, compusă din trei artere longitudinale: drumul Dunării, drumul litoralului și drumul Dobrogei centrale — Aegyssus, Ibia, Ulmetum, Tropaeum Traiani — care de asemenea se legau cu magistralele imperiului și două drumuri transversale Axiopolis-Tomis și Carsium-Capidava-Histria. Fiecare așezare avea și ea propria ei rețea stradală, care în cazul orașelor afecta un traseu axial. De la castru cunoaștem denumirea acestor străzi axiale; ea însă nu se repetă în mod obligatoriu și la așezările civile, care aveau probabil denumiri proprii. După planul de ansamblu al castrului Drobeta se disting: *v. praetoria*, care ducea de la poarta frontală a castrului la *principia*; *v. principalis*, care trecea prin fața comandamentului (*principia*), unind cele două porți laterale; *decumanus maximus* sau *v. decumana*, care pleca din spatele comandamentului și ieșea la poarta din spate; în sfîrșit, *v. quintana*, paralelă cu *v. principalis*, dar trecînd prin spatele comandamentului. De jur împrejurul cazărmilor mergea *v. sagularis*, care dubla de fapt zidul de incintă. r.f.

Victoria, zeitate romană personificînd triumful, victoria în război; la greci, Nice. Reprezentată, ca motiv iconografic, sub forma unei femei înrîpate, înveșmîntate în hiton lung, cu drapajul agitat de mișcare. Cea mai veche reprezentare este friza cu *V.* pe care, de tradiție clasică, de la începutul epocii elenistice de la Histria (M.H. și M.I.R.S.R.). Tot din epoca elenistică datează cameea de la Poiana cu *V.* (Nice) pe o bigă (M.I.R.S.R.). Din epoca romană sînt cunoscute două statui, cu loc de proveniență imprecis, una caracterizată prin ordonarea statică, simetrică a drapajului și datînd din sec. 2 e.n., cealaltă cu draperia stilizată în ample falduri arcuite, umflata de mișcări, datînd din vremea dinastiei Severilor (M.I.R.S.R.). r.f.

Friză cu Victoriei pe care (Histria)

„Venus” de la Vidra

vicus v. urbanism

Vicus Novus v. Babadag

(Vicus) Samum v. Căseiu

Vidra (sat, com., jud. Ilfov); săp. D.V. Rosetti — 1934—1937. În marginea satului, stațiune neolitică (tell) cu mai multe nivele: așezare aparținând culturii Boian, faza V. suprapusă de o așezare de tip Gumelnița. Ceramică specifică pentru faza V.: chiupuri mari cu corp cilindric și fund tronconic, cupe mari cu picior cilindric, cu decor specific, organizat în mari zone de tip covor fără sfinșit, cu meandre dispuse continuu în sintaxă helicoidală înfășurătoare; plastică de tip Boian, faza de tranziție, foarte variată ca forme și detalii: butoane de capac stilizate prosopomorf, cu trăsăturile figurii redată unghiular, un vas cu suport conic, stilizat antropomorf și cupe în formă de calotă sferică, vase plastice. Între acestea din urmă se evidențiază așa-numita „Venus de la V.”, recipient cilindric, terminat cu două conuri, vag modelat pentru a reproduce detalii anatomice reprezentative (sîni, picioare, sex, pîntece) și elemente vestimentare (drapaj, încălțări, podoabe) și cu decor spiralo-meandric contribuind la sugerarea unor elemente de costum M.I.R.S.R.: M.I.M.B. ◇ Vidra, faza ~, faza a treia a culturii Boian, caracterizată de locuirea în așezări situate

pe grinduri sau terase din preajma rîurilor și prezentînd o anumită preferință pentru situarea pe terase înalte sau gorgane, cu pante abrupte pe trei dintre laturi și cu șanțuri de baraj pe latura liberă. În interior, locuințele de suprafață, de obicei cu platformă, sînt dispuse cîteodată dispersat cu mari spații între ele, îndeosebi pe grinduri (Boian), de multe ori însă de-a lungul unei axe (Radovanu). Ceramica este caracterizată de apariția formelor mari, a vaselor cu picior și a marilor vase de provizii cu decor excizat — specifice în această fază — în benzi late, cu motive meandrice dispuse oblic înfășurător cu caracter textil. Tot acum apare și pictura crudă, roșu cu alb. Plastica — figurine și vase plastice — este foarte bogată și este caracterizată de decorul spiralo-meandric și de modelajul cu accentuarea steatopigiei. Centre importante: V., Radovanu, Boian.

BIBL.: D.V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, Buc., 1934; idem, *IPEK*, 12; E. Comșa, *Boian*, pass. r.f.

villa v. locuință; urbanism

Vinča-Turdaș, cultura ~, cultura neolitică denumită astfel după stațiunile eponime de la Vinča (R.S.F. Iugoslavia) și Turdaș. Se întinde pe o arie geografică cuprinzînd N Iugoslaviei — care pare să fie vatra originară a acestei culturi, cu puternice legături cu Orientul Apropiat — și V și centrul Transilvaniei unde se definește un aspect local denumit Turdaș. Este caracterizată prin așezări de terasă joase, de agricultori, folosind unelte de piatră, os și, probabil, lemn. Este specifică ceramica decorată cu benzi spiralice sau meandrice umplute cu puncte înțepate și incrustate cu alb, pe suprafața neagră, lustruită, a vasului. Considerată inițial ca un ansamblu cultural unitar, cuprinzînd și vestigiile de tip Vinča din S României și N Iugoslaviei se prezintă în lumina descop. recente, sub două aspecte diferențiate: aspectul Vinča-Turdaș, caracteristic pentru zona Transilvaniei, dezvoltat pe fondul Criș-Starčevo și care-și prelungește evoluția pînă în momentul formării culturii Petrești și aspectul Vinča, răspîndit pe terit. României în Banat, Oltenia, V Munteniei, precum și la S de Dunăre, cu unele pătrunderi, se pare, și în Moldova. Acest aspect se dezvoltă pe fondul local Criș-Starčevo pînă în momentul de formare a culturii Sălcuța (în Oltenia) și contribuie la formarea culturilor Vădastra (în SE Olteniei) și Boian (în Muntenia). Ca și pentru celelalte culturi neolitice, resturile cele mai semnificative sînt ceramica și plastica de teracotă. Decorul pe vasele de lut este dominat de motivele spiralo-meandrice lineare, constînd din benzi umplute cu puncte. Apare, de asemenea, decorul plisat. Tehnica inciziei este curent folosită în decorarea vaselor. Dar în timp ce aspectul Vinča este caracterizat de vasele sferice, cu decor spiralic pe pasta neagră lustruită a vasului, pentru aspectul Vinča-Turdaș sînt specifice vasele bitronconice, cupele cu picior, străchinile, cu decorul meandric, unghiular, pe pasta roșie, aspră, precum și locuințele cu platformă suspendate pe stîlpi, grupate în așezări înșirate pe lunci. În cadrul acestui aspect apare și ceramica pictată de tip Petrești, anume în așezările de pe Valea Mureșului.

plastica de lut este frecventă. În general domină figurinele antropomorfe feminine, stilizate unghiular, în diferite ipostaze: figurine cu brațe în cruce, maternitatea, perechea. Decorul le acoperă aproape toată suprafața cu motive spiralo-mandrice incizate, uneori atît de fin, încît este mai propriu termenul de gravate. Amintim figurina bicefală descoperită la Rast (M.I.R.S.R.), cele feminine de alabastru de la Tărtăria (M.I.Tr.C.), vasul plastic reprezentînd un bărbat strigînd de la Parța (M.I.R.S.R.), și numeroasele capace prosopomorfe, stilizate geometrizat decorate cu benzi umplute cu puncte și denumite în formă de bufniță. Între modelajul mai riguros al figurinelor de tip Vința și cel, mai sumar, al celor din aria Vința-Turdaș, se poate distinge aceeași diferență specifică pe care o întîlnim și la ceramică. Mai rare sînt figurinele zoomorfe (ex.: Zorlențu Mare) și, cu totul excepționale, cele masculine, mai simplu decorate (ex.: Parța, M.B.T.). C.V.—T. este caracterizată și de tabletele de lut ars cu semne de scriere precuneiformă(?), cum sînt acelea de la Tărtăria (M.I.Tr.C.), precum și de modelele miniaturale de mese de oțet, avînd aspectul unei măsuțe joase, triunghiulară sau patrulateră, cu trei sau patru picioare, suprapusă de un recipient evazat, cu care face corp comun; exemplar de la Ostrovu Corbului (M.P.F.) și de la Parța (M.B.T.).

BIBL.: Vl. Dumitrescu, *Arta*, p. 36—40; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 50—52. r.f.

vița de vie, motiv vegetal, folosit fie izolat, ca model de stilizare a diferite forme funcționale (de ex.: toarte de opaiț), fie în compunerea unui ansamblu decorativ cu structură de vrej. Apare în general în epoca romană, dar și în cîteva rare exemplare de tezaure și pe ceramică pictată daciă sub forma unui vrej sinusoidal constituind chenar pentru o inscripție sau o scenă figurată (frecventă, astfel, pe stelele funerare). Este de obicei asociată cu cultul lui Dionysos și ca atare apare uneori pe reliefuri de cult sub forma butucului care se desface într-o tufă, ale cărei coarde, frunze și struguri umplu întreg fondul reliefului (altare, pseudoe-diculă de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M.S.). r.f.

vinătoarea cavalerului v. cavaler

Vinători (sat Vinători-Neamț, com. Vinători-Neamț, jud. Neamț); descop. înt. — 1953. Așezare neolitică cu nivel aparținînd culturii Cucuteni B — cunoscută incomplet. Figurină feminină, numită „Venus de la V.”, avînd capul oval cu ochii marcați prin două perforații, tors plat, brațe în cruce cu perforații în colțuri, șolduri delicat dar precis desenate și marcate de asemenea prin perforații nestrăpunse, picioare lungi, cu coapsele arcuite frumos modelate și gamba terminate fusiform, unite. M.I.R.S.R.

BIBL.: *Trésors*, nr. 4.

r.f.

virf, piesă ascuțită lucrată din silex, os, cupru, bronz și fier, care pentru a fi folosită ca armă de luptă sau de vînațoare se montează în capătul unei tije de lemn sau de alt material. V., de mînă, de săgeată, de suliță sau de lance este cunoscut încă din comuna primitivă: primele asemenea unelte sînt făcute din silex, prin procedeul obiș-

„Venus” de la Vinători

nuit al cioplirii și retușării, iar începînd din neoliticul superior, apar v. de săgeată de silex lucrate în tehnica presiunii. În epoca bronzului, sînt cunoscute v. de suliță cu decor de profile simple. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, în tezaurul germanic de la Apahida II, este cunoscut un v. de lance aurit, cu dulie gdronată. l.f.

Virteșcoiu (sat, com., jud. Vrancea); săp. Gr. Anițescu — 1926, 1929. Cimitir carpic de incinerare (sec. 2—3 e.n.), cu inventar sărac și urne tipice, în burduf sau bitronconice, dintre care unele cu toarte stilizate zoomorf, cercei-coșuleț de argint, în filigran, specific carpici. M.I.M. BIBL.: Gr. Anițescu, *A. Arch.*, III, 3. r.f.

Virtop (sat, com., jud. Dolj); descop. înt. — f.d. ● Grup de tumuli și așezare din prima epocă a fierului, cu mari vase de provizii puternic lustruite. ● Tezaur de argint compus din monede dacice, stilizate accentuat pînă la schematizare și din fibule de formă specifică, cu butoni pe picior și cu capăt triunghiular, polilobat, amintind de aspectul mult schematizat al unui cap de șarpe și, în același timp, de o palmetă. De la această descop., fibulele de acest fel sînt denumite în mod obișnuit fibule de tip V. ● Fibulă digitată cu picior cu buton prosopomorf (sec. 7 e.n.). M.O.C. BIBL.: D. Berciu, *Preistoria olteană*, p. 225. r.f.

Vlad Tepeș (sat, com., jud. Ialomița); descop. înt. — 1954, cerc. N. Angheliescu — 1954. În vatra satului, în partea de NV, mormînt de înhumare de tip Sintana de Mureș, cu inventar bogat cuprinzînd șapte vase ceramice tipice, un pieptene de os semicircular, un tub din os de pasăre. M.I.C. BIBL.: B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele*. r.f.

Voinești (sat, com., jud. Dîmbovița); săp. D.V. Rosetti și R. Gioglovan — 1965. În punctul Cetățuie, așezare de bordeie fortificată cu val și șanț, din sec. 7—8, atribuită populației autohtone. Este caracteristică ceramica simplă — for-

me de borcane, rudimentar modelate pe roata lentă, cu decor sumar de linii ondulate pe umăr. **M.Tg.**

BIBL.: D. Popescu, *Dacia NS*, X, Cronica săp. r.f.

Voinești (sat, com., jud. Vaslui); descop. înt. — 1926. În via Baisan, un tezaur de argint cuprinzând șase brățări torsate, cinci brățări din care patru din bandă îngustă, iar una din bandă lată cu decor niellat, nouă inele de țimplă cu granule și mărgelile granulate, o diademă cu decor gravat și modelat, o cataramă și o limbă de centură cu decor gravat cu motive vegetale, patru aplice de centură în formă de dublă ancoră și un pandantiv în formă de scut cu decor gravat și niellat, cu motivul împletiturii. După motivele decorative și după stil, se disting elemente kievieni, bizantine și bulgărești, iar tezaurul poate fi datat în sec. 10—13, fiind atribuit de unii cercetători cumaniilor. **M.I.R.S.R.**

BIBL.: D. Teodoru, *AM*, I. r.f.

volută, motiv decorativ constind dintr-o spirală cu pas variabil, folosită ca element singular în combinație cu alte elemente. **V.**, tratate în relief, se întâlnesc la capitele ionece grecești din cetățile de pe malul Mării Negre, sau la cele romane din Dacia și din Sciția Mică. În sec. 5—6 e.n., în orașele romane târzii din Sciția Mică, capitele paleocreștine cu abacă de secțiune trapezoidală au baluștri și **v.** atrofiate-aplatizate de dimensiuni mult diminuate față de **v.** ionice (Tomis, Histria, în **M.A.C.**, **M.H.**). Tratatate plat, **v.** se întâlnesc încă din epoca bronzului, ca elemente în motivele solare de pe piese de metal sau ceramică (ex.: cercul cu **v.** de pe ceafa poporului de la Apa). Sub același aspect apar și în epoca fierului, pe ceramica de tip Basarabi ca și pe vasele dacice de argint. r.f.

vrej sinusoid, motiv decorativ greco-roman complex, vegetal, cu caracter continuu, folosit la împodobirea chenarelor sau pentru constituirea unor registre sau frize decorative, în cadrul unei ordonanțe mai ample. Originea acestui motiv o constituie **v.s.** de acant, cum este acela care acoperă

Fragment dintr-o statuie a lui Iupiter (Ulpia Trajana Sarmizegetusa)

suprafața panourilor inferioare ale paramentului exterior al monumentului *Ara Pacis Augusti* d la Roma. În provincia, unde a ajuns prin intermediu Italia de N, **v.s.** s-a îmbogățit cu unele înfluențe pergamene, constind din combinarea vrejului cu elemente zoo- sau antropomorfe, ba chiar uneori, în unele provincii orientale, cu motiv simbolic sau cu reprezentări de arhitectură. Sîc cunoscute trei principale variante ale motivului 1) **v.s.** de acant, adesea cu elemente zoomorfe, c. de ex. acela cu frunze de acant și cu capete de dracoi, de pe friza inferioară a Monumentului triumfal de la Adamclisi; 2) **v.s.** de iederă, obișnuit pe stelele funerare romane din Dacia și Sciția 3) **v.s.** de viță de vie, a cărui structură folosește ca element principal o linie sinusoidă, din care s' desprind spirale afectind fie forma unei frunze fie pe aceea a unui cîrcel sau ciorchine. Apare încă din perioada dacică (decorul cantarosurilor din tezaurul de la Sîncrăieni), iar în epoca romană s' întâlnește mai ales pe stele funerare, dar și pe fragmente de arhitectură monumentală (arhitravele unui edificiu de la Tomis). Acest tip este folosit și pe piese din perioada de trecere de la sclavagism la feudalism (ex.: patera de la Pietroasa). r.f.

Vuședol, cultură din S Europei Centrale, denumită astfel după o stațiune din R.S.F. Iugoslavia, aparținînd epocii de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, care pătrunde și pe terit. țării noastre sub formă de așezări izolate (Moldova Veche), sau mai ales sub formă de elemente în mediul altor culturi (Coșofeni, Pecica-Periam). Este caracterizată prin plastica deosebită a ceramicii cu forme precis articulate unghiular și prin decorul cu motive circulare și unghiulare, zigzaguri, triunghiuri opuse la vîrf, organizat în metope de multe ori dispuse radial sau cruciform în raport de axa de simetrie a vasului.

BIBL.: Vi. Dumitrescu, *Arta*, p. 166—168; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 74—75. l.r.

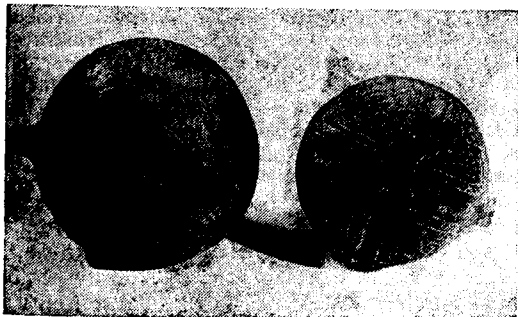
vultur, element zoomorf, apărînd inițial în cadrul reprezentărilor cu aspect naturist din arta tracogetică (ex.: spada-emblemă de la Medgidia, coif de la Peretu, pahar de la Agighiol, toate în **M.I.R.S.R.**). **V.** mai apare pe falera dacică de la Surcea, ca atribut al cavalerului, apoi ca atribut divin al lui Iupiter (fragmente de la Drobeta, **M.P.F.**, Apulum, **M.A.I.**), căpătînd o semnificație simbolică de emblemă a puterii: acvila de drapel (cea de la un drapel de legiune romană de la Barboși, **M.J.G.**; motiv pe *lorica* trofeului de la Adamclisi), **v.** bicefal (pe mînerul spadei de la trofeul de pe poarta de E a cetății Tropaeum Traiani și pe unul dintre capitele compozite cu decor istoriat de la bazilica siriană de la Callatis, **M.I.R.S.R.**). În tezaurile germanice, **v.** apare ca motiv geometrizat (fibulele de la Pietroasa, aplică de la Apahida I, cataramele de la Cipău și Fundătura, toate în **M.I.R.S.R.**) și, mai frecvent, sub formă de elemente — cioc sau cap — (ace de cataramă de la Apahida, proeminențe de fibule digitate de la Coșoveni, toate în **M.I.R.S.R.** ș.a.). În sec. 9, **v.** este reprezentat pe două dintre cîmile de la Sînnicolau Mare, purtînd în gheare fecioara

Sighișoara-Wietenberg. Vas dacic cu lustru negru

Sighișoara-Wietenberg. Ceramică din cultura Wietenberg

nudă, iar în sec. 10—11, apare gravat pe castoanele plate ale inelelor de bronz de la Capidava, Garvăn, Păciușii lui Soare (M.I.R.S.R., M.I.C.).

r.f.

Wietenberg (municipiul Sighișoara, jud. Mureș); săp. C. Seraphin — 1897; K. Horedt — 1937—1938. ● Pe Dealul Turcului (W.), așezare din epoca bronzului mijlociu, situată pe o terasă înaltă, de acces dificil, fortificată cu val și șanț. Stațiune eponimă a culturii W. Din locuințe provine o frumoasă vatră, decorată prin incizie adâncă și lată cu motivul de semnificație solară al cercului cu volute. Motivul se regăsește și pe ceramică — mai ales străchini și cești —, împreună cu acela stelat, cu cele ale spiralei cu trei și patru spiire (*tri-* și *tetraskelionul* cu brațe curbe), crucii terminate cu dubla volută, meandrului grec, spiralei recurente. ● Așezarea din epoca bronzului este suprapusă de o așezare dacică (sec. 2—1 î.e.n.), din care provin câteva vase mari de calitate superioară (fructieră, căni, urne bitronconice cu gît cilindric, un castron), tipice, modelate cu mâna, arse reductor la negru și puternic lustruite, precum și fragmente de cupe deliene de factură dacică.

M.Br.S.; M.Sig. ◇ *Cultura W.* își începe evoluția în faza timpurie a epocii bronzului, suprapunând cultura Coțofeni și-și continuă existența pînă la pătrunderea în această arie a elementelor Noua. Este răspîndită în podișul Transilvaniei în epoca mijlocie și târzie a bronzului. Locuințele de suprafață, cu pereții de paiantă pe schelet de lemn, caracteristice, nu au fost suficiente de clar surprinse. Se cunosc însă vetre bogat decorate cu motive solare. Metalurgia cunoaște o dezvoltare deosebită. Majoritatea armelor de bronz de forme mai pretențioase și cu decor gravat bogat — spadele de la Boiu, Livada, Uioara, Bistrița, Șincai, topoarele de la Someșeni, Ighiel —, vasul de aur de la Biia, securea de aur de la Țufalău se încadrează în aria c.W. Menționăm prezența săbiilor miceniene, venite prin import. Trebuie remarcat faptul că în decorul acestor piese de metal, în afara motivelor solare, mai apar și motivul apei, fasciculul de linii ondulate generind volute marginale — și chiar siluete zoomorfe sumar schițate. Alături de armele pomenite, continuă să fie folosite și cuțitele de piatră. Ceramica cuprinde forme caracteristice: străchini cu buza prelungită în lobi unghiulari, vase cu picior, cești cu o toartă, cești duble, urne ș.a., decorate cu benzi spiralice, meandrice și derivatele lor, constituind motive cu valoare de simbol solar. În general, benzile lustruite, acoperite de împunsături sau ștampilate se reliefează pe fondul brun sau negru cenușiu, hașurat sau incrustat cu alb. Sînt însă destul de frecvente și motivele negative, realizate prin delimitarea din fond. Uneori olarul obține efecte deosebite din alternarea celor două tipuri de tehnici decorative. Această varietate deosebit de abil folosită este specifică acestei culturi c.W. a fost atribuită tracilor timpurii, ca și celelalte culturi contemporane Monteoru, Otomani, Verbicioara, Costișa, Tei, Cernavoda III.

BIBL.: VI. Dumitrescu, *Arta*, p. 293—302; M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie*, p. 89—91. 1.r.

Zam. Perete de ediculă

Zam (sat, com., jud. Hunedoara); descop. înt. — 1964. Pe locul Vermeș s-au descoperit mai multe monumente sculpturale romane (sec. 2 e.n.): un cap de copil, o bază de monument, precum și o remarcabilă stelă cu portrete familiale. Este de fapt un perete de fund de la o ediculă, reprezentând o pereche: bărbatul în costum roman, cu tunică scurtă și manta prinsă pe umăr cu o fibulă cu inel cu gemă în deget, ține în mână un sul de papirus scris (*volumen*), iar la brâu are călimara; femeia, cu tunică lungă, mantie cu piepții încrucișate și turban pe cap, ține într-o mână un fruct. Piesa se distinge prin eleganța sobră a drapajului, redat în stilul tubular aplatizat — variantă locală de stilizare — și prin verismul portretelor perechii de defuncți. M.I.Tr.C.

BIBL.: L. David, V. Pinteș, *AMN*, III. r.f.

Zargidava v. Brad

Zăbala (sat, com., jud. Covasna); săp. Z. Székely — 1969—1970. La Movila Tătarilor, stațiune cu mai multe nivele: așezare de bordeie fortificată, cu șanț inelar, de la începutul epocii bronzului, cultura Gîlna-Schneckenberg; mormînt cu schelet chirchit, cu vas ceramic la picioare, din epoca bronzului, aceeași cultură; înmormîntare de călăreț (sec. 10 e.n.) cu elemente de inventar din metal tipic maghiare; necropolă din sec. 11 e.n., cu morminte de înhumatie creștine, fără sicriu avînd, în inventar garnituri de costum și podoabe — inele de buclă în S, cercei, inele — și monede. M.S.G.

BIBL.: M. Babeș *Dacia NS*, XIV-XV, Cronica săp. r.f.

Zănești v. Traian

Zăvoi (sat, com., jud. Caraș-Severin); n.a. *Acmonia*, *Augmonia*, *Agnaviae*; descop. înt. — f.d. Pe valea Bistrei, castru roman (sec. 2 e.n.) de pămînt, de tip clasic (336 × 336 m).

BIBL.: D. Tudor, *OTS*, p. 43-44. r.f.

Zeus v. Iupiter

zgiriere, tehnică decorativă constînd din desenarea motivelor decorative cu un vîrf ascuțit

pe o suprafață semidură — de obicei o pastă care se întărește treptat (ceramică, tencuială); desemnată și cu termenul de *sgraffito*. Se cunoaște ceramică zgiriată (sgrafitată) din sec. 12-14 de la Garvăn, Enisala, Zimnicea, Drobeta-Turnu Severin, Păciiu lui Soare. De la Histria și de la Tropaeum Traiani sînt cunoscute bazilici cu rosturile zidăriei sgrafitate. r.f.

zidărie, tehnică de construcție constînd din înălțarea unui zid din elemente rezistente, piatră sau cărămidă. Cele mai vechi resturi de z. datează din epoca bronzului: scara monumentală și edificiul funerar de la Sărata Monteoru. Tracii cunosc două tipuri de z.: aceea din blocuri mari paralelipipedice, apareiate, fără mortar, din care izbutesc să construiască și bolți demicilindrice (ex.: mormintele de la Mangalia și Doi Mai) și aceea din lespezi stivuite fără mortar (ex.: pereții mormîntului de la Agighiol). Dacii cunosc z. specifică, cunoscută sub numele de *murus dacicus*. Pentru epoca romană v. **opus**. În perioada de trecere de la sclavagism la feudalism, ca și în etapa de început a feudalismului, este cunoscută, mai rar (Istria sat), z. din bolovani de piatră, neregulat dispuși, legați cu pămînt, uneori căptușind pereții de gropi de bordeie. v. și **tehnică constructivă**.

r.f.

zigzag, motiv decorativ geometric afectînd forma unei linii frînte, după un ritm regulat, sub unghiuri constante. Motivul apare în epoca bronzului, îndeosebi pe piesele de bronz. El este cunoscut și pe unele stele funerare romane, de factură barbarizantă, din Sciția Mică, iar în perioada trecerii de la sclavagism la feudalism pe unele piese de ortevrărie aparținînd migratorilor (de ex.: pe talerul de la Pietroasa), ca și pe ceramica lustruită de tip Sintana de Mureș-Cerneahov. Începînd din epoca feudală timpurie, z. este înlocuit de ornamentul în val. r.f.

Zimnicea (oraș, jud. Teleorman); săp. I. Nestor, Eug. Zaharia, A. D. Alexandrescu — 1949; A. D. Alexandrescu, C. Beda, M. Ionescu, C. Isăcescu — 1969—1973. În locul numit „La cetate” au fost descoperite o așezare fortificată cu val și

Zimnicea. Chiup cu siluete de ca

șanț, de bordeie, geto-dacică, din sec.4-1 î.e.n., corelată probabil cu o necropolă tumulară de incinerare. Inventarul așezării e predominant ceramic: vase autohtone lucrate cu mina sau la roată — între care un chiup cu decor estampat cu siluete de cai — tipice, precum și ceramică grecească de import, mai ales boluri megariene. Din necropolă iese în evidență un mormint construit din piatră brută — rar exemplar de arhitectură funerară dacică — conținând vîrfuri de lănci de fier, un colț de bronz, grecesc, de import, o fibulă de fier și vase de lut arse. Nivelul dacic este suprapus de o așezare de bordeie medievală românească (sec.14). **M.I.R.S.R.; M.A.C.**
BIBL.: M.Babeș, *Dacia NS*, XIV-XVII, Cronica săp. h.d.

Ziridava v. Pecica

Zlatna (oraș, jud. Alba); n.a. *Ampelum, Ampeium*; descop.înt. — f.d. ● Așezare din epoca bronzului — cultura Wietenberg — și un depozit de bronzuri. ● Descop. cele mai importante aparțin epocii romane (sec.2 e.n.), cînd **Z.**, împreună cu satul Pătrîngeni, formau municipiul *Ampelum*, centrul administrativ al exploatărilor aurifere din Munții Apuseni. Resturi de construcții, inscripții, monumente sculpturale, statui și reliefuri de cult (stele funerare cu portrete și cu figura lui Attis, o himeră funerară, coronamente cu lei și pina) toate de un stil accentuat provincial, caracterizat de oarecare schematizare și rigiditate a formelor; obiecte mărunte, ceramică, monede etc. ● Pe dealurile Boteș și Corabia, două necropole tumulare de incinerare, ale mine-rilor iliri colonizați aici de Traian. ● Pe Valea Iadului și pe Valea Pietrelor, urmele unor exploatări miniere aurifere romane. **M.A.I.; M.I.Tr.C.**
BIBL.: D.Tudor, *OTS*, p.183-189. h.d.

zoomorf, (ă) (gr. *zoon* „animal” + *morphe* „formă”), termen desemnînd teme iconografice sau motive decorative avînd la bază forme animale. Cele mai vechi teme **z.** apar încă din neoliticul inferior; sînt figurinele de teracotă de bovidee, porci și siluetele în relief aplicat de cervidee care decorează vasele din cultura Criș (Dudești). Figurinele **z.** vor persista de-a lungul întregii epoci (Dudești, Gura Baciului, Sălcuța, Gumelnița, Sultana, Pietrele ș.a.). În etapele mai tirzii, repertoriul de specii se diversifică: broaște țestoase, vulpi, ovine. În cadrul ceramicii pictate apar, pictate și mai rar în relief pictat, protome și siluete de șerpi, păsări, fiare de pradă, bovidee (Valea

Lupului, Cucuteni, Tîrgu Ocna-Podei). În epoca bronzului, elementul **z.** are mai ales rost ornamental — protome de berbec și de cervidee decorează toate de vase —, dar sînt cunoscute și rare figurine de caprîde, cum este aceea de la Ostrovu Mare (**M.P.F.**). În perioada de trecere de la epoca bronzului la aceea a fierului sînt cunoscute siluete **z.**, poate de cai (cultura cîmpurilor de urne), uneori schematizate geometric ca niște butoni, șei sau creste (Cultura Noua). În tezaurele traco-dacice sînt figurați draconii, caii, grifonii, cervideele, balaurul, harpiile, păsările și fiarele de pradă, cu rost simbolic sau de acoliți. Șarpele, calul și cerbul sînt reprezentați cu aceeași funcție simbolică sau de acolit și în arta dacilor. În sfîrșit, în arta romană apar diferite animale în contextul scenelor figurale obișnuite și marcate de caracterele iluzionismului roman. În reliefurile de cult și cele funerare apar cai, cerbi, mistreți, ciîni, taurul mithraic, șerpi, scorpioni, cu rost, de asemenea, simbolic. În etapa de început a perioadei de tranziție de la sclavagism la feudalism, motivul păsării de pradă este predominant în toată aurăria de stil policrom (zoomorf-policrom) a popoarelor germanice (tezaurele de la Pietroasa, Apahida II, Someșeni, Velț, toate în **M.I.R.S.R.**), pentru ca în podoabele de tip avar să revină în circulație motivul grifonului. Apoi motivele **z.** devin rare și dispartate. r.f.

Zorlențu Mare (sat, com., jud. Caraș-Severin); săp. E.Comșa, O.Răuț — 1962. Așezare neolitică, culturile Criș și Vința, de bordeie și locuințe patrulate de suprafață; ceramică tipică cu decor plastic și în benzi spiralice, delimitate de linii incizate și umplute cu puncte, capace prosopomorfe în formă de „bufniță”; bogată plastică zoomorfă și antropomorfă, cu decor geometric meandric, fin incizat. **M.J.C.S.; M.B.T.**
BIBL.: E.Comșa, O.Răuț, *SCIV*, 20; D.Popescu, *Dacia NS*, VII, Cronica săp. r.f.

zwinger (cuv.germ.), spațiu cuprins între ziduri și porți dispuse perechi și paralel, formînd o cursă și servind ca întărire a dispozitivului defensiv de la intrarea într-o fortificație. Ex: **z.** de la poarta mare a cetății Histria (sec.4-6 e.n.) adaosul de la poarta cetății Dinogetia (sec.5 e.n.), poarta principală a cetății de la Păciuiu lui Soare (sec.10 e.n.). E posibil ca și turnul-poartă al cetății dacice Blidaru să fi fost tot un **z.** r.f.

Tehnoredactor : OLIMPIU POPA

Coli de tipar : 23, pag. planșe 32.
 Bun de tipar : 4.02.1980.

Tiparul executat la I. P. „Filaret”,
 str. Fabrica de chibrituri nr. 9-11,
 București
 Republica Socialistă România
 C-da nr. 561